Ivan Szerov

A bőröd titkai

A **KGB** első elnökének titkos naplói és feljegyzései

Alekszandr Hinstejn
bevezetőjével és tanulmányával

IDŐJEL KIADÓ

X 336912

Ivan Szerov

A börönd titkai

A KGB első elnökének titkos naplói és feljegyzései

Fordította: Goretity József

IDŐJEL KIADÓ, 2022

338613

Szerov tábornok ruhásszekrénye

A csekista[1] mindig csekista marad; egykori csekisták, mint tudjuk, nem léteznek. Pláne nem léteznek egykori KGB-elnökök...

A kezükben most nem egyszerűen a szovjet titkosszolgálatok egyik vezetőjének, Ivan Szerovnak emlékiratait tartják. Ez egyúttal az idős tábornok utolsó operatív akciójának látható eredménye is, amely már a halála után ért véget.

Szerov mindent előre kiszámított és eltervezett; hiába, ez még a régi Sztálin- és Berija-féle iskola. Az, amit most a kezükben tartanak, nem más, mint ennek a pontosan az ő forgatókönyve alapján lezajlott akciónak az eredménye. Egykori beosztottjai simán elvesztették ezt az elnökükkel szembeni játszmát.

Mi pedig kétségkívül nyertünk vele, mivel sohasem fordult még elő, hogy a „titkosszolgálatok tábornokainak" tanúvallomásai nyilvánosságra kerültek volna, egyszerűen, mert nem is léteztek ilyenek.

Ivan Szerov attól a pillanattól kezdve, hogy 1939-ben a Lubjankára került, naplót vezetett. A legfontosabb eseményekről, benyomásairól feljegyzéseket készített egész életében: a háború idején is, utána is, akkor is, amikor a KGB elnöke (1954-1958), majd a GRU[2] vezetője lett, egészen 1963-as menesztéséig.

Ezekről a naplókról természetesen senki sem tudhatott. A szolgálat ilyen-olyan aspektusainak, a magas rangú vezetőkkel – beleértve Sztálint is – történt találkozóknak, és a velük folytatott beszélgetéseknek puszta tényként való rögzítése már önmagában véve is államtitok felfedésének számíthatott – és ez még a jobbik eset lett volna. (A háború idején, ha egy tiszt naplót vezetett, azért hadbíróság és büntetőszázad járt.)

Szerov minden feljegyzését akkor írta, amikor egyedül volt. Tintával, gyöngybetűs kézírással teleírt füzeteit és noteszeit titkos helyen őrizte, nem mutatta meg senkinek. Valószínűnek tartom, hogy hosszú ideig még a felesége előtt is titokban tartotta.

Szerov, amikor nyugállományba vonult, nem feledkezett meg a titkos helyek tartalmáról. Körülbelül 1964-ben kezdett el dolgozni emlékiratain, kiegészítve, időnként átmásolva régi naplóit.

Aligha a hiúság vezérelte. Szerov inkább szerette volna – ha csak írásban is – megvédeni nevének tisztességét, elmondani az igazat – legalábbis, ahogyan ő látta – önmagáról és üldözőiről.

Szerov igazságtalanul és kegyetlenül megbántottnak érezte magát. 1963-ban, a GRU ezredese, Oleg Penykovszkij körül zajlott kémbotrány következményeként szégyenteljes módon leváltották posztjáról, megfosztották a Szovjetunió Hőse csillagától, valamint három tábornoki csillagától (hadseregtábornokból vezérőrnaggyá fokozták le), és

[1] Csekista – A politikai rendőrség tagja Szovjet-Oroszországban. Az elnevezés a szervezet orosz nevének (VCSK – Összoroszországi Rendkívüli Bizottság) rövidítéséből származik. A szervezet a továbbiakban átszervezéseken és névváltoztatásokon esett át, és lett belőle GPU, OGPU, NKVD, KGB, a Szovjetunió szétbullása után pedig FSZB. *(A fordító jegyzete.)*

[2] GRU (Glavnoje razvedivatyelnoje upravlenyije) – Felderítő Főcsoportfőnökség, a szovjet, majd az orosz katonai hírszerzés elnevezése. *(A fordító jegyzete.)*

kiutasították Moszkvából. Az „éberség elvesztése" miatt kizárták még a pártból is. (E kegyvesztettség valódi okairól majd kicsit később lesz szó.)

Emlékiratait válaszul szánta Hruscsovnak, Brezsnyevnek, Selepinnek és a többi félistennek, akiket Szerov felelősnek tartott a saját lecsúszásáért. Ennek kvintesszenciáját fejezi ki, ha nem is költői, de mindenesetre őszinte négysorosa: (Bármilyen furcsa is, az NKVD[3]-KGB-GRU szigorú tábornoka vén fejjel vonzódni kezdett a versírás iránt).

„És újra összeszedtem a bátorságom,
És nem hajtottam le a fejem,
Mert igazságot szolgáltat a hazám,
És megadja a megszolgált nyugalmat nekem."

Egyébként nem érdemes mindent csupán valamiféle banális összegzéssel magyarázni. Mivel Szerov egy sor történelmi esemény tanúja és résztvevője volt, fontosnak tartotta, hogy legalább némelyikről beszámoljon.

„Feltehetően nem volna okos dolog magammal vinni sok olyan tényt, amelyeket ismerek, annál is inkább, mert manapság a »memoárírók« önkényesen elferdítik azokat" – írja a feljegyzéseihez szánt előszavának egyik változatában. „Sajnos, sok munkatársam, akik számára ismertek voltak az alább következő események, már befejezték földi pályafutásukat, anélkül, hogy bármit megírtak volna."

Valóban, a kor állambiztonsági szerveinek egyetlen vezetője sem hagyott maga után emlékiratokat. E vonatkozásban Szerov feljegyzései különleges dokumentumnak számítanak, amelyhez nincs hasonló a modernkori történelemben.

Nyugdíjaztatása ellenére Szerov nem veszítette el egykori készségeit. Emlékirataiin továbbra is titokban dolgozott, nem bízott meg senkiben. (Az egyetlen, aki segített neki, a felesége volt – írógéppel lemásolta a kéziratokat. Nem sokkal a halála előtt, a peresztrojka kellős közepén feltárta a titkot a veje, az ismert író és filmforgatókönyv-író, a szovjet krimi klasszikusa, Eduard Hruckij előtt is.)

Ez a konspiráció egyáltalán nem valami öregkori paranoia volt. Egykori beosztottjai tényleg nem engedték ki a látókörükből Szerovot.

Unokája, Vera felidézi, miként találták meg nagyapja halála után az emlékiratot, amikor a dácsán a dolgozószobáját, a lehallgatáshoz szükséges vezetékek számára a parkettába vésett vájatokat hozták rendbe. Ugyanabban az időben, amikor egyszer a hozzátartozói váratlanul Arhangelszkojéba érkeztek, ott találtak egy furcsa fiatalembert, kis bőrönddel a kezében, aki egy pillanatra zavarba jött, és azt mondta: „Nem tolvaj vagyok". Valóban: a házból nem tűnt el semmi.

A KGB kifejezetten Szerov naplói után kutatott: a Kremlben és a Lubjankán senki sem szerette volna, hogy Nyugaton megjelenjen egy efféle könyvszenzáció. Az egyik olyan ember, akit Szerov közelébe akartak férkőztetni, a KGB-hez közel álló ismert író és újságíró, Julian Szemjonov volt. 1971. február 12-én, miután „Stirlitz papa" meglátogatta Szerovot, hogy interjút készítsen vele (természetesen barátja és kollégája, Eduard Hruckij vitte őt oda hozzá), Jurij Andropov az SZKP KB-nak a következő jelentést tette:

[3] NKVD (Narodnij komisszariat vnutrennyih gyel) – a Belügyi Népbiztosság (1934-1946) megnevezése. *(A fordító jegyzete.)*

„Az Állambiztonsági Bizottság információkat kapott arról, hogy a SZU Minisztertanácsa alatt működő KGB egykori elnöke, I. A. Szerov az utóbbi két évben a politikai és állami tevékenységéről szóló visszaemlékezések írásával foglalatoskodik... A visszaemlékezések írásához I. A. Szerov a jegyzetfüzeteit használja fel... I. A. Szerov a visszaemlékezéseit eddig még nem mutatta meg senkinek, habár közvetlen környezete tud a létezésükről..."[4]

Nehéz ezt elhinni, de a KGB nem tudott hozzájutni a keresett dokumentumokhoz. Szerov profi módon rejtegette archívumát és kéziratait. Bár valószínűleg, ha nagyon akarták, megtalálták volna: felforgatták volna az egész házat, feltörték volna a padlót, lebontották volna a mennyezetet, a falakat. Andropov azonban nem akart rendkívüli és „szélsőséges" intézkedéseket hozni – talán azért sem, mert 1956-ban együtt voltak a golyózáporban a felbolydult Budapesten.

Szerov aligha reménykedhetett abban, hogy az emlékiratai még életében napvilágot látnak. Az ő neve is, a visszaemlékezésekben szereplő személyek többségének neve is, a leírt események is szigorú tabu alatt álltak a szovjet időkben.

Mire számított akkor Szerov? Miért kezdett öregkorára ilyen veszélyes játékba a KGB-vel? Ez csak most vált érthetővé...

Ivan Alekszandrovics Szerov 1990 forró nyarán hunyt el, alig néhány hónappal 85. születésnapja előtt. Ha ez néhány évvel korábban következett volna be, a KGB feltétlenül pontot tett volna elhúzódó párbajuk végére, elkobozta volna a visszaemlékezéseket. 1990-ben azonban nem a régi archívumok jelentették a legfőbb gondot.

Igaz, régi barátom, Eduard Hruckij elmesélte nekem, hogy apósa halálát követően az arhangelszkojei dácsán titokban házkutatást végeztek, ugyanakkor a csekisták (kik mások?) olyan felületesen dolgoztak, hogy még a falburkolatot sem szedték le.

Szerov halála után eltelt majdnem egy negyedszázad. Ez idő alatt a történészek és más szakemberek a veje futólagos megjegyzései alapján rendszeresen említést tettek a visszaemlékezésekről, habár azokat soha senki sem látta. Még a hozzátartozói sem tudták az archívum rejtekhelyét. A család birtokában lényegében csak hivatalos iratok maradtak fenn: szolgálati könyvek, kitüntetési igazolványok, a párt Központi Bizottságának és Ellenőrző Bizottságának írott panaszlevelek, szó szerint néhány oldalnyi piszkozat a visszaemlékezésekből.

Úgy látszott, a KGB egykori elnöke örökre a sírba vitte magával a titkát, amikor egyszer csak...

... Isten bizony, ha filmre akarnám vinni ezt a történetet, pontosan ezzel az epizóddal kezdeném. Valahogy így:

A tábornok Moszkva melletti dácsája. Egy hozzáépített garázs. A vendégmunkások spájszerekkel bontják le a közfalat. Az ütések nyomán váratlanul feltárul egy üreg. Egy rejtekhely. A kamera közelít, premier plán. A falban, szürke építkezési portól lepve, két vízözön előtti bőrönd van elrejtve.

Kiveszik őket. A munkások leguggolva, reszkető kézzel nyitják ki a zárakat. Kreol arcukon a titok fénye játszik. De arany és piaszter helyett csalódott ábrázatuk előtt egy csomó notesz, füzet és írógéppel teleírt lap tárul fel.

[4] Петров, Н. *Первый председатель КГБ Иван Серов.* М.: Материк, 2005., С. 200-201.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED

... Igen, pontosan így zajlott le az egész. 2012-ben Szerov tábornok Rubljovkán álló házát megörökölte az unokája, Vera, aki hamarosan felújításba kezdett. Amikor a garázs falát bontották le, megtaláltak benne egy rejtekhelyet, két bőrönddel.

Szerov hitt benne, hogy a feljegyzései előbb vagy utóbb eljutnak a leszármazottaihoz. (Tulajdonképpen nekik is címezte és ajánlotta őket.) Azt hiszem, ha megtudta volna, milyen különös körülmények között tárult fel a titka, ez igencsak legyezgette volna a tábornok hiúságát. Még a halála után is képes volt bizonyítani profi mivoltát!

Szerov naplói és visszaemlékezései valóságos Klondike-i aranybánya mindazok számára, akik prekoncepció nélkül akarnak eligazodni közelmúltunkban. A sors akaratának köszönhetően ez az ember az 1940-1960-as évek kulcseseményeinek részese, a szó szoros értelmében véve a legújabb kori történelem egyik alakítója volt; elég talán csak annyit mondanunk, hogy ő volt az egyetlen, aki huzamosabb ideig egyszerre két szovjet titkosszolgálat vezetője is volt: a KGB-é és a GRU-é.

Feljegyzései és tanúságtételei amiatt is különlegesek, mert lehetővé teszik, hogy fontos történelmi folyamatokba, azok közvetlen résztvevőjének szemével engedjenek bepillantást, annál is inkább, mert egy sor titkot és rejtélyt Szerov elsőként tár fel.

Nem szeretnék ezekre itt most példákat hozni: egyfelől azért nem, mert összeszámlálhatatlanul sok van belőlük. Másfelől az olvasó minden nehézség nélkül elvégezheti ezt önállóan is. Elég csak annyit mondani, hogy Szerov a saját nyugdíjaztatásának indítékait is egészen másként tárgyalja, amikor azt állítja, hogy a XX. század szuperkémje, Oleg Penykovszkij valójában a KGB ügynöke volt, akit a szovjet kémelhárítás állított az angolok és amerikaiak szolgálatába...

... Létezik egy elcsépelt kifejezés: a kor embere. De Ivan Alekszandrovics valóban ilyen ember volt.

Az isten háta mögötti vologdai körzetből származó parasztfiú, egy falusi könyvtárosaktivista Komszomol-kiküldetés révén katonai iskolába kerül. Aztán jön a hadsereg: szakasz, üteg, őrnagyi csík a paszományon, Frunze Katonai Akadémia, amelyet még csak nem is hagytak neki rendesen elvégezni. 1939 januárjában az akkor 33 éves Szerovot, több száz más katonai akadémiással együtt, az NKVD-hez vezénylik szolgálatra.

Nagyon érdekesen írja le a Lubjankán végzett munkája kezdetét, a Berija népbiztossal történt első találkozásait: azt, hogy olyan érzése volt, mint amikor egy kutyakölyköt vízbe dobnak. Jezsov tisztogatásait követően katasztrofális hiány volt káderekből, egyáltalán nem számított a professzionális felkészültség.

1939. szeptember 2-án Szerovot kinevezik Ukrajna belügyi népbiztosává: a hadsereg segítségével csatolnia kell Kelet-Lengyelországot (Nyugat-Ukrajnát), és meg kell tisztítania a területet az ellenséges elemektől. Pedig mindösszesen félévnyi operatív szolgálat van a háta mögött...

A későbbiekben ilyesmi rendszeresen elő fog fordulni Szerovval. Mindig oda küldték, ahol a legbonyolultabb, legnehezebb helyzet alakult ki; a mai szóhasználattal élve azt mondhatnánk, válságmenedzser volt.

Közvetlenül a háború előtt Szerov már a Szovjetunió állambiztonsági népbiztosának első helyettese, azután pedig a belügyi népbiztos helyettese. 1941 őszén, amikor

Moszkvát feladták, neki ott kellett maradnia illegális rezidensként, megszerveznie az üzemek, az ellátó egységek és a metró felrobbantását. Az NKVD Moszkvai zónájának vezetőjeként sokat tett azért, hogy rend legyen a védelmi vonalban. Ő szervezte meg az első diverzáns és partizán egységeket.

Szerov határtalan bátorságról tett tanúbizonyságot. Azon kevesek közé tartozik a Lubjanka vezetői közül, akik személyesen is ott jártak az első vonalban, kitört a körbezárásból, ő maga vezette támadásba a katonákat, nem egyszer hajszálnyira kerülve a haláltól.

Az egyik önéletrajzában (amelyet szintén az archívumában találtak meg) így írja le a háborúban való részvételét: „... teljesítettem a Szovjetunió Védelmi Bizottságának különleges megbízásait és a katonai főparancsnok parancsait a legkülönfélébb frontokon: Moszkva és Sztálingrád védelménél, Leningrádban, Harkovban, Vorosilovgrádban, aztán védtem a kaukázusi hágókat (a Kluhorszkij-hágót, a Maruhszkij-hágót és másokat), ahol összezúztam magam, és eszméletem vesztettem".

Szerov vezetése alatt zajlott a kalmükföldi és kaukázusi bandák likvidálása, ő volt az egyik ideológusa az Ukrán Nacionalista Szervezet és a lengyel szovjetellenes földalatti mozgalom elleni harcnak, ő maga tartóztatta le az angliai lengyel kormány és a Honi Hadsereg (Armia Krajowa) vezetőit.

Szerov, az 1. Belorusz Front NKVD-jének meghatalmazott állambiztonsági komisszárja a győzelmet Berlinben élte meg, ahová a Front előretolt egységeivel jutott be. A Reich fővárosának határából ő hívta fel elsőként Sztálint, hogy jelentse neki: a mieink a városban vannak.

A háborúról, többek között Berlin bevételéről, majd a háború utáni Németországról Szerov különösen részletesen ír: ez az időszak élete legfényesebb napjai közé tartozott.

Megadatott neki, hogy a XX. századi legjelentősebb történelmi események közvetlen résztvevője legyen: a kapituláció aláírásáé, a potsdami konferenciáé, a szövetségesekkel folytatott tárgyalásoké. Ő lesz az, aki megtalálja Hitler, Eva Braun és Goebbels megégett holttestét. 1945 júniusában Zsukov marsall felterjesztésére megkapja a Szovjetunió Hőse kitüntetést.

A háborúban eltöltött mindössze négy év alatt tábornoki egyenruhája négy hősi érdemrenddel gazdagodik – egyébként egyáltalán nem mindet kapta hőstettekért.

Szerov irányította azoknak a nemzetiségeknek deportálását, amelyeket Sztálin „ellenségesnek" minősített: a volgai németekét, a kalmükökét, a csecsenekét, a krími tatárokét, a karacsajevekét. Ő hozta létre a hadifoglyok számára az első szűrőtáborokat, felelt a németek erőszakos kitelepítéséért. Az ő nevéhez fűződik a „vörös rend" bevezetése a felszabadított területeken: a Baltikumban, Lengyelországban, Németországban, Belorussziában, Ukrajnában, Romániában.

A Kreml és a Lubjanka akaratának teljesítése közben Szerov megtett mindent, ami a cél elérése érdekében szükséges volt. Ha szükség volt rá, tudott ravasz és álnok is lenni: vesszőparipája volt az ellenség csapdába csalásának elve. (Így tette ártalmatlanná a lengyel és az ukrán, később pedig a magyar ellenállás vezetőit is.)

Nem akarom sem felmenteni, sem elítélni hősünket: amint már mondtam, korának embere volt. Szerov megszokta, hogy a parancsokat ne megvitatni, hanem teljesíteni akarja, amivel egyébként kivívta a felső vezetés elismerését.

Feljegyzéseiben megemlít több tucatnyi találkozást Sztálinnal, nem számítva ide a számtalan telefonbeszélgetést. A „népek vezére" valóban nagyra értékelte Szerovot. Nem véletlen, hogy amikor 1943-ban a frontra indult (először és utoljára!), az utazás előkészítésével éppen Szerovot bízta meg.

Ez egyáltalán nem a legnehezebb feladat volt! Sztálin rendszeresen a legbonyolultabb feladatokkal bízta meg Szerovot – ezek közül többről is szó esik a feljegyzésekben.

A győzelmet követően Sztálin tudatosan hagyta őt Németországban az NKVD és az MVD[5] megbízottjaként, valamint a berlini főparancsnok helyetteseként. A legfontosabb küldetéssel bízta meg: megtalálni az atomkutatókat, berendezéseiket és tervrajzaikat, leszerelni és a Szovjetunióba szállítani a német ipari létesítményeket. Sok vonatkozásban éppen Szerov erőfeszítéseinek köszönhetően állították helyre a ballisztikus rakéták gyártását, szervezték meg az atomberendezések fűtőanyagának Szovjetunióba szállítását, és alkották meg az első szovjet tömegpusztító fegyvereket.

Amikor 1952-ben megrekedt a „század építkezése", a Volga-Don-csatorna építése, Sztálin Szerovot küldte a helyszínre a munka irányítására. Majd... három hónap múlva átadták a csatornát!

A profi gyakorlati ember, egy afféle biztonsági szolgálati technokrata képe nagyon is a hasznára válik Szerovnak Sztálin halála után. A hatalomra törekvő Hruscsov megbízott benne: közre játszott ebben a sokéves, még a háború előtti időkre visszanyúló ukrajnai ismeretségük is.

Berija letartóztatása után Szerovot, ellentétben MGB[6]-MVD-s kollégáival, nemhogy nem bocsátják el, vagy nem tartóztatják le, hanem éppen ellenkezőleg: 1954 februárjától új hivatalt irányít, a Minisztertanács mellett működő Állambiztonsági Bizottságot. Előtte pedig, szinte egyedüliként Lavrentyij Pavlovics helyettesei közül, bevonják a főnöke elleni műveletbe.

Az új pártfőtitkár iránti elkötelezettségét Szerov többször is bizonyítja. 1956 őszén elsőként repült el a forradalmi Budapestre, majd személyesen irányította a Vihar hadműveletet és tartóztatta fel Nagy Imre „ellenforradalmi kormányának" tagjait.

1957 júniusában, a Hruscsov elleni első összeesküvés idején Szerov megtesz mindent annak érdekében, hogy megvédje a pártfőtitkárt: a KGB és az MVD munkatársai sietve Moszkvába szállítják az SZKP KB tagjait az ország minden szegletéből.

Hűségéért kegyvesztettség lett a jutalma. Előbb 1958-ban a GRU katonai felderítésének élére helyezik. 1963-ban egy jól szervezett provokáció eredményeként végleg kihúzták a nómenklatúra soraiból, és kiközösítették. Ezután élete végéig leveleket fog küldözgetni a KB-nek, azon igyekezve, hogy visszaállíttassa rendfokozatát és visszakapja a párttagkönyvét...

[5] MVD – Minyisztyersztvo vnutrennyih gyel – Belügyminisztérium *(A fordító jegyzete.)*

[6] MGB – Minyisztyersztvo goszudarsztvennoj bezopasznosztyi – Állambiztonsági Minisztérium *(A fordító jegyzete.)*

Valószínűleg Szerov, mint régi vágású, sztálini edzettségű ember, kényelmetlen volt a számukra. Egyenes volt és kérges, nem tartotta szükségesnek hallgatni vagy dörgölőzni. Egyébként sem volt kenyérre kenhető egyénisége, jobbról-balról sok ellenséget szerzett magának. Ez jól érzékelhető az emlékirataiból is; gyakran nem fukarkodik sem az értékítéleteivel, sem az érzelmeivel.

Az 1960-as évek elejére – az olvadás korszakának tetőfokán – Hruscsovnak sikerült ügyesen megszabadulnia minden sztálinistától; a helyüket új favorizált emberek foglalták el, akik ügybuzgóak, fiatalok és hajlékonyak voltak. Közöttük Szerov valóban régimódinak, otrombának nézett ki, mint egy régi ruhásszekrény a könnyűszerkezetes pozdorjabútor kellős közepén; és ez a hasonlat nagyon is helyénvalónak tetszik, figyelembe véve, hogy a *Veszélyes őrjárat*[7] Fedotov őrnagyának prototípusa nem más, mint a legendás Nyikolaj Kuznyecov, az NKVD 4. ügyosztályának ügynöke, márpedig ennek az ügyosztálynak egyik megszervezője éppen Szerov volt.

Nem meglepő, hogy a „drága Nyikita Szergejevics" az első adandó alkalommal oly könnyedén megszabadult régi harcostársától: nem maradhatott a közelében senki azok közül, akik emlékezhettek volna arra, miként vett részt a tömeges megtorlásokban és megalázásokban, amelyekre a sztálinizmus elleni küzdelem későbbi harcosát Sztálin rendszeresen rávette.

Maga Szerov a kegyvesztettségét a KGB titkos hadműveletének eredményeként tartotta számon. Ez kétszeresen is megalázó volt számára; a Lubjanka ugyanis sok sikerét vastagon neki köszönhette.

A KGB Szerov alatt kezdett professzionális titkosszolgálattá válni, ahol a fontos nem a súlyos ököl, hanem az élénk észjárás volt. Óriási eredményeket ért el a külügyi titkosszolgálat. Végleg felszámolták a Nyugat-Ukrajnában és a Baltikumban zajló fegyveres ellenállást. Új módon kezdett el működni a kémelhárítás. Végül mindenképpen meg kell említeni azt az óriási munkát is, amelyet a csekisták a sztálini áldozatok rehabilitálásának ügyében végeztek; egyébként éppen Szerov volt az egyik kezdeményezője a tömeges rehabilitálásoknak.

Mindeközben a mai történészek Szerov portréját jobbára csak komor, fekete és vérvörös színekkel festik meg. Valós érdemei és sikerei szinte teljesen ismeretlenek maradtak a széles nagyközönség előtt, a tudományos munkák java részében csak mint szűklátókörű sztálinista hóhér jelenik meg, aki kizárólag kegyetlen megtorlásokra volt képes.

Bármilyen furcsa is, a történészeknél sokkal többre becsülték Szerovot a krimi-szerzők. A Bond-sorozatba tartozó *Oroszországból szeretettel* című kultikus regényben a profi brit kém, Ian Fleming a következő mondatokat adta hőse szájába, amelyek híven tükrözik az 1950-es években Nyugaton uralkodó hangulatot:

„Szerov, a Szovjetunió Hőse, valamint a CSK, az OGPU[8], az NKVD és MVD létrehozóinak tehetséges tanítványa sok vonatkozásban jelentősebb figura volt, mint Berija... Szerov

[7] Borisz Barnet szovjet kémfilmje (1947), amely 1948-ban Sztálin-díjat kapott. *(A fordító jegyzete.)*

[8] OGPU – Objegyinyonnoje goszudarsztvennoje polityicseszkoje upravlenyije – Egyesített Állami Politikai Igazgatóság *(A fordító jegyzete.)*

hadseregtábornok Bulganyinnal és Hruscsovval együtt vezeti az országot. Lehet, hogy eljön az idő, amikor Szerov mindenkinél feljebb fog állni a hatalom csillogó tetőfokán".

Mennyiféle „csúsztatást" és szemenszedett hazugságot le nem írtak Szerovról! Robert Conquest *A nagy terror* című kultikus könyvében például azt közli, hogy Szerov személyesen vezette Tuhacsevszkij marsall és más hadvezetők kivégzését, habár a leírt események idején Szerov még csak nem is gondolt csekista karrierre.

„A terror főszereplői közül mint a »nagyszabású jelenetek« legdühödtebb képviselője vált ki" – állította a GRU-tól megszökött Vlagyimir Rezun (álnevén: Viktor Szuvorov), miközben fel is sorolta ezeket a „nagyszabású jeleneteket": a lengyel katonatisztek lelövetését Katyńban, a Vlaszov-féle Orosz Felszabadító Hadsereg vezéreinek megkínzását és az 1956-os magyar forradalom vezetőinek megkínzását.

Mindez hazugság az első betűtől az utolsóig. A katyńi vérengzéshez Szerovnak semmi köze sem volt. A vlaszovistákkal persze harcolt, szervezte a frontközeli területek megtisztítását, arról viszont nincs semmilyen tényadat sem, hogy ő maga kínozta volna a foglyokat. Ahogyan arról sincs adat, hogy Szerov Budapesten verte volna a forradalom vezetőit: a felkelőkkel minden munkát a magyar állambiztonsági szervek végeztek, ráadásul Szerov maga azt írja, hogy éppen ő volt az, aki igyekezett megakadályozni a letartóztatottakkal szembeni erőszakot.

Szerov katyńi érintettségéről ír a Wikipédia is. Ugyanott, a Szerovról szóló szócikkben utalnak arra is, hogy a GRU-nál a CIA ügynöke, Ny. Popov alezredes volt a megbízottja. Ez aztán már tényleg teljes ostobaság: ha még ismerték is egymást, akkor kizárólag hallomásból, azóta, hogy a KGB elnökének jóváhagyásával zajlott le a Popov leleplezésére irányuló akció. Amikor a tábornok átkerült a GRU-hoz, addigra Popovot már egy éve leleplezték és letartóztatták.

Szerovnak nemcsak az életét, hanem a halálát is egy sor mítosz és pletyka övezi, még a túlvilágra sem engedték emberi módon távozni. Nyugaton a KGB egykori elnökét nagyjából negyedszázaddal hamarabb eltemették a valós halálánál. A cambridge-i professzor, Christopher Andrew népszerű tanulmányában, amelyet a szökevény Oleg Gorgyijevszkij segítségével írt, szó szerint ez áll: amikor Szerovot eltávolították a GRU-ból, „... súlyos alkoholizmust követően agyonlőtte magát egy arbati udvaron..."[9]

Ezek a pletykák és kitalációk, amelyeket mind a mai napig valós tényekként kezelnek, nagyon is érthető okokból születtek. Annak eredményei, hogy Szerov neve hosszú időre feledésbe merült, információs vákuum alakult ki körülötte.

Még az utóbbi években, amikor, úgy tűnhet, a múlt titkait sikeresen feltárták, ebben a vákuumban még most sem történtek radikális változások. Szerov életrajzának egyetlen komoly kutatómunkájaként Nyikita Petrov 2005-ben megjelent könyvét lehet számontartani, ámbár az is tartalmaz nyilvánvaló ferdítéseket és kliséket: a szerző, a Memorial Központ elnökhelyettese nem tudta visszafogni eredendő Sztálin-ellenes dühét. A könyvben Szerov élete és tevékenysége kizárólag sötét színekkel van ábrázolva.[10]

[9] Эндрю К., Гордиевский О. *КГБ. История внешнеполитических операций от Ленина до Горбачева.* М.: Nota Bene, 1992., С. 481.

[10] Петров Н. *Первый председатель КГБ Иван Серов.* М.: Материк, 2005.

Az a könyv, amelyet ma örömmel tárunk Önök elé, kitölti ezt a bosszantó hiátust. Szerov tábornok valós élete és tevékenysége mostantól, ahogy mondani szokás, első kézből válik ismeretessé.

Természetesen a szerző sok folyamatot igyekszik a maga számára előnyös színben feltüntetni, egy sor kellemetlen vonatkozást pedig egyszerűen kikerül. De már csak ilyenek az emlékiratok törvényei. Feljegyzéseinek értéke azonban bőségesen kárpótol minden ilyen dologért.

Néhány szó arról is, mi is tulajdonképpen Szerov archívuma, hogyan zajlottak a nyomtatott kiadás előkészületei.

A titkos helyen talált papírok mennyisége óriási: két dugig tömött bőröndre való. Azt hiszem, összesen mintegy 100 szerzői ívre tehető.

A többsége ennek olyan naplófeljegyzés, amelyeket a szerző a nyugdíjaztatása után átdolgozott és kiegészített. Látható, hogy Szerov a régi anyagokhoz többször is visszatért, mivel egy és ugyanazon eseményeket több variációban, eltérő részletességgel fejt ki.

Fennmaradt az archívumban egy csomó különféle dokumentum másolata is: jelentések, beszámolók, eligazítások, panaszok és beadványok különféle hivatali szervekhez. (Néhányat ezek közül mi is publikálunk.)

A lapok jelentős része kézzel írott, egy része gépírásos.

Elismerésünket kell kifejeznünk Vera Vlagyimirovna Szerova állhatatosságának és aprólékosságának, hiszen majdnem egy éven át silabizálta, rendszerezte, majd szkennelte ezt az óriási archívumot. Nekem már ezekkel az általa előkészített anyagokkal adatott meg az, hogy dolgozzam.

A feljegyzések teljes anyagát kronológiai rendbe szedtük, fejezetekre tagoltuk, kiküszöböltük az ismétléseket, ellenőriztük és kijavítottuk a tulajdonnevek írását. Az ilyen formában keletkezett kézirat viszont még túlságosan nehézkes maradt a befogadásra, ezért vettük magunknak a bátorságot, hogy jelentős mértékben lerövidítsük, kivegyük belőle azt, ami számunkra jelentéktelennek vagy kevéssé érdekesnek tűnt, címet adtunk a fejezeteknek és alfejezeteknek. Minden fejezetet megelőz az én rövid történelmi áttekintésem.

Ugyancsak elláttuk a könyvet jegyzetekkel is, amelyek megmagyarázzák vagy dekódolják Szerov elbeszélését, többek között az utóbbi időkben a titkosítás alól felszabadított dokumentumok alapján. A könyv végére az előforduló személyek rövid életrajzi adatai kerültek.

Még valami. Amikor kiadásra készítettük elő a kéziratot, nem tűztük célul magunk elé a szerző elítélését vagy kimosdatását. A történelem sosem fekete vagy fehér. Hanem sokszínű.

Éppen ezért kötelességünk megismerni az igazságot közelmúltunkról, akármilyen súlyos vagy ellentmondásos is lett légyen az.

Alekszandr Hinstejn,
az Oroszországi Hadtörténeti Társaság Központi Tanácsának tagja

Nagyapám, Szerov tábornok (2015 októbere)

Az első gyermekkori emlékeim egyike: ülünk nagyapámmal a gyermekklinika fertőzőosztályán, ahová a nagyapám berohant, amikor mumpszot állapítottak meg nálam. Sokáig nem engedtek haza bennünket, nagyapám, hogy felvidítson, kismalacnak[1] rajzolt le engem, és mulatságos versikéket fabrikált.

Egész életében írt verseket, megvan nálam az összes ünnepi köszöntője, verses-illusztrációs képeslapja. Vannak mély érzésű versei is, amelyeket élete legválságosabb pillanataiban írt. Nagyon megkapóak...

Néhány évvel ezelőtt, amikor a dácsánkat tatarozni kezdtük, a lányommal megtaláltunk két bőröndöt, tele nagyapám kéziratával. Mivel félt tőle, hogy az archívumát felfedezik, igencsak mesterien rejtette el.

Természetesen hallottunk már korábban is ezeknek a naplóknak a létezéséről, de teljesen véletlenül bukkantunk rájuk.

Miután elolvastuk ezt az óriási mennyiségű, rendkívüli feljegyzést, feldolgoztuk őket, úgy döntöttünk, hogy publikáljuk, annak reményében, hogy Szerov tábornok valós naplói segítenek sok kérdés megválaszolásában, olyannak mutatják be szerzőjét, amilyen a valóságban volt.

A könyv kiadásában nagy segítségünkre volt Alekszandr Jevszejevics Hinstejn, aki hatalmas munkát végzett el, amikor magára vállalta a kéziratok megszerkesztését, a kommentárok elkészítését, a pontosításokat és magyarázatokat.

Az archívum gigantikus terjedelmű, azt hiszem, csak a szkennelése fél évembe került. Sok esemény több variációban is előkerül, rengeteg különleges fénykép is van hozzájuk; az egyik arról készült, amikor Szerov tábornok részt vett a hitleri Németország kapitulációjáról szóló dokumentum aláírásán Karlshorstban, 1945. május 8-án. Ezt a fotót általában az ő alakja nélkül szokták publikálni, mert a cenzúra őt kitörölte róla, pedig tényleg ott volt. Köszönet a nagyanyámnak, Vera Ivanovnának, hogy mindezt megőrizte.

Azt kell mondjam, hogy mindent megőriztek: nagyapám 1924-ben készült kézírásos igazolványaitól kezdve a háború utáni Németországban vásárolt bútor elismervényein át az 1958-ban vett lángvirágpalánták számláiig. Ebben az értelemben Vera Ivanovna igazi csekista-feleség volt.

Nagyapám és nagyanyám állandóan Arhangelszkojéban, a dácsán laktak, Moszkvába csak bejártak. Nagyanyám az egész életét nagyapámnak áldozta – 58 évet éltek le együtt! Komfortos életet tudott teremteni a család számára, okosan és gazdaságosan vezette a háztartást, finomakat főzött. Ez a ház mindig tele volt élettel, órákon át tartó reggelikkel, ebédekkel és vacsorákkal, kikeményített fehér terítővel, a vázában virággal. Mindig sok kutyát tartottak, amelyeknek nagyapám főzte hatalmas fazekakban az eledelt, voltak nyulak is meg mindenféle más házi kedvencek, amelyek közt egyszer felbukkant egy medve is.

[1] A mumpsz orosz népi elnevezése „szvinka", amely a „szvinya" – sertés szó képzett alakja. *(A fordító jegyzete.)*

Nagyapám nagyon szerette az állatokat, a természetet, mindig volt valami paraszti érdeklődése a föld iránt. Miután nyugdíjba vonult, naphosszat a kertben tüsténkedett, fűrészelt, javítgatott, égetett valamit.

Volt a dácsán méhészet is, amellyel ő maga foglalkozott; kijárt füstölővel a méhkasokhoz, kipörgette a mézet és örömmel kínált meg vele mindenkit.

Hozzáértően vezették ezt a nagy gazdaságot, mindent okosan, észszerűen ültettek és vetettek el benne. A hatalmas kert rengeteg termést hozott, a nagyanyám pedig maga foglalkozott az eltevésével, óriási készleteket halmozva fel mindenből, ami csak termett a telkükön.

Ivan Alekszandrovics és Vera Ivanovna igen vendégszeretőek voltak, gyakran eljártak hozzájuk a család közeli barátai, azok, akik nem fordultak el tőlük a nehéz időkben sem: az OSZSZK népművésze, a Nagyszínház baritonja, P. M. Norcov és a felesége, B. Sz. Preobrazenszkij orr-fül-gégész professzor, nagyapám frontharcostársa, I. I. Szladkevics tábornok a feleségével.

Közeli barátságban állt az ismert kém, A. M. Korotkov családjával, a feleségével és a lányával. Sajnos, ennek a kiváló embernek tragikusan végződött a sorsa, aortarepedésben hunyt el, amikor nagyapámmal a Dinamo pályáján teniszezett.

Gyakran eljárt hozzájuk vendégségbe G. K. Zsukov második felesége, Galina Alekszandrovna, Ny. Sz. Hruscsov két lánya, Lena és Julja, Sz. M. Bugyonnij lánya, Nyina.

Megfordult a házban a moszkvai művészi élet számos képviselője is, akik a nagynénémmel, Szvetlana Ivanovnával (Ivan Alekszandrovics lányával) és a férjével, Eduard Hruckijjal, az ismert íróval és filmdramaturggal barátkoztak. Sajnos egyikük sem élte már meg a mai napot, de biztos vagyok benne, ha látnák ezt a könyvet, az végtelen örömmel töltené el őket.

Nagyapám sportos ember volt, északi edzettségű. Mindig jó formában tartotta magát, különösen attól kezdve, hogy Sztálin egyszer megjegyzést tett neki: „Maga pedig hízásnak indult, Szerov elvtárs!"

Télen síelés, korcsolyázás, méghozzá gyorskorcsolyázás, nyáron úszás, csónakázás, tenisz, lovaglás. Autót gyakorlatilag az 1990-ben bekövetkezett haláláig vezetett, motort pedig hetvenéves koráig.

Nagyapám kisgyermekkoromtól fogva mindenre tanítgatott, az első lépéseimet az ő keze alatt tettem meg, aztán jött a síelés, korcsolyázás, biciklizés, lovaglás. Emlékszem, amikor gólyalábat fabrikált nekem, és megtanított rajta járni, meg amikor csúzlit is készített. Emlékszem még egy kis bundára is, amelyet szintén saját kezűleg varrt nekem.

Sokoldalú nevelésben részesített, belém oltotta a tudást és a tanulás iránti kedvet, orosz nyelvi diktálásokat tartott nekem. Kidolgozott nekem egy saját aláírást is, mert ezt is fontosnak tartotta.

Még keringőzni is ő tanított meg, méghozzá bal lábbal kezdve. Bizonyos mértékig mindez megalapozta a jövőmet: Igor Mojszejev táncegyüttesének tagja lettem, ahol 28 évig táncoltam. A nagyapám nagyon büszke volt rám.

Ivan Alekszandrovics a dácsán élve a falu vezetésének elnöke volt, és meg kell mondani, hogy mindenki, aki csak érintkezett vele, nagy tisztelettel viszonyult hozzá. Ő

maga is jóindulatú ember volt, mindenkivel egyenrangúként beszélt, nem éreztetett különbséget. Bármelyik mesterembernek, aki elvetődött a házba, megmutogatta a fényképeit, mesélt az életéről, a háborúról.

A háborúról egyébként élénk vitákat folytatott a szomszédaival: Ny. D. Jakovlev marsallal, Sz. I. Rugyenko marsallal, A. P. Beloborodov, A. Sz. Zsadov, M. I. Kazakov, Je. I. Szmirnov tábornokokkal. Esténként a házunkhoz vezető hosszú úton találkoztak, amelyet tréfásan „Szerov Strassé"-nak neveztek el.

Különösen jól emlékszem Sz. M. Bugyonnijra, akivel Moszkvában egy házban laktunk; ült egy hokedlin az előszobában és harmonikázott. Nagyapám elvitt vendégségbe G. K. Zsukov dácsájára is, és elmentünk a nyugdíjba küldött Ny. Sz. Hruscsovhoz is. Bottal járt, és a kutyája kíséretében megmutogatta nekünk a veteményesét.

Azért igyekszem minderről részletesen írni, hogy érthetővé váljon: „Rettegett Ivan", ahogyan az angol sajtó nevezte, a hétköznapi életben szokványos ember volt, szerető apa, férj és nagyapa, aki imádta a családját, aki mindent megtett értünk, nem pedig valami vámpír, ahogyan manapság beállítani igyekeznek (mint például a *Zsukov* című tévésorozatban).

Ivan Alekszandrovics igazán bátor ember volt, hatalmas belső erővel és erős, mindent kibíró tartással. Nem dohányzott, gyakorlatilag nem is ivott.

Nagyapám nevét gyakran emlegetik együtt O. Penykovszkijével, az áruló kémével. Igen, ez a história a karrierjébe került. Ivan Alekszandrovicsot súlyosan érintette a nyugdíjaztatása, rendszeresen fordult az ország vezetőihez, hogy vizsgálják felül az ügyét, de sikertelenül.

Ahogyan arról a „memoárírók" írnak, Penykovszkij állítólag bejáratos volt a családunkhoz, majdhogynem a barátunk volt. Édesanyám, Jekatyerina Ivanovna, Ivan Alekszandrovics menye, élő tanúja azoknak az időknek, emlékszik rá, hogy sem a dácsán, sem a moszkvai lakásunkon egyetlen egyszer sem látta Penykovszkijt.

Nagyapám igen szerény módon van eltemetve, a helyi temetőben, nem messze a dácsánktól, együtt a nővérével és a nagyanyámmal. A temetésén mindössze hat ember vett részt.

Fényképe, amelyen rajta van az összes kitüntetése, rendjele és a Szovjetunió Hőse Érdemrend csillaga is, a legkitüntetettebb helyen áll a lakásomban.

Azt illetően pedig, hogy milyen lépéseket és tetteket hajtott végre a háború idején, nem csak akkor, amelyeket finoman szólva is kellemetlen kritika érhet, azt mondhatom, hogy Sztálin és a többi katonai vezető parancsait teljesítette, nem tudta nem teljesíteni, mindezt a Haza javára tette, amelyet őszintén szeretett, mindent azért tett, hogy megmentse az orosz földet a fasisztáktól.

Szeretném elismerésemet kifejezni O. P. Tkacsnak, D. Ny. Ivanovnak, a kiadó dolgozóinak az elvégzett munkáért, külön Natalja Ivanovna Konyevának a felbecsülhetetlen értékű tanácsaiért.

Bízom benne, hogy miután elolvasták ezt a könyvet, sokan egészen más szemmel fognak nézni a nagyapámra.

Vera Szerova
2015 augusztusa

BEVEZETŐ HELYETT

„Az idő mindent lát, hall, és mindent feltár" – ezt mondta a bölcs Szophoklész, manapság pedig azt mondhatjuk, hogy a TÖRTÉNELEM az, ami már lezajlott, ezért megváltoztatni nem lehet, és azoknak, akiket nem elégít ki, nem marad más, mint sajnálni, hogy nem teljesültek az álmaik. Nem lehet visszamenőleg kiigazítani a történelmet, önkényes magyarázatot adni az eseményeknek.

Barátaim és ismerőseim tanácsára úgy döntöttem, hogy leírok néhány eseményt, amely jelentőséggel bírt az életemben. Remélem, hogy tanulságosak lesznek a gyermekeim és unokáim számára is.

Életem eseményeit és benyomásait a maguk idejében rendszeresen lejegyeztem, úgyhogy van most 300 oldalnyi ilyen feljegyzésem, igaz, némelyek szűkszavúak, de azért élénken felidézik a történteket.

Azt hiszem, nem lenne észszerű magammal vinnem sok olyan tényt, amelyet ismerek, annál is inkább, mert manapság a „memoárírók" önkényesen elferdítik őket, még szerencse, hogy nem követelnek tőlük bizonyítékokat, az olvasók elfogadják becsületszóra. Sajnos, munkatársaim közül sokan, akik számára ismertek voltak az alább következő események, már befejezték földi pályafutásukat, anélkül, hogy bármit is megírtak volna. Úgy vélem, ha én is így tennék, azt akár a szememre is vethetnék.

Mint ahogy sok millió szovjet embernek, nekem sincs az életrajzomban semmi különös. Az utóbbi évek memoáríróihoz pedig nem akarok hasonlóvá válni.

Mindig leírják a cári idők szomorú életét, ami mindenki számára ismert, hogy a nagyanyjuk, amikor gyerekkorukban mesét mondott nekik, megjövendölte, hogy „generális" lesz belőlük, aztán így is lett. Más valaki leírja, hogy azokban az időkben közös tálból kanalazták a scsit stb. De hát ezt mindannyian ismertük, sőt mi több, még kaptunk is a homlokunkra a kanállal, ha apánknál hamarabb vettünk ki egy darab húst.

A Szovjethatalom kialakulásának időszaka (a '20-as évek) nehéz volt a Hazánk számára, rossz termés volt, éhínség stb. A nép szegény volt; felütötte fejét a tífusz, a szovjetellenes elemek pedig kárörvendtek. Mindennek betetőzéseképpen 1921-ben az angolok partra dobták Arhangelszknél a deszantjukat, elindultak Vologda irányába, hogy segítsenek a fehérgárdistáknak visszaállítani a burzsoá hatalmat.

Belőlünk, középiskolás kamaszokból, komszomolistákból különleges rendeltetésű alakulatot hoztak létre. Az alakulat itt csupán nagyzoló megnevezés, gyakorlatilag csak egy 70 főből álló század volt, amelynek élén egy bolsevik, Kriszanov állt, akinek a kézelőjén négy vörös négyzetből álló rangjelzés díszelgett. Nagy energiákat belefektetve tanított bennünket a puska és a Maxim-géppuska használatára... Szerencsére minden jól alakult, mivel a Vörös Hadsereg kiűzte északról az angol megszállókat.

A családi helyzetünk sem volt rózsás. Anyám tüdőgyulladást kapott, az egyetlen környékbeli orvos tévedésből egy tífusz-kórteremben helyezte el, úgyhogy ott meg is halt. Apám éjjeliőrként dolgozott egy szövetkezetben. Ennünk nem volt mit, de elboldogultunk valahogy.

1923-ban elvégeztem a középiskolát. Engem, mint komszomolistát, behívattak az OK(b)P[1] Járási Bizottságára, azt mondták, menjek vissza a falum községi tanácsához, legyek a járási olvasóház vezetője...

Ott hamarosan megválasztottak a Komszomol járási titkárává, aztán 1923 januárjában ismét behívattak az OK(b)P Járási Bizottságára, azt mondták, hogy ajánlani fognak a járási Végrehajtó Bizottság elnökének. Mondtam a Járási Bizottság titkárának, hogy még be sem töltöttem a tizennyolcat. Erre azt válaszolta, hogy jönni fog velem a Járási Bizottság egyik tagja, és meg fognak választani. Erre azt mondtam, hogy ez nekem túl nehéz lesz, mert mégiscsak 21 falu, amelyek 9-11 kilométer távolságra vannak egymástól. Ennek ellenére így döntöttek, és kénytelen voltam megbékélni vele.

1924 januárjában elküldtek egy kéthetes politikai felvilágosító kurzusra Vologdába. Első alkalommal jártam kormányzósági székhelyen. Ott ért a V. I. Lenin*[2] haláláról szóló gyászhír...

Szilárdan elhatároztam, hogy belépek a pártba, miután hazatértem, összegyűjtöttem öt olyan párttag ajánlását, akik 1917 óta voltak párttagok, beadtam a jelentkezésemet a Járási Pártbizottsághoz. A párt működési szabályzata szerint a hivatalnokoknak két év próbaidőre volt szüksége a felvételhez. A Járási Bizottságon hosszasan tárgyalták az ügyemet, hogy milyen kategóriába is soroljanak. Aztán a Járási Bizottság titkára azt mondta, hogy bár most hivatalnok vagyok, de egész életemben paraszt voltam, az apám éjjeliőr, analfabéta[3], egyszóval egy éves próbaidőt állapítottak meg. Habár a próbaidőre szóló tagkönyvem kiállítása elhúzódott, 1925 januárjában mégis párttag lettem...

1925 augusztusában behívattak az OK(b)P Járási Bizottságára, ahol Szokolov elvtárs azt mondta: „El kell menned Leningrádba, katonaiskolába, az OK(b)P Járási Bizottsága oda vezényel téged!" Azokban az években a katonaiskolákat a szovjet pártszervezetekből töltötték fel, hogy ne engedjenek be oda ellenséges személyeket.

Néhány nap múlva megjelentem az OK(b)P Vologdai Kormányzósági Bizottságánál. Tizenöten gyűltünk ott össze, levizsgáztattak bennünket az összes középiskolai tárgyból. Csak négyen teljesítettük jól a vizsgát. Minket négyünket menetlevéllel el is küldtek a leningrádi Szkljanszkij Gyalogsági Katonai Iskolába.

A kormányzósági pártbizottság titkára figyelmeztetett bennünket, hogy ne hozzunk szégyent a kormányzósági pártbizottságra, tegyük le a vizsgáinkat! Ketten teljesítettük is, úgyhogy kadét lettem.

[1] OK(b)P - Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt *(A fordító jegyzete.)*

[2] A csillaggal megjelölt személyekről szóló ismertetőket lásd a kötet végén.

[3] A hivatalos dokumentumok szerint Szerov apja, Alekszandr Pavlovics (1870-1940) középparaszt volt. A háborút követően azonban Szerov ellenségei megpróbálták rajtakapni az életrajza meghamisításán: hogy állítólag Szerov apja valójában csendőrként szolgált. Az Államvédelmi Minisztérium vizsgálatai ezt az állítólagos tényt nem tudták megerősíteni. Ennek fényében az, hogy Szerov megemlíti az apja analfabétaságát, csupán a szegénysorból való származását erősíti meg: a csendőrséghez analfabétákat nem vettek fel.
Szerov archívumában fennmaradt egy igazolás, amelyet a Zamosszkojei Községi Tanács adott ki 1939. január 3-án, vagyis közvetlenül az előtt, hogy Szerov az NKVD-hez került volna. Ebben feltüntetik: „Szociális származása – szegényparaszti. A forradalom előtt és után mezőgazdasággal foglalkozott". Mindennek ellenére a „csendőr fiáról" szóló legenda mind a mai napig vándorol egyik könyvből a másikba.

Eleinte nem tetszett a szolgálat. Különösen az életkörülmények voltak nehezek. Régi, elnyűtt katonaköpeny, foszlányos takaró, a laktanyában hideg volt, mert nem mindig fűtöttek. Az a srác, akit velem együtt küldtek Vologdából, megszökött. Bíróság elé állították, a katonai bíróság döntését előttünk, felsorakozott kadétok előtt hirdették ki.

Együtt tanultak velünk vörös parancsnokok is – olyanok, akik részt vettek a polgárháborúban, akiknek a paszományukon akár négy négyzet is volt – mivel ők annak idején századparancsnokok, lovas század parancsnokai, zászlóaljparancsnokok voltak. Nekik se volt könnyű a helyzetük. Valaha századokat irányítottak, most meg itt vannak egy sorban velünk, 19-20 éves gyerekekkel, közülük pedig némelyek már harminc évesek, vagy azon is túl vannak. A tanulás nem ment nekik, mivel önkéntesként mentek ki a frontra, mielőtt az iskolát befejezték volna.

1926-ban megválasztottak a század pártszervezetének titkárává, meg a leningrádi katonaiskola pártbizottságának technikai titkárává.

1928 őszén kezdődött el a fiatal szakaszparancsnok gyakorlati tényke dése, miután megérkezett szolgálati helyére, az Észak-Kaukázusi Katonai Körzetbe, Krasznodar városába.

Mielőtt Leningrádot otthagytam volna, lehetőségem volt megválasztanom leendő szolgálati helyemet a „szolgálati jegyzék", vagyis az ismereteim, a pártpolitikai megbízhatóság és más mutatók alapján. A jegyzék szerint a 180 kadét között én lettem a negyedik. Kaphattam volna kinevezést Moszkvába, Leningrádba, vagy más nagy központi helyre is.

Én viszont Észak-Kaukázusban akartam szolgálatot teljesíteni. A gyűlésen meg kellett nevezni egy szolgálati helyet, és kész! Ezt is tettem. Aztán az iskola parancsnoka meg az évfolyamparancsnokok csak nevettek rajtam, hogy ott nincs is hó, úgyhogy nem kell majd lóvontatta síléccel közlekednem, amiben a körzetben mindig első helyezést értem el.

A Kaukázusban nem volt túl nehéz a szolgálat. Csak a nyári menetgyakorlatok voltak kimerítőek. A hőmérséklet elérte a 35 fokot is...

1931-ben átirányítottak, pontosabban átvezényeltek Gyetszkoje szelóba (Leningrád alá), egy tüzérparancsnokokat képző kurzusra. A felkészítéshez összeszedték oda a Vörös Hadsereg tüzérparancsnokait, hogy legyenek a tüzérségi felderítőütegek parancsnokai: a hangfelderítőké, akik hangeszközök segítségével mérik be az ezred tüzérségét, a fényfelderítőké, akik optikai eszközök segítségével mérik be az ellenséget, a topográfiai felderítőké, akik geodéziai eszközök segítségével állapítják meg a saját ütegek, többek között a hang- és fényfelderítők koordinátáit, meghatározzák a harctér legjellegzetesebb pontjainak koordinátáit, elkészítenek egy topográfiai hálót.

Tetszett ez a szolgálat, nagy kedvvel tanulmányoztam, meg kell mondjam, eredményesen alkalmaztam a gyakorlatban. Az ezredparancsnokaim elégedettek voltak a munkámmal...

A tüzérparancsnoki kurzus elvégzése után áthelyeztek a IX. hadtest tüzérezredébe, amelynek parancsnokává éppen akkor nevezték ki Ny. D. Jakovlevet*.[4]

[4] Megjegyzendő, hogy Nyikolaj Jakovlevvel, a későbbi tüzérségi marsallal és a Vörös Hadsereg legfőbb tüzérségi vezetőjével Szerovot még összehozza néhányszor a sors. Együtt fogják „felszabadítani" Nyugat-Ukrajnát, aztán pedig együttműködnek a háború évei alatt is; együtt vadásznak a német tudósokra és

Két éven át szolgáltam ebben az ezredben, és meg kell mondanom, mind a mai napig szívesen emlékszem vissza a lőgyakorlatokra és a terepgyakorlatokra. Sokat kellett dolgoznom. Előbb az ezred felderítő ütegének, majd a topográfiai ütegének parancsnoka voltam. Ott, vagyis Kamenszkben házasodtam meg.

Ez nem mindennapi módon történt. Egyszer, a parkban sétálva, megláttam egy szép, jó alakú lányt. Megtetszett. Aztán újra láttam, amikor a barátnőjével elment a ház mellett, amelyikben laktam. Kiderült, hogy nem messze lakunk egymástól. Összeismerkedtünk. Találkozgatni kezdtünk. Megtudtam, hogy nemrég fejezte be a kilencosztályos iskolát. Főiskolára készül. Akkor jobban kezdtem érdeklődni felőle, szerelemre lobbantam iránta.

Ahogy most emlékszem, egyik reggel összeházasodtunk, este pedig egy teherkocsin átvittük a feleségem „holmiját" a lakásomba. A holmi nem volt más, mint a „hozomány": egy vaságy (egyszemélyes) meg egy kis bőröndben a fehérneműi és a ruhái. Meg kell mondani, elég sovány. Aztán jött a felruházás, pontosabban nadrág- és köpenyvégekből ruha- és kabátvarrás a feleségem számára.[5]

A fizetésem nem volt nagy, kb. 90 rubel. Segítséget nem volt honnan várni, de minket ez nem izgatott, ahogy a népi mondás tartja, a kedveseddel a kunyhó is paradicsom…

Emlékszem, amikor megérkezett hozzánk, az ezredhez a IX. lövészhadtest parancsnoka, a Polgárháború Hőse, Vosztrecov*. Úgy akarok róla beszélni, mint a Vörös Hadsereg egyik olyan parancsnokáról, aki a leginkább kiemelkedett a többiek közül a polgárháborúban, akit négyszer tüntettek ki a Vörös Zászló harci érdemrenddel. A Vörös Hadseregben ilyenek csak négyen voltak: Blücher*, Vosztrecov, Fabriciuss* és Fegyko*. Szóval, Vosztrecov volt a parancsnoka annak a hadtestnek, amelyikbe a mi nehéztüzérségi ezredünk is tartozott.

Vosztrecov a lovak lecserélését követően először érkezett traktoron. Z. D. Jakovlev elhozta hozzánk a felderítő osztályra is, a hang, a fény és a topográfiai ütegekhez. Felforgattuk az egész technikát, hogy megmutassuk a hadtestparancsnoknak. Vosztrecov körbejárta és nézegette az eszközöket, efféle mulatságos elnevezésekkel illette őket: „Ez meg miféle dob?" – mutatott rá az egyik hangeszközre.

A nap végén aztán eligazítást tartott a parancsnokoknak az irányelvekről. A beszéde képzetlen, sőt meg kell mondanom, értelmetlen is volt. Vosztrecov műveltsége látható-an nem haladta meg egy negyedik osztályos diákét.

Az értekezlet után alaposan megmosta a fejét az egyik fiatal ütegparancsnoknak, Gyencsiknek, aki leitta magát, Ny. D. Jakovlev pedig jelentést tett róla.

Végezetül Vosztrecov kioktatta Gyencsiket, hogy mint fiatalember ihat persze, de ne töltsön magának többet a pohárba, mint egy ujjnyit. Ezt később maga Gyencsik mesélte el nekünk.

Aztán még ugyanazon a nyáron Vosztrecov újra meglátogatta az ezredünket, mintha csak direkt lett volna, este Gyencsik megint leitta magát, reggel nadrág nélkül szedték össze az utcán. Úgy látszik, éjszaka levetkőztették.

konstruktőrökre, valamint a nukleáris anyagokra; együtt tesztelik az új fegyvereket és az atombombát. Igaz, Jakovlevet szabotázs miatt később letartóztatják az Állambiztonsági Minisztérium nyomozói, de nem hosszú időre. 1953-ban Szerov egyike lesz azoknak, akik segítették a marsall kiszabadítását és rehabilitálását.

[5] A KGB későbbi elnöke 1932. március 19-én, Kamenszkben kötött házasságot Vera Ivanovna Abramovával (1913-2005). Rekordhosszúságú ideig, 58 éven át éltek együtt.

Gyencsiket ismét Vosztrecov elé hívatták. A beszélgetésük ekképp kezdődött: „Pedig legutóbb, téged ostobát, megtanítottalak, hogyan kell inni, erre te mit csinálsz?" Gyencsik így válaszol: „Hadtestparancsnok elvtárs, én úgy is ittam, ahogy tanította". Vosztrecov: „Azt mondtam neked, te ostoba, hogy nem szabad többet tölteni a pohárba, mint egy ujjnyit!" Gyencsik: „Hadtestparancsnok elvtárs, én annyit is töltöttem.", és azzal mutatja az ujját függőlegesen. Vosztrecov dühbe jött és rákiáltott: „Én neked, te ostoba, vízszintesen mutattam az ujjam, nem függőlegesen!" Gyencsik: „Hibáztam, hadtestparancsnok elvtárs, összekevertem, nem jól értettem". Vosztrecov: „Hordd el magad, hülye!"

Végül aztán jött egy felhívás a körzettől, hogy helyezzék át a három legjobb parancsnokot a Távol-Keletre, és Jakovlev kiebrudalta az ezredből Gyencsiket.

Aztán az ezredünket átvezényelték Krasznodarba, ahol megszületett a fiunk[6]. Krasznodarban is elég jó volt a szolgálat, egy különálló üteg parancsnoka lettem. (A négy négyzet a paszományon már korábban eldöntötte a beosztásomat.)

1934 végén Jakovlevet váratlanul Belorussziába vezényelték, „feljebb helyezték", hozzánk pedig ezredparancsnoknak Kochot küldték – egy németet –, aki Jakovlevvel összehasonlítva ráadásul jóval gyengébb tüzér volt. Magunk között többször is beszélgettünk erről.

Ősszel, amikor az ezredünk első helyezést ért el a körzetben lövészetből, mi pedig vártuk a megfelelő jutalmazást, sürgönyt kaptam a stábtól, hogy Vorosilov népbiztos parancsára átvezényelnek Vinnyicába, egy könnyűtüzérségi ezredhez, szintén „magasabb beosztásba", vagyis a paszományomon téglalappal.

Nem maradt más hátra, mint csomagolni és indulni. Mindenki csodálkozott rajta, hogy habár kitűnő a minősítésem, mégis áthelyeznek. Úgy látszik, ez Koch kívánságára történt. Később, mint megtudtam, Kochot leváltották és letartóztatták. Az a hír járta, hogy állítólag német kém volt.

Vinnyicában nem sokáig (körülbelül egy évig) szolgáltam, mint a tüzérezred törzsfőnökének helyettese, gyakorlatilag azonban úgy vittem az ügyeket, mint egy második fokozatú ezred törzsfőnöke. Az ezred törzsfőnöke Bolotov volt, rendetlen parancsnok, aki ráadásul ivott is, én pedig 1936-ban úgy döntöttem, hogy beadom a kérvényemet az Akadémiára való felvételhez.[7]

Fölvettek, átköltöztem Moszkvába. Kezdetben nehéz volt, hogy a katonai szolgálatból az iskolapadba kell átülnöm, de aztán megszoktam. Az első évfolyamon szétosztottak bennünket a karok között. Én a speciális karra kerültem. Nagy nehézségek árán el kellett kezdenem japánul tanulni…

A Frunze Akadémia elvégzése után összehívtak bennünket a Szovjetunió védelmi népbiztosának káderügyekben illetékes helyetteséhez, Scsagyenkóhoz, aki nevetgélve közölte velünk, hogy szolgálatunkat az NKVD-nél fogjuk folytatni. Ellenvetéseinkkel kapcsolatban csak a Politikai Bizottság határozatára utalt, és ezzel a kihallgatás véget is ért.[8]

[6] Vlagyimir Ivanovics Szerov (1933-1993)

[7] Az M. Frunze Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Katonai Akadémiáról van szó. Szerov 1936 januárjától 1939 februárjáig tanult ott.

[8] A Szovjetunió védelmi népbiztosa helyettesének, Je. Scsagyenkónak 1939. január 27-i, 010-es számú rendelete értelmében a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg katonai akadémiáinak utolsó éves hallgatóit a tanulmányi idő letelte előtt ki kell bocsátani, és további szolgálattételre az NKVD rendelkezésére kell átadni.

Első fejezet

Az első lépések az NKVD-nél (1939)

Ivan Szerov az állambiztonsági szerveknél a Lubjanka számára fordulatot jelentő időszakban kezdte a szolgálatot. Éppen akkor, 1938 novemberében váltotta fel a „vaskezű népbiztost", Nyikolaj Jezsovot a cvikkeres Lavrentyij Berija. A repressziók hulláma fokozatosan csitulni kezdett, néhány szerencsést még szabadon is engedtek.

Fél év múlva, 1939 áprilisában Jezsovot letartóztatják, majd agyonlövik. Nyomában letartóztatják majd gyakorlatilag minden helyettesét, az NKVD központi és helyi szervezetei vezetőinek többségét: miután dolgukat megtették, örökre el kell, hogy tűnjenek.

E körülmények között az új népbiztosnak égető szüksége volt új, megbízható káderekre, akiket nem terheltek régi bűnök, ám a megelőző tisztogatások után ilyenek gyakorlatilag nem maradtak a rendszerben. Extrém módon kívülről kellett ilyenekre szert tenni. Ugyancsak 1939-ben 14.506 embert vesznek fel operatív csekista munkára, többségüket (11.062 embert) nem is párt vagy komszomolista vonalon.

Szerov a hadseregben végrehajtott toborzás révén kerül a Lubjankára: több száz végzős katonai akadémistát vezényeltek át célirányosan az NKVD-hez.

Éppen ezzel a káderhiánnyal magyarázható gyorsütemű karrierje is. Miután 1939 februárjában bekerül az állambiztonsági szervekhez, azonnal kinevezik az NKVD-nél a Munkás-Paraszt Rendőrség Igazgatóságának parancsnokhelyettesévé, aztán egy hét múlva a teljes jogú parancsnokává, vagyis az ország főrendőrévé.

Öt hónap múlva a rendőrségtől átdobják a csekistákhoz, parancsnoknak az NKVD Állambiztonsági Főigazgatóságának titkos politikai osztályára, a Lubjanka egyik kulcsfontosságú alegységébe, tulajdonképpen a titkosrendőrségre. Ősszel pedig már át is költözik Ukrajnába, a második legnagyobb tagköztársaságba, mint az ottani NKVD vezetője.

Világos, hogy ilyen zűrzavar közepette a szakma alapelemeit menet közben kellett elsajátítani. Egyébként Beriját a szakmai hozzáértés és tapasztalat izgatta a legkevésbé: a legfontosabb a párthűség és a Központ utasításainak pontos teljesítése volt.

A kiemelt káderek előtt, ugyanúgy, mint a büntetőosztagosok előtt, két út lehetősége állt: vagy megfelelnek a velük szemben támasztott elvárásoknak, vagy megismétlik az elődeik sorsát, belepi őket a lágerek pora.

Szerov megfelelt az elvárásoknak...

Kevesebb, mint egy év alatt a szerény tüzér őrnagy hatalmas utat járt be, egészen az állambiztonság harmadik osztályú komisszári rangjáig (ennek katonai megfelelője az altábornagy), milliók sorsának irányítójáig.

Meghallgatás Berijánál

Amikor összegyűjtöttek bennünket (a különböző akadémiákról) a Lubjankán, nekem (és úgy éreztem, másoknak is) kellemetlen érzésem támadt attól az intézménytől, amelyről mindig tiszteletlenül nyilatkoztunk, mivel tanulóéveink során, pontosabban 1937-1938-ban, a szemünk láttára több hallgatót és tanárt is bevittek a Lubjankára, és onnan már nem tértek vissza.

Az MVD káderosztályán, ahol összegyűjtöttek bennünket, közölték, hogy a (kihirdetett) elosztásnak megfelelően mindannyiunknak el kell mennünk a kijelölt különleges katonai körzetekbe, mint ezeknek a különleges katonai körzeteknek vezetői.

A kinevezések kihirdetését követően felálltam és azt mondtam, ilyen formában, ahogy vagyunk, vagyishogy az alapjait sem ismerjük az előttünk álló munkának, roppant kellemetlen, és a beosztottaink előtt beavatatlanoknak fogunk kinézni. Márpedig nekünk együtt kell dolgoznunk velük, sőt irányítanunk őket. Ezért szükség lenne arra, hogy legalább valami minimális ismereteket átadjanak nekünk, hogy elmondják a kötelezettségeinket, azt, hogy hogyan viselkedjünk az általunk vezetett körzetekkel. A kihallgatás vezetője összezavarodott, az újdonsült „parancsnokok" pedig kórusban helyeselték a javaslatomat.

Ezt követően szünetet hirdettek ki. Azután, amikor újra összegyűjtöttek bennünket, azt mondták, hogy kéthetes csekista felkészítő kurzust szerveznek számunkra, amelyen lejegyezhetjük azokat a legfőbb feladatokat, amelyek előttünk állnak.

Láthatóan mintegy büntetésként a javaslatomért, azt is bejelentették, hogy a kurzus idejére az új „parancsnokok" rangidősének Szerovot jelölik ki.

A kurzusokat a konspiráció minden szabályának betartásával kezdtük meg. Tárgyilagosan meg kell mondanom, hogy az előadások színvonala közepes volt, de abban az időben, amikor még csak nem is gondoltunk csekista munkára, akkor mindannyiunk számára olyan érdekesnek tetszett, hogy figyelmünk az előadóra összpontosult, a ceruzáink pedig csak úgy csikorogtak, olyan szorgalmasan jegyzeteltük az alapvető gondolatokat, majd mindenki átadta nekem a jegyzeteit, én pedig betettem őket a szétbe.

A „kurzus" harmadik napján behívattak a népbiztoshoz.[1] Meg kell mondanom, hogy tizenöt éves szolgálatom során addig még sosem láttam szemtől szemben népbiztost, legföljebb csak a politikai bizottság tagjait a Vörös téren, díszünnepség idején.

Amikor beléptem a népbiztos előszobájába, megmondtam a nevemet, és mindjárt be is engedtek. A szobában bent ült valami parancsnok, aki két rombuszt viselt, a népbiztoson pedig négy rombuszt számláltam meg. A mi katonai rendfokozataink szerint ez igen sok volt.

A népbiztos, miközben átnézte a minősítésemet, egyetlen kérdést tett fel: „Azt írják itt, hogy ön időnként önhitt magatartást tanúsít?"

Erre azt feleltem, hogy nekem még nem adták ide elolvasásra az akadémiai minősítésemet, úgyhogy számomra ez a mondat ismeretlen. Azután újabb kérdés következett: „Akkor hogyan kell ezt érteni?"

Nem maradt mást mit mondanom, mint a következőt: „Előfordulhat, hogy vannak olyan pillanatok, amikor egyik vagy másik elvtárs ostoba felszólalását vagy megjegyzését ostobának nevezem, nem pedig dicsérem!" A népbiztos és titkára elmosolyodott, de semmit sem szólt.

[1] A Szovjetunió belügyi népbiztosa 1938. november 25-től kezdve Lavrentyij Berija volt. Szerov a feljegyzéseiben igyekszik minél ritkábban megemlíteni a családnevét (amelyet a kor szokásainak megfelelően nem ragozott).

Aztán a népbiztos azt mondja: „A KB Politikai Bizottságának az a határozata született, hogy kinevezzük önt a Munkás-Paraszt Rendőrség Főigazgatóságára parancsnokhelyettesnek". Majdhogy fel nem ugrottam, de végighallgattam, majd azt mondtam: „Én katona vagyok, a rendőrségi ügyeket nem ismerem, és nem szeretnék átmenni a rendőrségre".

E pillanatban megéreztem, hogy összeomlik minden reményem arra, hogy a hadseregnél szolgáljak, ahová egyébként ifjú korom óta törekedtem, ahol már tizenöt éve szolgálok.

A népbiztos felfortyant válaszom hallatán, majd elém hajított egy fél lapot, és azt mondta: „Itt a Politikai Bizottság határozata, Sztálin* elvtárs aláírásával". Én csak a piros betűs „I. Sztálin" aláírásra pillantottam rá, majd nyugodtan visszaadtam a lapot a népbiztosnak. Aztán a népbiztos csak ennyit mondott: „Menjen és fogjon hozzá a munkához!"[2]

Amikor kijöttem, alig találtam meg a folyosón a kijáratot, megkérdeztem, hol van a Főigazgatóság, és bolyongani kezdtem az utcán, érezve, hogy nem vagyok jól. Ám a katonai képzés, amely parancsteljesítésre szoktatott, valamint a párthatározat kétségbevonhatatlansága arra ösztönzött, hogy összeszedjem magam, úgyhogy megjelentem a Főigazgatóság parancsnokánál, akivel fogalmam sem volt, hogyan viselkedjem, mivel, mint katonaember, többre tartottam magam, mint a rendőrségi rendfokozattal rendelkezőt.

Amikor beléptem a dolgozószobába, megláttam ott egy idős, hadosztályparancsnoki rangban lévő férfit, amitől azonnal megváltozott a hangulatom. Egy katona könnyen szót tud érteni egy másik katonával.

Bemutatkoztam. A férfi azt mondta, hogy a népbiztos már telefonált neki. Aztán jót beszélgettünk, megmutatta az irodámat, ahol aztán le is ültem a székembe, és elgondolkodtam, mivel fogalmam sem volt, mit és hogyan kell tennem, mik a kötelességeim, és ami a legfőbb, hogy nyomasztó hangulatom abból fakad, hogy a hadseregből átvezényeltek a rendőrséghez.

Már jöttek is hozzám a beosztottjaim mindenféle jelentésekkel, mondtak valamit, kérdeztek valamit, én válaszoltam is valamit, de az agyamban csak egyetlen dolog járt: „Ne mondjak hülyeségeket!"

Bent ültem a munkanap végéig, aztán bementem a hadosztályparancsnokhoz, V. V. Csernisovhoz - akiről kiderült, hogy nagyon művelt és szívélyes ember, akivel később jó barátságba is kerültünk -, de ő addigra már hazament a nekem biztosított ZISZ 101-essel.[3]

Vera Ivanovna[4] azonnal érezte rajtam, hogy valami nincs rendben. Elmondtam neki, hogy áthelyeztek a rendőrséghez. Elcsodálkozott: „Hogyhogy a rendőrségre?"

[2] Szerov kinevezése a Munkás-Paraszt Rendőrség Főigazgatóságának parancsnokhelyettesi posztjára 1939. február 9-én történt.

[3] A ZISZ-101-est, az első reprezentatív szovjet személygépkocsit 1937-ben kezdték el gyártani. Az, hogy Szerov kapott egy ZISZ 101-est személyes használatra, azt jelentette, hogy tagja lett a kormányzati nómenklatúrának.

[4] Vera Ivanovna Szerova (1913-2005), Szerov felesége.

A „Főigazgatóság parancsnokhelyettese" szavak sem rá, sem rám nem tettek semmilyen pozitív hatást. Ha abban az időben valaki azt mondja nekem, hogy „ezredparancsnok-helyettes" vagyok, örömünk határtalan lett volna.

Ilyen állapotban töltöttünk el még jó néhány napot, annak ellenére, hogy az állambiztonságnál már új rendfokozatot is kaptam, szintén őrnagyit, csak azt itt nem két téglalap, hanem rombusz jelölte. De ez sem tudott felvidítani bennünket.[5]

Mindezek után, két hónap múlva Csernisovval együtt behívattak a népbiztoshoz. Útközben Vaszilij Vasziljevics azt mondta, hogy „Át kell venned, Ivan Alekszandrovics, a Rendőrségi Főigazgatóságot!" Megint csak megdöbbentem, mivel még mindig nem vesztettem el abbéli reményemet, hogy akármilyen minőségben is, akár a különleges alakulathoz is, de visszatérhetek a hadseregbe. Azt feleltem, hogy kifogást fogok emelni. Vaszilij Vasziljevics ezt nem tanácsolta, mert „a népbiztos szigorú ember, és nem szereti az ellenvetéseket".[6]

A népbiztossal ismét rövid beszélgetés zajlott. Csernisovot tegezte, és ezt mondta neki: „Add át az ügyeket Szerovnak, te pedig vedd át a GULAG-ot!" – és ismét elém dobta a kisasztalra a Politikai Bizottság Sztálin aláírásával ellátott határozatát.[7]

Ekkor ismét felálltam, és azt mondtam, hogy nem fogok boldogulni egy ekkora hatalmas feladattal, mivel nem is ismerem, nem is fűlik hozzá a fogam, de a népbiztos félbeszakított: „Menjen és lásson munkához, ha rosszul fog dolgozni, felelni fog érte!"

Távoztunk, Vaszilij Vasziljevics ismét megfeddett az ellentmondásért. Amikor visszaértünk az irodájába, elmesélte, hogy ő is a Távol-Keleten dolgozott a Határőrcsapatok parancsnokaként[8], de őt is behívatták, egy évvel ezelőtt kinevezték a rendőrség parancsnokává, most pedig a GULAG-évá, vagyis, hogy ő fog rendelkezni a lágerbéli elítéltekkel. „Ez sokkal rosszabb, mint a rendőrség" – tette még hozzá.

Aztán azt is mondta, hogy annak kapcsán, hogy Jezsov*, az Össz-szövetségi Kommunista Párt egykori titkára, a Szovjetunió belügyi népbiztosa, úgy látszik, elmegy vagy már el is ment (nem értettem pontosan) a Vízi Közlekedési Népbiztosságra, nyilvánvalóan ez a grúz, a Grúz KB titkára, Berija* lesz az új népbiztos.[9]

[5] A KGB őrnagyi rangját Szerov 1939. február 15-én kapta. Az 1935-1945 közötti időszakban az NKVD-NKGB Állambiztonsági Főigazgatóságán speciális „állambiztonsági" rendfokozatok voltak érvényben, amelyek általában két rendfokozatnyival magasabbnak számítottak a Vörös Hadsereg azonos megnevezésű rendfokozatainál. Így például az állambiztonság szakaszvezetői rendfokozata a hadsereg hadnagyi rendfokozatának felelt meg. Amikor Szerov a hadsereg őrnagyából a KGB őrnagya lett, a paszományán rombuszt kezdett hordani, ami a hadseregben a hadosztályparancsnoki rangnak felelt meg.

[6] Szerov itt téved: az NKVD Állambiztonsági Főigazgatóságán nem két hónap, hanem kilenc nap alatt lett belőle parancsnok. Az új pozícióba 1939. február 18-án nevezték ki.

[7] Az Állambiztonsági Főigazgatóság parancsnokát, V. V. Csernisovot azonnali hatállyal áthelyezték a lágerek irányítására, mivel ott váratlanul üresedés támadt. A GULAG előző vezetője, Gleb Filaretov súlyosan megbetegedett. Ráadásul őt még Jezsov vitte a Lubjankára, vagyis átvilágításnak kellett alávetni. A választás Csernisovra, a jó kádernek minősülő határőrre esett. Láthatólag egyébként Csernisov helyettesei közül Szerov volt az egyetlen, akivel szemben nem merült fel gyanakvás az NKVD új vezetőiben.

[8] 1927-1937 között Csernisov vezette a Tengermelléki NKVD OGPU határőrségének igazgatóságát.

[9] 1938. április 8-án, amikor Jezsov még a Lubjankán dolgozott, kinevezték a Szovjetunió víziközlekedési népbiztosává. 1938. november 25-én végleg átkerült az NKVD-től a Külkereskedelmi Minisztériumhoz, és helyét az első helyettesének, Lavrentyij Berijának adta át (1938. augusztus 22-től). Jezsov az NKVD-hez majd csak 1939. április 10-én tér vissza, de akkor már mint letartóztatott személy.

Vele együtt érkezett Grúziából a Grúz KB titkárának helyettese, Merkulov*, a Grúz KB tagjai: Mamulov*, Sarija*, Kobulov* és mások. Vagyis az egész vezérkar most csupa pártmunkásokból áll. A régi csekisták visszaéltek a törvényekkel, ezért kirúgták vagy letartóztatták őket. „Ezért most titeket, ifjú kommunista parancsnokokat küldött a párt Központi Bizottsága a helyek feltöltésére több belügyi szervhez is. Úgyhogy, lássatok munkához, dolgozzatok!"

Mi mást tehettem volna, hiszen egy óra múlva Vaszilij Vasziljevics kiürítette a széfet, átadta a kulcsokat, kezet rázott velem, azután elment. Megint csak ültem immár egy másik irodában, és elgondolkodtam. Kiutat nem láttam. Ha botrányos körülmények között távozom, az rosszul végződhet, meg hát ezt a párthűségem sem engedte. Így kénytelen voltam megbékélni.

Meg kell mondanom, amikor erőnek erejével újra rávettem magam, hogy átgondoljam a kialakult helyzetet, és elvetettem a távozás gondolatát, mint az adott pillanatban irreálisat, akkor az agyam természetesen már azon járt, hogyan is fogok dolgozni, hogyan sajátítsam el a feladatot, hogy ne valljak szégyent. Igaz, ehhez nem egy-két napra volt szükség, az áttörés azonban megtörtént, még ha nehezen is…

Néhány óra múlva, hónuk alatt mappával, bejött hozzám sorban a bűnügyi nyomozási osztály, az útlevélosztály, a szocialista tulajdon eltulajdonításával foglalkozó osztály, a politikai osztály stb. vezetője. Mindegyiküknek olyan kérdései voltak, amelyeknek egyikéről sem volt halvány fogalmam sem. Ezt ők is látták.

Nem tudom, rájöttek-e, hogy én is felfogtam az ő elgondolásukat: bemegyünk a főnökhöz, és megnézzük, mit ér, aztán levonni a következtetést, hogy milyen vezetőt is küldtek hozzájuk.

Mindehhez hozzá kell még tenni, hogy ezek az osztályvezetők mind tisztes korban, ötven év körüliek voltak, én meg itt vagyok 34 évesen, mint a főnökük. Ez a „játék" eltartott néhány hétig, de amikor az ember maga is felfogja ezt, akkor valahogy könnyebb lesz.

E napokban egyre a kinevezésemről szóló észszerűtlen döntés hatása alatt voltam, és igyekeztem meggyőzni magam, hogy hamarosan helyre fogják hozni ezt a tévedést és megszabadulok. De az élet már csak ilyen. Ott van még a jellemem is, amely nem tűri a tétlenkedést és a felesleges töprengést.

Hamar megbékéltem új munkámmal, komolyan foglalkozni kezdtem a rendőrség szervezeti felépítésével, levontam belőle a megfelelő következtetéseket. Esténként körbejártam a moszkvai rendőrkapitányságokat, és úgy döntöttem, utána a területiek fognak következni. De a terveimet e ponton is meg kellett változtatnom, erről majd alább beszélni is fogok.

Amikor beleástam magam az ügyekbe, gyakran úgy éreztem, hogy ez a munka nem nekem való, felötlött bennem a gondolat, hogy elmegyek a Központi Bizottsághoz, és minderről beszámolok. Igaz, az sem kizárt, hogy emiatt gyávának fognak nevezni, pedig gyáva sosem voltam. A népbiztoshoz, mint felettem álló elvtárshoz, nem mehettem, hiszen az eszemben járt még, hogy anélkül, hogy végighallgatott volna, milyen hűvösen mondta: „Menjen!"

A BŰNÖZŐ MOSZKVA

A rendőrséggel való ismerkedésem tervét következetesen hajtottam végre, és a nappali látogatások mellé esti látogatásokat is beiktattam, szerencsére abban az időben éjfél vagy éjjeli egy óra előtt amúgy sem mentünk haza. Hogy ez miért van így, én ezt, mint katonaember, nem értettem. Csak később tudtam meg, hogy a munkanap ilyetén felborulása a „Gazdán", vagyis Sztálinon múlott.

Egyik este beugrottam a Petrovkára, a rendőrkapitányságra. Az ügyeletes jelentést tett a letartóztatottak számáról és ügyeik jellegéről. Hirtelen kiáltásokat hallottam az alattunk lévő szintről, a szuterénből. Amikor lementünk, az ablakon át verekedésre lettünk figyelmesek.

Bementünk a helyiségbe, ahol 12 nő (prostituált) tartózkodott, egy fiatal lányka pofozott éppen egy másikat, miközben kurvának nevezte és egyéb jelzőkkel illette. Rájuk kiáltottam, amikor a zaj elült, megkérdeztem tőlük, mi a helyzet.

Előbb egy idősebb nő nyugodtan csak annyit mondott, hogy „Összeverekedtek". Amikor az áldozatot kérdeztem, ő csak hallgatott. Aztán a verekedőhöz fordultam, aki felháborodottan hadarta el, hogy összeszólalkoztak, és eközben a másik prostinak nevezte.

„Gondolja csak meg, parancsnok polgártárs, ez engem itt prostinak nevezett, miközben én tisztességes tolvaj vagyok, és prostitúcióval sosem foglalkoztam". Megint rá akart rontani a másikra.

Én csak álltam meghökkenve: mivel különb az egyik a másiknál? Aztán figyelmeztettem őket arra, ha tovább folytatják a rendetlenkedést, karcerbe (fogdába) csukatom őket. Felfelé haladva a lépcsőn, megkérdeztem az ügyeletestől, miért sértődött meg a tolvaj annyira a prostituáltra.

Mire ő elmagyarázta, hogy ebben a világban íratlan törvények uralkodnak, amelyeket egy kívülálló először nem is ért. A tolvajok védik a mundér becsületét, és megsértődnek, ha valami másnak nevezik őket. A könnyűvérű nőknek is megvannak a maguk szabályai. Az ő törvényeik szerint például tilos együtt lenniük külföldiekkel. Vannak viszont olyan nekikeseredettek közöttük, akik nem tartják be ezt a szabályt.

Ezek a részletek számomra újdonságként hatottak, főként, ha figyelembe vesszük, hogy egész tudatos életem során úgy gondolkodtam, mint bárki más, amikor szolgálatba álltam, akkor pedig a tüzérséggel foglalkoztam és a ballisztikai törvényeket tanulmányoztam, itt meg most el kellett sajátítanom valamiféle „íratlan törvényeket".

Említek még egy példát arra, hogy nyilvánította ki „hősiességét" egy tolvaj nő, aki lágerben töltötte le a büntetését. Egyszer a titkárom jelentette, hogy az előszobában egy terhes nő hangoskodik, azt követeli, hogy fogadja a parancsnok. El akarták küldeni az útlevélosztályra, ő azonban nem akart oda menni, hanem csak azt kiabálta: „Akár Sztálinhoz is elmegyek panaszt tenni!"

Azt hittem, hogy a terhes nőt megsértették valamivel, mert abban az időben a rendőrség munkatársainak gyakran kellett rendet tenniük tettlegesen is, különösen, amikor valami részeget vittek a kijózanítóba. Huszonhárom év körüli, magas leányzó tolta be hatalmas hasát az irodámba, a szeme könnyekben ázott.

Úgy döntöttem, meghallgatom a kérését, anélkül, hogy kérdést tennék fel neki. Mindjárt hadoválni is kezdett arról, hogy a rendőrség milyen lelketlenül bánik a dolgozó néppel stb. Azután, hogy kibeszélte magát, én pedig még mindig csak hallgattam, akkor egészen szerényen elkezdett mesélni arról, hogy három évet húzott le a lágerben. Mindeközben pontosította, hogy nem rablásért, hanem zsebtolvajlásért, majd hozzátette, hogy de már megjavult.

Én elmosolyodtam, mire ő felvidulva elmesélt egy történetet a tisztességessége bizonyítékaképpen: „Szóval, parancsnok polgártárs, jövök ide magukhoz a villamoson, látom ám, hogy mellettem egy jól öltözött, mamlasz nő ül, mellette a táskája tárva-nyitva. Látom ám, hogy pénz is van benne, három- meg ötrubelesek. Csak a karomat kellett volna kinyújtanom értük, és máris mind az enyém lehetett volna. De én visszafogtam magam, hogy ne is essek kísértésbe, felálltam és átültem egy másik helyre, távolabbra ettől a hülyétől".

Megkérdeztem tőle, mit akar tőlem. Erre elsírta magát, és elmondta, hogy a rokonai Moszkvában élnek, ennek ellenére nem kap itt tartózkodási engedélyt. Akkor most mit csináljon? Hamarosan jön a gyerek.

Megkérdeztem tőle, hogyan sikerült a lágerben teherbe esnie. Ekkor elmesélte, hogy az utolsó évben „művésznő" volt a lágerklubban, ahol beleszeretett egy elítéltbe, akivel eldöntötték, hogy egy év múlva, amikor ő is szabadul, összeházasodnak. Ő is a tolvajok közül való, de már „átnevelődött", biztosított róla a nő.

Akkor most döntse el az ember, adjon-e ennek a nőnek tartózkodási engedélyt Moszkvában vagy sem. Törvény szerint Moszkvától csak legalább 100 kilométeres körzetben kaphat tartózkodási engedélyt, ha viszont az emberi oldalát nézzük: itt élnek a rokonai, hamarosan jön a gyerek, még az is lehet, hogy a tolvajlástól tartózkodó „hősies" magatartása még hosszú ideig kitart. Úgy döntöttem, vállalom a felelősséget, megadom neki a tartózkodási engedélyt.

Ilyen életközeli esetből naponta több tucatnyi is akadt. Lassan kezdek beleszokni és kiismerni benne magam, miközben persze úgy teszek, mintha már rég világos lenne minden.

Ekkorra már kineveztek a Rendőrség Főigazgatóságának parancsnokává, és előléptettek az állambiztonság fő-őrnagyává.[10]

Egy alkalommal belebotlottam életünk egy szégyenteljes jelenségébe, a homoszexualizmusba is. Bár azt mondják, Angliában ezt nem tartják szégyenteljesnek.

A moszkvai bűnügyi nyomozóhatóságnál dolgozott egy kiváló operatív munkatárs, Sztanyiszlovszkij, akit gyakran magammal vittem, ha kimentem egy tett helyszínére.

Egy júniusi napon éjjel kettő körül kimentünk a Nogin bulvár környékére. Elhaladtunk két padon ülő férfi mellett. Sztanyiszlovszkij azt mondja nekem, hogy ezek pede-

[10] 1939. április 30-án Szerovot az állambiztonság fő-őrnagyává nevezték ki. Ez a rendfokozat a Vörös Hadsereg hadosztályparancsnoki rangjának felelt meg. (Az eredeti szövegben szereplő „sztarsij major" rangot jobb híján fordítottam „fő-őrnagy"-nak. Ez az 1935-1943 között az állambiztonsági szolgálatnál a vezető beosztásban lévő munkatársaknak adható speciális rendfokozat tulajdonképpen nem létezik, a megnevezése tautologikus abszurditást takar: a latin eredetű „major" szó jelentése önmagában véve is „nagyobb"-at, „magasabb"-at, „fő"-t jelent. – *A fordító jegyzete.*)

raszták. Én ellentmondtam neki, azzal érvelve, hogy jól öltözött, intelligens kinézetű emberek.

Sztanyiszlovszkij nem hagyta magát, és elmondta, hogy látta, amint az egyik ráütött a másik lábára (ez valami jel közöttük), és nincs kétsége afelől, hogy igaza van. Én megint csak ellentmondtam. Ekkor Sztanyiszlovszkij határozottan odament az egyikükhöz, leült mellé, és azt mondta: „Nos, ideje haza menni!"

A férfi ránézett, úgy látszik, megérezte benne a profi rendőrt, és minden felháborodás nélkül megkérdezte: „Mert miért?" Sztanyiszlovszkij még határozottabban: „Csak úgy, menjen haza, mert nem fog összejönni!" A férfi dühösen nézett rá, felállt, és visszafordulva azt mondta: „Jól van, elmegyek, de holnap nem megyek dolgozni". A másik, nem várva meg, míg hozzá fordulunk, felállt és elment.

Ezt követően hosszasan faggattam Sztanyiszlovszkijt ezeknek az embereknek erkölcseiről, és gazdagítottam ismereteimet a büntetőtörvénykönyv ez irányú passzusairól. Egyszóval, minden nap bővítettem tudásomat a rendőri ténykedés területén, időnként pedig még tetszett is bizonyos bonyolult ügyek és bűnesetek titkainak megfejtése.

1939 júliusában az NKVD Állambiztonsági Főigazgatósága tájékoztatót adott ki arról, hogy az utóbbi időben külföldi hírszerzők szovjet útleveleket szereznek, ezeknek segítségével küldik ügynökeiket a Szovjetunióba, minden egységnek felhívják a figyelmét, hogy tegyenek intézkedéseket arra vonatkozóan, hogy feltárják azokat a csatornákat, amelyeken keresztül a külföldiek hozzá tudnak jutni az útlevelekhez.

Egyik alkalommal éjjel 3-ig ültem a hivatalomban, úgy döntöttem, járok egyet. Felhívtam Sztanyiszlovszkijt. Kiderült, hogy még ő is bent van. Útközben felidéztem a Főigazgatóság tájékoztatóját, amikor találkoztunk, megkérdeztem tőle: „Lehetnek bent ilyenkor a Petrovkán könnyűvérű lányok?" Igennel válaszolt, majd hozzátette, hogy általában éjjel 1 óra körül indul el egy operatív kocsi, amelyik begyűjti őket, valamint a részegeket, a verekedőket, a randalírozókat stb.

Öt óra környékén értünk a Petrovkára, én egyesével magamhoz hívattam a letartóztatottakat. Óvakodva léptek be hozzám, dühösen néztek rám, de az első két-három kérdés után, amely nem tartozott szorosan a „munkájukhoz", már nagyobb kedvvel beszélgettek velem, kettő pedig aztán vissza is akart jönni hozzám, mert „szeretnének valamit mondani a parancsnoknak".

A kihallgatásukat nem kezdtem rögtön az útleveleknél, hanem csak kerülőúton jutottam el oda. Az egyiknek azt mondtam, hogy nyomozunk egy útlevél után, a másiknak pedig: „Azt beszélik, hogy ő tud erről az útlevélről" stb. E kihallgatásokból megtudtam, hogy a külföldiek, különösen a németek, megismerkednek ezekkel a leányzókkal, akiktől nagy ellenszolgáltatás ellenében útleveleket kapnak. A lányok részeg orosz férfiaktól szedik el az útlevelüket, aztán parfümért és egyéb dolgokért eladják őket a külföldieknek, az egyik lány meg is nevezte a barátnőjét, aki hadiüzemi belépőt adott el így egy külföldinek.

A kérdéseimre szívesen válaszoltak, elmondták a barátnőik gúnynevét is, azt kérték, hogy engedjem el őket, cserében pedig másnapra hoznak több ilyen lopott útlevelet. Meglepett, hogy a külföldiek ilyen könnyű úton hozzá tudnak jutni szovjet útlevélhez.

Reggel írtam egy feljegyzést a népbiztosságnak a kihallgatásokról, részletesen kifejtettem benne az aggályaimat.

A népbiztosságon komoly érdeklődést váltott ki a feljegyzésem. Az Állambiztonsági Főigazgatóságot megrótták amiatt, hogy annyira felelőtlenül vették ezt a komoly kérdést. Az igazgatóságok vezetői ferde szemmel kezdtek nézni rám.

A tagköztársaságok, határvidékek és területek rendőrkapitányságaitól naponta érkeztek mindenféle, nagy érdeklődést kiváltó jelentések, amelyeknek ügyében vagy intézkedni kellett, vagy jelentést tenni a népbiztosnak, hogy vigye a kormányzat elé. Voltak olyan ügyek is, amelyeket eleinte föl sem tudtam fogni, sokukról írni sem szabad, néhányról azonban mégiscsak szeretnék beszámolni.

Egyszer megjelent nálam egy csapat cigány, azzal a kéréssel, hogy szeretnének két hétre Romániába menni, hogy átadhassák a „cigánykirálynőnek" azt az aranyat és egyéb értékeket, amelyeket a világ minden tájáról évente összegyűjtenek, ajándékul a „királynőnek". Azt sem tudtam akkoriban, hogy a cigányoknak van „királynőjük".

1939 augusztusában határozat érkezett a Politikai Bizottságtól, amelyben az állt, hogy beválasztottak a Tusinói reptéren megrendezendő repülőnap szervezőbizottságába. A bizottság elnöke a Moszkvai Katonai Körzet parancsnoka, Bugyonnij* lett. Vagy három alkalommal ülést tartottunk, miután Bugyonnij azt mondta, hogy megyünk a Kremlbe jelentést tenni a „Gazdának".[11]

Addig még sosem találkoztam testközelből Sztálinnal, azon kívül, hogy láttam a Vörös téren a díszszemléken, amelyeken ott masíroztam a katonai akadémia kötelékében, úgyhogy nem is volt alkalmam addig beszélni vele, ezért érthető, hogy némi izgalommal töltött el az előttem álló találkozás.

Amikor beléptünk az irodába, Sztálinon kívül ott volt még Molotov*, Mikojan* és Vorosilov. Mi pedig, mindenki a saját területéről, jelentést tettünk, hogy miként fog lezajlani az ünnepség. Sztálin a jelentések közben kérdéseket tett fel, a látogatás a végéhez közeledett.

De Sztálin ekkor váratlanul megkérdezte Bugyonnijtól: „Ki fog a kötelék élén, a négymotoroson repülni?" Bugyonnij megnevezte a berepülő pilótát, ha jól emlékszem, Gurkensteint vagy valami hasonló nevűt. Sztálin elkomorodott, majd azt mondta: „Ő kicsoda, ki ismeri? A nép ezt az embert nem ismeri". Mindenki hallgatott, Sztálin pedig odalépett a falhoz és megnyomott egy gombot.

[11] Itt és a továbbiakban Szerov Sztálinnál tett látogatásainak dátumát a pártfőtitkár titkárságának feljegyzései és naplói alapján jelöljük meg. (На приеме у Сталина. Тетради (журналы) записей лиц, принятых И. В. Сталиным. М.: Новый хронограф, 2008). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Szerov által megemlített találkozások egy része nem szerepel a titkárság feljegyzéseiben. A főtitkár irodájának küszöbét Szerov 1939. augusztus 8-án lépte át, amikor a tusinói légi parádét beszélték meg. Az, hogy Szerov megjelent az ország legfontosabb irodájában, abszolút indokolt volt: Sztálin úgy képzelte el ezt a parádét, mint sosem látott, grandiózus, propaganda célú show-t. Lebonyolításának és biztonsági intézkedéseinek előkészülete rendkívüli jelentőséggel bírt. 1939 augusztusában a Tusinói reptéren milliós tömeg gyűlt össze. A nézőknek, köztük a repülősök legfőbb barátjának és a Politikai Bizottság tagjainak bemutatták a legújabb repülőgéptípusokat, manőverezési csodákat, deszantos ugrásokat stb. A légi parádé apoteózisa egy olyan védett üzem bombázása volt, amelyet az ünnepség előtt furnérlemezből építettek fel valós méretekben, amely a bombázás következtében valóban le is égett.

A csengetésre belépett Poszkrjobisev*. Sztálin azt mondta neki: „Keresse meg Gromovot*, és kapcsoljon össze vele!"

Néhány perc múlva Poszkrjobisev visszajött, azt mondta, Gromov Gorkijban tartózkodik, és a vonalban van. Sztálin fölvette a kagylót, halkan azt mondta: „Igen". Gromov válaszolt neki, majd a következő beszélgetés zajlott le köztük:

Sztálin: „Üdvözlöm, Gromov elvtárs! Szeretnénk megrendezni a repülőnapot, és arra kérjük, repüljön ön a kötelék élén a légi parádén!" A kagylóból csak motyogás hallatszott.

Sztálin: „Nem, nem utasítom, hanem kérem. Ha tud, jöjjön!" Aztán szünet, majd ismét: „Nem, nem utasítom. Na, ez nagyon jó, ha elvállalja. Erőt, egészséget!" Azután hozzánk fordulva azt mondta: „Gromov elvállalta, úgyhogy számítsanak rá. Őt ismeri az egész ország".

Aztán eljöttünk tőle, de bennem még sokáig megmaradt e beszélgetés benyomása. Annak ellenére, hogy az a hír járta, hogy Sztálin szigorú, személytelen stb., bennem az első látogatás alapján nem ez a benyomás alakult ki.

Egyébként a későbbiekben nem egyszer meggyőződhettem róla, hogy Sztálin ilyen volt: minél kevésbé ismert valakit, annál hivatalosabban és udvariasabban viselkedett vele, míg a hozzá közelebb állókat a markában tartotta, ők féltek is tőle.

A légi parádé rendben lezajlott, a bizottságunk semmilyen megrovást nem kapott.

Egyszóval, kezdtem elsajátítani ezt a bonyolult munkát, kezdtem hozzá is szokni. A rendőrséggel kapcsolatos érzéseim napról napra jobbak lettek, de mint kiderült, a sorsomról közben már más irányú döntés született.

ÁTKERÜLÉS AZ ÁLLAMBIZTONSÁGHOZ

Valószínűleg az NKVD-nek az állambiztonsági ügyekben írott feljegyzéseim, többek között azokról a könnyűvérű lányokról szóló, akik azzal foglalkoztak, hogy szovjet útlevelet szereztek külföldieknek, szerepet játszhattak abban, hogy behívattak a népbiztoshoz, és közölték velem, hogy kineveztek az NKVD Állambiztonsági Főigazgatóságának parancsnokhelyettesévé, valamint a Népbiztosság Titkos-politikai Ügyosztályának vezetőjévé.[12]

Megpróbáltam bizonygatni, hogy már éppen kezdtem eligazodni a rendőrségi ügyekben, hogy a csekista munkát nem ismerem, hibákat követhetek el ebben a komoly és felelősségteljes munkában. Ellenvetésemre a népbiztos csak rosszindulatú tréfával válaszolt: „Elvégezted a csekista tanfolyamot (10 nap alatt!), úgyhogy nincs miért panaszkodnod! Menj és láss munkához, ha rosszul fogsz dolgozni, kihajítunk!"

Visszamentem a rendőrségi főigazgatóságra, és másnap ott folytattam a munkát. A nap végén felhívott az NKVD titkárságának vezetője, átadta a népbiztos utasítását, mi-

[12] Szerov 1939. július 29-én lett a Titkos-politikai Ügyosztály vezetője és az Állambiztonsági Főigazgatóság parancsnokhelyettese. A Titkos-politikai Ügyosztály feladatai közé tartozott a szovjetellenes pártok és csoportok, az egykori fehérgárdisták ellenséges tevékenységével szembeni harc, az egyházak és szekták, valamint a nacionalisták szovjetellenes tevékenységével szembeni fellépés, és a rendőrség, a kultúra, a felsőoktatás operatív kiszolgálása.

szerint, ha másnap nem leszek az új helyemen, a dolog rosszul fog végződni. Így lettem az Állambiztonsági Főigazgatóság (ma NKGB) parancsnokhelyettese, vagyis „csekista". Milyen gyorsan „fejlődöm"! Igaz, amikor átgondoltam a helyzetet, megértettem, hogy a párt Központi Bizottsága meg az NKVD vezetése kilátástalan helyzetben lehet, ha ilyeneket neveznek ki, mint én, vagyis mindenféle csekista ismeretek nélkülieket.

Az 1937-1938-as időszakban, amikor az NKVD-t Jezsov – a párt KB titkára, a PB tagja[13], a Szovjetunió Kormányának tagja, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának küldötte stb. – irányította, akkor természetesen elhitték neki, hogy körös-körül csupa ellenség van, hogy harcolni kell ellenük, ő „harcolt" is, amikor naponta több ezer becsületes embert letartóztatott.

Nagy és aljas támogatást kapott ebben a dologban a *Pravda* – a KB sajtóorgánuma – egykori szerkesztőjétől, Mehlisztől*, aki teli szájjal dicsőítette Jezsovot és az állambiztonsági szerveket, mint az éberség és a párthűség őreit, hogy csak Jezsov „kesztyűje" tudta leleplezni és letartóztatni az „ellenségeket". Mehliszt kórusban kísérték más újságszerkesztők is, azt állítva, hogy Jezsov éjjel-nappal a Haza javán dolgozik, le sem hunyja a szemét, csak Jezsovnak köszönhetően maradt még fenn az országunk stb.

Valójában azonban, amint azt később Ukrajnában a dokumentumokból láttam, a PB tagja, a KB titkára stb. több tízezer ártatlan embert tartóztatott le, provokációkat hajtott végre, a Belügyi Népbiztosság tagköztársasági és területi vezetőitől egyre több letartóztatást követelt, kitüntette azokat, akik a leginkább kitűntek ebben a dologban, letartóztatta a „hanyagokat", a körzetekben „letartóztatási terveket" léptetett érvénybe. A Belügyi Népbiztosság vezetői pedig, hogy kedvére tegyenek Jezsovnak, hasonló terveket állítottak fel, majd a hónap végén területenként, terven felül újabb 200-300 ember letartóztatását követelték meg, azzal indokolva kérésüket, hogy a területi párttitkárokkal a letartóztatások már egyeztetve vannak.

A minisztériumokban, hivatalokban és a lakosság körében is „éber aktivisták" jelentek meg, akik azért, hogy kedvében járjanak Jezsovnak és a szerveknek, feljelentéseket írogattak egymás ellen, ellenséges ténykedéssel és kémkedéssel vádolták egymást, majd letartóztatták őket...

Elég talán csak annyit mondani, hogy 1937-ben, amikor másodéves voltam az Akadémián, a Frunze kerületi pártkonferencián két napon át próbáltuk megválasztani a konferencia elnökségét, megvitatva és „meghallgatva" minden egyes új jelöltet a konferencia elnökségébe...

Az elnökségbe beválasztottak fele másnap már nem lehetett jelen, mivel letartóztatták őket, többek között a mi Akadémiánk komisszárját, Nyeronovot* is.

Éjjel-nappal ülésezett a katonai törvényszék is, igyekezve kivizsgálni a legfelsőbb szintű katonai vezetés, többek között Tuhacsevszkij*, Jegorov*, Uborevics*, Jakira* és mások ügyeit. Ráadásul a katonai törvényszék egyik tagja a nélkülözhetetlen Bugyonnij volt, aki rettentően buzgólkodott, amikor Sztálinnak olyan jelentéseket írt, hogy „A tárgyalás során meggyőződtem róla, micsoda kurvák ezek (Tuhacsevszkij és a többiek), a nép ellenségei". Olvastam ezeket a jelentéseket.

[13] Itt és a továbbiakban: Jezsov nem volt a PB tagja, csak a tagjelöltje.

1938 végén az újságokból tudtuk meg, hogy Jezsovot leváltották, és kinevezték a folyami flotta[14] népbiztosává, aztán letartóztatták és agyonlőtték. Kutyának kutyasors jár!

A mai napig csodálkozom rajta, hogy miért kellett Hruscsovnak* a XX. pártkongresszuson rejtegetnie, és miért nem mondta ki nyíltan, hogy Sztálin mellett ugyanolyan bűnös Jezsov és Jagoda* is, aztán Berija, Abakumov*, na meg Ignatyjev* is. Mellesleg az akkori PB tagjainak sem volt elegendő bátorsága ahhoz, hogy barátian azt mondják Sztálinnak: „Álljon meg és tájékozódjon!"

De nem történt ilyesmi, mert a XX. pártkongresszuson a pártvezetés, vagyis a PB tagjai – Molotov, Malenkov, Mikojan, Vorosilov, Hruscsov, Kaganovics*, Svernyik*– az elnökségben ültek, én és Rugyenko* főügyész viszont láthattuk az aláírásukat, amellyel szentesítették az 1937-1938-as időszakban hozott halálos ítéleteket. Különösen élen járt ebben Kaganovics. Nincsen az jól, hogy ez a politikai nagykutya is, a provokátor Mehlisz is a Vörös téren van eltemetve, együtt az olyan forradalmárokkal, mint Frunze*, Kalinyin* és mások. De a felháborodásom miatt eltértem a témától.

A népbiztos titkárságvezetőjének telefonhívása után, mely szerint át kell költöznöm a Titkos-politikai Ügyosztály vezetőjének irodájába, összehívtam a rendőrség munkatársait, gyorsan elköszöntem tőlük, átadtam az ügyeket a helyettesemnek, Zujevnek* (aki szintén katonai végzettségű volt) – igaz, nem bizonyult jó választásnak –, átköltöztem a Titkos-politikai Ügyosztályra. Ott aztán összehívtam az osztályvezetőket és megismerkedtem velük. Sokan közülük már Jezsov alatt is itt dolgoztak, féltek a tetteik következményeitől.

Az ügyosztályra érkezésem után újra meg kellett ismerkednem a struktúrával, az ügyekkel, többek között a nyomozatiakkal is, mivel abban az időben nemcsak a nyomozati osztály, hanem az összes többi is foglalkozott nyomozással, jogában állt embereket letartóztatni. Aztán a nyomozati ügyek kizárólag a nyomozati osztályhoz kerültek, velük együtt a letartóztatottak ügyei is, úgyhogy vezetésem alatt a Titkos-politikai Ügyosztály már csak a közvetlenül hozzá tartozó ügyekkel foglalkozott.

Munkám nehézségét az jelentette, hogy egy évvel korábban (1938 őszén) került az NKVD-hez a grúz KB egykori titkára, Berija, aki a Szovjetunió NKVD-jének vezetői állományát a Grúziából magával hozott KB- és NKVD-tagokkal töltötte fel. Még a titkárokat és gyorsírókat is onnan hozták azt követően, hogy Beriját 1938 végén kinevezték a Szovjetunió belügyi népbiztosává. Grúziából több tucat grúzt és tbiliszi örményt hozott magával, többek között Gyekanozovot* és a Kobulov testvéreket* (két örményt) is.[15]

[14] Jezsovot nem a folyami flotta, hanem a vízi közlekedés népbiztosává nevezték ki.

[15] Amikor Lavrentyij Berija Tbilisziből Moszkvába érkezett, egy nagy csapatra való földijét és eszmetársát vitte magával. Már 1938 végén – 1939 elején az NKVD Állambiztonsági Főigazgatóság központi apparátusában és a helyi szervezeteknél a vezető pozíciókba grúziai emberek kerültek: V. Merkulov, B. Kobulov és A. Kobulov, V. Gyekanozov, Sz. Golidze, M. Gvisiani, L. Canava, Sz. Milstejn, Ju. Szumbatov (Topuridze), V. Kakucsaja, P. Sarija, Sz. Mamulov, V. Gagua, G. Karanadze, A. Kocsvalasvili és mások. 1953-ban vezérükkel együtt mindegyikük megbukott, a többségüket agyonlőtték. Az egykori állambiztonsági marsall ügyével kapcsolatos kihallgatásokon a szemtanúk megerősítették: „Berija a saját embereivel érkezett 1938 őszén Moszkvába... Ezek az emberek résztvevői és végrehajtói voltak Berija bűnös elgondolásainak...";

Mindegyiket vezető pozícióba helyezte a népbiztosságon vagy a vidék főbb irányvonalain. A belorusz népbiztosságra – Canavát*, Ukrajnába – az ifjabbik Kobulovot*, a Távol-Keletre – Gvisianit*, Leningrádba – Goglidzét* stb.

Gyekanazov 1938-1939-ben az NKVD Kémelhárító Osztályának vezetője volt. Aztán Berija úgy döntött, hogy a Külügyi Népbiztosságon is szüksége van saját emberre, és áthelyezte oda Gyekanozovot, akit egy idő múlva kineveztek a Szovjetunió németországi nagykövetévé, azzal a szándékkal, hogy ott is folytassa felderítő munkáját.

1939 őszén, amikor engem neveztek ki az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság belügyi népbiztosává, felvetettem a kérdést, hogy nekem nincs szükségem helyettesként Kobulovra. Visszahívták Moszkvába, és egy idő után kinevezték Gyekanozov mellé Berlinbe. Így aztán a háború előtt ez a két örmény lett Berlinben a Szovjetunió képviselője.

Amikor hivatalos ügyben Kijevből Moszkvába érkeztem, elmondták, milyen sikeresen tényked ik a két csekista, Gyekanozov és Kobulov, akik tekintélyre tettek szert Berlinben, és ezzel együtt ügyesen teljesítették csekista kötelességeiket is.

Az idősebbik Kobulov, Bogdan, aki akkoriban az NKVD nyomozati osztályának vezetőjeként dolgozott, többször is eldicsekedett az öccse, Amajak tényked ésével...

Eleinte ezek a „varjágok"[16], mindegyik külön-külön, megpróbálták megnyirbálni a Titkos-politikai Ügyosztályt, ahogyan ez előttem történt is, mivel az ügyosztály vezetőjét Fedotov*, az ügyosztályvezető helyettese, egy tapasztalt csekista, de puhány és nem feddhetetlen ember helyettesítette. Ezt a helyzetet használták ki ezek a „varjágok".

Amikor odakerültem, ezt akarták folytatni. De én már kezdtem kiismerni magam a dolgokban, és megfelelő nyomást gyakoroltam rájuk, amikor láttam az igazságtalanságokat.

A népbiztos és első helyettese, Merkulov csodálkozva néztek rám, hogy miféle csodabogár ez a Szerov, nem érti az alárendeltségi viszonyokat, senki elől sem akar meghátrálni. De ha az ügyosztályon történt valami melléfogás, a „varjágok" nagy egyetértésben azonnal nekem estek.

Márpedig az ügyosztályon sok rossz ügy volt, pontosabban sok olyan rajtunk ragadt ügy, amelyet még Jezsov alatt indítottak el, nem tudtuk, hogyan is zárjuk le. Amikor olyan rendelkezéseket adtam ki, hogy írjanak szabadlábra helyezési végzést, ha a vád nem állja meg a helyét, akkor ezek a rosszindulatú csekisták félni kezdtek, hogy az alaptalan letartóztatás miatt esetleg ők maguk kaphatnak büntetést. Így keletkeztek azután a se vége, se hossza ügyek.

„Tényked ése idején Berija előtérbe helyezte ezeket az embereket, vitte őket magával a szolgálati helyeire, ők képezték a sleppjét, ők voltak a teljesen megbízható emberei..." (V. Sijan és Ju. Vizelj vallomásaiból: Политбюро и дело Берия. Сборник документов. М., 2012., с. 646. 664.) 1939-ben az új népbiztos által végrehajtott tisztogatások következtében összesen 7372 munkatársat (az állomány 22,9%-át) bocsátották el, közülük 937-et letartóztattak. (Петров И., Скоркин К. Кто руководил НКВД. 1934. 1941. Справочник. М.: Звенья, 1999. с. 501.)

[16] Varjágok (vagy varégek) – az orosz államalapításról (a Kijevi Rusz létrehozásáról) szóló történelmi legenda szerint a szláv törzsek harcias, északi népet, a varjágokat (varégeket, vikingeket) hívták be területükre azért, hogy megegyezést hozzanak közöttük, egyesítsék őket: *„Földünk hatalmas és gazdag, de nincs közöttünk rend. ...Jertek, uralkodjatok rajtunk."* (Nyesztor-féle *Őskrónika*). E hívásra érkezett meg Novgorod környékére három „varjág" testvér, Rurik, Szineusz és Truvor. *(A fordító jegyzete.)*

Hosszú időre emlékezetembe véső dött egy sor olyan ügy, amely jellemezte a módszereket és a kapkodó munkastílust, amelynek célja az volt, hogy a dolog jól mutasson, bizonyítsa az új vezetőnek az ügyvivő kvalitásait, ezzel együtt mintegy jó ajánlást adjon magáról, hogy a helyén maradhasson.

Az egyik osztály vezetője egy egyáltalán nem ismeretlen ember, Rajhman* volt, aki a későbbiekben még több mint tíz évet dolgozott az Államvédelmi Minisztériumban, vezetői beosztásokban. Operatív megbízottja Andrej Szverdlov* (Jakov Szverdlov fia) volt, aki abban az időben fiatal csekista volt ugyan, de Jezsov alatt már börtönben is ült „a Kremlben működő szovjetellenes ifjúsági szervezetben való részvételért" (mivel bent lakott a Kremlben).[17]

Fedotov, az osztályvezető-helyettes igen óvatos ember volt. Néhány nap múlva, amikor megjelent nálam jelentéstételre, jelentette nekem „a francia hölggyel, L-lel kapcsolatos akció tervét": a hölgy azért érkezett Moszkvába, hogy Kijevben találkozzon valakivel, aki iránt érdeklődést mutatnak a franciák. A terv azt tartalmazta, hogy a hölggyel megismerkedik egy fiatalember (Andrej Szverdlov), aki tud franciául, sikert ér el nála, majd beszervezi.

Miután megismerkedtem a tervvel, kérdések és bizonyos kételyek merültek fel bennem, többek között olyanok, [hogy miként lehet] egy hét alatt megismerkedni, beleszeretni és beszervezni (mint a moziban!) valakit. Biztosítottak róla, hogy a franciáknál ez nagyon is egyszerűen megy, én pedig elfogadtam. A támogatásomtól felélénkülve már aznap este jelentették, hogy Andrej összeismerkedett a hölggyel, jelen pillanatban egy étteremben tartózkodik. Másnap együtt készültek Kijevbe utazni.

A Kijevbe érkezést követően jelentették nekem, hogy minden jól megy. A párocska külön kupéban utazott, ahol ittak valamit, és csokolóztak. Kijevben is minden sikeresen zajlott, igaz, a francia hölgynek sikerült Andrej nélkül találkoznia az emberével a Krescsatyikon, és megbeszélnie vele egy találkozót a városon kívülre.

Ezt a baklövést azonban a francia hölgy hazautazása után a kijevi férfi kihallgatásával gondolták helyre hozni. A Kijevből visszafelé, Moszkvába tartó úton a „szerelem" folytatódott, a hölgy beleegyezését adta, hogy „segít" nekünk.

Megkaptam a népbiztos nevére szóló részletes jelentést, amelyben beszámoltak a sikerről. Nyilván amiatt, mert nem vagyok olyan magabiztos, hogy szerintem is el lehet érni ilyen gyorsan sikereket, visszatartottam a feljegyzést, nem küldtem tovább a népbiztosnak.

Másnap eljött hozzám Fedotov, aki zavarban volt, hozta az ügynök jelentését abból a szállodából, amelyikben a francia nő lakott. A jelentésben az ügynök azt írta, hogy moszkvai tartózkodása idején a francia hölgy figyelmes volt hozzá, megosztotta vele a Szovjetunióban való tartózkodásának élményeit.

[17] A forradalom egyik vezetőjének, az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elnökének, Ja. M. Szverdlovnak fiát élete során háromszor is letartóztatták, többek között más olyan vezetők gyermekeivel együtt, akik a Kremlben laktak (azzal a váddal, hogy titkos szervezetet hoztak létre). Érdekes megjegyezni, hogy 1938-ban, a második letartóztatása után, amelyet Sztálin elleni terrorcselekmény előkészítésének vádjával tettek meg, személyesen Lavrentyij Berija engedte szabadon, a cellából ő maga irányítja vissza az NKVD-hez szolgálattételre. 1951-ben a kémelhárítási osztály helyettes vezetőjeként Szverdlovot harmadszor is letartóztatták: az Állambiztonsági Minisztériumban szervezett cionista összeesküvés vádjával. 1953-ban szabadult, és rehabilitálták.

Elutazása előtt behívta őt a szállodai szobájába, és elmesélte neki, hogyan zajlott le a megrendezett megismerkedés Andrejjel, mennyire tolakodó volt stb., elmondott minden részletet, végül ezt a következtetést vonta le: „Tényleg azt gondolják, hogy egy francia hölgy, aki szereti Franciaországot, képes elárulni a hazáját egy szardíniafarokért meg egy üveg vodkáért, amellyel megvendégelte őt ez az Andrej?", majd így folytatta: „Ez az egész udvarlás legalábbis ostobán nézett ki, nem is beszélve arról a tapintatlanságról, amelyet a lovagom megengedett magának. Párizsban figyelmeztettek a szovjet kémelhárítás efféle módszereire, úgyhogy nem került nagy fáradságomba, hogy felismerjem". Végül sok boldogságot kívánt az ügynöknek az életben. Nem kételkedtem benne, hogy a nő az ügynököt is felismerte, ezért mesélte el éppen neki a történteket.

Elolvastam a jelentést, azt mondtam Fedotovnak: „A népbiztosnak írott jelentést visszaadom magának, többé ne engedjen meg magának ilyen elsietett akciót!" Fedotov zavarba jött, kiment.

Nem tudom, ki volt inkább zavarban, én vagy a csekisták, akik kidolgozták ezt az „akciótervet", egyre azonban jól emlékszem: néhány napon át féltek a szemem elé kerülni, ha összeakadtak velem a folyosón, igyekeztek egy pillanat alatt besurranni az első ajtón.

Én is levontam magamnak a megfelelő tanulságot, mégpedig, hogy nem szabad senkiben különösebben megbíznom, hanem magamban kell gondolkodnom, közben nyomasztott a gondolat, hogy nincs semmiféle csekista ismeretem, tapasztalatom és képességem.

A SZTÁLINTÓL KAPOTT ELSŐ FELADAT

Az élet pedig ment tovább, minden nappal új és számomra ismeretlen problémákat hozott.

Kaptam egy Sztálinnak címzett táviratot Üzbegisztánból, egy üzbég mérnöknőtől, Aminovától (abban az időben majdhogynem az egyetlen felsőfokú végzettséggel rendelkező üzbég nőtől). Röviden tájékoztatta Sztálint, hogy az üzbég KB titkárával, Juszupovval* kialakult abnormális viszonya miatt öngyilkosságot fog elkövetni. A holttestét a Csircsik folyóban találhatják majd meg. A táviraton szerepelt Sztálin utasítása is, mely szerint fel kell deríteni az ügyet, meg kell találni Aminovát.

Figyelembe véve, hogy Sztálintól nem sok hasonló feladat érkezett az ügyosztályra, minden intézkedést megtettem annak érdekében, hogy teljesítsük.

Az üzbegisztáni NKVD jelentette, hogy Aminova valóban a folyóba vetette magát, a holttest felkutatására tett intézkedések nem vezettek eredményre. Én mindenesetre elhatároztam, hogy a helyszínre küldöm az egyik operatív megbízottat, Haritonovot*, hogy mindent kiderítsen, mivel néhányan utaltak rá, hogy az üzbégek esetleg nem mondanak igazat, mivel Juszupovnak nagy hatalma van ott, senki sem mer neki ellentmondani.

Valóban, két hét múlva az operatív megbízottam jelentette, hogy az egyik körzetben egy kolhozban rátalált az élő Aminovára. Utasításba adtam, hogy hozzák el Moszkvába.

Moszkvában az ügyosztály csekistái a tiltásom ellenére megpróbáltak vele elbeszélgetni, de Aminova ravaszabb volt náluk, nem beszélt velük, követelte, hogy vigyék a parancsnok elé.

Amikor behozták hozzám, akkor, úgy látszik, nem tűntem számára elég megbízhatónak (34 éves voltam, a paszományomon pedig mindössze két rombusz).[18] Az első beszélgetésünk teljesen hivatalos volt, a nő nem mondott semmi lényegeset a kalandjairól, láthatóan arra számított, hogy majd egy megbízhatóbb parancsnok elé kerül.

Amikor ebéd után újra elém hozták, már sokkal simulékonyabb volt, kérte, hogy távolíttassam el Haritonovot, mert mindent el akar mondani nekem. Két napon át hallgattam az üzbég KB titkárával, Juszupovval folytatott szerelmi históriáját. Közben már „dzsan"-nak nevezett, ami barátot vagy testvért jelent. Azzal végezte, hogy Juszupov lecserélte őt egy „bacsá"-ra (fiúra). Ő pedig úgy döntött, hogy a Sztálinnak küldött távirattal fog bosszút állni rajta.

Ez volt az első olyan eset, amelyben az üzbég KB első titkára ilyen illetlen helyzetben került elő, amikor befejeztük a beszélgetést, nem tudtam, mit is tegyek, habár kétségem sem volt a történet valódiságában, mivel ezt-azt már sikerült ellenőriznem.

Végül elhatároztam, hogy jelentem az ügyet a népbiztosnak, aki érdeklődést mutatott és megparancsolta, hogy vigyék el hozzá a nőt, aki neki is mindent megerősített. Aztán össze kellett állítani a kihallgatás jegyzőkönyvét, minden oldalt aláíratni a nővel, mivel a jegyzőkönyv ment Sztálinhoz. Miután minden elkészült, néhány nap múlva utasításba kaptam, hogy Aminovát küldjük haza. Ekkor még újabb szenvedés is várt rám.

Aminova nem akart hazamenni, elkezdett játszadozni velem, minden egyes beidézés alkalmával újabb és újabb kihívó ruhában jelent meg stb. Mindeközben sehogy sem akarózott jelentenem a főnökeimnek, hogy nem boldogulok a nővel. Végül egy határozott elbeszélgetés után sikerült meggyőznöm, hogy tegyen vallomást.

Amint később megtudtam, Sztálin rettentően lehordta az ügy miatt Juszupovot, aki zavarában azt mondta Sztálinnak: „Az ördög zavart össze", és bármilyen furcsa is, az ügy ezzel lezárult.

Az eltelt két hónap során ezt-azt már kezdtem érteni a csekista munkából, de mindez nagy erőfeszítésekbe került, éjszakákon át bent ültem a munkahelyemen, csak hajnalban mentem haza, mivel ez alatt az idő alatt utánanéztem a rajtunk ragadt ügyeknek is, amelyeket le kellett zárni végre. Igaz, azokban az időkben amúgy is az volt a szokás, hogy éjjel 2-3-ig dolgoztunk, délelőtt 11-kor pedig újra munkába kellett állnunk.

Adódtak sikeres ügyek is, de csak nagy nehézségek árán, mivel nagyon alaposan mérlegeltem, hosszasan döntöttem. Mindeközben arról is meggyőződtem, hogy a csekisták egy csomó esetben a külföldieket a mi mértékünkkel mérték, hibás következtetéseket vontak le a világlátásukat illetően, ennek eredményeként zsákutcába jutottak.

Így például a mi elképzeléseink szerint, különösen azokban az években, 1938-1939-ben a külföldiekkel való érintkezés, különösen az intim érintkezés az egyik legsúlyosabb bűnnek számított, amelynek végkimenetele börtönbüntetés lehetett. Egy alkalommal éppen amiatt ragadtunk bele a sárba, mert ezzel a mércével mértünk.

1939 vége felé (augusztusban-szeptemberben) kezdett jól alakulni a viszonyunk Németországgal. Különféle küldöttségek érkeztek tőlük hozzánk: kereskedelmiek, kulturálisak, sőt még tudományosak is. Kiadtam a feladatot, hogy nézzenek utánuk, jelentsenek róluk.

[18] A két rombusz a paszományon – az NKVD különleges felső vezetőjének jele, az Állambiztonság főőrnagya.

Jelentették is, hogy az egyik nagy német gyáros nagyon szabadosan viselkedik, nyíltan kifejezi értékítéleteit, egyáltalán nem fogva vissza magát, beszél a szovjet élet jó oldalairól, még a német kereskedelmi miniszterrel való egyet nem értését is kimondja. Mindezzel együtt nem veti meg azt sem, hogy lányokkal szórakoztassa magát.

Mindennek eredményeként az a javaslat született, hogy „dolgozzon" rajta egy kicsit a mi „gyárosunk", aztán pedig majd döntünk arról, hogy a mi oldalunkra állítjuk-e. Figyelembe véve, hogy Németországban Hitler már megsemmisítette az összes progresszív személyt, aki csak pozitívan viszonyult a Szovjetunióhoz, e javaslatot csábításnak gondoltam, beleegyeztem.

Körülbelül egy héten át vacakoltunk ezzel a gyárossal, míg végül elém tettek egy fényképet, amelyen ott díszelgett teljes valójában, meztelen pocakkal és egy lánnyal, egy üveg bor mellett. Mindeközben öntelt mosoly kíséretében azt is közölték velem, hogy másnap elutazik, ezért ma a mi „gyárosunk" megbeszélt vele egy esti találkozót, megpróbálja szép szóval beszervezni, ha nem megy, akkor bemutatja a németnek a mi fotóművészetünket, ami után nyilván fogja, hogy kompromittálva van, és aláírja a beszervezést. Úgy gondoltam, minden rendben van.

Éjjel egykor megjelent nálam Fedotov és a „gyárosunk", jelentették, hogy kezdetben minden remekül ment. Aztán amikor a velünk való együttműködésről kezdtek beszélgetni, a német kerekperec megtagadta. Ezt követően életbe lépett a „megsemmisítő" fotó érve. A német megnézte egyik fotót is, a másikat is, végül a harmadikat is, és egy cseppet sem jöve zavarba, kijelentette: „Nahát, tényleg nem sikerültek rosszul!"

A „gyárosunk" erre azt felelte, hogy „Ezek a fotók akár a Führer kezébe is kerülhetnek, akkor maga pórul jár". A német erre azt válaszolta: „Én magam szeretném elkérni öntől ezeket a fotókat, megmutatni a Führernek, hogy tudja, hogyan dolgozik a szovjet kémszolgálat". Miután ilyen módon kedveskedtek egymásnak, az emberünk kénytelen volt visszavonulni.

Lehet, hogy ez a német csak hencegett azzal, hogy nem fél, de minden bizonnyal inkább annyira magabiztos volt, hogy tényleg nem félt attól, hogy kellemetlenségei támadhatnak. Ez a második példám arra, hogy mennyire rosszul ismerjük a külföldieket.

RIBBENTROP HALÁLOS REPÜLÉSE

De ahogy mondani szokás, a jó pap holtig tanul, úgyhogy tanulnom kellett. Csakhogy a tanulási folyamat nehézsége abban állt, hogy az élet ugyan ment, de a valóságban, különösen az 1937-1938-as években[19] annyi ostobaságot csináltak, annyi gyanakvást

[19] 1936-ban életbe lépett a szovjet büntetőtörvénykönyv hírhedt 58-as cikkelye, amely az államellenes bűncselekmények szankcionálását tartalmazta, köztük olyanokat, mint az „ellenforradalmi tevékenység", a „hazaárulás", a „fegyveres felkelés", az „ellenforradalmi céllal behatoló felfegyverzett bandák", „ellenforradalmi célú kapcsolattartás külföldi államok képviseletével vagy egyes képviselőivel", „segítségnyújtás a külföldi burzsoáziának", „kémtevékenység", „szovjet állami intézmények működésének aláásása", „ellenforradalmi propagandatevékenység", „tudomásra jutott ellenforradalmi tényekedésről szóló jelentés elmulasz-

támasztottak egymással szemben, olyan gyakorlatra tettek szert mindent úgy beállítani, mint ellenségességet, hogy a fiú készen állt akár a legkisebb gyanú miatt is árulónak nevezni az apját. Minden rajzban horogkereszt vagy más szovjetellenesség után kutattak. Az egymás közt folytatott beszélgetéseket úgy kiforgatták, hogy a barátok valamelyike egyszer csak rács mögött találta magát.

Habár nem nagy mértékben, de nekem, az ügyosztály vezetőjének, szintén alkalmam volt megfigyelni ezt az ügynöki és hangulat jelentésekben, különösen azokban a dokumentumokban, amelyeket át kellett néznem. Ebben a helyzetben a tehetetlenségi erő, a munkatársak gyanakvásának ereje olyan nagy volt, hogy miközben különböző ügyekről tettek jelentést, amelyekben szemmel láthatóan provokációról vagy kitalációról volt szó, ennek ellenére féltek kimondani a valóságot, arra vártak, hogy én mondjam ki.

Az efféle magatartást az váltotta ki, hogy 1937-1938 folyamán 2-3 sorozatban csekistákat is leváltottak, börtönbe csukták őket „a nép ellenségeihez való liberális viszonyulás" miatt.

Csak miután 1939-ben letartóztatták ezt az aljas Jezsovot, aki a párt KB titkárának, a PB tagjának és a Szovjetunió belügyi népbiztosának tudhatta magát, a csekisták csak akkortól kezdve merték nekünk, fiatal parancsnokoknak, akik a KB határozata alapján kerültünk a szervekhez, óvatosan elmondani a kételyeiket.

Ilyen körülmények között következett be hirtelen eltolódás a Szovjetunió politikájában, eltolódás a Németországgal való jobb viszony kialakítása irányába. Molotov Berlinbe repült, hogy tárgyalásokat folytasson Hitlerrel, Ribbentrop* (német külügyminiszter) pedig Moszkvába kellett érkezzen.[20]

Egyre forgattam a fejemben ezt a fordulatot jelentő pillanatot, de a Németország politikája iránti bizalmatlanságom akkor is megmaradt, a fasiszták továbbra is csak fasiszták maradtak, és semmiféle barátságról szó sem lehetett. E politika okait nem sikerült kiderítenem, meg hát akkoriban nem is igazán volt tanácsos kíváncsiskodni.

Ribbentrop Moszkvába érkezésének napján váratlanul felhívott telefonon K. Je. Vorosilov, azt mondta: „Szerov elvtárs, a Gazda arra utasítja, hogy repüljön el a Kalinyini területre, Bezsicába, a reptérre, biztosítsa a német repülőgépek átrepülését! Ha leszállnának ott, biztosítson a németeknek harapnivalót!", majd hozzátette, hogy „Bezsicában állomásozik egy légelhárító ezred, úgyhogy ellenőrizze, nehogy eszébe jusson valakinek rálőni a német repülőgépekre!"[21]

Megkérdeztem, mikor induljak. Vorosilov azt válaszolta: „Azonnal, gépet pedig a Polgári Repülőflotta parancsnokától, Kartusevtől* fog kapni". Azt válaszoltam, hogy máris megyek a központi reptérre, és indulok. A reptéren megkaptam Kartusev gépét, egy amerikai Lockheedet, a sebessége 270 km/h, nem túl nagy, nyolcszemélyes, precíz gép. A pilóta már instruálva volt, azonnal fel is szálltunk.

tása", „ellenforradalmi szabotázs" stb. *(A fordító jegyzete.)*

[20] Szerov itt téved az események sorrendjében. Molotov berlini látogatása 1940 novemberében történt, már Ribbentrop moszkvai látogatása után.

[21] Joachim von Ribbentrop azért érkezett Moszkvába, hogy 1939. augusztus 23-án aláírja a Szovjetunióval kötött szerződést.

Viszonylag gyorsan földet értünk Bezsicában. Ellenőriztem, felkészült-e a diszpécser és a rádiós a vendégek fogadására, majd kapcsolatba léptem a repteret védő légvédelmi tüzérezred parancsnokával. Az ezredparancsnok biztosított róla, hogy a lövegkezelők a helyükön vannak, és szigorú utasításba kapták, hogy „Ne lőjenek!"

Erre azt mondtam, hogy jobb lenne a lövegkezelőket visszavonni. Erre az ezredparancsnok észszerűen azt válaszolta, hogy a tüzéreknek meg kell nézniük a németek azonosító jelét, ezen kívül gyakorolniuk kell a gépek követését, annál is inkább, mert azok nagy sebességgel fognak közlekedni. (Abban az időben a JU-88-asok sebessége 450 km/h, a mi TB-3-ainké pedig 320km/h volt.) Nekem, mint tüzérnek ezek a megfontolások megalapozottnak tűntek, úgyhogy jóváhagytam.

Arra, hogy légvédelmi állásba menjek, már nem volt idő, mivel a rádiós jelentette, hogy „kapcsolatba lépett a vendégekkel", akik már közelednek. Kiléptem a kifutópályára, és szemlélődni kezdtem.

A légtérben, úgy 3000 méteres magasságban, két vadászbombázó tűnt fel, nagy sebességgel közeledett. A rádiós jelentette, hogy Moszkva irányába tartanak, a reptér fölött elfordulnak.

Ekkor a repülőgépektől nem messze srapnel robbanását vettem észre, aztán utána egy másodikat és harmadikat is, közvetlenül a vezérgép mellett. Felkaptam a nyakamban lógó távcsövet. Semmi kétség: a légvédelmisek srapnellel kezdték el lőni a „német vendégeket".

Rohantam a telefonhoz, közben körbenéztem, még láttam, ahogyan néhány lövedék felrobbant a gépek közelében. Hívattam a légvédelmi ezred parancsnokát, ráüvöltöttem: „Abbahagyni a tüzelést!" A parancsnok akadozva azt felelte, hogy ő maga sem tudja, hogyan történhetett ez, de mindjárt kideríti stb.

Ledobtam a kagylót, a nagyfrekvenciás készüléken felhívtam Moszkvát, jelentettem az eseményeket, hogy értesüljenek a dologról. Igaz, azt még nem tudtam, keletkeztek-e sérülések a szárnyakon, mindenesetre mindkét gép továbbrepült. Aztán rohantam a saját gépemhez, már repültem is Moszkvába.

A központi reptéren kérdeztem a srácoktól, hogyan viselkedtek a németek. Azt mondták, rendesen. Én magam pedig odamentem a német gépekhez, azzal, hogy megnézem a JU-88-asokat. Alaposan átnéztem őket, nincsenek-e sérülések a szárnyakon. Szerencsére nem találtam semmit, úgyhogy mentem is vissza a munkahelyemre.

Felhívtam Vorosilov elvtársat, mindenről beszámoltam neki, megírtam a jelentést is, ezt követően kiszállt a helyszínre vizsgálódni az NKVD Különleges Osztályának vezetője, Bocskov*, aki később elmondta, hogy az ezredparancsnokot és az ütegparancsnokot a fegyelemsértésért bíróság elé állították. Azt hiszem, ezt a szélsőséges esetet nem a szükségszerűség hívta életre.[22]

[22] Megjegyzendő, hogy a német fél egy hang nélkül lenyelte az incidenst, hogy rálőttek Ribbentrop gépére. E rendkívüli esemény szemtanúja, a Velikije Luki-ban állomásozó 47-es lövészhadtest parancsnokának fia, Vjacseszlav Dasicsev szerint a légvédelmiseket „nem tájékoztatták a repülési útvonalról, rajtaütésszerűen érte őket, és célzás nélkül lőttek" (http://2005.novayagazeta.ru/nomer/2005/32n/n32n-s04.shtml). Azt is

Erről az esetről szinte senki sem tud, én azonban rettentően berezeltem akkor, mert elképzeltem, ha a lövöldözés azzal végződött volna, hogy leszedik Ribbentrop gépét, vagy akár csak a kísérő gépet is, ez valószínűleg heves reakciót váltott volna ki az őrült Hitlerből, és nem kizárt, hogy akár a háború is kitörhetett volna. Szerencsére ez nem következett be.

Akkor írták alá a Szovjetunió és Németország közötti megnemtámadási paktumot. Meg kell jegyeznem, hogy a Moszkva-Berlin paktum aláírását megelőzően a szovjet kormány több alkalommal is javasolta az angoloknak és a franciáknak a megegyezést, hogy együttesen lépjenek fel Hitler agresszív viselkedésével szemben. Ebből azonban nem lett semmi.

Tudtuk, hogy az NKVD vonalán többször is kísérletet tettek a tárgyalásokra. A szovjet kormány és a PB nem zárta ki a Németországgal bekövetkező konfliktus lehetőségét. Ezért nekünk nem maradt más hátra, minthogy megkössük ezt a kényszerű paktumot, hogy elodázzuk a szörnyű pillanatot – a háború kitörését. Más kiút nem maradt.

Ezzel kapcsolatban Vorosilov, a védelmi népbiztos 1939. augusztus 27-i, nyugati sajtóképviselőknek adott interjújában a Németországgal kötött szerződés okait e szavakkal jelentette be: „Nem azért szakadtak meg a tárgyalások Angliával és Franciaországgal, mert a Szovjetunió paktumot kötött Németországgal, hanem éppen ellenkezőleg, a Szovjetunió annak következményeként kötötte meg ezt a paktumot, hogy az Angliával és Franciaországgal folytatott katonai tárgyalások leküzdhetetlen akadályok miatt zsákutcába jutottak".

Az augusztus 23-i, Ribbentroppal folytatott tárgyalások idején a szovjet kormány visszafogott maradt, habár Ribbentrop a Kremlben lezajlott ülésen odáig jutott, hogy a Szovjetunió és Németország közötti viszonyban új korszak kezdődött. Sztálin erre nyugodtan csak azt mondta: „Nos, mondjuk Németország hat éven át sárral fröcskölte a Szovjetuniót, úgyhogy a mi népünk nem hiszi, hogy a viszonyunk ilyen gyorsan barátivá vált volna".

Akkor állapodtak meg arról is, hogy Ukrajna és Belorusszia nyugati részei hozzánk kerülnek, és akkor döntötték el a Baltikum kérdését is. Úgy látszik, akkor döntötték el a PB-ben azt is, hogy engem Ukrajnába küldenek az Ukrán Köztársaság belügyi népbiztosának.

Szó szerint néhány nap múlva hívatott a népbiztos, azt mondta: „Döntés született arról, hogy önt Ukrajnába küldjük belügyi népbiztosnak". En erre azt feleltem: „Fél év alatt kétszer változtattam munkahelyet, most harmadszor kellene új, ismeretlen munkahelyre mennem. Nem tudom ehhez a beleegyezésemet adni, és kérem, ne küldjenek oda!"

E szavak felbőszítették, elém vágta a Politikai Bizottság jegyzőkönyvének kivonatát Sztálin aláírásával, azt mondta: „Írja alá!" Elolvastam a határozatot, felálltam, majd azt mondtam: „Értettem!", és aláírtam.[23]

hozzá kell tennünk, hogy abban az időben Velikije Luki határ menti területnek számított, amely fokozott harckészültségben volt.

[23] Szerovot az NKVD utasítása alapján 1939. szeptember 2-án nevezték ki az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság belügyi népbiztosává.

A népbiztos megnyomott egy gombot, behívta a titkárát, azt mondta neki: „Foglalj le egy jegyet Szerov elvtársnak a mai vonatra, Kijevbe!", aztán hozzám fordulva megkérdezte: „A családját viszi magával?" Azt válaszoltam, hogy „Nem", mire ő hozzátette: „Az Állambiztonság harmadik fokozatú komisszári rangjának odaítéléséről szóló rendelkezést már aláírtam, ismerkedjen meg a munkájával, akkor majd hívatom, Hruscsovnak már telefonáltam. Minden jót!"

Kijöttem az irodából, nem tudtam, hogyan tovább. A titkár azt mondta: „A vonat 18.30-kor indul. A jegy fél óra múlva önnél lesz". Amikor visszamentem az ügyosztályra, összehívtam az osztályvezetőket meg az ügyosztály helyettes vezetőjét, bejelentettem, hogy távozom. Meglepődtek, sajnálkozni kezdtek. Megkérdeztem, mi teendőm van még, lehet, hogy valamit nem fejeztem még be. Néhányan jelentkeztek jelentéstételre. Egy óra múlva végeztem, és elindultam hazafelé.

Semmit sem értettem. A hadseregben ilyen nem fordulhat elő, hogy fél év alatt háromszor kelljen beosztást változtatni, hogy az ember háromszor kapja meg a következő rendfokozatot. Amikor otthon elmondtam, hogy megyek Ukrajnába, Vera is nagyon meglepődött, de nem volt idő megbeszélni a dolgot, mivel a vonat indulásáig alig több mint egy óra maradt.

Gondolkodtam a dolgon, arra jutottam, hogy itt a központban, a Szovjetunió NKVD-jénél, úgy látszik, nem tudtam közel kerülni a tűzhöz, ezért elküldtek a végekre, még ha ez előrelépésnek is látszik. Azért jutottam erre a következtetésre, mert elképzelni sem tudtam, hogy az új munkám még nagyobb felelősséggel jár, és még több csekista ismeretet követel, amelynek nem voltam birtokában.

Hiszen csak bele kell gondolni: félévvel ezelőtt mint ifjú parancsnok, aki éppen elvégezte az Akadémiát, arról álmodtam, hogy kikerülök valamelyik egységhez, elfogadom egy tüzérezred vezetését, a Hazámat szolgálom. Mi jobbat várhattam volna?

Ehelyett fél év alatt voltam a rendőrség Főigazgatóságának parancsnoka, az NKVD Állambiztonsági Főigazgatósága Titkos-politikai Ügyosztályának vezetője, most pedig az Ukrán Köztársaság belügyi népbiztosa lettem, akinek alá vannak rendelve az NKVD csapatai, a határvédelmi körzet és több ezer csekista. Ráadásul a nevezett beosztások egyikét sem tudtam tisztességgel elsajátítani, egy csomó esetben csak vakon cselekedtem.

Mégiscsak nehéz így dolgozni. Ami a legfontosabb, hogy a szerveknél nincs egyetlen közeli ismerősöm sem, akivel megoszthatnám a bánatomat, vagy akitől tanácsot kérhetnék. Csak főnökeim és beosztottjaim vannak. Ez pedig amiatt van így, mert a fél év alatt három különböző helyen nem tudhattam szert tenni ilyen közeli ismerősökre.

Sőt, amikor már Ukrajnában voltam, megfordultak nálam hivatalos ügyekben egykori akadémiai határőr évfolyamtársaim, és még ők is, amikor meglátták a paszományomon a három rombuszt, vigyázzba vágták magukat, jelentették, milyen eredménnyel zárult az NKVD egységeinek ellenőrzése a vasutak védelme terén, vagy a belső egységek, vagy a határőregységek ellenőrzése. Majdhogy rá nem rontottam egyszer az egyik ilyen egykori, buzgó évfolyamtársamra, de visszafogtam magam, mivel az értekezleten jelen voltak a beosztottjai is. Miután elmentek, alig bírtam magammal. Miért kísér bennünket mindenhová ez az ostoba alárendeltségi viszony?

Második fejezet

Az ukrán hírszerzés főnöke (1939-1941)

Szerov tehát a maga számára is váratlanul 1939. szeptember 2-án a negyvenmilliós Ukrajna belügyi népbiztosa lett; azé a tagköztársaságé, amely a második volt nagyságában is, jelentőségében is a Szovjetunióban. Másnap megkapta az Állambiztonság 3. fokozatú komisszárjának rangját (ez a hadseregnél hadtestparancsnokságot, altábornagyi rangot jelent).

Ekkorra a Vlagyimirszkaja utcán álló villa, amelyet egész Kijev ismert, már majdnem egy év óta lakatlanul állt. Az előző népbiztos, Alekszandr Uszpenszkij még 1938 novemberében titokzatos körülmények között eltűnt. (A későbbiekben kiderült: Uszpenszkij, miután tudomást szerzett küszöbön álló letartóztatásáról, öngyilkosságot imitált, és más névre kiállított papírokkal megszökött Ukrajnából.)

Igaz, Uszpenszkij eltűnését követően Moszkva küldött Kijevbe új emisszárt[1], Amajak Kobulovot, Bogdan Kobulovnak, Berija közeli harcostársának öccsét. 1938. december 7-én kinevezték az USZSZK belügyi népbiztosának első helyettesévé. E naptól kezdve megbízottként ő vitte a népbiztos ügyeit, de végleges kinevezést valami miatt nem kapott.

Szerov egyébként végül nem dolgozott együtt a fiatalabb Kobulovval: egy és ugyanazon a napon más-más helyre rendelték őket. Amikor Szerov elindult Kijevbe, Kobulov már csomagolt be a bőröndjébe: 1939. szeptember 2-án kinevezték az NKVD berlini rezidensének, teljhatalmú állami megbízott álcája alatt. Amint arról Szerov az előző fejezetben beszámolt, ő maga vetette fel a kérdést, hogy „Nekem nincs szükségem helyettesként Kobulovra!"

Valószínűleg innen ered a közte és a Kobulov fivérek között kialakult ellenséges viszony, amelyről Szerov többször is megemlékezik.

Szerov sietős kinevezése – még összecsomagolni vagy a családjától elköszönni sem hagyták rendesen – egyszerű okokkal magyarázható. Az előző napon, szeptember 1-jén Németország lerohanta Lengyelországot. Elkezdődött a II. világháború, amiről, igaz, a világ akkor még nem tudott.

A titkos szovjet-német egyezménynek (a Molotov-Ribbentrop-paktumnak) megfelelően a lengyel területet a két nagyhatalomnak kellett felosztania egymás közt. A Szovjetunióhoz a nyugati (lengyel szemszögből a keleti) területek kerültek, ahol zömében ukránok és beloruszok laktak, e területek beolvadtak Ukrajnába és Belorussziába.

Ezt a hatalmas és nyíltan ellenséges területet a lehető legrövidebb idő alatt „szovjetizálni" kellett, minden ebből adódó következménnyel együtt.

A fiatal népbiztosra hatalmas felelősség hárult. Nemcsak azt követelték meg tőle, hogy semmisítse meg a lengyel hírszerzés pozícióit, hanem azt is, hogy csírájában fojtson el bármilyen ellenállást. A legfontosabb feladatok közé tartozott a táborok gyors kiépítése a lengyel hadifoglyok számára, valamint a hadifoglyok átvilágítása.

Mindeközben azt sem szabad elfelejteni, hogy a lengyel kémszolgálatok azokban az időkben hosszú évekre szólóan állandó ökölvívó edzőtársai lettek az NKVD-nek, profin és alattomosan működtek. Majdnem húsz éven át folytattak diverzáns- és kémtevékenységet, folytattak aknamunkát a Szovjetunió ellen, különös problémát okozva a határ menti területeken. Még Lengyelország okkupációját követően sem tették le a fegyvert a Dwójka és a Defensywa[2] munkatársai, hanem beolvadtak az emigrációban lévő lengyel kormány rezidensei közé.

---

[1] emisszár – titkos politikai megbízott *(A fordító jegyzete.)*

[2] Dwójka – a Lengyel Hadsereg Főparancsnokságának Második Ügyosztálya, a katonai hírszerzés; Defensywa – kémelhárítás és politikai rendőrség. Mindkettő 1939-ig működött.

A következő évben, 1940-ben hasonló missziót kell teljesítenie Szerovnak egy másik „felszabadított" területen is: a Románia által visszaadott Besszarábia területén. (Sztálin ebből a területből új tagköztársaságot, a Moldáv Szovjet Szocialista Köztársaságot hozta létre.)

Szerov számára az „ukrán" korszak minden értelemben sorsszerűnek és meghatározónak bizonyult.

Először is, itt volt alkalma először megmutatni ténykedésének effektivitását és keménységét, amivel rászolgált Berija és Sztálin elismerésére, ami biztosította számára a későbbi előmenetelt.

Másodszor, közeli kapcsolatba került az Ukrán K(b)P KB-ának első titkárával, az eljövendő szovjet pártfőtitkárral, Nyikita Hruscsovval: nem véletlen, hogy Hruscsov a hatalomra kerülését követően Szerovot állítja a KGB élére.

Minden kétséget kizáróan a legfontosabb ismeretségek közé tartozott a Kijevi Katonai Körzet főparancsnokával, Georgij Zsukovval történt találkozás: öt év múlva együtt fognak behatolni az ostromlott Berlinbe. 1945 májusában éppen Zsukov marsall lesz az, aki Szerovot felterjeszti a Szovjetunió Hőse kitüntetésre. Barátságuk egészen a „Győzelem Marsalljának" haláláig fog tartani. Szerov archívumában fellelhető még egy olyan kérdőív is, amelyet Zsukov adott neki, amikor a memoárjain dolgozott (például: „5-6 oldalban megírni Ny. Sz. Hruscsov jellemzését; a trockista múltjáról...").

Egyébként jól jön majd még Szerovnak az a tapasztalat is, amelyet az egykori lengyel terület „szovjetizálása" terén, különösen a fegyveres földalatti ellenállással szembeni harcban szerzett. Efféle munkát a későbbiekben többször is el kell majd végeznie, miközben újra és újra összeütközésbe kerül régi ukrajnai ismerőseivel.

AZ ELSŐ LÉPÉSEK

Ukrajnában, amikor ismerkedni kezdtem az állambiztonsági szervezetek, a határőrség, a belső katonai alakulatok, a vasútvédelmi alakulatok struktúrájával, a rendőrséggel, a lágerekkel, az első napokban e fogalmak nem fértek a fejembe. Egy dolog dolgozni a Titkos-politikai Ügyosztály vezetőjeként, amelynek nagysága hat osztályra korlátozódott, és más dolog a 14 nagy körzet, a Moldáv Autonóm Terület, az NKVD több tucatnyi ezrede és több nagy határőregység, a határőrkörzet és a belső katonai alakulatok vezetése, a körzet különleges osztálya, a rendőrség, a lágerek stb.

Az első napokban összeismerkedtem az UK(b)P KB tagjaival, Hruscsovval és Burmisztyenkóval* (ő volt a 2. titkár). Aztán a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnökével, Grecsuhával* és a Népi Komisszárok Tanácsának elnökével, Kornyijeccel*, a következő napokban, aztán Tyimosenko tábornokkal, a Kijevi Különleges Katonai Körzet parancsnokával.

Amennyire érzékeltem, bizalmatlanul fogadtak. De ez talán érthető is volt. Hiszen abban az időszakban érkeztem hozzájuk, amikor az USZSZK belügyi népbiztosa, az Ukrán PB tagja, Uszpenszkij eltűnt, felkutatni pedig nem tudták.[3]

[3] Az ukrán belügyi népbiztos, a régi, több kitüntetéssel rendelkező csekista, Uszpenszkij eltűnésének története valóságos krimi. 1938 novemberében az Állambiztonság 3. fokozatú komisszárja eltűnt, irodájának íróasztalán mindössze azt a feljegyzést hagyva, hogy holttestét keressék a Dnyeperben. Valójában azonban, miután Jezsov népbiztostól értesült a küszöbön álló letartóztatásáról, még volt ideje eltűnni Ukrajnából, és a Szovjetunió különböző városaiba utazgatott hamis, Smaskovszkij névre kiállított papírokkal. 1939 áprilisában a Cseljabinszki körzet Miassz nevű állomásán tartóztatták le, elítélték, és hamarosan agyonlőtték. A téma iránt érdeklődőknek figyelmébe ajánlom *A Lubjanka titkai* című könyvemet, amelyben minden részletében kibontakozik Uszpenszkij eposza, amely az FSZB levéltárának titkosítás alól felszabadított dokumentumaira támaszkodik (Тайны Лубянки. М.: Олма Медиа Групп, 2008.)

Menekülésének oka, hogy érezte, hogy sok rosszat csinált, több ezer tisztességes embert agyonlövetett, több tízezer embert letartóztatott, többek közt Kosziort*, Posztisevet* és másokat. Gyakran kérte Jezsovtól, hogy engedélyezze a terven felüli letartóztatásokat, aztán a hónap végén jelentette Jezsovnak: „Örömmel jelentem, hogy az Ön akcióterve túlteljesítve".[4]

Lévén az Ukrán KP PB tagja, természetesen jó kapcsolatban állt Hruscsovval, mellesleg nem kevés ukrán vezetőt, többek között Kosziort, Posztisevet és másokat tartóztattak le az UK(b)P KB PB tagjának, az Ukrán KB titkárának, Hruscsovnak jóváhagyásával. Ugyanígy, a körzetekben a körzettitkárok hagyták jóvá a letartóztatásokat, bár ők gyakran nem is ismerték a vádiratokat.

Ugyanakkor, mint az élet később megmutatta, a dühödt ukrán nacionalistáknak, akik Bandera* és az önálló Ukrajna felé hajlottak, nem esett bántódásuk, meg is mutatták magukat a nyugati területeken bekövetkezett események idején.

Miközben az új munkámmal ismerkedtem, Moszkvából értésemre adták, hogy állítsak össze listát a Lengyelországban élő ukrán emigráns nacionalistákról, meg a Lvovban, Tyernopolban[5], Rovnóban, Sztanyiszlavovban, Luckban és más városokban élő nacionalistákról.

Teljesítettem, de nem tudtam mire vélni a dolgot. Megkérdeztem Hruscsovtól, de ő sem tudott semmit.

[4] A „terv túlteljesítésén" az értendő, hogy „sztahanovista" módon teljesítették a Szovjetunió belügyi népbiztosának, Jezsovnak 1937. július 30-i, 00447 számú, „Az egykori kulákok, bűnözők és más szovjetellenes elemek represszziójáról" szóló rendeletét. Ezzel a dokumentummal kezdődött a „nagy terror" kulcsfontosságú szakasza, amikor az egész országon végigsöpört a „társadalomidegen elemek" (kulákok, egykori katonatisztek, nemesek, észerek, visszaemigráltak, korábbi politikai pártok tagjai, bűnözők stb.) tömeges letartóztatási hulláma.

A represszziók áldozatait két kategóriába sorolták. Az elsőbe a „legellenségesebbeket", a kulákokat és a bűnözőket kellett sorolni. Rájuk agyonlövés várt. A második kategóriába (a „kevésbé aktívak, de ellenségesek" kategóriájába) tartozók büntetése letartóztatásra és 8-10 éves lágerre „korlátozódott". A folyamat felgyorsítása érdekében letartóztatottak ügyét bíróságon kívül, úgynevezett trojkák vizsgálták, a trojka összetétele pedig a következő volt: az UNKVD parancsnoka, az első titkár és az ügyész.

Az NKVD rendelete meghatározta a „nép ellenségeinek" összlétszámát is: az első kategóriában 75.950, a másodikban 193.000 embert. Minden régió megkapta a maga „kvótáját" (vagy „tervét" vagy „limitjét"), viszont a represszziók olyan sebességgel haladtak, hogy a tervet már 1937 decemberére teljesítették. Az NKVD és a pártszervezetek vezetői dühbe jöttek, újabb áldozatokat követeltek. 1938 elején a limiteket felemelték. Aztán újra és újra emelkedett az áldozatok száma.

1938. november 17-ére, amikor a represszió lendkereke megáll, 390.000 embert lőttek agyon, és 380.000-et hurcoltak el az NKVD lágereibe. Különösen véres megtorlások zajlottak Ukrajnában Szerov elődje, Uszpenszkij ideje alatt. Mindössze 10 hónapig (1938 januárjától novemberéig) tartó ténykedése alatt több mint 100.000 embert tartóztattak le.

[5] Abban az időben a várost még Tarnopolnak hívták, hivatalosan csak 1944-től kezdték Tyernopolnak nevezni.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED

NYUGAT-UKRAJNA HOZZÁCSATOLÁSA A SZOVJETUNIÓHOZ

1939. szeptember 1-jén Hitler hadüzenet nélkül megtámadta Lengyelországot. Anglia és Franciaország szeptember 3-án hadat üzent Németországnak.

Aztán néhány nap múlva megérkezett Kijevbe a Szovjetunió belügyi népbiztosának első helyettese, Merkulov. Én is elkészítettem az anyagokat, amelyek az aktív ukrán nacionalisták és azok ellen a lengyelek ellen szóltak, akik ügynököket küldtek a Szovjetunióba, és szovjetellenes tevékenységet folytattak.

Merkulov azt mondta, hogy szeptember 17-én csapataink elfoglalják Lengyelország keleti területeit, ahol ukránok élnek, Belorusszia irányába pedig azokat, ahol oroszok élnek. Aztán nekiláttunk az NKVD operatív csoportjainak felkészítéséhez, azzal, hogy amikor elfoglalnak egy várost, azonnal kezdjenek hozzá az ellenséges személyek felderítéséhez és kiemeléséhez.[6]

Amikor megérkeztem az UK(b)P KB-ba, ott szintén előkészületi munkálatok folytak, de ott csak a vezérkart készítették fel, részletekbe nem merültek. Mondtam Hruscsovnak, hogy nem lenne rossz a városokban is felkészíteni az embereket, ahogyan ezt az NKVD-nél szoktuk tenni.

Ő hanyagul azt felelte: „Majd a helyszínen eldöntjük". Nyilván ő egy 34 éves népbiztost nem tartott partnernek. De hát mit tegyünk, nem én kértem ide magam.

Szeptember 15-én, mielőtt elindultunk a lengyel határ felé, összehívtuk a csekistákat, eligazítottuk őket. Sokaknak tágra nyílt a szeme, amikor mindent elmondtunk.

Nem akármi dolog ez: elvenni Lengyelországtól hat körzetet, hozzácsatolni Ukrajnához, négyet pedig Belorussziához.[7]

[6] Az NKVD 1939. szeptember 8-i, 001064-es utasítása szerint Szerov azt a feladatot kapta, hogy 5 nap alatt töltse fel 50-70 fősre az operatív csekista egységeket. Küldtek neki segítségül 70 tapasztalt munkatársat a központi apparátusból és az NKVD leningrádi igazgatóságáról. A „minden szükséges akció megszervezésére és lebonyolítására, valamint a megfelelő instrukciókkal való ellátásra" Kijevbe vezényelték a Szovjetunió belügyi népbiztosának első titkárát, Merkulovot.
Két nappal a Vörös Hadsereg fellépése előtt Szerov és belorusz „kollégája", L. Canave direktívát kapott a Szovjetunió NKVD-jétől, Berija aláírásával az „Ukrajna és Belorusszia felszabadított területein folytatandó munka megszervezéséről". A direktíva pontosan megfogalmazta az elfoglalt területeken folytatandó munka sorrendjét.
Egy város elfoglalását követően az NKVD operatív egységeinek azonnal el kellett foglalniuk a hírközlési intézményeket, a börtönöket, a bankokat, a tározókat, a nyomdákat, a levéltárakat (mindenekelőtt a csendőrségét s a hírszerzését), védelem alá kellett venni a villamos műveket, a vízellátó rendszert, az élelmiszerraktárakat, a gabonaraktárakat. Ugyancsak megbízták őket azzal, hogy vegyék el a fegyvereket a lakosságtól, biztosítsák a rendet, akadályozzák meg a fosztogatásokat és a spekulációt.
Ezen kívül az operatív egységek parancsba kapták, hogy tartóztassák le a hélyi vezetőket, a rendőrparancsnokokat, a határőrparancsnokokat, a körzetparancsnokokat, a fehérgárdista, az emigráns és monarchista pártok tagjait. Az ellenük irányuló nyomozás „kibontakoztatását" Berija azzal a céllal kérte, hogy „fel kell fedni az illegális ellenforradalmi szervezeteket". „Azokat a személyeket, akiket a nyomozás során politikai túlkapáson vagy nyílt ellenforradalmi fellépésen érnek, azonnal le kell tartóztatni!" (Органы государственной безопасности в Великой Отечественной войне. Т. 1. Накануне. Кн. 1. М.: Кига и бизнес, 1995. с. 70-73; 79-81.)

[7] A négy egykori lengyel vajdaságot – a Lvovit, a Tarnopolit, a Sztanyiszlavovit és a Krakkóit – az USZSZK-hoz csatolásukkor, 1939. december 4-én hat körzetté alakították. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának

Másnap sorban kérdésekkel jöttek hozzám. Némelyikre én magam sem tudtam válaszolni, mivel ilyen tapasztalatban még nem volt részem. Úgy látszik, a nyugati területek hozzánk csatolásáról a németekkel kötött szerződésben egyeztek meg.

Szóval, elkezdtük gyűjteni az adatokat a Lengyelország területén működő ellenséges ügynökökről, a fehér emigránsokról, meg egyéb adatokat is, hogy azonnal elfoghassuk őket.

Amikor megérkeztünk a Kamenyec-Podolszki terület Proszkurov városába, ott már együtt volt Hruscsov, Burmisztyenko, Kornyijec, Grecsuha és Tyimosenko (a Kijevi Különleges Katonai Körzet parancsnoka).

Hajnalban kiadták a parancsot az egységeknek, hogy lépjék át a lengyel határt, és induljanak el a KKKK stábja által kidolgozott irányokba. Előtte a repülők lebombázták a vasútállomásokat és a lengyel csapatok diszlokációját. Én az operatív egységgel Guszjatyino, Csertkov és tovább, Tyernopol irányába indultam, hogy az események központjába kerüljek.

Amikor átléptük a határt, összetalálkoztam Bugyonnijjal, aki megerősített őrkísérettel szintén Lengyelország felé tartott. Egyre afelől érdeklődött, hogy tovább lehet-e menni, nem veszélyes-e stb. Azt mondta: „Engedélyt kértem a »Gazdától« (Sztálintól), meg akarom nézni, mi történik ott".

Amikor csapataink összpontosultak a kiindulási pontnál, elhangzott a parancs a lengyel egységek bombázására, egyúttal a támadásra, én egy kis csapat élén Guszjatyino közelében átléptem a határt. A határőrséget ekkorra már értesítették.[8]

Guszjatyinóban nem találkoztunk egyetlen lengyel katonával sem. Amikor a helybéliekkel beszélgettünk, odaszaladt hozzánk egy csupa por lengyel nő, és azt mondta, hogy egy csendőr rejtőzködik nála a szénában. A lakosok kórusban kérni kezdték tőlünk, hogy fogjuk el, mert ez egy kártékony ember.

Bementünk a szérűbe. Minden csendes volt. Elkiáltottam magam: „Gyere ki!" Továbbra is csönd. Még egyszer szóltam: „Gyere ki, különben vasvillával fogjuk átfésülni a szénát!" Az első szúrás a csendőr csizmáját érte, mire ő kiugrott a szénából. Elvettük a fegyverét, átadtuk a határőröknek, mi pedig mentünk tovább.

Kopicsinciben már sokan összeverődtek. A lengyel tisztek gyorsan felfogták a helyzetet, és beöltöztek szanitécnek meg vöröskeresztes orvosnak stb. Olyan sokan Kopicsinciben rekedtek, hogy muszáj volt őket őrizet alatt otthagyni a helyszínen. (A

Elnöksége rendeletet adott ki az egykori lengyel vajdaságok megszüntetéséről, és a Volinyi (Volhíniai), a Drogobicsi, a Lvovi, a Rovnói, a Sztanyiszlavovi és a Tarnopoli területek létrehozásáról az USZSZK kötelékében.

[8] Az 1939-es Lengyelország elleni támadás, amelyet a szovjet történetírásban a nyugat-ukrajnai és belorussziai testvéri népek visszacsatolásaként emlegettek, igen rövid idő alatt zajlott le. A Vörös Hadsereg csapatai szeptember 17-én hajnali öt órakor kezdték el a lengyel területre való behatolást. Menet közben semmilyen komolyabb ellenállásba nem ütközött. Szervezett ellenállást csak néhány város és falu tanúsított. Szeptember 29-én a vezérkar parancsára a támadás megállt. Lengyelország területi felosztása 1939. szeptember 28-án fejeződött be, amikor aláírták a Szovjetunió és Németország közötti barátságról és határvonalról szóló egyezményt. A korabeli források tanúsága szerint a szovjet csapatok vesztesége 1.475 halálos áldozatot és 3.858 sebesültet tett ki. A lengyelek veszteségét 3.500 halottra, 20.000 sebesültre és nyom nélkül eltűntre becsülik.

parancs egyébként úgy szólt, hogy internálni kell a tiszteket, a csendőröket és a rendőröket.) Egy lengyel alezredest azzal bíztam meg, hogy legyen a parancsnoka az ottmaradóknak, a szovjet parancsnokság felügyelete alatt biztosítsa a kórház és a katonák épségét. Mentünk tovább.

Az egyik faluban a házakra kitett sárga-piros-fekete színű zászlókra lettem figyelmes. Megálltam, hogy beszéljek a parasztokkal. Megkérdeztem: „A Vörös Hadsereg egységei áthaladtak már itt?" Ők meg azt felelték: „Nem, maguk az elsők".

Ettől zavarba jöttem, mivel ezen a területen a 24. lengyel gárdahadosztály már megmutatta az erejét, amikor ellenállást tanúsított. Lövéseket hallottam, majd sebesült vöröskatonák érkeztek hozzánk.

Aztán megkérdeztem: „Miféle zászlók ezek?" Mosolyogva azt felelték, hogy ez a Bandera vezette ukrán nacionalisták szervezetének nemzeti zászlója. Csak ekkor eszméltem rá a helyzetre. Az egész falu az ukrán nacionalistákat támogatja, akiknek jelszavuk az „Önálló Ukrajna". Arra gondoltam, hogy ezekkel a nacionalistákkal lesz még bajunk. Így is lett.

Amikor Tyernopol irányába kiértünk a faluból, a miénkkel párhuzamos úton megláttam egy nagy katonai menetoszlopot. Arra gondolva, hogy a mieink szárnycsapatai már áthaladtak a mi utunkon is, mentem tovább előre. Úgy 10-15 kilométer megtétele után az út mentén, az erdőszélen észrevettem egy lengyel alegységet, tábori konyhával felszerelkezve. Szóltam a sofőrnek, hogy forduljunk vissza.

Az eset erdős területen zajlott. Mondtam az adjutánsomnak, hogy figyeljen két oldalra, én pedig előre. Megtettünk két kilométert, látom ám, hogy kijön az erdőből két katona, puskával, de nem látni, hogy a mieink vagy lengyelek. Mondom a sofőrnek: „Teljes gázzal előre!" Ekkor a lengyelek (addigra már felismertem őket) kiálltak az út közepére, készenlétbe helyezték a puskájukat.

A helyzet igencsak kellemetlen volt. Ha megállunk, elfognak bennünket. Ha harcba keveredünk velük, ki tudja, hogyan végződik. Ha nem állunk meg, tüzet nyitnak és agyonlőhetnek. De nem volt idő elmélkedni, úgyhogy szóltam a sofőrnek: „Hajts még gyorsabban!"

A katonák közeledtek, ránk emelték puskájukat. Még maradt időm odakiáltani a sofőrnek: „Adj gázt!" – és elszáguldottunk mellettük. Arra számítottam, hogy a nagy por, amelyet az autónk kavar, valamint a sofőr váratlan manővere nem hagynak lehetőséget a lengyeleknek, hogy gyorsan reagáljanak.

Így is lett. Amikor elszáguldottunk mellettük, lövések hangzottak fel, de nem találtak el bennünket. Ez az eset arra késztetett, hogy belegondoljak: kellemetlen helyzetbe is kerülhetünk. Másik utat kellett választanunk, amelyen már áthaladtak a mieink.

Estére Tyernopol környékére értem, ott már mindenütt a mi csapataink állomásoztak. Összetalálkoztam az operatív egységünk tagjaival is, akiknek Tyernopolban kellett végezniük a feladatukat. Csapataink amiatt álltak meg Tyernopol környékén, mert ott még maradtak lengyel egységek, amelyek ellenállást tanúsítottak.

Találkoztam a hadtestparancsnokkal is. Azt tanácsoltam neki, hogy még a sötétség beállta előtt vonuljunk be a városba. Ő kiadta a támadási parancsot, és csapataink egy

óra múlva, lövéseket leadva támadásba indultak. Mi pedig utánuk. Amikor bevonultunk a városba, a lengyelek a templomok 2-3. emeleteiről tüzet nyitottak ránk. Muszáj volt a házfalakhoz lapulnunk. De azért eljutottunk a főutcáig. Megtaláltam az egykori rendőrkapitányságot, parancsba adtam, hogy az operatív egység ott helyezkedjen el.

Kezdtek érkezni hozzánk a csapataink által feltartóztatott csendőrök és rendőrök. Eleinte lent helyeztük el őket, aztán már elfoglalták az emeletre vezető lépcsőt, az udvart és az utcát is. Este 9 óra körül a patikából és a rendőrkapitánysággal szemközti épületekből a lengyelek heves géppuskatűzzel kezdték lőni a tartózkodási helyünket.

Kiszaladtam, látom, hogy közülünk senki sincs ott, csak a csendőrök és rendőrök lapulnak gyáván a falhoz. A tekintetükben gyűlölet, én pedig rájuk parancsoltam, hogy üljenek le a földre. Kirohantam az utcára, ahol sebesültek nyögdécselését hallottam meg. Rátaláltam az egyik munkatársunkra is, ő mesélte el, hogyan kezdődött el az egész.

Parancsba adtam, hogy kerítsék elő az operatív egység minden tagját. (Ők a börtönben voltak, ahonnan a menekülő lengyelek kiengedtek minden bűnözőt és nacionalistát.) Foglalják el éjszakára a lövészárkokat, amelyeket korábban ástak ki az épület előtt, amelyben tartózkodtunk, hogy ne vehessenek be azonnal bennünket! Egy óra múlva ellenőriztem, hogy a helyükön vannak-e az operatív egység tagjai, velük együtt ültem reggelig a lövészárokban. De több lövöldözés nem esett.

Hajnalban kiderült, hogy az egységünkből ketten meghaltak, meghalt egy törzsőrmester is a katonai egységből. Parancsba adtam, hogy azonnal ássanak három sírgödröt, hogy ott helyben, a fák közelében eltemethessük őket. Este 8 óra körül jelentették, hogy a sírokat kiásták, kezdődhetett a temetés.

Összehívtam a közelben tartózkodó operatív munkatársakat és vöröskatonákat, és a következő beszédbe kezdtem: „Bajtársaink ellenséges kéz által estek el, miközben becsülettel teljesítették a Haza iránti kötelességüket, az ukrán nép újraegyesítését és az ősi ukrán föld hozzácsatolását a Szovjetunió területéhez".

Alighogy ezt kimondtam, a szemben lévő ház emeletéről és padlásáról géppuskatüzet zúdítottak ránk. Az volt a szerencsém, hogy háttal a fának, szemben a temetésen résztvevőknek álltam.

A golyók a fát találták el, én azonnal beugrottam a sírgödörbe a megölt bajtársunk mellé, elkiáltottam magam: „Feküdj!" Néhány perc múlva a tüzelés abbamaradt, néhány emberünk megsebesült. Intézkedtem, hogy temessék be a sírgödröket (a temetés folytatására nem szántam rá magam), kötözzék be a sebesülteket, én magam pedig az operatív egység tagjaival és katonákkal együtt elindultam átkutatni a házakat, amelyekben a fegyveres lengyelek tartózkodtak.

Meg kell jegyeznem, hogy az úgynevezett „lengyel kampány" résztvevői nem voltak harcedzettek, úgyhogy amikor házkutatásra vagy a harc felderített vezetőinek letartóztatására küldtem őket, határozatlanok voltak.

Ugyanakkor, ha én magam indultam akcióba, akkor a munkatársaim egészen másként viselkedtek. Nem kellett lökdösni őket, hanem maguktól lendültek előre. Ezt jelenti a személyes példamutatás. Nagy nevelő hatással bír.

A házkutatás során feltartóztattunk néhány embert, elvettük tőlük a fegyvereket, de hogy pontosan kik lőttek, azt a lengyelek nem árulták el. Napközben ismét lőni kezdték a házunkat a patikából. Ekkor parancsot adtam rá, hogy viszonozzák a tüzet egy nagy kaliberű géppuskából, amellyel a házunkat védtük.

A hatás kiváló volt, kivertük az ablakokból az összes keresztfát, végül az egyik ablakban fehér zászló bukkant fel. Amikor bementünk átkutatni az épületet, a fegyvereket megtaláltuk, de a lövöldözőket nem. Ekkor összeszedtük az összes fiatal férfit, aki a házban tartózkodott, letartóztattuk közülük azokat, akik nem abban a házban laktak. A későbbiekben, a nyomozás során kiderült, hogy helyesen jártunk el.

Éjszaka kellemetlen esemény ért bennünket. Az utca túlsó végéből egy vöröskatona puskából tüzet nyitott ránk. A közelünkben lévő szakasz viszonozta a tüzet abba az irányba, ahonnan a lövések érkeztek. Heves lövöldözés támadt.

Amikor kiszaladtam az utcára, semmi más nem hallatszott, csak az, ahogy csapkodják a lövedékek a fákat és a falakat. Beugrottam a sarkon, vártam ott vagy 15 percet, míg el nem csendesedett a lövöldözés. Aztán elindultam az utca túlsó vége felé.

A katonák és a parancsnokok furcsán izgatottak voltak. A paszományomon lévő rombuszok ellenére ellenőriztek, megvilágítottak stb. Elmagyaráztam a parancsnokoknak, hogy nem szabad pánikba esni és a sajátjainkra lőni. Előbb ellenőrizni kell, csak aztán kiadni a tűzparancsot.

Hajnalban a város három pontján ismét elkeseredett lövöldözés kezdődött, nem messze a házunktól pedig kigyulladt egy templom. Odarohantam, mert azt hittem, hogy a mieink szándékosan gyújtották fel.

Amikor megkérdeztem a parancsnoktól, jelentette, hogy reggel a templom tetejéből tüzet nyitottak a vöröskatonákra, ők viszonozták a tüzet, ettől gyulladt ki a templom.

Amint később kiderítettem, a lengyelek a többi kerületben is a templomokból nyitottak tüzet, amelyet a mieink viszonoztak.

A templomokból fiatal gimnazistákat hoztunk ki, akik a kihallgatáson beismerték, hogy a fegyvereket az elvonuló lengyel alakulatoktól szerezték, hogy „nem értenek egyet azzal, hogy az oroszok elfoglalják Lengyelországot", ezért továbbra is harcolni fognak ellenünk.

Érdemes megjegyezni, hogy ezek a fiatalok olyan 16-18 évesek lehettek. Voltak köztük lányok is. Minket csak „psia krew"-nek (kutya vérének) tituláltak. Kifejezetten ellenséges beállítottságúak voltak.[9]

[9] Tyernopol (az akkori Tarnopol) bevételével kapcsolatban Merkulov és Szerov 1939. szeptember 19-én közös jelentést írtak „Az operatív csekista alakulatok ténykedéséről a felszabadított nyugat-ukrajnai területeken" címmel, amelyben részletesen bemutatják a lakosság ellenállásának tényeit. E dokumentumban megállapították: „A kisebb vagy nagyobb városokban munkánk ellátásához jelentékenyebb operatív csekista egységekre van szükség", „a hadsereg egységei pedig, miután elfoglalták a várost, megfelelő állományt kell hagyjanak hátra, és magukra kell vállalják a foglyokról való gondoskodást". (Органы государственной безопасности в Великой Отечественной войне. Т. 1. Накануне. Кн. 1. М.: Книга и бизнес, 1995. с. 88-90.).

LVOV MEGTISZTÍTÁSA

Napközben megérkezett Tyernopolba Hruscsov, Tyimosenko és Kornyijec elvtárs. A kormányzó házában találkoztunk. Vázoltam a helyzetet és a végrehajtandó akciókat. Megjegyzést nem tettek, aztán a beszélgetés vége felé egy igencsak kellemetlen szóváltás alakult ki Hruscsovval.

Tyimosenko azt mondta, hogy az NKVD megkaparintott minden autót, amit csak a lengyelek hátrahagytak. Én ezt cáfoltam, mert nem volt igaz. Hruscsov Tyimosenko mellé állt.

Azt mondtam, hogy minden operatív csoportnak szüksége van autóra, hogy ki tudjanak szállni házkutatásra, letartóztatásra, élelmiszerszállításra stb., mivel Kijevből a 28 fős operatív egység a hadsereggel érkezett, saját autójuk nem volt. Mindenki ragaszkodott a saját véleményéhez, de akkor is rossz utóíze maradt.[10]

Másnap, miután instruáltam az operatív egység parancsnokait, elindultam Lvovba. Már közeledtek a városhoz a csapataink is.

Lvov mellett érdekes szituáció alakult ki. Nyugat felől a várost a mi egységeink kerítették be, a csapatainkat Golikov* vezette. A keleti oldalon Hitler hadserege tartózkodott.[11]

A német hadvezetés felszólította a hadosztályparancsnokot, a lengyel Langner tábornokot, aki Lvovot védte, hogy adja át a várost a németeknek. A tábornok ezt megtagadta.

A németek parlamentert küldtek hozzánk, aki közölte, hogy a németek már majdnem elfoglalták Lvovot, ezért mi már ne is menjünk oda. Mi ellentmondtunk. Mindez nagyon is kétségesnek tűnt.

Este parlamenter érkezett Langnertől, aki közölte, hogy a tábornok úgy döntött, meghatározott feltételek mellett hajlandó átadni a várost a szlávoknak, vagyis nekünk, nem pedig a németeknek. Megbeszéltük, hogy másnap reggel találkozunk Langnerrel Vynnykyben (ez Lvov előrosa).

[10] Ez a Hruscsovval és Tyimosenkóval lezajlott „kellemetlen szóváltás" úgy látszik, olyan rossz szájízt hagyott maga után Szerovban, hogy úgy döntött, írásos jelentést tesz róla Berija népbiztosnak. Az 1939. szeptember 27-ről származó jelentésben Szerov rámutat, hogy a konfliktus ürügyéül azok a gyalázatosságok szolgáltak, „amelyek a zsákmányolt autókkal és kerékpárokkal történnek a hadsereg parancsnoksága körében". Az első titkárt azonban különösen az dühítette fel, hogy maga a népbiztos is az egykori csendőrparancsnokság autóján érkezett.
„Hruscsov hisztérikusan ordibált velem, nyomdafestéket nem tűrő szavakkal szitkozódott, azt mondta, hogy ti mindannyian ott ültök a Stábnál, gyönyörködtetek a régi, ellenséges csekista vezetőségben, és mind a mai napig ugyanazokkal a módszerekkel irányítotok... Hruscsov ököllel akart rám rontani, válogatott szavakkal szidalmazott engem meg Mihejev elvtársat..."
Egyébként a viharos vitát követően a felek lecsillapodtak, Hruscsov megnyugodott, „a beszélgetés hivatalos hangnemben zárult".
„Én megteszek mindent, hogy normális munkakapcsolat alakuljon ki, de olyan, mint néhányan a környezetében, nem tudok lenni – jelentette Szerov Berijának. – Mindezt azért írtam meg Önnek, népbiztos elvtárs, hogy adjon iránymutatást e kérdésben!" (Хрущев Н. С. Время. Люди. Власть. Кн. 1. М., 1999. с. 784-786.)

[11] Elírás: a városhoz a Vörös Hadsereg természetesen kelet, a német pedig nyugat felől érkezett.

Kora reggel a Körzeti Katonai Tanács Kurocskin* elvtársat, Jakovlev elvtársat[12] és engem bízott meg azzal, hogy találkozzunk Langner tábornokkal, aki két tiszttel és egy gépírónővel érkezett. Köszöntöttük egymást. Kiderült, hogy nem túl magas, de szigorú tábornok.

A megbeszélés rövid volt. Elmondta, hogy a németek arra akarták kényszeríteni, hogy nekik adja át a várost, ő azonban határozottan az oroszoknak akarja. Elénk terjesztette a feltételeit:

a) ne nyissunk tüzet, hogy ne tegyünk kárt a lakosságban;

b) engedjük szabadon elvonulni a katonákat, akik hősiesen védték Lvovot;

c) engedjük haza a tiszteket, akik nem fognak harcolni az oroszok ellen!

Lényegében elfogadtuk a javaslatot azzal a kiegészítéssel, hogy a csapatok szervezetten kivonulnak a városból, lerakják a fegyvereket, hogy azokat ne hordják szét. Szigorú parancsba adja a tiszteknek, hogy ne provokáljanak lövöldözéssel. Langner egyetértett a kiegészítésünkkel, azonnal meg is írtuk két példányban a dokumentumot.

Este a lengyelek már el is kezdtek kivonulni a városból. Csapataink pedig bevonultak. De nem ment kellemetlenségek nélkül.

A mieink, amikor vonultak be a városba, felfegyverzett lengyeleket láttak meg, tüzet nyitottak rájuk. Ez azzal volt magyarázható, hogy egy csomó városban az elfoglalás során mégiscsak harcba kellett bocsátkozni a lengyelekkel. Úgyhogy itt is belefogtak.

Rendszerint minden utcában folytak lövöldözések. Jórészt a mieink kezdték. Ezzel együtt persze a lengyelek is, akiket elkeserített a nyugati részek elfoglalása, dühösek voltak ránk. Sok feltartóztatott tisztet láttam fegyverrel a kézben. Még a következő napokban is sokat kellett vesződnünk velük.

Este utasítás érkezett Moszkvából, hogy minden tisztet fel kell tartóztatni, és gyűjtőállomásokra küldeni Ukrajnába. Sürgősen meg kellett szervezni ezt a munkát is.

Szerencsére a későbbiekben megérkeztek az NKVD tisztjei, akik aztán teljesen átvették ezt a feladatot, amely, mellesleg, ellentétben állt a Langnerrel kötött megállapodásunkkal.[13]

[12] Ez volt Szerov első találkozása egykori ezredparancsnokával. Ny. Jakovlev a lengyelországi hadműveletben mint az Ukrán Front tüzérparancsnoka vett részt.

[13] A lengyelországi hadjáratban összesen 240-250 ezer lengyel katonát, határőrt, rendőrt, csendőrt, börtönőrt stb. tartóztattak le. A katonák és altisztek többségét hamarosan szabadon engedték. A fogságban maradt tisztek (21 857 fő) egy részét 1940 tavaszán agyonlőtték, a többieket a Szovjetunió területén lévő lágerekbe küldték (lásd: Katyń-i akta – A Katyńban és más helyeken agyonlőtt lengyelekkel kapcsolatos dokumentumok elektronikus másolatai. Az 1. dossziéból. Fellelhető az Архивы России portálon: http://rusarchives.ru/publication/katyn/spisok.shtml).
Érintették a repressziók a rokonságukat is. 1940. március 7-én Berija Szerovnak szóló utasítást írt alá: eszerint április 15-ig „végrehajtani a Kazah SZSZK régióiba, tíz évre történő kitelepítését" a korábban letartóztatott lengyel tisztek, börtönőrök, csendőrök, földbirtokosok, gyárosok, hivatalnokok családtagjainak. Az NKVD utasítása részletesen előírta ennek a nem éppen szimpatikus akciónak a mechanizmusát is: az akciók Nyugat-Ukrajna minden városában összehangoltan, napfelkeltekor kezdődnek. Helyi vezetését egy operatív trojka (az NKVD járási vezetője, valamint a szövetségi és a köztársasági népbiztosságok egy-egy képviselője) valósítja meg. A trojka segítséget kap az NKVD tartalékegységeitől.
Két-három családra jut egy-egy operatív egység, amely három főből, az NKVD, a rendőrség, a határőrség és a belső hadsereg tagjaiból áll, és házkutatásokat tart. A kitelepítendők fejenként 100 kg holmit vihetnek magukkal, a többi értéket meghatalmazott személyek 10 nap lefolyása alatt el kell adják. Az ingatlanjaikat és egyéb tulajdonukat, beleértve a vállalataikat, aktívumaikat és részvényeiket az állam elkobozza. Aztán a deportáltakat őrkíséret mellett vasútállomásokra szállították, hogy „előre kiállított vagonokba vagonírozzák". Nyugat-Ukrajnában és Belorussziában összesen 25 ezer ilyen család, majdnem 100 ezer ember gyűlt össze. (Органы государственной безопасности в Великой Отечественной войне. Т. 1. Накануне. Кн. 1: М.: Книга и бизнес, 1995. с. 158-161; 165.)
Összességében a háború előtti időszakban az NKVD erői négy hullámban deportálták a „társadalomidegen" lengyeleket. Február 10-11-én például a csekisták az ún. „osadnikok" (telepesek – a szovjet-lengyel háborúban kiemelkedőt nyújtó lengyel katonák –, akik földet kaptak) és családtagjaik kitelepítését hajtották végre. Két nap alatt 95314 embert fosztottak meg lakhelyétől. (Сталинские депортации 1928-1953. Сборник документов. М.: Демократия, 2005. с. 124.)

Langnert a tisztiszolgájával együtt egy külön házban helyeztem el, megszerveztem az őrizetét is. Később, amikor megbizonyosodtam róla, hogy a Szovjetuniónak nem fűződik hozzá semmilyen érdeke, utasítást kaptam rá, hogy ne támasszak elé akadályt, Romániába távozott és többé nem hallottam róla.[14]

Mennyi mindent nem vettem észre, sem a tömeges szituációkban, sem a hadműveletekben, hogy a tömeget is, a katonákat is valamilyen oknál fogva „pszichózis" fogja el. A „pszichózis" a nyugat-ukrajnai területek, különösen Ternopol elfoglalása idején részben amiatt nyilvánult meg, mert a mieinket a tetőkről és a padlásokról lőtték a lengyelek. Azután az egész hadművelet során végigkísért bennünket ez a „pszichózis".

Nem kerültük el ezt Lvov bevételénél sem, habár nem volt rá semmi alap (kivéve azt a néhány igen ritka esetet, amikor magányos fanatikusok megpróbáltak lövöldözni).

A Lvovban töltött első éjszakán munkatársaim egy csoportjával az Astoria Szállóban szálltam meg, amellyel szemközt egy kis tér helyezkedett el. A téren a tankjaink és páncélozott szállítójárműveink álltak. Este körbejártam a harckocsizókat, beszélgettem velük, minden nyugalmas volt. A városban csak itt-ott dördültek el lövések.

Úgy 22 óra körül leültem vacsorázni az adjutánsommal. Hirtelen lövés dördült, majd utána géppuskasorozat. Az adjután odaugrott az ablakhoz, amely el volt függönyözve. Odakiáltottam neki, hogy ne húzza el a függönyt, mert a vöröskatonák meglátják és tüzet nyitnak rá.

Türelmetlenül bekopogtatott valaki. Kinyitom az ajtót, zavart ábrázattal egy civil férfi áll ott, és miután megmondja a nevét, arra kér, hogy menjek fel egy emelettel feljebb, mert megölték ott a *Szovjet Ukrajna* című lap szerkesztőjét, akinek, úgy emlékszem, Csekanyuk volt a neve.

Felrohantam hozzájuk. A földön, vérben úszva, a szerkesztő feküdt. Az asztalon ételmaradék és bor. Kérdezem, hogyan történt. Elmondták, hogy a szerkesztő, ugyanúgy, mint az adjutánsom, a lövést követően az ablakhoz ugrott, megnézni, mi zajlik a téren. Onnan pedig az egyik tankunkból tüzet nyitottak rá, ő pedig elesett.

[14] A lengyel hadsereg dandártábornokát és a 6. lvovi hadosztály egykori parancsnokát, Władysław Langnert (1896-1972) a kapitulációt követően Moszkvába vitték, de bajtársai nagy részétől eltérően ő megőrizhette szabadságát, sőt, engedélyt kapott a Szovjetunió elhagyására. 1940-től Londonban élt, részt vett az emigrációban lévő lengyel kormány munkájában, tagja volt a katonai bíróságnak. Idős koráig emigrációban maradt, 75 éves korában hunyt el.

Megnéztük a fejét, kiderült, hogy három golyó érte egymás után. A férfi még életben van, de rettenetesen szenved.

Kirohantam az udvarra, az embereknek meg meghagytam, hogy hozzák le kézben a szerkesztőt, hogy kórházba szállíttassuk. Az udvaron fogtam egy páncélozott szállítót, azon küldtem be a szerkesztőt a katonai kórházba.

Reggel elmondták, hogy még négy órán át élt. Ennyit tesz az egészséges szív – a szitává lőtt fej ellenére még négy órán át működött. Érdekes eset.

Ősszel elkezdtük elfoglalni az USZSZK nyugati területeit. Lvov Nagyszínházában ukrán népgyűlést tartottunk. Lényegében jól sikerült. Részt vettek rajta a nyugati ukránok, és egyetértően megszavazták azt a javaslatot, hogy forduljanak a Szovjet Kormányhoz azzal a kéréssel, hogy az ukrán területeket és népet egyesítsék az Ukrán SZSZK-val.

Lezajlott a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának ülése is, amelyen határozatot fogadtak el az ukránok kérésének teljesítéséről.[15] November 7-re Hruscsov elvtársat Moszkvába hívták, aztán hívtak engem is.

Sztálin elvtárs láthatóan nagyon elégedett volt ezzel a hadművelettel. Ahogy Hruscsov elmesélte nekem, „November 7-én a munkatársaimmal együtt a Vörös téren voltam. Egyszer csak odajött hozzám egy őr, felhívott a Mauzóleum tetejére, mondván: »A Gazda hívja.« Nagyon meglepődtem. A Mauzóleum bal szélén álltam, végigálltam az egész parádét és felvonulást. De azóta sem értem, miért hívtak fel oda, és mit jelentett mindez".

ZWZ: A HÁROM BETŰ TITKA

A visszatérést követően Ukrajnában megkezdődött a csekisták harci tevékenysége. A lengyel nacionalisták kiheverték a csapást, illegális katonai szervezetet hoztak létre, a ZWZ-t, vagyis a Związek Walki Zbrojnejt, a Fegyveres Harci Szövetséget.

A szervezet élén Sikorski* tábornok állt, aki Angliában tartózkodott, a hadszíntereken pedig az egységeket olyan kiemelkedő lengyel tisztek vezették, akiknek volt tapasztalatuk a hírszerzői munkában is.[16]

Többek között az egész nyugat-ukrajnai és belorussziai területre a híres lengyel Dwójka egykori parancsnokát, Okulickit*, vagyis a Lengyel Főparancsnokság 2. ügyosztályának parancsnokát nevezték ki, aki a katonai felderítésért volt felelős.

A ZWZ szervezete sok olyan lengyel szimpátiáját élvezte, aki az USZSZK területén maradt. A ZWZ-nek mindenfelé kisebb szerveződései szaporodtak el. Néhol fegyveres

[15] Formálisan Nyugat-Ukrajnának az Ukrán SZSZK keretei közé kerülését megelőzte egy megfelelő Deklaráció, amelyet a Nyugat-Ukrajnai Népgyűlés fogadott el Lvovban, 1939. október 27-én. 1939. november 1-jén a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának V., rendkívüli ülése elfogadta a Nyugat-Ukrajna Szovjetunióhoz csatolásáról és az Ukrán SZSZK-val való újraegyesítéséről szóló törvényt.

[16] A Fegyveres Harci Szövetség (lengyelül: Związek Walki Zbrojnej) – illegális katonai szervezet, amelyet Lengyelország kapitulációja után hoztak létre az emigrációban lévő W. Sikorski miniszterelnök 1939. november 13-i rendelete alapján. A ZWZ alapvető célja a független Lengyelország határainak helyreállítása 1939 folyamán, valamint illegális lengyel hadsereg létrehozása. A szervezet alapját lengyel katonatisztek képezték. A ZWZ teljességgel alávetette magát a londoni emigrációban lévő lengyel kormánynak. A szervezetet 1942-ben átalakították, ez lett az Armia Krajowa, vagyis a Honi Hadsereg (lásd a 9. fejezetet).

felkeléseket is szerveztek, mivel a lengyel hadsereg likvidálása során sok fegyvert megszereztek.

Külön ki kell emelni, hogy ez a szervezet igen konspiratív módon dolgozott. Rendszeres kapcsolatot tartott fent a központtal, Varsóval (a németek főkormányzóságnak hívták a bekebelezett Lengyelországot).

Ráadásul a lengyelek igencsak fanatikusak tudnak lenni, ha elhiszik, hogy a harcot folytatni kell, hogy a győzelem az övék lesz. Ráadásul nagyon konspiratívak, bár mint később kiderült... [olvashatatlan]. A katolikus hitük félrevezette őket.

Ha ügyesen hallgat ki az ember egy katolikust, aztán tanúnak hívja az ember Matka Boskát (a Szűzanyát), akkor gyakran ellentmondásba keveredik. Mert ügyesen félre tudja vezetni ugyan a nyomozót, de képtelen hazudni a Szűzanyának, ezért aztán összezavarodik, amiből kiderül, hogy minden korábbi állítása csak össze volt fércelve.

Úgyhogy amikor földalatti szervezetek tagjai kerültek a kezünk közé, és ezt be is ismerték, egyúttal kijelentették, hogy nem fogják tudni elmondani az igazat, mivel esküt tettek a Szűzanyának, az esküjüket pedig nem szeghetik meg. De ebben is segítségünkre volt a vallás.

Egyszer információt kaptunk róla, hogy Lvov városának zálogházát a benne lévő értékekkel nem evakuálták, hanem elrejtették a lvovi Benedictus templomban, és a rejtekhelyet jól ismeri a templom ksiądz-ja (papja), aki egyébként örmény volt.

Emlékszem, egy meleg júniusi napon azt az utasítást adtam, hogy hozzák be az NKVD Lvovi Igazgatóságára ezt az örmény ksiądz-ot. Behozták az irodámba ezt az ápolt, fehér selyem reverendás ksiądz-ot. Mellesleg én is éppen fehér selyemzubbonyban voltam.

Miután köszöntöttük egymást, azonnal mondtam neki, hogy tudunk minden kincsről, amit a templomában rejteget, és vissza kellene azt szolgáltatnia a tulajdonosnak, vagyis a lvovi szovjethatalomnak. A ksiądz nem mondott ellent a szavaimnak, de kijelentette, hogy nem mutathatja meg, hová rejtették a kincseket, mivel azok a ZWZ szervezet tulajdonát képezik, és ő nem jogosult rendelkezni velük.

Miután igencsak határozottan azt mondtam neki, hogy a kincseket át kell adnia, ellenkező esetben büntetőjogi felelősséggel fog tartozni állami, pontosabban népi, vagyis lvovi tulajdon eltulajdonítása miatt, a ksiądz kissé elgondolkodott, majd kijelentette: „Ha ön, tábornok úr, feloldoz engem az esküm alól, akkor megmondom, hol vannak a kincsek".

Én szintén „elgondolkodtam", és azt feleltem: „Megtehetem. Mire van szükség hozzá?" Ő pedig ezt válaszolja: „Lelki törvényeink szerint a titok kiszolgáltatásáért járó büntetéstől csak az elviselhetetlen fizikai erőszak menthet meg".

Arra gondoltam, hogy esetleg arra akar rávenni, hogy tüzes vassal kínozzam, de a ksiądz ravaszabb volt nálam. Azt mondja nekem: „Verjen meg, a szomszéd szobába pedig ültessen be egy lengyelt, hogy az hallja, hogyan »kínoznak« engem, akkor a bűn terhe le van véve rólam!"

Újra csak elcsodálkoztam a katolikusok csalafintaságán, és azt mondtam neki: „Minek rontanánk meg magával a kapcsolatunkat? A megfelelő fenyegető szavak kíséreté-

ben összecsapjuk néhányszor a tenyerünket, maga felkiált, hogy »Nagyon fáj!«, ezzel végeztünk is". A ksiądz belement.

Fél óra múlva el is játszottuk a jelenetet, a szomszéd szobában egy lengyel jelenlétében, akit egyébként szabadon engedni készültünk, úgyhogy a ksiądz elmondta, hogy a kincsek az emeleten, a ksiądz-ok lakhelyén, az ablakok közti falrészbe, valamint az oltár melletti falba vannak rejtve. Este, a mise alatt elkoboztuk az összes kincset.

Érdekes tény, hogy habár a ksiądz-ok nem nősülhetnek meg, mi azonban a kincsek elkobzása során, csak úgy, a látszat kedvéért, átkutattuk néhány ksiądz szobáját, és a munkatársaim több tisztelendő atyánál is meglehetősen frivol pózba helyezkedett hölgyikék fényképeit találták meg.

Egyszóval, az eskü alóli ilyetén felmentés a továbbiakban is sokszor segített bennünket abban, hogy több jelentős lengyel illegális tényked̄ot is elfogjunk. Többek között érdeklődésre tarthat számot azoknak az eseményeknek leírása, amelyeket az operatív csoportunk hajtott végre Okulickinak és kapcsolatainak felgöngyölítésére, aki Varsóból érkezett, hogy vezesse a ZWZ nyugat-ukrajnai és belorussziai területeken lévő szervezeteit.

A REZIDENS HIBÁJA

Az ügynökségünktől minden nap érkeztek információk a szervezet akcióiról. Hol egy raktárt robbantottak fel, hol egy katonát öltek meg, hol tüntetést szerveztek a kerületi hatalom ellen, egyszóval sok aljasságot elkövettek. Okulicki, akinek Mrówka (Hangya) volt az álneve, befolyásra kezdett szert tenni.

Egyszer Ny. Sz. [Hruscsov] azt mondta: „Nem kellene elkapni?" Én magam is tudtam, hogy kellene, de sehogy sem sikerült. Nagyon ravasz ember volt, és ami a fő, sok lengyel segítette. Akadtak esetek, amikor beazonosították, külső megfigyelésnek vetették alá, de aztán meglépett. Szereztünk róla fényképeket, de az eredmény ugyanaz maradt.

Egyszer bejelentést kaptunk, hogy egy Bronisława nevű nő találkozott Okulickival, aki átadott neki egy Varsóba szóló jelentést. A nő éjjel készült indulni, aztán a reggeli vonattal először Luckba, majd onnan a zöldhatáron át Varsóba menni. Parancsba adtam, hogy a nőt éjjel tartóztassák le, és hozzák be hozzám.

Hajnali 4 órakor bevezettek hozzám egy 54 év körüli, Bronisława nevű nőt. Kolléganőmnek, Vorobjovának meghagytam, hogy motozza meg. Átmentek egy másik szobába. Vorobjova öt perc múlva jelentette, hogy Bronisławánál nincs semmi. Arra számítottam, hogy nála van Okulicki Varsóba szóló jelentése. Úgy látszik, a mieink Bronisława letartóztatásakor elbambultak, és a nőnek volt alkalma megszabadulni a jelentéstől.

Aztán Vorobjova megkérdezte, kiengedheti-e Bronisławát vécére, mert kikéredzkedett. Engedélyt adtam rá. Vorobjova átadta neki az engedélyemet, Bronisława pedig elhaladt mellettem a vécére menet. Én odakacsintottam Vorobjovának, hogy kövesse. Vorobjova zavarba jött, de azért követte.

Egy perc múlva kiáltozás hallatszott a vécé felől. Bronisława azt kiabálta: „Ezek csak rakhunky!"[17] Vorobjova: „Miféle rakhunky?" Én nem mehettem be.

Aztán mindketten kijöttek, mindketten vörösen, Vorobjova kezében vékony papírlapok, amelyekre ötjegyű számjegyek sorai voltak gépelve. Kikaptam a kezéből, és mindjárt rájöttem, hogy ez Okulicki rejtjelezett távirata.

Kérdezem Vorobjovát, hol találta meg. A lány elvörösödött, és semmit sem válaszolt. Később aztán elmesélték, hogy a „rakhunky" a legilletlenebb helyen volt eldugva. Bronisława azért kéredzkedett ki a vécére, hogy előszedje őket, és lehúzza a vécébe. Derék dolog volt Vorobjovától, hogy nem vesztette el a lélekjelenlétét.

Ezt követően Bronisława észrevehetően elcsüggedt, és azt mondta: „Ha tudnák, ki vagyok, nem tartóztattak volna le". Megkérdeztem tőle, hogy miért. Erre azt mondta, hogy 1912-ben (a dátum nem biztos) nála rejtőzködött Lenin, hogy ismerte őt, hogy az egyik kötetben Lenin még ír is erről, megköszöni neki, Bronisławának és a férjének.

Mondtam neki, hogy ha ez így van, akkor most miért keveredett bele ebbe az Okulicki-ügybe. Erre azt felelte, hogy a ZWZ a nép oldalán áll, ezért segít nekik.

Egyébként megnéztem Lenin írásait, és az egyik kötetben valóban szó esett róla, hogy egy bizonyos szenátor (a nevére már nem emlékszem) rejtegette Vlagyimir Iljicset a lengyel rendőrség elől.

Elkezdtem kihallgatni a nőt, aki fél óra múlva összezavarodott, és kijelentette: „Tudom, hol van pan Mrówka, de nem mondom meg". De én ekkor megkönnyebbültem.

Egy óra múlva a nyomozó jelentette, hogy a nő azt mondta, meg tudja szegni az esküjét, de csak abban az esetben, ha megverjük. Pontosan ugyanaz a helyzet, mint a ksiądz-zal. Aztán kezdődött ugyanaz a komédia, csak ez most komolyabb volt. Két-három pofon után Bronisława elárulta a címet, ahol Okulicki tartózkodik.

Azonnal kiküldtem egy operatív csoportot, hogy ellenőrizzék a címet. Kiderült, hogy a megnevezett ház a háború idején, 1919-ben leégett. Meg kellett szégyenítenem Bronisławát, amiért becsapta Matka Boskát. Ekkor megadott egy újabb címet, amelyikről szintén kiderült, hogy hamis. Egy bolt volt ott. Komoly veszekedésbe kellett kezdenem Bronisławával. Megadott egy harmadik címet is. A mieink ellenőrizték: kis házikó a város szélén. Visszatértek, jelentették.

Úgy döntöttem, egyeztetni fogok az UNKVD[18] parancsnokával, Szergijenkóval* és a helyettesével. A legfontosabb kérdés: megpróbáljuk-e elkapni Okulickit most rögtön (hajnali fél hat volt), vagy várjuk meg, amíg felébred. Szergijenko amellett volt, hogy majd reggel, én ellenkezőleg, mert reggelig leléphet.

Magamhoz hívattam a lvovi bűnügyi nyomozó hatóság vezetőjét. Szergijenko elcsodálkozott: „Minek?" – kérdezte. Elmagyaráztam neki, hogyha csekistát küldünk ki, Okulicki, aki elszánt ember, amikor meglátja, akár meg is mérgezheti magát. Botrány lesz belőle.

[17] rakhunok (tsz: rakhunky) (ukr.) – számla, csekk

[18] UNKVD (Upravlenyije narodnovo komisszariata vnutrennyih gyel) – a Belügyi Népi Komisszariátus Igazgatósága orosz megfelelőjének rövidítése. *(A fordító jegyzete.)*

Megérkezett a rendőrparancsnok. Álmos, amikor kérdéseket teszek fel neki, semmit sem ért, csak motyog valamit. Kérdezem, nem részeg-e. Azt mondja, nem. Próbaképpen elmegyek mellette. Kölnitől bűzlik.

Később elmondták, hogy estétől fogva részeg volt. Amikor hajnalban felébresztették, és közölték vele, hogy Ukrajna népbiztosa hívatja, megivott egy fél üveg kölnit, hogy ne bűzölögjön a szesztől. De a helyzet csak rosszabb lett.

Menet közben tervet kellett változtatnom. A rendőrparancsnok segítségére kijelöltem két munkatársunkat, meg két kocsit, mindkettőben két-két munkatárssal, és a következő mesét találtam ki Okulicki felkutatására és letartóztatására.

Az egyik munkatársamat, Kondratyikot beöltöztettük zsidónak, a kabátját is összekötöttük egy övvel, ahogy ezt Lvovban a zsidók csinálták. Kondratyik külsőre hasonlított is egy zsidóra. A lakásba egy rendőrségi hivatalnok, Kondratyik és egy rendőr kell, hogy bemenjen.

Miután Kondratyik a nála lévő fénykép alapján beazonosítja Okulickit, elkiáltja magát: „Rendőr úr, ez a pan tegnap vett nálam fél kiló szaharint, de a pénzt nem adta ide!" Abban az időben Lvovban sokan üzérkedtek szaharinnal, mivel nem volt elegendő cukor. E felkiáltást követően a rendőr azt mondja a pannak: „Jöjjön velünk, hogy tisztázzuk!", ezzel beviszi a rendőrségre.

Amikor Kondratyik az embereivel bekopogott a házba, a tulajdonos ment ki és nyitott ajtót. Azt mondták neki, hogy „A rendőrség keres egy embert, mutassa meg az összes helyiséget!" A háztulajdonos megijedt, bevezette őket oda, ahol a pan lakott. Kondratyik ránéz a panra, és látja, hogy a fizimiskája hasonló, csak éppen nincsen bajusza, lenyírta. De nem vesztette el a lélekjelenlétét, és elmondta a betanult szöveget.

A pan, amint látta, hogy a zsidó tévedett, felháborodott: „Mit ordibálsz itt, te átkozott zsidó! Én nem is vettem nálad szaharint". A rendőr csak erre várt. A pan sokáig öltözködött, gondolkodott, de végül felöltözött és elindult. A pant és a zsidót szétültették külön-külön a két kocsiba.

Amikor a pannal beértek a rendőrségre, megmotozták, találtak nála két méregampullát. Ezt követően a két munkatársam beültette maga mellé a kocsiba a pant, elindultak vele.

A kijáratnál Kondratyik is készült beszállni a kocsiba. A pan tiltakozni kezdett: „Hová mászol, te átkozott zsidó?" Kondratyik a megfelelő kifejezéssel válaszolt neki, mire a pan lenyugodott.[19]

Reggel 7-kor behozták hozzám a pant kihallgatásra. Üdvözöltük egymást. Én civilben voltam. Okulicki egyből azt mondta nekem: „Én magát ismerem, maga az ukrajnai titkosszolgálat vezetője". Én helyben hagytam, hozzátettem: „Maga pedig nem Zarzsevszkij, ahogyan az igazolványában szerepel, hanem Okulicki, vagyis Mrówka".

A pan egy cseppet sem jött zavarba az ismereteimtől. Elmosolyodtam, azt mondtam: „Nem kellett volna levágnia a bajuszát, hiszen az igazolványban bajusszal szerepel". Hozzátettem: „Mi kollégák vagyunk, mindketten felderítők, azzal a különbséggel, hogy én most még nyomozó is vagyok, maga pedig letartóztatott, úgyhogy meséljen el szépen mindent úgy, ahogy kell!"

[19] Leopold Okulickit 1940. január 21-ről 22-re virradó éjszaka tartóztatták le.

Okulicki megértett, azt mondta, mindent elmesél, most már úgyis mindegy, ha nem lehet szabad, az eszmetársai nevét viszont nem fogja elárulni, akármit is csináljunk vele. Semmit sem válaszoltam neki, csak megkérdeztem tőle, miért vágta le a bajuszát.

Azt mondta, hogy „Ha egy órával később jöttek volna értem, akkor én már nem lettem volna ott abban a lakásban". Érezte, hogy egyre közelebb kerülünk hozzá, úgyhogy elhatározta, hogy lakhelyet változtat, nem érintkezik a kapcsolataival, levágja a bajuszát, és kivár, míg el nem tűnnek a nyomai.

Én csak annyit jegyeztem meg magamban, hogy helyesen cselekedtem, jó, hogy nem hallgattam Szergijenkóra, aki azt javasolta, hogy az Okulicki elfogására irányuló akciót csak reggel kezdjük meg.

Okulicki a „meséjét" a letartóztatásával kezdte, és dicsérte a rendőrségi álcázásunkat. Azt mondta, ha csekisták mentek volna érte, azonnal megmérgezte volna magát. Az ágy mellett tartott két ciankális ampullát. Már amikor húzta fel a cipőjét, még mindig gondolkodott rajta, hogy megmérgezze-e magát vagy sem, de amikor meglátta a „zsidót" és a rendőrt, megnyugodott. Ekkor kiosztottam magamnak még egy pluszt, hiszen más esetben Okulicki már nem is élt volna.

Visszatérve arra a reggelre, amikor Okulicki lakhelyet akart változtatni, azt mondtam neki, hogy mi akkor is megtaláltuk volna. Ekkor elkezdte sorolni, milyen hibákat vétettünk.

Az alapvető baj azzal van, hogy azokat a szovjeteket, akik Nyugat-Ukrajnába és Belorussziába jöttek, a helyi lakosok, vagyis a lengyelek, beloruszok és ukránok, az egykori lengyel alattvalók kilométeres távolságból felismerik az öltözéküket, a beszédmódjuk stb. alapján.

Okulicki elmondta, hogy néhányszor felfedezte a felderítőnket (külső megfigyelőnket), de le is lépett előle. Azonnal kiszúrta az ügynökünket. Megkérdeztem tőle, hogyan. Először is, a férfiak az egész világon úgy hordják a kalapjukat, hogy a szalag masnija baloldalt van, az ügynökeinknek viszont jobbról; másodszor, a kabátjuk és különösen a nadrágjuk szabása azonnal felfedi az ügynökünket; harmadszor, könnyen kiszúrható az embereink udvariatlansága, amikor felszállnak a villamosra, bemennek egy boltba stb.

Kellemetlen volt hallanom ezt, de türelmesen végighallgattam, hogy intézkedni tudjak.

Aztán elkezdtük sorra venni azokat a hibákat, amelyeket ő vétett: sorra elkaptuk a futárait (általában kislányokat küldött), akik mindig leleplezték magukat, gyenge a konspirációs képességük, és ami a fő, hogy ezt a hibát a ZWZ Ukrajna és Belorusszia nyugati területein követi el, vagyis ahol nem kapnak támogatást annak köszönhetően, hogy ezek ukrán területek, itt a lakosság többsége ukrán és belorusz, itt csak elvétve élnek lengyelek. Ezért azt a tervet, hogy visszacsatolják őket a lengyelekhez, a helyi lakosság nem fogja támogatni. Okulicki egyetértett. Egyébként összességében okos és jól képzett hírszerző benyomását keltette bennem.

Amikor azonban a ZWZ szervezeti felépítéséhez érkeztünk, megtagadta a vallomást. Ekkor megváltoztattam a kihallgatási módszeremet. Arról kezdtem el beszélni, hogyan volt megszervezve az ő dolga, milyen hibák voltak benne. Egy csomó esetben, nem

ismerve magát a helyzetet, csak fantáziáltam, ő helyreigazított, hogy miként is volt a dolog valójában. Így aztán mindent megtudtam, a fontosabb személyek nevét, akik viszont a későbbiekben nem is voltak már olyan fontosak, amúgy is ismertem őket.

Szóval, reggel 7-kor kezdtem el kihallgatni, délután 4-kor fejeztem be. A motozást követően engedélyt kért rá, hogy rágyújthasson, elővett a zsebéből egy 200 szálas csomagot. Amikor a kihallgatást befejeztem, a csomagban 3 szál cigaretta maradt, a többi 197 szálat közben elszívta.

Okulicki mindössze két napot töltött nálunk. Mihelyt hírt adtam róla Moszkvába, hogy letartóztattuk, a nyomozati osztály (Kobulov) táviratot küldött, hogy „A népbiztos utasítására külön vagonban irányítsuk Moszkvába!" Tudtam, hogy ez Kobulov aljassága, megkértem Hruscsovot, hogy támogasson bennünket, és ne adjuk át a központnak, de ő azt mondta, hogy emiatt nem érdemes vitába szállnunk.

Később a következőt tudtam meg róla. Moszkvában a kihallgatás során fenyegetni kezdték. Okulicki határozottan kinyilvánította, hogy nem adja ki az elvtársait. A nyomozó ráordított, néhányszor pofon vágta. Okulicki erre magába zárkózott, semmi többet nem vallott.

1941-ben, amikor (a Főhadiszállás döntése alapján) elkezdték szervezni Anders* hadseregét, Okulickit kinevezték a stáb parancsnokává. Barátainak már akkor mesélt a nyomozó pofonjairól, megesküdött rá, hogy meg fogja bosszulni. Valóban, végül is Anders hadserege előbb behatolt Irakba, aztán átállt az angolokhoz.

Kétségtelen, hogy Anders[20] és Okulicki éppen elég bomlasztó munkát végzett a lengyel hadsereg katonái és tisztjei körében, arra számítva, hogy a hadsereget kivonják a szovjet katonai vezetés alól.

A ZWZ nyugati területeken folytatott tényked éséről nincs értelme többet írni, mivel Okulicki letartóztatása után a szervezet lassan elhalt, már nem okozott annyi nyugtalanságot.

HARCBAN AZ UKRÁN NACIONALISTÁKKAL

Amíg én a ZWZ-vel veszkődtem, ez alatt az ukrán nacionalisták széleskörű szovjetellenes szervezetet hoztak létre, hogy harcba szálljanak a szovjethatalommal és megvalósítsák az „Önálló Ukrajnát".

Kénytelen voltam az UNKVD-nél rendelkezésre álló dokumentumok alapján áttanulmányozni ennek a nacionalista szervezetnek történetét.

1918-ig Nyugat-Ukrajana – vagy ahogyan akkoriban hívták: Kelet-Galícia, ahol ukránok éltek – az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozott, aztán pedig lengyel iga alá került. Az osztrákok és a lengyelek kegyetlenül elnyomták az ukránokat, elfojtották nemzeti kultúrájukat. Az ukrán polgári nacionalisták kezdetben az osztrákok, aztán a lengyelek hű szolgái voltak.

[20] Figyelemre méltó, hogy az 1941-es feljegyzésekben Szerov utal rá, hogy ugyancsak ő tartóztatta le Władysław Anderst is, akinek az egységeit 1939. szeptember 27-28-án Przemyślnél szétverték. Mint ahogyan Okulickit, Anderst is Moszkvába vitték, ahol 1941 nyaráig a Lubjankában tartották fogva.

Az ukrán nacionalisták vezetőinek tartózkodási központja Lvov városa volt. Nem riadtak vissza sem a lengyel hírszerzés, sem később a Gestapo által rájuk szabott feladatok elvégzésétől.

Az ukrán nacionalisták története az I. világháborúig nyúlik vissza, amikor elszakítva Oroszországtól, meg akarták szervezni a független Ukrajnát. Az osztrák és német titkosszolgálatok segítségével az ukránok létrehozták az Ukrajna Felszabadítási Szövetségét[21], amelynek kezdeményezője Doncov* volt.

Ez a régi provokátor és német ügynök, aki még 1905-ben menekült el Oroszországból Franciaországba, a későbbiekben bevette magát Lvovba, és a Szovjetunió elleni ellenforradalmi tevékenységgel foglalkozott. Aktív segítője volt Konovalec, annak a terrorista szervezetnek vezetője, amelyet Hitler finanszírozott.

Lelki-szellemi vezetőjének aljas szerepét Andrej Septyickij* metropolita játszotta, aki 1930-ban egyházi uniót hozott létre, vagyis összevegyítette a pravoszláviát a katolicizmussal, alávetette magát a Vatikánnak, megáldotta a szakadárokat a Szovjetunió elleni küzdelemre. Ugyancsak az ő feladat volt az ukránok ellengyelesítése is.

Amikor megérkeztünk Lvovba, információkat kaptam arról, hogy Septyickij metropolitánál mindenféle szovjetellenes népség gyűlik össze, és imádkozás álcája alatt a szovjetek elleni harc programját állítják össze. Minden arra irányuló törekvésünk, hogy beépítsük hozzá saját emberünket, sikertelen maradt, a helyi ukránokra pedig nem támaszkodhattunk, mert elég volt, hogy a metropolita „Matka Boskával" rájuk ijesszen, és azonnal beismerték, hogy az NKVD küldte őket. Azonnal látszott rajta, hogy minden hájjal megkent ember. Szergijenko (a lvovi UNKVD parancsnoka) nem egyszer beszámolt nekem erről.

Egyszer elhatároztam, hogy magam megyek el Septyickij rezidenciájába, annál is inkább, mert a templom mellett, egy fényűző kerttel övezett villában lakott. Becsöngettem, kijött hozzám egy novícius, a kisablakon át megkérdezte: „Chto treba?"

Alázatos hangon azt mondtam neki, hogy nagy bánatom van, amelyről szeretnék beszélni a metropolitával, szeretném őszentsége segítségét kérni. A novícius gyanakvóan nézett rám, és ukránul szigorúan azt felelte, hogy „a metropolita senkit sem fogad", és becsapta orrom előtt a kisablakot.

Arra gondoltam, hogy a hírszerzés főnöke, ahogyan engem Nyugat-Ukrajnában hívtak, tényleg nem tud túljárni Septyickij metropolita eszén, de sajnos egy fél éven át semmire sem jutottam, végül egy véletlen eset segített ki.

1940 januárjában Kijevbe érkeztem, merthogy az USZSZK belügyi népbiztossága mégiscsak Kijevben van, én pedig mégiscsak a népbiztos vagyok. Még a lányom, Szvetlana is a távollétemben született meg, és csak két hónap után láttam meg.[22]

[21] Az Ukrajna Felszabadítási Szövetsége (Spilka Vyzvalennya Ukrainy) (1914-1918) – ukrán politikai szervezet, amelyet az Oroszországból elmenekült politikai emigránsok hoztak létre az Osztrák-Magyar Monarchia Külügyminisztériumának közreműködésével az I. világháború elején. Az Ukrajna Felszabadítási Szövetségét azzal a céllal hozták létre, hogy támogatást nyújtson a Központi Hatalmaknak az Oroszország elleni háborúban. Az ukrán emigránsok politikai szervezete volt ez (elsősorban azoké, akik Oroszországból menekültek el az orosz hatóságok elől az 1905-1907-es orosz forradalomban végzett tevékenységük miatt), arra tartott igényt, hogy az oroszországi ukránok képviseletét lássa el.

[22] Szvetlana Ivanovna Szerova (1939-2011) 1939. október 19-én, Kijevben született.

Kijevben az egyik toborzáson megláttam a tanárképző egyik hallgatóját, akinek a külseje és a viselkedése inkább szerzetesére, semmint egyetemistáéra hasonlított. Beszélgetés közben feszeng, lesüti a szemét, a mozdulatai lassúak, a tekintetében szolgálatkészség és alázat. Felmerült bennem az ötlet: nem lehetne-e őt elküldeni Septyickijhez?

Azt követően, hogy megtudtam, hogy márciusban fejezi be a tanárképzőt, jól tanul, feltettem neki a kérdést, amely engem olyannyira izgatott: nem menne-e el Lvovba egy fontos feladat végrehajtására. A fiú duplán zavarba jött.

Először is, tilos volt beutazni a nyugati területekre, kivéve a hivatalos személyeknek, de azoknak is csak a KB vagy a Minisztertanács engedélyével. Ezt amiatt kellett megtenniük, mert az első hónapban sokan akartak beutazni a nyugati területekre, a szolgálatok pedig megpróbálták mindenféle módon eljuttatni oda az embereiket, mellesleg, „ügyködni" egy kicsit. Másodszor, úgy látszik, a „fontos feladat" mély benyomást tett a fiúra.

Némi gondolkodás után azt válaszolta, hogy hajlandó elutazni, de mi lesz a tanárképzővel? Azt feleltem, hogy a tanárképző, mivel jók a jegyei, idő előtt is elengedheti. „A diploma?" – kérdezte. Én pedig azt mondtam: „A diplomát is kiadják". Erre aztán mindenbe beleegyezett.

Amikor az egész elő volt készítve, találkoztam vele, és azt mondtam: „Az ügynökünkkel együtt elmegy Lvovba, ott két héten át figyelje a helyieket, tanulmányozza őket, ismerkedjen meg Septyinszkij rezidenciájának, pontosabban a templomnak helyzetével, járjon el oda »imádkozni«, és igyekezzen azon, hogy buzgó imádkozásával kerüljön minél többször a papok szeme elé! Azután két hét múlva én is jövök, és megmondom, hogyan tovább".

Ahogyan megbeszéltük, Lvovban magamhoz hívattam a fiút. Nézem: már kicsit bátrabb lett, és amikor a kalandjairól mesélt, jó felfogóképességről tett tanúbizonyságot. Megtetszett, úgy döntöttem, elmondhatom neki az ötletemet.

Miután elmondtam, azt felelte, hogy igyekezni fog, elmesélte, miként fog eljárni. Aztán pontosítottunk egy sor részletet, majd elengedtem, azzal, ha nem lesz eredmény, akkor másnap, ha lesz eredmény, akkor két hét múlva találkozunk. Másnap nem jött el a találkozóra. Úgy látszik, sikerült neki a dolog.

Két hétig vártam és gondoltam rá. A megjelölt napon elmentem arra a lakásra, ahol neki is meg kellett jelennie. Vártam egy fél órát, már készültem elmenni, amikor csöngettek. A lakásba egy mosolygós ksiądz lépett be, kereszttel a nyakában. Készséggel köszöntöttem, majd faggatni kezdtem. A következőket mesélte:

Amikor megjelent Septyickij rezidenciájánál, csöngetésére egy, a templomból „ismerős" pap jött ki. Az egyetemista fiú elmondta neki bánatát, hogy eljött a szüleitől, akik Ukrajnában élnek, ő pedig úgy döntött, hogy életét isten szolgálatába állítja. A szülei kiátkozták, úgyhogy ő most kilátástalan helyzetbe került. Úgy döntött, áldást kér a metropolitától, és „úgy fogok tenni, ahogyan ő mondja".

A pap hosszasan hallgatott, majd azt mondta: „Üljön le!" Fél óra múlva visszatért, és azt mondta: „Őszentsége kéreti".

„Mélyen lehorgasztottam a fejem, elindultam a pap után. Keresztülhaladtunk egy sor termen, majd beléptünk egy félig megvilágított szobába, ahol egy pulpituson Septyickij ült.

Azonnal térdre borultam előtte. Septyickij azt mondta: »Fiam, lépj ide hozzám!" Térden csúszva a trónjához mentem, a szemem továbbra is lesütve. Ez mély benyomást tett rá. Aztán azt mondta: »Mindent tudok, fiam. Az Isten nem hagy el!" Aztán feltett néhány jelentéktelen kérdést, és azt mondta: »Nálam fogod Istent szolgálni!" Aztán azt mondta: »Állj fel!«, én csak kiegyenesedtem, de az audiencia végéig továbbra is térden állva maradtam, aztán hátramenetben kijöttem tőle, majd az ajtóban, hálaképpen, ismét térdre borultam".

Egyszóval, a színjátékot olyan jól előadta, mint a legjobb színházakban. Elégedett voltam, hogy sikerült túljárni Septyickij eszén.

A későbbiekben ez az egyetemista fiú kiváló képességei okán kétszer is egyházi méltóságot kapott, egy év múlva pedig a metropolita azzal a céllal, hogy a szerzetestestvérekkel és a hívőkkel kapcsolatba kerüljön, parókiát (kerületi templomot) ajánlott fel neki. Az egyetemista szemlesütve azt mondta, hogy nem méltó erre, azt kérte, hadd maradhasson még egy évet Őszentsége mellett.

Ilyen hosszú úton sikerült Septyickij közelébe férkőzni. Viszont ismertük az egyházi unió és hívei szándékait.[23]

Ugyancsak Lvovban tevékenykedett hosszú éveken át az Ukrán Katonai Szervezet (UVO) két vezetője, Jevgen Konovalec és Melnyik*, akik 1929-től átnevezték a szervezetüket Ukrán Nacionalisták Szervezetére (OUN), és a német hadsereg titkosszolgálatának parancsnoka, Nicolai* e szervezet vezetőjének Konovalecet javasolta Hitlernek, mint olyan személyt, aki teljesen egyetért Németország azon terveivel, hogy Ukrajnát német gyarmattá tegyék.

Igaz, a németeknek volt még egy OUN-vezetője, Sztyepan Bandera, aki miután Berlinben elvégezte az akadémiát, „mészárlásra" specializálódott. Ő szervezte meg a németországi szovjet konzulátus titkárának, Pavlovnak meggyilkolását, ő szervezte az antifasiszták állati kegyetlenségű veretését is. Bandera már a háború előtt az OUN vezetésének első sorába került.

Konovalec megölését követően Hitler az OUN vezetőjévé Melnyiket nevezte ki, aki korábban Septyickij birtokainak intézője volt, valamint a Gestapo ügynöke, „I. Konzul" fedőnévvel. Amikor azonban Hitler látta, hogy Bandera jól látja el a terrorista feladatokat, akkor úgy döntött, hogy az OUN vezetésére a legjobb jelölt Bandera lesz, aki szintén a Gestapo ügynöke volt, „Szergej" fedőnévvel.

[23] Andrej Septyickij (1865-1944) galíciai metropolita és lvovi érsek, az ukrán történelem egyik legellentmondásosabb és legbonyolultabb alakja. P. Szudoplatov állítása szerint még az I. világháború idején együttműködött az osztrák titkosszolgálattal, az orosz kémelhárítás letartóztatta, majd miután az ideiglenes Kormány szabadon engedte, visszatért Lvovba. 1941-ben a háború kitörését és Lvov okkupációját követően gratulált Hitlernek az uniátus egyház nevében, később pedig megáldotta a Galicsina SS-hadosztályt, hogy hadi sikereket érjenek el (Судоплатов, П. Разведка и Кремль. М.: Гея, 1994., с. 297-298.). Kétségtelen, hogy Septyickij, aki aktív kapcsolatokkal rendelkezett, nyilvánvalóan megőrizte kapcsolatait a nacionalista vezetőkkel, és nagy tekintélynek örvendett ezekben a körökben. (Egészen odáig terjedően, hogy Andrej Melnyik, az Ukrán Nacionalisták vezetője, akit a csekisták 1940-ben likvidáltak, korábban a metropolita birtokainak intézője volt.)
Amikor a háború kimenetele világossá vált, Septyickij missziót küldött Moszkvába a pátriárkához, de az NKVD tábornokai, Szudoplatov és Mamulov fogadták. Azt ígérték neki, ha az uniátus egyház vezetése személyesen nem részese a háborús bűntetteknek, akkor nem fognak nyomozni utánuk.

1940-ben Bandera és Melnyik között Lengyelországban folyt a háborúskodás. Mindkét gazember elküldte emisszárjait Ukrajna nyugati területeire, hogy küzdjenek a szovjethatalom ellen, ezzel érdemeket szerezzenek a fasisztáknál. A birtokunkba került dokumentumok arról tanúskodtak, hogyan jelentett Bandera is, Melnyik is a hitleri vezetésnek a szovjetekkel folytatott küzdelemről.

Az OUN tagjai és a hitleristák aktívan készülődtek a Szovjetunió elleni támadásra, biztosították gazdáikat, hogy Ukrajnában a hitleristák gyors sikert fognak elérni. Bejelentették, hogy szervezik már az „Önálló Ukrajnát", ehhez címert is készítettek – a háromágú szigonyt –, meg két zászlót – az OUN fekete-piros zászlaját és az állami sárga-kéket.

Nem egyszer volt alkalmam részt venni az OUN banditáival folytatott csetepatékban, láttam, milyen fanatikusak, hogy harcoltak az utolsó töltényükig, és egy csomó alkalommal az elfogásuk közben megpróbáltak önkezükkel véget vetni életüknek. Egyszóval, az ukrán nacionalisták – nagyon káros, gonosz és aljas szervezet, ugyanúgy, mint a „vezetői". Ukrajnában több tucatnyi csekista és NKVD-harcos esett el ezeknek a gazembereknek a kezétől.[24]

Amikor 1940-ben kitüntettek bennünket az ellenforradalmi uszályhordozók ellen folytatott küzdelmünkért, akkor M. I. Kalinyin azt mondta: „Elégedettséggel tölt el, hogy átadhatom önöknek ezeket a kitüntetéseket azért, hogy önök bátran, életüket kockáztatva megvédték Ukrajnában a szovjethatalmat". Én akkor Lenin-rendet kaptam.[25]

Nem egyszer nyílt alkalmam megfigyelni a németek és az ukrán nacionalisták közötti baráti viszonyt, ugyanakkor a németek meglehetősen rossz viszonyulását a lengyelekhez, különösen a zsidókhoz.

1940 tavaszán egyezményt írtunk alá a németekkel a mi területünkön élő lengyelek és ukránok cseréjéről a „Főkormányzóság" területére – ahogyan a németek akkor Lengyelországot hívták. Lengyelek ezrei jelentkeztek Nyugat-Ukrajnából, hogy Lengyelországba költözhessenek. Ezres sorok álltak Lvovban, Sztanyiszlavovóban, Rovnóban és más városokban, akik Lengyelországba akartak költözni, családegyesítésre. Zsidókat viszont nem fogadtak be a németek, habár ők is sorban álltak.

Úgy döntöttem, megnézem, hogyan szortírozzák a német SS-tisztek a lengyeleket. Civilben jelentem meg a gyűjtőponton, mint a városi tanács elnökhelyettese, aztán elindultam az SS-tiszt után, aki tetőtől talpig végigmérte a jelentkezőt, ha zsidót látott meg, csak azt mondta, hogy „Juden", aztán intett az ujjával: „Ki a sorból!"

A procedúra végén megkérdeztem az SS-tisztet, hogyan ismeri fel a zsidót. Ekkor elmagyarázta a zsidók nemzeti jegyeit, úgyhogy ezt követően sok esetben én is szinte hiba nélkül felismertem a zsidókat.

[24] Az OUN terrorista tevékenysége különösen felerősödött a II. világháború kitörését megelőző utolsó hónapokban. Egyébként ennek áldozatai nemcsak az NKVD munkatársai voltak, hanem pártszervezetek aktivistái is. 1941 áprilisában a nacionalisták által elkövetett 38 terrorakció, 3 gyújtogatás és 7 rajtaütés eredményeként 41 ember vesztette életét és 19 sebesült meg. (Uo., 240. o.).

[25] Szerovot az 1940. április 26-án született rendelettel tüntették ki Lenin-renddel „az ukrán és lengyel nacionalisták elleni hadműveletek szervezéséért és irányításáért".

AZ ÚJ PARANCSNOK

1940 tavaszán a Kijevi Különleges Körzet parancsnokát, Tyimosenkót kinevezték a Szovjetunió védelmi népbiztosává, K. Je. Vorosilov helyett...

Tyimosenko helyére a körzethez G. K. Zsukov* hadtestparancsnok érkezett, aki az ideig a Távol-Keleten szolgált, harcolt a japánokkal, járt Mongóliában és Halhín-golnál, ahol megkapta a Szovjetunió Hőse kitüntetést. Egy idő múlva G. K. Zsukov bekerült az Ukrán PB-be is, ahol mint a PB tagjai, találkoztunk is egymással.

Kezdetben a kapcsolatunk tisztán hivatalos volt. Ő nyilvánvalóan úgy nézett rám, mint csekistára, aki nem ért a katonai dolgokhoz. De hát aligha tudhatta, hogy én eredetileg katona vagyok, hogy elvégeztem a Katonai Akadémiát, és a szerveknél mindössze másfél éve vagyok.

Ezen kívül nyilvánvalóan nem tetszett neki (mint szigorú katonaembernek), hogy a körzet területén vannak olyan csapatok (ezredek, különítmények, divíziók), amelyek nincsenek neki alárendelve, ráadásul ott van még a határkörzet is. Igaz, mindez csak az én feltételezésem.

Mindenesetre mindketten a PB tagjai, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának küldöttei stb. voltunk. Habár a katonai körzet parancsnokának beosztása magasabban áll, mint Ukrajna belügyi népbiztosáé, egyenes jellemem miatt, hogy sem talpnyaló, sem hízelgő nem tudok lenni, úgy adódott, hogy ismeretségünk formális jelleget öltött egészen addig az esetig, amelyről most mesélni kívánok.

Nem sokkal azután, hogy Zsukov Kijevbe érkezett, a körzet tábornokaival őzvadászatra indult egy Lengyelországgal határos járásba. A vadászat alatt valamelyik tábornok azt mondta Zsukovnak, hogy a határ közvetlen közelében sok őz van. G. K. Zsukov azt mondta: „Menjünk oda!"

Amikor a határhoz értek, a határőrök nem akarták engedélyezni a vadászatot, mondván: „Az ukrán belügyi népbiztos utasítása nélkül nem engedhetünk oda senkit". Zsukov felfortyant, azt hangoztatva, hogy ő a körzet katonai parancsnoka.

Erre a határőrök azt felelték, hogy nekik van saját határőrkörzet-parancsnokuk, Oszokin* altábornagy. Zsukov ekkor parancsba adta, hogy hívják fel Kijevben a belügyi népbiztost, és jelentsék. Mindezt a határőregység parancsnokának szavai alapján mesélem el.

Csörgött a telefonom, a határőrkörzet parancsnoka jelentést tett nekem. Munkaszüneti nap volt. Moszkvába emiatt nem akartam telefonálni, arra gondolva, hogy vadászhatnak máshol is, közöltem a határőrséggel, hogy a félreértések elkerülése végett ne engedjenek oda senkit, annál is inkább, mert korábbi jelentésekből tudtam, hogy a németek igencsak idegesen, pontosabban rosszindulatúan viselkednek. A vadászok lövöldözésével mi magunk provokálhattuk volna ki a konfliktust.

Amikor Zsukovnak jelentették, hogy nem engedélyezték neki a határon a vadászatot, feldühödött és elment. Hétfőn reggel csörgött a telefonom, majd a következő beszélgetés zajlott le: „Szerov?" Én így feleltem: „Igen". „Éppen táviratot írok a Gazdának (akkoriban mindenki így hívta Sztálint), hogy az ukrán határőrök minket, a körzet tábornokait, akik

terepszemlére érkeztünk a járásba a csapatok összevonása érdekében, nem engedtek be ebbe a járásba, mégpedig a te tiltásodra hivatkozva". Én: „Igen, én nem engedélyeztem, úgyhogy ezt meg is írhatod, csak a »terepszemle« szó helyére azt írd be, hogy »vadászat«!"

G. K. Zsukov, úgy látszik, nem várt ilyen választ, úgyhogy elhallgatott, majd némi gondolkodás után ezt mondta: „Hogy az ördög vigye, erről is tud mindent!" Én aztán elkezdtem vele viccelődni a vadászatról, úgyhogy békésen fejeztük be a beszélgetést – azzal, hogy Hruscsov titkárának telefonhívása után menjünk-e el vagy sem egy színházi bemutatóra. Az esetet követően Zsukovval jó bajtársi kapcsolatunk alakult ki.

BESSZARÁBIA ELCSATOLÁSA

G. K. Zsukov mindig megosztotta velem a Moszkvából kapott utasításokat, én pedig a magam részéről szintén elmondtam neki, hogy én milyen utasításokat kaptam a mi vonalunkon, hogy mik várhatók.

Ezen kívül 1940-ben, amikor Besszarábiában megértek az események, együtt dolgoztuk ki a katonai alakulatok és a belügyi szervek együttműködésének tervét, hogy együttes erővel biztosítsuk a várható hadműveleteket.

Aztán júniusban Hruscsovot és engem Moszkvába hívattak, ahol elmondták, hogy a Szovjetunió Külügyminisztériuma 1940. június 26-án ultimátumot nyújt be Romániának azzal kapcsolatban, hogy a románok adják vissza nekünk Besszarábiát, amelyet 1918-ban törvénytelenül elfoglaltak, valamint Észak-Bukovinát. Ekkorra a csapataink a határon fognak összpontosulni, azzal a céllal, hogy visszavegyék Besszarábiát.

A továbbiakban az ukrajnai Moldáv Autonóm Körzetet Moldáv Szövetségi Köztársasággá fogjuk alakítani, amelynek fővárosa Kisinyov lesz.[26] G. K. Zsukov katonai körzetében részletes tervet dolgoztak ki a csapatok mozgásáról.

Június 28-án mi, az Ukrán K(b)P KB Politikai Bizottságának tagjai, valamint a Moszkvából érkezett V. M. Molotov és Tyimosenko összegyűltünk Tiraspolban, éjjel 2-ig együtt üléseztünk. Kettőkor Molotov felhívta Sztálint, megkérdezte tőle, lehet-e már cselekednünk.

Rövid beszélgetést követően Molotov azt mondta nekünk, hogy a jegyzéket átadták a román nagykövetnek, aki azt mondta, hogy jelentést tesz róla a kormányának. Aztán

[26] Az 1940. augusztus 2-án megalakított Moldáv SZSZK-ba a Besszarábiai Kormányzóság 9 kerületéből 6-ot foglaltak bele: a Bălți, a Benderi, a Cahuli, a Kisinyovi, az Orhei és a Sorocai kerületeket, a korábban az Ukrán SZSZK-hoz tartozott Moldáv Autonóm SZSZK 14 járásából pedig 6-ot, a Grigoriòpoli, a Dubăsari, a Kamenszki, a Ribnițai, a Slobodzeyai és a Tiraspoli járásokat. A Moldáv SZSZK többi járása, valamint Besszarábia Akkermani, Izmaili és Hotini kerületei az Ukrán SZSZK-hoz kerültek.
Három hónappal később a Moldáv SZSZK és az Ukrán SZSZK közötti határt módosították. A Szovjetunió és Németország közötti egyezmény alapján a Besszarábia déli részén élő német lakosságot (kb. 100.000 embert) és az Észak-Bukovina területén élő németeket (kb. 14.000 embert) Németországba költöztették, és az így felszabadult területekre Ukrajnából telepítettek be embereket. Moldáviához került 61 település kb. 55.000 fős lakossággal, amelyeknek túlnyomó többsége moldáv és gagauz volt. Ukrajna 96 települése kb. 203.000 emberrel – főként ukránokkal, oroszokkal és bolgárokkal.
A Moldáv SZSZK kezdetben mesterségesen létrehozott alakulat volt, amelynek nem voltak sem történelmi, sem etnikai alapjai.

Sztálin azt mondta, hogy nincs mire várni, mert a románok úgyis húzni-halasztani fogják a választ, úgyhogy el kell kezdeni. Ezt követően G. K. Zsukov kiadta az indulási parancsot.

Amikor megérkeztem a csapatainkhoz, a katonáink már talpon voltak. Világosodni kezdett. Az ébresztő rövid volt, csapataink lavinája elindult a határon és a Dnyeszter folyón át.

Én a térkép alapján Kisinyov felé vettem az irányt, mert információim szerint ott volt az „Orosz Tiszti Társaság", amelyet Dolgorukij herceg* és a fia vezetett, meg még több jelentős nacionalista is, akik a Szovjetunió ellen küzdöttek.

Amikor átléptük a határt, a román határőrök szétfutottak, néhányuknak, különösen a Siguranța[27] tagjainak sikerült civil ruhába öltözniük.

Jellemző, hogy néhány határőrt már csak Kisinyov alatt sikerült utolérnünk, vagyis úgy látszik, ezek még este otthagyták a határőrizetet, mihelyt meglátták a csapatainkat. Hiszen nem tehettek meg gyalog 45 kilométert 4 óra alatt.

Besszarábiában nem volt sok csapat: 24 lovas hadosztály és néhány elkülönített egység. 9 órakor már Kisinyovban voltunk.

Első benyomásom a városról – a lakosság, amely minket és a csapatainkat csodálkozással fogadott: azt kérdezték, hogy kerültek ide az oroszok. Úgy látszik, nem sikerült őket kellőképpen figyelmeztetni. Aztán már dél körül hallottam, hogy a románok beszélnek valamit. A kisinyoviak közül sokan tudtak oroszul és ukránul. Kifaggattam őket, hol vannak a város fő intézményei.

Megmutatták a kormányzó házát, a börtönt és a Siguranța épületét. Külsőre nem volt semmi különös ezekben a házakban, 2-3-4 szintes épületek voltak. Belső elrendezésük megfelelt az előírásoknak.

A kormányzó háza fényűzően berendezett ház volt, tele szőnyegekkel, gobelinekkel, mindenféle harcias, kardos, sisakos, páncélos stb. szobrokkal. De gyakorlatilag éppen ezt a harciasságot nem tapasztaltam meg a románoknál sem korábban, sem később. A városban sok zsidó élt, akik gyorsan alkalmazkodtak a mieinkhez, szép szalagokat hordtak a mellükön.

A nap közepén, amikor kimentem járni egyet az utcára, megláttam egy csomó férfit, csíkos pizsamakabátban és ugyanolyan csíkos nadrágban. A városiak furcsán, félelemmel tekintgettek rájuk.

Megkérdeztem az egyiküket, miféle emberek ezek. Kiderült, hogy letartóztatottak, köztörvényes bűnözők és egyebek, akiket a románok menekülés közben kiengedtek a börtönből. Mindeközben a börtönben kitéptek minden zárat és reteszt.

Parancsot adtam Szazikin tábornoknak*[28] (akit Moszkva a Moldáv SZSZK belügyi népbiztosává akart kinevezni), hogy azonnal vigyék vissza őket a börtönbe, nézzék át a nyomozati anyagaikat és döntsék el, kinek kell továbbra is börtönben maradnia, a többieket pedig szabadon kell engedni! Mindeközben a szovjet törvényeket alkalmazzák, ne a románokat!

Az UNKVD operatív csapatát vittem magammal, mivel a Szovjetunió NKVD-jének iránymutatása szerint nekem, mint az USZSZK belügyi népbiztosának kellett a Moldáv

[27] Siguranța – háború előtti titkos szolgálat *(A fordító jegyzete.)*
[28] Szerov itt téved: 1940-ben Ny. Sz. Szazikin még nem volt tábornok.

Köztársaság megalakításáig foglalkoznom az ellenforradalmi elemek kiszűrésével, Hruscsovnak pedig, mint az USZSZK KB elnökének, a szovjet pártszervezetek megszervezésével. Az első napon az általunk is ismert ellenforradalmárokat szűrtük ki, összesen mintegy 200 embert. Igaz, néhányuknak sikerült Bukarestbe szöknie.[29]

A letartóztatottakat a Siguranța épületének egyetlen helyiségében gyűjtöttük össze. Az éjszaka folyamán az embereink visszaszereltek minden zárat és reteszt.

Másnap reggel a csekisták szétosztották egymás közt a letartóztatottakat, elkezdték kihallgatni őket. Az orosz (cári) tisztek reszkettek, mert tudták, hogy azokért az aljasságokért, amelyeket húsz éven át elkövettek, most fizetniük kell.

Jártam egy fél órán át Kisinyov utcáit. A lakosság nyugodtan viselkedett, és úgy, mint nálunk munkaszüneti napokon, sétálgattak, beszédbe elegyedtek a katonáinkkal. A főutcán a „vendéglősök" kinyitottak egy vendéglőt, az emberek kint az utcán kávézgattak és borozgattak.

Amikor megérkeztem a Siguranța-ba, jelentést tettem Moszkvának az első nap eredményeiről, és úgy döntöttem, kihallgatok néhány letartóztatottat, mindenekelőtt Dolgorukij herceget. Tudtam róla, hogy Moszkva alapítójának, Dolgorukijnak a leszármazottja.

Amikor Dolgorukij herceg belépett az irodámba, egy 70 éven túli, élénk kis öregembert láttam meg, aki takarosan volt öltözve, durva vászonból varrt zubbonyt és nadrágot viselt. Haja, szakálla és bajusza csupa ősz volt. A herceg külső megjelenése impozáns volt, úgy nézett ki, mint egy okos tekintetű, de fiatalos professzor.

Hellyel kínáltam, elkezdtem neki általános kérdéseket feltenni:

- Hány éves, herceg?
- Ebben az évben töltöm a 82-t, bolsevik úr.
- Mindig Kisinyovban élt?
- Igen, 1917-ben, mindjárt a háború után itt éltem, itt is maradtam.
- Sok fehérgárdista volt itt?
- Nem túl sok, de pontosan nem tudom.

[29] Moldáviában az NKVD munkája nem korlátozódott a repressziókra. Teljes gőzzel folyt az ellenség különleges szolgálataival vívott valódi harc. Szerov egy 1940. július 6-áról keltezett, a Szovjetunió NKVD-jének küldött titkos jelentésében például arról tett jelentést, hogy beszervezték a román hadsereg kémelhárításának egyik volt ügynökét, A. Melnyikovot, akinek segítségével a csekisták azt tervezték, hogy bejutnak a románok ügynökségébe, és leleplezik a rezidenseiket. (Органы государственной безопасности в Великой Отечественной войне. Т. 1. Накануне. Кн. 1. М.: Книга и бизнес, 1995., с. 211.213.)
A román felderítés aktivitásáról van szó egy másik dokumentumban is, szintén Szerov aláírásával: a besszarábiai NKVD operatív egységeinek és a határátkelőhelyeknek és ellenőrző pontoknak szóló, 1940. július 10-i utasításában. „...Megállapítást nyert, hogy a román hírszerzés, feltételezve a román csapatok küszöbön álló evakuálását Besszarábia területéről, jelentős számú ügynököt hagyott maga után... Ezen kívül naponta dob át ide nagy számban ügynököket. Az ügynökök jelentős része rádióval van felszerelve..." Ennek kapcsán Szerov parancsba adta, hogy a határátkelő- és ellenőrzőpontokon végezzenek alapos vizsgálatot, keressenek rádiókészülékeket, jelszavakat, kódokat. Minden határátkelő- és ellenőrzőpontra képzett nyomozót is állítottak. (Uo., 218-219. o.)
Az 1940. július 6-i állapot szerint a határőrök lelepleztek és letartóztattak 53 román ügynököt és a kémszervezetek 5 „révészét". (Uo., 227. o.)

- Hogyhogy nem tudja, herceg, hiszen maga ennek a közösségnek az elnöke?
- Komisszár úr, ez már régen volt, jó néhány évvel ezelőtt. Mindjárt elmondok magának mindent, csak engedje meg, hogy járkálhassak, mivel izgulok egy kicsit, mert életemben először látok bolsevikot. Másodszor pedig, csordultig vagyok érzelmekkel amiatt, hogy bevonultak ide az oroszok.
- Tessék parancsoljon, járkáljon!
- Szóval, bolsevik úr! Közvetlenül a forradalom után rengeteg mindenféle szemét népség menekült ide. Engem persze ismertek, tisztellettel voltak irántam. Aztán néhány forrófejű alak, aki gyűlölte Szovjet-Oroszországot, mindenféle eszement ötletekkel állt elő. Az első években azzal, hogy le kell rohanni Oroszországot, elvenni tőle Odesszát, kémeket dobni át, és megbuktatni a szovjet kormányt, és egyéb ostobaságokat. Én, amennyire csak tudtam, igyekeztem lebeszélni őket, kinevettem ezeket az ötleteket. Aztán amikor megtudtam, hogy a románok a németek segítségével kémeket küldenek Oroszországba, lemondtam a »tiszti társaság« elnöki posztjáról, többé nem jelentem meg közöttük. Hazaáruló nem voltam és nem is leszek. A fiammal, aki tegnap a románokkal Bukarestbe menekült, alaposan összevesztem, nem is beszéltem vele – ő Szovjet-Oroszország dühödt ellensége. Most is el akart magával cipelni Romániába, de én azt mondtam neki, hogy Oroszországban születtem, ott is fogok meghalni. Az utóbbi években elkezdtem templomba járni. Ezek után nevetni kezdtek rajtam, és azt mondták, »a herceg meghibbant«, de én nem törődtem velük, szégyelltem magam minden orosz tiszt miatt, amiért ilyen mélyre süllyedtek, és elárulják Oroszországot. Ennek kapcsán éles vitám volt a kormányzóval, aki figyelmeztetett, hogy térjek észre, hagyjam abba a bolsevikok dicséretét. Hasonló beszélgetést folytattam a fiammal is, aki Besszarábiában román konzul. A románok Besszarábiát úgy tartották, mint orosz-moldáv autonóm területet, valójában azonban csak kirabolták a szegény moldávokat, és kész".

Én csak hallgattam a herceget, aki egész idő alatt vagy bolsevik úrnak, vagy komisszárnak nevezett. Teával kínáltam, eleinte visszautasította, aztán gyorsan felhajtott egy pohárral, egyre csak járkálva, tovább beszélt.

„Ön, bolsevik úr, úgy látszik, tévedésből tartóztatott le engem, mert azt hitte, hogy gazdag vagyok. Az Oroszország-szerte ismert gazdag Dolgorukij herceg nem én vagyok, hanem a bátyám, neki voltak birtokai, több százezer gyeszjatyina[30] földje Oroszországban és Ukrajnában. Nekem ilyesmim nem volt."

Miközben tovább beszélt, sorolta: „A Poltavai kormányzóságban volt 16.000 gyeszjatyina földem, Moszkva alatt alig 40.000, a Tulai kormányzóságban 7.000 és a Novgorodi kormányzóságban 12.000. Mindössze ennyi" – fejezte be a herceg. „Úgyhogy maga nyilván nem ezt a Dolgorukijt akarta letartóztatni."

Miután magyarázattal szolgált a szegénységére (csak 80.000 gyeszjatyinája volt!), nyugodt hangon azt mondtam neki: „Herceg, engem nem érdekel sem a maga, sem a bátyja gazdagsága, mivel ez a föld és birtok már a mi kolhozparasztjaink kezében van. Engem az Orosz Tiszti Társaság szovjetellenes ténykedése érdekelt, melynek során a

[30] gyeszjatyina – orosz terület-mértékegység, egy gyeszjatyina = 1,09 hektár. *(A fordító jegyzete.)*

Szovjetunió elleni kémtevékenységükkel kárt okoztak az én hazámnak is, az önének is. Ez az, ami fáj nekem!"

A herceg elmosolyodott, kérte, hadd menjen ki sétálni a folyosóra. Magamhoz hívattam a felügyelőt, aki hozzám vezette a herceget, neki pedig azt mondtam: „Tessék, menjen csak!"

Úgy tíz perc múlva a herceg visszajött, folytattuk a beszélgetést. Mesélt a kisinyoviak kispolgári életéről, a részegességükről, többek között a fiatalokéról is, a felsőbb körökéről is stb. Aztán úgy döntöttem, megpróbálom kiszedni belőle a politikai nézeteit, ennek kapcsán nagy nyugalommal a következőt mondtam neki: „Nos, nálunk a Szovjetunióban másként állnak a dolgok, tartok tőle, hogy ön ezt nehezen fogja megérteni".

Ekkor a herceg leleplezte magát. Felfortyant, rettentően megsértődött a megjegyzésem miatt, és azt mondta:

„Bolsevik úr, maga fele olyan idős, mint én, ezért jogomban áll kimondani. Fiatalember, maga téved, mert én, amióta csak itt vagyok, figyelemmel kísérem a hazámat, vele éltem, biztos voltam benne, hogy azzal fog végződni, ami tegnap történt, vagyis hogy el fognak jönni a szülőföldjükre.

A szovjethatalom első éveiben valóban dühös voltam a bolsevikokra, aztán idővel, amikor láttam, hogy mit művelnek a román bojárok azzal összehasonlítva, amit a bolsevikok, onnantól kezdve gyűlölni kezdtem a románokat, kezdtem együtt érezni a bolsevikokkal. Ezen az alapon nemcsak a fiammal vesztem össze, hanem beszüntettem a találkozást a menyemmel és az unokáimmal is, akiket pedig szeretek. Ítélje csak meg maga is, bolsevik úr, mi folyik itt! Szovjet-Oroszország több mint húsz éve létezik, a mindenféle Churchillek*, Poincarék és mások károgása ellenére, hogy Szovjet-Oroszországnak már csak fél éve, egy éve, két éve van hátra, már 22 éve létezik. Elszámították magukat, bolsevik úr!"

Úgy mondta ezt, olyan hangsúllyal, úgy nézett rám, mintha én számítottam volna el magamat. „Sztálin visszavette a lengyelektől az ukrajnai ősi orosz földeket, olyan városokkal együtt, mint Lvov, Rovno, Breszt, Sztanyiszlavov és a többi. Bravó! Sztálin megkaparintja a Baltikumot, ezeket az észteket, letteket, litvánokat, de hát ezek is ősi orosz földek, Nagy Péter óta mindig is Oroszországhoz tartoztak. Bravó, Sztálin, hurrá! Amikor a Vörös Hadsereg rátámadt a csuhonokra (így nevezte a finneket), az ellenük folytatott háború sikertelen lett, amikor olvastam erről az újságokat, sírtam, szívemet elöntötte a vér, engem pedig kinevettek, azt mondták: »Tessék, itt van a te Sztálinod!" Ez talán nem megalázó? Most pedig visszavették a mi orosz Besszarábiánkat, bravó, mindannyian derék legények vagytok! Tegnap, amikor megláttam a gyalogságunkat, a tankjainkat, a lovasságunkat, hogy milyen peckesen, felemelt orral jártak, hozzá még énekeltek is ezek a mi orosz katonáink, kedvem támadt odaszaladni hozzájuk, átölelni és megcsókolni őket".

E tirádát követően úgy elérzékenyült, hogy könnyek jelentek meg a szemében. Egyébként kb. három órát beszélgettem vele. Ez volt vele az első és az utolsó beszélgetésem.

DOLGORUKIJ HERCEG HALÁLA

Úgy döntöttem, elmegyek Csernovicibe, ellenőrzöm, hogyan végzi a nemrégiben elfoglalt városban a munkát az operatív egység parancsnoka, Trubnyikov*. Gyorsan haladtunk, úgyhogy két óra múlva már Belci környékén jártunk.

Amikor a város határába értünk, megkérdeztem a helyieket, áthaladt-e már itt a Vörös Hadsereg. Csodálkozva néztek rám, azt mondták, nem tudják, majd megmutatták, hol a rendőrkapitányság: „Ott majd megmondják". Meglepődtem a szavaikon.

Amíg én a helyiekkel beszélgettem, az adjutánsom egy porfelhőre mutatott, amely a mezei úton több mint egy kilométer hosszúságban nyúlt el. Úgy gondoltam, ez a mi seregünk oszlopa, és elindultam feléjük. Amikor közelebb értem, láttam, hogy lovasság, amelynek élén román zászlót visznek, utána fúvószenekar, előttük egy tiszt és egy adjutáns.

Természetesen zavarba jöttem, hiszen tulajdonképpen a románok hátországába kerültem, nyugodtan elfoghattak volna, akkor végem.

Ott volt még a sofőröm is – egy termetes, de nem sok ésszel megáldott legény –, aki szintén zavarba jött, felsóhajtott: „Most mit csináljunk?" Ráordítottam és szóltam neki, hogy ne állítsa le a motort!

Hirtelen tervet dolgoztam ki. Mondom az adjutánsomnak: „Csináld, amit mondok, haladék nélkül!"

Odamentem az elöl haladó román tiszthez, lovassági módon felemeltem majd leengedtem a kezem, ami azt jelenti: „Figyelem és állj!" Az oszlop megállt. Kérdezem, miféle alakulat ez. A zenekarból egy zsidó lefordította. A tiszt azt feleli: „Román lovassági hadosztály". Kérdezem, hol van a hadosztályparancsnok. A válasz: „Az oszlopban".

Parancsnoki hangon kiadom a parancsot: „Hadosztályparancsnok, az oszlop élére!" Közben kérdezgetni kezdem a zsidó trombitást, honnan jönnek, mikor indultak, hová tartanak.

Közben egy virgonc lovon és adjutáns kíséretében megérkezik a vállrojtokkal teli díszegyenruhában feszítő hadosztályparancsnok, a lovon ülve hozzám fordul. Én, meg sem várva, hogy befejezze a mondókáját, mutatom neki, hogy szálljon le a lóról. Az ilyen esetekben segítségemre volt, hogy ismertem a lovassági jeleket, amikor az ütközetben nem szóval, hanem karddal, vagyis jelekkel irányítják a lovasságot.

A parancsnok leszállt és hozzám lépett. Úgy látszik, közben felfogta, hogy egy orosz tábornokkal van dolga.

Kezét a sapkájához emelve jelentette: „Popescu hadosztályparancsnok", én pedig nyugodt hangon így feleltem rá: „Ivanov hadtestparancsnok". Láthatóan ez nagy hatást tett rá.

Aztán megint csak parancsnoki hangon kérdezem tőle: „Miért ilyen lassan vonulnak vissza?" A hadosztályparancsnok a térképen és az órán mutogatni kezdte, mikor indultak, mennyi utat tettek meg, hol lesz pihenő.

Összevontam a szemöldököm, azt mondtam: „Lassan haladnak, máris adja ki a parancsot: »Lóra!«, és induljanak el ügetésben, különben utolérik magukat a mieink, a

félreértések elkerülése végett egy ilyen találkozás nem tanácsos!" Tisztelegtem, félreálltam, várva a parancsom teljesítését.

A román gagyogott valamit, a parancsa végigfutott az ütegeken, lóra ültek, a parancsnok tisztelgett és az élre vágtatott. A sofőröm és az adjutánsom aztán egész úton nevettek, hogy milyen ügyesen kivágtam magam ebből a kellemetlen helyzetből.

Természetesen ezt az esetet nem jelentettem Moszkvának, nem is meséltem el senkinek, mert ezért a kalandért kaptam volna a fejemre…

Este, amikor visszaértem Kisinyovba, kellemetlen hír fogadott. Jelentették, hogy Dolgorukij herceg agyonlőtte magát.

Megkérdeztem, hogyan történhetett ez. Elmondták, hogy miután felszerelték a cellákat, úgy döntöttek, hogy elhelyezik bennük a letartóztatottakat, köztük a herceget is.

Amikor a közös teremből elindultak velük lefelé, a felügyelő egy közös cellához vezette a herceget, és azt mondta neki: „Maga ide jön". A herceg ránézett a felügyelőre, és azt mondta, hogy ő még sosem ült börtönben és nem is fog.

A felügyelő azt gondolta, a kis öreg csak tréfál, és azt mondta neki: „Na, gyerünk, papa, mindenkinek el kell foglalnia a celláját!" A herceg benyúlt a kabátja alá, lövés dördült. Amikor megérkezett az orvos, a herceg már halott volt. A kezében egy aprócska, szinte játék pisztolynak látszó Walther P1-est szorongatott.

Sokáig gondolkodtam rajta, vajon miért csinálta, hogyan jelentsem mindezt Moszkvának. Késő este, pontosabban már éjszaka táviratot küldtem Moszkvába, röviden felvázolva az ügy lényegét.

Másnap, annak ellenére, hogy az volt a tervem, hogy Besszarábia déli részére utazom, egész nap a helyemen maradtam, mert tudtam, hogy hívni fognak Moszkvából. Délután kettő körül hívtak is a K-vonalon, várakozásommal ellentétben, hogy a népbiztos hív, a telefonos kisasszony azt mondta: „A sürgős vonalon keresik". Vagyis Sztálin fog beszélni.

A kagylóban meghallottam az ismerős, fojtott hangot: „Igen". Azonnal feleltem: „Szerov vagyok, hallgatom, Sztálin elvtárs!"

Sztálin, anélkül, hogy üdvözölt volna, azt mondta: „Idehallgasson, hogyan történt ez meg Dolgorukij herceggel?" Próbálva megőrizni hangom nyugodtságát, ezt válaszoltam: „Úgy látszik, rosszul motozták meg".

Sztálin bosszúsan ezt mondta: „Azt én mondhatom itt, hogy úgy látszik, magának viszont tudnia kell!" Hallgattam. Aztán Sztálin így folytatta: „Hej, az egyetlen herceget sem voltak képesek megőrizni!" - és lecsapta a kagylót.

El lehet képzelni a hangulatomat egy ilyen beszélgetés után. Úgy járkáltam, mintha vízbe merültem volna. Igaz, erről a beszélgetésről csak Szazikinnek számoltam be, ő is figyelmeztetett rá, hogy ne fecsegjem el senkinek.

Aztán még azt is mondta: „Ivan Alekszandrovics, amikor több órán át a herceggel beszélgetett, magát is lelőhette volna, hiszen a pisztoly nála volt". Egyetértettem vele, de a Sztálinnal folytatott beszélgetés fényében ennek már nem volt jelentősége.

Este Hruscsov gyűlésre hívta a Politikai Bizottság tagjait és a Kijevi Különleges Katonai Körzet parancsnokát, Zsukov tábornokot, hogy megvitassunk egy csomó kérdést

a moldáv kormány szervezését, a csapataink elhelyezését és egyéb problémákat illetően.

Hruscsovval volt egy hosszas beszélgetésem annak a katonai városnak kapcsán, amelyet a románok alatt egy rendőrezred foglalt el, és ahová - analóg módon - én is el tudtam helyezni egy belügyes csapatot. A városka jól fel van szerelve, jó a laktanyája is. Hruscsov azt követelte, hogy adjuk át a hadseregnek, mire én azt feleltem, hogy az NKVD ezrede is hadsereg.

Hruscsov feldühödött, az Ukrán PB többi tagja csodálkozva nézett rám, hiszen nálunk nem ildomos nem érteni egyet vagy ellentmondani a Központi Bizottság titkárának, ráadásul Hruscsov az SZK(b)P KB PB tagja is.

Kellemetlen csönd támadt. Hangosan mondtam, de mintegy csak magamnak: „Jelentem Moszkvába, ahogyan ott döntenek, úgy fogom csinálni". Mindenki hallgatott.

Odajött hozzám G. K. Zsukov, átfogta a vállamat, elmosolyodott és azt mondta: „Ne heveskedj, Hruscsov úgyis meghátrál!" Mondtam neki, hogy Besszarábiában szükség van az NKVD ezredére, mivel nem tudjuk, hogyan fognak viselkedni a román moldávok, akiket most foglaltunk el. Zsukov egyetértett velem. Aztán szintén hangosan ki is mondta ezt.

Ekkor győződtem meg róla, hogy Zsukov okos ember, van önálló véleménye, nem is fél azt kimondani. Nem csak állandóan helyesel, mint mások. Ez után a – úgy tűnhet – jelentéktelen eset után még jobban kezdtem tisztelni G. K. Zsukovot.

Moldáviában mi, „ukránok", körülbelül két hónapot töltöttünk, mivel az SZK(b)P KB ezt nekünk a Moldáv Köztársaság létrehozásáig, vagyis a Népi Komisszárok Tanácsának, a Párt Központi Bizottságának és más népbiztosságoknak megszervezéséig szabta meg.

SCHULZ TÁBORNOK SÉRELME

Miután visszatértem Ukrajnába, az időm jelentős részét a nyugati körzetekben kellett töltenem nagy jelentőségű, rendszerint kellemetlen ügyek miatt, mint például: meg kellett szerveznem a harcot az ukrán nacionalisták ellen, akik minden egyes nappal szemtelenebbek lettek; a lengyel nacionalisták, pontosabban a maradékuk ellen, akik azonban ugyanúgy kártékonyak maradtak; rendeznem kellett a határőreink és az immár szomszédjainkká lett németek közötti konfliktusokat stb.[31]

[31] Lengyelország keleti részének a Szovjetunióhoz csatolását követően az OUN embereinek jelentős része konspirációs tevékenységet folytatott. 1941 elejére az illegális szervezetek ténykedésében (és itt csak az ukránokról van szó, nem számítva ide a lengyel ellenállást) több mint 1000 fő vett részt. (Владимирцев Н.И., Кокурин А.И. НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике /1939-1956/. М.: Объединенная редакция МВД России, 2008., с. 33.). Az NKVD szervei aktívan küzdöttek az illegális szervezetek emberei ellen, többek között úgy, hogy a családjaikat represszióknak vetették alá: az SZK(b)P KB és a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsának 1299-526cc számú, „Az USZSZR nyugati területein lévő ellenforradalmi szervezetek felszámolásáról" szóló határozatának teljesítése során 1941 májusában 11.093 embert tartóztattak le, kobozták el a vagyonukat és száműztek húsz évre a Szovjetunió távoli vidékeire. (Гурьянов А.Э. Масштабы депортации населения в глубь СССР в мае-июне 1941 г. // Исторические сборники »Мемориала«. Вып. 1. Репрессии против поляков и польских граждан. М., 1997., с. 137-175.)
Ezen kívül az NKVD aktív tevékenységet folytatott a külföldön, mindenekelőtt a németek által elfoglalt

1940 augusztusában kijött a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsának rendelete a nyugati demarkációs vonalról, ahová mint az Állami Bizottság tagját delegáltak.[32]

A határt pontosan ki kellett jelölni, mivel az feltételesen dél felől a San folyó mentén, Przemyślen át vezetett, aztán a szárazföldön Rava-Russzkaja városáig, majd tovább észak felé. A németek Lengyelországból „Főkormányzóságot" csináltak, amelynek fővárosa Krakkó lett.

Az első találkozóról, amely Przemyślben zajlott le, abban állapodtunk meg, hogy egy német SS tábornok vasúti kocsijában fogunk találkozni a przemyśli állomás német oldalán. Bármilyen furcsa is, Przemyślt a San folyó két részre vágja. Ennek megfelelően az egyik fele a miénk, a másik a németeké.

A németek részéről a bizottságnak nem volt katonai tagja, csupa Gestapo-sból és SS-esből állt. A szovjet bizottság elnöke Ivan Ivanovics Maszlennyikov*, a Szovjetunió belügyi népbiztosának haderőkért felelős helyettese volt. Ott volt még a Szovjetunió Külügyminisztériumának képviselője is, aki arra ügyelt, hogy Ivan Ivanovics és én ne térjünk el a diplomáciai etikettől, ne vágjunk durvaságokat a németek képébe.

Engem már az első perctől fogva idegesített a németek nagyképű, pökhendi viselkedése, már velünk is a találkozó során, meg azután is, miután mi eljöttünk, ahogyan erről az egyik emberünkbeszámolt, akinek volt egy barátja a vagonban, valamint ő volt az összekötő tisztünk, hamarabb érkezett és később távozott, mint mi. Ő tudott németül is, én viszont szigorúan ráparancsoltam, hogy tegyen úgy, mintha nem tudna.

A demarkációs vonalat elég gyorsan meghúztuk, mivel a németek szinte mindenben egyetértettek velünk. Ez engem némiképp meglepett, de nem találtam magyarázatot rá. Mindemellett az ellenvetéseinket gondosan feljegyezték.

Néhány alkalommal vitába kellett szállnom a német Schulz* tábornokkal, aki a hozzászólásaiban ki akart oktatni bennünket, hogy s mint kell megoldani ezt vagy azt a kérdést. Én „mentornak" szólítottam, mire ő rettenetesen felbőszült, öklével ütötte az asztalt, én pedig demonstratívan kivonultam, bámulni kezdtem a csillagos eget.

lengyelországi területeken működő OUN-erőkkel szemben is. Így például Szerov 1940. december 3-ról származó titkos közleményében részletesen leírja a Németországhoz tartozó lengyel területre átdobott, az UGB NKVD 5. Ügyosztályához tartozó, „Ukrán" fedőnevű ügynökkel kapcsolatos műveletet, melynek során az ügynököt beszervezték az OUN-hoz, akinek így közvetlen bejárása nyílt a szervezet vezetőihez. Miután az „Ukrán" majdnem egy hónapot külföldön töltött, 1940. november 25-én az OUN visszaküldte őt egy felderítői feladattal. Az ügynök alapvető feladata, amelyet a csekistáktól kapott, az volt, hogy hozzon létre szakadást az OUN krakkói szervezetében. (Органы государственной безопасности в Великой Отечественной войне. Т. 1. Накануне. Кн. 1. М.: Книга и бизнес, 1995., сс. 283-287.)

[32] A Molotov-Ribbentrop-paktum két részből állt: a tulajdonképpeni megnemtámadási szerződésből és egy titkos kiegészítő jegyzőkönyvből. A jegyzőkönyv 2. pontjában a következő állt: „Azoknak a körzeteknek, amelyek a Lengyel Állam részét képezik, területi-politikai átalakítása esetén a Németország és a Szovjetunió érdekszféráinak határa körülbelül a Narew, a Visztula és a San folyók vonalában fog húzódni. Annak kérdése, hogy érdekében áll-e mindkét félnek a független Lengyel Állam megmaradása, mik lesznek ennek az államnak a határai, csak a további politikai fejlődés folyamán lesz véglegesen tisztázható. Mindenesetre ezt a kérdést mindkét Kormány a kölcsönös baráti egyetértés jegyében fogja eldönteni". E pontnak megfelelően húzták meg a Németországhoz és a Szovjetunióhoz csatolt lengyelországi részek közötti demarkációs vonalat is.

Aztán amikor lecsendesedett, visszamentem, mosolyogva megkérdeztem, lecsillapultak-e az indulatai. Dühösen nézett rám. Az ülést követően a külügyes kolléga elmondta, hogy a német tábornok amiatt dühödött fel, mert a „mentor" – zsidó eredetű szó, a németek pedig utálják a zsidókat.

A záró értekezletre a németek a bizottság tagjainak hoztak valami értéktelen ajándékokat. Én nem fogadtam el…

Amikor hónapok szerint igyekeztem felidézni emlékezetemben az 1940-es évet, akkor felidéződött bennem egy kellemetlen érzés is, amelyet felerősített bennem a sajtónk és a rádiónk nemtörődömsége. Az újságjainkban mindenféle dicsőítő cikkek jelentek meg belső ügyeinkről. A rádióban szinte álló nap vidám tánczene szólt. De még a pártgyűléseken se mondtak egyetlen egyszer se semmi nyugtalanítót.

1940 nyarán Tyimosenkót nevezték ki Vorosilov helyett védelmi népbiztosnak. Ahogyan mesélték nekem, erre a váltásra a szerencsétlen Mehlisz nem kis beavatkozása révén került sor, aki a finnországi hadjárat után élesen fellépett a hadseregben uralkodó rend és részben Vorosilov ellen is. Nyilvánvaló, hogy ezek a körülmények fontos szerepet játszottak.

Ősszel a Vezérkar élére Mereckovot* nevezték ki Saposnyikov* helyett, aki a fegyveres erőkért felelős helyettese lett a népbiztosnak.

1940 decemberében a CSZKA-ban lezajlott a hadsereg felső vezetésének választása, ahol megvitatták a hadsereg harci készültségének állapotáról szóló beszámolókat, a védelmi és támadó hadműveleteket, a lövészdandárok felkészültségét.

Az ülés hat napon át tartott. Felszólalt ötven katonai vezető. Mindegyikük szépen beszélt arról, hogyan fogjuk megtámadni és szétverni az ellenséget. Aztán az értekezlet után a körzetem tábornokai elmondták, milyen komoly hiányosságok vannak a csapatok felkészítésében, kritizálták Tyimosenkót, Kulikot* (a helyettesét) és másokat, beszéltek az elavult harcszabályzatokról, mivel a harci rend már nem felelt meg annak a modern háborúskodásnak, amelyet a németek egy sor országban folytattak.

Védelemről nem is volt szabad beszélni, mert mindenkinek azt a doktrínát sugallták, hogy az ellenséget a saját területén kell szétzúzni. A katonák taktikai és harci felkészítése nem felelt meg a kemény háború követelményeinek, a katonákról való gondoskodást kimerítette, hogy fizikailag meg kell őket edzeni, hogy meg ne fázzanak. Futólag én is elmondom ezekről a véleményemet.

1940-re a hadseregben „felfrissítették" a vezető káderekét annak a tragédiának eredményeként, amely az országban 1937-1938-ban bekövetkezett, amikor az aljas Jezsov és cinkosai, köztük Mehlisz is, aki felmelegítette a kémmániát, ezrével tartóztattak le tisztességes embereket és a Vörös Hadsereg vezetőit, amivel helyrehozhatatlan kárt okoztak a hazának, amikor tönkretették a legjobb embereket: parancsnokokat, konstruktőröket, kommunistákat és több ezer tisztességes embert.

Ha ehhez hozzátesszük még azt is, hogy sajnos akadtak olyan tisztességtelen emberek is, akik a szervek kedvéért igyekeztek „felfedni" a nép ellenségeit és a kémeket, feljelentéseket írtak ellenük, többek között a saját testvérük ellen is, akkor ebből világossá

válik, milyen kárt szenvedett el az ország. A hadseregben erre az időre parancsnokká léptettek elő olyanokat, akiknek nem volt megfelelő tapasztalatuk és tudásuk.

Hozok egy egyszerű példát: ha az 1930-as években egy századparancsnoknak vagy egy ütegparancsnoknak ahhoz, hogy feljusson a ranglétra következő fokára és osztályparancsnok lehessen belőle, minimum 5-7 évre volt szüksége, míg minket 1939-1940-ben végzősként (vagy néhányunkat már harmadévtől kezdve) századparancsnokból vagy ütegparancsnokból ezredparancsnokokká, hadosztályok vezérkari főnökeivé, különleges katonai körzetek parancsnokaivá, vagy mint engem, a Szovjetunió NKVD-jének főosztályvezetőjévé neveztek ki. De erről majd a történészek egyszer többet fognak mesélni.

Április 6-án a németek behatoltak Jugoszláviába és Görögországba. Nem sokkal ezelőtt Jugoszlávia régens hercege, Pavle* német nyomásra csatlakozott a német-olasz-japán paktumhoz. A szerbek nem fogadták el ezt a megaláztatást, és március 27-én katonatisztek egy csoportja Simović tábornok vezetésével magához ragadta a hatalmat, trónra emelte II. Petart* (II. Pétert). Jugoszláviában örömünnepet ültek, meggyilkolták a német követségi dolgozókat.

Április 6-án a németek szétbombázták Belgrádot, támadásba vitték csapataikat. Az ellenállás az erők egyenlőtlensége okán nem volt jelentős, így Jugoszláviát elfoglalták. Görögországgal a németek ugyanezt tették, szinte minden ellenállás nélkül.

Ahogyan nekem később a résztvevők elmondták, az ezt követő események nálunk, Moszkvában a következőképpen alakultak. 1941. január elején egy ülést követően a katonai vezetők úgy döntöttek, hogy a Vezérkarnál térképes oktatást tartanak, amelyen részt vett a KB két titkára, Malenkov és Zsdanov is.

Az egyik katonai vezető játszotta a vörösöket, G. K. Zsukovnak pedig a németeket kellett alakítania. A játékot Tyimosenko vezette. Végül Zsukov a térképen „szétverte" a vörös csapatokat, felhívva a figyelmet a Vörös Hadsereg felkészítésének hiányosságaira, úgyhogy zavar támadt.

A játék után minden résztvevőt Sztálin elvtárs elé hívattak, ahol rövid beszélgetést követően Sztálin elvtárs javasolta, hogy nevezzék ki vezérkari főnöknek Zsukovot, Mereckovot pedig mentsék fel e tisztség alól. Mindeközben kritikát fogalmaztak meg Mereckovval szemben amiatt, hogy Sztálin utasításának ellenére, hogy hozzanak létre gépesített hadtesteket, a dolog lassan haladt.

Ugyancsak rosszul állt a csapatok kiképzése is. Paradox helyzet állt elő. A helyi egységektől – és itt a katonai körzetekre, a belügyi szervekre és határőrségre gondolok – figyelmeztető jelzések érkeznek a németek aljas viselkedéséről, azokéról, akik határosak velünk, gyakorlatilag a Balti-tengertől a Fekete-tengerig, ugyanakkor a védelmi népbiztosságnál azt az utasítást adják ki, hogy erősítsék meg a hadsereg védelmi képességét, de úgy, hogy közben ne háborgassák a határokon a németeket!

Ostobaság volt az egész. Ahelyett, hogy a Vezérkar Felderítő Főnöksége, a vezérkari főnök és a népbiztos elment volna a Politikai Bizottsághoz, és keményen, párttaghoz méltóan jelentette volna, hogy háború készül, ezt tucatnyi olyan ténnyel támasztotta volna alá, amely a kezükben volt, kérte volna a Politikai Bizottságot, hogy helyezze a

hadsereget 1. fokú készültségbe, mindezt nem tették meg, és a védelmi népbiztosság élén Tyimosenko számára még mindig nem volt világos, megtámadja-e Németország a Szovjetuniót.

A NÉMETEK ELSŐ PROVOKÁCIÓI

Valamikor 1941 márciusában felhívtak Rovnóból, hogy leszállt ott egy kétmotoros német repülőgép. Amikor a mieink közeledtek a két pilótához, a gép körül tüzet vettek észre. Amikor még közelebb mentek, látták az égő gépet és egy csomó felgyújtott térképet.

Meghagytam, hogy hozzák el a két pilótát Kijevbe. Elhelyezték egy jó szállodában, aztán hozzám vezették őket. A beszélgetés során a németek magabiztosan, mondhatnám azt is, hogy szemtelenül viselkedtek.

Kérdésemre egészen nyíltan azt felelték, hogy a gépet ők maguk gyújtották fel, hogy ne jusson az oroszok kezére, mivel az egy új, dízelhajtású modell, amilyen nekünk, oroszoknak nincsen. Nagyjából ennyi volt, amit sikerült megtudnom tőlük, mivel minden egyéb kérdésemre azt felelték, hogy az esküjük nem engedi, hogy válaszoljanak.

Aztán mindezt jelentettem Moszkvának, majd egy nap múlva azt az utasítást kaptam, hogy küldjem vissza őket Németországba, a kiégett repülőt pedig adjam át a katonai szakértőknek vizsgálatra. Meglepett a németek viselkedése, hiszen megkötöttük velük a Molotov-Ribbentrop-féle megnemtámadási szerződést, a cselekedeteik viszont nem felelnek meg a szerződésnek.

Egy hónap múlva egy alapjában véve jelentéktelen esemény miatt átszökött hozzánk a határon egy német katona, aki a kihallgatása során azt bizonygatta a katonáinknak, hogy a németek a Szovjetunió elleni háborúra készülnek, és felsorolt erre egy csomó tényt, amelyekhez ő is hozzáférhetett.

Amikor Lvovban jártam, direkt elmentem Przemyślbe is, majd tovább le a San folyón is, hogy ellenőrizzem a birtokomba jutott információkat, melyek szerint a németek a saját oldalukon különféle katonai megerősítéseket hajtottak végre, beleértve a tankcsapdák felállítását is, amelyeket Franciaországból szállítottak ide.

Végigjárva a határőrparancsnokkal e helyeket, meggyőződtem róla, hogy a németek igencsak megerősítették ezt a körzetet. Felmerül a kérdés, hogy egy megnemtámadási szerződés esetén mi szükség van erre?

Miután visszatértem Kijevbe, részletes feljegyzést írtam minderről az UK(b)P KB-ba Ny. Sz. Hruscsov elvtársnak, a másolatát pedig elküldtem Moszkvába.

Hruscsov azt mondta, hogy a feljegyzésem érdekes, jelentést tesz róla Sztálin elvtársnak. Moszkvából felhívott Kobulov, és átadta a népbiztos üzenetét, aki azt mondta, ne foglalkozzam ostobaságokkal. Furcsa volt ez az egész.

Harmadik fejezet

Az Állambiztonsági Népbiztosságnál (1941. február-június)

A háború előestéjén Sztálin újabb átszervezést hajt végre a különleges szolgálatoknál. 1941. február 3-án a Szovjetunió addig egységes NKVD-jéből kiválik önálló szervezetként az Állambiztonsági Népbiztosság (NKGB), amelyhez átkerül az összes olyan szolgálat, amely közvetlenül az állambiztonsággal áll összefüggésben: a felderítés, a kémelhárítás, a kormányzati védelem, a titkosítás.

Lavrentyij Berija is előléptetésben részesül: kinevezik a Népbiztosok Tanácsa elnökhelyettesévé (egyszerűbben fogalmazva: miniszterelnök-helyettessé), akinek mindkét szervezet a felügyelete alá tartozik. Formálisan Berija továbbra is belügyi népbiztos marad. Az NKGB főnöke, Vszevolod Merkulov szintén az ő embere, akit Grúziából hozott magával. Mindkét népbiztosság kádereinek kiválasztását természetesen Berija irányítja.

Erre az időszakra Szerov már nem egyszer bizonyította effektív működését, különösképpen Nyugat-Ukrajna és Moldávia „felszabadítása" során.

Arról, hogy a Központ (vagyis Sztálin és Berija) magasra értékelte érdemeit, csak száraz biográfiai adatok szólnak.

1940. április 26-án kitüntetik az ország legmagasabb kitüntetésével, a Lenin Érdemrenddel.

1940. május 17-én megválasztják az Ukrán KB és az Ukrán K(b)P KB tagjává.

1941 januárjától Szerov már a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának küldötte, február 20-tól pedig az Össz-szövetségi K(b)P KB tagjelöltje.

Nem meglepő, hogy hamarosan visszairányítják Moszkvába – az éppen csak létrehozott NKGB népbiztosának első helyetteseként. Nyilvánvalóan fontos szerepet játszott ebben az is, hogy az új népbiztos, Merkulov látta őt ténykedés közben is, amikor Ukrajnába érkezett a lengyelországi hadjárat előkészítésének ideje alatt.

Egyébként Szerov kinevezésének pontos dátumával kapcsolatban kérdések merülnek fel. Minden hivatalos dokumentumban a kinevezés dátumaként 1940. február 25. szerepel. Ugyanakkor Szerov személyes dokumentumaiban, többek között a szolgálati jegyzékében, amit még akkor állítottak össze, amikor a KGB elnöke volt, egy másik dátum szerepel: április 17. Ezt a dátumot erősíti meg a naplóbejegyzése is.

Az első feladatok között, amelyeket Szerov az új helyén kapott, megtalálható a frissen a Szovjetunióhoz csatolt Baltikumnak a „megtisztítása" is.

A KB és a Népbiztosok Tanácsa „A Lett, Litván és Észt SZSZK-k szovjetellenes, köztörvényes és társadalmilag veszélyes bűnöző elemektől való megtisztításának intézkedései" című rendelkezésének megfelelően 1941 májusában Szerovot a Baltikumba vezénylik. Az NKVD rangidőseként vele utazik a népbiztos akkor még fiatal helyettese, Viktor Abakumov, aki nemrégiben még a rosztovi UNKVD-t irányította.

Éppen itt keresztezik egymást először a szovjet állambiztonság két eljövendő vezetőjének útjai. Innen ered az ellenségeskedésük, amely a későbbiekben engesztelhetetlen, hatalmas háborúskodássá fog alakulni, amely aztán átcsap a különleges szolgálatok közti háborúskodásba. Abakumov hosszú évekre szólóan Szerov egyik legveszélyesebb és leggyűlöltebb ellenségévé válik.

Természetesen a Baltikum „megtisztítása" nem korlátozódott a katonatisztek lefegyverzésére, amiről Szerov beszámol. A művelet terve szerint repressziónak kellett alávetni az egész korábbi társadalmi elitet: a politikai pártok és nemzeti szervezetek tagjait, az egykori rendőrtiszteket, a magas rangú hivatalnokokat, a földbirtokosokat, a gyárosokat, az orosz emigrán-

sokat. Ezt a „kategóriát" le kellett tartóztatni, a vagyonuk elkobzása mellett 58 évre lágerekbe kellett küldeni.

A családtagjaikra mindössze „20 évre szóló, a Szovjetunió távoli vidékeire történő kitelepítés" várt.[1]

Az igazság kedvéért azonban azt is el kell mondani, hogy az „ellenséges elemek" tömeges deportálása csak 1941. június 14-én kezdődött meg, vagyis már az után, hogy Szerov elhagyta a Baltikumot. Közvetlenül részt venni bennük tehát nem tudott.

KÜLÖNLEGES MŰVELETEK A BALTIKUMBAN

1941 áprilisában újra Lvovba utaztam. Miután visszatértem, a titkárság vezetője ideadta az előző napi *Pravdá*-t, amelyben megjelent a Népbiztosok Tanácsának határozata, mely szerint kineveztek az állambiztonsági népbiztos első helyettesévé.

Felhívtam Hruscsovot, megkérdeztem tőle, mit jelentsen ez. Azt felelte, hogy ő ellenezte, de aztán a beleegyezését adta, úgyhogy mennem kell. A családomat ez szintén váratlanul érte. Velem pedig egyáltalán nem is beszélt senki. Így megy ez. De nincs mit tenni, átköltöztünk a Moszkva Szállóba.

Moszkvában kezdettől fogva nem éreztem jól magam. Az állambiztonsági népbiztost, Merkulovot nem nagyon ismertem, Kobulovval pedig, akit az Állambiztonság népbiztosának helyettesévé neveztek ki, voltak összeütközéseink. Nem szeretett engem, én őt pedig még kevésbé.[2]

Mindezzel együtt Berija, aki a Szovjetunió Minisztertanácsának elnökhelyettese és belügyi népbiztos lett, mindannyiukat támogatta.

Már az első napokban láttam, hogy Kobulov mindent a saját kezébe akar venni. Én ellenálltam, szóltam Merkulovnak, aki azonban semmit sem válaszolt, 5 nap múlva viszont alá volt írva az NKVD és az NKGB utasítása arról, hogy engem és Abakumovot (az NKVD helyettesét) a Baltikumba vezényelnek a lettországi, litvániai és észtországi katonatisztek lefegyverzésére...[3]

Párban dolgozni Abakumovval szintén nem akartam, mivel ez egy úr volt, egy műveletlen piperkőc, akiből azzal lett „valaki", hogy részt vett Kobulov nyomozásaiban, mindenekelőtt a foglyok verésében. Egyszóval, nem volt szerencsém.[4]

[1] 1941. Сборник документов. Кн. 2. М.: Демократия, 1998. с. 221-223.

[2] Bogdan Kobulovot a Szovjetunió Állambiztonságának népbiztos-helyettesévé 1941. február 25-én nevezték ki.

[3] Lettország, Litvánia és Észtország Szovjetunióhoz csatolása után ezeknek az államoknak hadseregeit a SZU védelmi népbiztosának, Sz. K. Tyimosenkónak parancsára a Vörös Hadsereg lövészhadtesteivé alakították át, és alárendelték a Baltikumi Katonai Körzet parancsnokának (a parancs szövegét lásd: Полпреды сообщают... М.: Международные отношения, 1990., сс. 505-508). Ugyanakkor azok a komisszárok, akik megpróbálták a baltikumi katonatiszteket alárendelni a szovjet kormányzatnak, nem egyszerűen csak azzal találkoztak, hogy ezek nem akartak átállni, hanem időnként komoly ellenállással is (lásd erről az Össz-szövetségi K(b)P és a Litván SZSZK Népi Komisszárok Tanácsa megbízottjának, Ny. Pozdnyakovnak a külügyi népbiztoshoz, V. Molotovhoz írott 1940. október 27-i levelét // Документы внешней политики 1940 – 22 июня 1941. Т. XXIII. Кн. 2. М.: Международные отношения, 1998., с. 59.). Ebből kiindulva az a határozat született, hogy minden lett, litván és észt katonatisztet le kell fegyverezni és deportálni.

[4] Viktor Abakumov, az egykori raktári csomagoló 1932-ben, Komszomol-vonalon került a szervekhez.

Rigában kétszer is összeszólalkoztunk Abakumovval. Bepanaszolt Berijánál, hogy nem hagyom dolgozni. Ő volt Berija helyettese.

Az egykori lett, litván és észt burzsoá hadsereg tisztjeit nem volt egyszerű feladat lefegyverezni.

Miután tanácskoztam a Balti Katonai Körzet parancsnokával, Kuznyecov vezérezredessel*, felajánlotta, hogy elkülönít megfelelő létszámú csapatokat, szállítójárműveket, élelmiszert és vasúti kocsit, de a lefegyverzés módszerében nem tud segíteni – „ahogy jónak látják".

Abakumov egy fafej volt, aki semmi okosat nem tudott javasolni, ezért mondtam neki, hogy biztosítsa a rendet azokban a városokban, amelyekben a lefegyverzést végre fogom hajtani.

Az észt tisztekkel roppant egyszerűen jártam el: parancsba adtam az észt hadsereg mellett működő tanácsosunknak, hogy hívja össze a tiszti klubba a tiszteket „az előttünk álló hadgyakorlattal kapcsolatban". Eközben a klub köré vezényeltük a mi katonáinkat és parancsnokainkat, akiket látni lehetett az ablakokból.

Beléptem a terembe és azt mondtam: „Az észt kormány döntést hozott az észt hadsereg leszereléséről. Kérem a tiszt urakat, hogy vegyék kötelező érvényűnek ezt a döntést és hajtsák végre!"

Azután, nem hagyva időt a gondolkodásra, felszólítottam őket, hogy a klub kijáratánál adják le a fegyvereiket. A tisztek sora lassan elindult a kijárat felé, ahol négy tisztünk megmotozta őket, elvette tőlük a pisztolyokat és revolvereket, azonnal kocsiba ültették, kivitték őket a vonathoz, amely a Szovjetunió belső területeire kellett, hogy szállítsa őket.

Következett a litván hadtest lefegyverzése. Ehhez előzetesen át kellett gondolni egy sor variációt, hogy minél biztonságosabban hajthassuk végre, és ami a lényeg, hogy szét ne fussanak.

Végül a következő variációt fogadtuk el: kivisszük őket terepre, térképészeti gyakorlatra. A lefegyverzésüket két csoportban – „kék oldal" és „piros oldal" – terveztük el.

Amikor odaértem a „kék oldalhoz", a tisztek az erdő szélén feküdtek. Az erdő mélyén viszonylag széles irtás terült el, amelyen út haladt keresztül, és miután kiválasztottam

Mihail Srejder, aki az OGPU Gazdasági Hivatalánál az egyik első főnöke volt, később a memoárjaiban azt írta, hogy a fiatal csekistát 1933-ban egy konspirációs lakásban intim helyzetben együtt találta egy ügynöknővel, aki egyébként beismerte, hogy minden ügynökjelentése „kamu", amelyet Abakumov diktálása alapján írt. Srejder megpróbálta elbocsáttatni Abakumovot, de csupán az operatív munkáról váltották le, és legénységi állományban a GULAG-ra vezényelték dolgozni. Karriert majd 1937 után csinált, amikor visszatért az NKVD központi apparátusába, közvetlenül részt vett a koholt politikai perek fabrikálásában. Amikor Berija az NKVD-hez került, azonnal felfigyelt az aktívan tevékenykedő vasgyúróra, aki ráadásul szoros kapcsolatba került egyik megbízható emberével, Bogdan Kobulovval. Abakumovot 1939-ben kinevezték a Rosztovi UNKVD élére, 1941-ben visszatért Moszkvába, de már mint a belügyi népbiztos helyettese. Rengeteg bizonyíték van arra, hogy kegyetlenül verte és kínozta a foglyokat.
Szemtanúk vallomásai egyébként arra is utalnak, hogy Abakumov tánc, női nem és szép ruházat iránti szenvedélye a későbbiekben sem csitult. Már amikor tábornok lett, még akkor is eljárt inkognitóban divatos táncrendezvényekre, külföldi szabású, rendelésre varratott öltönyökben járt. Abakumovot a háta mögött „Foxtrottos Vitykának" csúfolták.

egy jó (tágas) helyet, odaküldtem kétszakasznyi géppisztolyos vöröskatonát, parancsba adtam az ezredparancsnoknak, hogy helyezze el őket az út mentén, fekvő állásban.

Ide terveztem bevezetni kettős sorban a tiszteket. Megállapodtunk, hogy az ezredparancsnok vezényszavára az első sor „jobbra átot", a második sor „balra átot" fog csinálni (hogy a tisztek egymással szemben sorakozzanak fel), ekkor a vöröskatonák előugranak a lövésre tartott géppisztolyaikkal.

Én elindultam a tisztek oszlopának élén, megálltam velük a szükséges helyen, az ezredparancsnok viszont összekeverte a vezényszavakat, és úgy alakult, hogy a litván tisztek háttal egymásnak, arccal a vöröskatonák felé sorakoztak fel.

Amikor meglátták maguk előtt a géppisztolycsöveket, két litván tiszt nem jött zavarba, hanem tüzet nyitott ránk a pisztolyából. Én leguggoltam, kiadtam a parancsot: „Lefegyverezni őket!", mire feszült helyzet támadt.

A litvánok feldühödtek, nem akarták átadni a fegyverüket. A katonáink, ahelyett, hogy az elkobzott fegyvereket a zsebükbe tették volna, az övükbe dugták, a litvánok pedig megpróbálták visszavenni tőlük. Én hangosan odakiáltottam: „Engedelmeskedjenek a parancsomnak! Azonnal adják át a fegyvereiket, azután elmagyarázom, mi a helyzet!"

Végül is boldogultunk a helyzettel, aztán amennyire tudtam, elmagyaráztam nekik, hogy „Az ellenállás csak fölösleges vérontáshoz vezet, mivel felsőbb utasítás van a lefegyverzésükre, ennek alá kell vetniük magukat!"

A tisztek dühösen, lehorgasztott fejjel indultak el a kijelölt helyre. A „piros oldalt" már nyugodtabb körülmények között fegyvereztük le, mivel addigra tanultunk már a „kék oldal" lefegyverzésekor elkövetett hibáinkból.

A lettekkel sokkal nyugodtabban zajlott a dolog. Összegyűjtöttük őket, a vöröskatonák pedig körbefogták őket. Én előléptem, elmagyaráztam nekik, mi a helyzet, parancsba adtam, hogy adják át a fegyvereiket, velük nem is történt semmilyen incidens.

Néhány hónap elteltével, amikor a németek megtámadták a Szovjetuniót, megtudtuk, milyen helyes döntés volt ez a lefegyverzés. A lett, a litván és az észt nemzetbiztonsági népbiztosok elmesélték nekem, milyen aljas, áruló módon viselkedtek ezeknek a katonatiszteknek a családtagjai, hogy azonnal a németek segítségére siettek.

„KÜLDJÉK EL EZT AZ ÜGYNÖKÖT A ... ANYJÁBA!"

Felhasználva a helyzetet, hogy a Baltikumban vagyok, úgy döntöttem, hogy kimegyek a határra, amelynek túloldalán a németek helyezkedtek el.

Megérkeztünk a határőregységhez. A parancsnokuk jelentette, hogy a németek idegesítően viselkednek, pimaszkodnak, nem ajánlatos találkozni velük, mert ők maguk nem hajlandók rá, naponta küldenek át a területünkre kémeket és bűnözőket.

Eleinte azt gondoltam, hogy a parancsnok csak túloz. Elindultunk a határőrhelyhez. Az őrhely parancsnoka jelentéstétel után szintén megerősítette e tényeket. Megkérdeztem, hol a németek legközelebbi őrhelye. Az őrhelyparancsnokunk mutatott három házat egy hegytetőn, én pedig elindultam oda. A határ (a demarkációs vonal) csak feltételesen volt megállapítva, a mieink és a németek között mindössze 50-70 méter távolság volt.

Amikor a németek meglátták a tisztek közeledő csoportját (úgy hatan-heten voltunk), az egyik házból kijött néhány ember. Az egyik német az öklét rázta felénk. Nem reagáltunk rá, teljes testmagasságban állva folytattuk a megfigyelést. Aztán a csoportból kivált egy német, felénk fordulva vizelni kezdett. Én köptem egyet, elfordultam, elindultam a határvonal mentén, a nyomomban kurjongatást és füttyögést hallottam.

Meglepett a németek viselkedése. Hiszen még meg sem száradt a tinta a barátságról szóló szerződésen, amelyet Ribbentrop és Molotov írt alá. Furcsának ítéltem a helyzetet.

Abakumov és én külön repülőkön tértünk vissza Moszkvába.

Én azonnal elmondtam Merkulvov népbiztosnak a határon tett látogatásomat, a németek viselkedését. Ő a rá jellemző visszafogottsággal hallgatott végig, azt mondta, hogy a napokban kapott üzenetet Berlinből az egyik rezidensünktől, akinek egy megbízható ügynök azt jelentette, hogy Hitler májusban vagy júniusban háborút indít a Szovjetunió ellen.

Én azonnal azt mondtam neki: „Ezt jelenteni kell a KB-nak, nekünk is intézkednünk kell!" Merkulov erre szomorúan azt felelte: „Jelentettem".

Felfogtam, hogy úgy látszik, ott, a KB-ban nem vették figyelembe ezt a jelentést. Aztán Merkulov azt is mondta, hogy az angol miniszterelnök közölte Sztálinnal, hogy a németek meg fognak támadni bennünket, de kérte, hogy erről ne beszéljünk senkinek.

Amint olvasom most e feljegyzéseimet, kénytelen vagyok kiegészíteni [őket] a következő tényekkel, amelyekről csak később szereztem tudomást.

1954-ben [a beosztottjaim], amikor az Állambiztonsági Bizottságban rendezték a dokumentumokat, tudomásomra hozták a berlini rezidens 1941. március 17-i eredeti feljegyzését, [amelyről] Merkulov jelentést tett Sztálinnak.[5]

A rezidens jelentette, hogy találkozott egy megbízható ügynökkel, akinek az információi nem vonhatók kétségbe. Az ügynök beszámolt róla, hogy Hitler a Szovjetunió elleni támadásra készíti fel a hadseregét, a támadást 1941 májusára, legkésőbb júniusára tervezi.

Ezt a jelentést Merkulov (az állambiztonsági népbiztos), betartva minden elővigyázatosságot, továbbította személyesen Sztálinnak, a saját kezébe. A kísérőlevélben röviden csak ennyi állt: „Küldöm a berlini ügynök jelentését. A dátum: 1941 márciusa".

E dokumentumot visszaküldték az NKVD-hez. A kísérőlevélben Sztálin elvtárs kézírásával a következő állt: „Merkulov elvtársnak. Küldjék el ezt az ügynököt a ... anyjába!", az aláírás: „I. Sztálin".[6]

[5] Szerov feljegyzéseinek másik variánsában arra utal, hogy olyan beszélgetésről van szó, amelyet „a munkatársunk (Korotkov ezredes) folytatott egy titkos találkozón egy megbízható ügynökkel".

[6] Hogy a náci Németország megtámadni készül a Szovjetuniót, erről többször is jelentést tettek Sztálinnak. Az az utasítás, amelyről Szerov ír, Merkulov 1941. június 16-i (nem pedig március 17-i!) jelentésére adott válasz volt. A jelentésben egy szovjet, a Luftwaffe vezérkarában dolgozó hírforrásnak, H. Schulze-Boysennek információjáról volt szó. Sztálin a következőt írta: „Merkulov elvtársnak. Elküldheti a »forrását« a német repülés vezérkarából a k... anyjába. Ez nem »forrás«, hanem dezinformátor. I. Szt." Sztálin hasonló módon reagált minden hasonló tartalmú dokumentumra. (Idézve: Карпов В. Маршал Жуков: Его соратники и противники в дни войны и мира. М., 1944. Кн. 1. с. 211.).

Világossá vált, miért felelte olyan szomorúan Merkulov: „Jelentettem". Még nekem, a népbiztos első helyettesének, az Össz-szövetségi K(b)P KB tagjelöltjének, a SZU Legfelsőbb Tanácsa küldöttének sem mert többet mondani, nemhogy megmutatni ezt a jelentést. Ezért bármely híresztelés vagy félreértelmezés azt illetően, hogy a felderítés nem tett jelentést, és nem figyelmeztette a Kormányzatot és a KB-t a Szovjetunió elleni támadás veszélyére, nem helytálló.

1954-ben megmutattam a KB első titkárának, Hruscsovnak ezt a jelentést, Sztálin reagálását, ő viszont nem tulajdonított [ennek] semmi jelentőséget, semmit sem mondott.

Nem értettem, miért nem hitt Sztálin a berlini hírszerzés jelentésének és más tényeknek: mint például a határaink melletti német csapatösszevonásnak, a németek szemtelen viselkedésének és egyéb tényeknek. De még ezt követően is, ahelyett, hogy elemezték volna a helyzetet, levonták volna a szükséges következtetéseket, az újságok továbbra is megnyugtató cikkeket közöltek arról, hogy minden rendben van.

1959-ben, amikor a Védelmi Minisztérium Fővezérkara parancsnokhelyetteseként dolgoztam, M. V. Zaharov* azt mondta nekem, hogy F. F. Kuznyecov* azt mesélte neki, hogy az archívumban állítólag megvan a GRU egykori vezetőjének, Golikov vezérőrnagynak jelentése az 1941 márciusában esedékes háborúról. Kértem, hogy keresse meg!

Amikor elém tették ezt a jelentést és elolvastam, világossá vált, miért nem hitt Sztálin az NKGB berlini rezidense jelentésének, amelyet Merkulov küldött át neki.

A Sztálinnak szóló jelentésben ez áll: „Katonai attaséink (itt következik öt vagy hat ország felsorolása) jelentése szerint a német katonai attaséktól megtudták, hogy a németek támadást készítenek elő a Szovjetunió ellen, körülbelül ez év május 15. és június 15. között.", azután következtek a csapások legvalószínűbb irányai, köztük a Moszkva ellenié is. A katonai attasék felsorolt közleményei között ott volt a berlini katonai attasé 1941. március 14-i közleménye is.

Ahelyett, hogy Golikov az objektivitás kedvéért elküldte volna ezeket a jelentéseket Sztálinnak, és ne a saját ostoba következtetéseit vonta volna le, ezt írta:

„1. Úgy vélem, a Szovjetunió elleni hadi cselekmények kezdetének legvárhatóbb időpontja a németek Anglia felett aratott győzelmének, vagy a velük megkötött békeszerződésnek pillanata lesz. 2. Azokat a híresztelléseket és dokumentumokat, amelyek a Szovjetunió elleni elkerülhetetlen támadást e tavaszra teszik, mindenképpen úgy kell értékelni, mint dezinformációkat, amelyek az angol vagy esetleg a német hírszerzéstől erednek. Aláírás: 1941. március 20., Golikov vezérőrnagy".[7]

Valamivel korábban „tett erőfeszítéseket" a haditengerészeti flotta népbiztosa, Ny. G. Kuznyecov* is. Ő március 6-án tett jelentést a KB-ba Sztálinnak arról, hogy „A berlini haditengerészeti attasé jelentette, hogy Hitler egyik vezérkari tisztjének szavai szerint a németek május 14-re behatolást készítenek elő a Szovjetunióba Finnországon, a Baltikumon és Románián keresztül".

A végén Kuznyecov még ezt is írja: „Feltételezem, hogy ezek az információk hamisak, és direkt amiatt terjesztik őket, hogy ellenőrizzék, hogyan reagál erre a Szovjetunió".

[7] A GRU parancsnokának, F. Golikovnak Sztálinhoz írott, 1941. március 20-i jelentését szó szerint idézzük (lásd: Служба безопасности // Журнал МБ России. 1993 г. № 3. с. 7.).

Ez a két felelőtlen hízelgő olyannyira meggyőzte Sztálint arról, hogy az elkövetkező hónapokban a németek nem fognak támadni, hogy nem hitt az NKGB-rezidens észszerű és igaz jelentésének, amelyről aztán Merkulov tett neki jelentést. Golikov és Kuznyecov a felelőtlen következtetéseikkel borzasztóan nehéz helyzetbe hozták országunkat...

Ami pedig a *Sorge* című mozifilmet illeti, amelyet az olaszok, franciák és japánok forgattak, majd az ezt követő Szovjetunió Hőse kitüntetést, amelyet azért kapott, mert ő volt az egyedüli, aki figyelmeztetett a háború kezdetére, amint látják, nem felel meg a valóságnak. Sőt mi több, én, aki abban az időben az Állambiztonsági Minisztériumban dolgoztam, nem emlékszem ilyesmire, most sincs róla fogalmam, kinek az ügynöke lehetett.[8]

Egyik alkalommal egy csekista azt írta az újságban, hogy Sorge vele állt kapcsolatban, egy másik esetben, a *Kr[asznaja] Zv[ezdá*-ban] pedig arról volt szó, hogy Berzin, a GRU parancsnoka szervezte be. Csak értse meg az ember!

Végül, emlékszem, hogy amikor elkezdődött a háború, Sztálin utasításba adta az Állambiztonsági Minisztériumnak, hogy mindenképpen fejtsék meg a japán rejtjelezést, hogy el tudják olvasni az üzeneteket, és megtudják, rátámadnak-e a japánok a SZU-ra. Ha lett volna egy jó ügynök az Állambiztonsági Minisztériumban vagy a GRU-nál, megfejtette volna, de ilyen nem akadt, ugyanakkor az újságírók feljegyzései alapján az a kép alakult ki, hogy birtokunkban volt a megfejtés.

Ez igaz is, csakhogy azt nem Sorgétól kaptuk meg, hanem egy másik, általam ismert úton. Ismerem azokat az embereket, akiket ezért kitüntettek.[9]

„NE LÉPJÜK ÁT A HATÁRT!"

Miután visszatértem a Baltikumból, munkához láttam. Meg kell mondanom, hogy nem tetszett az az „örökség", amellyel Merkulov, Kobulov és az NKVD többi tagja érkezett az NKGB-be. Sok volt az összekuszálódott ügy.

A grúzok, örmények és kiszolgálóik egymással barátkoztak, én egyedül vagyok, mint „varjág", aki Ukrajnából érkezett, ráadásul nem is csekista vagyok, hanem katona.

Mindegyikük azt várja el, hogy hízelegjenek, nyaljanak, hajbókoljanak nekik. De tőlem ugyan várhatják. Nem fogok lealacsonyodni, nem fogom soha életemben a lelkiismeretemet jó kapcsolatokra cserélni, vagy odadobni valakinek a kedvéért...

[8] Valóban, Richard Sorge (Ramsay), aki a szovjet katonai hírszerzés rezidense volt Japánban, figyelmeztette a Központot Németország háborús készülődéséről, viszont nem jelölt meg pontos dátumot. Így például az 1941. június 17-i ügynöki jelentésében a következőt jelentette a Vörös Hadsereg hírszerzési parancsnokának: „Egy német futár azt mondta a katonai attasénak, hogy meg van róla győződve, hogy a SZU elleni háború későbbre halasztódik, valószínűleg június végére. A katonai attasé nem tudja, lesz-e háború, vagy sem". (1941 год. Сборник документов. Кн. 2. М.: Демократия, 1998., с. 380.)

[9] A szovjet hírszerzésnek valóban birtokába jutott a japán diplomáciai és kormányzati levelezés rejtjelezésének kódja, Richard Sorge közreműködése nélkül. A kulcsszerepet ebben az ügyben olyan kódfejtők játszották, mint Borisz Aronszkij és Szergej Tolsztoj, valamint a rezidens Izumi Kozo. (Lásd: Дегтярев К., Колпакиди А. Внешняя разведка СССР. М.: Эксмо, 2009. с. 101-105.)

A munka, úgy tetszik, jól halad, de a lelkem nyugtalan. Gyakran felhívom a németekkel határos területeket, a lvovi, a breszti körzetet, ahonnan azt válaszolják: „Minden rendben", én azonban figyelmeztetem őket, hogy figyeljék alaposan a németeket.

Május 1-jén nagy díszfelvonulást rendeztünk, minden rendben zajlott, a haditechnika is rendben elvonult, mindenki elégedett volt, hogy milyen kiváló a mi Vörös Hadseregünk.

Május 5-én volt az akadémisták kibocsátása, amelyen Sztálin azt mondta, hogy a helyzet bonyolult, ezért a végzősöknek a helyi alakulatoknál erősíteni kell a katonai rendet és a Vörös Hadsereg ütőképességét.[10] Aztán fogadás következett, Sztálin jó hangulatban volt.

Május 6-án kijött a Legfelsőbb Tanács Elnökségének határozata, amely kinevezte Sztálint a Népi Komisszárok Tanácsának elnöki posztjára. V. M. Molotov lett az elnökhelyettes, valamint a külügyminiszter.

Amint azt megtudtam a KB munkatársaitól, a PB-ülésen igen komolyan vették ezt a kérdést, úgy döntöttek, hogy kormányunk és országunk tekintélyének megerősítése érdekében Sztálin elvtársat nevezik ki a kormányzat élére. Mindeközben M. I. Kalinyin, K. Je. Vorosilov és mások komoly aggodalmukat és félelmüket fejezték ki Németország szemtelen és provokatív viselkedésével kapcsolatban.

Május 12-én óráról órára súlyosbodik a helyzet. Megérkezett Londonba repülővel Hitler helyettese, Hess*. A szervek vonalán semmilyen jelzést erről nem kaptunk, hogy mi lenne ez az egész, nem tudjuk. A TASZSZ azt közölte, hogy Hess hadba lendült, emiatt repült oda. Ha megéljük, meglátjuk![11]

Június 14-én a TASZSZ közölte, hogy londoni és más külföldi sajtókban azt a híresztelést kezdték sulykolni, hogy a SZU és Németország között háború készül, hogy Németország állítólag területi követeléseket jelentett be, amelyeket a SZU visszautasított. Ezért Németország csapatösszevonásokba kezdett a SZU-val közös határain, azzal a céllal, hogy megtámadja, és a SZU is feszített tempóban készül a háborúra.

Ezek a híresztelések értelmetlenek, szólt tovább a közlemény. A SZU felelős vezetői felhatalmazták a TASZSZ-t annak közlésére, hogy Németország nem jelentett be területi igényeket a SZU-nak, ha Németország betartja a szovjet-német paktum feltételeit, akkor a SZU is be fogja tartani [őket], hogy a német csapatok átdobása a felszabadított Balkán határaira feltételezhetően nincs összefüggésben a szovjet-német kapcsolatokkal, hogy a Vörös Hadsereg nyárra tervezett manőverei csupán a hadkészültség szokásos évi ellenőrzésére szolgálnak, nem szabad azokat a Németország elleni ellenséges lépésként tekinteni.

Amint a TASZSZ közleményéből is látható, Golikov és Kuznyecov feltevései és a KB-nak küldött dezinformációi, azt hiszem, jelentős mértékben hatottak a TASZSZ-nak e közleményére. A Merkulovval folytatott beszélgetés során megértettem, hogy a helyzet sokkal komolyabb, hogy a kormányzatban nyugtalanító tények hangzanak el.

[10] 1941. május 5-én a katonai akadémiák végzőseiszámára fogadást rendeztek, amelyen Sztálin először beszélt nyilvánosan a Németország elleni háború elkerülhetetlenségéről.

[11] Hogy miért repült a náci párt második embere, R. Hess Londonba, annak valódi okai mind a mai napig történelmi rejtély maradtak. A magyarázatok skálája igen széles: az ideiglenes figyelemelterelléstől kezdve egészen odáig, hogy a Churchill által Hitlertől kiprovokált különbéke és a Nagy-Britanniával való katonai szövetség megkötésére érkezett.

A HÁBORÚ

Június 21-én napközben a külügyesek azt mondták, hogy átadták a SZU berlini nagykövetének azt a szóbeli jegyzéket, amelyben magyarázatot követelünk Németországtól a SZU határai mentén végrehajtott német csapatkoncentrációra. De Gyekanozov még aznap jelentette, hogy sem Ribbentrop (Külügyminisztérium), sem a helyettesei „nem voltak bent a Külügyminisztériumban".

21.30-kor Molotov bekérette Schulenburgot* (a német nagykövetet), megkérdezte tőle, miért nem válaszolnak a németek a SZU azon kérdésére, hogy miért vonják össze a csapataikat a határainknál. A nagykövet semmit sem tudott mondani.

Este Lvovból jelentést kaptam, hogy a határőrök feltartóztattak egy német őrmestert, aki azt mondta, hogy június 22-én a németek támadásba lendülnek a SZU ellen.

Néhány óra múlva KB PB-ülés kezdődött, amelyre meghívták Tyimosenkót (Védelmi Népi Komisszariátus) és a vezérkari főnököt, Zsukovot. A PB határozata szerint hadkészültségbe kell hozni a Vörös Hadsereg csapatait, azzal összefüggésben, hogy „június 22-23-án Németország részéről támadás érheti a SZU-t".

Június 21-én, annak ellenére, hogy szombatonként általában korábban mentünk haza, ez alkalommal tovább maradtunk. Éjszaka telefonált a népbiztos titkára, hogy ne menjek el, mert bent lesz a népbiztos és hívatni fog.

03.30-kor felhívott a lvovi UNKGB parancsnoka, jelentette, hogy a határon nyugtalan a helyzet, a németek tüzet nyitottak a határőrökre. Parancsba adtam, hogy pontosítsák a helyzetet.

Tíz perc múlva újra hívott, azt mondta, hogy a németek lőtték Przemyślt, be is hatoltak a városba. Aztán felhívtak Brestből is, és nagyjából ugyanezt jelentették.[12]

Gyorsan elindultam a népbiztoshoz, viszont ebben az időben a népbiztos minden helyettese összegyűlt Berijánál, úgyhogy mentem oda.

Berija bejelentette, hogy „A németek megtámadták a SZU-t, támadásba lendültek, haladnak előre. Mindenki maradjon a helyén és kövesse a helyzet alakulását!" Visszamentem az irodámba, bejött hozzám az NKVD helyettese, Kruglov* és Apollonov*.

A hangulatunk rettenetes. Elmondtuk a feltételezéseinket, hogy vajon mivel végződik ez az egész, habár mindez még csak a súlyos kezdet volt. Vádoltuk a rádiót és a sajtót amiatt, hogy naponta derűs hangulatot árasztott, nem figyelmeztette népünket a fenyegető veszélyről, sőt mi több, a TASZSZ június 14-i, a Szovjet Kormánytól eredő közleménye is elaltatta a népet azzal, hogy a németek nem fognak támadni.

Milyen fájdalmat éreztünk most a népünkért, amikor visszaemlékeztünk Sztálin és Vorosilov szavaira, hogy „Ha az ellenség megtámadja a SZU-t, akkor mi a saját területén fogunk csapást mérni rá!"

[12] Przemyślbe a németek már 1941. június 22-én behatoltak, igaz, másnap a Vörös Hadsereg és az NKVD csapatai kiverték őket onnan. Másodszor a várost június 27-én foglalta el a Wehrmacht. Brestet szintén megostromolták június 22-én, viszont a támadást végrehajtó német csapatok hátában az ellenállás fennmaradt egészen augusztus elejéig. 1941. június 30-án a Vörös Hadsereg feladta Lvovot.

E szavak sehogy sem illeszkedtek a valósághoz. A váratlanság természetesen nagy jelentőséggel bírt a németek számára, de nekünk sem kellett volna derűlátóknak lennünk.

Félóránként telefonálgattam hol Lvovba, hol Minszkbe, hol Leningrádba, érdeklődtem a helyzetről vagy az UNKGB, vagy a határőrség parancsnokaitól. Mindegyiküktől azt a választ kaptam, hogy a németek bombáznak, városokat foglalnak el, aztán utasításokat kértek arra vonatkozóan, mit csináljanak a szervek titkos irataival, felkészítsék-e a munkatársakat a kiköltözésre, felfegyverezzék-e őket, ha igen, mivel. Világossá vált előttem, hogy a németek három irányban kezdtek támadást: középen Moszkva ellen, északon Leningrád ellen, délen Ukrajna ellen.

Az éjszaka alvás nélkül telt. A népbiztos kétszer is magához hívatott, érdeklődött a helyzetről, kérte, hogy kövessem az eseményeket. Vasárnap déli 12-ig a telefonok mellett ültem, délután pedig úgy döntöttem, körbejárom Moszkvát.

Az emberek nyugtalanok voltak. Meg-megálltak a hangosbemondók előtt, mert a rádióban kormányfelhívást olvastak be a szovjet néphez.

Tyimosenko csak június 22-én reggel adott ki parancsot, amelyet átadtak elolvasni. A parancs arról szólt, hogy a Vörös Hadsereg minden erejét bevetve támadjon rá az ellenségre ott, ahol az megsértette a határt, verjük ki a németeket a területünkről, de ne lépjük át a határt! A légierő derítse fel az ellenséges légierő összevonásának helyeit, főbb csoportosulásait, semmisítse meg őket, de 100-150 kilométernél mélyebbre ne hatoljanak be a területükre! Tovább már nem is szeretném idézni ezt a „parancsot", amelyből arra a következtetésre jutottam, hogy Tyimosenko nem ismeri a helyzetet, vagy még inkább, hogy ebben is megnyilvánult a vezetésünk azon meggyőződése, hogy ez még nem háború, hanem talán csak félreértés.[13]

Olvastam a Vezérkar hadijelentését is, látható volt, hogy a helyzet nem így áll. A rádióközlemények így hangzottak: „Német reguláris csapatok június 22. folyamán harcokat folytattak a határőrségünkkel és a Vörös Hadsereggel, jelentéktelen eredményeket értek el egy-egy különálló irányban".

[13] A 2. számú direktíváról van szó, amelyet a katonai körzetek parancsnokainak és a Haditengerészeti Flotta népbiztosának küldtek ki 1941. május 22-én 07.15-kor. Itt a teljes szövege:
„1941. június 22-én 04 órakor a német légierő minden indok nélkül repülőtámadásokat indított a nyugati határ mentén lévő reptereink és városaink ellen, és bombázásnak vetette alá őket.
Ezzel egy időben a német csapatok különböző helyeken tüzérségi tüzet nyitottak, és átlépték a határunkat.
E hallatlanul aljas támadással összefüggésben, amelyet Németország a Szovjetunió ellen követett el,
PARANCSBA ADOM:
- Csapataink minden erővel és eszközzel támadják meg az ellenséges erőket, semmisítsék meg őket azokban a körzetekben, ahol átlépték a szovjet határt!
- Felderítő és harcászati gépek segítségével felderíteni az ellenséges légierő összevonásának és szárazföldi alakulatainak helyszíneit!
- Bombázó- és vadászgépek elemi csapásával megsemmisíteni az ellenség légierejét a reptereken, szétbombázni szárazföldi alakulataikat!
- A légicsapásokat a német terület 100-150 kilométeres mélységéig kell végrehajtani!
- Lebombázni Königsberget és a Memel-vidéket!
- Finnországi és romániai területekre külön utasításig nem mérni légicsapásokat!
TYIMOSENKO, MALENKOV, ZSUKOV"
(1941 год. Кн. II. М.: Демократия, 1998., с. 431.)

Majd tovább: „A nap második felében a Vörös Hadsereg tábori csapatainak megérkezésével a német csapatok támadásait határaink túlnyomó részén visszavertük, veszteségeket okozva az ellenségnek". Ekkor persze már sajnos nem lehetett elmondani az igazat, mivel a németek ekkorra már elfoglalták egy sor városunkat: Lvovot, Bresztet és másokat, gyors ütemben haladtak előre, a mi földünkön menetelve.

A nap végére megtudtam, hogy Molotov 05.30-kor bekérette magához Schulenburg nagykövetet, vagyis már csak akkor, amikor mindenfelé harci cselekmények zajlottak, és a nagykövet bejelentette, hogy országa hadat üzen a Szovjetuniónak.

A nagykövetség munkatársait internáltuk, őrizet alá vettük…

Mi pedig azonnal, még június 21-én beköltöztünk a minisztériumba, és többet nem is jártam haza. A családomat, mindenki mással együtt, Kujbisevbe evakuálták.

Negyedik fejezet

„Legfőbb rezidens maradok" (1941 június – december)

Június 27-én, már a háború ötödik napján Moszkva hadiállapotra rendezkedett be. Az előző napon Merkulov, az állambiztonsági népbiztos „az NKGB-UNKGB egész operatív-csekista állományát" mozgósításba helyezte.[1]

Mint a lubjankai hivatal egyik vezetője, Szerov ezt a mozgósítást teljes mértékben megszenvedte. Heteken át nem ment haza, vagy az irodájában töltötte az éjszakát, vagy kiküldetésben volt.

Szerovot az első napoktól kezdve a legbonyolultabb, nehezen teljesíthető, időnként lehetetlennek tetsző feladatokkal bízták meg. Nem véletlen, hogy amikor július 20-án az NKGB és az NKVD ismét egy népbiztossággá állt össze Berija vezetése alatt (aki ugyanekkor a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese és az Állami Védelmi Bizottság tagja is), Szerov a helyettese maradt.

Szerov mint népbiztoshelyettes az NKVD csapatainak és a Hátország Főigazgatóságának vezetője, aki a hátország védelmét biztosította. Ő lett az egyik alapítója a Partizánmozgalom Központi Vezérkarának és ideológusa a megsemmisítő egységek létrehozásának.

Az Állami Védelmi Bizottság megbízásából rendszeresen elhagyta Moszkvát, hogy különleges feladatokat hajtson végre Leningrádban, a Donyec-medencében, Kujbisevben. Szolgálati listájában egyébként szerepeltek kevésbé vonzó tételek is. Szerovot bízták meg a háború történetében először különböző népek tömeges kitelepítésével: 1941 augusztusában ő irányította a volgai németek Kazahsztánba telepítését.

Mindeközben a frontvonal egyre közelebb ért a fővároshoz. Október 13-án, a legfeszültebb pillanatban Szerovot kinevezték a Moszkvai zóna NKVD védelmi parancsnokává. Feladatai közé tartozott „a hátországi egységek szigorú rendjének bevezetése". Ettől kezdve szinte állandóan az első vonalban tartózkodott.

Moszkva feladása esetén Szerovnak ott kellett volna maradnia mint az NKVD illegális rezidense. Az Állami Védelmi Bizottság és személyesen Sztálin döntése értelmében ő vezette azt a különleges csoportot („ötös fogatot"), amely „a moszkvai és a moszkvai körzetben lévő vállalatokkal kapcsolatos speciális akciók végrehajtására" jött létre: több mint 1.100 fővárosi vállalat felrobbantásának és felgyújtásának megszervezésére, olyanokéra, amelyek nem juthattak az ellenség kezére.

Mint látható, Sztálin megbízott Szerovban, és hatékonyan ténykedő embernek tartotta (a nem hatékonyan ténykedőknek ennyi feladatot nem adnak; azokat a lovakat fogják be, amelyek húznak). A feljegyzésekben szó esik arról is, hogy 1941 júniusától decemberéig hétszer találkozott személyesen Sztálinnal. Távolról sem büszkélkedhetett minden marsall vagy népbiztos ennyi figyelemmel a vezér részéről.

E figyelemnek egyébként volt egy másik oldala is: elég lett volna akár csak egyszer is hibát követnie el ahhoz, hogy azonnal kegyvesztetté váljon...

Ahogyan Sztálin szokta mondani: „A csekista előtt csak két út áll: vagy a felemelkedés irányába, vagy a börtönbe".[2]

---

[1] Лубянка в дни битвы за Москву. Сборник документом. М.: Звонница, 2002., с. 27.

[2] Петров Н. Первый председатель КГБ Иван Серов. М.: Материк, 2005., с. 106.

„A HANGULATOM RETTENETES…"

Június 22-én nap közben V. M. Molotov beolvasta a rádióban a szovjet kormány felhívását a néphez: meg kell védeni a hazát a fasiszta betolakodók aljas támadásától…

Tetszett, amit mondott, helyesen beszélt.

Aztán közzétették a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének határozatát a hadiállapot bevezetéséről és az 1905-1918 között születettek mozgósításáról.

Ugyanazon a napon Olaszország hadat üzent a Szovjetuniónak. Egyébként azt, hogy „váratlanul" tört ránk a baj, szándékosan írtam idézőjelben, mert nekem végig a szemem előtt volt annak a két német pilótának ellenszenves pofája, akiket 1941 márciusában hallgattam ki, miután Luck közelében a kényszerleszállásukat követően feltartóztatták őket…

Ezek a gazemberek most ránk támadtak, mi pedig hittünk a barátságról szóló szerződésben.

A hangulatom rettenetes, különösen olyankor, amikor találkoznom kell olyanokkal, mint Kobulov és Abakumov, ilyenkor a hányinger kerülget. Csak bolyonganak az irodák között, járkálnak egyikük a másikhoz, sóhajtoznak, fogalmuk sincs, mihez kezdjenek.

Azt hiszem, ha konkrétan őket érintené a dolog – meg kellene szervezniük a védelmet, vagy teljes mellszélességgel védeniük kellene a hazát –, menekülnének, mint patkányok a süllyedő hajóról.

Nem bírtam már ezt az állapotot, felhívtam Je. A. Scsagyenkót, mondtam neki, hogy az első adandó alkalommal kérem továbbítani a Gazdának a kérésemet, hogy küldjenek ki bármilyen feladattal a harcoló csapatokhoz. Scsagyenko elgondolkodott, majd azt felelte, hogy ő nem rendelkezik az NKVD kádereivel. Jobb, ha adandó alkalommal én magam szólok erről.

Még ugyanazon a napon beszéltem a kérésemről Merkulovnak is, aki azt mondta, nem ajánlja, hogy e kéréssel Sztálin elvtárshoz forduljak, mert azt fogja hinni, hogy el akarom kerülni a nehézségeket, amelyek az állambiztonsági szervek előtt állnak a háború idején. Én erre azt mondtam neki: „A fronton mindenesetre nehezebb, mint a szerveknél".

Látom, hogy nem akar ezzel senki sem foglalkozni. Magamnak kell szólnom róla. Hívtam az adjutánsomat, utasítottam, hogy írasson ki a raktárból egy láda gránátot, egy Mausert és töltényeket, és még azon a napon kimentem az Entuziaszti sugárúton abba a faluba, ahol még akadémistaként laktam, a közeli erdőben elkezdtem lőgyakorlatot tartani és gránátdobást gyakorolni. A gránátokat egy patakba dobáltam, hogy ne legyen olyan erős a robbanás.

Aztán magamhoz hívattam a Moszkvai UNKVD parancsnokát[3] meg az osztályvezetőket, kiadtam nekik feladatként, hogy mérjék fel és jelentsék, hogy az NKVD-vel és a hadsereggel együtt milyen erőkkel rendelkezünk Moszkvában, mennyi és milyen fegyverzettel bírunk, mi kell ahhoz, hogy szükség esetén mindenkit felfegyverezzünk…

[3] P. Kubatkinról van szó, aki a Moszkvai körzet NKVD-jét vezette 1941. július 20-ig, amikor azt UNKVD-vé alakították át. Szerov hamarosan találkozni fog vele az ostromlott Leningrádban is, ahová Kubatkint 1941 nyarán az egyesített UNKVD parancsnokaként vezényelték.

Az események pedig szédítő gyorsasággal alakultak. A németek behatolása népünk túlnyomó többségét váratlanul érte.

A németek váratlan támadása nehéz helyzetbe hozta a nyugati határok mentén állomásozó csapatainkat. Áldozatos ellenállásuk ellenére állandóan tűz alatt álltak, nem voltak felkészítve arra, hogy harcot folytassanak a bekerítés és a fejetlenség közepette, amelyet a váratlan támadás váltott ki. A Vörös Hadsereg több egysége is az utolsó töltényéig harcolt, de erőteljes, szervezett ellenállást nem tanúsítottak.

A lakosság körében mindenféle híresztelések terjedtek: „visszavonulnak", „bekerítenek" stb. Természetes, hogy a nép, különösen a civil lakosság körében csapataink meghátrálásának néhány napja alatt, amikor feladtak egy sor várost, bizonytalanság, izgalom, időnként pedig pánikkeltő híresztelések és beszélgetések ütötték fel a fejüket.

Ezzel összefüggésben a frontok és a hadsereg vezetése előtt felmerült a hátország védelmének kérdése, mivel a németek többször is áttörték a szárnyvonalakat, pánikot keltettek a hátországban, kárt okoztak a hadianyag- és élelmiszer-szállításban. Ezen kívül áruló szovjet állampolgárokat küldtek a hátországba, akik diverzáns akciókat hajtottak végre és rémhíreket terjesztettek városaink bevételéről, arról, hogy hadseregünk feltétlenül vereséget fog szenvedni, meg hogy milyen szép is az élet a németek alatt.

Ezzel összefüggésben 1941. június 26-án létrehozták a Vörös Hadsereg hátországának védelmét biztosító Főigazgatóságot az NKVD szervezeteiből és csapataiból, ennek parancsnokává Leontyjev vezérőrnagyot* nevezték ki[4], engem pedig megbíztak a Vörös Hadsereg hátországa Főigazgatóságának és csapatainak vezetésével…[5]

Június 30-án létrejött az Állami Védelmi Bizottság, élén Sztálinnal, Molotovval, Vorosilovval, Malenkovval és Berijával. Az ÁVB teljes körű felhatalmazást kapott. Minden az ÁVB-től indult ki. Tulajdonképpen egy kollegiális Védelmi Tanács volt.

Valóban, a döntések igencsak operatív módon születtek.

NÉMET DIVERZÁNSOK A LUBJANKÁT OSTROMOLJÁK

Július 22-én kellemetlen esemény történt Moszkvában. Kora reggel, amikor világosodni kezdett, lementem a népbiztosság fogadószobájába, amely a Dzerzsinszkij térre nézett. Ezt megelőzően felhívtak a Légvédelem vezérkarától, hogy Moszkva körzetében egy német repülőgép, feltehetően egy Junkers 88-as (Ju-88) köröz.

[4] A Népi Komisszárok Tanácsa 1941. június 25-i, 1756-762cc számú határozata alapján a Vörös Hadsereg hátországának védelmét az NKVD-re bízták (Владимирцев Н.И., Кокурин А.И. НКВД МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939-1956). М.: Объединенная редакция МВД России, 2008., с. 48., 591.)

[5] A II. vh. idején Szerov a következő posztokat töltötte be (néhányat egyidejűleg): a belügyi népbiztos helyettese, a Moszkvai zóna hátországa védelmének parancsnoka (1941 február – 1942 február), az ÁVB Észak-Kaukázus védelmének megszervezéséért felelős tagja (1942), az NKVD meghatalmazottja az 1. Belorusz Frontnál (1945 január-július), az 1. Belorusz Front hátországa védelmének parancsnoka (1944 – 1945 május), az NKVD lengyelországi megbízottja (1945) és egyebek.

Amikor beléptem a fogadószobába, már ott voltak a pánikkeltők, Abakumov, Kobulov, Mamulov és a többiek. Velem együtt érkezett V. V. Csernisov is, egy katonaember, az NKVD helyettese.

Hirtelen ágyúlövések dördültek. Az ablakhoz ugrottunk. Néhány másodperc múlva srapnelek robbantak a levegőben. Mindenki kiabálni kezdett: „Ejtőernyősök!" Kiderült, hogy a pszichózis minket is elért.

Mondom, ezek srapnelek. Habzó szájjal vitatkozni kezdtek velem, hogy ezek ejtőernyősök. Feldühödtem, Csernisovhoz fordulva azt mondtam: „Vaszilij Vasziljevics, te katonaember vagy, csak felismered, hogy ezek srapnelek voltak". Ő hezitált kicsit, majd azt mondta: „Igen, ezek minden bizonnyal srapnelek voltak".

Így ment ez vagy 40 percig, amikor „jelentések" kezdtek érkezni Moszkva különböző kerületeiből – Himkiből, Szokolnyikiből, Mityiscsiből stb. –, hogy német ejtőernyősöket dobtak le. Két órán keresztül jöttek be ezek a „közlemények".

Eljutott a hír a Legfőbb Parancsnokság stábjához is, amely megkérdezte a moszkvai Légvédelmet, Gromagyin* és Zsuravljov* tábornokokat. Ezek zavarba jöttek, majd közölték, hogy úgy néz ki, tévedtek.

Sztálin feldühödött, bizottságot állított fel, amelyikbe bevették Malenkovot, Beriját és engem is. Megérkeztünk a Kirov utcába, ahol a Légvédelem vezérkara volt. Amíg a parancsnokok jelentést tettek a bizottság tagjainak, én kérdőre vontam néhány tisztet, hogyan fordulhatott elő ez a hiba.

Akkor ők elmondták, hogy amikor jelentést kaptak a Ju-88-asról, a Légvédelem stábja parancsot adott a repülőezrednek, hogy küldjenek fel három vadászgépet a Ju-88 ellen. Amikor a vadászgépek felszálltak, a légvédelmiseink, mivel nem volt tapasztalatuk a gépek megkülönböztetésében, srapnellel tüzet nyitottak a saját gépeinkre. Úgyhogy lövöldözés kezdődött, aztán pedig kitört a pánikhangulat az „ejtőernyősökkel" kapcsolatban.

Nagyjából ugyanezt tudta meg a bizottság is a parancsnokok jelentéséből. De a védelmi népbiztosság több tábornoka is igaznak fogadta el ezt a hamis riasztást, ráadásul, ahogy azt később nekem a védelmi népbiztosságnál elmondták, úgy döntöttek, hogy nem akarják csökkenteni a csapatok éberségét, ezért nem mondták el nekik, hogy téves riasztás és lövöldözés volt.

MERECKOV MARSALL KÖNNYEI

Augusztus elején bejött hozzám a nyomozóosztály egyik munkatársa, hogy egyeztessünk egy kérdésben. Amikor kifaggattam, hogyan mennek a dolgok a nyomozóosztályon (amely Kobulov alá tartozott), elmondta, hogy van egy katonatiszteket érintő ügyük, akiket kémkedéssel vádolnak, Vlodzimirszkij* (a nyomozóosztály vezetője) veri a gyanúsítottakat. Más nyomozók is gyakran emelnek kezet rájuk.

A beszélgetést követően azonnal elmentem Merkulov népbiztoshoz, elmondtam neki a dolgot. Meghallgatott, és mint mindig, hallgatott, aztán rám nézett és ezt mondta: „Te nem verted az ellenséget Ukrajnában?"

Erre ezt feleltem neki: „Ha a népbiztos verni kezdte volna őket, ezt csinálták volna a munkatársai is". Erre ő megjegyezte: „Előtted rettentően verték őket". Én erre azt válaszoltam, hogy a verés azzal végződött, hogy az előző népbiztos, Uszpenszkij elmenekült, de elfogták és agyonlőtték. Merkulov csak hallgatott.[6]

Tudtam, hogy Merkulov 1938-ig Grúziában dolgozott pártvonalon a KB-ban, ezért úgy döntöttem, hogy még hozzáteszem: „Nem hiszem, hogy a Vörös Hadsereg Fővezérkarának egykori parancsnoka, Mereckov japán vagy német kém lenne, amit Vlodzimirszkij ki akar szedni belőle".

Merkulov szigorúan rám nézett, és azt mondta: „Honnan tudod te ezt?" Felfogtam, hogy amiatt tette fel nekem ezt a kérdést, mert amikor szervezték a SZU NKGB-t, Merkulov a vezetőkkel folytatott beszélgetésben azt mondta, hogy mindegyiküknek teljes mértékben ismerniük kell a saját területükön folyó ügyeket, de nem szabad érdeklődést mutatniuk a más osztályokon folyó ügyek iránt.

A magam részéről egy ilyen kérdés után én is felfortyantam, azt mondtam, hogy „Engem az Össz-szövetségi K(b)P KB PB határozata alapján az Állambiztonság népbiztoshelyettesévé neveztek ki, ezért felteszem, hogy a munkatársak jelenthetnek nekem a más osztályokon folyó ügyekről is, én pedig a magam részéről köteles vagyok elmondani a véleményemet a népbiztosnak".

Merkulov elmosolyodott, majd így szólt: „Helyesen fogalmazol. Egyetértek, hogy utána kell járni ennek a zavaros ügynek! Menjünk el holnap a nyomozóosztályra, hallgassuk ki együtt Mereckovot!"

Magamban azt gondoltam, hogy ha ezt őszintén mondta, akkor első alkalomra egy efféle kötekedés nem is olyan rossz. Aztán még hozzátettem:

„Mereckovot a hadseregben úgy ismerik, mint jó katonai parancsnokot. Régi kommunista, 1917-től az, 1936-ban parancsnoka volt a Vörös Zászlós Különleges Távol-Keleti Hadseregnek. 1937-ben Spanyolországban volt. 1940-ben irányította a hadsereget a finn fronton, megkapta a Szovjetunió Hőse kitüntetést. 1941 februárjáig a SZU védelmi népbiztosának helyettese és a Fővezérkar parancsnoka volt. Sehogy sem látszik, hogy akár japán, akár német kém lenne".

Merkulov éppen csak elmosolyodott, de nem szólt semmit.

Másnap reggel felhívott: „Gyere be hozzám!" Amikor bementem, már bent ült nála Kobulov, hármasban mentünk el a nyomozóosztályra.

Amikor beléptünk Vlodzimirszkij irodájába, akkor már bent volt Mereckov tábornok, lefogyva, meggyötört ábrázattal, a nyomozó, aki az ügyét vitte, meg Vlodzimirszkij. Amikor leültünk, Merkulov Mereckovhoz fordulva azt mondta: „Na, meséljen a bűneiről!"

Mereckov, amikor megérezte, hogy a kihallgatást nem Vlodzimirszkij fogja vezetni, valahogy felélénkült, mondani kezdte, hogy mindaz, amit a megelőző kihallgatásokon

[6] Konkrét tények, amelyek azt bizonyítanák, hogy Szerov személyesen részt vett a foglyok verésében, nem maradtak fenn – eltekintve néhány vallomástól, amelyek azonban komoly kételyeket váltanak ki. Amajak Kobulov például azt nyilatkozta, hogy Szerov, amikor 1942-ben Üzbegisztánba érkezett, „munkatársai jelenlétében véresre vert" egy feltartóztatott német ügynököt. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a Kobulov testvérek és Szerov között finoman szólva is bonyolult volt a viszony. Ráadásul a nyilatkozattétel idejére Kobulovot már golyó általi halálra ítélték a Berija-ügy miatt.

vallott, nem úgy volt, mondani akart még valamit, de Vlodzimirszkij dühösen ránézett és azt mondta: „Mereckov, mondja el az igazat, azt, amit tegnap nekem is elmondott!"

Mereckov zavarba jött, azt motyogta: „Igen-igen, mindent elmondok". Másnap Merkulov a következőt kérdezte: „Mindaz, amit korábban mondott, igaz vagy sem?" Mereckov megint csak elkezdett mondani valamit, de Kobulov máris félbeszakította, azt követelve, hogy ismerje be a bűnét, hogy Blücherrel és másokkal együtt részt vett egy szovjetellenes csoport tevékenységében.

Nem tűrhettem tovább az efféle „kihallgatást", elvettem az asztalról egy cetlit, és ráírtam: „Kérem, fejezzék be ezt a komédiát!", és észrevétlenül odacsúsztattam Merkulovnak, aki szintén észrevétlenül elolvasta, összegyűrte, és azt mondta: „Rendben, Mereckov, be fogjuk hívni hozzánk". Ezzel a „kihallgatás" véget ért, mi kijöttünk.

Kobulov a folyosón a szemét meresztve megkérdezte Merkulovtól: „Szeva, most mi van?" (még régről a keresztnevükön szólították egymást). Merkulov rám mutatott, és azt mondta: „Szerov elvtárs nem ért egyet Mereckov vallomásaival". Kobulov dühösen nézett rám, én pedig nyugodtan az feleltem: „Természetesen".

Amikor visszaértünk Merkulov irodájába, felhívta Vlodzimirszkijt, utasította, hogy hozzák be hozzá Mereckovot. Kobulov feldühödve ült, nem nézett rám, a cigarettáját rágta.

Mondtam Merkulovnak, hogy jobb lenne Mereckovot Vlodzimirszkij távollétében kihallgatni, mivel Vlodzimirszkij verte, Mereckov pedig fél tőle, ettől még rosszabb lesz, nem mondja el az igazat, hanem megerősíti azt, ami a jegyzőkönyvekben szerepel. Merkulov egyetértett. Kobulov ellenvetéseket tett.

Tíz perc múlva Milova, a titkárnő jelentette, hogy meghozták a foglyot. Merkulov kiszólt: „Jöjjenek be!" Kinyílt az ajtó, Mereckovot karon fogva belépett Vlodzimirszkij. Merkulov székkel kínálta Mereckovot, Vlodzimirszkijnek pedig azt mondta: „Addig maga maradjon az előszobában!" Vlodzimirszkij csodálkozva nézett főnökére, Kobulovra, aki becsukta a szemét.

Amikor Vlodzimirszkij elment, Merkulov Mereckovhoz fordult és azt mondta: „Na, meséljen, Mereckov!"

Mereckov azonnal megérezte a fesztelen helyzetet, miután meglátta, hogy Vlodzimirszkijt eltávolították az irodából, beszélni kezdett, nagyjából a következőt mondta:

„Népi komisszár elvtárs, a nyomozók vertek engem, úgyhogy mindenféle ostobaságot vallottam magam ellen, de mindez nem igaz. Semmi rosszat nem tettem sem a hazám, sem Sztálin ellen. Orosz ember vagyok, itt születtem, Moszkva környékén. Most háború van, küldjenek engem egyszerű katonaként a frontra, harcolni fogok a hazámért! Jobb elesni az ellenséggel folytatott harcban, Moszkva védelméért, semmint hogy itt agyonverjenek. Kérem, jelentsék Sztálin elvtársnak a kérésemet!"

Szavai végére érve könny szökött a szemébe. Mi szótlanul ültünk. Kobulov is hallgatott. Merkulov aztán azt mondta Mereckovnak: „Menjen, jelenteni fogjuk!"

Amikor magunkra maradtunk, Kobulov megpróbálta bebizonyítani, hogy Mereckov csak kibúvót keres stb. Én nem bírtam tovább, élesen odaszóltam neki: „Jelenteni kell a KB-nak, ott majd eldöntik..."[7]

Egy óra múlva felhívott Merkulov, és azt mondta: „Gyere be hozzám, olvasd el a KB-nak szóló feljegyzést!" Amikor bementem hozzá, Kobulov is bent volt.

Merkulov átadta a lezáratlan feljegyzést, amely az Össz-szövetségi K(b)P KB-nak, Sztálin elvtársnak szólt, amelyben röviden össze volt foglalva, hogy Mereckov gyanúsított a kihallgatás során kijelentette, hogy a korábbi vallomásai nem felelnek meg a valóságnak, hogy ő csak bemártotta magát, nem ellensége a szovjethatalomnak, kéri, hogy küldjék ki a frontra. Én egyetértettem a szöveggel, így a feljegyzés el is ment.

Éjfél körül Merkulovot Mereckovval együtt a Kremlbe, Sztálin elvtárshoz hívatták. Sztálin és az AVB többi tagja szívélyesen fogadta Mereckovot, elbeszélgettek vele, majd Sztálin megkérdezte tőle, hogyan látja, ha a Legfelsőbb Parancsnokság stábjának képviselőjeként elmegy az Észak-Nyugati (Volhovi) Fronthoz, amelyet a finn háborúból már ismer. Mereckov beleegyezett, azonnal szabaddá is vált.

Éjjel egykor Merkulov magához hívatott engem és Kobulovot, közölte velünk mindezt. Kobulovnak még hozzátette, hogy minden iratot – kitüntetést, pártkönyvet, egyebeket – reggel 7-ig vissza kell szolgáltatni Mereckovnak.

Kobulov zöld színre változott dühében, és azt mondta, hogy minden iratot elküldtek már Kujbisevbe. Erre Merkulov azt mondta neki, hogy menjen el a Legfelsőbb Tanács Elnökségéhez, állíttassa ott ki a dokumentumokat. Mint később megtudtam, Kobulov egész éjszaka ez után járt, reggel 7-re oda is adták a papírokat Mereckovnak, aki nap közben elindult a frontra.

Fentebb megemlítettem: „Mindent elküldtek már Kujbisevbe". A helyzet az, hogy valamikor augusztus végén, amikor a szmolenszki vonalon veszélyessé vált a helyzet, az Állambiztonság szerveinek, de a többi népbiztosságnak is parancsba adták, hogy a levéltári anyagaikat, a Kreml értékes iratait és értékeit, a gyémánt alapot, az aranyat indítsák el Kujbisevbe, ahol NKGB és NKVD vonalon ott volt a képviselőnk, az NKVD népbiztoshelyettese, Obrucsnyikov*.[8]

[7] A hivatalos történetírásban mindeddig úgy tartották, hogy a katonai-fasiszta összeesküvésben való részvétel miatt letartóztatott Kirill Mereckov, a későbbi marsall 1941. augusztus 28-án szabadult azt követően, hogy Sztálin, akinek Mereckov személyre szóló levelet küldött, közbelépett. Szerov elbeszélése pontosítja a dolgot: éppen az ő beavatkozása révén menekült meg az egyik győztes hadvezér.
Már 1941 szeptemberében, miután Mereckov kijött a börtönből és megkapta a 7. önálló hadsereg parancsnokságát, végrehajtja a lehetetlent: a Szvir folyónál megállítja a finnek támadását. Igen hamar a Volhovi Front, majd a Karéliai Front parancsnoka lett, döntő szerepet játszott Leningrád blokádjának áttörésében, valamint felszabadította Karéliát, a sarkvidéket és Norvégiát. Mereckovnak jutott az a szerep, hogy pontot tegyen a II. világháború végére, amikor szétverte a japánokat Mandzsúriában. Ezért megkapta a Győzelem-rendet.

[8] A frontvonal Moszkvához közeledésével az a döntés született, hogy szállítsák el a hátországba a levéltári anyagokat, a moszkvai Kreml kincseit, a gyémánt alapot, a színesfém és drágakő készletet, a múzeumi gyűjtemények jelentős részét. 1941. július 4-én speciális szerelvénnyel elindították Tyumenybe V. I. Lenin holttestét. Július 5-én megkezdődött az állami és pártmunkások családjainak evakuálása. 1941 októberére Kujbisevbe, mint vészhelyzetre kijelölt fővárosba és más hátországi városokba evakuálták az NKVD központi apparátusának ¾ részét, valamint az operatív jelentéseket, kartotékokat, operatív és ügynökségi ügyeket.

BERLIN BOMBÁZÁSA

1941 augusztusában váratlanul megkaptam a KB PB határozatát, mely szerint kinevezik a Vörös Hadsereg Légiereje Katonai Tanácsának tagjává. Mint mindig, most sem beszélt velem erről senki, nem kérdezte meg, értek-e a légierőhöz vagy sem.[9]

Egy óra múlva felhívott Bulganyin*, aki akkor a SZU Állami Bankjának elnöke volt, megkérdezte: „Megkaptad a határozatot?" Mondom: „Meg". „Én is. Na, akkor menjünk!"

Kérdezem tőle: „Mit fogunk ott csinálni?" „A Gazda jobban tudja." Mondom neki: „Menj egyedül, derítsd ki a helyzetet, aztán majd elmondod nekem is!" „Rendben".

A nap vége felé felhív Bulganyin, és azt mondja: „Kiharcoltam ott magunknak egy-egy irodát, lesz egy közös titkárunk. Menjünk!" Abban maradtunk, hogy este elindulunk.

Amikor megérkezett P. F. Zsigarjov*, a Légierő parancsnoka, aki régi jó elvtársam volt, együtt mindent átbeszéltünk, aztán felhívta a Főparancsnokot, még este elindultunk – az egész Katonai Tanács – Sztálinhoz.[10]

Sztálin köszöntött bennünket, aztán azt mondta Zsigarjovnak: „Úgy döntöttünk, hogy megerősítjük a Légierő Katonai Tanácsát, ezért belevettük Bulganyint és Szerovot, ők segíteni fognak magának". Aztán rövid hallgatást követően azt mondta: „A németek Moszkva fölé repülnek és bombákat dobnak le. Mi talán nem tudjuk bombázni Berlint?", azzal Zsigarjovra nézett.

Pavel Fjodorovics félénk volt Sztálin előtt. Elmosolyodva azt felelte: „De tudjuk". „Akkor" – nézett most már mindannyiunkra Sztálin –, „szervezzenek meg egy erős légitámadást Berlin ellen, hadd érezzék ők is, milyen ez! Készítsék elő és jelentsék!" Aztán elköszöntünk és eljöttünk.

Zsigarjov irodájában meghánytuk-vetettük, hány DB-3-as bombázónk van, el tudnak-e repülni üzemanyag-feltöltés nélkül Berlinig és vissza. Kiderült, hogy nem túl sok van belőlük. Ráadásul közelebbi reptereken kell majd leszállítani őket, hogy elég legyen az üzemanyag a visszatéréshez.

Összeszámoltuk, hogy kb. 50 gépet tudunk Berlin ellen küldeni a következő reptérekről: Gyetszkoje Szelóból, Gorkij város környékéről meg még 2-3 másik helyről. A DB-3 lassú és alacsonyan szálló repülőgép, amely bombaterheléssel 370 km/h sebességre képes 3-4 kilométeres magasságban.

Ugyanakkor a német Ju-88-asok 580 km/h sebességgel, 5.000 méter magasságban repültek. Az összehasonlítás nem a mi javunkra dől el. De mit tegyünk, a Főparancsnok parancsa az parancs. Felosztottuk, ki minek a felelőse lesz, meghatároztuk a határidőt,

[9] Az okok, amelyek Sztálint arra vezették, hogy Szerovot kinevezze a Légierő Katonai Tanácsának tagjává, nem teljesen érthetők. Lehetséges, hogy összefüggésben állt Berlin hamarosan bekövetkező bombázásával, amiről az alábbiakban is szó lesz, ennek megfelelően a hosszú hatótávú repülésre alkalmas jelöltek kipróbálásával.

[10] Az itt leírt megbeszélés Sztálinnál 1941. július 3-án zajlott. Szerov 23.40-kor lépett be Sztálin dolgozószobájába Bulganyinnal, a Légierő parancsnokával, Zsigarjovval és annak két helyettesével, Ruhléval és Petrovval. Éjfélkor csatlakozott hozzájuk Zsukov, a Haditengerészeti Flotta népbiztosa, Kuznyecov, és a légierő későbbi főmarsallja, Golovanov. 00.50-kor hagyták el a dolgozószobát.

nekiláttunk. Én, mivel a háború első napjaitól kezdve a magas frekvenciájú kapcsolattartás hozzám tartozott, az állandó magas frekvenciájú kapcsolattartás és a Légierő hidrológiai és meteorológiai szolgálatának biztosítását vállaltam magamra.

Amikor a repülőgépeket eljuttattuk a megfelelő repterekre, teljes titoktartással arról, hogy milyen céllal, jelentettük Sztálinnak, megkaptuk a parancsot Berlin bombázására.

Egész éjjel nem aludtunk. A gépek fedélzetéről jelentették: „Elhagytuk Minszket, Varsót, nem lőttek bennünket.", „Közeledünk Königsberghez – előbb gyenge, aztán erőteljesebb légvédelmi tűz.", „Közeledünk Berlinhez, a város légterét egy csomó reflektor pásztázza, megkezdjük a bombázást". Ültünk és elégedetten hallgattuk.

Aztán elkezdődött. A kötelékparancsnok jelentette: „Erős légvédelmi tüzet nyitottak ránk", egy repülőgép kigyulladt, aztán egy másik is, a kapcsolat megszakadt. Egyes gépekről jelentették, hogy elindultak visszafelé, Königsberg közelében ismét tüzet nyitottak rájuk. Néhányan jelentették, hogy Messerschmittek követik őket. A hangulatunk elromlott.

Reggel, amikor összeszámolták, hányan tértek vissza – siralmas volt. Gyetszkoje Szelóban hét gép szállt le, Gorkijba egy sem jutott vissza, itt-ott, egy-egy útba eső reptérre leszállt még néhány gép. Összességében siralmas az eredmény.

A hosszú hatótávú légierőnk gyengének bizonyult, ezen kívül az is kiderült, hogy a Baltikum térségében légvédelmi egységeink és hadihajóink a saját gépeinket lőtték.[11]

Mindezt jelenteni kellett Sztálinnak. Estére összeszedtük magunkat és jelentettünk.

Sztálin hallgatott (a telefonban), majd azt mondta: „Este összehívom magukat, hozzanak magukkal egy hosszú hatótávú repülőparancsnokot is!", majd letette a kagylót. Zsigarjov Golovanov* alezredest (egy repülőezred parancsnokát) választotta.

Amikor este telefonált Poszkrjobisev, mindannyian elindultunk, mert Zsigarjov félt magában menni. Amikor megérkeztünk, az előszobában megláttam egy nagydarab, majdnem két méter magas repülőalezredest.

Bementünk a dolgozószobába, Sztálin szigorúan köszöntött bennünket, meg sem hallgatta Berlin bombázásának „eredményeit". Zsigarjov bemutatta neki Golovanovot. Sztálin azonnal hozzá fordult, és megkérdezte tőle: „Mi kell ahhoz, hogy a bombázóinkat megvédjük a német vadászgépektől?"

Az alezredes minden zavar nélkül, meglehetősen merészen – hogy többet ne mondjak – azt válaszolta: „Sztálin elvtárs, fedezze az ezredet vadászgépkötelékkel, akkor nem lesz veszteségem!"

Sztálin, hozzánk fordulva: „Látják, helyesen mondja Golovanov elvtárs. Ezt kell csinálni. Gondolják át a megszervezését, jelentsék az ÁVB-nek!", majd hozzátette: „Nem

[11] A szovjet légierő mindenekelőtt mint demonstratív akciót hajtotta végre Berlin bombázását. Egyfelől arra volt hivatott, hogy ráijesszen a németekre, másfelől, hogy megnyugtassa a szovjet embereket: a Reich vezetése ekkorra már nyilvánosságra hozta, hogy teljes egészében megsemmisítette a szovjet légierőt. Az első légitámadásra augusztus 7-én került sor a Légierő Balti Frontjának tizenöt hosszú hatótávú bombázógépével. A támadás váratlansága okán egyetlen gépet sem lőttek le. Miután ledobták Berlinre a bombáikat és röplapokat szórtak szét, sikeresen hazatértek. A későbbiekben a bombázások egészen szeptember 5-ig tartottak. Összesen kilenc légitámadást hajtottak végre, 33 repülőgép ledobott Berlinre 21 tonna bombát, a veszteség pedig 17 repülőgép volt.

kellene esetleg egy önálló hosszú hatótávolságú légierőt létrehozni?" Ezt követően távoztunk is.

Aztán Zsigarjov arról beszélt Golovanovnak, hogy azt kellett volna mondania: „A bombázógépeinknek alacsony a repülési magassága. Ami a legfontosabb: Hogyan fogják a vadászgépeink kísérni a gépeidet, amikor az üzemanyaguk csak 45 percre elég, a te vackaid meg 7-8 órát repülnek?" Golovanov csak hallgatott.

Ezzel Berlin bombázásának históriája véget is ért. A továbbiakban csak 5-6 gépből álló kötelékeket küldtek, ennyi.

Igaz, Sztálin aláírta és kihirdette a pilótáknak szóló köszönetet. Golovanov históriája viszont éppen csak ezzel kezdődött.

Amint P. F. Zsigarjov elmondta, Sztálin egy idő után visszatért a hosszú hatótávú légierő létrehozásának kérdéséhez, eszébe jutott a magas alezredes is. Magához hívatta, megbízta azzal, hogy gondolkodjon a hosszú hatótávú légierő kiválásáról a Légierőből. Aztán Golovanovot azonnal előléptették vezérőrnaggyá, kinevezték a hosszú hatótávú légierő parancsnokává. Aztán el is érte, hogy a Légierőből kiváljon a hosszú hatótávú légierő.[12]

Szeretnék pár szót szólni Sztálin jelleméről is. Sztálin, természetesen, alapjában véve nem szerette, ha ellentmondtak neki olyan kérdésekben, amelyekről már határozott véleménye volt, ebben a legkülönfélébb módokon segítségére voltak a tanácsadói, a PB tagjai is. Ahelyett, hogy szakszerűen értékelték volna a felmerülő kérdést, azon igyekeztek, hogy helyeseljenek, ezzel megerősítsék Sztálint a véleményében, amely időnként helytelen volt.

Így aztán valaki minél aktívabban helyeselt, annál odaadóbb hívének bizonyult, úgyhogy igyekeztek egymást túllicitálni. Molotov és Vorosilov nem egyszer kellemetlen helyzetbe kerültek, amikor merészeltek ellentmondani neki, ilyenkor napokon át nem hívta meg őket az értekezletekre. Ezt több alkalommal is megfigyelhettem.

Mégsem lenne helytálló azt mondani, hogy Sztálinnak nem lehetett ellentmondani, később én magam is többször meggyőződhettem erről, csak ügyesen kellett hozzá megválasztani az ellentmondás formáját, valahogy így: „Sztálin elvtárs, lehet, hogy jobb volna így és így tenni, hogy jobban biztosíthassuk döntésének végrehajtását". Ő pedig egyetértett, ha értelmes javaslat hangzott el.

Gondosan odafigyelt rá és ismerte is a repülőgép-technikát, jól emlékezett minden újításra, amelyeket javasoltak neki, számonkérte, hogy megvalósították-e vagy sem.

[12] Alekszandr Golovanov, a finn háború veteránja, akit kétszer is kitüntettek, aztán az Aeroflot főpilótája lett, még 1941 januárjában levelet írt Sztálinnak azzal kapcsolatban, hogy a bombázógépek pilótáit fel kell készíteni rossz időben történő repülésre is. Sztálin felfigyelt a kezdeményező pilótára, személyesen fogadta, meghallgatta, a hosszú hatótávú bombázóezred irányításával bízta meg.
Golovanov második látogatása a vezérnél 1941 júliusában zajlott le – ezt írja le Szerov is –, és a pilóta számára valóban sorsdöntőnek bizonyult. Augusztustól már divízióparancsnok, októberben pedig vezérőrnagy. 1942-ben javaslata alapján Sztálin elkülöníti a hosszú hatótávú légierőt a Szovjet Légierőtől, közvetlenül a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása (vagyis önmaga) alá rendeli. Természetesen Golovanovot teszi meg parancsnoknak. Az alezredesi rangtól a repülős főmarsallságig vezető utat mindössze három és fél év alatt teszi meg: a Marsall-csillagot 39 évesen – a történelem során legfiatalabbként – kapja meg.

Nem tűrte a hazudozást és teljesítetlen ígéreteket, ha azt látta, hogy valaki a maga javára meg akarja szépíteni a fronthelyzetet vagy a csapatok állapotát, akkor nem hallgatta végig, hanem „Minden jót!" szavakkal véget vetett a beszélgetésnek, egy csomó esetben pedig durván félbeszakította a beszédpartnerét.

Már a háború első hónapjaiban leváltott a posztjáról egy sor tábornokot, akik nem helytálló jelentéseket tettek a helyzetről, vagy öndicsőítő jelentéseket tettek olyan nagyobb települések elfoglalásáról, amelyeket nem foglaltak el (mint Sz. P. Ivanovot, a front vezérkari főnökét[13]) stb.

Ha Sztálinnál voltam, mindig készenlétben álltam, mivel többször is észrevettem, ha bementem hozzá valamely kérdést illetően, a beszélgetés hirtelen olyan témára változhatott, amelyet rendszerint nem is igen ismertem.

Szóltak erről nekem azok a katonatisztek is, akik gyakrabban jártak nála – Antonov, Vasziljevszkij*, Zsukov, Bulganyin és mások.

Meglepett továbbá az is, hogy Sztálin időnként belement apró kérdésekbe is, olyanokba, amelyek lényegtelennek tűnhettek. Katonatisztek fogadásakor rákérdezett olyan részletekre, amelyeket némely tábornokok nem tudtak. Ilyenkor elégedetlenné vált, ritka esetben hívta magához másodszor is az ilyen tábornokot.

A vezérkariaknál gondosan átnézte a térképeket, tanulmányozta a helyzetet. Ha új embert hívott magához, azzal különösen udvariasan viselkedett.

Ugyanakkor a közeli emberekre (a PB tagjaira) – nem egyszer hallottam – vagy ráüvöltött, vagy az adott PB-tagra szó nélkül rálegyintett, ami azt jelentette: „Hallgass!", és ő maga is figyelte az embereket. Ha egy okos ember megtetszett neki, akkor akár újra magához hívatta, sőt, elő is léptette.

HÁROM NAP A BLOKÁD ALATT ÁLLÓ LENINGRÁDBAN

Szeptember első napjaiban, miután a németek elfoglalták Tallinnt, Lugát és néhány más Leningrádhoz közeli várost, Leningrád bekerítése fenyegető veszéllyé vált.

A katonák, akik ott jártak, elmondták, hogy a Leningrádi Front vezetése megtesz minden intézkedést a határvédelem megerősítésére, a népfelkelő csapatok mozgósítására a lakosság, a még nem sorköteles egyetemi hallgatóság köréből stb., de a helyzet rosszul állt. A Leningrádi Front főparancsnoka K. Je. Vorosilov volt, a Fegyveres Erők Parancsnokságának tagjai – Kuznyecov, Zsdanov és mások.

Szeptember 5-én vagy 6-án hívatott az ÁVB tagja, Malenkov, azt mondta, repüljek el Leningrádba, ismerkedjem meg a helyzettel, visszatérésem után tegyek neki jelentést.

Megpróbáltam kideríteni küldetésem részleteit is, de nem sikerült. Hogy a katonai vonalat, vagy a belügyi szervek vonalát akarta-e kideríttetni velem, nem tudtam, de úgy döntöttem, megpróbálok tájékozódni egyik és másik irányban is. Három napot kaptam.

[13] Valójában Sz. P. Ivanovot, az 1. Ukrán Front vezérkari főnökét a hamis jelentései miatt nem a háború elején, hanem 1943 novemberében váltották le posztjáról (lásd: a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának 30241-es számú utasítását).

Még a sötétség beállta előtt elindultam, alacsonyan repülve, határozottan kértem a Légierőt, hogy adjanak ki figyelmeztetést az útvonalra, nehogy a mieink lelőjenek, a németek elől meg valahogy majdcsak elrejtőzöm. Nehéz repülőút volt, leszállás előtt alig láttunk valamit, Leningrádban alig tudtunk leszállni, orral majdnem a földbe fúródtunk.

A városban tényleg hadiállapot uralkodott. Az emberek valóban felfegyverkezve jártak, gondolok itt az öregekre, a kamaszokra és a közlekedésirányító nőkre is stb.

Este az utcák sötétek, csak itt-ott égnek tábortüzek, amelyeken ételt főznek. Egyszóval, szörnyű a helyzet. Leningrádban tanultam, ott jártam 1925-1928 között katonaiskolába, úgyhogy a várost jól ismerem.

Az UNKVD parancsnokával, Kubatkinnal* hosszan elüldögéltünk és mindenféléről beszélgettünk, kora reggel pedig kimentünk a védelmi vonalakhoz. Éppen csak elhagytuk a Pulkovói-dombok irányába a Putyilov gyárat, ott már kezdődött is két védelmi vonal.

Végigjártuk a lövészárkokat, megnéztük a géppuskafészkeket, a tüzelőállásokat és egyéb védelmi eszközöket, és az a bizonytalan érzésem támadt, hogy ezek a kis létszámú alakulatok, a rosszul kiképzett népfelkelő osztagok aligha tudják megállítani az aljas fasisztákat, akik állig fel vannak fegyverezve és páncélba vannak öltöztetve.

Előfordulhat, hogy éppen gyengébben álló helyekre vetődtünk el, de nem éreztem sem szigorú rendet, sem katonás fegyelmet. Azzal együtt mondom ezt, hogy tudom, minden katona és parancsnok fiatal még, de a beszélgetéseikből ítélve valahogy nem tetszett a harci szellem sem. Jártunk más helyeken is, a helyzet mindenütt súlyos volt.

Találkoztam K. Je. Vorosilovval és A. A. Zsdanovval is, el is mondtam nekik mindezt, de ismerve mindkettejük engedékeny jellemét, azt is vártam tőlük, hogy elkezdik objektív okokkal magyarázni nekem az egészet. Lényegében a három nap alatt, amit Leningrádban töltöttem, a véleményem nem javult, úgyhogy ezzel is tértem vissza.

Amikor jelentést tettem Malenkovnak, mindent elmondtam neki, kifejtettem azon véleményemet, hogy Vorosilov és Zsdanov őszintén igyekeznek megtenni mindent, hogy megtartsák Leningrádot. Malenkov végighallgatott, nem vágott közbe, időnként feltett egy-egy kérdést, de a véleményét a jelentésemről nem mondta el. Elköszöntem és eljöttem tőle.

Néhány nap múlva Leningrád helyzete tovább romlott, odavezényelték G. K. Zsukov hadseregtábornokot. Azt hiszem, nem az én információim alapján történt meg ez a váltás, de azt gondolom, ennek még nagy haszna lesz.[14]

[14] 1941 szeptemberének elején a Leningrád körüli blokádgyűrű egyre szorosabbra záródik. A finn csapatok elfoglalták a Karéliai-földszorost, ezzel észak felől elzárták a városhoz vezető utat. Délen a német egységek, miután elfoglalták Észtországot, Pszkovot, Novgorodot, Lugát, augusztus 30-án eljutottak a Néva középső folyásához. Éppen azon a napon, 1941. szeptember 8-án, amikor Szerov Leningrádba érkezett, elfoglalták Schlüsselburgot, így az északi fővárost teljességgel elvágták mind a víztől, mind a szárazföldtől. Éppen ezt a napot szokás a leningrádi blokád első napjának tartani.
Nyilvánvaló, hogy Szerov jelentése is közrejátszott abban, hogy Sztálin megváltoztassa nemrégiben hozott döntését. K. Je. Vorosilovot 1941. szeptember 5-én nevezte ki a Leningrádi Front parancsnokává, de őt már szeptember 14-én G. Zsukov váltotta fel. Az új parancsnok aktívan látott hozzá a város védelmének megszervezéséhez. (Visszaemlékezéseiben azt írja, hogy szeptember 9-én vagy 10-én sürgősen érkezett meg Leningrádba.)

FELKÉSZÜLÉS MOSZKVA FELADÁSÁRA

Szeptember végén kijött az ÁVB „szigorúan titkos" utasítása, mely szerint alá kell aknázni Moszkva legfontosabb objektumait – szállodákat, színházakat stb. Létrehoztak egy irányító trojkát, amelynek elnöke a Moszkvai Városi Bizottság második titkára, G. M. Popov, tagjai: Merkulov állambiztonsági népbiztos és az NKVD első helyettese, Szerov.[15]

Sokat kellett dolgozni, mert kiszállítani és elhelyezni a robbanóanyagot – ez még csak a dolog egyik fele. De kihúzni a vezetékeket, úgy elhelyezni a készletet, hogy ne lépjen működésbe, amikor nem kell – ez az igazi nagy és félelmetes feladat.

Az utászokkal együtt napokon át csak ezen dolgoztunk, ellenőriztünk minden pontot, legfőképpen az embereket, akik ezzel foglalkoztak, mivel néhány objektum, mint például a Moszkva Szálló alá több tonna robbanóanyagot helyeztünk el. De mindent megcsináltunk, ahogy kellett…

Tegnap behívott magához az állambiztonsági népbiztos, Merkulov, bejelentette a KB döntését, mely szerint Moszkva feladása esetén engem főrezidenssé neveznek ki, és illegálisan Moszkvában maradok.[16] Mindehhez a vezetés megkérdezte, milyen fedőfoglalkozást választok magamnak.

Elgondolkodtam, úgy döntöttem, hogy mivel katonai és csekista képzettségen kívül más foglalkozásom nincsen, viszont kocsit vezetni tudok 1932 óta, amikor a tüzérezredhez technikai eszközök érkeztek, Ny. D. Jakovlev (az ezredparancsnok) parancsba adta minden parancsnoknak, hogy tanuljon meg traktort, teherkocsit és személykocsit vezetni. Azóta én magam vezetem az autóimat. Úgyhogy utasítást adtam, hogy állítsanak ki számomra egy II. kategóriás gépkocsivezetői jogosítványt. Ahogyan később Ignatosvili[17] elmondta nekem, a nevemet, mint főrezidensét maga Sztálin jelölte meg, mivel én akkor még csak négy hónapja voltam Moszkvában, és senki sem ismert…

[15] Az ÁVB 1941. október 8-i határozata alapján létrehoztak egy „ötös fogatot" „Moszkva és a moszkvai körzet vállalatainál végrehajtandó speciális műveletek megvalósítására". A csoport tagjai közé került Szerov (mint vezető), a Moszkvai UNKVD parancsnoka, Zsuraljov, a Moszkvai Városi Bizottság titkára, Popov, a Moszkvai Bizottság titkára, Csernouszov, a Vörös Hadsereg főmérnöke, Kotljar. Az „ötös fogat" feladata annyira titkos volt, hogy még az ÁVB szigorúan titkos határozatában sem fejtették ki a „speciális műveletek" lényegét. A csoportnak valójában meg kellett szerveznie 1119 fővárosi létesítmény aláaknázását és előkészítését a megsemmisítésre; a főváros feladása esetén ezek nem kerülhettek az ellenség kezére. A létesítmények többségét (707-et) vagy fel kellett volna gyújtani, vagy mechanikus úton működésképtelenné tenni, a többit pedig felrobbantani. (Органы государственной безопасности в ВОВ. Начало. Т. 2. Кн. 2. М.: Русь, 2000., с. 185-186, 196-197.)
A Szerov által jóváhagyott terv szerint az objektumok aláaknázását két nap alatt el kellett végezni: október 10-én 18 óráig. (Лубянка в дни битвы за Москву. М.: Звонница, 2002., с. 73074.)

[16] Az ÁVB 1941. október 15-i határozatának értelmében „ha az ellenség megjelenik Moszkva kapuinál", Berijára és Scserbakovra hárult volna a feladat, hogy „végrehajtsák a vállalatok, raktárak és azon intézmények felrobbantását, amelyeket lehetetlen evakuálni, valamint a metró elektromos berendezéseit (beleértve a vízvezetéket és csatornázást is)." Látható, hogy Szerovnak mindeközben hamis iratokkal az elfoglalt városban kellett volna maradnia, koordinálnia a harci egységek és az ügynökségek munkáját.

[17] Helyesen: Ignatasvili, Egnatasvili vagy Jegnatasvili.

Komolyan elhatároztam, hogy nem megyek el Moszkvából sehová. Meghúzom magam valahol a környéken, mondjuk, teherautósofőrként, szakállt növesztek, előtte magam köré gyűjtök néhány párthű és hazaszerető elvtársat, jó kis meglepetéseket szervezünk a németeknek. Úgy gondoltam, hogy ha ezt Gyenyisz Davidov meg tudta tenni 1812-ben, akkor előttem most több lehetőség áll.

Már össze is tákoltam egy értelmes, fiatal parancsnokokból álló egységet, olyanokból, akiket gyakran vittem magammal a frontra, kifigyeltem őket, többüket név szerint is ismertem, ez a 30 katona az alapját képezhette a ránk váró „munkának".

Számba vettem az alkalmas tiszteket is. Nagy segítségemre volt ebben Tuzslov*. Bátor, határozott és tisztességes orosz ember volt, határőr. Elkészíttettem magamnak a jogosítványt és a személyit, meg hozzá sofőrnek való öltözéket. A fegyver is elő volt készítve a megfelelő helyre, amelyet csak két ember ismert. Egyszóval, készen álltam...

Moszkvában az NKVD-nél és az NKGB-nél megjelentek azoknak a területeknek munkanélkülivé vált területi parancsnokai, amelyeket a németek elfoglaltak. Megtanácskoztuk a dolgot, arra a következtetésre jutottunk, hogy a csekistákat és az NKVD munkatársait alkalmazni tudjuk azokon a területeken és kerületekben, amelyeket az ellenség fenyeget, felvehetik a harcot a betolakodókkal és a cinkosaikkal, a csekistákból pedig partizánegységeket lehet szervezni.

Az ötletünket jóváhagyták, kijött az NKGB és az NKVD rendelete, hogy hozzuk létre a megsemmisítő zászlóaljak és partizáncsapatok stábját a diverzánsokkal, kémekkel és egyéb ellenséges elemekkel folytatandó harc érdekében. Engem a SZU NKVD megsemmisítő alakulatai Központi Stábjának parancsnokává neveztek ki.[18]

Abban az időben mindenféle ostoba, provokációs híresztelések terjedtek el német deszantosok átdobásáról stb. Ráadásul még „szemtanúk" is akadtak. A megsemmisítő zászlóaljak feladatul kapták, hogy kivizsgálják az efféle eseteket, tartóztassák le a valóban leleplezett diverzánsokat és kémeket. Aztán ezekhez a megsemmisítő zászlóaljakhoz hozzácsatoltuk az NKVD munkatársai által irányított partizánalakulatok szervezetét is.

Szóval, teli voltunk munkával, ehhez még hozzá kell tennem, hogy minden héten kiküldetésbe mentem olyan vidékekre, ahol súlyos volt a helyzet, amelyeket a németek nagyon szorongattak.

[18] A megsemmisítő zászlóaljakat a SZU ÁVB 1941. június 24-i, „A frontok mögötti sávokban az ellenséges ejtőernyős deszantosokkal és diverzánsokkal folytatandó harcról" szóló határozatával hozták létre. Ezek az önkéntes alakulatok a párt-, komszomlista-, gazdasági- és szakszervezeti szervezetek nem hadköteles tagjaiból jöttek létre. Feladatuk volt a diverzánsok, ellenséges ejtőernyősök, kémek, dezertőrök, bűnözők, spekulánsok, fosztogatók stb. feltartóztatása vagy megsemmisítése. A történészek véleményei a megsemmisítő zászlóaljak szerepéről és ténykedésük hatékonyságáról eltérnek egymástól.
Az ÁVB említett határozatának végrehajtása érdekében az NKVD-nél stábot hoztak létre a front közeli sávokban tényked ő német ejtőernyősök és diverzánsok elleni harcra. A stáb vezetője G. Petrov vezérőrnagy lett. Az NKVD stábja alá tartoztak a határ közeli területeken és köztársaságokban megszervezett NKVD-s operatív csoportok is, amelyeknek az ellenség felkutatása érdekében át kellett fésülniük a helyi területeket. E munka koordinálása szintén Szerovhoz tartozott: jellemző, hogy 1941. október 13-án ugyanazt a Petrov táborokat nevezik ki az NKVD moszkvai zónájának védelmére alakított stáb parancsnokává, vagyis Szerov közvetlen beosztottjává is. A későbbiekben még többször is összehozza őket egymással a sors. (Az utasítás szövegét lásd: Биленко С. В. На охране тыла страны. Истребительные батальоны и полки в Великой Отечественной войне. 1941-1945. М.: Наука, 1988., с. 250-251.)

KONYAK CHURCHILLNEK

Elfelejtettem leírni, hogyan repültem Kujbisevbe Churchill fogadására.
Augusztus közepén (1942-ben) felhívtak a Kremlből, közölték, hogy Sztálin elvtárs hívat. Megjelentem.

Sztálin azt mondta: „Szíriából Moszkvába érkezik Churchill. Önnek és Visinszkijnek* kell fogadnia Kujbisevben a reptéren! Jól meg kell vendégelni és továbbküldeni Moszkvába! Szereti a konyakot. Haladéktalanul induljanak!" Két óra múlva elindultunk.

Egyébként amikor 1942-ben egyszer V. I. Sztálinnal repültem Kujbisevbe, a gépünkkel (Li-2) történt egy kis kellemetlenség. Amikor elértük a Volgát, az egyik hajtómű füstölni kezdett. A pilóta megtett minden intézkedést az oltáshoz, de nem segített. Az egyik motor leállt és kigyulladt. A városig még több tíz kilométer maradt hátra. Mondom a pilótának, hogy kezdje meg a süllyedést, ráfordulás nélkül kezdjük meg a leszállást. A légi szabályok szerint ez azt jelenti, hogy veszélyben a gép.

Süllyedés közben úgy-ahogy elboldogultunk egy motorral. Amikor a reptér fölött ereszkedés nélkül leszállásra készültünk, a gép mint egy kő zuhant lefelé. Úgy-ahogy leszálltunk, gurultunk vagy ötven métert, amikor a második motor is leállt. (Ha ez a levegőben történt volna!)

Azonnal tűzoltó- és mentőkocsik érkeztek oda hozzánk, arra számítva, hogy katasztrófa fog bekövetkezni.

Ezúttal azonban minden rendben zajlott. Kocsiba ültünk, behajtottunk a városba. Ott mindent előkészítettem másnapra, aztán mentem a családomhoz.

Este megjelent nálam a különleges osztály vezetője és az UNKVD parancsnoka, Blinov*, engedélyt kértek, hogy beszámoljanak egy ügyről. Kiderült, hogy Leonyid Hruscsovról van szó, akit gyilkosság miatt börtönbe csuktak.

Kiderült, hogy a sebesülését követően kórházban volt, hogy felépüljön. Miután felépült, részegre itta magát, és az egyik szállodában összevitatkozott egy zsidóval, aki szintén részeg volt, azt mondta neki, hogy mivel ő pilóta, kiválóan tud lőni. A zsidó ezt vitatta.

Leonyid azt mondja neki: „Tedd a fejedre ezt a poharat, én odamegyek a szemközti falhoz, és el fogom találni onnan a poharat!" A zsidó odaállt az ajtóhoz, fején a pohárral. A golyó néhány centivel a pohár alatt talált be. A pohár leesett, a zsidó átlőtt fejjel a földre zuhant.

A különleges osztály munkatársai azt kérdik tőlem: „Most mi legyen?" Sajnáltam Hruscsovot, aki a sztálingrádi fronton volt, a fia pedig részegen ilyen ostobaságot csinált.

Az akkori törvények szerint az efféle bűncselekményért bizonyos idejű börtönbüntetés kiszabása mellett az illetőt a frontvonalba kellett küldeni. Azt tanácsoltam, hogy az ügyész bevonásával ezt a büntetést szabják ki Leonyidra is. Ki is küldték aztán a frontra, ahol becsülettel harcolt, majd egy ütközetben meghalt. De ez csak egy kis kitérő volt.[19]

[19] Leonyid Hruscsov egy részeg mulatságon lelőtt egy matrózt, amiért nyolc évre elítélték, azzal, hogy a büntetését a fronton kell megkezdenie. 1943. március 11-én nem tért vissza egy légi csatából.

Reggel Visinszkijjel együtt kimentünk a reptérre, gyakorlatoztatni kezdtük a díszőrséget, a zenekart (Nagy-Britannia himnuszát) stb.

Úgy egy óra körül felbukkant egy négymotoros gép, de anélkül, hogy ereszkedni kezdett volna, ment tovább. Jelet adtunk neki a leszállásra. A gép három kilométeres magasságban megbillegtette a szárnyait (üdvözlet!), és ment tovább Moszkva felé. A fedélzetről a rádiós közölte: „Kitart az üzemanyag Moszkváig".

Telefonáltunk Moszkvába, aztán kimentünk a dácsára, ahol elő volt készítve a fogadás és az ebéd. Húsz főre volt megterítve, mi pedig ketten voltunk. De nem feszélyeztük magunkat, meghívtuk a párt KB vezetőinek családtagjait, akik a közelben laktak, nagyszerűen megebédeltünk.

Egyébként ott volt az én családom is. Szvetlanka sajnos betegeskedett. Mindössze kétéves volt. Sajnáltam. De éltek, unatkoztak, a fronthelyzetről csak az újságokból és a rádióból tájékozódtak. Vovka[20] elmondta nekem a Szovjet Információs Hivatal híreit.

Mint később megtudtam, Churchill rossz hírt hozott: 1942-ben a szövetségesek nem tudják megnyitni a második frontot.[21]

FELROBBANTANI A DONYECK-MEDENCE BÁNYÁIT!

Október közepén a németek aktív támadó hadműveletekbe kezdtek, széles frontvonalat nyitottak, Moszkva, a Donyeck-medence ellen vonultak.

Október 15-én behívtak a Főhadiszállásra, Sztálin, miközben fel-alá járkált a dolgozószobájában, hozzám fordulva ezt mondta:

„A németek Ukrajna ellen vonulnak, hogy megfosszanak bennünket a donyecki széntől. Ezt nem engedhetjük meg, nem hagyhatjuk, hogy a németek felhasználhassák a szenet. Oda kell utaznia és felrobbantania a Donyeck-medence minden víztározóját, és elárasztani a bányákat! Lépjen kapcsolatba a helyszínen a vorosilovgrádi és sztálinói körzeti bizottság titkárával, szervezzék meg együtt ezt a munkát! Sürgősen, két-három nap alatt meg kell csinálni!"[22]

[20] V. I. Szerov (1933-1993)

[21] A brit miniszterelnök, W. Churchill 1942. augusztus 12-14-én folytatott tárgyalásokat Moszkvában Sztálinnal, vagyis éppen a Sztálingrád elleni támadás előtti legforróbb napokban. Churchill útvonalát a biztonság kedvéért Kairón és Teheránon keresztül jelölték ki, sir Winston egy magasan repülő bombázón utazott. Látogatása legfőbb célja az volt, hogy rendezze a kapcsolatait Sztálinnal, valamint hogy személyesen tájékoztassa arról, hogy 1942-ben nem tudják megnyitni a második frontot. Maga Churchill a rá jellemző képiséggel a következőképpen jellemezte misszióját: „Akár ha egy nagy darab jeget vittem volna az Északi-sarkra. Ugyanakkor biztos voltam benne, hogy köteles vagyok személyesen közölni velük a tényeket, szemtől szemben beszélni minderről Sztálinnal, nem hagyatkozni táviratokra és közvetítőkre". (Черчилль У. Вторая мировая война. М.: Воениздат, 1991. Кн. II., с. 508.)
Annak ellenére, hogy sir Winston nem tudta reménnyel kecsegtetni tárgyalópartnerét, a látogatás baráti ebéddel és bőséges poharazgatással zárult Sztálin kremli lakásában. A két vezető közötti jégréteg áttört.

[22] Szerov itt vagy újra összekeveri a dátumokat, vagy pedig ez már legalább a második utazása volt, amelyet az ostromlott Harkovba tett. Egy hónappal korábban, szeptember 26-án jelentést tett Berijának Harkovból a város helyzetéről és az általa hozott intézkedésekről. Többek között Szerov utasítást adott rá, hogy kilakoltassanak legalább 100 német családot, amelyeket még felderített az UNKVD a Dnyepropetrovszki körzetben, letartóztattatott 500 „szovjetellenes beállítottságú embert, akik várják a németek bevonulását,

Azt feleltem, hogy igyekezni fogok, és eljöttem. Azonnal rendeltem egy repülőgépet, egy óra múlva már el is indultam Harkovba, mivel a pilóták azt mondták, Harkovban majd kiderítjük, lehet-e továbbrepülni a Donyeck-medencébe.

Amikor Harkov közelébe értünk, a kapitány, Tanykin* jelentette, hogy a reptérről azt üzenik, tilos a leszállás, mert a németek bombázzák a várost és a repteret.

Ekkor azt mondtam neki: „Kerüljünk egyet kis magasságban a város felett, de ne a lakott területek fölött, nehogy a mieink leszedjenek bennünket!" Miközben figyeltük, hogyan robbannak fel a németek által ledobált bombák, keringtünk vagy másfél órát.

Aztán megpróbáltunk engedélyt kérni a diszpécsertől a leszállásra, de választ nem kaptunk, a kapcsolat megszakadt. Az üzemanyagunk fogytán volt. Parancsot adtam, hogy szálljunk le engedély nélkül, de válasszunk ki előre egy kifutót, amelyen nincsen bombatölcsér.

Sikeresen leszálltunk. Odagördültünk a reptér épületéhez, fogadásunkra kijött egy katonai pilóta, zavart ábrázattal, meg sem kérdezte, kik vagyunk, minek jöttünk. Szóltam Tanykinnak, hogy tankoljon fel és várja az utasításomat.

Telefonon kapcsolatba léptem a harkovi UNKGB parancsnokával, aki azt mondta, hogy a városban nem túl jó a helyzet, a lakosság menekülni kezdett, az „Osznova" vasútállomást lebombázták stb. Mondtam neki, hogy jöjjön ide hozzám.

Némi tanácskozás után úgy döntöttünk, hogy éjjel Sztalinóba repülni lehetetlen, ezért elmentünk az „Osznova" vasútállomásra, azzal, hogy onnan esetleg egy gőzössel eljutok Sztálinóba, a repülőgépet pedig reggel átküldjük Vorosilovgrádba.[23]

Az állomáson sok szétlőtt vagon állt, de szerencsére két frontra induló szerelvény, amely hadianyagokat szállított, nem sérült meg. A mellettük lévő síneken álló kiégett kocsikat gyorsan szétkapcsolták, robbanás nem történt. Sok halott hevert mindenfelé, szó szerint úgy kellett átlépkednünk a holttesteken, a leszakított karokon és lábakon.

Az állomás vezetését nem találtuk. Úgy látszik, szétfutottak. Csak egyetlen fiatalember ült a telefonnál, azt kiabálta, hogy addig nem tud vonatokat fogadni, amíg az állomást rendbe nem hozzák. Amint beszélgetni kezdtem vele, a kérdéseimre értelmetlen válaszokat adott. Mondtam neki: „Nézzük meg a Sztálinóba vivő vágányt, ha ki lehet rajta jutni, akkor keress egy mozdonyvezetőt és indíts el egy szerelvényt!" Néhány óra alatt összeállítottuk a szerelvényt, kerülő úton megérkeztünk Sztálinóba.

Éjszaka nem sikerült aludnom, mivel nemcsak a vagonok voltak teli emberekkel, hanem a tetejükön is ültek és feküdtek katonák, akik elvesztették az egységüket, meg polgári szolgálatosok is, akiket a hadkieg Sztálinóba vezényelt.

és vereségről szóló agitációt folytatnak stb." Értékelése szerint a városban robbanásig feszült a helyzet, amelyet a lakosság szakszerűtlenül végrehajtott evakuálása váltott ki, hiányzott a helyi hatóságok felvilágosító munkája, miközben az ellenforradalmi elemek részéről aktívan folyt az elégedetlenség szítása. Sztrájkok és munkamegtagadások zajlottak az azzal szembeni tiltakozás jeleként, hogy állítólag csak a vezetők családjait evakuálják. (Начало. Органы государственной безопасности в ВОВ. Сборник документов. Т. 2. Кн. 2. М.: Русь, 2000., с. 143-146.).

[23] Sztálino – 1938-1961 között Donyeck neve volt, a Sztálini körzet központja. Vorosilovgrád a mai Luganszk.

Reggel nagy nehezen eljutottam a területi pártbizottságra. Ott már egyetlen titkárt sem találtam. Kérdezem: „Hol vannak?" „Evakuálták őket." „Hová?" Mire csak vonogatják a vállukat. Találtam egy szervezési osztályvezetőt, vele összeszedtünk még vagy öt embert, megpróbáltuk megvitatni, mit hogyan csináljunk.

Amikor kiosztottuk, kinek hová kell mennie és mit kell ott csinálnia, úgy döntöttem, ellenőrzöm, ki hogyan értette meg a feladatát. Kérdezem az egyiket, de az csak valami zagyvaságot motyog, láthatóan nem ezen jár az esze. A másik, szintén „fakó", kezdett mondani valamit, de aztán azzal fejezte be, hogy a családja még nem szedelőzködött össze, pedig azt is útnak kell indítani.

Látom, hogy rosszul áll a helyzet, úgyhogy újrakezdem az instruálásukat, most már sokkal határozottabban, kilátásba helyezve, hogy: „A Párt KB előtt fognak felelni a feladat teljesítéséért". Alighogy befejeztem, az irodába berontott egy férfi, kimerülten azt kiáltotta: „Elvtársak, a németek betörtek hozzánk a járási központba, alig tudtam elmenekülni".

Próbáltam mindenkit lecsendesíteni, mivel riadalom támadt, mindenki felugrott a helyéről, rám már nem is figyeltek, rohantak ki az irodából. Kettesben maradtunk az osztályvezetővel.

Láttam már, hogy másféle intézkedéseket kell hoznom. Telefonálgatni kezdtünk a legfontosabb bányákhoz, hogy a bányavezetők szervezzék meg ezt a munkát, meg is ígérték, hogy megcsinálják-e, nem tudtam ellenőrizni.

Aztán elmentem az UNKGB-be, ott tartottam egy rövid eligazítást, aztán az embereket, már akiket lehetett, a helyükre irányítottam. A pánikhangulat a szerveket is elérte, habár az UNKGB parancsnoka[24] a helyén volt, de egyre több kérdést tett fel, azzal kapcsolatban, hogy hová evakuálja az irattárat, a nyomozati aktákat stb. Én azt követeltem tőle, hogy mindenekelőtt a víztározók felrobbantását hajtsák végre, még azt megelőzően, hogy a csapataink kivonulnának, és már indultam is Vorosilovgrádba. Ott már vártak a repülőseim.

Vorosilovgrádban valamivel nyugodtabb volt a helyzet, de már ott is mindenki fegyverrel a kezében járt. Itt már alaposabb eligazítást tudtam tartani, kiküldtem a helyükre az embereket, mondván: „Holnap kimegyek a helyszínre, gondolom, addigra a bányák el lesznek árasztva, nem hagyjuk, hogy a németek hozzájussanak a szénhez!"

Igaz, itt meg komoly képpel naiv kérdéseket tettek fel, olyasmiket, hogy: „Hogyan fogjuk aztán kiszivattyúzni a vizet, mert nem hisszük, hogy a németek elérnek hozzánk?" Nem kezdtem el mesélni nekik, mi történt Sztálinóban, habár már tudtam, hogy Sztálinóba bevonultak a németek.

Este, amikor visszatértem két bányától, meggyőződtem róla, hogy mindenképpen árkokat kell ásni ahhoz, hogy a víz eljusson a bányákba, igaz, egy sor esetben a lejtés lehetőséget ad arra, hogy a víztározó partján végrehajtott kisebb robbantásokkal 2-3 méternyi vízzel árasszuk el a helyet.[25]

[24] 1942. szeptember 15-től a Sztálinói terület UNKVD-jének parancsnoka Nyikolaj Fjodorovics Iljaszov (1909-1981) volt.

[25] A Donyeck-medence bányáinak és ipari létesítményeinek jelentős részét az okkupáció előtt üzemképtelenné tették. Érdekes, hogy gyakran a bányászok és családtagjaik akadályozták meg a bányák felrobbantását, ami – ahogyan az akkori események egyik résztvevője mondta – arra emlékeztette őket, hogy „megölik a kenyéradójukat". A németeknek sikerült helyreállítaniuk a szénbányák kb. 40%-át, de minden igyekezetük ellenére a háború előtti kitermelésnek mintegy 2,3%-át sikerült csak elérniük.

Este, amikor visszatértem, úgy döntöttem, hogy az UNKGB parancsnokának irodájában alszom, kora reggel elindulok a bányákhoz. Amikor azt beszéltük át, ki hová induljon, az előszobában géppisztolysorozat hangzott fel. Előkaptam a Mauseremet és rohantam oda.

Az előszobában az én holtsápadt pilótáim ültek, meg egy csekista, akinek a kezében német géppisztoly volt. Kérdezem: „Mi történt?" Tanykin zavartan azt mondja: „Meg akartuk nézni a géppisztolyt, az pedig elsült". Szerencsére áldozat nem volt, a falról viszont a golyóktól levált a vakolat. Leszidtam őket, majd azt mondtam: „Ha beteszed a tárat, ne húzd meg a ravaszt, mert a tár automatikusan felhúzza az ütőszeget!"

Úgyhogy szinte semmit sem sikerült aludnom. Éjjel egy óra körül felhívott a népbiztos, arra utasított, hogy haladéktalanul térjek vissza Moszkvába. Jelentettem, hogy még nem hajtottam végre itt a feladatomat, hogy a helyzet súlyos, a németek gyorsan haladnak, és mindent meg fognak kaparintani.

A népbiztos félbeszakított, mondván: „Moszkvában súlyos a helyzet, nem kevésbé veszélyes, mint ott. Jöjjön!" Csak annyit sikerült még mondanom, hogy éjszaka Moszkva felett le fog szedni a légvédelem, mert németnek fognak hinni, mondtam, hogy jobb lenne csak hajnalban elindulnom. A népbiztos elgondolkodott és egyetértett.

Éjszaka vagy kétszer riadóra ébredtem: „Jönnek a németek!" Akkoriban mindenki rettentően félt a bekerítéstől. A dolog odáig jutott, hogy eldobálták a fegyverüket, harc nélkül megadták magukat már csak a bekerítés gondolatára is. De ez csak az első időkben volt.

PÁNIK A FŐVÁROSBAN

Reggel a fővárosba értem. Azonnal hívatott a népbiztos. Berija dolgozószobájában bent volt Scserbakov* is.

Még reggel, amikor a reptérről a városba indultam, mesélték, hogy előző napon Moszkvában pánik tört ki. Elterjesztették a hírt, hogy a németek mindjárt Moszkvában lesznek. Annak kapcsán terjedt el, hogy az ÁVB határozatot fogadott el egy sor üzem hátországba történő evakuálásáról. Néhány igazgató, ahelyett, hogy amiként kell, szervezni kezdte volna a munkások kitelepítését és az üzemek evakuálását, mindent otthagytak, felpakolták a családjukat, és elhagyták Moszkvát. A város szélén a munkások elkapták, kiszedték a kocsijukból, nem engedték tovább őket.

Amikor beléptem a dolgozószobába, Scserbakov vörös képpel, izgatottan azt mondta: „Ó, mi lesz most?!" Berija ráripakodott: „Hagyd abba a nyafogást!"

Miután üdvözöltem őket, egymás szavába vágva mesélni kezdték azt, amit már amúgy is tudtam. Ezt meg is mondtam nekik. Ők pedig: „Akkor azonnal indulj Mityiscsibe, a vagongyárba, ott az udvaron összegyűlt vagy ötezer munkás, megszorongatták Usztyinovot* (a hadiipari minisztert), nem engedik, hogy evakuálják a gyárat!

Vigyél magaddal két-háromautónyi katonát meg géppuskákat! Ki kell kényszeríteni a gyár evakuálását!" Elindultam.

Amint közeledtem a gyárhoz, láttam, hogy a tömeg nemcsak a gyár udvarát foglalta el, hanem kifolyt már az utcára is. Már nem öt, hanem inkább tízezer ember volt ott.

Élcelődve törtem keresztül magam a tömegen. A munkások nekem is trefálkozva válaszolgattak: „Engedjétek a főnökséget!" Eljutottam a központi épületig, aztán beléptem az igazgatóságra. Ott volt Usztyinov, Gonor*[26], a gyár igazgatója meg más vezetői.

Üdvözöltük egymást. D. F. Usztyinov szomorúan közölte velem, hogy nem fog menni. Mondom neki: „Menjünk oda a munkásokhoz!" Ő: „Már voltam ott, meg sem akartak hallgatni". Azért mégiscsak odamentünk.

Befurakodtunk a tömeg közepébe. Ott egy teherkocsi tetején álltak a „szónokok", és azt kiabálták: „Nem adjuk, nem engedjük!" stb. Usztyinov és én felkapaszkodtunk a teherkocsira. Szót kértem. Kérdezik: „Hát te meg ki vagy?" Mondom: „A népbiztos helyettese". Hallgatnak. Én beszélni kezdtem. Kérdezik: „Te meg honnan valósi vagy?" Mondom: „Vologdai".

Valaki elkiáltja magát: „A földink, mityiscsi!" Kiderült, hogy a gyárban voltak több nemzedékre visszamenően Szerovok, munkások. Egyébként a három szervező közül, akiket a huzavona rendezése miatt letartóztattam, az egyik szintén Szerov volt.

Beszélni kezdek, meghallgatnak. Amikor az evakuáláshoz érek, azt mondják: „Moszkvát fogjuk védeni, ágyúkat fogunk gyártani. Aknátlanítsák a gyárat! Moszkvát nem adjuk fel!" Próbálom magyarázni, hogy nem éri meg kockáztatni. Semmi eredménye.

Látom, rosszul áll a helyzet. Másik variációra tértem. Kérdezni kezdtem őket a fizetésükről. Azt kiabálkák: „Nem adták ki az októberi fizetésünket!", „Nem szállítanak kenyeret!" – kiabálják mások. Felmerült bennem a gondolat, hogy ha most megszervezem a kenyérszállítást és a fizetésosztást, akkor mindenkit el fogok tudni távolítani a gyár területéről.

Mondom nekik: „Maradjanak itt, én pedig elmegyek, beszélek a Moszkvai Városi Bizottsággal a pénz meg a kenyér dolgában!" Valóban, megegyeztem Scserbakovval, hogy haladéktalanul küldi a pénzt és a kenyeret. Őszintén szólva, elég ostoba dolog volt ez. Nem adták ki a munkásoknak a pénzüket, nem szállítanak nekik kenyeret, de evakuálni akarják a gyárat.

Mentem vissza a tüntetésre. Felmászok a kocsira, mondom nekik: „Mindjárt megkapják a pénzt és a kenyeret, menjenek, álljanak sorba a klub előtt (ami a gyár területén kívül volt), ott fogják kiosztani a pénzt és a kenyeret!" Hangok hallatszanak: „Átvers bennünket! Nem megyünk!"

Leugrottam a kocsiról, karon fogtam két munkást, szólok nekik: „Menjünk, ti fogjátok elsőként megkapni a pénzt meg a kenyeret!" Elindultak velem, néhányan még csatlakoztak hozzánk, a hangadók meg csak kiabálnak: „Nem megyünk, ez átverés!" Én menet közben visszakiáltom: „Álljatok csak itt, mi pedig elvisszük az egészet!"

[26] L. R. Gonor nem volt a Mityiscsi Vagongyár igazgatója, ugyanakkor, mint a termelés frontszükségleteknek megfelelő átprofilírozását szervező személy, felelőse lehetett e gyár evakuálásának, amely a háború idején a front szükségleteinek megfelelő termékeket gyártott.

Egyszóval, szépen fokozatosan majdnem az összes munkás elindult utánunk, valóban gyorsan megérkezett a kenyér is, elkezdődött a kiosztása. Én pedig őrséget állíttattam minden kapuhoz.

Estére megtisztítottuk a gyárat, elszállítottuk a berendezést, a munkásokat és a családjukat pedig a következő szerelvénnyel. Magamban azt gondoltam: a munkásoknak jó, helyes a hozzáállásuk. Meg akarják védeni a hazájukat, a fővárost. Mindezt el kellett volna nekik magyarázni, megértették volna, hogy a haza védelme érdekében nagyobb szükség van arra, hogy tüzérségi fegyvereket ne a megszállt városban, hanem a hátországban gyártsanak. De ezt nem végezte el senki. A területi bizottság titkára, Scserbakov elvtárs elvesztette a fejét, nem szervezte be a kommunistákat erre a feladatra, így aztán félreértés támadt. Az efféle feladatokat természetesen nem katonákkal és géppuskákkal kell megoldani. Ez ostobaság.

Este jelentést tettem a mityiscsi gyárban történtekről. Sztálin elvtárs a jelentésemre ráírta: „Scserbakov elvtársnak – olvassa el ezt a jelentést! A dolog nem úgy történt, ahogy Ön elmesélte". A későbbiekben Scserbakov mentegetőzni kezdett előttem, megharagudott rám, még sokáig emlékezetében tartotta ezt az esetet.

Egyáltalán, el kell mondanom, hogy sok vezető összezavarodott, amikor a németek Moszkva alá értek. Igaz, a háború előtti időszakban helytelen irányvonalat követtünk, amikor azt hangoztattuk a népnek, ha az ellenség ránk támad, a saját területén fogjuk szétverni.

Amikor ezek az illúziók szertefoszlottak, akkor az emberek összezavarodtak, sokáig nem is tértek magukhoz. Néhányan a riadójelre gyorsan az „óvóhelyre" siettek, amelyet mi csak tömegsírnak neveztünk. Ezek az 5-7 emeletes házak alagsori részeiben voltak. Természetesen, ha egy ilyen épületet romba dönt egy bomba, aligha ásnak onnan ki bárkit is, ezért én csak egyetlen egyszer mentem oda, később pedig továbbra is bent maradtam az irodámban, amikor Moszkvában voltam.

Megfigyeléseim szerint a moszkvaiak igazi patriótákként viselkedtek, a kerületek pártszervezetei megszervezték a népfelkelő osztagokat és a védelmi rendszert. Mindannyian összeszedettek, feszesek, szigorúak voltak. Jó volt rájuk nézni. Beszélgetés közben időnként megkérdezték: „Mi a helyzet a fronton?" Ha az ember azt mondta nekik, hogy a németek hamarosan menekülni fognak, látni lehetett, hogy milyen elégedettség tölti el őket.

Akadtak persze alávaló és gyáva emberek is, akik különösképpen a Moszkva számára legnehezebb napokban, október 17-18-án mutatták meg magukat. Ezek a gyáva alakok a gyárak vezetői közül kerültek ki, mellesleg többségükben zsidók, mindent hátrahagyva menekültek Gorkij város irányába.[27]

[27] Moszkvában 1941 októberben tömeges jelleget öltött a fejvesztettség és a pánikhangulat. Menekülésbe kezdtek a gyárigazgatók és a felelős vezetők, a zűrzavarban sok gyárban nem adták ki a fizetéseket, ami tiltakozáshullámot váltott ki. Nem volt ritka az olyan eset, amikor a munkások rátámadtak a vezetők családjaira, akiket éppen evakuáltak, garázdaságot követtek el, amiről részletesen beszámolnak az NKVD fennmaradt jelentései.
A Moszkvai UNKVD csak október 16-17-ről beszámol 20 vállalatnál lezajlott lázadásról, sztrájkról, tömegverekedésről, hatalommal való összetűzésről, fosztogatásról. (Органы государственной безопасности в ВОВ. Начало. Сборник документов. Т. 2. Кн. 2. М.: Русь, 2000., с 222-226.)

A városi pártbizottságon akadt két idióta, aki azt az utasítást kapta, hogy vigye a hátországba a pártdokumentumokat, ők pedig ahelyett, hogy teljesítették volna a feladatot, a dokumentumokat tartalmazó bőröndöket a vasútállomáson leadták poggyászba, ők maguk pedig elhúztak Kujbisevbe. Az efféle szemeteket aztán kihajították a pártból. Megírtam ezt a KB-nak is. Sztálin feldühödött, engem pedig szemrehányóan felhívott G. M. Popov: „Minek jelentetted?"

A NÉMET RÁDIÓS MEGDOLGOZÁSA

Moszkva környékén rettenetes a helyzet. De nemcsak Moszkva környékén, mert a többi fronton sem volt jobb a helyzet.

Szeptember 19-én a mieink feladták Kijevet. Szeptember 15-én a németek már Leningrád alatt jártak, megpróbálták körbezárni, és vagy manőverrel, vagy kiéheztetéssel elfoglalni. Október 17-én a németek elfoglalták Brjanszkot, október 7-én Vjazmát. Egyszerűbben fogalmazva, Pavlov tábornok*, a nyugati front parancsnoka, aki Spanyolországban került előtérbe, gyorsan emlékedett fel, elveszítette az irányítást, nem tudta megszervezni az ellenállást és a helyes védelmi stratégiát, ezért aztán elmenekült a frontról, leváltották és Katonai Bíróság elé állították.[28]

Minden belorusz, aki július végén még vezető volt, már Moszkvába érkezett, sóhajtoztak és fel voltak háborodva a parancsnoki szervezetlenségen, egyelőre munka nélkül mászkáltak.

Egyszerűbben fogalmazva, a németek két és fél hónap alatt elfoglalták Belorussziát, Moldáviát, majdnem az egész Ukrajnát, Litvániát, Lettországot, Észtországot, bekerítették Leningrádot, három irányból megközelítették Moszkvát.

Én a háború egész ideje alatt részleteiben ismertem a frontok helyzetét, mivel én magam is rendszeresen jártam ott a hadseregek és frontok vezérkarainál, olyanoknál, amelyek nem estek messze Moszkvától, ezen kívül rendszeresen magamhoz rendeltem a hátországok védelmének parancsnokait, térképpel, rendszeresen jelentést kértem tőlük a fronthelyzetről. Később, amikor már nem maradt időm a térképet vezetni, az adjutánsom egészen jól módosította az állást. Ezen kívül az a szerencse is ért, hogy a védelmi népbiztosságnál, pontosabban a Fővezérkarnál voltak olyan bajtársaim, akikkel rendszeresen beszéltem telefonon, ők tájékoztattak az eseményekről.

Szóval, október első napjaiban, amikor a németek már minden oldalról kezdték bekeríteni Moszkvát – észak felől elfoglalták Kalinyint, Klint, Volokolamszkot,

[28] A háborús cselekmények első két és fél hetében a Nyugati Front csapatait a belorusz vonalon gyakorlatilag megsemmisítette az ellenség: július 8-ra a személyi állomány 2/3-a elesett vagy fogságba került. Sztálin mindezért a frontparancsnokot, a Szovjetunió Hősét, Dmitrij Pavlov hadseregtábornokot és beosztottjait tette felelőssé. 1941. július 22-én a SZU Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma D. Pavlovot „gyávaságért, a stratégiai pontoknak a felső vezetés engedélye nélküli, önkényes feladásáért, a csapatok irányításának szétveréséért, a hatalom tehetetlenségéért" golyó általi halálra ítélte. Hasonló bűnökért ugyancsak golyó általi halálra ítélték a Nyugati Front több tábornokát is: V. Klimovszkih vezérkari főnököt, A. Grigorjev-hírados parancsnokot, Ny. Klics tüzérparancsnokot, Tajurszkijt, a Légierő parancsnokhelyettesét, Sz. Obronyint, a 14. gépesített hadtest parancsnokát, A. Korobkovot, a 4. hadsereg parancsnokát. Haláluk után mindannyiukat rehabilitálták.

Zvenyigorodot, Mozsajszkot, Naro-Fominszkot, Malojaroszlavecet, és tovább nyomultak Tula, Sztálinogorszk és Jepifany felé –, a Legfelsőbb Főparancsnokság és a Fővezérkar pedig érthetetlen jelentéseket kapott Konyevtől, és szinte semmilyet sem Bugyonnijtól, aki bolyongott valamerre, fogalma sem volt a fronthelyzetről, akkor a Legfőbb Főparancsnok, Sztálin természetesen nyugtalanná vált, úgy döntött, hogy odaküldi erre a frontra G. K. Zsukov hadseregtábornokot, aki addig a Leningrádi Frontot vezette, de Sztálin visszahívta onnan, parancsba adta neki, hogy derítse ki és jelentse, mi a helyzet.

Zsukov elindult nyugat felé, jelentést tett a zűrzavarról, meg arról, hogy a frontok parancsnokai, különösen Bugyonnij, semmit sem tudnak a fronton lévő csapataikról, és azt a javaslatot tette, hogy egyesítsék a Nyugati Frontot és a Tartalék Frontot, hogy jobban lehessen irányítani őket. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása az egyesített Nyugati Front parancsnokává G. K. Zsukovot nevezte ki. Konyev csak szeptember 12-től október 9-ig volt a parancsnoka.

Nem tudom, mivel fogja később a nép előtt mentegetni magát Konyev és Bugyonnij amiatt, hogy az ő parancsnokságuk alatt hatoltak be a németek több mint 200 kilométeres mélységbe, meg amiatt a megbocsáthatatlanul rossz irányítás miatt, amit Moszkva alatt műveltek, azt viszont pontosan tudom, hogy amikor Zsukov átvette a front irányítását, akkor a Fővezérkar adatai szerint és az én térképem szerint is Vjazma körzetében körül volt zárva, vagy félig be volt kerítve a 16., a 19., a 20., a 24. és a 32. hadsereg, valamint Bolgyin* csapatainak egy csoportja. Konyevet meghagyták a frontparancsnok helyettesének, később pedig G. K. Zsukov javaslatára kinevezték a Kalinyini Front parancsnokává.

De a németek Moszkva felé törtek. A fővárost naponta bombázták, igaz, a kár nem volt túl nagy, mivel a Légvédelem azonnal tüzet nyitott, bár az is igaz, hogy a légitámadásokra szóló figyelmeztetés végletesen lassan történt. A rádiólokátoraink legfeljebb 200 kilométeres távolságból tudták észlelni az ellenséges gépeket.

Ha figyelembe vesszük, hogy a Ju-88 német bombázók maximális sebessége 600 km/h, akkor természetes, hogy 15-20 perc kevés ahhoz, hogy figyelmeztetni tudják a légelhárítókat, főként, hogy harckészültségbe helyezzék a lövegeket, megkeressék az égbolton a repülőgépet, különösen, ha borult az ég. Ezért is tudtak a Ju-88-ok Moszkvára repülni.

Emlékszem, egyszer úgy egy óra körül kimentem a Dinamo kerületben lévő repülőgépgyárba. A Központi Postával szemben légibomba robbant, a légnyomás erősen előre dobott minket.

Szóltam a sofőrnek, hogy álljon meg, és a következő kép tárult elém: egy fodrászüzlet előtt megállt egy teherautó, a sofőrje, mintha élne, mozdulatlanul ül a kormánynál. Mellette egy összazavarodott katona. Kérdezem: „Mit állnak itt? Álljanak félre!" A katona azt feleli: „Meghalt a sofőr". Ránéztem és megdöbbentem. A légnyomástól mindkét szemgolyója kiugrott, izomszálakon rálógott az arcára. A katonával odébb toltuk, én beálltam a kocsival egy mellékutcába, a katonának pedig meghagytam, hogy telefonáljon be a rendőrségre. Aztán egy sajtbolttal szemközt nők és öregek csoportját pillantottam meg – sóhajtoztak és sírtak. Odamentem hozzájuk, megláttam néhány halottat

és sebesültet, minden csupa vér, az egyik nő pedig a járdán ül, a lábai a vállán, teljesen elönti a vér és kiabál: „Mentsenek meg, segítsenek!" Kiderült, a szilánkok két helyen is elvágták a lábát: a lábszárát a térde fölött, úgyhogy azok a vállára csapódtak, amikor elesett. Mindannyian kenyérért álltak sorban, amikor a bomba felrobbant.

Gyorsan mentőt hívtam, mindenkit elszállítottak. Olyan düh fogott el ezek után, hogy képes lettem volna puszta kézzel darabokra szaggatni bármelyik németet. Egy ilyen alkalom adódott is hamar.

Másnap, amikor kimentem a Volokolamszki sugárútra, megláttam, amint egy [német repülőgép] olyan 600-700 méteres magasságban manővereket hajt végre, aztán füstölni kezd és ereszkedik az erdő irányába. Mellettünk már alacsonyrepülésben haladt el. Először figyelhettem meg közelről is a fekete német horogkereszteket a szárnyain. Aztán az erdőben teljesen leereszkedett és eltűnt.

Az adjutánsommal és a sofőrömmel a földet érés helyszíne felé rohantunk. Amikor odaértünk a kb. 400 méter hosszú tisztáshoz, megláttunk egy német Ju-88-ast. Előrántottuk a pisztolyunkat, és odafutottunk.

A kormánynál egy német tiszt ült, mellette a navigátora, akit lelőtt, hátul pedig egy rádiós-géppuskás feje látszott. Gyorsan parancsot adtam a tisztnek, mutattam neki: „Szállj ki!" Erre rögtön agyonlőtte magát: Ahogy aztán megnéztem a váll-lapját, ezredes volt. A rádióst magammal vittem, a fedélzeti szerelő pedig össze-visszatörve mászott elő. Őt az elsősegélyhelyre irányítottam.

Amikor a rádióssal megérkeztem Moszkvába, bedugtam a belső börtönbe, ez mindenkire kellemes benyomást tett. Hiszen a németek itt vannak Moszkva alatt, de élőben még senki sem látta őket. Egyenesen meg kell mondani, hogy a katonák azt a parancsot, hogy ne kerüljenek fogságba, a háború első hónapjaiban szigorúan betartották.

Elhatároztam, hogy kiszedek ebből a németből mindent, amit csak lehet. Behívattam kihallgatásra, kérdezgetni kezdtem, de ő csak hallgatott és számolt: „Eins, zwei, drei, [vier], fünf, sechs, sieben...", aztán kezdi elölről. Egy órán át kínlódtam vele, de semmi. Visszaküldtem a cellájába.

Ekkorra már kicseréltük a németekkel a követségi munkatársakat. A moszkvai német követség embereit elengedtük, ők pedig cserébe Törökországon keresztül juttatták haza hozzánk a mieinket.

Jelentették nekem, hogy hazaérkezett Berlinből egy eszes csekista, Korotkov ezredes*.[29] Magamhoz hívattam, mondom neki, hogy „Egy német repülős játssza a

[29] A legendás hírszerzővel, Alekszandr Korotkovval, a későbbi ezredessel Szerovot többször is összehozza a sors. Neve előfordul Szerov különböző időszakokból származó feljegyzéseiben: Berlin bevétele, a kapituláció aláírása, a felszabadított Németországban folytatott munka, a magyarországi felkelés leverése időszakából.
Személyisége megértéséhez el kell mondani, hogy Korotkov az első, őszi találkozásuk előtt nem sokkal érkezett vissza Berlinből, ahol sikerült feleleventenie az elveszített kapcsolatot a híres „Vörös Capellával"; az utolsó akciót már a hadüzenet után hajtotta végre, amikor átcsúszott a követséget körbevevő Gestapo gyűrűjén. Ezért az akcióért Korotkovot 1941 októberében Lenin-renddel tüntették ki.
Korotkov korábban is kapott már egy kitüntetést (a Vörös Csillag érdemrendet), amiért Belgiumban likvidálta az áruló csekistát, Georgij Agabekovot és Trockij személyi titkárát, Rudolf Klementet.
A későbbiekben Korotkov Németországban lesz rezidens, vezeti az illegális hírszerzést, és a KGB külső

hülyét, nem akarja elmondani, minek jöttek Moszkvába, mert láthatóan nem azért, hogy bombázzanak. Ezért magát most beöltöztetjük németnek, beültetjük vele együtt egy cellába, kiszed belőle mindent, amit csak lehet". Meghagytam, hogy hozzák ide az öngyilkos német ezredes egyenruháját, mossák ki belőle a vért, adják rá Korotkovra.

Amikor felöltöztették és a munkatársunk bevezette a cellába, a felügyelők és a börtönparancsnok két németről tettek nekem jelentést. Sőt mi több, amikor Korotkovot kihallgatásra vezették hozzám, akkor a folyosón két felügyelő kísérte, fogták a kezét is, hogy el ne szabaduljon.

Az első „kihallgatáson" Korotkov erről nem mondott nekem semmit. Amikor elbeszélgettem vele, elmondta azon feltételezését, hogy a rádiós, amikor leszálltak az erdőben, érezve az elkerülhetetlen halált, megőrült. Érthetetlenül motyog, leginkább a földön hever és nem az ágyon ül, így aztán neki, Korotkovnak is a földön kell tartózkodnia.

Három nap múlva újra hívattam Korotkovot, aki lefogyott, az arca megnyúlt, dühösen lépett be hozzám. Újra elmondta, hogy a német megőrült, nincs mit kiszedni belőle. Mondtam neki, hogy hamarosan hívatni fogom egyszerre mindkettejüket, akkor majd döntünk. Korotkov ekkor már sértődötten kezdett érdeklődni afelől, hogy a felügyelők sokáig fogják-e még őt mindkét kezénél fogva vezetni, úgy nézni rá – az összes felügyelő és munkatárs, akikkel csak a folyosón találkozik –, mint egy vadállatra. Én elnevettem magam, azt mondtam: „Hamarosan véget ér".

Mivel egyetlen szabad percem sem volt, Korotkovot és a németet csak két nap múlva sikerült újra magamhoz hívatnom. Miután bejöttek és leültek, elkezdtem faggatni a németet, Korotkov pedig tolmácsolt. A németre ez nem tett semmilyen benyomást. Meggyőződtem róla, hogy nem épeszű.

A kihallgatás végén erősen kezet szorítottam Korotkovval, köszönetet mondtam neki, de a német erre sem figyelt fel. Aztán hívattam a felügyelőket, akiknek azt mondtam: „A németet a börtönbe, az ezredest pedig szabadon engedni, hozatni neki egy öltönyt, ő elmehet!" A felügyelők csak a szemüket meresztgették és hallgattak.

Amikor aztán Korotkovval elkezdtünk oroszul beszélgetni, mondtam neki, hogy a későbbiekben is számítani fogok rá, ő pedig engem Ivan Alekszandrovicsnak szólított, a felügyelőknek csak akkor esett le a tantusz.

SZTÁLIN BUNKERE

Kitértem a legfontosabb kérdések elől, de annyi gyűlt össze belőlük, hogy nem győzöm lejegyezni.

Annak következtében, hogy a németek folytatták az előnyomulást Moszkva felé, megtörték csapataink ellenállását, fenyegető helyzet alakult ki. Néhány helyen a németek 25-30 kilométerre közelítették meg Moszkvát.

hírszerzésének vezetőhelyettesévé növi ki magát. Miután Szerov távozik a KGB-től, azon kevesek közé fog tartozni, aki fenntartja a kapcsolatot egykori főnökével: továbbra is együtt teniszeznek. Korotkov éppen egy Szerovval játszott teniszmeccsen hal meg a Dinamo stadionban, 1961. június 27-én.

Goebbels mindenfelé szétkürtölte, hogy a Führer parancsba adta, hogy november 7-ig el kell foglalniuk Moszkvát. Október 16-án az ÁVB határozatot fogadott el, mely szerint Kujbisevbe kell evakuálni minden népbiztosságot és központi hivatalt. A pánikkeltők és gyávák Moszkva feladásáról kezdtek óbégatni, és kereket oldottak.

Felhívott Molotov, azt mondta: „Hívja össze az összes népbiztost, jelentse be nekik, hogy három napon belül a minisztériumukkal együtt költözzenek át Kujbisevbe! Moszkvában csak az épületek őrsége maradjon! A katonai jellegű minisztériumok, vagyis azok, amelyek hadianyagokat, tankokat, repülőgépeket, rakétákat és mindenféle, a hadsereg számára szükséges felszereléseket gyártanak, hagyjanak Moszkvában 10-15 főből álló operatív csoportokat a termelés irányítására!"

Éjfélre sikerült felhívnom az összes népbiztost, akik össze is gyűltek az irodámban. Mivel Szerovot ismerte szinte mindegyik népbiztos, a hívásom nem váltott ki csodálkozást senkiből.

Igaz, amikor a népbiztosok gyülekezni kezdtek, felmerült bennem a gondolat, hogy én most mintha a népi komisszárok tanácsát hívtam volna össze, éppen csak nem volt elnöke és helyettese. De mivel ezt az utasítást a Népi Komisszárok Tanácsának első elnökhelyettesétől kaptam, úgy látszik, jogom van hozzá.

Amikor összegyűltek, lista alapján ellenőriztem, mindenki jelen van-e. Csak Papanyin* nem volt ott az Északi Tengeri Útvonal Főigazgatóságáról, Saskov* a Folyami Flottától és Malisev*. De nem vártam rájuk, éjjel egykor elmondtam nekik, hogy az ÁVB határozatot fogadott el a népbiztosságok Kujbisevbe evakuálásáról, elmagyaráztam nekik az evakuálás rendjét, a szerelvények biztosítását stb.

Mindannyian megértették, hogy mindezt a helyzet kényszeríti ki, csak kevés kérdést tettek fel. Feltettek viszont egy olyan fontos kérdést is, amelyikre én magam sem tudtam a választ: „A népbiztosok is menjenek-e, vagy sem?"

Magam sem tudtam, mit feleljek erre,mivel ezzel kapcsolatban Molotov sem mondott semmit. De némi gondolkodás után azt mondtam, hogy azoknál a népbiztosságoknál, amelyeknél maradnak itt operatív csoportok, a vezetésükre itt kell maradjanak a népbiztosok is. Hogy ezt később jóvá is fogják hagyni, azt csak sejtettem.

A késve érkező Malisevnek, Papanyinnak és Saskovnak elmondtam ugyanezeket.

Amikor elmentek, úgy döntöttem, hogy kételyeimet mégiscsak elmondom Molotovnak. Felhívtam, ő a helyén volt. Mindent elmondtam neki, ő jóváhagyta, majd azt mondtam neki: „Jobb lenne, ha holnap azért még megerősítené a népbiztosokkal folytatott beszélgetésemet". Némi gondolkodás után azt mondta: „Alighanem igaza van", és másnap reggel ő is összehívta a népbiztosokat, megerősítette nekik a bejelentésemet.

Három nap múlva, vagyis október 19-én Moszkvában ostromállapotot vezettek be. Levitan* a rádióban szomorú hangon azt mondta: „Ezennel bejelentjük, hogy a bonyolult hadi helyzettel összefüggésben stb. Moszkvában és a Moszkvához tartozó kerületekben ostromállapotot hirdetünk". A továbbiakban pedig előirányozta, mit kell tenni, hogyan kell a lakosságnak viselkednie stb.

Moszkva helyzetének ilyen súlyossá válása miatt helyet biztosítottak a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása számára is – a „Kirovszkaja" metrómegállónál. Ott készítettek elő dolgozószobát Sztálin és az ÁVB más tagjai számára is.

De Sztálin ott legfeljebb egyetlen alkalommal tartózkodott. Amikor egy riadó alkalmával odament, akkor éppen egy villában volt, nem messze a metrómegállótól. Egyáltalán, el kell mondani, hogy Sztálinon nem lehetett gyávaságot tapasztalni. Mindig nyugodt volt, komótos, komoly.

A napokban megérkezett Arzamaszból Zavenyagin*, bejött hozzám. Arzamaszban az ÁVB megbízásából parancsnoki állást készített elő a Főhadiszállás számára, 30 méter mélyen, a Volga partjába beásva.[30] Ahogy elmesélte, liftet, irodákat, magas frekvenciájú kapcsolatot, távgépírót stb. hoztak ott létre, vagyis mindent, ami a frontok irányításához szükséges. Jelentést tett erről Berijának, aki jóváhagyta.[31]

Szóval, éjjel-nappal nyakig merültem a különféle megbízások végrehajtásába, többek között abba, hogy felkészítettem a rezidenseket és az ügynökségeket arra az esetre, ha Moszkvával a helyzet rosszabbra fordul. Ez sem ment furcsaságok nélkül. A csekisták között is akadtak gyávák.

Volt egy Mesik* nevű tábornok, aki Kobulov nagy reménysége volt. Amikor Moszkva alatt a legveszélyesebbé vált a helyzet, ahol ott kellett volna maradnia sofőrként, akkor ezt a „sofőrt" a rendőrség részegen bevitte az NKVD parancsnokságára, ahol azt kiabálta: „Kapcsolják nekem Szerovot!"

Az ilyen embertől minél távolabb kellett magam tartani. De Kobulov mindezek ellenére is ajnározta…

Tegnap bejött hozzám az őrség 9. főigazgatóságának (a PB-tagok védelmét biztosítónak) parancsnokhelyettese, Szasa Egnatosvili. Virágos hangulatban érkezett. Tudtam róla, hogy fiatal korában együtt tanult Sztálinnal a papi szemináriumban. Mind a mai napig megmaradt köztük a baráti viszony. Becenéven szólították egymást. Sztálin Egnatosvilit Szasónak szólította, ő pedig Sztálint Szoszónak. Tegeződtek.

Egnatosvili gyakran bejárt hozzám, mindig mesélt valamit. Vagy nem volt kivel megosztania, vagy valami más célja volt vele, nem tudom.

Egnatosvili ezzel kezdte: „Beszélgettem ma a Gazdával. Hívatott, dühös volt. Azt mondta: »Csinálj szacivit, és együnk!« Mondtam neki: »Jól van«, majd elmentem.

Amikor minden elkészült, bementem az előszobájába és vártam. Egyedül jött ki, elindult valahová. Én mentem utána. Amikor beléptünk egy szobába, ahol meg volt terítve, leült és megkérdezte: »Ne igyunk egy kis cinandalit?« Ittunk. Aztán evéshez láttunk.

Aztán rám nézett, és azt mondta: »Tudod, mit mondtak ma nekem ezek a gazemberek (az ÁVB tagjai)?« Azt mondja nekem Berija, hogy Arzamaszban felépítettek egy óvóhelyet a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása számára, ezért ők úgy határoz-

[30] Pontosabban inkább az Oka mellékfolyójának, a Tyosának partján.

[31] Sztálin arzamaszi bunkerének titka több évtizede izgatja a birodalmi romantika kedvelőit. Arról, hogy a vezér számára létrehoztak egy föld alatti menedékhelyet a Volga menten, 100 kilométerre Gorkij városától, egy sor közvetett bizonyíték is szól. Közvetlen bizonyíték azonban nincs. Szerov feljegyzése talán az első magyarázat a történelmi titokra: az építkezést az akasztotta meg, hogy Sztálin nem akarta elhagyni Moszkvát.

tak, hogy a Főhadiszállásnak és nekem át kell oda költözni. Én azt válaszoltam, hogy nincs rá szükség. Ők meg ragaszkodtak hozzá. Ekkor feldühödtem, mondtam nekik: »Ha én elmegyek Moszkvából, akkor ti, gazemberek, feladjátok a németeknek Moszkvát, majd szétszaladtok. Menjetek a fenébe!«, majd eljöttem. »Gondold csak meg, Szaso, micsoda gazemberek!" Erre én azt mondtam neki: »Helyesen tetted, Szoszo, tényleg szétszaladnak, feladják Moszkvát.« Aztán ittunk még egyet, ő pedig elment".

Figyelmesen végighallgattam, aztán arra gondoltam, hogy Sztálint láthatóan nyomasztja, hogy meggondolatlanul járt el, amikor bízott a Molotov-Ribbentrop-paktumban, nem hallgatott a berlini ügynökünk április jelentésére, amelyben figyelmeztetett bennünket a SZU ellen készülő támadásra. Beszélgettünk még kicsit Egnatosvilivel a háborúról, aztán elment…

Jól emlékszem arra az esetre, amikor Sztálin feldühödött, mert megtudta, hogy a kormánytagok - Voznyeszenszkij, Vorosilov, Molotov, Kaganovics és a PB tagjai - miután 1941. október 16-án átköltöztek Kujbisevbe, mondták, hogy „azt képzelték, ők döntik el ott az ország sorsát", sok helyi elvtárs – gondolok itt területi párttitkárokra, területi vb-titkárokra - minden kérdéssel a „kujbisevi kormányhoz" kezdett fordulni. Ők pedig mint valódi kormánytagok kezdtek döntéseket hozni.

Már nem emlékszem rá, melyik miniszter, amelyik az operatív csoportját irányította itt, jelentette Sztálinnak, hogy nem kapta meg a szükséges előkészületeket az aknavetők gyártásához. Sztálin feldühödött, annál is inkább, mert a PB határozatában, amelyet mindenki, többek között a „kujbisevi kormánytagok" is elfogadtak, az állt, hogy az ÁVB teljhatalmat kap és felelősséget vállal minden katonai, politikai és gazdasági kérdésben. Ezért dühödött fel.

Ilyen esetekben, ha telefonon beszéltem a miniszterekkel, márpedig ők gyakran telefonáltak nekem, tudva, hogy közvetlen kapcsolatot tartok a frontokkal, a helyzetet nemcsak elmondásból ismerem, hanem gyakran járok kint a frontvonalban is, néhányan hívtak teázni és beszélgetni. De a „kujbisevi kormánnyal" kapcsolatos vihar hamar elült.

Este mindannyian rejtjeles üzenetet kaptunk: „Mindenkinek, mindenkinek…", vagyis a Népbiztosok Tanácsának, a köztársaságok KB-inak, a területi pártbizottságoknak, a területi végrehajtó bizottságoknak, a SZU népbiztosságainak stb. A szöveg valahogy így hangzott:

„Minden híresztelés és szóbeszéd ellenére, hogy a Szovjet Kormány Kujbisevben tartózkodik, ezennel ajánljuk minden kérdés – katonai, politikai és gazdasági - kapcsán a javaslatokat, igényeket és kéréseket a következő címre küldeni: Moszkva, Kreml, Népi Komisszárok Tanácsa, aláírás: I. Sztálin".

REPÜLÉS ROSZTOVBA

Nem sorrendben írok, de azért pontosan, mivel a leírandó események és a kifejtés között rendszerint eltelik néhány nap, ezért frissek maradnak, következésképpen úgy írom le őket, ahogyan megtörténtek.

Október végén a németek a Doni Rosztovhoz értek. Gyakran kapcsolatba léptem az UNKVD parancsnokával és a területi pártbizottság titkárával, Dvinszkijjel*, annak kapcsán, hogy a körzetben hatalmas munka folyt a megsemmisítő zászlóaljak és a partizánegységek szervezése ügyében. Úgy látszott, minden jól alakul.

Aztán amikor megjelentek a fasiszták, nyugtalan táviratokat kaptam, hogy a városban fosztogatások zajlanak, rendezetlenül hagyják el a várost, magukkal visznek mindent, még a gyárak tulajdonát is stb.[32]

Ezzel összefüggésben azt az utasítást kaptam, hogy menjek oda három napra, tájékozódjam, segítsek rendet teremteni. Rosztovig nem tudtam repülővel menni, valahol Novocserkasszk környékén szálltunk le, onnan pedig kocsival mentünk tovább.

Mindenütt izgatottság érződött. A városban valóban akadtak garázdálkodó elemek, de a fő bajt az okozta, hogy a vállalatok, a városi tanács és más adminisztratív szervezetek vezetői összezavarodtak, nem foglalkoztak a vezetéssel.

Értekezletre hívtuk a vezetőket, hosszasan üléseztünk, miközben szinte ugyanazok a kérdések hangzottak el, mint Moszkvában is. Dvinszkij elvtárs megmutatta nekem a megsemmisítő zászlóaljak és a pártcsapatok megszervezésének tervét, amely egészen átgondoltnak látszott. Aztán elmentem az UNKVD-hez, ahol beszéltem a megsemmisítő zászlóaljak vezérkari főnökeivel.[33]

Értelmes embereket válogattak össze, a többségük rendőrségi dolgozó. Csekista kevés volt köztük, azt is megtudtam, hogy nem szívesen vállalkoznak erre a feladatra. Leszidtam [őket], eligazítást tartottam nekik, parancsba adtam, hogy osszák be [őket] a megsemmisítő zászlóaljak vezérkarába, egyenlőként a rendőrségiekkel. Aki ellenkezik, a Vörös Hadsereggel kiküldeni a frontra. Gondoltam, ez hatni fog.

Éjszaka a letartóztatott fosztogatókkal és egyéb gyanús elemekkel foglalkoztam, akikből békeidőben is volt éppen elég.

Éjjel, miután visszatértem Rosztovba, üzenetet kaptam a SZU NKVD-től, hogy repüljek vissza.

„BOLOND EZ A HITLER"

Néhány nap múlva Sztálin elvtársnál jártam a magas frekvenciájú kapcsolat rossz működése ügyében.

Vasárnap, reggel 8 óra tájban felhívott Sztálin elvtárs és azt mondta: „Maga felel a magas frekvenciájú kapcsolatért?" Igenlő választ adtam. „Miért működik rosszul? Pró-

[32] A német okkupáció előestéjén a kozák járásokban, ahol még frissen élt a parasztlázadások elnyomásának, a kollektivizálásnak, a kuláktalanításnak és kozáktalanításnak emléke, felerősödött a szovjetellenes hangulat, sokan nagy reményekkel várták a hitleristákat. Egy kortárs kutató a következő, levéltári dokumentumokból származó számadatokat vonultatja fel: „Az okkupált Rosztovi terület területén önként ott maradt kb. 10.000 kommunista, akiknek nagyjából 40%-a az okkupáció idején vagy megsemmisítette, vagy leadta a Gestapónak a pártkönyvét. A terület felszabadítása után 5019 embert zártak ki a pártból". (Ермолов И. Три года без Сталина. Оккупация. Советские граждане между нацистами и большевиками. 1941-1944. М.: Центрполиграф, 2010. с. 208-209.)

[33] Lásd a 19. lábjegyzetet.

bálok kapcsolatba lépni a Kalinyini Fronttal, de nem sikerült, aztán amikor kapcsolták, semmit sem lehetett hallani. Nem beszélhetek talán a parancsnokkal?" Mondtam, hogy kiderítem és jelentem.

Megsajnáltam. Valóban, itt egy ember, aki irányítja a hadsereget, és nem tud kapcsolatba lépni vele. Gyorsan kiderítettem, mi a helyzet. Kiderült, hogy a hírközlési népbiztosság már két hete képtelen helyreállítani a Moszkva és Kalinyin közötti 270 kilométeres közvetlen vonalat, úgyhogy Sztálin elvtársat Volhovon és más állomásokon keresztül, kerülővel kapcsolták oda. Összességében több mint 1500 kilométer lett az út, persze, hogy nem lehetett hallani semmit.

Ezen kívül minden nyomatékos kérésem ellenére, hogy a magas frekvenciájú állomások és a vonalak egy kézben legyenek, ez a kérdés továbbra sincs megoldva, úgyhogy csak zűrzavar lett belőle. Az állomások az MVD-nél vannak, a vonalak (a vezetékek) pedig a hírközlési népbiztosságnál. Akármi is történik, felelőst nem találsz. Felhívtam a hírközlési népbiztost, Pereszipkint*, elmeséltem neki a beszélgetést, aztán jelentést tettem Sztálinnak. Felháborodott és azt mondta: „Este hívatni fogom".

Valóban, este hívtak a Kremlbe engem is, Pereszipkin ezredest is (ő akkor hírközlési népbiztos volt, egyben a védelmi népbiztos helyettese).

Sztálin elvtárs azonnal Pereszipkinhez fordult: „Miért működik rosszul a kapcsolat?" Pereszipkin megpróbálta a hibát az állomásra hárítani. Én eleinte csak hallgattam, de aztán nem bírtam tovább, azt mondtam: „Sztálin elvtárs, kérdezze már meg tőle, miért kapcsolja Kalinyint Volhovon keresztül és nem direktben?" Pereszipkinnek be kellett ismernie, hogy nem működik a Moszkva-Kalinyin közvetlen vonal.

Sztálin elvtárs felháborodott, alaposan leszidta, majd hozzám fordulva azt kérdezte: „Mit kell ahhoz tenni, hogy rendbe hozzuk a dolgot?" Azt feleltem, hogy a magas frekvenciájú állomásoknak és a vonalaknak egy kézben kell lenniük, akkor minden rendben lesz. Sztálin elvtárs azt mondta: „Helyes, át kell adni az NKVD-nek a vonalakat és azokat az egységeket, amelyek azokat működtetik!"[34]

Pereszipkin megpróbált ellentmondani, de Sztálin elvtárs nekitámadt, hogy nincs rend a hírközlési egységeknél, úgyhogy az átadásukról szóló döntés megszületett. Pereszipkin ezután próbálta kérni Sztálintól, hogy két hírközlési ezredet alakítsanak át gárdaezreddé. Sztálin gúnyos mosollyal azt mondta: „Miféle gárdistákról beszél, amikor még a kapcsolatot se tudják helyrehozni?"

Ugyanekkor belépett a dolgozószobába A. Sz. Scserbakov, a Moszkvai Városi Bizottság titkára, aki egyben a hadsereg politikai főosztályának vezetője is volt, zavartan, egyik lábáról a másikra állva, a papírjába pillantgatva jelenti Sztálinnak, hogy a Nyugati Frontnál

[34] Így lett Szerov, a népbiztoshelyettes az illetékese a kormányzati összeköttetésnek. A javaslatára létrejött döntést, mely szerint a speciális kapcsolatot biztosító katonai és csekista alosztályokat egyesíteni kell, a SZU ÁVB 1942. január 11-i, 1129cc számú, „A Moszkva és a frontok vezérkarai közötti állandó kormányzati magas frekvenciájú telefonkapcsolat biztosításáról" szóló határozatával hagyták jóvá. Így született meg egy új fegyvernem, a kormányzati kapcsolat fegyverneme, amely mind a mai napig létezik. Szerov aláírása áll a SZU NKVD 1944. január 2-i, 2. számú rendeletén is, amely február 15-ét határozza meg a kormányzati kapcsolat csapatai létrehozásának napjaként. (Вперед на Запад. Органы государственной безопасности в ВОВ. Т. 5. Кн. 1. М.: Кучково поле, 2007., с. 13.)

elfogtak egy német híradós tisztet, akitől elvették Hitler parancsát, mely szerint november 7-ig el kell foglalni Moszkvát, ahol ő fog a Vörös téren katonai díszszemlét tartani.

Sztálin ránk nézett, nyugodtan azt mondta: „Bolond ez a Hitler. A Nyugati Frontra éppen most neveztünk ki Konyev helyett egy alkalmasabb és harcosabb parancsnokot, Zsukovot. Ezen kívül hamarosan megérkeznek a Távol-Keletről is a csapataink, amelyeket a Nyugati Frontra irányítjuk, úgyhogy Hitler úgy fog menekülni Moszkva alól, hogy csak úgy szikrázik a talpa".

E szavakban benne volt a Főparancsnok azon meggyőződése, hogy az új frontparancsnoknak kiváló hadvezéri képességei vannak, meg az a meggyőződése is, hogy Moszkvát nem adjuk át a német hódítóknak.

Aztán felhívtam Scserbakovot, megkérdeztem tőle, miféle parancsot szedtek ki az elfogott német tisztből, akiről jelentést tett Sztálinnak. Scserbakov elmondta, hogy a parancsban az áll, hogy az ellenséget, vagyis a Vörös Hadsereget már szétverték, a németek pedig Moszkva felé űzik a hátráló egységeket, majd néhány részletet is felolvasott belőle:

„Feltétlenül meg kell kerülni Moszkvát dél és észak felől is, elvágni Moszkva ellátásának útvonalait, ugyanígy Tulát, Kasirát és Sztálinogorszkot is! A gyűrűt a vasúti körvonalig kell összezárni. A Führer utasítása szerint Moszkva bármilyen kapitulációját el kell utasítani!"

A MOSZKVAI ZÓNA VÉDELMI PARANCSNOKA

Továbbra is minden nap kimentem a „frontra", vagyis Moszkvától 20-25 kilométerre, ahol a Szovjet Hadsereg csapatai álltak. Az „álltak" szót is idézőjelbe kell persze tenni, mert az utóbbi napokban több száz és több ezer katona és parancsnok szivárgott be Moszkvába mindenféle ürüggyel. Az egyik napi jelentésemben írtam is erről a Főhadiszállásnak…

Néhány nap múlva megbízást kaptam arra, hogy állítsam össze a Moszkvába vezető útvonalak védelmének tervét. Ennek célja megvédeni a Moszkvába vezető fő útvonalakat – a Minszki, a Mozsajszki, a Gorkiji, a Kalinyini, a Szmolenszki, a Kalugai stb. sugárutakat –, közvetlenül a frontvonal mögött felállítani rajtuk határőregységeket, azzal a feladattal, hogy feltartóztassák a Vörös Hadsereg meghátráló egységeit és a csellengő katonákat, akik rendezetlenül vonultak vissza, vagy elveszítették az egységüket. Gyorsan rendbe szedni és átadni őket a Nyugati Frontnak, amelyet abban az időben G. K. Zsukov irányított.

Mindent előkészítettem, összeállítottam a térképet, meghatároztam a feladatok ellátásához szükséges létszámot, elkészítettem az ÁVB határozatának tervét, üresen hagytam azokat a helyeket, ahová a vezetők nevét kellett beírni, elküldtem a Kremlbe.

Éjjel két órakor már vissza is kaptam ezt a dokumentumot, mint az ÁVB határozatát. Nagy meglepetéssel vettem észre azt is, hogy a Moszkvai zóna védelmi parancsnokának I. A. Szerov vezérezredest nevezték ki.[35]

[35] Azzal kapcsolatban, hogy „feltétlenül szükséges szigorú rendet bevezetni a front hátországi részein, amelyek Moszkva területéhez tartoznak", az ÁVB 1941. október 12-i, 765cc számú rendelete utasítja az NKVD-t, hogy vegye különleges őrizet alá a főváros körüli zónát (Kalinyin-Rzsev-Tula-Kolomna-Kasira).

Igen, a határozat számomra – törvény. Másnap összehívtam azokat a tábornokokat, akiket még az Akadémiáról ismertem – őket akartam megtenni a Moszkvai zóna védelmi szektoraiparancsnokainak –, kijelöltem az alegységeket, úgyhogy estére már mind a nyolc szektor elfoglalta a helyét és munkához látott.[36]

Naponta kaptam jelentéseket több száz és több ezer katona és parancsnok feltartóztatásáról – elárasztották az utakat, Moszkva felé tartottak. Néhány poszton, ahová kimentem, visszavonuló katonák képe tárult elém, amely leginkább a Lev Tolsztoj által leírt 1812-es évre emlékeztetett.

A magam számára olyan napirendet alakítottam ki, hogy reggel melegebben öltöztem, kimentem egy adott sugárútra. Ott megkerestem a szektorparancsnokot és a Vörös Hadsereg részéről ott lévő parancsnokot, felmértem a helyzetet, a csapatok elhelyezkedését és állapotát, meghallgattam azoknak a parancsnokoknak kéréseit, akik a határokat védték, aztán visszamentem Moszkvába, megírtam a jelentést a Legfőbb Főparancsnoknak, amely alapján intézkedéseket foganatosítottak, amelyekről egy sor esetben csak később értesültem…

Megfigyeltem még azt is, hogy abban az időszakban – 1941 szeptemberében, októberében, novemberében – az ezredparancsnokok és zászlóaljparancsnokok csak ritkán mentek ki az első vonalba a katonák közé, 3-4 kilométerre tartózkodtak az arcvonaltól. Ezért a csapatok életének nehéz pillanataiban nem tudtak gyorsan és operatívan hatni a harc sikeres kimenetelére, vagy idejében megállítani a visszavonulást. A németek pedig kihasználták ezt a fejetlenséget.

A zóna hét szektorra oszlott, ezek közös vezetésével Szerovot, mint a Moszkvai zóna védelmi parancsnokát bízták meg. Operatív feladatainak ellátására egy 6000 főből álló NKVD sereget kapott. (Органы государственной безопасности в ВОВ. Начало. Т. 2. Кн. 2. М.: Русь, 2000. С. 206.).
Berija október 13-i, 001495 számú utasítása alapján a Moszkvai zóna védelmi stábját a következőkkel bízták meg:
- a zóna megtisztítása minden kétes és gyanús elemtől;
- a dezertőrökkel folytatott harc fokozása;
- rend kialakítása az utakon;
- állandó magas frekvenciájú összekötetés biztosítása a fronton lévő szervek és Moszkva között.
Az 1941. október 15. és 28. közötti időszakban az NKVD szektorai 760 dezertőrt fogtak el, feltartóztattak 933 „szovjetellenes elemet", akik közül 122-t kitelepítettek, 214-et letartóztattak, 597-et átadtak az NKVD helyi szervezetének. (Лубянка в дни битвы за Москву. М.: Звонница, 2000. С. 80–82, 91–92.).
Ezen kívül a védelmi szektorok egyfajta „záróosztag" szerepet is magukra vállaltak: meg kellett állítaniuk a frontról megszökő katonákat. Ahogyan a továbbiakban maga Szerov is írja, 1942 tavaszáig az NKVD szektorai „több mint 300.000 katonát és tisztet tartóztattak fel, akik megszöktek a saját egységüktől, és Moszkva felé tartottak". Mindehhez közvetlenül az 1942-es Újév beköszönte előtt Szerovot megbízták a december 28-án létrehozott speciális táborok munkájának felügyeletével – ezekben a táborokban azoknak a parancsnokoknak és vöröskatonáknak ellenőrzése és átvilágítása folyt, akik fogságból szabadultak, vagy bekerítésből menekültek meg.

[36] Az NKVD 1941. október 13-i határozata alapján a Védelmi zóna szektorparancsnokaivá kinevezték M. Bogdanov dandárparancsnokot (Volokolamszki szektor), A. Leontyjevet, a GB fő-őrnagyát (Mozsajszki szektor), I. Petrov vezérőrnagyot (Malojaroszlaveci szektor), A. Davidovot, a GB fő-őrnagyát (Kolomnai szektor), M. Szladkevics dandárparancsnokot (Kasirai szektor), G. Dobrinyint, a GB őrnagyát (Kalinyini szektor), I. Ljubij vezérőrnagyot (Szerpuhovói szektor). (Лубянка в дни битвы за Москву. М.: Звонница, 2002. С. 80–81.). Közülük legalább a három utolsóval Szerov együtt tanult a M. Frunze Katonai Akadémián.

Igaz, erre az időre a Főhadiszállás döntött már arról, hogy Moszkva alá irányít egy 30.000 fős, friss erőkből álló csapatot Közép-Azsiából, Oroszország központi területeiről és Szibériából. Néhány hadosztály már meg is érkezett, elfoglalta pozícióját.

Volt szerencsém ott lenni a mára legendássá vált Pamfilov* hadosztályparancsnok hadosztályánál, amelyik éppen csak akkor érkezett meg Moszkva alá. Miután ellenőriztem egy szektorunkat, befordultam egy faluba, ahonnan egész idő alatt lövedékek robbanása és géppuskaropogás hallatszott.

Amikor odaértem a faluhoz, minden csendes volt, de minden ház körül 5-6 fős rajok álltak, géppisztollyal a kezükben. Megálltam és szóba elegyedtem velük. Elmondták, hogy a németek a nap folyamán már negyedik alkalommal ostromolták meg a falut, de ők nem adják fel.

Megkérdeztem tőlük: „Ki itt a parancsnok?" Azt mondták, van itt egy „rangidős", hogy ki ő, nem tudják. Megkérdeztem: „Hol van?" Azt felelték: „A falu közepén…"

Bementem egy házba, ahol egy vezérőrnagy a térkép fölött állt és tanulmányozta. Köszöntöttem és bemutatkoztam. Ő azonnal magára vette a levetett vállszíjat, kihúzta magát, jelenteni kezdte a helyzetet.

A tábornok jó benyomást tett rám. Panfilov volt az. Amikor a hadosztálya létszámának ismertetéséhez ért, kattogni kezdtek a géppuskák, aknavető-lövedékek robbantak, kiáltások hangzottak, a faluban mindenfelé felbukkantak a szanitécek kétkerekű kordéi. Előkaptam a Mauseremet, ugrottam az ajtóhoz.

Panfilov magára vetette a katonaköpenyét, indult utánam, aztán az ajtóban megfogta a karom, megállított és azt mondta: „Magát nem engedem". Csodálkozva néztem rá, a paszományán megláttam a négy téglalapot. Úgy látszik, még nem volt ideje lecserélni, mivel csak nemrégiben kapta meg a tábornoki rangot.

Megkérdeztem tőle: „Mi a baj?" Ő pedig azt felelte: „Küldjünk ki egy tisztet az utcára, ő majd kideríti, mi a helyzet, kockáztatni pedig nem kell!" Én pedig akkor nyugodtan azt mondtam: „Menjünk, nézzük meg együtt!", azzal ki is mentünk. Kiderült, hogy a németek ötödjére is betörtek a faluba, el is foglaltak két-három szélső házat. A mieink ellentámadásba kezdtek, kiverték onnan őket. A ház, amelyikben mi voltunk, a következő lett volna, amelyet elfoglalhattak volna a németek.

Kint az utcán nyugodtan ácsorgott egy százados Panfilov stábjából, a kérdésemre, hogy „Mi a helyzet?", azt felelte: „Semmi különös. Ha meleg lett volna, futottam volna figyelmeztetni magukat". De hiszen ettől a „meleg helyzettől" csak másodpercek választottak el bennünket, akkor bizony használnunk kellett volna a fegyvereinket. Az utcán lelőtt németek hullái hevertek, vegyesen a mieinkkel.

Csak amiatt hoztam fel ezt a példát, hogy amikor egy parancsnok ott van a katonái mellett, akkor a katonák magabiztosabbak lesznek, ha ötödjére is megtámadják őket, nem adják meg magukat, hanem visszaverik a támadást.

Igaz, a háború későbbi időszakában a Főparancsnok utasítást adott ki, hogy hány kilométerre kell tartózkodnia a parancsnoknak és a vezérkarnak az első vonaltól, e parancs értelmében a hadosztályparancsnok lehetett volna 3-4 kilométeres távolságban is ettől a falutól, de Panfilov együtt volt a katonáival, velük együtt is halt meg, azután kapta meg a Szovjetunió Hőse kitüntetést.

Ebben az időben esett el Dovator* is, a lovassági hadtest parancsnoka, aki évfolyamtársam volt az akadémián. Ő azonban ostoba kockázatot vállalt. Kiment egy dombtetőre terepszemlét tartani, a németek pedig meglátták a katonacsoportot, aknavetővel tüzet nyitottak rájuk, megölték őket. Ráadásul megsebesítettek és megöltek még néhány embert akkor is, amikor Dovator holttestét megpróbálták lehozni a magaslatról...

A szektorparancsnokaink jól összebarátkoztak a 16. hadsereg parancsnokával, Rokosszovszkij altábornaggyal, V. I. Kuznyecovval*, Bolgyinnal, Zaharkinnal, Belovval, Govorovval, Jefremovval, akik akkor a Moszkva felé vezető utakon álltak, ki-ki a maga szektorában.

Volt szerencsém találkozni mindannyiukkal. K. K. Rokosszovszkijjal egy falu, Nyefedovka határában találkoztam. Nem volt túl kellemes találkozás, mert láttam, hogy nagyon szedett-vedettek a csapatai, ahogy a nép körében mondják, ő azonban szilárdan és méltósággal tartotta magát...

Egyébként a napokban hívatott Sztálin elvtárs, beszélgetés közben elmondtam neki, hogyan állnak a dolgok Moszkva alatt...

November első napjaiban a németek szinte minden szakaszon megálltak. Ebben az évben korán leesett a hó. Először október 17-én, aztán október végén, onnantól kezdve el sem olvadt.

ELJÖN AZ UTOLSÓ KATONAI PARÁDÉ...

November 5-én éjjel egykor felhívott Poszkrjobisev, azt mondta, hogy azonnal induljak el a „Majakovszkaja" metróállomáshoz. Gyorsan odaértem, állok kint az utcán. Látom, kékfényes autók közelednek. Légiriadó alkalmával szokták a kocsikon bekapcsolni a kék fényt (a kormányzati tagok).

Az első kocsiból kiszállt Sztálin, utána Mikojan, Malenkov és Berija. Üdvözöltük egymást. Elindultunk a metróba, Sztálin szólt, hogy ki kell választani a helyet a november 6-i ünnepi ülésre, mert lehetséges, hogy a németek bombázni fognak.

Lementünk. Odalent az egész csarnokot nők és gyerekek foglalták el. Mindenki aludt. Néhányan, ahogy meglátták Sztálint, felültek, érdeklődve nézegetni kezdték.

Aztán Sztálin megkérdezte, miért vannak ezek itt, én pedig azt feleltem: „Riadó van". Aztán azt mondta: „Holnap 6-ra állíttasson fel itt egy kis emelvényt, meg hozasson székeket a moszkvaiaknak! Itt lesz az ünnepi ülés."

Éjszaka és november 6-án nap közben a Moszkvai Tanács elnökével, Pronyinnal* meg a Közlekedésügyi Népbiztosság népbiztosával, Hruljovval* megtettük a szükséges intézkedéseket mind a „terem" berendezéséhez, mind a csarnok hosszában elhelyezendő büfék kialakításához. Minden jól sikerült.

Négy óra környékén felhívott Mikojan elvtárs, közölte: „A Gazda azt mondta, hogy 17.00-kor legyél a »Belorusszkaja« metróállomáson!" Eleinte nem értettem, minek menjek oda, de aztán megmondta: „Rendelj oda egy metrómozdonyt, onnan megyünk a »Majakovszkajára«!" Mindent gyorsan elintéztem, időben odaértem a „Belorusszkajához".

Megint jöttek a kocsik, köszöntöttük egymást, Sztálin elvtárs megkérdezte, készen áll-e minden, majd lementünk a mozdonyhoz. A „Majakovszkaján" már összegyűlt a nép. Sztálin elvtárs beszámolója időben elkezdődött. Nagyon jól mondta el...

A beszámoló után koncert következett. Az 1. rész után Sztálin megkérdezte: „Mi az, 2. rész nem lesz?" Azt feleltem: „Nem". Ő pedig: „Kár".

Gyorsan kimentem, megláttam Dormidont Mihajlovot*, megbeszéltem vele a 2. részt. Sztálin elégedett volt, tapsolt.

Aztán mindannyian beültünk egy metró kocsiba, hogy elmenjünk a „Belorusszkajára". Sztálin állt, kapaszkodott. A mozdonyvezetőt maga a közlekedésügyi népbiztos, a Lenin Érdemrenddel kitüntetett Hruljov választotta ki.

Éppen csak elindultunk és gyorsulni kezdtünk, amikor a szerelvény hirtelen lecövekelt. Sztálin előrelendült. Én mögötte álltam, még sikerült elkapnom, hogy ne essen el. Dühös lett.

Odamentem a mozdonyvezetőhöz. Olyan fehér volt, mint a fal. Nyugodt hangon megkérdeztem tőle, mi történt. Rám nézett és elfúlva azt mondta: „Rossz gombot nyomtam meg". Megértettem, hogy a fiatalember izgalmában rossz gombot nyomott meg. Mondtam neki: „Nyugalom, induljunk el!",és el se jöttem tőle.

A „Belorusszkaján" Sztálin kiszállt, ment is a kocsijához. Útközben megkérdezte tőlem, mi történt. Nyugodtan elmondtam neki: „A fiatalember izgalmában rossz gombot nyomott meg." Aztán Sztálin azt mondta: „Figyelmeztesse Artyemjevet* (a Moszkvai Katonai Körzet parancsnokát), hogy a parádé holnap nem 10-kor lesz, a rádiót ne kapcsolják be, ne közvetítsék a parádét!"

Bementem a népbiztosságra, utasítottam Szpiridonovot (a Kreml komendánsát), hogy állítsák fel az emelvényt a Mauzóleumon. Azt mondja, nem tudja, hová vannak eltéve. Mert elrejtették őket, arra az esetre, ha a németek bevennék a várost. Mondtam, hogy keressék meg és reggel 8-ig állítsák fel. Aztán felhívtam Artyemjevet, majd kimentem a Vörös térre.

Amikor Artyemjev megérkezett, megkérdeztem tőle, hány egység lesz. Azt felelte, egy hadosztálynál többet nem tud kiállítani, meg pár tankot és lovasságot. „Ráadásul" – tette hozzá – „ez a hadosztály utána rögtön indul is a frontra". A díszszemlét, ahogyan már említettem, a szokásoktól eltérően nem 10.00, hanem 08.00 órára tettük. Szigorú utasításba adtuk, hogy ezt ne mondják el senkinek, a rádió ne közvetítse!

Éjjel 2-kor feküdtem le, de reggel 6-kor már a Vörös téren voltam. Sűrűn hullott a hó.

08.00 órára megérkezett Sztálin és a PB többi tagja. Csodálkozva láttam, hogy Sztálin a fagyos idő ellenére csak egy könnyű kis köpenyben, tányérsapkában és grúz csizmában van. Amikor felért a Mauzóleum tetejére, odafordult hozzám és azt mondta: „Közvetítenie kéne a rádiónak a Vörös térről, esik a hó, nem fognak bombázni".

Elindultam lefelé. Előző este minden rádiósnak szigorúan megtiltottam, hogy bekapcsolja a rádiót és közvetítsen a Vörös térről. Most ezt meg kellett változtatnom.

Felhívtam a rádióközpontot. Sehol senki, csak egy ügyeletes lány. Próbáltam rábeszélni, hogy kapcsolja be a rádiót a közvetítéshez, de nem állt rá. Hivatkozott Szerov elvtársra, aki letartóztatja, ha bekapcsolja.

Alkudozásra nem volt idő, mivel Sztálin elvtárs már készülődött, hogy beszédet mondjon a katonáknak. Meg kellett mondanom, hogy én vagyok Szerov. A lány meg azt mondta: „Bekapcsolom, de együtt fogunk felelni érte". Beleegyeztem.

Amikor felmentem a Mauzóleum tetejére, Sztálin elvtárs megkérdezte: „Bekapcsolta a rádiót?", én pedig azt feleltem: „Be". „Ellenőrizte, hogy működik-e? Mondom: „Nem". Ő pedig: „Akkor ellenőrizze!"

Kapcsolatba léptem két várossal, Gorkijjal és Kujbisevvel, megkérdeztem, mit adnak ott a rádióban. Azt mondták: „Hangolnak a Vörös térre". Akkor minden rendben. Jelentettem. Ezt követően Sztálin elvtárs elkezdte a beszédét.

A díszszemle rendben lezajlott. A katonák szigorúan, terepruhába öltözve meneteltek – igazi harcosok. Sztálin elvtárs beszéde nagyon jó volt. Azt mondta, a jelenlegi sikertelenségek ellenére a németeket szét fogjuk verni, majd ezzel fejezte be:

„Lelkesítse önöket ebben a háborúban nagy elődeink hősi képe: Alekszandr Nyevszkijé, Dmitrij Donszkojé, Kuzma Minyiné, Dmitrij Pozsarszkijé, Alekszandr Szuvorové, Mihail Kutuzové!"[37]

ELLENTÁMADÁS MOSZKVA ALATT

A frontokon néhány napig csönd volt, de a németek naponta többször is bombázták Moszkvát. A helyzet súlyos volt. Az emberek idegei felőrlődtek. Szomorú.

November 15-től kezdődően a németek mindenfelé mozgolódni kezdtek és támadásba lendültek. Csapataink mindenütt tartották magukat. Sajnos azonban Mozsajszk irányában, ahonnan éppen csak visszatértem, kevés csapatunk volt, a front 200 kilométerre elnyúlt. Volt ott négy hadosztály, három moszkvai katonai iskola: egy tüzér, egy katonai-politikai és a Legfelsőbb Tanácsé. Összességében elég gyenge. Beszéltem a hadosztályparancsnokokkal, panaszkodtak a csapatok alacsony létszámára.

A többi irányban, pontosabban a Moszkvához vezető utakon sem volt jobb a helyzet. Jártam ezekben a napokban a volokolamszki, a malojaroszlaveci, a podolszki és a szerpuhovói frontszakaszokon. A szektoraink ezrével állítják meg a más frontokról visszatérő és a bekerítésből kimenekülő katonákat, azonnal átadják őket a hadseregnek, ott pedig puskát nyomnak a kezükbe, irány a lövészárok.

Zsukov, amint megjelent a Nyugati Fronton, határozottan javított a helyzeten, erős kézzel megkövetelte a katonai fegyelmet. Parancsba adta, hogy csökkentsék a csapatok közötti távolságokat, meghatározta a feladatokat, megkövetelte, hogy egyetlen embert, egyetlen szekeret vagy autót sem lehet átengedni Moszkván…

November 15. körül mesélte el nekem Grizlov tábornok* a Vezérkartól, milyen beszélgetés folyt Sztálin és Zsukov közt az ellentámadást illetően: Sztálin azt követelte

[37] Az októberi forradalom 24. évfordulója alkalmából 1941. november 7-én, a Vörös téren megtartott katonai parádé óriási jelentőséggel bírt a szovjet csapatok és az egész nép harci szellemének feltüzelése szempontjából. Sztálinnak a Mauzóleum tetején elmondott beszéde, a csapatok és a haditechnika felvonulása az egész világ számára azt mutatta, hogy Moszkva nem adja meg magát, a Vörös Hadsereg küzdeni fog a győzelemig. Egyébként ugyanezen a napon Kujbisevben és Voronyezsben is katonai parádét rendeztek.

Zsukovtól, hogy a németek Moszkva elleni támadásának megtörésére indítsuk el a mi csapataink támadását a volokolamszki és a szerpuhovó frontszakaszon. Zsukov ellene vetette, hogy nincs mivel támadást indítania, mivel a frontvonal szélesen elhúzódik. Sztálin ennek ellenére követelte a támadást, kérte a támadási tervet.

Ismertem Zsukov kemény jellemét, de nem gondoltam, hogy merne ilyen határozottan ellentmondani Sztálinnak. A következő napok azonban megmutatták, hogy ez tényleg így történt.

Két frontszakaszon is végrehajtottunk támadó hadműveleteket, de szinte eredménytelenül. A németek viszont november 17-én két fronton is támadást indítottak – a kalinyinin és a nyugatin. Lecsaptak a Kalinyini Front 30. hadseregének oldalszárnyára, és Klin felé nyomultak. Öt nap múlva, kitartó küzdelmet követően Klint elfoglalták a németek, folytatták az előrenyomulást Dmitrov felé.

Estefelé a Dmitrov sugárúton kihajtottam a Moszkvai-tengerhez[38]. A csapataink visszavonultak. De semmi értelmeset nem sikerült kiderítenem arról, merre vannak a németek. Sötétedni kezdett. Letértünk a főútról, elindultunk Krjukovo felé. Rákerültünk egy földútra, aztán már kezdődött a víztározó, úgyhogy a jégen haladtunk tovább.

Amikor a reflektorokkal megvilágítottuk az utat, feltűnt előttünk egy szekérsor. A lovak párát leheltek. Óvatosan közeledtünk feléjük, készenlétbe helyezve a géppisztolyokat és a gránátokat.

Amikor az első szekérhez értünk, előléptem és megkérdeztem: „Hová mentek?" Egy pufajkás, usankás, dérlepte alak tört oroszsággal azt felelte: „Lőszert szállítunk". Közelebb léptem és kérdeztem: „Tatár vagy?", azt feleli: „Kazányi". Aztán odahívtam még két katonát, kérdezősködni kezdtem, honnan és hová viszik.

Kiderült, hogy eltévedtek, és ahelyett, hogy a lőszert a frontvonalba vitték volna, Moszkva felé tartanak. Tájékozódtam a térképen, elindítottam őket Krjukovo felé. Azon az éjszakán én is alig tudtam visszakeveredni Moszkvába, mert a földutak keskenyek voltak, belepte őket a hó, nehéz volt haladni, ráadásul keményen fagyott is.

Reggel felhívtam a vezérkarokat, azt mondták, hogy Rokosszovszkij 16. hadserege a németek nyomására otthagyta Szolnyecsnogorszkot, habár a frontparancsnok mindent megtett annak érdekében, hogy megerősítse a 16. hadsereget. Sajnálatos, de nincs mit tenni.

Néhány napig csönd volt. Hívattam a szektorparancsnokokat, illetve néhányukhoz én magam mentem el, kifaggattam az ottani katonatiszteket, vajon mit jelenthet ez a csönd. De csak a vállukat vonogatták: „Nem tudjuk".

Sajnos, a katonai felderítés gyenge lábakon állt. Kiküldték őket a közelbe, tűzharcba keveredtek és visszajöttek. Ügynökségi hírszerzés egyáltalán nem volt. De nehéz is lett volna ezt számonkérni a katonai parancsnokokon, akiknek fogalma sem volt az ügynöki munkáról.

A következő napok azonban megmutatták, hogy a csöndnek nagyon egyszerű a magyarázata. A németek kifulladtak, különösen fagyos időben már nem is olyan

[38] Moszkvai-tengernek hívják a Moszkvai terület legnagyobb víztározóját, az Ivankovói víztározót, amely Dubnától nyugatra terül el. *(A fordító jegyzete.)*

harciasak. Csapataink különálló ellentámadásai már megmutatták, hogy a mi kis katonáink, akik nemezcsizmába, pufajkába, usankába, egyujjas kesztyűbe voltak bújtatva, készen állnak a támadásra és a németek szétverésére, akik viszont szalmabocskorban, homlokukba húzott ködvágó sapkában, orosz nőktől lopott sálba vagy lepedőbe csavargózva dideregtek. Ilyen öltözékben ezek már nem voltak katonák. December 6-7-én a Nyugati Front egységei támadásba mentek át...

Ahogyan később a rádiólehallgatásokban olvastam, Moszkva bevételét a németek Tájfun hadműveletnek nevezték, úgy tervezték, hogy még viszonylagos meleg időben befejezik, de nekünk ekkor még az időjárás is segítségünkre sietett. Hiszen ritkán fordul elő olyan év, amikor október végén (október 22-én) lehull a hó, aztán el sem olvad. Sosem esett még meg, hogy a november 7-i parádéra hóban, mínusz 8 fokos hidegben kerüljön sor.

Mégis azt hiszem, hogy sikerünk legfőbb oka az a morális állhatatosság volt, amelyet a katonáink, munkásaink, asszonyaink, parancsnokaink és tábornokaink tanúsítottak. Moszkva alatt mindannyian eggyé forrtak, mert tudták, hogyha feladják a fővárost, akkor már nincs tovább hová hátrálni és készek voltak az önfeláldozásra is.

Csapataink Moszkva alatti ellentámadása kis ellentámadásokkal indult, amelyeknek sikere szárnyakat adott a nagyobb szabású összefogásnak, a parancsnokok támadási terveket készítettek és támadó hadműveleteket hajtottak végre. Láttak már élő „fritzet", tudták már, miféle jómadár is az.

Nem kis jelentőséggel bír az is, hogy a Legfelsőbb Főhadiszállás Moszkvában maradt, habár az ellenség helyenként 30 kilométerre megközelített bennünket, hogy a Legfelsőbb Főparancsnok, Sztálin november 6-án és 7-én beszédet mondott, és miközben leplezetlenül megfogalmazta a sikertelenségeinket, kinyilvánította azon szilárd meggyőződését is, hogy teljes győzelmet fogunk aratni a fasiszta Németország felett.

De bármerre is jártam, csapataink számbéli fölénye sehol sem érződött, a parancsnokok panaszkodtak, hogy a századokban 120 ember helyett legfeljebb 50-60 katona van, nincs elég lőszer, a géppisztolyokért pedig a zászlóalj- és ezredparancsnokok szinte ölre mennek egymással. Ennek ellenére előrelendültünk, elkezdtük kiűzni a fritzeket az országunkból. Ez már felért egy fél győzelemmel. Hurrá!

El kell mondanom, hogy amennyire meg tudtam figyelni, az ÁVB tagjai, a Legfelsőbb Főhadiszállás és a Vezérkar óriási szervező munkát végzett el annak érdekében, hogy megfelelő legyen a csapatok utánpótlása és haditechnikai ellátottsága. Sztálin a Moszkva alatti ütközet idején figyelmesen meghallgatta az ÁVB tagjainak tanácsait és jelentéseit, keményen megkövetelte, hogy az igazat mondják neki, ezt el is érte.

Naponta hangzott fel a rádióban, amint Levitan bemondja: „A Nyugati Front csapatai Zsukov tábornok vezetésével elfoglalták...". Aztán következtek az ilyen híradások is: „A Kalinyini Front csapatai Konyev tábornok vezetésével elfoglalták...". „A Dél-Nyugati Front Tyimosenko marsall vezetésével..." stb. Gyakran kimentem a harcok színtereire, amelyeket most már a mieink foglaltak el. Láttam a katonák diadalittas arcát meg a csibészségeiket (a németek megfagyott hullájáról lehúzták a nadrágot, fejjel lefelé, lábbal felfelé a hóba állították).

Gyakran hoztam magammal mutatóba német fegyvert, aknavetőt, lőszert stb.

Egy alkalommal ezekkel a mutatóba hozott dolgokkal kellemetlenségem is támadt. A megsemmisítő zászlóaljak katonái feltartóztattak öt 14-15 év körüli kamaszt. Kőszénnel megrakott tarisznyát cipeltek, pénz is volt mindegyiküknél. Amikor elkezdték kihallgatni őket, ők pedig azt vallották, hogy a vasútállomáson lopták a szenet, és viszik haza fűteni.

Amikor kiértem a moszkvai védelmi zónának ebbe a szektorába, azt jelentették, hogy „A feltartóztatott személyek semmi egyebet nem mondanak, engedélyt kérünk elengedni őket!"

Furcsának tűnt nekem, hogy mindegyiküknél pénz volt, úgyhogy kihallgatásra rendeltem őket. Az első kérdésemre, hogy „Honnan a pénz?", az egyik taknyos csak hallgat. Ráüvöltöttem, mire ő sírva fakadt. Akkor mondom neki: „Mondd el az igazat, és elengedlek!"

Akkor elmesélte, hogy a németek felkészítettek néhány ilyen, 3-5 főből álló csoportot, pénzt adtak nekik, azt mondták, menjenek el a vasútállomásra, dobjanak be a szenes kocsikba egy-egy darab olyan szenet, amilyen a tarisznyájukban volt. Amikor mindet bedobálták, menjenek vissza, és kapnak még pénzt.

„Na, és hányat fordultatok már?" – kérdeztem tőle. A fiú könnyek között azt felelte: „Én most mentem először, de Tolka és Miska már másodszor". Behoztak nekem egy darab szenet. Üreg volt fúrva bele, abba dinamit téve, a lyuk pedig gondosan eltüntetve. Meghagytam, hogy gyújtsanak tüzet és dobják bele a szenet!

Húsz perccel később, a házakon túl, ahol mi tartózkodtunk, erős robbanás hangzott fel, amely szanaszét szórta a tábortüzet. A németek számítása az volt, hogy ha egy ilyen széndarab teljes gőznél belekerül a mozdony kazánjába, az felrobban, kisiklatja a vonatot.

Hívattam aztán ezt a taknyost, mondtam neki, hogy „Ezért az aljasságért, amibe belementél, véresre kellene rugdosni a valagadat". Ő csak hallgat. Kérdezem tőle: „Igazam van?" Azt feleli: „Igen". Aztán mondom neki: „Lódulj haza, kapsz kenyeret, keresd meg anyádat, többé ne tegyél ilyet a hazád ellen!" Magamhoz vettem néhány darab szenet.

Miután visszaértem Moszkvába, szokás szerint felhívtam a titkárságvezetőt, hogy megérkeztem. Hívatott Berija, akinél ott volt már Merkulov és Kobulov. Beszámoltam a fronthelyzetről, a katonák és a parancsnokok hangulatáról. Végül elmeséltem a kamasz diverzánsok esetét és a tábortüzet is. Aztán fogtam egy darab becsomagolt szenet, kibontottam, letettem Berija elé az asztalra.

Na, ekkor aztán elkezdődött a cirkusz. Berija megkérdezte: „Hatástalanítva van?" Erre én azt mondtam: „Nem, igazi". Mire ő felugrott, kiabálni kezdett: „Vidd innen!" Kobulov elfordult, noteszával eltakarta a képét. Merkulov nyugodtan felállt. Berija újra felkiáltott: „Fogd és vidd innen!"

ÖTÖDIK FEJEZET

MENEKÜLÉS A SZMERS[1] ELŐL (1942)

Szerov feljegyzéseiben gyakran találkozhatunk több kollégájának és bajtársának lekicsinylő és megvető jellemzésével – olyan NKVD-s, NKGB-s, SZMERS-es tábornokokéval –, akik igyekeztek megúszni, hogy kimenjenek a frontra, vagyis nem tűntek ki bátorságukkal.

Bármi mással, de gyávasággal vádolni magát Szerovot valahogy nem tud rávinni bennünket a lélek.

Határozott és kemény ember volt, aki nem kímélt másokat, de önmagát sem. Nem véletlen, hogy Sztálin éppen őt választotta az NKVD moszkvai rezidensének: tudta, hogy ő biztosan nem fog gyávának mutatkozni és megfutamodni...

Az 1942-es alighanem az az év Szerov életében, amelyben a legtöbb időt töltötte a fronton. Sztálin és Berija szinte megállás nélkül a legkülönfélébb és legsúlyosabb területeire dobják a háborús cselekményeknek. Néhányszor bekerítik. Több alkalommal is csak egy hajszálon múlik az élete. A harcok során súlyos légnyomást kap.

Szerov ott volt a nevezetes krími katlanban, amikor 1942 tavaszán Manstein tábornok hadserege totálisan szétzúzta a Krími Frontot. Csak a csodával határos módon, ágyútűz alatt, a tengeren át sikerült nagy nehezen eljutnia a mieinkhez.

1942 nyarán ott van az ostromlott Sztálingrádban, vaskézzel teremt rendet a városban és a hadseregben.

Ősztől ismét az élvonalban van, a kaukázusi hegyekben. Itt aztán tényleg nagy hasznára van korábbi katonai tapasztalata: személyesen ő irányítja a hegyszorosok védelmét, nem egyszer a helyükre állva a harcokban elesett parancsnokoknak. Sok vonatkozásban éppen az ő erőfeszítéseinek köszönhető, hogy Vlagyikavkazt nem kellett feladni.

Bátorságáért és hősiességéért hamarosan másodszor is Lenin Érdemrenddel fogják kitüntetni. Ugyancsak fontos része szolgálatának az egészen 1942 végéig tartó, az illegális banditák és diverzánsok ellen folytatott harca az Észak-Kaukázusban – Oszétiában, Karacsáj- és Cserkeszföldön, Csecsen- és Ingusföldön.

Úgy tetszik, Szerov a megbízásait elég sikeresen hajtotta végre, ha egyszer Sztálin felajánlja neki, hogy vezesse az ország katonai titkosszolgálatát, az eljövendő SZMERS-et...

A KRÍMI KATLAN

1942 márciusában a németek támadást kezdtek a Krímben. Sztálin elvtárs odavezényelt engem azzal, hogy mérjem fel a helyzetet a Krími Fronton, nézzem meg, milyen készültségben áll Kubany a védelmi tevékenységre, ahová a Legfelsőbb Főhadiszállás már odairányította az Észak-Kaukázusi Frontot (második frontszakasz), parancsnoknak pedig (valamivel később) kinevezték Bugyonnij elvtársat, aki akkor Tyemrjukból „irányította" a Krími Front csapatait...[2]

[1] SZMERS – a Специальные методы разоблачения шпионов (Szpecialnije Metodi Razoblacsenyija Spionov), vagyis a Különleges Módszerű Kémelhárítás orosz megnevezésének rövidítése. Eredetileg három szovjet katonai titkosszolgálat ernyőszervezete volt, amelyet 1943 áprilisában hoztak létre. *(A fordító jegyzete.)*

[2] Ebben az időszakban – 1942 április-május – Bugyonnij az Észak-Kaukázusi Frontszakasz parancsnoka volt, a Kaukázusi Frontot pedig egész fennállása idején – 1942. január 28-május 19. – D. T. Kozlov vezér-

Amikor megérkeztem a Krímbe, a frontot ott az akaratgyenge Kozlov vezérőrnagy* irányította, aki teljességgel alávetette magát a Katonai Tanács arcátlan tagjának, Mehlisznek.

Kozlov persze nehezen tudott volna ellenállni, hiszen Mehlisz akkor a következő posztokat töltötte be: védelmi miniszterhelyettes, a Politikai Főosztály vezetője, az Állami Ellenőrzés Minisztériumának minisztere, az ÁVB tagja, a Front Haditanácsának tagja. Ezért azután, amit Mehlisz mondott, Kozlov azt tette, nem pedig irányított.

1942 áprilisában érkeztem Krasznodarba. Kercsig, ahol a Front vezérkara volt (katakombákban, amelyek a kősó kifejtése során keletkeztek, 30-40 méteres mélységben), előbb kocsival el kellett jutni Tyemrjukba, onnan pedig a szoroson át, vagy motorcsónakkal – vagy ahogyan abban az időben Gracsov ezredes* mondta (aki Moszkvában a „különleges rendeltetésű" repülős hadosztály parancsnoka volt) -, vagy egy motoros géppel „átugrani" úgy, hogy az ember a vezérkar mellett száll le. Megmutattam neki a katonai légierős igazolványomat, mire ő tisztelgett, ment előkészíteni a gépet…

Minden rendben ment. Amikor a Kercsi-szoros fölé értünk, kellemetlen érzés fogott el. Arra gondoltam, ha itt, a víz fölött eltalálnak bennünket, biztosan nem menekülünk meg. Alighogy a szoros közepéhez értünk, megláttam, hogy a parton bombák robbannak. Megmutattam Gracsovnak. Hitetlenkedve nézte, de fogalma sem volt róla, mi lehet az. Akkor nézegetni kezdtem oldalra is, felfelé is, olyan 3-4 kilométeres távolságban észrevettem egy Rámát – így neveztük a német Focke-Wulf bombázókat.

Megmutattam Gracsovnak, aki ideges lett, azt mondta: „Tábornok elvtárs, forduljunk vissza!" Mondom neki, ha visszafordulunk, akkor a német gép biztosan ránk repül és leszed bennünket. Gracsov egyetértett. Úgyhogy arra az elhatározásra jutottunk, hogy amíg bombázzák a repteret, mi addig köröznifogunk mellette. Mihelyt meglátjuk, hogy odalent megszűntek a robbanások, azonnal megkezdjük a leszállást.

Mondom aztán Gracsovnak, hogy ez sem működik, mert ha nem vizsgáljuk át a leszállópályát, bombatölcsérbe eshetünk, és akkor végünk. Gracsov ezzel is egyetértett, azt mondja: „Teszek pár kört a motorossal, kifigyelem az összes bombatölcsért". Mire én hozzátettem: „Csak ne lépje túl a reptér zónáját, mert akkor a mi légvédelmiseink is leszedhetnek bennünket!"

Amíg ezen elmélkedtünk, már keringeni is kezdtünk. Aztán megláttuk, hogy odalent nincs több robbanás, Gracsov elindult a reptér irányába. Meglátott egy bombatölcsért, én jobbról egy másikat. Tett egy hirtelen kanyart a géppel, majd leszállásba kezdett. Mihelyt megálltunk, még odavetette nekem: „Ugorjon csak ki, én megfordulok, és irány Krasznodar!" Így is tettem. Így jutottam el a kercsi reptérre.

őrnagy irányította. A Krími Front annak eredményeként jött létre, hogy a hitleristák által szinte teljesen elfoglalt Krím keleti nyúlványán, a befagyott Kercsi-szoroson át partra szállt a Vörös Hadsereg néhány hadosztálya, amelyeknek feladata az lett volna, hogy megtisztítsák az ellenségtől az egész félszigetet. E célt azonban nem sikerült elérniük, a hadművelet teljesen elbukott, a csapatok súlyos veszteségeket szenvedtek. A megsemmisítő vereség oka mindenekelőtt abban keresendő, hogy a hadvezetés elszámolta magát; maga Manstein a memoárjaiban arról írt, hogy hadserege több alkalommal is kritikus helyzetbe került, de az oroszok ezt nem tudták kihasználni.

Gracsov, amikor megfordult, teli csapta a szemem porral, és elrepült. Éppen csak odaértem a fákhoz, amelyek a repteret szegélyezték, amikor a németek újra bombázni kezdtek. Elég lett volna csak öt percet elidőznünk, akkor ki tudja, mi lett volna.

Amikor sötétedni kezdett, a németek abbahagyták a bombázást. Valahogy elvergődtem Kercsig, ahol szívélyesen fogadott Karanadze vezérőrnagy*, aki kellemes ember és kiváló munkatárs volt.

Besötétedésig ültünk vele, azon keseregtünk, milyen rosszul áll a helyzet. Aztán felhívtuk Mehliszt, aki kint volt a frontvonalban, elindultunk hozzá.

Egész éjjel bolyongtunk, mert a területet a németek felügyelték, a sofőrjeink pedig féltek reflektort kapcsolni, mivel a vadászgépek éjszaka is lecsaptak, akár egy-egy magányos kocsira is. A 25 kilométert négy óra alatt tettük meg. A különleges osztagnál szálltunk meg.

Aludtam két órát, reggel 7-kor megjelentem Mehlisznél. Beszéltem vele úgy 40-50 percet, meggyőződtem róla, hogy ez a hülye hadvezérnek képzeli magát. Megegyeztünk, hogy gyakran fogunk találkozni. Megkérdezte tőlem, minek jöttem, mire azt mondtam neki, hogy van itt a fronton négy teljes határőrezred, hozzájuk jöttem, nekik fogok segíteni.

Ahogyan az egy jó színészhez illik, nem mulasztotta el, hogy „demonstrálja" előttem az állam-ellenőrzési miniszter tisztességességét. Amíg nála voltam, egyszer bejött egy lány, azt mondta, kész a reggeli.

Mehlisz nem állta meg és megkérdezte: „Mi van reggelire?" A lány azt felelte: „Sült csirke". A fronton csirke?! Kérdés: „Mindenkinek ez jár?" A lány zavarba jött és hallgatott. Mehlisz: „Ha nem mindenkinek jár ez, akkor én sem fogom ezt enni". Ebben benne van az egész Mehlisz.[3]

Amikor még aznap visszaértünk Kercsbe, ott töltöttük az éjszakát, reggel meghallottam, hogy intenzíven bombázzák a várost, gyorsan kihajtottam a városon kívülre, egy magaslatról figyeltem, hogyan bombáznak a németek.

Eltöltöttem néhány órát a magaslaton, amikor feljött hozzám a frontparancsnok-helyettes. Megkérdeztem tőle: „Mi a helyzet a fronton?", ő pedig azt felelte: „A vezérkar sietve a katakombákba húzódik". Kérdezem: „Miért?", „Mert a németek, pontosabban a román hadosztály áttörte a 21. (grúz) lövészhadosztály frontvonalát, a mieink most visszavonulnak, a frontvonal pedig hátrébb húzódott".

Valóban, amikor elindultam a front irányába, láttam a mi meglehetősen rendezetlenül visszavonuló egységeinket. Én pedig még az este tanúja voltam egy jelenetnek, amikor Mehlisz lehordott egy parancsnokot, akit árulónak, hitszegőnek stb. nevezett. A parancsnok teljesen összezavarodott.

[3] Lev Mehlisz a háborúig volt (és majd lesz is újra 1946-tól) az Állami Ellenőrzés népbiztosa. Az itt leírt időszakban a SZU védelmi népbiztosának helyettese, a Vörös Hadsereg Politikai Főigazgatóságának vezetője, 1942 januárjától pedig a Krími Frontnál a Legfelsőbb Főhadiszállás képviselője. Mehliszt egyébként valóban elképesztő aszketizmus és demonstratív szerénység jellemezte. Már amikor miniszter volt, még akkor is egy társberleti lakásban lakott.

Amikor Mehlisz elment, mondtam a parancsnoknak: „Ne is törődjön az efféle fecsegéssel!" Rám nézett, meglátta a rombuszaimat, és megnyugodott. Egyébként az egész front úgy omlott össze, mintha játékszer lett volna.[4]

Egy nappal korábban Mehlisz arról győzködött engem, hogy hamarosan támadásba mennek át, meg hogy annyi „Katyusájuk" van, amennyi egyetlen más fronton sincs, hogy ezeket Sztálin elvtárs adta neki stb. Most nesze neked![5]

Késő este elindultam a katakombákhoz. Bementem Mehliszhez, nála volt a frontparancsnok, Kozlov is. Mondom Mehlisznek: hogyan értsem a fogadkozását, hogy „támadásba megyünk át"?

Ez a ravasz alak kimagyarázkodott, mondván, hogy háborúban minden előfordulhat, majd hozzátette, hogy a visszavonulást megállították, egységeink szilárdan tartják a védelmi vonalat a Török-gátnál, amit már jelentettek is Sztálin elvtársnak, aki azt mondta: „Az nagyon jó lesz, ha tartják magukat a Török-gátnál, nem engedik át a németeket a Tamanyi-félszigetre és az Észak-Kaukázusba".

Másnap reggel, amikor arra készültem, hogy a határőr Szerebrjakovval kimegyek a Török-gáthoz, úgy döntöttem, benézek még a katakombákhoz is, megtudakolom, nincs-e valami új hír. Mint kiderült, közben megérkezett „Bugyonnij főparancsnok" is, érdeklődött a helyzet iránt. Mindössze néhány percet töltöttem ott, utána indultam is ki a Török-gáthoz.

Eleinte minden rendben ment, bár igaz, az gyanús volt, hogy megláttam néhány különálló csapatot, amelyik Kercs felé tartott. Az egyiktől megkérdeztem, hová mennek és miért. Grúzok voltak, azt felelték: „Csapatfelállításra".

Mivel ezt az „csapatfelállítást" több százszor is hallottam már Moszkva alatt, elkezdtem részletesen kikérdezni őket, hol volt az állomáshelyük, honnan jönnek, hol vannak a parancsnokaik stb. Kiderült, hogy már második napja nem láttak parancsnokot, nem tudják, hol a stáb, ráadásul a Török-gáttól jönnek, amelyet már elfoglaltak a németek.

Most már végképp nem tudtam, kinek higgyek: Mehlisznek-e, aki „szilárdan tartja a Török-gátat", vagy ezeknek a grúzoknak. Miután kikérdeztem még két csoportot, már majdnem biztos voltam benne, hogy a Török-gátat otthagyták a németeknek…[6]

Figyelembe véve, hogy a helyzet egyáltalán nem olyannak rajzolódott ki, mint ahogyan azt Bugyonnij főparancsnok és Mehlisz „főparancsnok" elképzelte, úgy döntöttem, hogy ellenőrzöm, jelentést teszek róla a Főhadiszállásnak.

[4] A Túzokvadászat hadművelet, amely a Kercs-félszigeten lévő szovjet deszantos egység megsemmisítésére irányult, május 7-én kezdődött a vezérkar bombázásával. A vezérkar hosszú időn át nem változtatta meg a helyét, és így felfedték. Elesett az 51. hadsereg parancsnoka, V. N. Lvov vezérőrnagy, a helyettese, Baranov pedig súlyosan megsebesült. Egy másik demoralizáló tényező volt az a deszantos egység, amelyet a németek naszádokról juttattak el a 63. hegyi lövészhadosztály hátországába (láthatóan ezt nevezi Szerov tévedésből 21. (grúz) lövészhadosztálynak). Az elkövetkező néhány nap folyamán a Pariacsi-földszoroson lévő szovjet védelmi vonalat teljesen szétzúzták.

[5] A szovjet BM-13 reaktív rakéta-sorozatvetők, népszerű nevükön „Katyusák" lőtéri kipróbálása még 1941 márciusában sikeresen megtörtént. A nagy honvédő háború kezdete előtt egy nappal a fegyver a Vörös Hadsereg rendelkezésére állt. A harctéri „tűzkeresztségen" már 1941 nyarán átesett.

[6] Szerov „Török"-nek a Kimmeri-gátat nevezi, amely a Kercsi-félszigetet választja el a Krímtől. Amikor Szerov 1942 tavaszán a Krímben tartózkodott, itt zajlott a Kercsi-Feodoszijai deszantos hadművelet, amelynek célja az volt, hogy felszabadítsa a Krímet a németek alól. A hadművelet katasztrofálisan végződött, amit a szerző is részletesen leír.

Jobbról (észak felől) megkerültük Szarajmint, elindultunk a Török-gát felé. Balról hirtelen aknavetőgránát robbanására lettem figyelmes. Mindenkinek, aki a kocsiban ült, szóltam, hogy minden irányba figyeljenek, a sofőrnek pedig, hogy álljon készen, ha esetleg gyorsan vissza kellene fordulnunk.

Néhány perc múlva gránátok csapódtak be minden irányból. Mondom a sofőrnek: „Gyorsan előre!" Kiderült, hogy oldalról közeledtünk az aknavetőkhöz, ezért kisebb volt az esélye, hogy eltalálnak bennünket.

Behajtottunk egy másik faluba. Kiszálltunk a kocsiból, beszédbe elegyedtünk a helybéliekkel. Azt mondták, a faluból sokan elmentek Kercsbe, Tamanyba, Tyemrjukba, itt pedig csak a krími tatárok maradtak.

Megkérdeztem, mennyire van a falutól a Török-gát. Az egyik paraszt a kezével mutatta: „Látod ott azt a gátat?", „Látom.", felelem. „Na, hát az a Török-gát." Kérdezem: „Kik vannak a gáton?" Azt mondja: „A németek". „Hol vannak a mieink?" Azt feleli erre: „Tegnap reggel még ott voltak, de este már a németek lőtték a gátról a falunkat".

Vagyis úgy áll, hogy amikor Bugyonnij és Mehlisz a jelentést írták a Főhadiszállásnak, a gát már a németek kezén volt. Így hazudtak a rohadékok.

Amíg mi beszélgettünk, úgy látszik, a németek kiszúrták a csoportunkat és a kocsit, tüzet nyitottak ránk. Mindenki fedezékbe vonult, mi pedig Vaszilij Ivanovics Kiszeljovval* egy ház sarka mögé bújva azon kezdtünk gondolkodni, hogyan juthatnánk ki a tűz alól. Ami a legfőbb, ha a németek megtámadnak bennünket, nekünk, ötünknek nem marad más hátra, mint hogy elszeleljünk, vagy lövöldözésbe kezdjünk.

A falut kb. fél órán át lőtték. A mieink közül sehol egy lélek a közelben. De úgy látszik, a németek is féltek támadást indítani, mi pedig csak ülünk, és várjuk a jó szerencsét. Hiszen a gát mindössze 300-400 méterre van, egy ugrás és már végünk is van. Őszintén szólva, a lelkem mélyén átkoztam is magam, hogy ilyen kockázatosan közelre jöttünk, ugyanakkor mégiscsak ellenőriznem kellett, mert felelősségteljes volt a helyzet.

Estefelé aztán előbb sikerült kitolnunk a faluból a kocsit, amelynek nyomába gránátok hullottak, aztán a hátsó udvarokon keresztül odasettenkednünk a kocsihoz.

A visszafelé úton megláttuk Szerebrjekov ezredest (a határőrezred parancsnokát), aki elmondta, a Szovjet Hadseregnek itt már nem maradtak egységei, ő szüntette meg az utolsó őrcsapatot, most pedig megy Kercsbe, hogy elfoglalja a védelmi pozíciót.

Miután visszaértem Kercsbe, részletesen leírtam a helyzetet, a „főparancsnokok" hazugságait, majd indultam Tyemrjukba, hogy onnan küldjem el a jelentést, mert féltem, hogy Kercsben a németek vagy az aljas tatárok lehallgathatják.

Tyemrjukban a városi tanácstól tudtam leadni az üzenetet, aztán visszaindultam a katakombákhoz. Kijutni Tyemrjukból, aztán átkelni a Kercsi-szoroson négy órába telt.

A katakombáknál ott találtam Szurin ezredest*, a front felderítő-parancsnokát, akivel együtt végeztünk az akadémián. Üdvözöltem, aztán megkérdeztem tőle: „Milyen új információk vannak az ellenségről?" Ő mindent elmondott, majd hozzátette, hogy már

tegnap ismertté vált számára, hogy a védelmi vonalat áttörték, csapataink sehol sem vetették meg a lábukat, folytatják a visszavonulást. Én ezt csak megerősíteni tudtam neki.

Aztán bementem Mehliszhez, aki komoran ült, a fejét fogta. Még szóra se tudtam nyitni a számat, amikor tompa hangon azt mondta: „Felhívott a Gazda, azt mondta, Szerov jelentette, hogy a Török-gátnál áttörtek a németek, és hogy mi becsaptuk őt".

Aztán tartott egy kis szünetet, majd így folytatta: „Azt mondta: »Legyetek háromszor is átkozottak, szégyent hoztatok magatokra, aláástátok a párt bizalmát!«, aztán letette a kagylót".

Mondom neki: „Miért írtatok jelentést anélkül, hogy ellenőriztétek volna?" Azt felelte: „Éppen ez az". Aztán ideadott egy Sztálinnak szóló rejtjeles üzenetet, amelyben megerősíti, hogy a Török-gátat elfoglalták a németek, a végén az aláírás: „A háromszor átkozott Mehlisz".

A továbbiakban az események pillanatok alatt történtek.

Reggelre a németek elérték Kercset. A határában harckocsitámadást indítottak. A mieink visszaverték a támadást, nem engedték, hogy behatoljanak a városba…

Tyemrjukból telefonált Bugyonnij főparancsnok. Kérdezi: „Ki itt a főparancsnok?" (Ő maga több mint 100 kilométerre a csata helyszínétől, Tyemrjukban ücsörög.) Mondom neki: „Amennyire tudom, te vagy a főparancsnok". Azt hittem, csak hülyeségből kérdezi.

„Akkor milyen jogod van neked ahhoz, hogy jelentést írj Sztálinnak?" Én pedig ezt válaszoltam: „Amikor a parancsnokok hazudoznak és becsapják a Főhadiszállást, köteles vagyok ezt jelenteni". Bugyonnij: „Neked ehhez nincs jogod, tudod, hogy ezért agyon is lövethetlek!"

Ekkor már látom, hogy ez az idióta komolyan beszél, mondom neki: „A hazugságért azt kell agyonlövetni, aki ezt teszi". Erre ő káromkodni kezdett, hasonló szellemben folytatta a fenyegetőzést is. Én félbeszakítottam, válaszoltam neki, és lecsaptam a kagylót.

Nem telt el még öt perc sem, amikor újra csöngött a telefon. „Moszkvából hívják". Fölvettem a kagylót. „Itt Berija. Felhívott Bugyonnij, panaszkodott, hogy maga megsértette". Mondtam, hogy ő kezdett el engem sértegetni, amire én hasonlóképpen feleltem neki. Ráadásul a dolog háttere az, hogy lelepleztem a Török-gáttal kapcsolatos hazugságait.

Berija félbeszakított, azt mondta: „Helyesen tette. A Főhadiszállás így is értékelte. De hogy ne forduljon elő többet félreértés, kérjen bocsánatot Bugyonnijtól!" Felháborodtam, azt mondtam: „Ezt nem fogom megtenni, ő kezdte, kérjen bocsánatot ő!" Berija ragaszkodott hozzá, de én nem fogadtam el.

Ekkor végül azt mondta: „Nézzen oda, ennek rossz vége lehet", majd letette a kagylót. A felháborodásom határtalan volt. Micsoda egy provokátor ez az aljas Bugyonnij!

Még össze se tudtam szedni a gondolataimat, amikor máris újabb telefonhívás érkezett. „Na, mi van, telefonált Lavrentyij Pavlovics?", felismertem a hangjáról Bugyonnijt, mondom neki: „Hogy nem szégyelled magad, egy felnőtt ember, akit ismer az egész ország, ilyen aljasságokat követ el?" Ő megint csak úgy válaszol, mint egy hülye: „Nos, telefonált és célba talált?" Micsoda egy aljas alak!

A nap végén találkoztunk, úgy viselkedett, mintha mi sem történt volna. Micsoda emberek vannak!

Mint ismeretes, dicstelenül fejezte be a parancsnokoskodást. Nemcsak a Török-gáton engedte át a németeket, hanem a Tamanyi-félszigeten, Krasznodaron, Novorosszijszkon és egészen Gelendzsikig végig a Fekete-tenger partján is. Azzal végezte, hogy egészen Szuhumiig menekült, ami után a Főhadiszállás leváltotta a „főparancsnoki" posztról.

A Krímben folytatódott a tragédia. Egy nap múlva a németek betörtek a városba. A lövöldözés és a géppuskatűz akkor kezdődött, amikor mi Karanadzéval az NKVD épületében voltunk.

Kiszaladtunk a kocsikhoz, a központon keresztül megpróbáltuk elhagyni a várost, de ott már bent voltak a németek. Ekkor a város széle felé kanyarodtunk, láttuk, ahogyan a német tankok bekerítik a várost. Ily módon el volt vágva az utunk.[7]

Ekkor végigszáguldottunk a Kercsi-szoros partján. Ott még nem voltak németek, úgyhogy el tudtunk jutni a katakombákhoz, ahol a front vezérkara volt. De ott is csak a vezérkar néhány tisztjével találkoztunk, akik komoran járkáltak fel-alá. Amikor megkérdeztem az egyiküket, hogy „Hol a stáb?", ezt válaszolta: „Átköltöztek a szárazföldre". Ez azt jelentette, hogy otthagyták a csapatokat, átmentek a Tamanyi-félszigetre.

Kijöttünk a katakombákból, felmentünk egy magaslatra, ahol ott állt néhány parancsnok. Közöttük voltak a mi határőreink is: Zimin vezérőrnagy*, [olvashatatlan] ezredes és mások.

Néhány nappal hamarabb szigorúan meghagytam nekik, hogy álljanak készen minden váratlan dologra, a csapataikat tartsák feszes rendben. A parancsom nélkül ne menjenek át a szoros túloldalára. Amikor Zimin jelentette a helyzetet, megmutatta, hol helyezkednek el a határőrezredeink, megláttam, hogy az egyik ezredünket német tankok támadják. A határőrök kis kaliberű ágyúkból tüzet nyitottak rájuk, erre a tankok visszafordultak. A megfigyelőállásból elindultam a jenikalei világítótoronyhoz, vagyis oda, ahol a csapataink átkeltek a szárazföldre.

Már odaföntről láttam a zűrzavart, amerre az emberek, ágyúk, kocsisorok haladtak. Amikor közelebb értem, végtelenül elkeseredtem. A katonáknál nem volt fegyver – eldobálták őket –, éhesek, [olvashatatlan] ölre mennek, a parancsnokok nem viselkednek különbül, mint a katonáik, senki nem engedelmeskedik senkinek. Lényegében a sereg teljes demoralizációja. Magasabb rangú elöljárók, tábornokokról már nem is beszélve, nem voltak a közelben.

Elküldtem valakit Ziminhez, hogy szedjen össze vagy 15 értelmesebb parancsnokot, teremtsen velük rendet. Míg ez után jártak, megérkezett két Ráma – Focke-Wulf –, és olyan 150 méter magasból bombázni kezdett bennünket. Ahol álltam, hasra vetettem magam, a bombák meg csak robbannak körülöttem. Vagy 40 percen át tartott ez a borzalom.

Amikor a német gépek elmentek, felálltam, elindultam a szanaszét fekvő sebesültek és hullák között. Még most is képtelen vagyok [visszaadni] azt a rettenetet, amelyet átél-

[7] A szovjet csapatok 1942. május 16-án (egyes dokumentumok szerint május 15-én) adták fel Kercset.

tünk. Az úton sebesültek és hullák hevertek, leszakított karok és lábak, a fűben kiomlott belek, szétroncsolt fegyverek és autók. Szörnyű látvány volt.

Mindez azért, mert a Bugyonnij, Kozlov és Mehlisz személyében megnyilvánuló tehetségtelen hadvezetés, miközben a saját bőrét mentette, nem szervezte meg a visszavonulást, ahogy kellett volna, elhúzta a csíkot a „szárazföldre". Hiszen a határőrök meg tudták szervezni a visszavonulást, sőt, még vissza is tudtak vágni. Ha ezt a katonaság is megtette volna, nem tudni, hogy sikerült volna-e a németeknek kiverni bennünket a Krímből.

Amikor odaértem a partszakaszhoz, ahol az átkelés zajlott, még szörnyűbb kép fogadott.

A „Katyusákat", amelyeket nemrég küldtek ki a frontra és még titkosak voltak, hátrahagyták, otthagyták a németeknek. Azok a fegyverek voltak azok, amelyekkel egy héttel korábban úgy hencegett nekem ez az aljas Mehlisz.

A szoroson át két kisebb naszád közlekedett és hordta át a túloldalra a katonákat. Mindkettőre 50-60 ember fért, meg valamennyi haditechnika. A naszádokra való felszállásért valóságos harc folyt. Senki nem engedelmeskedett senkinek. A naszádokat erővel elfoglalták, olyannyira túlterhelték, hogy megmozdulni sem tudtak, mert a tatjuk a vízfenékre süllyedt. Be kellett avatkoznom, rendet teremtenem, de tudtam, hogy ez csak ideig-óráig marad így, mert ha elmegyek, minden az előzőek szerint fog menni, hiszen ezrek vártak arra, hogy átkelhessenek.

Néhányan leszedték a kocsik oldalait, azokból csináltak tutajt, a közepük üres. Aztán vagy tizenöten belekapaszkodtak a szélébe, így próbáltak átjutni a túloldalra, néhányan a tutaj sarkaihoz autógumikat kötöttek. De azután, ahogy várni lehetett, 15 ember helyett már 30-40-en kapaszkodtak a tutaj oldalába, amikor eljutottak a parttól úgy egy kilométernyi távolságra, sokan elmerültek, mert a szoros közepén hideg volt a víz, ráadásul a sodrás is erős.

Amikor a parton mutattam a katonáknak az elmerülő társaikat, mondtam, hogy hiszen figyelmeztettük őket, hogy ezt így nem szabad, akkor csak értetlen szemmel meredtek rám, majd fél óra múlva már ők is ugyanúgy kapaszkodtak a tutajba, hátha mégis sikerül valahogy átjutniuk a szárazföldre.

Mindenki el akart menekülni a németek elől, a hadvezetés azonban nem tette meg a szükséges intézkedéseket, hogy több ezer katonát megmentsen. Arról már nem is írok, hogy percenként beszéltem a katonákkal, próbáltam rendet teremteni, ők egyet is értettek velem, de mentek a saját fejük után, úgy, hogy minél gyorsabb legyen, de csak rosszabb lett.

Az életben maradási ösztönük nagyon erős volt ezekben a nehéz pillanatokban. Hiszen a Kercsi-szoros mindössze 4 kilométer széles.

Beszéltem a naszádok kapitányaival, hogy ne hagyják abba a katonák átszállítását, ők azonban azt mondták, hogy fogytán az üzemanyaguk. El kell menniük Tamanyba tankolni, a németek pedig, ahogyan mondták, vadásznak rájuk. Igazuk volt, a szemünk láttára történt, hogy az egyik német repülőgép, miután bombázta az embereket, visszafordult, zuhanórepülésben rárepült a naszádra. Nekünk nem voltak vadászgépeink. A németek védtelen emberekre lőttek.

Túl azon, hogy ezekben a napokban épp elég hullát és sebesültet láttam, én magam is többször olyan bombázásba vagy össztűzbe keveredtem, hogy aligha gondolhattam, hogy élve kikerülök belőle, de az, amikor láttam ezt az átkelést, még nekem is összeszorította a szívemet.

Ha abban a pillanatban Mehlisz a szemem elé került volna, odavetettem volna a katonáknak, hogy tépjék szét, mert az ő alkalmatlansága miatt szenvednek és halnak meg. Mind a mai napig látom magam előtt ezeket a tragikus jeleneteket…

Egy óra múlva eljutottam Zimin parancsnoki állásához. Úgy állt fent a tetején, mint egy szobor, nem rejtőzött el, nem húzta össze magát. Jobbról német tankok közeledtek és indultak el a félsziget belseje felé. Már láttam helyzetünk kilátástalanságát, parancsba adtam, hogy fokozatosan, egymást fedezve (vagyis úgy, hogy az egyik ezred visszavonul, a másik fedezi) vonuljanak vissza az átkelőig, aztán tovább a Csuska földnyelv felé, amely már a Tamanyi-félszigeten van, és reggelre én is ott leszek…

23 óra tájban jobbra tőlünk géppuskasorozatok hangzottak fel, aztán hatalmas durranás, mire az egész tengerpart lángba borult. Kiderült, hogy német géppisztolyosok odasettenkedtek a parton álló, a hajók feltöltésére szolgáló három üzemanyag-tárolóhoz, és felgyújtották őket.

Mindeközben, amint a sziklák mögé rejtőzve álltunk, 50 lépésnyire tőlünk német géppisztolyosokat vettünk észre, amint mentek a parton, időnként elengedtek egy-egy sorozatot, beszélgettek egymással. Felettünk haladtak el. Közvetlenül a parton (a sík terepen), úgy látszik, mégis csak féltek végigmenni, mert beleütközhettek volna a mieinkbe, akik viszont, mellesleg, fegyvertelenek voltak.

Ily módon, a kellemetlenségek betetőzéseképpen, még a németek hátországában is rekedtünk. Ott is maradtunk egész éjszaka. Reggelre az üzemanyag-tárolók kiégtek, a megvilágítás megszűnt. Úgy látszott, a Tamanyi-félszigetről is figyelték ezt, újra elindították a naszádot, amely sikeresen partot ért. A németek láthatóan még aludtak.

Felkerekedtünk és áthajóztunk a Csuska földnyelvre. Ott már szabadon fellélegeztem. Sikerült elmenekülnünk a németek elől.

A Csuska földnyelvet hét kilométeres hosszúságban ellepték azok a katonák és sebesültek, akiknek sikerült átkelniük. Sokan feküdtek, mások a félsziget felé igyekeztek.

A látvány egyszerre volt mulatságos és megindító. Mulatságos, mert sokan gimnasztyorkában, de nadrág nélkül, jégeralsóban vagy gatyában masíroztak, mert így könnyebb volt úszniuk. Fegyvere senkinek sem volt.

Miután megtettünk vagy négy kilométert, észrevettem a határőreinket, akik az éjszaka folyamán befejezték az átkelést, az alegységek géppisztollyal és puskával felszerelkezve vártak. Odamentem hozzájuk. Szerebrjakov ezredes jelentette, hogy „A parancsát végrehajtottuk, az ön alá rendelt egységek, miután teljesítették feladatukat, átkeltek".

Megkérdeztem a veszteségekről. Kiderült, hogy az ezredekben, amelyek 800 főből álltak, mindegyikben 130-150 ember maradt. A többiek elestek. Kérdezem: „Mire várnak, induljanak Tyemrjukba, a gyűjtőpontra!"

Szerebrjakov felvidult, odahívta hozzám az ezredparancsnokokat, majd azt mondta: „Ott van az a tábornok, amelyik azt a parancsot adta, hogy Mehlisz parancsára adjuk le

az összes géppisztolyt és puskát. A front vezérkara pedig jelenteni fogja a Főhadiszállásnak, hány katona érkezett meg fegyverrel". De hiszen én láttam, hogy mennyien. Csak elvétve egy-egy, neki pedig el kell számolnia.

Megpróbáltam [elképzelni], mi lesz, amikor az első ezred elindul. Szerebrjakov kiadta a vezényszót: „Lépés indulj!" Ekkor odalépett hozzá egy tábornok, mondott neki valamit. Szerebrjakov felém intett a fejével.

Ekkor a tábornok odajött hozzám és azt mondta: „Mehlisz elvtárs parancsára a fegyvereket le kell adni!" Én pedig azt válaszoltam neki: „Adja át Mehlisznek, hogy a fegyvereket a szoros túlpartján kell összeszedni, azokat utasítani erre, akik ott eldobálták, azok pedig, akik harcoltak, és fegyverrel a kézben keltek át, nem fogják leadni!"

A határőregységek már elindultak. A tábornok még fontoskodott egy darabig, hogy akkor ő ezt is fogja jelenteni Mehlisz elvtársnak. Én pedig megerősítettem neki, hogy feltétlenül így adja át a szavaimat. A tábornok zavartan félreállt.

Mindeközben feljött a nap, úgy 7-8 óra lehetett. Úgy látszik, a németek is felébredtek, mert elkezdtek becsapódni a lövedékek – egyesek előttünk, mások mögöttünk. A Csuska földnyelv helyenként mindössze 200-300 méter széles volt. A földnyelv torkolatánál egy indoeurópai vonalú kő telefonfülke állt. Még a háború előtt valami vállalat földkörüli telefonvonalat akart telepíteni. A Krímben, a mi területünkön létezett is ez a vonal. A háború idején használtuk is. Telefonáltam Tyemrjukba, kértem, hogy küldjenek a Csuska földnyelvre egy kocsit, mivel Tyemrjuk még olyan 70-80 kilométerre volt tőlünk.

Alighogy letettem a kagylót, szörnyű robbanás hangzott fel. A fülkének minden ablaka kitört, az ajtaja leszakadt, mindenfelől nyögdécselés és kiáltozás hallatszott. Kirohantam az utcára, hatalmas bombatölcsért pillantottam meg, hullák hevertek szanaszét, sebesültek jajgattak...

Grisa Karanadzéval elindultunk megkeresni a „front vezérkarát". A sík mezőn megláttam egy puskával fel-alá járkáló katonát. Odamentünk hozzá.

Amikor odaértünk, földbe vájt lépcsőt pillantottam meg. A katona megpróbált megállítani. Amikor lementünk a földbe vájt bunkerba, megpillantottam Kozlovot, Mehliszt és a front különleges egységének parancsnokát, Beljanovot, amint ülnek egy asztalnál és vodkáznak.

Mehlisz, amint meglátott bennünket, énekelni kezdett: „Ta-ra-ra-ra, fityiszt mutattunk a németeknek". Látom, hogy részeg. Kérdem tőle: „Hogy mutattunk fityiszt nekik?" Ő meg azt feleli erre, hogy el akartak fogni bennünket és a csapatainkat, de nem sikerült nekik.

Legszívesebben azt mondtam volna neki, hogy kinek kellene egy ilyen szemét alak, mint amilyen te vagy. De visszafogtam magam, csak annyit mondtam: „Felelnetek kell majd a párt előtt azért a gyalázatért, amit elkövettetek, az elesett ezrekért, a több tízezernyi sebesültért, meg azokért, akiket odadobtatok fogságba a németeknek! Az új haditechnikáért, amelyet az ellenség kezére adtatok".

Az utolsó mondatomra Mehlisz vicsorogni kezdett, és azt mondta: „A »Katyusákat« kihoztuk". Én erre feldühödtem, azt mondtam: „Menj ki a Csuskára, nézd meg onnan, hol állnak, úgyhogy ne hazudj!" Mehlisz elhallgatott, aztán töltött két pohár vodkát, megkínált vele minket. Sarkon fordultunk és kijöttünk.

Ezzel végződött a Krími Front tragikus története, amelyben Mehlisz állítása szerint 120.000 ember vett részt.[8]

Néhány nap múlva utasítást kaptam a Főhadiszállástól, hogy szervezzem meg Mehlisz és Kozlov Moszkvába repülését. Ott lefokozták őket, el is akarták ítélni, de aztán ismét csak felhasználták őket.[9]

MOSZKVÁBAN

A Krímben átélt kellemetlenségek után néhány napot Moszkvában töltöttem. Május végén jártunk. A helyzet itt változó volt.

Az, hogy 1941/42 telén Moszkva alatt szétvertük a németeket, mindenkit örömmel töltött el, ugyanakkor a németek gyorsan nyomultak előre délen. A Krím elfoglalása, a Krasznodar felé nyomulás, Rosztov bevétele és a Sztálingrád ellen vonulás mindenkire nyomasztóan hatott.

Igaz, több „barátom-ismerősöm" is remekül érzi magát Moszkvában, az életük normális mederben folyik, Kujbisevből győzedelmesen tértek vissza, kijárnak a dácsájukra, munkába 11-12 órára járnak.

Sokan úgy tesznek, mintha a frontot szolgálnák ki, de hogy mivel, nem tudni. Találkoznak velem, úgy tesznek, mintha irigyelnének amiatt, hogy én a háború „poklában" tartózkodom. Én pedig úgy vélem, hogy sokan elégedettek azzal, hogy őket nem küldik ki. De hát ez legyen az ő lelkiismeretük kérdése.

Ami különösen meglepett, hogy a háború egy éve alatt a kollégáim közül többen is kaptak már vagy két kitüntetést. Kérdezem tőlük, hogy miért, egyesek azt felelik, hogy a hadieszközök biztosításáért, másikuk a tüzérségért, valaki pedig szó szerint azt mondta: „Állítottuk össze a kitüntetési listát, beírtuk magunkat is, fent is maradtunk végig a listán, vagyis amíg át nem adták a kitüntetést". Nagyszerű! Néhányan még azt is elérték, hogy mongol kitüntetést kapjanak.

[8] A szovjet források általában elhallgatták, milyen veszteségeket szenvedett a Vörös Hadsereg a Krími Front megsemmisülésekor. Így például a legrészletesebb monográfia, amelyik a Krímben lezajlott ütközettel foglalkozik, a következőképpen vonta meg a Krími Front 1942. május 8-21-i úgynevezett „kercsi védelmi hadművelet" mérlegét: „A Front elhagyta a Kercsi-félszigetet. Körülbelül 3.500 löveget és aknavetőt, valamint 350 tankot vesztett. Több mint 140.000 embert és a haditechnika egy részét sikerült kimenekíteni". (Баcов А. В. Крым в Великой Отечественной войне 1941–1945. М.: Наука, 1987. С. 331). Az elesettekről, sebesültekről és fogságba esettekről egy szó sem esik. Egy kortárs történész a májusi tüzérségi és harckocsiveszteséghez hozzáteszi még, hogy megsemmisült 400 repülőgép, több mint 176.000 ember esett el és került fogságba. A félszigeten végrehajtott partraszállás pillanatától kezdve az összes veszteség kb. 330.000 embert tett ki. (Бешанов В. В. Год 1942 – «учебный». Минск: Харвест, 2003. С. 191).

[9] A Krími Front szétverése miatt L. Mehliszt leváltották minden posztjáról, két rendfokozattal, 1. osztályú hadseregkomisszárról (hadseregtábornokról) hadtestkomisszárrá (vezérőrnagyra) lefokozták, kinevezték a 6. hadsereg Katonai Tanácsának tagjává. Ugyancsak lefokozták a frontparancsnokot, D. Kozlovot, s a Katonai Tanács tagját, F. Samanyint is. Másik három tábornokot ezredesse fokoztak le. Az ÁVB Főhadiszállásának 1942. június 4-i, „A Krími Front kercsi hadműveletben elszenvedett vereségének okairól" szóló direktívájában a Front parancsnokságát „bürokratikus és nem életszerű vezetési módszerrel" vádolták.

Megkérdeztem erről az egyik különleges ügynököt, aki Moszkvában dolgozik, hogy miként sikerült ez neki, ő pedig azt mondja: „Perhuskovóban (Moszkvától 30 kilométerre) volt a Nyugati Front stábja. Odaérkezett Csoj-bol-szan[10], aki kitüntetéseket osztogatott, én is beálltam a sorba, és kaptam". Rendben, ez engem nem érint.

Amíg nem voltam itt, sok hír gyűlt össze. Május 26-án szerződést kötött a Szovjetunió és Anglia a fasiszta Németország elleni szövetségről, június 11-én pedig hasonló szerződés született az USA-val is. Ez már jó. Most már két másik nagy ország is együtt fog harcolni Németország ellen. Meglátjuk, mi lesz belőle. Anglia és az USA mindeddig, hogy úgy mondjam, csak feltételesen vett részt a háborúban.

Itt tudtam meg azt is, hogy a Volhovi Fronton a 2. hadsereg parancsnoka, Vlaszov tábornok* áruló lett. A németek körbezárták a seregét, de elkezdték kiverekedni magukat a gyűrűből. Sokan, pontosabban a többségük kiverekedte magát, ez a gazember pedig, aki pedig párttag is volt, előbb elbújt az övéi elől egy faluban, aztán eljutott egy Pjatnyica nevű faluba, ahol átállt a hitleristákhoz.

A frontokon bonyolulttá vált a helyzet. Július 23-án a németek elfoglalták Rosztovot. Azt a feladatot tűzték maguk elé, hogy megszerzik a Fekete-tenger partvidékét, mennek tovább Groznij és Baku felé, hogy elvágjanak bennünket a kőolajtól, az üzemanyagtól. Támadásuk másik iránya pedig Sztálingrád volt.

Végül, úgy látszik, minden áron meg akarják kaparintani Leningrádot. Goebbels nap mint nap ezen erőlködik, amikor olvassa a jelentéseket, magán kívül van.

Nehezemre esik felsorolni azokat a központi városokat és területeket, amelyeket a németek elfoglaltak. Leningrádtól Voronyezsig, aztán Moszkvát elkerülve egészen Sztálingrádig és Asztrahanyig.

Ha húzunk egy kacskaringós vonalat, így fest a fasisztákkal a frontvonalunk. Az embernek sírni támad kedve.

Nagyon jó, hogy a hátországban kibontakozott a partizánmozgalom. Az ÁVB határozata alapján megalakult a partizánmozgalom vezérkara, élén Vorosilovval, a helyettese pedig a Belorusz KB titkára, Ponomarenko* lett. Mindenfelől híreket kaptunk arról, hogyan robbantottak fel német vonatokat, semmisítettek meg hadosztály-vezérkarokat, robbantottak fel különálló német alakulatokat egy-egy településen stb. Egyszóval, ez a dolog jól működött.

Irány Sztálingrád

Éjjel három körül felhívtak a népbiztosságtól, közölték, hogy repüljek el Sztálingrádba, mert nagyon rossz a helyzet, Abakumov pedig csak ül ott, pánikol, kéri vissza magát Moszkvába. Reggel elköszöntem a családomtól, és indultam.

Sztálingrádban valóban súlyos volt a helyzet. Megérkezésem napjának estéjén a németek először kezdték bombázni a várost. Az emberek komor képpel jártak, átkozták a hitleristákat, de nincs se pánikhangulat, se zűrzavar. Tettre készen komorak.[11]

[10] Helyesen: Csojbalszan.

[11] Amint az a dokumentumokból kiderül, Szerov 1942. augusztus 18-án érkezett Sztálingrádba. Ekkor már a városban tartózkodott a katonai kémelhárítás főnöke, B. Abakumov, korábban pedig, még júliusban megérkezett a népbiztos első helyettese, V. Merkulov is.
Sztálin különös jelentőséget tulajdonított a „saját" városa védelmének. Sok vonatkozásban éppen a németek július 28-i támadásával összefüggésben írta alá a nevezetes 227. számú, „Egy lépést sem hátra" hadparancsát.
Mindezzel együtt a városban pánikhangulat uralkodott. Tömeges kolerafertőzés tört ki. Észrevehetően aktivizálódott az ellenség ügynöktevékenysége. Hogy vaskézzel teremtsenek rendet, Sztálingrádba érkeztek az NKVD vezetői is. Véget kellett vetniük a fosztogatásoknak, a dezertálásoknak és a pániknak, feltárni az ügynöktevékenységet, megakadályozni a diverzáns tevékenységet az életfontosságú objektumok ellen, biztosítani az üzemek és a lakosság evakuálását.
Merkulov, aztán Abakumov és Szerov szinte naponta küldtek jelentéseket Berijának a meghozott operatív-csekista intézkedésekről, valamint a front reális helyzetéről: a Főhadiszállás nem hitt a katonai vezetés jelentéseinek. (Христофоров В. С. Сталинград. Органы НКВД накануне и в дни сражения. М.: Московские учебники, 2008. С. 26–28.).
A sztálingrádi operatív helyzetről dokumentumok is tanúskodnak. Például a Sztálingrádi UNKVD parancsnoka, Voronyin az 1942. augusztus 23-i jelentésében azt közölte Berijával, hogy egynap alatt 1077 katonát tartóztattak fel, elsősorban olyanokat, akik elmaradtak az egységüktől, valamint hogy elfogtak egy, a frontvonalon átdobott német ügynököt is. (Сталинградская эпопея. Сборник документов. М.: Звонница-МГ, 2000. С. 193.).

[12] Nyina Petrovna – Ny. P. Kuharcsuk (1900-1984) - Ny. Sz. Hruscsov felesége volt. Maga Nyikita Szergejevics nem sokkal Szerov előtt érkezett Sztálingrádba: 1942 júliusában nevezték ki a Sztálingrádi Front Katonai Tanácsának tagjává.

Egyébként este, amikor visszamentem pihenni egy kicsit ahhoz a szállodához, amelyikben megszálltam, az épület már le volt rombolva. Odaveszett a bőröndöm is a holmimmal együtt. Ha abban az időben ott tartózkodtam volna, valószínűleg én is bent pusztultam volna.

Meg kell mondjam, a háború most már több mint egy éve alatt elképesztő szerencsém van. Általában bárhol is járjak, a helyet vagy lebombázzák, vagy egy gránát csapódik be – én pedig már nem vagyok ott. Úgylátszik, szerencsés csillagzat alatt születtem, de ne kiabáljuk el, a háború még éppenhogy csak elkezdődött.

Reggel elindultam Kalacs, vagy ahogy itt nevezik, a Don-kanyar felé.

Ja, azt elfelejtettem mondani, hogy előtte bementem a Front Vezérkarához, találkoztam Hruscsovval, átadtam neki Nyina Petrovna levelét. Hruscsov a Sztálingrádi Front Katonai Tanácsának tagja volt.[12] Szegénynek neki is nagy szerencséje van. Mindig a legsúlyosabb helyzetben lévő frontra nevezik ki. Korábban a harkovi frontszakaszon volt Tyimosenko mellett.

Folytatom. Úgy 30 kilométerre járhattam Sztálingrádtól, amikor látom ám, hogy a németek bombázzák a vasútállomást. A repülőgépek szemtelenül alacsonyan szállnak, égnek a benzintározók.

Megyek tovább. Látom, hogy jön egy csapat vöröskatona, jégeralsóban, gimnasztyorkában, sokuknál puska is van. A mellükön gárdista jelvény. Megállítottam a tisztjüket, kérdezem tőle a hadosztály számát, meg hogy mi történt.

Kiderült, hogy a Moszkvai Gárdista Hadosztályhoz tartoznak, Sztálingrád védelmére érkeztek, eddig a Don-kanyarban voltak. Reggel a németek támadásba lendültek, a mieink pedig meghátráltak. Amikor elértek a Don-kanyarhoz, elkezdtek átúszni a folyón. Hogy könnyebb legyen úszni, sokan levetették a nadrágot és a csizmát, ott hagyták a parton.

Egyszóval, mulatságos is, könnyes is, szégyenteljes is. Az viszont örömteli, hogy a katonák nincsenek elkeseredve, tudják, hogy mennek Sztálingrádba, csapatösszeállításra. A fegyverüket nem dobták el.

Az egyik faluban megtaláltam a 4TA vezérkarát és a hadseregparancsnokot, egy egykori lovasságit, Krucsonyin[13] vezérőrnagyot*, aki a Don-kanyart védte.

Amikor beléptem, üdvözlés után megkérdeztem tőle: „Na, kiharcolta magát?" Krucsonyin elsápadt és csak hallgatott. Csak később jöttem rá, hogy NKVD-s egyenruhában voltam, a paszományomon 4 rombusszal. Azt hitte, azért jöttem, hogy letartóztassam.

Kérdezem tőle, hogyan történt, hogy eljöttek a Don-kanyartól, mire ő azt válaszolja: „Szerov elvtárs, a mi 4. páncélos hadseregünk csak a nevében páncélos, valójában azonban a tankok még nem érkeztek meg. Mindössze hét darab van belőlük. A németek előző este két-három helyen próbatámadást indítottak, rájöttek, hogy nincsenek tankjaink, páncélos és légierő támogatással indítottak támadást ellenünk. Úgyhogy muszáj volt visszavonulnunk".

Azt tanácsoltam neki, hogy minél gyorsabban szedje össze a visszavonuló csapatokat, állítsa őket hadrendbe a harcok folytatására.

Amikor mentünk vissza Sztálingrádba, a németek, pontosabban néhány különálló vadászgép egész úton alacsony repülésben követett bennünket, zuhanórepülésben ránk szálltak, géppuskatüzet nyitottak ránk, de nem tettek kárt bennünk, megúsztuk egyetlen karcolás nélkül.

Kétszer is bevetettem magam az út menti árokba, ahol pedig nem volt, ott elfutottam a kocsitól. Igaz, előttünk is ment egy katonai autó, azt viszont szétlőtték, a sofőrt megsebesítették.

Miután visszaértem Sztálingrádba, hívattam az NKVD hadosztályparancsnokát, Szarajevet és az UNKVD főnökét, Voronyint. Húsz évvel ezelőtt Szarajevvel együtt tanultunk Kadnyikovóban, az iskolában.

Elmagyaráztam neki, mit kellene csinálni, hol kéne posztokat felállítani a frontot rendszertelenül elhagyó katonák feltartóztatására, hol kéne megszervezni a városba vezető utak védelmét, aztán jelenteni a Katonai Tanácsnak a megtett intézkedéseket, és a hadosztállyal egy lépést sem tenni sehová.

Szarajev, amint később elmondták, szilárdan tartotta magát a hadosztállyal, amiért a Front Katonai Tanácsa kitüntette.[14]

[13] Szerov elírása. A leírt időszakban a 4. páncélos hadsereg parancsnoka V. Krjucsonkin vezérőrnagy* (1894-1976) volt.

[14] Az NKVD 10. lövészhadosztálya A. Szarajev parancsnoksága alatt 5 ezredet és néhány különleges alegységet foglalt magába, összesen 7.900 embert. A hadosztály katonái már 1942 nyarán kitűntek azzal, hogy nem messze Novoanyinszkaja állomástól megsemmisítettek egy német deszantot, amelynek tagjai a Vörös Hadsereg egyenruhájába voltak öltözve. A későbbiekben a 10. hadosztály, mint az NKVD más egységei is, részt vett Sztálingrád védelmében, hősiesen harcolt a városban, többek között a Mamaj-kurgánon is. Szarajevet 1942. augusztus 9-én kinevezték a sztálingrádi helyőrség parancsnokává is.
Kitüntetése indoklásában a következő szerepelt: „A Sztálingrád védelmében folytatott harcok idején Szarajev elvtárs hadosztálya kb. 15.000 ellenséges katonát és tisztet semmisített meg... Szarajev elvtárs vezetésével a hadosztály nagy szerepet játszott Sztálingrád megvédésében, amikor 40 napon át harcolt az ellenséges légierő szakadatlan tüzében a túlerőben lévő ellenség gyalogságával és páncélosaival szemben". A. Szarajevet 1942. december 2-án Lenin-renddel tüntették ki, 1942. december 7-én pedig vezérőrnaggyá léptették elő.

LE KELL ŐKET DOBNI A HÁGÓRÓL...

A leírt események után két nappal parancsot kaptam az ÁVB-től, hogy azonnal menjek Tbiliszibe, vegyek részt a kaukázusi hágók védelmében, ahová a németek igyekeznek. Közben már odaérkezett Bogyin tábornok* és mások is a Fővezérkartól.

Amikor augusztus 25-én megérkeztem a körzet vezérkarához, ott már összegyűltek a tábornokok, a Kaukázusontúli Front parancsnokának, Tyulenyevnek vezetésével. Aztán megérkezett Berija, az ÁVB tagja is. Berija megkérdezte Tyulenyevtől: „Honnan várja az ellenséget, hol van kevés csapatunk?" Tyulenyev összefüggéstelenül azt válaszolta, hogy a németek a Kluhorszkij-hágón és a Maruhszkij-hágón keresztül törnek Szuhumi felé, ahol egy SS hadosztály (Mainz vezérőrnagy vezetésével) indított támadást.[15]

Látható volt, hogy a körzet vezérkara nem nagyon ismeri a helyzetet, nem állt készen harci cselekményekre, úgy működtek, mint békében, mintha nem is lenne háború. Az irodákban, előszobákban, folyosókon mindenütt a korábbi védelmi miniszter, Tyimosenko portréi lógtak.

Berija észrevette ezt, amikor kijött a vécéből, megkérdezte Tyulenyevtől: „Kaco, hát a vécében miért nincs kint Tyimosenko portréja?" Tyulenyev zavarba jött és azt felelte: „Meggondoljuk". Mindenki röhögni kezdett. Az eset több mint egy évvel az után történt, hogy a védelmi miniszter már Sztálin elvtárs volt, nem pedig Tyimosenko.

Amikor számításba vettük, hogy a németek legveszélyesebb mozgási iránya a Kluhorszkij-hágó és Maruhszkij-hágó, hogy a németek ott naponta 4-6 kilométert haladnak előre, Berija, hozzám fordulva, azonnal azt mondta: „Vedd magad mellé bármelyik tábornokot, akire szükséged van, és máris indulj el a hágókhoz! Meg kell állítani a németeket!"[16]

Úgy éreztem, hogy valahogy ellenszenvvel néz rám. Hiszen ezen az értekezleten voltak grúzok is a KB-ból, de egyiküket sem küldte oda, habár éppen Grúziát, a partvidé-

[15] L. Berija, mint az ÁVB tagja 1942. augusztus közepén érkezett a Kaukázusba, hogy végrehajtsa a Főhadiszállás július 30-i parancsát, amely szerint meg kell szerveznie a Kaukázus-hegység fő vonulata hágóinak szilárd és biztos védelmét. Ezt megelőzően a 17. német hadsereg támadást indított Anapa és Novorosszijszk térségében. Augusztus 23-án megkezdődött a támadás Mozdok ellen.
11 évvel később, már az után, hogy Beriját letartóztatták, így magyarázta a Kaukázusba érkezésének lényegét: „Azzal a feladattal érkeztem, hogy kipuhatoljam a Kaukázusontúli terület, különösen Grúzia párt és szovjet szervezeti vezetőinek hangulatát, hogy nem uralkodott-e el körükben pánikhangulat. Hogy felmérjem a helyzetet, igyekezzek megvédeni a kaukázusi hegyhát hágóit". (Дело Берии. Приговор обжалованию не подлежит. М.: Демократия, 2012. С. 192.).

[16] A Kaukázus-hegység fő vonulatán átvezető hágók fölötti ellenőrzés lehetővé tette a Vörös Hadseregnek, hogy ne engedje az ellenséget fontos stratégiai pontokhoz, mindenekelőtt kőolaj- és érclelőhelyekhez. Az alkalmatlan katonai vezetés, a Vörös Hadsereg erőinek rossz megosztása viszont ahhoz vezettek, hogy a hegyi háborúzásra jól kiképzett német egységek elfoglalták a legfontosabb hágókat. A Kaukázus védőinek kitartása azonban mindezek ellenére meghozta az eredményét: nem hagyták, hogy az ellenség behatoljon a Kaukázuson túli területre.

ket, Szuhumit kellett megvédeni. Azt mondtam, Dobrinyin tábornokra* és Szladkevics vezérőrnagyra* van szükségem, akikkel együtt tanultam a Frunze Akadémián. Berija jóváhagyta. Mi pedig elindultunk.[17]

Egy óra múlva kaptunk egy mozdonyt, amely után fegyverrel felszerelt vagont csatlakoztattunk, és elindultunk Szuhumiba.

Reggel már vártak bennünket Szuhumiban, lovakat adtak, lóháton elindultunk a hegyekbe. Úgy 60 kilométert kellett megtennünk a hegyi utakon. Meleg, száraz idő volt (augusztus vége).

Szuhumiban megtudtuk, hogy a németek elfoglalták Krasznodart, most Novorosszijszk felé közelednek. Bugyonnij, együtt most már a Katonai Tanács tagjával, Kaganoviccsal és Iszakov admirálissal*, Novorosszijszk felé hátrált.[18]

Ez a Honvédő Háborúban tehetségtelennek bizonyuló „hadvezér", aki a Fronton rendelkezett nyolc hadsereggel és két hadtesttel, képtelen volt megszervezni a védelmet, mindenütt meghátrált. Lehet, hogy a polgárháborúban jól harcolt, amikor kombinálta a partizán rajtaütéseket a hadi taktikai fogásokkal. Most azonban, amikor az volt az elvárás, hogy okos és megalapozott döntéseket hozzon a biztos védelemről, ehhez nem volt meg a képzettsége.

A németek ravasz, alattomos ellenségnek bizonyultak, akik operatívan és ügyesen szervezték meg a támadást. A Front vezérkarának autókonvojára bombákat dobtak, Iszakovnak egy repesz levitte a lábát (amputálták).

A későbbiekben, amikor Bugyonnij átengedte a németeknek Novorosszijszkot is, ő maga pedig valahol Gelendzsik közelében tartózkodott, leváltották a Front vezetéséről (már másodszor a háború egy éve alatt).[19]

Egész nap lovagoltunk a forróságban, míg este végre megérkeztünk a hadtest vezérkarához, amely a hágón zajló hadműveleteket irányította. A hadtest parancsnoka egy grúz tüzér, Leszelidze altábornagy* volt. A hadtest a 46. hadsereg kötelékébe tartozott (ennek vezérkara Szuhumiban volt), egy hadosztály pedig a hágókat védte (ennek vezérkara Gvandra aulában volt), négy kilométerre az első vonaltól. Amikor elbeszélgettem a hadosztályparancsnokkal, Kantarijával*, ő teljesen értelmetlenül hadovált valamit a helyzetről, úgyhogy a végén azt mondtam neki: „Én magam megyek ki az első vonalba".

[17] Az NKVD tábornokaival, Szladkeviccsel és Dobrinyinnel nem csak az fűzte össze Szerovot, hogy együtt tanultak az Akadémián. 1941 őszén a két tábornokot a Moszkvai Védelmi Zóna szektorparancsnokaivá nevezték ki. A Zóna parancsnoka Szerov volt.

[18] Bugyonnij marsall, aki a polgárháborúban szerzett hírnevet magának, akit piedesztálra emelt a szovjet propaganda, nem volt jó stratéga, nem értette, hogy a háború jellege megváltozott. Sok vonatkozásban éppen az ő tehetségtelensége, amellyel előbb az Észak-Kaukázusi Frontszakaszt, aztán az Észak-Kaukázusi Frontot irányította, vezetett el Sztavropol, Armavir, Majkop, Krasznodar, Eliszta, Mozdok, Novorosszijszk elvesztéséhez, valamint ahhoz, hogy a németek eljutottak a Kaukázusig.

[19] Az Észak-Kaukázusi Frontszakasz vereségét követően a polgárháború hősének, Bugyonnij marsallnak karrierje végleg leáldozott. 1943 januárjában kinevezték a Vörös Hadsereg lovasságának parancsnokává: ebben benne volt Sztálin iróniája is, hiszen a lovasság ebben a háborúban komoly szerepet már nem tudott játszani. A győzelem után volt még a mezőgazdasági miniszter (lótenyésztésért felelős) helyettese is, szép öregkort ért meg, dicsőség és tisztelet övezte.

Ott Korobov ezredes* egészen értelmes jelentést tett: „Augusztus 16-án az SS 1., »Edelweiss« hegyivadász hadosztálya a Teberda folyó völgyén át kijutott a hágóra, miután kiverte onnan a 394. hadosztály 815. ezredét. Két zászlóaljunk messze onnan, a hátországban tartózkodott. Az egyik zászlóalj a hágó Szuhumi felőli oldalán, a másik pedig 15 kilométerre a hágótól, Gvandra, Azsara, Klidzs aulok körzetében, egy harmadik zászlóalj pedig 70 kilométerre a hágótól, Szuhumiban". Ezt nevezik védelemnek?

Itt mutatkozik meg a 46. hadsereg parancsnokának, Szergackov vezérőrnagynak és a grúz tüzértábornoknak, Leszelidzének alkalmatlansága. Egyetlen századdal védeni azt a hágót, ahol el lehetett volna helyezni egy egész ezredet (jártam a helyszínen), a hátukban pedig 70 kilométerre széthúzni három zászlóaljat, azt a látszatot keltve, hogy ők védik a hágót.

Arról, hogy a németek elfoglalták a hágót, a 46. hadsereg vezetése három nap múlva (!!!) értesült. Csak akkor kezdtek erősítést küldeni oda – három zászlóaljat más egységektől meg egy NKVD-s különítményt. De mire ezek az egységek odaértek (egy hét múlva), addigra a németek már megtettek a hágótól 17 kilométert a Klidzs[20] hegyszorosban. „Úgyhogy most itt állunk" – fejezte be Korobov elvtárs. – „Bár egyelőre nem engedjük őket tovább!"

Panaszkodik, hogy a Kluhorszkij-hágón mindössze egy hiányos ezred és a hadosztály stábja van. A Maruhszkij-hágón is egyetlen ezred. Naponta 150 halott és sebesült. Ha így megy, 2-3 napra lesz elegendő a csapat, de hogy aztán mi legyen, azt nem tudni.

Próbáltunk tájékozódni, éjjel egy kicsit aludni, reggel pedig azt mondja nekem Leszelidze: „Táviratot kaptam a 46. hadsereg vezérkarától, ahová be vagy osztva, az a parancs, hogy menj Szuhumiba a stábbal!" Vagyis vezérkar nincs, hadtestparancsnok nincs, maradt Szerov meg a két tábornok. Kiválóan harcolunk…

Másnap megint kilovagoltam az első vonalba. Ott Korobov ezredes védte a pozíciót. Jó parancsnok, csak kikészült már a németek szakadatlan támadásaitól. Próbáltam felvidítani. Megkérdeztem tőle, hol tudnék berendezkedni, itt maradni vele az élvonalban.

Meglepődött, megpróbált rábeszélni, hogy menjek vissza a hadosztály vezérkarához (ami 3 kilométerre volt), mivel ő nem kezeskedik érte, hogy a németek nem kerülnek meg és nem ejtenek fogságba bennünket. Megnyugtattam, abban maradtunk, hogy ottmaradok nála, időnként pedig visszamegyek a hadosztály stábjához…

Korobov aztán elmesélte nekem Szergackov minden hihetetlen tétlenségét és alkalmatlanságát – sehová nem megy ki, csak ül 60-70 kilométerre az első vonaltól Szuhumiban, fogalma sincs a helyzetről. A hágókon nincs robbantószer, hogy torlaszokat tudjanak képezni. Az utászok, akik egy rövid ideig itt voltak, nem csináltak semmit, a németek pedig már a hágókhoz közeledtek.

A kis létszámú előretolt csapatok nem foglaltak pozíciót. A hadsereg és a hadtest vezetése nem ellenőrizte. Leszelidze, a hadtestparancsnok semmilyen védelmet nem szervezett meg a hágókon, mivel nem várta a németek érkezését.

Katonai hírszerzés a hágókon nem működött. Az ezredekben nagy számban fordultak elő azerbajdzsánok és más keleti nemzetiségiek, akiket nem képeztek ki, gyávák,

[20] A folyó és a hegyszoros elterjedtebb neve: Klics.

azért, hogy kikerüljenek az első vonalból, gyakran megteszik, hogy feltartják a sisakjukat, a német mesterlövészek rájuk lőnek, a sérült kezű katona pedig máris mehet a tábori kórházba.

Amíg a németek meg nem érkeztek, csapataink nem foglalták el a hágókat. Történt mindez a háború második évében. Ez már nem is felelőtlenség, hanem bűntény a Front és a 46. hadsereg vezetése, Tyulenyev és Szergackov részéről.[21]

Másnap kapcsolatba léptem Szuhumival, ahonnan már ismét hadseregparancsnokká kinevezett Leszelidze beszélt.

Kiderült, hogy augusztus 28-án Berija leváltotta a 46. hadsereg éléről Szergackovot, kinevezte a helyére Leszelidzét, Szergackovot pedig áthelyezte parancsnoknak a 351-es lövészhadosztályhoz, a Mamiszonszkij-hágóra. De vajon miféle érdemeiért léptették elő Leszelidzét?

Követeltem, hogy küldjenek lőszert és aknákat! Azt ígérte, hogy szamarakon (batyukban) fogja küldeni, mivel út nem vezetett hozzánk. Ugyancsak kértem kenyeret és darát, amelyek már fogytán voltak. Megígérte, hogy küldeni fog néhány U-2-es repülőgépet, amelyekről majd mindezt ledobják hozzánk. Megbeszéltük a helyet, ahová dobni fogják.

Egyébként mindaz, ami történt, a hegyekben, 2800 méteres magasságban zajlott. Az első napokban nehéz volt a levegővétel, de aztán megszoktam. Egy fa alatt felállított sátorban aludtunk, be kell vallanom, hogy ezt félelemből tettem, mert a házikóban (amelyben a hadosztály stábjának tisztjei szoktak elhelyezkedni), körbevehettek és megölhettek volna a németek, kint a fa alatt viszont mindent meghallok. Mint később kiderült, ez az óvatosságom a segítségemre is volt.

Kétszersültet ettünk, amit a repülőkről dobtak le nekünk, a víz pedig, amelyikbe belemártogattuk, tiszta, hegyi forrásvíz volt. Itt-ott erdei gyümölcsöt is találtunk. Szóval, az ellátmányunk nem volt valami jó.

3-4 nap elteltével a Front vezérkara (Szuhumiból) az ÁVB tagjára, Berijára hivatkozva[szorongatni] kezdett, hogy szervezzem meg a támadást, verjem ki a németeket a hegyekből. Úgy fogtam fel ezt a nyomásgyakorlást, mint az új vezetés (Berija, Tyulenyev, Leszelidze) azon vágyát, hogy megmutassa a Főparancsnokság Főhadiszállásának, hogy a parancsnoki szolgálatba lépésükkel sikeresen harcolunk a németek ellen, meghátrálásra kényszerítjük. Furcsa.

Fogalmuk sincs róla, mi zajlik itt. Kevés a lőszerünk. Nem teljes értékűek a csapataink (magas százalékban vannak benne azerbajdzsánok, örmények és más nemzetiségűek)...

Végül is a támadás sikertelen lett, mivel a hegyekben támadást indítani egészen más, mint sík terepen. Hegyi körülmények között a megkerülő manőver, különösen, ha felülről történik, a legnagyobb előnyt jelenti. Ezt észben kell tartani a jövőre nézvést.

A nap közepén összeszámoltuk a veszteségeinket. Kiderült, hogy van 120 halottunk és 200 sebesültünk. Azonnal lehangolódtam, hiszen e nélkül is elég korlátozott létszám állt rendelkezésünkre...

Néhány nap múlva újra hívnak tábori telefonon a Front vezérkarától. Támadni kell! Mondom, már tettem jelentést egy támadásról, amely rosszul végződött. De ragaszkodnak hozzá. Továbbra is ellentmondtam. Parancsba adták, hogy menjek azonnal Szuhumiba. Mondom nekik: „Rendben, holnap ott leszek". „Nem, köszönjük". Mondom nekik, hogy lovon megtenni 60 kilométert ma nem tudok. Erre ők: „Készíts elő leszállópályát egy U-2-nek...!" A repülőgép harmadik próbálkozásra is csak nagy nehezen tudott leszállni. Elindultunk Szuhumiba. Ott aztán kocsival elvittek Berija villájába.

Útközben látom Szuhumi békés lakosságát, az emberek ünnepi hangulatban, mintha nem is lenne háború. A grúz sofőr felháborodva meséli, hogy éjszaka föléjük repült egy német bombázó, ledobott egy bombát, a városban kikapcsolták a világítást stb. Mondani akartam neki, hogy minket meg minden nap reggeltől estig aknavetővel lőnek a németek, meg hogy gyakran nincs mit ennünk, mégsem zúgolódunk.

A parancsnokok „pihentek". Úgy berendezkedtek itt, az állami dácsán, mint a paradicsomban. Mindenfelé virágok, pálmák, bambuszliget, egyszóval nagyon más, mint nálunk, akik a földön fekszünk, turistamód faágakból ágyazunk meg magunknak...

Szuhumiban, ahová elhoztak, Berija körül Tyulenyev, Kobulov, Leszenidze és mások sürögnek-forognak...

Miközben azzal kérkedtek, hogy milyen gyors döntéseket hoznak, Tyulenyev és Kobulov elmesélték: Bugyonnij feladta Novorosszijszkot, egészen Szuhumiig menekült a sleppjével és a lovaival együtt. Amikor megérkezett Szuhumiba, az Abház ASZSZK Elnökségének elnöke pompás fogadást rendezett neki. Egész éjjel ittak, mindezt Berija Szuhumiba érkezése előtt.[22]

Reggel, amikor minderről tudomást szereztek, az Elnökség elnökét azonnal leváltották posztjáról[23], Bugyonnijjal kapcsolatban pedig Berija táviratot küldött a Főhadiszállásnak, amelyben leírta mindazt a képtelenséget, amit Bugyonnij művelt. Megírta

[21] A Kuhorszkij-hágón – a szuhumi katonai útvonal legmagasabban fekvő szakaszán – keresztül vezet a legkényelmesebb, bizonyos körülmények között az egyetlen járható út a Kaukázusi-hegység nyugati vonulatán. „Ezt a fontos határvonalat a 815. gyalogsági ezred védte. Ennek erői az ellenséggel való találkozás idejében hihetetlenül ostobán meg voltak osztva; a 3. zászlóalj Szuhumiban volt, a 2. zászlóalj Atarában (mélyen lent a hegyszorosban), végül az 1. zászlóalj: egyik százada közvetlenül a hágó nyergében. Sem a nyugati, sem a keleti gerinc felől semmilyen támogatás, a déli lejtőn 2 század – lefelé fél óra gyalog, felfelé viszont két óra!!! Mit kell ezen magyarázni? És mindez a háború második évében!" – kiált fel a kitűnő alpinista, Jaszen Gyjacsenko majdnem ugyanazokkal a szavakkal, mint Szerov, a kaukázusi háborúról írott cikkében (http://www.mssianclimb.com/mssian/mssian_library/yasen4.html). Mindennek eredményeként az 1. német hegyivadász hadosztály egységei augusztus 16-án elfoglalták a Kluhorszkij-hágót és kijutottak az Elbruszhoz, amelyre a német alpinisták augusztus 21-én kitűzték a náci zászlót. Szeptember elején a német csapatok elfoglalták a Maruhszkij-hágót és a Szancsarszkij-hágót is. Csak a szovjet katonák hősiessége és a hadműveletek szervezésében bekövetkezett változás akadályozta meg, hogy a németek tovább haladjanak.

[22] A. Grecsko, a Szovjetunió jövőbeli marsallja és védelmi minisztere a memoárjaiban azt írta, hogy L. Berija 1942. augusztus 23-án érkezett meg Szuhumiba, a 46. hadsereg vezérkarához. „Ahelyett, hogy konkrét segítséget nyújtott volna a szilárd védelem megszervezéséhez, Berija gyakorlatilag csak nyugtalanságot és szervezetlenséget vitt a stáb munkájába, ami a csapatok irányításának felbomlásához vezetett." (Гречко А. А. Битва за Кавказ. М.: Воениздат, 1967. С. 142.).

[23] Nem világos, milyen leváltásról van szó, hiszen az Abház ASZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke 1938-1948 között változatlanul Mihail Delba (1905-1992) volt.

a Front vezetésére való alkalmatlanságát, végül azt is, hogy Tyulenyev sem jobb, mivel nem biztosította a kaukázusi hágók védelmét, bebizonyította alkalmatlanságát stb. De ha már választani kell e két „hadvezér" közül, akkor Tyulenyevet meg lehet hagyni frontparancsnoknak, Bugyonnijt pedig vissza kell rendelni Moszkvába. Néhány óra múlva a Főhadiszállásról megérkezett a jóváhagyás.

„Ráadásul" – tette hozzá Kobulov – „Berija odaadta a táviratot elolvasni Tyulenyevnek, aki megköszönte Berija bizalmát, majd kezet csókolt neki."[24]

EGY PERCRE A HALÁLTÓL

A főnökséggel rövid beszélgetést folytattunk. „Támadni!" Elmondtam nekik, mennyire nem célszerű egy ilyen vállalkozás, és én magam mentem át támadásba. Kértem, hogy küldjenek még oda legalább egy ezredet, mert kevés a csapat. Kértem egy hegyivadász ezredet, amelyet két-három napon belülre meg is ígértek.

Mindezzel együtt megígértem, hogy megszervezek egy éjszakai támadást, habár azt a véleményt is megfogalmaztam, hogy jobb lenne két hetet várni, nem vinni halálba az embereket, amikor a hegyekben leesik a hó, a németek maguktól is kivonulnak a hegyekből Észak-Kaukázus irányába. Nem értettek egyet velem, parancsba adták, hogy támadjak.

Amikor visszaértem a frontra, újra nekiláttam a támadás megszervezésének. Számításba vettem minden tévedési lehetőséget. De már a németek is készenlétben álltak. Éjszaka sikerült őket megközelítenünk, de nekik pergőtűzzel, ha nem is célirányossal, de sikerült hasra fektetniük a mieinket.

Ravasz tervem – hogy egy századdal a németek hátába kerüljek – nem valósult meg. A 4. század parancsnokának, akinek ezt meg kellett volna valósítania, miután átkelt a Klidzs folyó túloldalára, inába szállt a bátorsága, otthagyta a századát és visszafordult. Elfogták, odahozták hozzánk.

Egyébként nyilvánvalóan annak ellenőrzésére, hogy milyen támadó lépéseket hajtok végre, megérkezett Szuhumiból a Front katonai tanácsának tagja, Szadzsaja* és a Grúz KB titkára, Serozija*. Kihasználtam a jelenlétüket, megvitattam velük, mi legyen a századparancsnokkal, aki harci helyzetben nem teljesítette a parancsot…

Úgy döntöttünk, hogy katonai rögtönítélő bíróságként golyó általi halálra ítéljük. Felsorakoztattuk az aknavetős üteget. Kérdeztem tőlük: „A 4. század parancsnoka kétszer is cserbenhagyta a századát, szégyenletes módon dezertált. Mi legyen a büntetése?" Kórusban ezt felelték: „Agyonlőni!" Ily módon a döntésünket megerősítette a katonák döntése is, akiket felháborított az áruló parancsnok magatartása. Az ítéletet végrehajtottuk. Este a „főnökség" elment.

Nem sokáig tudtam meglenni kellemetlenségek nélkül. Néhány nap múlva feltöltést küldtek hozzám – egy örmény katonaiskola funkcionáriusaiból álló szakaszt. Beszéltem velük, aztán Korobovhoz irányítottam őket. Ez estefelé történt.

[24] Tyulenyev, akinek megbocsátottak, egészen a háború végéig fogja vezetni a Kaukázusontúli Frontot. Moszkvában és Uljanovszkban ma is utca van róla elnevezve.

Késő este felhívtam Korobov elvtársat, érdeklődtem, hogy áll a helyzet, hogy megérkeztek-e hozzá a funkcionáriusok. A válasza: „Nem". Nyugtalankodni kezdtem, elküldtem a stábunk egyik tisztjét, hogy keresse meg a szakaszt. Amikor visszatért, azt mondta: „Nincsenek sehol". Furcsa! Na, gondolom, majd reggelre megérkeznek.

Este 11 körül felhívott Szladkevics tábornok, aki Gvandrában tartózkodott, jelentette, hogy megérkezett a 9. hegyivadász hadosztály 121. hegyivadász ezrede, Arsava ezredes* vezetésével. Leszelidze mégiscsak betartotta az ígéretét! Az ezredes átvette a kagylót. Bemutatkozott és engedélyt kért rá, hogy ott töltsék az éjszakát.

Valahogy nyugtalan volt a lelkem, különösen a szakasz eltűnése miatt, azt a parancsot adtam, hogy adjanak enni a katonáknak, és azonnal induljanak tovább hozzám (12 kilométert kellett megtenni). Fél óra múlva megint felhív Szladkevics (miközben én már kijöttem a stáb épületéből, úgy 150 méterre tőle elhelyezkedtem a sátramban). Fel kellett öltöznöm, majd visszamennem a telefonhoz.

Szladkevics jelenti: „A katonák és parancsnokaik amint megérkeztek, a földre rogytak és elaludtak. Az ennivalót nem kérték. Járkálunk köztük az ezredparancsnokkal, próbáljuk a karjuknál fogva felrángatni őket, rugdaljuk a lábukat, de nem tudjuk felkelteni őket. Már megtettek 50 kilométert a hegyekben. Engedje meg, hogy itt éjszakázzanak és korán reggel induljanak!"

Rossz előérzetem támadt. Parancsot adtam, hogy riadóztassa az ezredet, haladéktalanul indítsa útnak őket. Amikor az ezred elindult, azonnal jelentse. Szladkevics hallgatott, majd azt mondta: „Értettem!", majd letette a kagylót.

Felhívtam Korobovot, megkérdeztem, mi a helyzet. Valami miatt ő sem aludt, pedig már éjfél is elmúlt. Azt mondja, minden csendes, a szokásoktól eltérően a németek is csendben vannak. Mondom neki: „Csak figyeljenek!"

Azon kaptam magam, hogy én is félni kezdtem a németektől. Aztán alaposan meghánytam-vetettem (persze csak magammal), hogy van-e ennek alapja. Van is, meg nincs is.

Akkor miért alakult ki bennem ez a félelemérzés? Hát azért, mert veszélyes helyzet alakult ki, nem csak személyesen körülöttem, hanem a többiek számára is. Miben fejeződik ki ez a félelem? Nyugtalanságban, idegességben, a közelgő baj érzetében. Végül arra jutottam, hogy volt is, van is alapja a félelemnek. A szakasz eltűnt, a németek elcsöndesültek, plusz még az előítélet is – várom az ezredet, az érkezésük pedig késlekedik. Milyen következtetésre jutok?

1. Ne tanúsítsak kishitűséget!
2. Különösen ne gyávaságot!
3. Mozgósítani minden akaratomat a helyes döntéshez!

Körülbelül egy óra múlva Szladkevics ismét felhívott, rekedt hangon azt mondta: „A parancsa teljesítve, az ezred elindult".

Szladkevics egyébként beteg. Tüdőbajos. Amikor az U-2-sek elkezdtek járni hozzánk, utasításomra néhány alkalommal jött velük egy orvos is, aki légmellkezelést csinált neki. Szladkevics azonban mindezek ellenére, a haza iránti nagy kötelességtudattal, itt van fönt velünk, 2800 méteres magasságban.

Visszamentem a sátramba, anélkül, hogy levetkőztem volna, lefeküdtem és el is aludtam. Ez kb. éjjel kettőkor lehetett. De talán még egy órát sem aludtam. Egyszer csak géppisztolysorozatot hallottam. Felugrottam, felkaptam a Mauseremet. Tuzslov úgyszintén. Aztán újabb sorozat, majd ágyúlövések. Kiküldtem Tuzslovot, hogy tudja meg, megérkezett-e már az ezred, és azonnal hozzon ide három századot.

Eltelt kb. 15 perc. Német géppisztolyosok ereszkedtek le a hegyről, egészen közel hozzánk. Időközben parancsot adtam a rendelkezésemre álló határőrszakasznak, hogy fekvő helyzetben helyezkedjenek el a sátor körül. A fákon át már láttuk a németeket, amint egyik fától a másikig szökellnek.

A helyzet kritikus. Látom ám, hogy a németek, mintegy parancsra, elkezdenek tőlünk jobbra kanyarodni. Kb. 100 méterre tőlünk haladtak el a Gvandra patak irányába. Ez idő alatt a három század megérkezett hozzám. Parancsba adtam nekik, hogy készüljenek fel ütközetre, a németek szárnya felé indítottam őket.

Kegyetlen tűzharc kezdődött. Én a középső századdal voltam. A tűzkeresztségen még át nem esett katonák a fák mögé lapultak. Igaz, kevés veszteségünk lett. A németek nem számítottak a csapatainkra, azonnal hasra feküdtek, elkezdték beásni magukat.

Egyébként ezt nagyon ügyesen csinálták, jól is álcázták magukat. Én azonban megmutattam a katonáknak (volt nálam távcső), hol ásták be magukat a németek, ők pedig géppisztollyal lőni kezdték őket. Egy idő múltán odakúszott hozzám és bemutatkozott az ezredparancsnok, Arsava ezredes. Jó benyomást tett rám. Parancsba adtam neki, hogy 2 századdal induljon meg előre, hogy az oldalszárny felől fedezze Koroboy ezredét. El is ment teljesíteni a parancsot.

Én visszamentem a hadosztály stábjához, hogy felhívjam Korobovot, megnyugtassam a nálunk, vagyis az ő háta mögött támadt lövöldözést illetően. De a vonal nem működött. Ekkor felszereltem két katonát, elküldtem őket Korobovhoz. Eltelt két óra, de nem tértek vissza. Ekkor elküldtem másik kettőt. Velük ugyanaz a história. Zavarba jöttem.

Mi történhetett? Lehetett ez is. A németek hátba támadták és lekaszabolták az ezred vezérkarát is, a katonákat is. Korobov hátvédjében egy hegyi tüzérségi egység állt. Velük a kapcsolat megszakadt. Az ilyen szerencsétlenség tud a legjobban demoralizálni.

Mégiscsak meg akartam tudni, mi van Korobov ezredével. Kiválasztottam három értelmes katonát, mondtam nekik, hogy ketten haladjanak párban, a harmadik pedig úgy 50 méteres távolságból kövesse őket, ha valami történik a párban lévőkkel, akkor azt a harmadik látni fogja. Várom az eredményt. Az ágyúzás pedig nem, hogy nem szűnt meg, hanem erősödött, különösen a németek oldaláról. A mi tüzérségünk valami miatt nem tüzel. Nem tudok kapcsolatba lépni senkivel.

Egyszer csak odafut hozzám Arsava egyik tisztje és jelenti: „Az ezredest megölték". Kérdezem a részleteket. Kiderült, hogy Arsava megfigyelő pontjától nem messze becsapódott egy akna, Arsavát megölte egy repesz, a vezérkari főnök pedig megsebesült.[25]

Mit tegyek? A helyzet súlyos. Úgy alakult, hogy a németek kisebb egységekre vágtak szét bennünket, nekünk pedig fogalmunk sincs, hogyan egyesítsük az erőinket.

[25] I. Arsava őrnagy (Szerov tévesen nevezi ezredesnek) az 1942. augusztus 18-i ütközetben vesztette életét. Halála után Lenin-renddel tüntették ki.

Mindennek betetőzéseképpen odajön hozzám egy katona, sápadt és csupa vér, szeretne jelenteni valamit. Felismerem benne a három katona egyikét, akiket Korobovhoz küldtem. A katona áll, nyakából bugyog elő a vér. Kiderül, hogy egy golyó eltalálta a nyakát a füle és a válla között, van rajta egy 5-6 centis sérülés. De hősiesen tartja magát.

Mondom neki: „Meséld el, hogy volt!" Ő pedig elmondta, milyen ravaszul fogták el és lőtték le a németek az elöl haladó párost. Úgy látszik, egészen közel engedték magukhoz a két katonát, aztán előugrottak a bokorból, elkapták és agyonlőtték őket. A harmadik katona futásnak eredt, de a németek meglátták, lőni kezdtek rá, eltalálták a nyakát, de azért sikerült elmenekülnie.

Az első két párost valószínűleg ugyanígy lemészárolták. Kár értük. De milyen aljas vadállatok ezek a németek! Miféle egység ez? Ki kellene deríteni. Odamentem, ahol Arsava ezredes feküdt. Szegénynek a fejébe fúródott a repesz. Kár érte, fiatal tiszt volt, elesett az első ütközetben. Parancsot adtam, hogy az ezred vezérkari főnökét vigyék el a szanitécekhez. Sajnálom mindkettejüket.

Estére minden elcsendesedett, a sötétben már senki sem lövöldözött. Körkörös védelmet állíttattam fel, szigorúan figyelmeztettem a századparancsnokokat, hogy olyan katonákat válasszanak ki őrségbe, akik nem alszanak el. Én lettem így most az ezredparancsnok. A többieket hagyják aludni! Az éjszakánk azonban mégis nyugtalanul telt, mert mindannyian vártuk a németek támadását. Amikor hajnalodott, annyira türelmetlen voltam, hogy én magam indultam el Korobovhoz. Reggel sem volt lövöldözés. Azt a parancsot adtam, hogy a katonák kisebb csoportokban induljanak el, alaposan vizsgálják át, nem lapulnak-e valahol németek. A legtöbb helyen nem voltak. Akkor fogtam négy katonát az NKVD-s szakaszból, mi ketten Tuzslovval lóra ültünk, a katonák mögöttünk, elindultunk. Előre küldtünk még két felderítőt is.

A Gvandra patak hídja felől vártam tüzelést, onnan, ahol tegnap elég sok német volt. Odaértünk a hídhoz, de németek sehol. Hogy fél kilométerrel lerövidítsük az utat, úgy döntöttem, hogy elindulunk az erdei ösvényen, ahol a hegyi üteg állomásozott.

Amikor kiértünk a tisztásra, ahol a lövegek álltak, egyetlen katonát sem láttunk. Zavarba jöttem, mentem tovább.

Látom ám, hogy az egyik fa mellett áll egy katona, de halott, a keze felemelve, így merevedett meg. A fején lyuk. A puskája mellette. A tusa kettétörve. Nem messze géppisztollyal lelőtt lovak tetemei hevertek, hasuk az éjszaka folyamán felfúvódott, akkora lett, mint egy hegy. Hasonló kép tárult fel minden löveg körül.

Látszott, hogy a németek váratlanul támadtak a tüzérekre, akik összezavarodtak, a németek lemészárolták őket. Sokuknak magasba emelve a keze. Ezt jelenti az, ha valaki elveszti a fejét, ha nem nyilvánítja ki az akaratát és nem áll ellent. Arra gondoltam, hogy a „kezeket fel!" parancsot oroszul adták ki nekik, a német parancsszót nem teljesítették volna.

Szörnyű kép volt, kellemetlen utóíz maradt bennem. Hiszen ha az ütegparancsnok gyorsan maga köré rendezte volna a katonáit, ellenállást tanúsítottak volna, nem ölték volna meg őket. A németek viszont, látva a parancsnok határozatlanságát, vérszemet kaptak, legyilkolták az egész üteget.

Eljutottam Korobovhoz. Él és virul. Azt mondja: „Hallottam nálatok a lövöldözést, őrséget állíttattam, de nem jött senki, sem az oldalszárny felől, sem hátulról. Vagyis a németek elvonultak". Parancsba adtam, hogy az ütközet környékén, 2-3 kilométeres körzetben fésüljék át a terepet. Lehet, hogy itt lapulnak még valahol.

Egy másik úton mentem vissza a hadosztály stábjához. Mindenütt hullaszag terjengett. A megölt németek oszlásnak indultak, mivel nappal 25-27 fok van, éjjel is 12 fok körül. Parancsba kellett adnom, hogy tisztítsák meg az utat a hulláktól, ahol nincs föld, ott ágakkal fedjék be őket. A bűz azonban megmaradt.

Amikor visszaértem, elém hoztak egy örményt azoknak a funkcionáriusoknak szakaszából, akiket két nappal ezelőtt Korobovhoz irányítottam. Elérte, hogy elém vezessék.

A következőket mesélte el nekem: két nappal ezelőtt, amikor elindítottam őket az ezredhez, a szakaszt, közvetlenül a patak után, németek várták, rájuk parancsoltak: „Kezeket fel!" (A funkcionáriusok szakasza nem volt felfegyverezve.) A szakasz megadta magát.

Ekkor a németek géppuskatöltényes hevederekkel, aknavető gránátokkal, más hadifelszereléssel megrakott ládákat pakoltak rájuk, kényszerítették őket, hogy cipeljék. Amikor tegnap este zajlott az ütközet, a funkcionáriusok vitték a németeknek a gránátokat és a lőszert. Ma reggel a németek az erdőben, nem messze a hídtól voltak.

Azonnal mondtam neki: „Hazudsz!", közben azt gondoltam: „Éppen most jártam ott, de egyetlen németet sem láttam". Igaza bizonyításaképpen a következőket mondta: „Parancsnok elvtárs, kérdezze csak meg a beosztottjait, akik két órával ezelőtt a tüzérségi állások mellett elhaladtak az ösvényen! A németek és mi a bokrok közt kuksoltunk, láttuk, hogy kik járnak arra".

Éreztem, hogy hideg futkos a hátamon. Ő pedig folytatta: „Elöl lovon haladt a parancsnok, piros tányérsapkában (ez volnék én), mögötte egy zöld sapkás (ez Tuzslov), mögöttük pedig piros sapkában géppisztolyos katonák. Az egyik német fel akarta verni az összes németet, hogy támadjanak rá erre a csoportra, de a tisztjük megtiltotta, mert látta, hogy a csapat fel van fegyverezve, lövöldözés alakulhat ki, mi pedig mindannyian az ellenség hátában vagyunk. Úgyhogy amikor a mieink csapata elvonult, a németek összeszedelődzködtek, az erdőn át elindultak az övéikhez, magukkal vitték a mi szakaszunkat is. Én viszont– azt mondja – fekve maradtam. A németek elmentek, én pedig rohantam vissza a mieinkhez, aztán pedig feltartóztattak a katonák."

Így mesélte, hogyan figyeltek bennünket a németek a bokrok közül. Félelmetes volt. Ha kézitusa kezdődött volna, rosszul végződött volna, mert mi csak nyolcan voltunk, a németek pedig vagy harmincan.

E beszélgetés után elindítottam egy szakaszt a németek után, de addigra már eltűntek. Nem akármilyen eset volt ez! Egy hajszál választott el a haláltól. Igaz, szigorúan meghagytam Tuzslovnak, hogy ha súlyosan megsebesülök, akkor engem lőjön le, majd magát is lője agyon. Ő erre keményen azt felelte: „Teljesítem, Ivan Alekszandrovics". Nem kételkedem benne, hogy megtette volna.

Néhány nap múlva kiküldtem Szladkevics altábornagyot egy szakasszal arra a területre, ahonnan lejöttek hozzánk a németek, hogy fésüljék át. Amikor visszatértek, Szladkevics hozott magával egy sebesült németet abból a zászlóaljból, amelyik ránk

támadt. Találtunk egy funkcionáriust, aki tudott németül, így megkezdtem a fogoly kihallgatását. Kiderült, hogy a zászlóalj ahhoz az SS hadosztályhoz tartozik, amelynek parancsnoka Lanz tábornok. A hadosztály egész idő alatt Németország déli részén és Tirolban, a hegyek között gyakorlatozott.[26]

Ez a zászlóalj 850 erőteljes fizikumú, jól kiképzett haramiából állt. Azt a feladatot kapta, hogy fogja el „az NKVD tábornokának vezérkarát", vagyis rólam volt szó. Kalauznak, aki jól ismeri az ösvényeket és a stábhoz vezető utakat, egy helyi karácsájt fogadtak fel. Ő hozta ide őket. De a német fogoly aztán sajnálkozva mondta, hogy nem gondolták, hogy a tábornoknak csapatai lesznek.

Úgy tetszik, nemhiába volt olyan előérzetem, hogy bármi áron is magamhoz kell vonnom Arsava ezredét. Ha ez nem lett volna, nyilvánvalóan elfogtak volna.

Amikor többé-kevésbé kiderítettem a helyzetet a fogoly vallomásából, megkínáltam egy jókora darab, vízbe áztatott kétszersülttel, töltöttem neki egy fél pohárral abból a borból, ami ott volt nálam érintetlenül. A német megköszönte, evett két-három kis falatot a kétszersültből, ivott utána két korty bort, de nem evett többet.

Elcsodálkoztam, kínáltam, hogy egye meg az egészet. Megköszönte, de visszautasította, mondván: „Már egy hete nem ettem, a gyomrom összeszűkült, fokozatosan kell kitágítanom, úgyhogy nem lehet egyszerre sokat ennem". Meglepődtem ennek az egyszerű katonának a tartásán. Hogy kiképezték!

A kihallgatás után a német kérte, hogy kötözzük be. Hívtunk egy ápolónőt. A német levetette az ingét, megmutatta a hátán lévő szakított sebet, amely kb. 15 centi hosszú és 5 centi széles volt. A sebet teljes egészében szürke férgek lepték el. Először láttam ilyet, csodálkozva mondtam az ápolónőnek, hogy ezek a férgek akár vérmérgezést is okozhattak volna. Az ápolónő nyugodtan azt válaszolta, hogy a németnek szerencséje volt ezekkel a férgekkel, mert megeszik a gennyes váladékokat, ezzel tisztítják a sebet.

Megkérdeztem a némettől, tudja-e, pontosabban érezte-e a sebén a férgeket. Igennel felelt. Az ápolónő egy pálcikával lesöpörte a férgeket, bekente jóddal a sebet, és azt mondta, most már be fog gyógyulni. Ebben is csak megmutatkozott a német tartása: hét napon át érezni, hogy a hátán lévő sebben férgek mászkálnak, de nem szedni le őket, ehhez megint csak jellemre és akaratерőre volt szükség.

Amikor a németeket kivertük, már augusztus vége volt, akkortól elcsendesedtek. Dobrinyinnel és Tuzslovval lóháton átkeltünk egy másik hágóra, a Maruhszkijra, amely háborús szempontból sokkal nyugalmasabb volt. Hegyi viszonyok között lovagolni, ráadásul minimum 3.000 méteres magasságban, nem olyan könnyű dolog. Ha nem vigyáz az ember, könnyen szakadékba zuhanhat.

Az egyik helyen Tuzslov elbámészkodott, meglazította a kantárszárat, a lova legurult egy szakadékba. Neki még volt ideje leugrani és megtartani a kantárszárat, úgy, hogy

[26] A hegyivadász csapatok tábornoka, Hubert Lanz (1896-1982) a Wermacht (és nem az SS, mint Szerov írja) 1., „Edelweiss" hegyivadász hadosztály parancsnoka volt. A hadosztályt Dél-Németország, Bajorország és Ausztria hegyvidékeinek tősgyökeres helyi lakosságából verbuválták. A hadosztályba 24 évnél idősebb, a hóhatáron túli hegyi harcokban járatos katonákat válogattak be. A Kaukázusban folytatott sikeres hadműveletek vezetéséért Lanz tábornok megkapta a Lovagkereszt tölgyfalombokkal kitüntetést.

egy fa köré csavarta. De a lovat persze nem bírta megtartani, úgyhogy vagy húsz métert csúszott lefelé az oldalán. Odalent megakadt valamiben és elterült. Gyorsan leereszkedtünk hozzá. Lábra állítottuk, de hogy hogyan vezessük ki ebből a szurdokból az ösvényre, azt nem tudtuk. Vagy egy kilométernyire el kellett vinnünk a zuhanás helyétől, mire ki tudtuk vezetni az ösvényre.

Estére megérkeztünk a Maruhszkij-hágóra. Azt követően, hogy a Kluhorszkij-hágón meggyőződhettem róla, milyen hanyagul viszonyult a Nyugati Front és a 46. hadsereg vezetése a kaukázusi hágók védelméhez, fel voltam készülve mindenre a Maruhszkij-hágón is…

Este Dobrinyinnal elvergődtünk a Maruhszkij-hágó lábához. Sehol senki – se németek, se a mieink. Fent a hágón szintén csendes minden. Lovagoltunk vagy két órát a dombokon és hegyeken, míg végül egészen közel értünk a hason fekvő katonákhoz, akik előtt kis töltés húzódott, de lövészárok sehol.

Hívatom a századparancsnokot. Kérdezem tőle: „Hol a vannak a csapatok, régen vannak-e már itt?" Azt feleli: „Mindössze egyetlen zászlóalj van itt, a németek csöndben vannak, a hágón nem mozgolódnak, úgyhogy mi is csöndben maradunk". Kérdezem tőle: „Régen állomásozik már itt a századuk?" „Többmint egy hete" – válaszolja. „Akkor miért nem ástak lövészárkokat?" „De hát ástunk ott azon a vonalon (és mutatja a Maruhszkij-hágó déli lejtőjét), de a németek támadásba léptek és elfoglalták".

Ez ám a könnyelműség, kezdve Tyulenyevvel, Szergackovval és a századparancsnokkal bezárólag. Dobrinyin és én felháborodtunk. Végül eljutottam a 810. lövészezred zászlóaljának parancsnokához. Kiderült, hogy ő itt a rangidős. Kérdezem, hol vannak a csapatok. Azt mondja, ott, és mutat a hátország felé.

Kiderült, hogy a helyzet ugyanaz, mint a Kluhorszkij-hágón. A hágó védelme nem a front mentén és a második menetlépcsővel van megszervezve, hanem az alegységek szét vannak szórva 5-10 kilométerre Grúzia mélységében. Az embernek sírni támad kedve Leszelidze hadseregparancsnok és hadtestparancsnok efféle hadvezetői tehetségétől.

Másnap körbejártuk az összes pozíciót, kiadtuk az utasításokat a Főhadiszállás parancsával összhangban, amelyről a hágók védői nem tudtak, parancsba adtuk, hogy telepítsenek aknákat a legszűkebb átjárókba. Én azonban nem voltam meggyőződve róla, hogy mindez segít, pontosabban, hogy megerősíti a védelmet, mivel a Maruhszkij-hágótól azonnal tágas térség nyílott, amely alkalmas a bekerítő hadműveletekre, ha az ellenség támadásba kezd. A zászlóaljparancsnokoknak nincs összeköttetésük az ezredparancsnokkal, egyszóval, siralmas dolog ez, nem védelem.

Az egyetlen remény az volt, hogy a szvánok[27] azt jövendölték, hogy a sokéves adatok alapján szeptember végén – október elején a hágókon megjelenik a hó, következésképpen az átjárás megszűnik, a németek pedig elhagyják a hágókat. Én sokkal inkább számítottam erre, mivel védelmi sereg gyakorlatilag nem volt. A németek azonban csöndben voltak.

Mint később kiderült, a németek szeptember elején kezdtek támadásba, ugyanannak az „Edelweiss" hadosztálynak ezrede legyőzte az alegységeinket, elfoglalta a hágót. De a

[27] Szvánok – Grúziában élő, önálló nemzettudattal és nyelvvel rendelkező népcsoport. *(A fordító jegyzete.)*

még időben elkülönített erősítés (három zászlóalj) megpróbálta leszorítani a hágóról a németeket, de nem sikerült neki. Csak 1943 januárjában, amikor a hegyekben bőséges hó hullott, mentek el a németek maguktól.

Tovább gondolkodva a dolgon, azt feltételeztem, hogy a németek a legfőbb támadást a Kluhorszkij-hágón keresztül [tervezték], hogy egyenesen kijuthassanak Szuhumihoz.

Miután eltöltöttünk néhány napot a Maruhszkij-hágón, visszatértünk a Kluhorszkij-hágóra. Már szeptember volt, de hó még nem esett. A németek csöndben voltak. Ki kellene fürkészni őket. Parancsot adtam, hogy reggel induljon el egy felderítő egység, amelyik félóra múlva visszajött, jelentette, hogy a lövészárkok üresek.

Elmentek! Hurrá! Megijedtek a hótól. Ez már jó. Fél óra múlva lovon elindultunk előbb a német lövészárkok felé, aztán a Kluhorszkij-hágóhoz. A németek a lövészárkokat szándékosan telerondították. Az út, pontosabban az ösvény mentén végig lelőtt olasz öszvérek hevertek, ezeken hordták fel ide az aknavető-gránátokat.

Ahogy haladtunk előre, egyre azt figyeltük, nincs-e aláaknázva az ösvény. Így tettünk meg 15 kilométert. A hágóig már csak 3-4 kilométer maradt hátra.

Amikor kiértünk a szurdokba és megláttuk a hágót, a németek, akik fent a hágón beásták magukat a hóba, szintén megláttak bennünket, és aknavetőtüzet zúdítottak ránk. Hasra vetettük ugyan magunkat, de sík terepen voltunk. Fedezékbe futni nem volt időnk.

A németek lőni kezdték a mi kis csoportunkat (engem, Dobrinyint, Tuzslovot, Korobov ezredparancsnokot és a zászlóaljparancsnokot). Nekem jutott a legalkalmasabb hely. Védve voltam egy kővel a gránátok közvetlen becsapódásától, viszont, ha oldalra kidugtam a fejem, láthattam, hová lőnek a németek.

Kiderült, hogy a németek előbb rövideket lőttek. Ráadásul vagy 150 méterrel rövidebbeket. A következő gránát már közelebb csapódott be. Látom, hogy a dolog rosszul végződhet. Ha 4-5 aknavetővel egyszerre ránk lőnek, csak massza marad belőlünk.

Gyorsan kiokoskodtam, hogy a gránát 40 másodpercig repül. Láttam a hágón felszálló füstöt, amely a lövést jelezte, a gránát pedig az orrunk előtt robbant fel. A 40 másodperchez hozzáadtam még 20-at, amennyi idő alatt betöltik az aknavetőt. Ez összesen egy perc. A fedezékig kb. 90-100 métert kell futni. Vagyis nagyjából az is 60 másodperc.

Mihelyt becsapódott egy gránát, azonnal kiadtam a parancsot, hogy Korobov és a hadosztályparancsnok fussanak a fedezékhez. Mindketten futásnak eredtek. Korobov azonnal megbotlott és elesett. Amikor felállt, jajgatott ugyan, de futásnak eredt. A fedezék előtt elesett a hadosztályparancsnok is. Felrobbant a következő gránát is, emiatt már nem láthattam tovább őket. Újra számolni kezdtem, odakiáltottam Dobrinyinnak és Tuzslovnak, hogy fussanak. De egyikük sem indult el, mert kijelentették, hogy „nem hagyjuk itt magára".

Míg alkudoztunk, felrobbant egy újabb gránát is, közvetlenül közöttünk. Engem föld lepett be. Amikor felocsúdtam, észrevettem, hogy egy repesz megsebesítette a kezemet. Amikor szertefoszlott a füst, megláttam, hogy Tuzslov géppisztolyát, amely mellette hevert, kettévágta a robbanás. A fejemben rettenetes zúgás, Tuzslov pedig mozdulatlanul fekszik. Hallom, ahogy Dobrinyin megkérdezi: „Tuzslov, életben vagy?" Jön is a válasz: „Igen".

Látom, hogy rosszul állunk. Feldühödtem, elkiáltottam magam: „Azonnal fussatok!" Dobrinyin és Tuzslov futásnak eredt. Én kivártam még egy robbanást, és a számításaim alapján szintén a fedezék felé futottam.

Amikor mindannyian összegyűltünk a szikla mögött, kiderült: a hadosztályparancsnok erősen beverte a lábát egy kőbe, amikor elesett, most sántít, Korobov ezredparancsnok pedig, amikor elesett, rázuhant egy kőre, amelynek éles sarka felsértette a mellkasát. Vérzett is. Nekem egy repesz megsebesítette a karomat, az szintén vérzett. Vagyis „megsebesültünk" ugyan, de kikeveredtünk.

Másnap a Front vezérkarától megkaptam azt a parancsot, amelyben a felterjesztésem révén a hadosztály parancsnokait és katonáit „A Kluhorszkij-hágón a német hódítókkal szemben vívott harcban mutatott hősiességért és bátorságért" kitüntetéssel illették.

A listán kívül, amelyen bajtársaimat felterjesztettem a kitüntetésre, hoztak még nekem néhány kitüntetést tartalékba, azzal a joggal, hogy én magam döntsem el, kit tüntessünk még ki. Másnap nagy megelégedéssel sorakoztattam fel a kitüntetetteket, egy szikla mögött adtam át nekik a kitüntetéseket, a parancsnokokat pedig még össze is csókoltam, többek között Korobovot is.

A MAMISZONSZKIJ-HÁGÓ

Október közepén annyi hó lehullott a hágókon, hogy a Front vezérkarának engedélyével elutaztam Tbiliszibe, biztos voltam benne, hogy a németek nem kelnek át a mi oldalunkra.

Tbilisziben megtudtam, hogy a Legfelsőbb Tanács Elnöksége határozatot hozott arról, hogy Dobrinyint, Szladkevicset és másokat Vörös Zászló érdemrenddel, engem pedig Lenin Érdemrenddel tüntetnek ki. Mi is elégedettek és hálásak voltunk, hogy nem feledkeztek meg rólunk.[28]

Tbilisziben Karanadze, a belügyi népbiztos azt mondta nekem, hogy Moszkvából azt üzenték, nézzük meg a Mamiszonszkij-hágón a helyzetet, mert ott a 46. hadsereg parancsnoki posztjáról leváltott Szergackov lett a hadosztályparancsnok, aki aligha tudja jól megszervezni a védelmet.[29]

Én pedig már arra készültem, hogy háromhónapnyi utazgatás után legalább egy napra visszamehetek Moszkvába. De jól van, a háború az háború, mindenki aggódik, harcol, sokan el is esnek a hazáért.

Éjszaka Karanadzéval és Dobrinyinnal kimentünk Kutaisziba, mivel más út Tbiliszből a Mamiszonszkij-hágó felé nem vezet. Az éjszaka folyamán Grisával sokat beszélgettünk, álmodoztunk, milyen jó lesz, amikor tönkreverjük Hitlert stb. Karanadze értelmes, okos ember, és Grúziában tekintélye is van. Dobrinyin tábornok, aki velem

[28] Szerovot 1942 szeptemberében tüntették ki Lenin-renddel. A kitüntetésről szóló rendelet csak 1942 decemberében vált publikussá.

[29] 1942 szeptembertől decemberig a 351. lövészhadosztály, élén a vezérőrnaggyá lefokozott V. F. Szergackovval a Kaukázusi-hegység Mamiszonszkij-hágójánál, Észak-Oszétiában állomásozott. Decemberben, amikor a hadosztály támadásba kezdett, felszabadított néhány települést, és a Kaukázusontúli Front Északi Hadseregcsoportjának néhány egységétől eltérően, teljes mértékben megbirkózott a rábízott feladattal.

együtt utazott, szintén eszes és bátor katonai tábornok. Együtt végeztünk vele a Frunze Akadémián. Azóta is az NKVD csapatainál szolgál…

A hadosztály vezérkaránál bemutatkozott nekünk Szergackov vezérőrnagy. Szergackovot is ismertem a Frunze Akadémiáról, ő, aki akkor ezredes volt, előadásokat tartott a hegyi hadviselés taktikájáról, arról, hogyan kell harcolni a hegyekben. Nekünk, hallgatóknak úgy tetszett, hogy ő ebben szakértő…

A hadosztály vezérkaránál Szergackov jelentést tett a helyzetről, közben sokat segített neki a vezérkari főnök is. Látható volt, hogy Szergackov itt sincs egészen képben.

Ott töltöttük az éjszakát, majd lóra ültünk, elindultunk az állások felé. Szerettem volna ellenőrizni csapataink pozícióját, azok előnyeit a németekével való összevetésben, az élelemmel és lőszerrel való ellátottságukat, mivel a Kluhorszkij-hágón és a Maruhszkij-hágón megfigyelhettem és megtapasztalhattam, hogyan dobnak le nekünk naponta repülőről kétszersültet, annyi is volt a kosztunk. A nap folyamán jártunk két zászlóaljnál, megvizsgáltuk hét század pozícióját. Mindegyik pozíció 200-300 méterrel alacsonyabban volt, mint a németeké.

Felháborodtam, magyarázni kezdtem a vezérkari főnöknek meg az ezredparancsnoknak, hogy ez így nincsen jól, mert a hegyekben, aki följebb helyezkedik el, az a helyzet ura. Azt nem tudják körbevenni, nem tudnak rá omláskövet görgetni, észrevétlenül vihetnek neki lőszert és élelmiszert, onnan fentről, mint egy sas, mindent lát, az ellenség legkisebb mozgását is. A németek jól foglaltak pozíciót, ők mindannyiukat meg tudják onnan figyelni, látják az önök minden mozdulatát. Amikor már mindannyiukat földbe döngöltem meggyőző érveimmel, beismerték, hogy az összes pozíciót a tábornok választotta ki. El voltunk képedve.

Megérkeztünk a tüzérállásokhoz. Azokat is a hegyi hadviselési taktika ellenében alakították ki. Megmutattam az ütegparancsnoknak a németeket, akik fent ásták be magukat, mondom neki: „Ők látják magukat?", „Látnak" – feleli. „Tudják lőni önöket?", „Tudnak" – feleli. „Maguk őket?" Zavarba jött.

Mondom neki: „Mondja el nekem, hogyan fognak ágyúval lőni!" A válasz: „Közvetlen irányzással". „Hol lesznek a lövedékek?" Hallgat. Én megint mondom a magamét. Végre kisajtolja magából: „A németek háta mögött". „Akkor mi haszna van ennek az ütegnek?" – ezt már a hadosztály vezérkari főnökétől kérdezem. Ő meg azt feleli: „Semmi". Na, ez már tényleg felháborító!

A nap végén, amikor visszaértünk a stábhoz, az egyik kis placcon fel volt állítva néhány sátor. Odamentünk. Kiderült, hogy ez a raktár.

Beszélgetni kezdtünk a katonákkal, a kinézetük egyáltalán nem harcias, koszosak. Kérdezem: „Régen voltál már fürdőben?" A válasz: „Egy hónapja". „Miért?", „Nincs hol mosdót felállítani". A zászlóaljak katonái pedig már régóta nem fürödtek. Szintén egy hónapja. De hát így nyilván már mindannyian eltetvesedtek. Vagy a háború talán minden ocsmányságot eltöröl?

Megérkeztünk a stábhoz. Szergackov pihent. Hívattam. Kérdezem: „Az alegységek elhelyezkedését rendben lévőnek találja?" Zavarba jött, de kipréselte magából: „Lényegében igen".

Akkor nem bírtam türtőztetni magam, azt mondtam: „Az Akadémián maga az óráin nekünk, hallgatóknak azt mondta, hogy a hegyi körülmények közötti hadviselés bonyolult dolog, de a legfontosabb az, hogy aki feljebb van, az a helyzet ura. Mi itt Dobrinyin [tábornokkal], akik a maga hallgatói voltunk, ma is egyetértünk magával, azzal, amit 1937-ben mondott. Akkor miért csinál gyakorlatilag mindent ellenkezőleg?"

Ránézett a vezérkari főnökre, mintha mindezért ő lenne a hibás, majd azt kérdezte: „Mi a probléma?"

A vezérkari főnök nekibátorodott, azt mondta: „Hiszen maga jelölte ki a századparancsnokoknak meg a zászlóaljparancsnokoknak az állásokat".

Elmondtam, milyen értelmetlen az efféle elhelyezkedés, többek között a tüzérségé is, parancsba adtam, hogy változtassák meg a pozíciókat, de ne kapkodva, hanem okosan, majd hozzátettem: „Nem árt néha tanulni a németektől, ha nem tud egyedül okosan dönteni!"

Elvörösödött. Láthatóan sértve érezte magát, amikor leváltották a hadseregparancsnoki posztról, most nem csinált semmit, hogy tisztességgel felegyenesedjen. Még jó, hogy a németek nem támadnak, nem törnek át a hágón, mert ha elindulnának, Szergackov hadosztályából egy porszem sem maradna.

A vezérkarnál tartott értekezlet végén megkérdeztem a hadosztályparancsnok politikai helyettesét, régen volt-e fürdés a katonáknak. Ő pedig, anélkül, hogy zavarba jött volna, azt felelte: „Nemrégen". Szergackov, aki láthatóan ki akarta nyilvánítani most a tájékozottságát, azt mondta, hogy itt, a hegyi körülmények között nincs lehetőség vízmelegítésre.

Hogy szét ne robbanjon az ember! Az egyik hazudik, a másik kontrázik neki. Nem bírtam visszafogni magam, azt mondtam:

„Hogy nem szégyellik magukat, parancsnok elvtársak? Fél kilométerre innen melegvíz tör fel, korlátozás nélkül. Csináljanak vitorlavászonból fedezéket, és szép sorban, századot század után, vezessék el őket fürdésre!" Majd eljöttem. Karanadze és Dobrinyin szintén felállt és kijött.

Másnap megint elindultunk az alegységekhez. Igaz, a századparancsnokok közben megkapták a parancsot, hogy változtassák meg az állásaikat. Amikor beszélgettem velük, akkor már kijelölték és felderítették az előnyösebb elhelyezkedésre alkalmas területeket.

Megkerestem Szergackovot, mondtam neki, hogy a pozícióváltást éjjel végezzék el, csendben, hogy a németek számára váratlan legyen, különben lövöldözni kezdenek, veszteségeink lesznek. Este pedig a forrás mellett már láttam a fürdőző katonákat.

A néhány nap alatt, amit ott töltöttem, mindent megcsináltak, ahogy mondtam: megváltoztatták az állásokat, megfürdették a katonákat. E napok alatt volt néhány jelentéktelen összetűzés a németekkel, de a mieink nem hátráltak meg.

Az egyik napon a hadosztály vezérkarától mentem vissza a Szadonban álló kis házhoz, ahol laktunk. Sötét volt, olyan 22 óra körül lehetett.

Nézem, jön egy autó, bekapcsolt reflektorokkal, ami a fronton súlyos bűnnek számít. Megállítottam és szóltam, hogy kapcsolja le a lámpákat. Aztán amikor figyelmesebben megnéztem, láttam, hogy a sofőr – német. Hátul egy német tiszt és két orosz katona, géppisztollyal.

Kérdezem: „Mi történt?" Azt felelik: „Ezek a németek betévedtek a századunkhoz". Szóval, vissza kellett mennem a stábhoz, ki kellett hallgatnom őket.

Kiderült, hogy egy híradós tisztről van szó, aki körbejárta a századaikat, azzal a paranccsal, hogy változtassák meg az állásaikat, mert az oroszok bekerítik őket, tévedésből fogságba esett, ott, ahol „a térkép szerint nincsenek orosz egységek".

Ez nem rossz. Miután kifaggattam az orosz ezredparancsnok terveiről, megtudtuk, hogy a németek nem készülnek támadásra, mivel „a helyzet nem teszi lehetővé". Szóltam a hadosztály különleges alakulata parancsnokának, hogy alaposan kérdezze ki a tisztet, jelentse az egységeinknek, ha lehetőség nyílna a támadás előkészítésére és a németek kiűzésére a Kaukázus előhegységeiből.

Néhány nap múlva, amikor a hadosztálynál javult a helyzet, eljöttünk.

A visszaút nehéz volt. Hólavinák indultak. Az utat helyenként fél kilométeres szakaszon is eltorlaszolta a hó, bár a hóréteg 7-8 méter vastagságú is volt, olyan kemény, hogy a kis Gazunk minden további nélkül el tudott menni rajta. Úgyhogy szerencsésen túljutottunk rajta.

Amint a járási székhelyhez, Ambrolaurihoz értünk, meg kellett állnunk egy sorompónál, ami nem állt még itt, amikor idefelé jöttünk. Elcsodálkoztunk, Karanadze viszont csak mosolygott. Odajött hozzánk egy rendőr, jelentette, hogy a járási párttitkár kéri, hogy menjünk be a pártbizottságra. Én előbb nem akartam, de Grisa ragaszkodott hozzá.

A pártbizottságon a párttitkár összehívta a bizottság minden tagját, megköszönte nekünk, hogy részt vettünk a Kaukázus és Grúzia védelmében, aztán kocsiba ültünk, elvittek bennünket egy borkombinátba, Hvancskara aulba[30], amely híres volt a boráról. Rövid üzemlátogatást követően leültünk vacsorázni. Na, itt aztán megláthattam, hogyan isznak a grúzok. Az asztalnál egyetlen nő sem volt. Amikor megkérdeztem erről R. K.-t, a párttitkárt, ő csak elmosolyodott, azt mondta: „Nem asszonyi dolog".

Kutaisziből vonattal mentünk vissza Tbiliszibe. Maradt két szabad órám, úgy döntöttem, megvonom a mérlegét a Kaukázusontúli Front csapatainak ténykedéséről, amelyet a kaukázusi hágók védelmében fejtettek ki.

Annak ellenére, hogy a Front és a 46. hadsereg vezérkarai részéről teljesen hiányzott az irányítás és a szervezés, miközben a kaukázusi hágók védelme rájuk volt bízva, a védelemben résztvevő egységek és alegységek önfeláldozóan tevékenykedtek, bátran védték a szovjet földet, mindent megtettek annak érdekében, hogy megállítsák a németeket, habár túl kevesen voltak, nem volt elég lőszerük, élelmük, a hegyi körülmények közötti hadműveletek végrehajtásához kellő tapasztalatuk sem.

A Front vezérkara Tbilisziben tartózkodott, nem gondoskodott olyan alpinisták felkészítéséről, akik biztosan tartani tudták volna magukat, segíthették volna a csapatokat. A Kluhorszkij-hágóra odaküldtek nekem egy „csapat alpinistát", élükön egy tengerésszel – kész röhej. Amikor elbeszélgettem vele, kiderült, hogy még nem is jártak hegyek közt, kivéve azt a tengerészt, aki egy aulában született.

[30] aulba – kis hegyi település a Kaukázusban *(A fordító jegyzete.)*

Arra a kérdésemre, hogy miként lett belőlük alpinista, azt felelték, hogy amikor elkezdődött a mozgósítás, a hadkiegen „beosztották" őket az alpinistákhoz, azóta is a helyükön ültek. Kiképzést nem kaptak, mivel Szuhumiban nem találtak alpinista kiképzőtisztet.

Tyulenyev, a frontparancsnok és Szergackov, a 46. hadsereg parancsnoka megbocsáthatatlan felelőtlenséget követtek el akkor, amikor úgy vélték, hogy az ellenség számára bevehetetlenek a hágók, nem készítették fel csapataikat a védelemre.

Egyszer, amikor behívattak Szuhumiba, hogy támadást szervezzek, alkalmam nyílt feltenni a kérdést Tyulenyevnek, hogy miért nincs megszervezve a hágók védelme, amire azt válaszolta, hogy a Front vezérkara a csapatok legfőbb feladatának a Fekete-tengeri partvidék védelmét tartotta, ahová a fő erőket össze is vonták.

A szemébe mondtam, hogy ez hazugság, és a Főhadiszállás parancsának megtagadása. Ahelyett, hogy azt mondta volna, „elmulasztottuk", elkezdett kibúvót keresni. Hiszen ő mint katonaember tudhatná, hogy az ellenség a hegyeken hegyivadász és alpinista egységekkel igyekszik átjutni, olyan jól kiképzett egységekkel, amelyek képesek leküzdeni a hágókat.

Továbbá: akkor, amikor már ismertté vált számára, hogy a németek közelednek a hágókhoz, ő, a frontparancsnok még mindig Tbilisziben ült, majdnem 1000 kilométerre a harci cselekmények színhelyétől, annak ellenére, hogy erre vonatkozóan a Főhadiszállás erre szigorú parancsot adott ki, amelyben minden pontosan le van írva. Az arra való hivatkozás pedig, hogy a 46. hadsereget arra állították fel, hogy visszaverje az ellenség Fekete-tengeri partvidékén indított támadását, szintén komolytalan, mivel az ellenség szinte ellenállás nélkül masírozott végi a parton, foglalt el olyan várost, mint Novorosszijszk, és jutott el Gelendzsikig.

A Főhadiszállás, látva Tyulenyev frontparancsnok tehetetlenségét, és érzékelve annak veszélyét, hogy a németek komoly áttörést hajtanak végre a Kaukázusontúli területen, a Vlagyikavkaz-Groznij-Mahacskala vonalon eljutnak a bakui kőolajhoz, odavezényelt egy csapat tábornokot (Dobrinyint, Szladkevicset, Korszunt, Szerovot és másokat).

A Főhadiszállás utasítására odaérkezett az AVB tagja, Berija is. Azt gondolom, frontra küldeni egy nem katonasággal foglalkozó embert nem éppen észszerű, az azonban világos, hogy Berija megérkezéséig Tyulenyev a Grúziában tartózkodó 20.000 fős NKVD-hadseregből egyetlen egyet sem mozgósított, a hátországban állomásoztak, mert Tyulenyev láthatóan félt, habár a kialakult helyzet miatt kötelessége lett volna bevetni az NKVD csapatait a tagköztársaság érdekében.

Amikor Berija megérkezett, azonnal bevetették mindegyiket a védelemben, habár Tyulenyev Berija nélkül is küldhetett volna ez ügyben táviratot a Főhadiszállásnak – ő is engedélyt kapott volna rá.

Meg kell mondani, hogy az NKVD alakulatai, amelyeket a hágók védelmére vezényeltek, bátran harcoltak, sokan közülük hősi halált haltak, sokukat kitüntették. Mindezzel együtt azok a káderek, akiket a frontparancsnok választott maga mellé, olyanok, mint Szergackov vagy Kantarija, nem igazolták, hogy meg tudtak volna felelni a haza védelmében rájuk rótt kötelezettségeknek.

OSZÉTIA, CSECSENFÖLD

Tbilisziben felhívtak Moszkvából, parancsba adták, hogy azonnal induljak Vlagyikavkazba[31] (mivel a németek már 4 kilométerre megközelítették a várost), ellenőrizzem Vlagyikavkaz védelmének megszervezését, különösen azon a területen, amelyet az NKVD hadosztálya foglal el, s amelynek parancsnoka V. I. Kiszeljov tábornok.[32]

Végighajtottam Tbiliszin, a város úgy élt, mintha nem is lenne háború. A grúzok vidáman, lengén mászkálnak. Hadköteles korú fiatalok százai. Meglepődve kérdeztem rá erre az orosz sofőrtől, ő pedig azt felelte, hogy itt pénzzel meg lehet úszni a behívást, a bazárban pedig bármiféle orvosi igazolást be lehet szerezni.

Furcsa! A könyvek alapján a grúzok harcias nép, de a gyakorlatban ez nem így van. Elkényeztették őket a különféle privilégiumokkal.

Vlagyikavkazba kocsival érkeztünk meg a grúz hadiúton, október huszonvalahányadikán. A bevezető utakon katonák, bár nem túl sokan. Ellenőrzőpontok. Ellenőrzik az iratokat. Sok lövészárok. Az emberek gondterheltek.

Itt-ott megállítottak bennünket és figyelmeztettek, hogy nem szabad tovább menni, mert ezt a területet már figyelik a németek, ránk lőhetnek. De hát mégiscsak mennünk kell. Teljes gázzal sikerült átvágnunk. Ilyen esetekben át szoktam venni a volánt a sofőrtől, hogy ne veszítse el a fejét.

Csak egyszer fordult elő, hogy teljes gázzal bele nem rohantam egy bombatölcsérbe – éppen előttünk robbant fel a bomba.

A városi pártbizottságon nem találtam bent senkit. Az NKVD-nél a portás azt mondta, mindenki az óvóhelyen kuksol, megmutatta, hogy jutok oda. Meg is találtam ott a teljes vezetést.

Beszámoltak a helyzetről. A csapatunk kis létszámú, a németek sokan támadnak. Kapcsolatba léptem a frontparancsnokkal, Tyulenyevvel, meg az Észak-Kaukázusi Hadseregcsoport parancsnokával, I. I. Maszlennyikov vezérezredessel.

Megörültek neki, hogy Vlagyikavkazban vagyok. Ők Groznijban tartózkodtak. Megegyeztünk, hogy Vlagyikavkaz környékén, a hadosztály vezérkaránál, az NKVD

[31] 1931-től Vlagyikavkaz hivatalos neve Ordzsonikidze volt. Érdekesség, hogy 1944-ben annak jutalmául, hogy az oszétok „hősiesnek" mutatkoztak a háborúban, a várost az oszét nevén, Dzaudzsikaunak kezdték nevezni. Sztálin halála után ismét Ordzsonikidze lett, csak 1990-ben kapta vissza régi történelmi nevét, a Vlagyikavkazt. Szerov a feljegyzéseiben valami miatt csak Vlagyikavkazként emlegeti.

[32] 1942 októberének végére a német hadvezetés titokban hajtotta végre az „A" hadseregcsoport 1. páncélos hadseregének átcsoportosítását, összpontosította fő erejét (két páncélos és egy gépesített hadosztályt) a nalcsiki frontszakaszon Ordzsonikidze bevétele érdekében, hogy aztán folytathassa az előrenyomulást Groznij-Baku, valamint a grúz hadiúton Tbiliszi felé. Ez a manőver a szovjet hadvezetést váratlanul érte: a német erőkkel, amelyek Nalcsikra és Ordzsonikidzére készültek csapást mérni, csupán a harcokban meggyengült és páncélosokkal nem rendelkező 37. hadsereg állt szemben. A németek, amikor október 25-én támadásba mentek át, áttörték a szovjet védelmi vonalat, október 28-án elfoglalták Nalcsikot, megnyitva ezzel az utat maguk előtt Ordzsonikidze felé. Kritikus helyzet alakult ki, amelyet a hitleri nyomás visszaverésére csak csapatátrendezéssel lehetett menteni.

tábornokánál, V. I. Kiszeljovnál (a vörös hajúnál) fogunk találkozni. Az NKVD-nél volt három Kiszeljov vezérőrnagy is.[33]

Elindultam a hadosztály vezérkarához. Kiszeljov vezérőrnagy megismertetett a fronthelyzettel. A helyzet siralmas, a frontvonal hosszú, az egységünk kevés. Másfél óra múlva megérkezett Tyulenyev és Maszlennyikov is, fedezékbe V. I. Kiszeljovhoz. Beszélgettünk és káromkodtunk a rossz helyzet miatt. Aztán Tyulenyev azt mondja: „Jó, hogy jöttél, így nekünk is könnyebb lesz".

A beszélgetés végén Tyulenyev a torkát köszörülve azt mondja: „I. I. Maszlennyikovval mérlegeltük a helyzetet, arra a következtetésre jutottunk, hogy jelentést kell tennünk a Főhadiszállásnak a helyzettel kapcsolatos következtetéseinkről és javaslatainkról".

Megerősítettem, hogy tényleg ezt kell tenni. Ekkor Tyulenyev elővesz a térképtáskájából egy rejtjelezett feljegyzést, átadja, azt mondja: „Mi már meg is írtuk a jelentést Sztálin elvtársnak, a »három Ivan« (Tyulenyev, Maszlennyikov, Szerov) aláírásával".

Olvasni kezdem. Eleinte minden rendben van. Leírják a helyzetet. Egyetértőn rábólintok. Aztán olvasom tovább, látom, hogy azt javasolják a Főhadiszállásnak, hogy „A védelmi pozíciót a Szlepcovszkaja-Malgobek sztanyicák vonalán foglaljuk el!", vagyis 30 kilométeres mélységben Vlagyikavkaz hátországában.

Még egyszer elolvastam ezt a részt. „Nos?" – kérdezik tőlem. Rájuk néztem, biztosak voltak benne, hogy egyetértek. Mondom nekik, hogy én ezt az „írást" nem fogom aláírni. Kérdezik: „Miért?"

Nyugalmat erőltettem magamra, mondom nekik: „Úgy gondoljátok, hogy adjuk át harc nélkül a németeknek Vlagyikavkazt? Jól értem a táviratból?" Tyulenyev: „Magad is meggyőződhettél a helyzetleírásból, hogy három napig sem tudnánk tartani".

Én: „Akkor ezt is kell megírni ebben a táviratban, hogy fel akarjátok adni Vlagyikavkazt, nem mindenféle szlepcovszkajai határral és egyebekkel ködösíteni. Én ezt nem fogom aláírni, nektek sem javaslom, mivel van rá lehetőség, hogy megvédjük Vlagyikavkazt, nem kell odaadni a németeknek!"

Ezzel el is váltunk. Tyulenyev elvörösödött, de nem mondott semmit, I. I. Maszlennyikov pedig zavarba jött, mert Tyulenyev neki felettese, de nekem nem.

De azután, mint később megtudtam, az én aláírásom helyett odabiggyesztették a Katonai Tanács tagjának, Fominihnek* aláírását, majd a táviratot elküldték.

Felhívtam Poszkrjobisevet, elmondtam neki ezt a táviratot, hogy jelentse Sztálin elvtársnak, magamtól pedig hozzátettem, hogy a helyzet súlyos ugyan, de ki kell tartani, mert ha feladjuk Vlagyikavkazt, megnyitjuk a grúz hadiutat a Kaukázusontúlra, Grúziába, másodszor pedig [ha] visszavonulunk Szlepcovszkaja védelmében a sík terepre, akkor a németek a Kaszpi-tengerig, Bakuig fognak űzni bennünket, akkor odalesz Groznij is, a kőolaj is.

[33] 1942-ben az NKVD-nél valóban szolgált egyszerre három Kiszeljov tábornok is, akik névrokonok voltak: a belügyi hadsereg 12. ordzsonikidzei lövészhadosztályának parancsnoka, Vaszilij Ivanovics (1896-1960), az Észak-Kaukázusi Katonai Körzet hátországának védelmét ellátó NKVD-alakulat parancsnoka, Nyikolaj Szergejevics (1888-?) és a Karéliai Front védelmét ellátó NKVD-alakulat parancsnoka, Alekszandr Jakovlevics (1907-1945).

Később Ivan Ivanovics Maszlennyikov így mesélte el nekem a történetet: miután elküldték a Vlagyikavkaz feladásáról szóló táviratot, másnap Sztálintól irgalmatlan szidalmakat kaptak, meg azt a parancsot, hogy tartsanak ki, ne adják fel Vlagyikavkazt. A következő napokban újra ellenőriztem V. I. Kiszeljov hadosztályát, amelyik a védvonalat tartotta, aztán átdobtak hozzánk egy lövészdandárt.[34]

Amikor Kiszeljov jelentése és az egységeknél tett látogatásaim alapján valamelyest megismerkedtem a Vlagyikavkaz alatt kialakult helyzettel, elindultam Ivan Ivanovicshoz, a vezérkarhoz, amely Groznijban volt.

Őszintén meg kell mondanom, hogy Tyulenyevtől eltérően Maszlennyikov gyakorlatilag nem tartózkodott bent a vezérkarnál. Állandóan kint volt az egységeknél és közvetlenül a harctereken.

Addigra a következő helyzet alakult ki: voltak olyan információink, hogy Hitler azt a parancsot adta a csapatainak, hogy mindenáron szerezzék meg Majkopot és Groznijt, másként a német hadseregnek, üzemanyag híján, nem lesz mivel harcolnia, ezen kívül arra is számított, hogyha megszerzi a Kaukázust, akkor Törökország is belép a háborúba a SZU ellen. Ezek az információk eléggé hasonlítottak az igazságra. Látható volt, milyen makacssággal mozgatta Hitler a csapatokat a hágók és Vlagyikavkaz ellen.

Ivan Ivanovicstól megtudtam, hogy a németek Észak-Kaukázus ellen indított támadásának pillanatáig az Észak-Kaukázusi Hadseregcsoport vezetésének, vagyis Ivan Ivanovicsnak volt öt lövészhadosztálya, 9 lövészdandárja és 5 páncélos dandárja. Úgy tűnhetett, ez elegendő a védelemhez.

Maszlennyikov, aki tisztességes parancsnok volt, becsülettel elmondta nekem, hogy Tyulenyev figyelmen kívül hagyja őt. Hozzátette, hogy amikor „Eljöttünk tőled, az úton nem is egyszer mondtam neki, hogy Ivan Alekszandrovicsnak igaza volt, amikor azt mondta, hogy nem szabad ilyen táviratot küldeni Sztálin elvtársnak, ő azonban ragaszkodott hozzá".

Azt is elmondta, hogy a Fővezérkartól megérkezett Bagyin tábornok[35], most kidolgozzák a csapataink támadási tervét. A hangsúlyt arra helyezik, hogy körbe kell zárni azt a nagy hadseregcsoportot, amely Vlagyikavkaz alatt, Alagir körzetében összpontosul.

Ott, a stábnál ismerkedtem meg a hadseregparancsnokokkal is: Homenko vezérőrnaggyal* (bár őt már ismertem az NKVD-ből, ahol szolgált), Rasszkazovval*, aki jó tábornok volt, Korotyejev tábornokkal* (ő katonai tábornok volt), Melnyikkel* és másokkal. Mindegyikük hadseregében voltak NKVD-s zászlóaljak is – kiváló, harcedzett, megbízható zászlóaljak.

Az NKVD zászlóaljai a következő helyeken voltak: Vlagyikavkaz alatt, Groznijban, Mahacskalában, Bakuban és másutt. Többek között a Kaukázus hágóin is, ahol az NKVD határőr-alakulatait „különleges alakulat" néven vetették be.[36]

[34] Az, hogy a Kaukázusontúli Front Északi Hadseregcsoportjának egységeit operatív módon átvezényelték Ordzsonikidze alá, lehetővé tette nemcsak azt, hogy megállítsák a németek előrenyomulását, hanem azt is, hogy ellentámadást indítsanak, körbezárják a hatalmas német hadseregcsoportot, komoly győzelmet arassanak ezen a frontszakaszon.

[35] Elírás. Bogyin altábornagyról van szó.

[36] Az NKVD csapatai sokat tettek a Kaukázus védelméért. A hitleri csapás legfontosabb frontszakaszain

A grúz hadiút mentén megszerveztem az ún. „NKVD-zászlóaljat" az NKVD, a rendőrség, a tűzoltóság, a kisegítő egységek és más szervezetek munkatársaiból. Amikor a zászlóalj felállt, Groznij körzetében megszemléztem őket, bemutattam nekik a zászlóaljparancsnokot, Orlov rendőr-komisszárt. Jókötésű legény, elég erélyes.

A zászlóalj azt a feladatot kapta, hogy felügyelje a grúz hadiutat, állítson fel harcászati posztokat, a legsebezhetőbb pontokon, szurdokokban, kanyarulatokban géppuskaállásokat, készítsen elő robbanótölteteket a legszűkebb helyeken végrehajtandó sziklaomlasztáshoz stb.

Mindezt gyorsan teljesítették is, kimentem, megnéztem, nagyjából mindent rendben találtam. Aztán Orlov jelentette, hogy a csecsenek több helyen is aljasságokat követnek el. Lelőtték a zászlóalj néhány tagját, leszúrtak egy századparancsnokot, felrobbantják a lefektetett aknákat stb. Parancsba adtam a Groznij-i terület UNKVD-parancsnokának, a csecsen származású Albogocsijevnek, hogy derítse ki, mi ez, majd jelentse. Mert valami itt nem tiszta...

Sajnos, ahol vékony, ott szakad. Groznijban olyan információkhoz jutottunk, hogy a németek Groznij hátországában, a hegyek közt ledobtak néhány tisztet, élükön egy ezredessel, akinek az volt a feladata, hogy csecsenekből és ingusokból szervezzen meg egy 200-300 fős diverzáns alakulatot, azzal a céllal, hogy a kellő pillanatban, amikor erre rádión utasítást kapnak, támadjanak hátba bennünket, foglalják el Groznijt.[37]

Elindultam Vlagyikavkazba, hogy ott derítsek fényt a dologra, aztán pedig Groznijba. Lényegében minden igaz volt. Groznijban tájékoztattam erről a területi pártbizottság titkárát, Ivanovot* és a Népi Komisszárok Tanácsának elnökét, Mollajevet* (egy ingust).

Ivanov elmondta, hogy olyan információi vannak, melyek szerint a csecsenek különösen a szovjethatalom ellen vannak felhangolva, hogy ő nem bízik bennük. Ki kellett dolgoznunk egy akciótervet ez ellen a diverzáns alakulat ellen.

Éjjel elmentem Vegyenóba (abba az aulba, ahonnan a cári hatalom ellen Samil vezette a harcát). Habár késő este volt, a holdfényben látni lehetett, ahogy a csecsenek 5-6 fős guggoló csoportokban beszélgettek valamiről, mintha csak készülnének valamire. Anélkül, hogy megálltunk volna, keresztülhajtottunk az aulon, kimentünk a hegyekbe, de nem kellett nagy utat megtennünk, mert az út egyszer csak széles ösvénybe torkollott, így megálltunk.

Csöndes, csillagfényes éjszaka volt. Délen különösen fényesnek tetszenek a csillagok és a hold. Miközben gyönyörködtünk az éjszakai tájban, a hegyek szépségében, amelyeket szokatlan fénnyel világított meg a hold, már készültünk visszafordulni, amikor repülőgépzúgást hallottunk meg, bár elég távolról.

harcoltak a grozniji, a mahacskalai, az ordzsonikidzei, a szuhumi és a tbiliszi NKVD-s zászlóaljak. Az NKVD munkatársainak vállára nehezedett az a rendkívül fontos feladat, hogy biztosítsák a hátország biztonságát: küzdelmet folytattak a rablóbandákkal, a diverzáns csoportokkal, a kémekkel stb.

[37] A front közeledtével Csecsenföldön érezhetően egyre forróbb lett a helyzet. A hegyekben aktív tevékenységbe fogtak a dezertőrökből és bűnözőkből álló bandák. Több körzetben is szovjetellenes felkelések indultak, amelyeket egy bizonyos Csecsenföld Ideiglenes Népi-Forradalmi Kormánya koordinált. 1942 közepétől német ejtőernyős ügynököket kezdtek ledobni, hogy kapcsolatba lépjenek a felkelőkkel: 1943 augusztusáig az NKVD legalább nyolc ilyen, összesen 77 fős csoport ledobását jegyezte fel. (Сталинские депортации. 1928–1953. Сборникдокументов. М.: Демократия, 2005. С. 436.).

Valaki azt mondta, hogy valószínűleg a mieink indultak el felderítésre, sajnos azonban néhány perc múlva német repülőgép süvítő zúgását hallottuk meg. Figyelni kezdtük. Úgy 1.500 méteres magasságban repülhetett.

A hegyek mögött mintha villanásokat vettünk volna észre, a gép arrafelé is vette az irányt. Öt-hét perc múlva megfordult e kivilágított hely fölött és körözni kezdett. Ez tőlünk olyan 10-12 kilométerre lehetett. Világossá vált előttem, hogy a német gép kapcsolatba lép a diverzáns alakulattal, nyilván dob le nekik valamit.

Visszaindultunk Groznijba. Úgy döntöttem, járok egyet a városban, megint csak meghallottam annak a gépnek a hangját, amelyik már most visszafelé tartott. Számításaim szerint legalább 40 percet töltött el az alakulat fölött.

Reggel elküldtem az aulba két csecsen munkatársamat azzal a feladattal, hogy tudjanak meg többet erről az alakulatról, küldjenek ki a helyszínre egy jó ügynököt is...

A megbeszélést követően parancsba adtam Albogacsijevnek* (a belügyi népbiztosnak), hogy este 10-re gyűjtse össze egy konspirációs lakásba a tíz legjobb orosz csekistát, meg két csecsent, a leghűségesebbeket. Kitenni néhány katonaköpenyt, pufajkát, csizmát. Albogacsijev elcsodálkozott, hogy mire való ez, de elindult végrehajtani.

Groznijban a helyzet, ahogyan jelentették, feszült. Félnek a németektől. A csecsenek elbizakodottan járnak-kelnek, időnként megfenyegetik az oroszokat, hogy megölik őket, amikor megérkeznek a németek.

Előfordultak esetek, hogy megtalálták olyan katonák hulláját, akik élelmiszert szállítottak a frontra. Az élelmiszerrel együtt elvitték a lovakat is. Az ügynököktől olyan információk érkeztek, hogy a művelődésügyi népbiztos, Csentyijeva az emberein keresztül kapcsolatot teremt a hegyekbe ledobott németek és a szovjetellenes csecsenek között. Holnap ki kell hallgatnom.

22.00 órakor Albogacsijevvel elindultunk a konspirációs lakásba. A munkatársaim már összegyűltek. Volt, aki nem jött zavarba, hozott nekünk ennivalót. Nagyon jól jött.

Mondtam a fiúknak: „E pillanattól kezdve mindannyian banditák vagytok. Egyikőtök dezertált a Vörös Hadseregből, a másik megtagadta a behívást, a harmadik – szovjetellenes, aki Groznijból szökött el stb. Gondoljon ki mindenki magának valami mesét, ennek megfelelően öltözzetek fel és vegyetek magatokhoz fegyvert!" Mindannyian csak néznek rám, azt gondolják: „Meghibbant a tábornokunk".

Aztán folytatom: „Hajnalban különálló csoportokban induljatok el Vegyeno (Samil egykori erődítménye) felé, az nincs messze Groznijtól. Ott, a hegyekben összeálltok egyetlen bandává, a helyi lakosok kárára étkezzetek. A feladat: felderíteni, hol tartózkodnak a németek és a cinkosaik, meg hogy miben sántikálnak. Mindezt ki kell deríteni, aztán ideküldeni hozzám egy embert, vagy ha lehet, kettőt. A többiek újabb parancsig az erdőben maradnak. Világos?" „Világos." Albogacsijev itt marad reggelig, részletesen kidolgozza a tervet, kikísér benneteket, majd jelentést tesz.

Két nap múlva éjszaka felhívtak a Kurcsaloji járásból, jelentették, hogy este megérkezett oda egy 200 főből álló banda, elkergette a helyi hatalmat, körülzárta a helyi szakaszt, azt javasolja nekik, hogy adják meg magukat.

Óráról órára súlyosbodik a helyzet. A járás kb. 40 kilométerre van. Parancsba adtam, hogy reggelre készítsenek elő nekem és még tíz munkatársamnak lovat, mert úgy döntöttem, kimegyünk oda. Hiszen ott van egy szakaszunk is. Nem lehet, hogy mindet megöljék. Vegyenóig autóval mentünk, aztán lovon.

Úgy 20 kilométert egészen jól megtettünk, aztán a lovak fáradni kezdtek. Ez nem jó. A lovakat otthagytuk, a fegyveres munkatársaknak pedig szóltam, hogy induljanak tovább gyalog.

Amint közeledtünk a járási központhoz, a hegyekben tábortüzeket és embereket láttam meg. Láthatóan ők is észrevették a mi lovascsapatunkat.

Amikor a járási végrehajtó bizottság épületéhez értünk, kijött onnan egy csecsen, mögötte pedig egy vöröskatona. Kérdezem: „Hol a szakasz?" Nem válaszol. Kiderült, hogy a banditák már háromszor küldtek hozzájuk parlamentert, hogy a szakasz adja meg magát, de azok nem adták meg magukat. A banditák megpróbálták felgyújtani az épületet, a szakasz azonban tüzet nyitott rájuk. A katonák megörültek, amikor beléptünk hozzájuk.

Mindent szép sorjában elmeséltek. „Hol a helyi hatalom?" – kérdezem. Az operatív megbízott azt feleli: „Amikor a banditák bejöttek a járási központba, mindegyikük szétszaladt az aulákba meg az erdőbe, mert féltek, hogy megölik őket".

Az operatív megbízottnak parancsba adtam, hogy maradjanak a helyükön, megígértem neki, hogy küldök még egy szakaszt. „Ha jönnének a járási munkatársak, segítsék őket fegyverrel, vegyék a védelmükbe őket!"

Összességében azt kell mondjam, hogy a csecsenek között sok aljas alak van. Mihelyt megérezték, hogy közel a németek, azonnal nekibátorodtak, és gyerünk, szemétkedjünk a hátországban. Pedig a szovjethatalom már 23 éve segíti őket, ember lett belőlük, de mihelyt nehézségei támadtak a szovjethatalomnak, még ők is azonnal kezet emeltek rá. Aljas emberek.

A visszafelé úton már majdnem sötét volt, történt egy különös eset. Én megyek elöl, a Mauser a kezemben, a Walther a zsebemben, a bokrok közül hirtelen előugrik egy géppisztolyos bandita és elindul felém:

„Komisszár elvtárs, elfogtunk egy bandát!" Nem értek semmit. „Hol, mi, ki maga?" Azt feleli: „A maga csoportjából vagyok".

Végre felfogtam, hogy ezek az én „banditáim". Leszálltam a lóról. Ő bevezetett a bokrok közé. Ott állt még két „bandita", fogva tartanak egy embert, akinek a fejére zabos tarisznya van húzva, hogy ne lásson.

A következő derült ki. Ez a bandita fél évvel ezelőtt még a vegyenói végrehajtó bizottság elnöke volt, párttag. Azután pénzt és fegyvert vett magához, beállt a banditák közé. Végül összeveszett a bandával, magányosan kezdett portyázni.

Összetalálkozott a mi „bandánkkal", úgy döntött, csatlakozik hozzájuk. Mindezt ő maga mondta el, bizonyításképpen elmesélt egy sor esetet arról, hogy az eltelt fél év alatt milyen szovjet embereket gyilkolt meg. A munkatársaink tudtak ezekről a gyilkosságokról, de nem tudták, hogy ő követte el őket.

Amikor a mi „bandánk" mindezt látta, lefegyverezték mint provokátort, aki feladhatja a „banditákat", azt mondták neki: „Megmutatunk a fejesünknek, aztán majd döntünk rólad".

Amikor beszélni kezdtem vele, úgy, hogy még rajta volt a tarisznya, egész idő alatt azt bizonygatta, milyen kiváló bandita, hogy milyen érdemei vannak a gyilkosságok elkövetésében. Ekkor szóltam, hogy vegyék le a fejéről a tarisznyát. Amikor meglátta a rombuszaimat, fehér lett, mint a fal, a földre huppant.

Ezt követően a katonákkal megtaláltuk a hegyek közt a szurdokot, ahol a németek rejtőztek, és teledobáltuk gránátokkal. Sokan meghaltak közülük. Elvettünk tőlük 200 puskát, amelyeken iráni cégjelzés volt. Később kiderült, hogy németek gyártották, de iráninak álcázva.

HARC VLAGYIKAVKAZÉRT

Egy nap múlva jelentősen megváltozott a helyzet Vlagyikavkaznál. A németek áttörtek, majd elfoglalták a Vlagyikavkaztól 7 kilométerre lévő Gizel ault.

Az Észak-Kaukázusi Hadseregcsoporthoz megérkezett Szadzsaja és Bagyin (a Fővezérkartól). Aztán Szadzsaja, Bagyin és Észak-Oszétia belügyi népbiztosa, Zogyelava kimentek Gizel körzetébe, mindhárman elestek a bombatámadásban.[38]

November 6-án már Vlagyikavkazban voltam. Aznap mentem át Groznijból, ahová repülővel érkeztem. A helyzet súlyos volt.

A németek a városhoz értek, ágyúzni kezdték a város áramközpontját. A helyi vezetők mind az óvóhelyen kuksoltak, amelyet a hegybe vájtak. Igaz, egészen jól berendezkedtek ott, még szőnyegeik is voltak. Mindannyian úgy jártak, mint a partizánok, pufajkában, csizmában, csizmanadrágban.

A területi pártbizottság titkára, Mazin lihegve mesélte, hogyan esett el a három tábornok. Megegyeztünk, hogy minden nap el fogok hozzájuk jönni, most viszont indulok a várost védő hadosztály vezérkarához, V. I. Kiszeljovhoz.

A hadosztályparancsnok, V. I. Kiszeljov a mi határőrtisztünk. Ne keverjék össze a krími Kiszeljovval, csak ő Ny. I. és szintén tábornok! Kiszeljov jelentette a helyzetet: kevés a seregünk. Jobbra a várost egy lövészdandár védi, amelyik elnyúlt több mint 10 kilométer hosszan (egy dandár maximum 56 kilométerre nyúlhat el, már amelyik teljesen fel van töltve).

Ott maradtam nála éjszakára a bunkerében. Figyelmeztetett, hogy a Főhadiszálláson külön parancsba adták, hogy ne engedjük át a németeket a grúz hadiúton Tbiliszi felé. A grúz hadiút Vlagyikavkazból a hágón át egyenesen Grúziába vezetett.

[38] A. Szadzsaja, a Kaukázusontúli Front Katonai Tanácsának tagja, a GB 3. osztályú komisszárja, P. Bogyin altábornagy, a front vezérkari főnöke és A. Zogyelava GB őrnagy, az Észak-Oszétiai SZSZK belügyi népbiztosa 1942. november 5-én esett el. Előző napon kimentek Dzuarikau körzetébe, hogy kihallgassanak egy német hírszerzőt, akinek lelőtték a gépét. A biztonsági előírásokkal ellentétben az összes parancsnok ugyanabban az autóban utazott, kíséretükben még néhány másik autóval. Ezt a konvojt minden nehézség nélkül kifigyelték a német felderítő repülőgépek, amelyek odahívtak egy köteléknyi bombázót. Amikor a kocsik beértek Gizelbe, a levegőből megsemmisítették őket.

Reggel Kiszeljovval elindultunk a grúz hadiúton, meghatároztuk, hová kell felállítani az ágyúkat ahhoz, hogy a németek ne törhessenek át, hogy milyen szűk átjárókat robbantsunk. Este már el is kezdődtek a munkálatok, lyukakat vájtak a robbanószernek, vezetékeket húztak ki, megfigyelőpontokat alakítottak ki stb. A Kaukázusi-hegység északi lejtőin állásokat hoztak létre, azzal a céllal, hogy ha a németek bekerítő hadműveletbe kezdenének, akkor azonnal beléjük ütköznek, mi pedig tudni fogunk róla.

Este kapcsolatba léptem az Észak-Oszétiai és a Csecsen-Ingusföldi [Köztársaságok] két népbiztosával, hogy a munkatársaikból állítsanak fel egy záróosztagot, hasonlóan ahhoz, ahogy Moszkvában is volt, azzal a céllal, hogy tartóztassanak fel minden katonát, kikérdezni, aztán visszaküldeni őket az első védelmi vonalba…

1942. november 7-ét, az ünnepet a lövészárokban töltöttem a katonákkal. A németek ágyúkkal lőtték Vlagyikavkazt. Este felhívott az észak-oszétiai pártbizottság titkára, Mazin elvtárs, hívott, hogy vacsorázzunk együtt. Megköszöntem neki, megkérdeztem tőle, hol van most. Azt feleli: „A területi pártbizottságon".

Mindenesetre lebeszéltem róla, hogy így szégyenbe hozzuk magunkat, menjünk be a városba, a lakására, csak nem lőnek talán le bennünket. Így is tettünk. Jót ettünk nála, aztán mentünk vissza a helyünkre…

Összességében nagyon feszült időszak volt ez Vlagyikavkazban. Nem időrendben írom le az eseményeket, hanem előbb a legérdekesebbeket, aztán a többit.

Októberben szorult a hurok. A németek, látva, hogy Malgobeken keresztül Vlagyikavkaz é-k irányba mindössze 20 kilométer.[39] Nekem és Maszlennyikovnak sürgősen be kellett tömnünk ezt a rést.

Igaz, ekkorra küldtek már neki újabb csapatokat, még ha nem is minőségieket, de legalább a mennyiség megvolt. Azért mondtam, hogy nem minőségieket, mert egyes egységek nem voltak morálisan felkészítve a haza védelmére.

Történt egy ilyen eset. Reggel felhív Maszlennyikov és azt mondja: „Menjünk gyorsan ki az Örmény Hadosztályhoz, mert ott kellemetlenségek támadtak!" Gyorsan odahajtottam hozzá, már indultunk is.

Megérkezünk a parancsnokságra, a parancsnok jelentkezik: Petroszjanc vagy Szarkiszjanc hadosztályparancsnok, ezredes. Kiderül, hogy az egyik ezrede ellen a németek felvonultatták a Kaukázusi Légiót, amelyet hazaárulókból állítottak össze. Voltak köztük grúzok, örmények és azerbajdzsánok is.

Mivel a német állások közel, úgy 150-200 méterre voltak a mieinktől, a németek hangosbemondókat szereltek fel, örményül elkezdték hívogatni a mi örményeinket, hogy álljanak át hozzájuk. Hajnalban az üteg örmény politikai tisztje felkeltette az üteget és átvitte őket a németekhez.

Az ütegparancsnok, egy orosz tiszt előkapta a revolverét, odaszaladt a politikai tiszthez, ráparancsolt, hogy térjen vissza. Az ütegparancsnokot azonban hátulról lelőtték, úgyhogy mindannyian átálltak a németekhez.

[39] Az „é-k"-t valószínűleg észak-keletnek kell érteni, de a mondatot ez sem teszi érthetőbbé. Malgobek Vlagyikavkaztól majdnem pontosan északra fekszik, a köztük lévő távolság pedig kb. 70 kilométer.

Felháborodtunk, szidni kezdtük a hadosztályparancsnokot, hogy miként engedhette meg ezt. Önigazolás helyett kijelentette: „Parancsnok elvtárs, adjon nekem egy orosz hadosztályt, akkor megmutatom, hogyan tudok harcolni!"

Mondtam neki, hogy orosz hadosztállyal bárki képes harcolni, te viszont harcolj az örményeiddel. Később ezt a hadosztályt áthelyezték a hátországba. Az is igaz, hogy ugyanott, abból a bizonyos „légióból" hozzánk is átállt egy csapat…

Ilyen pillanatok fordulnak elő az életben. Elmeséltem Maszlennyikovnak, hogy a hágókon, ahol eddig voltam, az azerbajdzsánok, örmények és grúzok azért, hogy otthagyhassák az első vonalat, kezükbe fogták a sisakjukat, a fejük fölé emelték, addig tartották, amíg a német mesterlövészek el nem lőtték a kezüket. Ezt követően mehettek a tábori kórházba.

Amikor megérkeztem, a hadosztály k[ülönleges] o[sztályának] vezetője jelentette ezt nekem, én pedig elmentem a tábori kórházba, megnéztem ezeket a sebesülteket, és akinek nem volt szétroncsolva a keze, azt visszaküldettem a lövészárokba. Amikor az első sorban megjelentek ezek a vitézek, az öncsonkítók meg a sérült kezűek száma rohamosan csökkenni kezdett.

Mennyire sajnáltam azután, hogy elmeséltem ezt Ivan Ivanovicsnak. Mint kiderült, a beszélgetésünket követően táviratot küldött a Főhadiszállásnak, azzal a kéréssel, hogy bontsák szét és osszák el az orosz egységek közt a nemzetiségi hadosztályokat: az örményt, az azerbajdzsánt és a grúzt, amelyek az ő hadseregcsoportjának is részeit képezték.

Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán KB-titkárai, a köztársaságok elismert személyiségei felháborodva adták át Sztálin elvtársnak ezt a táviratot, mondván, hogy Maszlennyikov szítja a nemzetiségi ellentéteket, rágalmazza a katonákat stb. Ivan Ivanovicsnak önkritikát kellett gyakorolnia és el kellett határolódnia. Sajnáltam, hogy ilyen meggondolatlanul cselekedett…

„EL KELL MONDANOM A TELJES IGAZSÁGOT…"

El kell mondanom a teljes igazságot, mindazt, amit láttam, amit megtapasztaltam magamon a többi tábornokkal, tiszttel és katonával együtt, azt, hogy a Kaukázusontúli Front és az Északi Hadseregcsoport, mármint hogy a vezetésük könnyelműen viszonyult és nem tulajdonított komoly jelentőséget a Főhadiszállás figyelmeztetéseinek és Sztálin táviratainak, amelyekben a Kaukázusra leselkedőveszélyről írt. Nem tették meg a szükséges intézkedéseket a hágók védelme és a vlagyikavkazi és malgobeki erős védelmi vonal létrehozása érdekében.

Hiszen egyébként az ottani hely lehetővé tette volna, hogy áttörhetetlen védelmet hozzunk létre, mint ahogyan ez Moszkva alatt történt. Tyulenyev nemtörődömségéről hallottam már 1939-ben is, amikor még az Odesszai Katonai Körzetben szolgált.

Amikor a körzet csapatai részt vettek Ukrajna nyugati területeinek visszacsatolásában, akkor Tyulenyev, miután eltöltött 2-3 napot Ternopolban, visszajött Moszkvába Tyimosenkóval, aki bevitte őt Sztálinhoz, ahol Tyulenyev nevetgélve mesélte el, hogyan ijesztett rá a ksiądz-ra, hogy kivágja neki a legfontosabb férfiszervét, ha a templomok-

ból továbbra is lőni fognak a katonáinkra. Úgyhogy Tyulenyevet a katonák körében úgy is hívták, hogy „Vicces Vanyka".

A Kaukázusban is csak viccelt, Szuhumiban sürgött-forgott Berija körül, aki néhány napra odaérkezett, aztán pedig Vlagyikavkazban is Beriját meg Versinyin vezérőrnagyot* (a Kaukázusontúli Katonai Körzet légierő-parancsnokát) kísérgette, csak egyetlen napot voltak ott, „feltüzeltek" bennünket, Maszlennyikovot meg engem, hogy tartsunk ki, ne hátráljunk meg, ezzel az irányítás be is fejeződött.

Meg kell mondani egyenesen, hogy a 37. hadsereg, amely azt kapta feladatul, hogy szervezze meg a biztos védelmet Vlagyikavkaz alatt és a mozdoki frontszakaszon, nem boldogult ezzel a feladattal. Kozlov, a parancsnok egy sor esetben elvesztette a fejét, képtelen volt irányítani a hadsereget, néha pedig kivárt, arra számítva, hogy ha a németek nem kezdenek támadásba, akkor neki sincs miért nyugtalanítania a németeket.

Tisztességgel el kell mondani, hogy a háború két éve alatt láttam éppen elég ilyen esetet más frontokon is. Mindez a háborús tapasztalat, a harcedzettség hiányával magyarázható…

A Kaukázus védelmével a mai nappal bezárólag már majdnem öt hónapot töltöttünk el, meg kell mondanom, hogy a katonák és a parancsnokok bátran, a haza iránt érzett kötelességtudattal harcoltak, biztosan védték a szülőföldet.

Az objektivitás kedvéért azt is el kell mondanom, hogy a katonák között voltak gyávák és kishitűek, akik elhagyták a harcteret, vagy direkt a golyó elé tartották a kezüket, de ezek csak egyedi esetek. A döntő többség bátran védett minden talpalatnyi földet…

Az, hogy a nemzetiségeink közül néhányan bekapták Hitler horgát, beálltak az örmény vagy a grúz „légiókba", szintén ismeretes. Hallottam erről már egy rádióadásban is, amikor a lövészárokban kuksoltunk az örmény hadosztály parancsnokánál, ahol a német lövészárkok felől szinte naphosszat sustorgott a rádió, amelyet kitettek a lövészárokba, hogy az örmények álljanak át a németekhez.

Ugyancsak harcot kellett folytatnom, már beszéltem a „muzulmán nép képviselőivel", akik Groznij és Vlagyikavkaz hátországában bandákat szerveztek, aljasságokat követtek el a Vörös Hadsereg ellen. Akadtak köztük árulók és gyávák, akik mentek a németek után.

De nem sok ilyen volt. Nem vagyok biztos benne, hogy olyan sokan volnának, mint ahogyan erről nem egyszer meséltek nekem azok az oroszok, akik Groznijban vagy Vlagyikavkazban élnek, hogy állítólag a csecsenek és az ingusok naponta riogatják őket, hogy lekaszabolják őket, ha Hitler megérkezik.

A csecsenekkel ellentétben az észak-oszétok rendesen viselkedtek. Segítettek a Vörös Hadseregnek, én sosem hallottam őket panaszkodni vagy nyafogni, amikor a németek Vlagyikavkazt bombázták.

1942-ben szinte egész decemberben a csecsen banditákkal voltam elfoglalva. Ez az aljas Csentyijeva végül is nem mondta el, kiken keresztül lépett kapcsolatba a németekkel, nem adott fel senkit. Szemtelenül viselkedett. Elsírta magát, de nem mondta meg az igazat.

A Csecsen-Ingusföldi ASZSZK Népi Komisszárjai Tanácsának elnöke, Mollajev és a területi párttikár, Ivanov azt követelték, hogy tartóztassam le. Jelentést tettem az ügyről Moszkvába, ahonnan megkaptam Kobulovnak (ennek a gazembernek) határozatát: „A népbiztos parancsa, hogy Csentyijevát küldjék Moszkvába!" Nyilvánvalóan szóltak neki, hogy szép nőről van szó, hát úgy döntött, hogy megnézi magának.

Objektíven el kell mondani, hogy tényleg szép nő volt, 26 éves. Később megtudtam, hogy beszervezték, de semmi értelme sem volt. Ostobaság!…

Januárban mindenfelé elkezdődött a németek hátrálása, kivonultak többek között az Észak-Kaukázusból és Kubanyból, Csentyijevára már nem volt szükség, úgyhogy szabadon engedték. Kobulov nekem nem engedte, hogy elvégezzem a dolgom, ő maga nem tette meg, az aljas alakok pedig szabadlábon maradtak.

MERÉNYLET MIKOJAN ELLEN

Amikor Moszkvában vagyok, írni sincs kedvem. Habár éjjel-nappal dolgozom. Sokféle benyomás, megfigyelés stb.[40]

Különösképpen megdöbbent, amikor olyan embereket látok, akik a nehéz pillanatokban gyáván, szolgalelkűen, talpnyaló módjára viselkednek, de mihelyt javulni kezd a helyzet, nem is a honvédő háború frontján, hanem a személyes életében, akkor az ilyen emberek azonnal fent kezdik hordani az orrukat, olyan okos képet vágnak, mintha ők mentették volna meg Oroszországot.

Ez jellemző Kobulovra és a csatlósaira, Canavára, Mesikre, Abakumovra és a többiekre. Egyikük sem volt a fronton, hanem csak a hátországban vagy menekülőben. Most pedig elnézem őket és csodálkozom. Veszik maguknak a bátorságot, hogy meséljenek a frontról, a szörnyűségekről, saját hősies viselkedésükről, amikor Moszkvában bombázás érte őket, nem rettentek meg stb.

Miután visszatértem Moszkvába, másnap bementem Merkulovhoz, aki elég komor hangon azt mondta, hogy 19 órakor [Sztálin] meghív engem, téged és Abakumovot a „közelire". A közeli dácsa 4 kilométerre volt a Poklonnaja gorától, befelé tartva Moszkvába a Minszki sugárúton. A dácsa az erdőben található, semmi különös nincs benne sem kívülről, sem belülről.

Megkérdeztem Merkulovtól, hogy miért hív oda bennünket. Azt mondta, hogy tegnapelőtt a Moszkvai Körzet egyik katonája, Nyikolajev hasra feküdt Minyin és Pozsarszkij emlékműve mellett egy gyorstüzelésű puskával, megvárta, amíg kijön valaki a Kremlből a kormánytagok közül, majd lövöldözni kezdett.[41]

[40] Szerov a novemberi ünnepek után érkezett vissza Moszkvába.

[41] 1942. november 6-án az 1. légvédelmi ezred őrvezetője, Szavelij Dmitrijev a Vörös téren puskájából tüzet nyitott egy Kremlbe tartó autóra, amelyben az AVB egyik tagja, a SZU külkereskedelmi népbiztosa, Anasztasz Mikojan ült. Az őrvezetőnek három lövést sikerült leadnia, aztán az őrség lefegyverezte és elfogta. A kihallgatásokon Dmitrijev azt vallotta, hogy Sztálint akarta megölni, de összetévesztette az autókat. A terrorcselekményre sértettsége és nehéz életsorsa miatti keserűsége késztette. A nyomozás majdnem nyolc éven át folyt, de Szavelij kapcsolatát a német hírszerzéssel vagy valamilyen szovjetellenes központtal nem sikerült megállapítani. 1950. augusztus 25-én halálra ítélték, még azon a napon agyon is lőtték.

A kocsiban A. I. Mikojan ült. Két golyó, amely eltalálta a kocsit, éppen csak megkarcolta, ennyi. (A Packardok, amelyeken a PB-tagok jártak, páncélozottak voltak.) Éreztem, hogy kellemetlen dolog lesz, mert ilyen eset nem történt 1934 (Sz. M. Kirov* meggyilkolása) óta.

Mindhárman ugyanazzal a kocsival mentünk. Amikor beléptünk és levettük a kabátunkat, Sztálin lehajtott fejjel járkált és dohányzott. Egyébként annak ellenére, hogy mindhármunknak magas rangja volt (nem is akármilyen magas: Merkulovnak négy csillagja, Abakumovnak meg nekem pedig három-három, vagyis – a szervek vonalán – vezérezredesek voltunk), Merkulov és Abakumov, láthatóan Sztálint utánozva, nem hordott egyenruhát. Én viszont mindig egyenruhában voltam, kivéve azokat az eseteket, amikor operatív megfontolásból civilben kellett lennem.[42]

Amikor beléptünk, Sztálin köszöntött bennünket, pontosabban mi őt, ő pedig csak fogadta, majd Merkulovhoz fordulva azonnal kezdte is: „Ismeretes ön előtt, hogy rálőttek Mikojanra?"

Merkulov: „Igen, Sztálin elvtárs, együtt vezetjük a nyomozást Abakumov elvtárssal."

Sztálin: „Mi az, hogy nyomozás, nyomozás, mi az ördögnek nekem a maguk nyomozása. Szégyen-gyalázat, hogy nem tudják, mi történik az orruk előtt."

Az első mondatok közben úgy adódott, hogy vonalban álltunk egymással, én szélről. Sztálin folytatta, továbbra is Merkulovhoz fordulva: „Maga szolgált a hadseregben?" Merkulov: „1916-ban a Petrográdi Egyetem végzőseként felmentést kaptam".

Sztálin grimaszolt, majd így kezdte: „Mit lehet kezdeni vele, ha még a hadseregben sem szolgált?", aztán rám nézett, némi iróniával hozzátette: „Felmentést kapott". Azután Abakumovhoz fordulva szigorúan megkérdezte: „Hát maga?" Abakumov: „Nem, nem szolgáltam".

Ez aztán már végképp felbőszítette. „Igen, mit kezdjek velük? Nem ismerik a katonaságot", aztán hozzám fordulva: „Ezt nevezik a Vörös Hadsereg különleges osztálya vezetőjének".

(Abakumov abban az időben a SZMERS Különleges Osztályai Főigazgatóságának vezetője volt).[43]

Aztán Sztálin így folytatta: „Ez így tovább nem mehet, a különleges osztály vezetőjének katonának kell lennie. Folyik a háború, ki tudja, mi lesz, itt pedig csupa civil".

Aztán felém fordulva azt mondta: „Szerov elvtárs, magának kell kézbe venni és vezetni a frontok különleges osztályait, maga katonaember, sikeresen meg fog birkózni ezzel a dologgal!"

Én csak hallgattam. Aztán arra gondoltam, ha még egyszer mondja, akkor tiltakozni fogok ellene.

[42] Szerovot ismét megcsalja az emlékezete. Második rangú GB komisszárok (3 csillag) ő és Abakumov majd csak 1943. február 4-én lesznek. Akkor kapja meg Merkulov is a GB első rangú komisszári rangot (a 4 csillagot).

[43] Itt és a továbbiakban Szerov tévesen említi a dátumokat. A SZMERS KOF-et csak 1943 áprilisában hozzák létre.

Tudtam, hogy a frontok különleges osztályaira Abakumov majdhogynem írástudatlan ügynököket nevezett ki, mind az általános műveltségüket illetően (3-4 osztályt végeztek, de a szerveknél magas beosztásban voltak), mind a katonai ügyeket illetően alig tudnak valamit. Ezért nehéz lesz rövid idő alatt átalakítani az ilyen különleges ügynököket.

Sztálin azután, úgy gondolva, hogy a kinevezés megtörtént, Merkulovhoz fordulva így folytatta: „Szedjék össze a frontok különleges osztályainak minden vezetőjét, így együtt tartsanak értekezletet, amelyen mutassanak rá a különleges osztályok munkájának komoly hiányosságaira, szabjanak rövid határidőt a megszüntetésükre, maga pedig, Szerov elvtárs, majd jelentse!"

Én újra csak hallgattam. Aztán Sztálin azt mondta: „Ne halogassák sokáig! Menjenek, tartsák meg az értekezletet!"

Kijöttünk, beültünk ugyanabba a kocsiba, Abakumov rám nézett, azt mondta: „Jó, akkor vedd át az ügyeket!", mire én rápillantva azt feleltem: „Nem fogok átvenni semmit". Merkulov csak hallgatott. Amikor beértünk a Népbiztosságra, én bementem az irodámba.

Este felhívott Merkulov és megkérdezte, mit tegyünk. Én megint kitértem a válasz elől. Ekkor azt mondta, hogy már aláírta a rejtjeles üzenetet, hogy egy nap múlva összehívja az értekezletet.

Az értekezletet Merkulov nyitotta meg, részletesen elmondta Sztálin elvtárssal folytatott beszélgetésünket. Abakumov úgy ült ott, mint akit leköptek, én is komor voltam. Az értekezlet után odajött hozzám a különleges osztályok néhány vezetője – tábornokok –, kérdéseket tettek fel a frontügyekkel kapcsolatban, de nem hallgattam meg őket, csak annyit mondtam, hogy amikor meglesz a kinevezés, megadom a szükséges instrukciókat.

Amikor mindenki elment, én leültem az irodámban, sokáig gondolkodtam, hogyan is fogjak hozzá a munkához ott, ahol nem elég, hogy a káderek rosszul vannak felkészítve, hanem – ami még ennél is fontosabb – el is vannak rontva. Ha nem képesek megszervezni, ahogy kell, az egységeknél és a hátországban a kémek és diverzánsok felderítésére irányuló munkát, akkor kénytelenek ezt helyettesíteni valamivel, hogy meglegyen a „látszat", megmutassák a „sikereiket".

Akkor egy sokkal sikeresebb és könnyebb útra léptek, nyomozni kezdték, melyik tábornoknak vagy tisztnek van átmeneti „frontfelesége", ki mit vett magához és küldött haza a családjának egy város bevételekor – ráadásul gyakran apróságokról van szó: rádióról, csecsebecsékről, gyakran élelmiszerről stb. Ilyenkor a holmit ráadásul futárral küldték. Az ilyen tábornokok és tisztek ellen azután „ügyet" kreáltak, kiegészítve maguk által gyártott részletekkel, majd küldték a feljelentéseket Abakumovnak.

Mindezt tudtam, mivel sok különleges ügynök dolgozott a kezem alatt Ukrajnában is, itt Moszkvában is, szívesen jártak be hozzám, amikor Moszkvában vagy a fronton voltam. Ezért nem akaródzott sehogy sem a SZMERS-hez mennem, habár a főigazgatóság vezetője egyben a védelmi népbiztos (vagyis Sztálin elvtárs) helyettese is volt.

Úgy döntöttem, hogy egyelőre megülök és nem fogok munkába, arra számítva, hogy bekövetkezik valami szerencsés fordulat…

Reggel, amikor átnéztem a postát, találtam egy rejtjeles üzenetet az ÁVB Lend-Lease-megbízottjától, I. D. Papanyintól, amelyben arról számolt be, hogy azt a hajókaravánt, amely az USA-ból Arhangelszkbe tartott, a Fehér-tengeren (megnevezte a koordinátákat is) német repülőgép-támadás érte, 12 hajó, tankok, repülőgépek, gépkocsik százaival és hadi felszerelésekkel együtt elsüllyedt, csak egy hajó jutott el Molotovszkba.[44] A táviraton Sztálin utasítása: kiküldeni a helyszínre Szerovot. Gondosan kivizsgálni és jelenteni![45]

Megmutattam Merkulovnak a táviratot, mondtam neki, hogy másnap reggel indulok. Merkulov megvonta a vállát, nem szólt semmit. Alighanem burokban születtem: nem akarom átvenni a különleges ügyosztályokat, el is futok előlük Arhangelszkbe.

„MENEKÜLÉS" ARHANGELSZKBE

Gond nélkül megérkeztem Arhangelszkbe. A reptéren Papanyin várt, aki izgatottan azonnal megkérdezte, mik a terveim. Azt válaszoltam, hogy nyomozni fogok, amivel Sztálin elvtárs megbízott, az eredményt pedig közölni fogom vele.

Felajánlotta, hogy szálljak meg nála, de én erre azt mondtam, hogy nem akarom zavarni. Az UNKVD-nál leszek, szállodában fogok lakni.

Az első napon ismerkedtem a várossal, majd este hívattam az Arhangelszki zóna légvédelmének parancsnokát, gondosan tájékozódtam róla, segítségükre siethettek volna-e a vadászgépeink az amerikai hajóknak. Amikor lemértük a reptér és a helyszín közötti távolságot, kiderült, hogy a gépeknek nem maradt volna üzemanyaguk a visszatéréshez. Vagyis a légvédelem nem tudta volna megmenteni a helyzetet.

Másnap hívattam a tengerészeket, akikkel ugyanígy a térkép előtt próbáltam kideríteni, tudtak [volna]-e gyorsnaszádokat kiküldeni annak érdekében, hogy kimentsék a bajból a hajókat. Kiderült, hogy azzal a sebességgel már csak végszóra érkezhettek volna meg.

A továbbiakban ki kellett derítenem, miért nem tudták az amerikaiak, egy 12 hajóból álló konvoj, lelőni a német gépeket. Civilbe öltöztem, magamhoz vettem egy UNKVD munkatársat, az itteni tolmácsot, elindultam vele Molotovszkba, hogy találkozzam a hajó amerikai kapitányával.

Ott úgy mutatkoztam be, mint Molotovszk polgármestere, üdvözölni akarom a kapitányt annak alkalmából, hogy szerencsésen megérkezett Arhangelszkbe.

Egy magas, ősz, 72 év körüli, élénk, gárdista testalkatú öregúr állt előttem. Üdvözlésemre elmosolyodott. Aztán megköszönte a figyelmességemet, majd kötetlen beszélgetés alakult ki köztünk.

[44] Molotovszknak 1938-1957 között Szeverodvinszket (Arhangelszki terület) nevezték.

[45] A sarkköri hajókonvojok voltak a leggyorsabb és egyben a legveszélyesebb módjai annak, hogy a Lend-Lease program keretein belül Nagy-Britanniából és az USA-ból lőszert, haditechnikát, élelmiszert és stratégiai jelentőségű nyersanyagokat szállítsanak a Szovjetunióba. A háború idején összesen 78 ilyen konvoj, mintegy 1400 teherhajó indult el. A szövetségesek több mint száz hajót elveszítettek.

Amikor megkérdeztem tőle, hogyan sikerült kicsusszannia a németek markából, ez már teljesen levette a lábáról, ahelyett, hogy válaszolt volna, kézen fogott, felvitt a fedélzetre. Ott már teljesen feloldódott.

A következőkről számolt be: amikor odaértek valamelyik szélességi körhöz, elrepült felettük egy német Focke-Wulf-amfíbia. Néhány perc múlva megjelent még néhány ugyanilyen gép, leszálltak a vízre. A repülőkről tengerészeti jeleket adtak le, hogy a legénység hagyja el a hajókat, csónakokon induljanak el Norvégia vagy Finnország felé, ellenkező esetben a hajókkal együtt megtorpedózzák őket.

„Amikor látom ezt, kiadom a parancsot" – nyílt meg teljesen a kapitány –, „Harry, tegyél ki füstszelencéket a bal párkányra; Tommy, te a jobb párkányra, John, te meg a hajótatra! Amikor a füstszelencéket elhelyeztük, mindegyik mellett ott állt egy-egy matróz, kiadtam a parancsot, hogy »szelencéket meggyújtani«, néhány hajón pedig ekkor már pánik tört ki, mert a németek megtorpedózták az egyik hajót, amelyiket már elhagyták a matrózok. Ebben a zűrzavarban a mi hajónk, amelyet füst vett körül, szép lassan elindult Arhangelszk felé. Amikor kiértünk abból a zónából, ahol a német gépek voltak, kiadtam a parancsot, hogy »teljes gőzzel előre!" A németek nyilván azt hitték, hogy egy égő hajó messzire nem jut, úgyhogy nem is követtek minket. Így kerültünk ide. Okay!"

Mondom neki, miközben a fedélzeten elhelyezett ágyúkra mutatok, hogy hiszen a többi hajón is ugyanígy vannak ágyúk. Ha mindegyik hajóról ágyúzni kezdték volna a német repülőgépeket, nyilván le is lőtték volna őket. Rám nézett, elmosolyodott, és azt mondta: „Polgármester úr, üresfejű matrózok gyülekezete volt ez. Rávetették magukat a csónakokra, hogy minél hamarabb elszeleljenek a robbanások elől".

Aztán behívott a kajütjébe, gin meg whisky mellett folytatta az elbeszélését, úgyhogy alig tudtam eljönni tőle, mert még mindig mesélni akart.

Végül is, derék kis öregúr ez, viszont az amerikaiak tényleg üresfejűek voltak, láthatóan nem állt szándékukban harcba szállni a németekkel. Ezért is hagyták el olyan gyorsan a hajóikat. Én is meséltem neki a mi honvédő háborúnk frontsikereiről. Nagyon elégedett volt.

Másnap az UNKVD-nél leültem megírni a rejtjeles üzenetet Moszkvába. A következőket jelentettem:

1. A légierő nem tudott a hajók segítségére sietni, mert a gépeknek nem lett volna elegendő üzemanyaguk az oda- és visszaútra.
2. A naszádok nem érhettek volna oda időben.
3. Az amerikaiak maguk is kitértek a hajók védelme elől, habár megtehették volna.

Sokáig gondolkodtam rajta, hogy utaljak-e rá, hogy maga Papanyin sem fordult segítségért sem a légierőhöz, sem a tengerészethez, amikor megkapta a vészjelzést, de aztán úgy döntöttem,ha egyszer sem az egyik, sem a másik nem tudott volna segíteni, akkor inkább nem írom meg.

Úgy látszik, Papanyinnak vagy a mi NKVD-s munkatársaink, vagy valaki mások elmondták, hol vagyok és mivel foglalatoskodom, mivel Arhangelszkben ő nagy tekintélynek örvendett.

Amikor már a jelentésírás vége felé jártam, az UNKVD parancsnoka jelentette, hogy I. D. Papanyin az előszobában vár. Behívattam. Azonnal érdeklődni kezdett, milyen büntetést fog kapni a vétkéért. Én elnevettem magam, odaadtam neki az üzenetet, hogy olvassa el. Amikor befejezte, odaugrott hozzám, összecsókolt, megölelt, azt mondta, hogy megmentettem.

Persze, büntetést is kaphatott volna.

Aztán eltöltöttem még két napot Arhangelszkben, átrepültem Murmanszkba, hogy megismerkedjek az ottani helyzettel. Ott is állomásoztak torpedónaszádok, de azok sem érhettek volna oda időben, hogy segítsenek az amerikaiaknak.

Visszaúton, amikor a Fehér-tenger fölött repültünk, nagy magasságban felettünk megjelent egy német bombázógép, a navigátorunk állandóan figyelte, nem ereszkedik-e fölénk. De aztán alacsonyan repülve szerencsésen megszöktünk előle.

Visszaértünk Arhangelszkbe, a közben eltelt napok alatt Moszkvában már nyilván megismerkedtek a táviratommal, mert felhívott az NKVD titkárságvezetője, Mamulov, érdeklődni kezdett, mikor indulok vissza Moszkvába. Másnap elindultam.

A reptéren I. D. Papanyin megajándékozott egy kutyabundából készült hálózsákkal, amelyben ő állítólag a jégen aludt (amiben én kételkedem).

HATODIK FEJEZET

HÁROM ÉJSZAKA SZTÁLINNAL (1943)

Az 1943-as év a fordulat éve volt a háborúban. Szerov a saját szemével látta ezt a fordulatot Sztálingrádban, ahová közvetlenül az után érkezett, hogy februárban szétverték Paulus seregét. Nemcsak azt a feladatot kapja, hogy rendet tegyen Sztálingrádban, hanem azt is, hogy személyesen hallgassa ki a fogságba esett tábornagyot.

Áprilisban Sztálin a titkosszolgálatok újabb – immár a harmadik – átszervezésébe kezd. Szinte teljes egészében megismétlődik a háború előtti modell: a Lubjankát ismét felosztják két népbiztosságra, elükön Berijával (NKVD) és Merkulovval (NKGB).

(Az egyetlen különbség, hogy a katonai hírszerzést kivonják Berija alól. Ebből lesz most a SZMERS Kémelhárító Főigazgatósága a Védelmi Népbiztosságon belül. Mivel a háború éveiben ennek Sztálin volt a népbiztosa, a SZMERS vezetője, Viktor Abakumov közvetlenül a vezér alá tartozott.)

Mint 1941-ben, Szerovot most is – mármint második osztályú GB-komisszárt – a belügyi népbiztos helyettesévé nevezik ki, ami egyébként a feladatkörén nem látszott különösebben.

Továbbra is sokat jár kiküldetésbe, szervezi a megsemmisítő osztagokat, az átvilágító táborokat.

Nyáron az ÁVB utasítására az AlSzibet, a nemrégiben az USA és a SZU között az „Alaszka-Szibéria" útvonalon kiépített légi utat felügyeli. Ellenőrzi a reptereket és a személyzetet az egész útvonalon, Moszkvától Alaszkáig, közben eljut többek között amerikai városokba is.

Amikor augusztusban Sztálin elhatározta, hogy végre kimegy a frontra, az egész utazás megszervezését éppen Szerovra bízta: még a saját testőrségétől is titokban tartva. Nehéz lenne nagyobb bizalmat a vezér részéről elképzelni. Ezért, de nem csak ezért, szeptemberben Vörös Zászló Érdemrenddel tüntetik ki.

1943 őszét Szerov Kalmükföld sztyeppéin tölti, dezertőr bandákra és német cinkosaikra vadászik.

Az év végét Pamírban várja, az iráni-afganisztáni határon: az ÁVB utasítására ellenőrzi azokat a hírszerzéstől kapott információkat, melyek szerint Törökország és Irán támadást készít elő. Ezek az információk nem váltak megalapozottá, amit Szerov jelentett is a Központnak, miközben várta új megbízatását...

ISMÉT SZTÁLINGRÁD

Januárban visszarendeltek Moszkvába. Majdnem öt hónapot töltöttem a Kaukázusban. A Kaukázusban jól működtek az NKVD egységei is, amelyek gyakran a legnehezebb helyszíneken voltak. Amikor náluk jártam, biztos voltam benne, hogy ezek aztán nem hátrálnak meg. Jó szívvel emlékszem vissza Korotyejev, Homenko, Melnyik, Roszlov*[1], Pijasev tábornokokra, Mikrjukov* (lovassági hadosztály), Sirjajev* (Szuhumi hadosztály), Nyikolszkij* (Grúz hadosztály)[2] ezredesekre, P. Zimin tábornokra, Buliga ezredesre*, Tyitkovra* és másokra.

Mielőtt elindultam, felhívtam Ivan Ivanovicsot [Maszlennyikovot] is, aki a vezérkarral már tovább ment. Szomorúan mondta, hogy őt és Tyulenyevet a Legfelsőbb

[1] Valószínűleg I. P. Roszlij tábornokról van szó, aki az adott időszakban a 11. lövészhadtest parancsnoka volt.
[2] Elírás. Nem a Grúz, hanem a Grozniji hadosztályról van szó.

Főparancsnok megint lehordta, hogy elszakadtak a csapataiktól, elvesztették velük a kapcsolatot stb.[3]

Egy hónapot töltöttem Moszkvában. A frontok hátországának védelmét biztosító csapatoknál, amelyekért én feleltem, minden rendben volt. Jó eredményeket értek el a kémek, diverzánsok, ejtőernyősök feltartóztatásában. A vezérkar elégedett a munkánkkal.[4]

Beszélgettem Tolbuhinnal*, Vatutyinnal, Csernyahovszkijjal*, Mereckovval és más parancsnokokkal...

Sztálingrádban is jól alakultak a dolgok. Csapataink már majdnem teljesen körbezárták Paulus hadseregét. Átvezényelték oda a Doni Frontot, amelynek parancsnoka Rokosszovszkij volt. A németek bekerítésének hadműveletét a Főhadiszállás a Főparancsnok két helyettesére bízta, G. K. Zsukovra és a fővezérkari főnökre, A. M. Vasziljevszkijre, valamint Ny. Ny. Voronov vezérezredesre.

Január 8-án a parancsnokaink parlamentereket küldtek Paulus stábjához, feltételes kapitulációt ajánlottak fel neki. A mieinket nemtelenül fogadták, egyiküket megsebesítették, az ajánlatot pedig visszautasították. Ekkor a mieink szorosabbra kezdték vonni a németek körül a gyűrűt, a németek azonban még ellenálltak.[5]

Január végén a mieink már a németek két külön részére mértek csapást. A sztálingrádi hadvezetés jelentése szerint komoly helyzet állt elő. Több tízezer hadifogoly, több ezer német halott és sebesült. Ilyen hirtelen támadt nyomással az egészségügyiseink nem számoltak.[6] Tífusz és más betegségek ütötték fel a fejüket, éhínség alakult ki, elhelyezni nem volt hol őket (nem voltak meleg helyiségek), mert a harcok során mindent szétbombáztak a németek.[7]

Behívattak Sztálinhoz, ahol ott volt már Malenkov, Berija és Molotov.[8] Röviden ismertették velem ezt a kellemetlen helyzetet, parancsba adták, hogy azonnal induljak, helyezzem el a hadifoglyokat, szervezzem meg az étkeztetésüket, a kezelésüket, az őrizetüket, segítsek a katonaságnak abban, hogy a Doni Frontot sürgősen dobják át a Központi Frontszakaszra, hozzák rendbe a vasútvonalakat és vasútállomásokat, amelyeket a harcok során szétlőttek.

Egyszóval, feladat van bőven. Elköszöntem. Mindenki vidám hangulatban van. Különösen feltűnt nekem Sztálin, aki nyugodtan sétálgatott a dolgozószobájában, közbeszúrt egy-egy mondatot, gyakran odajött hozzám, pontosított némely kérdést.

Elindulok Sztálingrádba. Ott az elmúlt 2-3 nap során befejezték Paulus bekerítését, január 30-án a csapatai kapituláltak, Paulus és stábja a győztesek akaratára bízta magát. Hurrá!...[9]

---

[3] 1943 elején az Észak-Kaukázusban olyan helyzet alakult ki, amely lehetővé tette, hogy megismétlődjön a sztálingrádi siker: a Sztálingrádi (január 1-jétől: Déli) és a Kaukázusontúli Front egyesült erőivel szétverni az „A" hadseregcsoport jelentős részét, megakadályozva őket a rendezett visszavonulásban is. Az ellenség üldözését a Kaukázusontúli Front azonban késedelmesen kezdte meg, értelmetlenül, rendezetlenül és lassan hajtotta végre. A németeknek sikerült elvonulniuk, valamint egészen előnyös pozíciókat elfoglalniuk. Természetes, hogy az események ilyetén alakulása a Főparancsnok elégedetlenségét váltotta ki.

[4] A SZU NKVD 1943. május 4-i, 00792 számú rendeletével megalakították az NKVD csapatainak főigazgatóságát, amely a hadsereg hátországának védelméért volt felelős. Ennek munkájáért továbbra is Szerov volt a felelős.

Az NKVD hátországért felelős alegységei munkájának hatékonyságára példaként hozunk néhány, csupán a Jaroszlavli területre vonatkozó, 1942-es adatot: a területen 42 megsemmisítő zászlóaljat hoztak létre, amelyeknek összlétszáma 6700 főt tett ki; ezek elfogtak: 22 ejtőernyőst, akiket ellenséges gépek dobtak le, 21 kémet és diverzánst a helyi lakosság köréből, 58 felfegyverzett bandität, 4 repülő tisztet a Jaroszlavli területen lelőtt ellenséges gépek személyzetéből. Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов. Т. IV. Кн. 1. Секреты операции «Цитадель». 1 января – 30 июня 1943 года. М.: Русь, 2008. С. 72).

[5] A szovjet csapatok támadása Sztálingrád alatt 1943. január 10-én indult, Paulus tábornagy 6. hadseregének két részre szakításához és elzárásához vezetett (Gyűrű-hadművelet). Január 31-én a déli csoportot a 6. hadsereg parancsnokságával és stábjával együtt likvidálták, február 2-ára pedig kapitulált az északi csoport is. Több mint 91.000 katona és tiszt, köztük 24 tábornok esett fogságba.

[6] Sztálingrád alatt a hadifoglyok száma rekord magas volt, rohamosan növekedett. Ha 1942. november 19-ig a katonaság 19.782 foglyot adott át az NKVD hadifoglyokért és internáltakért felelős főigazgatóságának, akkor 1943. január 5-én ez a szám már 61.141, február 15-én pedig kb. 138.000 volt. Azok a németek és románok, akik megadták magukat, többségükben már súlyos betegek voltak, legyengültek az éhezéstől és a hidegtől. A hadifoglyok 70%-a disztrófiás volt, 60%-a pedig másod- és harmadfokú fagyási sérülést szenvedett. A történészek számításai szerint a sztálingrádi csata idején összesen 239.775 ellenséges katona és tiszt esett fogságba. (ВоеннопленныевСталинграде. Документыиматериалы. Волгоград: Издатель. 2003. С. 7–10.).

[7] 1942. december 30-án Szerov a jelentésében ezt írta Berijának: „A Vörös Hadsereg Dél-Nyugati, Sztálingrádi és Doni Frontjai eredményes hadműveleteinek köszönhetően a hadifoglyok továbbítása nagy nehézségek árán folyik, aminek eredményeképpen nagy a hadifoglyok halálozási aránya.
Amint megállapították, a halálozások alapvető okai:
- A román és olasz hadifoglyok a fogságba kerülés előtt legalább 6-7, vagy akár 10 nappal nem kaptak élelmet annak következtében, hogy minden élelmiszer, ami a frontra érkezett, elsősorban a német egységekhez került.
- Amikor a csapataink fogságba ejtik az ellenséget, a hadifoglyokat gyalog hajtják 200-300 kilométeres távolságban a vasútig, miközben a Vörös Hadsereg hátországában az ellátásuk nincs megszervezve, a hadifoglyoknak az út során gyakran 2-3 napon át sem adnak enni.
- A hadifoglyok gyűjtőpontjait, valamint az NKVD átvételi pontjait a Vörös Hadsereg hátországának stábja kell ellássa az útra való élelmiszerrel és ruházattal. Ez gyakorlatilag nem történik meg, egy sor esetben a szerelvények bevagonírozásakor a hadifoglyoknak kenyér helyett lisztet adnak, edény pedig nincsen.
- A Vörös Hadsereg hadi közlekedésének szervei olyan vagonokat biztosítanak a hadifoglyok szállítására, amelyek nincsenek felszerelve priccsekkel és kályhákkal, minden vagonba 50-60 főt zsúfolnak be.
- Ezen kívül a hadifoglyok többségének nincs meleg ruhája, a frontok és hadseregek hátországainak szolgálatai pedig a hadizsákmányból származó javakat e célra nem szolgáltatja ki, ami ellentétben áll Hruljov elvtárs e kérdésben kiadott rendeletével...
- Végül, a SZU Népi Komisszárok Tanácsa által jóváhagyott, a hadifoglyok helyzetéről szóló rendelettel, valamint a Vörös Hadsereg Egészségügyi Főigazgatósága rendelkezésével ellentétben a sebesült vagy beteg hadifoglyokat nem fogadják be a frontkórházakba, továbbküldik őket az átvételi pontokra." (Idézve: Мифы Великой Отечественной. Военно-исторический сборник / Ред. – сост. Г. Пернавский. М.: Яуза; Эксмо, 2008. С. 124–126.).

[8] Szerov 1943. február 4-én, 22.40-től 23.10-ig volt Sztálinnál kihallgatáson. Vele együtt ment be a dolgozószobába Berija és a SZU NKVD hadifoglyokért és internáltakért felelős főigazgatóságának vezetője, P. Szoprunyenko is. Egyébként Szerov ugyanezen a napon kapta meg a GB második osztályú komisszárjának rangját is.

[9] Az NKVD helyi hatóságai nem voltak képesek megbirkózni ilyen mennyiségű hadifogollyal. Sürgősen ki kellett őket szállítani Sztálingrádból, gyógykezelésben részesíteni őket, etetni, őrizni; és végül felfedni a német különleges szolgálatok munkatársait és ügynökeit. Pontosan e munka elvégzésére küldte Szerovot Sztálin a saját nevét viselő városba. Berija 1943. február 8-i, 00251-es számú rendeletével létrehozták a Hadifogolytáborok Sztálingrádi Igazgatóságát, amelynek struktúráját és összetételét Szerovnak kellett meghatároznia a helyszínen. Ugyancsak parancsba kapta, hogy „hozza meg a szükséges intézkedéseket an-

Sztálingrádban volt alkalmam látni borzalmat éppen eleget. Amikor a gépem közeledett a város felé, alattam németek fekete menetoszlopait pillantottam meg. Bent a városban (ha lehet így nevezni azokat a romokat) megfagyott hullákon gázolnak át a tankok, az autók. Akárhová nézek, mindenütt hullák.

Kimentem a hadifoglyok gyűjtőpontjára. Rettenetes kép fogadott. A mindenki felett álló árja faj teljesen lerongyolódva, borostásan, soványan, félénk pillantásokkal. Levesért állnak sorba. De még ebben is látszik a fegyelem. Alacsony rangú parancsnoki állomány osztja a parancsokat, ők pedig engedelmeskednek.

Odamegyek, kérdezem tőlük, na, gazemberek, kiháborúskodtátok magatokat? Élénken válaszolnak: „Jawohl!" (Igenis!). Ne gondolják, hogy értették a kérdésemet. Sebtében helyiséget, priccseket tákoltak össze nekik, aztán hajtották ki őket matracot tömni. Mindent maguk csináltak...

Reggel kimentem egy méntelepre, ahová kiküldtem elhelyezésre néhány ezer hadifoglyot. Alighogy kiértem a városból, látom ám, hogy az úton egyre-másra terülnek el hadifoglyok hullái. Megyek 500 métert – megint egy, megyek tovább – még egy, kiszállok a kocsiból, megnézem őket közelebbről, látom, hogy lelőtték őket. Ez már tényleg több a soknál![10]

Szóltam a sofőrnek, hogy hajtson gyorsabban. Fél óra múlva utolértem egy kb 5.000 hadifogolyból álló menetoszlopot. Az oszlop mögött egy szakaszvezető megy, mellette két hadifogoly éppen csak vánszorog, ő meg a pisztolyával ösztökéli őket. Kérdem tőle: „Hogy mennek a dolgok?"

Panaszkodik, hogy rosszul. Satnyák. „Na, és te mit csinálsz?" Rám nézett, nyugodtan, mintha így is kellene, azt feleli: „Agyonverem őket". Kérdem tőle, mi van, elment az eszed? Ő pedig: „Hogyne, tábornok elvtárs". Mondom neki: „Tedd el a pisztolyod! Ha még egyet agyonversz, börtönbe csukatlak. Aki lemarad, üljön csak ott magának! Amikor megérkezel a menetoszloppal, küldj ki egy kocsit, szedesd össze az elmaradókat! Sehová se szöknek el!"

Elégedetlen pillantást vetett rám, majd azt mondta, értettem, mi pedig továbbmentünk. Azt hiszem, többet nem csinált ilyet, de kezeskedni nem tudok érte, a háború az háború.

A méntelepen már elhelyeztek 3.000 hadifoglyot, egyenesen a lóistállókban, amelyek nincsenek fűtve. Engedélyt adtam rá, hogy szervezetten tüzet gyújtsanak, mivel kőépületek voltak. Figyelem a hadifoglyokat, itt is kiütközik rajtuk az árja faj. A németek megvetően viszonyultak az olaszokhoz, akik egyébként tényleg rettenetesen néztek ki, összefagytak és gyámoltalannak tűntek. A magyarokhoz és a románokhoz valamivel jobban viszonyultak, de azért magukat helyezték az első helyre.

Késő este tértem vissza, meghallgattam a parancsnokokat, hol hoztak még létre táborokat. A helyzet egyenesen reménytelen. Nincs hol elhelyezni őket. Minden épü-

nak érdekében, hogy a hadifogolytáborok a lehető leggyorsabban fogadják és helyezzék el a hadifoglyokat". (Военнопленные в Сталинграде. Документы и материалы. Волгоград: Издатель, 2003. С. 68–69.).

[10] A legfőbb direktívát, amelyet Szerovnak követnie kellett a hadifogolytáborok létrehozásakor, az NKVD 1942. augusztus 3-i, 001603. számú rendelete határozta meg. Ez előírta „a hadifoglyok mindennemű ellátásának és az egészségügyi ellátásnak biztosítását, valamint a hétköznapi életfeltételek biztosítását". Ugyanakkor a sztálingrádi katlanban fogságba esettek száma olyan nagy volt, hogy e követeléseket lehetetlen volt teljesíteni.

letet lerombolták a németek. Ha akartok valamit, csináljátok is meg! Kapcsolatba léptem A. V. Hruljovval, és kértem tőle száz vezérkari sátrat. Megígérte.[11]

Másnap reggel az egészségügyi szolgálat tábornokával (a nevét elfelejtettem), egy két méter magas emberrel, akinek különös, félméteres váll-lapjai voltak, elindultunk az egészségügyi zászlóaljakhoz – de ezek csak a nevükben voltak azok. Fészerek, raktárak stb. – ilyen helyeken helyezték el a sebesülteket.

A tábornok beszélgetés közben elmondta, hogy a sebesültek jelentős része meg fog halni, mivel a fogságba esésük előtt néhány nappal nem részesültek elsősegélyben, ugyanilyen sors vár a könnyű sérültekre is, mert ilyen antihigiénikus körülmények között gangrénát és egyéb ocsmány betegségeket fognak kapni. Én erre azt mondtam neki, hogy nem mi hívtuk őket ide, úgyhogy most fizessenek meg érte![12]

Napközben Voronyin (az UNKVD parancsnoka) megmutatta nekem a kőfejtőket és más helyeket, ahová a holttesteket készültek kihordani, majd traktorokkal betemetni. Beleegyeztem. Nem volt más megoldás. Máskülönben tavasszal oszlásnak indulnának, fertőzéseket terjesztenének. Kértem egy szerelvény meszet, hogy a holttestek rétegeit beszórják vele, hogy hamarabb megsemmisüljenek.

Egész idő alatt tartottam a kapcsolatot Rokosszovszkijjal, Jeremekóval*, aki a leváltott Gordov helyett volt frontparancsnok. Rokosszovszkijjal már másodszor futottam össze, először Moszkva alatt, amikor a 16. hadsereget vezette, valamint most. Akkor is, most is tehetséges, okos tábornok benyomását tette rám, Jeremenkótól eltérően, aki tehetségtelen, önimádó, dicsekvő, a főnökség előtt gyáva tábornok volt.

Amíg a hadifoglyokkal veszkődtem, határozatot kaptam Moszkvából, amelynek értelmében 5-6 nap alatt meg kellett szerveznem Rokosszovszkij frontjának áthelyezését a középső frontszakaszra. Úgyhogy vasutas lett belőlem.

Ha van valahol kupleráj, akkor az a vasúti birodalom. Senki nem engedelmeskedik senkinek, mindenki a maga ura. Szén nincs, a vonatokat nem fogadják, üres szerelvényeket Moszkva nem küld. Van baj. Márpedig Sztálin előtt majd felelni kell mindenért.

Küldtem táviratot Moszkvába, kiderült, hogy Kobulov már a Közlekedésügyi Népbiztosságon ül, ő szabályozza, kinek hány vagont adjanak. Kapcsolatba léptünk, puffog, hogy miért küldtem táviratot.

Vagonokat kérek tőle. Azt mondja: nincs. Én viszont tudom, hogy a szomszédos vágányra ad. Ezt azért csinálja, hogy bosszantson, hogy átverjen, aztán meg azt mond-

[11] 1943 januárjától a Sztálingrádi körzet Beketovka nevű helységében elosztótábor működött. Szerov rendelkezésének megfelelően februárban ezt átalakították 108. számú Lágerigazgatósággá. A Sztálingrádi területen hamarosan egész hálózata jött létre a hadifogolytáboroknak és befogadó állomásoknak. 1943 februárjától a németeket elkezdték fokozatosan kiszállítani Sztálingrádból, de a fő áradat csak március 1-je után indult el, amikor Berija kiadta a 20-as számú, „A frontvonalak közelében lévő lágerek és befogadó állomások hadifoglyainak elszállításáról" szóló rendeletet. Március folyamán 78.500 embert kellett áthelyezni az NKVD hátországában lévő táborokba. A továbbiakban a hadifoglyok építkezéseken és helyreállítási munkálatokon, valamint ipari vállaltoknál dolgoztak. (Военнопленные в Сталинграде. Документы и материалы. Волгоград: Издатель, 2003. С. 8–12, 90–91.).

[12] A Paulus 8. hadseregéből a kapituláció után megmaradt németek olyan elgyötört állapotban voltak, hogy a 30-40%-uk vagy azonnal meghalt, vagy a táborba vezető úton, vagy a kórházakban. Csak 1943 márciusában különféle betegségekben 18723 hadifogoly halt meg. (Uo., 7–10.)

hassa, hogy milyen lassú vagyok. Összeszólalkoztunk. Felhívtam Hruljovot, ő viszont Kobulovra hivatkozik, aki mindent magára vállalt.

A lehető legrosszabbkor hófúvások kezdődtek. A tervem meghiúsulni látszott. Magam mentem el az állomásra, hogy rendet csináljak. Kiderült, hogy az állomáson beállították a vagonokat, a sereg meg sehol. Megyek Rokosszovszkijhoz, hogy miért nem tartja be a tervet, amelyben együtt megállapodtunk. Megesküszik rá, hogy minden a terv szerint halad.

Kértem, hogy noszogassa meg a hadsereg- és hadosztályparancsnokokat, hogy ne hiúsítsák meg a tervet, időben hozzák oda a csapatokat. Nagy szenvedések árán sikerült beleférnem a határidőbe. A csapatokat elindítottuk Kurszk alá.

Alighogy elindítottuk az utolsó szerelvényeket, táviratot kaptam Moszkvából: haladéktalanul repüljek Krasznodarba, ott majd megadják a további utasításokat. Ez már márciusban történt.

Krasznodarban az UNKVD-nél megtudtam, hogy hívatták az Észak-Kaukázusi frontszakasz hadseregparancsnokait, akik az állomáson gyülekeznek. Oda fog érkezni az ÁVB tagja, Berija is.

Indultam az állomásra. Látom, katonai Willysek sorakoznak. Odamegyek, bent áll egy mozdony, két vagonnal. Mellettük tábornokok, ahogy közelebb léptem, találtam köztük ismerősöket is: I. Je Petrovot, I. I. Maszlennyikovot, a 18. hadsereg parancsnokát, Leszelidzét, a 9. hadseregét, Grecskint, Melnyik tábornokot, Korotyejev tábornokot, Grecskót* az 56. hadseregtől.

Köszöntöttük egymást. Kérdezem: „Miért gyűltek össze?" „Nem tudjuk". Ők is kérdezgetni kezdték tőlem, de hát én sem tudtam. Aztán megláttam Szarkiszovot*, a testőrt, odahívtam, és kérdezem tőle, hogy miért hívtak össze bennünket. Az felelte: „Mindjárt hívni fogják magukat".

Valóban, mindannyiunkat behívták az egyik vagon szalonjába, ahol üdvözlésképpen mindannyiunknak odabiccentett Berija, aki mellett jobbról egy vörös bajszos ezredes állt. Leültünk.

Berija azt mondta, hogy az ÁVB küldte, azzal, hogy szervezze meg a csapatok támadását, hogy kiverjük a németeket a Tamanyi-félszigetről.[13] Meghallgatta a parancsnokokat, ki hogyan képzeli ezt végrehajtani. Aztán Grecskóhoz fordulva megkérdezte: „Nos, Grecsko elvtárs, lesz siker, ha ezt így szervezzük meg?" A. A. Grecsko altábornagy, az 56. hadsereg parancsnoka, egy magas, vékony ember felállt, mosolyogva, ukránul azt mondta: „Nem tudom, mi lesz, mi nem".

Berija komoran az orrára tolta cvikkerét, nem mondott semmit. Aztán bejelentette, hogy annak a hadseregcsoportnak, amely a Tamanyi-félszigeten végrehajtandó támadást fogja biztosítani, a parancsnokául I. Je. Petrovot nevezik ki, majd hozzátette: „Melnyik és Korotyejev hadseregeinek koordinációjával pedig az NKVD vezetőjének helyettesét, Szerovot bízzuk meg.[14] Visszamehetnek az állomáshelyükre, hozzáláthatnak a szervezéshez!" A bajuszos ezredes mindent lejegyzett.

[13] 1943 sarkalatos változásokat hozott minden fronton. A sztálingrádi győzelmet követően délen csapataink támadást intéztek Rosztov és a Donyec-medence irányába, befejeződött az ellenség kiűzése a Kaukázusból. A Tamanyi-félszigeten óriási fasiszta hadseregcsoport koncentrálódott, amely kb. 400.000 főt számlált. A feladat az volt, hogy szétverjék ezt a hadseregcsoportot, lehetőséget biztosítsanak Novorosszijszk felszabadítására. E hadműveletben jelentős szerepet kellett játszania annak a deszantnak, amelyet a tengerről dobtak partra Novorosszijszk körzetében – e partraszállás eredményeként keletkezett az a híd-állás, amely, mint Novaja Zemlja (Kis Föld) vált ismertté.

Amikor kijöttünk a vagonból, Grecsko megkérdezte tőlem: „Nem tudod, ki ez az ezredes?", mire én azt válaszoltam, hogy nem. Aztán kijött Szarkiszov is, én tőle kérdeztem meg. Ő azt válaszolta, hogy ez Styemenko ezredes, az Észak-Keleti Frontszakaszt vezeti.[15] Aztán ezt az „instrukciót" követően elváltunk egymástól.

Késő este már Melnyik hadseregparancsnoknál voltam. Megvitattuk, hogyan fogunk tényked ni, amikor éjjel egy körül lepihenni készültem, váratlanul hívtak a magas frekvenciájú készüléken. Odamentem, mivel a telefonkezelő azt mondta: „Krasznodarból hívják Szerovot".

A kagylóban Berija hangját hallom: „Azonnal indulj el Krasznodarba, gyere be hozzám!" Mondom neki, éjszaka lelőnek a légvédelmisek. „Jól van, de akkor mikor?" Mondom neki, hajnalban. Aztán megkérdeztem tőle, hosszú időre-e. Mert itt még csak Melnyikovnál jártam. Válaszul csak ennyit hallottam: „Hajnalban légy nálam!"

Reggel 7-kor már a vagon mellett álltam. Kijött Szarkiszov, behívott. Odabent Berija egyetlen alsóingben, szárazon üdvözöl, azt mondja: „Azonnal indulj el Moszkvába! Sztálin telefonált, hogy valami kellemetlenség támadt ott, de hogy mi, azt nem mondta".[16]

Mondtam, hogy „rendben" és kijöttem. Kimentem a reptérre, ahol a pilótáim vártak, fél óra múlva felszálltam.

Amikor megérkeztem Moszkvába, az emberek talán fel sem fogták, mennyire megváltozott minden. Öröm. Ujjongás. A németek mindenütt hátrálnak. Igaz, elég gyakran össze kell még velük ütközni, de a németek már nem azok, akik 1941-ben voltak.

Igaz, azt is meg kell mondani, hogy már a katonák sem azok. Szagoltak már puskaport, tapasztalatot szereztek. Megbízhatóak. Már meg lehet különböztetni az öregkatonát a nemrég behívottól.

PAULUS KIHALLGATÁSA

A napokban bejött hozzám Vaszilij Sztálin, igaz, már nem először. A háború elején eljött hozzám rögtön az után, hogy végzett a repülő iskolában, akkor még századosi rangban. Valahol Moszkva alatt egy repülőszázad parancsnoka volt, azt kérte, hogy sze-

[14] Az adott időszakban Kondrat Melnyik az 58. hadsereg parancsnoka, Konsztantyin Korotyejev pedig a nevezetes 18-asé (amelynek állományában a leendő pártfőtitkár, Leonyid Brezsnyev is harcolt). Mindkét alakulat részt vett a Tamanyi-félsziget és Fekete-tengeri partvidék felszabadításában. Feltételezhetjük, hogy a Szerovval való „megerősítésüket" az a jelentőség indokolta, amelyet a hadműveletnek Berija tulajdonított. Ebben az értelemben Szerov már, mint a „központ sikeres emisszárja" mutatkozhatott meg.

[15] Az akkor még majdnem ismeretlen „bajuszos ezredes", Szergej Styemenko (1907-1976) hamarosan a Főparancsnokság Főnöke lesz, kétszer (!) is kinevezik hadseregtábornoknak. Egy időben, nem sokkal Szerov előtt, a GRU főnöke is volt.

[16] Sajnos, a feljegyzésekből és a naplókból nem derül ki, mi volt az a kellemetlenség, ami miatt Szerovnak haladéktalanul vissza kellett térnie Moszkvába.

reljek föl nála egy magas frekvenciájú kormányzati telefonkészüléket. Elmagyaráztam neki, hogy ez nem előírás, hogy még a hadseregparancsnokok közül sincs mindenkinek ilyen készüléke.[17]

Aztán bejött még hozzám néhányszor különféle ügyekben, többek között közbenjárt valami különleges ügynök, „egy nagyon okos fiú" ügyében is. Abakumovhoz küldtem.

Ez alkalommal V. Sztálin megint kormányzati vonalat kért, ezúttal egy repülőzászlóalj parancsnokának. Vaszilij már ezredparancsnok volt. Megint visszautasítottam.

V. Sztálin kiegyensúlyozatlan ember benyomását keltette, olyan emberét, aki érzi, hogy mindenki a kedvében akar járni, ő pedig ezt kihasználja.

Eltelt néhány nap. Ez idő alatt megjártam a Déli Frontot. A Déli Fronton kivizsgáltam az ügyét a front különleges osztály vezetőjének, Zelenyinnek, aki kihasználva azt a jogát, hogy a front Katonai Tanácsa kitüntetheti a beosztottjait a háborús érdemeikért, igényelt a Katonai Tanácstól kitüntetéseket és medálokat. Először is kitüntette a frontfeleségét, egy gépírónőt, aztán amikor ennek elterjedt a híre, akkor kitüntetéseket és medálokat kezdett osztogatni a többi gépírónőnek is, meg olyan munkatársainak is, akik nem is látták közelről a frontot. Amikor magyarázatot követeltem tőle, csak bámult rám, mint a birka, semmit sem tudott magyarázatként felhozni.[18]

Miután visszatértem Moszkvába, parancsot kaptam, hogy utazzam el Szuzdalba, hallgassam ki Paulus tábornagyot, aki fogságba esett tisztekkel együtt a szuzdali kolostorban tartózkodott, amelyet hadifogolytáborrá alakítottak át.[19]

Amikor megismerkedtem a hadifoglyok elhelyezésével, beszélgettem német tisztekkel, rájöttem, hogy néhány gazember a sztálingrádi vereséget még mindig csak hitleri hadsereg részleges sikertelenségének tartja. Ellenségesen viszonyulnak hozzánk.

[17] Szerov mint belügyi népbiztoshelyettes felügyelte a kormányzati telefonösszeköttetést, többek között ő határozta meg a zárt rendszerű automatikus telefonközpontba (az ún. K-vonalba) bekapcsolható új felhasználók körét is. Az ismertetett időszakban (1943 januárjától kezdődően) V. Sztálin ezredes a 32. gárdista vadászrepülő ezred parancsnoka volt.

[18] Szerov a Sztálin nevére küldött, 1946. szeptember 8-án kelt levelében rámutatott, hogy 1942-ben Berija megbízásából utazott el a Déli Frontra, hogy ellenőrizze a Különleges Osztály munkáját, mivel „sok olyan eset fordult elő, amikor a katonák csoportosan álltak át az ellenség oldalára", a Front kémelhárításának vezetője, P. Zelenyin „ebben a nehéz frontidőszakban nem foglalkozik az árulás megelőzésével, ehelyett bomlaszt, együtt él a gépírónőivel és kitünteti őket... felcsalta a lakásába a hadsereg Politikai Osztálya vezetőjének feleségét, leitatta, és megerőszakolta". V. Abakumov azonban nem hagyta bántani a beosztottját. A későbbiekben P. Zelenyin a SZMERS-nél fog vezető beosztásokban dolgozni, felviszi egészen altábornagyi rangig. Szerov majd a háború utáni Németországban fog újra összeakadni vele. Abakumov leváltását követően Zelenyint letartóztatták, csak 1953-ban szabadult amnesztiával. Egy évvel később megfosztották rangjától és elbocsátották a szervektől. (Петров Н. Первый председатель КГБ Иван Серов. М.: Материк, 2005, С. 244.)
Feltételezhetjük, hogy a Zelenyin körül kibontakozott konfliktust nem csupán objektív okok idézték elő, hanem az a hatalmi háttérharc is, amely annak kapcsán bontakozott ki, hogy az NKVD fennhatósága alól kivonták a katonai kémelhárítást, létrehozták az AVB SZMERS Kémelhárítási Főigazgatóságát.

[19] Friedrich Paulus, a 6. hadsereg parancsnoka 1943. január 31-én adta meg magát, pontosan az azt követő napon, hogy a Führer tábornagyi rangot adományozott neki. Február 24-én Moszkvába szállították. 1943 júniusától az NKVD hadifoglyokért és internáltakért felelős főigazgatóságának 48-as számú különleges, az ellenség magas rangú parancsnoki állományának tagjai számára létrehozott lágerében tartották fogva, amelyet a szuzdali kolostor területén alakítottak ki.

Aztán bementem abba a helyiségbe, ahol Paulust és adjutánsát, egy ezredest helyezték el.[20]

Habár Paulus hangulata komor, értelmes okfejtésbe kezd. Amikor arról beszél, hogy ő úgy harcolt, ahogyan egy katonához méltó, amikor Hitler azt követelte, hogy haladjon előre minél gyorsabban a hadseregével, ő azt jelentette neki, hogy a hátországa kicsi, kevés a lőszere stb. Hitler azonban továbbra is támadást követelt tőle.

Paulus, amint elmondta, többször is jelentette, hogy ki kell szélesíteni a hátországot, kérte, hogy támogassák még csapatokkal és haditechnikával, mivel súlyos helyzet van kialakulóban, megvan annak a veszélye, hogy a szovjet csapatok bekerítik, de semmilyen támogatást nem kapott, „Itt az eredménye" – fejezte be mondandóját.

Beszélgettünk vele a többi fronton kialakult helyzetről is, ami iránt érdeklődést mutatott, mivel azt mondta: „Elmaradtam az élettől".

Mondtam neki, hogy jól alakultak a dolgaink Moszkva alatt és a többi fronton is, mondtam, hogy a többi német csapat sorsa is ugyanaz lesz, mint a Sztálingrád alattié. Paulus elmosolyodott, de nem mondott semmit.[21]

Bűnös módon arra gondoltam, hogy iróniával fogadta a közlésemet, de aztán némi szünet után felélénkülve azt mondta: „Tábornok úr, egyetértek önnel abban, hogy a német hadsereg nem fog tudni ellenállni a Vörös Hadseregnek, de elgondolkodott-e már azon, hogy mi lesz önökkel azután. Hiszen a háború végét követően, a Németország felett aratott győzelem után önök össze fognak veszni a szövetségeseikkel, de még az is lehet, hogy verekedni is fognak".

Nem vártam, hogy Paulus ilyen bölcs véleményt fog megfogalmazni, de nyugalmat erőltettem magamra, megkérdeztem tőle, hogyan jutott erre a következtetésre. Ő ugyancsak nyugodtan a következőt mondta: „Önöknek és a szövetségeseiknek különböző a társadalmi berendezkedése, különböző világszemlélete, ezek a nézetek sose fognak egybeesni". Valószínűleg igaza van.

Másnap visszarendeltek Moszkvába, ahol meg is írtam a Paulusszal való találkozásomról szóló jelentést.

UTAZÁS SZTÁLINNAL A FRONTRA

1943 augusztusában behívatott a Kremlbe a Főparancsnok, Sztálin. Úgy éjjel 3 körül, amikor megjelentem nála, rám nézett, elmosolyodott, aztán köszöntött és azt mondta:

[20] Paulusnak megengedték, hogy mellette legyen az ordonánca, Erwin Schulte, aki együtt adta meg magát vele. Paulusnak egyébként saját szakácsa is volt, Georg Löw személyében. A tábornaggyal együtt mindannyian csak Sztálin halála után, 1953-ban hagyják el a Szovjetuniót.

[21] Fogsága alatt Paulus másfél éven át hű maradt esküjéhez, megtagadta, hogy fellépjen Hitler ellen, és csatlakozzon a német emigránsokból és foglyokból létrehozott „Szabad Németország"-hoz és a „Német Tisztek Szövetsége"-hez. Ugyanakkor a fronthelyzet alakulása, az, hogy Németország elveszítette szövetségeseit, a Második Front megnyitása, a Hitler elleni merénylet, amelyet olyan katonatisztek követtek el, akiket Paulus jól ismert, egyéb körülmények is arra ösztönözték a tábornagyot, hogy felülvizsgálja álláspontját. 1944. augusztus 8-án aláírta „A hadifogoly német katonákhoz és tisztekhez és a német néphez" intézett szózatot, amely Hitler megdöntésére szólít fel, majd hamarosan belépett a „Német Tisztek Szövetsége"-be, később pedig a „Szabad Németország"-ba is.

„Arra készülök, hogy kimenjek a Nyugati Frontra Szokolovszkijhoz meg a Kalinyinira Jeremenkóhoz, hogy a helyszínen ismerkedjek meg a további támadó hadműveletekkel, Jeremenkót aktívabb ténykedésre ösztönözzem"[22] –, majd így folytatta:

„Az utazás biztosításának és szervezésének vezetésével magát bízom meg. A frontokon az útvonalat később közlöm. Most ki kell, hogy menjen Gzsatszkba, előkészítenie egy házat éjszakai szállásnak, meg helyet az étkezéshez! Holnap reggel várja a vonatunkat! Minden világos?" Mondom: „Világos".

Majd még hozzátette: „Erről nem tudhat senki, többek között a testőrség parancsnoka, Vlaszik tábornok sem".[23]

Hátraarcot tettem és eljöttem. Fogtam az utazóbőröndömet, kocsival kimentem Gzsatszkba. Velem volt az adjutánsom, Tuzslov és a sofőröm, Fomicsov*.

Megérkeztem Gzsatszkba. A város kihalt volt. Nemrég szabadították fel a fasiszták megszállása alól. Itt-ott gyermekes asszonyok és öregek bukkannak fel. Minden férfit behívtak a hadseregbe, mihelyt felszabadították a várost.

A város szélén kinéztem egy kis házat, amelyet fák vettek körül. A házban egy NKVD munkatárs lakott. Kérdezem, aknakeresővel végigmentek-e már? Azt mondja, igen. Tréfálkozva azt mondtam, hogy a házat egy napra rekviráljuk, együtt elkezdtünk rendet rakni, parancsot adtam, hogy telepítsenek magas frekvenciájú telefonösszeköttetést.

Később kimentem a vasútállomásra. Kérdezem az állomásfőnököt, vannak-e német aknák, lövedékek, gránátok. Azt mondja, vannak. Ezt követően kimentem a pályatestre. Amikor eltávolodtam úgy fél kilométerre, a vágányok mellé dobott lövedékeket találtam, minél távolabb mentem, annál több, különféle rendszerű német lövedéket találtam. Ugyancsak hevertek ott puskaporos töltetek is.

Gyorsan visszamentem a vasútállomásra. Kapcsolatba léptem Moszkvával, megüzentem az NKVD közlekedési főigazgatósága vezetőjének, hogy intézkedjen a lőszerek eltávolításáról, mivel a vonatok közlekedése nem biztonságos. A közlekedési főigazgatóság vezetője azt mondja: bármerre, ahol a németek visszavonulnak, minden tele van eldobált lőszerekkel. Látom, hogy nem tudok vele mit kezdeni, úgyhogy félbeszakítottam a beszélgetést.

Ezt követően már nem kellett sokat várakoznom az állomáson Sztálin megérkezésére, mert a megjelölt időpontban megérkezett egy különvonaton Gzsatszkba. Fogadtam Sztálint, elvittem az előkészített házba.

A vonatához csatlakoztatott másik vagonban érkezett még egy 75 főből álló őrség is, akiket vasutasoknak álcáztak. Mindenki civilben volt. Az őrség parancsnokának megmutattam, hol helyezzék el az őrposztokat. Azt hittem, hogy a hozott őrséget egyeztették Sztálinnal.

[22] Sztálin utazását a Nyugati és a Kalinyini Frontra minden kétséget kizáróan a szmolenszki hadművelet (vagy más néven Szuvorov-hadművelet) előkészítésére időzítették. A Főparancsnok 1943. augusztus 2-án érkezett a Nyugati Front vezérkarához, a Szuvorov-hadművelet pedig augusztus 7-én indult. A célja Szmolenszk felszabadítása, valamint a német központi hadseregcsoport bal szárnyának megsemmisítése volt.

[23] Sztálin gyakorlatilag nem járt a fronton. Tudunk arról, hogy 1941-ben háromszor kiutazott a Moszkva alatti frontmenti zónába. Az 1943 augusztusában a Gzsatszk és Rzsev körzetébe tett utazása az egyetlen olyan példa, amikor Sztálin több mint 100 kilométerre elhagyta a fővárost.

Ivan Szerov hadseregtábornok, a SZU GRU vezetője, a Szovjetunió Hőse

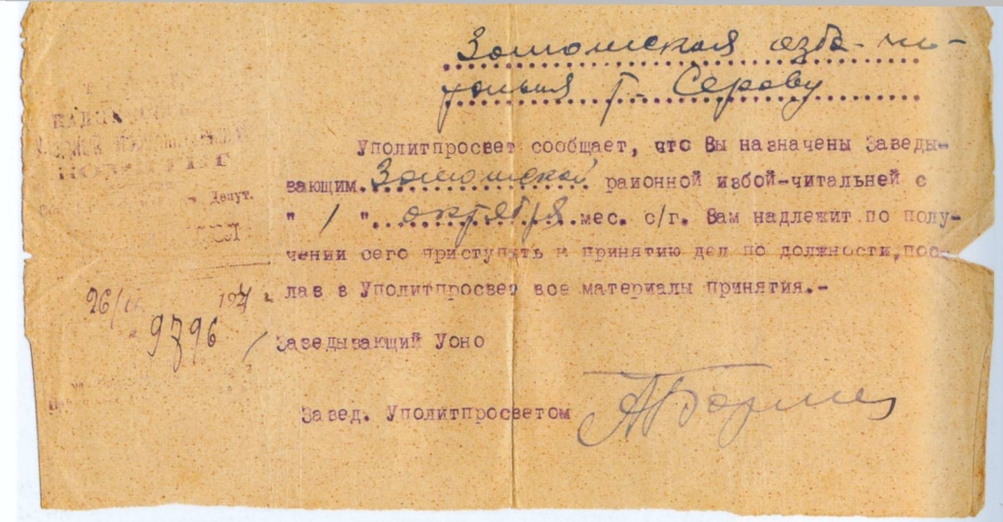

Замошская изба-читальня г. Серову

Уполитпросвет сообщает, что Вы назначены Заведывающим Замошской районной избой-читальней с "1" октября мес. с/г. Вам надлежит по получении сего приступить к принятию дел по должности, послав в Уполитпросвет все материалы принятия.-

26/II 1924 г.

9796

Заведывающий Уоно

Завед. Уполитпросветом

I. A. Szerov kinevezése a zamosjei járási olvasóház vezetőjévé. 1924.

A községi tanács elnökének igazolása. 1925.

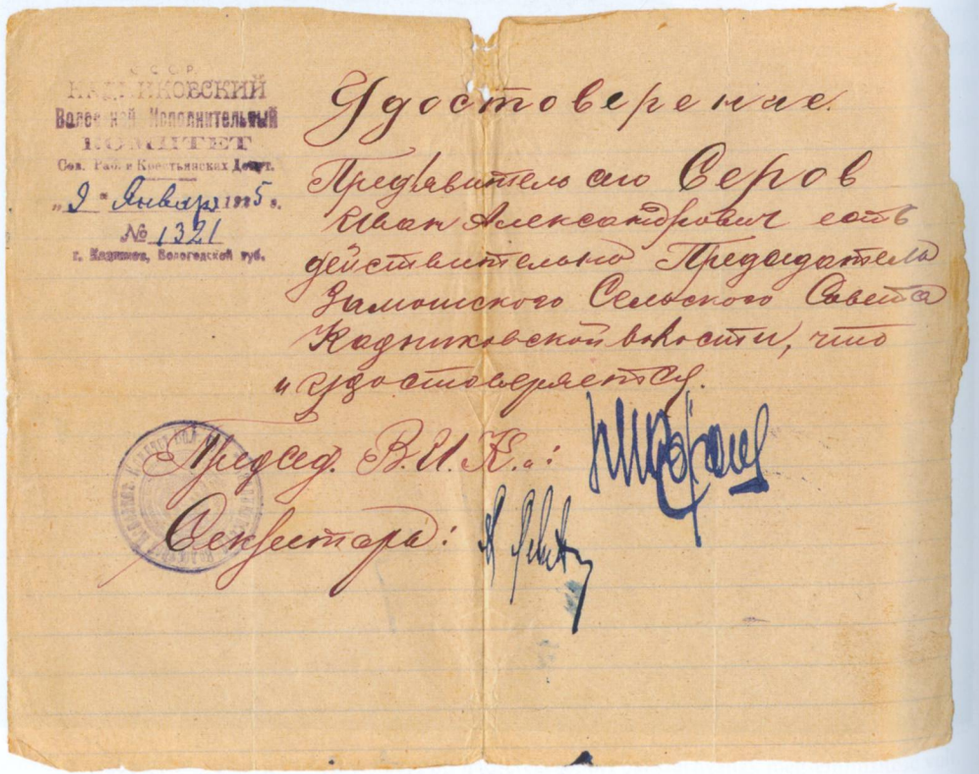

С.С.С.Р.
КАДНИКОВСКИЙ
Волостной Исполнительный
КОМИТЕТ
Сов. Раб. и Крестьянских Депут.
"9" Января 1925 г.
№ 1321
г. Кадников, Вологодской губ.

Удостоверение.

Предъявитель сего Серов Иван Александрович есть действительно Председатель Замошского Сельского Совета Кадниковской волости, что и удостоверяется.

Председ. В.И.К.:

Секретарь:

I. A. Szerov, a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Leningrádi Gyalogos Katonaiskolájának növendéke. 1926.

Пролетарии всех стран соединяйтесь!

Мандат № 218

Пред'явитель сего тов. Серов Иван является делегатом Красноармейской Лагерной Конференции от Ленингр. Пех. школы с правом решающего голоса.

Начоргчасти Посекра Лагсбора

16 Июня 1926 г.

Красногородский Лагерь им. М. В. ФРУНЗЕ.

Тип. XX Стр. Див. Фонтанка 24.

A Vörös Hadsereg konferenciájának delegáltja számára szóló mandátum. 1926.

A leendő vörös parancsnok. 1928.

I. A. Szerov növendék, szakaszparancsnok. Leningrád, 1928. április 25.

A Vörös Hadsereg katonaiskolájának bajtársaival. Leningrád, 1928.

„Ifjúság, erősítsd az izmaid!" Bajtársakkal nyaraláson. Novorosszijszk, 1929.

A parancsnoki állomány tüzérségi továbbképzésének hallgatója. Gyetszkoje Szelo, 1931.

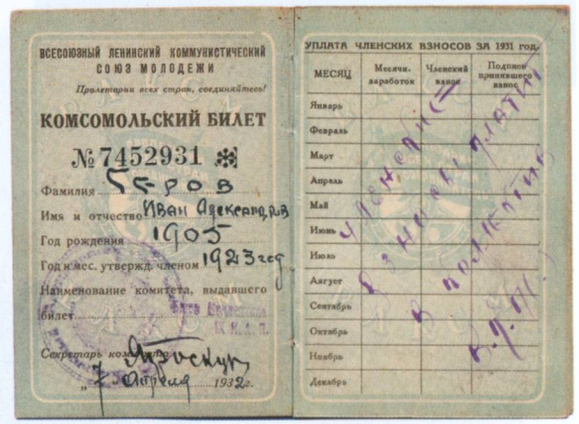

A Komszomol-tagkönyv. 1932.

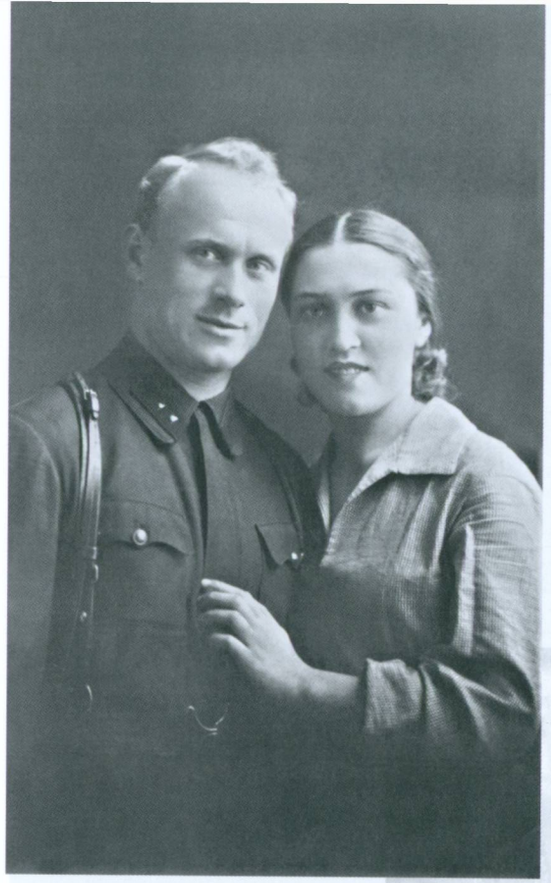

Az ifju házasok. 1932.

Feleségével, Vera Ivanovnával. 1930-as évek

A térképészeti üteg parancsnoka. 1933.

Autóvezetői jogosítvány. 1938.

I. A. Szerov, az USZSZK belügyi népbiztosa Ny. Sz. Hruscsovval és az UK(b)P KB PB tagjaival a Nyugat-Ukrajnai Nemzetgyűlés ünnepi ülésén, ahol kikiáltották a szovjet-hatalmat. Lvov, 1939. október 27.

Ny. Sz. Hruscsov és I. A. Szerov az UK(b)P KB PB tagjaival. 1940. május. A fénykép hátoldalán: „Emlékül I. A. Szerov elvtársnak. 46. IV. 6. Ny. Hruscsov"

Az UK(b)P KB tagjának igazolványa. 1940.

Az Ukrán SZSZK belügyi népbiztosa, az állambiztonság 3. fokozatú komisszárja. 1940.

I. A. Szerovot az elsők közt tüntették ki az „NKVD Érdemes dolgozója" címmel (0020-as számú igazolás). Mivel az ilyen dokumentumot V. Ny. Merkulov vagy L. P. Berija írta alá, az ő kivégzésük után az igazolást újra, most már Sz. Ny. Kruglov által aláírtra cserélték ki

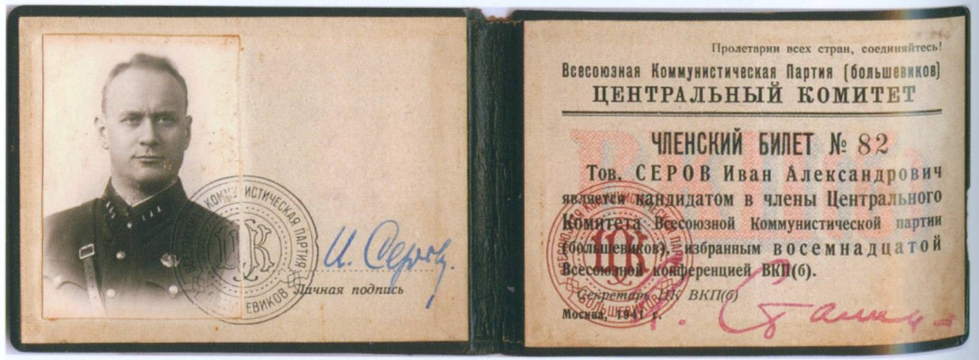

Az Össz-szövetségi K(b)P KB tagsági igazolványa. 1941.

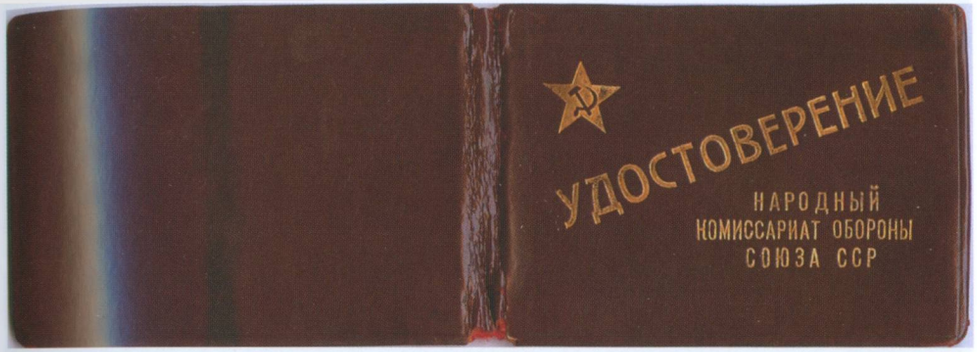

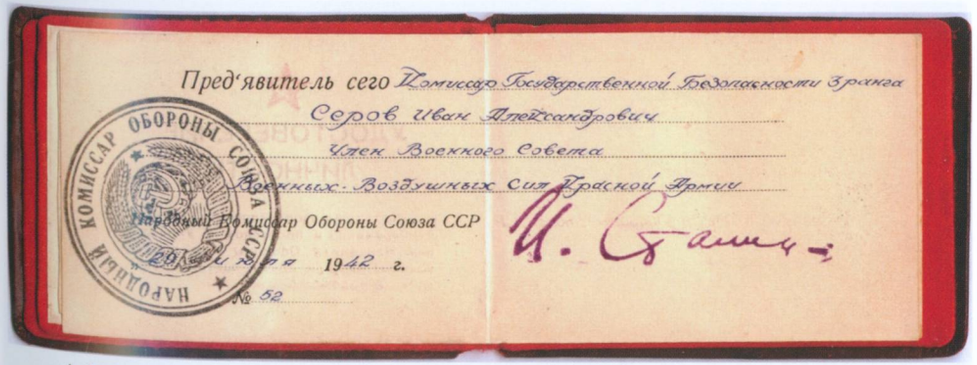

A Vörös Hadsereg Légiereje Katonai Tanácsának tagságáról szóló igazolvány, I. V. Sztálin aláírásával. 1942.

M. I. Kalinyin átadja az észak-kaukázusi csatákban való részvételért odaítélt Lenin-rendet. Moszkva, 1942. december 20.

M. I. Kalinyinnal a kitüntetettek körében. 1942. december 20.

A felszállópályán, repülőgépre várva. 1945. május 7.

Feleségével, fiával, Vlagyimirral és lányával, Szvetlánával. Moszkva, 1945.

I. A. Szerov a Németország kapitulációjáról szóló jegyzőkönyv aláírására kíséri W. Keitel Generalfeldmarschallt és a Harmadik Birodalom más katonai vezetőit. Karlshorst, 1945. május 9.

G. K. Zsukov marsall aláírja a Németország kapitulációjáról szóló jegyzőkönyvet. 1963 után e széles körben elterjesztett fotóról I. A. Szerovot el fogják távolítani. Karlshorst, 1945. május 9.

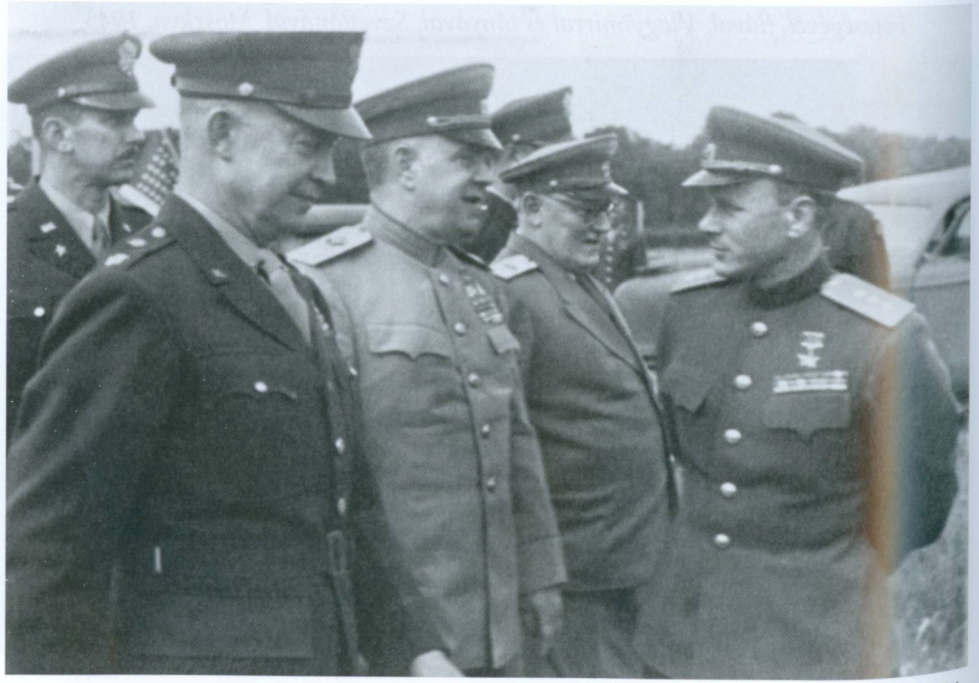

A fasiszta Németország kapitulációjáról szóló történelmi jelentőségű dokumentum aláírása előtt. Balról jobbra: O. Pantyuhov, a tolmács, D. Eisenhower, G. K. Zsukov, A. Ja. Visinszkij, I. A. Szerov. Karlshorst, 1949. május 9.

I. A. Szerov vezérezredes, a Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció főnökének helyettese. Berlin, 1945.

M. I. Kalinyin a kitüntetettek között. I. A. Szerovtól balra: eljövendő főnöke, Sz. Ny. Kruglov. Moszkva, 1945.

M. I. Kalinyin átadja I. A. Szerovnak a Lenin-rendet és a Vörös Csillag Érdemrendet. Moszkva, 1945.

A megérkezését követően elhelyeztem Sztálin elvtársat. Láthatóan tetszett neki a hely, lepihent a szobájában. Jefimov*, a gondnokság vezetője tüsténkedni kezdett a kályha körül, amely az udvaron állt. Odamentem Jefimovhoz, aki már feltette főni az első fogást meg a teaforralót. Eltelt 35 perc.

Ácsorgunk, beszélgetünk, egyszer csak az udvar felől odajön hozzánk Sztálin elvtárs, megkérdezi, mit csinálunk itt. Mondom, ebédet főzünk. Bepillantott a fedő alá, azt mondta, löttyöt (az első fogást mindig löttynek nevezte) nem fog enni. „Egyétek meg magatok!" Azután, amikor megfordult, észrevett a bokrok mögött egy őrt (aki rosszul álcázta magát).

Sztálin csodálkozva rám néz, megkérdezi, miféle ember ez. Mondom neki, az őrségből van. Azt hitte, én állíttattam oda. Eltelt néhány perc, megint meglátott a bokrok alatt egy őrt, megint megkérdezte, hogy ki ez. Válaszoltam neki, ő elkomorodott, majd azt kérdezte: „Honnan szedték őket?" Mondom neki, hogy „Önnel együtt érkeztek". Feldühödött és azt mondta: „Eltakarítani őket mindet! A lakosság körében nem maradt férfi, ezek meg itt téblábolnak. Eltakarítani őket!" Én ellentmondtam, de ő megint csak: „Eltakarítani!"

Úgyhogy hívattam aztán az őrparancsnokot, mondtam neki, hogy menjenek el. Értetlenül meredt rám, azt mondta: „De akkor hogyan védjük Sztálin elvtársat?" Mondom neki: „Maguk anélkül jöttek, hogy tőle megkérdezték volna, úgyhogy most ő maga adta parancsba, hogy szüntessük meg az őrséget". Kérdezem, mivel fognak visszautazni. Kiderült, hogy hoztak magukkal teherkocsikat is. Én pedig mondtam neki: „Akkor fogják őket és induljanak!" Többé nem is láttam őket.

Így aztán ilyen őrségem maradt: én, Tuzslov, a sofőröm, Fomicsov, a gondnokság vezetője, Jefimov és a sofőr, Szmirnov, aki tartalékban volt ott, de régebben ő vitte Sztálin elvtársat, meg Hrusztaljov ezredes*. Az ő bátyja volt V. I. Lenin testőre. Na, gondolom, most éjszakánként felváltva nem fogunk aludni.

Az eredeti terv szerint, ahogyan nekem Sztálin elvtárs elmondta, úgy volt, hogy Gzsatszkban fog éjszakázni. Aztán hallottam, ahogy telefonon beszélt V. D. Szokolovszkijjal, a Nyugati Front parancsnokával, közben Ivanovnak nevezte magát (ezt az álnevet használta).

Ezt követően váratlanul meggondolta magát, azt mondja nekem: „Azonnal menjen ki a Nyugati Front vezérkarához (Juhnovba), keresse meg az erdőben azt a néhány házikót, amelyben a front vezérkara tartózkodott, mert a vezérkar már tovább haladt! Ott fogunk éjszakázni".

A térképen kijelöltem az utat, amelyen menni fognak, én pedig kapcsolatba léptem V. D. Szokolovszkijjal, aki elmondta, hol keressem az erdőben a stábot. Aztán bementem a szobába Sztálin elvtárshoz, jelentettem neki, hogy én most elindulok, arra kértem, két óránál hamarabb ne induljanak utánam, hogy mindent elő tudjak ott készíteni. A sofőrnek elmagyaráztam az útvonalat. Aztán Sztálin megkérdezte, miért kell neki ilyen sokáig itt ülnie. Elmagyaráztam neki, hogy másfél óra az út, aztán pedig még az éjszakai szállást is elő kell készítenem. „Na, akkor menjen!" – mondta.

Amint beültünk a Willysbe, úgy elkezdtünk hajtani, hogy azt most nem ismételném meg. Előbb én ültem a volánnál, aztán Fomicsov. A mezei utak eleve rosszak, ráadásul csapatok és tankok haladtak rajtuk keresztül. Ennek ellenére nem tartott az út 40 percnél tovább. Az erdőben gyorsan megtaláltuk a házikókat, szerencsére a magas frekvenciájú frontkapcsolat is megmaradt.

Felhívtam Ljubij tábornokot (a Nyugati Front hátországa védelmének parancsnokát), parancsba adtam neki, hogy küldjön ide egy őrsnyi határőrt, ő maga pedig jelentkezzen nálam. Hívattam a nagy frekvenciájú telefonközpont telefonos kisasszonyait, akik összeeszkábáltak egy ágyat Sztálin elvtársnak, szalmával töltött matraccal és párnával. A Front vezérkara, amikor tovább indult, magával vitte az összes bútort, beleértve az ágyakat is.

Csak a vaságyak maradtak, amelyeket a telefonos lányok elvittek magukhoz, nekünk pedig hoztak tisztességesebbeket. Összeszedtem két széket is. Mondtam a lányoknak, hogy mossák fel a padlót, én pedig elindultam Sztálin elvtársék elé, feltételezve, hogy egy órán belül még nem érnek ide. Kimentem az erdőből az útra, hogy el ne szalasszam őket, aztán nekiálltam, hogy egy pocsolyából megborotválkozzam.

Alighogy megmosdottam, látom ám, hogy jön egy Packard, a holmit szállító teherkocsi pedig sehol. Kilépek az útra, felemelem a karom, intek, hogy: „Állj!"

Sztálin kiszállt, én pedig mesélni kezdtem neki, hogy a katonatisztek mindent elvittek magukkal. Csak egy szalmával töltött matracot és párnát tudtam előkészíteni. Ő rám nézett, majd azt mondta: „Mi vagyok én, herceg, vagy mi, nekem nem kell palota!"

Na, gondolom, akkor minden rendben. Aztán mondom Sztálin elvtársnak, hogy jöjjön utánam, a sofőrt pedig figyelmeztetem, hogy rossz az út, mert a Packard páncélozott, nyom vagy 7 tonnát, vonaton szállították ide Moszkvából.

Szerencsésen eljutottunk a házikókig. Megmutattam Sztálin elvtársnak, melyikben fog aludni. Meglátta a telefonkészüléket, és azonnal fel is hívta Szokolovszkij elvtársat, hogy jöjjön, számoljon be a fronthelyzetről. Aztán mondta, hogy a szomszéd szobába készítsek be egy üveg bort és gyümölcsöt. Ez volt is nálunk, az élelmiszeres kocsi viszont még nem érkezett meg. Megcsináltam, amit mondott, aztán kimentem az erdőbe.

Sztálin elvtárs is kijött, meghallotta egy német bombázógép morajlását, nem messze tőlünk pedig ott állt a szabad ég alatt a Packard, amelyen érkezett. Sztálin dühös lett, azt mondta: „Szóljanak ennek a csodabogárnak, hogy vigye fedezékbe a kocsit, mert lebombázzák a németek!"

Amikor odamentem a sofőrhöz, akkor kiderült, hogy nem tudja beindítani a kocsit, mert a motor túlmelegedett. Akkor szóltam neki, hogy gyorsan fedje be faágakkal az autót, amit meg is tett.

Visszamentem a házikóhoz, Sztálin elvtárs kint állt előtte. Aztán félrehívott, halkan azt mondta: „Ki van ott a domb mögött?" Odanézek és látom, hogy Tuzslov hasal ott géppisztollyal, mert Ljubij és a testőrség még nem érkezett meg. Odamentem Sztálin elvtárshoz, mondtam neki, hogy az adjutánsom. Erre nem mondott semmit, aztán beszélgettünk még egy kicsit, végül bement a házikóba. Később Tuzslov elmesélte, menynyire megijedt, amikor meglátta a dombon Sztálint, de azért továbbra is ott hasalt.

Néhány perc múlva megérkezett Szokolovszkij és Bulganyin. Odamentem Bulganyinhoz, megkérdeztem tőle: „Nyikolaj Alekszandrovics, van nálad élelmiszer, mert nincs mit enni adnunk Sztálin elvtársnak, az élelmiszer kocsink eltévedt valahol".[24] Kiderült, hogy éppen most kapott élelmiszert Moszkvából. Én azonnal elvettem tőle, odaadtam Jefimovnak, hogy készítsen vacsorát.

Amíg Sztálin, Szokolovszkij és Bulganyin tanácskozott, én azon elmélkedtem magamban, hogy Sztálin elvtárs mégiscsak éber ember, keveseknek hisz, mindent ellenőriz, de így nem lehet élni. Valószínűleg nem könnyű neki. Azon gondolkodtam, hogy most, hogy eljött Moszkvából, nem mondta meg a PB tagjainak, hová megy. Vajon miért?

Szokolovszkij beszámolója nem nyúlt túl hosszúra. Vidám hangulatban jöttek ki. Az üveg cinandalit[25] megitták. Kikísértem őket. Amikor mentünk a kocsik felé, Szokolovszkij és Bulganyin egymás szavába vágva mesélték, milyen jól viszonyult hozzájuk Sztálin elvtárs. Megbeszélték az augusztusi támadás tervét.

Szokolovszkij elmondta, hogy a beszámolójában dicsérte Sztálinnak Golovanov vezérezredest (a nagy hatótávolságú légierő parancsnokát), aki ott volt velük a fronton, biztosította a németek első sorának bombázását a Nyugati Front támadása előtt. Egyszóval, jó hangulatban vannak.

Aztán visszamentem a házikóba. Hallom, hogy Sztálin elvtárs hívja Malenkovot. Amikor összekapcsolták őket, azt mondta: „Üdvözlöm, itt Ivanov beszél". Malenkov nyilván megkérdezte tőle, honnan hívja. Sztálin erre azt felelte: „Ez nem fontos, hogy honnan", és folytatta a beszélgetést:

„A Nyugati Front parancsnoka, Szokolovszkij elvtárs beszámolt nekem róla, hogy Golovanov vezérezredes egészen jól megvalósította a németek első sorának bombázását a Nyugati Front támadása előtt. Holnap tegye közzé a Legfelsőbb Tanács Elnökségének határozatát, mely szerint előléptetik a légierő marsalljává!" Aztán csak annyit mondott, hogy „minden jót", majd letette a kagylót.

Sztálin felhívatta Golovanovot. Ő fel is vette. Sztálin elvtárs azt mondja neki: „Azt hallottam, hogy a kormány önt előléptette a légierő marsalljává. Holnap közzé lesz téve a sajtóban is. Gratulálok!" Golovanov nyilván elkezdte megköszönni, Sztálin elvtárs viszont azt mondja neki: „Nekem ehhez semmi közöm. Köszönje meg a szovjet kormánynak!" Szóval, Golovanov a légierő marsallja lett.[26]

A beszélgetést követően Sztálin kijött a tornácra. Amikor lassan elindultunk sétálni, a következő kérdéssel fordult hozzám: „Mi van, lesz még ma valami lötty?"

Mondom neki, hogy fél óra múlva lesz. Látom, hogy nem hiszi el, mivel tudta, hogy az élelmiszeres kocsi eltévedt valahol.

Ekkor úgy látszik, próbára akart tenni, azt kérdezte: „Hol készítik?" Mutattam neki a szemközti házikót. „Jó, akkor menjünk!" Úgy látszik, szavamon akart fogni.

[24] Maga Szerov mesélte a vejének, az ismert írónak, E. Hruckijnak, hogy Sztálin élelmiszeres kocsiját az úton rablók támadták meg. A kifosztott kocsit és benne a sofőr holttestét csak kicsit később találták meg az erdőben. A hiánycikkekből álló egész rakományt – a Sztálin-féle finomságokat! – magukkal vitték a támadók. (Хруцкий Э. А. Тени в переулке. М.: Детектив-пресс, 2006. С. 115).

[25] Cinandali – grúz bor. *(A fordító jegyzete.)*

[26] A. Golovanovot 1943. augusztus 3-án léptették elő a légierő marsalljává.

Elindultunk. Amikor megérkeztünk, csak úgy sistergett az egész konyha, készül a húsleves, másodiknak pedig bárány lesz. Elégedett voltam. Sztálin elvtárs rám nézett és kiment. Én utána.

Néhány perc múlva azt mondja: „Az ügynökeim információi szerint maga már harmadik éjjel nem alszik". Én kicsit zavarba jöttem, mosolyogva azt feleltem: „Ez dezinformáció, Sztálin elvtárs". Ő meg csak mondta a magáét, hogy az információkat ellenőrizték, úgyhogy nem ellenkeztem tovább.

Amikor visszaértünk a házikóhoz, hozzátette: „Menjen, azonnal feküdjön le aludni!" Mondom neki, hogy majd vacsora után. Miután megvacsoráztunk, parancsba adta Jefimovnak, hogy fektessen le aludni, el ne jöjjön mellőlem addig, míg el nem alszom. Ehhez mindössze három percre volt szükség, mert utána két órán át úgy aludtam, mint akit agyonvertek.

Este 9 óra volt, amikor felébredtem, Sztálin elvtárs még nem aludt, hívatott. Bementem hozzá, ő pedig azt mondta: „Holnap a Kalinyini Fronton kell lennünk Jeremenkónál. Rzsev környékén megszállunk. Mi reggel vonattal indulunk el oda, maga pedig repülővel. Szervezze meg! Mikor indul?" Mondom, reggel. A térkép alapján megegyeztünk, hol fogom várni.

Reggel kikísértem Sztálint a vagonhoz, aztán egy U-2-őn azonnal elrepültem. 40 perc múlva már a helyszínen voltam. Rzsev mellett van egy kis falu, Horosevo, alig húsz ház, csodálatos módon nem túlságosan rombolták le a németek.

Megérkeztem a faluba, meg is tetszett egy tornácos kis ház, az udvara is viszonylag rendezett. Bemegyek a ház tulajdonosnőjéhez, hogy meg fog szállni ebben a házban néhány napra egy szovjet tábornok. Ő meg, az ostoba, elkezd ordibálni velem. Hogy ez meg már megint micsoda, a németek alatt egy ezredes lakott itt, most megjöttek az oroszok, idetelepítenek egy tábornokot. Én mikor fogok élni!?

Én is felbőszültem, mondom neki, hogy egy fél óra múlva ne lássam itt. Közben már megtudtam, hogy két házzal odébb lakik a bátyja, úgyhogy nála is el tud aludni egy éjszakát.

Megállítottam egy kocsit, rajta katonák, akiket Zubarev tábornok*, a front hátországának védelméért felelős egység parancsnoka. A katonák kitakarították az udvart, főzőhelyet raktak, felmosták a padlót, megtisztogatták az ágyat, az asztalokat, aztán kiállítottam őket őrségbe. Minden rendben ment. Kimentem az állomásra. De az állomásból nem maradt más, csak a neve. Két házikó csontváza – minden mást leromboltak.

A vágányok mentén valami vasutastiszt mászkált piros tányérsapkában. Odamentem hozzá, köszöntem neki, mondtam, hogy mindjárt jön egy mozdony két vagonnal, meg kell állítani őket. Rám nézett, egy civil emberre, bár a hajtókámon ott volt a SZU Legfelsőbb Tanácsa tagjának jelvénye, azt mondta: „Ez egy különvonat lesz, amelyiket nincs jogom megállítani".

Kérdezem tőle, hogyan szokták megállítani a vonatokat. Körkörös mozdulatokat tett, de ő aztán félrevonult, láthatóan azért, hogy mutassa, ő nem felel azért, amit teszek. Kiálltam a vágányra, amikor közeledett a vonat, a sapkámmal integetni kezdtem, hogy álljon meg. Látom, a vonat lassítani kezdett, aztán meg is állt. Ez a melehovói kitérőállomáson történt. Felmentem a vagonba, jelentettem Sztálin elvtársnak, hogy az éjszakai szállás készen áll. Amikor kiléptünk az állomásra, beszálltunk a kocsiba, a volánnál a pótsofőr ült, az, aki néhány évvel ezelőtt Sztálin sofőrje volt. Annyira izgatott lett, amikor meglátta Sztálint, hogy rosszul lett, és megfájdult a feje. De azért megérkeztünk.

Amikor megérkeztünk a házhoz, Sztálinnak tetszett az elhelyezés, de történt egy kis félreértés, ami miatt aztán magyarázkodnom kellett. A telefonos kisasszonyok egy tábori Ericsson (angol) készüléket állítottak be. Amikor beszélni akar valaki a hívott féllel, előtte meg kell tekerni rajta a kurblit, aztán lenyomni a beszváltót.

Sztálin elvtárs felvette a kagylót, kérte Jeremenkót (a frontparancsnokot), a beszélgetés pedig nem jön létre. Elmondtam neki, hogy kurblizni kell, aztán lenyomni a beszváltót, de már láttam, hogy feldühödött. Én azonnal el is jöttem. Már az udvarról hallottam, hogy a telefonban elkezdődött a „ricsaj", amely úgy tíz percig tartott amiatt, hogy a Front egyhelyben topog. Amúgy jó „oroszosan" odamondogatott kétszer is Jeremenkónak, ami ritkán fordult elő vele, aztán letette a kagylót. Először hallottam Sztálint így káromkodni. Aztán magához hívatott, azt mondta: „Mindjárt jön Jeremenko. Várni kell a falunál, aztán idehozni! Ki tudja ezt megtenni?" Mondom neki: „A Kalinyinin Front hátországa védelmének parancsnoka, Zubarev vezérőrnagy (a mi határőrünk)". „Küldje ide hozzám!"

Gyorsan kimentem, elküldtem Zubarevért, és amikor megérkezett, elmondtam neki, milyen feladattal bízza meg Sztálin elvtárs. Közben azt is hozzátettem, hogy Sztálin elvtársnak kell szólítani, mindenféle titulus nélkül. „Megértette?" – kérdezem tőle. Csak bámul rám, azt mondja: „Még sosem láttam Sztálin elvtársat". Mire azt válaszolom: „Na, akkor most meglátja!" Zavarba jött, mint egy balerina, én pedig bevezettem. Útközben megint figyelmeztettem, hogy Sztálin elvtársnak szólítsa.

Megérkeztünk. Látom ám, hogy Zubarev elsápadt, csak hallgatott. Mondtam: „Sztálin elvtárs, ez itt Zubarev tábornok". Zubarev közben összeszedte a bátorságát és belekezdett: „Legfelsőbb Főparancsnok elvtárs, a Szovjetunió marsallja, parancsára Zubarev vezérőrnagy megérkezett". Majd tett egy lépést balra, összecsapta a bokáját.

Sztálin elvtárs odament hozzá, köszönt neki. Mire Zubarev: „Erőt, egészséget, Szovjetunió marsallja elvtárs!" Aztán megint tett egy lépést oldalra és összecsapta a bokáját.

Sztálin elvtárs rám nézett, én már tudtam, hogy ezért kapni fogok egy „fejmosást". Aztán megkérdezte Zubarevtől, ismeri-e Jeremenkót. Zubarev megint a teljes titulussal és bokacsattogtatással válaszolt, ez így ment egészen addig, míg el nem távozott. Nekem is mennem kellett volna. De tudtam, hogy Sztálin elvtárs vissza fog hívni, le fog teremteni.

Állok. Ő pedig csak rám néz, azt mondja: „Nem fog megcsinálni semmit, nem fogott fel semmit". Mondom neki: „Ide fogja hozni". „Mit ugrabugrál ez, mint egy balerina?" Mondom neki, hogy „Zavarba jött attól, hogy önnel beszélgetett, de Jeremenkót ide fogja hozni".

Eljöttem. Úgy 30 perc múlva látom ám, hogy jön egy személykocsi, utána egy Pick-up, tele emberekkel, filmfelvevővel és fényképezőgépekkel. Hogy ne verjenek fel port, megállítottam őket úgy 30 méterre a háztól. Jeremenkóval üdvözöltük egymást, én pedig azonnal intettem a Pick-upnak, hogy hajtson el.

Jeremenko kérlelni kezdett, hogy hadd maradjon itt ez a „filmes bagázs", hogy lefényképezkedhessen Sztálinnal „frontkörülmények között". Mondtam neki: „Egyelőre távolítsd el őket, azután ha megbeszélted Sztálin elvtárssal, visszahívjuk őket!"

Ekkor Jeremenko arra kért, jelentsem én Sztálin elvtársnak, hogy fényképezkedni szeretne vele. Azt már tudtam, hogy viharos lesz a találkozásuk, ezért azt feleltem neki, kérje meg ő maga. Bevezettem Sztálinhoz. Amint kifelé tartottam, megint csak emelt hangú beszélgetést hallottam, azzal kapcsolatban, hogy miért nem teljesítette a Front a harci feladatát, amelyet a Főhadiszállás vele szemben támasztott. A beszélgetés ebben a hangnemben zajlott vagy fél órán át.

Járkáltam odakint az udvaron. Aztán ők is kijöttek. Ekkor engem hívott a front hátországa védelmének NKVD-s határőrparancsnoka, jelentette, hogy éppen most mondták be a rádióban, hogy csapataink elfoglalták Belgorodot, verik ki a fasisztákat Orjolból is.

Odamentem Sztálinhoz, jelentettem neki. Ő elmosolyodott és azt mondta: „A régi Ruszban, Rettegett Iván alatt a győzelmet harangzúgással, tábortüzekkel, népünnepéllyel ünnepelték meg, I. Péter alatt tűzijátékkal, úgyhogy nekünk is meg kell ünnepelnünk valahogy az ilyen győzelmeket. Azt hiszem, díszlövéseket kellene leadnunk a győztes csapatok tiszteletére". Én és Jeremenko helyeseltük ezt az ötletet.

Aztán Jeremenko megismételte Sztálin elvtársnak, hogy a frontja aktív tevékenységbe kezd, fel fogja szabadítani a városokat a németek alól. (Egyébként Jeremnko ezeket az ígéreteket később sem teljesítette, emiatt az ámítás miatt le is váltották a hadseregparancsnoki [posztról].[27])

Jeremenko távozása előtt Sztálin ismét bort és gyümölcsöt kért, ittak egy-egy pohárral a frontokon elért sikerekre. Jeremenko csak ezt követően bátorodott fel, azt mondta: „Sztálin elvtárs, szeretnék lefényképezkedni önnel frontkörülmények között!"

Sztálin ránézett, hallgatott egy ideig, majd azt mondta: „Nem is olyan rossz ötlet". Jeremenko kivirult. Arra gondoltam, hogy ezeket a filmeseket, akiket kikergettem a faluból, most már nem fogom megtalálni, ebből kellemetlenségeim lehetnek. Aztán Sztálin így folytatta: „Tudja mit, Jeremenko, egyezzünk meg ebben: mihelyt a frontja támadásba lendül, felszabadítja Szmolenszket a németek alól, hívjon fel onnan engem Moszkvában, én direkt emiatt odautazok magához, akkor lefényképezkedünk!" Csak ekkor értettem meg Sztálin finom iróniáját.

Sötétedni kezdett. Sztálin bement a házba. Azt gondoltam, aludni tér, mert este 9 körül járt az idő. Elláttam instrukciókkal a hátország védelmének határőreit, aztán én is elmentem lefeküdni, mivel reggel visszaindulunk Moszkvába.

Nem tudom, mennyit alhattam, de 20 percnél többet aligha, amikor Jefimov rázni kezdte a karomat, azt mondta: „Hív a Gazda" – a testőrség így hívta Sztálint. Mondom neki, de hiszen elment lefeküdni. „Nem, várja magát". Gyorsan elindultam hozzá. Látom, hogy Sztálin kint áll az udvaron, egyik keze a háta mögé téve.

Odamegyek, mondom neki, hogy parancsára megjelentem, kezemet a sapkámhoz emelem (civil öltönyben, orosz ingben és micisapkában voltam). Sztálin rám néz, boszszúsan azt mondja: „Minek tiszteleg?" „Katonaember vagyok, Sztálin elvtárs" – felelem

[27] Szerov ebben téved. A. Jeremenko, a Szovjetunió későbbi marsallja 1943-ig volt a Kalinyini Front parancsnoka, aztán pedig a Balti Fronté. 1944 februárjától az önálló Tengermelléki Hadsereg parancsnoka lett.

neki. „Maga szerint én meg civil vagyok?" „Nem, ön is katonaember" – válaszolom. Mire Sztálin: „Büntetés jár magának a feljebbvalók iránti tiszteletlenség miatt".

Aztán elővesz a háta mögül egy üveg konyakot, tölt nekem egy kupicával. Aztán azt mondja: „Egészségére, Szerov elvtárs, jól dolgozott, köszönöm!" – és nyújtja felém a kupicát.

Én pedig azt felelem: „Nagyon köszönöm, Sztálin elvtárs, a figyelmességét, de én nem iszom". Sztálin: „Hogyhogy, miért nem?"

Mondom neki, hogy szolgálatban vagyok, ezért nem ihatok. Sztálin: „Maga szerint én meg lógok és nem szolgálatot teljesítek?"

Az felelem: „Ön is dolgozik, Sztálin elvtárs". Sztálin elvtárs: „Akkor újra büntetésben kell magát részesíteni". Én tovább makacskodtam, mondom neki: „Nem iszom, mert holnap korán kell kelnem", közben azt gondolom magamban, hogy egész háború alatt nem ittam meg egyetlen kupica konyakot sem, akkor pont most fogok inni?

Akkor megláttam, hogy a ház sarkánál ott álldogál Hrusztaljov, a testőrség egyik kiválósága. A bátyja V. I. Lenin testőre volt. Így szóltam: „Sztálin elvtárs, ott van Hrusztaljov, ő minden gond nélkül tud inni egyet". Ekkor Sztálin elvtárs odahívta Hrusztaljovot, aki elfogadta a kínálást, fenékig kiitta a poharat, krákogott hozzá, megköszönte, visszaadta a poharat Sztálin elvtársnak. Én nyomban eltűntem a ház mögött, úgyhogy megúsztam ezt a kellemetlen helyzetet. Amikor Sztálin aludni tért, én leváltottam a posztjáról Hrusztaljovot, aki kezdett már bágyadni.

Reggel 8-kor mentem felébreszteni Sztálin elvtársat. Ruhástól feküdt az ágyban. Én kimentem az udvarra. Aztán kijött Sztálin elvtárs is, odajött hozzám, azt mondta: „Mit fog adni a ház tulajdonosnőjének azért, hogy mi itt laktunk?"

Őszintén szólva nem akartam adni neki semmit, mivel nem akart bennünket beengedni, de aztán meggondoltam, azt mondtam: 100 rubelt. (Éppen 100 rubel volt a zsebemben.) Sztálin elvtárs azt mondta: „Az kevés". Én: „De hát rendbe tettük a portáját, felmostuk a padlót, elhordtuk a szemetet, ezt nem ő csinálta". Sztálin elvtárs: „Adjon neki élelmiszert, húst!" Én: „Rendben". Sztálin elvtárs: „Meg adja oda neki a gyümölcsöt!" Nem bírtam magamban tartani, és elmeséltem neki, mennyire nem akart beengedni bennünket. Sztálin elvtárs: „Na, jól van, azért csak adja oda neki, meg bort is, ha van még!" Én: „Rendben, odaadom".

Amikor előálltak a kocsik, néhány öreg paraszt s asszony odajött, meglátta Sztálint. Ő pedig, miközben ült be a kocsiba, üdvözölte őket. Örömmel integettek vissza neki.

A vasútállomáson felültettem őket a vonatra, elköszöntem tőlük, mentem vissza „elszámolni" az asszonnyal. Odajött hozzám, azt mondta: „De hiszen ez Sztálin elvtárs volt!" Mondom neki: „Igen".

„Lakjon csak nálam, ameddig akar! Nem tudhattam, hogy ő Sztálin". Nos, kifizettem az asszonyt, ahogy Sztálinnak ígértem, indultam a reptérre, hogy visszatérjek Moszkvába.[28]

Moszkvában felhívtam Vlaszik tábornokot, hogy menjen ki Sztálin elé a vasútállomásra. Mint kiderült, Moszkvában a PB-tagok közül senki sem tudta, hol járt ezekben a napokban a Főparancsnok.

[28] Az Orosz Hadtörténeti Társaság kezdeményezésére a Rzsev közelében lévő Horosevo faluban (Tveri terület), abban a házban, ahol Sztálin megszállt, 2015 júliusában emlékmúzeumot létesítettek.

Ugyanazon az estén, Sztálin Főparancsnok parancsára díszlövéseket adtak le annak a győzelemnek tiszteletére, amely felszabadította a fasiszták alól Belgorodot és Orjolt.[29]

24 ágyúból 12-12 lövést adtak le.

A NAPLÓJEGYZETEKBŐL

Már 1943 októbere van. A frontokon a helyzet nagyszerűen alakul. 1943-ban néhány helyen 500 kilométert is előretörtünk. Mindenütt szétverték a fritzeket.

Októberben végre kiverték a németeket a Tamanyi-félszigetről is.

Októberben felhívták a figyelmemet, hogy novemberben Teheránban sor kerül a szövetségesek – Sztálin-Roosevelt-Churchill – konferenciájára, készüljek, hogy Teheránba kell repülnöm. Ez jó, hogy mégiscsak sikerült megállapodniuk, hogy a „hármak" konferenciáját, hozzánk közelebbi helyen, Teheránban fogják megtartani.[30]

Elkezdtem összeválogatni az embereket a teheráni utazáshoz, átgondoltam a teheráni delegációnk ellátásának tervét.

Miután a Vörös Hadsereg 1943. november 8-án felszabadította Kijevet, Hruscsov eljött Moszkvába, felhívott, és meghívott ebédre. A lakása a Granovszkij utcában volt.

Megérkeztem, beszélgettünk a fronthelyzetről, leültünk ebédelni, közben elmesélte, hogy előző napon, a PB-ülés után, amelyen eldöntötték, hogy Hruscsov most már kezdjen el foglalkozni Ukrajnával[31] (mert addig a front Katonai Tanácsának tagja volt), a következő történt.

A döntéssel kapcsolatban arra kérte Sztálint, hogy küldje vissza Szerovot Ukrajnába, mint belügyi népbiztost, mivel ő már ismer ott mindent, tagja az UK(b)P KB PB-ának és az Ukrán Legfelsőbb Tanács küldötte. Sztálin elgondolkodott. „Szerov – orosz. Találjanak erre a munkára egy ukránt!"

Aztán amikor készültek elmenni, Hruscsov együtt ment a folyosón Sztálinnal, újra megkérte, hogy küldje vissza hozzá Szerovot. Sztálin szigorúan azt mondta: „Háború van. Szerovra itt van szükségünk!" „Ezzel" – folytatta Hruscsov – „a magáról folytatott beszélgetés be is fejeződött."

Igazság szerint nem tudtam, hogyan reagáljak minderre, de azt mondtam, hogy Ukrajnában most könnyebb lenne dolgoznom. Hruscsov egyetértett velem.

[29] Az első győzelmi díszlövéseket Moszkvában 1943. augusztus 5-én adták le.

[30] A teheráni konferencia 1943. november 28. és december 1-je között zajlott Roosevelt, Churchill és Sztálin részvételével. A problémát Sztálin Teheránba juttatása jelentette – a vezér rettentően nem szeretett repülőgéppel utazni. Ennek eredményeként egy páncélozott vonaton Sztálingrádon keresztül elment Bakuig, ahonnan repülővel – amelyet Berija főpilótája, V. G. Gracsov vezetett – jutott át Teheránba. (Голованов А. Е. Дальняя бомбардировочная… Воспоминания Главного маршала авиации 1941–1945. М.: Центр полиграф, 2007. С. 352–353.).
Maga Szerov azonban a művelet további előkészítésében már nem vett részt. Más feladatokat kapott. Éppen 1943 novemberének végén szervezte meg a karacsájok kitelepítését, aztán decemberben hozzálátott a kalmükök deportálásának előkészítéséhez is.

[31] Ny. Hruscsov akkor is az UK(b)P KB tagja maradt, amikor kint volt a fronton, de az aktív munkához csak a tagköztársaság és Kijev felszabadítását követően fogott. 1944. február 5-től az USZSZK Népbiztosági Tanácsának elnöke is lett, ezzel egy személyben egyesítve a párt és gazdasági hatalmat.

HETEDIK FEJEZET

NÉPEK DEPORTÁLÁSA (1941-1944)

Mind a háború történetének, mind Szerov életének egyik legkomorabb fejezete azoknak a nemzetiségeknek kitelepítésével áll összefüggésben, amelyeket Sztálin kollektív árulással vádolt. Ekkortól kezdve a Szovjetunióban a nép ellenségei mellett megjelentek a nemzetiségi ellenségek is.

Összességében akkoriban teljes deportálásnak vetettek alá tizenkét nemzetiséget, amelyek nemcsak szülőföldjüket vesztették el, hanem nemzeti-területi autonómiájukat is, ami pedig addig a többségüknek megvolt. Egészen rövid idő, néhány nap lefolyása alatt százezreket indítottak el szerelvényekre pakolva az NKVD csapatainak kísérete mellett az ország másik végébe, rendszerint Szibériába vagy Közép-Ázsiába.

E műveletek többségéhez Szerovnak közvetlen köze volt. Személyesen ő irányította a volgai németek, a kalmükök, a krími tatárok deportálását, részt vett a csecsenek és az ingusok kitelepítésében.

Ehelyütt nem foglalkozunk a dolog morális-etikai aspektusaival: Szerovnak aligha voltak emiatt lelkifurdalásai. Semmilyen érzelmi megnyilvánulást ezzel kapcsolatban nem találunk a feljegyzéseiben.

Egyébként a lényeg nem is ez. Katonaemberként Szerov hozzászokott, hogy a parancsokat, lett légyenek azok bármilyenek, akár a legszélsőségesebbek is, nem megvitatni kell, hanem teljesíteni. Meg kell mondani, ezt igencsak hatékonyan tette, ezzel a vezetés szemében a deportálás egyik legjobb szakemberévé vált.

Nem véletlen, hogy e feladatok jelentős részét éppen rá bízták. A nemzetiségi végek „megszelídítéséért" 1944-ben, négy hónapos különbséggel, kétszer is kitüntették: Vörös Zászló Érdemrenddel és 1. fokozatú Szuvorov-renddel. (Ez utóbbi kifejezetten hadvezéreknek járó kitüntetés volt, „a hadvezetésben elért kimagasló eredményekért" ítélték oda, Sztálin azonban a maga akarata szerint rendelkezett.)

Tudatosan megszegtük az elbeszélés kronológiai rendjét, amikor e fejezetben egybegyűjtöttük Szerov feljegyzéseinek és visszaemlékezéseinek azon részeit, amelyek az 1941–1944 közötti időben az általa levezényelt „különleges műveletekről" szólnak.

Így együtt meglehetősen átfogó, még ha nem is éppen vonzó képet rajzolnak ezekről a szörnyű eseményekről.

A VOLGAI NÉMETEK

Sztálin már 1941 augusztusában, a háború harmadik hónapjában döntést hoz a volgai németek kitelepítéséről. A németek a Volga mentén Katalin cárnő idejétől telepedtek meg, most Szibériába és Kazahsztánba telepítették ki őket. Egyidejűleg megszüntették a Volgai Német Autonóm SZSZK-t is.

Az okok, még ha kegyetlenek is, de érthetők voltak: a fasiszta csapatok a Volga felé nyomultak. Komoly veszélye volt annak, hogy a szovjetunióbéli németek – „Volksdeutsche" – jelentős része támogatást fog nyújtani árja testvéreinek.

Mostanában valami miatt nem szokás emlékezni rá, de a SZU ebben egyáltalán nem volt élenjáró.

Még 1940-ben, a német bombázások kezdetén a brit hatalom 74.000 olyan polgárt internált, akik az angolokkal háborúban álló államokból származtak. Ezek jelentős része természetesen német volt.

Hamarosan ugyanez zajlott le a „demokratikus" USA-ban is, ahol internálótáborba hurcoltak 120.000 japánt, beleértve nőket, öregeket és gyermekeket is. További 22.000 japánt internáltak Kanadában is.

Arról, hogy miként viszonyultak Hitler és szövetségesei az „ellenséges" népekhez, nem is érdemes szót vesztegetni...

Annak, hogy a háború történetében véghezvitt első tömeges deportálást miért éppen Szerovra bízták, szintén megvan a magyarázata. Hasonló, bár közel sem ekkora tapasztalatot szerzett már korábban is, amikor Ukrajna népbiztosa volt, igaz, kitelepítésnek akkor nem egész népek, hanem csak társadalmi osztályok estek áldozatul, de mégis...

Augusztus közepén sürgősen magához hívatott M. I. Kalinyin, és azt mondta: „Utazzon el, Ivan Alekszandrovics, Szaratovba, ott van nem messze a Volgai Németek Autonóm Köztársasága, amelynek fővárosa Engels! Amint látja, rosszul áll a helyzet a fronton, ha a németek ne adj' isten eljutnak arra a területre, akkor a mi németjeink sok kellemetlenséget okozhatnak nekünk. Ezért a mai PB-ülésen úgy határoztunk, hogy mindannyiukat kitelepítjük szibériai és kazahsztáni területekre. A kitelepítésről szóló rendeletet megírom, telefonon közlöm Szaratovval, maga pedig a kitelepítést követően adja közre! A párt területi párttitkárának, Vlaszovanak* mondja el személyesen, aztán majd én is felhívom!"[1]

Meghallgattam, majd megkérdeztem: „Ki fog nekem ehhez vagonokat adni vagy esetleg a Volgán hajókat?" Azt felelte, hogy ezzel az NKVD helyettese, V. V. Csernisov fog foglalkozni. Mondtam, hogy értettem, elköszöntünk egymástól. Egyébként júniusban-júliusban Ukrajnából már minden németet kitelepítettünk távoli vidékekre, de azok nem voltak sokan, itt viszont voltak vagy négyszázezren.[2]

Még aznap elindultam Szaratovba. Másnap Vlaszovval kimentünk Engelsbe és más német településekre. A németeknek mindenütt sok jószága volt, a gazdaságokat példás

[1] A volgai németek deportálásáról szóló döntést Sztálin láthatóan 1941. augusztus 3-án hozta meg, miután elolvasta a Déli Front parancsnokától kapott rejtjeles üzenetet: „A Dnyeszter melletti hadműveletek rávilágítottak, hogy a német lakosság az ablakokból és a kerítések mögül lőtte visszavonuló csapatainkat... Az egyik faluba behatoló fasiszta-német csapatokat 1941. augusztus 1-jén nagy vendégszeretettel fogadták". A táviratra az ÁVB elnöke dühös feljegyzést írt Berijának: „Nagy feltűnést keltve kitelepíteni őket!" A deportálás valódi előkészítése azonban csak augusztus közepén kezdődött el, miután kijött a SZU Népi Komisszárok Tanácsának és az Össz-szövetségi K(b)P KB-jának 1941. augusztus 12-i, „A volgai németek Kazahsztánba telepítéséről" szóló titkos határozata. Egy sor kutató szerint ez a késlekedés azzal állt összefüggésben, hogy be kellett gyűjteni a termést, mivel az Autonóm Volgai Német SZSZK nagy agrárközpont volt. (Полян П. Не по воле своей... М.: ОГИ-Мемориал, 2001, С. 105–106.).

[2] 1941 júniusában-júliusában Ukrajnából nem telepíthették ki a németeket, amiről az előző lábjegyzetben idézett rejtjeles üzenet is tanúskodik. Lehetséges, hogy Szerov a németek Krímből történt kitelepítésére gondolt, de a Krím akkor nem tartozott Ukrajnához (akkor viszont már igen, amikor Szerov az emlékiratait írta). A németek Krímből való kitelepítése álcázott formában, evakuálásnak feltüntetve történt (lásd: a Tanács SZE-75c számú, 1941. augusztus 15-i határozatát, amely majdnem egy időben keletkezett a volgai németek kitelepítéséről szólóval). Körülbelül 60.000 krími németet szállítottak el az ország belsejébe.

rendben tartották. Ipar semmilyen, néhány mezőgazdasági gépszerelőműhelyen és kovácsműhelyen kívül. A települések viszonylag távol estek egymástól.

Én már meg is csináltam magamnak a kitelepítés tervét. Azokat, akik közel laktak a Volgához, Kujbisevig hajón vinni, ott pedig vonatra szállítani, a többieket pedig azonnal vagonokba rakni.

Amikor visszaértem Szaratovba, szóltak, hogy keresett telefonon M. I. Kalinyin és Csernisov.

Azonnal kapcsolatba léptem M. I. Kalinyinnal, aki lediktálta nekem a Rendeletet, amely már alá is volt írva, nagyjából a következő állt benne:

„Megbízható, a katonai szervektől kapott információk szerint a Volga mentén élő német lakosság körében több ezer és több tízezer diverzáns és kém található, akik a Németországból kapott jelzésre robbantásokat és egyéb diverzáns akciókat kell, hogy végrehajtsanak. A nemkívánatos megtorló intézkedések és a vérontás elkerülése érdekében a SZU Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége szükségesnek ítélte a Volga mentén élő német lakosság kitelepítését más körzetekbe, a földdel való ellátását és részükre állami segítség nyújtását. A SZU Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége utasította a SZU Állami Védelmi Bizottságát a kitelepítés végrehajtására".[3]

Lejegyeztem, és mondtam M. I. Kalinyinnak, több ezer vagy pláne több tízezer kém egy kicsit soknak tűnik, ő viszont elnevette magát és azt felelte: „Ivan Alekszandrovics, én ezt már aláírtam, úgyhogy ne tégy ellenvetéseket!"

Aztán megkérdeztem, mikor és hol tegyük közzé a Rendeletet. „Szaratovban az újságokban, lehet Engelsben is". Ezzel be is fejeztük a beszélgetést.[4] Csernisovval egyeztettem a vagonokat meg a hajókat, valamint az NKVD-alakulatok érkezését is.

Két nap múlva érkezni is kezdtek az alakulatok, én azonnal ki is küldtem őket a településekre, a számításaimmal összhangban.[5]

Két nappal a kitelepítés előtt elmentem a volgai németek területi pártbizottságára, ott elmondtam a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendeletét. A németek síri csendben hallgatták végig szavaimat, a területi párttitkár pedig azt mondta, hogy „Mi kommunisták vagyunk, megtesszük a szükséges intézkedéseket a Rendelet végrehajtásához".[6]

[3] A SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének „A Volga mentén élő németek kitelepítéséről" szóló rendeletét 1941. augusztus 28-án írták alá, Szerov a szöveget gyakorlatilag szó szerint idézi. A dokumentum pusztán névleges volt, mert egy nappal előtte Berija 001158-as utasítása alapján Szerovot már kinevezték a SZU NKVD azon operatív csoportja vezetőjének, amelyet a helyszínre küldtek a deportálás végrehajtására.

[4] A SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendeletét Szerov döntése alapján 1941. augusztus 30-án publikálták az Autonóm Volgai Német ASZSZK *Bolsevik* és *Nachrichten* című lapjaiban.

[5] A művelet végrehajtására a Volga mentére (Engelsbe, Szaratovba, Sztálingrádba) az NKVD 1550 munkatársából, 3250 operatív feladatokat ellátó rendőrből 12350 NKVD-katonából álló kontingenst vezényeltek. A művelet egységes irányítását egy operatív stáb végezte, amelynek vezetője Szerov volt.

[6] Szerov 1941. augusztus 30-i beszámolójában, amelyet Berijának írt, így fogalmazta meg ezt a jelenetet: „Reggel 10-kor a területi párttitkárhoz, Malov elvtárshoz bement a Tagköztársaság Népi Kommiszárok Tanácsának elnöke, Gekman, bejelentette neki, hogy „A Rendeletet elolvastam, helyesnek tartom, mivel a környezetünkben sok gazember van. Vártam ezt, éreztem, hogy nehéz lesz így tovább dolgozni". A beszélgetés további részében GEKMAN felvetette a felmentése kérdését..." (Сталинские депортации 1928–1953. Сборник документов. М.: Демократия, 2005. С. 309.).

Aztán hogy kicsit felélénkítsem őket, magammal vittem a párttitkárt és a területi PB más tagjait, körbejártuk a területet. Ott aztán szomorúan mesélni kezdték, mit terveztek stb. Mondtam nekik, hogy a Rendelet pontosan kimondja, hogy az új helyen földet fognak kapni, jól be fognak tudni rendezkedni, mivel az állam anyagi segítséget is nyújt nekik.

A kitelepítés napján a tisztjeink és katonáink közölték a németekkel, hogy a személyes holmin kívül mekkora rakományt vihetnek magukkal, két nap leforgása alatt kitelepítettünk 470.000 volgai németet.[7]

Ezután maradtam még néhány napot, behívattam a sztálingrádi és a szaratovi területi pártbizottság titkárát, Csujanovot és meg Vlaszovot, a térképen felosztottam közöttük a volgai németek járásait. Ők összevitatkoztak rajta, mert nem akarták elfogadni őket, attól félve, hogy őrizniük kell majd a falvakat stb.

Ekkor kocsiba ültettem őket, elindultunk a településekre szétnézni, azzal a céllal, hogy mi maradt ott a német falvakban, milyen intézkedéseket kell tenni.

Bementünk előbb Engelsbe, az autonóm terület központjába. Szerencsére ott oroszok laktak, úgyhogy megmaradtak a hatalom képviselői, minden rendben volt.

Elindultunk a falvakba. Közeledünk egy faluhoz, látjuk ám, hogy jól táplált tehéncsordák, borjúk és birkanyájak legelésznek. A faluban az istállókban előkészítve a széna, jól tartott lovak állnak bent. Helyenként már lekaszálva a fű, szénaboglyák sorakoznak. A mezőkön búzatáblák stb. Egyszóval, jó kis házak, állattartás stb.

Amikor körbejártunk 3-4 falut, mindenütt ugyanezt láttuk, akkor a területi párttitkárok előbb csak egymással kezdtek el beszélgetni, de aztán engem is belevontak a beszélgetésbe azt illetően, hogy „Ezek a falvak közelebb esnek Szaratovhoz" – mondta Vlaszov, Csujanov pedig vitatkozik vele, azt mondja, hogy inkább a Sztálingrádihoz esnek közelebb.

Amikor felosztottam a járásokat, akkor amiatt vitatkoztak velem, hogy nekik nem kell ez vagy az a járás, most pedig, amikor látták, milyen jó állapotban van az állatállomány és a falvak, akkor mindjárt arról győzködtek, hogy csapjam az ő területükhöz őket.

Végül, amikor körbejártuk a falvakat, ismét bementünk a szaratovi területi pártbizottságra, térképen újra pontosítottuk, kinek melyik járás fog jutni. Igaz, Vlaszov elégedetlen maradt a végleges döntésemmel.[8]

A döntésem jóváhagyásáért felhívtam M. I. Kalinyint, jelentettem, hogyan osztottam el a járásokat. Ő jóváhagyta a döntésemet és hozzátette: „Mi ezt nem irányoztuk elő, de jól tetted, Ivan Alekszandrovics, hogy megoldottad". Ezt követően visszatértem Moszkvába, jelentést tettem M. I. Kalinyinnak a rendelet teljesítéséről.

[7] A hivatalos dokumentumok szerint szeptember 3. és 20. között Szibériába és Kazahsztánba szállítottak 438.700 németet, többek között az Volgai Német Autonóm SZSZK-ból 365.800 főt, a Sztálingrádi körzetből 26.200 főt, a Szaratovi körzetből 46.700 főt. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a németek deportálása az ország más területeiről (Moszkvából, Rosztovból, a Kaukázusból, Zaporozsjéből, Voronyezsből). 1941 októberére már 856.158 embert telepítettek ki, a háború egész ideje alatt pedig a majdnem másfél milliós szovjetunióbéli németből 1.200.000 vált jogfosztottá.

[8] A SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1941. szeptember 7-i rendelete értelmében a Szaratovi területhez került az egykori Autonóm Volgai Német SZSZK 15 járása, a Sztálingrádi területnek pedig 7 járás jutott.

AZ „ULUSZOK" MŰVELET

A második tömeges deportálásról – a karacsájokéról – Szerov semmit sem ír. Csak közvetett utalás történik rá. Szerov az 1954-es visszaemlékezései között felidézi azt a szemrehányást, amelyet a KB elnökségi ülésén Mihail Szuszlov tett neki: hogy azt mondja, „Amikor a karacsájokat telepítetted ki, nem mentél be a területi pártbizottságra!" (A háború éveiben az SZKP eljövendő ideológusa az Ordzsonikidzei Területi Pártbizottság első titkára volt.)[9]

Mindeközben a dokumentumokból ismeretes, hogy a karacsájok kitelepítése, az 1943. november 2. előtti napon Szerov Mikojan-Saharszkba (a mai Cserkesszkbe) érkezett, direkt azért, hogy ellenőrizze, készen állnak-e a kitelepítésre. Ő adta meg az utolsó utasításokat az NKVD alakulatainak is. Összességében akkor 68.938 embert deportáltak, akiket Sztálin kollektívan árulással vádolt.

(A vezér dühét az a németek alóli felszabadítás után elindult aktív ellenállás váltotta ki, amelyet az illegalitásban lévő szovjetellenes karacsájok fejtettek ki. 1943 februárjában éppen Szerov vezette a helyi bandák elleni csekista-katonai műveleteket. Csak 1943 első felében 65 bandát likvidáltak.)[10]

A következő műveletről viszont, amely az „Uluszok" fedőnevet kapta, Szerov elég részletesen beszámol. Erre a műveletre közvetlenül az új, 1944-es év előtt, december 28-29-én került sor. A célja a kalmük nép teljes deportálása volt.

Nem sokkal előtte a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének és a Népi Komisszárok Tanácsának határozatával megszüntették a Kalmük Autonóm Köztársaságot, a területét pedig felosztották egymás közt a szomszédai: Sztálingrád, Rosztov, Asztrahán, Sztavropolje. A tagköztársaság korábbi fővárosát, Elisztát ettől kezdve Sztyepnojnak nevezték.

Mint általában, ennek okaként is Sztálin dühe szolgált, aki úgy tartotta, hogy a megszállás idején a helyi lakosság aktívan együttműködött az ellenséggel, nem tanúsított velük szemben kellő ellenállást.

Ezen kívül, már Kalmükföld 1943-as felszabadítása után is aktívan fenntartotta működését kb. 50 dezertőrökből, rendőrökből meg azokból az egykori légiósokból álló banda, akikből a németek a kalmük lovassági hadosztályt szervezték.

Közel sem teljes adatok szerint 1943-ban a banditák 11 hónap alatt 28 fegyveres rajtaütést és rablást hajtottak végre, nem számítva ide katonák, tisztek, szovjet pártaktivisták meggyilkolását. („...sok kalmük – állt a Legfelsőbb Tanács Elnökségének határozatában –, miután a Vörös Hadsereg kiűzte a megszállókat, bandákba verődött, aktívan ellenállt a Szovjethatalom szervezeteinek, amelyek a németek által tönkretett gazdaság helyreállításával foglalkoznak, banditatámadásokat hajtanak végre a kolhozok ellen, terrorizálják a környező lakosságot.")

1943 végére egyébként az ellenállás fészkeit az NKVD erői már szétverték, ezért semmilyen célszerűséget (már elnézést az efféle cinizmusért) nem szolgált a kalmükök deportálása. A vezér részéről inkább valami személyes bosszú volt ez: egyfele „bosszúhadjárat".

Az „Uluszok" művelet első és alapvető szakaszában, amelyet Szerov irányított, 46 szerelvénnyel Szibériába deportáltak 93.919 embert.

1943 szeptembere. Behívattak a Főhadiszállásra, ahol Sztálin elvtárs felolvasta a Rosztovi Front parancsnokának, Jeremenkónak[11] táviratát, amelyben azt írta, hogy a

[9] Lásd ezzel kapcsolatban a Tizenhatodik fejezetet.

[10] Бугай Н. «Л. Берия – И. Сталину: После Ваших указаний проведено следующее...» М.: Гриф, 2011. С. 204–205.

[11] Elírás. A. Jeremenko tábornok a Déli Front parancsnoka volt, amely 1943 telén felszabadította Rosztovot.

rosztovi frontszakasz sikeres működését erőteljesen gátolják annak a zászlóaljnak kalmük lovasszázadai, amelya háború első napjaiban átállt a németekhez, a frontparancsnok most kéri e bandák likvidálását.

Emlékszem egy történetre. A polgárháború egykori hőse, Oka Ivanovics Gorodovikov* lovas katona, származását tekintve kalmük, aki telve volt hazafias hévvel (amelynek őszinteségében nem kételkedem), 1941-ben engedélyt kért rá Sztálin elvtárstól (ezt Scsagyenko mesélte nekem), elment a Kalmük ASZSZK-ba, hogy megszervezzen egy lovassági hadosztályt a földijeiből.

Miután megtette, jelentette Scsagyenkónak, mivel ő akkor a népbiztos hadszervezési helyettese volt, a távirat végére odaírta, hogy Scsagyenko adja át Sztálin elvtársnak azt a kérést, hogy a kalmük hadosztályt „Gorodovikov-hadosztálynak" nevezhessék el, azért, hogy a neve harcra buzdítsa a kalmüköket. Scsagyenko ezt persze nem adta át Sztálin elvtársnak.

Nem sokkal az után, hogy Gorodovikov visszatért Moszkvába, kiderült, hogy a kalmük hadosztály átállt a németekhez.[12]

Scsagyenko egyszer a jelenlétemben is ugratta Gorodovikovot (akivel egyébként jó barátságban voltak): „Oka Ivanovics, esetleg most, amikor átálltak a németekhez, ne jelentsem Sztálin elvtársnak, hogy a kalmük hadosztályt Gorodovikovról nevezzük el?" Oka dühöngött ugyan, de hallgatott. Patrióta érzelmeiből nyilván nem futotta az egész hadosztály számára.

Sztálin elvtárs parancsba adta, hogy likvidáljam ezeket a gazembereket, mivel bevették magukat Kalmükföldre, kifosztják a frontra igyekvő konvojokat, megölik a vöröskatonákat, rajtaütéseket szerveznek stb.

Mivel a táviratban az állt, hogy a kalmük lovasszázadok német fegyverekkel vannak felfegyverkezve, Sztálin elvtárs azt mondta nekem: „Parancsba adjuk a Kotyelnyikiben (Sztálingrád alatt) állomásozó repülőhadosztálynak, hogy bocsásson a rendelkezésére egy repülőezredet!" Elköszöntem, majd indultam Elisztába.

Találkoztam a hadsereg képviselőivel, akik tényleg rettentően panaszkodtak a kalmükökre.

Néhány napon át az ügynökségünkön keresztül megpróbáltam kideríteni, hol rejtőznek a banditák, de mihelyt megérkeztem az adott járásba, ők elvonultak, a helyi kalmükök pedig nem akartak róluk beszélni.

[12] A 110. és 111. Önálló Kalmük Lovas-zászlóaljak 1941. november végén kezdtek megalakulni. A területi pártbizottság és Kalmük ASZSZK Népi Komisszárok Tanácsa határozata értelmében a 110. zászlóalj Sz. Bugyonnij, a 111. pedig O. Gorodovikov nevét vette fel.
Később azonban, mivel az új típusú háború körülményei között a lovasság nem volt túl hatékony, a 111. zászlóalj szervezését leállították, személyi állományát átadták a 110. zászlóaljnak. 1942 júniusától a kalmük lovasság az Észak-Kaukázusi Front 51. hadseregének kötelékében vett részt a harcokban. Igaz, mindeközben a hadosztályból tömeges dezertálásokra került sor. A németek által elfoglalt kalmük területeken a dezertőrök gyakran beléptek a Wehrmacht által szervezett kalmük lovasszázadokba. A szovjet katonai vezetés ennek ellenére nem számolta fel a 110. hadosztályt, hanem azon igyekezett, hogy feltöltse. Amikor 1943 februárjában mégis megszüntették a hadosztályt, a kalmükök mindössze az állomány 11%-át tették ki.

Minden bandita lovon járt, könnyű fegyverzete – géppisztolya, puskája – volt. 3-4 méter mély horhosokban tartózkodtak, eléjük őrséget állítottak, mihelyt megjelentek a csapataink (egy NKVD ezred), azonnal olyan területekre vonultak vissza, ahol nehéz volt gépkocsival közlekedni.

Látom, hogy ezzel a taktikával sokáig fogok velük vesződni. Kihívtam az elisztai reptérre egy köteléknyi, reaktív fegyverrel felszerelt vadászgépet és két U-2-est.

Amikor a gépek megérkeztek, az egyik U-2-esen felszálltam megkeresni a banditákat a sztyeppén. A körülbeli irányt, ahol tartózkodhattak, ismertem. Valóban, úgy 40 perc elteltével az egyik falu környékén látom ám, hogy megy egy nagyjából 100 főből álló lovas, német egyenruhában.

Megmutattam a pilótának, ő rájuk fordult, a lovas oszloptól jobbra elrepült mellettük, hogy megnézhessük őket. Látom, hogy odalent lövések füstje csap fel. Ezek a gazemberek lőni kezdtek a repülőnkre. Ekkor már minden kétségem eltűnt afelől, hogy ezek bizony az áruló kalmükök.

Szóltam a pilótának, hogy induljon el a másik irányba, repüljön távolabbra a lovasoktól, ahová már nem érnek el a golyók. A helyet, amerre a banditák mentek, bejelöltem a térképen.

Fél óra múlva ismét intettem a pilótának, hogy merre forduljon, hogy újra megnézzük magunknak ezt a bandát. Repültünk úgy húsz percet, de a lovasok sehol. Szóltam a pilótának, hogy körözzön. De akkor sem találtuk őket. Mintha csak a föld nyelte volna el őket.

Mentünk tovább előre. Néhány perc múlva az egyik horhosban füstöt vettem észre. Mutattam a pilótának, hogy kerüljünk oldalra a füsttől, ne repüljünk rá, hanem tegyünk úgy, mintha csak véletlenül járnánk arra. Aztán megláttuk a kalmük banditák vágtató századát. Bejelöltem a helyet a térképen, visszarepültünk a reptérre... Amikor a hátország felől két repülővel megközelítettük a vízmosásban elhelyezkedő kalmüköket, nyomjelző lövedékekkel puskából tüzet nyitottak ránk...

Intettem a pilótának, hogy meredeken emelkedjen fel. Megértette, de mutatta, hogy akkor a vízmosás fölött kell elrepülnünk. Én pedig mutattam neki, hogy teljes gázzal előre.

Amikor elrepültünk a kalmükök felett, tüzet nyitottak ránk. Láttam odalent a torkolattüzeket, aztán a reptéren meg is találtuk a gép szárnyain a lyukakat.

Tíz perc múlva visszaért Tuzslov is, az ő gépén is találtunk lyukakat.

Egyszóval, békés úton a kérdést nem tudtuk megoldani. Még fényes nappal volt. Elmentem az NKVD ezredhez, amelyet a rendelkezésemre bocsátottak,[13] teherkocsira ültettem egy szakasz aknavetőst, géppuskást és géppisztolyost, úgy döntöttem, körbekerítem velük a kalmüköket, vagy megadásra késztetem, vagy lelövetem őket.

Azon a vidéken, a vízmosásokat leszámítva, sík a terep. Gyorsan odaértünk a vízmosáshoz. A tűzfegyvereket azzal a számítással helyeztettem el, hogy ha a tüzelésünk után a kalmükök menekülni próbálnak a horhosból az aknavetők elől, amelyeket az út

[13] Szerovnak Kalmükföldön rendelkezésére bocsátották az NKVD 3. gépesített lövészezredét, amely korábban mellesleg részt vett a karacsájok kitelepítésében. A műveletben rajtuk kívül még majdnem 3.000 NKVD-tiszt is részt vett.

mentén állíttattam fel, akkor a géppisztolyos szakasszal (25 fővel) én azonnal betörök a vízmosásba, amelyet „megtisztítunk" a kalmüköktől, vagy elfogjuk őket.

A balszárnyra felállíttattam a géppuskás szakaszt (négy géppuskával). Szóltam a szakaszparancsnoknak, hogy addig ne nyissanak tüzet, amíg a kalmükök elő nem bújnak a vízmosásból, el nem kezdenek futni a sztyeppén.

A szakaszparancsnok, egy húsz év körüli fiatalember, akin látszott, hogy még nem szagolt puskaport, a kérdésemre, hogy világos-e a feladat, azt felelte: „Világos", majd rám nézett és azt mondta: „Tábornok elvtárs! Ezek itt akár-le is lőhetnek engem?" Azt hittem, hogy viccel, én is csak tréfából azt feleltem neki: „Perszel", és már indultam is az aknavetősökhöz.

Furcsa volt, hogy amikor felállítottuk a fegyvereket, a kalmükök kétségtelenül láttak minket, de nem lőttek ránk.

Amikor mindennel készen voltunk, parancsot adtam, hogy nyissanak tüzet az aknavetőkkel a vízmosásra. A kalmükök puskákból feleltek rá, ami a legkellemetlenebb volt, hogy nyomjelző lövedékekkel. Hasra vágtuk magunkat.

Amikor az ember fekszik, csak hallja, hogyan fütyülnek a golyók, ez kellemetlen, de nem túl erős hatás. Nem különösebben váltja ki azt a félelemérzést, hogy akár le is lőhetik. Egészen más hatást kelt, amikor az ember 300 méterről látja, ahogyan közeledik felé egy fehér vagy vörös pont. Ez azonnal hasra kényszerít. Még ha hallja is az ember, hogy a golyó 2-3 méterre fúródott a földbe, akkor is kellemetlen.

Rákiáltottam az aknavetősökre, hogy fokozzák a tüzet. Néhány perc múlva láttam, hogy a kalmükök a vízmosásban mozgolódni kezdtek, elindultak a vízesés hosszában, hogy arrafelé meneküljenek, ahová a géppuskákat telepíttettem. Vagyis nincs szándékukban megadni magukat.

Némi várakozás után meghallottam, hogy megszólaltak a géppuskák. Ekkor a nyomjelző lövedékek ellenére felálltam, előrántottam a Mauseremet, odakiáltottam a géppisztolyos szakasznak: „Utánam, támadás!" Ezzel rohantam is előre. A katonák pedig, ahogy feküdtek, úgy is maradtak.

Aztán odakiáltottam a szakaszparancsnoknak: „Felállítani a szakaszt, utánam!" A szakaszparancsnok felállt, megismételte a parancsot, de az ő parancsát sem teljesítették. Nem maradt más hátra, mint fegyverrel kényszeríteni őket támadásra. Én ezt nem csináltam, mert az eset nem a frontvonalban történt.

Félreálltam, égtem a dühtől. Ki képezte ki ezeket az NKVD-katonákat, akiknek az első nehezebb pillanatban inukba szállt a bátorságuk? Nesze neked NKVD-sereg, az úgynevezett „válogatott" csapat.

Ekkor eszembe jutott Apollonov, az NKVD-főnök katonai egységekért felelős helyettese, aki sosem járt kint a fronton, két kézzel kapaszkodott a belső hadseregbe, hogy senkinek se adja át őket, másként a „főparancsnok" sereg nélkül marad, akkor kiküldhetik a frontra. Itt az eredménye a fegyelmezésnek és a kiképzésnek. Ez persze valószínűleg az egyetlen ilyen eset volt, de akkor is kellemetlen. Hallgatózom – a géppuskások nem lőnek, közben sötétedni kezd, látom, hogy a kalmükök kimásznak a vízesésből, büntetlenül szétszóródnak a sztyeppén. Lóra ülve a balszárny felé vágtattam, ahol a géppuskák voltak felállítva.

Zavarba jöttem, mert látom, hogy a katonák összebújva ülnek a géppuskák mellett, nem lőnek. Odakiáltom nekik: „Miért nem lőnek?" A szakaszparancsnok helyettese odajön hozzám, jelentette: „Lelőtték a szakaszparancsnokot".

Látom, hogy a szakaszparancsnok valóban holtan fekszik. Kérdezem: „Hol érte a golyó?" Mutatják, hogy a térdén. Furcsa! „Hát még?" „Másutt sehol".

Szétszakítom a nadrágot a térdén, látom, hogy a golyó szétroncsolta a térdkalácsát, de semmi több. Hasonló helyzetben, a legrosszabb esetben az ember ilyenkor sántítani kezd, de semmiképp sem hal meg. Nem értem. Talán a félelemtől halt meg?

Egyszóval, minden rosszul alakult. A kalmükök a sötétben kimenekültek a sztyeppére.

Másnap meghagytam, hogy boncolják fel a szakaszparancsnok holttestét, jelentsék az eredményt. Este meg is jött az ezredorvos és azt mondta: a halál oka – szívszélhűdés. Minden világos lett. Ez a fiatal, tapasztalatlan fiú, aki úgy látszik, képzelődő is volt, arra hangolta rá magát, hogy meg fogják ölni, így amikor könnyű sebesülés érte, szívszélhűdésben meghalt. A tanulság: légy bátor, legyen erős akaratod, tedd meg a szükséges intézkedéseket, hogy ne kerülj bajba!

Aztán még sokat kellett küszködnöm a kalmükökkel, míg végre el nem fogtuk mindet. Kis csoportokban kellett felderíteni őket, mert 5-7 fős csapatokra oszlottak szét, aztán bekeríteni és elfogni őket. Sokan civilbe öltöztek, fegyverrel a kézben csavarogtak a települések között. A kalmükök pedig nem adták ki nekünk ezeket a banditákat. Aztán felhívtak Moszkvából, hogy térjek vissza.

Megkaptam az ÁVB határozatát, mely szerint a Vörös Hadsereg hátországában elkövetett szovjetellenes cselekedeteikért a kalmüköket ki kell telepíteni a SZU távoli vidékeire.[14] Rám bízták e feladat végrehajtását.

Összehívtam a területi pártbizottságra a pártbizottság munkatársait, elkezdtük megvitatni, hogyan hajtsuk végre az ÁVB határozatát.

A megbeszélés nyugodt légkörben folyt. A kalmükök elismerték a bűnüket, hogy rosszul végezték embereik hazafias nevelését, ezzel magyarázhatók az efféle szovjetellenes megnyilvánulások.

A területi pártbizottság szétküldte a határozatot a járásokba, hogy előkészüljenek a kitelepítésre, meg kell mondanom, hogy minden különösebb bonyodalom nélkül ki is telepítettük őket.

Igaz, a szovjethatalom iránti gyűlöletük egy sor esetben megmaradt, az egymás közötti verekedésben nyilvánult meg. Egyszer, amikor be akartam érni az egyik kalmük konvojt, láttam, amint az egyik autóból kidobnak egy másfél év körüli gyermeket. Mire odaértünk, a gyermek már halott volt.

Egy másik autóból egy kalmük nő repült ki, eltört a lába, kiabált valamit a saját nyelvén. Felültettük egy másik kocsira.

Összességében az ÁVB határozatát teljesítettem, majd visszatértem Moszkvába.

[14] Az „Uluszok" hadművelet formálisan nem az ÁVB, hanem a SZU Népi Komisszárok Tanácsa 1943. december 28-i, 1432-425-ös számú, „A KASZSZK-ban élő kalmükök kitelepítése az Altaji és a Krasznodari vidékre, valamint az Omszki és a Novoszibirszki területre" című határozata alapján zajlott.

A „LENCSE"[15] MŰVELET

Szerov többször is járt az Észak-Kaukázusban, erről az Ötödik fejezetben részletesen szó van. 1942 őszén már volt alkalma meggyőződni róla, hogy Csecsen-Ingusföldön szélsőséges földalatti mozgalom működik, amely elsősorban dezertőrökből és köztörvényes bűnözőkből áll. Arról pedig, hogy miként tudnak harcolni a csecsenek, a közelmúlt történelméből mi is pontos képet alkothattunk.

Csak információképpen: 1941 és 1944 januárja között a Csecsen-Ingusföldi Autonóm SZSZK-ban mintegy 55 bandát likvidáltak. Az NKVD operatív nyilvántartása szerint több mint 150 banda létezett, amelyek kb. 3.000 főt számláltak. Működött az illegális Ideiglenes Népi-Forradalmi Kormány. Mielőtt Szerov először a Kaukázusba érkezett, amikor úgy nézett ki, hogy a németek már-már elfoglalják a kaukázusi hágókat, a felkelők fegyvert fogtak gyakorlatilag minden hegyi járásban. Közvetlen kapcsolatban álltak a német hírszerzéssel, amelynek képviselőit repülőgépekről dobták le. Reális veszély fenyegetett, hogy csapást mérnek a szovjet seregekre a hátország felől.

Ugyanakkor a fasiszták Groznijig és az ottani kőolaj-feldolgozókig nem tudtak eljutni, a frontvonal visszább húzódott. Sztálin azonban nem bocsátotta meg a csecseneknek az Ideiglenes Forradalmi Kormányt.

Annak ellenére, hogy a frontra küldött csecsenek és ingusok túlnyomó többsége hősiesen harcolt (több tucat közülük megkapta a Szovjetunió Hőse kitüntetést), a Vezér ismét egy egész népre öntötte ki dühét.

1944. január 31-én a SZU ÁVB szigorúan titkos határozatot (5073) fogadott el a Csecsen-Ingusföldi ASZSZK megszüntetéséről. A tagköztársaság teljes lakosságát „a fasiszta hódítókkal való bűnrészesség" miatt deportálni kellett Közép-Ázsiába.

A műveletet, amely a „Lencse" fedőnevet kapta, személyesen Lavrentyij Berija vezette. A művelet február 23. és március 9. között zajlott. A népbiztossal tartott az Észak-Kaukázusba szinte minden helyettese, köztük Szerov is.

Nem nagyon érthető, hogy miért, de amikor Szerov leírja ezeket az eseményeket, egyetlen szóval sem említi meg Beriját: előfordulhat, hogy a kegyvesztett nemzetbiztonsági marsallt politikai megfontolások miatt hagyta ki a kéziratból.

Amikor megérkeztünk Groznijba, az NKVD négy helyettese (én, Kruglov, Kobulov és Apollonov) azonnal felosztottuk magunk között a járásokat, amelyekért külön-külön mi feleltünk, számba vettük a csecseneket stb. Parancs szerint rám hárult még az egész irányítása is.[16]

Már az első értekezlettől kezdve, amelyet a vezető munkatársaknak és tábornokoknak tartottam, amelyen elmondtam, mivel kell kezdeni és mit kell tenni, láttam, hogy figyelmesen hallgatnak, a végén kérdéseket tesznek fel, amelyekből meggyőződtem, hogy fogalmuk sincs, hogyan lehet egy és ugyanazon órában elkezdeni és egy napon befejezni az egész műveletet.

[15] A lencse oroszul: csecsevica. *(A fordító jegyzete.)*

[16] Csecsen-Ingusföld területét négy operatív szektorra osztották fel, a négy népbiztoshelyettes egy-egynek a felelőse lett. A műveletben precedens nélkül hatalmas erők vettek részt: az NKVD és az NKGB 19.000 operatív munkatársa, valamint az egész ország területéről állítólag „hegyi körülmények közötti" gyakorlatozás céljából odairányított NKVD-egységek (kb. 100.000 katona és tiszt).

Az instrukciókat követően kiküldtem őket a járásokba a gyakorlati feladatok elvégzésére. Én magam felhívtam a csecsen-ingusföldi területi pártbizottság titkárát, Ivanovot, megállapodtam vele, hogy fogunk tartani egy értekezletet, amelyen részt fognak venni a területi párttitkárok, a Csecsen-Ingusföldi ASZSZK Népi Komisszárok Tanácsának elnöke, Mollajev és az ő helyettesei.

Az értekezleten Ivanovval bejelentettük az ÁVB és a SZU Kormánya által a kitelepítésről hozott határozatot, meg hogy a Szovjet Kormány milyen vádakkal illeti a csecseneket és az ingusokat.

Felhoztam egy sor példát a csecsenek és ingusok áruló magatartására, szóltam többek között a csecsenekből és ingusokból álló, a Groznij hátországában, a hegyekben található bandákról is, amelyeket fasiszta tisztek irányítottak, a fegyverekről, amelyeket a németek dobtak le nekik, a csecsenek és ingusok pedig örömmel készültek arra, hogy a Groznij számára nehéz pillanatban a hátországból hátba támadják.

A területi pártbizottságok és a népi komisszárok tanácsának vezetői egyébként tudtak a testvéreik aljas magatartásáról, a Csecsen-Ingusföldi ASZSZK Népi Komisszárok Tanácsának elnöke, Mollajev pedig még ki is egészítette néhány erre vonatkozó ténnyel a hozzászólásomat. Szigorúan megtiltottuk, hogy bárkinek is beszéljenek a határozatról, majd távoztak.

Az előkészület néhány napig tartott, majd összehívtam a SZU belügyi népbiztoshelyetteseit, hogy ellenőrizzem a többi kerület felkészültségét. Ezen az értekezleten tények hangzottak el a csecsenek és ingusok más hátországbeli járásokban kinyilvánított ellenséges magatartásáról, néhányan, a kifejezetten szovjetellenesek pedig nyíltan várták a németeket, az oroszokat meg az NKVD munkatársait azzal fenyegették meg, hogy „hamarosan leszámolnak velük".

Természetesen biztos vagyok benne, hogy nem minden csecsen és ingus volt ilyen hangoltságú, mert sokan közülük a kőolaj-feldolgozó üzemekben és más helyeken dolgoztak, jól kerestek, aligha gondolkodtak így.

Miután ellenőriztem, készen állnak-e az állomásokon a vagonok, helyükön állnak-e a csapatok, az „operatív szektorok", ahogyan magunkat neveztük, teljesen felkészültek-e, kijelöltem a művelet kezdetének napját és óráját.

A művelet kezdetének napján mozgásba lendültünk. A kitelepítendőknek megengedtük, hogy magukkal vigyék személyes holmijukat, élelmiszert stb.

Meg kell jegyezni, hogy ezen a napon a kitelepítendők különösen ellenséges hangulatban voltak, én viszont hallottam, hogyan mosolyogtak rajtuk és beszéltek hozzájuk az oroszok: „Na, gazemberek, ti akartatok velünk leszámolni?", és az öklüket rázták feléjük.

Estére minden befejeződött, a vonatok elmentek, mi pedig értekezletet tartottunk, amelyen megállapítottuk a kitelepítettek végső számát – 475.000 ember –, én pedig jelentettem Moszkvába, hogy az ÁVB határozatát végrehajtottuk.[17]

[17] Ahogyan 1944. február 29-én Sztálinnak jelentette, a művelet során 387.229 csecsent és 91.250 ingust deportáltak.

A kitelepítés során előfordult néhány lövöldözés és késelés, amelyet az NKVD katonái és tisztjei ellen követtek el.[18]

Másnap táviratot kaptam a Népbiztosok Tanácsa elnökétől, Mollajevtől, aki az új tartózkodási hely felé vezető útról [írta], hogy a kitelepítés szervezetten zajlott, az ÁVB döntése helyes volt, nekem pedig gratulált a sikeres végrehajtáshoz.

TISZTOGATÁS A KRÍMBEN

A vajnahok (csecsenek és ingusok) után sor került más kaukázusi népekre is, amelyeket Sztálin kollektív kollaborációval vádolt.

Már 1944 februárjában Berija, Szerov és Kobulov megérkezik Nalcsikba, ahol hozzálátnak a balkárok deportálásának előkészítéséhez. (Március 8-9-én innen több mint 37.000 embert telepítettek ki.) Igaz, Szerov a feljegyzéseiben erről nem tesz említést.

A hamarosan felszabaduló Krím „megtisztításáról" azonban igencsak részletesen ír. Szerov még csak nem is titkolja, hogy a krími tatárok kitelepítése után éppen az ő kezdeményezésére történt meg a bolgárok, örmények és görögök deportálása a Krím-félszigetről.

A művelet első szakasza 1944. május 18-20-án zajlott: Közép-Ázsiába telepítették ki az egész krími tatár lakosságot, több mint 191.000 embert.

Csapataink csak nem sokkal korábban szerezték vissza a félszigetet. A krímiek két és fél évet töltöttek el német fennhatóság alatt. Egyáltalán nem meglepő, hogy sokan közülük a megszállók szolgálatába álltak.

Krími tatárokból kilenc zászlóaljat szerveztek, valamint felfegyverzett védelmi egységeket is, amelyek aktívan részt vettek a megtorló intézkedésekben és a partizánok elleni harcokban.

Tragédiát az jelentett, hogy a krími tatárok körében a partizánmozgalom is igen erőteljes volt, vagyis szó szerint testvér testvér ellen harcolt.

A korábbi érdemeket most azonban senki sem vette figyelembe. Az árulás vádja az egész népre vonatkozott.

Már beköszöntött 1944, én pedig még mindig a hegyekben elrejtőzött csecsen-ingus bandákkal vesződtem.

Amikor visszatértem Moszkvába, bajtársaim a Főparancsnokságról azt mesélték, hogy a 4. Ukrán Front parancsnoka, Tolbuhin hadseregtábornok táviratot küldött a Főhadiszállásra, amelyben kifejtette, hogy Szimferopol elfoglalása után, április elején a helyi lakosok beszámoltak neki a németekkegyetlenségeiről, különösen a krími tatárokéról, akik a németek kedvében akartak járni. Mostanra a tatár vezérek visszahúzódtak a hegyekbe és az erdőkbe, ott rejtőzködnek, de gyakran rátámadnak a helyi lakosságra, kifosztják, megölik és felakasztják őket. A rejtjeles üzenet végén Tolbuhin kéri az ÁVB-t, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket.

Másnap kijött az ÁVB határozata, amelyben ez állt: megbízni az NKVD népbiztos-helyettesét, Szerovot, hogy gyors ütemben telepítse ki a krími tatárokat az ország mélyébe.[19]

[18] A kitelepítés során letartóztattak 2016 embert, akik ellenállást tanúsítottak vagy megpróbáltak elrejtőzni, lefoglaltak 20.072 darab lőfegyvert.

[19] Szerovot és a GB népbiztosának első helyettesét, Kobulovot Berija és Merkulov 1944. április 13-i parancsával vezényelték ki a Krímbe. Az ÁVB „A krími tatárokról" szóló, 5859cc számú rendelete csak 1944. május 11-én jelent meg. E dokumentum előírta a tatárok kitelepítését a félszigetről, mivel sokan közülük „elárulták a Hazát... aktívan együttműködtek a német megszállókkal... kitűntek a szovjet partizánokkal szembeni különös kegyetlenségükkel". A dokumentumot egy korábbi, 1944. április 2-i, 5943cc számú, „A krími tatár lakosság kitelepítéséről a KrASZSZK és az ÜzbSZSZK területéről" elnevezésű határozat alapján fogadták el (lehetséges, hogy Szerov erre a dokumentumra utal). Az ÁVB májusi határozatának tényszerű alapjául azonban éppen Szerov és Kobulov Berijának küldött jelentései szolgáltak.

Másnap elrepültünk a Krímbe. Berija „segítségül" mellém adta Kobulovot.[20]

Megérkeztünk a front stábjához, amely Szimferopoltól északra, egy bolgár faluban tartózkodott. Jelen voltak: A. M. Vasziljevszkij megbízott marsall és a frontparancsnok, Tolbuhin tábornok, valamint a front vezérkari főnöke, egykori akadémiai bajtársam, Birjuzov altábornagy*.

Baráti hangvételű találkozás volt. Meséltek azoknak a tatároknak kegyetlenségeiről, akik nem vonultak el a németekkel, hanem lehetséges, hogy éppen az ellenség küldi őket, mivel a Krím déli partvonalát, Feodoszijától Jevpatorijáig a német és román csapatok foglalták el.[21] Szimferopolt mindössze két nappal korábban szabadították fel, de a németek, akik Szevasztopolban tartózkodnak, szinte minden éjszaka alacsonyan szálló gépekről bombázzák a várost.[22]

Ezzel kapcsolatban mondom, hogy az elmúlt éjjel, pontosabban este 21 órakor is fölénk repültek a németek, megszórtak bennünket 50 kg-os bombákkal. Éppen vacsoráztunk. Hirtelen megrepedt a mennyezet, hullott a vakolat. Kobulov elsápadt, az asztal alá mászott!

Én röhögni kezdtem, csak állok és bámulom. A következő robbanásnál elment a villany. Ekkor Kobulov kirohant az udvarra, azt kiabálta: „Gyerünk az óvóhelyre!" Tudtam, hogy az udvaron nincs óvóhely.

Odafutottunk a kerítéshez, látok ott egy bunkert. Kobulov ordít: „Mássz be!" Lementem két lépcsőfokot, aztán arra gondoltam, érdemes-e lemenni egy ilyen tömegsírba. Ekkor felrobbant egy bomba az utcánkban, közvetlenül a házunk mellett.

Kobulov rohant a bunkerbe, amelyet a távollétemben Kobulov parancsára ástak ki.

Vasziljevszkij elvtárssal és Tolbuhin elvtárssal megállapodtunk, hogy kiderítjük a krími tatárok létszámát, aztán közös javaslatot teszünk az ÁVB-nek, miként járjunk el. Én arra gondoltam, hogy hajtóvadászatot rendezünk a hegyekben, letartóztatjuk a banditákat.

[20] A műveletet Szerov és Kobulov együtt dolgozta ki. A kettejük aláírásával ment el Berijának a távirat: „...az Ön utasításainak megfelelően a folyó év május 18-án megkezdett, a krími tatárok kitelepítését célzó művelet ma, május 20-án 16 órakor befejeződött". (Сталинскиедепортации 1928–1953. Сборникдокументов. М.: Демократия, 2005. С. 501–502.).

[21] Az 1944. május 10-i állapot szerint a Krímben letartóztatták az ellenség 5138 bűnsegédjét és más szovjetellenes elemet, elkoboztak 5595 puskát, 337 géppuskát, nagy mennyiségű löszert és gránátot. Lázadások kitörésére is sor került: így például a muzulmán járási bizottság csapata Feodoszija körzetében megölt tizenkét vöröskatonát. (Бугай «Л. Берия – И. Сталину: После Ваших указаний проведено следующее.»» М.: Гриф, 2011. С. 246, 416.).

[22] Szimferopolt 1944. május 13-án szabadították fel a szovjet csapatok. Így tehát Szerov és Kobulov május 15-én vagy 16-án érkezett oda.

A katonatisztek azonnal ellentmondtak. A kérdés világos, a tatárokat ki kell telepíteni. Katonákat adunk, teherkocsikat adunk, egy hét alatt elszállítani őket, mivel az ÁVB parancsa szerint a frontparancsnokságnak a hónap folyamán meg kell tisztítania a Krímet a németektől.

Na, jól kezdődik. Mondtam, hogy nekünk is tartanunk kell az időt. Megállapodtunk, hogy gyakrabban fogunk találkozni, megpróbáljuk minél gyorsabban megoldani ezt a kérdést.

Miután visszatértünk Szimferopolba, azonnal jelentést tettünk a központnak a találkozásról, hozzátettük, hogy 3-4 nap múlva közöljük az elképzeléseinket.

Én a tiszteket kezdtem járni a járásokat, próbáltam felderíteni a tatárok számát és gaztetteiket. Minden járásban az ott maradt lakosság, zömében öregek és nők, könnyek között mesélték, hogy a Krímben német és román egységek állomásoztak. Ha összehasonlítjuk, mondjuk a románokkal a tatárokat, akkor a tatárok –szörnyetegek, kannibálok, a románok meg tisztességes emberek.

Mindeközben fény derült egy ilyen részletre is: a tatárok nagy barátságban tényked nek együtt az örményekkel. Ha a bandavezér tatár, akkor a helyettese örmény, és fordítva.[23]

Néhány nap múlva visszatértünk Szimferopolba, én elmondtam Kobulovnak, hogy az örmények szintén kegyetlenkedtek itt, most is folytatják. Kellemetlenül érezte magát (ő maga is örmény), azt mondta: „Mit nem mondasz, az örmények egész életükben ártalmatlanok voltak, mindig elnyomták őket, stb".

Felhoztam neki egy sor példát, amikor az örmények falvakat gyújtottak fel és kiskorú gyermekeket dobáltak a tűzbe, megmutattam neki egy örmény áruló „raportját" a Gestapónak, meséltem neki a kegyetlenségeiről, azzal zártam, hogy őket is bele kell venni a kitelepítésbe. Egyetértett velem.

Két nap múlva összegyűjtöttük az adatokat a tatárok, örmények, görögök és bolgárok létszámáról (az utóbbi két nép vonatkozásában Moszkvából kaptuk az utasítást, hogy őket is ki kell takarítani), jelentettük az ÁVB-nek. Ki lehet őket telepíteni a SZU hátországi területeire, a kegyetlenkedőkkel kapcsolatos bizonyítékokat pedig megküldjük, mivel itt sem idő, sem ember nincs a nyomozások lefolytatásához.

Másnap V. V. Csernisov felhívott, elmondta a tatárok, görögök és bolgárok kitelepítéséről szóló határozatot.[24] Ekkor elmondtam neki, hogy a bolgárok és a görögök békésen viselkedtek, az örmények viszont kitűntek kegyetlenségükkel, erre mondtam, hogy elküldöm a tényeket tartalmazó feljegyzéseket, ő pedig majd jelenti. Így is tettem. Két nap múlva megérkezett a kiegészítés: kitelepíteni az örményeket is!

Erre mind nagyon rövid határidőt adtak, a Krím déli partvidékén, többek között Szevasztopolban pedig még ott voltak a németek.

Informáltam erről Vasziljevszkijt és Tolbuhint, tréfálkozni kezdtem velük, hogy most aztán a frontparancsnokoktól függ a kitelepítés határideje. Megnyugtattak, hogy tíz nap alatt kiverik a németeket, akkor már minden járásban végre lehet hajtani a műveletet. Valóban, a dolgok jól alakultak.

3-4 nap múlva kiverték a németeket Szevasztopolból. Mindössze a partszakasznak egy 2-3 négyzetkilométeres része maradt, ahol a németek összevonták a haditechnikát és hajókon megpróbálták kimenteni.

Még aznap rábeszéltem Kobulovot, magam mellé vettem Vovkát (12 éves volt akkor), aki velem volt, elindultunk. A Szevasztopol felé vezető úton a szokásos látvány: fritz holttestek, döglött lovak, szétroncsolódott tankok és teherkocsik. Szevasztopol több helyen is égett.

Egy helyütt el kellett haladnunk egy barlang mellett, amelyből dőlt a füst. A közelben álló vöröskatonák figyelmeztettek, hogy a barlangban lőszerraktár működött, bármelyik percben felrobbanhat.

Csak rá kellett nézni abban a pillanatban erre a gyászhuszár hősre, Kobulovra, aki megpróbált lebeszélni róla, hogy továbbmenjünk, mondván, hogy jobb 5 kilométert kerülnünk, nincs mit kockáztatnunk. Csak azt követően, hogy én azt mondtam, megyek tovább, ő pedig ha akar, kerüljön, jött velem tovább. Persze gyorsan túljutottunk ezen a szakaszon, és kész.

Amikor mentünk befelé Szevasztopolba, előttünk egy tankoszlop haladt. Egy helyütt az egyik tank alá egy fritz került. Miután az oszlop elhaladt (én ültem a volánnál), látom ám, hogy az úton szürke színű pilótaruha hever az út teljes szélességében szétterülve. Lelassítottam, majd szemügyre vettem. Kiderült, hogy egy német hevert ott, de a tankoszlop annyira szétlapította, hogy olyan lett, mint egy vastagabb furnérlemez, de a formája megőrződött, csak a feje nem, ami levált róla és elgurult valahová.

Mentünk tovább, csak nagy nehézségek árán tudtunk bejutni a város központjába, amelyet éppen most hagytak el a németek. A lakók sehol. Csak vöröskatonák és néhány tengerész. Itt-ott lövöldöznek, de úgy látszik, csak egy-egy elmaradt fritzet lőnek agyon.

Nyugodtan kijutottunk a városból, hogy távcsővel megszemléljük a németek állásait, ahol, mint később ismertté vált, huszonötezren zsúfolódtak össze a Herszonesz-fokon, a kikötők környékén és részben a parton, a német vezérezredes, Jaenecke* vezényletével behajóznak és elszelelnek. Közel persze nem engednek magukhoz. Aknavetőkkel, lövegekkel vették körbe magukat, várnak. A repülőgépeink bombázzák ugyan őket, de

[23] A Berijának szóló, 1944. május 20-i táviratban, amelyben Szerov és Kobulov beszámol a tatárok kitelepítésével foglalkozó művelet befejezéséről, a következőt jelentik: „A Krími ASZSZK-ból elszállíttattunk 191.044 tatár nemzetiségű embert... Az egész művelet során elkoboztunk: 49 aknavetőt, 622 géppuskát, 724 géppisztolyt, 9888 puskát és 326.887 db lőszert. A művelet végrehajtása során kihágásokra nem került sor."

[24] A Berijának tett javaslatot az örmények, bolgárok és görögök Krímből történő kitelepítéséről 1944. május 29-én továbbították Sztálinnak. Ekkorra a krími tatárok deportálása Szerov vezetésével már befejeződött. E népek bűneként a hagyományoknak megfelelően a megszállókkal való együttműködést rótták fel. Berija érvelése szerint „a bolgár lakosság jelentős része" aktívan segédkezett a partizánok elleni harcban és élelmiszerek előállításában, belépett a rendőri alakulatokba. A németek megszervezték az Örmény Bizottságot, a helyi közösségek pénzügyi támogatásával tartották fenn az Örmény Légiót. A legfurcsább vádak a görögökkel szemben fogalmazódtak meg, akiknek többsége a németek támogatására „kereskedelemmel és kisiparossággal" foglalkozott. (Сталинские депортации 1928–1953. Сборник документов. M.: Демократия, 2005. C. 508–509.).

Mindenesetre Sztálin egyetértett a népbiztosával: június 2-án aláírta a SZU ÁVB újabb, „A bolgárok, görögök és örmények kitelepítése a Krími ASZSZK területéről" megnevezésű határozatát. A félszigetről több mint 36.000 embert deportáltak.

a behajózás folyik. A légvédelmiseik berzenkednek, visszavágnak, a szemünk láttára két gépünk is füstölni és zuhanni kezdett.

Estére visszamentünk Szevasztopolba. Na, ott aztán lett sok nevetésben részünk. Amikor közeledtünk a városhoz, át kellett haladnunk egy magaslaton, amelynek egyik oldalán házak voltak, a másikon pedig csak földhányás (úgy látszik, a házakat felgyújtották).

Amikor odaértünk, a szélső háznál figyelmeztettek bennünket, hogy a németek tüzérséggel lövik ezt a helyet.

Mondom Kobulovnak: „Fussunk át inkább, hogy a kocsikkal ne vonjuk magunkra a németek figyelmét!" Elsápadt, de nincs mit tenni, e hely mellett mindenképpen el kell haladnunk, másként nem jutunk be a városba, kerülőút nem volt. Mondom neki: „Fuss előre a földhányás mentén, a házakhoz viszont ne menj oda, mert a házakat figyelik, a földhányásra pedig nem látnak oda!"

Úgyhogy az adjutánsával, Haritonovval futásnak is eredtek. De Kobulov gyávasága hamarabb született, mint ő maga. Amint meggörnyedve (ez egy 130 kilós monstrum!) elfutott úgy 15 métert, az úton át már rohant is a házak felé. A németek meglátták, aknavetőkből tüzet nyitottak ránk, én odakiáltok neki: „Fuss a földhányáshoz!", de ő egyre csak a házak felé igyekszik. A gránátok már egész közel hozzánk robbantak. Én a Willysben ültem, el kellett onnan jönnöm vele, gondoltam, később majd én is átfutok.

Kobulov végre hallgatott rám, átfutott a földhányáshoz, ott hasra vágta magát, a gránátok pedig robbannak körülötte. Látom már, hogy ezt a dagadt alakot le fogják lőni, úgyhogy beindítottam a kocsit, teljes gázzal elindultam, hogy én is átjussak. Menet közben pedig odakiáltottam neki: „Ne lapulj, hanem fuss el!"

Amikor átjutottam a veszélyes helyen és megálltam, Kobulov odakúszott hozzám, csurom víz volt, csupa por, mely összekeveredett az izzadsággal, a szeme a homlokára csúszva, kapkod a szívéhez, azt mondja: „Meghalok". Hárman bepakoltuk a Willysbe, majd elindultunk.

Amikor éjjel visszaértünk a városba, egész éjszaka sóhajtozott, másnap egész nap feküdt és kapkodta be a gyógyszerét, konyakkal. Ez ám a nagy vitéz! El bírom képzelni, hogyan fogja ezt az esetet Moszkvában elmesélni.

A Krímben töltöttük az egész áprilist és május elejét. A krími tatárok kitelepítésével kapcsolatos művelet minden járásban normálisan folyt le, többek között a németek alól frissen felszabadítottakban is.

A Krímnek azokban a járásaiban, amelyekben sokat beszélgettem öregekkel és asszonyokkal, sok olyan érdekes dolgot tudtam meg, amit korábban nem tudtam...

Amikor a Krímben a Sapun-hegy előtt álltam, amelyet a gyalogság ostromolt, május 7-én találkoztam Pjotr Kosevojjal, aztán második alkalommal, csak úgy futólag, Szevasztopol bevételénél. Kosevoj* a harckocsizó hadtest parancsnoka volt. Úgy tíz percet beszélgettünk, aztán máris indult támadásba a harckocsizóival, én pedig a Willysemen utánuk, aztán nem is láttam már többet Szevasztopolban.

Találkoztam még Melnyikov és Korotyejev hadseregparancsnokokkal meg másokkal is, akikkel még a Kaukázusból, 1942-ből ismertük egymást.

Összességében el kell mondani, hogy a Krímmel a németek alaposan elszámolták magukat...

„KÖZÜLÜNK BÁRKI VÉGREHAJTOTTA VOLNA EZT A DÖNTÉST..."

Kicsit előreszaladva elmondjuk, hogy Hruscsov alatt a repressziónak alávetett népeket rehabilitálják, a többségük visszatér szülőföldjére, visszaállítja elvesztett nemzeti autonómiai státuszát.

Felmerült a szervezők felelősségének kérdése. Fű alatt visszavonták az NKVD vezetőinek a deportálások megszervezéséért adott kitüntetésekről szóló határozatokat: másokkal együtt Szerovot is megfosztották a „csecsenföldi érdemekért" kapott 1. fokozatú Szuvorov-rendtől. De mivel a döntéseket az akkor már halott Sztálin és Berija hozta, a tábornokok semmilyen – főként nem büntetőjogi – felelősségéről nem esett szó.

Amikor azonban Szerov kegyvesztetté vált, akkor már igen: csőstől eszébe juttattak mindent.

Zárjuk a fejezetet egy olyan levél részletével, amelyet az SZKP KB Pártellenőrző Bizottságának írt 1964-ben.

Ebben Szerov kategorikusan visszautasítja az ellene felhozott vádakat (a szövegből ítélve arról van szó, hogy megvádolták a kitelepítettek ellen folytatott bírósági eljárás nélküli megtorlásokkal), retrospektívan, a leélt évek távlatából írja le, hogyan alakultak történelmünk közelmúltjának azok a sötét és szégyenteljes fejezetei.

Felhívjuk rá a figyelmet, hogy Szerov különös hangsúlyt fektet a hadvezetőkre: véleménye szerint ők voltak a deportálások kezdeményezői!

Végül az utolsó kérdés, néhány nemzetiség kitelepítésének kérdése, amely úgy van ábrázolva, mintha Szerov ötlötte volna ki és telepítette volna ki őket. Petrova* elvtársnőnek elmondtam már, most is meg szeretném ismételni a következőket:

Sokak számára, akik jártak az Észak-Kaukázus frontok által érintett járásaiban, ismeretes, hogy a csecsenekből és ingusokból álló banditák meggyilkolták a front katonáit és tisztjeit, akadályozták a lőszer és az élelmiszer kiszállítását a frontra, pánikhangulatot terjesztettek a németek bevonulásáról, azzal fenyegetődztek, hogy a németek bejövetelével bosszút állnak a pártaktivistákon stb.

Az Észak-Kaukázusi, a Rosztovi Frontok parancsnokai (Maszlennyikov, Jeremenko, Tolbuhin és mások) táviratokban javasolták a Főhadiszállásnak, hogy telepítsék ki ezeket a személyeket, mivel akadályozzák a Vörös Hadsereg sikeres előrehaladását. Az ÁVB áttekintette e kérdéseket, olyan határozatokat fogadott el, amelyek e nemzetiségek teljes, a hátországi régiókba történő kitelepítéséről szóltak.

Az ÁVB egykori tagjai, Vorosilov, Mikojan, Kaganovics, Malenkov elvtársak és mások is még élnek, elmondhatják, mennyire váltotta ki a háborús helyzet ezeket az intézkedéseket.

Engem, mint ahogyan más tábornokokat és tiszteket is, arra köteleztek, hogy végezzük el ezt a munkát. Úgy gondolom, közülünk bárki végrehajtotta volna ezt a döntést. A feljegyzésben benn áll, hogy kivétel nélkül mindenkit kitelepítettek, részleteket hoztak abból az instrukcióból, amelyet én írtam az ÁVB határozatának teljesítése ügyében.

A hangsúlyt arra a bekezdésre helyezik, amelyben a fegyverhasználatról esik szó, ráadásul meg sem jelölik, mivel kapcsolatban helyezték ide ezt a pontot. Elmagyarázom.

Amikor Karacsájban a zászlóaljunk előretört a vízmosásba, a karacsájok fedezékből lőttek ránk. Voltak halottaink és sebesültjeink.

Ucskulanban (a területi központban) a banditák megölték az MVD és a rendőrség orosz munkatársait. Amikor a németek elfoglalták ezt a járást, akkor a „hálás" lakosság szürke lovat, kardot és burkát[25] küldött ajándékba Hitlernek.[26]

Mielőtt az ÁVB kitelepítésről határozata kijött volna, az MVD operatív egysége két hónapon át hadakozott a banditákkal, csak, amikor a németek Vlagyikavkazhoz közeledtek, jött ki az ÁVB határozata a kitelepítésről.

E két hónap alatt a harcokban sok szovjet pártaktivista, a Vörös Hadsereg katonája és tisztje vesztette életét.

Amikor a németek Groznij körzetében ledobtak a hátországba egy tisztekből álló csoportot, amelynek élén egy ezredes állt, akkor e csoport köré egy hét alatt csecsenek gyűltek, majd több százra nőtt a számuk.

Ezeket az árulókat a németek iráni fegyverekkel látták el, amelyeket konténerekben dobtak le nekik, arra számítottak, hogy amikor a németek Groznijhoz érnek, a hátországában felkelést fognak szervezni.

Az előtt, hogy az ÁVB kalmükök kitelepítéséről szóló határozata kijött volna, mi egy MVD-ezreddel és a Sztálingrádi Front repülős századával két héten át harcoltunk annak a Kaukázusi Hadosztálynak áruló kalmükjei ellen, amely elárulta a Hazát. Ennek során nagy veszteségek értek bennünket.

Többször is, amikor körbe kellett kerítenünk egy árulókból álló szakaszt vagy lovas századot, estére felszívódtak a településeken, ahol menedéket és oltalmat kaptak a helybéli kalmüköktől. Most, húsz év elteltével, nem ismerve az akkori helyzetet, le lehet írni, hogy a fegyverhasználatról szóló instrukcióra nem volt szükség.

Más kérdés, hogy ezek miatt az árulók miatt nem kellett volna kitelepíteni az egész népet.

Ami pedig a feljegyzést illeti, hogy valahol kivégzések folytak volna stb. – ilyenekről én nem tudok.

A Vörös Hadsereg és az MVD minden részlegében voltak komisszárok, poltisztek, ügyészek, akik közvetlenül feleltek a fegyelemért, ők pedig nem hagyták volna, hogy ártatlanokkal szemben ilyesmi megessen.[27]

[25] Burka – kaukázusi nemezköpeny. *(A fordító jegyzete.)*

[26] A Karacsáj Autonóm Terület (ma: Karacsáj-Cserkesz Köztársaság) 1943. januárjában-februárjában bekövetkezett németek alóli felszabadítása után aktív ténykedésbe kezdtek a szovjetellenes bandák. Az Ucskulani járásban a kollaboráns Karacsáj Nemzeti Bizottság felkelést indított el. Az ellenük folytatandó harcra Szerovot vezényelték ki, aki a cseikstá-katonai akciót irányította. 1943 első félévében az ütközetekben a helyi lakosság köréből kikerült bandatámogatók közül 218-an életüket vesztették, 50-en megsebesültek, 1631-et pedig letartóztattak. Ugyanakkor a karacsájok 1943. november 2-án bekövetkezett deportálásához Szerovnak már semmi köze sem volt. (A kitelepítés majdnem 69.000 embert érintett.)

[27] Egy sor tanúvallomásból ítélve a vajnahok kitelepítésekor előfordult a békés lakosság megsemmisítése is. Megtorlások folytak többek között a Galancsozsi járásban, ahol a hólavinák miatt sok ember a hegyekben rekedt. Hogy a parancsot időben teljesítse, a kerület deportálását irányító GB komisszár, Mihail Gvisiani parancsot adott legalább 700 lakos likvidálására. Írásos dokumentumok egyébként e gaztettek valódiságának megerősítésére nem maradtak fent.

Ha a katonák valahol lövöldözésbe keveredtek a banditákkal, akkor ők a Szolgálati Szabályzat alapján jártak el. Nem tudom, ismeretes-e önök előtt, hogy a kitelepítés előtt az Észak-Kaukázusban a katonák megfékezésére átvezényeltek egy NKVD hadosztályt, összeállítottakegy hadosztályt orosz nemzetiségű NKVD-s és rendőrségi munkatársakból, valamint szovjet pártaktivistákból. Az e hadosztályok harci tevékenységéről szóló dokumentumok megtalálhatók az MVD levéltáraiban.

NYOLCADIK FEJEZET

A HÁBORÚ UTOLSÓ ELŐTTI ÉVE (1944)

Szerov 1944-es feljegyzései alapvetően két nagy formátumú témát ölelnek fel: az „ellenséges népek" deportálását és Lengyelország szovjetizálását.[1]

Sajnos, a háborúnak ebben az utolsóelőtti, talán legkegyetlenebb évében lezajlott más eseményeiről Szerov igencsak szűkszavúan ír. Kár pedig, mert lett volna mire visszaemlékeznie.

Ebben az időszakban Nyugat-Ukrajnában és Belorussziában vezeti az ukrán nacionalista bandák likvidálását, harcol a litvániai „erdei testvérek" ellen. Aktívan részt vesz a felszabaduló területek hátországának tisztogatásaiban. Szervezi az új rendszert Lengyelországban.

1944 őszén Szerovot kinevezik az 1. Belorusz Front NKVD-je teljhatalmú megbízottjának: Sztálin afféle teljhatalmú képviselőjének, akinek ettől kezdve alárendeltségébe tartoznak a Front erőszakszervezetei: a SZMERS, a határőrség, a hátország védelméért felelős csapatok, az NKVD és az NKGB helyi szervezetei. A sors itt újra összehozza Zsukov marsallal is. Egy fél év múlva együtt fognak behatolni Berlinbe, aztán pedig irányítani a legyőzött Németországot.

MÁJUS-JÚNIUS

Miután május végén (1944-ben) visszatértem Moszkvába, érdeklődéssel hallgattam minden hírt, mivel a Krímben csak a hivatalos rádióközleményeket hallgattam meg, újságot pedig nem olvastam.

Április elején csapataink felszabadították egész Magyarországot a német megszállás alól.[2]

Május 1-jén határozatot hoztak, hogy kitüntetnek Moszkva és a Kaukázus védelméért. Át is adták mind a két kitüntetést.

Néhány nap múlva olvastam az újságokban a Lengyel Hazafiak Szövetségének nyilatkozatát, amelyben arról volt szó, hogy Moszkvába érkezett a Honi Nemzeti Tanács (Krajowa Rada Narodowa) teljhatalmú megbízottainak küldöttsége. A Honi Nemzeti Tanácsot (KRN) 1944. január 1-jén alakították meg a demokratikus pártok és a németek ellen harcoló tömörülések…[3]

A továbbiakban kifejtették, hogy megérett annak szükségessége, hogy [létrejöjjön] egy centrum, amely kontrollálná a német megszállók elleni harcban kifejtett lengyel erőfeszítéseket, mivel a Londonban székelő lengyel emigráns kormány nem szólítja fel a lengyel népet a küzdelemre, hanem éppen ellenkezőleg, provokációkat szervez, olyan vezetők meggyilkoltatásával foglalkozik, akik Lengyelország nemzeti felszabadításáért küzdenek.

---

[1] Lásd a Hetedik és a Kilencedik fejezeteket.

[2] Szerov itt téved. Magyarország felszabadítása nem 1944, hanem 1945 áprilisának elején (április 4-én) történt meg. *(A fordító jegyzete.)*

[3] A hivatkozott lengyel delegáció, élén a KRN elnökségének megbízottjával, E. Osóbka-Morawskival 1944 májusának közepén érkezett Moszkvába. A delegációt Sztálin többször is fogadta.

Zárásképpen elmondták azt is, hogy az illegális alakulatokat és szerveződéseket az Armia Ludowában egyesítették. A lengyel nép üdvözölte ezt a döntést.

A KRD képviselői azért érkeztek Moszkvába, hogy megismerkedjenek a Lengyel Hazafiak Szövetségének munkájával és az 1. Lengyel Hadsereg állapotával, valamint hogy felvegyék a kapcsolatot a szövetséges kormányokkal, köztük a SZU kormányával is.

Sztálin többször is fogadta a lengyel megbízottat, Osóbka-Morawskit*. A londoni lengyelek néhány nap múlva a Moszkvába érkezett megbízottakat maréknyi kommunista kreatúrának és kalandornak nevezték, olyanoknak, akiknek nincsenek követőik...

Amiatt döntöttem úgy, hogy mindezt feljegyzem, mert tudtam, hogy előbb vagy utóbb foglalkoznom kell majd a lengyel ügyekkel, ezért aztán odafigyeltem a SZU-val határos országok (Románia, Lengyelország, Csehszlovákia, Finnország stb.) történéseire.[4]

Elfelejtettem leírni, hogy 1944 januárjában nyilvánosságra hozták a mi vizsgálóbizottságunk katyńi jelentését. A bizottság tagjai voltak: Burgyenko akadémikus, Nyikolaj metropolita, A. Tolsztoj, az író, a művelődésügyi népbiztos, Potyomkin és mások. A hájas Kobulov itt is kitüntette magát gyávaságával.[5]

Meséltek Moszkvában a teheráni konferenciáról is, ahová elrepült Apollonov altábornagy is, ahonnan kikönyörögte magának a vezérezredesi rangot. Na, ő aztán nem elveszett ember! Egyetlen napot sem töltött el a háborúban, mégis ilyen rangot kapott.[6]

A konferencia 1943. november 28. és december 3. között zajlott le. Ahogyan a jelen lévő csekisták elmondták nekem, a konferencián Sztálin felajánlotta Rooseveltnek, hogy rendezkedjen be a szovjet misszión. Roosevelt elfogadta. Churchill csak járkált, fel volt háborodva.

A tárgyalásokat a mi missziónkon és az angolon folytatták, mivel azok egymás mellett voltak. A legfontosabb kérdés a második front megnyitása volt...

Churchill Teheránban töltötte be 69. életévét. Az asztalon 69 szál gyertya égett. Megjelent az iráni sah, Reza Pahlavi* is. Egyébként a sah apja az orosz cári hadsereg kozák csapatainak őrmestere volt, aki a forradalom után Iránba szökött, majd felkapaszkodott a trónra. Most valahol emigrációban él.[7]

[4] Szerov, mintha csak megjósolta volna magának: hamarosan közvetlenül is foglalkoznia kell a „lengyel ügyekkel", amiről részletesebben a Kilencedik fejezetben lesz majd szó.

[5] „A katyńi erdőben (Szmolenszk közelében) a fasiszta német megszállók által lelőtt hadifogoly lengyel katonatiszték kivégzése körülményeinek kivizsgálására felállított különleges bizottság", élén a Vörös Hadsereg fősebészével, Ny. Ny. Burgyenkóval 1944. január 12-én alakult meg azzal a céllal, hogy bebizonyítsák, a lengyel katonatiszteket Katyń mellett nem az NKVD egységei lőtték agyon, hanem a németek a megszállás idején. A bizottság jelentését 1944. január 26-án közölték a *Pravdá*-ban. A bűntett igazi bűnöseit, többek között B. Z. Kobulovot (annak a „trojkának" egyik tagját, amely az agyonlövetésről szóló döntést meghozta), csak az 1990-es évek során nevezte meg a SZU és az Oroszországi Föderáció Katonai Főügyészsége, habár az ellenük folytatott eljárást lezárták, mivel a tettesek már halottak voltak.

[6] Arkagyij Apollonov, a SZU NKVD Katonai Főigazgatóságának parancsnoka valójában 1943. október 29-én, vagyis egy hónappal a teheráni konferencia előtt kapta meg a vezérezredesi rangot. Egyébként nem zárható ki, hogy az előléptetés valóban összefüggésben állt azzal, hogy hamarosan találkozni fog a „felső vezetéssel". Apollonov volt a vezetője az „Erika" műveletnek (ez volt a fedőneve a konferenciát biztosító intézkedéseknek), többször is járt Teheránban ennek előkészítése ügyében.

[7] Ezek az információk nem egészen pontosak. Az akkori iráni sah, Mohammad Reza Pahlavi a Perzsa Kozák Hadosztály tábornokának fia volt, a tábornok a trónt az 1925-ös fordulat eredményeként foglalta el. A Perzsa Kozák Hadosztály nem volt az orosz imperátori hadsereg része, habár orosz katonai szakemberek is részt vettek a létrehozásában – a tyereki kozák alakulatok mintájára szervezték meg –, sőt, orosz katonatisztek vezették, akik az orosz kormánytól kapták fizetésüket. 1943-ban a Hitler-ellenes koalíció fegyveres nyomására az idősebb Reza Pahlavi lemondott a trónról, aztán valóban emigrációban, a dél-afrikai Johannesburgban élt.

[8] A teheráni konferencián valóban megvitatták a SZU és az emigrációban lévő lengyel kormány közötti kapcsolatok újrafelvételét. Sztálin kijelentette, hogy „a lengyel kormány csatlakozott Hitlerhez a Szovjetunió rágalmazásában", hogy a kormány ügynökei Lengyelországban partizánokat ölnek meg, ezért a Szovjetunió nem óhajt vele kapcsolatot fenntartani. (Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Сборник документов. Том II. Тегеранская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании (28 ноября – 1 декабря 1943 г.). М.: Издательство политической литературы, 1984. С. 147.). A valóságban a Sztálin és a Mykołajczyk-kormány közötti feszültséget Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia sorsának kérdése okozta. A londoni lengyelek kategorikusan elutasították e területek szovjet annektálását. Churchill e kérdésben elébe ment Sztálinnak, azt javasolta, hogy Lengyelország keleti határát a Curzon-vonalon húzzák meg, amit az Antant már 1919-ben is javasolt, lényegében egybeesett az 1939-es határvonallal. Lengyelország veszteségének kompenzálását a Németországtól elvett területek kárára javasolta megtenni. (Uo., 150. old.).

[9] Belorusszia területén alapvetően azokkal a lengyel egységekkel (az Armia Krajowával) kellett háborút folytatni, amelyek a londoni kormány alárendeltségében álltak, terrorakciókat, diverzáns akciókat hajtottak végre, rátámadtak a hivatalokra és az üzemekre, valamint röplapok terjesztésével agitációt folytattak. Abban a beszámolóban, amelyet Berija 1944. október 14-én Sztálinnak, Molotovnak és Malenkovnak küldött, a következő adatok szerepelnek: „A fehér-lengyel bandák likvidálásával kapcsolatos műveletek során megöltek 444 és élve elfogtak 927 bandát; letartóztattak 9670 szovjetellenes elemet és a Vörös Hadseregből megszökött dezertőrt". (Доклад народного комиссара внутренних дел СССР Л. П. Берия И. В. Сталину, В. М. Молотову и Г. М. Маленкову об итогах работы по ликвидации националистического подполья по западным областям Украины, западным областям Белоруссии и по Литовской ССР // Владимирцев Н. И., Кокурин А. И. НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939–1956). М.: Объединенная редакция МВД России, 2008. С. 188.). A tulajdonképpeni belorusz nacionalista illegalitás közel sem volt olyan nagy létszámú és olyan jól szervezett, mint a lengyel. A csekista egységek az ellenséggel folytatott harc során gyakran alcázták magukat bandának, adták ki magukat az erdőkbe menekült felkelőknek stb.

A konferencián az angolok újra felvetették a lengyel-kérdést, vagyis hogy mi legyen a lengyelekkel – láthatóan nagyon szerették volna Mikołajczykot Varsóba ültetni. Sztálin diplomatikusan kitért a kérdés elől.[8]

JÚLIUS

Az idő rohan, nem győzöm leírni az utóbbi eseményeket. Elrepültem Belorussziába. Július 3-án csapataink kiverték a németeket Minszkből. Tuzslovval néhány napig a [olvashatatlan] vasútállomás mellett laktunk, mivel a városban még folytak a harcok, gyakran bombáztak bennünket a németek.

Belcsenkóval* – a belügyi népbiztossal – megállapodtunk, hogyan szervezzük meg a szervek arra irányuló munkáját, hogy Belorussziában felfedjük az árulókat és a német megszállók cinkosait. Néhány napot töltöttem ott, aztán visszahívtak Moszkvába...[9]

Ukrajna nyugati területein – a Tiraspolin, a Rovnóin és másokon – továbbra is a „banderisták" garázdálkodtak, nem hagyták, hogy mozgósítsák a Vörös Hadseregbe

behívott hadköteleseket. A parancsnokok táviratot küldtek a Főhadiszállásnak, hogy a szervek teremtsenek rendet.[10]

Panaszkodtak rájuk olyanok, mint a frontparancsnok Kurocskin, Zsukov, Konyev és mások. Oda kellett repülnöm. Ráadásul a „banderisták" az ukránokat is terrorizálták, nemcsak azokat, akiket a hadkiegek behívtak a Vörös Hadseregbe, hanem a családjukat is. Ennek eredményeként a fiatalok nem jelentek meg a behíváson, hanem elrejtőztek az erdőben.

Népbiztossági vonalon odaérkezett Kulik altábornagy is (az egykori Kulik marsall, akit a front irányításának elvesztése miatt lefokoztak). Kulikkal megállapodtunk, hogy én az NKVD-s csapatokkal és a szervekkel az erdőben elrejtőzött „banderistákat" fogom támadni, ő pedig csak küldözgesse ki aktívan a behívókról szóló felhívásokat a hadkiegek parancsnokainak.[11]

Ukrajnában kb. két hetet töltöttem, de ez sem telt el félreértések nélkül. Ott volt velem a SZU belügyi népbiztosának másik helyettese, Sz. Ny. Kruglov is – hogy minek kérte oda magát, nem értettem, mivel két népbiztos-helyettesre nem volt ott szükség.

Amikor egy Sztanyiszlav környéki kisvárosban, Gorogyenkában voltunk, ahol M. Je. Katukov* harckocsizó hadseregének stábja tartózkodott, ott volt a Katonai Tanács tagja, Popel is. Mindkettőt ismertem már korábbról. Sztanyiszlav mellett csapatainkkal szemben erős ellenállást tanúsított a „Galicsina" önkéntes ukrán hadosztály. Olyan fanatikusak voltak, hogy szinte egyetlen egyet sem sikerült közülük fogságba ejteni.[12]

[10] A feladatot, hogy közvetlenül is vegye fel a harcot az illegális ukrán nacionalista mozgalommal, Szerov 1944 márciusának elején kapta, azt követően, hogy a banderisták megsemmisítették az 1. Ukrán Front parancsnokának, Ny. Vatutyinnak menetoszlopát a tábornokkal és őrségével együtt. Berija parancsára Szerovot és egy másik NKVD-s helyettesét, Sz. Kruglovot Ukrajnába vezényelik. Alárendeltségükbe egy 38.000 főből álló NKVD-s katonai egység tartozik.

Felderítették az Ukrán Felkelő Hadsereg kötelékébe tartozó bandák bázisait. Ezek likvidálására Szerov és Kruglov létrehozott hét operatív csekista alakulatot, amelyeket tapasztalt csekisták vezettek.

A harci cselekmények 1944. március 7-én kezdtek el kibontakozni. Egy hónap leforgása alatt 109 csekista műveletet hajtottak végre, amelyeknek során megöltek 2594 bandität, 760-at megsebesítettek, 3256-ot pedig fogságba ejtettek. Az illegális szervezetek feltárása során letartóztattak 926 illegalitásban lévő ukrán nacionalistát. Teljesen elzárták és megsemmisítették az Ukrán Felkelő Hadsereg Bogun, Csernomorec, Lebegy, Oleg és Gamal elnevezésű nagy alakulatait. Az ez utóbbival a Rovnói terület Lipki falva mellett 1944. március 27-én folytatott harc mindössze hat órán át tartott. A harc közben több mint 400 bandita vesztette életét.

Szerov és Kruglov erőfeszítéseinek köszönhetően az Ukrán Felkelő Hadsereg tevékenysége a Rovnói, a Volhíniai és a Ternopoli területeken szinte teljesen befejeződött. (Богданов Ю. Министр сталинских строек. М.: Вече, 2006. С. 157–158.).

[11] Grigorij Kulikot, a Szovjetunió marsallját, a védelmi népbiztos helyettesét azt követően fokozták le és fosztották meg kitüntetéseitől, hogy 1941-ben feladta Kercset és Rosztovot. A leírt időszakban (1944 januárjától 1945 áprilisáig) a Vörös Hadsereg állományszervezéssel és feltöltéssel foglalkozó főosztályának helyettes vezetője volt.

[12] A „Galicsina" (oroszul pontosabb lenne talán „Galíciának" nevezni) SS-hadosztályt Ukrajna nyugati területein helyi önkéntesekből hozták létre. 1943 őszétől kezdve a hadosztály aktívan részt vett megtorló akciókban és partizánok elleni harcokban Franciaországban, Lengyelországban, Jugoszláviában és Nyugat-Ukrajnában. A „Galicsina" hadosztály alegységeinek feljegyeztek több olyan akcióját is, amelynek során célirányosan a békés lakosságot semmisítették meg, illetve más háborús bűnöket követtek el. A szovjet csa-

Miközben folyt a harc Sztanyiszlavért, A. A. Grecsko altábornagy (egy Frunze akadémiai bajtársam) csapatai bekerítettek egy német hadosztályt Gorogyenka dél-nyugati részén, vagyis a mi hátországunkba, G. K. Zsukov azt a parancsot adta, hogy tartsák is a németeket körülzárva, amíg meg nem adják magukat.[13]

Kruglovval egy katolikus apácánál szálltunk meg. Jól főzött ránk, rendesen ellátott bennünket. Egyik reggel ágyúlövéseket hallunk.

Felugrottunk, én azonnal elrohantam Katukov stábjához, ő maga ült, idegesen beszélt valakivel telefonon. Megkérdeztem tőle, mi ez a lövöldözés, mire Katukov zavarba jőve azt válaszolta: „A németek, akiket Grecsko bekerített, áttörtek, most a mi Gorogyenkánkon keresztül igyekeznek egyesülni az övéikkel".

Mondom neki: „Akkor ennek megfelelően tankokkal kell várni őket!" Katukov megkérdezte tőlem: „Azok meg hol vannak, vezérezredes elvtárs?" Mondom neki: „Egy harckocsizó alakulatnál csak vannak tán tankok?" Mire azt feleli: „Mindegyik az első vonalban van". Kérdezem tőle: „Mennyi van itt?" Azt feleli: „Három tank javítás alatt, négy pedig különböző helyeken, a stáb védelmére kirendelve".

Azt gondoltam, hogy egy német hadosztály ellen négy tank nem sok. „Mit csináljunk?" – kérdezem.

„Jelentettem a frontparancsnoknak, Zsukov marsallnak a helyzetet, kértem, hogy vegye rá Grecskót, hogy mindenáron tartóztassa fel a németeket, ne hagyja őket egyesülni!"

Sz. Ny. Kruglov, aki nem volt katonaember, csak hallgatott, de nem avatkozott a beszélgetésünkbe…

Haraptunk valamit, mentünk a harckocsizókhoz, akik ott álltak, „védték" Gorogyenkát. Beszéltünk a katonákkal, pontosabban buzdítottuk őket, mivel kevés lőszerük volt.

Elindultunk Katukovhoz. Elmeséltük neki. Ő pedig azt mondja: „Honnan vegyek lőszert?" „Egy tankhoz másfél lőszerszabvány jár, és ennyi!"

Mentünk az apácához. Egy óra múlva küldönc érkezik, kéri, hogy menjünk be a parancsnokhoz. Egyedül indultam el, már sötét volt. Kérdezem Katukovot, mit akar.

Katukov megmutatta G. K. Zsukov frontparancsnok táviratát, amelyikben szitkozódik, hogy hogyan lehetséges ez, hogy két belügyi népbiztost is bekerítettek, aztán pedig parancsot ad arra, hogy a Főparancsnok utasításának megfelelően hajnalban mindkettejüket vigyék el Rovnóba egy-egy U-2-en, amelyeket reggel küld értünk.

Elolvastam és azt mondtam: „Miért jelentetted Zsukovnak, hogy mi itt vagyunk?" Ő pedig azt feleli: „Hogyhogy miért? Itt van két vezérezredes, az egyikük a népbiztos

patok elleni harcokban a hadosztály 1944 tavaszán és nyarán vett részt Ternopol és Brodi környékén, ahol végül körbezárták, szinte teljesen megsemmisítették. Mivel tudták, hogy a szovjet katonai törvényszéktől kíméletre nem számíthatnak, a „Galicsina" tagjai inkább meghaltak, semmint a Vörös Hadsereg fogságába essenek. A hadosztály életben maradt tagjai a háború utolsó napjaiban az amerikaiaknak és angoloknak adták meg magukat.

[13] Sztanyiszlav (1962-től Ivano-Frankovszk) városát véglegesen a későbbi marsall, A. Grecsko vezetése alatt álló 1. rohamhadsereg szabadította fel 1944. július 27-én. Ugyanezen a napon kiverték a németeket a járási központból, Gorogyenkából is.

első helyettese, én pedig ne jelentsem?" Semmit sem válaszoltam, csak megkérdeztem, mikor érkeznek a repülőgépek.

Katukov azt mondja: „Amikor megérkeznek, értesítést küldök". Megkérdeztem: „Maguk?" Ő elmosolyodott, azt felelte: „Van négy tankunk. Az egyiken én, a másikon Popel, és [ha] a németek ideérnének, mi elmegyünk".

Hajnali 4 óra tájban futva érkezik egy katona. Gyorsan összeszedelőzködtünk, irány Katukovhoz. Két U-2-es állt egy tanya mellett a krumpliföldön, amely egy patakhoz vitt le. Néztem, azt gondoltam: milyen okosan álltak ide a pilóták. Szinte nincs is szükség kifutásra, mert gurul lefelé 20-30 méter a lejtőn, azután már a levegőben is van.

Bementünk Katukovhoz, elköszöntünk tőle, ő kikísért bennünket a gépekhez, amelyeket már beindítottak. Beültünk. Kruglov azt mondja: „Te indulj elsőként!" Gázt adtunk és felszálltunk.

Tudtam, hogy Gorogyenkától Rovnóig nem hosszú az út, úgy 250 kilométer, kétórányi repülés, az azonban kellemetlen, hogy az útvonalon néhány járást még a németek foglalnak el. A pilóta megmutatta a térképen az útvonalat, odakiáltotta: „Tábornok elvtárs, menjünk egyenesen, amerre még németek is vannak, vagy inkább kerüljünk?" Kék ceruzával három helyen is megjelölte a térképen, hol vannak németek, a vonalat viszont mégiscsak rajtuk keresztül húzta meg. Azt gondoltam: „Mit kérdezősködsz, azt hiszed, berezelek attól; hogy a németeken keresztül menjek?"

Azt feleltem: „Szorosan a föld fölött, egyenesen!" Elmosolyodott, maga felé húzta a botkormányt (vagyis, hogy ereszkedünk).

Miután repültünk vagy tíz percet, odaértünk egy kis falu fölé, mindenfelé német tankok állnak, de katonákat nem látni. Aztán még egyszer láttunk-németeket, akik félmeztelenre vetkőzve mosakodtak. A pilóta mutatja, majd azt kiáltja: „fritzek". Én csak bólogatok. Aztán egy óra, vagy valamivel több múlva egy nagyobb falu fölé értünk. Az út mentén lövegek és tankok sorakoznak. A németek az ingüket levetve mosakodnak egy vödörből, fel-felpillantgatnak a gépünkre, de nem lőnek. Gyorsan áthaladtunk, mentünk tovább.

A pilóta emelkedni kezdett. Kérdezem tőle: „Több fritz nincs már?" Ő pedig csak rázza a fejét. Fél óra múlva leszálltunk Rovno mellett a katonai reptéren, ahol éppen két vadászpilótát temettek, akik légvédelmi tűzben estek el. Mi is részt vettünk a temetésen. A tisztek őszintén sajnálták az elesetteket, megesküdtek, hogy megbosszulják a halálukat.

A reptérről bevittek bennünket a rovnói UNKVD-hez. Ott mindjárt elhatároztuk, hogy felhívjuk a népbiztost, hogy megérkeztünk. Mondom Kruglovnak: „Hívd fel!" Ő pedig nekem: „Hívd fel te!"

Megrendeltem a moszkvai hívást, Kruglov ül velem szemben. Nagyon nem volt kedvem beszélni, mert tudtam, hogy [Berija] káromkodni fog. Mindjárt oda is nyomtam a kagylót Kruglovnak, aki a váratlanságtól el is vette tőlem, majd azt mondta: „Hallgatom, Lavrentyij Pavlovics".

Hallom a kagylóból a káromkodást: „Szerov katonaember, ő kivágja magát, de te nagy hülye, te minek mentél vele?" Kruglov motyogott valamit. Berija pedig azt mondta neki: „Még ma gyere vissza Moszkvába, Szerov pedig maradjon és folytassa a munkát!"

Kruglov leizzadva visszatette a kagylót, izgalmában semmit sem mondott arra, hogy kijátszottam a telefonnal. Elkezdett szedelődzködni, hívta a titkárát, megállapodott a pilótákkal, ebéd után elrepült. Én meg még sokáig nevetgéltem magamban, hogy mennyire átvertem szegényt. Kruglov jó pártmunkás, de gyáva, semmi tapasztalata nincs.

Aztán felhívtam G. K. Zsukovot, megkérdeztem tőle, miért telefonálta meg Moszkvába, hogy mi Kruglovval Katukovnál vagyunk. Ő elnevette magát, és azt mondta: „Ha a frontomon a németek elfogják a SZU NKVD két helyettes vezetőjét, akkor én azért mit kaptam volna?" Talán igaza van.[14]

Néhány hét múlva, miután a frontok hátországaiban a frászt hoztuk a „banderistákra", engedélyt kaptam rá, hogy visszatérjek Moszkvába.[15]

OKTÓBER

Moszkvai tartózkodásom idején (ami nem gyakran esett meg) megtudtam, hogy itt járt Tito tábornok*, a jugoszláv felszabadító mozgalom vezetője, akit Sztálin a legnagyobb tiszteletadással fogadott. Arra kérte Sztálint, hogy a Vörös Hadsereg lépjen be Jugoszláviába, segítsen a németek kiűzésében.[16]

Nem érdektelen megjegyezni a következőt: Tito stábja Jugoszlávia területén, Bosanski Petrovac környékén, valahol a hegyekben volt.

Hitler talpnyalói úgy döntöttek, hogy Führer születésnapján, 1944. április 25-én ledobnak egy 500 főből álló deszantot, megsemmisítik Titót és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg stábját. Ám a jugoszlávok ellenállást tanúsítottak, átmentek egy másik körzetbe. Tito a mi repülőnkön – egy olaszországi szovjet bázisra.[17]

[14] Az, hogy nem fedték fel időben, hogy hol van egyszerre két népbiztoshelyettes is, komoly riadalmat váltott ki Moszkvában is, a front stábjánál is. Megjegyzendő, hogy nem ez volt az utolsó eset, amikor Szerov arra késztette a vezetést, hogy alaposan idegeskedni kezdjenek az eltűnése miatt.

[15] Miután Ukrajna felszabadult a fasiszta csapatok megszállása alól, a területén ott maradtak a hitleristák és az ukrán nacionalisták által közösen létrehozott Ukrán Felkelő Hadsereg nagyszámú, jól felfegyverzett és jól kiképzett egységei. Ezeknek az egységeknek összlétszáma német számítások szerint elérte a 100.000 főt. (Владимирцев Н. И., Кокурин А. И. НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939–1956). М.: Объединенная редакция МВД России, 2008. С. 135.). „1944 végére az Ukrán Felkelő Hadsereg nagyobb fegyveres egységei (kurenyek, századok) megsemmisültek." (Uo. 138.). Nem kis része volt ebben Szerovnak, mint az Ukrajnában végrehajtott operatív csekista-műveletek egyik szervezőjének.

[16] A Népi Felszabadító Hadsereg parancsnoka és Jugoszlávia eljövendő elnöke, Josip Broz Tito 1944. szeptember 21-28. között tartózkodott Moszkvában, hogy tárgyalásokat folytasson Sztálinnal és a szovjet kormánnyal. Valamivel korábban, április 5-én Tito és Sztálin egyezményt írt alá a szovjet csapatok ideiglenes bevonulásáról Jugoszlávia területére.

[17] A Josip Broz Tito elfogására és likvidálására kitervelt „Lóugrás" fedőnevű hadműveletet a németek 1944. április 25-ével kezdődően hajtották végre. Ehhez a boszniai Drvarba, ahol a Népi Felszabadító Hadsereg vezérkara helyezkedett el, ledobtak egy ejtőernyős SS-alakulatot. Ezzel párhuzamosan a német egy-

Szeptember első napjaiban a 2. Ukrán Front már a jugoszláv határoknál járt, ezért is érkezett Tito Moszkvába, Sztálinhoz. Sztálin a megbeszélésen beleegyezését adta, hogy Belgrádba a Vörös Hadsereg és Jugoszlávia csapatai együtt vonuljanak be. Meg kell azonban mondani, hogy amikor a mi egységeink már Jugoszlávia területén voltak, akkor Belgrád alatt három napig kellett várniuk a jugoszláv csapatokra, hogy együtt léphessenek be a városba.[18]

Azért tartottam szükségesnek erről beszámolni, mert nem sokkal később (1944 szeptemberének első napjaiban) alkalmam nyílt ott lenni a stábjánál, amely Craiovában, román területen helyezkedett el.[19]

A Titóval való kapcsolattartásra kijelölték Kornyejev vezérőrnagyot*[20], Tito védelmére pedig Sadrin vezérőrnagyot*[21] (a SZU Állambiztonsági Minisztériuma őrszolgálatának helyettes vezetőjét). A dolog így történt.

Este felhívtak, hogy jelenjek meg a Kremlben. Amikor megérkeztem, Sztálin elvtárs átadott elolvasásra egy táviratot, amelyet Kornyejev tábornok írt alá, aki Tito tanácsosa volt.

A táviratban az állt, hogy a romániai Craiovában, amelyet nemrég szabadított fel a Vörös Hadsereg a német megszállás alól, hemzsegnek a fasiszták. A város polgármestere a németeknél szolgált. A városparancsnok – egy román tábornok – hadosztályparancsnok volt, harcolt a Vörös Hadsereg ellen. Nem régebben, mint éppen tegnap éjjel, amikor ő, mármint Kornyejev, Tito elvtárstól eljövet végigment a városon, a kocsijába bombát dobtak, csak a csodával határos módon maradt életben.

Amikor végigolvastam a táviratot, Sztálin azt mondta: „Oda kell mennie a városba, tájékozódni, a város polgármesterét és parancsnokát letartóztatni, olyan rendet teremteni ott, hogy féljenek a mieinktől! Mert úgy látszik, a románok elkanászodtak, habár velünk léptek ki a háborúból".

Mielőtt eljöttem, Sztálin elvtárs megérintette a váll-lapomat, azt mondta: „A három csillagból csak egyet hagyjon fönt, hogy se a mieink, se a románok ne ijedjenek meg annyira!", majd megkérdezte: „Magát hogy hívják?" Megmondtam, ő pedig hozzátette:

ségek a szárnyak felől csapást mértek Drvarra. Tito azonban még időben el tudta hagyni a várost, az olasz Bari kikötőjén keresztül átrepült a horvát Vis-szigetre, stábjának új tartózkodási helyére.

18 A páncélos csapatok vezérezredesének, V. I. Zsdanovnak visszaemlékezéseiben, amelyeket egy újságíró, V. D. Kuznyecsevszkij jegyzett le, a Vörös Hadsereg és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg együttműködése Belgrád bevételénél részletesebben van leírva. A 4. gépesített gárdahadtest, amelynek V. I. Zsdanov volt a parancsnoka, október 12-én ért oda a városhoz, behatolni viszont nem tudott, mivel a németek pergőtűzzel fogadták őket. A segítséget kérő tábornoknak Tolbuhin marsall, a frontparancsnok azt mondta, hogy hamarosan megérkezik az erősítés, mégpedig a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg 1. hadseregcsoportja formájában, amelyet Peko Dapčević tábornok vezet, hogy a szovjet és a jugoszláv csapatoknak együtt kell behatolniuk – ez Sztálin parancsa. Mindennek eredményeként néhány nap múlva légi és tüzérségi előkészítést követően a jugoszláv partizánok szovjet tankok tetején hatoltak be Belgrádba. Кузнечевский В. Он освободил Белград // Интернет-газета «Столетие». 21 октября 2013. http://www.stoletie.ru/territoriya_istorii/on_osvobodil_belgrad_848.htm.). Belgrádot véglegesen 1944. október 20-án szabadították fel.

19 Hibás a dátum. Sztálin 1944. október 7-én küldte el Szerovot Craiovába.

20 Szerov itt téved. Ny. V. Kornyejevet ekkorra már kinevezték altábornagynak.

21 D. Ny. Sadrin csak később lett vezérőrnagy.

„Nevezze magát Ivanov tábornoknak, így írja alá a jelentéseit is, én pedig tudni fogom, ki ez az Ivanov tábornok!"

Másnap reggel elrepültem Bukarestbe. Jártam egyet a városban, mintha nem is lenne háború. Minden rendben, az emberek vidámak.

Elmentem az egyik munkatársunkkal a királyi palota mellett. Mihály király* éppen egy lánnyal teniszezett. Kérdezem: „Ki ez?" A munkatársunk azt feleli: „Mihelyt Mihály kirúgta Antonescut*, azonnal felbukkant mellette két angol lány, most velük tölti az idejét". „Intelligent services"-re már van idejük.[22]

Aztán átrepültem a Malinovszkij tábornok* vezette Ukrán Front egyik repterére, onnan pedig átjutottam valahogy Craiovába.

Reggel 9 körül megtaláltam a villát, amelyiket Kornyejev altábornagy foglalt el. Amikor megérkeztem, az adjutánsa lábujjhegyen járt. Kérdeztem tőle, hol a tábornok. Ő pedig félig suttogva azt felelte, hogy „pihen". Szóltam neki, hogy keltse fel. Az adjutáns pedig ránézett egyetlen csillagomra, majd azt felelte: „Nem tehetem".

Látva, hogy haszontalan lenne tovább folytatnom vele a beszélgetést, úgy döntöttem, kimegyek a garázsba, ahol ott áll az a kocsi, amelyikbe „a bombát dobták". A garázsban ott találtam Kornyejev tábornok sofőrjét. Amikor megkérdeztem tőle, hogyan jutottak vissza tegnap éjszaka Tito elvtárstól, az felelte: „Minden rendben volt".

Mondtam neki, hogy információim szerint a visszaúton a kocsiba bombát dobtak. A sofőr elmosolyodott és azt mondta: „Nem, nem volt semmiféle bomba, csak az egyik kerékkel ráhajtottunk egy petárdára, amelyik durrant egyet, de még a külső gumiban sem tett kárt, más pedig nem történt".

Beszélgettem még vele egy kicsit más dolgokról is, átnéztem az autót, aztán pedig visszamentem Kornyejev lakásához.

Kornyejev még mindig aludt. Ekkor azonban már határozottabban szóltam az adjutánsának, hogy ébressze fel. Az adjutáns bement a hálószobába. Sokáig nem jött ki. Végre látom, hogy kijön onnan egy álmos ember, pizsamában. Köszöntöttük egymást. Beszélgetni kezdtünk.

Úgy mutatkoztam be neki, mint Ivanov altábornagy, aki Sztálin elvtárs megbízásából érkezett, nyomozni és intézkedéseket foganatosítani a Craiovában zajló rendbontásokról szóló távirat kapcsán.

Amikor elkezdtük pontosítani a részleteket, megkérdeztem Kornyejevtől: „Milyen bombát dobtak be a kocsijába?" Ő pedig meglehetősen éles hangon azt felelte: „Ha

22 Románia védelmi miniszterre, I. Antonescu (1882-1946) egy 1940-es fasiszta fordulat következményeként került hatalomra. Az ország vezetőjeformálisan az akkor még nagyon fiatal I. Mihály király (szül. 1921-ben) volt. Amikor 1944 nyarán a sikeresen végrehajtott jasko-kisinyovi hadművelet eredményeként a szovjet csapatok Románia határához értek, Mihály, összefogva az antifasiszta ellenzékkel, saját kezébe vette a hatalmat, letartóztatta Antonescut, kilépette a Németországgal kötött szövetségből, belépett a Hitler-ellenes koalícióba, elősegítve ezzel a háború gyorsabb befejeződését. Az ebben az időszakban Romániában felállt hatalom paradox jelleget öltött: szovjetbarát monarchia volt. Moszkvában Mihályt „Komszomol-királynak" titulálták. Kitüntették a SZU legmagasabb katonai érdemrendjével, a Győzelem-renddel. 1947-ben a kommunista kormány eltávolította a hatalomból. Svájci emigrációban él. (I. Mihály román király a könyv oroszországi megjelenése – 2017 – óta meghalt. Halálának időpontja: 2017. december 5. – *A fordító jegyzete.*)

nyomozni küldték, akkor nyomozzon is!" Nyugodtan azt feleltem neki, hogy „Már korábban megtudtam, hogy nem volt semmiféle bomba, én pedig, mint egykori tüzér, nagyjából tudom, mi az a bomba, amiről önnek, Kornyejev elvtárs, úgy látom, fogalma sincs".

Kornyejev tábornok izgágáskodni kezdett, a dolog majdnem szitkozódásig fajult. Beszélgetésünk végén mondtam neki, hogy nem volt semmiféle bomba, hanem a sofőr vallomása szerint „Önök ráhajtottak egy petárdára, az durrant egyet, de nem tett kárt sem a külső gumiban, sem az autóban". Kornyejev elvtárs azzal fejezte be, hogy „Ha azért küldték, hogy nyomozzon, akkor nyomozzon is, az én ügyemet pedig megírtam!" Ránéztem – ostoba, kakaskinézetű alak – és elmentem.

Abba a házba mentem, ahol Tito tábornok szovjet őrsége helyezkedett el. Ott volt Sadrin altábornagy is. Behívattam magamhoz a craiovai helyőrség különleges osztályának parancsnokát, aki részletesen beszámolt nekem a városban uralkodó helyzetről, kijelentette, hogy nem volt semmiféle ellenséges megnyilvánulás, hogy a helyőrségi parancsnok, egy román tábornok rendesen viselkedik, a szovjet csapatok minden kívánságát teljesíti, a város polgármestere pedig biztosítja a helyőrségben csapataink élelmiszerellátását és egyéb igényeit; semmilyen kifogás nem merül fel velük szemben. Elengedtem a különleges osztály parancsnokát, felvázoltam azokat a kérdéseket, amelyekkel kapcsolatban informálnom kell Moszkvát.

Amikor írtam a jelentést, bejött hozzám a front különleges osztályának parancsnoka, Szelivanovszkij altábornagy, akit jól ismertem. Úgy látszik, a helyőrség különleges osztályának parancsnoka felismert, elmondta Szelivanovszkijnak, hogy behívattam, annak ellenére, hogy ki vagyok és minek jöttem.

Kifaggattam Szelivanovszkijt is a városban uralkodó helyzetről, megerősítette korábbi benyomásaimat.

Amíg beszélgettünk, csöngött a telefon: Kornyejev tábornok hívott, most már egészen más hangnemben kérte, hogy fogadjam. Rögtön rájöttem, hogy Szelivanovszkij megmondta neki az igazi nevem, talán még azt is megsúgta neki, hogy a velem szemben tanúsított otrombasága nem volt helyénvaló. Azt feleltem Kornyejevnek, hogy úgy 30 perc múlva tudom fogadni.

Amikor Kornyejev megérkezett, jelentették nekem, úgy döntöttem, kicsit móresre tanítom, ezért azt mondtam: „Hadd várjon!" Vártam egy fél órát, majd behívattam. Ez már nem ugyanaz a Kornyejev volt, hanem egy egészen más, aki rögtön elnézést kért a tapintatlanságáért.

Nem kezdtem el ezt különösebben megvitatni vele, hanem csak azt mondtam neki, hogy mindaz, amit a Főhadiszállásnak írt, nem túl hihető, ezt jelentem is Sztálin elvtársnak, valamint elmondtam neki az üzenetem tartalmát. Amikor végighallgatott, azt mondta: „Ez mind így igaz", majd megkérdezte: „Most mit csináljak?" Meg hogy mit fog ezért kapni?

Mondtam neki, hogy én ezt nem tudom, de egy dolgot hadd tanácsoljak: „Többé ne írjon ilyen hazug közleményeket Moszkvába, Sztálin elvtársnak maga nélkül is akad dolga bőven, hiszen háború van!" Kornyejev tábornok zavarba jött, majd távozott.

Ekkor azonnal leültem és megírtam az üzenetet, de nem rejtjelezettet, később úgy döntöttem, elrepülök Szófiába, amelyet éppen most szabadítottak föl a csapataink. Szófia kb. 300 kilométerre volt, ezért úgy gondoltam: időm van rá…

Szófiában megnéztem a várost, találkoztam Szergej Birjuzovval, akivel szintén együtt tanultam az Akadémián, aztán egy óra múlva visszamentem Craiovába.

Este eljött hozzám Sadrin tábornok, azzal, hogy Tito meghívott magához egy vacsorára. Általában nem voltam ellene az ilyesminek, most azonban komoly okom volt rá, hogy visszautasítsam, mert úgy gondoltam, hogy Sztálin elvtárstól nem kaptam arra megbízást, hogy találkozzam Tito tábornokkal, nem tudtam, hogyan fogadnák esetleg Moszkvában az önhatalmú döntésemet. Ezt elmondtam Sadrinnak is, de úgy, hogy ez maradjon köztünk, végül visszautasítottam a vacsorameghívást.[23]

NOVEMBER

Folytatom az azzal kapcsolatos feljegyzéseket, hogy november első napjaiban kineveztek az 1. Belorusz Front megbízottjának. Természetesen, mint eddig is, erről a kinevezésről engem senki nem kérdezett meg, de nem is ellenkeztem, mivel háborús időkben nem tesz fel az ember kérdéseket.[24]

[23] A ránk maradt levéltári dokumentumokból ítélve Craiovában Szerov csak néhány napot töltött, de vaskézzel rendet teremtett ott. A lakosság körében letartóztatási hullámot hajtottak végre, beleértve a román katonai vezetőket is, amiről Berija minimum négyszer (szeptember 9-től 12-ig) írásos jelentést tett Sztálinnak. Az utolsó jelentéshez ráadásul csatolta azt a Szerov által kidolgozott tervet, amely szerint Craiovában fent lehet tartani a rendet.
Még ugyanazon éjszakán (feltételezhetően 1944. október 11-én), rögtön a Titóval meghiúsult vacsora után, Szerov Sztálin közvetlen telefonhívására elhagyja Craiovát, elmegy Lublinba, hogy megmentse a Nemzeti Felszabadítás Lengyel Bizottságának vezetőségét. (Петров Н. Первый председатель КГБ Иван Серов. M.: Материк, 2005. С. 36.). Lásd erről részletesebben a Kilencedik fejezetet.

[24] Amikor a háború kívül került a Szovjetunió határain, ennek megfelelően a Vörös Hadsereg kezdett benyomulni Európába, élesen vetődött fel a felszabadított területek megtisztogatásának kérdése. A csapatok hátországában felmerült az igény a rendteremtésre és a rend fenntartására. Ezen kívül haladéktalanul meg kellett szervezni a helyi hatalmat, vaskézzel terelve be Kelet-Európát a szocialista táborba. Így jelentek meg a SZU NKVD megbízottjai a hét fronton: éppen azokon, amelyek felszabadították Európát.
Az NKVD megbízottjainak fő feladata az volt, hogy biztosítsák „a hadban álló Vörös Hadsereg hátországainak megtisztítását az ellenséges elemektől". Fel kellett deríteniük és ki kellett iktatniuk az ellenséges ügynökségeket, leverni a felkelő mozgalmakat, letartóztatni a helyi felső réteget és bármely gyanús elemeket.
Az NKVD megbízottjai alá került a front minden erőszakszervezete: a SZMERS, a határőrség, a hátország védelmét biztosító csapatok, az NKVD-egységek, az NKGB és az NKVD helyi szervezetei. Plusz még más kiegészítő erők, amelyeket vagy más frontokról, vagy a hátországokból irányítottak oda. Szerov például közvetlenül kapott 4 határőrezredet és egy NKVD-s lövészhadosztályt, amelyeknek összlétszáma 11.160 fő volt.
A mai napig úgy tartották, hogy a megbízottak intézményét az NKVD főnökének, Lavrentyij Berijának 1945. január 11-i, 0016-os számú parancsa hívta életre. Szerov ugyanakkor egy másik jóval korábbi dátumot jelöl meg, amikor a kinevezését megkapta: 1944 novemberét. A szolgálati lapján pedig szeptember szerepel.
Azt, hogy a Szerov által megnevezett dátum a jelen esetben helyes, alátámasztja az is, hogy kicsivel lejjebb megemlítődik Konsztantyin Rokosszovszkij neve is. Rokosszovszkij marsall ugyanis éppen 1944 februárjától novemberéig volt az 1. Belorusz Front parancsnoka. Csak november 16-án váltotta őt fel Zsukov

Másnap elmentem a frontparancsnokhoz, K. K. Rokosszovszkij marsallhoz. Előtte beugrottam még a front különleges osztályára, amelynek vezetője Vagyisz altábornagy* volt.

Ráadásul úgy adódott, hogy a különleges osztály közvetlenül a SZMERS vezetője, Abakumov alá tartozott, aki a Különleges Osztályok Igazgatóságának vezetője és a védelmi miniszter helyettese is volt. Az ÁVB határozata szerint a frontok megbízottjaira hárult a frontok különleges osztályainak a kémkedéssel és a diverzáns tevékenységgel folytatott harcának irányítása, valamint a hátországok védelmét biztosító csapatok irányítása.

Úgyhogy megint találkoznom kellett „ellenségemmel", Abakumovval.

Abakumov a távolból, Moszkvából igyekezett irányítani a különleges osztályt, amely messze a Szovjetunió határain túl volt, én pedig a közelében, ezért az én utasításaimat még aznap teljesítették.[25]

Amikor megérkeztem Vagyiszhoz, aki 1939-ben az Ukrán NKVD-nél a Ternopoli UNKVD vezetőjeként a beosztottam volt, elmondtam neki, hogyan fogunk dolgozni.

Úgy látszik, Rokosszovszkij már tudta, hogy megérkeztem a különleges osztályhoz, mert felhívott és találkozóra, majd ebédre hívott. Ebéd közben megbeszéltünk mindent arra vonatkozóan, miként fogunk dolgozni.

Az ebéd végén, amikor már mindketten felhörpintettünk két-két kupica konyakot, Rokosszovszkij megkérdezte tőlem: „Ivan Alekszandrovics, emlékszik 1941 októberére, amikor ön megérkezett a 16. hadsereg első vonalába, amelynek én voltam a parancsnoka?" Mondom neki: „Arra az esetre, amikor ön egy üres térkép segítségével elmagyarázta a fronthelyzetet?" Azt mondja: „Igen, igen".

A dolog így történt. Októberben a németek megközelítették Moszkvát, egyes helyeken 25-30 kilométerre voltak a várostól. Abban az időben a Főhadiszállás határozata alapján megszerveztük a „moszkvai zóna biztonsági védelmét", és az ÁVB döntése értelmében engem neveztek ki a moszkvai zóna biztonsági védelmének parancsnokává. A feladat az volt, hogy a Moszkvába vezető minden úton az NKVD csapataiból állítsunk fel védelmi egységeket a frontokról elmenekülő katonák és tisztek megállítására.

marsall. Következésképpen, ha Szerov csak 1945. január 11. után érkezett volna meg a front stábjához, bármennyire is szerette volna, Rokosszovszkijt már nem találta volna ott.

Igencsak furcsa – és ez szintén Szerovot igazolja – Berijának az a bizonyos 0016-os számú parancsa. Az NKVD 7 frontmegbízottja közül, akiket ezzel a parancsal neveztek ki, a többség (öten) semmiképpen sem tartoztak Berija alá, hiszen más hatóságoknál (NKGB, SZMERS) teljesítettek szolgálatot. Nyilvánvaló, hogy a belügyi népbiztos nem tudhatta önállóan kinevezni, mondjuk, az NKVD megbízottjának a 3. Belorusz Fronthoz Viktor Abakumovot, a SZMERS Kémelhárító Főosztályának vezetőjét, mivel ez a szervezet a Védelmi Népbiztosság alá tartozott, amelynek népbiztosa személyesen Sztálin volt.

Azt, hogy az NKVD megbízotti intézményének bevezetése egyáltalán nem Berija kezdeményezése volt, alátámasztja a Sztálinnak 1945. június 22-én írott jelentése is. Ebben az állambiztonsági marsall egyenesen ezt írja: „1945 januárjától a ... frontok mellett az Ön rendelkezésére kinevezett NKVD megbízottak működnek..." (Аппарат НКВД-МГБ в Германии. 1945 1953. Сборник документов. М.: Демократия, 2009. С. 101–102.).

[25] Azzal, hogy a katonai kémelhárítást kivették az NKVD szervezetéből, és ennek bázisán létrehozták a Védelmi Népbiztosság struktúráján belül a SZMERS Kémelhárító Főosztályát (a SZU ÁVB 1943. április 21-i, 3222 cc/ov számú rendeletével), a két különleges szolgálat között éles konkurenciaharc kezdődött. A mi esetünkben ezt még tetézte a SZMERS főnökének, Abakumovnak és Szerovnak személyes ellentéte is.

Egyébként az ÁVB-nek írott összegző jelentésben 1942 tavaszán megírtam, hogy az eltelt időszakban több mint 300.000 katonát és tisztet tartóztattunk fel, akik Moszkva felé hátráltak és megszöktek az egységüktől. Én, mint a moszkvai zóna biztonsági védelmének parancsnoka naponta mentem ki a Kasirszkoje, a Lenyingradszkoje, a Rjazanszkoje sugárutak irányába és más irányokba, ellenőriztem, hogyan végzik a munkájukat a szektoraink.

Amikor kiértem Dobrinyin vezérőrnagy szektorába, ő felhívta a 16. hadsereg parancsnokát, Rokosszovszkij altábornagyot, közölte vele, hogy megérkezett a SZU NKVD népbiztos-helyettese, Szerov. Rokosszovszkij mondta neki, hogy azonnal jön, beszámol a helyzetről. Amíg Rokosszovszkijt vártuk, Dobrinyin elmondta, hogy a háború előtt Rokosszovszkij börtönben volt.

Húsz perc múlva megérkezett Rokosszovszkij. Üdvözöltük egymást, bementünk egy falusi házba. Rokosszovszkij a kabátja alól előhúzott egy térképet, széthajtotta, jelenteni kezdte a helyzetet. A térkép üres volt, nem voltak megjelölve rajta sem a mieink, sem az ellenség pozíciói. Hallgattam, hallgattam, aztán megszólaltam: „Parancsnok elvtárs, kellene, hogy legyen egy térképe, amelyen rajta vannak az állások!" Zavarba jött, azt mondta, hogy a helyzetet ábrázoló térkép bent van a stábnál. Ő viszont nem tünteti fel, mert fél, nehogy egy ilyen térkép a németek kezére jusson. Aztán azt mondtam: „Menjünk ki inkább az első védelmi vonalba!"

Amikor eljöttem a 16. hadseregtől, Rokosszovszkij azt mondta nekem, hogy ha adnának neki egy páncélos hadosztályt meg egy lövészezredet, akkor ő egy lépéssel sem engedné tovább a németeket. Én erre nem mondtam neki semmit, elköszöntem tőle és eljöttem. Amikor visszaértem Moszkvába, a I. V. Sztálinnak tett napi jelentésemben megírtam a 16. hadsereg helyzetét a fronton, hogy kevés a lőszerük, kevés a tankjuk, a géppisztolyuk stb.

Azóta eltelt három év. Ebéd után Rokosszovszkij most emlékeztetett arra, ahogy ott jártam Nyefedovkában, majd azt mondta: „Tudja, mi történt az ön elutazása után?" Mondom neki: „Nem tudom", közben arra gondoltam, nem történt-e vele valami kellemetlenség. Akkor elmesélte a történet folytatását.[26]

„Az elutazását követően este megszólalt a tábori telefon a hadsereg stábjánál, szóltak, hogy Moszkvából hívnak telefonon. Odamentem, a kagylóból ezt hallom: »Itt Vasziljev (Sztálin) titkára beszél«. Köszöntem neki. Azt mondja:»Vasziljev elvtárs kéri, hogy jöjjön be hozzá!" Megijedtem, de azt feleltem: »Értettem«. Gyorsan összeszedelőzködtem és elindultam.

Moszkváig mindössze 40 perc volt az út. Odaértem a Borovicki-kapuhoz, ahol két csekista várt, már el is vezettek. Mivel engem a háború előtt vezettek már csekisták, arra gondoltam: másodszor is azért visznek el, mert rosszul mennek a dolgok a fronton. Úgy látszik, Szerov jelentett a Főparancsnoknak.

A csekisták bevezettek Sztálin elvtárs előszobájába. Néhány perc múlva beléptem a dolgozószobájába és köszöntem neki. Sztálin kérdezősködni kezdett, hogy mennek a dolgok. Mondom neki: »Jól«, mire ő azt feleli: »Olvastam Szerov elvtárs jelentését,

[26] Az előzményeket lásd a Negyedik fejezetben.

amelyből látható, hogy nem annyira jó a helyzet, hogy kevés a csapata«. Aztán alaposan kikérdezte a fronthelyzetet. Majd megkérdezte: »Mi kellene magának ahhoz, hogy ne engedje tovább a németeket?"

Láttam, hogy a dolog nem vesz rossz fordulatot, de azért szerény maradtam, azt mondtam: »Ha adnának nekem egy páncélos ezredet meg egy lövészdandárt, akkor meg tudnám tartani ezt a határvonalat«. Sztálin elmosolyodott és azt mondta: »Ilyen erőkkel nem tudná megtartani. Adunk önnek egy páncélos dandárt és egy lövész hadosztályt«". Megörültem, megköszöntem neki, elköszöntem, majd szárnyalva ettől a fogadtatástól, eljöttem tőle.

Úgyhogy, Ivan Alekszandrovics, az ön segítségének köszönhetően nemcsak, hogy kellemetlenségben nem lett részem, amire számítottam, amint látja, egészen a Szovjetunió marsalljának rangjáig vittem."

Tiszta szívből gratuláltam neki ehhez is, a Sztálinnal való találkozáshoz is, mondtam neki, hogy számomra ez a történet új, mert nem tudtam, milyen volt a reakció a fronthelyzetről tett jelentésemre.

Néhány nap múlva, 1944. október 20. környékén megérkeztem az új frontparancsnokhoz, G. K. Zsukov marsallhoz.

K. K. Rokosszovszkij marsallt kinevezték a 2. Belorusz Front parancsnokává.

A találkozásunk a lehető legszívélyesebb volt, habár az alá-fölérendeltség most más volt, mint Ukrajnában. Belőle marsall lett és a Főparancsnok helyettese, én pedig vezérezredes és az NKVD népbiztoshelyettese.

Bennem egyébként Ukrajnából a legkellemesebb benyomások maradtak róla. Tetszett nekem az egyenessége és az őszintesége, ami a legfőbb, senki előtt sem hajbókolt, képes volt megvédeni azt, akire rátámadtak. Ezt a saját bőrömön is megtapasztaltam 1940-ben, Kisinyovban.

Továbbra is bajtársias viszonyban maradtunk. Elmondtam neki, mivel fogok foglalkozni, ő pedig elmondta a Varsó bevételével kapcsolatos terveit, valamint a csapatok mozgását a fronton. Aztán kimentünk vele a csapatokhoz. Egyszóval, nem változott meg a hozzám való viszonya, én hasonlóképpen viszonoztam ezt.

Elmesélte, hogy az ÁVB-ben vita folyt arról, ki vegye be Berlint. Sztálin ragaszkodott hozzá, hogy a parancsnokok oroszok legyenek, ne lengyelek vagy ukránok. Ő maga Zsukovot és Konyevet nevezte meg. Az 1. és a 2. Belorusz Frontok, valamint az 1. Ukrán Front koordinálását Sztálin magára vállalta.

Ahogyan G. K. Zsukov elmondta nekem, többször is járt a hadseregek vezérkaránál, aztán M. Sz. Malinyinnal* együtt kidolgozták a Varsó elleni támadás további tervét, majd jelentették elképzelésüket a Főhadiszállásnak, úgy, hogy jelen legyen Georgij Konsztantyinovics is.

Többször is mesélt nekem erről. Végül november végén végleg elfogadták a támadás tervét, de a kezdetét valamikorra január elejére tervezték. Mindeközben nem csak Varsóról volt szó, hanem az egész Visztula-Odera hadműveletről…

KILENCEDIK FEJEZET

ISMÉT LENGYELORSZÁG (1944-1945)

1944-től kezdődően Szerovnak ismét bele kell mélyednie a lengyel problémákba. A Nyugat-Ukrajna szovjetizálásában szerzett tapasztalatai a lehető legjobban jönnek neki.

Erre az időre „régi ismerősei" – Anders és Okulicki tábornokok – már egészen más minőségben szerepelnek: ők most már a lengyel felszabadító mozgalom kulcsfigurái.

A háború megkezdésével Moszkva prioritásai döntően megváltoznak. A tegnapi ellenségekből Sztálin pragmatikusan szövetségeseket akar csinálni.

Már 1941. július 30-án Londonban aláírnak egy egyezményt a SZU és a Władysław Sikorski vezette, emigrációban lévő lengyel kormány között a Hitler elleni közösen folytatandó háborúról. Az egyezmény egyik feltétele: a SZU-ban elítélt lengyel hadifoglyok amnesztiája, a belőlük szervezett új lengyel hadsereg felállítása a fasisták elleni harcra.

A parancsnoki poszt betöltése kapcsán a választás Władysław Anders dandártábornokra esett, aki a múltban a cári hadsereg tisztje és a Szent György-rend kitüntetettje volt.

1941. augusztus 4-én, két év fogság után, egyenesen a Lubjanka cellájából Berija dolgozószobájába vezetik. A népbiztostól mármint hadosztálytábornok jön ki, aki a Szovjetunióban működő lengyel hadsereg parancsnoka lett. Vele együtt szabadon engedik Okulicki ezredest is, akit nagy sietve dandártábornokká léptetnek elő.

Éppen ekkor, a Lubjankán zajlik le második találkozásuk Szerovval, aminek nyoma is maradt Szerov naplóiban. De ez a találkozás egyáltalán nem az utolsó volt…

Anders tábornok becsapta Sztálint. 1942-ben több mint 110.000 embert vitt ki Iránba, de ígéretei ellenére nem tért onnan vissza velük. A későbbiekben az „Anders-hadsereg" beolvadt a brit Fegyveres Erők állományába, harcolt az olasz fronton, Lengyelország felszabadításához semmilyen segítséget sem nyújtott.

Egyébként ez csak az egyik tényezője volt annak, hogy a lengyel emigráns kormány és Moszkva között hamarosan újra feszültség támadjon. A szövetségük eleve halálra volt ítélve, mivel a felek végső célja homlokegyenest ellentmondott egymásnak. Ha Sztálin arra számított, hogy Lengyelországot a fennhatósága alá tartozó, kommunistabarát szatellit-országgá teszi, akkor a londoni lengyel kormány, amely a nyugati szövetségesek támogatását élvezte, a liberális-demokratikus berendezkedés mellett lépett fel.

1943 tavaszán, amikor a németek Katyń mellett megtalálták az NKVD által kivégzett lengyel katonatisztek sírját, majd hatalmas propagandakampányba kezdtek, a SZU megszakította a kapcsolatokat a lengyel emigráns kormánnyal. A szakadék csak tovább mélyült a miniszterelnök, Władysław Sikorski halálával, mivel Sikorski a SZU-hoz való lojális viszony képviselője volt, többször is járt Moszkvában. Szerov nem minden megalapozottság nélkül állította, hogy Sikorski halálát (egy légi katasztrófában vesztette életét) az angolok szervezték meg, akik aktívan kijátszották a lengyel kártyát.

Az összes kelet-európai ország közül éppen Lengyelország keltette fel Sztálin maximális érdeklődését – mind geopolitikai elhelyezkedése, mind történelmi előzményei miatt. Ezen kívül a SZU-hoz lojális hatalom azt jelenthette, hogy az 1939-ben elcsatolt területek továbbra is a SZU keretein belül maradnak. Kétségtelenül volt ebben az egészben valami személyes ügy is: a Főparancsnok sohasem felejtette el a Varsó elleni 1920-as szégyenteljes hadjáratot.

Lengyelország szovjet övezetbe kapcsolásának kérdését Sztálin a jaltai konferencián kulcsjelentőségűnek nyilvánította. Churchill ellenállása ellenére, aki természetesen a londoni emigráns kormányt támogatta, Sztálin végül elérte a célját.

Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a Vörös Hadsereg hamarosan eléri Lengyelország határait, Moszkvában a SZU-val szemben lojális kommunistákból és szocialistákból létrehozták a londoni kormány alternatíváját, a Népi Felszabadítás Lengyel Bizottságát (NFLB). Az NFLB-nek szovjet nyomásra magához kellett ragadnia a hatalmat: Szerov hamarosan az NKVD megbízottja lesz itt, és segítenie kell az új rezsim megszilárdításában.

Viszont sem a londoni lengyel kormány, sem a lengyel illegalitás nem fogadta el az NFLB hatalmát. Különösen felszínre kerültek az ellentétek azoknak az egykori lengyel területeknek felszabadítása után, amelyeket a SZU 1939-ben csatolt magához és amelyeket a londoni lengyel kormány továbbra is a sajátjainak tekintett. Összeütközések bontakoztak ki az Armia Krajowa és a szovjet csapatok, a partizánok, a kommunistabarát Armia Ludowa (Népi Hadsereg) között.

Az Armia Krajowa Hadsereg (amely ütőképessége csúcsán elérte a 300.000 főt) döntő többsége nem olvadt bele az NFLB új lengyel hadseregébe (az Armia Ludowába). Ott maradtak a Vörös Hadsereg hátországában, s komoly fenyegetést jelentettek, mivel a fő feladatuk az volt, hogy „fegyverrel a kézben helyreállítsák az államot". Éppen ezt a fenyegetést kellett Szerovnak elhárítania.

A lengyel problémákhoz először 1944 júliusában tér vissza; Sztálin elküldi őt az éppen csak felszabadított Vilniusba-Wilnóba, hogy teremtsen rendet a front mögötti sávban. Szerov volt az első, aki embereivel szervezett harcot folytatott az Armia Krajowa egységeivel, átlépve ezzel a Rubicont: a tegnapi szövetségesek hivatalosan is ellenségekké lettek.

Szerov 1944 őszén és 1945 telén végig a lengyel ügyekkel foglalkozik az új lengyel kormány és annak közbiztonsági minisztériuma mellett működő NKVD megbízottként. Vezetése alatt harcolnak az ellenséges ügynökségek, a londoni illegalitás és annak fegyveres egységei ellen, valamint szerveződik az új, „baráti" hírszerző ügynökség.

Éppen Szerovot bízzák meg azzal, hogy végre pontot tegyen az emigráns illegalitás és fegyveres szervezetei történetének végére; 1945 tavaszán személyesen tartóztatja le a kormányzat felső vezetőit, beleértve az Armia Krajowa parancsnokát, Okulicki tábornokot, Janowski miniszterelnök-helyettest és az illegális parlament elnökét, Pużakot (összesen tizenhat embert). Az ő letartóztatásukkal a lengyelországi ellenállás gyakorlatilag megszűnt.

...A mai Lengyelországban azokat, akik ellen Szerov tábornok harcolt, nemzeti hősöknek tartják, emlékműveket állítanak nekik, utcákat neveznek el róluk.

Megint csak nem szeretném sem elítélni, sem felmenteni hősünket: ő csupán a SZU felső vezetésének utasításait hajtotta végre. A kérdés csak az, hogy maguk ezek az utasítások menynyire voltak bűnösek.

Ne felejtsük el, hogy a lengyel illegalitás valóban aktívan szembeszállt az új renddel. Mélyen konspiratív, jól felfegyverzett egységek voltak ezek, amelyeket titokban az angolok támogattak, és amelyek jó kapcsolatokat építettek ki az ukrán nacionalista mozgalommal. Rendszeresen szerveztek rajtaütéseket és diverzáns akciókat, lengyel kommunistákat és állambiztonsági munkatársakat likvidáltak. Az Okulicki tábornok által 1945 januárjában megszervezett illegális katonatiszti szervezet, a NIE[1] azt a célt tűzte ki maga elé, hogy felszabadítja Lengyelországot.

Csupán 1945 áprilisában néhány nap alatt az Armia Krajowa és az ukrán nacionalisták egységeivel való összeütközések során a csekisták több mint 900 embert likvidáltak, 1.300-at fogságba ejtettek, elkoboztak tőlük 37 géppuskát. Előtte, márciusban, Szerov tizenkét összeütközésről számolt be, amelyek során 68 ember életét vesztette, 72 megsebesült, 112 fogságba

[1] Niepodległość = Függetlenség *(A fordító jegyzete.)*

esett.[2] Vagyis ez a lehető legvalódibb háború volt, amelyben háborús törvények uralkodtak. El kell ismerni, ebben a háborúban Szerov teljes győzelmet aratott...

Ismét megengedtük magunknak, hogy felborítsuk a kronológiai rendet, egyesítettük e fejezetben azokat a különböző években létrehozott feljegyzéseket, amelyek Lengyelország leigázásáról szólnak.

MÁSODIK TALÁLKOZÁS OKULICKI EZREDESSEL (1941 AUGUSZTUS-OKTÓBER)

1941 októberében Moszkvába érkezett Sikorski tábornok Londonból, ahol a lengyel emigráns kormányt vezette, amellyel a SZU helyreállította diplomáciai kapcsolatait.[3]

Amikor találkozott Sztálinnal, megállapodott vele, hogy a SZU-ban élő lengyelekből, többek között tábornokokból és tisztekből lengyel hadsereget szervez, amely harcolni fog a németek ellen.

Egyszer behívattak a népbiztoshoz, látom ám, hogy az előszobájában ott ül Okulicki, aki mindjárt fel is ismert és felállt. Köszöntem neki, majd bementem az irodába.

Ott már bent ült Kobulov és Merkulov, akik azt az utasítást kapták, hogy sürgősen varrassanak lengyel egyenruhát Anders tábornoknak és Okulickinak, hívják össze az összes lengyel katonatisztet, küldjenek szét táviratot arról, hogy tisztességes állapotban irányítsák el őket a Szaratovi területre, ahol két hadosztályt fognak felállítani belőlük.[4]

Kobulov ekkor megint csak sürgölődni kezdett. Először nem értettem, miért jött zavarba ettől az utasítástól, de aztán Mironov börtönparancsnoktól* megtudtam, hogy Kobulov vezette a „Katyń műveletet", amelynek során 1940-ben különleges akciót hajtottak végre lengyelek ellen.[5]

Ennek ellenére egy hónap múlva összeszedték a lengyel tiszteket, különösen sok fiatalt, akikből katonát csináltak.[6]

[2] Из Варшавы. Москва, товарищу Берия... Документы НКВД СССР о польском подполье 1944–1945 гг. М.-Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001.

[3] A lengyel emigráns kormány miniszterelnöke, W. Sikorski 1941. november végétől tartózkodott a Szovjetunióban, folytatott tárgyalásokat. December 3-án Sztálin személyesen fogadta.

[4] A grjazoveci, a szuzdali, a juzsai és a sztarobelszki hadifogolytáborokba, valamint a GULAG láger- és börtönrendszerébe olyan toborzóbizottságokat küldtek ki, amelyek a lengyel katonai vezetés, a Vörös Hadsereg és az NKVD képviselőiből, valamint orvosokból álltak. A bizottságok olyan lengyeleket válogattak össze, akik hajlandók voltak Hitler ellen harcolni, mindeközben lojálisak voltak a szovjethatalom iránt. A lengyel egységek megszervezésére a Tockoje (Cskalovi terület), Tatyiscsevo (Szaratovi terület) és Buzuluk (Cskalovi terület) közelében lévő katonai táborokban került sor. A lengyel hadsereg feltöltése a későbbiekben Közép-Ázsiában folytatódott.

[5] B. Kobulov mint a SZU belügyi népbiztoshelyettese volt az egyik megszervezője a majdnem 4.500 lengyel hadifogoly tömeges agyonlövetésének, amelyet 1940. április-májusban hajtottak végre a katyńi erdőben. Ő volt az többek között, aki 1940. március 14-én eligazítást tartott a Kalinyini, a Szmolenszki és a Harkovi UNKVD parancsnokainak, parancsba adta, hogy „nem hagyni életben egyetlen makulátlan szemtanút sem". Ezen kívül Kobulov tagja volt annak a „trojkának" is, amely a halálos ítéleteket meghozta. A „trojka" vezetője V. Merkulov volt, ő volt az is, aki az egész műveletet összefogta és irányította. (Яжборовская И. С., Яблоков А. Ю. и др. Катынский синдром в советско-польских и российско-польских отношениях. М.: Российская политическая энциклопедия, 2001. С. 357.).

[6] 1941. december 25-én fogadták el a SZU ÁVB határozatát „A Szovjetunió területén létrehozandó lengyel hadseregről". A határozat a hadsereg létszámát 96.000 főben maximalizálta.

Anders, akit 1939-ben elkaptam Przemyślben a hídon, aki ellógott a „főkormányzóságba", vagyis a németek megszállta Lengyelországba, itt most hadseregparancsnok lett, Okulicki pedig, akit 1941-ben, mint a lvovi illegális, szovjetellenes szervezet vezetőjét letartóztattam, most e hadsereg vezérkari főnöke lett, dandártábornoki rangot kapott.

VADÁSZAT A WILKRE[7] (1944. JÚLIUS)

A napokban parancsot kaptam a Főparancsnoktól, I. V. Sztálintól, hogy repüljek el a Baltikumba, lépjek kapcsolatba a 4. Balti Front parancsnokával, Csernyahovszkij tábornokkal, aki majd elmondja, mit kell tennem.[8]

Magammal vittem néhány tábornokot, megérkeztünk, Ukmergė közelében szálltunk le, amelyet két nappal azelőtt szabadítottak fel a német megszállók alól. A város mellett működött egy reptér, ahol V. Sztálin hadosztálya állomásozott.

V. Sztálin ezredes, amikor értesült az érkezésemről, várt, elbeszélgettünk, aztán bementem Ukmergébe, az NKVD városi kirendeltségére, amikor ott ültünk és beszélgettünk, berohant egy rendőr s azt kiabálta: „A németek elfoglalják a várost!" Géppisztolyal a kezünkben kiszaladtunk az utcára.

Beültem a kocsimba, de a sofőr, habár helybéli volt, nem tudta, hogy jussunk ki a városból anélkül, hogy beleütköznénk a németekbe. Végül úgy döntöttem, hogy a lövöldözéssel ellentétes irányba induljunk el, úgyhogy ki is jutottunk a reptérre, majd tovább, Wilno irányába. Sztálin ezredes meghallotta az ágyúzást, riadóztatta a hadosztályát, áthelyezte őket más repterekre. Ügyes volt!

Megérkeztem Wilnóba. A városban labilis a helyzet. A litvánok külsőre tisztelettel tekintenek a Vörös Hadsereg katonáira és tisztjeire, de úgy vélem, belül ellenségesek hozzájuk. Lehet, hogy mindez azzal magyarázható, hogy a litvánok egy része azt gondolja, hogy a Vörös Hadsereg most már nem is fog elmenni Litvániából.[9]

Hívattam a hátország biztonsági védelmének parancsnokát, Ljubij tábornokot. Ez az a bizonyos Ljubij tábornok, aki Moszkva alatt is a hátország biztonsági védelmének parancsnoka volt, összeszűrte a levet Noszenkónak, a hajóépítési miniszternek feleségével – Noszenko eljött hozzám, panaszt tett emiatt Ljubijra. De a beszélgetésünk részleteit nem tartom helyénvalónak itt elmesélni.

Ljubij beszámolt a hátország biztonsági helyzetéről. Gyorsan felszereltettük a magas frekvenciájú távbeszélőt. Felhívtam rajta Csernyahovszkij tábornokot, akivel megbeszéltük, hogy elmegyek hozzá a front stábjához. Amikor megérkeztem, egy fiatal, jóképű vezérezredest, a Szovjetunió kétszeres Hősét pillantottam meg, aki egyébként az egyik legfiatalabb és legtehetségesebb frontparancsnok volt.

[7] Wilk (lengyel) – farkas. *(A fordító jegyzete.)*

[8] Tévedés. 1944 áprilisától egészen az 1945. februárban bekövetkezett tragikus haláláig Ivan Csernyahovszkij hadseregtábornok a 3. Belorusz Front parancsnoka volt. E helyütt 1944 júliusáról van szó.

[9] Az egykori lengyel Wilno, amely 1940-től a szovjet Litvánia fővárosa lett, a Vilnius nevet kapta, 1944. július 13-án szabadult fel.

Csernyahovszkij elvtárs elmondta, hogy küldött egy táviratot a Főhadiszállásnak, amelyben beszámolt róla, hogy a front hátországában az Armia Krajowa (a lengyel nacionalista szervezet) különálló osztagai tevékenykednek. Annak ellenére, hogy ő már többször felszólította őket, hogy a szovjet hadsereggel közösen folytassák a harcot a németek ellen, nem tették ezt meg, habár azt sem mondták, hogy „nem". Ahelyett, hogy a németek ellen harcolnának, kóborolnak az erdőben, és egyes településeken akadályozzák a katonáinkat és tisztjeinket, a szovjet hadsereg ellen hangolják a litvánokat, egy sor településen élelmiszeradót vetnek ki a litvánokra. Egyszóval, aljasságokat művelnek.[10]

Végül Csernyahovszkij tábornok kérte a Főhadiszállást, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket az Armia Krajowa osztagainak elfogására, amelyek nehezítik a szovjet hadsereg sikeres előrenyomulását. A Főhadiszállástól azt a választ kapta, hogy a helyszínre fog érkezni Szerov, a belügyi miniszterhelyettes, akivel közösen meg fogja tudni oldani a kérdést.

Miután megérkeztem Wilnóba, összehívtam azokat a tábornokokat és tiszteket, akik velem együtt érkeztek, behívattam a hátország biztonsági védelmének határőrtisztjeit is, azt a feladatot adtam ki nekik, hogy derítsék ki a litvánok hozzáállását az illegális lengyelek ittlétével kapcsolatban, akik nem rejtőzködnek a litvánok elől, valamint, hogy próbálják meg kideríteni a hátországi biztonsági alegységek révén, hol tartózkodnak és mivel foglalkoznak az Armia Krajowa osztagai.

Én magam átöltöztem civilbe, elindultam járni egyet a városban, ki akartam menni a közeli településekre is, hogy részletesebben megismerkedhessem a helyzettel.

Wilno lakosairól szerzett első benyomásom az volt, hogy úgy látszik, a németek alatt sokan hozzászoktak a henye életmódhoz, idejüket kis éttermekben töltik. Igaz, amikor beáll a sötétség, rendszerint eltűntek az utcákról, hazamentek, elsötétítették az ablakokat, mivel a németek továbbra is repülőtámadásokat hajtottak végre a város ellen.

Az egyik ilyen repülőtámadás idején operatív okok miatt egy olyan gazdag ember külvárosi villájában tartózkodtam, aki meglépett, én pedig az erkélyről néztem végig Vilnius bombázásának hadműveletét. Este 10 körül kezdtek el bombázni, miután a várost körös-körül teleaggatták „lampionokkal", vagyis, ejtőernyős világító rakétákat dobtak le. Min-

[10] Az Armia Krajowa illegális katonai szervezet volt, amely a lengyel emigráns kormány alá tartozott. 1942. február 14-én alakult meg W. Sikorski tábornok parancsára a Fegyveres Harc Szövetsége bázisán. 1944. elején az Armia Krajowa kötelékén belül kb. 60 partizánosztag és 200 diverzáns csoport működött. Amikor a szovjet csapatok a lengyel területeket szabadították fel, az Armia Krajowa katonái a Londonból kapott utasításoknak megfelelően nem csatlakoztak a Vörös Hadsereggel együtt harcoló Lengyel Hadsereghez, de nem is tették le a fegyvert. Az Armia Krajowa célja az volt, hogy létrehozza a lengyel emigráns kormány helyi hatalmi szervezeteit, és azok támaszát képezze. Így például 1944. július 25-én a londoni lengyel kormány delegáltja, Władysław Cholewa a németek megszállása alól az éppen csak felszabadított Lublinban manifesztumot adott ki, mely szerint minden hatalom a törvényes Rzeczpospolita kormányáé, ezért minden polgári ügyben a döntést ő vállalja magára, katonai ügyekben a döntés jogát pedig az Armia Krajowa körzeti katonai parancsnokára bízta. (Донесение начальника политуправления 1-го Белорусского фронта генерал-майора С. Т. Галаджева от 29 июля 1944 года // Русский архив: Великая Отечественная. Том 14 (3–1). СССР и Польша. М.: ТЕРРА, 1994. С. 327 328.). Mivel a lengyel emigráns kormány nem ismerte el Lengyelország határainak 1939-es megváltozását, így Vilniust (Wilnót) a saját fennhatósága alá tartozó területnek tartotta.

den ilyen rakéta 30-40 percig világított, s néhány kilométeres körzetben megvilágította a területet. Amikor „felaggatták" a rakétákat, megjelentek a bombázógépek, elég magasan, úgy 2,5 kilométeres magasságban, szisztematikusan körözve a rakéták által megvilágított területek fölött, ahol ledobálták a bombáikat. Mindenfelé égni kezdett a város…

Reggel megnéztem a pusztítást. A legnagyobb kár a vasútállomásban keletkezett, ahol sok halott és sebesült volt, tönkrementek a vasúti sínek is. Két-három napon keresztül minden este megismétlődtek ezek a bombatámadások. Megtudtam a rádióból, hogy 1944. július 7-én, sok izgalom és előkészület után Normandiában végre partra szálltak a szövetségesek.

E két nap alatt megtudtam, hogy Wilno közelében tartózkodik az Armia Krajowa egyik dandárja, amelyet Mikołajczyk londoni kormánya szervezett, és az Anders-hadsereg kötelékébe tartozik.

E dandárnál ott van a Delegatura Rządu, vagyis Mikołajczyk londoni kormányának képviselője is. A hadosztálynak van saját rádióállomása a Londonnal való kapcsolattartáshoz (Anders 1941-ben a szovjet kormány engedélyével lengyelekből megszervezett három hadosztályt, amelyek a Volga mentén állomásoztak, majd kiment velük Iránba, állítólag azért, hogy harcoljon a németek ellen Algírban. A háború végén Anders hadserege Németországban, az angol csapatok hadműveleti körzetében bukkant fel újra.)

Az Armia Krajowa dandárját egy Wilk (Farkas) álnév alatt élő dandártábornok vezeti. Nappal azonban a dandár alegységei rendszerint nem jönnek elő az erdőből, ahol illégálisan tartózkodnak, legtöbbször éjszaka és hajnalban ténykednek, rablással teremtve elő maguknak az élelmet és minden egyéb szükséges ellátmányt.[11]

Mindeközben egy sor falura élelmiszeradót vetnek ki, be is gyűjtik. Amikor a teherkocsijaink élelmiszert szállítanak a frontra, a lengyelek megtámadják őket, megölik a katonáinkat, elviszik az élelmiszert meg a lőszert. A dandáron kívül ott vannak még Krysia (Patkány) kisebb lengyel osztagai is, amelyek ugyanezzel foglalkoznak.[12]

Ezt követően kapcsolatba léptem Csernyahovszkij tábornokkal, aki eljött hozzám, és megállapodtunk, hogy az Armia Krajowának ezt a dandárját el kell fognunk, a katonáit internálnunk, a vezetését pedig lefegyvereznünk, őrkísérettel Moszkvába irányítanunk. Csernyahovszkij elvtárs egyetértett ezzel a tervvel, együttesen mindjárt meg is fogalmaztuk és el is küldtük az erről szóló táviratot a Főhadiszállásnak.

Számításba véve, hogy nekem csak a front hátországának biztonságát biztosító csapatok álltak rendelkezésemre, amelyeket viszont lefoglalt a németek által a hátországba dobott kémek és diverzánsok lekapcsolása, megegyeztünk Csernyahovszkij elvtárssal, hogy szükség esetén elkülönít nekem egy ezredet, ebbe a beleegyezését is adta. Néhány nap múlva felhívott, közölte, hogy a Főhadiszállásnak küldött javaslatunkat jóváhagyták.

[11] A Wilk (Farkas) nem más, mint annak az Aleksander Krzyżanowski alezredesnek álneve, aki 1944-ben az Armia Krajowa Wilnói és Nowogródeki katonai körzeteit irányította. Az NKVD dokumentumaiban Kulczycki néven is szerepel. Összességében, Szerov jelentéseiből ítélve, akkoriban a két katonai körzet létszáma 8.000-10.000 főre tehető.

[12] Krysia (Patkány) álnéven az Armia Krajowa Grodnói területén működő Północ (Észak) egységének parancsnoka, a lengyel hadsereg egykori főhadnagya, Jan Borysewicz álneve volt. Az egység kötelékébe tartozó osztagok támadásokat intéztek szovjet hivatalok ellen, terrorista akciókat hajtottak végre szovjet pártaktivisták ellen. Összesen 59 ilyen bandita akciót jegyeztek fel. 1945. január 21-én Krysiát egy különleges akció során megölték, az osztagait pedig gyakorlatilag megsemmisítették. (Из Варшавы. Москва, товарищу Берия… Документы НКВД СССР о польском подполье 1944–1945 гг. М.-Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. С. 121.).

Az operatív munkatársaimmal folytatott tanácskozás után a következő tervet dolgoztuk ki arra, hogyan hívjam magamhoz az Armia Krajowa dandárjának parancsnokát, Wilket.

Időközben az ügynökeink segítségével sikerült már bizonyos láncot létrehoznunk, amely Wilk tábornok stábjához vezetett. E láncon keresztül megüzentük, hogy a front parancsnok-helyettese, „Ivanov" tábornok (vagyis Szerov) magához rendeli Wilk tábornokot azért, hogy megállapodjanak az Armia Krajowa dandárjának további támadó hadműveleteiről. A találkozó helyszínéül Wilno egyik külterületi részét javasolja.

Másnap az ügynök közölte, hogy Wilk tábornok hajlandó találkozni, de azt javasolja, hogy én menjek el hozzá az erdőbe egy meghatározott pontra.

Először úgy gondoltam, elfogadom az ajánlatát, hogy minél hamarabb véghezvihessük ezt az akciót, aztán elgondolkodtam, hogy a következőre jutottam: a frontparancsnok helyettese mégis csak magas rangú parancsnok, mégis ilyen könnyen elfogadja a nem is olyan magas rangú parancsnok ajánlatát, mint amilyen az Armia Krajowa dandárjának parancsnoka. Ha nem ragaszkodom az alá-fölérendeltséghez, Wilk azt gondolhatja, hogy valami hamis dologról van szó, ezért nem jön el a találkozóra.

Ezért az ügynökön keresztül újra megüzentem, hogy a tábornok magához rendeli, és megjelöltem annak a Wilnotól nem messze lévő külvárosi villának címét, ahová másnap el kell jönnie.

Csernyahovszkij elvtársat figyelmeztettem, hogy én „Ivanov" tábornok vagyok, az ő helyettese, ha megérkezik hozzá a lengyel, akkor tartóztassa fel az érkezésemig.

Úgy látszik, a parancsom erőteljes hangvétele hatott Wilk tábornokra, mert másnap 14 órakor megérkezett két lengyel zászlós katonai autó, amelyekből kiszállt négy ember, a sofőrök pedig a kocsikban maradtak.

Meghagytam az egyik tisztünknek, hogy fogadja őket, én magam pedig bent ültem a dolgozószobában, együtt G. A. Petrov altábornaggyal, a SZU NKVD határőrségi főigazgatóságának helyettes vezetőjével.

Bejött hozzám három civilbe öltözött férfi. Bemutatkoztak: Wilk tábornok, egy őrnagy, a Mikolajczyk-kormány képviselője, akit, mint később megtudtam, egy angol gépről dobtak le Wilk dandárjának közelében, és Wilk tábornok adjutánsa.

Mielőtt a lengyelek megérkeztek volna, az a gondolatom támadt, hogy rögtön a Wilkkel folytatott beszélgetést követően le fogom fegyverezni a Wilk-dandár teljes vezetését.

Miután köszöntöttem a lengyeleket, az adjutánsom jelenlétében így kezdtem: „Tábornok úr, harcolni kell a németekkel, nem pedig a hátországban tartózkodni, semmit sem csinálni; a háború még nem ért véget, a szovjet katonai vezetés arra számít, hogy önök ebben a dologban jelentős segítséget nyújtanak, mint ahogyan ezt a németek hátországában tették".

Wilk tábornok, akinek hízelgett az efféle értékelés, megelégedettségét fejezte ki az elmondottakkal kapcsolatban.

Aztán megvitattuk az „apróbb" részleteket, amelyekből láthatóvá vált, hogy Wilk tábornok a Londonból, „a törvényes lengyel kormánytól" kapott utasítás nélkül nem mozgósíthatja a csapatait.

Arra az ellenvetésemre, hogy ez időigényes dolog, márpedig most ki kell használni a pillanatot, minél gyorsabban a nyomukba sietni a németeknek, az őrnagy, a „londoni lengyel kormány" képviselője, mint egy kiskakas, izgágáskodni kezdett, kijelentve, hogy nagyon sok dolguk lesz Lengyelország területén, amely már nincs messze, ezen kívül pedig a wilnói körzetet továbbra is lengyel területnek tartják.

A „képviselő" ilyen eszmefuttatása után azonnal meggyőződtünk róla, hogy nem készülnek harcba szállni a németekkel, sőt mi több, igényt tartanak Lengyelországra plusz a wilnói körzetre, amely a Litván Köztársasághoz tartozik, és egyáltalán, látszott, hogy nem lehet egyezségre jutni velük.

Más témára tereltem a beszélgetést, afelé vittem, hogy Wilk tábornokkal együtt szeretném megnézni a dandárparancsnoki állományát, beszélni velük, megismerni a harckészültségüket stb., azért, hogy végleges jelentést tudjak erről küldeni a SZU Főhadiszállásának.

Wilk tábornok egyeztetni kezdett a londoni „lengyel kormány képviselőjével", aki - amennyire a lengyelül folytatott beszélgetésükből értettem (valamennyire tudtam lengyelül) - ellenezte ezt.

Ekkor beleavatkoztam a beszélgetésükbe, azt mondtam: „A látogatásommal önök nem veszítenek semmit, csak én és az adjutánsom megyünk el önökhöz". Úgy látszik, ez meggyőzte őket, beleegyeztek abba, hogy összehívják a tisztjeiket egy település közelében, amelyet megneveztek és meg is mutattak a térképen, ahová a beszélgetés után mindnyájan el is indulhatunk.

Aztán megkértem Wilk tábornokot, hogy adja ki az ezzel kapcsolatos utasításait az adjutánsának, ő pedig máris induljon el a dandár vezérkarához, szedje össze a parancsnoki állományt. Wilk semmit sem gyanítva ki is adta az utasításokat, az adjutáns pedig elment.

Tettem még egy kísérletet a tábornokkal a „kormány képviselőjével" arra vonatkozóan, hogy küldjék harcba a dandárjukat a németek ellen, de a dolog eredménytelen maradt, most már sokkal határozottabban és nyíltabban mondták el a szándékaikat: nem készülnek harcba indulni, Lengyelország területéről sehová sem mennek el, a helyükön maradnak azért, hogy azonnal be tudjanak vonulni Varsóba, mihelyt az felszabadul, szervezni kezdik a lengyel nép életét.

E kijelentést követően felálltam, velem együtt felállt Petrov altábornagy is. Wilk ülve maradt, az őrnagy viszont szintén felállt.

Azt mondtam: „Ha önök így viselkednek, nem akarnak a Vörös Hadsereggel együtt harcolni a németek ellen, akkor én most letartóztatom önöket".

Alighogy kimondtam a „letartóztatom" szót, az őrnagy nadrágja hátsó zsebéből előkapott egy revolvert, rám akart lőni. E pillanatban Gavriil Petrov sem tétovázott,

elkapta az őrnagy karját, hátracsavarta, kivette belőle a revolvert. Jól van, Petrov, megmentetted az életem.

Feldühödtem, az őrnagyot gyereknek neveztem. Aztán mindkettejüket megmotoztuk. Wilknél volt ugyan egy 2-es Walther, ő azonban nem vette elő...[13]

Aztán hívtam a tisztjeinket, elhelyeztük őket a szobákban, őrséget állítottunk, mi pedig megkerestük a térképen azt a falut, amely mellett az Armia Krajowa dandárjának tiszti állománya össze kellett, hogy gyűljön. Kiderült, hogy kb. 40 perc oda az út.

Gyorsan parancsba adtam, hogy állítsanak elő két kocsit, nagyjából 30 fegyveres katonával, majd induljanak el a stábhoz. A katonáinkat és tisztjeinket behívtam magamhoz, instruáltam őket, hol kell felállniuk és várniuk a jelemre, amelyet a lengyelek lefegyverzésére adok, vagyis amikor megérkezünk a lengyel tisztekhez, a rangidősnek parancsba adom, hogy állítsa két vonalba a tiszteket, középütt átjárással, mondani fogom nekik, hogy mindjárt megérkezik Wilk tábornok is.

Abban a pillanatban, amikor én bent leszek a két sor között, beszélni kezdek nekik, a mi katonáink odajönnek, készenlétbe helyezett fegyverekkel, felsorakoznak a lengyel tisztek mögött, várják, hogy kiadjam az „Adják át a fegyvereiket!" parancsot.

Miután meggyőződtem róla, hogy értik az elgondolásomat, parancsot adtam a kocsiknak, magamhoz vettem Gavriil Petrovot és tiszteket, azután elindultunk.

Amikor a megjelölt hely közelébe értünk, megláttam, hogy ott áll egy nagy létszámú, lengyel egyenruhás tisztekből álló csoport, meg a tábornok adjutánsa. Megállítottam a katonáinkat szállító autót az erdőszélen, mondtam a századparancsnoknak, aki mellettem ült a kocsiban, hogy siettesse a katonákat, észrevétlenül vezesse őket ahhoz a helyhez, ahol a lengyelekkel találkozni fogunk.

Amikor odaértem a lengyelek gyülekezőhelyéhez, köszöntem nekik, parancsba adtam az egyik tisztnek, egy őrnagynak, hogy sorakozzanak fel két vonalban, ahogyan kigondoltam, majd beszélgetni kezdtem a lengyel tisztekkel. A beszélgetés közben észrevettem, hogy az erdő felől jön még két tiszt, akik láthatóan elkésték a gyülekezőről.

Azonnal felötlött bennem, ha máris nekifogok a lefegyverzésnek, ez a két tiszt visszaszökik az alegységéhez, aztán hosszasan kutathatom őket. Másfelől, ha várok vele, azzal időt vesztek, nincs kizárva, hogy hamarosan megérkezik ide egy lengyel katonai egység is, mivel tudtam, hogy az erdőben egy lengyel ezred állomásozik.

Ekkorra már a mi katonáink is odaértek, elindultak a lengyelek háta mögé. A lengyelek egyre-másra a katonáinkra pillantgattak. Ezért úgy döntöttem, hogy máris hozzálátok a lefegyverzéshez.

[13] Wilk letartóztatására 1944. július 17-én került sor, erről Szerov és Csernyahovszkij így számoltak be Berijának a jelentésükben:
„Ma behívattuk magunkhoz az úgynevezett Wilk vezérőrnagyot (Kulczyckit). Wilknek azt mondtuk, hogy érdekelne bennünket a lengyel egységek harckészültsége, ezért kívánatos lenne, ha a tisztjeink megismerkednének velük..., azt javasoltuk, hogy hívják össze az ezredek és a dandár parancsnokait, a helyetteseiket és a vezérkari főnököket. Wilk ebbe beleegyezett, kiadta a megfelelő utasításokat az egyik tisztjének, aki azonnal el is indult a stábhoz. Ezt követően Wilket lefegyvereztük, a vele együtt ott lévő százados – a vezérkari főnök, aki a londoni lengyel kormány képviselője – elő akarta rántani a pisztolyát, hogy ellenállást tanúsítson, ki is biztosította, de aztán lefegyvereztük". (ГА РФ. Ф. 9401. Оп. 2. Д. 65. Л. 396–397.)

Arról kezdtem beszélni, hogy „Azokkal az intézkedésekkel ellentétben, amelyek arra irányultak, hogy megállapodjak Wilk tábornokkal arról, hogy a Vörös Hadsereggel együtt részt vesznek a fasiszták elleni harcban, ebből semmi sem valósult meg, Wilk tábornok, valamint a londoni kormány képviselője, egy őrnagy megtagadták, hogy az önök dandárját a frontja küldjék, valamint a Vörös Hadsereggel együtt verjék le a németeket. Ezért a front szovjet parancsnoksága azt a döntést hozta, hogy az önök dandárját le kell szerelni. Kérem, haladéktalanul adják át a fegyvereiket!"

A tisztek jelentős része számára ez váratlan volt, csak 2-3 lengyel rántotta elő a pisztolyát, de nem lőttek, mert meglátták a hátuk mögött felsorakozott katonáinkat, készenlétbe helyezett géppisztolyokkal. A lengyel tisztek minden ellenállás nélkül elkezdték ledobálni a fegyvereiket, a mi katonáink pedig még meg is motozták őket, a hátsó zsebeikből kivették a kisebb fegyvereket. Meg kell jegyezni, hogy a kívül hordott tokban lévő revolvereken kívül mindegyiknek a nadrágja hátsó zsebében találtunk még egy kisebb pisztolyt is.

Miután lefegyvereztük a lengyeleket, felültettük őket azokra a kocsikra, amelyeken a mi katonáink érkeztek, rejtekhelyre vittük őket, őrséget állítottunk fel mellettük, aztán pedig elszállítottuk őket egy gyűjtőpontra.[14]

Egyébként ekkorra a Szovjetunió területén a demokratikus érzületű lengyelekből összeállítottak egy hadosztályt Berling ezredes* vezetésével, amely az 1. Belorusz Front kötelékébe tartozott, és már harcban is állt a németekkel Lenino falu közelében. Később ez a hadosztály hadtestté és hadsereggé formálódott.[15]

Az odaadó lengyel kommunistákból 1944. július 25-én a velünk szomszédos lengyel Chelm városában létrejött a Nemzeti Felszabadítás Lengyel Bizottsága, amelybe kiváló lengyel kommunisták és pártonkívüliek kerültek. Az NFLB elnöke Bolesław Bierut* lett, tagjai pedig: Osóbka-Morawski, Wanda Wasilewska* és mások.[16]

[14] Az Armia Krajowa tisztjeinek lefegyverzését, amelyre 1944. július 17-én került sor, Szerov és Csernyahovszkij szintén leírta a Berijának küldött közös jelentésében:
„Tegnap 20 órakor Bogusa falu közelében összegyűjtöttük a zászlóalj- és ezredparancsnokokat, a frontparancsnok állítólagos szemléje alkalmából. 26 tiszt jelent meg, köztük 9 ezredparancsnok, 12 osztagparancsnok és a lengyel hadsereg 5 vezérkari tisztje. Felszólításunkra, hogy adják át a fegyvereiket, a tisztek ellenállást tanúsítottak, amikor bejelentettük, hogy fegyvert fogunk használni, történt meg a tisztek lefegyverzése".
Szerov, hogy a sikert megkoronázza, hogy ne hagyja felocsúdni az ellenséget, még aznap éjjel hozzálátott az Armia Krajowa parancsnokok nélkül maradt egységeit felkutatásához. A július 18-i, 16 órai állapot szerint feltartóztattak és lefegyvereztek 3.500 embert, köztük 200 tisztet és altisztet. (ГА РФ. Ф. 9401. Оп. 2. Д. 65. Л. 398–399.).

[15] Azt követően, hogy W. Anders hadserege Iránba távozott, a SZU-ban maradt lengyelekből újabb lengyel egységeket hoztak létre, amely a Tadeusz Kościuszko 1. Lengyel Gyalogoshadosztály nevet kapta. A parancsnoka, később pedig az ennek alapján létrehozott 1. Lengyel Hadsereg parancsnoka is Zygmunt Berling lett. A hadsereg az 1. Belorusz Front kötelékében harcolt, részt vett Varsó és más lengyel városok felszabadításában, Berlin ostromában.

[16] A Nemzeti Felszabadítás Lengyel Bizottságát a SZU területén lévő lengyel szovjetbarát szervezetek képviselőiből hozták létre. Kezdetben a Bizottság székhelyes Chelm volt, majd Lublin. Az NFLB felhatalmat kapott a hitleristák alól felszabadított lengyel területeken, 1944. december 31-én pedig átalakult a Lengyel Köztársaság Ideiglenes Kormányává.

Litvániában tartózkodva egyetlen percet sem vesztegettem el, hogy felderítsem a lengyel nacionalisták szervezetének minden részletét, mivel hadseregünknek kell felszabadítania Lengyelországot, ezért a szerzett információk jól jöhetnek a kollégáimnak, akiknek Lengyelországban előre kell nyomulniuk.

Mindennek eredményeként a következőket derítettem ki: a Mikolajczyk vezette londoni emigráns „lengyel kormány", látva a Szovjet Hadsereg sikeres előrenyomulását, Lengyelország területén mindenütt földalatti tevékenységbe fogott, amelyet Bór-Komarowski[17] vezetett, akit az Armia Krajowa főparancsnokának neveztek. Parancsba adta, hogy álljanak ellen a Vörös Hadseregnek, amikor az Lengyelországban megpróbálja kiépíteni a hatalmat, szervezzenek diverzáns akciókat stb.

Maga Komarowski (akinek álneve „Bór"[18] volt) a polgárháborúban részt vett a Kijev elleni hadjáratban, amelyben egy ulánus ezredet vezetett vált ismertté. Most a „londoni kormány" hadosztálytábornoki rangot adományozott neki.

Kaptam olyan információkat is, hogy a lengyelek bizonyos mértékben kapcsolatban álltak a németekkel is. Himmler* igencsak furcsa körülmények között hozta ki Mikolajczyk fiát a német fogságból.[19]

1944 tavaszán Olaszország déli részéből ejtőernyővel ledobták Varsó közelében a londoni emigráns kormány miniszterei és egy brit tanácsost.

Bór helyettese az én jó ismerősöm, Okulicki tábornok volt, akinek Termit[20] volt az álneve. Volt neki egy tartalék stábja, arra az esetre, ha Bór lebukna.

Ez az ismerősöm, annak ellenére, hogy összeállított egy hadsereget, a hadsereg vezérkari főnökeként elment Iránba, majd újra felbukkant. Még dühösebben a SZU ellen fordult, abból a direktívából ítélve, amelyben a Vörös Hadsereggel szembeni ellenállásra adott parancsot, mindenkinek világossá téve, hogy a bolsevikok – Lengyelország ellenségei, azok Lengyelországot szovjet tagköztársasággá akarják tenni, a lengyeleket pedig Szibériába akarják száműzni. Jó kis ismerős, ugye?[21]

Amint azt várni lehetett a két tiszt elmenekült a lefegyverzés helyszínéről, róluk kiderült, hogy az egyikük századparancsnok, a másikuk pedig szakaszparancsnok volt. A továbbiakban egy század katonával elindultak az erdőben Varsó felé, nekem pedig 4-5 napon át üldöznöm kellett őket, de végül nem sikerült utolérnünk a csapatot.

Ezt a századot két vagy három helyen is majdnem elkaptam. A helyi lakosok vallomásából látható volt, hogy két-három órával korábban még ott voltak. Különös ismertetőjele annak, hogy ez ugyanaz a század volt, nem pedig valamilyen másik len-

[17] Helyesen: Bór-Komorowski.

[18] Bór (lengyel) – fenyves. *(A fordító jegyzete.)*

[19] 1942 júniusában Stanisław Mikolajczyk tizenöt éves fiát, Mariant letartóztatta a Gestapo. A hivatalos verzió szerint a lengyel illegalitás kivásárolta a fogságból, titokban először Magyarországra, majd Nagy-Britanniába küldte.

[20] Termit (lengyel) – termesz. *(A fordító jegyzete.)*

[21] 1944 májusában L. Okulicki dandártábornokot átdobták Lengyelországba, hogy megszervezze a földalatti harcot. 1944. július 27-én kinevezték az új, titkos tiszti szervezet, a Niepodległość (Függetlenség) vezetőjévé, amely a Vörös Hadsereg hátországában hírszerzési és diverzáns feladatok ellátásával foglalkozott. 1944. október 3-tól az Armia Krajowa főparancsnoka lett.

gyel egység, az volt, hogy a századparancsnoknak hiányzott a bal keze. Amikor a helyi litvánokat megkérdeztük, nem láttak-e arrafelé lengyeleket, az elbeszélésüket mindig azzal kezdték, hogy a századparancsnoknak nincs meg a bal keze. De végül sikerült átszökniük Lengyelországba.

Másnap kihallgattuk az összes lengyel század- és zászlóaljparancsnokot arról, hol találhatók az egységeik, vérontás nélkül elkaptuk az összes lengyel katonát, elvettük tőlük a fegyvereket, internálótábort hoztunk létre nekik. Wilk letartóztatása után Krysia csapata elrejtőzött, többé nem adott hírt magáról.

Ilyen dicstelenül végezte az Armia Krajowa Wilk tábornok vezette lengyel dandárja. A dandár különálló kisebb csoportjait még néhány napon át vadásztuk, aztán elküldtük őket a gyűjtőpontra.

LITVÁN FÖLDÖN (1944. JÚLIUS)

Miután végeztünk a lengyelekkel, Csernyahovszkijjal táviratot küldtünk a Főhadiszállásnak. Csernyahovszkij meghívott ebédre, elismeréssel szólt arról, hogy milyen ügyesen jártam el a lengyelekkel, akik nyugtalanságot okoztak a frontján, amiről jelentést is tett a Főparancsnoknak.[22]

Ezt követően már készültem is vissza Moszkvába, amikor ügynöki jelentések érkeztek arról, hogy felbukkant valami litván tábornok, aki a németek visszavonulása után illegalitásba vonult, mindenféle bandákat szervez a Szovjet Hadsereggel szembeni harcra. Úgyhogy maradnom kellett, hogy kezdjek valamit ezzel a tábornokkal.

E vonalon nehezebb volt dolgozni a litvánokkal, először is amiatt, mert nagyon kis százalékuk beszél oroszul, pontosabban nem akarnak beszélni, holott tudják a nyelvet, másodszor pedig amiatt, mert azok a litvánok, akiket beszerveztünk az illegalitásban lévő tábornok felderítésére, többségükben nem akarnak róla beszélni, habár köztudott, hogy Wilnóban többen is tudnak róla.

Még olyan esetben is, amikor pontosan tudtam, hogy a tábornok a város egyik házában éjszakázott, egy litván, aki abban a házban lakott, a beszélgetés során különféle módokon kitért az elől, hogy ő tudott volna a dologról. Végül, harmadszor, amiatt is, mert ez a ravasz tábornok maga mellé állította a katolikus papságot, akik a templomokban így fejezték be a prédikációikat: „Isten óvja ezt a tábornokot!"

Meg kell mondanom, hogy a litvánok elég fanatikus katolikusok. Annak ellenére, hogy ekkorra érkeztek már Litvániába a biztonsági szervekhez a litván munkatársak, a dolog lassan haladt előre, ráadásul többször is láttam, hogy a város lakói, ha megsejtették, hogy egyik vagy másik litván az állambiztonsági szervek munkatársa, nem szívesen álltak vele szóba, semmit sem mondtak el neki.

A litvánok alapvetően szovjetellenesek, a múltban gazdag németek szekértolói, akik nem azokban a falvakban és városokban tömörültek és éltek, ahol születtek.

[22] Berija 1944. augusztus 3-án Sztálinnak küldött, az Armia Krajowa katonáinak és tisztjeinek lefegyverzéséről szóló jelentése szerint összességében lefegyvereztek 7924 katonát és tisztet, elkoboztak 5.500 puskát, 370 géppisztolyt, 270 kézi és állványos géppuskát, 13 könnyű löveget. (ГА РФ. Ф. 9401. Оп. 2. Д. 66. Л. 124–129.).

Ezek a bűnbandák terrorizálták a helyi hatalmi szervezeteket, megölték a katonáinkat és a tisztjeinket, kifosztották a szállítmányokat, amelyek a frontra tartottak. Különösen Wilnóban garázdálkodtak, ahová Ljubij tábornoknak utasítást adtam, hogy állítson ott fel egy NKVD ezredet.[23]

Végül mégiscsak sikerült letartóztatnunk ezt a tábornokot, aki a kihallgatáson elmondta, hogy gyűlöli a szovjethatalmat, ezért döntött az illegális tevékenység mellett, még azt is elmesélte, hogy miként rejtőzködött.

Naponta szerzett információt arról, milyen akciót terveztek éppen ellene, így minden különösebb nehézség nélkül meg tudott lépni előlünk. Csak, amikor óvatlan volt, elment a szeretője lakására, akkor tudtuk letartóztatni.[24]

Én persze a belügyi népbiztost, Guzevičiust* alaposan lehordtam, parancsba adtam neki, hogy derítse ki, kik voltak a litvánok közül árulók…

Aztán visszamentem Moszkvába.[25]

A MISSZIÓ TELJESÍTVE (1944. OKTÓBER)

Éjjel egy körül, amikor már aludtam, Poszkrjobisev telefonhívása ébresztett fel, mindjárt össze is kapcsolt Sztálinnal.[26]

Sztálin azt mondta, hogy haladéktalanul repüljek el Lublinba, ott van Bulganyin, a Főhadiszállás megbízottja az NFLB (Nemzeti Felszabadítás Lengyel Bizottsága) mellett. Azt jelentette a Főhadiszállásnak, hogy Lublint az Armia Krajowa katonái vették körbe, most óráról órára azt várja, mikor foglalják el a várost. Elküldtünk már oda erősítésként egy lövészhadosztályt, ezért most haladéktalanul oda kell mennem, velük együtt megtennem a szükséges intézkedéseket a Nemzeti Felszabadítás Lengyel Bizottsága tagjainak biztonsága érdekében, akik között olyanok van-

[23] 1944 júliusától, vagyis akkortól, amikor a Vörös Hadsereg megtisztította a hitleristáktól Litvániát, itt a fegyveres harc újabb szakasza kezdődött, a szovjethatalom ellen, a független litván államért. A háború utolsó hónapjaiban és a háború utáni első években ez a háború rendkívül széleskörűnek bizonyult, a partizánosztagok gyakorlatilag reguláris hadseregként működtek, jól szervezettek voltak, központi irányítással rendelkeztek. Ellenük teljes értékű hadműveletek folytak, amelyekben nem csak az NKVD erői vettek részt, hanem a hadsereg is. Mindeközben azok, akiket a későbbiekben „erdei testvéreknek" kezdtek nevezni, nem riadtak vissza a tisztán terrorista módszerektől sem: civileket, nőket, gyerekeket öltek meg, egész falvakat pusztítottak el.

[24] Valószínűleg Mykolas Velykis dandártábornokról (1884-1955) van szó, a cári hadsereg egykori tisztjéről, aki a független Litvánia fegyveres erőinek egyik megszervezője lett. 1944-es letartóztatása után 8 évre elítélték. 1951. decemberében másodszor is elítélték, amnesztiával szabadult, majd a hazafelé úton tüdőgyulladásban halt meg.

[25] Szerov Litvániába vezénylésének eredményeként észrevehetően aktívabbá vált a nacionalista és szovjetellenes illegalitás elleni harc. Litvániában már 1944. december 10-én letartóztattak 3433 embert, többek között 904 főt a földalatti mozgalomból, 205 német ügynököt és 45 német ejtőernyőst. Elkoboztak 7456 darab lőfegyvert, 5 nyomdát, 5 fegyver- és élelmiszerraktárt. (Из Варшавы. Москва, товарищу Берия… Документы НКВД СССР о польском подполье 1944–1945 гг. М.-Новосибирск; Сибирский хронограф, 2001. С. 100–101.).

[26] Ebben az időszakban, 1944 októberében Szerov a romániai Craiovában tartózkodott, ahová Sztálin küldte el, hogy tegyen ott rendet. Lásd erről részletesebben a Nyolcadik fejezetet.

erőknek Lublin elleni támadása nem zajlik, habár óránként érkeznek erről „aggasztó" ügynöki jelentések.

Érkezett egyszer ráadásul olyan információ is, mely szerint az Armia Krajowa dandárja Lublin ellen vonul. Gyorsan fogtam két páncélozott járművet, elindultam [abba] az irányba, ahonnan ez a dandár állítólag érkezett. Minden útvonalat bejártam, de senkivel sem találkoztam, bár a kérdezősködésemre a helyi lakosok közül néhányan azt mondták: jött erre valamilyen egység, ilyen és ilyen irányba ment tovább, mások viszont éppen az ellenkező irányt mutatták. Egyszóval, mindenki úgy hazudott, ahogy csak akart.

Egy dolog biztos volt: a londoni „lengyel kormány", élén Mikolajczykkal, reakciósokat küld az NFLB ellen, arannyal meg fegyverrel látja el őket. Következésképpen az én feladatom az volt, hogy felfedjem azokat a csatornákat, amelyeken keresztül a fegyver és az arany érkezik a földalatti tevékenység támogatására, hogy véget vessek ennek a ténykedésnek. Így kezdtem hozzá ehhez a munkához.

A későbbiekben jelzéseket kaptam arról is, hogy miféle kegyetlenségeket visznek véghez a reakciós lengyelek, akik lerohantak egyes településeket, megölték és oszlopokra akasztották azokat a járási vezetőket, akik barátian viszonyultak a Szovjet Hadsereghez, mindenféle más aljasságot is elkövettek.[32]

Elmondtam ezeket Bulganyinnak, aki az ÁVB-nek az NFLB mellett működő megbízottja volt. Bulganyin megkért rá, hogy írjak meg az ÁVB-nek egy jelentést a kettőnk aláírásával, amit én meg is tettem.

Egyébként az, hogy többször is magamhoz hívattam az NFLB állambiztonsági miniszterét, Radkiewiczet, semmilyen új információt nem adott a helyzetről. Minden alkalommal nagy igyekezettel instruáltam arról, mit kell tennie, de mindez kevés eredménnyel járt. Úgy látszik, nem volt tapasztalata az ellenforradalmárok elleni harc megszervezésében.

Másnap dél körül hivatalos ügyben elmentem Bulganyinhoz a hadiszállására. Megszólalt a telefon, Bulganyin felvette, amikor rájött, hogy Sztálin elvtárs beszél, felállt, haptákba vágta magát, így kezdett válaszolgatni.

Én a következőket hallottam. Sztálin megkérdezte: „Hol van Szerov?" Bulganyin azt felelte: „Itt van az irodámban", majd: „Igen, igen, értettem, értettem, meglesz". Ezzel a beszélgetés be is fejeződött.

Amikor letette a kagylót, megkönnyebbülten felsóhajtott, leült és azt mondta: „Tudod, Ivan Alekszandrovics, minden alkalommal, ha Sztálin elvtárs felhív, csupa víz lesz az ingem, tapogasd csak meg!" Megtapogattam, tényleg tiszta víz volt az inge, elnevettem magam.

Aztán elmondta, hogy Sztálin elvtárs azt követeli, hogy azokat a banditákat, akik megölik a helyi lengyel hatalmi szervezetek képviselőit, vagy rátámadnak a Szovjet

[32] Szerov 1944. október 16-i, Berijának szóló jelentésében hoz egy csomó konkrét példát az Armia Krajowa osztagainak garázdálkodásaira. Így például a Włodawai járásban megöltek hat rendőrt, a Lublini járásban öt vöröskatonát, a Zamości járásban az ő kezük által halt meg tizenegy, a Krasznyi járásban pedig öt vöröskatona. Szinte valamennyi említett járásban börtönöket is megtámadtak és kiszabadították az elítélteket. (Из Варшавы. Москва, товарищу Берия… Документы НКВД СССР о польском подполье 1944–1945 гг. М.-Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. С. 48.).

Hadsereg katonáira, hadbíróság ítélje el, jól látható helyre akasztassa ki őket, táblával a nyakukban arról, hogy milyen bűntetteket követtek el.

Mindeközben Sztálin azt is követelte, hogy a következő héten 4-5 városban készítsünk elő ilyen akciókat, és akasztassunk. A végén pedig azt mondta: „Adja át Szerovnak az utasításomat!"

Mondtam Bulganyinnak, hogy efféle dolgokat hebehurgyán nem szokás intézni, az ítéleteket a front haditörvényszékének kell meghoznia. Bulganyin azt felelte, hogy sürgősen meg kell csinálni, jelentést tenni róla Sztálin elvtársnak. Én azt válaszoltam: „Nézzük át együtt a nyomozati anyagokat, hol mi van, aztán térjünk vissza ismét erre a kérdésre!"

Gyakorlatilag nem is tettem így semmit, minden hasonló bűncselekményről szóló aktát a szokásos módon eljuttattam az ügyészséghez, végül a haditörvényszék hozta meg az ítéleteket a hatályos hadi törvényeknek megfelelően.[33]

Ily módon látható, hogy mindazok az aggodalmak, amelyek abban az időszakban Bulganyin részéről felmerültek, lényegében eltúlzottak voltak. A helyzet azonban feszült volt, hiszen óránként érkeztek jelentések vagy készülő diverzáns akciókról, vagy hogy a diverzáns akciók, igaz, nem jelentősek, már meg is valósultak. Csak egyszer fordult elő, hogy felrobbantottak egy lőszerraktárt. Ez pedig így történt.

Úgy tíz kilométerre Lublintól, az erdőben volt az 1. Belorusz Frontnak egy lőszerraktára. Azzal összefüggésben, hogy támadó hadműveletre készültek, nagy mennyiségű légibombát, tüzérségi gránátot és más robbanóanyagot vontak itt össze. A rend fenntartása érdekében a gránátok és légibombák fegyverzsírtól való letisztítására és egyéb munkákra lengyel lakosokat hívtak be a raktárba.

Egyik reggel rettenetes robbanás hangzott fel. Gyorsan összeszedelőzködtem, kocsival kihajtottam a robbanás irányába. Alig mentem 3-4 kilométert, látom ám, hogy a településekről az emberek kiszaladtak a mezőre, mivel egészen a településekig elrepültek a fel nem robbant lövedékek, előfordultak esetek, amikor ezek aztán fel is robbantak.

Vártam egy kicsit, aztán elindultam a raktár irányába. A robbanások elcsitultak, az erdőben pedig megláttam, hogy azokon a helyeken, ahol lőszer volt, hatalmas bombatölcsérek keletkeztek, a fákat kidöntötték és felgyújtották a robbanások. Egy lélek sem volt a közelben. Később kifaggattam a helyieket, hol vannak a katonák és tisztek, akik ezt a raktárt őrzik.

Egy falura mutattak. Amikor odaértem, megtaláltam a raktár parancsnokát és a többi tisztet, akik teljesen összezavarodtak. A korábbi faggatózásaim alapján megállapítottam, hogy a robbanás az egyik olyan részlegben történt, ahol lengyelek dolgoztak, aztán a robbanások átterjedtek a többi részlegre is.

Egyszóval, ahogyan később összeszámoltuk, a felrobbant lövedékek mennyisége olyan nagy volt, hogy a frontparancsnokságnak arról kellett elkezdeni gondolkodni,

[33] Valószínűleg Sztálin határozatának teljesítése érdekében adta ki a Haditörvényszéki Főigazgatóság vezetője 1944. november 2-án a 0034/111. számú direktívát, amely az összes haditörvényszéktől a következőt követelte meg: „döntő harcot folytatni azokkal az AK-sokkal, akik nem adják át a fegyvert", haladéktalanul kivizsgálni az ilyen ügyeket a hadbíróságokon, a legmagasabb fokú büntetéseket jóváhagyatni a Katonai Tanácsban.

hogyan pótolják, hogy ne kelljen elhalasztani a támadó hadműveletet. Jelentős volt a veszteség.

Megfelelő módon intézkednem kellett, hogy kiderítsük a körülményeket, de kiderült, hogy azok közül a lengyelek közül, akik aznap a raktárban dolgoztak, egy sem maradt életben. Ezért arra kellett korlátozódnom, hogy jelentsem a lengyel állambiztonsági hatóságoknak az elhunytak nevét, hogy felderítsék a kapcsolataikat és ismerőseiket, akiken keresztül el lehetne jutni a robbantás szervezőihez.

KÉT PUD[34] ARANY (1944. OKTÓBER-DECEMBER)

A feszült helyzet miatt továbbra is Lublinban maradtam: dolgoztam is, tanítottam is, segítettem a lengyel állambiztonságiaknak, hogyan harcoljanak az ellenforradalmi elemekkel.

...Lublinban sok AK-s gyűlt össze, szeretnék egy példát hozni arra, hogyan leplezték le az Armia Krajowa 3. katonai körzetének parancsnokát, aki illegalitásba vonult.

Az ügynökjelentések alapján csak a kinézetét ismertük ennek a vezetőnek: 50 év körüli, középtermetű, tekintélyes külsejű, telt férfi, akinek kerek arca, rövid bajusza volt, katonásan járt és sötétzöld raglánkabátot viselt.

Az Armia Krajowának ez a katonai körzete saját, földalatti csapatokkal rendelkezett. Kapcsolatban állt Londonnal, ahonnan utasításokat kapott, készült Varsóban a hatalomátvételre. Ugyanezen információk szerint a körzetparancsnok széleskörű propagandamunkát folytatott a Szovjet Hadsereg ellen, újságot adott ki, röplapokat terjesztett, mindezt olyan magabiztossággal csinálta, hogy mi egészen elképedtünk, milyen merészen és büntetlenül tevékenykedik.

Egy alkalommal, amikor az adjutánsommal, Tuzslovval Lublin főutcáján járkáltunk, összeakadtam egy gyanús lengyellel, aki ellenőrizte magát[35], elindultam utána. A gyanúm beigazolódott, amikor még vagy kétszer észrevettem, hogy ellenőrzi magát.

Amint követtem az ismeretlent, megláttam, hogy egy templom felé tart, ahol éppen miséznek. Úgyhogy nekem is be kellett mennem. Amikor beléptünk a templomba, a *ksiądz* éppen befejezett valami tirádát, magasba emelte a karját, térdre rogyott, a hívek pedig követték a példáját. Nekem sem maradt más hátra, mint hogy én is térdre rogyjak, de közben hibát vétettem: amint később megfigyeltem, a katolikusok a bal térdükre ereszkednek, én pedig a jobbra tettem.

Ez a procedúra eltartott vagy 10-15 percig, én meg az adjutánsom egész idő alatt szintén térden álltunk. A mise végén az ismeretlen nem ment ki a templomból, nekünk pedig olyan információink voltak, hogy az AK körzetparancsnokának irodája egy templom melletti helyiségben található, ahol nagy mennyiségű arany is van, amelyet a londoni lengyel emigráns kormány az aknamunka támogatására különített el. Úgy gondoltam, hogy nyomon vagyok.

Este házkutatást tartottunk a templom irodájában, ahol elfogtuk azt a lengyelt is, akit követtem. A kihallgatás során elég gyorsan beismerte, hogy azért jött, hogy találkozzon

[34] Pud – régi orosz súlymérték, 1 pud = 16380,48 gramm. *(A fordító jegyzete.)*

[35] Értsd: ellenőrizte, hogy nem figyelik-e.

az AK 3. katonai körzetének parancsnokával. A továbbiakban a kihallgatáson mesélt a katonai körzetről is, felfedte azt a házat és pincét, ahol a fegyvereket és az aranyat őrzik.

Munkatársaimat és velük a letartóztatott lengyelt kiküldtem úgy 80 kilométerre Lublintól ebbe a bizonyos faluba, ahol el is kobozták a fegyvereket és az aranyat. A gazdaságisok összeszámolták az aranyat, jegyzőkönyvbe véve előkészítették arra, hogy Moszkvába küldjék.

Másnap gondosan kidolgoztuk a tervet, hogyan fog a mi letartóztatott lengyelünk találkozni a körzetparancsnokkal. A találkozás napjának reggelén eligazítottam az operatív csoportunk munkatársát és munkatársnőjét, hogy hármasban, a letartóztatott lengyellel menjenek el a találkozóhelyre, ahol a lengyelnek séta közben találkoznia kell a körzetparancsnokkal, beszélnie kell vele, ezt követően ők fogják a lengyelt, visszaviszik hozzánk a stábra, én pedig az adjutánsommal elindulok a körzetparancsnok után, aztán feltartóztatom, mintegy csak véletlenül, igazoltatásra. Így nem támad gyanúja, hogy a lengyel árulást követett el.

Előzetesen alaposan szemügyre vettük a találkozóhelyet. Két tó közötti töltés volt ez, amely Lublin két felét kötötte össze, hársfákkal volt körbeültetve. A töltésen padok voltak elhelyezve.

Egyszóval, elterveztünk valamit, de aztán másként alakult. Amikor a munkatársunk és munkatársnőnk kiérkezett a töltésre, leültek egy padra szerelmeskedni, akkor az út másik felén a találkozóra odahozott lengyelünk lassú léptekkel sétálgatni kezdett, várva a körzetparancsnokot. Kevés járókelő volt ott. Én megbújtam oldalt, le sem vettem a szemem a lengyelről.

Előbb találkozott egy nővel, aztán egy férfival, majd egy másikkal, egy harmadikkal, de a körzetparancsnok továbbra sem jött. Aztán szembejött a lengyellel egy tekintélyes külsejű, jól öltözött, 50 év feletti férfi. Amikor úgy három méterre ért tőle, a kalapja karimájához akarta emelni a kezét (hogy üdvözölje a lengyelt), de aztán visszarántotta a karját, inkább elment mellette.

Arra gondoltam, hogy a mi letartóztatott lengyelünk jelezhetett a szemével, hogy a szembejövő férfi ne üdvözölje őt. De az is lehet, hogy tévedtem. De nem volt sok idő a gondolkodásra. Azonnal elindultam a tekintélyes külsejű lengyel után, a munkatársunk és munkatársnőnk pedig összezavarodott, mert nem tudták, mit csináljanak most, hogy én elmentem.

Amint később jelentették, mindenesetre el akartak indulni az egyik lengyel után, de aztán mégsem szánták rá magukat, mert nem akarták szem elől téveszteni a letartóztatott lengyelt. Mentem kb. egy kilométert, már bent a városban arra jutottam, hogy az adjutánsommal kettesben nehéz lesz feltartóztatni ezt a lengyelt, mivel, hogy úgy mondjam, erősebb testfelépítésű volt, mint én.

Ekkor megállítottam két utamba kerülő katonánkat, mondtam nekik, hogy a biztonsági szervek munkatársa vagyok, segítsenek feltartóztatni egy embert. Szívesen vállalkoztak rá, két oldalról megközelítettük az ismeretlent.

Mondtam neki: „Kérem a *pan*-t, hogy kövessen!" Elmosolyodott és elindult velünk. Amikor megérkeztünk a helyiségbe, ahol berendezkedtünk, megmotoztuk, én pedig

közben kérdezgetni kezdtem, hogy hívják. Megmondta, de hogy ez az igazi neve volt-e, nem tudtam, ismertem viszont az álnevét.

Megkérdeztem tőle: „Mi az álneve?" Elmosolyodott, azt felelte, nincsen semmilyen álneve, mivel földalatti tevékenységhez neki semmi köze, itt dolgozik Lublinban a főiskola rektoraként.

A kihallgatás fél óráig tartott, de eredményt nem hozott. Ekkor komoly képet vágva azt mondtam neki, hogy mindent tudunk róla, ezért fölösleges tagadnia, hogy részt vesz a földalatti mozgalomban, meg hogy kicsoda. Erre megint csak kedvesen mosolyogva azt mondta: „Ha mindent tud, akkor minek vallat engem?"

Eközben láttam, hogy teljesen meg van róla győződve, hogy nem tudok róla semmit. Láthatóan amiatt alakult ki ez a véleménye, mert az eltelt fél óra alatt valóban nem tudtam rajtakapni semmin.

Arra gondoltam, hiszen tényleg nem is tudok róla semmit az álnevén kívül, úgyhogy, ha megmondom az álnevét, a nyomozás során ezzel nem veszítek semmit, főként mert éreztem a magabiztosságát, mert nem lepleztem le, a következő feltételt szabtam neki:

„Egyezzünk meg a következőben, *pan*: én átadom magának egy papírra írva az álnevét (odaadtam neki egy összetekert papírlapot), ha az helyes, akkor mondjon el magáról mindent, meg arról is, amit kérdezek. Ha nem akar beszélni, akkor letartóztatjuk, leleplezzük olyanokkal, akik ismerik magát!"

Magabiztossága tudatában, hogy úgysem ismerem az álnevét, beleegyezett. Ekkor azt mondtam neki: „Nyissa szét a lapot és olvassa el!" Széthajtotta, elsápadt, alig hallhatóan azt mondta: „Mindent elmondok".

A következőket mesélte el: ő a lublini főiskola rektorhelyettese, dolgozik egy tudományos munkán, de egyúttal az AK 3. katonai körzetének parancsnoka is, aki azt a feladatot kapta, hogy a katonai körzet földalatti egységeivel hatoljon be Varsóba, amikor az oroszok kiverik onnan a németeket, nyilvánítsák törvényes hatalomnak a lengyel emigráns kormányt. A kormány többsége Varsó közelében, illegalitásban tartózkodik, köztük van 12 miniszter és a miniszterelnök-helyettes is.

Aztán azt is hozzátette, hogy egyetlen nevet sem árul el (mármint a társaiét), ha agyonütjük, akkor sem. Aztán azt is elmondta, hogy az illegális tényked es megszervezéséhez szükséges aranyat Londonból kapják, a templom területén van elrejtve.

Mondtam neki, hogy az aranyat már elkoboztuk. Közben azt is elárulta, hogy az aranyat hurkákba varrva dobják le nekik angol repülőkről, éjszaka, egy előre megbeszélt helyen és kidolgozott jelzések alapján. Többek között olyan területekre is, amelyeket még a németek foglalnak el. Van ott egy repülős ezredesük, egy lengyel, aki mindent megszervez, Lublinba küldi az aranyat.

Az AK-sokkal, akármennyit is volt alkalmam kihallgatni, bármelyik beszélgetésünk azzal végződött, hogy a Vörös Hadsereggel semmiféle kapcsolatba nem akarnak kerülni, de állítólag nem használnak és nem is fognak használni fegyvert a Vörös Hadsereggel szemben. Ez aztán a hazugság! Micsoda gazemberek! Mi harcolunk, ők pedig azt várják, mikor ragadhatják magukhoz Varsóban a hatalmat.[36]

[36] Ahogy Sztálin is helytállóan a szemére vetette az emigráns lengyel kormány új miniszterelnökének, Stanisław Mikolajczyknak, „a földalatti lengyel hadsereg osztagai nem harcolnak a németek ellen, mivel a taktikájuk éppen az, hogy óvják magukat, aztán amikor Lengyelországba megérkeznek az angolok vagy az oroszok, akkor színre lépjenek". Mikolajczyknak erre nem volt semmilyen ellenvetése. (Из Варшавы. Москва, товарищу Берия... Документы НКВД СССР о польском подполье 1944–1945 гг. М.-Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. С. 13.).

Másnap, amikor az aranyat bepakoltuk egy kis ládába, hogy Moszkvába küldjük, behívattam egy munkatársunkat, aki együtt kellett utazzon futárként a gazdasági ssal, mondtam neki: „Fogja ezt a ládikót, adja át személyesen a SZU NKVD titkárságvezetőjének, hozzon róla elismervényt!", azzal átadtam neki a kísérő okmányokat.

Ő egyik kezével elvette a papírokat, a másikkal megfogta a ládikót, megrántotta, de felemelni nem bírta. Megfogta két kézzel – úgy sem bírta. Aztán zavarba jött, nekiveselkedett,görnyedezve kivitte az irodából.[37] Szóltam neki, hogy a reptéren várni fogják az NKVD munkatársai.

Egyébként azt is el kell mondanom, hogy a letartóztatott AK-sok és más ellenséges elemek kihallgatása során azt is megállapítottuk, hogy Lengyelországban a Vörös Hadsereggel szemben ellenségesen léptek fel az Armia Krajowán kívül még olyan szervezetek is, mint a Niepodległość (Függetlenség), a Narodowe Siły Zbrojne (Népi Fegyveres Erők), valamint gazdagokból és kulákokból álló kisebb különálló csoportok.

A vezetőik általában burzsoá elemek, katonatisztek, földbirtokosok stb. voltak. Mindannyian burzsoá Lengyelországot akartak, engedelmeskedtek Mikolajczyk Londonból küldött utasításainak. Közvetlenül ott ült Varsóban Komarowski gróf is, akinek „Bór" volt az álneve.

Ezek a szervezetek arra bíztatták a helyi lakosságot, hogy ne teljesítsék az NFLB és a Vörös Hadsereg körzetparancsnokainak utasításait; hogy szabotálják a helyi hatóságok tevékenységét; hajtsanak végre diverzáns akciókat a vasútvonalakon; hajtsanak végre terrorakciókat a Vörös Hadsereg katonái és tisztjei ellen.[38]

A későbbiekben, miután likvidáltunk egy sor nagyobb szervezetet, Lublin környékén csöndesebbé vált a helyzet, az AK-sok elrejtőztek, nagyobb akciókat nem hajtottak végre. A napokban volt egy eset, amikor alkalmam nyílt megismerkedni azokkal a kihallgatási módszerekkel, amelyeket a lengyel állambiztonsági minisztérium munkatársai alkalmaznak a letartóztatottakkal szemben.

Operatív csoportunk letartóztatott egy aktív AK-st, aki részt vett a Szovjet Hadsereg elleni diverzáns akciókban, eleinte beszélt egy keveset a bűntetteiről, de aztán magába zárkózott, nem tett több vallomást.

Tudtunk róla, hogy a lengyeleknél van egy letartóztatott, aki ismeri a mi letartóztatottunkat, ráadásul a főnöke is. Felhívtam a lengyel állambiztonsági minisztert, Radkiewiczet,megkérdeztem tőle, van-e náluk egy ilyen letartóztatott. Igenlő választ

[37] Szerov a visszaemlékezései egy másik változatában azt írja, hogy az elkobzott arany több mint két pudot nyomott.

[38] Amint maga Szerov állítja a feljegyzéseiben, „1944 júliusától decemberéig az AK-hoz tartozó árulók megölték a Vörös Hadsereg 277 katonáját, 99-et pedig megsebesítettek. 1945. január 1-jétől május 30-ig megölték a Vörös Hadsereg 317 katonáját és tisztjét, megsebesítettek 125 katonát és tisztet". Ezek az adatok teljesen megfelelnek annak a hivatalos statisztikának, amelyet az ügyész előadott az 1945 júniusában az Armia Krajowa vezetői ellen lefolytatott bírósági eljárásban.

adott. Ekkor mondtam neki, hogy hozassa át hozzám az operatív csoporthoz, kihallgatásra. Radkiewicz azt mondta, meglesz.

Ez a beszélgetés reggel zajlott le köztünk. Este újra emlékeztettem erre a letartóztatott személyre. Radkiewicz újra megerősítette, hogy áthozatja. De sem este, sem éjszaka nem hozták meg.

Némiképp elcsodálkoztam, hogy ilyen figyelmetlenül viszonyul az utasításomhoz, szóltam az operatív csoportjuk vezetőjének, hogy hívja fel a helyettesét, Ramkowskit, derítse ki, mi a helyzet. Az operatív csoport vezetője jött is azután, jelentette, hogy ez a letartóztatott személy az éjszaka kihallgatás közben meghalt. Felháborodtam, berendeltem Radkiewiczet, követeltem tőle, hogy jelentse, hogyan történt mindez. Radkiewicz zavarba jött, azt mondta, hogy a letartóztatott tényleg meghalt.

Megkérdeztem, milyen körülmények között. Radkiewicz elmondta, hogy olyan esetekben, amikor a letartóztatott megtagadja a vallomást, ők vizet kezdenek tölteni belé az orrlyukain keresztül, amikor a letartóztatott már „fulladozni" kezd, akkor ők abbahagyják a töltést, a letartóztatott pedig vallani kezd. Így „fullasztották meg" ezt a letartóztatottat is.

Feldühödtem, megparancsoltam Radkiewicznek, hogy azonnal fejezzék be az ilyen kihallgatási módszereket, büntessék meg azokat a munkatársakat, akik ilyeneket alkalmaznak. Radkiewicz csodálkozva nézett rám, azt mondta: „Tábornok elvtárs, ezt a kihallgatási módszert alkalmazták már Piłsudski alatt is, Beck alatt is." Ilyen módszerrel vallatták őt magát is, amikor börtönben ült, ez a módszer mind a mai napig megmaradt nálunk, a lengyel szerveknél. Azt hiszem, ilyen magyarázat után nem fogják abbahagyni a „fullasztást".

Fentebb már beszéltem Bór-Komarowski németek elleni felkeléséről, amely augusztusban, Varsóban tört ki. A külföldi rádiók azonnal zajt csaptak, hogy a csapataink gyorsítsák fel Varsó elfoglalását, mivel már Varsó alá értek, a Visztula jobb partján tartózkodnak, támogassák Bór-Komarowski felkelését.

Eközben Mikolajczyk Moszkvában járt, tárgyalásokat folytatott az NFLB-vel, de majdnem eredménytelenül, mivel a londoni lengyelek szándéka az volt, hogy Varsóban mindenáron burzsoá lengyel zászlót tűzzenek ki, ennek megfelelő kormányt juttassanak hatalomra. Információink szerint Varsó környékén 40.000 fő körüli illegális AK-csapatok tartózkodtak. Az NFLB kiállt a demokratikus Lengyel Köztársaság mellett, amely a Szovjetunióval baráti ország lenne.

A szovjet kormány is úgy értékelte Bór-Komarowski varsói felkelését, mint kalandorságot, amelynek eredményeként lengyelek esnek el a német tankok, repülők és tüzérség támadásaitól. A felkelés irányítására megérkezett Londonból Jankowski miniszterelnök-helyettes és három miniszter, mint „Lengyelország teljes jogú képviselői".[39]

[39] Az augusztus 1. és október 2. között lezajlott varsói felkelést a londoni kormány és az Armia Krajowa vezetése szervezte azzal a céllal, hogy a lengyel fővárosban ne kerülhessen hatalomra a szovjetbarát NFLB. Terveik között szerepelt, hogy önállóan, a Vörös Hadsereg és a kötelékébe tartozó lengyel egységek segítsége nélkül, csupán az AK erőivel szabadítsák fel Varsót a németek megszállás alól, és adják át ellenőrzését az emigráns lengyel kormánynak. A felkelést rosszul készítették elő, az illegalitásban lévő lengyelek titkos raktáraiban lévő fegyverek jelentős részét nem használták, a szövetségesek által a felkelők megsegítésére ledobott csomagok lényegében a hitleristák kezébe kerültek. Nem tudták kihasználni a váratlanság tényezőjét sem, mivel a németek tudomást szereztek a készülő felkelésről.
Az 1. Belorusz Front Visztula jobb partján elhelyezkedő csapatai, amelyek az odaérkezésük előtt kb. 500 kilométeres támadást hajtottak végre, nem tudtak azonnal átkelni a folyón és segítséget nyújtani a felkelőknek. A kommunikáció elhúzódott, nem volt megszervezve a lőszer, az üzemanyag és az átkeléshez szükséges felszerelés odaszállítása.
E körülmények eleve vereségre ítélték a felkelést, amelynek eredményeként elesett az Armia Krajowa 17.000 katonája, meghalt legalább 200.000 polgári lakos, és megsemmisült Varsó épületeinek 60%-a.

Többször is találkoztam az 1. Belorusz Front parancsnokával, K. K. Rokosszovszkijjal és a front vezérkari főnökével, M. Sz. Malinyinnal, és eszmét cseréltünk velük a további támadásokról, és igazuk volt abban, hogy a front Varsó elleni támadását meg kell állítani azért, hogy közelebb hozzuk a hátországot, a raktárakat, és felkészüljünk a következő komoly támadásra, figyelembe véve azt is, hogy előttünk áll egy széles folyó, a Visztula.

Mindez feltétlenül igaz volt. Közben megmutattak a térképen egy területet Varsótól délre, amelyet a csapataink még a nyáron elfoglaltak, alig-alig tudták megtartani, mivel a németek támadást indítottak ellene, egy sor települést visszafoglaltak, de végül mégiscsak sikerült megtartani ezt a hídfőállást. Véleményt cseréltünk a varsói „felkelésről" is.

Mondtam nekik, hogy ez a „felkelés" nyilvánvalóan szovjetellenes politikai akció, amelynek nincs sem kellő fegyveres, sem élő erő támogatottsága, és csak arra számítanak, hogy az angolok kicsikarják belőlünk, a Szovjetunióból, hogy gyorsítsuk fel Varsó bevételét, ahol viszont már ott lesz „a törvényes londoni lengyel kormányzat". Megosztottam velük azokat az ügynökségi információkat, melyek szerint Varsó mellett, illegalitásban ott van már e „kormányzat" teljes létszámban.

K. K. Rokosszovszkij megköszönte az információt, és a maga részéről elmesélte, hogy augusztus végén Lublinban, amikor leleplezték a Lublinért folyó csatában elesett katonák emlékművét, találkozott tudósítókkal, akiknek elmondta, hogy „Amikor menet közben be akartuk venni Prágát és Varsót, négy német páncélos hadosztály támadt ránk, ezért vissza kellett vonulnunk. Elégedettek vagyunk, hogy megtartottunk a Visztula bal partján (Varsótól délre) egy kis hídfőállást, de a németek továbbra is jönnek, és mi sok embert veszítünk. Megpróbáltunk csomagokat ledobni a felkelő ezredeknek, kb. 1500 repülőgépről, de a csomagok a németekhez kerültek". Beszélgetésünk végén arra kért, hogy találkozzunk gyakrabban.

Lublinban feltartóztattunk egy csapat londoni lengyel emisszárt, akikből van itt éppen elég. Mindannyian azért jöttek, mert érzik, hogy a Vörös Hadsereg hamarosan felszabadítja Varsót, és akkor ők már helyben is vannak. Mi viszont az operatív csoportnál jól végeztük a dolgunkat, úgyhogy szinte mindenről tudtunk.

Az egyik kihallgatáson, ahogyan erről már beszéltem, megtudtuk, hogy az angolok éjszakánként fegyvert, lőszert és pénzt dobnak le az Armia Krajowa tagjainak. Ezt az egészet a katonai körzet légierejének parancsnoka, egy ezredes irányítja. A továbbiakban nem fogom nevükön nevezni a lengyeleket, mert egyrészt mindegyiküké hamis név, másfelől a fontosabb vezetőiknek fedőnevük van.

Sürgősen ki kellett menni Radomba, hogy a helyszínen megismerkedhessünk ezzel a „légierő-parancsnokkal". Amikor megérkeztünk, egy idős lengyelnél szálltunk meg, arra számítva, hogy ezt-azt majd el fog mesélni.

Elláttuk konzervekkel, megitattuk teával, de a dolog csak nem haladt előre, habár úgy éreztem, az öreg tisztában van az eseményekkel. Este, amikor már sötét volt, elmentünk „járni egyet", legalábbis ezt mondtuk az öregnek. Volt a városban egy kis parancsnokságunk, ők azonban nem tudtak semmiről. A városon kívül nézelődni kezdtünk, nem látunk-e valahol jelzőtüzeket, de nem volt semmi. Dolgunk végezetlenül mentünk vissza.

Másnap úgy döntöttünk, hogy egy lengyel nőnél szállunk meg, aki az „eladósorban lévő" lányával élt együtt. Ez a lány igen beszédesnek bizonyult, sok mindent elmesélt, azt is, hogy merre vannak a jelzőtüzek, és hová érkeznek éjszaka a repülőgépek. Bár meg kell mondani, éjszakai repülésekből volt több tucatnyi is: röpködtek a mieink is, a németek is, és úgy látszik, az angolok is.

Éjjel elindultunk „vadászatra". Sokáig hajtottunk, több helyen is láttunk tábortüzeket, de nem jött össze semmi.

Odamegyünk egy tábortűzhöz, ül mellette egy lengyel, kérdezzük tőle, minek ég itt ez a tűz; ő meg azt feleli, hogy megy hazafelé, tűzifát szállít, de úgy elfáradt és összefagyott, hogyha nem melegszik fel egy kicsit, sosem jut haza, és megmondta, hogy ide 7-8 kilométerre lakik. Végül hajnalban úgy döntöttünk, odamegyünk még egy ilyen tábortűzhöz.

A tűznél egy 25 év körüli lengyel nő ül. „Co pani robisz?" – kérdezem tőle. Ő elmosolyodik, és tréfásan azt válaszolja: „Pana szukam". Én meg azt felelem: „Ja jestem pan"[40]. Egyszóval rájöttem, hogy a nő sántikál valamiben, és nem véletlenül ül itt.

Úgy teszek, mintha tudnám, miért ül itt, és faggatni kezdem. Ő pedig indulatosan azt mondja: „Nem mondom meg". Letartóztatással fenyegettem meg. Ő pedig megmakacsolta magát, és nem akart beszélni. Ekkor beültettük a kocsiba, és magunkkal vittük.

Reggelig ültem vele a parancsnokságon. Már nem mosolygott rám, hanem sírt, és végül megnevezte a „pan pułkownik"-ot[41], aki azért küldte, hogy gyújtson tüzet, de a lány közben azt is kérte, hogy ne mondjuk el az ezredesnek, hogy ő árulta el. Megígértem neki.

Egész nap kerestük a „pułkownik"-ot, és a várostól 5 kilométerre, egy tanyán találtuk meg. Az ezredes egész beszédesnek bizonyult, és elmondta, hogy rádión keresztül tartják a kapcsolatot Londonnal, egyezményes jelekkel beszélik meg, hogy mikor és hová dobják le a „küldeményeket" Londonból. A tábortüzeket kereszt alakban gyújtják meg, annak a közepébe kell ledobni a csomagot. A pénzt amerikai dollárban küldik, amelyet vitorlavászon hurkákba varrnak bele, és aztán ő továbbítja az „AK katonai körzetébe, a csapatok ellátására".

A beszélgetés végén igencsak komolyan bizonygatni kezdte nekem, hogy mi, vagyis a lengyelek, és önök, vagyis az oroszok, ugyanazt csináljuk, vagyis harcolunk. Egyetértettem vele abban, hogy harcolunk, de pontosítottam: „Mi, a Vörös Hadsereg, harcolunk a németek ellen, és veszteségeket szenvedünk, önök, az Armia Krajowa pedig a hátországban harcolnak a mi szállítmányaink ellen, hogy minél hamarabb kitehessék a burzsoá zászlót Varsóra".

Zavarba jött, amikor hoztam neki egy sor példát erre, és úgy tűnt, hogy miközben a feladatait teljesítette, erről-arról nem is tudott. Az ezredes megnevezte azokat a rádiósokat, akiken keresztül aztán rádiókapcsolatot létesítettünk Londonnal.

Otthagytam a helyszínen az operatív munkatársakat, hogy folytassák a játékot Londonnal, sajnos azonban csak egyszer sikerült „dollárral teli aranyküldeményt" kapnunk, mert az angolok aztán rájöttek.

A legényeim nem játszottak és kombináltak helyesen. Londonban a lengyel rádiósok megérezték, hogy átvágjuk őket, és beszüntették a kapcsolatot.

[40] „Co pani robisz?" („Mit csinálsz itt?") – „Pana szukam" („Férfit keresek.") – „Ja jestem pan" („Én egy férfi vagyok.") *(A fordító jegyzete.)*

[41] pan pułkownik – ezredes úr *(A fordító jegyzete.)*

VARSÓ BEVÉTELE (1945. JANUÁR)

1945 januárjában a Főhadiszállás véglegesen meghatározta az 1. Belorusz Front számára a további támadásnak és Varsó felszabadításának elindítását.

Amint már írtam, augusztusban Londonból, Mikolajczyk emigráns kormányától utasítást kaptak a lengyel földalatti szervezetek, hogy szervezzenek felkelést Varsóban. Mindezt Bór-Komarowski hajtotta végre, ostobán.

Ahelyett, hogy Churchillen keresztül egyeztette volna egy közös, Varsóban és minden fronton a németek ellen irányuló csapás tervét, ő úgy döntött, hogy egy Varsóban kirobbantott lengyel felkeléssel „felszabadítja" a németek megszállása alól Lengyelország fővárosát, és törvényes lengyel kormánynak hirdeti ki magát. Amikor a Szovjet Hadsereg csapatai bevonultak volna Varsóba, ők bemutatkoztak volna nekik, hogy boldogultunk nélkületek is.

Kis, különálló csoportokban léptek fel Varsó egyik kerületében, néhány napig küzdöttek a németekkel, az eredmény pedig siralmas lett. A németek összevontak ebbe a kerületbe nagy létszámú csapatokat, a tüzérségük lerombolta a házakat, megöltek egy csomó felkelőt, és leverték a felkelést. A mi csapatainknak pedig parancsba adták, hogy a támadást a jóváhagyott terv szerint indítsák el…

1945. január 15-én az 1. Belorusz Front csapatai támadásba lendültek, és január 17-én felszabadították Varsót a németek alól.

Mi Bieruttal és Gomułkával a Visztula jegén keltünk át Varsó túloldalára, mivel a vasúti hidat felrobbantották. Elkísért bennünket Varsó frissen kinevezett katonai parancsnoka, Spychalski ezredes* is.

Varsónak abban a kerületében, ahol a felkelést kirobbantották, láttuk a németek lengyeleken elkövetett kegyetlenségeit, a szétlőtt házakat, a fákra felakasztott lengyeleket stb.

Ez a tény ismét csak azt bizonyítja, hogy a földalatti lengyel szervezetek – az Armia Krajowa, a Lengyel Szocialista Párt és más reakciós szervezetek, amelyeket a londoni emigráns kormány irányított – nem akartak együttműködni a Szovjet Hadsereggel,

aminek eredményeként óriási veszteségeket szenvedtek, anélkül, hogy bármilyen sikert értek volna el.

Gyakorlatilag egész Varsó romokban hevert, azok a házak pedig, amelyeket nem romboltak le, komoran álltak, kitört ablakokkal, lövedékektől átlyuggatott falakkal. Az utcákat szemét öntötte el, sok helyen barikádok álltak vagy lövészárkok húzódtak.

1945. január 20-án Chełmben az NFLB helyett létrejött a lengyel kormány, amely táviratot küldött Moszkvába, hogy „A lengyel nép sosem felejti el, hogy a szabadságát és a független állami élet helyreállításának lehetőségét a szovjet fegyverek fényes győzelmének és a hős szovjet katonák kiontott vérének köszönhetően kapta meg". A kormány elnöke Osóbka-Morawski, a Kommunista Párt KB-jának titkárai Bierut és Wiesław (vagyis Gomułka), a védelmi miniszter Rola-Żymierski lettek. Ideiglenesen Lublin lett a főváros.[42]

Nagy volt az öröme és boldogsága a Szovjet Hadsereg katonáinak, tisztjeinek és tábornokainak annak kapcsán, hogy a frontunk csapatai sikeres hadműveleteket hajtottak végre. Milyen eltökélt bizonyosság született mindannyiunkban, hogy hamarosan tönkreverjük a fasisztákat, és eljön a békés élet.

Én is boldog voltam a sikereimtől, de eszembe jutott, hogy nekem most a fronton van tennivalóm, és közben segítenem kell a lengyel kormánynak is a demokratikus Lengyelország helyreállításában, ami a legfőbb, minél gyorsabban le kell számolni a dicstelen londoni kormánnyal, lehetőséget adni a népi lengyel kormánynak a gyümölcsöző munkára.

Meg kell mondanom, hogy figyelve Bierut, Osóbka-Morawski, Gomułka és különösen a védelmi miniszter, Rola-Żymierski marsall munkáját, látnom kellett tapasztalatlanságukat és naivitásukat ebben a hatalmas munkában. Ezt a képesség hiánya magyarázta egy olyan méretű vezetői munkában, mint amilyen egész Lengyelország irányítása volt. Elég csak annyit mondanom, hogy amikor elmentem hozzájuk, informáltam őket az Armia Krajowa ellenséges tevékenységéről, ők csak mosolyogtak, és azt mondták: „De mi nem félünk tőlük".

A lengyel kérdés persze nem kellemes, ezért szeretnék egy kicsit elidőzni [rajta].

A lengyelek nem tudták nekünk megbocsátani az 1939-es szovjet-német paktumot, Nyugat-Ukrajna és Belorusszia visszacsatolását és az 1939-es lengyel tisztek és altisztek eltűnését, amely a katyńi ügybe torkollott, vagyis, hogy feltárták a lengyelek tömegsírjait Szmolenszk közelében. A szovjet-német paktumot a lengyelek a későbbiekben kezdték elfelejteni, és reménykedtek Lengyelország kiterjesztésére Szilézia és más területek rovására, amelyeket elfoglaltak a németek, a Visztula torkolatát, a Danzigtól Memelig terjedő partvidéket, és persze számoltak Kelet-Poroszország területével is.

Ami Lengyelország határait illeti, az 1941 decemberében Moszkvába érkezett Sikorski tábornok, akivel megállapodás született Anders lengyel hadseregének felállításáról, felvetette Sztálinnak az 1939-ig érvényes lengyel határok k[illegible]nak elutasításban részesült.

Anders lengyel hadserege, amely több mint 70.000 főből állt és 40[illegible]tozott még hozzá, megszökött a Szovjetunióból Iránba, egy számunk[illegible] pillanatban, amikor a németek Sztálingrádhoz értek.

Igaz, Anders lengyel hadserege kevés haszonnal járt volna, mivel a tiszte[illegible] reakciós beállítottságú volt.

Nem érdemes írni a „katyńi ügyről", de abban az időszakban a lengyelek álta[illegible]por eredményeként félbeszakadtak a diplomáciai kapcsolatok a SZU és Sikorski k[illegible]mánya között...

Erre a meghátrálásra csak abból kiindulva emlékeztem vissza, hogy a Vörös Hadsereg most Lengyelország területén nyomul előre, amelynek kapcsán, azt gondolom, ismét fel fognak merülni bizonyos politikai nehézségek, habár az igazság most a mi oldalunkon áll. Útjük a németeket, felszabadítjuk Lengyelországot, Mikolajczyk pedig Londonban ül, politikai intrikákat folytat. Ha megéljük, meglátjuk, mire fog jutni! De a szemünket nyitva kell tartanunk!

TÉL AZ ODERÁN (1945. JANUÁR-FEBRUÁR)

Nehezemre esik már leírni az eseményeket. Éjszakákon át nem alszom.
Nem maradt már rá időm, mivel egyszerre vagyok a frontnak is és Lengyelországnak is a megbízottja.[43] Lengyelország hamarosan teljesen felszabadul.

Gyakran repültem Varsóba, és el is töltöttem ott egy-egy hetet, mivel sok volt a munka, egyik fontosabb a másiknál. A Bieruttal, Gomułkával és Rola-Żymierskivel folytatott találkozókon egyre csak meséltem nekik, ők pedig, hála istennek, kezdték megérteni, hogy a Varsói vajdaság területén létezik egy földalatti „lengyel kormány" is. Ezt már érzékelni is kezdték az AK-sok különféle megnyilvánulásai kapcsán.

Az emigráns lengyel kormány, látva, hogy Lengyelországban kezdenek megjelenni a törvényes adminisztratív szervezetek, tettek egy sor intézkedést annak érdekében, hogy az Armia Krajowa illegális katonai szervezeteinek vezetői távolabbi járásokban vegyék saját kezükbe a hatalmat, közben ellátták őket fegyverrel és pénzzel, amely még megmaradt a régi tartalékból.

Egyébként szeretnék pár szót szólni a szövetségesekről is, akik behatoltak a Saar-vidékre és az Ardennekbe, de a németek még visszavágtak, sok repülőgépüket lebombázták a reptereken.

Ennek kapcsán, ahogyan erről Moszkvából hírt kaptam, Churchill idegeskedni kezdett, és kérte, hogy a Szovjet Hadsereg indítson a Nyugati Fronton támadást, hogy elvonja a figyelmet a szövetségesekről.

Micsoda egy kurafi! Amikor mi követeltük, hogy nyissák meg a 2. frontot, akkor ő ezt ellenezte, most pedig pánik fogta el.

[42] Szerov itt nem pontos: az NFLB-t a Krajowa Rada Narodowa 1944. december 31-i dekrétumával alakították át a Lengyel Köztársaság Ideiglenes Kormányává. Lublin 1944 júliusától 1945. január 17-ig számított Lengyelország ideiglenes fővárosának.

[43] 1945. március 6-tól (más források szerint január 11-től) Szerov egy időben azzal, hogy az NKVD megbízottja volt az 1. Belorusz Frontnál, a SZU NKVD tanácsosa is volt a Lengyel Közbiztonsági Minisztériumnál.

aminek eredményeként óriási veszteségeket szenvedtek, anélkül, hogy bármilyen sikert értek volna el.

Gyakorlatilag egész Varsó romokban hevert, azok a házak pedig, amelyeket nem romboltak le, komoran álltak, kitört ablakokkal, lövedékektől átlyuggatott falakkal. Az utcákat szemét öntötte el, sok helyen barikádok álltak vagy lövészárkok húzódtak.

1945. január 20-án Chełmben az NFLB helyett létrejött a lengyel kormány, amely táviratot küldött Moszkvába, hogy „A lengyel nép sosem felejti el, hogy a szabadságát és a független állami élet helyreállításának lehetőségét a szovjet fegyverek fényes győzelmének és a hős szovjet katonák kiontott vérének köszönhetően kapta meg". A kormány elnöke Osóbka-Morawski, a Kommunista Párt KB-jának titkárai Bierut és Wiesław (vagyis Gomułka), a védelmi miniszter Rola-Żymierski lettek. Ideiglenesen Lublin lett a főváros.[42]

Nagy volt az öröme és boldogsága a Szovjet Hadsereg katonáinak, tisztjeinek és tábornokainak annak kapcsán, hogy a frontunk csapatai sikeres hadműveleteket hajtottak végre. Milyen eltökélt bizonyosság született mindannyiunkban, hogy hamarosan tönkreverjük a fasisztákat, és eljön a békés élet.

Én is boldog voltam a sikereimtől, de eszembe jutott, hogy nekem most a fronton van tennivalóm, és közben segítenem kell a lengyel kormánynak is a demokratikus Lengyelország helyreállításában, ami a legfőbb, minél gyorsabban le kell számolni a dicstelen londoni kormánnyal, lehetőséget adni a népi lengyel kormánynak a gyümölcsöző munkára.

Meg kell mondanom, hogy figyelve Bierut, Osóbka-Morawski, Gomułka és különösen a védelmi miniszter, Rola-Żymierski marsall munkáját, látnom kellett tapasztalatlanságukat és naivitásukat ebben a hatalmas munkában. Ezt a képesség hiánya magyarázta egy olyan méretű vezetői munkában, mint amilyen egész Lengyelország irányítása volt. Elég csak annyit mondanom, hogy amikor elmentem hozzájuk, informáltam őket az Armia Krajowa ellenséges tevékenységéről, ők csak mosolyogtak, és azt mondták: „De mi nem félünk tőlük".

A lengyel kérdés persze nem kellemes, ezért szeretnék egy kicsit elidőzni [rajta].

A lengyelek nem tudták nekünk megbocsátani az 1939-es szovjet-német paktumot, Nyugat-Ukrajna és Belorusszia visszacsatolását és az 1939-es lengyel tisztek és altisztek eltűnését, amely a katyńi ügybe torkollott, vagyis, hogy feltárták a lengyelek tömegsírjait Szmolenszk közelében. A szovjet-német paktumot a lengyelek a későbbiekben kezdték elfelejteni, és reménykedtek Lengyelország kiterjesztésére Szilézia és más területek rovására, amelyeket elfoglaltak a németek, a Visztula torkolatát, a Danzigtól Memelig terjedő partvidéket, és persze számoltak Kelet-Poroszország területével is.

Ami Lengyelország határait illeti, az 1941 decemberében Moszkvába érkezett Sikorski tábornok, akivel megállapodás született Anders lengyel hadseregének felállításáról, felvetette Sztálinnak az 1939-ig érvényes lengyel határok kérdését. De kategórikus elutasításban részesült.

[42] Szerov itt nem pontos: az NFLB-t a Krajowa Rada Narodowa 1944. december 31-i dekrétumával alakították át a Lengyel Köztársaság Ideiglenes Kormányává. Lublin 1944 júliusától 1945. január 17-ig számított Lengyelország ideiglenes fővárosának.

Anders lengyel hadserege, amely több mint 70.000 főből állt és 40.000 családtag tartozott még hozzá, megszökött a Szovjetunióból Iránba, egy számunkra olyan nehéz pillanatban, amikor a németek Sztálingrádhoz értek.

Igaz, Anders lengyel hadserege kevés haszonnal járt volna, mivel a tisztek többsége reakciós beállítottságú volt.

Nem érdemes írni a „katyńi ügyről", de abban az időszakban a lengyelek által vert por eredményeként félbeszakadtak a diplomáciai kapcsolatok a SZU és Sikorski kormánya között…

Erre a meghátrálásra csak abból kiindulva emlékeztem vissza, hogy a Vörös Hadsereg most Lengyelország területén nyomul előre, amelynek kapcsán, azt gondolom, ismét fel fognak merülni bizonyos politikai nehézségek, habár az igazság most a mi oldalunkon áll. Ütjük a németeket, felszabadítjuk Lengyelországot, Mikolajczyk pedig Londonban ül, politikai intrikákat folytat. Ha megéljük, meglátjuk, mire fog jutni! De a szemünket nyitva kell tartanunk!

TÉL AZ ODERÁN (1945. JANUÁR-FEBRUÁR)

Nehezemre esik már leírni az eseményeket. Éjszakákon át nem alszom.
Nem maradt már rá időm, mivel egyszerre vagyok a frontnak is és Lengyelországnak is a megbízottja.[43] Lengyelország hamarosan teljesen felszabadul.

Gyakran repültem Varsóba, és el is töltöttem ott egy-egy hetet, mivel sok volt a munka, egyik fontosabb a másiknál. A Bieruttal, Gomułkával és Rola-Żymierskivel folytatott találkozókon egyre csak meséltem nekik, ők pedig, hála istennek, kezdték megérteni, hogy a Varsói vajdaság területén létezik egy földalatti „lengyel kormány" is. Ezt már érzékelni is kezdték az AK-sok különféle megnyilvánulásai kapcsán.

Az emigráns lengyel kormány, látva, hogy Lengyelországban kezdenek megjelenni a törvényes adminisztratív szervezetek, tettek egy sor intézkedést annak érdekében, hogy az Armia Krajowa illegális katonai szervezeteinek vezetői távolabbi járásokban vegyék saját kezükbe a hatalmat, közben ellátták őket fegyverrel és pénzzel, amely még megmaradt a régi tartalékból.

Egyébként szeretnék pár szót szólni a szövetségesekről is, akik behatoltak a Saar-vidékre és az Ardennekbe, de a németek még visszavágtak, sok repülőgépüket lebombázták a reptereken.

Ennek kapcsán, ahogyan erről Moszkvából hírt kaptam, Churchill idegeskedni kezdett, és kérte, hogy a Szovjet Hadsereg indítson a Nyugati Fronton támadást, hogy elvonja a figyelmet a szövetségesekről.

Micsoda egy kurafi! Amikor mi követeltük, hogy nyissák meg a 2. frontot, akkor ő ezt ellenezte, most pedig pánik fogta el.

[43] 1945. március 6-tól (más források szerint január 11-től) Szerov egy időben azzal, hogy az NKVD megbízottja volt az 1. Belorusz Frontnál, a SZU NKVD tanácsosa is volt a Lengyel Közbiztonsági Minisztériumnál.

Sztálin jelentőségteljesen azt válaszolta neki, hogy készülünk a támadásra, de most rossz az idő, viszont január végén előrejutunk az Oderáig, annak ellenére, hogy a németek átdobták a csapataikat a szövetségesektől ellenünk. De, amikor odaértünk az Oderához, Churchill megint nyugtalankodni kezdett, nehogy a szövetségesek elkéssenek Berlinből.

AZ AK-SOK FOGSÁGÁBAN

A front előrehaladtával a stáb átköltözött Gnieznóba. Ily módon a Varsóban lévő operatív csoportom és a fronton lévő Gniezno között 250 kilométer volt légvonalban. Vagyis az lett, hogy „Fígaro itt, Figaro ott!"

Repülővel nem mindig engednek az időjárás miatt, kocsival pedig a szétbombázott frontutakon négy órát kellett [utazni]. Moszkvából pedig mindennap hívnak: „Jelentsd, hogy állnak a dolgok!" Így dolgozzon az ember! Hozzá a titkárom, Nyikityin* is értetlen, az adjutánsom pedig, Tuzslov, aki jó határőr ugyan, de az operatív munkához semmi érzéke.

E helyzettel kapcsolatban feltettem a kérést Moszkvának, hogy mentsenek fel a lengyelországi megbízotti kötelezettség alól, mivel a front már Németország határaihoz közeledett.

Két nap múlva megjött az elutasítás, szidalmazásokkal kísérve: „Csinálja egyiket is, másikat is!" Úgyhogy mindennap meg kellett tennem vagy 300 kilométert kocsival, vagy 500-600 kilométert repülővel, hogy mindenhová odaérjek.

Egy alkalommal, amikor éppen repülőn ültem, elgondolkodtam rajta, miért vagyok én ilyen balek. Ha kineveznek, meg sem kérdeznek róla, ha megbíznak valamivel, nem is érdekli őket, képes vagyok végrehajtani; ha nem jelentem időben a helyzetet, habár időre teljesítettem, szidást kapok.

Na, jól van. Hiszen a munkám a haza javára válik. Nem adni oda Lengyelországot Mikoljaczyknak – ez is nagy dolog.

Az egyik repülőutam alkalmával hatalmas kellemetlenség ért. A következő történt. A lublini operatív csoporttól jelentették, hogy letartóztatták ott az AK egyik tábornokát, aki Lengyelország egyik „katonai körzetében" a földalatti munkát szervezte.

Azért, hogy kihallgathassam és felderítsem a földalatti munka többi résztvevőjét is, hogy véget vessek a Vörös Hadsereg elleni törvénytelen, diverzáns tevékenységnek, úgy döntöttem, hogy elrepülök Lublinba, magammal viszem ezt a tábornokot Gnieznóba, és ott a frontparancsnokkal, Zsukov elvtárssal együtt fényt derítünk ezekre a kérdésekre...

Lublinban találkoztam Ny. A. Bulganyinnal, aztán előzetesen kihallgattam ezt a tábornokot, mondtam neki, hogy én vagyok a frontparancsnok-helyettes, ki kell derítenünk a „tevékenysége" minden részletét, ezért elmegyünk a front vezérkarához, Zsukov marsallhoz.[44]

Elindultunk a reptérre. Csak az adjutánsom, Tuzslov volt velem, őrkíséretet a tábornok mellé nem vittem, feltételezve, hogy egy óra múlva úgyis megérkezünk. Akkor szálltunk fel, amikor már szürkülni kezdett, de mivel Lublintól a front stábjának repteréig 40 perc volt az út, úgy számítottam, hogy még a sötétség beállta előtt földet fogunk érni.

[44] Az itt leírt események 1945. február 2-án történtek.

Amikor repültünk már 40 perce, szétnéztem a tájon, úgy döntöttem, megkérdezem a pilótákat, mégis merre járunk. Bementem a pilótafülkébe, megkérdeztem, hol vagyunk, milyen sebességgel haladunk. A pilóta és a navigátor zavarba jöttek, különféle irányokba kezdtek mutogatni.

Látom, hogy eltévedtek. Leültem a navigátor helyére, elkezdtem vele együtt pontosítani a térképen a helyzetünket, de semmilyen nagyobb települést nem találtunk, sötétedni is kezdett.

Az útvonalról letértünk, én csak egyet tudtam: valahol Łódź közelében húzódik a frontvonal, ott már németek vannak, Lublintól Łódźig repülővel egy jó óra az út. Következésképpen, ha Łódź irányába repülünk, 10 perc múlva elérjük a frontvonalat, akkor a németek leszedhetnek és foglyul ejthetnek bennünket.

Ráadásul már teljesen besötétedett. Utasítottam a pilótát, hogy találjon egy helyet a leszálláshoz, szálljunk le, hogy tájékozódhassunk, aztán másnap hajnalban újra felszállhatunk...

Repültünk így vagy 10-15 percet, leszállópályát keresve, amikor teljesen sötét lett, alig lehetett már látni. Nyíltan bevallom, félelmetes volt, gondolatban már magam elé képzeltem, hogy akár le is zuhanhatunk, arra gondoltam: csak nem ezzel végződik az életem?

Amikor találtunk egy leszállóhelyet, mondtam a pilótának: „Szálljon le úgy, hogy ne nyissa ki a futóművet, tegye le a gépet a hasára!", mert továbbra is fennállt, hogy zárt leszállóhelyen is akadályok merülhetnek fel. A pilóta ellentmondott, kijelentve, hogy ő még sosem tett le gépet a „hasára". Úgyhogy futóművel kellett leszállnunk. Megkezdtük a leszállást.

Amikor már egészen közel jártunk a földhöz, megint arra gondoltam: mivel végződik ez a leszállás? De a kerekek végül is nekiütődtek a földnek, a gép gurulni kezdett. Úgy éreztem, túl sokáig gurul, már látom is, hogy szemből közeledik felénk egy erdő, de azért nyugodtan szóltam oda a pilótának: „Fékezz!" A gép közvetlenül az erdő szélén állt meg.

Kiléptem a pilótafülkéből a letartóztatott tábornokhoz, nyugodt hangon közöltem vele, hogy itt kellett leszállnunk, mivel a sötétben nem értük volna már el a repteret, itt töltjük az éjszakát, aztán megyünk tovább, de magamban azt gondoltam: vajon hol szálltunk le?! Különösen az a gondolat nyugtalanított, hogy esetleg németek által elfoglalt területen szálltunk le, vagy esetleg annak az Armia Krajowának hadműveleti zónájába kerültünk, amelyiknek egyik tábornoka itt van velünk.

Amikor kiszálltunk a gépből, körbenéztünk. Észrevettem, hogy jön felénk egy férfi szénásszekérrel. Tuzslovval odamentünk hozzá, megkérdeztük, messze van-e a falu. A lengyel azt felelte: „Innen olyan két kilométer". „Vannak-e errefelé valamilyen csapatok?" Azt mondta, hogy a faluban nincsenek, a szomszéd faluban viszont van egy kompánia (század) az Armia Krajowából.

Összeszorult a szívem. A helyzet alakulhat úgy is, hogy a fogságába kerülök az Armia Krajowa századának, illetve annak a tábornoknak, akit éppen magammal viszek.

De nem volt mit tenni. Odamentem a tábornokhoz, mondtam neki, hogy ez a paraszt ember azt javasolja, hogy töltsük az éjszakát a falujukban. A tábornok szívesen beleegyezett, elindultunk. A pilótáknak mondtam, hogy zárják le a gépet, az egyikük maradjon ott a gépen őrködni, a másikuk pedig jöjjön utánunk. Út közben a tábornok érdeklődni kezdett a lengyel paraszttól, merre vannak csapatok. A paraszt megint csak szívesen beszámolt az Armia Krajowa századáról.

Amikor beértünk a faluba, a paraszt megmutatta, hol lakik a sołtys (a falubíró). Amikor megérkeztünk hozzá, a tábornok megbeszélte vele, hogy nála maradunk éjszakára. A falubíró beleegyezett, és mi bementünk a házába. A felesége főzni kezdett valamit.

Én és a tábornok leültünk egy padra, én elkezdtem alakoskodni vele. Mondtam neki, hogy másnap elmegyünk a front vezérkarához, beszélünk a frontparancsnokkal, Zsukov marsallal, és remélem, hogy az Armia Krajowa a mi csapatainkkal együtt fog harcolni a németek ellen. Meglepetésemre a tábornok egyetértett ebbéli véleményemmel.

Amint folytattuk a beszélgetést, láttam, hogy a házba egymás után érkeznek lengyelek, igaz, békések. Amikor már összegyűlt vagy 15-17 ember, politikai beszédbe kezdtem a Szovjet Hadsereg előrenyomulásáról, arról, hogy milyen sikeresen veri vissza a fasisztákat, hogyan fognak alakulni azután a dolgok stb. stb. A lengyelek figyelmesen hallgattak, gratuláltak a Szovjet Hadseregnek a sikereihez, bókokkal halmoztak el engem is, én magam pedig egyre csak arra gondolok: mivel fog végződni ez az egész?

Beszélgetésünket a háziasszony szakította félbe, aki arra kért bennünket, szabadítsunk fel neki helyet, hogy tudja hová tenni az asztalra az ételt. Én kihasználtam ezt, úgy döntöttem, kimegyek és szétnézek, mi zajlik a ház körül.

Amikor kiléptem a tornácra, azonnal beleütköztem két fegyveres lengyel katonába. Egészen szívélyesen utat engedtek nekem. Amikor kiléptem az udvarra, megláttam ott vagy 15-20 lengyelt, puskával a kezükben. Nem maradt más hátra, mint, hogy bátor képet vágjak, hogy ennek így is kell lennie.

Beszédbe elegyedtem az AK-sokkal, hogy merre állomásoznak. Kiderült, hogy a paraszt igazat mondott. Azután, mintegy csak úgy mellesleg, megkérdeztem tőlük, ki vezette őket ide. Azt felelték, hogy annak a tábornoknak parancsára érkeztek, aki velem van. Én ezt megerősítettem: helyes. Aztán amikor visszamentem a házba, láttam, hogy ott már meg van terítve az asztal, körberakva padokkal. Ekkorra megérkeztek a pilóták is.

Vagyis mi öten voltunk, a lengyelek meg ötször annyian. Nyugodtan asztalhoz ültünk, vacsorázni kezdtünk. Én persze, mint mindig, most sem ittam semmit. Tuzslovnak még sikerült odasúgnom, hogy ruhástól feküdjön le aludni. Én is úgy döntöttem, hogy nem vetkőzöm le.

Amikor éjféltájban mindez véget ért, a háziasszony nekem meg a tábornoknak kedvesen megágyazott, javasolta, hogy vetkőzzünk le. A tábornok gyorsan összegömbölyödött, elaludt. Én pedig igen kellemetlen helyzetbe kerültem. A háziasszony egyre ajánlotta, hogy vetkőzzem le, én viszont semmiképpen sem akartam, mert nem tudtam, mivé fajulhat még ez a történet. Csak a bekecsemet meg a kucsmámat vettem le, úgy maradtam gimnasztyorkában, oldalamon a Mauserrel és a pisztollyal.

Előbb csak leültem az ágyra, de mivel nagyon szerettem volna aludni, félig-meddig lefeküdtem, a lábamat a padlóra lógatva. Mivel Tuzslovnak efféle kényelmet nem kínáltak fel, ő egy padra feküdt le. Bóbiskoltam vagy fél órát, amikor megláttam, hogy Tuzslov nem alszik. Odaszóltam neki: „Aludj, majd felébresztelek!"

Feküdtem így vagy egy órát, nyitott szemmel, hallgatódzva, hogy mi zajlik az utcán. Aztán felébresztettem Tuzslovot, mondtam neki, hogy ne aludjon el, én pedig újra visszazuhantam a párnára. Ez így ment egészen hajnalig.

Nagyon korán keltünk fel. Érdeklődni kezdtem a házigazdától, hány kilométerre van ide a járási székhely, hogyan jutunk el oda. A házigazda azt mondta, hogy már előkészítettek nekünk két szekeret, hogy odavigyenek velük a repülőgéphez. Megköszöntem neki, aztán ittam egy teát, és a puskás AK-sok kíséretében elindultunk a repülőhöz.

Amikor odaértünk, és megpróbáltuk beindítani, megint csak megnyilvánult a pilótáink tapasztalatlansága. Nem vették le az akkumulátorok saruit, az akkumulátorok az éjszaka folyamán lemerültek, így a gépet nem tudtuk beindítani. Ekkor elhatároztam, hogy azonnal induljunk el a járási székhelyre, Rzeszówba, ami kb. 12 kilométerre volt. A tábornok egyetértett.

Megköszöntük az AK-soknak a kíséretet, ők kedvesen felajánlották, hogy elkísérnek bennünket a járási székhelyig is. Én ezt kategorikusan visszautasítottam, mondván, hogy nem akarok a terhükre lenni, magamban pedig azt gondoltam, hogy vajon milyen ocsmányság vár még rám. Az AK-sok beszéltek valamit egymással, aztán vállat vontak, két ujjal tisztelegtek, végre elindultunk. Csak ekkor könnyebbültem meg egy kicsit: arra gondoltam, hogy végre majdnem teljesen megszabadultunk tőlük. Igaz, azt még nem tudtam, mi várhat ránk a járási székhelyen, Rzeszówban.

Körülbelül másfél órát mentünk Rzeszówba. Amikor beértünk ebbe a kisvárosba, megláttam egy teherkocsit, amelyet egy orosz katona vezetett, már egészen megkönnyebbültem. Azonnal el is engedtük a szekereket, kiálltunk az útra, amikor jött két teherkocsi, megállítottam őket, beültem a fülkébe, beültettem a tábornokot is, elindultunk.

Megkérdeztem a sofőrtől, hol van itt a közelben reptér. Tájékozott legénynek bizonyult, mondta, hogy az úttól balra, olyan 30 kilométeres távolságban van egy reptér. Kérdezem tőle: „Milyen repülőgépek vannak ott?" Azt felelte, többségében U-2-esek. Mondom neki: „Vigyél oda!" Ő persze el is vitt a reptérre. Tuzslovot és a tábornokot ott hagytam a helyszínen, én pedig elindultam a parancsnoki épületbe.

Ott az ügyeletes tiszt, egy ezredes lejelentkezett nálam, hogy ki és mi ő. Aztán megkérdeztem tőle, hogy van-e Li-2-ese, amelyikkel elrepülhetek Gnieznóba, a front stábjához. Ő pedig azt felelte: „Tábornok elvtárs, nincsen gépünk".

Közben pedig látok a reptéren néhány U-2-est és Li-2-est is. Mutatom neki őket, mondom: „De, hát ott állnak azok a gépek". „Tábornok elvtárs, ezek a gépek foglaltak". „Hová mennek?" „A Li-2-esek élelmiszert dobnak le a hadosztályunknak, amelyet Poznań közelében bekerítettek, az U-2-essel pedig reggel óta Rzeszów környékét fésülik át, mert keressük Szerov tábornokot".

Mondom neki: „A kutatást abba kell hagyni, mert én vagyok Szerov tábornok". Az ezredes a csodálkozástól tágra meresztette a szemét, de azzal folytatja, hogy a frontparancsnok parancsát akkor sem szegheti meg. Úgyhogy meg kellett mutatnom a személyazonosságimat, a Vörös Hadsereg Legfelsőbb Katonai Tanácsa tagjának igazolványát, Sztálin aláírásával.[45]

Megpróbáltam kideríteni, mi indokolja ezt a nagy kutatást, de az ezredes sajnos semmit sem tudott, én azonban rosszat sejtettem, annál is inkább, mert egyszer már kutattak utánam, amikor Kruglov elvtárssal bekerítettek minket Gorogyenko körzetében, nem messze Sztanyiszlavtól.[46]

Az ezredes előkészített nekem egy Li-2-est, beültettem a tábornokot, elrepültünk arra a reptérre, amelyen a front vezérkarának gépei álltak. Amikor odaértünk, azonnal fogtam egy Gazt, mentem is vele az irodámba. Az épület bejáratánál Vera Ivanovna várt, aki kint volt velem a fronton, a szeme teljesen kisírva.

Kiderült, hogy a következő történt. Amikor Lublinban felszálltam a géppel, de nem érkeztem meg a stáb repterére, ezt azonnal jelentették Zsukovnak. Zsukov azonnal jelentette a Főhadiszállásnak, hogy a SZU NKVD parancsnokhelyettese, Szerov tábornok eltűnt. A Főparancsnok kiadta az utasítást, hogy keressenek, ahol csak tudnak, addig, amíg vagy engem nem találnak meg élve, vagy az összetört gépet.

A különleges osztály vezetője, Vagyisz azt az utasítást kapta, hogy jöjjön el az irodámba, hihető ürügyet kitalálva közölje a feleségemmel, hogy késni fogok. Így is tett, úgyhogy egy napig nem is volt semmi nyugtalanság. Másnap, amikor Vagyisz újra eljött a feleségemhez, megszólalt a telefon: kiderült, hogy Zsukov marsall kereste telefonon, bent a különleges osztályon. Vagyisz felment az emeletre, ahol a K-vonalas telefonom volt, felhívta Zsukovot.

Vera Ivanovna lent maradt, de hallotta Vagyisz válaszát, amelyből világos volt, hogy nem találtak meg engem. Ahogyan a feleségem később elmondta, ekkor kezdtek el hullani a könnyei. Amikor megkerültem, még több könnyet hullatott, habár azt hiszem, éppen ellenkezőleg, erre semmi szükség sem volt.

Azonnal felhívtam Zsukovot. A vonal túlsó végéről félig komoly, félig tréfás káromkodást hallottam: „A »Gazdától« alapos szidást kaptam miattad. Hol voltál, mi van veled?" stb. Röviden elmeséltem neki, mire ő megnyugodott és azt mondta: „Na, máris írom a jelentést, hogy megkerültél!" Mondtam neki: „Helyesen teszed".

Aztán meséltem neki a tábornokról is, aki nekem már kijelentette, hogy Londonból érkező utasítás nélkül semmit sem fog csinálni. Úgyhogy nem volt szükség vele további tárgyalásokra. Nem maradt más hátra, mint vagy itt tartani, vagy átadni a lengyeleknek, amit végül meg is tettem.

Még ugyanazon a napon a repülőutam miatt komoly szidásban részesültem Moszkvából, a népbiztostól, aki cifra jelzőkkel illetett és „felelőtlen gyereknek" nevezett. Aztán a következő napokban minden elcsitult.

[45] Szerovot 1945. február 4-én találták meg Radomban. (Петров Н. Первый председатель КГБ Иван Серов. М.: Материк, 2005. С. 39.).

[46] Lásd a Nyolcadik fejezetet.

UTOLSÓ TALÁLKOZÁS OKULICKI TÁBORNOKKAL (1945. FEBRUÁR-ÁPRILIS)

Néhány nap múlva komoly táviratot kaptam Moszkvából, hogy a törvényes lengyel kormányt (az NFLB-t) nyugtalanítja a „londoni emigráns kormány" reakciós földalatti ténykedése; a miniszterei az embereikkel együtt Varsó közelében vannak illegalitásban, jelentős ellenforradalmi tevékenységet folytatnak.

Azt az utasítást kaptam, hogy mindenáron derítsem fel az illegális „kormány" vezetőit, biztosítsam a törvényes kormány számára a munkavégzés lehetőségét. Így aztán el kellett repülnöm Varsóba, hogy kidolgozzam e feladat végrehatásának tervét.[47]

Varsóban találkoztam Bieruttal, Osóbka-Morawskival és Gomułkával, akiknek sérelmeztem, hogy ahelyett, hogy engem hívtak volna fel, nekem mondták volna el mindezt, miért küldtek táviratot Moszkvába, Sztálinnak, hiszen ők ott nem tudnak mit tenni, én viszont fejmosást kaptam tőle amiatt, hogy Kraw alezredes[48] még mindig szabadlábon van. Gomułka elnézést kért, és azt ígérte, hogy a továbbiakban engem fog felhívni.

A helyzetet bonyolította még az is, hogy az AK körül voltak ügynökeim, de semmilyen közvetlen kapcsolatom nem volt a „londoni kormány" képviselőihez, ahogyan a lengyel Belügyminisztériumnak sem.

Összehívtam az operatív munkatársakat, akikkel gondolkodni kezdtünk. Senkinek semmilyen konkrét információja nem volt, egyetlen ügynöki jelentésen kívül, hogy az egyik ismert lengyel énekesnőnek (Ewa Bandrowskadublőzének) van egy közeli ismerőse, aki állítólag kapcsolatban áll a Rada Narodowa (ahogyan a lengyelek a miniszstertanácsot hívták) stábjának összekötőjével. Úgy döntöttem, hogy elindulok ezen a vékonyka fonalon.

Este behozták hozzám ezt az énekesnőt, egy rendkívül szép, 30 év körüli nőt. Két álló órán át faggattam erről az emberről. A nő elmesélte minden személyes kalandját, de kategorikusan megtagadta, hogy elárulja a nevét, és lehetőséget adjon, hogy kapcsolatba lépjünk vele. Ekkor kénytelen voltam azt mondani neki, hogy garantálom a férfi teljes biztonságát, ha ő megmondja a férfi nevét.

Erre a nő azt felelte: „Esküdjön meg nekem a Matka Boskára, adjon rá garanciát, hogy ennek az embernek egy haja szála sem görbülhet meg!" Muszáj volt megígérnem neki, de őszintén szólva, nem voltam benne biztos, hogy be is fogom tartani.

Másnap kapcsolatba léptem ezzel a fiatalemberrel. Kiderült, hogy az AK tisztje. Vele is hosszasan el kellett beszélgetnem.

Végül megállapodtam vele, hogy ő átadja a „lengyel kormány" képviselőjének a frontparancsnok-helyettes, „Ivanov" tábornok (ez az én fedőnevem volt) azon követe-

[47] A „Lengyelország területén működő földalatti szervezetek vezetőinek letartóztatását" célzó utasítást Szerov 1945 februárjának közepén kapta meg Berijától. (Из Варшавы. Москва, товарищу Берия... Документы НКВД СССР о польском подполье 1944–1945 гг. М.-Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. С. 156.).

[48] Személyazonosságát nem sikerült kideríteni, valószínűleg a lengyel földalatti mozgalom egyik vezetőjéről van szó.

lését, hogy a frontparancsnokságnak felmerült egy sor kérdése a londoni lengyel kormány felé a földalatti tevékenységükkel kapcsolatban.[49]

Egyébként az összekötőnktől már tudtam, hogy az illegális kormány ténykedésének sugalmazója egy régi jó ismerősöm, akit még 1940-ből, Lvovból ismerek – Okulicki tábornok, aki akkor még csak ezredes volt. Most pedig már tábornok, a „kormány" miniszterelnök-helyettese.

Másnap újra találkoztam az összekötőnkkel, aki közölte, hogy a „kormány" a következő ülésén megvitatja a javaslatomat, két nap múlva választ adnak. E két nap alatt én, mintha tűkön ültem volna, mert nem tudtam, milyen választ kapok.

Végül este az én Pimenov ezredesem* találkozott az összekötőnkkel, aki közölte, hogy a „kormány" megbízta Okulicki miniszterelnök-helyettest, hogy találkozzon előzetesen Ivanov tábornokkal valahol az erdőben.

Az összekötőnek azt a választ adtuk, hogy az üzenetet átadjuk „Ivanov" tábornoknak, valószínűleg másnap megadjuk a választ is. Mindezt részletesen megírtam Moszkvába, azt a javaslatot tettem, hogy a „lengyel kormánynak" adjuk azt a választ, hogy „Ivanov" tábornok hajlandó találkozni egy előre megbeszélt helyen Okulicki tábornokkal. Aztán még hozzátettem, hogy a találkozóra kettesben az adjutánsommal fogok elmenni, tisztességesen felfegyverkezve, még kézigránátokat is viszek, a helyszínen vagy megpróbálunk megbeszélni egy újabb találkozót, vagy elfogjuk Okulickit. A találkozó biztosítására bizonyos távolságban ott fog állni egy kocsink, 15 katonával.

Ugyanaznap este Moszkvából választ kaptam telefonon: „Maga felelőtlen gyerek, nem pedig vezérezredes, el fogják fogni az AK-sokés megölik stb.! Egy nap leforgása alatt mutassa be a »kormány« elfogásának tervét!" Feldühödtem, kimentem a front stábjához.

Napközben felhívtak Moszkvából, azt mondták, kerestek Moszkvából. Úgyhogy kénytelen voltam Gnieznóból átrepülni Varsóba, mert ha Gnieznóból hívtam volna föl Moszkvát, nem pedig Varsóból, még több szidalmat kaptam volna. Mindent át kellett szerveznem. A végső tervet, amelyet elővezettem, két variációban is jóváhagyták.

Az első változat: beleegyezem abba, hogy találkozzam Okulickival, de a találkozóra helyettem Pimenov ezredes megy el, aki... azt javasolja neki, hogy jöjjön el Ivanov tábornokhoz Varsóba, mivel a tábornokot nagyon lefoglalja a front, hiszen a csapatai aktív hadműveletekbe kezdtek. Varsóból pedig Ivanov tábornok és Okulicki együtt mennek el a lengyel kormány miniszteireivel tervezett találkozóra. A találkozó helyét határozzák meg a lengyelek.

[49] A londoni emigráns kormány képviselőihez való eljutás manőverét Szerov részletesen leírta az 1945. április 5-én Berijának tett jelentésében. A Varsói Operaszínház művésznője, Barbara Kostrzewska és szeretője, Okulicki tábornok egykori adjutánsa, az esemény időpontjában az AK lublini katonai körzetének parancsnoka, Jacques Franciszek segítségével sikerült kapcsolatot kiépíteniük a lengyel illegalitással. Március 17-tel kezdődően létrejött néhány találkozás a londoni kormány miniszterelnök-helyettese, Jankowski és az NKVD radomi operatív csoportjának főnöke, Pimenov ezredes között, aki mint az 1. Belorusz Front parancsnokságának képviselője lépett fel. A találkozók során Pimenovnak sikerült meggyőznie a lengyeleket arról, hogy feltétlenül tárgyalásokat kell folytatniuk a Vörös Hadsereg hátországában működő AK tevékenységéről, valamint az emigráns kormány részvételéről egy lehetséges lengyel koalíciós kormányban. (ГА РФ. Ф. 9401. Оп. 2. Д. 94. Л. 312–316.).

A második változat: az összekötőnkkel megüzenjük, hogy Ivanov tábornok kijelölte az Okulickival tervezett találkozóra a képviselőjét, ő maga pedig, meg sem várva a tárgyalás eredményét, elutazik oda, ahová a „lengyel kormány" megjelöli, ott beszél a miniszterekkel. Hozzáteszi még azt is, hogy a tábornok, elfoglaltságára való tekintettel, kéri, hogy a miniszterek már másnap gyűljenek össze.

Reggel elküldtük az összekötőnket, aki estére vissza is tért. Kiderült, hogy kapcsolatba lépett Okulickival, átadta neki az üzenetet, Okulicki elégedetlen képet vágott, nyilván amiatt, mert nem akarta, hogy Ivanov tábornok nélküle tárgyaljona miniszterekkel. Ugyanakkor kénytelen volt elfogadni az ajánlatunkat. Gyakorlatilag ez meg is történt másnap.

Pimenov ezredes találkozott Okulickival, lefolytatta vele a megfelelő beszélgetést, arra is célzást tett, hogy Ivanov tábornok hajlandó vele egyedül is találkozni Varsóban, még mielőtt elmenne a miniszterekkel folytatandó tárgyalásra, azután onnan indulnak el együtt kocsival a miniszterekhez.

Okulicki bekapta ezt a horgot, meg is érkezett Varsóba, ahol elhelyezték egy szobában, hogy ott várja meg Ivanov tábornokot. Mielőtt megérkezett volna, telt az idő, és a „kormány" találkozóhelyéről már kétszer is telefonáltak, hogy a miniszterek várnak.[50]

Amikor meggyőződtem róla, hogy Okulicki már itt van nálunk, Pimenov ezredes vezetésével kiküldtem egy ötfős operatív csoportot azzal, hogy adják át a miniszterek nek azt az üzenetet, hogy sürgős utasítás érkezett Moszkvából, mely szerint Moszkvában fognak tárgyalni velük. Ezért az a kérés hozzájuk, hogy sehová se menjenek el (egyébként egy régi kastélyban gyűltek össze, igencsak jól berendezkedtek ott). Amikor átadták nekik ezt az üzenetet, egészen nyugodtan fogadták, néhányan még elégedettek is voltak a dolgok ilyetén alakulásával.

Minderről jelentést tettem Moszkvába. Jött is mindjárt Berijától a hívás, aki azt kérdezte, láttam-e a saját szememmel Okulickit. Mondtam neki, hogy Pimenov a személyleírásom és egy fotó alapján felismerte Okulickit, biztos vagyok benne, hogy nem tévedett.

Én magam szándékosan nem mentem be hozzá, mert ismerem már a viselkedését. 1940-ben, Lvovban, amikor illegális ellenforradalmi tevékenységért le akartam tartóztatni, azt mondta nekem: „Csak a maga ravaszsága altatott el, máskülönben már megmérgeztem volna magam". Amikor megmotoztuk, ciánkálit találtunk nála.

[50] A lengyel emigráns kormány képviselői, élükön Jan Janowski miniszterelnök-helyettessel és Okulicki tábornokkal, 1945. március 27-én gyűltek össze Pruszkówban, ahonnan tovább vitték őket Varsóba, hogy tárgyaljanak Ivanov tábornokkal. A lengyeleknek azt ígérték, hogy ez után az előzetes tárgyalás után a delegációjukat repülővel Moszkvába viszik, onnan pedig Londonba. Egyébként előző napon a csekisták ártalmatlanná tették az AK lublini katonai körzetének vezetését, amelynek közreműködésével előzőleg fölvették a kapcsolatot Jankowskival és Okulickival, amiről ez utóbbiaknak sejtelmük sem volt. 1945. március 21-én hat illegalitásban lévő lengyel tisztet, élükön a körzetparancsnokkal, Franciszek Zanowskival, egy konspirációs lakásban letartóztattak. A letartóztatás során elkoboztak tőlük 100.000 złotyt, 5.000 dollárt, valamint a Lengyel Közbiztonsági Minisztérium azon tagjairól készült listát, akiket likvidálni akartak. (Из Варшавы. Москва, товарищу Берия... Документы НКВД СССР о польском подполье 1944–1945 гг. М.-Новосибирск: Сибирский хронограф. 2001. С. 134–135.).

Berija azt mondta: „Jól van, akkor nézd meg magad is, de úgy, hogy ő ne ismerjen fel téged, csak azután írd meg a jelentést!" Azt feleltem neki, hogy ettől függetlenül kérem, hogy küldjenek gépet a kormánytagokért. Ezt meg is ígérte.

Bementem az operatív csoporthoz, bekötöttem az egyik szemem, vízvezeték-szerelőnek öltözve bementem a szobába, ahol Okulicki várakozott. Oda se figyelt rám, én azonban azonnal felismertem. Az elmúlt öt év alatt alig változott valamit.

Szemembe ötlött, hogy a zakója kis oldalzsebében két toll is van. Amikor kijöttem a szobából, szóltam a munkatársaimnak, hogy haladéktalanul vegyék el tőle a tollakat. Okulicki felháborodott, ellenkezett is egy kicsit, de a „tollakat" elvették tőle. Amikor megvizsgálták őket, kiderült, hogy az egyik toll ciánkálival volt megtöltve. Ez nagyon is jellemző volt Okulickira, nem tévedtem.

Miután elküldtem a jelentést Moszkvába, úgy döntöttem, hogy felfedem magam Okulicki előtt. Amikor beléptem a szobába, annak ellenére, hogy civilben voltam, Okulicki felismert, felállt, kissé elsápadt, majd azt mondta: „Így is gondoltam, hogy a tollakat csak maga volt képes elvenni, nem pedig Ivanov tábornok".

Helybenhagyóan elmosolyodtam. Okulicki erre azt mondta: „Akkor már minden világos". A továbbiakban úgy 30 percen keresztül egész békésen elbeszélgettünk, felidéztük az utóbbi időben lezajlott találkozásainkat, amikor már majdhogynem eljutottam hozzá, ő azonban meglépett. Mosolyogva pontosította az információimat, részletekkel egészítette ki őket.

Miután kijöttem tőle, parancsba adtam, hogy szervezzék meg a gondos megfigyelését, nehogy végezzen magával, mivel határozott és önfejű embernek ismertem meg. Arra is parancsot adtam, hogy éjszaka maradjon vele a szobában két munkatársunk. Elmenőben ajánlottam neki, hogy egyen egy kis kotlettet. Megköszönte, de reggel jelentették, hogy hozzá sem nyúlt az ételhez, szinte egész éjjel nem aludt, csak sóhajtozott, és egyre ugyanazt a mondatot ismételgette: „Hogy tudtam ilyen ostobán lebukni!"

Reggel 10-re Okulickival együtt kimentem a reptérre, ahol már ott állt a Moszkvából küldött gép. Odahozták a többi minisztert is. A reptérre menet az úton Okulickival kötetlenül elbeszélgettünk, én egyszer mondtam neki, hogy a londoni emigráns „kormány" fölöslegesen rendezte meg Bór-Komarowskival Varsóban azt a mészárlást, mielőtt a Vörös Hadsereg megkezdte volna a támadást.

Okulicki magyarázkodni kezdett, ezzel hangsúlyozni akarta, hogy „a lengyel csapatok részt vettek" a németek elleni harcban. Ismét elmondtam neki, hogy több ezer lengyel életét vesztette, eredménye pedig nem volt semmi. Ő erre azt mondta: „De a Vörös Hadsereg szándékosan nem segített nekünk". Erre azt feleltem neki, hogy a Vörös Hadsereg egész idő alatt ragaszkodott hozzá, hogy együtt harcoljunk a németek ellen, [az AK-sok] viszont ezt megtagadták.[51]

[51] Jellemző, hogy amikor Okulickit letartóztatták, elvettek tőle egy levelet, amelyet a poznańi illegalitás parancsnokának írt, és amelyben a katonai-politikai helyzet következő értékelését fejtette ki: „Ha a SZU legyőzi Németországot, ez nem csak Anglia érdekeit fogja fenyegetni, hanem egész Európa félelemben fog élni... Az angolok, ha számolnak európai érdekeikkel, kénytelenek lesznek mobilizálni Európa erőit a SZU ellen... Világos, hogy mi az európai szovjetellenes blokk első soraiban leszünk." (*Из Варшавы. Москва, товарищу Берия... Документы НКВД СССР о польском подполье 1944–1946 гг.* М.-Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. С. 186–191.).

A reptéren gyorsan felraktam a lengyel minisztereket a gépre, szóltam a pilótának, hogy indítsa be a motorokat, majd felszálltak. Ahogyan később Moszkvából elmondták, a rossz időjárás miatt nem tudtak Moszkvában leszállni, tovább küldték őket Ivanovóba, ahonnan már vonattal szállították át őket Moszkvába.[52]

Miután elindítottam a „kormányt", megkönnyebbülten fellélegeztem, és ismét feltettem a kérdést Moszkvának, nem mentenek-e fel a lengyelországi tanácsosi megbízás alól, mivel a front csapatai elindultak a német határ felé...

Néhány nap múlva felhívott Varsóból Satyilov*. Őt nevezték ki Bulganyin után a lengyel kormány mellé a szovjet kormány tanácsosának. Satyilov közölte velem, hogy megérkezett Szelivanovszkij[53], kérte, hogy mutassam be Bierutnak.

Elrepültem Varsóba, megtettem ezt a formalitást. Bierut és Gomułka megköszönték a munkámat, amelyet a lengyel hatóságok tevékenysége, valamint az úgynevezett „kormány" leleplezése érdekében végeztem, ajándékot is kaptam tőlük.

JELENTÉS SZTÁLINNAK (1945. ÁPRILIS)

A Berlinért – ahonnan Hitler és csatlósai elindították a Szovjetunió ellen hódító háborújukat – folytatandó döntő ütközet előtt, 1945 áprilisának első napjaiban behívatott magához a frontról a Főparancsnok, I. V. Sztálin.

Próbálkozásaim, hogy megtudjam Poszkrjobisevtől, milyen ügyben hívatnak, nem járt eredménnyel. Amikor bementem Sztálin elvtárs dolgozószobájába, az ÁVB tagjai közül nem volt ott senki. Miután köszöntött, megkérdezte, hogy állnak a dolgok a fronton.

Elmondtam neki, hogyan készíti fel G. K. Zsukov marsall a front vezérkarát és a hadseregparancsnokokat Berlin ostromára.

I. V. Sztálin figyelmesen végighallgatott, közben egy sor kérdést tett fel a csapatok hangulatára és a haditechnika mennyiségére vonatkozóan. Aztán rám nézett, megkérdezte: „Hol van Anders lengyel hadserege?" (Ezt a hadsereget 1941 nyarán állították fel a SZU területén, de ahelyett, hogy a Vörös Hadsereggel együtt harcoltak volna a németek ellen, Mikolajczyk londoni emigráns kormánya utasítására 1941 végén Iránba vezényelték át.)

[52] 1945. március 27-én Szerov a lengyelországi katonai és politikai illegalitás 16 vezetőjét tartóztatta le. A már említett L. Okulicki tábornokon és a londoni kormány miniszterelnök-helyettesén, J. Janowskin kívül az NKVD kezére került 3 miniszter (A. Bień, A. Pajdak, S. Jasiukowicz), az információs hivatal igazgatóhelyettese, J. Stemler-Dąbski, az illegális parlament, a Rada Jedności Narodowej elnöke, K. Pużak, az ő helyettesei és a parlament tagjai, K. Bagiński, A. Zwierzyński, E. Czarnowski, S. Mierzwa, F. Urbański, J. Chaciński, K. Kobylański, valamint az illegális pártok képviselői: Z. Stypułkowski (Stronnictwo Narodowe), S. Michałowski (Zjednoczenie Demokratyczne). Március 28-án a lengyel küldötteket két repülőgéppel Moszkvába szállították, ahol azonnal a Lubjanka belső börtönébe zárták őket. Perük 1945. június 18-21-én zajlott külföldi újságírók részvételével. A vádlottak többsége bűnösnek ismerte el magát a Vörös Hadsereg elleni diverzáns tevékenység szervezésében, valamennyiüket különböző mértékű börtönbüntetésre ítélték.

[53] A 4. Ukrán Front NKVD-megbízottját, Nyikolaj Szelivanovszkijt 1945. április 27-én nevezték ki Szerov helyett a Lengyel Közbiztonsági Minisztériumhoz az NKVD tanácsosának.

Azt feleltem, hogy Anders hadserege együtt halad az angol csapatokkal, a stábja valahol Hannover közelében van. Sztálin figyelmesen rám nézett, majd azt mondta: „Nem, a csekisták nekem azt jelentették, hogy Anders hadserege Hamburgban van".

Nem egyszer volt alkalmam hallani, amikor a Főparancsnok állításait a jelenlévők azonnal elfogadták, helyeselni kezdtek. Én nem tudtam így tenni, mivel biztos voltam benne, hogy a lengyelek Hannoverben vannak, és ismét elmondtam, hogy én ezt pontosan tudom, mivel a napokban tért vissza egy futárom, aki erről tett jelentést.

Ekkor a Főparancsnok felém fordulva ezt mondta: „Na, menjünk, nézzük meg a térképen!", és elindult a pihenőszobájába, ahol fent lógott a falon egy hatalmas Európa-térkép.

Miközben mentünk, gondolatban ellenőriztem magam, hogy aztán tévedés nélkül rá tudjak bökni az ujjammal Hannoverre. Sztálin odalépett a térképhez, azonnal Hamburgra mutatott, én pedig késlekedés nélkül valamivel az ujja alá, Hannoverre.

Az én ujjam valamivel dél-nyugatabbra esett. Sztálin azt mondta: „Lehet, hogy igaza van". Visszament a dolgozószobába.

Amint követtem, néztem a vállunkat, majdnem egyforma magasak voltunk, Sztálin egy kicsit magasabb. Aztán elvett az asztalról egy rejtjeles üzenetet és ideadta.

„Churchill arról ír ebben, hogy mi zajlik Lengyelországban. Azt hiszem, mindez csak Mikolajczyk kitalációja". Hallgattam, mert én nem olvastam ezt az üzenetet. Kellemetlen helyzetbe kerültem.

Olvasom az üzenetet, Sztálin pedig járkál, várja, hogy mit mondok. Mintha csak a bosszantásomra lenne, az üzenet két oldal hosszú, Churchill azt írja benne, hogy Lengyelországban sok lengyelt letartóztattak, előfordulnak esetek, amikor az elítélteket megkínozzák, hogy önkényeskedés folyik ott stb.

A továbbiakban arról esik szó, hogy a frontparancsnokság letartóztatta a lengyel kormány 12 tagját, akik teljesen ártatlanok, mint ahogyan Okulicki tábornok, a miniszterelnök-helyettes is.

Miután elolvastam az üzenetet, azt mondtam, hogy a Lengyelország törvényes hatalma ellen aktívan fellépő AK-sok letartóztatása valóban zajlik; ami pedig a kínzásokat és az önkényeskedést illeti, ez csak Mikolajczyk kitalációja. A letartóztatottakat a nyomozást követően átadják Lengyelország katonai törvényszékének.

„Azt hiszem, Mikolajczyk azért festett mindent ilyen sötétre, hogy Churchill lépjen fel önnél az érdekében".

Sztálin elvtárs, amikor beszéltem, helyeslően bólogatott, majd azt mondta: „Igen, ez Mikoljaczyk kitalációja, ezt is fogom válaszolni Churchillnek."...

Aztán beszélgetni kezdtünk az Armia Krajováról és az illegális lengyel „kormányról", amelyet Lengyelország területén Okulicki tábornok, a miniszterelnök-helyettes irányított, az az ember, akit néhány napja távolítottunk el Lengyelországból és hoztunk Moszkvába; és végül [Sztálin] kikérte a véleményemet az NFLB vezetőiről, akikkel gyakran kellett találkoznom 1944 nyara óta.

Amikor elmondtam a véleményemet Bierutról, megint csak bólogatott. Aztán elmondtam Gomułkáról is, mire Sztálin, megerősítendő a szavaimat, azt mondta: „Skolasztikus".

A Lengyelország védelmi miniszteréről, Rola-Żymierskiről adott jellemzésem némi kétséget váltott ki a Főparancsnokból (azt mondtam, hogy inkább csak a katonai parádékkal, fogadásokkal és ceremóniákkal foglalkozik). Sztálin felém fordult, azt mondta: „Mit gondol, miért viselkedik így?" Én csak hallgattam.

Aztán ő maga válaszolt a kérdésre: „Mert 1917-ben mi magunk vettük el a hatalmat a burzsujoktól, fegyverrel a kézben, harcok árán, neki pedig tálcán kínálta oda a hatalmat a Vörös Hadsereg, úgyhogy most örülhet". Egyetértettem vele, örültem, hogy ő maga válaszolta meg a kérdést.

Megjegyzés: Mint később megtudtam, április 28-án Churchill Sztálinhoz fordult annak a 15 lengyelnek ügyében, akiket a front katonai hatóságai tartóztattak le Varsó közelében, kérte, hogy engedje őket szabadon, illessze be őket a lengyel kormányba.

Sztálin ezt válaszolta: „Először is, nem 15, hanem 16 lengyelt tartóztattak le a front katonai hatóságai. Másodszor, azzal vádolják őket, hogy részt vettek a Vörös Hadsereg hátországában elkövetett diverzáns akciók előkészítésében és lebonyolításában, hogy illegális rádióadókat működtettek stb. Mindezért átadjuk őket a Legfelsőbb Katonai Ügyészségnek". Az amerikaiak ugyanilyen makacsul követelték a szabadon engedésüket. Sztálin nem egyezett bele, kivéve Mikolajczykot...

Június 18-án az Oszlopcsarnokban kezdődött meg a perük. Okulicki elismerte bűnösségét a vád főbb pontjaiban, de tagadta, hogy felelős lenne szovjet tisztek és katonák megöléséért. Aztán amikor az ügyész feltette neki a kérdést: „Miért tartottak illegálisan fegyvereket?", akkor Okilicki kénytelen volt beismerni, hogy a Vörös Hadsereg elleni harchoz.

Okulickit 10 évre ítélték, a többieket 5-től 8 évig terjedő büntetésre.[54] Amikor Mikolajczyk megérkezett Lengyelországba, a kormány tagja lett, a jobboldali elemek aktívabban kezdték folytatni Lengyelország-ellenes tevékenységüket, hogy kimutassák szándékaikat Lengyelországgal és a Szovjetunióval szemben. Krakkóban tüntetést szerveztek, hogy megmutassák, működik még az illegalitás, és két katonánkat is megölték.

[54] Az Okulicki, Jankowski és társaik („tizenhatok pere") ügyében hozott rendelkezés szerint a nyomozás megállapítottnak fogadta el, hogy a vádlottak „... Ukrajna és Belorusszia nyugati részeinek, valamint Litvánia és Lengyelország területének felszabadulása után e területeken lévő illegális lengyel szervezetek szervezői és vezetői voltak, és a Vörös Hadsereg hátországában aktív aknamunkát folytattak; miközben a lengyel emigráns „kormány" utasítását szerint működtek, hamisan azt állították a szovjet katonai vezetésnek, hogy az Armia Krajowa feloszlott, a valóságban pedig megtartották vezérkaraikat, tiszti állományukat, ezen a bázison létrehoztak egy új, konspirációs katonai-politikai szervezetet NIE – Niepodległość (Függetlenség) néven, azzal a céllal, hogy folytassák a Vörös Hadsereg hátországában az aknamunkát, és előkészítsék a Németországgal közös blokkban megvalósítandó katonai fellépést a Szovjetunió ellen; vezették az általuk létrehozott szervezetek aknamunkáját, terrorista akciók elkövetését ösztönözték a Vörös Hadsereg katonáival és tisztjeivel szemben, diverzáns akciók elkövetésére ösztönöztek a Vörös Hadsereg kommunikációja ellen, viselték a morális és politikai felelősséget a diverzáns és terrorista akciókért, amelyeket a Vörös Hadsereg hátországában hajtottak végre...".

ELGONDOLKODTATÓ INFORMÁCIÓK (1945-1946)

Az AK (Armia Krajowa) ellenállása nagy volt, ez ahhoz vezetett, hogy az NKVD és a SZMERS segítséget nyújtott a Nemzeti Felszabadítás Lengyel Bizottsága államvédelmi szolgálatának felállításában. A lengyelek a mi támogatásunkkal folytatták az egész AK elleni harcot is – az ellen az AK ellen, amelyet az angolok támogattak.

Az akciók koordinálásának elősegítésére a SZMERS megbízottjai egyúttal az NKVD megbízottjai is voltak. Kezdetben a lengyel ügyekkel én foglalkoztam, aztán Mesik, a lengyeleket közvetlenül pedig az állambiztonsági komisszár, Zsukov szolgálta ki.

Különösen konstruktív szerepet játszott a Krajowa Rada Narodowa alelnöke, Stanisław Grabski*, aki fellépett Mikolajczyk ellen, együttműködött velünk már Londonban (mint a Sejm küldötte és minisztere). Támogatta az új lengyel-ukrán és lengyel-belorusz határokat, nekünk adta Lvovot. Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia lakossága többségében ukrán és belorusz volt, lengyelek közöttük csak a nagy földbirtokosok voltak.

Az Armia Krajowához tartozó lengyel tábornokok letartóztatásának kérdése: az ilyen kérdéseket kizárólag Moszkvában döntötték el. Okulicki és az emberei diverzáns akciókat hajtottak végre a hátországunkban, irányításuk alatt sok emberünket megölték…

Láthatóan a lengyel kormány eldöntötte, hogy eljött az ideje, hogy határozott intézkedéseket hozzon a törvénytelen londoni kormánnyal szemben.

Nem tudom, mire számítottak a lengyel kormány vezetői, amikor táviratot küldtek Sztálinnak, de ő megoldotta a problémát. Vagyis úgy áll a helyzet, hogy a „londoni kormány" letartóztatásának kezdeményezése a lengyelektől származik.

Mi többször is jelentettük az AK terrorakcióit, amelyeket a katonáink ellen követtek el. Azt a parancsot kaptuk, hogy ne tegyünk intézkedéseket a Bieruttal és Berlinggel történő egyeztetés nélkül.

Mint számomra kiderült, Okulickit és a többieket Moszkvában ítélték el, Okulickit a börtönben likvidálták.[55] Viszont ezt egy provokátor tette, aki 1940-től együttműködött az NKVD-vel és egyidejűleg az angolokkal is.

Mi visszatartottuk az információt Okulicki és a többiek letartóztatásáról, egészen addig, míg be nem ismerték a hátországunkban elkövetett diverzáns akciók szervezését.[56] Okulicki megpróbált tárgyalást kezdeményezni Berijával, írt is neki.

Bierut és a többi lengyel vezető befolyásolták a nyomozást mindazon jelentős lengyel szereplők ügyében, akiket mi tartóztattunk le.

[55] L. Okulicki halálának körülményeit hivatalosan mind a mai napig nem állapították meg. Amint azt a szovjet hatóságok a lengyel fél kérdéseire válaszolva közölték, 1946. december 24-én halt meg az MGB belső börtönében, szívroham következtében. Figyelembe véve Szerov beismerését, semmi kétség sem marad afelől, hogy a tábornokot, mint túlságosan befolyásos, vagyis potenciálisan veszélyes figurát, likvidálták. Egyébként ezt erősíti meg a londoni kormány exminisztereinek, A. Bień-nek és A. Pajdaknak elmondása is, akik a Lubjankán az Okulickijével szomszédos cellákban voltak; mindketten hallották, amikor 1946 szentestéjén kivezették a cellájából, hogy kivégezzék.

[56] A lengyel ellenállás vezetőit 1945. március 27-én tartóztatták le, a letartóztatásukról pedig legelőször csak május elején adtak hírt; vagyis az információt több mint egy hónapig visszatartották.

Sokat segített nekünk az 1945 áprilisában-májusában kibontakozott konfliktushelyzetben a lengyel Sejm küldötte, Witos*.[57] Ugyancsak akkor, 1945-ben hozták meg azt a döntést is, hogy kiszorítják a határon túlra azokat a tekintélyes lengyeleket, akik támogatták Mikolajczyk kormányát.

Mi segítettünk Bierutnak abban, hogy nyerje meg a lengyelországi választásokat, oda vezényeltük az MGB [D ügyosztályának] vezetőjét, Palkint*, hogy nyújtson technikai segítséget a lengyel választási kampányban.[58]

[57] A lengyel parasztmozgalom régi vezetőjét, az egykori miniszterelnököt, Wincenty Witost 1945. március 31-én, Berija közvetlen utasítására vezették el a csekisták a saját birtokáról; hajlott életkorára (71 éves volt) és betegségére való tekintettel féltek letartóztatni. Miután találkozott az új hatalom képviselőivel és beszélt az NKVD munkatársaival, Witos beleegyezett, hogy tagja és alelnöke legyen a kommunistabarát Krajowa Rada Narodowának. Ennek az akciónak lebonyolításáért szintén Szerov felelt.

[58] 1946. június 30-án Lengyelországban népszavazást tartottak, amely gyakorlatilag a kommunisták iránti bizalomról szólt. B. Bierut azonban egyáltalán nem volt biztos a győzelemben, ezért „szakértőkhöz" fordult segítségért. Nem sokkal a népszavazás előtt Varsóba érkezett a SZU MGB „D" ügyosztályának (amely többek között titkosíráshoz szükséges anyagok készítésével, irathamisítással foglalkozott) 16 munkatársa, élükön az ügyosztály vezetőjével, Aron Palkinnal. Azt a megbízást kapták, hogy hamisítsák meg a népszavazás jegyzőkönyveit. A végleges cselekvési tervet a B. Bieruttal és W. Gomułkával lebonyolított személyes találkozás alkalmával hagyták jóvá, június 22-én.

Amint a levéltári dokumentumokból látható, az MGB munkatársai újraírtak 5994 jegyzőkönyvet, amelyekben meghamisítottak 40.000 szavazóbizottsági aláírást. Ennek eredményeként a kommunisták „szerezték meg" a szavazatok kb. 60%-át, miközben a valóságban egyetlen vajdaságban sem kaptak 15%-nál több szavazatot. 1947 januárjában a parlamenti választások során Bierut és Gomułka újra eredményesen alkalmazza majd ezt a taktikát.

Tizedik fejezet

Vadászat Hitlerre (1945. január-május)

1945 – a győzelem éve volt. Az 1. Belorusz Front csapatai Zsukov marsall vezetésével egyre inkább behatoltak Németország belsejébe. Berlin egyre közelebb és közelebb került.

Az egyik legfontosabb feladat, amely az 1. Belorusz Frontnál működő NKVD-megbízott, Szerov előtt állt – felkutatni Hitlert és a Reich vezetőit, élve vagy holtan: bármi áron, csak úgy, hogy megelőzze az amerikaiakat.[1]

Annak ellenére, hogy közel volt már a győzelem, a Sztálin és a szövetségesek közötti viszony egyre romlott. A nagyhatalmak vezetői nyíltan nem hittek egymásnak; a halhatatlan A tavasz tizenhét pillanata *pontosan erről szól, az amerikaiak különtárgyalásairól a németekkel. Ugyanerről ír Szerov is a feljegyzéseiben.*

A tábornoknak sikerült teljesítenie a parancsot: megtalálta a Führert, fiatal feleségét, Eva Braunt, Goebbelst és nagyszámú családját is.*

Mindez már az után történt, hogy Szerov Berzarin tábornok hadseregének élvonalával bevonult Berlinbe, és elsőként jelentette Sztálinnak, hogy csapataink behatoltak Németország fővárosába.*

Szerov a Győzelem napját is Berlinben töltötte. Személyesen jelen lehetett a kapituláció jegyzőkönyvének aláírásánál. Éppen őt bízták meg azzal, hogy az aktusra odavigye Keitel vezértábornagyot. A történelmi jelentőségű fényképeken Szerov Keitel háta mögött, balra áll...

Fogadni mernék, hogy szinte mindannyiuknak volt már alkalma látni ezeket a fotókat korábban is. Könyvek, tankönyvek, filmek ezreiben sokszorosították őket – éppen csak Szerov nélkül. Eltávolítása és kegyvesztettsége után minden felvételről eltávolították. A kegyvesztett tábornoknak nem volt joga megmaradni a történelem számára.

Az eredeti, retusálatlan fényképek csak Szerov archívumában maradtak fent: ebben a könyvben először látnak napvilágot...

Egyébként az NKVD megbízottjának nemcsak a legkellemesebb dolgokkal kellett foglalkoznia. Éppen Szerov volt az például, aki a németek Szovjetunióba történő kényszermunkára küldéséért felelt: a mozgósításnak a 17 és 70 év közötti munkaképes férfiakat vetették alá.

Nem folyt kevésbé aktívan a felszabadított területeken a tisztogatás sem. 1945. június 13-ig az 1. Belorusz Frontnál működő NKVD-megbízott apparátusa elfogott és letartóztatott 66.339 „ellenséges elemet".[2]

Május 2-án az addigi megbízatásain – népbiztoshelyettes, az NKVD megbízottja – kívül Szerov kapott még egy kinevezést: az 1. Belorusz Front parancsnokának (Zsukovnak) polgári adminisztrációs ügyekkel foglalkozó helyettese lett.

Ettől kezdve nemcsak a németek ellen, hanem a németekért is harcolt: létrehozni az új hatalmat, megszervezni a felszabadított területek ellátását, rendet és közbiztonságot teremteni.

Szerov – katonaember. Hozzászokott, hogy bármilyen parancsot teljesíteni kell; megvitatni pedig majd csak hosszú évek múltán...

---

[1] Szerov a feljegyzései egyik változatában így írja le Sztálin utasítását, amelyet tőle személyesen kapott 1945. április elején: „Alaposan át kell gondolnunk és intézkednünk kell Hitler és fasiszta segítői elfogását illetően, amikor bevesszük Berlint, és a legfontosabb – ne hagyjuk, hogy Nyugatra szökjön, az amerikaiakhoz vagy az angolokhoz, ahogyan ezt Hess tette. Én ezt nem zárom ki. A hitleristák tudják, hogy a Szovjetuniónak, a mi népünknek okozták a legtöbb kárt, ezért meg akarnak lépni előlünk".

[2] Петров Н. Первый председатель КГБ Иван Серов. М.: Материк, 2005. С. 40.

ÚTON BERLINBE

Mivel nem volt időm írni, csak megszakításokkal felsorolom azokat az örömteli eseményeket, amelyeket cetlikre jegyeztem fel.

Február 23. Csujkov 8. hadserege egyhónapos ostrom után végre elfoglalta Poznańt. Foglyul ejtettek kb. 20.000 németet. Elmentem oda, a város félig lerombolva, a németek úgy járnak-kelnek, mint az idióták, a tekintetük kiüresedett, összesereglenek minden kidobott szemét körül, csakhogy zabálhassanak valamit…

Február 15-én felhívott Bulganyin, azt mondta, hogy elhagyja Varsót, megy Moszkvába, kinevezték a védelmi népbiztos helyettesévé.[3] Helyette az 1. Ukrán Front politikai osztályának vezetője, Satyilov fog érkezni.

Nekem is itt kellene hagynom Varsót, én, mint lengyelországi megbízott, már minden rám bízott feladatot elvégeztem.[4]

Március 28-án Rokosszovszkij elfoglalta Gdyniát.

Március 30-án elfoglaltuk Danzigot[5], legalább 10.000 hadifogoly.

Amikor odaértem, félelmetes [volt] látni, mennyi német holttest van, és mennyire le van rombolva a város.

Hetente egyszer írok, lefekvés előtt lejegyzek néhány emlékeztetőt, később kiegészítem a részletekkel.

Néhány nap múlva ismét ezen a frontszakaszon jártam. Előttünk Landsberg városa volt; legalábbis ez állt a térképen. A csapatok folytatták a támadást. A németek ellenállása nem túl erős.[6]

[3] Ny. A. Bulganyin vezérezredest 1944. augusztus 1-jén nevezték ki a SZU Népbiztosok Tanácsa képviselőjének a Nemzeti Felszabadítás Lengyel Bizottsága mellé (az AVB 1944. július 31-i határozatával). Feladata az volt, hogy nyomon kövesse, hogy a lengyel állami és katonai szervezetek (természetesen azok, amelyek a SZU jóváhagyásával jöttek létre) ne csináljanak semmi olyat, ami nem felelt volna meg Moszkva érdekeinek; hogy működjön közre új – szovjetbarát – lengyelországi hatalmi szervezetek létrehozásában, valamint az Armia Krajowa leszerelésében stb. (Lásd: Инструкция представителю Совета народных комиссаров Союза ССР при Польском Комитете национального освобождения об условиях нахождении частей Красной Армии на территории Польши // Восточная Европа в документах российских архивов. 1944–1953. Т. 1, 1944–1948. М.-Новосибирск: Сибирский хронограф, 1997. С. 52–54.).
Bulganyint védelmi népbiztoshelyettessé nem február 15-én nevezték ki, mint ahogyan erre Szerov feljegyzéseiből következtetni lehet, hanem 1944. november 20-án, bár e kinevezést követően is megmaradt a SZU NT képviselőjének az NFLB mellett.
A Szerov által említett telefonhívás valószínűleg azzal állt összefüggésben, hogy Bulganyint beválasztották a Főhadiszállás állományába (az AVB 2945. február 17-i határozatával). Új megbízatása ellenére Bulganyin egészen a háború utáni időkig folytatta a lengyel ügyekkel való foglalkozást.

[4] Szerov 1945. március 7-től (más források szerint január 11-től) április 27-ig volt a SZU NKVD tanácsosa a Lengyel Közbiztonsági Minisztériumnál (Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego). Magát ezt a szervezetet csak 1945. január 1-jén hozták létre a szovjet kollégáik aktív részvétele mellett. Az eljövendő, „baráti" titkosszolgálat kádereit már 1944 tavaszától elkezdték felkészíteni, és e céllal az NKGB 366-os számú Kujbisevi Iskolájában, a Volgai Sztavropolban (ma: Togliatti – *a fordító jegyzete*) még speciális „lengyel" csoportokat is indítottak.

[5] Ma Lengyelországhoz tartozik, a neve: Gdańsk (*A fordító jegyzete.*)

[6] Landsberg Kelet-Poroszországban található, ma Lengyelországhoz tartozik, a neve: Górowo Iławeckie. Az 1945. február 2-ára virradó éjszaka foglalta el a P. F. Beresztov vezérőrnagy vezette hadseregcsoport.

Egységeink minden oldalról körbevették a várost. A páncélosoknak kiadták a támadási parancsot, az élen haladó, fellobogózott tank előrelendült, a többi tank is rátámadt a városra. Én elhelyezkedtem páncélozott járművemen, mentem utánuk. Rövid tűzharcot követően már bent is voltunk a városban. A gyalogság „hurrá!" kiáltások kíséretében szintén a város határába ért, a katonák inkább örömükben, semmint szükségből lövöldöztek.

Amikor eljutottunk a város központjáig, szörnyű látvány fogadott bennünket. A város teljesen kihalt. Az egyik kapuban láttam csak egy 70 év körüli férfit meg két öregasszonyt. Sok házat tüzérségi tűzzel romboltak le, a város lakói elmenekültek a németekkel együtt.

A német katonák, akiket elfogtunk, már nem voltak olyan szemtelenek. Már felfogták, hogy a helyzetük kilátástalan. Ha megkérdezi tőlük az ember, hogy „Hitler kaputt?", érthetően ezt válaszolják: „Jawohl!", vagyis, hogy igenis.

Ha bement az ember egy házba, ott szinte minden érintetlen volt: ágyak, bútorok, minden, ami egy lakóházban kell. A katonáink készenlétben tartott fegyverrel végigjárták az utcákat, és főként látszatból belövöldöztek az ablakokon. Az ablakokon és ajtókon mindenütt golyónyomok.

A körülmények miatt másnap újra át kellett hajtanom ezen a szerencsétlen Landsbergen. Egy nap leforgása alatt felgyújtották a házak 75%-át. Mindenfelé új háztüzek alakultak ki. Meglepett, mert előző napon még a város egyáltalán nem volt kiégve. Hogyan történhetett ez? A mi csapataink már nem voltak ott, csak itt-ott néhány teherkocsi, amelyekkel lőszert szállítottak.

Mindenesetre úgy döntöttem, kiderítem, mi a helyzet, hogyan történhetett ez. Bementem az egyik házba, amelyikből éppen akkor jött ki két katona. Felmentem az emeletre, beléptem egy lakásba. Látom ám: a földre függönyök vannak leterítve, amelyeket meggyújtottak, most parázslanak. A függönyöktől vászoncsík vezet a feltornyozott bútorokhoz. Vagyis mindezt a mi katonáink követték el.

Amikor visszatértem onnan, mindent elmeséltem G. K. Zsukov frontparancsnoknak. Azt válaszolta, hogy eljutott már hozzá több tucatnyi ilyen jelentés, melyek szerint a katonák felgyújtják a városokban és más településeken a házakat, csoportosan megerőszakolják a nőket.

Azt javasoltam neki, hogy tegyen erről jelentést a Főhadiszállásnak, tegye meg a szükséges intézkedéseket arra, hogy ennek vessenek véget: a politikánkba nem fér bele az emberek és a lakóházak elpusztítása. Erre azt válaszolta, hogy meg fogjuk vitatni a Katonai Tanács ülésén, megtesszük a szükséges intézkedéseket, aztán azt is mondta, hogy Moszkvába rendelik.

3 vagy 4 nap múlva szigorú parancs érkezett a Főhadiszállástól, hogy véget kell vetni ezeknek a dolgoknak. Mindebben „kitűnt" a mi dicső 1. Belorusz Frontunk is.[7]

(Lásd: Жуков Ю. К. Девушка со снайперской винтовкой. Воспоминания выпускницы Центральной женской школы снайперской подготовки. 1944–1945 гг. М.: Центрполиграф, 2006. С. 137–149). Annak tiszteletére, hogy a 3. Belorusz Front alegységei elfoglalták Landsberget és egy másik kelet-porosz várost, Bartensteint (ma Lengyelországhoz tartozik, a neve: Bartoszyce – *a fordító jegyzete*), 1945. február 4-én Moszkvában díszsortüzet adtak le (a Főparancsnok 269. számú parancsára).

[7] Sztálin mint Főparancsnok parancsa 1945. április 20-án jelent meg: „Megkövetelni a csapatoktól, hogy

Vagyis a többi fronton is hasonlóan viselkedtek a mi kiskatonáink. Igaz, meg kell érteni a mi katonáinkat is, akiknek szülőföldjén falvakat és városokat romboltak le, megölték a rokonaikat.

Georgij Konsztantyinovics, amikor április elején visszatért Moszkvából, a következőt mesélte: az Oderától a további támadást Berlin ellen és Berlin bevételét Sztálin az 1. Belorusz Frontra bízta, amikor Moszkvában összehívta a frontparancsnokokat: „Berlint Zsukovnak kell bevennie!" A Fővezérkar viszont úgy húzta meg balról a határvonalakat, hogy az 1. Ukrán Frontnak kell Berlintől délre támadást végrehajtania.

Úgy látszik, a Fővezérkar egyetértett Konyevnek azzal a tervével, hogy Berlinre dél felől kell csapást mérni. Némi félreértés támadt...

Aztán a Fővezérkar, hogy kivágja magát abból a helyzetből, amelybe önmagát hozta, jelentette ezt Sztálinnak. Konyev ragaszkodott hozzá, hogy részt vegyen Berlin ostromában. Ekkor Sztálin állítólag maga húzta meg az 1. Belorusz Front és az 1. Ukrán Front közötti határvonalat, de megállt vele Berlintől 40 kilométerre, azt mondta: aki elsőként bejut, úgy lesz.

Sztálin közben kijelölte a döntő támadás kezdetének időpontját, április 16-ot, azt mondta, két hét alatt be kell venni Berlint. Az 1. Ukrán Frontnak azt írta elő, hogy fő csapásirányként Drezda felé támadjon. A 2. Belorusz Frontnak észak – a Balti-tenger – felől kellett biztosítania az 1. Belorusz Front sikeres hadműveleteit.

Georgij Konsztantyinovics, miután visszatért, elkezdte kidolgozni a Berlin elleni támadás tervét. Az én legfőbb feladatom pedig: élve elfogni a fasiszta vezetőket, nem megfeledkezni Anders lengyel hadseregéről sem, amely az angol csapatokkal együtt tört előre.[8]

Futólag meg kell jegyezni azt is, hogy április 13-án felszabadult a németek megszállása alól Bécs is. A szövetségesek, miután megnyitották a második frontot, aktívabban kezdtek mozogni, főként, ha figyelembe vesszük azt is, amit bemondtak a rádióban, a városok német Bürgermeisterei fehér zászlókkal fogadták őket, miközben a mi csapatainknak tüzérséggel és tankokkal kellett kiverniük a németeket. A szövetségesek Berlin felé igyekeztek. Különösen Churchill bujtogatta erre Rooseveltet, mert attól félt, hogy Európa népeinek az a benyomása támad, hogy Európát a Vörös Hadsereg szabadította fel, aztán Roosevelt halála után erre ösztönözte Trumant* is.

A támadás alatt, márciusban, csapataink elérték az Oderát. Eszembe jut egy kis történet, amely az Oderánál történt.

változtassanak a németekkel szembeni magatartásukon, a hadifoglyokéval szembenin éppúgy, mint a polgári lakossággal szembenin... A németekhez való humánusabb viszony megkönnyíti számunkra a hadműveletek végzését a területükön, és kétségtelenül gyengíti a németek védekező ellenállását". (РГВА. Ф. 32925. Оп. 1. Д. 100. Л. 296.).

[8] W. Anders tábornok hadseregét, amelyet 1941-ben a Szovjetunió börtöneiben és lágereiben fogva tartott lengyel állampolgárokból szerveztek meg, Iránon keresztül kivonták a Szovjetunióból, a brit hadsereg kötelékébe helyezték. 1944-45-ben Olaszországban harcolt. Mivel Anders hadseregének szinte minden tisztje és katonája szovjetellenes beállítottságú volt, Moszkvában joggal tartottak tőle, hogy a londoni lengyel kormány támasza lesz, és be fog avatkozni a háború utáni Lengyelország szovjet rezsimjének felállításába. Kulcsszerepet játszott végül Csurchill álláspontja, aki megtagadta a lengyel emigráns kormánytól a támogatását. 1946-47-ben a brit hadsereg lengyel alegységeit felszámolták.

Reggel Zsukov közölte velem, hogy csapataink elérték az Oderát, bevették Küstrint.[9] Információim voltak róla, hogy ebben a városban működött egy iskola, ahol a fasiszta hírszerzőket, diverzánsokat és egyéb férgeket készítették fel.

Ezért úgy döntöttem, hogy gyorsan kimegyek oda, hogy elkapjam azokat, akik érdekelnek bennünket, értve ez alatt azt, akiken keresztül meg lehet tudni, kik tartózkodnak a diverzánsaik és hírszerzőik közül a mi területünkön. Fogtam a vezérkar kocsiját, egy Dodge-ot, Tuzslovot, az adjutánsomat, meg páncélozott járművön egy osztályvezetőt a géppuskásaival.

Alighogy megtettünk vagy két és fél kilométert Küstrin irányába, amikor az egyik faluban kint állt egy forgalomirányító lány. Odahajtottam hozzá, megkérdeztem, milyen irányba kell Küstrinbe menni. Vidáman mosolyogva jobb felé mutatott, én elindultam.

Amint Küstrin irányába kiértem a faluból, megláttam egy kb. két kilométer hosszú gátat, amely a mezőt védi, ha kiönt az Odera. A falu szélén észrevettem: ott áll egy ütegünk, amelynek ágyúi Küstrin felé vannak irányítva. Nem maradt több 150 méternél az utolsó házaktól, amikor tőlünk jobbra is, balra is gránátok kezdtek robbanni.

Rájöttem, bevették magukat a németek, nem bírták idegekkel, úgyhogy tüzet nyitottak. Kiugrottunk a kocsiból, utánam Tuzslov és a sofőr, irány az árok. Aztán elkiáltottam [magam]: „Feküdjön mindenki az árokba, jobbra is, balra is," – az árkok egyébként félig voltak tavaszi áradásvízzel – „és fegyvert készenlétbe!"

A németek, látva, hogy fekszünk, fokozták az aknavető- és géppuskatüzet. A helyünkön maradni veszélyes volt, a németek nyilván látták, hogy mindössze 10-15-en vagyunk, úgyhogy nyugodtan támadásba lendülhettek, minket pedig foglyul ejthettek volna. Az erdő felé futni lehetetlen, mivel azt a földdarabot víz borította, föld helyett csak térdig érő mocsár volt.

Az aknatűz erősödött. A környékünkön a robbanások kidöntötték a telefonoszlopokat, mire én odakiáltottam a sofőröknek, hogy hátramenetben gyorsan hajtsanak el. Megfordulni nem lehetett, mivel a gát keskenyvolt.

Hátramenetben araszolni úgy, hogy a kocsiban emberek vannak – biztos halál mindannyiunk számára, de mindössze 200 métert kellett hátramenetben megtenni addig a bódéig, ahol már meg lehetett fordulni. A páncélozott járműnek egy aknaszilánk megrongálta az ajtaját, a sofőr nem bírta becsukni. Odakiáltottam neki: „Hajts!" Öt perc múlva el is tudtak menekülni.

Az aknatűz folytatódott a menekülő kocsik irányába. Amikor a tüzelés kissé enyhült, parancsot adtam az embereimnek, hogy az árokban húzódjanak vissza. Így mentünk: egyik lábunk a vízzel telt árokban, másik az árokparton. Így mentünk kb. egy kilométert, egy kis, út menti házikóig, amely mögé behúzódtunk.

Derékig vizesek voltunk, összebújtunk. A németek már abbahagyták a lövöldözést, mi pedig többé-kevésbé szabadon elindulhattunk a falu felé. A falu környékén visszaültünk a kocsijainkba.

Amikor újra elhaladtam e mellett a vidám lányka mellett, elereszettem néhány nem éppen kedves jelzőt, megkérdeztem tőle, miért nem figyelmeztetett, hogy Küstrint még

[9] Küstrin ma Lengyelországhoz tartozik, a neve: Kostrzyn nad Odrą *(A fordító jegyzete.)*

nem foglalták el a mieink. Mire ő nyugodtan azt felelte: „Miért, tábornok elvtárs, megkérdezett róla?" Talán igaza van.

Amikor megérkeztem a stábhoz, éreztem, hogy nem működnek az izmaim, minden ízületem fáj, egyszóval, megbetegedtem. Másnap reggel nem bírtam felkelni. A fejem közben tiszta, csak a kezem-lábam nem engedelmeskedik. Még jó, hogy nem fáztam meg, habár vízben és vizes ruhában töltöttem több mint két órát.

Amikor telefonon beszámoltam minderről Zsukovnak, és korholtam, hogy ilyen helyzetbe hozott, ő erre csak azt mondta: „Ellenőrizni kell, mert ki tudja, mit mondanak a parancsnokok: jelentik, hogy a várost elfoglalták, valójában pedig nem is!"

Erre azt feleltem neki, ha a frontparancsnok mondja azt, hogy a várost elfoglalták, akkor mégiscsak el kell hinni. Zsukov elnevette magát: „Na, jól van, az a lényeg, hogy épen-egészségesen visszajöttél, mert ha megint eltűntél volna, másodszor is jelentenem kellett volna a Gazdának".[10]

FUTÁR HIMMLERTŐL

Elfelejtettem leírni, hogy márciusban eljött hozzám A. M. Korotkov ezredes, aki gyakran járt a hadseregnél a megbízásomból.

A napokban elküldtem Stettin[11] környékére, mivel információt kaptunk arról, hogy Stettin környékén a németeknek Gauleiter- (megyei vezető-) képzőjük volt, úgy döntöttünk, ellenőrizzük, nem maradtak-e ott a bunkerekben valamilyen iratok.[12]

Korotkov, amikor visszafelé tartott, elfogott és magával hozott egy német futárt, akitől elkobzott egy üzenetet, amelyet Himmler küldött Hitlernek. Kiderült, hogy Himmler az 1. Belorusz Fronttal szemben helyezkedett el, a „Visztula" hadseregcsoport két hadseregét még valami gyalogsági hadosztályt vezetett. Berlin általános védelmével Himmlert és az SS-alakulatokat bízták meg.

Az üzenetből kiderült, hogy Himmler, a rendőrfőnök és az SS főnöke a „Visztula" hadseregcsoport két hadseregével meg egy hadosztállyal állt szemben az 1. Belorusz Fronttal. Himmler arról tett jelentést Hitlernek, hogy a helyzet súlyos, ő azonban megtesz minden intézkedést annak érdekében, hogy igazolja a Führer bizalmát.

Ily módon megállapítottuk, hogy Hitler nem jókedvében küldte hű szolgáját és hóhérát, Himmlert két hadsereg irányítására. De akkor sem fognak ebből kikeveredni, és meg kell fizetniük a sok kiontott vérért.

Elmondtam mindezt Zsukovnak, aki elmosolyodott, és azt felelte: „Mindegy, akkor is benyújtjuk nekik a számlát mindazért a kegyetlenségért, amit az országunkban elkövettek".

[10] Láthatóan arról az 1945 februárjában történt esetről van szó, amikor Szerov repülővel elindult Lublinból az 1. Belorusz Front vezérkarához (Gnieznóba), de az úti célra nem érkezett meg, mivel a gépet sürgősen le kellett tenni egy erdőszélen. Eltűnéséről Zsukov kénytelen volt jelentést tenni Sztálinnak, és elindultak Szerov felkutatására. Csak két nap múlva, február 4-én került elő Radomban.

[11] Stettin ma Lengyelországhoz tartozik, a neve: Szczecin. *(A fordító jegyzete.)*

[12] Az NKVD megbízottjának egyik fontos feladata volt, hogy felderítse és lefoglalja a német titkosügynökségek és hatalmi szervezetek irattárait. Az NKVD operatív egységei, amint a Vörös Hadsereg első soraival beléptek egy felszabadított városba, azonnal hozzáláttak az irattárak felkutatásához.

Ezekben a napokban Korotkovval gyakran hallgattuk a német rádiót, szerencsére ő jól tudott németül, Berlinben az NKGB rezidense volt.

Szóval, Berlinre, de egész Németországra vonatkozóan is kiadta a Führer a parancsot, minden 16 és 60 év közötti német, akit fölmentettek a katonaság alól, most be kell kapcsolódnia a bolsevikok elleni háborúba, mert azok most Németország területén masíroznak. A kiképzésüket az SA rohamosztagaira bízta, Himmler vezetésével.

Ezt a parancsot Hitler, Bormann* és Keitel* írta alá. Ezen kívül Keitel, Himmler és Bormann április elején aláírtak egy olyan parancsot is, Berlin és az Odera között minden várost erődnek nyilvánítanak.

Zsukovval mi csak nevettünk, amikor elmeséltem neki ezeket a rádióhíreket. Ha a németek már idáig jutottak, akkor az ügyüknek vége van.

A Volkssturm már nem igazi harcosokból áll.[13]

AZ UTOLSÓ ÉS DÖNTŐ...

Holnap végre eljön a rég várt nap, április 16., amikor a csapataink elindulnak az utolsó és döntő ütközetbe, hogy elfoglalják a hitleristák fészkét, Berlint. A fő csapást Küstrin irányából mértük. Négy hadsereg szemből mért csapásokat, két páncélos hadsereg pedig – megkerülve – észak és dél-kelet felől.

Este felhívott Zsukov marsall, azt mondta: „Menjünk ki együtt a vezetési pontra, onnan fogjuk követni az ütközet menetét és irányítani a csapatokat!"

Megkérdeztem, mikor. Azt felelte: „Éjjel kettőre kell odaérnünk". Mivel nem nagyon ismertem felfelé az utat, bár napközben kiküldtem a sofőrömet, hogy pontosítsa, ezért azt mondtam, hogy éjjel egykor ott leszek.

Zsukovval és Tyeleginnel* sokáig bolyongtunk a sötét erdőben, míg végre a sátrakhoz értünk, aztán mentünk tovább a 8. gárdahadsereg (Csujkov egysége) vezetési pontjára, amely egy magaslaton, nagyjából 80-90 méteres magasságban volt.

Amikor felértünk, Csujkov, a hadseregparancsnok jelentette a helyzetet Zsukovnak, térkép segítségével, amelyet zseblámpákkal világítottak meg. Jelen volt a 8. hadsereg többi tábornoka (a tüzérségi, a páncélos, a híradós) is. Aztán leültünk, beszélgettünk 20-25 percet, teát ittunk, de a percek lassan teltek.

Hiába égett mindannyiunkban a harci láz, nyugtalanító kérdések merültek fel, amelyeknek értelme mind afelé vezetett, hogy bárcsak minden jól sikerülne ebben a grandiózus támadásban, hiszen ez az utolsó támadás, amelynek eredményeként le kell számolnunk Hitlerrel és az elvbarátaival, akik ebbe a véres háborúba kényszerítették a világot.

Hajnalban elkezdődött a tüzérségi előkészítés. Öt perccel előtte repülőgépek morajára lettünk figyelmesek: a távolsági repülős egységünk volt az, amelyet idevezényeltek a frontra, Golovanov marsall volt a parancsnokuk, most mennek, hogy bombázzák az

[13] A Volkssturm olyan népfelkelőkből álló hadsereg, amelyet a Harmadik Birodalomban a háború utolsó szakaszában hoztak létre. Nagy ideológiai és propaganda jelentőséget tulajdonítottak neki, amelyet azonban a Volkssturm nem igazolt: ebben az időben a Nagy Németországért már vajmi kevesen akartak harcolni.

ellenség első vonalát. A repülőgépek jelentős része egyébként szállítógép, C-47-es volt. Ezekben a napokban a pilótáink már nem féltek a német vadászgépektől.

Sajnos, ez a nagy esemény sem telt el kellemetlenség nélkül. A fényszórókezelőink, nem tudni, miért, ráirányítottak az egyik gépünkre két fénycsóvát, a légvédelmiseink pedig tüzet nyitottak rá. A gép kigyulladt, majd lezuhant. Megláttunk egy másik égő gépet is, amely süllyedni kezdett, de nem tudjuk, mivel végződött a dolog.

Zsukov, amikor meglátta, hogy a mieink lelőtték a saját gépünket, rettentően dühbe jött, és parancsba adta, hogy azonnal szóljanak a légvédelmiseknek, hogy fejezzék be a tüzelést a mieinkre. A bombázás és a tüzérségi tűz kb. 30 percig tartott, aztán rakéták röppentek fel, majd a reflektorkezelők felkapcsolták a reflektorokat, több mint százat, amelyek úgy megvilágították a németek első vonalát, mintha nappal lenne. A tüzérség pergőtüzet nyitott. A rakétások Katyusákkal szórták meg a németeket.[14]

Hihetetlen látvány volt. Nehéz bármi ehhez foghatót még csak elképzelni is, le sem tudom írni. A németek géppuskasorozatokkal válaszoltak, majd elhallgattak. Elég csak annyit mondanom, hogy a front egy kilométeres szakaszán 120 tüzérségi löveg állt, összesen pedig több ezer volt belőlük...

Világosodni kezdett. G. K. Zsukov kiadta a további parancsokat. A gyalogság „Hurrá!" kiáltásokkal rohamra indult. Amire számítottunk, vagyis, hogy a gyalogság talán ellenállásba ütközik, az nem következett be. Láttuk, ahogy a gyalogság előbb szétbontakozott alakzatban megy előre, de amikor látták, hogy a németek nem tanúsítanak ellenállást, akkor oszlopba rendeződve haladtak tovább.

Vártam még egy kicsit, aztán szóltam Zsukovnak, hogy le szeretnék menni a németek első vonalához, hogy megnézzem őket. A vezetési pontról látni lehetett, hogy a csapataink már vagy másfél kilométert előrehaladtak. Fogtam a páncélozott járművemet, beültem a Dodge-ba és elindultam. Mivel az Odera túlpartján lévő hídfőálláson voltunk, nem kellett már átszelnünk a folyót.

Amikor odaértünk a németek első vonalához, szétlőtt lövészárkok vonulatát pillantottuk meg. Már világos volt. Szinte minden métert tüzérségi lövedékek, reaktív lövedékek és bombák szántottak fel.

Amikor egészen közel értünk azokhoz a lövészárkokhoz, amelyek mellett az egységeink már elhaladtak, megálltam, kiszálltam a kocsiból megnézni, mi a helyzet ott. Kiderült, hogy a lövészárkokban itt is, ott is, egymáshoz bújva németek ültek, csupa sárosan, megfélemlítve, többen sebesülten. Halottak is hevertek a lövészárkokban.

Tolmács segítségével ráparancsoltam a németekre, hogy másszanak ki. Ahogyan az a rendszerető németekhez illik, még a lövészárokban magasba emelték a kezüket, siránkozó hangon ismételgetni kezdték: „Hitler kaputt". Amikor kimásztak, gyorsan megkérdeztem tőlük, kik ők, de minden kérdésem hiábavaló volt, mert teljesen őrült arckifejezésük volt, semmit sem fogtak fel, csak azt ismételgették:

[14] A berlini hadművelet 1945. április 16-án, helyi idő szerint éjjel 3-kor kezdődött. Zsukov marsall tervei szerint a támadás előtt példátlan mennyiségű (143 db) reflektort kapcsoltak be, amelyek arra voltak hivatottak, hogy elvakítsák az ellenséget, napfelkeltéig segítsék a támadást. Az elgondolás azonban nem vált be teljesen: megakadályozta a köd és a tüzérségi tűz füstfelhői.

„Hitler kaputt". Úgy látszik, eszüket vette a tüzérségi tűz és a légi bombázás, elvesztették a józan eszüket.

Mentem tovább. Az első vonal után, kb. két kilométerre különálló kőépület állt. Előtte német lövészárok.

Egy német volt benne, akitől megkérdeztem, miféle ház ez. Kiderült, hogy Paulus tábornagy villája. A villából csak a csupasz falak maradtak.

Odabent minden szét volt lőve. A ház körüli kis kert teljesen felperzselődött.

Csapataink továbbra sem ütköztek ellenállásba, amire pedig számítottunk. Ezzel együtt azonban meg kell jegyezni, hogy a németeknek azért volt idejük figyelmeztetni a berlini vezetést a támadásról. Erről meg is győződhettem, miután eljöttem Paulus házától kb. fél kilométerre.

Az égen Focke-Wolf repülőgépek jelentek meg. Megfordultak, zuhanórepülésbe váltottak, és géppuskatűzzel árasztották el kisebb egységeinket, meg az én két kocsimat is. Beugrottunk az árokba, még szerencse, hogy az út mentén két sorban is nyárfák sorakoztak, így könnyebben elrejtőzhettünk a golyók elől.

Ezen a napon, mintha csak mi rendeltük volna meg, napsütéses idő volt. A támadásunk sikere bizonyos volt, közben azt is látni lehetett, hogy csapataink égnek a vágytól, hogy minél gyorsabban elérjék Berlint, és valóban, kiválóan „törtek előre". Én együtt mozogtam az egységekkel, láttam, milyen önfeláldozóan küzdöttek a katonáink, éberen figyelték a helyzet alakulását, teljesítették az őrszolgálatot. A kiszolgáló egységeknél szintén érződött a harci láz, egyszóval mindenki belevetette magát a küzdelembe.

Ezekben a napokban elég volt csak ránézni a katonákra és a tisztekre, örvendett az ember lelke – kihúzták magukat, meg voltak borotválkozva, fehér csík a gallérjukra varrva[15], a szemükben öröm, nincs köztük egyetlen elcsigázott sem –, öröm rájuk nézni. Érezni lehetett azt az egységes vágyat, hogy minél hamarabb legyen vége a háborúnak, mehessenek haza.

Gyakran elbeszélgettem velük ezekről a dolgokról, habár szégyellnek effélékről beszélni, mégis érződik, hogy védik a hazájukat, a mi szocialista hazánkat, eszükbe jut a házuk, a családjuk, és gyakran hallottam szomorú megjegyzéseket is, hogy a németek megölték a nővérüket vagy az anyjukat, vagy hogy az apjuk elesett a fronton.

Másnap a páncélosaink nem várt akadályba ütköztek – a Seelow-magaslatba. A Seelow-magaslatok körzetében a németek tüzérségi ütegeket állítottak fel, amelyek az még csak hagyján, hogy lőtték a tankjainkat, de mivel a páncélosaink nem ismerték a terepet, mocsaras területre tévedtek, elakadtak.

Másnap Berlinben a németek magukhoz tértek, bombázókat küldtek a fő támadási irányunk ellen. Ráadásul ezt a körzetet meg is erősítették, mivel mögöttük már Berlin volt. Kilőtték néhány tankunkat.

Egyáltalán, a frontnak ezen a szakaszán megtorpantunk. A többiek sikeresen haladtak előre, viszont néhány településen elfogtak már idős férfiakat is, meg 15-16 éves fiúcskákat is, akiknél „Faustpatronék" (Ököltöltetek) voltak, ezekkel lőtték a tankjainkat.

[15] A katonák a gimnasztyorka gallérjára belülről fehér gyapjúcsíkot varrtak, egyrészt, hogy védjék a nyakukat a durva anyagból készült gallér dörzsölésétől, másrészt higiéniai céllal. *(A fordító jegyzete.)*

Mint később sikerült kideríteni, Hitler azon parancsának megfelelően, amelyet fentebb már idéztem, amelyet Berlin katonai városparancsnoka, egy tüzér altábornagy, Weidling* hajtott végre, mozgósították a 15-16 éves fiúkat és a 65 éves öregeket is, hogy visszaverjék az oroszok támadását.

Ezeket a fiúkat és öregeket megtanították lőni olyan fegyverrel, amelyben 200 méteres hatótávolságú kumulatív töltet volt. A katonáknak szemből be kellett várniuk a szovjet tankokat, rájuk lőniük.

Egyébként sok tankunkban kár esett ezáltal. Az ilyen töltet fejrészébe üreget fúrnak. Amikor a töltet a tank páncéljára csapódik, az üregben lévő levegő összesűrűsödik, szétrobbantja a tank páncélját. Ilyen tölteteket V. Malisevvel és D. Usztyinovval 1941-ben már mi is kipróbáltunk a Moszkva alatti tűzharcokban.

A támadás első napjának végén felhívtam G. K. Zsukovot, aki azt mondta, hogy már kétszer is beszélt Sztálinnal. Először nap közben, amikor jelentette neki, hogy a védelmet áttörtük, és előrenyomultunk a Seelow-magaslatig, ahonnan a németek erős ellenállást tanúsítanak.[16] Második alkalommal azonban Sztálin már bosszús volt, azt mondta, hogy a Főhadiszállás parancsot ad Konyevnek, hogy dél felől, Rokosszovszkijnak pedig, hogy észak felől támadják Berlint.

Valahogy rosszul éreztem magam. Szerettem volna, hogy a frontunk egyedül foglalja el Berlint. Mondtam, hogy szerintem ki kell kerülni a magaslatot, elindulni Berlin felé, mivel a katonák és a tisztek mindannyian harci lázban égnek, törnek előre Berlin felé. Georgij Konsztantyinovics azt mondta, holnapra minden kiderül.

Másnap, amikor a frontunk páncélosai megkerülték a magaslatot, előrelendültek, a 8. hadsereg még mindig nem tudott átjutni a Seelow-magaslaton, és csak április 18-án reggelre nem tudták tovább tartani a németek az állásaikat, majd kezdtek el visszavonulni.

Egy újabb nap elteltével V. D. Szokolovszkijjal elmentünk Sevcsenko dandárparancsnok* vezetési pontjára, ahol V. D. azt mondta nekem, hogy Rokosszovszkij berlini támadását a Főhadiszállás lefújta. Viszont Ribalko és Leljusenko páncélos hadseregei, az 1. Ukrán Front Potsdam felé haladt.

A támadás első négy napját követően az 1. Belorusz Front vezérkara áthelyezte székhelyét egy faluba, már egészen közel Berlinhez.

Bajtársaimmal a falu szélén rendezkedtem be, ültem, kihallgattam a németeket. Hirtelen géppuskalövéseket hallok. Tuzslovval együtt kirohantam az utcára, kezemben a Mauserrel, mert azt hittem, hogy valami eltévedt német osztag döntött úgy, hogy elfoglalja a falut.

Az utcán aztán láttam, hogy a mi katonáink lövöldöznek a levegőbe, géppisztolyból, pisztolyból, sőt, még a páncélozott járművek is tüzet nyitottak. Odaugrottam az első járműhöz, kérdezem, mi van. Egy tiszt ezt feleli: „Tábornok elvtárs, a felderítőink már

[16] A Seelow-magaslat egy Berlintől keletre, 50-60 kilométer távolságban húzódó, 40-50 méter magas dombvonulat. A német hadvezetés itt erős védelmi vonalat húzott. Elfoglalása utat nyitott az 1. Belorusz Frontnak Berlin felé. Annak ellenére, hogy a magaslat ostrománál Zsukov rendhagyó taktikai döntéseket hozott, mint pl. az említett fényszórós eljárás bevetését, az ostrom nagy erőfeszítéseket követelt csapatainktól, és néhány napra feltartóztatta a front előrenyomulását.

látják Berlint". Ez április 20-án történt. Berlinről eddig semmi sem hangzott el a rádióadásainkban…

A következő napokban, úgy április 20-ig, kijártam az első vonalba, onnan figyeltem Berlin gyárkéményeit és különálló épületeit. Szereztem egy Berlin-térképet az egyik fogoly katonatiszttől, és bár koszos volt, azért tudtam rajta követni mindent.

Ugyanettől a hadifogolytól tudtam meg azt is, hogy Hitler az utolsó napokban megszervezte a Werwolfot, a diverzáns-terrorista Vérfarkas osztagokat, amelyeknek az volt a feladatuk, hogy felrobbantsák a fontos objektumokat, likvidálják a Hitler számára megbízhatatlan németeket. De majd eljutunk mi ezekhez a „vérfarkasokhoz", és meglátjuk, milyen nagyvitézek.[17]

MŰLÁB GOEBBELSNEK

Amikor az 1. Belorusz Front csapatai már csak 30 kilométerre, Gubeldorfban voltak, elfogtak egy 28 éves német nőt, akinél bőrönd volt, amelyben találtak egy pár férficipőt. Ráadásul az egyik cipő egy műlábra volt felhúzva, ami felkeltette az érdeklődésünket.

Kimentünk ebbe a faluba, elkezdtük kérdezgetni az elfogott nőtől, kinek viszi a cipőt. Az iskolázott nő minden zavar nélkül azt felelte, hogy a vőlegényének rendelte.

A kérdésemre, hogy mi van a vőlegénye lábával, azt válaszolta, hogy rövidebb az egyik lába. Azonnal rákérdeztem: „Melyik?" A nő gyorsan rávágta: „A bal".

Kivettem a bőröndből a próbalábas jobb cipőt, kérdezem a nőtől, mennyi ideje ismerik egymást a vőlegényével, mire zavarba jőve azt feleli: „Három éve".

Ekkor letettem elé a cipőt, mondtam neki, hogy három év alatt azért már megjegyezhette volna, hogy a vőlegényének nem a bal, hanem a jobb lába rövidebb, mert ez jobblábas cipő.

Ekkor már teljesen összezavarodott. Ezt kihasználva azt mondtam neki, hogy mindent tudok, tudom, hogy hová ment, kinek viszi a cipőt. Elsírta magát, dühösen azt mondta, hogy akkor sem mond semmit. Semmit sem tudtam róla.

Kénytelen voltam leülni vele komolyabban is elbeszélgetni, a következőket tudtam meg: ez a nő Goebbels titkárnője volt (Goebbels Hitler helyettese, a propagandaminisztere volt), már több mint öt éve dolgozik nála. A napokban a főnöke engedélyt adott neki arra, hogy kimenjen Berlin elővárosába a rokonaihoz, kérte, hogy út közben hozza el a cipésztől a rendelését (a cipőjét). A nő ezt meg is tette, de a Vörös Hadsereg gyors előrenyomulása miatt már nem tudott visszajutni Berlinbe.

Ez a makacs német nő azt mondta, „nem emlékszik, sántít-e Goebbels doktor", arról már nem is beszélve, hogy először azt mondta, hogy „nem tudja, hogyan került hozzá a főnöke cipője". Többet egyelőre nem tudtunk kiszedni belőle, de azért magunknál tartottuk. Ilyen körülmények között kellett összeszednünk a szükséges információkat.

[17] A Werwolf feladata az volt, hogy partizánháborút folytasson Németországnak a szövetségesek által elfoglalt területén. 1945 tavaszán-nyarán az elfoglalt területek különböző zónáiban több tucatnyi terrorakciót hajtottak végre a Hitler-ellenes koalíció katonái ellen, az új német adminisztráció ellen, felrobbantottak több hidat és más építményt is. Összességében azonban az a veszteség, amit a Werwolf okozott, nem volt jelentős.

Mindenesetre el kell mondanom, hogy a benyomás, vagy inkább a hangulatom rendkívüli – nem amiatt, hogy dicső szovjet csapataink a fasiszta fővároshoz értek, és hamarosan el is foglalják.

Ilyen dolog csak másodszor történt most meg. Először, amikor az orosz hadsereg Szuvorov idején foglalta el Berlint, másodszor pedig 1945 áprilisában. Négy éve álmodtam már Berlinről, hogy mikor adatik meg már elfogni Hitlert és haramiáit Berlin alatt és Berlinben, megnézni a fasiszta rendet, amely ott uralkodott, ami a legfontosabb – élve vagy halva elfogni valakit a fasiszta „führerek” közül.[18]

Másnap még közelebb jutottunk Berlinhez. Amikor a vezetési ponton összegyűltünk vagy 10-12-en, a németek aknavetőtüzet nyitottak ránk. Ez arról tanúskodott, hogy Berlin külterületein még akadnak német katonai egységek. Német repülőgépeknek és afféle aljas viselkedésüknek, amit az elmúlt évben tanúsítottak, amikor zuhanórepülésben lőtték az oszlopainkat, hírük-hamvuk sem volt.

Úgy döntöttem, hogy Berzarin tábornok hadseregével fogok behatolni Berlinbe – ők nyugat felől támadták Berlin Lichtenberg kerületét.

Április 21. számomra felejthetetlen nap, az eseményeket tekintve minden bizonnyal a leghosszabb is. Reggel kimentem a Berlin-Varsó országútra, mint később kiderült, ez a Lichtenberg kerületbe vezetett. Tisztán láttam Berlint.

Még talán három kilométert sem tettem meg Berlin felé, amikor erős aknavetőtűz érkezett a németek felől. Beszaladtam egy ház mögé, ahol a mi páncélosaink álltak, akik figyelmeztettek, hogy nem lehet tovább menni: ők már megpróbáltak betörni a városba, de a németek „Faustpatronékkal” lövik a tankokat, néhányat, amely az országúton haladt, ki is lőttek. Valóban, távcsövön keresztül láttam is, hogy az országúton füstölgő tankok állnak, meg az országút két oldalán is, mivel a következő tankok megpróbálták kikerülni a kilőtteket, de elakadtak a mocsárban.

Berlin elővárosában üdülőtelkek és kis házak vannak. Az országút mentén, ahol a németek kilőtték a tankjainkat, közel egymáshoz hatalmas tölgyfák sorakoztak, úgyhogy a kilőtt tankokat nem lehetett kikerülni. A gyalogság hasra feküdt. Amikor mindezt áttekintettem, valahogy sértve éreztem magam, hogy nem elsőkként fogunk bejutni Berlinbe. Mennyit készültünk rá, most pedig elakadtunk.

Megkerestem a páncélos zászlóalj parancsnokát, mondom neki, jelentse a döntését. Ő pedig azt jelenti, hogy az országúton lehetetlen tovább menni, mert az üdülőházakba „Faustpatroné”-s németek vették be magukat, onnan lövik a tankjainkat. Az országutat elhagyni pedig nem merik, mert a terület mocsaras, helyenként teljesen víz alatt áll.

Akkor azt kérdeztem: „Azt tudja, hogy honnan lőnek?” Megmutatta a távcsőben, honnan lövöldöznek a németek, mégpedig azt a néhány házat, ahonnan a németek kilőtték a tankjainkat, továbbra is lőnek „Faustpatronékkal”.

[18] Az egyik kulcsfontosságú feladat, amellyel Sztálin megbízta az NKVD-t, az NKGB-t és a SZMERS-et, hogy kutassák fel Hitlert és a többi fasiszta bűnöst.

A szövetséges csapatok főparancsnokainak találkozója Berlinben. Az első sorban balról jobbra: I. A. Szerov, D. Eisenhower, G. K. Zsukov, B. Montgomery

Azt követően, hogy D. Eisenhower átvette a Győzelem Érdemrendet. Balról jobbra: O. Pantyuhov, a tolmács, G. K. Zsukov, I. A. Szerov, A. Ja. Visinszkij, D. Eisenhower. Majna-Farnkfurt, 1945. június 10.

A szövetséges főparancsnokok körében. Az első sorban balról jobbra: B. Montgomery, D. Eisenhower, G. K. Zsukov. Majna-Frankfurt, 1945.

G. K. Zsukov marsall köszönetet mond az amerikai deszant hadosztály parancsnokának a hadgyakorlat lezárultával. Jobbról a szélen: I. A. Szerov. Berlin, 1945.

Németország vezetői. G. K. Zsukov, a Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció főnöke, A. Ja. Visinszkij, politikai tanácsos, I. A. Szerov, a Katonai Adminisztráció főnökének helyettese. 1945 nyara

I. A. Szerov a Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció munkatársaival. Jobbról a szélen: A. G. Kotyikov vezérőrnagy. Berlin, 1945.

I. A. Szerov fogadja a reptéren Lengyelország nemzetbiztonsági miniszterét, M. Żymierski-Rolát. Balról: V. D. Szokolovszkij. Berlin, 1945.

A feleségével. Berlin, 1945.

A feleségével, hosszú távollét után. Berlin, 1945.

Németországba
érkezett a család.
Berlin,
1946 tavasza

Ny. Sz. Hruscsovval. Berlin, 1946 májusa

Jó hangulatban. Németország, 1946 májusa

Utazás előtti eligazítás. Ny. Sz. Hruscsov németországi látogatása idején. 1946 májusa

I. A. Szerov egy motorcsónak kormánya mögött, a fedélzeten Ny. Sz. Hruscsovval. Németország, 1946 májusa

Balra: Ny. Sz. Hruscsov, jobbra: I. A. Szerov. Potsdam, 1946 májusa

M. Je. Katukov vezérezredes, D. G. Dubrovszkij vezérőrnagy, Ny. Sz. Hruscsov, I. A. Szerov, Sz. A. Kljonov vezérőrnagy. Németország, 1946.

Ny. Sz. Hruscsovval és a Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció munkatársaival. Szászország, Bitterfeld környéke, 1946.

Склад КЭО

Форма №

Расходная накладная № 3495

1 " ноября 1946 г.

Отпустить Генерал-полковнику т. Серову
кварт. отдел управления
за н. расчет. квит. № 470

по доверенности
на основании распоряжен. н-ка отд. снаб. К. Э.О.

№ п/п	Наименование	Ед. изм.	Затреб. К-тво	Отпущ. К-тво	Цена	Сумма		Примечание
1	Столовый резн. гарнит.	ком.	один		1035-25	1035	25	+12,5% накладн.
2.	Кабинетн. гарнитур	"	один		1180-00	1180	–	и транспортн.
3.	Диван кожанный	шт	один		327-00	327	–	расходы
4	Кресла "	"	четыре		247-50	990	–	461-35
5.	Стулья "	"	восемь		9-50	76	–	
6.	Столов круглых	"	два			160	–	Итого
			Всего			3768	25	4229-60 руб.

Нач. к отд. снабжения
Отпустил

Бухгалтер
Принял

(323) Erich Thieme, Bln.-Niederschöneweide

3303 6. 46

Hogy elkerülje a fosztogatás vádját, a Szerov család egész életen át megőrizte a németországi bevásárlások csekkjeit. Ez itt egy bútorvásárlásról szóló csekk. 1946.

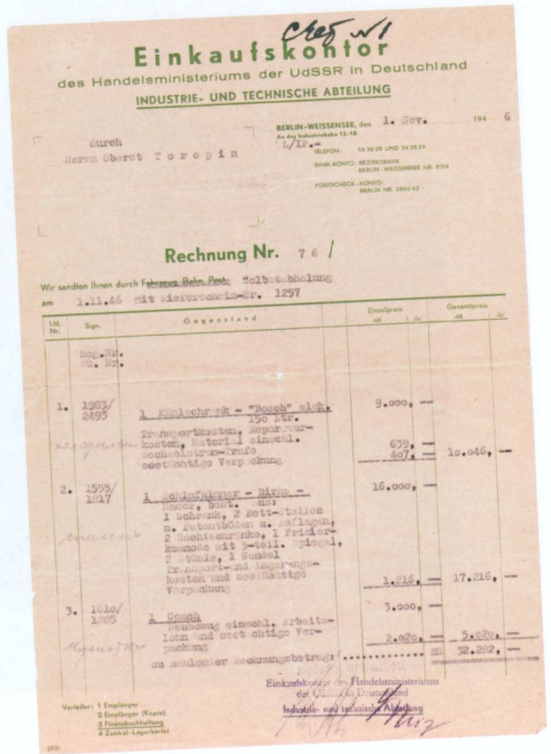

Сред №1

Einkaufskontor
des Handelsministeriums der UdSSR in Deutschland
INDUSTRIE- UND TECHNISCHE ABTEILUNG

BERLIN-WEISSENSEE, den 1. Nov. 1946
An das Industrieboden 12-18
L/IF.-
TELEFON: 56 38 20 UND 54 38 39
BANK-KONTO: BEZIRKSBANK BERLIN-WEISSENSEE NR. 8316
POSTSCHECK-KONTO: BERLIN NR. 2862 62

durch
Herrn Oberst Toropin

Rechnung Nr. 761

Wir sandten Ihnen durch Fahrzeug, Bahn, Post: Selbstabholung
am 1.11.46 mit Lieferschein-Nr. 1257

Lfd. Nr.	Sign.	Gegenstand	Einzelpreis RM	Gesamtpreis RM
	Reg.Nr. WH. Nr.			
1.	1983/2493	1 Küchenschrank - "Bosch" elek. 150 Ltr.	9.000,—	
		Transportkosten, Reparaturkosten, Material einschl. Wechselstrom-Trafo	639,—	
		seetüchtige Verpackung	407,—	10.046,—
2.	1555/1817	1 Schlafzimmer - Birke - Maser, best. aus: 1 Schrank, 2 Bett-Stellen m. Patentböden u. Auflagen, 2 Nachtschränke, 1 Frisierkommode mit 3-teil. Spiegel, 2 Stühle, 1 Gondel	16.000,—	
		Transport- und Lagerungskosten und seetüchtige Verpackung	1.216,—	17.216,—
3.	1610/1805	1 Couch	3.000,—	
		Neubezug einschl. Arbeitslohn und seetüchtige Verpackung	2.020,—	5.020,—
		zu zahlender Rechnungsbetrag:		RM 32.282,—

Einkaufskontor des Handelsministeriums der UdSSR in Deutschland
Industrie- und technische Abteilung

Verteiler: 1 Empfänger
2 Empfänger (Kopie)
3 Finanzbuchhaltung
4 Zentral-Lagerkartei

Számla a Németországban vásárolt bútorról és háztartási gépekről

СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

СОВЕТ МИНИСТРОВ

УДОСТОВЕРЕНИЕ № 203

Предъявитель настоящего удостоверения товарищ Серов И.А. является Заместителем Министра внутренних дел СССР постановлением Совета Министров СССР от 22 апреля 1946 года

Председатель Совета Министров СССР И. Сталин

Управляющий Делами Совета Министров СССР

5 мая 1946 г. Москва, Кремль

Совет Министров СССР

УДОСТОВЕРЕНИЕ БЕЗ ФОТОГРАФИЧЕСКОЙ КАРТОЧКИ НЕ ДЕЙСТВИТЕЛЬНО

ЛИЧНАЯ ПОДПИСЬ И. Серов

A SZU belügyminisztere első helyettesének szóló igazolvány, I. V. Sztálin aláírásával

МВД СССР

ДЕЙСТВИТЕЛЬНО по 31 марта 1955 года

И. Серов (личная подпись)

МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР

Удостоверение № ВА 002

Генерал-полковник Серов Иван Александрович

состоит в должности Первого Заместителя Министра Внутренних Дел С.С.С.Р.

Владельцу удостоверения разрешено хранение и ношение огнестрельного оружия

Министр Внутренних Дел СССР С. Круглов

A SZU belügyminisztere első helyettesének szolgálati igazolványa

Légi parádén a SZU belügyminiszter-helyettesével, I. A. Maszlennyikovval. Moszkva, 1947.

Baráti asztalnál. Krím, 1944.

I. A. Szerov sosem felejtette el tüzértiszti ismereteit. 1945 után.

A dácsán feleségével és Dimkával, a kutyájával. 1945 után

A feleségével. Moszkva környéke, 1945 után

A fiával, a lányával és Berta nevű kutyájával. Moszkva környéke, 1945 után

Feleségével és kislányával a dácsán. 1945 után

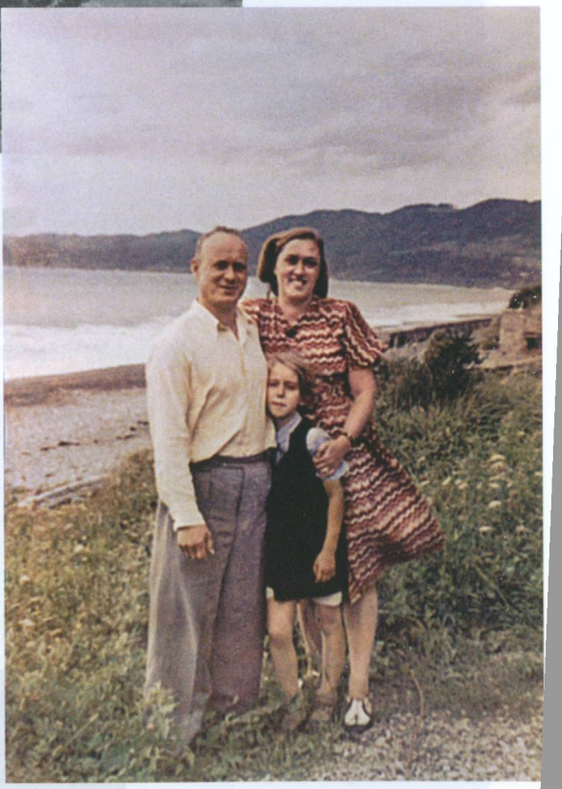

Feleségével és kislányával. Az 1940-es évek második fele

A távoli kiküldetések idején jutott idő rövid pihenésre is. Dél-Szahalin, 1950 júniusa

Ny. M. Svernyik átadja a Lenin-rendet a Volga-Don-csatorna megépítésének sikeres irányításáért. Moszkva, 1952. szeptember

Ny. M. Svernyik a Volga-Don-csatorna megépítéséért kitüntetett személyek körében. Svernyiktől balra: Sz. Ny. Kruglov, a SZU belügyminisztere. Moszkva, 1952. szeptember

Aztán megkérdeztem: „Sokáig fogunk itt álldogálni?" A parancsnok... Ekkor parancsba adtam neki: „Öt tankot közvetlen irányzással e házakra irányítani!"

A zászlóaljparancsnok csodálkozva nézett rám, de azért kiadta a parancsot a lövegek felkészítésére. A tankokat egymástól 10-15 méteres távolságra vonalba állítottuk. Odamentem a páncélosokhoz, beszéltem az irányzókkal, ellenőriztem a lövegtávcsőben a célkeresztet, amely a házakra volt állítva, kiadtam a parancsot: „Tűz!" A páncélosok örömmel tüzet nyitottak.

Kigyulladt az egyik ház, a másik is, látszott, ahogy a szomszédos házakból rohannak ki a németek. Bemásztam az egyik tankba, mint egykori tüzér, a lövegtávcsövet a házra irányítottam, leadtam rá néhány lövést. Egyszóval, fél órán belül a házakat ártalmatlanná tettük, és többé már nem lövöldöztek belőlük…

Hurrá! Örül a lelkem. Behatolunk a városba, nem maradunk le frontunk többi egységétől. Hiszen négyévnyi kitartó, fasiszták elleni küzdelem van már a hátunk mögött. Most rajtunk a sor. Győzelem!

Jobbra is, balra is tőlünk felállt és elindult a gyalogság, lövöldözött örömében, hogy megyünk Berlinbe.

Nagyon hosszúnak tetszett ez a három kilométer, annyira bent akartam már lenni ebben a fasiszta fészekben. Végre már egy utcán hajtunk. A gyalogság szintén felfejlődött utánunk, és a tankok fedezékében, készenlétben tartott géppisztollyal mennek tovább. Az arcukon öröm tükröződik. Bár a páncélosok ezt nem látják, integetnek nekik.

Amint utcáról utcára haladtunk, öt-hatemeletes házakat és egy nagyváros egyéb jeleit láttuk. Igaz, németekkel nem találkoztunk. Mentem tovább. Látom, hogy az egyik sarkon a mi forgalomirányítónk áll, zászlóval a kezében. Kérdezem tőle: „Hol a parancsnokság?" Meglepetésemre a forgalomirányító azt mondja, hogy éppen most ment el itt balra Berzarin hadseregparancsnok. Megyek utána. Amerre a port látom felverődni, arra megyek én is.

Szóval, utolértem Berzarint, együtt mentünk vele olyan házat keresni, ahol be tud rendezkedni. Rámutatott egy nagy házra, azt mondta, onnan fogom irányítani a csapatokat. A híradósok bevezetik a telefont. Én pedig rámutattam a szemközti házra, mondtam neki, hogy én pedig ebben fogok berendezkedni. Adja át a híradósoknak, hogy szereljenek fel nálam egy rövidhullámú készüléket is. Abban az időben én feleltem az NKVD rövidhullámú vonalaiért.

Gyorsan elköszöntünk egymástól, de mondtam neki, hogy végre eljutottunk Berlinbe. Gratuláltunk egymásnak, hogy bejutottunk Berlinbe.

Aztán elindultam Berlin utcáin. Az egyik helyen sok embert vettünk észre. Odamentünk, kiderült, hogy ez egy internacionalista hadifogolytábor, amely szögesdróttal van elkerítve. Voltak ott franciák, hollandok, belgák, ukránok, oroszok és más nemzetbéliek is.

Közrefogtak bennünket, de az ukrán őrök nem mozdultak el. Ekkor elkergettem az „őröket", és így szóltam: „Menjenek haza!"

Néhányan félénken megkérdezték: „Franciák vagyunk, mi hová menjünk?" Azt feleltem: „Franciaországba". Odaugrott hozzám az ukrán őr, azt kérdezte: „Mi is mehe-

tünk haza?" Végtelen volt az örömük. Csókolgatni kezdtek, hálálkodtak a Vörös Hadseregnek.

Berlinben sok ház falára ki voltak ragasztva ember nagyságú férfialakok, kalapban, felhajtott gallérral, háttal a szemlélőnek. Az alak alatt felirat, ami három betűből állt: pszt... Vagyis hogy „vigyázat". Ahogyan a németek elmondták, ez figyelmeztetés volt a berlinieknek, hogy mindenfelé kémek leselkednek, úgyhogy ne fecsegjenek, legyenek óvatosak!

Azután továbbhaladva megláttunk egy lépcsőt meg egy lejáratot valami földalatti helyiségbe. Kiszálltunk a kocsiból. Elindultunk lefelé. Lementünk vagy 8-10 métert, megláttunk egy hatalmas alagutat, benne sínek, meg vagy kétszáz német.

Amikor közelebb mentünk hozzájuk, összeverődtek, félénken néztek ránk. Tolmács segítségével megkérdeztem, kik ők. Kiderült, hogy berlini polgárok. Aztán rámutattam a sínekre, megkérdeztem: „Mi ez?" „Ez a berlini metró". Ekkor végleg meggyőződtem róla, hogy tényleg Berlinben vagyok.

Aztán úgy döntöttem, hogy mégiscsak megkeresem a 2. páncélos hadsereg parancsnokát, Bogdanov vezérezredest*, elmondom neki a páncélosok hiányos operatív felkészültségét. A zászlóaljparancsnoktól megtudtam, hol van a hadsereg vezérkara, elindultam oda.

Bemegyek. Odabent tisztek üldögélnek, békésen beszélgetnek a lányokkal. Kérdezem tőlük: hol a parancsnok, mire egy ezredes lejelentkezett, de a kérdésemre választ nem adott. Két perc múlva látom: megjelenik Alekszej Radzijevszkij altábornagy, a páncélos hadsereg vezérkari főnöke. Látom, hogy a „szolgálat" egész jól működik: már leadták neki, hogy rátört a vezérkarra valami fejes.

Köszöntünk egymásnak. (Radzijevszkijjel együtt jártunk a Frunze Akadémiára.) Kérdezem tőle, hol van Bogdanov, mire Radzijevszkij elkezd hebegni-habogni. Ekkor felháborodottan azt mondtam neki: „Vezess Bogdanovhoz!" Kiderült, hogy a ház, amelyikben tartózkodtunk, csak a kiszolgáló épület volt, de Bogdanov a szomszéd házban rendezkedett be.

Mondom Radzijevszkijnek: „Gyere velem!" Útközben azt mondja nekem: „Tábornok elvtárs, lehet, hogy Bogdanov lepihent, nem alkalmatlan?" Mondom neki: „Az nem alkalmatlan, hogy fényes nappal aludjon valaki, amikor a csapataink már Berlinben vannak?"

Bementünk a házba. Egy lány szaladt ki onnan. Kérdezem tőle: „Hol a tábornok?" Néma csend. Aztán egy perc múlva előbújt Bogdanov, pizsamában, gyűrött képpel. Köszöntünk egymásnak. Én feldühödtem, hogy egy ilyen fontos pillanatban a páncélos hadsereg parancsnoka nappal 2 órakor időt talál a lustálkodásra, amikor a csapatai már behatoltak Berlinbe.

Nekiestem, hogy szégyen-gyalázat a részéről, hogy ilyenkor alszik. Magyarázkodni kezdett, hogy egész éjjel nem aludt. De ekkor már nem akartam vele többet beszélni. Radzijevszkij, ahogyan ilyen helyzetekben várni is lehetett tőle, már lelépett. Kérdezem: „Hol a telefon?" Bogdanov megmutatta.

Felemeltem a kagylót, kértem, hogy kapcsolják G. K. Zsukovot. Elmondtam neki ezt az egész históriát, a végén még azt is hozzátettem, ha a parancsnok aktívabban irányította volna a páncélosait, azt hiszem, a csapataink sokkal gyorsabban bejutottak volna Berlinbe.

Zsukov szinte felrobbant, azt mondta: „Hej, a rohadék, add át a kagylót Bogdanovnak!" Átadtam, aztán lett haddelhadd: Bogdanov állt a pizsamájában, vigyázzban a telefon előtt, dadogva csak ezt hajtogatta: „Igenis, értettem, parancsára, semmiképpen". Úgy látszik, G. K. alaposan lehordta.

Nem szóltam semmi többet Bogdanovhoz, köszönés nélkül távoztam. Radzijevszkij, aki a tornácon várt, elkísért a kocsimhoz, miközben egyre próbálta mentegetni a parancsnokát.

Amikor visszaértem Berlinbe, elmentem a kiválasztott házhoz. Bementem, elküldtem az adjutánsomat, hogy nézzen körül az udvarban és a szomszédos lakásokban, hogy kik laknak ott. A házmesteren kívül senki sem volt a házban. Megtudtuk, hogy magánemberek laktak ott. Az udvarban egy tüzérségi üteg állomásozott. A katonák ráfestették a lövedékekre, hogy „Halál Hitlerre!", „Halál a Reichstagra!" és egyéb „üdvözleteket", a lövegekre pedig, hogy „Igyekezz, galambom, hamarosan pihenhetsz!"

A háztól balra, a Reichstagra irányítva, tüzelésre készen tarackágyúk sorakoztak. A katonák lövészárkokat ástak, lövedékeket hordtak, tüzelésre készülődtek. Beszélgettem velük. Mindegyikük arcán öröm tükröződött: végre megérkeztünk Berlinbe.

Ekkor, ahogyan ez az orosz emberre jellemző, hanyagság ütötte fel a fejét: felegyenesedve jártak, ingre vetkőztek, nem állítottak fel őrséget, és egészen biztosak voltak abban, hogy most már ők uralják a helyzetet. Amikor rámutattam nekik erre, ők csak mosolyogva azt felelték: „Tábornok elvtárs, már nem félünk a németektől, ők félnek most tőlünk".

A háború utolsó hónapjaiban büszke voltam a mi szovjet népünkre, a katonáinkra, akik a háború nehéz napjaiban nem bátortalanodtak el, felvették a harcot a felfegyverkezett óriással, a hitleri hadsereggel, és győzelmes harcot vívtak ellene az utolsó napig.

Büszke voltam, hogy én is ugyanolyan orosz ember vagyok, mint a katonáink, ugyanúgy, mint ők, én is hozzájárultam a győzelem kovácsolásához. Büszke vagyok erre, és életem végéig büszke is maradok, hogy részt vettem a Haza védelmében, a Nagy Honvédő Háborúban...

Jelentették, hogy beszerelték a rövidhullámú telefonkapcsolatot. Leültem, hogy rövid jelentést írjak Moszkvába, amelyben kifejtettem, hogy Berlin Lichtenberg kerületében tartózkodom, leírtam találkozásomat a koncentrációs tábor különféle nemzetiségű foglyaival, aztán a berlini metróállomást és az ott lévő berlinieket.

Kapcsolatba léptem Moszkvával, leadtam a jelentésemet a SZU NKVD-nek. Az elmúlt időszak eseményeinek tapasztalata alapján már tudtam, hogy egy ilyen jelentés után nem szabad eljönnöm onnan, mert vissza fognak hívni.

Valóban, Tuzslovnak még arra sem maradt ideje, hogy felforralja a teavizet, amikor csörgött a telefon. Felvettem a kagylót, a telefonos kisasszony azt mondta, hogy sürgősségi hívás érkezett.

A kagylóban Poszkrjobisev (Sztálin titkára) hangját hallottam. Megkérdezte, honnan beszélek. Azt válaszoltam: „Berlinből". Érezhetően akart még mondani valamit, de a kagylót elvette tőle Sztálin.

Meghallottam Sztálin hangját: „Honnan beszél?" Azt feleltem: „Berlinből". „Hogy-hogy Berlinből, hiszen Berlint még nem foglaltuk el?" Mondom neki, hogy Lichtenberg az első kerületek egyike, ahová behatoltak a csapataink. Berzarin vezérezredes hadseregvezérkara szintén itt van nem messze attól a háztól, ahol én tartózkodom.

Sztálin elvtárs erre azt mondta: „Zsukovtól viszont még nem kaptam jelentést róla, hogy csapataink behatoltak Berlinbe". Mondtam neki, hogy még valószínűleg ma kapni fog erről jelentést. Sztálin elköszönt, letette a kagylót. Én azonnal felhívtam Zsukovot, beszámoltam neki erről a beszélgetésről, javasoltam neki, hogy küldjön jelentést a Főparancsnoknak, hogy tudjon erről a dologról.

A RECHSKANZLEI MEGKÖZELÍTÉSE

Micsoda öröm – Berlinben vagyunk! Most már végképp szétverjük a németeket. Egyenesen Berlin ellen vonul: Berzarin vezérezredes 5. rohamhadserege, megkerülve a várost: Bogdanov 2. páncélos gárdahadserege, V. I. Kuznyecov tábornok 3. rohamhadserege, Csujkov 8. gárdahadserege.

Éjszaka alig tudtam aludni a tüzérségi tűz lövedékeinek robbanásaitól. Amint reggel kiderítettem, az ütegparancsnok azt a parancsot adta a lövegparancsnokoknak, hogy egész éjjel lőjék a Reichstagot, ő maga pedig lefeküdt aludni.

A lövegparancsnokok pedig, egymással versengve, egész éjjel pufogtattak a Reichstagra. El lehet képzelni, micsoda robaj keletkezett minden egyeslövésnél, amikor a ház mellett leadtak egy-egy lövést a nehéztüzérségi fegyverekből.

Április 22-én reggel gyorsan megreggeliztünk, elindultunk a Reichstag felé. Éppen ekkor lendültek előre a tankjaink is, amelyeknek fedezékében előrenyomult a gyalogságunk is. A légierőnk kis magasságban megérkezett Berlin bombázására. Az égen itt-ott a németek légvédelmének lövedékei robbantak – ők a városközpontban helyezkedtek el.

Az egész nap folyamán mindössze három német bombázógépet láttam, amelyek minden rendezettség nélkül dobáltak le bombákat Berlin felett, arra számítva, hátha vannak ott orosz csapatok. De ez már nem az a légierő volt, nem az az aljas német légierő, amelyik zuhanórepülésben követte a különálló egységeinket, vagy akár egy-egy magányos autót is. Berlin lakosai közül szinte senki sem volt látható.

Egy-egy német kilesett a kapualjakból, vagy ritkán találkozni lehetett egy-egy házmesterrel, aki díszegyenruhába öltözött, de amikor megjelentek a tankjaink, ők is igyekeztek behúzódni az udvarokba.

Rengeteg szétlőtt ház volt, de nem annyi, amennyire számítottam. Az előző napokban annyi légitámadás érte Berlint, hogy azt gondoltam, a város fele megsemmisült.

Késő este, amikor visszatértem a kiválasztott házba, felhívtam Moszkvát, röviden tájékoztattam őket a helyzetről. Április 23-án, kora reggel ismét elindultam a városba.

Amint haladtunk előre, egyszer csak bombázásba keveredtünk, először nem is értettem, hogy a mi tüzérségünk lő-e, vagy a német repülőgépek bombáznak, amelyeknek morajlása ott hallatszott fölöttünk, behúzódtunk egy nagy ház udvarára. Odajött hozzánk egy 45 év körüli német nő, sírástól kipirosodott arccal, beszélni kezdett valamit. Szóltam a vezérkari tolmácsnőnek (akit Berzarintól hoztunk magunkkal), hogy fordítsa le. A tolmácsnő, egy 22 év körüli lány elpirult, majd azt mondta: „Panaszkodik a katonáinkra".

A következő öt napban az 1. és 2. páncélos gárdahadsereg, valamint a 3., az 5. és a 8. rohamhadsereg együttesen küzdött Berlin elfoglalásáért. Berlin központjában a németek ellenállása erősödött, különösen akkor, amikor csapataink elérték a Spree folyót és annak magas partját. A németek tüzérségi fegyverekkel szállták meg a hídját. Sok házat valóságos erőddé változtattak, amelybe németek vették be magukat, a házak között pedig útvonalakat építettek ki, amelyeken fegyverrel látták el őket.

Meg kell mondanom, hogy a városi harc rendkívüli jelenség, különösen kellemetlen volt Berlinben, ahol az egyenes utcákat teljes hosszukban lőni lehet. Ezért azt gondolom, hogy helyes volt Berzarin, Csujkov és Kuznyecov hadseregparancsnokok azon döntése, mely szerint kisebb gyalogsági egységekkel kell beszivárogni a városba, házról házra foglalva el a területet, az alapvető célra törekedve: eljutni a Reichstaghoz, annak ellenére, hogy az épületnek nem volt semmi különösebb jelentősége. Április 24-én már bent is voltunk a Reichskanzleiben.

A Reichstag elfoglalása, ahogy én ezt gondolom, tulajdonképpen nem más, mint a Győzelem szimbóluma, amely arról tanúskodik, hogy bevettük a fasiszta Németország fővárosát, ezzel együtt Németország kapitulálni kényszerül. Mint kiderült, a Reichstag köré a németek semmilyen különösebb védelmet nem emeltek, az ellenállás viszont jelentős volt, amely egészen május 2-ának reggeléig tartott. Különösen nagy kellemetlenséget okozott a Spree folyó és annak magas kőpartja.

Április 29-30-án, két napon át küzdöttük be magunkat tankokkal abba a kerületbe, amelyikben Hitler birodalmi kancelláriája állt.

A 3. rohamhadsereg és az 5. gárdahadsereg katonái éjjel-nappal, egymást váltva harcoltak. E napokon együtt haladtunk a katonákkal, hogy teljesíthessük a Főparancsnok parancsát, fogjuk el Hitlert és a többi haramiát.

Az ellenállásból ítélve a németek mindent, amijük maradt, mindenkit, aki nem menekült el, bevetettek Berlin e negyedeinek védelmére. Sok katonánk elesett vagy megsebesült. Különösen sokan voltak olyanok, akiket aknavetőgránátok szilánkjai vagy kövek sebesítettek meg.

De április 30-án este végre szinte közvetlenül elértük a Reichskanzleit, látni lehetett a Reichstagot.

Éjszaka a géppisztolytűz valamelyest elcsitult, a tüzérség azonban terv szerint, módszeresen tovább folytatta a tüzelést.

A május 1-jére virradó éjszaka aludtam egy kicsit a páncélozott járművünkben, de mihelyt világosodni kezdett, már ismét annál a századnál voltam, amelyik azt a feladatot kapta, hogy foglalja el a birodalmi kancelláriát.

A legkellemetlenebb a háztól házig rohanás volt. A németek bent kuksolnak, látják, hogy futunk, azonnal géppisztolytüzet nyitnak ránk, nekünk meg futnunk kell. A golyók is kellemetlen süvítéssel csapódnak be a házak falába.

A FÜHRER NYOMÁBAN

Május 1-jén egész nap küzdöttek a katonáink. Azok az egységek, amelyek tankok fedezékében a Reichstag felé tartottak, már elérték a Brandenburgi kaput, már láttuk az oszlopait, jobbra tőlük pedig a Reichstag épületét. Sajnáltuk, hogy nem tudunk bejutni a kancelláriába, oda, ahol valószínűleg Hitler is tartózkodik.

Május 1-jén egy páncélozott járművön elmentem a házba, ahol már eltöltöttem egy éjszakát, mivel ott volt magas frekvenciájú telefonkapcsolat.

Kapcsolatba léptem a front vezérkari főnökével, M. Sz. Malinyinnal, aki elmesélte, hogy ma napközben megjelent Csujkovnál a vezetési ponton a német szárazföldi csapatok fővezérkarának főnöke, Krebs tábornok*, hogy tárgyalást kezdeményezzen a Főparancsnokunkkal a fegyverszünetről…

Krebs megmutatta Hitler végrendeletét, mely szerint véget vet az életének (agyonlőtte magát), és minden hatalmat átad Dönitz főadmirálisnak*. A végrendeletet Hitler és tanúk írták alá. Aztán M. Sz. még hozzátette, hogy „Szóval, Ivan Alekszandrovics, Hitlert már nem tudod élve elfogni".

Rossz érzés fogott el, hogy nem tudom élve elkapni. Megkérdeztem M. Sz.-től, mikor lőtte agyon magát Hitler. Azt felelte, hogy állítólag április 29-én. Ekkor megkérdeztem még, kinek a nevében érkezett Krebs. M. Sz. azt felelte: „Hitler helyetteseinek, Bormann-nak és Goebbelsnek nevében, hogy kezdeményezzen tárgyalást a Vörös Hadsereggel a tűzszünetről".

Később a tárgyalások így alakultak: Amikor Csujkov jelentette Georgij Konsztantyinovics Zsukovnak, hogy eljött hozzá Krebs, meg hogy fel van hatalmazva arra, hogy „egyenlő félként", a törvényes német kormány képviselőjeként tárgyalásokat folytasson a tűzszünetről, akkor Georgij Konsztantyinovics Zsukov elküldte tárgyalni Vaszilij Danyilovics Szokolovszkijt (a frontparancsnok első helyettesét). Vaszilij Danyilovics pontosította, hol tartózkodik Dönitz, kiderült, hogy Mecklenburgban.

Aztán Vaszilij Danyilovics kijelentette, hogy szó sem lehet tárgyalásról, csakis kapitulációról. Krebs kérte, hogy elküldhesse a vele együtt érkezett von Dufwing ezredest* Goebbelshez. Aztán kérte, hogy kapcsolatba léphessen a kancelláriával, beszélgetést folytatott Goebbelsszel, aki kéri Krebst, hogy menjen vissza a kancelláriába, hogy megvitassák a helyzetet. Amíg a németek üléseztek, csapataink egyre ostromolták Berlint. A németek több helyen is megadták magukat, kitűzték a fehér zászlót.

Tüzérségünk május 2-án reggel fokozta a Berlin elleni tüzérségi tüzet. Aztán május 2-án reggel 4 óra körül előállt von Dufwing, átadta a berlini helyőrségi parancsnok, Weidling hadseregtábornok üzenetét, mely szerint a berlini helyőrség kapitulál, ő maga és a vezérkara pedig megadja magát, fogságba kerül.

Aztán megjelent Csujkov stábjánál Goebbels helyettese, aki azt a hírt hozta, hogy Goebbels és a családja már nincsnek az élők sorában, Fritzsche* hajlandó kapitulálni, kérte, hadd intézhessen beszédet a rádióban a csapatokhoz és a lakossághoz, hogy hagyják abba az ellenállást.

Fritzsche május 2-án 12 órára teljesített minden feltételünket. Berlin kapitulált.

Május 2-án reggel a katonáink már körbevették tankokkal a birodalmi kancelláriát. Lassan egyre közelebb és közelebb kerültek hozzá. A birodalmi kancellária épülete nem közvetlenül az utcafronton van, hanem némiképp beljebb.

Amikor odaértünk, az ágyúzás már megszűnt, csak néhány katonánk adott le meggyőződésből néhány rövid sorozatot.

Külsőre a birodalmi kancellária nem különbözött semmiben a környező épületektől, csak a bejárata fölött volt egy üvegkupola, hatalmas üvegekkel. A ház körül üvegszilánkok és ablakkeretek hevertek, meg rengeteg bombatölcsér a tüzérségi tűztől. Látszott, hogy igencsak igyekeztek a tüzéreink.

Amint beléptünk, láttuk, hogy a kupolát tüzérségi találat érte, a lövedék a padló alatt robbant fel, felszakította az egész padlózatot. Csak a fal mentén maradt meg belőle egy fél méteres sávban valami.

Egymás kezébe kapaszkodva e maradványon keresztül beléptünk egy nem túl hosszú, de széles folyosóra, amely hosszú, tágas teremben végződött, amely úgy 12-15 méter magas lehetett. A falakat mozaikok díszítették, amelyek keresztes és egyéb lovagokat ábrázoltak. Jobbra egy nem túl magas ajtó nyílt, amely egy hasonlóan nagyméretű terembe vezetett, csak ez a másikra merőlegesen helyezkedett el.

Miután megnéztük ezeket az üres termeket, beléptünk a szomszédos, nagy helyiségbe. Parkra nyíló ablaka előtt masszív márványasztal állt – mint később megtudtuk, ennél dolgozott Hitler. E szobából balra egy másik nagy szoba nyílt, jobbra pedig egy kis folyosó, egy felfelé vezető, háromfokú lépcsővel.

A lépcsőfokokon kiterülve egy fekete öltönyös és mellényes férfi holttestе hevert. Amikor közelebb mentünk hozzá, azonnal tudtam, hogy ez Hitler. Fekete haja a homlokába omlott, bajusza volt – minden pont olyan volt, mint Hitler portréin. Azt gondoltam magamban, milyen szerencsés vagyok. Azonnal megtaláltam azt, amire négy éve vártam. Mert bár halott, de ez mégiscsak Hitler.

Odaállítottam egyik tisztemet a holttest mellé, én magam pedig felmentem a lépcsőn, és kiléptem egy nagy parkba, amelyben ritkásan vastag fák álltak, amelyek közül többet is kidöntöttek a légi bombák; sok bombatölcsér is tátongott.

Miután megtettünk vagy 30 métert, odaértünk egy mély bombatölcsérhez, a következő látvány tárult elénk: a bombatölcsér közepén legyezőszerűen 35-40 SS-tiszt hevert egyenruhában. Néhányuk pisztolyt szorongat a kezében. Különféleképpen lőtték agyon magukat. Ki fejbe – ott csupa vér minden –, ki szíven – ott vér nem látható.

Álltunk, arról beszélgettünk, hogy a németeknél még ebben is kiütközött a fegyelmezettségük, mindannyian a rangidős parancsára lőtték agyon magukat, hogy ne kerüljenek az oroszok kezére, akiknek a legtöbb bajt okozták, akiktől féltek. A képzett SS-tisztek gyávák voltak ahhoz, hogy a népek ítélőszéke elé álljanak.

A kert végében megláttunk egy embert, aki bottal járt. Odahívtuk magunkhoz. Egy 65-70 év körüli, görnyedt, réveteg tekintetű öregember jött oda hozzánk. Kérdéseinkre lassan, rekedt hangon válaszolgatott.

Odavittük a lépcsőn heverő holttesthez. Megkérdeztem tőle: „Ez a Führer?" Mire azt felelte: „Nem, a Führer idősebb". Kellemetlen érzés fogott el, hogy tévedtünk. Aztán

hogy jobban megnéztük az arcát, valóban meggyőződtünk róla, hogy ez olyan 45-47 éves lehetett, miközben a Führer 56 éves.

(Itt fűznék néhány megjegyzést azokhoz a naplójegyzeteimhez, amelyeket idáig vezettem.

1945-ben és később is többször is láttam az újságokban és folyóiratokban ennek a „Hitlernek" a fényképét, különféle testhelyzetekben lefényképezve. Az egyik tudósító még ki is cipelte a bombatölcsérhez, ahol az SS-tisztek hullái hevertek, ezeknek a hátterével prezentálta olvasóinak a „halott Hitlert". Egy másik legalább ilyen eredetien csinálta. „Hitler" holttestét félig horogkeresztes zászlóval takarta le, így közölte le a fényképet az újságokban.

Ezt a „Hitlert" úgy szétcincálták az újságírók és tudósítók, hogy némelyiknek a leírásából az derült ki, hogy „Hitler holttestét egy gödörből szedték ki, szétszaggatott ruhában" stb.)

Elkeseredve attól a balszerencsétől, hogy nem Hitler holttestét találtuk meg, újra kimentünk a parkba. A park túloldali kőfalánál észrevettünk egy szivar formájú betonoszlopot, olyan három méter magasat, csúccsal a tetején.

Amikor közelebb mentünk, akkor kiderült, hogy egy rádióállomás, antennával a tetején. Öt méterre tőle egy nem túl magas, tetős építmény helyezkedett el, lefelé vezető lépcsővel, ahonnan sűrű, maró füst áradt. Megkérdeztük az öregtől, miféle építmény ez. Monoton hangon azt felelte: „Ez a Führer bunkerja".

Meg kell mondanom, hogy azon többszöri kísérletünk, amikor valami lényeges, minket érdeklő dolgot akartunk kideríteni ettől az öregtől, mindannyiszor sikertelen maradt. Valahogy értetlenül nézett ránk, vagy nem arra válaszolt. Nem zárom ki, hogy megbomlott az elméje az elmúlt napok bombázásától és főnökei öngyilkosságától. Láthatóan Németország eleste után már nem hatott rá semmi.

Miután vártunk egy kicsit, mégiscsak úgy döntöttünk, hogy lemegyünk a lépcsőn, zseblámpafénynél, egymás kezébe kapaszkodva. Lementünk vagy nyolc lépcsőfokot, ahol volt egy kis lépcsőforduló, aztán a lépcső az ellenkező irányba fordult, és ismét ugyanennyi lépcsőfok lefelé. Úgy látszik, ezt a légnyomás ellen csinálták így. A bunker fala kb. egy méter vastagságú, durván vakolt betonból van.

Amikor leértünk, kb. 15 méter hosszú és 5 méter széles szobát láttunk meg, amelynek végében papírfoszlányok égtek. Balra, a fal mentén, emeletes fapriccs húzódott. A felső szintjén négy halott, 4 és 13 éves kor közötti lány feküdt (és nem öt vagy hat, ahogyan az újságírók írták). A kinézetük természetesnek hatott, mintha csak aludtak volna.

A priccsel szemben rövid kis folyosó húzódott, amelyből két ajtó nyílt: balra egy kis, kb. 6 négyzetméteres szobába, amelyikben fodrászszék állt, mindenféle hajbodorításhoz szükséges eszközökkel, jobbra szintén egy kis szobába, ahol egy ágy és egy elnyűtt dívány állt.

Mindkét szobában elégetett papírok és rongyok maradványai hevertek. Gyorsan felmentünk, hogy friss levegőt szívjunk. Ekkor újabb balszerencse ért bennünket. Azt hittem, itt a bunkerban mégiscsak megtaláljuk Hitler holttestét, de ott sem volt. Parancsba adtam, hogy hozzák ki a lányok holttestét.

Május 2-án újra elmentem a birodalmi kancelláriába, de semmi újat nem találtam. Május 2-án éjjel a németek bemondták a rádióban, hogy befejezik a katonai műveleteket, parlamentereket küldenek.

Reggel (május 3-án) jelentették, hogy elfogták Goebbels propagandista helyettesét, Fritzschét, ezért úgy döntöttem, megyek és beszélek vele még a helyszínen, a birodalmi kancelláriában, kiszedek belőle mindent, amit csak tud.

Amikor megérkeztünk, Fritzsche már ott volt. Egy középtermetűnél magasabb, ősz hajú, ötven év körüli, jól öltözött német férfi. Nyugodt volt, nem érződött rajta, hogy bármiben is bűnösnek tartaná magát.

Úgy döntöttem, az első szavaimmal rámutatok neki, hogy ő ennek az öldöklő háborúnak, amelyet Hitler kezdeményezett, az egyik főbűnöse, ezért eléggé szárazon azt mondtam neki: „Szóval maga volt az, aki a rádióban az utolsó napokig lelkesítette a német megszállókat, hogy a fronton átmeneti nehézségeik vannak, de a helyzet hamarosan jobbra fordul, mert van egy új, titkos fegyverük". Fritzsche elmosolyodott, szolgalelkűen bólogatott, és azt mondta: „Mi mást tehettünk volna, amikor maguk már Németország területére léptek?"

Direkt említettem meg ezt a titkos fegyvert, aztán feltettem neki néhány kérdést, többek között erre a titkos fegyverre vonatkozóan is. Fritzsche azt felelte: „A főnököm, Goebbels doktor nem mesélt a részletekről". Na, gondolom, most nyilván hazudsz![19]

Aztán odamentünk a bunkerhoz, lementünk, odalent elmesélte, hogy Hitler az utolsó napokban már ritkán ment be a kancelláriába, többnyire innen „irányította" a csapatait, mivel az amerikai légierő gyakran bombázta a kancellária épületét. Hozzátettem, hogy az orosz légierő is elég gyakran meglátogatta magukat. Ő szótlanul bólogatott.

Aztán felmentünk, leültünk egy kidöntött fa törzsére, én azon törtem a fejem, hogyan is próbáljak meg eljutni a legfőbb kérdéshez, hogy hol van Hitler, Göring, Goebbels, Bormann és a többi fasiszta vezető.

Azután, mintha csak úgy mellesleg, megkérdeztem: „Jól be voltak tojva az utolsó három napban?" Fritzsche azt felelte: „Igen is, meg nem is". Kérdezem tőle: „Hogyan értsem ezt?"

Fritzsche némi gondolkodás után azt mondja: „Már láttuk Németország elkerülhetetlen halálát. A kísérletünk, hogy kapcsolatba lépjünk az amerikaiakkal, nem vezetett semmire. Göring, aki akkor Berchtesgadenben, az ő övezetükben tartózkodott, április 26-án vagy 27-én táviratot küldött Hitlernek, hogy mondjon le a hatalomról, vonuljon nyugdíjba, hogy ezzel megmentse Németországot és befejezze a háborút! A Führer feldühödött, parancsba adta, hogy tartóztassák le Göringet! A helyére, a légierő parancsnokává Greim tábornokot* nevezte ki, akinek tábornagyi rangot is adományozott. Az utolsó napig Hitler mellett Goebbels, Bormann, a vezérkari főnök, Krebs és én maradtunk".

Aztán némi hallgatás után Fritzsche még ezt mondta: „Április 20-án megünnepeltük a Führer születésnapját, de ez inkább temetésre emlékeztetett, habár többen is el-

[19] Az új német „megtorló fegyverről", a V-1 és V-2 rakétákról van szó. A felkutatásukról lásd részletesebben a Tizenegyedik fejezetet.

jöttek felköszönteni. A végén Hitler beszédet mondott, azt mondta, hogy a német nép nem igazolta reményeinket, és gyengének bizonyult". Közben hozott rá egy példát is, hogy mit mondott Hitler a németekről: „A németek ahelyett, hogy harcolnának az ellenséggel, az amerikaiakat és az angolokat zászlókkal fogadják".

„Még ugyanazon a napon értekezletet tartottunk" – folytatta Fritzsche –, „amelyen eldöntöttük, hogy Hitler, Bormann, Krebs és Goebbels Berlinben maradnak, ők fogják alkotni a főparancsnokságot. Himmler és Ribbentrop északra, Schleswigbe indulnak, és megpróbálnak kapcsolatba lépni az amerikaiakkal.

Ezen az értekezleten beszélték meg Berlin védelmének különféle változatait is, többek között azt is, hogy a német csapatokat nyugatról át kell irányítani keletre, a Szovjet Hadsereg ellen. Nagy reményeket fűztek Wenck hadseregéhez, amelynek a berlini helyőrség segítségére kellett volna megérkeznie." Aztán némi hallgatás után még hozzátette: „De ez a hadsereg csak a térképen létezett, csapatai, amelyekkel ellen tudott volna állni az oroszoknak, nem voltak".

Úgy látszott, Fritzsche idegei alaposan megviselődtek, habár erőlködött, azt a látszatot akarta kelteni, hogy értelmesen gondolkodik. Az elbeszélésében azonban nem volt semmi következetesség, egyik dologról a másikra ugrott, hosszasan gondolkodott, miközbena homlokát törölgette.

Fritzsche aztán így folytatta: „Április 27-én Hitler feleségül vette Eva Braunt, hogy ez a szerény Fräulein a törvényes hitvese legyen. Másnap Hitler, közeli barátai jelenlétében, megírta a végrendeletét, összeállította a miniszterek listáját".

Aztán megkérdeztem tőle: „Na, és mit csinál most ez a maguk új kormánya?" Ő csak elmosolyodott, vállat vont, csak egyetlen szót mondott: „Kaputt". Én pedig, mintegy hangosan folytatva a gondolatom, azt mondtam: „Talán egy vészhelyzeti vezetési ponton tartózkodnak".

Ő erre azt mondta, hogy „A Zossen közelében lévő Maybach I-et és Maybach II-őt az önök páncélosai még április 30-án elfoglalták". Tettem magamnak egy megjegyzést, hogy mik ezek a vészhelyzeti vezetési pontok.

Némi gondolkodás után Fritzsche ezt mondta: „Hiszen Hitler ezekről a vészhelyzeti vezetési pontokról akarta irányítani a hadműveleteket, de nem lett belőle semmi". Azután, mintha eszébe jutott volna valami, összerezzent, és hozzátette: „Tábornok úr, hiszen április 28-án a Führerért Dönitztől megérkezett repülővel az új légierő-parancsnok, Greim tábornagy és a felesége, Hanna Reitsch* (az ismert német pilótanő), hogy olyan területre vigyék a Führert, amely a németek kezén van. Leszállás közben önök aknavetővel lőtték a gépet, és Greimet megsebesítette a lábán egy szilánk. De azért le tudtak jutni ide a bunkerba".

Egyébként az Unter den Linden egy széles utca, amelyen sem jobbról, sem balról nincsenek se telefonpóznák, se villanyoszlopok, ezért a leszállás itt biztonságos.

Fritzsche így folytatta: „Greim tábornok, amikor ideérkezett, azt javasolta a Führernek, hogy menjen velük Dönitzhez. Hitler nem egyezett bele, mondván: »Tizenkét éven át Berlinből irányítottam a német népet, amely bizalmat adott nekem, én pedig hálás vagyok neki ezért, úgyhogy Berlinben is fogok meghalni.« Ezt követően Greim

tábornok és Hanna Reitsch visszarepültek Dönitzhez. Azután jött a hír, hogy Himmler megpróbál megegyezni az angolokkal a kapitulációról. Hitler felháborodott".

Némi szünet után azt mondtam: „Na, és mi van most a maguk Führerével? Kihábo-rúzta magát?" Fritzsche elmosolyodott, azt feltételezve, hogy próbára akarjuk tenni, azt felelte: „Nyilván már kiásták", és a bunker felé mutatott.

Hallgattam, de belül elégedettséget éreztem, hogy csak eljutottunk a fő kérdésig. Aztán felálltunk, odamentünk a bunkerhoz. Útközben odaszóltam a mieinknek, hogy szaladjanak, és hozzanak a páncélosoktól néhány ásót.

A birodalmi kancelláriát szorosan körbezárva a mi tankjaink vették körül. Amikor meghozták az ásókat, a bunkertől öt méterre egy kis magaslatot pillantottunk meg, amely le volt taposva, Fritzsche egyenesen rámutatott, értésünkre adva, hogy ott vannak elásva.

Amikor ásni kezdtünk, úgy fél méteres mélységben barna színű hajtóka bukkant elő, aztán egy összeégett fej, amelyen égett valami dudorodott – az orrcsont. Bőr nem maradt az arcon, kiálltak az égett arccsontok. A barna színű zakó fele hosszában elégett, de lejjebb, a nadrág és a cipő épen maradt. A jobb láb behajlítva, ezen vastag talpú, ortopéd cipő volt. Fritzsche rögtön mondta: „Ez a főnököm".

(Itt mindenképpen helyénvaló azt a kiegészítést tennem, hogy 1945-ben láttam egy filmhíradót, amelyben megmutatták „Goebbels" holttestét, amely elegáns fekete öltönybe volt öltöztetve, abszolút épen maradt arccal. Semmi kétségem afelől, hogy ez megint csak az újságírók műve volt, akik mindenképpen szenzációs felvételekkel akartak szolgálni.)

A következő kiásott holttesten női szoknya volt, ennek az arca is össze volt égve. A nő blézerének hajtókáján kormos jelvény díszelgett. Kérdezem Fritzschétől: „Ez kinek a holtteste?" Fritzsche számolni kezdett valamit az ujjain. Aztán azt mondta: „Nézzék meg a jelvény hátoldalán a számot! Ha az 5-ös, akkor ez Frau Magdalena, Goebbels felesége".

A holttesten az 5-ös számú jelvény volt. Vagyis kiástuk Goebbels és a felesége, Magda holttestét. Fritzsche aztán elmagyarázta, hogy a Führer a jó munkavégzésért a német nőket a fasiszta párt aranyjelvényével tüntette ki.

Aztán kiástunk még egy összeégett, szoknyás holttestet, amelyről Frietzsche gondolkodás nélkül állította, hogy ez Eva Braun.

Végül, a gödör alján megláttunk még egy férfi holttestet, amelyiknek arca és haja szintén leégett, ugyancsak megégett a zakója és a nadrágja felső része is. Fritzsche sokáig nézte, végül kimondta: „Ez a Führer".

Valahogy kellemetlenül éreztem magam, mintha csak bűnös volnék amiatt, hogy nem tudtam teljesíteni a Főparancsnok parancsát, és nem tudtam élve elfogni ezt a haramiát. De nincs mit tenni, ez nem rajtunk múlott.

Az a lényeg, hogy elérkeztünk a sikeres végkifejlethez, de azt is tudtam, hogy Moszkvába csak hiteles információkat továbbíthatok, ezért mindent pontosítani kell, hogy semmi kétség se maradjon.

Elkezdtünk pontosítani Fritzschével egy csomó kérdést. A tolmácsom Korotkov ezredes volt, aki perfekt tudott németül. A továbbiakban Fritzsche azt mondta, hogy ő a

bunkerben volt Hitler életének utolsó perceiig, aztán Goebbels utolsó perceiig is, amelyekre most nehéz visszaemlékeznie.

A végrendelete megírása és a Reich tisztségeinek felosztása után Hitler úgy döntött, hogy öngyilkosságot fog elkövetni. Eva Braun kifejezte ugyanezen kívánságát. Mindeközben Hitler azt mondta a professzornak, aki elválaszthatatlanul mellette volt, hogy adjon neki ciánkálit, ami egy pillanat alatt hatni kezd. Ő maga pedig még fejbe is kellett lője egy pisztollyal.

Amint Fritzsche elmondta, Hitler az ő jelenlétében instruálta az adjutánsait, Lingét* és Günschét*, hogy gondosan égessék el a holttesteket. Azt is látta, amint Günsche ott állt egy kanna benzinnel. Ez április 30-án délután történt.

Aztán megkérdeztem: „Hol van Bormann?" Fritzsche azt felelte, hogy ő úgy döntött, elrejtőzik. „Nem tudom, sikerült-e neki. De a beszélgetésükből úgy értettem, hogy a páncélosok közelében fog maradni, és ha lehet, egy tankon fog kijutni Berlinből".

Parancsba adtam, hogy a sötétség beálltával vigyék el máshová a holttesteket (erről a helyről csak Melnyikov tábornok* és Vagyisz tud), és temessék el őket. Aztán Fritzschét visszaküldtük, mi pedig elindultunk a birodalmi kancellária felé.

Ott, a föld alatt, két szinten több tucatnyi szobát és dolgozószobát találtunk, amelyek tele voltak összetört ládákkal, bennük bor- és élelmiszermaradékok, kolbász, konzerv, kenyér stb. A földön fasiszta vaskeresztek és szalagok. Összeégett papírkötegek, mappák. Vagyis teljes összeomlás. Találtunk néhány tiszti egyenruhás holttestet is.

(1955-ben szolgálati okokból el kellett mennem a temetkezés helyszínére. A katonáink, anélkül, hogy bármit is tudtak volna erről, felépítettek ott egy kis filagóriát, asztalkákkal, munkaszünetben ott, a fák alatt teázgattak.)[20]

Másnap Fritzschével kimentünk a városon kívülre, ahová Goebbels lányainak holttestét szállították ki. Lépre csaltam, megkérdeztem tőle, hogy is hívták a lányokat, mintha tudtam volna, kinek a lányai ezek. Fritzsche ránézett egy négyéves kislányra, szomorúan azt mondta: „Ez itt Hedwig, nemrégiben még a térdemen ült, vidáman csacsogott, ez itt Heidrun, ez pedig itt Holdine."[21]

Az összes lány neve H-val kezdődött. Megkérdeztem, hogy „Miért?", mire Fritzsche azt felelte: „Goebbels doktor és Magdalena Hitler tiszteletére akarták így elnevezni őket".

Mondtam neki, hogy a Szovjetunióban a németek több tízezer ilyen kislányt megöltek, még csecsemőket is. Aztán megkérdeztem: „Ők hogyan haltak meg?" Fritzsche mesélni kezdte.

[20] A későbbiek során Hitler, Eva Braun és a Goebbels család (összesen tíz holttest) maradványait többször is kiásták, egyik helyről a másikra szállították. Véglegesen 1946 februárjában hagyták nyugton őket, amikor Magdeburgban, egy szovjet katonai negyedben, a Klausener strasse 36. alatt temették el őket. De nem sokáig maradtak itt. 1970. április 4-re virradó éjjel a KGB elnöke, J. Andropov által személyesen jóváhagyott titkos, „Archívum" elnevezésű akció tervének megfelelően a koporsókat, bennük a félig elporladt tetemekkel a katonai hírszerzés munkatársai titokban ismét kiásták, majd máglyán elégették. Amint a megsemmisítésről szóló jegyzőkönyv megállapította, „a maradványok elégtek, a szénnel együtt hamuvá zúzták őket, összegyűjtötték, beleszórták a Bliederitz-folyóba". (Агония и смерть Адольфа Гитлера. На основе рассекреченных документов ФСБ России. М.: Звонница, 2000. С, 384–386.).

[21] Goebbelsnek hat gyermeke volt, öt lány és egy fiú: Helga (szül: 1932), Hildegard (szül:1934), Helmut (szül: 1935), Holdine (szül: 1937), Hedwig (szül: 1938), Heidrun (szül: 1940). *(A fordító jegyzete.)*

Amikor a Führer és Goebbels elhatározták, hogy öngyilkosok lesznek, Magdalena este azt mondta a kislányoknak, hogy Berlinben influenzajárvány van, mindenkinek oltást kell beadnia. Megkérdeztem, ki adta be az oltásokat. Fritzsche azt felelte: „Habár a kancellárián mindig ott volt Morell professzor, aki Hitlert és a többieket is kezelte, de azt hiszem, ő megszökött, és az injekciókat maga Frau Goebbels adta be".

„Micsoda kegyetlenség! – gondoltam. – Azt gondolták, hogy ha jönnek az oroszok, azok ugyanúgy gyilkolászni fogják a németeket meg a gyerekeket, ahogyan ezt nálunk tették a hitleristák." Rábíztam a frontparancsnok helyettesére, Melnyikovra a további kihallgatást és a Hitler körüli nyomozást, kértem, hogy naponta jelentse a fejleményeket.

HIMMLER ÉS GÖRING MENEKÜLÉSE

Leírom futólag a front Katonai Tanácsának e napokban hozott intézkedéseit is.

Április 23-án, vagyis amikor a front csapatai már bekerítették Berlint, az első vonal pedig már be is lépett a városba, a KT kiadott egy parancsot, amelyben a következő állt: „Minden irányító hatalmat a Vörös Hadsereg által elfoglalt németországi területeken a katonai helyőrség valósít meg a városok helyőrségi parancsnokain keresztül. A végrehajtó hatalom a helyi lakosságból áll össze: a városokban a polgármesterek és az elöljárók, akik felelősséggel tartoznak a helyőrségi parancsnokságnak azért, hogy a lakosság teljesítse a parancsokat és rendelkezéseket!" Helyesen mondták. Így lépünk fel a legyőzhetetlen németekkel szemben.

Április 28-án Berlin helyőrségi parancsnoka, Berzarin vezérezredes kiadta 1. számú parancsát, amely arról szólt, hogy Berlinben a hatalom a Szovjet Helyőrségi Parancsnokság kezébe került.

A fasiszta pártot és szervezeteit feloszlatják, tevékenységüket betiltják. Mindannyiunk számára öröm volt ez, ugyanakkor sürgősen helyre kellett állítani a kereskedelmet, a közlekedést, a metrót, a közvilágítást stb.

Most elmesélem azt is, miben mesterkedett azokban a napokban a Berlinből megszökött Göring és Himmler az angol és amerikai zónákban. Ezt mesélték el nekünk az amerikaiak:

Himmler, ez a népek hóhéra, úgy döntött, hogy álcázza magát, így szökik el a felelősségre vonás elől. 1945. május 21-ig két testőre kíséretében bolyongott, civilbe öltözve. Május 21-én Bremervörde közelében (angol zóna) feltartóztatta két orosz járőr. Az angolok a kiszabadított orosz hadifoglyokat beállították a járőrözés megerősítésére.

Himmler, amikor feltartóztatták, felmutatta az igazolványát, mely szerint ő Hisinger, nem pedig Himmler. Egyik szemét az álcázáshoz fekete szalaggal kötötte be. Az oroszok ezt gyanúsnak vélték, feltartóztatták, bevitték az angol helyőrségi parancsnokságra, ahol Himmler azonnal bevallotta, hogy ő Himmler, követelte, hogy hozzanak össze neki egy találkozót Montgomery tábornaggyal (az angol csapatok parancsnokával).

A helyőrségi parancsnokságon Himmlert alaposan megmotozták (meztelenre vetkőztették), és elvettek tőle egy ampulla ciánkálit. Aztán Montgomery stábjából érkezett egy angol ezredes, aki parancsba adta, hogy motozzák meg még egyszer. A motozás

végén rászóltak Himmlerre, hogy nyissa ki a száját. Ő viszont összeszorította az állkapcsát, szétrágott egy ampullát. Ez a gazember félfogta, hogy felelnie kell a tetteiért, úgy döntött inkább végez így magával.[22]

A második számú háborús bűnös, Göring valamikor április huszadika után, csapataink közeledése idején lépett meg Berlinből. Megpróbált kapcsolatba lépni Eisenhowerrel*.

Ezzel egy időben, április 23-án táviratot küldött Hitlernek, hogy a kialakult helyzetre való tekintettel minden hatalmat magára vállal Németországban. Még ugyanennek a napnak éjszakáján Hitler parancsára az SS letartóztatta Göringet, de amikor elvitték, meglátott két Luftwaffe-tisztet, vagyis a saját beosztottjait, akik kiszabadították.

Annak ellenére, hogy Berlin felett már a Győzelem Vörös Zászlaja lengett, Göring még mindig erőlködni próbált. Május 9-én parlamentert küldött egy amerikai hadosztályparancsnokhoz, azzal a céllal, hogy tárgyalásokat akar kezdeményezni. A hadosztályparancsnok feltartóztatta, elhelyezte egy villában, még azt is megengedte, hogy a felesége és a komornyikja is odamenjen. Aztán viszont a többi húsz bűntársával együtt őt is börtönbe zárták Nürnbergben, ahol azután a perük zajlott.

1946. október 1-jén, amikor Göringnek kihirdették a nürnbergi bíróság ítéletét, mely szerint kötél általi halálra ítélik, akkor ez a hóhér, aki több ezer békés polgárt lövetett agyon és akasztatott fel, begazolt, folyamodni kezdett felmentésért, vagy legalább azért, hogy az akasztást golyó általi halálra változtassák. Kérelmét az Ellenőrző Tanács elutasította.

1946. október 15-én, amikor bementek érte a cellába, hogy kivezessék az akasztásra, már az ágyán görnyedezett és hörgött, mivel lenyelt egy ciánkális ampullát. Az ampullát akár a felesége is becsempészhette neki, aki meglátogathatta, ezen kívül pedig, Malkov tábornok*, akit azért küldtem Nürnbergbe, hogy részt vegyen az elítélt bűnösök büntetésének végrehajtásában, a jelentésében elmondta, hogy Göring a cellájában szabad életet élt, volt lehetősége rá, hogy magánál tartsa ezt az ampullát.

A cellában hagyott egy levelet a nürnbergi börtönparancsnoknak, Andrus ezredesnek*, amelyben megköszönte neki a jó bánásmódot. A levél végén pedig azt írta, hogy nem engedhette meg, hogy Németország birodalmi marsallját felakasszák.

Ami pedig Hitler többi talpnyalóját illeti, akik több mint húszan voltak, köztük katonák is, róluk az olvasók tudhatnak a nürnbergi perből, amely 1945. október (vagy november) 18-án kezdődött és 1946. október 1-jén fejeződött be.[23]

El tudok mesélni néhány érdekes epizódot arról is, hogyan történt a Nemzetközi Katonai Bíróság ítélet-végrehajtása.

A Szovjet Katonai Adminisztráció részéről Malkov tábornokot delegáltuk oda, aki, amikor visszatért, hozott néhány fotót a „führerekről", mesélt arról a rendszerről is, amely Nyugaton működik.

[22] H. Himmlert 1945. május 21-én, Meunstadt mellett egy járőrcsapat fogta el, amely angolok által kiszabadított orosz hadifoglyokból állt. Himmlert a Lüneburg melletti átvilágító táborba irányították, ahol május 23-án reggel végzett magával, úgy, hogy összeharapott egy méreggel töltött ampullát.

[23] A nürnbergi nemzetközi per, amely a Reich egykori vezetőinek ügyében zajlott, majdnem egy éven át folyt (1945. november 20-tól 1946. október 1-jéig). Kötél általi halálra ítéltek 12 náci bűnöst, 3-at pedig életfogytig tartó börtönbüntetésre.

Az ítélet-végrehajtást az amerikaiakra bízták, akik egyébként is fogva tartották a bűnösöket. Ahogyan várható volt, az amerikaiak mindezt nagy pompával csinálták.

A börtön egyik helyiségében felállítottak egy speciális emelvényt, olyan 3 méter magasat. Az emelvény padlójában, az akasztófa alatt volt egy nagyjából egy négyzetméteres lyuk. Amikor felvezették az emelvényre a bűnösöket, azonnal a nyakukba tették a hurkot, a bíróság egyik tagja felolvasta az ítéletet. A felolvasás után megkérdezte a bűnöstől, van-e kérdése vagy bejelentése.

A nemleges választ követően az amerikai hadsereg szakaszvezetője, aki a bűnös mellett állt, lábával rálépett egy pedálra, a bűnös pedig a hurokkal a nyakán helezuhant a lyukba. Néhány perc múlva, amikor az orvos megállapította a halál beálltát, a szakaszvezető levette az elítélt nyakáról a kötelet, és a kabátja alá dugta.

Tábornokunk kérdésére, hogy miért dugja el a szakaszvezető a kötelet, az csak boldogan elmosolyodott, és azt felelte: „Tábornok úr, hiszen az akasztottról levett kötél szerencsét hoz a fiataloknak, nekem meg bizniszt jelent. Darabonként fogom eladni, darabját egy dollárért".

Az amerikaiak még ebben is bizniszt látnak!

A hadbíróság ítéletének végrehajtásába, amint fentebb már írtam, Göring esetében az amerikaiaknál hiba csúszott. Amikor bementek érte a cellába, ő már holtan feküdt.

Az asztalon feljegyzés hevert, amely az őt őrző szakaszvezetőnek szólt. Göring megköszönte a szakaszvezetőnek a törődést és a figyelmet, kérte, hogy a felettesei ne szidják le a szakaszvezetőt, amiért ő, Göring, végzett magával, mivel nem engedhette meg senkinek, hogy őt felakasszák. A szakaszvezető zavarba jött.

Amikor átvizsgálták a szobát (szándékosan nevezem szobának, nem pedig cellának, amiben a bűnözőket tartani illik), megtalálták bent Göring néhány öltönyét, mindenféle borotválkozó eszközöket és krémeket, teáskészletet, egyszóval, csupa kényelem. Nyilván ezért mondott köszönetet az amerikaiaknak.

A fasiszták holttestét Münchenben, az egyik gyárban égették el. Az amerikaiak minden holttest után maradt hamvat külön urnába helyeztek, amelyre felírták a családnevet, aztán egy amerikai tábornok megkérte a képviselőket, hogy menjenek ki vele a városon kívülre, és szórják ki a hamvakat egy csatornába, hogy semmi se maradjon meg ezekből a bűnözőkből. Ezzel mindenki egyetértett.

Amikor a tábornokok beültek egy hétszemélyes kocsiba, senki sem akart közülük a sofőr mellé ülni. Malkov tábornok, látva ezt, beült a sofőr mellé. Amikor közeledtek a csatornához, Malkov zajra és dulakodásra lett figyelmes, amit hátulról hallott. Hátrafordult, látta, amint az egyik amerikai tábornok lökdösi el egy angol tábornok kezét, aki elsőként akar belenyúlni az urnába a hamvakért.

Kiderült, hogy a hagyományaik szerint, aki elsőként szórja szét a hamvakat, szintén boldog lesz. Amikor a kocsi megállt, Malkov alig tudta visszatartani nevetését, amint meglátta a korommal összemaszatolt tábornokokat, akik rohantak a vízhez, hogy beleszórják a hamvakat.

A FÜHRER ADJUTÁNSA

Úgy tűnhet, ezzel be is lehetne fejezni a Hitlerről és a fasiszta főkolomposokról szóló elbeszélést, mivel a dolog nagyon is világos. De azt hiszem, nem lesz érdektelen megismerni még egy részletet, amely alátámasztja a fentebb mondottakat.

1947-ben, miután visszatértem Németországból Moszkvába dolgozni, a SZU NKVD Hadifoglyokkal Foglalkozó Főigazgatóságát vezettem.

Egyszer a krasznogorszki hadifogolytábor parancsnoka jelentette, hogy van náluk egy német tiszt, egy antifasiszta, aki el szeretné érni, hogy Szerov tábornok meghallgassa, mert senki másnak nem hajlandó beszélni.

Néhány nap múlva hívattam ezt az „antifasisztát". Egy 30-32 év körüli, magas tiszt lépett be hozzám. Megkérdeztem a nevét, mire azt felelte: „Günsche". Azonnal felötlött bennem a gondolat: nem az a Günsche-e ez, Hitler adjutánsa, akiről Fritzsche is beszélt?

El tudják képzelni a lelkiállapotomat? Nem mutathattam jelét annak, hogy rettentően szeretném meghallgatni, nehogy alkalmat adjak neki arra, hogy hetet-havat összehordjon.

Nyugodtan megkérdeztem tőle, mit szeretne elmondani. Günsche azt mondta: „Én Hitler adjutánsa vagyok, tudok mesélni Hitler utolsó napjairól".

Úgy döntöttem, türelmesen végighallgatom, amit mondani akar, nem fogom félbeszakítani, gondolatban pedig végigveszem azokat az információkat, amelyekkel rendelkeztem, meg azt, amit magam is láttam. Günsche két órán át részletesen elmesélte mindazt, néhány jelentéktelen részlettől eltekintve, amit már amúgy is tudtam.

Mielőtt a végére ért volna, nem bírtam visszafogni magam, feltettem neki néhány kérdést, amelyekből megérthette, hogy mindent tudok, amit elmesélt.

Megkérdeztem tőle, miért csak félig-meddig égette el Hitlert és a többieket. Günsche elmosolyodott, majd azt mondta: „Herr General, meggyőződtem róla, hogy ön Berlinben volt azokban a napokban. Akkor emlékszik rá, hogy micsoda tűz- és bombaáradat volt akkor, úgyhogy megértheti, hogy a legfőbb életcélom az volt, hogy elrejtőzzem. Hiszen egy kanna benzinnel, amelyet a sofőr, Kempke hozott, nem lehetett 4 embert elégetni. Látta, hogy a legalaposabban a Führert égettem el, a többieket pedig annyira, amennyi benzin maradt, aztán menekültem, de amint látja, nem sikerült elmenekülnöm". Mondtam neki, hogy Fritzschének sem sikerült elmenekülnie.

Nagy vonalakban meghallhattam tőle, hogy „Április 30-án, 3 óra 00-kor Hitler megmérgezte és agyonlőtte magát. 15.00-kor Linge Sturmbannführer behívott Hitler dolgozószobájába, közölte, hogy Hitler meghalt. Igaz, végig ott voltam, de lövéseket nem hallottam. Mindazoknak, akik ott voltak Hitler fogadószobájában, bejelentettem, hogy a Führer meghalt. Azán kivittük a holttestét. Amikor kiértünk vele a kertbe, én fogtam a benzint, leöntöttem vele és meggyújtottam. Aztán elégettem a többieket is".

Néhány óra múlva, amikor Weidling tábornok tudomást szerzett Hitler haláláról, szózattal fordult a rádióban a német csapatokhoz, hogy szüntessék meg az ellenállást, mivel Hitler a sors kegyeire bízta őket.

Végül mondtam Günschének, hogy minden sietség nélkül, részletesen írjon le mindent, lehetőséget biztosítunk neki arra, hogy a táborban írhasson.

Egy hónap múlva átadtak egy 80 oldalnyi fordítást. Ily módon lehetőségünk nyílott arra, hogy többször, különböző források alapján meggyőződjünk arról, hogy Hitler, látva a Reich és a hadserege elkerülhetetlen bukását, a kalandorsága összeomlását, rettegett Európa népeinek és különösen a Szovjetunió népeinek dühétől, akiken éveken át gúnyolódott, gyáván öngyilkosságba menekült.

Ezért mindenféle feltételezések, legendák, verziók, többek között a „bajuszos fényképek" is, csak merő kitalációk.

Fritzsche, Günsche és a többi olyan német elbeszéléseiből, akik az utolsó napokban az őrjöngő Führer mellett voltak, Hitler külső megjelenése és állapota a következőképpen rajzolódott ki: egy emberi roncs volt, aki már nem kételkedett abban, hogy a háborút elvesztette, és ezt nem titkolta a környezete elől sem.

Hitler azokban a napokban már nehezen járt, húzta a lábát, előredobálta a felső testét. Csak nehezen tudta megtartani az egyensúlyát. Ha át kellett mennie egy másik helyiségbe, megpihent egy padon, amely a fal mentén volt elhelyezve, vagy megkapaszkodott abban, aki kísérte. A bal karja nem mozgott, a jobb remegett. Lehet, hogy ez az 1944. július 20-i merénylet következménye volt. Hitler szeme vérben forgott.

Minden iratot, amelyet el kellett olvasnia, speciális írógépen írtak le neki, amelynek háromszor akkora betűi voltak, mint a normálisnak, mert csak ezt tudta elolvasni. A szájából nyál csorgott. Egyszóval, undorító volt a kinézete.

Ami pedig az emlékezetét és az agya működését illeti, azzal minden rendben volt. Korábban sem hitt már senkinek, azt feltételezte, hogy be akarják csapni. Amikor a német csapatok sikertelensége nyilvánvalóvá vált, azt Hitler a tábornokai és a környezete árulásának tartotta.

Szilárd meggyőződése volt, hogy Anglia és Amerika bármilyen körülmények között sem hagyják őt nehéz helyzetben, beleegyeznek a fegyverszünetbe, hogy lehetőséget adjanak neki arra, hogy folytassa a háborút a bolsevikok ellen. Különösen örült annak, amikor Roosevelt meghalt, mert őt az ellenségének tekintette.

Amikor Hitlernek jelentették, hogy Himmler tárgyalásokat kezdett az angolokkal és az amerikaiakkal Németország kapitulációjáról, hogy ezt a javaslatot elvetették, akkor Hitler teljesen magán kívül volt, mert ekkora árulást nem várt Himmlertől. Csak nézett Goebbelsre, motyogott valamit...

Amint azt az említett személyek elmesélték nekem, annak ellenére, hogy Weidling, Berlin helyőrségi parancsnoka jelentette Hitlernek, hogy a város védelme reménytelen, élete végéig nem mondta ki, hogy a csapatok nem tartanak ki, és kapitulálni kell.

A SZÖVETSÉGESEK KÜLÖNTÁRGYALÁSAI A NÉMETEKKEL (A KAPITULÁCIÓ)

Április utolsó napjaiban információk kezdtek érkezni hozzánk arról, hogy a szövetségesek, minket megkerülve, kapcsolatba léptek a németekkel. Arról már tudtunk, hogy német hadtestek és hadosztályok parancsnokai kapitulációról szóló jegyzőkönyveket

írtak alá a szövetségesekkel, a német polgármesterek pedig zászlókkal fogadták az angol és amerikai csapatokat.[24]

Végül május 1-jén, amikor Berlinben a helyzet ura a Szovjet Hadsereg lett, élén G. K. Zsukov marsallal, akkor Dönitz kiadott egy közleményt: „Elfogadom az irányítást a német Wehrmacht minden csapata fölött, attól az elszántságtól fűtve, hogy folytassam a háborút a bolsevikok ellen".

Mi csak nevettünk ezen a közleményen, Dönitz viszont csak hajtogatta a magáét, ahogyan ez egy makacs némethez illik. Új német kormányt alakít, május 5-én bejelenti, hogy ő a kancellár és a pénzügyminiszter. Bohóc!

Dönitznek segítségére vannak olyan fasiszta bűnözők, mint Himmler, Ribbentrop és más fasiszták. Ráadásul meg akarnak állapodni a szövetségesekkel, akik megszállták Csehszlovákiát, direktívákat adnak ki, hogy a kelettel folytatni kell a háborút.

Gondosan figyelemmel kísértük a fasisztáknak ezeket a suta machinációit, objektívan meg kell mondanom, hogy Eisenhower, az angol Montgomerytől eltérően, megtagadta, hogy kapitulációról szóló jegyzőkönyveket írjon alá a német hadsereg egyes alakulataival, ehelyett azt követelte Dönitztől, hogy adjon utasítást arra, hogy a német hadsereg minden fronton teljes kapitulációt hajtson végre.

Ezt azzal lehetett magyarázni, hogy amint Georgij Konsztantyinovics elmondta nekem, Sztálin megtudta, hogy a németek kapitulációt írtak alá Reimsben, ő pedig ellenvetést tett a szövetségeseknek, kijelentve, hogy a kapitulációról szóló dokumentumot Berlinben és minden szövetségesnek kell aláírni.[25] Ezt követően Eisenhower utasította Dönitzet, hogy adja ki a parancsot a háború befejezésére, küldje el a képviselőjét Berlinbe a kapitulációról szóló dokumentum aláírására.

Dönitz azonban még egy napon át hetvenkedett, csak május 7-én, Reimsben adta ki a parancsot a háború nyugati fronton történő befejezésére, „ott, ahol a harc értelmét vesztette", és a háború folytatására a keleti fronton. Micsoda egy szemtelen fasiszta!

Dönitz tudtával Bohemia és Moravia náci protektora, K. Frank* arra próbálta rávenni az amerikaiakat, hogy foglalják el egész Csehszlovákiát. Churchillnek is voltak hasonló szándékai, de mint ismeretes, a csehek felkelést szerveztek, és a Szovjet Hadsereg segítségével kiverték a németeket.

[24] A Harmadik Birodalom egyes szereplőinek azon kísérletei, hogy kapcsolatba lépjenek az angolokkal és az amerikaiakkal, már 1942-től zajlottak, de 1944 őszétől sokkal gyakrabban és kitartóbban ismétlődtek meg. A legmesszebbre az SS egyik felső vezetője, K. Wolff és az amerikai rezidens, A. Dulles közötti tárgyalások jutottak, amelyek az USA-ban a „Sunrise" (Napfelkelte), Nagy-Britanniában pedig a „Crossword" (Keresztrejtvény) fedőnevet kapták. E tárgyalásokról tudomást szerzett a szovjet hírszerzés is. 1945 márciusának végén diplomáciai botrány tört ki, amelynek során Sztálin azzal vádolta meg a szövetségeseket, hogy a Szovjetunió háta mögött összejátszanak az ellenséggel.

[25] Május 7-én Reimsben a német hadsereg főparancsnoksága operatív vezérkari főnöke, A. Jodl aláírta a német haderő feltétel nélküli kapitulációjáról szóló dokumentumot. Angol és amerikai részről a kapitulációt a Szövetséges Expedíciós Erők vezérkari főnöke, az USA hadseregének altábornagya, W. B. Smith, a Szovjetunió részéről pedig a Főhadiszállásnak a szövetségesek Legfőbb Parancsnokságán dolgozó összekötő tisztje, Ivan Szuszloparov fogadta el. Mint tanú, kézjegyével látta el a dokumentumot F. Sevez francia dandártábornok is. Sztálin követelésének megfelelően a kapitulációról szóló dokumentumot másodszor is aláírták a május 8-ról 9-re virradó éjszakán Berlin egyik külvárosában, Karlshorstban.

A fasiszták e próbálkozásai azonban nem vezettek semmire, május 8-án Dönitz parancsot kapott a szövetségesektől, hogy haladéktalanul küldje Berlinbe a német fegyveres erők három fegyvernemének képviselőit, hogy aláírják a fasiszta német fegyveres erők feltétel nélküli kapitulációjáról szóló dokumentumot.

Zsukov marsall hármunkat, V. D. Szokolovot és V. D. Malinyint és engem küldött ki a reptérre az amerikai, angol és francia szövetségesek fogadására, engem pedig megbízott még a németek beszállításával is.

A szövetségeseket: a légierő tábornagyát, Teddert*, Spaatz tábornokot* és Lattre de Tassigny tábornokot úgy fogadták, ahogyan kell, a katonai előírásnak megfelelően, díszőrséggel és zenekarral.

Aztán a Douglasból kiszállt még a magas, sovány és rosszindulatú Keitel vezértábornagy is, utána a haditengerészet parancsnoka, Friedeburg* és a légierő parancsnokhelyettese, Stumpff, mögöttük pedig az angol tisztek.

Néztem őket, arra gondoltam: „Itt vannak ezek, Európa aljas hódítói, sok millió ember gyilkosai".

Keitel, amint meghallotta a katonazenekart, megigazította tányérsapkáját, szemtelen képpel elindult a díszőrség felé. Én odaintettem neki, hogy „Állj!" Aztán szóltam Korotkov ezredesnek, hogy „Utánam!" Ő lefordította neki, Keitel, filmesek kíséretében, dühösen a többiekre nézett, majd elindult utánam.

A saját kocsimba csak Keitelt ültettem, a többi németet egy másik autóba. A kocsiban örömmel tettem fel Keitelnek a kérdést: „A múlt század melyik évében volt orosz helyőrségi parancsnoka Berlinnek?" Ő ráfelelte: „1813-ban".

Aztán megkérdeztem tőle: „Ki volt akkor Berlin helyőrségi parancsnoka?" Keitel nem emlékezett rá. Nyugodtan megmondtam neki: „Egy hajórajparancsnok, Csernisev gróf". Aztán hozzátettem, hogy most pedig az 5. rohamhadsereg parancsnokát, I. A. Berzarin vezérezredest nevezték ki Berlin helyőrségi parancsnokává. Korotkov lefordította neki.

Keitel, amint nézegetett ki az ablakon, látta a lerombolt házakat és negyedeket, ingatta a fejét, és megjegyzést tett a nagy pusztításra. Erre mondtam neki, hogy „Az önök fasiszta haramiái nálunk, a Szovjetunióban több száz várost és falut leromboltak, és több millió lakost meggyilkoltak". Erre csak hallgatott.

Mindannyiukat a karlshorsti egykori hadmérnöki iskolába vittük, elhelyeztük őket azokban a kis házakban, amelyeket előkészítettek nekik, hogy tudjanak pihenni és étkezni. Aztán a szövetségesek megjelentek Zsukov marsallnál, azonnal hozzáfogtak egyeztetni a kapitulációról szóló dokumentumot, amelyet Moszkvából hozott magával a külügyminiszter-helyettes, A. J. Visinszkij.

Amikor mindent egyeztettek, a dokumentumba belefoglalták azt is, hogy a dokumentumot a Francia Ellenállási Erők elnöke, Lattre de Tassigny jelenlétében állították össze. Georgij Konsztantyinovics azt kérdezi tőlem: „Hol a francia tábornok?" Mondom neki: „Én nem láttam". Az amerikaiak megerősítették, hogy pedig ő is megérkezett.

Elküldtem egy tisztet a házakhoz, hogy keresse meg és hozza ide. Behoztak egy magas, sovány tábornokot, akinek sem a paszományán, sem a sapkáján nem volt semmi-

lyen rangjelzés, mindössze a kézelőjén volt öt apró csillagocska, ezért nem vettem észre ezt a tábornokot.

Lattre de Tassigny láthatóan felháborodva lépett be, mivel nyilvánvalóan tudta, hogy a szövetségesek már néhány órája Zsukov marsallnál ülnek, őt pedig nem hívták.

Miután köszöntöttük, Lattre de Tassignynak átadtuk elolvasni a szöveget, amellyel kapcsolatban semmilyen kifogást nem emelt. Aztán megállapodtunk a dokumentum aláírásának lefolytatásában.

Ami a kapitulációról szóló dokumentum aláírását illeti, azzal kapcsolatban érdemes elmondani az eredményt: a németek kapitulálása örömteli esemény, mert véget vet katonáink és parancsnokaink véráldozatos háborújának. Mivel az orosz és angol nyelvű szövegekben eltérések mutatkoztak, a tolmácsok igyekeztek azokat éjjel 12-ig összefésülni. A szövetségesek idegeskedtek, mi azonban nyugodtan fogadtuk ezt. Fél 12-kor összegyűltünk Zsukov dolgozószobájában, aztán átmentünk a terembe az aláírásra.

Zsukov marsall jól és pontosan vezette le ezt a számunkra ünnepélyes aktust, amelyet május 8-án 24 órakor kezdett meg a hadmérnöki iskola klubjában.

Amikor mindannyian helyet foglaltunk az asztaloknál, G. K. Zsukov azt mondta: „Mi itt a Szovjet Fegyveres Erőket és a Szövetséges Hadseregek Főparancsnokságát képviseljük, és felhatalmazást kaptunk a Hitler-ellenes koalíció kormányaitól, hogy fogadjuk el a német katonai vezetéstől Németország feltétel nélküli kapitulációját".

Jelet adtam Korotkov ezredesnek, aki bevezette a németeket. Keitel jött be elsőként, előhúzta a zubbonya alól a marsallbotját, a magasba emelte.

Amikor leültették őket egy külön asztalhoz, Zsukov így folytatta: „Kezükben van-e a feltétel nélküli kapitulációról szóló dokumentum, és van-e rá felhatalmazásuk, hogy aláírják?" Miután németre fordították ezt a kérdést, Keitel így válaszolt: „Igen, áttanulmányoztuk, hajlandóak vagyunk aláírni". Aztán átadott Zsukovnak egy papírt, amely Dönitz aláírásával Keitel, Friedeburg és Stumpff felhatalmazásáról szólt.

Ezt követően Zsukov megkérte őket, hogy fáradjanak az asztalhoz, írják alá a kapitulációt. Aláírták az összes példányt.

Ezek után Zsukov parancsba adta a németeknek, hogy hagyják el a helyiséget. Körülbelül éjjel 1-kor, amikor minden befejeződött, Zsukov a Szovjet Legfőbb Katonai Parancsnokság nevében gratulált minden jelenlévő tábornoknak és tisztnek, a mieinknek és a szövetségeseknek a rég várt Győzelemhez, a fasiszta Németország kapitulálásához. Aztán beszélt az 1. Belorusz Front dicső csapatairól, amelyek becsülettel teljesítették a szovjet nép akaratát, megsemmisítették a fasiszta hadsereget és annak főkolomposait, hősiesen megostromolták Berlint. Én magamhoz vettem a kapitulációról szóló dokumentum egyik másolatát.

Ezt követően valami egészen elképzelhetetlen dolog kezdődött a teremben. Katonáink egymáshoz ugrottak, hogy köszöntsék egymást a Győzelem alkalmából. Azt kiáltották: „Éljenek az 1. Belorusz Front csapatai és a parancsnokuk, Zsukov marsall!"

A fogadás megnyitóján Zsukov ismét szólt csapataink és a szövetséges csapatoknak a fasiszta Németország fölött aratott győzelméről, mindannyian poharunkat emeltük a Győzelemre!

Azután szólásra emelkedett Tedder légierő marsall, azután Lattre de Tassigny, majd az USA Légierejének parancsnoka, Spaatz tábornok. Ezt követően már kötetlenül jöttek oda a mi tábornokaink is, mondtak tósztot. Aztán táncolni kezdtek örömükben, többek között Zsukov is, nagyon jól táncolt. Lattre de Tassignyt külön meg kellett vendégelni, hogy meg ne sértődjön. Amikor hajnalban elindultak a házaik felé, géppisztolylövések, sőt, ágyúlövések is felhangzottak, a levegőbe lövöldöztek, hallani lehetett, ahogy a lövedékek szilánkjai kopognak a háztetőkön.

De nincs mit tenni, a győzelmet meg kell ünnepelni.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

A REICH ROMJAIN (1945. JÚNIUS-DECEMBER)

A háború véget ért. A katonák és a tisztek hazautaznak Németországból, de Szerov számára még csak most kezdődik az igazi munka.

Már 1946. június 6-án kinevezik a Németországi Szovjet Ideiglenes Adminisztráció vezetőjének helyettesévé, július 4-én pedig még a Szovjet Megszálló Csapatok Csoportjánál az NKVD meghatalmazottjává is. Mindeközben megmarad belügyi népbiztoshelyettesnek is. Innentől kezdve Szerov kezében van a legyőzött nagyhatalom irányításának szinte minden szála: az új hatalmi szervezetek megalakításától kezdve a lakosság élelmiszerellátásán át a háborús bűnösök felkutatásáig.

Szem előtt tartva, hogy az Adminisztráció vezetője a bajtársa, Georgij Zsukov marsall lett, Szerovról bátran állíthatjuk: a háború utáni Németországban, ha nem is az első, de a második legfőbb ember lett.

Sztálin viszont nem csak és főként nem amiatt tartotta őt a megszállt zónában, hogy elkapja a menekülő nácikat és megmentse az éhhaláltól a németeket. Alighanem a legfontosabb feladat, amellyel Szerovot megbízta, az volt, hogy „Kutassa fel mindazt, ami érdekes lehet a hadiipar számára: rakétákat, repülőgépeket, rádiókat stb.!"

A háború végére a német tudósok alaposan megelőzték a Szovjetuniót a hadieszközök kidolgozásában. Az általuk összeszerelt reaktív V-rakéták a világon elsőként hajtottak végre szuborbitális repülést.

A szövetséges csapatok a háborúban még vállvetve harcoltak a közös ellenség ellen, a titkosszolgálataik viszont már titkos háborút folytattak egymással azért, hogy megszerezzék a Harmadik Birodalom titkos technológiáit. Az amerikaiak jártak a legnagyobb szerencsével: az ő csapataiknak sikerült elfoglalniuk elsőként Türingiát, ahol a rakétagyártás zajlott.

Mihelyt ismeretessé vált, hogy ez a terület a szovjet megszállási övezetbe fog kerülni, a szövetségesek leszerelték és a nyugati szektorba szállították az összes berendezést és laboratóriumot, elvitték a dokumentációt, a mintadarabokat, sőt, magukat a konstruktőröket is és tudósokat is; csak azért, hogy ne jussanak az oroszok kezére. Maguk után – szó szerint – csak az üzemek és laboratóriumok csupasz falai maradtak.

Éppen Szerovra vár a feladat, hogy a legendás tudósokkal – Koroljovval, Gluskóval*, Csertokommal, Piljuginnal – feltámassza a megsemmisített gyártást. Erőfeszítésüknek köszönhetően néhány év múlva a Szovjetunióban is lesznek rakéták. Az ezekhez szükséges komponenseket Németországból szerzik meg – szintén Szerov közvetlen részvételével.*

Látható, hogy a szerző szinte egyáltalán nem nyúlt hozzá régi naplófeljegyzéseihez, amelyeket az események idején azon nyomban lejegyzett – eltekintve néhány későbbi kiegészítő megjegyzéstől.

MÁJUS

Május 3-án este felhívtak Moszkvából, átadták azt az utasítást, hogy jelenjek meg Sztálin elvtársnál. Amikor jelentettem Poszkrjobisevnek, hogy megérkeztem, azt mondta, hogy déli 12 órakor legyek a Kremlben. Ott azonnal be is mehettem Sztálin elvtárshoz…[1]

[1] Valószínűleg itt tévedés van a dátumban. Sztálin titkárságának naplói szerint Szerov 1945. május 2-án este 18.45 és 19.15 között volt bent Sztálinnál.

Azután röviden felvázoltam a berlini helyzetet, majd Sztálin elvtárs azt mondta: „Na, most már a németeknek maguknak kell megszervezniük Németországban a demokratikus hatalmat".

Aztán így folytatta: „Tegnap járt nálam W. Pieck* és W. Ulbricht*. Elmondtam nekik mindent, mit kell csinálniuk. Keresse fel itt Moszkvában Piecket és Ulbrichtot, vigye őket is meg a Német Kommunista Párt KB-tagjait is magával egy repülőre, induljanak el Németországba! Ott aztán állítsák oda a saját embereiket a magisztrátusok élére, és kezdjenek el intézkedni! Nincs miért itt tovább ülniük".[2]

Aztán Sztálin megkérdezte: „Mikor indulnak?" Azt feleltem: „Holnap reggel". Ő ezzel egyetértett.

Aztán Sztálin rám nézett, azt mondta: „Gondosan, ismétlem, gondosan fel kell derítenie, hol állították elő a németek a V-1-et és a V-2-őt, a reaktív repülőgépeket és egyéb haditechnikai újdonságokat!", majd egészen közel jött hozzám és megkérdezte:

„Hallott róla, hogy a Balti Fronton a háború utolsó hónapjaiban a németek bevetettek néhány propeller nélküli vadászgépet? Mert nekem ezt jelentették a repülősök".

Mondtam, hogy nekem meséltek erről a repülősök.

„Akkor ezt a technikát feltétlenül meg kell szerezni! Egyáltalán, a KB nagy felelősséggel ruházza föl magát e kérdéseket illetően. Jelentsen mindenről! Amit kell, segítünk".[3]

Ezt követően elköszöntünk egymástól, én kijöttem. Amikor kiléptem a dolgozószobából, megkérdeztem Poszkrjobisevtől, hol laknak a németek, ő pedig azt mondta, hogy a Gorkij utcában egy szállodában, a Jeliszejevszkij üzlet környékén.

A szálloda harmadik emeletén megtaláltam Wilhelm Pieck szobáját, bekopogtam. A nővére nyitott ajtót, azt mondta, Wilhelm beteg, nem bír felkelni az ágyból. Igaz, ekkoriban már 70 év körül járt.

[2] Sztálin nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy kiket válogassanak össze Németország szovjet részének irányítására. Erre a szerepre Wilhelm Pieck a lehető legalkalmasabb személy volt: ő volt az egyik alapítója a Német Kommunista Pártnak, Rosa Luxemburg és Ernst Thälmann harcostársa volt. Utolsó tíz évét a Szovjetunióban töltötte, és természetesen teljes egészében a Kreml ellenőrzése alatt állt. Hasonlókat lehetetett elmondani a régi földalatti kommunistáról, Walter Ulbrichtról is. 1945 májusában-júniusában a szovjet légi szállítás gépein három csoportban Berlinbe viszik Németország jövendő vezetőit. Hamarosan kezdeményezni fogják az új, a Német Szocialista Egységpárt (NSZEP) megalapítását a szovjet megszállási övezetben, 1949-ben pedig, az NDK megalakulásakor ők fognak állni az állam kormányrúdjánál. Pieck lesz az NDK első elnöke, Ulbricht a NSZEP főtitkára, majd az Állami Tanács elnöke.

[3] A német hadi- és tudományos-technikai fejlesztések az 1930-as – 1940-es években sok vonatkozásban megelőztek mindent, amit ebben az időben a világ többi országában alkottak. Különösen sikeresnek bizonyult a Harmadik Birodalom rakétaprogramja, amelyet a feltaláló Wernher von Braun irányított (aki, miután amerikai fogságba került, az USA-ban dolgozott, az 1950-es – 1960-as években pedig a NASA egyik vezetője volt). A vezetésével megalkotott reaktív légitorpedó, a V-1 hatótávolsága 250 kilométer volt (amit később 400 kilométerre fejlesztettek), felhasználták Nagy-Britannia, valamint Belgium, Franciaország és más országok bombázására is. A V-1 a későbbi szárnyas rakéták prototípusa lett. A világ első, nagy hatótávolságú ballisztikus rakétája, a V-2 pedig, amelyet szintén von Braun fejlesztett ki, amelyet a Wermacht a háború végén fogadott el fegyverként, a történelem első olyan mesterséges objektuma volt, amely szuborbitális repülést hajtott végre. Minden későbbi ballisztikus és kozmikus rakétafejlesztés a Szovjetunióban is, az USA-ban is és más országokban is a V-2 tapasztalatára épült.

Röviden elmondtam a nőnek, hogy másnap reggel elrepülök, valószínűleg velem jön Ulbricht meg a többi német elvtárs is, mire ő behívott Pieck szobájába, Pieck pedig azt mondta, hogy akkor most velem fog tartani Ulbricht, ő pedig majd néhány nap múlva utánunk jön.

Odamentem a szomszédos lakosztályhoz, ahol Ulbricht lakott. Kopogtatásomra egy alacsony nő nyitott ajtót, mint később megtudtam, a titkárnője volt, aki később a felesége lett. Elmondtam neki látogatásom célját. A nő beszólt, hogy „Walter", mire egy nagydarab, ereje teljében lévő férfi lépett elő, egyetlen gatyában.

Amikor köszöntöttük egymást, megéreztem a kézszorítását. Aztán átadtam neki Sztálin utasítását, mondtam neki, hogy az elvtársaival együtt készüljön a repülőútra…

Másnap elrepültünk Berlinbe. Berlinben a reptérről elvittem a németeket egy előre előkészített helyre, a jövendő német hatalom emberei munkához láttak. Ulbrichttal együtt volt még négy vezető meg a felesége. Georgij Konsztantyinovics Zsukovnak elmeséltem a Sztálinnal folytatott beszélgetést és az utasításait.

Egyenesen meg kell mondanom, hogy a következő napokban sokat szenvedtem velük, mert annyira gyámoltalanok és határozatlanok voltak. Bármely apró [dologban] segítségre szorultak…

A német elvtársak megérkezésével, élükön Ulbrichttal, aztán W. Pieckel, az életünk pezsegni kezdett.

A hadseregnél viszont, mintha csönd állt volna be. Készülődni kezdtek a leszerelésre. Leszolgálták az idejüket, kivívták a Győzelmet, most mehetnek haza. A megérdemelt pihenésre. Mindenki örül.

Én is arra számítottam, hogy a misszióm befejeződött, készültem Moszkvába, mivel hivatalosan a SZU belügyi népbiztoshelyettesének számítottam.

Mellesleg, a családommal se tudtam lenni a háború egész ideje alatt. A gyerekek nőnek, én meg sehol.

A napokban egy beszélgetés során G. K. azt mondja nekem: „Foglakozz csak a németekkel, ezt mondta a Gazda!" (vagyis Sztálin).

Én pedig végrehajtó ember vagyok, úgyhogy elkezdtem foglalkozni velük.

A kapituláció aláírásának másnapján megérkezett Berlinbe A. I. Mikojan, megismerkedett a város helyzetével, és ami a legfontosabb (ahogy számomra a vele folytatott beszélgetésből kiderült), Moszkvában az iránt érdeklődnek, hogyan van itt megszervezve a németek (a lakosság) ellátása, és mi a rendje.[4]

Elindultunk (Zsukov és én) vele a városba, bementünk néhány pékségbe, ahol megkóstolta a frissen sütött kenyeret, aztán boltokba, ahol a kenyeret árusítják.

Meg kell mondanom, hogy a németek tényleg akkurátus népség. Ők maguk szervezték meg a kenyérosztást, közben nincs semmiféle visszaélés.

Anasztasz Ivanovics, miután megtanácskozta velem, úgy döntött, hogy tart egy értekezletet Gross-Berlin kerületi polgármestereinek. Ezek körülbelül olyanok, mint a mi

[4] Anasztasz Mikojan, a Népi Komisszárok Tanácsának elnökhelyettese, a PB és az ÁVB tagja 1945. május 11-én látogatott el Berlinbe. Mint az ellátásért felelős politikust, természetesen különösen érdekelte az a kérdés, amivel az ő hivatala is foglalkozott.

végrehajtó-bizottsági elnökeink. Az értekezletet a karlshorsti klubban szerveztük meg. Nagyjából 150 ember gyűlt össze a mi kerületi helyiőrség-parancsnokainkkal együtt.

A gyűlést én nyitottam meg, bemutattam Anasztasz Ivanovicsot. Aztán ő mondott beszédet, rámutatva, hogy a háború befejeződött, mi, oroszok, nem vagyunk bosszúálló nép, bár a hitleristák óriási veszteségeket okoztak a szovjet népnek, ezért a fejükkel fizettek. Most pedig meg kell szervezni a demokratikus Németországot.

Előadása végén elkérte tőlem azt az élelmiszerlistát, amelyet a Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció hagyott jóvá minden egyes német állampolgárra, elkezdte felolvasni, a tolmács pedig fordította.[5]

Amikor a kávéfejadaghoz ért – 200 gramm egy főre havonta –, odasúgtam neki, hogy mondani kell, hogy „valódi kávé". Anasztasz Ivanovics kezdetben nem tulajdonított jelentőséget a megjegyzésemnek, csak annyit mondott, hogy „világos, hogy valódi kávé", de amikor ezt bejelentette, a teremben taps tört ki.

A gyűlés után Anasztasz Ivanovics megkérdezte tőlem: „Ezzel mi a helyzet?" Én pedig azt válaszoltam: „A németek nagyon szeretik a kávét. Hitler az egész háború alatt fűrészporral meg árpadarával kevert pótkávéval itatta őket. Ezért váltott ki a »valódi« szó tapsot". Anasztasz Ivanovics azt mondta: „Látod, egy hét alatt kiismerted a németeket!"

Egyébként a németekkel nagyon óvatosnak kell lenni. Ha az ember kézben tartja őket, akkor hallgatnak rá, szeretik alárendelni magukat, de mindezzel együtt nagyon szemtelenek is. Ha megérzik, hogy kapni lehet valamit, akkor képesek galléron ragadni, és kirázni az emberből…

A napokban, Mikojan elutazását követően V. D. Szokolovszkijjal összehívtunk 35-40 gyárost, hogy állítsák helyre az ipari és élelmiszerüzleteket, a gyártást, a városi helyőrségi parancsnokok engedélyével kezdjék meg a termelést és a kiskereskedelmet. Nagyon jól fogadták. A németek felvidultak.

A gyűlés után rendeztettem nekik egy kis fogadást, hogy érezzék a Szovjet Katonai Adminisztráció tekintélyét. Amikor mindent megettek és megittak, márpedig nagyon szeretnek a hozzájuk közel állók kontójára enni-inni, néhányan azonnal odajöttek hozzám: „Herr General, az utasításai megvalósításához szükségünk van 10 autóra, gumikra, benzinre stb." Ráadásul a beszélgetés hangneme ekkor már nem kérő, hanem követelő.

Én persze kitértem előlük, mondtam, hogy [kérjenek] a tartományi közúti forgalmazótól, a helyőrségi parancsnokok pedig el tudnak venni azoktól, akiknek van fölösleges. Utasítottam őket, hogy térjenek vissza a rendeltetési helyükre, csinálják, amit mondtam. Ilyenek a németek!

[5] A polgári lakosság élelmiszerellátása a szovjetek által megszállt területeken nagy nehézségekbe ütközött: mindenképpen népszámlálást kellett tartani, felosztani a lakosságot ellátási kategóriákra, összeírni az élelmiszertartalékokat, megszervezni a tárolásukat stb. stb. A fejadagok igen alacsonyak voltak. Például az 1945. augusztus 20-tól szeptember 16-ig terjedő időszakra, vagyis majdnem egy hónapra a Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció a Türingiai Szövetségi Területre egy felnőttre 6 kg kenyeret, 700 gramm húst (nem minden kategóriában), 300 gramm zsiradékot (nem minden kategóriában), 0,5 kg cukrot, 750 gramm gyümölcsízt, 300 gramm kását és tésztát, 10 kg burgonyát és 100 gramm kávét (azzal szemben, amiről Szerov ír, a dokumentumok arról tanúskodnak, hogy ez nem valódi kávé volt, hanem pótkávé) állapított meg. (ГЛИРФ. Ф. 7184. Оп. 2. Д. 1. Л. 22–27.).

Éjjel egykor bejön hozzám az adjutánsom, azt mondja: „Éppen most olvasták be a moszkvai rádióban a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének határozatát, amely szerint az 1. Belorusz Front hét tábornokának, köztük Malinyinnak, Szokolovszkijnak és önnek a Szovjetunió Hőse kitüntetést adományozzák".[6]

Nagyon váratlanul ért ez, hiszen sem Zsukov, sem a Katonai Tanács tagja, Tyelegin egy szót se szólt nekem erről, nem kértek tőlem semmilyen adatot sem. Aztán szó szerint öt perc múlva felhívott Tyelegin (Zsukov ekkor Moszkvában volt), gratulált. Én megköszöntem a front Katonai Tanácsának, hogy felfigyeltek rám.

Másnap, úgy délután kettő körül felhívott Zsukov, aki közben visszaért Moszkvából. Gratulált a Szovjetunió Hőse kitüntetéshez, majd átadta a kagylót Visinszkijnek – a politikai tanácsosnak, akit nem régen neveztek ki a Szovjet Katonai Adminisztráció vonalán.[7]

Visinszkij szintén gratulált és megkérdezte: „Mit fogsz most csinálni?" Azt feleltem: „Valószínűleg ugyanazt, amit ti is készültök tenni: megebédelek". „Tudnál nekem meg Georgij Konsztantyinovicsnak is adni valami harapnivalót?" Erre azt feleltem: „Nem tudom, elég bőséges lesz-e, de valami csak akad". „Akkor már indulunk is hozzád".

Gyorsan szóltam, hogy három személyre terítsenek. Valóban, 20 perc múlva ott is voltak mind a ketten, mindketten vidámak. Kiderült, hogy Zsukovot aznap tüntették ki harmadszor a Szovjetunió Hőse kitüntetéssel.

Gratuláltunk egymásnak. Aztán az asztalnál megemlékeztünk még néhányszor erről a fontos eseményről.

Amikor ittunk már egy kicsit, Zsukov harmonikást követelt. Kérdezem tőle: „Minek az neked?" „Hogyhogy, hát nem akarod, hogy Andrejjel táncoljunk egyet neked?" Mondom neki: „Csak tessék!" Emlékeztem rá, hogy a páncélozott járművemben volt egy törzsőrmester, aki nagyon jól harmonikázott, magánál is hordta a harmonikáját.

Amikor előállt a harmonikás, Zsukov és Visinszkij összekapaszkodott és táncolni kezdett. Egészen meglepett, hogy milyen jól táncolt Visinszkij.

Zsukovot persze nehéz lenne túlszárnyalni. Zsukov nagyon jól táncolt, de Visinszkij abban az időben már majdnem 70 éves volt,[8] ennek ellenére úgy táncolt, mint egy fiatal legény. Elüldögéltünk még vagy másfél órát, beszélgettünk az előttünk álló feladatokról, aztán elváltunk egymástól.

JÚNIUS

Egyre nehezebb leírnom az eseményeket egy sor lényeges ok miatt.
Először is, kevés időm marad rá, mivel éjjel-nappal rájuk kell néznem a németekre, irányítanom őket, mert váratlan kérdések merülnek fel, váratlan események történnek.

[6] Szerovnak és más olyan tábornokoknak és tiszteknek, akik kimagaslóan teljesítettek Berlin bevételénél, Zsukov marsall előterjesztése alapján 1945. május 29-én ítélték oda a Szovjetunió Hőse kitüntetést.
[7] A. Visinszkijt a Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció vezetője mellé 1945. május 30-án nevezték ki politikai tanácsosnak.
[8] A. Visinszkij ekkor valójában 62 éves volt (1883 októberében született).

Másodszor, gyakran el kell hagynom Berlint, ki kell mennem vidéki városokba: Lipcsébe, Halléba, Mecklenburgba, Jénába, Weimarba, Drezdába stb.

No és harmadszor, megkaptam a feladatot Moszkvából, hogy kezdjek el komolyan foglalkozni a Szovjetunió számára különösen értékes hadiipari jellegű gyárak leszerelésével. Ezért, úgy látszik, lesznek kihagyások néhány másodrendű esemény leírásában, de törekszem a lényeg lejegyzésére.[9]

A napokban táviratot kaptam Sztálintól, hogy gondolkodjunk el rajta, milyen apparátust lehetne létrehozni Németországban a németek életének adminisztratív irányítására, hogyan kellene elnevezni, annak tudatában, hogy Zsukov marsall lesz a vezetője. Vagyis úgy néz ki, hogy Zsukov Németországban marad.

Összejöttünk ez ügyben Zsukovnál. Visinszkij, aki a Főhadiszálláson politikai tanácsos volt, V. D. Szokolovszkij, én és a front vezérkari főnöke, M. Sz. Malinyin.

Meghánytuk-vetettük, úgy nézett ki, hogy minden olyan kérdést, amellyel ez a szervezet foglalkozni fog, átbeszéltünk, minden világos volt. De mihelyt a megnevezéshez értünk, azonnal támadt egy kis bökkenő. Zsukov meg én egyetértettünk abban, hogy legyen a megnevezés „Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció főparancsnoka".

Visinszkij politikai okok miatt ellenezte a „főparancsnok" szót, mert a németek tartani fognak ettől a szótól. Ezért ő azt javasolta, hogy nevezzük „főnöknek". Kezdetben én ezt a szót túlságosan civilnek éreztem, márpedig a németekkel keményebben, katonásan kell bánni. Úgyhogy én elleneztem. Aztán a végén mégiscsak kiegyeztünk abban, amit Visinszkij javasolt.

Megküldtük Moszkvának a választ, előírtuk a tisztségeket. Bár Zsukov erről nekem mindeddig még semmit sem mondott, rájöttem, hogy hogy szóltak már neki, hogy engem nevezzenek ki helyettesnek. Én ezt elleneztem, akkor minden világossá vált. Azt mondta, hogy a Gazda maga nevezte meg Szerovot helyettesnek. Nincs mit tenni, Moszkvában jobban tudják.

Másnap Zsukov elmondta, hogy felhívta Sztálin,azt mondta neki, hogy a Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció vezetői állományát publikálni kell a moszkvai és a berlini lapokban. Zsukov ezzel egyetértett.

Sztálin elvtárs ekkor megkérdezte: „Hogyan tegyük közzé Szerov rangját? Hiszen ő második fokozatú állambiztonsági komisszár?" Zsukov pedig ezt felelte: „Ez a rang a vezérezredesi rangnak felel meg, úgyhogy publikáljuk így!"

[9] Az arról szóló döntés, hogy Németországnak kompenzálnia kell azt az anyagi veszteséget, amelyet a többi országnak okozott, a jaltai konferencián született 1945 februárjában, ugyanazon év júliusában-augusztusában konkretizálták a Potsdami konferencián. A szovjet csapatok által elfoglalt német területeken az ipari létesítményeket szinte azonnal felügyelet alá vette és összeírta a hadizsákmánygyűjtő szolgálat. Leszerelésük és a Szovjetunióba szállításuk azonban, amelyhez képzett munkaerőre és speciális technikára volt szükség, csak 1945 nyarától kezdett nagyobb ütemben megvalósulni. 1948. július 1-jéig összesen 3.500 ipari létesítményt (köztük 449 hadiipari üzemet), 339.000 esztergagépet, 44.000 sajtológépet, 202.000 villanymotort, 96.000 áramfejlesztő telepet, 3.164 gőzkazánt, 976 hordozható áramfejlesztő állomást, 9.340 transzformátorállomást és sok más értékes berendezést szállítottak ki az országból. (Семиряга М. И. Как мы управляли Германией. М.: РОССПЭН, 1995. С. 124, 150, 153). Ezen kívül kivittek a Szovjetunióba laboratóriumi berendezéseket, sporteszközöket, hangszereket, autókat, vasúti és mezőgazdasági gépeket, szarvasmarhaféléket stb. stb. Ami talán még fontosabb, szakembereket: mérnököket, konstruktőröket, tudósokat.

Másnap megkaptuk a moszkvai lapokat, amelyekben már közölték is: Zsukov az Adminisztráció főnöke, az első helyettese Szokolovszkij, a két másik helyettese Szerov és Koval*.[10]

Nem sokkal később közölték a lapokban az NKVD-munkatársak rangjának tábornoki ranggá alakítását is. Néhány elvtársam felhívott Moszkvából, hogy az én szerencsés kezemnek köszönhetően az ő rangjukat is katonai ranggá változtatták.[11]

A Szovjet Katonai Adminisztráció (SZVAG) számára kisajátítottuk Karlshorstban (Berlin egyik elővárosában) az egykori hadmérnöki iskola épületét és a hozzá tartozó kiszolgáló épületeket, ahol elhelyezést kapott az összes szolgálatunk.

Alárendeltjeim közé tartoztak a németországi városok és tartományok helyőrségi parancsnokai, a gazdasági kérdések (az ipar, a közlekedés, a kommunális ellátás helyreállítása) pedig egy másik helyettes, a civil kereskedelmi ügyekkel foglalkozó Koval alá tartoztak. A városokban pedig a városi helyőrségi parancsnok alá tartozott minden szovjet képviselő és a német adminisztráció. A helyőrségi parancsnoknak volt egy gazdasági ügyekért és egy politikai ügyekért felelős helyettese.

Egyébként mi magunk éppen csak hozzáláttunk a szervezéshez, az élet viszont már cselekvést követel – döntést, ellátást, étkeztetést stb. Nekem viszont ilyen dolgokban semmiféle tapasztalatom nincsen, úgyhogy kénytelen vagyok a magam esze szerint eljárni.

Nem mentettek fel közben a legfőbb feladat alól sem: leleplezni az aktívan működő fasisztákat, kártevőket és egyéb gazembereket. Meg a reaktív technikát és a rakétákat. Egyszóval, egyelőre nemcsak nekem vannak nehézségeim, hanem a munkatársaimnak is, akiknek szintén nincs meg a megfelelő tapasztalata.

Tegnap eljött hozzám Ulbricht, kérte, hogy adjak neki helyet a KB működéséhez, én pedig félig-meddig tréfásan ráüvöltöttem, hogy: „Ti vagytok a gazdái az új Németországnak, sajátítsatok ki bármilyen épületet, és nevezzétek ki a NKP KB székhelyének!" Ulbricht elmosolyodott, majd mondta: „Jawohl, jawohl!"

Aztán felolvasta nekem a német kommunista párt nyilatkozatát a német néphez, amelyben szó volt a párt tényked̄ésének antifasiszta programjáról, a demokratikus Németország megalakításáról.

[10] A SZU NKT 1945. június 6-i, „A Németország szovjet zónájának irányításával foglalkozó Szovjet Katonai Adminisztráció felállításáról" szóló határozata elfogadta a Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció (német elnevezése alapján a SMAD - Sowjetische Militäradministration in Deutschland, orosz elnevezése alapján a SZVAG – Szovetszkaja vojennaja adminyisztracija v Germanyiji) szervezeti felépítését, céljait és feladatait. A SZVAG főnökévé G. Zsukovot, négy helyettese közül az egyiknek (a polgári ügyekért felelősnek) pedig I. Szerovot nevezték ki. Ettől kezdve Szerov – más kötelezettségei mellett – felelt a SMAD által hozott intézkedések hétköznapi életbe való átültetéséért a szovjetek által elfoglalt minden németországi területen, többek között a helyi végrehajtói és törvénykezési hatalom megszervezéséért, annak ellenőrzéséért, a férfilakosság mobilizálásáért és a Szovjetunióba, a helyreállítási munkálatokra (a „munka frontjára") küldéséért, azoknak a német létesítményeknek (többek között leszerelt üzemeknek) felkutatásáért és kiszállításáért, amelyeket a Szovjetunió hadizsákmányként elvett.

[11] A SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1945. július 6-i, „AZ NKVD és az NKGB vezetői állománya rendfokozatairól, egyenruhájáról és rangjelzéseiről" szóló határozata az állambiztonsági szervezetek speciális rendfokozatait általános katonai rendfokozatokká minősítette át. Már 1945. július 9-én kijött a SZU NKT határozata, amely a Lubjanka 203 vezetőjét „minősítette át". Berija, a GB főkomisszárja ennek megfelelően a Szovjetunió marsallja lett.

Azt javasoltam neki, minél hamarabb tegyék közre ezt a nyilatkozatot. Június 11-én már publikálták is.

Egyébként egyelőre mi magunk is oda szállásoltuk el magunkat, ahová éppen sikerült, de mint hódítók, már nagy lendülettel kerestük magunknak a megfelelő helyeket. Nekem pedig sürgősen találnom kellett olyanokat, akik a tartományok, különösen a berlini kerületek vezetői lesznek.

A munka irányítására minden tartományban operatív szektort állítottam fel az NKVD munkatársaiból.

Mivel az ÁVB döntése szerint továbbra is Németországban kell maradnom, kértem Moszkvát, hogy küldjenek nekem néhány német hadifoglyot, akik a táborokban valamely antifasiszta szervezet tagjai voltak, pozitív benyomást keltettek, és alkalmasak lehetnek vezetői beosztásra.

Néhány nap múlva küldtek is nekem néhány németet. Lekádereztem őket, aztán kineveztem őket vezetői tisztségekre.

Berlin rendőrfőnöki posztjára kinéztem magamnak egy 34 éves, nagydarab fiút, aki a német hadsereg főhadnagya volt, harcolt Sztálingrádnál, bátorságáért vaskeresztet kapott. A neve Markgraf* volt. Őt hagytam egyedül az irodámban, felajánlottam neki Gross-Berlin rendőrfőnöki posztját. Abban az időben a szövetségesek még nem voltak Berlinben, úgyhogy Berlin teljes egészében hozzánk tartozott.

Markgraf főhadnagy, talán szerénységből, azt mondta, hogy nincs őneki olyan vezetői tapasztalata, ami a rendőrfőnökséghez kell, de nagy ellenvetést nem tett. Erre azt feleltem neki, hogy de hiszen korábban a rendőrségnél szolgált. Erre azt válaszolta, hogy egy rendőr pozíciója nem egyenrangú a felkínált pozícióéval. Végül mégis megegyeztünk.

Megadtam neki minden szükséges utasítást: hogy szervezze meg a rendőrfőnökséget, gyorsan tegyen rendet a városban, szálljon szembe a mindenféle bűnözői és fasiszta elemekkel, rendszeresen jelentse nekem, hogyan teljesíti a feladatait.

Beszélgetésünk végén mondtam neki, hogy a főhadnagyi rang egy rendőrfőnök számára nem éppen megfelelő, és „e naptól kezdve ön ezredes". Megköszönte, majd elindult kifelé az irodából.

Amikor az ajtóhoz ért, úgy döntöttem, visszahívom még, hogy ellássam még néhány utasítással, odaszóltam neki: „Jöjjön vissza!" Markgraf, anélkül, hogy egy csöppet is zavarba jött volna, sarkon fordult, vigyázzba vágta magát, és azt mondta: „Markgraf ezredes, szolgálatára!" Mintha már vagy öt éve ezredes lett volna.

A napokban elhatároztam, hogy kimegyek Zossenbe, a Maybach I. és a Maybach II. bunkerekhez, amelyekről Fritzschétől hallottam, azt feltételezve, hogy esetleg találok ott valami érdekeset.[12]

Zossen úgy 40 kilométerre, dél-nyugatra helyezkedik el Berlintől, egy erdős területen. A vezetési pont kétszintes fő épületei (Maybach I.) semmiben sem különböztek a

[12] A Berlinhez közeli kisvárosban, Zossenben volt a Wehrmacht szárazföldi haderejének főparancsnoksága (OKH). 1945-ben ugyanitt, Wünsdorfban foglalta el hadiszállását a Németországi Szovjet Hadseregcsoport (GSZOVG), a későbbiekben Nyugati Hadseregcsoport (ZGV) vezérkara; ezt az egységet vonta ki Németországból 1994-ben a „vezénylő" Jelcin.

közelben lévő többi háztól. Viszont ebben a házban a föld alatt volt még két szint, kb. egy méter vastag betonfalakkal.

Az alagsori helyiségek fel voltak szerelve mindennel, ami egy vezetési ponthoz kell, telefonvonallal, rádióval, légcserélővel, mint egy széfnek, olyan vasajtókkal és biztos reteszekkel. Egy ilyen óvóhelyet nem rombolt volna le még egy öttonnás légibomba sem. A helyiségekben, mint a birodalmi kancellárián, rengeteg szétdobált és elégetett papír, mappa, domborzati térkép volt. Maradt némi élelmiszer is. Látható, hogy erről a vezetési pontról úgy menekültek el a németek, amikor közeledtek a tankjaink, mint patkányok a süllyedő hajóról. Zossenben semmi érdekeset nem találtunk.

A Maybach I-től kb. 300 méterre egy másik épületegyüttes (Maybach II.) is található, ahol a szárazföldi csapatok főparancsnoksága (OKH) helyezkedett el, élén Keitel vezértábornaggyal, aki a főparancsnokság vezetője volt. A vezérkari főnöke Jodl vezérezredes* volt.

A két Maybachot földalatti folyosó kötötte össze. Habár annak idején a helyszínen meggyőződtünk róla, hogy Hitler és Goebbels holttestét találtuk meg, de ismerve a szigorú moszkvai előírásokat és a Főparancsnok büntetéseit, szükségesnek tartottam, hogy bajtársaimnak kiadjak még egy sor utasítást annak érdekében, hogy megerősítsük annak tényét, hogy mit találtunk, és abból mi következik.

Néhány nap múlva jelentették, hogy elfogtak egy német fogorvost, Echtmant, aki éveken át kezelte a Führer fogait. Egy alapos kihallgatás során a fogorvos elmondta, hogy nem sokkal Hitler házasságkötése előtt behívatták Hitlerhez, aki szerette volna pótoltatni az egyik fogát. Kogan elvtársnő* tolmácsolt a 3. hadseregtől.

Miután a fogorvos megnézte Hitler fogait, néhány nap múlva a hiányzó fog pótlására csinált neki egy műfogat, és hogy ezt beilleszthesse neki, nem koronát készített, hanem egy arany hidat, amelyhez hozzáillesztette ezt a műfogat, aztán a hidat felerősítette egy egészséges fogra. Mindeközben azt is elmondta, hogy melyik oldalon és hányas fogról van szó. Megtaláltuk a beteglapot is, meg az egész eljárás leírását is.

Úgyhogy a bajtársaimnak ki kellett menniük oda, ahol Hitler el volt temetve, kiásniuk a holttestet, kivenni az állkapcsot, ellenőrizni, hogy helytálló-e az, amit a fogorvos vallott. Amikor az ellenőrzés során minden megerősítést nyert, és biztosak voltunk benne, hogy nem maradt semmi kétség, leültünk, hogy leírjuk, amit felfedeztünk.

Mindent a megfelelő dokumentumokkal és fotókkal alátámasztva állítottunk össze, elküldtük Moszkvába. Részletesen elmeséltem Zsukov marsallnak is. Igaz, ő a részletek iránt nem mutatott különösebb érdeklődést, mivel ennél fontosabb kérdések voltak nála napirenden – a jaltai konferencia döntéseinek végrehajtása, Németország és Berlin övezetekre osztása, valamint a Németország demokratizálását érintő belső kérdések eldöntése a Szövetséges Ellenőrző Tanácsban.

Ellenőrizni kellett egy sor más információt is, amelyek az ügynökségtől érkeztek. Az ellenőrzések során olyan információhoz is jutottunk, mely szerint Bormann és Axmann* (a fasiszta ifjúsági szervezet vezetője) állítólag egy páncélozott járművön szöktek meg Berlinből. Hogy állítólag az egyik utcában forgalmi dugó keletkezett, és az egyik ház emeletéről gránátot dobtak le arra a páncélozott járműre, amelyikben

Bormann utazott, a robbanás során megsérült – de ennél többet nem sikerült megállapítani.

Nem zárom ki, hogy ez a legenda jól jött a hozzá közelállóknak, hogy elfedjék a valóságot, mivel külföldön makacsul terjedtek olyan híresztelések, melyek szerint Bormann életben van, plasztikai műtétet csináltatott, felismerhetetlenné vált.[13]

Járt nálam jelentést tenni Vagyisz (a különleges ügyosztály vezetője). Elmesélte, hogy Abakumov szorongatja, hogy mindenről neki jelentsen, nem pedig nekem. Mondtam neki, hogy amíg nem születik olyan döntés, amely hatályon kívül helyezné az ÁVB határozatát, addig ennek a régi ÁVB-döntésnek megfelelően kell működnie, aztán majd meglátjuk.[14]

Abakumov a napokban küldött egy operatív csoportot, élén Kakucsajával*, hogy szervezzék meg Nyugat-Németország területén a hírszerzést. Kakucsaja eljött hozzám, elmondta, milyen feladatokkal bízták meg stb. Kéri az elhelyezését, az ellátását stb.

Kakucsaja nem igazi munkatárs, lehet, hogy jól tud inni, szórakozni, mint minden grúz, de munkát ne várjon el tőle senki. Még ide is hozott [magával] grúz borokat, sajtokat és más étkeket, meg persze a saját grúz embereit. Szóval, „munkához látnak".[15]

Tegnap Georgij Konsztantyinovics Zsukov a jelenlétemben adott utasítást Malinyinnak, hogy készítsen elő egy termet a szövetségesekkel folytatandó tárgyaláshoz – a szövetségesek június 5-én érkeznek ide. Úgy döntöttünk, hogy Wendenschlossban, a Wannsee-i tó partján álló egyik házban fogadjuk őket, ahol egy egykori jachtklubban

13 Martin Bormann-nak, a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt utolsó vezetőjének – akit a nemzetközi bíróság a távollétében ítélt halálra – sorsa hosszú időn át tisztázatlan maradt, ami táptalaja lett a meneküléséről és csodás megmeneküléséről szóló mindenféle híresztelésnek. Egy bizonyos Borisz Tartakovszkij például írt egy egész brosúrát, amelyben komolyan bizonygatta, hogy Bormann a szovjet hírszerzés beépített ügynöke volt, az NKVD kimentette az égő Reichstagból (ráadásul a műveletet közvetlenül Szerov vezette), és 1973-ban halt meg. (Тартаковский Б. Мартин-Борман – агент советской разведки. M.: Отечество. 1992).
Egy évvel korábban, 1972-ben viszont berlini munkások, akik föld alatti kábeleket fektettek le, olyan ember maradványait találták meg, aki hasonlított Bormannra. 1998-ban, amikor a tudomány olyan szintre jutott, német szakemberek elvégezték a DNS-vizsgálatot, amely végérvényesen igazolta: ez valóban Hitler személyi titkárának holtteste volt. A halál oka: ciánkálimérgezés.
Ez teljesen egybevág a Hitler-Jugend vezetőjének, Arthur Axmann-nak vallomásával, aki 1945 májusában Bormann társaságában igyekezett megszökni Berlinből. A kihallgatásokon elmondta, hogy Bormann az utolsó pillanatban nem vállalta, hogy kitörjön a megszállt városból, az ő, Axmann szeme láttára harapott össze egy ciánkáli ampullát. Axmann-nak egyébként hamis dokumentumokkal sikerült elhagynia Berlint, és csak decemberben sikerült őt elfogni Bajorországban.

14 Bár a háború már befejeződött, a SZMERS Németország területén működő alosztályai továbbra is Szerov operatív rendelkezésében maradtak, ami Abakumovban elégedetlenséget váltott ki. Egy 1945. június 22-i levelében a SZMERS Kémelhárítási Főosztályának vezetője panaszkodott Berijának Szerovra, aki állítólag teljességgel maga alá vonta a katonai kémelhárítást. Abakumov közölte, hogy megtiltotta a beosztottjainak, hogy Moszkva engedélye nélkül bármilyen anyagot is átadjanak az NKVD megbízottjának, hogy jelenjenek meg a hívására, kérte Beriját, hogy „utasítsa rendre Szerovot". Ezekbe a csatározásokba azonban a népbiztos akkor nem szállt be. Aztán a konfliktus újabb erővel ismét kiéleződik.

15 A levéltári dokumentumokból ítélve az egykori grúziai belügyi népbiztost, Varlam Kakucsaját azért küldték Németországba, hogy megszervezze a hírszerzést a Nyugati Övezetben, az emigránsok körében. Sokáig marad Berlinben. 1945 októberében kinevezik Szerov helyettesévé, az NKVD megbízottjává.

működik ideiglenesen a front vezérkara. Szovjet részről Zsukov, Szokolovszkij, Malinyin és Szerov lesznek jelen.

Zsukov elmesélte, hogy amikor Moszkvában járt, Sztálin elvtárs azt mondta neki: „Meg kell egyezni Eisenhowerrel, hogy a jaltai konferenciának megfelelően minél hamarabb hagyják el Türingiát!"

Május végén Eisenhower Berlinbe érkezett, hogy előzetesen megismerkedjen Zsukovval, és [megállapodjon vele] a felállítandó Ellenőrző Bizottság munkarendjéről.

A napokban felhívott Dmitrij Fjodorovics Usztyinov, azt mondta: „Mi hír a FAU-kkal kapcsolatban?" Elmondtam neki a kezdeti információimat. Mondtam, hogy kiadtam feladatként az operatív csekista csoportoknak, hogy a letartóztatott mérnökök között keressenek rakétaspecialistákat. Erre azt mondta, hogy „Jobb lenne, ha meghívnál minket magadhoz, akkor együtt keresnénk!!" Ezzel egyetértettem.

Néhány nap múlva megtudtam a németektől, hogy Türingiában, Harz közelében, egy 200 méteres hegy belsejében állítólag volt egy földalatti óvóhely, nagy termekkel, amelyekben voltak mindenféle csövek, eszközök, olyasmik, amilyeneket repülőgépekre szoktak szerelni. De ez egyelőre csak kezdeti információ.

Felhívtam Dmitrij Fjodorovics Usztyinovot, mondtam neki: „Küldj ide szakembereket, akadnak itt érdekes dolgok!" Ő erre azt felelte, hogy tegnap tárta elő a Gazdának a kérést, hogy el kellene utazniuk ide ebben az ügyben. A Gazda pedig azt mondta, egyelőre nincs ott mit tenni. Ha viszont Szerov jelent valamit, akkor utazzanak.

Mondom neki: „Jelentsd, hogy találtam valamit, azután gyere!" Usztyinov azt mondja: „Küldj táviratot, nevezd meg Usztyinovot és a szakembergárdát, akkor én örömmel megyek!"

Tegnap, vagyis június 5-én ittjártak a szövetségesek. Először találkoztunk. Érdekes volt.

Eljött hozzánk az Európában működő Szövetséges Egyesült Fegyveres Erők főparancsnoka, Eisenhower altábornagy (a mi rendfokozatunk szerint vezérezredes) és az adjutánsa, Pantyuhov ezredes* (egy régi moszkvai nemes, orosz herceg), Montgomery tábornok, a főparancsnok helyettese, aki egyben az Európában állomásozó brit csapatok parancsnoka is, és Lattre de Tassigny hadseregtábornok, a francia csapatok parancsnoka.

Az udvaron (egy kis kertben) fogadtuk őket, a volt jachtklubban, ahol az ülést terveztük lefolytatni. Bemutatkoztunk egymásnak, majd bementünk a terembe. Leültünk egy kerek asztalhoz. A mi részünkről Georgij Konsztantyinovics Zsukov, Vaszilij Danyilovics Szokolovszkij, Szerov és Malinyin.[16]

Eisenhower kezdte azzal, hogy a szövetségeseknek meg kell állapodniuk Berlinről, az Ellenőrző Tanács megszervezéséről, arról, hogy mikor jöhetnek a stábjaikkal együtt Berlinbe és egyéb kérdésekről.

16 A szövetséges nagyhatalmak katonai vezetőinek 1945. június 5-i találkozóján a fő cél az volt, hogy aláírják a Németország vereségéről, valamint az országban a SZU, az USA, Nagy-Britannia és Franciaország kormányai által képviselt hatalom elfogadásáról szóló deklarációt. Ezen kívül befejeződött Németország megszállt övezeteinek végleges felosztása, a jaltai konferencia megállapodásának megfelelően: a szovjet csapatok elhagyták Berlin egy részét, viszont elvették az amerikaiaktól Türingiát és Nyugat-Szászországot.

Zsukov előzetesen megismerkedett minden dokumentummal, amelyet a krími konferencián az állami vezetők dolgoztak ki, amelyeknek megfelelően Berlint négy szektorra osztják fel: oroszra, amerikaira, angolra és franciára. Berlintől észak felé elválasztó vonal húzódik, ahol nálunk marad Mecklenburg és Rostock, délen pedig Halle (amelyet már elfoglaltak az amerikaiak), aztán tovább Türingia, egészen Hof városáig.

Ily módon az amerikaiaknak ki kell vonulniuk Lipcséből, Drezdából és Türingiából. Egyszerűbben fogalmazva, az egész déli részről ki kell vonniuk a megszálló csapataikat, és átadni nekünk. Ez több tucat kilométernyi terület és sok-sok város.[17]

Úgy alakult, hogy csapataink sikeresen elfoglalták Berlint és észak felé a Baltikumig terjedő területeket, délen Halle vonaláig a krími terv szerint jutottunk el, délebbre viszont az 1. Ukrán Front lassan haladt, a szövetségesek viszont gyorsabban. Mindeközben mi harcok árán tudtuk elfoglalni a városokat, a szövetségesek viszont ha odaértek egy városhoz, fehér zászlós parlamenterek várták őket, jelentették, hogy a polgármester szívélyesen fogadja őket. Ezért haladhattak előre sikeresebben.

Elsőként a berlini kérdést vitattuk meg. Amikor a berlini kérdést kimerítettük, Zsukov, igencsak ravaszul mosolyogva, megkérdezte Eisenhowertől: „Tábornok úr, vannak-e még kérdései?"

Eisenhower megvonta a vállát, pontosabban oldalra billentette a fejét, azt válaszolta: „Már csak jelentéktelen kérdések maradtak. Miként kapják meg az önök belépési engedélyét a képviselőink, hol lesznek az ellenőrző pontok, ilyesmik".

Zsukov ekkor megmutatta igazi jellemét. Behúzta alsó ajkát (ezt akkor [tette], ha bosszankodott), azt mondta: „Nekem viszont még vannak fontos kérdéseim". Elkezdte sorolni nekik.

1. Mikor vonják ki a csapataikat a területeinkről?

2. Parancsba adni, hogy e területekről nem lehet kivinni semmit (a polgári ellátáshoz szükséges dolgot), mindent rendben kell otthagyni, nem tönkretenni stb.

Eisenhower zavarba jött, elkezdett Montgomeryvel egyeztetni. Egyszóval, kínos szünet állt be. Aztán közös nevezőre jutottak, elmondták a tolmácsnak, mit válaszoljon. Ekkor Zsukov alsó ajka ismét behúzódott.

[17] Sztálin nem véletlenül sürgette, hogy adják át a szovjet megszállási övezetnek Türingiát és Nyugat-Szászországot. Ezen a területen nagy uránlelőhelyek találhatók, amelyekre feltétlen szüksége volt a Szovjetuniónak az atombombagyártáshoz. Az amerikaiak viszont nem igyekeztek elhagyni a területet. Létrehoztak egy speciális csoportot, amely az uránérc, a német atomprogramot érintő egyéb anyagok, valamint a szakemberek felkutatását és kiszállítását koordinálta. Az USA számára, amelynek már volt atombombája, ezek a „hadizsákmányok" különösebb értékkel nem bírtak; a lényeg, hogy ne jusson az oroszok kezére. A német bányákból nemcsak az uránt szállították el, hanem a bányászatához szükséges berendezéseket is. Miután az amerikaiak kivonultak, az oroszok az uránbányászatot azonnal helyreállították.
Amint Borisz Csertok akadémikus, aki a németországi rakétakísérleteket vezette, visszaemlékezett rá, „… az amerikaiak nem siettek kivonni a csapataikat Türingiából; minél több német szakembert – rakétásokat, atomkutatókat – akartak felkutatni és kivinni magukkal. A nordhauseni föld alatti üzemekben össze akartak szedni minél több rakétát és berendezést, mindezt még időben átszállítani abba a zónába, amely már nem lesz elérhető a Vörös Hadsereg számára". Черток Б. Ракеты и люди. Публикация в Интернете. http://tms.ystu.ru/chertok_kniga_1_raketiy_i_lyudi.htm).

Pantyuhov ezredes, aki Zsukovval szemben ült, jobb lábát keresztbe tette a bal térdén (ez persze nagyon nem katonás testtartás), szájában szivar, így kezdett el fordítani. Zsukov felfortyant, éles hangon odaszól Pantyuhovnak: „Ezredes úr, álljon fel, és igyekezzen tiszteletteljesen viselkedni a Szovjetunió marsalljával!" Az ezredes zavarba jött, de nem értette, miben nyilvánul meg a tisztelettelensége.

Zsukov nem türte tovább, ráförmedt: „Üljön rendesen, tegye le a lábát!" Pantyuhovcsak ekkor értette meg, mi a helyzet, felállt. Eisenhower és Montgomery összenéztek, de nem értették, hogy mi van. Montgomery tolmácsa aztán odasúgta neki, mi váltotta ki a marsall elégedetlenségét.

Nekem bizony tetszett ez a jelenet. Zsukov tekintélyt parancsolóan megleckéztette ezt az uracskát. Azt nem tudom, tett-e a szövetségesekre bármilyen benyomást Zsukov felfortyanása, mert náluk a parancsnok és a beosztottja között valahogy nem katonás a viszony.

Végül megállapodtunk, hogy júliusban jöhetnek Berlinbe. Ekkorra a szövetségesek „igyekeznek" kivonni a csapataikat azokról a területekről, amelyekre a háború folyamán bevonultak.

Aztán aláírtunk egy deklarációt, mely szerint a Szovjetunió képviselője: Zsukov marsall, az USA képviselője: Eisenhower tábornok, Nagy-Britannia képviselője: Montgomery, Franciaország képviselője: Lattre de Tassigny átveszik a felső hatalmat, amelyet a német kormány gyakorolt, a katonai főparancsnokságot és a közigazgatási hatalmi szervezeteket.

A továbbiakban azoknak az intézkedéseknek felsorolása következett, amelyeket e vezetők meghoznak…

Egyébként Georgij Konsztantyinovics Zsukov már másnap kiadta 1. számú rendeletét, amelyben előírta a nemzeti-szocialista párt feloszlatását. A nemzeti-szocialista párt, a Gestapo, a csendőrség és egyéb szervezetek vezetőinek 48 órán belül be kellett jelentkezniük a szovjet katonai helyőrségeken. 72 órán belül be kellett jelentkeznie minden német katonának, az SS-nek, az SD-nek és más szervezeteknek. Minden kommunális intézménynek azonnal munkához kell látnia. Összeírni az élelmiszertartalékokat. A pénzügyi műveleteket leállítani, a tűzfegyvereket leadni stb.

Elfelejtettem mondani, hogy az ülés előtt Eisenhower átadta Zsukovnak az USA legmagasabb katonai kitüntetését, a Becsületrendet, amelyet főparancsnokoknak adományoznak.

Montgomery is elmondta, hogy Nagy-Britannia királya a legmagasabb „Fürdő lovagja" kitüntetést adományozza neki, ami jogosulttá teszi arra, hogy Anglia peerje legyen.

Az ülést követően tartottunk egy kis fogadást, de a „szövetségesek", köztük a mieink is, tartózkodóan néztek egymásra. Valószínűleg ez azzal magyarázható, hogy a háború egész ideje alatt először találkoztunk egymással, ebből adódik az óvatosság.

Másnap Zsukov elmondta, hogy jelentette a Gazdának, hogy milyen kitüntetéseket kapott az amerikaiaktól meg az angoloktól.

Moszkvában is döntés született arról, hogy Eisenhowert és Montgomeryt Győzelem-renddel tüntetik ki. Zsukov azt mondta: „Mihelyt megérkeznek a kitüntetések Moszkvából, megyünk és átadjuk nekik".

Valóban, néhány nap múlva szólt is: „Holnap 10-kor indulunk". Én ellentmondtam, mert nekem nincs erre felhatalmazásom a főnökségtől. Zsukov feldühödött, azt mondta: „Küldök táviratot Sztálinnak". Én azt feleltem: „Ha úgy rendelkeznek, akkor megyek".

Még aznap este megmutatta a Moszkvából érkezett táviratot, mely szerint Zsukovnak és Szerovnak el kell repülnie Frankfurt am Mainba a szövetségesek vezérkarához, átadni a Győzelem-rendeket. Másnap az adjutánsainkkal együtt (én Alekszandr Mihajlovics Korotkov ezredest vittem magammal) elrepültünk Frankfurt am Mainba.[18]

A reptéren díszőrség fogadott bennünket, meg egy mulatságos, szoknyába öltözött, paszományos, skót katonazenekar, amelynek karmestere, egy 55 év körüli férfi a zenekar előtt ment, egy hosszú, színes bottal olyan cikornyás mozdulatokat hajtott végre, hogy csak csodálkoztunk, hogy nem ejti ki a kezéből ezt a botot, és hogyan tud még vele ritmust is vezényelni.

Amikor elhaladt előttünk a gyönyörű színes egyenruhába öltöztetett díszőrség, Zsukov odakacsintott nekem, azt mondta: „Ha visszaérünk, én is csináltatok magamnak ilyen egyenruhát".

A reptérről motoros kísérettel indultunk el a szövetségesek egyesített vezérkarához. Ez a Farbenindustrie épületében helyezkedett el. Gyönyörű volt, mint egy kastély, szép kerttel, katonai egyenruhás, szép lányokkal.

A bejárat előtt Eisenhower fogadott bennünket, a dolgozószobájában pedig, ahová aztán bementünk, Montgomery és Lattre de Tassigny várt már minket. Köszöntöttük egymást, beszélgettünk egy kicsit, majd Zsukov előlépett mint katonai vezető.

Leírom most a kitüntetés-átadás egész ceremóniáját.

Zsukov: „Uraim, engedjék meg, hogy áttérjek a hivatalos részre!" Majd így folytatta: „Felolvasom önöknek a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének kitüntetésekről szóló határozatát, majd átadom a kitüntetéseket. Kérem, sorakozzanak fel!" Eisenhowert és Montgomeryt egymás mellé állította, mögéjük pedig Lattre de Tassignyt. „Figyelmet kérek!" Zsukov vigyázzba vágta magát a sor előtt, elejétől a végéig felolvasta az Eisenhower kitüntetéséről szóló határozatot.

Eisenhower mosolyogva megköszönte a szovjet kormányzatnak. Zsukov gratulált neki a kitüntetéshez, én is kezet szorítottam vele. Aztán Zsukov átadta neki a kitüntetés oklevelét és a szalagot.

Eisenhower: „Marsall úr, hol kell hordani a szalagot?" Zsukov gondolkodás nélkül ezt felelte: „Fölötte minden kitüntetésnek. Fel is tűzöm önnek". Feltűzte. Eisenhower nem ellenkezett, bár nyilvánvalóan tudta, hogy a külföldi kitüntetéseket a saját nemzeti kitüntetések alatt szokás hordani.

[18] Montgomery tábornagy és Eisenhower tábornok Győzelem-renddel történő kitüntetését „a nagy formátumú hadműveletek kiemelkedően sikeres vezetéséért" a SZU Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége fogalmazta meg 1945. június 5-i határozatában, habár Szerov naplóiból nyilvánvaló, hogy ez több nappal később történt meg. Más szóval, Sztálin mint kifinomult diplomata tudatosan azt a napot jelöltette meg a határozatban, amelyen a szövetségesek találkoztak a szovjet delegációval, átadták a szovjeteknek a kitüntetéseket. Ugyancsak június 5-re datálták a francia marsall, Lattre de Tassigny I. fokozatú Szuvorov-renddel történő kitüntetését is; nyilvánvaló, hogy a Vezér ezzel arra is utalt a franciáknak, hogy ők másodrendű szerepet játszottak a győzelemben.

Aztán Zsukov felolvasta a határozatot, mely szerint Montgomeryt is kitüntetik a Győzelem-renddel, majd neki is átadta a kitüntetést. Montgomery motyogott valamit, talán köszönetet mondott, aztán ugyanúgy, ahogyan Eisenhower is, kérdéssel állt elő: „Marsall úr, hány karátos briliánsok vannak az érdemrendben?"

Zsukov, némiképp zavarba jőve, mert fogalma sincs: „52 karátosak". Montgomery: „Mennyibe kerül egy ilyen érdemrend?" Zsukov: „Huszonötezret aranyban".

Később a repülőgépen megkérdeztem tőle, honnan vette ezeket a számokat, Ő pedig azt mondta: „A hasamra ütöttem".

Zsukov aztán átadta az 1. fokozatú Szuvorov-rendet Lattre de Tassignynek, aki savanyú ábrázattal fogadta. Zsukov azután, elhatározva, hogy kiköszörüli a csorbát, megkérdezte tőlem: „Ne adjunk a francia tiszteknek Vörös Zászló Érdemrendet?" (voltak nálunk ilyen kitüntetések).

Támogattam a javaslatát, de amikor Georgij Konsztantyinovics szólt erről Lattre de Tassignynek, ő visszautasította, mondván: „A kormány engedélye nélkül tisztjeink nem fogadhatnak el külföldi kitüntetést".

Látható volt, hogy a franciák elégedetlenek, amiért az ő parancsnokuk nem kapott Győzelem Érdemrendet, mert nem fogták fel, hogy az ő csapataik nem vettek részt a háborúban, az ellenállóegységeik pedig csak Franciaországon belül tényked tek, de ott se nagyon...

Aztán Eisenhower áthívott bennünket egy nagy terembe fogadásra, amelyen úgy 150 ember vett részt. Zsukovot középre ültették, balra tőle Eisenhower, jobbra Monty (úgy tűnt, így szólítják Montgomery tábornokot). Én az angol légierő vicemarsallja, Tedder mellett ültem, aki annak idején a németek kapitulációjának aláírására érkezett Berlinbe. Úgyhogy ő már régi ismerősöm volt.

Amíg körbehordták az ételeket, Tedder cigarettát vett elő. Én fogtam egy amerikai öngyújtót, amilyen mindannyiunk előtt ott hevert az asztalon, elkezdtem csiholni, hogy meggyújtsam, de nem akart meggyulladni. Tedder elnevette magát, azt mondta: „Tábornok úr, hiába próbálkozik, ez csak amerikai szemfényvesztés, úgysem működik.", és meggyújtotta a saját öngyújtóját. Nem tehettem mást, mint hogy egyetértsek vele.

Néhány perc múlva a terem túlsó végében néger férfiak és nők csoportja jelent meg, gitárokkal, bendzsókkal, dobokkal felszerelkezve, vagy tíz ember, akik énekelni kezdtek, a főasztal (az asztalok U alakban voltak elrendezve) felé közeledtek.

Odaléptek Eisenhowerhez, belekezdtek egy texasi dalba. Eisenhower velük együtt énekelt. Odafordultam Tedderhez, megkérdeztem: „Ez az együttes talán a hadsereg kötelékében működik?" „Nem" – válaszolta Tedder –, „ez mind afféle amerikai fogás. Csak ma érkeztek Amerikából, hogy szórakoztassák Ike-ot (így hívta Eisenhowert) a kitüntetése alkalmából. Ő maga is texasi, a négerek jól ismerik, ezért is énekelnek együtt".

E magyarázatot követően arra a következtetésre jutottam, hogy az angolok láthatóan nem szeretik az amerikaiakat, de a közös nyelv és politika közel hozzák őket egymáshoz, ezért barátkozni kénytelenek.

Június 16. Súlyos veszteség ért bennünket, elveszítettük az 5. rohamhadsereg parancsnokát, Nyikolaj Erasztovics Berzarint. A saját hibájából halt meg. Sajnálom. Végigharcolta az egész háborút, és most tessék.

Elhatározta, hogy megtanul motorozni. Vagy az oktatója volt rossz, vagy túl nagy volt az önbizalma, de egyszerűen mondva nem boldogult a motorral, nagy sebességgel fejjel nekivágódott az előtte haladó Studebakernek,és meghalt.

Mindannyian őszintén sajnáltuk a tábornokot. Koporsóját Babelsbergben, a kórház alagsorában állítottuk fel. Mindannyian elmentünk hozzá elköszönni, mivel a család kérésének megfelelően a temetésére Moszkvában került sor.

Nyikolaj Erasztovics Berzarin holtteste elszállításának napján Georgij Konsztantyinovics Zsukov parancsba adta a vezérkar szolgálatvezetőjének, hogy készítsenek elő vászon gurtnikat, hogy a kórháztól az autóig, úgy 200 méteren, mi, a bajtársai vigyük ki a koporsót.

Reggel odamentünk, díszsorfalat alkottunk, megfogtuk a gurtnik végét, majd elindultunk. Georgij Konsztantyinovics és én a fejvégnél álltunk, Szokolovszkij és Malinyin pedig a lábnál.

Alighogy felemeltük a koporsót, lassan megtettünk vele néhány lépést, érzem ám, hogy Georgij Konsztantyinovics húzza ki a kezemből a gurtni végét. Halkan odaszólok neki: „Ne húzd, elejtem!" – és a biztonság kedvéért a csuklómra tekertem.

Hallom ám, hogy Georgij Konsztantyinovics azt sziszegi: „Ne húzd, elejtem!" Mondom neki, hogy nincs mit fognom, mire azt feleli: „Nekem sincs". Így mentünk végig, egymást szidva, az autóig. Mindenesetre szóltam a tiszteknek, hogy biztosítsanak bennünket, mert annyira kényelmetlen volt vinni.

Aztán amikor végre betettük a kocsiba a koporsót, Zsukov odahívta a szolgálatvezetőt, azt kérdezte tőle: „Sosem kellett még temetést rendezned?" Mire azt válaszolta: „De kellett, marsall elvtárs". Zsukov: „Akkor miért vágtál, te balfék, ilyen rövid gurtnikat, ahelyett, hogy orosz szokás szerint átvethettük volna a vállunkon?"

A szolgálatvezető, ismerve Zsukov heves természetét, csak hallgat. Zsukov: „Jaj, te!", és azonnal fogdába záratta 10 napra.

Az is igaz, hogy én sem próbáltam meg lebeszélni erről, mert nekem is nehéz volt cipelni, egyébként is, egy szolgálatvezetőnek meg kell tanulnia ilyen elemi dolgokat.

JÚLIUS

A napokban Moszkvában jártam, mindenféle ügyek miatt hívtak haza. Abakumov, ez a kalandor, úgy látszik, elérte a Gazdánál, hogy a frontunk különleges ügyosztályait neki rendeljék alá. Mivel a háború véget ért, nem tudott megbékélni azzal, hogy a front különleges ügyosztálya alám tartozik. Vagyisz helyett kinevezte Zelenyint, ezt az ismert provokátort, akit Abakumov kimentett Malinovszkijtól a Dél-Nyugati Fronton, amikor 1942-ben kettesben írták alá azt a kitüntetésekről szóló határozatot, amellyel a különleges ügyosztály munkatársait nem akciókban való részvételért, hanem azért tüntettek ki, mert ki sem mozdultak a helyükről.[19]

[19] 1945. július 4-én, azzal összefüggésben, hogy a frontokon feloszlatták a SZU NKVD megbízottjainak apparátusát, Szerovot nevezték ki az NKVD megbízottjának a Németországi Szovjet Hadseregcsoport (GSZOVG) mellé, a SZMERS helyi szervezeteit kivonták a közvetlen irányítása alól. Bár Berija utasításában, amelyet a katonai kémelhárításnak adott ki, az állt, hogy „Szerov elvtársnak megadni a szükséges segítséget a rábízott feladatok ellátásához", a hivatalok közötti torzsalkodás újabb erővel robbant ki. Nem sokkal korábban, 1945. június 27-én Abakumov, úgy látszik, szándékosan, leváltotta a GSZOVG mellett működő SZMERS vezetőjét. A Szerovval lojális Vagyisz helyett Zelenyin tábornokot nevezte ki, akivel Szerovnak régi elszámolnivalója volt. A konfliktus kulminációs pontja az volt, amikor a megszállt zónába megérkeztek a SZMERS operatív csoportjai, hogy ügynöki tevékenységet folytassanak a GSZOVG területein, ami egyébként az NKVD előjoga volt. 1945. július 22-én Szerov kénytelen volt Berijának levelet küldeni Abakumov „helytelen utasításáról". A levélben ez állt: „Nem tartom célszerűnek, hogy Németország városaiban az NKVD és a SZMERS operatív csoportjai párhuzamosan végezzenek operatív ügynöki munkát". (Аппарат НКВД-МГБ в Германии 1945–1953. Сборник документов. М.: Демократия, 2009. С 107–108.).

A határozatba belefoglaltak minden leányzót, akik úgy kaptak aztán Vörös Csillag Érdemrendet, hogy a front hátországában ücsörögtek. Engem küldtek ki kivizsgálni, én mindezt megerősítettem, Abakumovnak azonban sikerült Zelenyint megmentenie.

Ez a gazember érkezett most meg, mint a front különleges ügyosztályának vezetője, csak azért, hogy ne nekem jelentsenek, ne legyenek kapcsolataim. Legyen.

Az elkövetkező néhány napban a szövetségesek kivonták csapataikat Türingiából, én már rohantam is oda a rakéták felkutatására. Bejártunk minden helyet, amelyre vonatkozóan bármilyen információnk is volt a V-2-ről.

A V-1, a V-2, a Wasserfall, a Rheintochter rakéták felkutatását nem tudtam kiverni a fejemből, mivel utolsó találkozásomkor Sztálinnal,amikor májusban azért hívatott, hogy magammal vigyem a német vezetőket, Wilhelm Piecket, Walther Ulbrichtot és a többieket, azt is mondta, hogy a rakéták és a reaktív haditechnika felkutatására nagy figyelmet kell fordítani, majd hozzátette: „Különös figyelmet fordítunk az ön munkájára, mivel nálunk sajnos ez a dolog egyelőre rosszul áll".[20]

Ezért még azon az örömteli napon, május 8-án, amikor a németekkel aláírattuk a kapitulációról szóló dokumentumot, kihasználtam az alkalmat, hogy a szövetségi légierő parancsnoka, Tedder marsall mellett ültem, megkérdeztem tőle, milyen nagy az a kár, [amelyet] a németek Londonnak a V-1 és V-2 rakétákkal okoztak.

Tedder némi gondolkodás után azt mondta: „A kár nem túl nagy, de sok kellemetlenség volt miattuk, különösen az első napokban. Az emberek pánikba estek, de ami a legfőbb, hogy nem tudtuk a rakétáikat sem lelőni, sem elfogni".

A kérdésemre, hogy honnan lőtték ki a németek a rakétákat, Tedder azt felelte, hogy alapvetően Peenemündéből, de aztán ezt a kilövőállomást lebombáztuk, onnantól kezdve pedig a francia partokról lőtték ki őket. Éreztem, hogy Tedder nem szívesen beszél ezekről, úgyhogy abbahagytam a kérdezősködést.

[20] A Wermacht által elfogadott V-1 és V-2 fegyvereken kívül a német mérnökök dolgoztak még néhány biztató rakétamodellen, amelyeknek sorozatgyártását megakadályozta Németország háborús veresége. A Szerov által is említett Wasserfallon és Rheintochteren kívül meg kell még említeni a Schmetterlinget, az Enziant és a Feuerlilie-t. Mindezek olyan irányítható légvédelmi rakéták voltak, amelyek technikai jellemzőik, konstruktőri és technológiai megoldásaik révén messze megelőzték a Szovjetunió és a többi szövetséges ország fejlesztéseit. Így például 1945-ig sem a szovjet, sem a nyugati szakemberek nem tudtak megalkotni olyan cseppfolyós üzemanyaggal működő rakétahajtóműveket, amelyek 1,5 tonna tolóerőnél többel rendelkeztek volna, miközben a németek már sorozatgyártásba állítottak 27 tonna tolóerővel rendelkező hajtóműveket. Ugyancsak megoldották a rakéták automatikus irányítását, amiről mi és a szövetségeseink abban az időben legfeljebb álmodozni tudtunk.

Később azután, már júniusban, alapvetően azoknak a németeknek kikérdezésével, akiket az NKVD operatív szektoraiban (a tartományokban) tartóztattunk fel és tartottunk fogva, valamint azoknak a helyeknek bejárásával, ahol a rakéták készültek, a következőket tudtam meg.

1943 májusának végén a német fegyverkezési miniszter, Speer* ott volt a Peenemünde közelében fekvő Usedom szigeten, ahol a 265 kilométeres hatótávolságú A-4 (FAU) rakéták tesztelését végezték. Az első FAU rakéta felrobbant a kilövőállomáson, nagy rombolást idézett elő. A második rakéta letért a pályáról, és 250 kilométeres távolságban a tengerbe csapódott.

Később elment oda Himmler is, hogy meggyőződjön ennek a rettenetes fegyvernek hatékonyságáról, jelentést tett Hitlernek, hogy elkezdődött a rakéták sorozatgyártása – ez már 1944-ben történt.

Hitler elment Harzba, ahol a rakétákat gyártották, hatalmas fogadást rendezett a FAU konstruktőrének, Wernher von Braunnak*, ennek a 35 éves németnek tiszteletére. Hitler a legmagasabb német kitüntetést adományozta von Braunnak, és kineveztette professzornak is. Braun főmérnöke és helyettese Gretrubb*[21] volt. Hitler ekkor nevezte el az A-4 rakétát „megtorlásnak". A FAU – a megtorlás első betűjéből van.[22]

Ezt követően a németek szisztematikusan lőtték Londont. A V-1 és V-2 rakéták gyártásáért az SS Gruppenführere, Kammler altábornagy* felelt – ez az a gazember, aki gázkamrákkal szerelte fel a koncentrációs táborokat.

A FAU kifejlesztését a németek 1943-ban kezdték el, és 1944-ben már elkezdték a sorozatgyártásukat.

A FAU gyártására kiválasztottak egy türingiai, Harz közelében lévő kb. 200 méter magas dombot, a Kohnsteint. A domb mellett létrehoztak egy koncentrációs tábort, a Dorát, ahol több mint 10.000 ember dolgozott. Előbb föld alatti járatokat alakítottak ki, aztán csarnokokat, amelyekben a V-1-et és a V-2-t szerelték össze. A csarnokokat galériák kötötték össze, amelyeknek összes hosszúsága kb. 1 kilométer volt.

1944-ben, amikor a németek már érezték a Vörös Hadsereg erejét, az őrjöngő Goebbels üvöltözni kezdte a rádióban, hogy a németek feltaláltak egy hihetetlen erejű csodafegyvert. Ezt nyilvánvalóan azért tette, hogy fellelkesítse magát az után, hogy az ellenünk folytatott háborúban odaveszett 8 millió ember, 200.000 ágyú, 60.000 repülőgép és 50.000 tank.

A V-1 egy 8 méter hosszú szárnyas rakéta, szárnyainak fesztávja kb. 3 méter, reaktív hajtóművel rendelkezik, amelyet alkohollal és cseppfolyós oxigénnel, valamint robbanóanyaggal töltenek fel. Hatótávolsága 250 kilométer, végsebessége 600 km/h, a súlya 1.000 kg. A V-1-et földi célpontok ellen vetették be, oly módon, hogy az irányíthatatlan töltet 15 kilométeres szórással csapódott be, úgyhogy a tüzelést szórási területre adták le.

Először 1944. június 12-én Londont lőtték vele. Természetesen Londonban pánik tört ki, azután, amikor a légvédelem megtanulta fogadni és lelőni ezeket a V-1 rakétákat, akkor a pánik elmúlt. A légvédelem és a vadászgépek képesek lettek a V-1 rakéták 70%-ának megsemmisítésére.

A V-2 rakéta hossza 20, az átmérője 2 méter. Hatótávolsága 250-260 kilométer, 4 tonna alkohollal, 5 tonna cseppfolyós oxigénnel és 1 tonna robbanóanyaggal töltik fel. Sebessége több mint 600 km/h. Sok rakéta felrobbant már az indítóállomáson, vagy el sem jutott Londonig.

A V-2-sekkel az angoloknak jobban meggyűlt a bajuk, mivel a vadászgépek nem tudták elfogni, a légvédelmisek pedig lelőni őket, hatalmas bombatölcsérek maradtak utánuk. A V-2-t legelőször 1944. szeptember 8-án vetették be London ellen. Londonra kb. 8.000 V-2-t lőttek ki, de Londonig legfeljebb 2.500 jutott el, igaz, azok megöltek legalább 6.000 embert.

Egyébként, amikor 1944-ben Lengyelországban voltam az 1. Belorusz Frontnál, megtudtam, hogy a lengyelek Varsó mellett találtak egy V-1-et, ahol a németek a tesztelését végezték. A rakétát a lengyelek szétszerelték, elküldték Londonba Mikolajczyknak. Micsoda aljasok voltak, hogy nem nekünk, akik Lengyelország felszabadításáért a vérünket ontottuk.

Azt követően, hogy a kihallgatások és a FAU rakéták gyártásával összefüggő helyszínek bejárása révén mindezt megtudtam, újra felhívtam Dmitrij Fjodorovics Usztyinovot, és mondtam neki, hogy táviratoztam Moszkvába, azt kértem, hogy küldjenek ki egy csoport rakétákhoz értő szakembert. Ő azt válaszolta, hogy összeválogattak egy szakértői csoportot, a tagjait most éppen Andrej Vasziljevics Hruljov készíti elő.

Akkoriban ugyanis az olyan országokba (Németország, Ausztria és más országok) irányuló külföldi utakkal kapcsolatban a következő rend volt érvényben.

Az illetékes népbiztos kikéri az ÁVB-től vagy a KB-tól a szakemberek külföldi útjához az engedélyt, feltüntetve az utazás célját is. Ott meghozzák a megfelelő döntést, amelyet átküldenek a védelmi népbiztoshelyettesnek, Hruljovnak, hogy adja meg a fiktív rendfokozatokat (százados, őrnagy, ezredes), azért, hogy a szakembereinket külföldön ne tévesszék össze a visszatelepülőkkel, akikből volt több ezer, akiket gyűjtőpontokra hívtak össze, hogy hazaküldjék őket. A szakembereket katonai egyenruhábaöltöztették, aztán ezek a „századosok" és „őrnagyok" megjelentek nálunk.

Dmitrij Fjodorovics aztán hozzátette: „Ivan Alekszandrovics, a Gazdának olyan táviratot is küldtél, amelyikben kéred, hogy a szakemberek csoportjával küldjék ki Usztyinovot is, ahogy ezt megbeszéltük veled?" Mondtam neki, hogy „Várd csak, ma küldtem el!"

Valóban, másnap felhívott Dmitrij Fjodorovics, örömmel közölte: „Köszönöm, Ivan Alekszandrovics, megkaptam az utasítást, hogy holnap repüljek".

Értettem az elégedettségét, hiszen a háború utáni első hónapokban mindannyian Moszkvában voltak, örültek a fasiszták fölött aratott győzelmünknek, ugyanakkor mindannyian szerettek volna itt lenni a legyőzött Berlinben, megnézni Németországot.

[21] Helyesen: Grötrupp.

[22] A megtorlás németül: die Vergeltung. A német ábécében a V betű neve: Fau. *(A fordító jegyzete.)*

Másnap Usztyinov egy nagy csapat „katonával" megérkezett Berlinbe. Közöttük volt a népbiztoshelyettes, Vannyikov*, Jakovlev vezérezredes, Noszovszkij tábornok*, Gajdukov tábornok*, Koroljov ezredes, Rjazanszkij* és mások.[23]

Miután elhelyezkedtek, Dmitrij Fjodoroviccsal megbeszélést folytattunk, felvázoltuk a tervet, hogyan fogunk elutazni a reaktív rakéták felderítésére. Én szólaltam fel, elmeséltem, amit sikerült megtudnom a FAU rakétákról.

Megnéztük Harz térségében a föld alatti üzemeket, az Usztyinovval érkezett mérnökök pedig azonnal mondták, hogy ezek V-2 alkatrészek, a burok, hajtómű darabjai, az égéstér, a grafit farokrész, az alkoholtartályok stb. Mindenki nagyon elégedett volt, köztük én is.

Amint a németek kihallgatásaiból később kiderítettem, az angolok már 1943 augusztusában tudomást szereztek egy a németektől megszökött hadifogolytól ezekről a rakétákról, de nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget nekik...

Röviden beszámoltam a moszkvaiaknak ezekről a dolgokról, aztán elvittem őket Nordhausenbe – Usztyinovot, Jakovlevet, Koroljovot meg vagy öt szakembert. A többi helyre pedig, amelyekről addigra már tudtunk, a többi csoportot küldtük el.

A dolog nehézsége abban állt, hogy azok a németek, akik részt vettek a rakéták gyártásában és kilövésében, rettentően féltek tőlünk, győztesektől, különösen az angoloktól, akiket majdnem egy éven át bombáztak. Ezért féltek beismerni és beszélni róla.

Nordhausenben már voltak csekistáim, akik néhány németet már behívattak. Többek között ott élt a feleségével Grettrub főmérnök helyettese is. Behívattuk egy kis elbeszélgetésre.

Ő először zavarba jött, igyekezett mindent tagadni, de aztán bevallotta, hogy mivel foglalkozott. Tőle pedig már elindultak a szálak, felderítettünk másokat is, de meg kell mondanom, nem különösebben értékes embereket, mivel a fő specialisták, élükön a V-2 konstruktőrével, von Braunnal, már megléptek az amerikai övezetbe.[24]

Türingiában megtaláltuk azt az üzemet, amelyikben a rakéták összeszerelése folyt, de nem találtunk senkit sem az adminisztrációból, se a munkások közül. Aztán elindultunk, hogy megnézzük a 300-400 méter magas hegyet és a bejáratot.

Amikor először jártam ott, valahogy hátborzongató volt belépni oda, a bejárati nyílástól hosszú folyosó vezetett, amely elvezetett egy hatalmas terembe, pontosabban csarnokba. A földbe hosszú árkok voltak ásva, fölül pedig ki voltak kövezve, úgy látszik ezek azok az asztalok voltak, amelyek mellett a rakéták összeszerelését végezték. A csarnok mellett volt még néhány másik helyiség is.

Ebben a 300-400 méteres hegyben készítették el a rakéták alkatrészeit. Az alkatrészek azután bekerültek az összeszerelő csarnokba, azután a rakétákat kivitték a gyakorlótérre, a hegyekbe.

[23] D. Usztyinov és a rakétagyártás szakértőiből álló csoport németországi utazása 1945. július végétől augusztus elejéig tartott.

[24] A szovjet csapatok megérkezéséig az amerikaiaknak sikerült kivinni Németországból összesen több mint 400 vezető német szakembert. Ugyancsak elvittek több mint 100 összeszerelt rakétát, indítóberendezéseket és 14 tonna dokumentációt.

Minden erőfeszítésünk ellenére sokáig nem találtunk sem összeszerelt rakétát, sem olyan szakembert, akire szükségünk lett volna.

Amíg Dmitrij Fjodorovics Usztyinov Németországban tartózkodott, mindenesetre találtunk egy sor másféle szakembert, akik a németek által készített rakéták ellátásában vettek részt. Megismerkedtünk a Rheintochter (a Rajna húga)[25], a Wasserfall szárnyas rakétákkal, egy olyan reaktív repülőgéppel, amelynek pulzáló hajtóműve van, meg egy sor más dologgal is.[26]

Magamban azonban arra gondoltam, hogy feltétlenül kell találnom olyan szakembereket, akik értenek a rakéták összeszereléséhez...

Berlinben elmentünk egy kis laboratóriumba, ahová beszerveztem azokat a németeket, akik már a háború alatt is ott dolgoztak, volt mellette egy kis üzem, ahol azokat a giroszkópokat gyártották, amelyek a FAU rakéták repülését szabályozzák. Néhány német szakember valami szerkentyűkkel pepecselt odabent.

Kifaggattuk őket, ők ijedten néztek ránk, mert [mi] mégiscsak tábornokok voltunk, de azért mindent elmeséltek. Éreztük, hogy a németek félnek, nehogy lecsukjuk őket amiatt, mert a rakétákkal, és egyáltalán, haditechnikával foglalkoztak, mindannyian tagadnak, vagy azt mondják, hogy nem tudják, mihez kellenek ezek a szerkentyűk. Csak azt követően, hogy az ember azt mondja nekik: „Ne féljenek, semmi bajuk nem lesz belőle!", oldódik meg valamelyest a nyelvük.

Ebben a laboratóriumban végül az egyik német elindított egy ökölnagyságú giroszkópot, és átadta, hogy fogjam meg. Elvettem tőle, ő pedig azt mondta: „Most próbálja meg oldalra fordítani!" Minden törekvésem hiábavaló volt. Mint kiderült, a belsejében van egy beprogramozott vezérlőszerkezet, amely egy bizonyos szögbe van állítva, másodpercenként tesz 60-80 fordulatot, ezzel a megfelelő irányban tartja a repülő rakétát.

Ez nagyszerű! A mérnökeink azt mondták, hogy nekik is vannak kísérleti darabjaik a giroszkópból, amelyek 10-12 ezer fordulatra képesek. Na, semmi baj, utolérjük őket![27]

Usztyinov odatett a laboratóriumba néhány vezérlőrendszerrel foglalkozó szakembert, hogy hadd okosodjanak a németek mellett – jól fog az még jönni.

Néhány nap múlva elmentünk Rügen szigetére, Peenemündébe, arra a kilövőállomásra, ahonnan a németek Londont lőtték. De ahogyan azt várni is lehetett, a kilövőállomást felrobbantották, a raktárakban pedig nincs semmi. Egyetlen őr maradt ott

[25] Szerov fordítása hibás. A Rheintochter jelentése: a Rajna lánya. A Wasserfall jelentése: vízesés. *(A fordító jegyzete.)*

[26] Annak ellenére, hogy az amerikaiak igyekezete révén szinte semmilyen anyag és dokumentáció nem maradt ebben a rakétaközpontban, a rakéták gyártását és tesztelését hamarosan újraindították. A Mittelwerk szovjet övezetben felkutatott szakemberei segítettek a munka újraindításában. Őket egy szovjet tudóscsoport irányította, amelynek vezetője a későbbi akadémikus, Borisz Csertok volt. 1945 őszén a kutatásokat a legendás Szergej Koroljov vezette. A német technológiának és a szakembereknek köszönhetően olyan nagy hatótávolságú rakétákat állítottak elő, amelyek az összes későbbi űrrakéta alapjául szolgáltak. Ivan Szerovnak mindebben kétségtelenül nagy érdemei vannak.

[27] A giroszkóp olyan szerkezet, amely lehetővé teszi a térbeli orientációt, függetlenül a mozgástól, a külső körülményektől vagy egyéb hatásoktól. A mechanikus giroszkóp legfontosabb alkatrésze a rotor, amelynek forgási sebességétől függ az eszköz pontossága.

csupán, aki azt mondta, hogy a rakéták nem egyben érkeztek ide, hanem alkatrészenként különböző helyekről, és megemlítette többek között azt a türingiai hegyet is. Itt összeszerelték a rakétákat, kipróbálták őket az állványzaton, aztán kilőtték őket.

A háború utolsó napjaiban az angolok felderítették a kilövőállomást, szétbombázták, egy részét pedig maguk [a németek] robbantották fel.

A V-2 vezetőjeként (fő konstruktőreként) von Braunt nevezte meg és még egy tábornokot, ők ketten Klaipėdában tartózkodtak, ide csak ritkán jöttek el. Ennyi az összes információ. Kevés!

Miután visszatértünk Berlinbe, Usztyinovval és Jakovlevvel tartottunk egy értekezletet a szakembereknek, akik ez alatt a rövid idő alatt ezt-azt már megtudtak. Jó benyomást tettek rám ifjú mérnökeink, Szergej Pavlovics Koroljov, Glusko, Rjazanszkij, Kuznyecov* és mások.[28]

Megállapodtunk Usztyinovval, Jakovlevvel, Vannyikovval, Noszovszkijjal (ő a rangidős a mérnökök közt), hogy amíg itt tartózkodnak, én megpróbálok mindenféle segítséget megadni nekik – főként a rakétákra vonatkozó újabb információk kiderítésében.

Néhány nap múlva a moszkvai vendégek, Usztyinov, Jakovlev és a többiek visszamentek Moszkvába, jött viszont egy újabb vendég, Abram Pavlovics Zavenyagin, az atomügyek új képviselője.

Ezt megelőzően táviratot küldtem Moszkvába, hogy találtam uránt és nehézvizet. Az atomügy óriási dolog, az amerikaiak azt mondják, hogy nekik már van egy gigantikus erejű bombájuk, mi meg még alig tudunk valamit.

Abram Pavlovics elmesélte a moszkvai friss híreket, azt mondta, hogy az atomügyre a gazdák kiemelten odafigyelnek. A dokumentumok már elindultak a maguk útján, most kezdődhet az elsajátítás.

Megkérdezte, nekem milyen információim vannak, mire elmondtam neki, hogy a németek kihallgatásaiból tudom, hogy a németek közel jártak már az atomba előállításához. Norvégiában, aztán Németországban is hozzájutottak már nehézvízhez, és valahonnan szereztek uránt is. Mondtam neki, hogy az uránt és a nehézvizet elkoboztam, a napokban elküldtem Moszkvába. Úgy látszik, elkerülték egymást, mivel Abram Pavlovics két napon át vonatozott idáig.[29]

[28] A német rakétafejlesztési tapasztalatok tanulmányozására 1945-ben nagy létszámú szovjet szakembercsoport érkezett. A kezdetben különböző helyeken szervezett intézetek, laboratóriumok és kísérleti gyártások 1946 februárjában egységes szervezetté alakultak át – ez lett a Nordhausen Intézet, amelyben a nem túl régen szabadlábra engedett két eljövendő akadémikus, Sz. P. Koroljov és V. P. Glusko lett a főmérnök, illetve a rakétameghajtók osztályának vezetője. Az intézet teljesítette feladatát, majd 1947-ben megszűnt. Az intézet több munkatársa a későbbiekben a NII-88-ban (a 88. számú Tudományos és Kutatóintézetben) dolgoztak a Moszkva környéki Kalinyingrádban (ma: Koroljovban).

[29] Németországban 1939-ben kezdődtek el az atomfegyver létrehozásának munkálatai, szinte azonnal az után, hogy 1938 decemberében két német fizikus, Otto Hahn és Fritz Strassmann a világon elsőkként idézték elő mesterséges úton az urán atommagjának hasadását. Ugyanakkor mindenféle okok miatt a Harmadik Birodalom tudósai nem tudták előállítani az atombombát. Ilyen ok volt például az, hogy elvetették, hogy a neutronok lassításához grafitot használjanak, és a nehézvízre koncentráltak, ami nem volt, különösen azt követően, hogy diverzánsok felrobbantották azt az üzemet, ahol előállították. Viszont annak ellenére, hogy az atomkutatások nem érték el céljukat, a német tudósok igen messzire jutottak. A szovjet

A beszélgetés végén ajánlottam neki, hogy menjen el a Halle környéki sóbányákba, ahol hatalmas kifejtések (bányatermek) vannak, találtunk ott egy bonyolult szerkezetet, őrséget állítottunk mellé, utasítást kellene adni rá, hogy a szerkezetet szállítsák el Moszkvába.

Végül bemutattam neki egy darabka uránt, amely az irodám íróasztalának fiókjában hevert. Kezembe vettem az uránt, egy szöggel végigkaristoltam rajta, megmutattam neki, hogyan lesznek a szög vasából szikrák, miközben az urán hatására meggyulladnak, és megolvadva a földre hullanak.

Abram Pavlovics ideges lett, felsóhajtott, azt mondta: „Azonnal dobd el azt az uránt, távolítsd el az irodádból, és ne nyúlj hozzá puszta kézzel, mert radioaktív betegséget kaphatsz tőle, vagy még rosszabbat!" Elmesélt egy esetet, amely Moszkvában esett meg az egyik munkatársával. Úgyhogy kénytelen voltam elfogadni a tanácsát.

Miután visszatértünk a sóbányából, Zavenyagin azt mondta nekem, hogy ezek nagyon értékes berendezések, elviszi őket. Kiadtam a parancsot, hogy csomagolják össze. Elmeséltem Zavenyaginnak, hogy az amerikaiak az atomügyek felkutatására 1944-ben kiküldtek egy speciális missziót, az Alsost, amelyiknek az volt a célja, hogy szedje össze az összes tudóst, aki a V-1-en és V-2-őn dolgozott, különösen az atomtudósokat, mivel attól tartottak, hogy a németek megelőzték az amerikaiakat az atombomba előállításában.

Ez az Alsos ment együtt a szövetségesek előretörő csapataival, összefogdosott 18 atomtudóst, élükön Werner Heisenberggel*. Meg is találták az összes kísérleti anyagot és dokumentumot, ami az atomfizikára vonatkozik.[30]

Ezek a tudósok nem hozzánk kerültek, mivel féltek a következményektől. Egy jelentéktelen részük elment az angolokhoz és a franciákhoz.

A németek a kutatásokat alapvetően a Vilmos Császár Kémiai Intézetben folytatták, 1939-től kezdődően.

Zavenyagin elköszönt, visszament Moszkvába.

Az utóbbi időben valahogy egyre több delegáció érkezik Moszkvából, hogy megismerkedjenek „a különféle iparágakkal" stb., némelyek pedig, megnéztem a SZVAG-nál, csak bóklásznak, félnek kimenni a tartományokba, mivel elterjedt a híre, hogy a németek a sarkokon lesben állva megölik az oroszokat.

Valójában csak két-három olyan eset fordult elő, amikor orosz repatriálók, akik még nem mentek haza, részegre itták magukat, összeverekedtek a németekkel, és a dolog gyilkosságig fajult.

szakértők által fellelt dokumentáció, valamint néhány, a Szovjetunióba hurcolt német atomtudós lett a szovjet atomprogram alapvető támasza.
A Vörös Hadsereg által elfoglalt területen, Szászországban szovjet geológusok a háborút követő első hónapokban uránérclelőhelyet találtak. Az e területen létrehozott hatalmas, titkos vállalat, a Wismut egészen 1991-ig szállított nyersanyagot a szovjet atomipar számára.

[30] Az amerikaiak által létrehozott Alsos felderítő egység 1945. február 24-én kezdte el működését Aachen közelében. Aztán Heidelbergben lefoglaltak néhány értékes laboratóriumot, elfogtak néhány kiemelkedő tudóst. Április végén megtalálták a nehézvíztározót és az uránoxid-tárolót, majd május első napjaiban a szövetségesek kezére került még néhány jelentős tudós, többek között a Nobel-díjas Werner Heisenberg is. Az atomtudósok egy része beleegyezett, hogy az USA-ban dolgozzon tovább, egy másik részük (mint Heisenberg is) – Nagy-Britanniában.

Visszatérve Berlinbe, azt olvastam az újságokban, hogy a szövetségesek megállapodtak, hogy július 16-án Potsdamban a legmagasabb szintű tárgyalásokat fognak folytatni Németországról és a szövetségesek Berlin fölött gyakorlandó jogairól.

Hívogatni kezdtek Moszkvából, az NKVD-től, Abakumovtól, azzal kapcsolatban, hogy hol legyen az elhelyezés stb. Aztán megérkezett egy csoport a Külügytől meg az NKGB testőrségétől. A konferencia résztvevőinek összetételét így határozták meg: Sztálin, Truman (Roosevelt közben meghalt) és Churchill.

A szövetségesek is aktívak lettek. A napokban lezajlott velük a második találkozásunk, amelyen ugyanazok voltak, mint az elsőn, csak kibővített összetételben. Eisenhowerrel eljött Clay tábornok* (a helyettese), Montgomeryvel Robertson tábornok*, és a franciával is érkezett még valami nagyorrú tábornok.

Alapjában véve arról állapodtunk meg, hogy Berlint négy szektorra osztjuk fel. A miénk lesz a keleti része, az amerikaiaké, angoloké és franciáké pedig a nyugati. Kijelöltük a nyugati határtól a szövetségeseket és minket összekötő útvonalat. Magdeburgon, aztán tovább Potsdamon keresztül, Berlin felé. Kijelöltük a légi útvonalat is, megegyeztünk abban is, hogy keresünk megfelelő helyet a Szövetséges Ellenőrző Bizottság üléseihez is.

Egyszóval minden baráti légkörben, egyetértésben zajlott. Mindeközben észrevettem, hogy Eisenhower szívesen tett engedményeket, amikor Zsukov nem értett egyet valamivel, ugyanakkor Montgomery mindig motyogott vagy sipítozott valamit (vékony, nőies hangja volt), de amikor látta, hogy Zsukov és Eisenhower egyetértenek, akkor már neki sem maradt ellenvetése. Lattre de Tassigny csak kedvesen mosolygott, de különösebb ellenvetéseket nem tett. Ennek a négyesnek kell eldöntenie Németország sorsát. Ha megéljük, meglátjuk!

A következő napokban kezdtek pontosabban kirajzolódni a SZVAG előtt álló feladatok, amelyeknek irányításáért feleltem. Meg kellett oldani minden intézmény, különösképpen a nagy üzemek demilitarizálását és békés célokra történő átállítását.

A legegyszerűbb [dolognak] a nagy szindikátusok, trösztök denacifikálása bizonyult, mivel a tulajdonosaik és társtulajdonosaik nyugatra, az amerikaiakhoz és az angolokhoz menekültek, úgyhogy csak kiadtam az utasítást a helyőrségi parancsnoknak: „Nevezz ki vezetőnek egy tisztességes németet, mellé közülünk egy képviselőt, azután dolgozzatok!" Így történt ez például a Zeiss optikai vállalat vezetésével és üzemeivel, és más cégekkel is.

Mindezzel együtt persze a németek pedánsak is, azonnal felszólalnak: „A német törvények szerint ezt így nem lehet". Úgyhogy hatályon kívül kellett helyezni az egész törvénykezést, amelyet a fasiszták léptettek életbe.

A legfontosabb feladat azonban a demokratikus szabályok életbe léptetése, amelyektől a németek a hitleri uralom idején elszoktak, valamint a gazdaság helyreállítása és a háború következményeinek megszüntetése. Egyszóval, sok a tennivaló és kevés az idő.

Tegnap itt járt nálam Markgraf, a rendőrfőnök. Már megfelelő külsőre és magabiztosságra tett szert.

Beszélgetésünkkor jelentette, hogy az újonnan kinevezett katonai szektorvezetők (az amerikaiak és az angolok) meghívták őt lunchra.

Először az amerikai. Markgraf elment hozzá. Snapsszal és konyakkal kínálták. Sokat kérdezősködtek a városról, csak óvatosan az oroszokról. Érdeklődtek, hogy nős-e, hol a családja (a családja az angol övezetben van). A végén aztán elég nyíltan azt mondták neki, hogy találkozzon velük (az amerikaiakkal) gyakrabban, és mindenről informálja őket. Úgy látszik, nem teketóriáznak.

Aztán persze én is megvendégeltem, instruáltam a viselkedése irányvonalát illetően. Egyelőre nem alakultak ki kétségeim vele kapcsolatban.

A végén, amikor már ivott egy keveset, megkérdeztem tőle, hogyan tervezi a továbbiakat a családjával. Zavarba jött, azt mondta, elküld értük valakit, aki idehozza őket. Az ilyen utak engedélyezettek voltak. Erre azt mondtam neki: „Lehet, hogy magának kellene magánszemélyként elmennie értük".

Elmosolyodott, elégedett volt, hogy ennyire megbízom benne, aztán elgondolkodott, megköszönte, azt mondta: „Mégiscsak jobb lesz elküldeni értük valakit". Én ezzel egyetértettem.

Néhány nap múlva elmentem hozzá, beszámolt egy hasonló lunchról az angoloknál, akik ginnel meg whiskyvel kínálták, az egész sokkal szerényebb volt, de a beszélgetés lényege ugyanaz volt, csak rövidebb formában.

Az angol, természetesen, okosabban járt el, a beszélgetés vége azonban itt is a rendőrfőnök családjáról szólt, amelynek ellátást és gondoskodást ígértek, amit Markgraf állítólag visszautasított. Egyszóval, a szövetségesek elkezdték megdolgozni azokat az embereket, akikre szükségük van. Számításba fogjuk venni.

Dobrinyin tábornokkal kimentem helyszínt választani a potsdami konferenciának. Végül Vilmos fiának kastélyánál maradtunk, amely Potsdamban, a Sanssouci parkban van.[31]

A park hatalmas, néhány négyzetkilométer, a palota gótikus stílusban épült, igaz, ez nem a mi ízlésünk, de a lényeg, hogy minden megvan benne. A tárgyalóterem karzatos. Van egy szárnyépület és szobák Sztálin elvtárs, a testőrsége, a külügyisek meg a kíséret számára, akik még érkeznek.

Aztán szóltam Zsukovnak [a kiválasztott helyről], vele meg Szokolovszkijjal kimentünk megnézni. Lényegében tetszett. A lényeg, hogy távol esik a zajos utcáktól. Jelentettük Moszkvának.

A napokban megérkezett Moszkvából a testőrség, a kiszolgáló személyzet, megbeszéltük a résztvevők összetételét. Megmutattam az összes kiválasztott helyiséget, majd mondtam nekik: „Rendezkedjenek be, és lássanak hozzá!" Nagy sürgölődés kezdődött, zajlik az előkészítés, hamarosan megérkezik Sztálin elvtárs. Tataroztak és kifestettek több tucatnyi szobát és termet. Minden delegációnak lesz külön szárnyépülete, saját színe, saját kijáratai és egy közös terem.

Tegnap jelentették, hogy valahol Potsdamban, nem messze tőlünk, ott lakik a villájában a hitleri flotta nagyadmirálisa, Raeder*. Ki kell deríteni. Ugyancsak a közelben

[31] A potsdami konferencia hivatalos része a Cecilienhof palotában zajlott le, amelyet Zsukov és Szerov választott ki helyszínül. N. Vlaszik, Sztálin testőrségének parancsnoka, amikor 1945. május 29-én Németországba érkezett, jóváhagyta ezt a helyszínt.

lakik a villájában Marika Rökk, az ismert német filmcsillag. Ezen kívül Türingiában él Vilmos felesége, Wilhelmina holland hercegnő*, és az 1. világháború kémje, Nicolai, akikről szintén jelentést tettem Moszkvának.

Július 16-án a vasútállomáson fogadtam Sztálin elvtársat. Vele együtt érkezett Molotov, Berija, Poszkrjobisev és néhány külügyis is. Elszállásoltam őket. Este találkoztam a testőrökkel is, akik azt sem mondták, hogy rossz, meg azt sem, hogy jó.

Reggel Molotov és Berija megkért rá, hogy mutassam meg nekik Hitler kapitulációját, meg azt a bunkert, ahol végzett magával. Elvittem őket oda, mindent elmeséltem és megmutogattam nekik.[32]

V. M. Molotov megkérdezte, hol vannak a holttestek, mire azt válaszoltam neki, hogy Berlinen kívül, egy katonai helyőrségben vannak eltemetve. Erről csak három ember tud: én, a különleges ügyosztály vezetője, Vagyisz és az ő helyettese, Melnyikov tábornok.[33]

AUGUSZTUS

Már több nap is eltelt, de Sztálin elvtárs még nem ment el sehová. Tegnap, augusztus 2-án befejeződött a konferencia, úgy tűnik, mindenről megállapodtak.[34]

Ugyancsak tegnap este az egész főnökség kiment kocsival Odera-Frankfurtba, ahol vonatra fognak szállni. Úgy látszik, ezt a nagyobb biztonság kedvéért csinálják, hogy ne Berlinben kelljen a beszállást lebonyolítani.

Talán így helyes. Hiszen sok fasiszta maradt még itt. Akár el is követhetnek valamit. A vezetőket feltettük a vonatra, elköszöntünk tőlük.

Tulajdonképpen fellélegezhetünk, mert eddig napokon át idegeskednünk kellett, nehogy a németek, a „beosztottjaim", ahogy Zsukov mondta, elkövessenek valamit.[35]

Röviden leírom, hogyan zajlott le a konferencia, amelyre többször is kiutaztam, ellenőriztem, hogy minden rendben legyen.

A megérkezést követően Sztálin, Truman és Churchill kölcsönösen meglátogatták egymást. Elsőként Churchill és Truman jött el Sztálinhoz. A külügyminiszterek leültek a dokumentumok mellé, amelyeket a vezetőknek majd alá kell írniuk.

Az első ülésre július 17-én került sor egy nagy, sötét (mint a zsákban) teremben. A mennyezet alatt erkélyek húzódtak (valószínűleg a zenekarok számára).

[32] Egyébként Sztálinnak is felajánlották, hogy nézze meg Hitler öngyilkosságának helyszínét, ő azonban az utolsó pillanatban lemondta, csak annyit vetett oda: „Menjen Molotov és Berija!"

[33] Érthetetlen okok miatt annak tényét, hogy megtalálták Hitler, Goebbels és a családtagjaik holttestét, szigorú titokban tartották a szövetségesek elől. Ennek megfelelően a hely is, ahol eltemették őket, titkosítva volt. Tudunk viszont róla, hogy a holttesteket legalább négyszer kiásták és új helyre vitték.

[34] A szövetséges hatalmak vezetőinek konferenciája 1945. július 17. és augusztus 2. között zajlott Potsdamban.

[35] Sztálin németországi látogatásának (a „Pálma" fedőnevű akciónak) megszervezése során példa nélküli biztonsági intézkedéseket hajtottak végre. Sztálin vonatútvonalára (1923 kilométerre) kiállítottak összesen 17.000 NKVD-katonát, 1.500 operatív munkatársat, az útvonalon összesen 8 páncélozott vonat járt. A Vezér személyi védelmére Németországba vezényeltek még 7 NKVD ezredet és 1.500 operatív munkatársat.

Az első ülésen részt vett mindenki, aki csak a vezetőkkel érkezett. Emlékszem rá, hogy az amerikaiak és angolok már az asztaloknál ültek, Sztálin pedig még kint sétált a lakosztálya előtt, és senki sem szánta rá magát, hogy szóljon neki, hogy ideje neki is beülnie. Aztán bementek. Én is.

Az első vitás kérdés – Németország politikai elvei – a részünkről mindjárt ellenállásba ütközött, mivel az amerikaiak és az angolok abban egyeztek meg, hogy Németországot szabdalják szét három államra: Észak-Németországra, Dél-Németországra és Nyugat-Németországra. Sztálin hevesen tiltakozott, mondván, hogy egy egységes, demokratikus Németországot kell létrehozni. A szövetségesek kénytelenek voltak ezt elfogadni.

Aztán elhatározták, hogy Németország ellenőrzésére megalakítják a Szövetséges Ellenőrző Tanácsot, meghatározzák ennek működését. A saját övezetükben a főparancsnokok a kérdést önállóan döntötték el.

Németországgal kapcsolatban a következő általános elveket határozták meg:

A német ipar teljes lefegyverzése és demilitarizálása.

A nemzeti-szocialista párt és minden náci intézmény megsemmisítése, hogy beszüntessék a náci és militarista propagandát.

A háborús bűnösöket: azokat, akik kitervelték és megvalósították a háborút és a náci akciókat, katonai bíróság ítélje el! Minden náci vezetőt el kell távolítani a posztjáról!

A gazdasági elveknek megfelelően – az ipar békés célú fejlesztése, a fegyvergyártás teljes betiltása.

A konferencián nagy vita támadt a gyáraknak, különösen a nehézipari vállalatoknak a Németországból a Szovjetunióba történő reparációja miatt[36].

Churchill és Truman ezt nem akarta, a mi elvtársaink azonban bizonyítani tudták, hogy a németek mennyi gyárunkat, üzemünket és városunkat semmisítettek meg.

Igaz, végül ez mégsem sikerült, mivel a szövetségesek nem engedték meg, hogy az elszállítás az általuk elfoglalt német városokból megtörténjen. De Nyugat-Berlinből, amíg ott mi irányítottunk, mégiscsak elszállítottunk ezt-azt, egy sor vállalatot például.

Sokáig alkudoztak Lengyelország határairól, de végül a mi irányvonalunk érvényesült. Megérkezett Bierut is.[37]

Július 28-tól Churchill helyett már Anglia új miniszterelnöke, Atlee*[38] jött.

Néhány nappal korábban Churchill és Truman meghívták Sztálint egy hármasban folytatandó beszélgetésre. Truman titoktartás terhe alatt elmondta, hogy az amerikaiak

[36] Hibás megfogalmazás. Helyesen: elszállítása miatt.

[37] A győztes hatalmak potsdami konferenciája Németország háború utáni berendezésének eldöntésére és területi döntések meghozatalára volt hivatott. Németországgal kapcsolatban négy alapelvet fogadtak el: denacifikálás, demilitarizálás, demokratizálás és decentralizálás. Ezen kívül rögzítették a német ipari létesítmények leszerelését is, részben úgy, hogy elszállították a károkat szenvedett országokba (reparáció), részben úgy, hogy megsemmisítették.
A területi kérdésekben a következő döntéseket fogadták el: Kelet-Poroszországot Königsberggel együtt megkapta a Szovjetunió, a Lengyelország és Németország közötti határt az Odera és a Neisse mentén kell meghúzni. Lengyelország megkapta Stettint is (a város mai lengyel neve: Szczecin – *a fordító jegyzete*).
A potsdami konferencia törvénybe foglalta a német lakosság Kelet-Poroszországból, Lengyelországból, Magyarországról és Csehszlovákiából történő deportálását is.

[38] Helyesen: Attlee

feltaláltak egy nagy erejű bombát, amely több tízszeres erővel bír egy bármilyen mai bombáénál. Arról, hogy ez atombomba lenne, nem beszélt. Sztálin csak meghallgatta, egyetlen kérdést sem tett fel, majd szétváltak.

Röviden ennyi, amit láttam, amikor jelen voltam.

A KÉSEI FELJEGYZÉSEKBŐL

Sztálin elvtárs elutazása és a potsdami konferencia – amelyen állítólag mindent eldöntöttek – befejezése után elkezdődtek az Ellenőrző Bizottság aktív és rendszeres ülései.

Azért, hogy képben legyek a történésekkel, G. K. Zsukovval és V. D. Szokolovszkijjal én is részt vettem az üléseken. A szövetségesek ekkorra már elfoglalták Berlinben a szektoraikat, előtte pedig kivonták a csapataikat Lipcséből és Türingiából.

Mi, mint mindig, most is egész Berlinben közlekedtünk, annál is inkább, mert egész Berlin rendőrfőnöke közös volt, csakúgy, mint a város magisztrátusa, de az amerikaiak, az angolok és a franciák a saját szektoraikban saját katonai helyőrségparancsnokokat is kineveztek. Az egész Berlint érintő kérdések eldöntésére összeültünk a mi helyőrségi parancsnokunknál, Kotyikov vezérőrnagynál*, akit N. E. Berzarin halála után neveztek ki.

Az Ellenőrző Bizottság üléseire mindannyian fényűző, fellobogózott kocsikon, elegánsan öltözve érkeztek. Minden országnak megvolt a saját lakosztálya. Volt közös büfé, az ebédet pedig felváltva adtuk. A szövetségesek mindig követelték a „Russian Vodka"-t, többek között a gépírónőik és a tolmácsaik is, amikor mi voltunk a sorosak ebédet adni. Igaz, a követelésük nem terjedt túl az egy kupicán.

A tárgyalóteremben négyfelől voltak felállítva az asztalok. Az Ellenőrző Bizottság ülése előtt a mi tanácsosaink és a szövetségesek tanácsosai előzetesen előkészítették és egyeztették a kérdéseket, aztán az Ellenőrző Bizottság megvitatta azokat.

Az első időkben az Ellenőrző Bizottság munkája rendesen, mindenféle perpatvar nélkül zajlott, hetente egyszer, de én néhányszor szóltam G. K. Zsukovnak, hogy a szövetségesek liberálisan viszonyulnak a fasiszta bűnözőkhöz, megmondtam neki, hogy a mi zónánkban 2.500 fasiszta bűnözőt és nemzetiszocialista pártvezetőt tartóztattunk le.

Ugyanakkor a szövetségesek zónáiban az ilyen bűnözőket nemhogy nem tartóztatják le, hanem megengedik nekik, hogy kereskedelemmel foglalkozzanak, újságokat adjanak ki stb. G. K. azt mondta: „Kérdezd meg Eisenhowertől, hogy ők hányat tartóztattak le!"

Azokban a napokban hol az egyiknél, hol a másiknál tartottak hetente fogadást. Az egyik ilyen fogadáson egymás mellé kerültünk Eisenhowerrel, megkérdeztem tőle. Pantyuhov tolmácsolta neki a kérdésemet.

Eisenhower csodálkozva nézett rám, azt mondta: „Nem tudom, ez az MP-re (a Military Police-re) tartozik". Aztán ráakaszkodtam Pantyuhovra, hogy kérdezze meg a katonai rendészet parancsnokától. Pantyuhov amikor visszajött hozzám, azt mondta, hogy katonai rendészet parancsnoka nem tudja pontosan, de úgy tűnik, úgy 100 embert. Ez ám a tény! A potsdami konferencia döntése és az elnökök aláírása ellenére.

Aztán beszámoltam erről Georgij Konsztantyinovicsnak, aki megbeszélte Eisenhowerrel, hogy bemehessünk az amerikai zónába, kihallgathassuk a fő háborús bűnösöket. Viszont hosszú huzavonát és kifogást követően az amerikaiak mégsem tették lehetővé, hogy mi, értem ezalatt, hogy egy tisztességes katonai csoport bemehessünk hozzájuk megtartani a kihallgatásokat, az engedélyük csak arra korlátozódott, hogy néhányukat hallgathattuk ki, de azokat sem a főparancsnok helyettese, akit már ismertek és tudták, hogy ki az a Szerov, hanem a front másodrangú munkatársai. Azt hiszem, végül Truszov tábornok* (a front felderítési osztályának parancsnoka) ment el hozzájuk, ő viszont az ilyen ügyekben nem mondható szakembernek.

Az Ellenőrző Bizottság további munkáját azonban továbbra is jó viszony jellemezte. Gyakran megesett, amikor valamely kérdésben „Monty" a maga sipító hangján ellenvetést tett és hadovált valamit – ezt csak azért mondom, mert a mellettem ülő tolmács semmit sem tudott kivenni abból, amit Montgomery mondott –, akkor erre oda se figyelt senki. Ilyen esetekben Eisenhower félbeszakította Montyt, hogy ne tegyen ellenvetést, Monty erre el is hallgatott.

Akárhányszor is vettem részt az Ellenőrző Bizottság ülésein, sosem tudtam megérteni Lattre de Tassigny felszólalásait. Úgy tűnt, mintha ellentmondana az angoloknak, velünk értene egyet, de amikor a végső döntésre került sor, együtt szavazott az angolokkal és az amerikaiakkal.

Ha az első hónapokban az Ellenőrző Bizottság többé-kevésbé egyeztetett döntéseket hozott, akkor később, miután a Szovjetunió, hűen ahhoz a kötelezettségéhez, hogy belép a háborúba Japán ellen, e kötelezettségét teljesítette is, a szövetségesek már sokkal határozottabban mondtak ellent a javaslatainknak.

Például. Tudtuk, hogy a háború alatt a szövetségesek zónáiban több ezer szovjet állampolgár rekedt, olyanok, akiket a németek munkavégzésre hajtottak el Németországba. Természetesen Georgij Konsztantyinovics az Ellenőrző Bizottságban felvetette a hazajuttatásuk kérdését.

E kérdés hónapokon át húzódott, továbbra sem tették lehetővé a hazatérésüket, ráadásul a szovjet emberek körében szovjetellenes agitációt folytattak, elterjesztették közöttük azt a fenyegetettséget, hogy ha visszatérnek a Szovjetunióba, büntetésben lesz részük. Ezért az embereink egy része megtagadta a hazatérést, az árulás útjára lépett, dolgozni kezdett az amerikai és az angol titkosszolgálatnak.

Mi egyre csak követeltük Eisenhowertől, hogy engedje be az embereinket az internáló táborokba, és az onnan visszatérő munkatársaink jelentették is, hogy azok a szovjet emberek, akik nem érzik magukat bűnösnek a hazájukkal szemben, szeretnének hazatérni, a különféle árulók pedig megtagadták a hazatérést.[39]

[39] A jelenlegi, dokumentumokra alapozott kutatások igazolják Szerovnak e szavait, szertefoszlatják azt a mítoszt, mely szerint a kitelepített szovjet emberek többsége nem szeretett volna visszatérni a hazájába. Valóban voltak olyan félelmeik, hogy amiatt, mert ellenséges területen tartózkodtak, represszióknak lesznek kitéve, viszont a szovjet vezetés, felfogva, milyen nagy szüksége van a háború sújtotta gazdaság helyreállításához ezekre az emberekre, maximálisan felpuhította a repatriálás rendjét. Az az állítás, mely szerint a kitelepített és a Szovjetunióba visszatért emberek majdhogynem mindegyikét lágerbe küldték volna, szintén nem felel meg a történelmi igazságnak. (Lásd: Земсков В. Н. Возвращение советских перемещенных

Igaz, ezekért a gazemberekért nem kár, de akkor is felelniük kellett volna a gazságaikért a szovjet bíróságok előtt.

Augusztus végén Eisenhowert a szovjet kormányzat meghívta Moszkvába. Georgij Konsztantyinovics kísérte el.

1945 végére az Ellenőrző Bizottságban vitás kérdések merültek fel, különösen Németország katonai-gazdasági potenciáljának likvidálását illetően, vagyis azzal kapcsolatban, hogy likvidálni kell azokat a nagy konszerneket, amelyek fegyverekkel és hadieszközökkel látták el a fasiszta hadsereget, le kell szerelni és likvidálni kell a különféle katonai és militarizált egységeket, likvidálni kell a fasiszta szervezeteket stb.

Minderről részletesen beszámoltam Zsukovnak, aki felháborodva azon, hogy a szövetségesek szándékosan nem tartják be a potsdami egyezményt, memorandumot intézett az Ellenőrző Bizottsághoz, amelyben rámutatott, hogy a potsdami konferencia döntése ellenére az angol zónában a német hadseregnek olyan szárazföldi, légi és haditengerészeti katonai egységei léteznek, amelyeket német katonai körzetek irányítanak, és felsorolt öt olyan várost, ahol ezek állomásoznak.

Ezeket az információkat lengyel hírszerzőktől kaptam, egy házaspártól, akiket beszerveztünk. Zsukov ugyancsak megjelölt 25 olyan várost is, amelyekben a németek nyíltan katonai helyőrségeket szerveztek.[40]

A memorandum záró részében rámutatott arra is, hogy Schleswig-Holsteinben kb. egymillió német katonát nem szereltek le, folytatódik a háborús készülődés…

Az Ellenőrző Bizottság ülésének végén követeltük e kérdés megtárgyalását, hogy küldjünk ki bizottságot a helyszínre, megismerkedni a helyzettel, hogy miként zajlik a potsdami konferencia döntésének értelmében a német hadsereg lefegyverzése.

Az Ellenőrző Bizottság ülésén Montgomery úgy sürgött-forgott, mint egy sündisznó, felhozott magyarázatul egy sor nehézséget, ami az egységek leszerelésének útjában áll. Úgy látszott, hogy Eisenhower tisztában volt a helyzettel, mivel gyakran hivatkozott Montgomeryre. Aztán bizonyos idő múlva [Eisenhowert] Washingtonba rendelték, a helyére pedig kinevezték Clay vezérezredet.

лиц в СССР. 1944–1952 гг. // Труды Института российской истории. Вып. 11 // Российская академия наук, Институт российской истории; отв. ред. Ю. А. Петров. М., 2013. С. 244–284.).

[40] Habár a szövetségesek által megszállt zónákban folyó hírszerző munka formálisan az NKGB szerveihez tartozott, Szerov viszont Németországban az NKVD-t képviselte, ezzel is foglalkoznia kellett. Ahogyan SZ. N. Kruglovnak, a belügyi népbiztosnak és V. Merkulovnak, az állambiztonsági népbiztosnak 1946. január 31-i, Sztálinnak küldött titkos közleményében áll, „Az NKVD operatív csoportjainak állományába 2230 NKVD munkatárs és katona, és 399 NKGB operatív munkatárs tartozik. A SZU NKGB-nek Berlinben csupán egy 35 fős operatív csoportja van, amely kizárólag hírszerzéssel foglalkozik. Ez a helyzet a gyakorlatban ahhoz vezetett, hogy a SZU NKVD-jének jelentős mértékben kell olyan kérdésekkel is foglalkoznia, amelyek közvetlenül a SZU NKGB kompetenciájába tartoznak (a kémek és diverzánsok felderítése, letartóztatása és nyomozati ügyeinek lefolytatása, a szövetségesek által megszállt övezetekbe ügynökök juttatása hírszerzői feladatok ellátására, az egykori németországi hírszerző szervezetek ügynökségeinek felkutatása, az emigránsok feldolgozása stb.)". Ezzel kapcsolatban Kruglov és Merkulov azt javasolták, hogy bízzák meg Szerovot az NKGB munkatársainak irányításával is. (ГАРФ, Ф. 9401сч. Оп. 2. Д. 134. Л. 231–232.).

Eisenhower után a dolgok egyre rosszabbul mentek, mivel Clay nem sok mindent vállalt magára, Montyt pedig az amerikaiak már nem tartották kollégájuknak.

Egyszer, az Ellenőrző Bizottság egyik utolsó ülésén – ezek ekkor már nem hetente, hanem csak havonta zajlottak – vitába keveredtem egy amerikai tábornokkal, aki sorolni kezdte nekem a Land-Lease szállítmányokat, hogy adtak a Szovjetuniónak 400.000 autót, gőzmozdonyokat, üzemanyagot, 4.000 repülőgépet, 10.000 tankot, 10.000 ágyút stb.

Én feldühödtem, elmeséltem neki azt az esetet, amikor a Land-Lease-es hajóikat Arhangelszknél az Északi-tengerbe süllyesztették, milyen dicső módon szeleltek el az ő parancsukra a németek elől. Ügyhogy az elsüllyesztett haditechnikát nem kellene beleszámolni.

Futólag szólok arról is, hogyan viszonyultak az amerikaiak a haditechnikához.

A nyáron Eisenhower meghívott engem és Zsukovot, hogy nézzük meg egy légi deszantos hadosztály működését.

Amikor megérkeztünk tempelhofi reptérre, már ott voltak az angolok és a franciák, meg az a légi hadosztály, amely bemutatta a deszantosok ledobását, a tankok, autók, ágyúk repülőgépre rakodását stb. Mindezt a diszpécserállásból néztük.

Mindeközben az amerikai diszpécsernek az egyik repülő fedélzetéről, amely Frankfurtból repült Berlinbe, jelentették, hogy a reptéren, ahová le kellene szállniuk, szélvihar támadt, a látási viszonyok rosszak, kérdezik, mit csináljanak. Ott állt mellettem Pantyuhov ezredes, fordította az utasításokat.

Annak ellenére, hogy a diszpécserállásban magas rangú repülős tisztek is ott voltak, a diszpécser minden kérdés nélkül kiadta a parancsot a legénységnek: „Hagyják el a gépet!" A legénység válasza: „Okay!" – és a repülősök, otthagyva a gépet, kiugrottak.

Így bánnak a technikával az amerikaiak.

Egyszóval, kezdtek elhidegülni a kapcsolataink a szövetségesekkel.

Ez alatt az egy év alatt alkalmam volt megfigyelni, hogyan viselkednek az amerikaiak, a katonák és a tisztek. Csodálkozom a katonaságnál kialakult rendjükön.

Semmilyen fegyelem, semmi tisztelet a rangidősek iránt. Egyenrangúként beszélgetnek, a szájukból szivar lóg, a nemzetiségek tekintetében pedig tiszta zűrzavar. Lengyelek, németek, ukránok, zsidók – mindannyian amerikainak tartják magukat, pedig látszik, hogy lengyel vagy ukrán, még a saját nyelvén is hadovál. Igaz, Eisenhower is német származású, a nagyapja Sziléziában született és élt.

SZEPTEMBER-OKTÓBER

Ma elmentem Raeder tengernagyhoz. Egy tóparti, fényűző villában lakik. Két »gardemarin" (tengerész) „szolgálja ki".

Elbeszélgettem vele. Csak azt hadoválja, hogy „Hitler kaputt." – ezt nélküle is tudjuk. De azért vigyáznunk kell rá. El fogják ítélni a gazembert, rá kell, hogy kerüljön a felelősök listájára. Hiszen a flottánkat az ő parancsai nyomán süllyesztették el.

Figyelmeztettem, hogy a házában – megmutattam, melyik szobában – fog lakni az egyik tisztünk. Zavarba jött, megpróbálta megtudni, mi [célból]. A felesége felháborodott.

Én hivatalosan közöltem vele, hogy így lesz, ez nem vita tárgya. Ezzel el is váltunk egymástól. A tisztünknek meghagytam, hogy lakjon itt velük, és figyelje, nehogy meglógjon valahová.

Jelentették, hogy megtalálták Wilhelmina hercegnőt is, Türingiában él a komornyikjával. Moszkvából parancs érkezett, hogy vegyük megfigyelés alá, amíg más utasítás nem lesz. Parancsba adtam, hogy hozzák ide Potsdamba.

Marika Rökk meglépett valahová az ország belsejébe, aztán felbukkant Ausztriában. Köpök rá.

Kiderült, hogy 1945-ben rávették, hogy lépjen be a náci pártba, hát ezért rezelt be, amikor mi eljutottunk Németországba.

Tegnap kihallgattam az első világháború híres hírszerzőjét, Nicolai ezredest, akiről sok kalandregényt is írtak, hogy milyen ügyesen szervezte meg a kémkedést Oroszország ellen az első világháborúban.

Most 82 éves. Igaz, jól tartja magát. Elmesélte, hogy 1944-ben Hitler megkérte, hogy menjen el az Atlanti falhoz (ahhoz a védvonalhoz, amelyet a németek az angolok és a szövetségesek ellen építettek az Atlanti-óceán, a La Manche stb. partján), hogy ismerkedjen meg vele, szervezze meg a hírszerzést, hogy az ellenség ne lephesse meg ott a németeket.

Nicolai megnézte, jelentést tett róla Hitlernek. Hitler felajánlotta neki, hogy legyen az ottani hírszerzés főnöke. Nicolai az életkorára hivatkozva ezt visszautasította, de ahogyan elmesélte, inkább amiatt, mert lélekben nem akarta magát SS-es és SD-s tejfelesszájúaknak alávetni. Ezzel a ténykedése be is fejeződött. Nekem ugyanilyen információim voltak, hogy nem vett részt Hitler alatt a hírszerzői munkában.

Úgy véltem, hogy Nicolaival maradhattunk is volna ennyiben, de Moszkvából utasítást kaptam, hogy küldjem el oda. Valószínűleg ez lesz az utolsó utazása, értelme pedig semmi az egésznek.

Ez nyilvánvalóan Abakumov vagy Kobulov mesterkedése. A háborúnak vége, nincs mit csinálniuk, így akarnak kitűnni valamivel. Hiszen hozzászoktak, hogy egész életükben szenzációkat vagy provokációkat gyártsanak.[41]

Este meghozták Wilhelmina hercegnőt. Büszke ábrázattal, a komornyikja kíséretében lépett be hozzám. Én azt mondtam: „A komornyik maradjon az előszobában, a hercegnő pedig foglaljon helyet!"[42]

Amikor ezt lefordították neki, utasította a komornyikot, hogy maradjon ott, úgyhogy az nem engedelmeskedett a tolmácsnak. Nesze neked császári rend! Éppen ideje felfogniuk, hogy Vilmos uralkodásának etikettje már rég nem érvényes, ők viszont továbbra is a szerint élnek.

[41] A császári katonai hírszerzés legendás főnökét, Walter Nicolait 1945 szeptemberében tartóztatta le az NKVD, aztán Berlinbe vitték, ahol Szerov kihallgatta. 1945. október 31-én Berija parancsára különgéppel Moszkvába szállították. 1946. április 25-én, mivel nem volt köze a hitleri rezsimhez, Nicolait kiengedték a börtönből, de nem engedték visszatérni Németországba. Szerebrjanij Borban, az NKGB-MGB dácsáján helyezték el, Sztálin utasítására a visszaemlékezésein és elemző feljegyzésein dolgozott. 1947. május 4-én, 73 éves korában gutaütésben halt meg, és Moszkvában, a Novij Donszkoj temetőben van eltemetve.

[42] Hivatalosan az utolsó német császár, Vilmos özvegyét Hermine Prinzessin Reuss zu Greiznek (1887-1947) hívták. 1947-ben a Brandenburg melletti szovjet internálótáborban halt meg.

Wilhelmina 56 éves. De nem néz ki rosszul. Úgy látszik, fiatal korában szép nő lehetett. Dölyfösen viselkedik, de az is igaz, hogy én hamar helyre tettem, amikor hosszasan fecsegni kezdett, úgyhogy gyorsan megértettük egymást.

Mint kiderült, ő Vilmos második felesége volt. 32 éves volt, amikor hozzáment. Ő maga holland hercegnő. Vilmos halála után a németek nagy összegű évjáradékot állapítottak meg neki, ebből élt. Tartott egy kis létszámú személyzetet, többek között a „főkomornyikot", aki a pénzt is kezelte.

A pénzt svájci bankokban tartja. Nem akar elmenni sehová Németországból. Amikor az oroszok bejöttek Németországba, ő minél távolabb akart kerülni a háborútól, ezért átköltözött Türingiába. Röviden ennyi az egész. Hitler nem fordított rá különösebb figyelmet.

Jelentettem mindezt Moszkvába. Azt a parancsot kaptam, hogy küldjem el valamelyik német hátországi városba. Úgy döntöttem, Odera-Frankfurtba költöztetem, egy villába, állíttatok mellé megfigyelőket, hogy tartsák szemmel, nehogy elszökjön valahová. Eltartását a város helyőrségi parancsnoksága vállalja magára.

Őszintén szólva, minek vállalunk ilyen abúzust magunkra, ellehetett volna ott Türingiában is, és kész. De mindezt meg kellett csinálnom, megfigyelőnek pedig odatettem mellé egy lányt, az NKGB egyik tolmácsát, aki tudott németül.

Instruáltam. Elmondtam mindezt Wilhelminának is, aki erre a homlokát ráncolta, de végül azt mondta: „gut"...

Eltelt kb. egy hét, amikor csörög a telefonom, és sírós hangon a „tolmácslány" szól bele. Kéri, hogy rendeljem vissza Berlinbe, mert ilyen körülmények között nem tud dolgozni. Mondtam neki, hogy a helyőrségi parancsnok megkapja az utasítást arra vonatkozóan, hogy eljöhessen hozzám.

Ma megérkezett a tolmácslány, könnyes szemmel bizonygatni kezdte, hogy ő így nem tud dolgozni, mert Wilhelmina úgy tesz, mintha ő nem is létezne, teljesen ignorálja, azt követeli, hogy Freuleinnak szólítsák stb.

A végén pedig ezt mondta: „Gondoljon csak bele, tábornok elvtárs, a napokban elmentünk a városba, ő pedig azt mondja nekem: »Maga csak maradjon tisztes távolságban mögöttünk!" Felháborodtam, hiszen én párttag vagyok, nem engedem, hogy gúnyt űzzenek belőlem." – és zokogni kezdett. Alig bírtam visszatartani a nevetésemet.

Aztán amikor kisírta magát, azt mondtam neki: „Értsen meg egy egyszerű dolgot: se én, se maga ezt a vénasszonyt, aki Németország császárnéjának képzeli magát, már megváltoztatni nem tudjuk! Maga a biztonsági szervek munkatársa, azért állítottuk mellé megfigyelőnek, hogy ne vigyék ki Nyugatra. Úgyhogy szedje össze magát, tegye, amit utasításba kapott!"

Úgy látszott, kezdett felfogni valamit a dologból. Végül mondtam neki, hogy a napokban elmegyek hozzájuk, beszélek ezzel a császárnéval.

Néhány nap múlva el is mentem hozzájuk a tolmácsommal. A komornyik azonnal kitett az asztalra egy üveg rajnai bort és két poharat. Ebben a kötetlen helyzetben megpróbáltam a tudtára adni ennek a „császárnénak" néhány elemi dolgot az emberek közötti viszonyokról a mi országunkban.

Úgy tűnt, egyet s mást felfogott belőle. De a beszélgetés végéig sem a komornyikot, sem a tolmácslányt nem hívta oda az asztalhoz, annak ellenére, hogy a beszélgetés vége felé néhányszor hívtam őket abba a szobába, ahol mi voltunk.

A későbbiek folyamán a tolmácslány rendszeresen felhívott, de a jelentése egyetlen mondatra korlátozódott: „Nálunk minden rendben van".

DECEMBER

Végéhez közeledik az 1945-ös év! Hogy mennyi ideig kell még itt élnem, nem tudom, de sehogy sem tudom megszokni a németeket. Szeretnék végre hazatérni. Mindenki leszerel, megy haza, a katonák örülnek.

Sztálin azt az utasítást adta, hogy „Vigyenek az asszonyaiknak ruhára valót, a tábornokok pedig kapjanak egy-egy autót!" Nekem meg Georgij Konsztantyinovicsnak összegyűlt itt már néhány kocsink, amelyeket nekem az operatív szektorok vezető, Georgij Konsztantyinovicsnak pedig a helyőrségi parancsnokok hoztak.[43]

Véget ért az 1945-ös, győzelmi év. A front katonai tanácsa jó kis újévi összejövetelt rendezett a front vezérkarának tiszti klubjában.

Az Újévet várva üldögéltünk, köszöntöttük egymást a győzelem és az Újév alkalmából. G. K. Zsukov lehetőséget adott szinte minden parancsnoknak, hogy beszédet mondjon. Felszólalt Vaszilij Sztálin is, aki egy repülős hadosztályt vezetett nálunk, gyakran botrányosan viselkedett, de mindent megúszott.[44]

Futólag elmondok egy megtörtént esetet. Felhívott és meghívott vaddisznóvadászatra, mivel a hadosztálya állomáshelyének környékén elszaporodtak a vaddisznók, mert megtiltottuk a németeknek a vadászatot, a fegyvertartást...

Körülvettünk egy kis ligetet, a németek pedig felhajtották a vadakat. Úgy 150 méterre tőlem kiszaladt egy hatalmas vaddisznó, amelyre rálőttem, de elment.

Amikor összegyűltünk azon a helyen, ahol a vaddisznó járt, a német vadász meglátta a vért, és örömtelien azt mondta: „Ez a vér a májából van, vagyis ilyen sebesüléssel nem megy messzire". De akárhogy is kerestük, nem találtuk, úgyhogy üres kézzel jöttem el.

Másnap felhívott Vaszilij, kérte, hogy hadd jöhessen el hozzám. Amikor megérkezett, megebédeltünk, ő pedig közölte velem, hogy kiment a vadászat helyszínére, elkapta a német grabancát, mondta neki, hogy mutassa meg, hol van a lelőtt vaddisznó. Meg is mutatta. Én megdicsértem, hogy nem egy elveszett ember. Aztán kért tőlem egy kocsit, hogy elmehessen vele a hadsereg vezérkarához.

Amikor beszélgetésbe elegyedtem a sofőrjével, aki itt maradt nálam, mert nem ismerte az utat a stábhoz, elmesélte, hogy amikor megtalálták a vaddisznót, elment a

[43] Zsukov és Szerov ellenségei, akik kompromittálni akarják őket, már egy év múlva azt a vádat hozzák fel ellenük, hogy fosztogattak, Németországból vagonszámra küldték haza az összerabolt hadizsákmányt. Ebben a kontextusban azoknak a kocsiknak megemlítése, amelyeket Sztálin „adományoz" a tábornokainak, nagyon is figyelemre méltó.

[44] 1945 februárjától Vaszilij Sztálin az 1. Belorusz Front 16. repülős hadseregének 286. vadászrepülő hadosztályát vezette.

német lakására, hogy megvendégelje. A németnek szép felesége van. Vaszilij leitatta a németet, lefeküdt a feleségével, aztán fogta a vaddisznót és távozott. Ilyen ember Sztálin fia.

Nos, eltértem az újévi ünnepségtől, amely nagyon jól telt el. G. K. Zsukov kétszer is felszólalt, nagyon okosan, visszafogottan, mindenki tisztelettel viszonyult hozzá. Tósztot mondott az én egészségemre és az itt végzett munkámra is, arra, hogy 1944 őszétől aktívan részt veszek a katonai akciókban.

Összességében éjjel 2-ig maradtunk együtt, aztán sokan meghívták egymást magukhoz, hogy újra megünnepeljék az Újévet, most már a lakásukon. Én éjjel 3 körül értem haza, mentem is azonnal aludni.

Tizenkettedik fejezet

Csata a győzelem után (1946-1947)

Szerovnak sokáig Németországban kell maradnia. Az egész 1946-os évben, de facto, ő irányítja a területet és sokmilliós lakosságát, fokozatosan helyreáll a békés élet. Szerov tevékenységi köre igencsak széles: a katonai körzetek vezetésétől a náci háborús bűnösök felkutatásán át az új hatalmi rend kiépítéséig terjed.

Mindeközben Németországban nem volt nyugalom. Aktívan tevékenykedtek az illegális diverzáns csoportok, a nyugati területekről ügynököket vetettek be. Csak 1946 tavaszán 14 diverzáns terrorista akciót tártak fel (ezek során megölték és megsebesítették a Németországi Szovjet Hadseregcsoport hat katonáját), feljegyeztek 70 banditatámadást (amelyek során megöltek és megsebesítettek 36 embert).[1]

A diverzánsok elleni küzdelemmel, csakúgy, mint a csekista munkával Németországban Szerov és operatív csoportjai foglalkoznak. A szovjet zóna területét 6 NKVD-s operatív szektorra osztották, beleszámítva a berlini különleges szektort is. Egyidejűleg a SZVAG minden főigazgatóságán társadalmi biztonsági osztályokat iskiépítettek. Szerov emberei (márpedig csak operatív munkatársból 1.700 dolgozott a keze alatt) nemcsak kémelhárítással és belbiztonsággal foglalkoztak, hanem információszerzéssel is, mindenekelőtt az amerikaiak és angolok vonatkozásában.[2]

Szerov továbbra is részt vesz az „atomprogramban". 1946. május 13-án beválasztják a Minisztertanács mellett működő, reaktív technikáért felelős különleges bizottságba. Továbbra is kutat olyan szakemberek után, akik képesek részt venni az új fegyver létrehozásában.

Ezen kívül az NKVD-MVD megbízottjaként szervezi a kobalt és a bizmut bányászatát, az urán előállítását; és mindezeket a kincseket küldi tovább a Szovjetunióba.

1946 szeptemberében, egy Sztálinnal történt találkozását követően felragyog Szerov csillaga. A Vezér jóváhagyta azt a javaslatát, mely szerint német szakemberek és tudósok széles körét küldi a Szovjetunióba: nemcsak a rakéta- és atomprogramhoz, hanem más, a szovjeteket érdeklő fegyvergyártási ágazatokhoz kapcsolódóan is. Ezeknek az embereknek tudása segítséget nyújtott a szovjet technológia gyors ütemű fejlesztésében.

Sztálin megbízza Szerovot, hogy szervezze meg ezeknek a szakembereknek a kiválasztását, és tömeges, a családjukkal együtt történő áttelepítését a Szovjetunióba. Szerov úgy bonyolítja le ezt, mint teljes értékű hadműveletet.

Hogy milyen figyelemmel kísérte az ország vezetője a németek áttelepítését, már önmagában az a tény is sokat elárul, hogy 1946-ban és 1947 elején összesen négy alkalommal fogadta Szerovot e kérdésben.

Szerov 1946 őszén Sztálin külön dicséretében is részesült, egy másik kezdeményezése okán: Németországból az éhező Szovjetunióba küldte a felesleges élelmiszert.

Mindebből látható: Sztálin nagyra értékelte Szerov „válságkezelő" képességeit és tényked-ését; éppen ezért nem is dobta oda martalékul Abakumovnak, aki pedig már régi ellensége feje fölé emelte a proletárdiktatúra bosszúálló kardját.

Meg kell mondani, hogy Sztálin minden szimpátiája ellenére Szerov körül fokozatosan forrósodik a helyzet. Habár a népbiztosságok minisztériumokká alakítása során megtartja addigi

[1] Аппарат НКВД-МГБ в Германии 1945–1953. Сборник документов. М.: Демократия, 2009. С. 222-223.
[2] Хлобустов О. КГБ СССР 1954 1991 гг. Тайны гибели великой державы. М.: Аква-Терм, С. 449–450.

posztját (népbiztoshelyettesből miniszterhelyettes lesz), egyre szorosabbra vonják körötte az intrikák gyűrűjét.

Minden azzal kezdődött, hogy 1946 tavaszán Zsukov marsall hazatért Németországból – Zsukov mögött Szerov úgy érezhette magát, mint erős kőfal mögött. Aztán májusban a megújított MGB élére a SZMERS parancsnoka, Viktor Abakumov került, aki azonnal meg is kezdte támadásait Szerov ellen.

Abakumov minden oldalról támadja ellenfelét: egyrészt eléri, hogy szűkítsék az MVD megbízottjának tevékenységi körét. (Elveszik Szerovtól az MGB javára a németországi operatív nyomozati feladatok végrehajtásának jogát, az MVD csapatai és a határőrség feletti rendelkezési jogot.) Másrészt büntetőügyeket kezd fabrikálni ellene.

Az, hogy közel áll Zsukovhoz, ebben az időben éppen Szerov kárára fog működni: 1946 júliusában a „Győzelem Marsallja" kegyvesztetté válik. Sztálin leváltja minden posztjáról, és így, lefokozottan megbízza az Odesszai Katonai Körzet vezetésével. Zsukov környezetében elindulnak a letartóztatások. A tábornokokból Abakumov MGB-jének nyomozói terhelő vallomásokat vernek ki Zsukov és Szerov ellen.

Szerov az egyetlen járható utat választja: a megelőzést, segítségért személyesen Sztálinhoz fordul. 1946. szeptember 6-án érzelmes hangvételű levelet ír Sztálinnak, amelyben gyakorlatilag arra kéri, hogy védje őt meg Abakumov támadásaitól.

Ez persze kockázatos volt: a magas rangú címzett akár reakció nélkül is hagyhatta volna a levelet, akkor az MGB szabad kezet kapott volna. Sztálin azonban beavatkozik Szerov érdekében. Abakumov kénytelen lógó orral visszavonulni.

Sajnos, nem túl sokáig...

1946. JANUÁR

Elkezdtem krónikámat az 1946-os új esztendőben is. A napok gyorsan repülnek, zajlik az élet.

A németekkel rettentően nehéz. Már említettem, hogy az első napokban, amikor betörtünk Berlinbe, olyan kezesek voltak, mint a birkák. Most, hogy egy fél év alatt összeszedték magukat, képesek akár a fejünkre is nőni:..

Gyakran járok el Lipcsébe, Drezdába, Weimarba, Jénába, Mecklenburgba és más városokba. A városi helyőrségparancsnokok jól kézbe vették a hatalmat, tekintélyük van a németek előtt, pontosabban a németek félnek tőlük. A létrehozott Szovjet Katonai Adminisztráció a tartományokban aktívan bekapcsolódott a munkába.

Az SZKA tartományi vezetői gyakorlatias tábornokok. Igyekeznek minél több mindent kisajtolni a németekből, legyen szó akár a gyárakban folyó termelésről, amely aztán jóvátételként a Szovjetunióba irányul, akár azon gépek, berendezések és más eszközök leszerelése és kiszállításáról, amelyek elengedhetetlenül szükségesek hazánk számára. Küldünk mindent.

A németek persze ferde szemmel néznek ránk, de félnek, ezért leszerelik. Meg kell mondanom, hogy néhány „munkatársunk" nem dolgozni jön ide, hanem ahogy mondani szokás, „árubeszerzésre". Ezzel pedig csak ártunk a tekintélyünknek.

Az Ellenőrző Tanács alig néhány alkalommal ülésezett. Egy sor kérdésben eltérő vélemények alakultak ki. A szövetségesek távolságtartóan viselkednek. Eisenhower helyettese, Clay tábornok beszél, ellentmond, de hogy Montgomery mit akar, nem tudni:

amikor [felszólal], motyog valamit az orra alatt, de hogy ellenez valamit, vagy egyetért vele, nem derül ki.

Lattre de Tassigny pedig szóban egyetért velünk, kedvesen mosolyog, aztán a gyakorlatban mindent úgy csinál, ahogy az amerikaiak megmondják neki. Szóval, nem működik. Ha megéljük, meglátjuk! Ritkábban járok már el az Ellenőrző Tanácsba – a SZVAG-nál rengeteg politikai kérdés merült fel, nincs erre időm.[3]

MÁRCIUS

NKVD-s ügyekben sürgősen Moszkvába rendeltek. Mielőtt elindultam volna, eljött hozzám ebédre V. Sztálin. Ő közben egy repülős hadtest parancsnoka lett.[4] Ebéd közben említettem neki, hogy hivatalos ügyben Moszkvába repülök.

Ő persze, mint mindig, most is sietett reagálni: „Nekem is Moszkvába kell mennem. Vigyen magával, Ivan Alekszandrovics!" Beleegyeztem. Másnap elindultunk.

Az úton beszélgettünk, de ő egy szóval sem említette, hogy Dessauban, ahol németek dolgoztak egy repülőgépgyárban, ahol korábban Ju-88-asokat (Junkerseket) gyártottak, most legyártottak néhány reaktív bombázógépet és néhány pulzáló hajtóművet, Baade professzor* vezetésével.[5]

Este értünk Moszkvába. Másnap ülök bent az irodámban, délután kettőkor hívnak a „kremli" vonalról: „Üdvözlöm. Itt Sztálin beszél".

Én természetesen meghökkentem, a gondolataimban már ez járt: „Ha valami olyat kérdez, amit nem tudok?" Mert már nem egyszer volt alkalmam megfigyelni, amikor teljesen váratlan kérdéseket tett fel a népbiztosoknak.

Most is ez történt. Válaszoltam az üdvözlésére. Aztán Sztálin megkérdezte: „Van tudomása a Dessauban működő repülőgépgyárról?" Igenlő választ adtam. Aztán: „Va-

[3] Az Ellenőrző Tanács határozatait egyhangúlag el kellett fogadni – érthető, hogy másként a Szovjetunió mindig kisebbségben maradt volna. Persze rendkívül nehéz volt konszenzusra jutni. Túl azon, hogy a szövetségesek halogatták azoknak a német katonai egységeknek lefegyverzését és feloszlatását, amelyek az általuk elfoglalt területeken voltak, valamint a hadiüzemek likvidálását és a náci párt szervezeteinek feloszlatását (erről szó volt már a Tizenegyedik fejezetben), más kérdésekben is konfliktus alakult ki a szövetségesekkel. Súrlódásokat okozott például az, hogy a szövetséges repülőgépek repültek át a szovjet zóna felett, Berlin felosztásának és az ellenőrző pontok kialakításának kérdése, a Nemzeti-Szocialista Párt tagjainak letartóztatása és sok más kérdés is.

[4] A II. világháborút követően V. Sztálin Németországban maradt, és 1946-tól a Németországi Szovjet Hadseregcsoport 1. vadászrepülő gárdahadtestének parancsnoka lett.

[5] Dessauban üzemeltek a Junkers repülőgépgyárak, amelyekben a háború végén a németek megkezdték néhány reaktív bombázógép és vadászgép kísérleti modelljének összeszerelését. Miután szovjet szakemberek végigjárták az üzemeket, célszerűnek mutatkozott a helyreállításuk, hogy folytassák ezeknek az új modelleknek a munkálatait. E célból mobilizálták az összes olyan Junkers-dolgozót, akik a szovjet zónában maradtak. Az üzemeket, a laboratóriumokat és a kísérleti állványokat mind rendkívül rövid idő alatt helyreállították, munkához láttak. Az egyik első ilyen vállalat – a dessaui – élére Brunolf Baadét állították, aki a Junkers-287-es, előrenyilazott szárnyú sugárhajtású bombázó modelljének vezető konstruktőre volt – e modell kísérleti változatát összeszereletlen állapotban megtalálták az összeszerelő üzemben. Nyárra a gép már készen is állt a próbarepülésekre. Ezen kívül folytatták a munkálatokat más modelleken is. Egy idő után az egész konstrukciós és gyártási kapacitást, és gyakorlatilag az egész személyzetet, áttelepítették a Szovjetunióba.

szilij azt mondja nekem, hogy a németek csináltak ott sugárhajtású bombázót meg vadászgépet".

Azt feleltem, hogy tudomásom szerint németek dolgoznak ott a mi repülős tisztjeink és egy német professzor, Baade irányítása alatt. Sztálin elvtárs: „Gondoltam, hogy Vaszilij hazudik".

Én csak hallgattam, azt gondoltam: „Túl nyíltan mondja, hogy Vaszka hazudik. Ez nem lep meg". Aztán némi szünet után Sztálin elvtárs azt mondta: „Nem lenne rossz összeállítani egy bizottságot, megnézni, mi van ott, aztán átszállítani a Szovjetunióba. Mit gondol erről?" Azt feleltem, hogy ez helyes lenne.

Sztálin elvtárs aztán azt mondta: „Maga fogja vezetni ezt a bizottságot, jelentést tesz a KB-nak!" Azt feleltem neki, hogy jobb lenne, ha egy repülős vezetné. Ekkor Sztálin elvtárs elgondolkodott, majd azt mondta: „Na, jól van, be tud jönni este a Kremlbe?" Mondom neki: „Be". „No, akkor majd megbeszéljük. Minden jót!" – fejezte be a beszélgetést.

Azonnal keresni kezdtem Vaszilijt, hogy jól lehordjam, de nem sikerült utolérnem. Tíz perc múlva ő maga hívott fel. Mondom neki: „Hogy nem szégyelled magad?! Együtt jöttünk, szólhattál volna, hogy Németországgal kapcsolatban fogsz jelentést tenni". Vaszilij próbált magyarázkodni, aztán azt mondta: „Beugrom magához".

Amikor megérkezett, a következőket mesélte. Amikor együtt volt velem Dessauban, látta, hogy a németek dolgoznak, fogott egy albumot, amelyben fényképek voltak, egy hatmotoros sugárhajtású bombázó (kicsinyített) modelljét, meg egy Walter-motoros sugárhajtású vadászgép (kicsinyített) modelljét, amelyeket elhozott Moszkvába, megmutatta az apjának.

Mivel a mi repülésügyi hivatalunknál éppenhogy csak elkezdtek dolgozni a sugárhajtású gépeken, és véletlenül vettünk az angoloktól a Nene és a Derwent típusú sugárhajtóműveket[6], ezért a fényképek és a modellek nagy hatást tettek Sztálinra. Ráadásul Vaszilij még azt is „beadta", ahogyan ő mondta, hogy ezeket a gépeket már majdnem kész állapotban látta. Az apja persze kételkedett ebben, mivel mindez csak kitaláció volt.

Vaszilij, amikor látta, hogy az apja nem hisz neki, azt mondta: „Hívd fel Ivan Alekszandrovicsot, ő meg fogja erősíteni neked!" „Miféle Ivan Alekszandrovicsot?" – kérdezte tőle Sztálin. „Szerovot". Aztán Vaszilij tárcsázta neki a számomat, így jött össze az iménti beszélgetés Sztálinnal. Este Sztálin azt mondta: „Gyülekezünk". Én még egyszer lehordtam Vaszilijt, aki utána el is ment.

[6] A Szovjetunió és Nagy-Britannia közötti koalíció nemcsak katonai értelemben bizonyult előnyösnek. 1945 nyarának elején a londoni szovjet kereskedelmi képviselet jelentette, hogy lehetőség nyílott nagy teljesítményű gázturbinás Nene és Derwent típusú repülőgép-hajtóművek megvásárlására, olyanokéra, amilyenekkel a Szovjetunió még nem rendelkezett. Azt mondják, Sztálin, amikor ezt jelentették neki, nem hitte el: „Tényleg vannak olyan hülyék, akik a titkos dolgaikkal kereskednek?" Mindkét modellből azonnal vettek 10-10 darabot, bizonyos idő elteltével e hajtóművek némiképp megváltoztatott másolatai már el is kezdtek legördülni a szovjet futószalagokról. A Rolls Roys, amely a Nene-t és a Derwentet gyártotta, még próbált is emiatt keresetet indítani a Szovjetunió ellen, de a dologból nem lett semmi. (Подрепный Е. И. Реактивный прорыв Сталина. М.: Яуза; Эксмо. 2008. С. 150–152.).

Este összegyűltünk Sztálin elvtársnál: M. V. Hrunyicsev*, a repülőgépgyártási népbiztos, A. Sz. Jakovlev*, az aerodinamikával foglalkozó Keldis akadémikus*, a hajtóművekkel foglalkozó Siskin professzor* és én. Sztálin elvtárs beszélt Dessauról, majd a végén azt mondta: „Tájékozódni kell, el kell menni a helyszínre, javaslatot tenni a KB-nak!" Megint csak megnevezett engem, mint a bizottság elnökét.[7]

Én azt kértem, hogy nevezzék ki a repülőgép-konstruktőrt, A. Sz. Jakovlevet, ezzel mindenki egyetértett, és jelöltem még a bizottságba V. Sztálint is, arra számítva, hogy így már nem fog önállóan jelentést tenni I. V. Sztálin [elvtársnak] a munkáról.

Másnap visszarepültünk Berlinbe, onnan a bizottság tagjait gépkocsival elindítottam Dessauba, Vaszilij rábeszélt arra, hogy mi ketten egy hadizsákmányból származó kétüléses német gépen repüljünk együtt Dessauba…

Három napot töltöttünk Dessauban. Mindent tisztáztunk. A repülőgépek két és fél, három hónap múlva elkészülhetnek. Tulajdonképpen nem rossz perspektíva. Különösen a vadászgéppel kapcsolatban, amely nagy magasságban néhány ezer km/h sebességet is elérhet. Nyolc-tízezer méteres magasságban indítják el (erre a magasságra bombázó viszi fel), és ezen a magasságon képes néhány percet (max. 30-at) repülni, miközben eléri ezt az őrületes sebességet. A munkálatokat egy német, Baade professzor vezette.[8]

Lényegében értékes dologról van szó, ezt is jelentettük a KB-nak. Jakovlev elmondta, hogy az amerikaiak elvitték egy ilyen repülőgép tervét, amelyet egy hozzájuk menekült tervezőmérnök révén szereztek meg, a későbbiekben X repülőgépnek neveztek el.[9]

1946 tavaszán eljött hozzám Berlinbe a családom: Vera, Vovka, Szvetlanka és Harityina[10]. Mindenki nagyon örült. Szépen berendezkedtünk. Elvittem őket ide-oda, azután ahogy megszokták a helyzetet, az adjutánsommal, Nyikityinnel utazgattak, mivel én elfoglalt voltam. Összejártunk G. K. Zsukovékkal, találkoztunk Alekszandra Gyievnával és a lányaikkal, Erával és Ellával. A Wannsee partján laktak, néha együtt

[7] Sztálinnál a meghallgatás 1946. március 14-én zajlott le. Az említett személyeken kívül jelen volt még a Légierő főparancsnoka, Novikov és Légierő Állami Tudományos- és Kutatóintézetének vezetője, Repin. Ugyancsak részt vett a megbeszélésen Molotov, Berija, Malenkov, Bulganyin és Mikojan is. A napló szerint „szakemberek és berendezések Németországból történő átszállításának" kérdését vitatták meg.

[8] Már 1945 végére Dessauban, az egykori Junkers repülőgépgyárban a helyreállított német technológia segítségével sikerült összeszerelni és a Szovjetunióba küldeni két sugárhajtású bombázó gépet és két nagy magasságú vadászgépet. A későbbiekben a Szovjetunióban német repülőgép-fejlesztőkből létrehoztak két konstruktőri irodát, az OKB-1-et (vezetője: B. Baade, helyettese: P. N. Obrubov) és az OKB-2-t (vezetője: H. Ressing, helyettese: A. J. Bereznyak). Az első nehéz repülőgép-hordozókkal foglalkozott, a második folyékony üzemanyagú sugárhajtású gépekkel. Mindkét iroda hatalmas lendületet adott a szovjet repülőgépgyártás fejlődésének.

[9] Valószínűleg a Bell gyár X-1-es repülőgépéről van szó. Ennek létrehozásához felhasználták a német Siebel gyár hadizsákmányból származó DFS-346 projektjének anyagait. A projekt fő konstruktőre – Felix Kracht – a háború után Franciaországban dolgozott, Szerov valószínűleg őt említi mint „menekült tervezőmérnököt". Krachttól származik az az ötlet, hogy a tesztelések alkalmával a vadászgépet felszálláskor egy bombázóra szereljék fel. Ezt az ötletet alkalmazták az USA-ban is az X-1 tesztelésekor, valamint a Szovjetunióban is, az OKB-2-nél, ahol a Kracht-féle DFS-346 modellt „346-os projektnek" nevezték.

[10] Harityina – Szerovék házvezetőnője és dadája.

fürödtünk ott. Egy idő múlva, áprilisban G. K. Zsukovot kinevezték Sztálin elvtárs helyettesévé (védelmi népbiztoshelyettessé) és a szárazföldi csapatok főparancsnokává. Bajtársiasan, kellemesen köszöntünk el egymástól.[11]

Úgy látszik, Georgij Konsztantyinovicsot előléptetik. De hát ő ezt meg is szolgálja. Kiválóan harcolt, a háború egész ideje alatt a legnehezebb területeken, az emberek igazi hadvezérnek ismerik el, megbecsülésnek örvend mind a katonák, mind a népbiztosok körében. Háromszor lett a Szovjetunió Hőse, kétszer is kitüntették a Győzelem-renddel.

Igaz, hajthatatlan természetű, nem szereti, ha ellentmondanak neki, mindazonáltal tisztességes, egyenes ember, védelme alá veszi azt, akiben megbízik. Hősies, bátor, hazaszerető, igazi patrióta, tud méltóságteljesen viselkedni, úgy, hogy ne hozzon szégyent az orosz földre. Fentebb már hoztam erre tényeket.

Mindez nagyon tetszik benne. Egyébként pedig sikereket kívánok neki az életben is, a munkájában is.

Georgij Konsztantyinovics helyére, az ő ajánlása alapján, V. D. Szokolovszkijt nevezték ki, aki szintén rendes ember, taktikus és képzett. Szokolovszkij helyére a SZVAG-hoz Vlagyimir Vasziljevics Kuraszov vezérezredes* érkezett, aki szintén rendes ember.

De hát majd meglátjuk, ha megéljük!

ÁPRILIS

1946 áprilisában eljött hozzám W. Pieck és Ulbricht, elmondták, hogy megállapodtak Németország Szociáldemokrata Pártjával – Otto Grotewohllal –, hogy egyesülnek, létrehozzák a Német Szocialista Egységpártot (NSZEP). W. Pieck azt mondta, hogy Grotewohlt több évtizede úgy ismeri, mint értelmes, okos marxistát, aki tisztelettel viseltetik irántunk, mármint W. Pieckhez és W. Ulbrichthoz, menni fog a dolog.

Néhány nap múlva meghívtak a PB-ülésükre, ahol végleg eldöntötték a kérdést. Az ülés baráti hangulatban zajlott. 1945. április 21-én nyilvánosságra is hozták a két párt egyesülését.[12]

A napokban a potsdami operatív csoportunknál olyan esemény történt, amely a szövetségesekkel folytatott kapcsolatunk alakulása szempontjából tarthat számot az érdeklődésre. Az eset Potsdamban történt.

Az operatív munka, mindenekelőtt a kémelhárítás megszervezéséhez rendelkezésemre álltak operatív csoportok, többek között Potsdamban is, ahol a front vezérkara volt elhelyezve, ahol a potsdami konferencia zajlott, ahol Wilhelm Sanssouci palotája áll, ahová rengeteg turista érkezett, különösen sok hírszerző a szövetségesektől, mivel ebben a körzetben helyezkedett el több egységünk is. Az operatív csoport vezetője

[11] 1946. március 21-én G. K. Zsukovot kinevezték a Szovjetunió fegyveres erőinek miniszterhelyettesévé, és egyidejűleg a szárazföldi csapatok főparancsnokává. Ez nyilvánvaló előrelépés volt, mivel a miniszter továbbra is Sztálin maradt.

[12] A fasiszta rezsim bukását követően újraalakult Németország Kommunista Pártja és Németország Szociáldemokrata Pártja az egyesülést követően alkotta a Német Szocialista Egységpártot. A párt társelnökeivé a két párt vezetőit, W. Piecket és O. Grotewohlt választották meg.

egy értelmes ügynök, Pimenov ezredes volt, aki annak idején segített nekem Varsóban Okulicki elfogásában.[13]

Jön hozzám Pimenov, jelenti: „Tábornok elvtárs, nem tért vissza egy titkos találkozóról az egyik tisztem, a tolmácsa és sofőrje, a Willisszel együtt".

Próbálom kideríteni, mi történt. Kiderült, hogy letartóztatták őket az amerikaiak. Nesze neked szövetségesek!

Potsdam körzetében van egy keskeny sáv, amely az amerikai szektorhoz kapcsolódik, ezen a területen van egy Berlinből közlekedő helyiérdekű vonatok számára fenntartott kis vasútállomás. Sok ember megfordul ott, a munkatársunk úgy döntött, hogy ott fog találkozni egy német nővel, aki az amerikai adminisztrációnál dolgozik. Úgy látszik, a lány kettősügynök volt, beszámolt az amerikaiaknak arról, hogy találkozni fog a mieinkkel.

Megérkezett az ügynökünk. Találkozott a német a lánnyal, elvitte egy másik helyre... Közben megelőzte az amerikai MP (a katonai rendészet) egyik Willise, keresztbe állt előtte az úton, a háta mögé pedig beállt egy ¾-es Dodge, amelyben 10 MP-s ült.

A német nőt átültették magukhoz, a mieinket pedig arra kényszerítették, hogy menjenek be a katonai börtönbe, amely ott áll Potsdamban.

Feldühödtem, utasítástadtam, hogy másnap estig Sanssouci körzetében, ahová az amerikaiak kirándulni járnak, fogjanak el hat amerikai tisztet a feleségükkel együtt (szemet szemért, két fogat egy fogért).

Ha ők hármat elfogtak a mieink közül, mi hatot fogunk el közülük. Pimenov zavarba jött, mert ilyen még nem fordult elő, de tisztelgett, majd elment.

Másnap reggel jelentette, hogy elfogtak négy tisztet és két nőt. Parancsba adtam neki, hogy fogjanak el még egy párocskát, és derítse ki, hol tartják fogva a mieinket.

Kiderült, hogy a katonai börtönből átvitték őket az amerikai vezérkarhoz, Frankfurt am Mainba. Szóval, oda!

Napközben írtam egy feljegyzést Clay tábornoknak, Eisenhower helyettesének Szokolovszkij nevében, hogy letartóztatták három katonánkat. Vaszilij Danyilovics aláírta, mi pedig elküldtük.

Másnap Clay közölte velünk, hogy ellenőrizte az MP-nél, ahonnan azt jelentették neki, hogy ilyen szovjet katonákat nem tartóztattak le.

Még aznap este V. D. Szokolovszkij feljegyzést kapott Claytől, hogy a mi katonai rendészetünk letartóztatott négy amerikai tisztet és a feleségüket. Kéri, hogy nézzünk utána, engedjük őket szabadon.

[13] Az NKVD szervezeti felépítése az elfoglalt német területeken megfelelt a korábbi állami adminisztrációs felosztásnak: minden szövetségi területen működött egy NKVD-s operatív szektor, amelynek a városokban és járásokban működő operatív csoportok voltak alárendelve. E szervezetek feladatait a Szerov által 1945. augusztus 27-én kiadott 002465. számú rendelkezés határozta meg: a diverzáns és terrorista csoportok és bandák likvidálása, harc a fasiszta és más ellenséges elemekkel, házkutatások, letartóztatások és más operatív-katonai akciók végrehajtása az operatív csoportok parancsnokainak vezetésével, a börtönök és fogdák külső őrizete, a feltartóztatott személyek őrkísérete, az operatív szektorok, csoportok és egyéb belügyi csapatok bázisainak őrzése és védése. Ezen kívül az NKVD munkatársai őrizetébe tartoztak azon ipari, a bányászati és a tervező vállalatok, amelyek a Szovjetunió számára dolgoztak, olyanok, mint például az Érchegységben található uránbányák, vagy a dessaui repülőgépgyárak.

Megírtam a választ (szó szerint lemásoltam az amerikaiak nekünk küldött válaszát), hogy a szovjet katonai rendészet amerikai katonákat nem tartóztatott le, semmi ilyesmiről nincs tudomásunk.

Amikor elmentem Szokolovszkijhoz, hogy írja alá, megkérdezte tőlem: „Mi történt, letartóztattak valakiket a mieink?" Én, bocsánat a bűnömért, szemrebbenés nélkül azt mondtam: „Nem".

Estére már tíz amerikai le volt tartóztatva, ketten közülük aközben, hogy a lövészezredünk tartózkodási helye környékén fényképezték a katonáinkat (egyébként nem volt ott semmi titkos dolog).

Három nap múlva újabb feljegyzés érkezett Claytől a többi amerikai letartóztatásával kapcsolatban. Nem siettem a válasszal. Hét nap múlva az amerikaiak azt válaszolták, hogy az MP valóban letartóztatott három szovjet katonát, akiket kémkedéssel gyanúsítanak, hajlandók átadni őket Hofban (egy határ menti városban, ahol a németek átjárhatnak).

Szóról szóra átmásoltam a válaszukat, odaadtam Szokolovszkijnak aláírásra: „Az ellenőrzés során kiderült, hogy a katonai rendészetünk valóban letartóztatott négy amerikait, kémkedés gyanújával (fényképezték a tüzérezredet), és hajlandók vagyunk őket átadni Hofban. A többieket még keressük".

Szokolovszkij végigmért, azt mondta: „Ivan Alekszandrovics, nem azt mondtad, hogy nem tartóztattunk le amerikaiakat?" Én pedig azt feleltem neki: „Vaszilij Danyilovics, ha megmondtam volna neked, hogy letartóztattuk őket, te azonnal parancsba adtad volna, hogy a félreértések elkerülése végett azonnal engedjük őket szabadon, annál is inkább, mert a szövetségesekkel hűvösebb lett a viszonyunk. De mellesleg elárulom, hogy feltartóztattunk még másik hat amerikait is, akiket a feleségükkel együtt kulturált körülmények között tartunk fogva".

Látom, hogy Szokolovszkij megorrolt rám. Mondom neki, ha nem tartóztattam volna fel őket, akkor ők a mi letartóztatott tisztjeinkkel kapcsolatos feljegyzésre a mai napig se válaszoltak volna. Így viszont majd észre térnek, felfogják, hogy nem érdemes kikezdeni velünk. Szokolovszkij aláírta a feljegyzést, de megjegyezte, hogy ne húzzam-halogassam a többi amerikai visszaadását sem.

Aztán egy hét múlva közöltük velük, hogy megkerült a másik hat amerikai is, de már csak akkor, amikor a mieink visszajöhettek Frankfurtból. Így aztán kvittek lettünk a szövetségesekkel.

Figyelem őket, figyelem a munkájukat, azt látom, hogy nagyon hasonlítanak a németekre. Ugyanaz a pökhendiség, ugyanaz a nagyképűség, csak a bátorságuk kevés. A németek bátrabbak.

A napokban volt egy ilyen eset is. A berlini körzeti parancsnok, Kotyikov tábornok jelentette, hogy a vasútállomáson az amerikaiak lelőtték az egyik katonánkat. A részletekről nem tud.

Azonnal előállíttattam egy kocsit, és már indultam is Fomicsevvel együtt. Ez este 9 óra körül történt. Megérkeztem Berlin amerikai szektorának katonai parancsnokához.

Bemegyek, az első szobában négy katona ül. Az amerikaiak felálltak. Megyek tovább, a parancsnok irodájába, ahol bent ül egy amerikai százados, ölében egy német nővel. Egy másik tiszt telefonon beszélget valakivel.

Beléptem, a tisztek nem álltak fel. Rájuk kiabáltam: „Felállni, ha látják, hogy egy szovjet tábornok lépett be!" Felugrottak.

Kérdezgetni kezdtem őket, de oroszul nem tudtak. Én ekkorra már tudtam pár szót angolul, megkérdeztem, hol a körzetparancsnok, kiderült, hogy otthon van. Ők pedig az ügyeletes tisztek. A parancsnokuk pihen. Az állomáson történtekről nincsen tudomásuk.

Szóval, úgy 5-7 percet beszélgethettem velük, amikor kimegyek az épületből, látom ám, hogy a kocsim mellett két páncélozott harcjármű áll, tele katonákkal, a géppuskák tüzelésre készen, le van szedve róluk a huzat. A rádiós fent ül a toronyban, rádión jelent valamit a parancsnokságnak. Elcsodálkoztam ezen a gyorsaságon, elmosolyodtam, majd eljöttem. Egy tábornok és a sofőrje ellen mindjárt két páncélost is kiküldeni – ezek ám a bátor fickók.

A későbbiekben kiderült, hogy a katonánk – dezertőr volt (fogságba esett, azután besorozták az egyik egységünkbe, ő pedig megszökött, rablással meg banditizmussal foglalkozott). Egyébként a kapitulációt követő első napokban sok ilyen akadt, tucatjával fogtuk el és küldtük haza a Szovjetunióba őket.

Szóval, ez a dezertőr bement az egyik vagonba az utasokhoz, akik Nyugat-Németországba készültek, rájuk kiáltott: „Fel a kezekkel!", rájuk fogott valami pisztolyt, ki akarta rabolni őket.

A vagonban voltak amerikaiak is, akik rávetették magukat. Ő elfutott, az amerikaiak pedig lelőtték a peronon. Mint valami amerikai krimiben. Mi persze, inkább csak a présztízsünk megőrzése végett, tiltakozást nyújtottunk be, de hasonló válaszlépést nem hajtottunk végre.[14]

MÁJUS

Felhívott Hruscsov Kijevből: „A Gazda engedélyével hamarosan Berlinbe érkezem". Hruscsov ekkor az USZSZK Minisztertanácsának elnöke volt. Én továbbra is az Ukrán Kommunista Párt KB PB tagja voltam.

Elhelyeztem Hruscsovot egy villában, rendelkezésére bocsátottam egy kocsit, elláttam mindennel. Elmesélte, hogy kérte a „Gazdától", hadd jöhessen el Németországba, megismerkedni az itteni mezőgazdasággal, a termelés színvonalával stb. Én persze tudtam, hogy kíváncsiságból járnak ide hozzánk, Berlinbe, annál is inkább, mert van rá lehetőség.

Az esetek többségében Sztarcsenkóval* érkeztek, ő volt a Minisztertanács elnökhelyettese, egy 130 kilós elvtárs, aki azonban jóravaló ember, szerény munkatárs volt.

[14] A szovjet katonai vezetésnek és az NKVD szervezeteinek nem sikerült a szigorú rendszabályokat betartatniuk a szovjetek által elfoglalt zónában. A fosztogatások, rablások, gyilkosságok, nemi erőszakok egyáltalán nem mentek ritkaságszámba. De a szovjet katonák által elkövetett garázdálkodásokkal szemben kétségtelenül felléptek, a hadbíróságok mennyiségű szigorú büntetést szabott ki.

Hruscsov elmondta, hogy Ukrajnában most Kaganovics a KB-titkár, vagyis ő az első számú szereplő, Hruscsov pedig a Minisztertanács elnöke, Kornyijevecet[15] váltotta fel. Látható volt, hogy elégedetlen a másodhegedűs szerepével, és pimasz fráternek nevezte meg mindenfélének lehordta Kaganovicsot.[16]

Néhány nap múlva szóltam Hruscsovnak, hogy Türingiába készülök, ő megkérdezte, ki ott a katonai körzet parancsnoka. Mondtam neki, hogy Csujkov, mire ő kinyilvánította óhaját, hogy velem jönne. Felhívtam Csujkovot. A hadsereg vezérkarainál az élet már stabilizálódott, Csujkov persze, élve a lehetőségeivel, rendezett nekünk egy kb. 30 főre szóló ebédet.[17]

Amikor leültünk ebédelni, épphogy csak megettem az első fogást, amikor odajött hozzám Bezsanov tábornok* (a türingiai NKVD operatív csoportjának vezetője), jelentette, hogyha itt fogjuk tölteni az éjszakát, akkor megkér rá, hogy hallgassak ki egy németet, akiről azt gyanítja, hogy a V-2 rakéta összeszerelő üzemének igazgatója volt, de Bezsanovnak ezt sehogy sem akarja bevallani.

Egy ilyen közlemény után engem már egyáltalán nem érdekelt az ebéd, azt mondtam neki: „Hozzák ide azonnal a szomszéd szobába, máris kihallgatom!" Bezsanov telefonon kiadta az utasítást, nekem pedig elmesélte, hogy már ötödik napja kínlódik ezzel a némettel, aki határozottan tagad, azt állítja, hogy ő egy gőzgépüzem igazgatója volt, fogalma sincs a V-2-ről. Hozzátette: „Lehet, hogy önnek elárulja, ki is ő valójában".

Megkérdeztem tőle, honnan származik az információja, hogy a német a rakéta-összeszerelő igazgatója volt. Bezsanov azt felelte, hogy egy névtelen levélből, ezért nem teljesen biztos benne.

Néhány perc múlva behoztak hozzám egy 45-46 éves, két méter magas égimeszelőt. Hellyel kínáltam, Bezsanovnak pedig szóltam, hogy menjen ki.

Ezt direkt csináltam, mivel arra gondoltam, hogy az elmúlt öt nap alatt Bezsanovból már elege lehet, ezen kívül, ha a német öt napon át azt ismételgette, hogy „nem", akkor most nem lesz könnyű neki más álláspontra helyezkedni. Bezsanov elégedetlenül felállt és kiment.

A német felfogta, hogy én valami nagykutya lehetek, igaz, a váll-lapomon három-három csillag volt.

Az első kérdésem ez volt: „Na, mesélje csak el, ki maga, mi maga!" A német azt felelte: „Bleicherodéban voltam a gőzgépgyár igazgatója", és már folytatni akarta azt a verziót, hogy miket gyártottak a gyárában. Mondtam neki, hogy ez a mese nem érdekel, erről már beszámolt nekem Bezsanov tábornok. A német elhallgatott.

Ekkor mondtam neki, hogy mindent tudok róla, úgyhogy van neki egy ajánlatom: össze tudja-e szedni az üzeme szakembereit, és össze tud-e két hét alatt szerelni a ha-

[15] Helyesen: Kornyijecet.

[16] L. Kaganovics nem sokáig boldogította Hruscsovot Ukrajnában. Az UK(b)P KB első titkárának posztját kevesebb, mint egy évig töltötte be, 1947 márciusától decemberéig, amikor is kénytelen volt visszaadni ezt a posztot Hruscsovnak.

[17] Hruscsovot Csujkov marsallal a közös frontmúlt kötötte össze: 1942-1943-ban Hruscsov a Sztálingrádi Front Katonai Tanácsának tagja volt, a későbbi marsall, Vaszilij Csujkov pedig a várost védő 62. hadsereg parancsnoka.

lomban álló alkatrészekből 15 darab V-2-őt? Ha nem, akkor fogok találni rá másik embert.

Amikor a tolmács nagy nehezen lefordította neki a mondandómat (nem tudta a műszaki szakkifejezéseket), a német felugrott, katonásan kihúzta magát, és bokáját összecsapva hangosan azt mondta: „Jawohl!" – vagyis, hogy „Igenis!", vagy „Értettem!" – valami ilyesmi.

Én persze csodálkoztam magamban a dolgok ilyen gyors fordulatán, de úgy gondoltam, a német az német, nyilván kizökkentette a kerékvágásból, hogy hozzáfűztem, találok valaki mást, ezért azonnal mindenbe belement.

Mondtam a tolmácsnak, hogy hívja be Bezsanov tábornokot. Amikor bejött, a következőt mondtam neki – a tolmácsnak meg odakacsintottam, hogy „Fordítsd!":

„Holnap reggel" – és közben a németre mutattam – „kiengedni a börtönből, adni neki egy kocsit, mellé egy németül tudó munkatársunkat, civilben, segíteni neki összeszedni a szükséges embereket az üzemben végzendő munkára!" Amikor a tolmács lefordította neki, a német rábólintott. Azonnal szólt, hogy adjunk neki egy villát is.

Aztán amikor mondtam neki, hogy két hét alatt össze kell szerelnie 15 rakétát, akkor felállt, mondani kezdett valamit. A tolmács azt mondta, hogy a német arra kéri a tábornokot, hogy a 15 rakéta összeszerelésére ne kettő, hanem három hetet adjon neki, mert nem tudja, össze tudja-e szedni hozzá az embereket.

Ekkor szigorúan ránéztem, azt mondtam: „Ha vitatkozni kezdesz velem, akkor arra kényszerítelek, hogy két hét helyett tíz nap alatt szereld össze!" A német elhallgatott.

Aztán megkérdeztem tőle, hol a családja. Azt mondta, hogy a felesége meg a két gyermeke az amerikai zónában vannak. Megkérdeztem tőle, ha ír nekik levelet, átjönnek-e ide, mire tagadólag válaszolt, mondván, hogy nem fognak hinni neki, mert tudni fogják, hogy az oroszok kényszerítették rá, hogy írjon nekik. Ekkor úgy döntöttem, hogy még jobban a mi oldalunkra állítom, komoly képpel megkérdeztem tőle: „Esetleg elmegy maga értük, amikor a többi németet már összeszedte az összeszerelő üzembe?"

Elkerekedett a szeme a csodálkozástól, aztán némi gondolkodás után azt mondta: „Előbb teljesítem a megbízatását, aztán megkérek valakit a németek közül, hogy hozza át őket". Ekkor már biztosra vettem, hogy minden rendben lesz.

Búcsúzásképpen megszorítottam hatalmas „mancsát", ami kétszer akkora volt, mint az én tenyerem, majd azt mondtam neki: „De rend legyen az üzemben, és teljes titoktartás arról, hogy mit csinálnak!", majd hozzátettem: „Két hét múlva jövök átvenni a V-2-ket".[18]

[18] Szerov ebben az esetben úgy járt el, ahogyan a SZU Minisztertanácsa az 1946. május 13-i, 1017419cc számú rendeletében előírta: „Kötelezni a belügyminiszter helyettesét, Szerov elvtársat, hogy teremtse meg a szükséges feltételeket (élelmiszerellátás, lakhatás, autó biztosítása) ahhoz, hogy a németországi, reaktív technikával foglalkozó konstruktőri irodák, intézmények, laboratóriumok és üzemek normálisan működhessenek." A szovjet zónában mindösszesen négy olyan üzemet állítottak helyre, amelyekben a V-2 (vagy A4) rakéták alkatrészeinek gyártásával és összeszerelésével foglalkoztak: az 1. számú üzemben Sömmerdában (Erfurt közelében) a rakétatesteket gyártották, a 2. számú üzem, a Montagna Nordhausenben hajtóművek gyártásával foglalkozott, a 3. számú üzem Kleinbodungenben a V-2 összeszereléséhez szükséges technológiával és berendezésekkel, a 4. számú üzem Sonderhausenben a vezérlőegységek gyártásával. A szovjet

Amikor elvezették, gondosan instruáltam Bezsanovot ennek az „üzemnek" munkáját illetően, hogy figyeljen oda erre az igazgatóra.

Türingia után Drezdában jártunk. Hruscsov kérte, hogy menjünk el az állatkertbe. Elmentünk. Sétálgattunk, minden rendben volt. Aztán amikor Hruscsov meglátta a rengeteg állatot, mondogatni kezdte: „A németek ezeket az állatokat mind tőlünk, a kijevi állatkertből hozták el". Én csak hallgattam.

Aztán odaértünk az elefántokhoz, Hruscsov azt mondja: „Ezt az elefántot" – mutat közben a legnagyobbra – „tőlünk hozták el Kijevből". Na, mondom neki: „Akkor vigye magával!" Hruscsov: „Köszönöm!" Odaérünk a zsiráfokhoz, ő megint csak rámutat a két legszebbre: „Ezek is Kijevből valók". Azután elkezdett sorban rámutogatni minden állatra, hogy ezek is mind Kijevből valók.

Látom, hogy megjött az étvágya, azt mondom neki: „Válogassa ki, amire a kijevi állatkertnek szüksége van, jelöljön ki egy embert, és küldjék haza vonattal Kijevbe a kiválogatott példányokat!"

Hruscsov felvidult, azonnal ki is adta az utasítást Sztarcsenkónak, akinek volt is erre egy megfelelő embere. Én pedig meghagytam Drezda katonai parancsnokának, aki velünk volt, hogy különítsen el vagonokat, és másnap indítsák útra az állatokat...

Azt hiszem, helyesen jártam el ebben a kérdésben. Kétségtelen, hogy a németek százával vitték el a városainkból a legkülönfélébb állatokat, úgyhogy fel kell töltsük az állatkertjeinket is...

Berlinben jelentést írtam Moszkvának, hogy szervezem a V-2 rakéták összeszerelését. Másnap behívattam Koroljovot és más szovjet mérnököket, elmeséltem nekik a dolgot, kértem őket, hogy lépjenek kapcsolatba Bezsanovval, kapcsolódjanak be az összeszerelési munkálatokba,vonják be Gröttrupot is.[19] Emlékszem, Szergej Pavlovics Koroljov szinte felragyogott, amikor megtudta, hogy lehetősége lesz részt venni a rakéták összeszerelésében.

JÚNIUS

Eltelt kb. két hét, javasoltam V. D. Szokolovszkij hadseregtábornoknak, hogy menjünk el Türingiába, és nézzük meg ezt az üzemet, többek között, hogy hogyan működik a V-2 hajtóműve a helyén, a kilövőállomáson. Bezsanov többször is jelentette már, hogy az ügy sikeresen halad, én pedig biztos voltam benne, hogy ez a német nem csap be.

szakemberek megvizsgálták még a nordhauseni föld alatti V-2-üzemet, a Mittelweket is, de úgy döntöttek, hogy azt nem állítják helyre. Mivel a Szerov által leírt epizódban rakéta-összeszerelésről van szó, a történet valószínűleg a kleinbodungeni üzemmel kapcsolatos.

[19] Helmut Gröttrup a rakéták vezérlésének szakembere és W. von Braun egyik legközelebbi munkatársa volt. Más szakemberekkel együtt amerikai kézre került, át kellett költöznie az USA-ba, viszont a felesége révén kapcsolatba lépett a szovjetekkel, kijelentette, hogy ha teljes szabadságot kap, kész együttműködni az oroszokkal. Megszervezték a szökését. B. E. Csertok visszaemlékezései szerint Gröttrup „szkeptikus volt intézetünk, a Rabe német kontingensét illetően – kivéve Magnust és Hochot". Gröttrup lett az egyik vezetője azoknak a munkálatoknak, amelyekkel helyreállították Németországban a V-2-k gyártását, aztán átköltözött a Szovjetunióba, ott dolgozott 1953-ig.

Kora reggel indultunk el Vaszilij Danyiloviccsal, 11 körül már az üzemnél voltunk. Amikor kiszálltunk a kocsiból, azonnal elindultam az őrbódé felé, Vaszilij Danyilovics pedig utánam. Szokolovszkij tolmácsa nem volt túl jó.

Az előtérben, váll-lapjaink és csillagjaink ellenére, elzárva előlünk az utat, megállított bennünket két nagydarab német. Rápillantottam a tolmácsra, hogy mondja meg nekik, hogy a főparancsnok és a helyettese érkezett meg. A németekre ez nem volt semmilyen hatással.

Nevetgélve elmagyaráztam Szokolovszkijnak, hogy úgy látszik, a titkosság betartására vonatkozó instrukcióm túlságosan is hatott az „igazgatóra". Mondtuk a tolmácsnak, hogy hívják ide telefonon az igazgatót.

Néhány perc múlva jött is az égimeszelő igazgató, meglátott. Értetlen képpel mondtam neki: „Nem engednek be". Ő félreállította az őröket, bevezetett bennünket az üzembe. Összeismertettem Szokolovszkij tábornokkal, ő pedig mosolygott az elragadtatottságtól.

Az üzemben megmutatta az összeszerelt rakétákat, azt mondta, össze tud még szerelni plusz két rakétát, vagyis lesz 17 darabot, de többhöz már nincs alkatrész.

Figyelmesen körbenéztük a rakétákat, majd mondtam, hogy akkor most már hozzá lehet látni a hajtóművek kipróbálásához. Az igazgató azt mondta: „Jawohl!" Meg is egyeztünk a mérnökeinkkel, melyik napon fogjuk tesztelni a rakéta hajtóművét.

Hitler alatt a németek a teszteléshez a türingiai hegyekben található kőfejtőt használtak. Ezt a kőfejtőt a rakéta megépítéséhez választották ki, nem volt más, mint egy 70 méter mély és 200-250 széles (pontosabban: átmérőjű) gödör.

A tesztelésre kijelölt napon elkísértek bennünket szovjet mérnökök is, habár minden utasítást a németek adtak ki, ezt mindig egyeztették a mi mérnökeinkkel. A V-2 rakéta úgy volt elhelyezve a gödör szélén (az indítóállványon), hogy a kipufogó fúvókája és az elégetett alkohol sugara merőlegesen lefelé tóduljon ki.

Amíg üzemanyaggal töltötték fel a rakétát és ellenőrizték a hajtóműveket, mi körbejártuk az egész építményt, gyönyörködtünk abban, ahogyan a fák ágai és zöld lombjai megfagynak, mivel néhány másodpercig folyékony oxigénbe kerülnek, jéggé fagynak, anélkül, hogy külsejüket megváltoztatnák, aztán amikor kikerülnek az oxigénből, egyetlen ütésre az ágak és a levelek úgy széttöredeznek, mintha törékeny üvegből lennének. De hát ez érthető is, hiszen az oxigén 160 °C-on válik cseppfolyóssá.[20]

Amikor a rakéta készen állt, a vezető engedélyt kért a „kilövésre", beindította a hajtóművet. Fülsiketítő robaj támadt, a fúvókából láng csapott ki, amely lehatolt egészen a gödör aljáig, és úgy hatott, mintha a hajtómű súlya mindjárt leszakítaná a rakétát az indítóállványról. Ezt a robajt ráadásul felerősítette a hegyekben tapasztalható visszhang is. Szóval, először láttuk, hogyan működik a V-2 rakéta több ezer lóerős hajtóműve.

Elképesztő benyomást tett rám. Aztán a hajtómű fokozatosan leállt, mivel nem volt feltöltve teljesen.

Szóval, a rakéta életre kelt. Óriási eredmény volt ez számunkra: mégiscsak sikerült felkutatnunk a V-2-eseket, és arra kényszeríteni a németeket, hogy összeszereljék és

[20] Az oxigén -183 °C-on cseppfolyósodik. *(A fordító jegyzete.)*

kipróbálják. Sz. P. Koroljov és a többi szovjet mérnök ragyogott az örömtől, köszönetet mondott nekem.

Most már küldhetjük a rakétákat haza, a hazánkba. Semmi kétség afelől, hogy ez jelentősen fel fogja gyorsítani hazánkban a rakétatechnika gyártását, különösen, ha számításba vesszük, hogy nálunk ilyen rakéták nem voltak. Hiszen az ábécétől indulva sokkal nehezebb lenne. Most pedig már rendelkezésünkre áll itt 17 darab 260 kilométer hatótávolságú rakéta.[21]

Tájékoztatást küldtem erről Moszkvába, ahonnan azt az utasítást kaptam, hogy leplombált kocsikban és különleges őrizet mellett küldjük haza Moszkvába a rakétákat, amit meg is tettünk.

Ugyanakkor arra is gondoltam, hogy Moszkvában a németek nélkül a mi szakembereink aligha lesznek képesek működésbe hozni ezt a bonyolult rakétaszerkezetet. Megérett bennem az ötlet, hogy javasoljam, hogy a Szovjetunióba kellene irányítani a legkiemelkedőbb német atom, reaktív, optikai,rádióelektronikai és egyéb bonyolult technikához értő műszaki szakembereket.[22]

Egyelőre csak gondolkodom ezen, de egészen biztos vagyok benne, hogy hazánk, országunk fegyveres erői számára ez rendkívül szükséges lenne, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a háború ideje alatt nem állt módunkban ezzel a reaktív technikával foglalkozni, éppen elég volt a front szükségleteit kielégíteni. Most viszont eljött az ideje, hogy ezzel is foglalkozzunk.

Ha megélem, meglátom, hogyan is kezdjek hozzá. Vigye az ördög, hogy az amerikaiak magukkal vitték von Braunt, nekünk itt van most már Gröttrup, Braun helyettese, meg egy sor kiváló mérnök, és ami a legfőbb, hogy a mi fiatal szovjet szakembereink, olyanok, mint Koroljov, Piljugin*, Kuznyecov, Glusko és mások, gyorsan elsajátították ezt a német technikát, most már tudunk benne mi is előrejutni.

Elfelejtettem lejegyezni: amikor jöttünk visszafelé a hegyekből, magam mellé ültettem a kocsiba az üzem igazgatóját, megkérdeztem tőle: „Nos, szeretne elmenni a családjáért?" Érdekelt, hogyan reagál erre. Ő pedig azonnal ezt felelte: „Herr General, jobb lesz, ha a maguk embere megy el értük". Közben megtanult már pár orosz szót is.

Én pedig azt mondtam: „Megtesszük". Azt hiszem, ez a német megijedt attól, hogy ő maga menjen el oda, mivel az amerikaiak valószínűleg már megtudták, milyen nagy dolgot hajtott végre nekünk.

Aztán Moszkvába repültem, ahol, mint kiderült, Merkulovot leváltották az állambiztonsági népbiztossági posztról, helyette Abakumovot, ezt a provokátort nevezték ki. Kobulovot szintén leváltották.[23]

[21] Annak köszönhetően, hogy Németországban sikerült hozzájutni a FAU-rakéták technológiájához, a Szovjetunióban Sz. P. Koroljov vezetésével hamarosan létrehozzák az első R-1 rakétakomplexumokat.

[22] Ez az „ötlet" már 1946 őszén megvalósul – erről a későbbiekben még szó lesz.

[23] A győzelmet követően Sztálin hamarosan hozzálátott, hogy átalakítsa a titkosszolgálatok vezetését. Első lépése az volt, hogy Beriját megfosztotta a fegyveres testületek fölötti felügyelettől, megbízta, hogy teljes erővel az atomprojektre koncentráljon. 1945. december 29-én a belügyi népbiztosi poszton Beriját Szergej Kruglov váltotta fel: ő nem politikai, sokkal inkább technikai szereplő volt (1946 márciusától miniszterként). 1946. május 4-én az új állambiztonsági miniszter a SZMERS egykori vezetője, Viktor Abakumov lett,

Az ok: Merkulov puhány, határozatlan…

Levelet írtam a KB-ba Sztálin elvtársnak, hogy Abakumov képzetlen, kalandor típusú ember, hogy nézetem szerint semmiképpen sem fog megfelelni állambiztonsági népbiztosnak. Nincs kétségem afelől, hogy Abakumov tudomást fog szerezni a levelemről, bosszút fog állni érte, de én nem félek. Kötelességem volt jelenteni a KB-nak az igazságot.[24]

Kobulov és Abakumov a karrierjük érdekében képesek vízbe fojtani bármilyen tisztességes embert.

Egyszer V. D. Szokolovszkij, amikor visszatért Moszkvából, ahová a Legfőbb Katonai Tanács ülésére hívták haza, felhívott, kérte, hogy menjek be hozzá. Amikor bementem, nem volt nála senki.

Néhány jelentéktelen mondatot követően a következőt mesélte: „A Legfőbb Katonai Tanácsban megvitattuk a Honvédő Háború eredményeit, pontosabban Zsukovot. A titkosszolgálattól (már megint ez az aljas Abakumov) jelentések érkeztek, hogy Zsukov kérkedik a helyzetével, hogy a Honvédő Háború legnagyobb hősének tartja magát, hogy bonapartista tempót vett fel, bonapartista törekvései vannak stb. Aztán felszólaltak a PB tagjai – Zsdanov, Berija, Malenkov, Kaganovics és mások, megerősítették ezeket a hibákat. Ekkor téged is megemlítettek, hogy azt mondják, Szerov tudott Zsukovnak ezekről a törekvéseiről, mint ahogyan a nőügyeiről is, mégsem jelentette a KB-nak".

E ponton félbeszakítottam Szokolovszkijt, azt mondtam: „Először is, nem szoktam pletykákkal kapcsolatos feljelentéseket tenni, másodszor, én öt éve ismerem Zsukovot. Te hol voltál, Vaszilij Danyilovics? Hol volt Tyelegin, a front Katonai Tanácsának tagja? Vagyis, úgy néz ki, hogy ti is tudtatok minderről. Akkor ti miért nem jelentettétek?" Szokolovszkij elhallgatott.

Aztán megismételtem neki, hogy pletykákkal és egyéb szóbeszédekkel kapcsolatban nem szoktam feljelentést tenni, ugyanakkor ha tudomásom van valami komoly dologról, ami a hazám és a párt ellen irányul, akkor az édestestvéremet se kímélem, mindent hangosan kimondok, jelentem a KB-nak. Szokolovszkij fojtottan azt mondta: „Ez igaz".

Aztán azzal fejezte be, hogy „A katonai körzetek parancsnokainak táviratot fognak küldeni minderről – Zsukovról is, rólad is. Amikor megkapom, gyere el hozzám, odaadom, olvasd el!" - fejezte be Vaszilij Danyilovics. Én pedig ezt válaszoltam: „Nem, nincs kedvem Abakumov provokációját olvasgatni".

E kellemetlen beszélgetés végén Szokolovszkij elmondta, hogy Zsukovot kinevezték az Odesszai Katonai Körzet parancsnokává. Aztán eljöttem.[25]

aki igen gyorsan saját játékot kezdett játszani, amelynek során kizárólag Sztálinhoz igazodott.

[24] A mai napig a történészek számára egyetlen olyan levél ismeretes, amelyet Szerov 1946-ban Sztálinnak írt Abakumovot kritizálva – ez szeptember 6-i keltezésű. (A későbbiekben erről még szó lesz.) Viszont úgy látszik, itt Szerovnak egy másik, jóval korábbi leveléről van szó, amelyet nem sokkal azután írt, hogy Abakumovot májusban kinevezték állambiztonsági miniszterré. (Egyébként az sem kizárt, hogy a szerző ismét összekeveri a dátumokat.)

[25] 1946. június 3-án Zsukovot felmentették miniszterhelyettesi pozíciója alól, lefokozással kinevezték az Odesszai Katonai Körzet parancsnokává. Az okokat, amelyek Sztálin rosszallását kiváltották, részletesen kifejti az a június 9-i határozat, amelyet Sztálin mint a Fegyveres Erők minisztere írt alá. E dokumentum-

Ezeken a döntéseken gondolkodva arra a következtetésre jutottam, hogy az afféle provokátorok, mint Abakumov, Kobulov, Canava, Mesik és a többiek képesek negatívan hatni a Politikai Bizottság egyes tagjaira, ők pedig – Sztálinra. De hiszen ez ostobaság.

Úgy látszik, a Sztálinhoz közel állók, a kedvében akarva járni, Abakumov provokációját felfújták, úgy állították be Zsukovot, mintha be akarná árnyékolni Sztálint. De Zsukov ilyesmit sose tenne...

Az 1. Belorusz Fronton gyakran volt alkalmam találkozni Georgij Konsztantyinoviccsal, a legkülönfélébb körülmények között, kötetlen formában is, hivatalos megbeszéléseken is, sosem éreztem, hogy Zsukov szembehelyezte volna magát Sztálinnal, vagy kedvezőtlenül nyilatkozott volna róla. Ezt jelenti az, hogy a szervekhez bekerült egy provokátor, máris mit tett egy sok érdemmel rendelkező harcossal, hazánk igaz patriótájával.

Sajnálom Georgij Konsztantyinovicsot mint bajtársa, szívből sajnálom!

SZEPTEMBER-NOVEMBER

Amikor márciusban Moszkvában voltam, az elvtársaim elmesélték, hogy a Kereskedelmi Minisztérium elszámolta az 1945-1946-os évre szóló lakossági kenyérellátás tervét. Kiderült, hogy az új termésig semmi sem maradt. Sztálin elvtárs dühös lett. Úgy döntöttek, hogy leváltják a minisztert, Ljubimovot* és szigorúan megbüntetik.[26]

Amikor visszaértem Berlinbe, hívattam a SZVAG főnökének gazdasági helyettesét, Kovalt, aki a németek ellátásával és egyéb dolgokkal foglalkozott, megkértem, hogy csináljon nekem kimutatást arról, milyen ellátást kapnak itt a mi szovjet elvtársaink és a családtagjaik, ami a legfontosabb, hogy mennyi gabonára van szükség az év végéig, hogy elég legyen a németeknek, mennyi marad tartalékban.

Kiderült, hogy a mi szovjet tanácsosaink és családtagjaik itt Németországban 3-4-szer akkora ellátmányban részesülnek, mint a moszkvaiak, ami a legfontosabb, hogy a németeknek az új termésig maradt kb. félmillió tonna gabonája, amiből kb. 40 millió pud[27] kenyeret lehet sütni. Ráadásul a berlini közgazdászaink azt feltételezik, hogy ezt a tartalékot itt sörfőzésre fogják felhasználni, mert amint mondták, a németek már „ki vannak szomjazva" a sörre.

Írtam egy jelentést ezekről a tartalékokról a KB-nak, belefoglaltam azt a javaslatot is, hogy ezt a gabonát szállítsuk el a Szovjetunióba, itt csak annyit hagyjunk, amennyi [szükséges] a normális ellátáshoz. Nem tudom, hogyan fogják fogadni.[28]

ban Zsukovot „szerénytelenséggel", „túlzott személyes ambíciókkal" vádolják, valamint azzal, hogy „magának tulajdonítja a döntő szerepet a második világháború idején végrehajtott minden fontos hadművelet végrehajtásában". „Elkeseredettségében – szólt a határozat - úgy döntött, hogy sikertelen emberekkel veszi körbe magát... és ily módon oppozícióba került a kormányzattal és a Főparancsnoksággal". 1947. február 21-én Zsukovot még az Össz-szövetségi K(b)P KB tagságára szóló jelöltek listájáról is levették.

[26] Ma már kevesen emlékeznek a háború utáni, 1946-1947-es éhínségre, amely a Csernozjom és Ukrajna területén bekövetkezett aszály és gyenge termés miatt alakult ki. A történészek becslése szerint kb. 1-1,5 millió ember halt éhen. A. V. Ljubimov 1948-ig maradt kereskedelmi miniszter.

[27] Pud – orosz tömeg- és súlymérték, 1 pud = kb. 16,38 kg. *(A fordító jegyzete.)*

[28] A javaslatot, hogy a SZVAG adminisztrációjának ellátási normáját (amely emelt, szanatóriumi szintű volt)

Moszkvában felhívott a KB titkára, A. A. Zsdanov, azt mondta, hogy „A KB-ban megvitattuk az ön gabonával kapcsolatos feljegyzését. Egyetértettünk a javaslatával, Sztálin elvtárs köszönetét fejezte ki önnek a pártos hozzáállásért és a moszkvaiakról való gondoskodásért. Sztálin mondta, hogy hívjam fel önt".

Azt feleltem, hogy örülök, ha tehetek valamit a népem és a párt javára. Jóleső érzés köszönetet kapni a KB-tól.[29]

Aztán jöttek a hívások Hruljovtól és más elvtársaktól, akik tudomást szereztek minderről. A KB gyorsan bizottságot alakított, amely döntést hozott a gabona kiszállításának és elosztásának rendjéről. Vaszilij Danyilovics megsértődött, hogy miért nem mutattam meg neki a feljegyzésemet.

Találkoztam a Szovjetunió néhány népbiztosával, Zuboviccsal* (elektronikai ipar), Hrunyicsevvel (repülőgépgyártás), Usztyinovval (hadiipar) és más elvtársakkal, akik hadiipari kérdésekkel foglalkoztak. Mindannyian arról érdeklődtek, hová fejlődtek a németek, milyen technikai újdonságaik vannak.

Zuboviccsal különösen hosszasan beszélgettünk, ő afelől érdeklődött, mire jutottak a németek a televíziós technikát illetően, elmondta, hogy a mi üzemeinkben sehogy sem boldogulnak a tévéképernyők fényporréteges bevonatával, ezért a mi képernyőink mindössze 2,5 collosak.

Elcsodálkoztam, kérdezem tőle: „A szakembereid nem jártak a Drezda melletti tévéüzemben?" Azt mondja: „Nem".

Elmondtam neki, hogy ebben az üzemben a németek megmutatták, hogyan viszik fel 12 collos képernyőre a fényporréteget. Fogják a megfelelő mennyiségű fényporréteget, beleszórják a képcsőbe. Aztán fognak egy maréknyi sörétet, azt is beledobják a képcsőbe, és a söréttel elkezdik forgatni a képcsőben a fényporréteget. 10-15 perc múlva a réteg fel van víve, képcsövet beteszik egy égetőkemencébe kiégetni.

Zubovics megörült az információnak, azt mondta: „Vidd magaddal a főmérnökömet, hadd nézze meg és tanulja el!" Beleegyeztem.

Miután visszatértem Berlinbe, elmentem még néhány helyre, úgy döntöttem, írok egy feljegyzést Moszkvába a KB-nak, hogy célszerűnek tartanám, ha reaktív, atom és más hadiipari kérdésekkel foglalkozó vezető német szakembereket a családjukkal együtt néhány éves munkára átköltöztetnénk a Szovjetunióba, a megfelelő minisztériumokhoz és hivatalokhoz, azzal a céllal, hogy a segítségükkel felgyorsítsuk a műszaki és hadiipari fejlesztéseinket. Értekezletet tartottam az operatív szektorok vezetőinek, hogy vegyék számba az ilyen szakembereket. Összeállítottam a feljegyzést, majd elküldtem Moszkvába.[30]

csökkentsék, és a felesleges élelmiszert (több száz tonna gabonáról, burgonyáról és cukorról volt szó) szállítsák át Németországból a Szovjetunióba, Szerov személyesen Berijának mint a Minisztertanács elnökhelyettesének küldte el 1946 őszén (nem később októbernél). Ezt az elgondolást a későbbiekben támogatni is fogják.

[29] Szerov levele, amelyben a németországi élelmiszer-felesleg Szovjetunióba szállításáról írt, eljutott Sztálinhoz. A Vezér villámgyorsan reagált is rá, annak ellenére, hogy éppen Szocsiban pihent. 1946. november 3-án egyenesen a tengerpartról diktál táviratot a PB-tagoknak, amelyben „figyelmükbe ajánlja" Szerov javaslatait, amelyeknek „jelentős részét el lehetne fogadni". Sztálin külön kérése volt, hogy „Szerov elvtársnak adják át köszönetemet a feljegyzésért". (РГАСПИ. Ф. 558. Оп. 11. Д. 102. Л. 6.).

[30] Szerov itt elhallgat egy lényeges okot, amely miatt a szovjet vezetés a Németországban zajló katonai

Néhány nap múlva reggel megszólalt a rövidhullámú telefon, a telefonos kisasszony azt mondta: „Sürgősségivel hívják". Rögtön tudtam, hogy ez Sztálin.

Először Poszkrjobisev elvtárs szólt bele a telefonba: „A Gazdával fog beszélni". Sztálin a szokásos hangján szólalt meg: „Igen". Én pedig: „Hallgatom, Sztálin elvtárs!"

Sztálin: „El tud jönni Moszkvába?" Azt feleltem: „Igen". Ismét Sztálin elvtárs: „Megengedik a körülmények?" Azt felelem: „Meg". Sztálin: „Na, akkor jöjjön!"

Én erre azt feleltem, hogy „Rendben", és ezzel a beszélgetés be is fejeződött. Azonnal hívtam Tuzslovot, mondtam neki, hogy másnap indulunk Moszkvába, Zavjalov készítse elő a gépet. Ekkor újra megszólalt a telefon. Felvettem a kagylót, megint ezt hallottam: „Igen". Azonnal feleltem: „Szerov vagyok, hallgatom, Sztálin elvtárs".

Sztálin azt mondja: „Ha rossz az idő, ne jöjjön!" (szigorú hangon). Én azt feleltem: „Értettem", majd tovább: „Ismerem magát, képes bármilyen rossz időben is útnak indulni" – és lecsapta a kagylót.

Ott álltam leforrázva, az első beszélgetés olyan nyugodt, a második pedig ilyen haragos volt – ez bizony kellemetlen. Ezt értse meg az ember.

A hangulatom elromlott. Úgy látszik, Moszkvában valaki hozzá közeli ember, Malenkov vagy Berija a fülébe súgott rólam valamit, ő pedig úgy döntött, hogy újra felhív, és figyelmeztet. A legkellemetlenebb pedig az, hogy az ember sohasem tudhatja, miért hívja, vagyis, hogy miből kell készülni.

Megjártam Moszkvát, van mire visszaemlékeznem. Először is: még aznap elindultam, de csak másnap jelentkeztem le, nehogy leszidjanak.

Két napon át nem hívtak. A harmadik napon behívattak. Belépek Sztálin elvtárs dolgozószobájába, köszönök, bent ül a PB KB összes tagja.[31]

Sztálin elvtárs odajött hozzám, kezet szorított velem, majd a szobájában járkálva azt mondja: „Elolvastuk a feljegyzését, amelyben a német atom, rakéta, lokációs, repülési stb. szakemberek áthozataláról ír. Úgy véljük, helyesen vetette fel a kérdést".

Én csak hallgattam. Aztán közelebb jött hozzám, azt mondta: „Úgy döntöttünk, hogy a következőképpen fogjuk csinálni: maga, mint a SZVAG főnökének helyettese, közli velük, hogy a szovjet katonai vezetés mozgósítja önöket, németeket, két évre, hogy a szakterületüknek megfelelően a Szovjetunióban dolgozzanak!

Aztán előállíttatja a vagonokat, ők pedig, akik akarják, fogják a családjukat, maga bevagonírozza és elindítja őket, itt pedig a megfelelő minisztériumok a szakterületüknek megfelelően elhelyezik őket az üzemekben, lakást és ellátást biztosítanak nekik".

Aztán szünetet tartott, rám nézett, azt kérdezte: „Rendben van?" Az ott ülő PB-tagok a Sztálinnal való egyetértés jeleként bólogatni kezdtek, Malenkov és Berija pedig azt mondták: „Rendben van". Éreztem, hogy hurkot kötnek a nyakamba. Hallgattam. Rögtön láttam, hogy Sztálin megharagudott, azt kérdezte: „Miért hallgat?" Én tovább hallgattam.

Aztán hátat fordított, odament az asztalához, én továbbra is hallgattam. A PB-tagok, Malenkov, Berija, Vorosilov, Mikojan egyre néznek rám és bólogatnak, azt sugallva, hogy én is helyeseljek. Én pedig csak állok, feleletül tagadólag ingatom nekik a fejemet.

Sztálin elvtárs odament az asztalához, kettétört két cigarettát (a kedvenc Hercegovina Florját), megtöltötte velük a pipáját, rágyújtott, hevesen az asztalra dobta a gyufát, majd újra elindult felém. Nekem pedig e pillanatokban, mint valami számológépben, kattogtak a fejemben a gondolataim, hogy miként is fejezzem ki ellentmondásomat a „javaslatukkal", pontosabban a döntésükkel kapcsolatban.

Tudtam, hogy Sztálin elvtárs nem szereti az ellentmondást, pontosabban nem tűri, ha az megalapozatlan, de mindezzel együtt sem tudtam egyetérteni az elmondottakkal, mert ha előbb bejelentem a németeknek, hogy elszállítjuk őket a Szovjetunióba – amely az ő elképzeléseik szerint nem más, mint Szibéria –, akkor mindannyian elmenekülnek nyugatra, az angolokhoz meg az amerikaiakhoz, amiért nekem ugyanezek a PB-tagok a fejemet veszik.

Miközben Sztálin a maga lassú járásával jött felém, én már kigondoltam, mit mondjak. Odajött hozzám, dühösen megkérdezte: „Nos hát?" Én nyugodt hangon feleltem: „Sztálin elvtárs, a döntése lényegében helyes". De ezzel csak ravaszkodtam.

Sztálin visszahőkölt. „Megengedi, hogy a németeknek csak akkor jelentsem be, hogy két évre mozgósítjuk őket, amikor már őket és a családjukat bevagonírozom?"

Sztálin elvtárs bosszúsan megkérdezte: „Ezt meg miért?" Azt feleltem: „Így biztosabb, mint ha már előre bejelentjük nekik, hogy nem szöknek el Nyugatra az amerikaiakhoz meg az angolokhoz, mivel ezek értékes szakemberek".

Sztálin azonnal a PB-tagokhoz fordult, azt mondta: „Jól mondja Szerov". Azok meg mindjárt bólogatni kezdtek, fennhangon is megerősítették: „Jól mondja". Ez a jelenet nyomasztó érzéssel töltött el. Hogy lehet az, hogy ezek a derék emberek, akik majdhogynem ököllel fenyegettek, hogy „Helyeselj!", most hirtelen 180°-os fordulatot tesznek?

Aztán Sztálin megbízta Malenkovot és Poszkrjobisevet, hogy állítsák össze a határozat tervezetét, hozzátette: „Ami pedig nem világos, azt kérdezzék meg Szerovtól!" Én aztán elköszöntem, majd eljöttem.

Este Malenkov beolvasta nekem a határozat szövegét, amellyel én egyetértettem.[32]

kutatásokat és kísérleteket abba kell, hogy hagyja, a tervezőirodákat, laboratóriumokat, üzemeket és azok munkatársait át kell, hogy szállítsa a Szovjetunióba: mindezek folytatása a megszállt területeken ellentmondásba került a Németország demilitarizálásáról szóló döntéssel, amelyet a potsdami konferencián hoztak. Annak ellenére, hogy a rakéta-, atom-, repülési és egyéb kutatások szigorúan titkosak voltak, azokat nem sikerült titokban tartani a szövetségesek elől, akik ragaszkodtak mindezek befejezéséhez. (Egyébként a német hadiüzemeket a franciák is elkezdték helyreállítani.) Szerov a feljegyzésében a következőket írta: „Április 29-én a Szövetségi Ellenőrző Tanács ülésén Berlinben a németországi amerikai főparancsnok, McNarney tábornok javaslata alapján négy főparancsnok: az angol Montgomery táboaz angol Montgomery vezérőrnagy, az amerikai McNarney tábornok, Szokolovszkij hadseregtábornok és a francia Koeltz tábornok elfogadta és aláírta a 25. számú, »A tudományos kutatások ellenőrzéséről« szóló törvényt, amelynek értelmében minden katonai kutatószervezetet fel kell oszlatni, a katonai jellegű építményeket pedig meg kell semmisíteni, vagy el kell szállítani.

A törvény »a« mellékletében fel vannak sorolva »a tiltott alkalmazott tudományos-kutató munkák«, amelyek között a 38-ban fel vannak sorolva: a »rakéta-hajtóművek, pulzáló hajtóművek és gázturbinák«.

A Minisztertanács határozatának megfelelően Németországban zajló műveletekkel kapcsolatban ez a törvény külön nehézségeket fog még okozni..." (ГАРФ. Ф. 9401. Оп. 2. Д. 135. Л. 3–5.).

[31] A látogatási napló szerint Szerov 1946. szeptember 7-én volt Sztálinnál meghallgatáson.

[32] A Szovjetunió Minisztertanácsának titkos határozatát egy nappal később, 1946. szeptember 9-én írták alá.

Miután visszatértem Berlinbe, összehívtam a tartományok megbízottjait, eligazítottam őket, hogyan vegyék számba a német szakembereket, hogyan szervezzék meg a titkos ellenőrzésüket, és hozzávetőlegesen meghatároztam a bevagonírozás napját.

Szokolovszkij elvtárssal megállapodtam a kocsikról, a katonákról és a vagonokról, az akció elindult.

A vagonok, a kíséret stb. előkészítése egy hetet vett igénybe, aztán az előzetesen meghatározott napon hozzákezdtünk az akcióhoz.[33]

Az előkészített névjegyzékek alapján hajnali 4 órakor elkezdték kiszállítani a vasútállomásra a német szakembereket és a családtagjaikat (azokét, akik magukkal akarták vinni a családjukat, mivel egyesek azt nyilatkozták, hogy majd csak akkor, ha berendezkedtek Oroszországban).

A reaktív és rakétatechnika területéről a von Braun-féle társaságból magunkkal vittük Gröttrup főmérnököt és a mérnökeit, akik a V-1-est, V-2-est, a Wasserfallt és a pulzáló hajtóművű Reintochtert tervezték.

Szóltam előre Usztyinovnak, Zubovicsnak, Hrunyicsevnek, Zavenyaginnak és a többi népbiztosnak, hogy kb. hány szakember számára kell szálláshelyet biztosítaniuk.

M. V. Hrunyicsevvel arról is megállapodtam, hogy egyelőre nem küldöm el hozzá az összes szakembert, mivel azokat, akik Dessauban dolgoznak Baade professzor vezetésével, még visszatartom. Amikor elkészülnek a hatmotoros sugárhajtású bombázóés sugárhajtású vadászgép két-két mintapéldányával, őket is a többiek után küldöm a Szovjetunióba.

Zavenyaginnak már korábban elküldtem néhány atomenergetikai szakembert.

A családtagokkal együtt kb. 5.000 embert telepítettünk át.[34]

A vagonírozás lényegében rendben zajlott. Igaz, a németek komorak és dühösek voltak, mert nem hitték el, hogy nem Szibériába viszik őket, mivel Hitler hadseregének dolgoztak, amely nagy veszteségeket okozott a Szovjetuniónak.

Igaz, ez az ügy sem múlt el mulatságos esetek nélkül. Néhány német, azért, hogy megszabaduljon a feleségétől, a barátnőjét vette magához, és íratta a nevére.[35]

[33] A német szakemberek Szovjetunióba szállításának akciója 1946. október 22. és november 1. között zajlott. Végrehajtásához Szerov rendelkezésére bocsátottak kiegészítő erőket: az MGB 2.500 operatív munkatársát, 1.500 tolmácsot és a 127-es határőrezredet.
Mindent a szokásos eljárásrend szerint végeztek: kora reggel a németek házaihoz autókon csekisták és tolmácsok érkeztek. A mit sem sejtő, álmos szakembereknek felolvasták a rendelkezést, mely szerint a Szovjetunióba szállítják őket, annak engedélyezésével, hogy magukkal vihetik a családjukat, a háztartásukat, sőt még a bútoraikat is. Akik ellenszegültek, azokat erőszakkal vitték el. Az útrakész vasúti szerelvények azonnal el is indultak. A holmit és a családtagokat később szállították ki.

[34] A Szovjetunióba szállított német szakemberek száma kb. 2.200 volt, a családtagjaikkal együtt ez összesen több mint 6.000 főt jelentett.

[35] A német szakemberek hadiüzemekben dolgoztak, repülőgépgyártási, hajóépítési, vegyi, gépgyártási, kommunikációs és mezőgazdaságigép-gyártási területeken. Ezek az üzemek a Moszkvai, a Leningrádi, a Kujbisevi, a Gorkiji, a Szverdlovszki, a Rosztovi, a Kijevi, a Harkovi és a Vorosilovgrádi körzetekben, valamint Dagesztánban és Udmurtföldön helyezkedtek el. A szovjet ipar, különösen a magas tudományos hátteret igénylő ágazatok háború utáni gyors fejlődésében jelentős szerepet játszottak a német szakemberek.

Moszkvában az embereimtől megtudtam, hogy ez az aljas Abakumov úgy döntött, hogy végleg leszámol velem, miután a Szovjetunió állambiztonsági minisztere lett, letartóztatta A. A. Novikov* repülős marsallt, olyan vallomásokat sajtolt ki belőle, amelyek szerint Zsukovval mi közeli kapcsolatban álltunk, mindketten Sztálin ellenes összeesküvők vagyunk. Mekkora egy gazember! Kénytelen voltam Sztálin elvtárshoz segítségért fordulni.[36]

A levélben, amelyet szeptemberben küldtem el, ezt írtam: „A Szovjetunió Minisztertanácsának, I. V. Sztálin elvtársnak.

Szükségesnek tartom jelentést tenni Önnek, Sztálin elvtárs, arról a párttagtól méltatlan hozzám való viszonyulásáról, amelyet Abakumov művel, aki a háború egész ideje alatt mindenféle apróságok révén megpróbált kompromittálni engem, de én erre oda se figyeltem, mivel abban az időben csak korlátozott lehetőségei voltak erre. Mára ezek a lehetőségek a sokszorosukra növekedtek, így szükségesnek tartottam önhöz fordulni segítségért".

A továbbiakban hozok egy sor tényt arra vonatkozóan, hogy Abakumov annak örve alatt, hogy a repülőgépem személyzete állítólag műszakilag alkalmatlan, hogy Panykin*, a pilóta állítólag pszichésen nem normális, be akarta mellém ültetni a saját embereit, hogy azok megdolgozzanak engem G. K. Zsukovot és a kapcsolatunkat illetően.

Ezt írtam: „Sztálin elvtárs, Zsukovval mi normális munkakapcsolatban álltunk, olyanban, amilyet a háború időszaka és az azt követő, a SZVAG vonalán végzett munka időszaka megkövetelt. Zsukov elvtárs mindig azt mondta, hogy csak a Gazdától (így nevezi Önt, Sztálin elvtárs) fogadja el az utasításokat, hogy a javaslatait jóváhagyta a Gazda, azt az utasítást adta, hogy stb."

Aztán tovább: „Nem gondolom, hogy Zsukov elvtárs bármi olyan elhatározásra jutott volna, amely keresztbemegy államunk politikájának".

Ezt akkor írtam, amikor Zsukovot már kompromittálta ugyanez az Abakumov, Zsukov ekkor már az Odesszai Katonai Körzet parancsnoka volt.

A levelemet így fejeztem be: „Nagyon megalázó számomra, Sztálin elvtárs, amikor Abakumov megsért, anélkül, hogy rászolgáltam volna. Igyekszem körültekintően dolgozni, semmivel sem törődve teljesíteni a rám ruházott feladatokat. Tudom, ha munkám során hibát követek el, akkor engem kijavítanak. Ezért kérem Önt, Sztálin elvtárs, védjen meg engem Abakumov sértő nyomozásától! A magam részéről biztosíthatom Önt, hogy a Párttól vagy a Kormánytól kapott feladat számomra az életem törvényét jelenti. Berlin, 1946 szeptembere".

[36] A „repülősök ügye" volt talán a háború után az MGB első nagyszabású provokációja. 1946 áprilisában kártevés és az új repülőgépek tesztelésének akadályozása vádjával letartóztatták Novikovot, a Légierő főparancsnokát és Hugyakovot, a 12. repülő hadsereg parancsnokát – akik mindketten marsallok voltak.
A belőlük kivert vallomások alapján hamarosan rács mögé került még a Légierő főmérnöke, Repin, az Összszövetségi K(b)P KB katonai repülési osztályának vezetője és a Légierő Katonai Tanácsának tagja, Simanov, a repülőgépgyártás pártbizottságának vezetője, Sahurin és mások. Azt követelték tőlük, hogy tegyenek terhelő vallomást többek között Zsukov marsallra és Szerov tábornokra – és nem is eredménytelenül.
Már 1946. május 11-én a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma bűnösnek ítélte a letartóztatottakat abban, hogy „A Légierő számára szándékosan és egymás közötti közvetlen megegyezéssel nagy tételben selejtes repülőgépeket és motorokat szállíttattak, ami nagyszámú balesethez és katasztrófához vezetett". Novikovot öt évre ítélték el.

A későbbiekben jártam még néhányszor Sztálin elvtársnál, de a levelemmel kapcsolatban eddig még nem tett fel kérdéseket.[37]

DECEMBER

Az élet Németországban normálisan zajlik. Ulbrichttal annyit kell veszkődnöm, mint egy gyerekkel. Eljön hozzám a tolmács feleségével, leülnek az előszobában,várják a sorukat. Aztán amikor bejönnek az irodámba, Ulbricht feltesz egy-két kérdést, majd elkezd apróságokkal traktálni: hol nem látják el benzinnel, hol a mellé állított tiszt nem felel meg neki, kéri a leváltását, hol nincs megfelelő helyiség stb.

Minden ilyen alkalommal feldühödtem, mondtam neki, hogy „Maga itt a gazda, dolgozzon, mi pedig támogatjuk! De maga mindig csak kerülgeti a forró kását, azt akarja, hogy mi csináljuk meg maga helyett". Az ilyen kirohanásaim után mindig azonnal elfelejtett oroszul tudni, a feleségéhez fordulva (aki már nem a tolmácsa), kérdezgetni kezdte: „Was, was?" („Mi, mi?"). Aztán amikor a nő lefordította neki, ő elmosolyodott, hálálkodni kezdett, majd békében elváltunk.

Én azt hittem, Pieck majd aktívan fog dolgozni, úgy vélem, ő képzettebb, meg Sztálin elvtárs is így mondta nekem, hogy ő volt ott a főnök. Azután kiderült, hogy Pieck elvtárs betegeskedik, és gyakorlatilag alig dolgozik.

Őszintén szólva, egyelőre nem nagyon tetszenek nekem ezek a németek, a tartományi vezetők, nehéz belőlük valódi demokratát faragni. Akárhogy is törekszünk, úgy néznek ránk, mint a farkasokra. Különösen, amikor azt látják, hogy visszük ki a technikát, a berendezéseket, amikor leszereljük a gyárakat stb. De vajon mire számítottak, hiszen a németek a fél Szovjetuniót kirabolták, felégették, elvitték, mi pedig majd itt gyönyörködni fogunk bennük?

Aztán célozgatnak rá, hogy Nyugaton semmit sem visznek ki tőlük, vagyis nem fogják fel, hogy az amerikaiaknál meg az angoloknál nem tettek tönkre semmit.

1947. JANUÁR-FEBRUÁR

Beköszöntött az 1947-es év. „Mit hoz a holnap virradatja?"[38]

Németországban kezd stabilizálódni a helyzet. Új vállaltok indulnak, mi szorongatjuk a németeket, ők igyekeznek, de én azt hiszem, nagy hibát követünk el. Beszéltem erről Szokolovszkij elvtársnak.

[37] Szerov Sztálinhoz írott levele 1946. szeptember 8-ra van datálva, vagyis az azt követő napra, hogy Szerov bent járt a Vezérnél meghallgatáson. A levél szövegéből vett részleteket a szerző szó szerint idézi, gyakorlatilag teljesen megegyeznek az eredetivel. (АПРФ. Ф. 3. Оп. 58. Д. 28. Л. 147–153.).
Sztálin nemcsak hogy elolvasta a levelet, hanem azonnal intézkedett is. Szeptember 12-én rejtjeles táviratot küld V. Abakumovnak: „…kérem Önt, azonnal intézkedjen arról, hogy fejezzék be a Szerov ellen irányuló bármiféle nyomozást". Abakumov beijedt, kénytelen volt magyarázkodni: sem ő, sem a helyettesei, sem a németországi katonai kémelhárítás vezetői efféle utasítást nem adtak ki, „következésképpen az MGB Szerov elvtárs után nem nyomoz". (Лубянка. Сталин и МГБ СССР. Март 1946 – март 1953. М.: Материк, 2007. С. 27.).

[38] Alekszandr Puskin: *Jevgenyij Anyegin* (VI/21). Áprily Lajos fordítása. *(A fordító jegyzete.)*

A tanácsosaink, mérnökeink és szakembereink, meg akarva felelni a népbiztosságaiknak, olyan javaslatokat tesznek, hogy mi, vagyis azok a német vállaltok, amelyekben ülnek, a kártérítést illetően még nagyobb terveket tudunk teljesíteni. A miniszterek meg azt felelik: „Gyerünk!"

A mieink szorongatják a németeket: „Adjatok még többet!" A németek ellenállnak, kijelentve, hogy a gyártási kapacitásuk nem tesz lehetővé többet. Akkor a mieink azt mondják: „Gyorsítsák fel a gyártási folyamatot!" Mire a németek azt felelik: „Nem tudjuk, mert alacsony lesz a minőség". Erre a mieink: „Majd az átvételkor beszámítjuk".

A németek szép lassan ráállnak, vagyis a kártérítésre szánt gyártási folyamatot felgyorsítják a minőség rovására, a mi szállítóink pedig átveszik a nem minőségi árut is, elküldik Moszkvába, csakhogy túlteljesítsék a tervet. Pedig a németek mindig a minőségről voltak híresek, ebben az angolok konkurensei voltak, most pedig azt látja az ember, milyen rossz minőségű fegyvereket, kerékpárokat, szöveteket stb. kezdtek el gyártani.[39]

A városok körzeti parancsnokainak és a tartományi adminisztráció vezetőinek értekezletén felhívtam erre a figyelmet, mire azt mondták nekem, hogy a tanácsosaink megkapták a terveket a népbiztosaiktól, ők pedig igyekeznek azokat teljesíteni, hogy prémiumot kapjanak érte. Elrontjuk a németeket, vackokat fogunk kapni tőlük.

Szokolovszkij elvtárs elment Moszkvába, talán sikerül ott elérnie ez ügyben valamit. Amikor én jártam Moszkvában, több miniszter is panaszkodott nekem a németek által gyártott termékek rossz minőségére.

[39] A folyamatban lévő gyártásból származó szállítmányok a német kártérítés jelentős részét tették ki. M. I. Szemirjaga adatai szerint 1946-ban az értékük 52.700 ezer márkát, vagy másképpen a szovjet zóna bruttó termelésének 6,1%-át tette ki, ami a lakosság egy főre jutó részarányaként 42,1 márkát jelentett. 1947-ben ez a mérték 108.600 ezer márka, a bruttó termék 11,8%-a, az egy főre jutó értéke 86,8 márka volt, 1948-ban pedig: 83.900 ezer márka, 7,9%, 67,0 márka/fő. (Семиряга М. И. Как мы управляли Германией. М.: РОССПЭН, 1995. С. 128.).

Tizenharmadik fejezet

Bulldogok a szőnyeg alatt (1947-1948)

Az elhúzódó németországi kiküldetés nyilvánvalóan nyomasztotta Szerovot. Miután megfosztották korábbi megbízatásai jelentős részétől (amelyeket, mint korábban már szó volt róla, az MVD-től az MGB-nek adták át), Szerov szintjének megfelelő munka nem maradt számára. Nem volt már mellette Zsukov marsall sem.

Mivel a Szovjetunió „teljes értékű" belügyminiszter-helyettese volt, Szerov ebben az időben mindösszesen a németországi börtönöket és különleges lágereket irányította. Az önálló operatív-nyomozati munka jogától megfosztották: a megszállt területeken még az MVD csapatai is Abakumov operatív irányítása alá kerültek.

Szerov „utolsó nagy dobása" a német tudósok, szakemberek és családtagjaik Szovjetunióba küldése volt. 1946. november 2-án, alighogy az áttelepített emberekkel teli két szerelvény eltűnt a látóhatáron, Szerov levelet küld névleges főnökének, Szergej Kruglov belügyminiszternek:

„... kérem az engedélyét, hogy a megbízatásomnak megfelelő további munkák végzésére visszatérhessek a Minisztériumhoz. A Németországban folytatandó további munkára itt marad a Szovjetunió Katonai Adminisztrációja Belügyi Osztálya és annak vezetője, Malkov altábornagy elvtárs".[1]

A levélre azonban választ nem kapott: világos, hogy Szerov sorsa korántsem Kruglov minisztertől függött.

Sztálin majd csak 1947 telén határozza el, hogy visszahívja Szerovot a hazájába: előléptetik a miniszter első helyettesévé, megbízzák az MVD alapvető egységeinek, többek között a Rendőrségi Főigazgatóság és a Banditizmus Elleni Harc Főigazgatósága ellenőrzésével. Feladata lesz most a háború után virágzásnak indult köztörvényes bűnözés elleni harc.

Szerov életének egyik legnehezebb időszaka volt ez. Moszkvában azonnal belecsöppen a Lubjankán és a Kremlben zajló összeesküvések és intrikák epicentrumába.

Erre az időre ádáz ellensége, Viktor Abakumov már felváltotta posztján azt a Vszevolod Merkulovot, aki sok éven át volt népbiztos, illetve miniszter, hűséges embere volt Berijának. 1946 májusában ő lett a Szovjetunió MGB-jének vezetője. (Nem sokkal előtte, márciusban zajlott le az adminisztráció reformja, amelynek során a népbiztosságokat minisztériumokká szervezték át.)

Sztálin tudta, és ami a fő, szerette is egymás ellen uszítani a szőnyeg alatt tartott bulldogjait. A Vezér döntése értelmében Beriját most teljes egészében elvonták a fegyveres erőktől, kizárólag a legfőbb nemzeti projektre, az atomprogramra kellett összpontosítania. (Egyébként ebben a programban Szerov is aktívan részt vett, sőt, tagja a rakétatechnikáért felelős titkos bizottságnak is.)

Abakumov kinevezését követően a két minisztérium között valódi háború bontakozik ki.

Abakumov forró leheletét Szerov már régóta a tarkójában érzi: erről szó volt már a korábbi fejezetekben is. Egy évvel korábban a Zsukovhoz közel álló tábornokokból az MGB már kivert vallomásokat Szerov ellen. Csak Sztálin beavatkozása mentette őt meg akkor a leszámolástól. De Sztálin az is, aki visszarendeli Szerovot Moszkvába, habár tudja, hogy Abakumov nem fog tágítani mellőle.

Az MGB új főnöke szisztematikusan rálép az MVD lábára: eléri, hogy egyik rendőrségi szolgálat után a másikat adják át neki. A GB váll-lapját öltik magukra a kormányzati kapcsolattartás, a belügyi csapatok, a külső megfigyelő szolgálat, a Nemzeti Értékvédelmi Hatóság,

[1] ГАРФ. Ф. 9401, Оп. 1. Д. 2641. Л. 112–113.

a határőrség, a Banditizmus Elleni Főigazgatóság, a közlekedésrendészet, végül, 1949-ben a teljes rendőrség.[2]

E szolgálatok – mellesleg az MVD legnagyobb létszámú szolgálatai – jelentős részének felügyeletét éppen Szerov látta el.

Az MVD alegységeinek átadását az MGB-nek gyakran közösségi perpatvarok kísérték. A Lubjanka vezetése nyíltan az MVD ellen hangolta a beosztottakat. Amint azt Szerov a Sztálinnak szóló, 1948. február 8-i panaszában írta: „...ABAKUMOV vezetése alatt elviselhetetlen munkafeltételek alakultak ki az MGB és az MVD szervezetei között... ABAKUMOV a Minisztériumában olyan terrort épített ki, hogy olyan csekisták, akik 20-25 éven át együtt szolgáltak, most pedig egyik részük az MVD-nél, másik részük az MGB-nél dolgozik, találkozáskor köszönni sem mernek egymásnak...".[3]

Mellesleg az, hogy az MVD elvesztette a befolyását, és a két szervezet között ellenségeskedés folyt, még nem a legrosszabb dolog volt...

Szerov, miután visszaköltözött Moszkvába, nem szabadult meg Abakumov támadásaitól, hanem kétszeres erővel újrakezdődtek.

A csekisták már 1947 tavaszán nekilátnak ellenőrizni a származását: állítólag Szerov apja a forradalom előtt a csendőrségnél szolgált. Még a szülőföldjére, a Vologdai körzetbe is kimennek, de sajnos semmit sem találnak.[4]

Ekkor Abakumov a régi taktikához folyamodik: kompromittáló anyagot fabrikál Szerovról. 1947 végétől elkezdik letartóztatni Szerov németországi beosztottjait: az MVD és az MGB tábornokait, olyanokat, mint Bezsanov, Klepov, Szidnyev. Azt követelik tőlük, hogy tegyenek vallomást a miniszter első helyettese ellen. Kemény kihallgatásokat követően (Abakumov személyesen beszélget el velük) mindannyian fosztogatással, pénz- és értékszerzéssel vádolják Szerovot.

Mindez jól beleillik abba a képbe, amelyet korábban Zsukov marsall és tábornokai ellen kialakítottak: őket szintén vagonszámra összeharácsolt és Németországból kilopott hadizsákmány szerzésével vádolták.

Az MGB nyomozói ismét megpróbálják összekapcsolni Szerov és Zsukov ügyét. (A „szükséges" vallomások kvintesszenciáját fogalmazta meg az MVD berlini operatív szektorának exparancsnoka, Szidnyev altábornagy: „Mindketten tisztátalanok voltak.").[5]

Minden Szerov elleni vallomást tartalmazó jegyzőkönyvet Abakumov személyesen és rendszeresen megküld Sztálinnak. A Vezér írásos engedélyével tovább folyik Szerov embereinek letartóztatása.

Abakumov nem elégszik meg egyetlen sablonnal: Sztálinnak egy sokoldalú ellenség képét akarja megformálni.

Az 1947 novemberében letartóztatott Andrejev tábornokból, az MVD kormányzati kapcsolattartásért felelős osztályának egykori vezetőjéből például kiverik azt a vallomást, hogy Szerov, amikor a háború idején a titkos összeköttetés felelőse volt, állandóan érdeklődött Sztálin és a PB tagjainak titkos vonalon folytatott beszélgetései iránt, már-már a lehallgatásukra készült.[6]

Ugyanazon az őszön az MGB főnöke jelentést tesz a moszkvai rendőrségnél zajló tömeges botrányokról és megvesztegetésekről: a rendőrségért az MVD-nél éppen Szerov felel.

Szerov körül egyre inkább szorul a hurok. 1948 februárjában letartóztatják egykori adjutánsait, Tuzslovot és Hrenkovot: ez már nyílt kihívás. Őket is arra kényszerítik, hogy Szerov ellen valljanak: valójában azonban a kihallgatások jegyzőkönyvei egyetlen, a legfontosabb olvasó számára íródnak.

[2] Лубянка. Органы ВЧК-КГБ. 1917–1991. Справочник. М.: Материк, 2003. С. 91–101.
[3] Военные архивы России. М.: Пересвет, 1993. Вып. 1. С. 208–213.
[4] Лубянка, Сталин и МГБ СССР. 1946–1953. М.: Материк, 2007. С. 69–75.
[5] U. o., 147.
[6] Петров И. Первый председатель КГБ Иван Серов. М.: Материк, 2005. С. 79–81.

Szerov közvetlen főnöke, Szergej Kruglov nem képes megvédeni Szerovot (Szerov a visszaemlékezéseiben úgy ír Kruglovról, hogy nem titkolja el az iránta érzett megvetését). Berijának gyakran nem áll módjában beleavatkozni a Lubjanka ügyeibe.

Ekkor Szerov újra az „utolsó tartalékhoz" folyamodik: ugyanúgy, mint 1946-ban, Sztálinhoz fordul védelemért. Január 31-én és február 8-án gyors egymásutánban zaklatott hangvételű levelet küld a Kremlbe.

Szerov levelei megtették hatásukat. Szerov részletesen feleleveníti az ezt követően Sztálinnal folytatott telefonbeszélgetését: egyébként erről a beszélgetésről korábban senki sem tudott.

A dolgok alakulásából ítélve a Vezér úgy döntött, hogy fenntartja az egyensúlyt „buldogjai" érdekei között. Meg hát úgy látszik, Szerov levelei is meggyőzték arról, hogy Abakumov itt személyes leszámolást hajt végre: márpedig a generalisszimusz nagyon nem szerette, amikor összekuszálták a személyes ügyeket az államiakkal.

Nem feledkezhetünk meg Szerov személyes érdemeinek tényezőjéről sem – nem egyszer teljesítette Sztálin közvetlen megbízásait.

Az egyik ilyen „megbízás" volt Sztálin „közeli dácsája" őrszolgálata helyettes parancsnokának, Fedoszejev alezredesnek letartóztatása – őt kémkedéssel gyanúsították.

Fedoszejev ügye – az MGB és az MVD között dúló harc egyik kulcsjelentőségű eseménye, amelyről Szerov is elég részletesen megemlékezik. Ezt a történelmi thrillert egy számunkra egészen új megvilágításban meséli el.

A szerző minden azon törekvése ellenére, hogy tisztára mossa magát, hogy mindent szubjektív módon igazít ki, e feljegyzések értéke felbecsülhetetlen. Olyan, a történelemben páratlan naplóval van dolgunk, amelyben a sztálini titkosszolgálatok közötti harc jelenik meg, mégpedig az egyik kulcsfigura leírásában.

E fejezetben szándékosan igyekeztünk meghagyni a szöveg naplófeljegyzés jellegét, hogy visszaadhassuk azoknak a tragikus és súlyos eseményeknek dinamikáját.

VISSZATÉRÉS MOSZKVÁBA (1947)

1947 márciusának végén sürgősen Moszkvába rendeltek. Megérkeztem, bementem Kruglovhoz, aki unottan ül. Kérdezem tőle: „Mi a helyzet?" A következőt mesélte el: tegnap behívták a KB-ba, le akarták váltani népbiztosi posztjáról.

A dolog így történt. Egy moszkvai gyár munkása levelet írt Sztálin elvtársnak, hogy a tolvajoktól már élni sem lehet, megemlített egy példát, mely szerint vett fél kiló húst, betette a két ablaktábla közé, hogy ne romoljon meg. A tolvajok pedig betörték az ablakot és elvitték a húst.

Sztálin elvtárs feldühödött, hogy Moszkvában ilyesmi megeshet, a PB elé idézték Kruglovot, azt mondták neki, hogy „leváltjuk a posztjáról".

Berija a védelmébe vette, akkor Sztálin elvtárs megkérdezte: „Hol van Szerov?" Mondták neki, hogy Németországban. Erre ő azt mondta: „Haza kell hívni, eleget dolgozott már ott, az ügy elrendeződött. Kinevezni a Szovjetunió belügyminisztere első helyettesévé, tegyen rendet Moszkvában és vidéken úgy, ahogy kell!"[7]

Végül Kruglov azt mondja: „Ülj le, ma megjön a határozat, és kész!" Mondom neki, hogy vissza kell mennem Németországba, átadni az ügyeket.

[7] Szerovot a Szovjetunió belügyminiszterének első helyettesévé hivatalosan a SZU Minisztertanácsa 1947. február 24-i, 342. számú rendeletével nevezték ki. Viszont Németországból Moszkvába majd csak március végén tért véglegesen haza. Az egyik feladata a rendőrség munkájának irányítása lett.

Valóban, napközben felhívott Poszkrjobisev, kérte, hogy menjek be. Bent voltam a Kremlben, intéztem az 1947-re szóló állandó belépőmet, találkoztam Poszkrjobisevvel, aki átadta a PB határozatát az NKVD első helyettesévé való kinevezésemről.

Hat évig az NKVD helyettese voltam. Most az első helyettese lettem.[8]

Megkértem, hogy adja ide nekem annak a munkásnak a levelét, megígértem, hogy visszaadom. Ideadta.

Ekkor megbíztam Polukarovot*, a moszkvai rendőrfőnököt, hogy ellenőrizze, kiderült, hogy nem is munkás az illető, hanem könyvelő, nyugdíjas, nem Ivánov, hanem Kuzinstejn. A húst viszont tényleg ellopták tőle, be volt törve az ablaka.

A dolog úgy áll, hogy nem következett volna be a boldogságom, ha nincs ez a szerencsétlenség, amely segített abban, hogy hazatérjek a családomhoz.

GRIGORY TOKATY SZÖKÉSE

Még tíz nap sem telt el, késő este behívattak a Kremlbe, ülök Sztálin elvtárs dolgozószobájának előszobájában, ott ül velem a Szovjetunió repülőgépgyártási népbiztosa, M. V. Hrunyicsev, a Légierő parancsnoka, Zsigarjov és még valami ezredes.[9]

Öt perc múlva kijött Malenkov, majd néhány perc múlva Sztálin elvtárs, amikor meglátott, egy lapot nyújtva felém azt mondta: „Olvasta ezt a levelet?" Mondom: „Nem". „Akkor olvassa el!" Ezzel elment.

Elolvastam a SZVAG alezredesének, Tokajevnek* feljegyzését, mely szerint nem minden szakembert hoztak át Németországból, hogy ő ismer egy csomó olyan német tudóst, akik a reaktív repülőtechnikán dolgoztak, megnevezi közben Sänger professzort, Tankot és másokat.

A feljegyzést Malenkov elvtársnak címezték. Van egy másik feljegyzés is, Malenkov írta Sztálin elvtársnak, amelyben az áll, hogy behívatta a Légierő vezetőit, hogy mindez különös figyelmet érdemel stb.

E feljegyzés kellemetlen érzést váltott ki belőlem. Mert úgy néz ki ebből, mintha én nem derítettem volna fel minden szakembert, nem szállíttattam volna át mindet a Szovjetunióba, köztük egy olyan nagy formátumút sem, mint Sänger.

Öt perc múlva behívattak bennünket Sztálin dolgozószobájába, Sztálin elvtárs mindannyiunkhoz intézve szavait, azt mondta, hogy Tokajev elvtárs levelet írt, amelyben az áll, hogy az NDK-ban maradtak olyan nagy formátumú német tudósok, akiket nem szállítottunk át a Szovjetunióba, hogy ő kapcsolatban áll velük. Aztán hozzám fordulva azt kérdezte: „Maga ismer ilyen embereket?"

[8] Itt és a továbbiakban Szerov időnként a régi rendnek megfelelően NKVD-t, NKGB-t, népbiztoshelyettest ír, habár 1946. március 15-én a Szovjetunió Népi Komisszárjainak Tanácsát átnevezték Minisztertanáccsá, minden népi komisszariátust minisztériummá.

[9] A látogatási napló szerint Szerov április 17-én, 22.10 és 22.35 között volt bent Sztálinnál, együtt G. A. Tokajevvel (akit úgy jegyeztek be, mint a SZVAG katonai repülési osztályának munkatársát). A megbeszélésen részt vett még Molotov, Malenkov, Zsdanov, Mikojan, Berija, Voznyeszenszkij, Vorosilov. A megvitatott téma: a Németországból kiszállított reaktív technikai szakemberek és berendezések.

Azt feleltem: „Hallottam, hogy vannak ilyen tudósok Nyugaton, ha abban az időszakban, amikor a németeket átszállítottuk ide, nálunk lettek volna, akkor feltétlenül őket is átszállítottuk volna. Azt tudom, hogy Sänger professzor Bécsben (Ausztriában) dolgozott".

Ekkor Sztálin elvtárs ezt mondta: „Küldjünk ki egy bizottságot Szerov vezetésével, vizsgálják ki az ügyet, jelentsék a javaslataikat, kit és honnan érdemes áthozni a Szovjetunióba!" Mindenki egyetértett. Én szót kértem, azt mondtam, jó lenne a bizottságba bevenni V. Sztálin tábornokot is. Sztálin elvtárs elgondolkodott, majd azt mondta: „Egyetértünk vele". A PB-tagok helyeseltek.

Ezt azért kértem, mert ha ez a Tokajev hazudott a feljegyzésében, akkor ne akarjon tovább mesterkedni. Mert erre az esetre ott van nekem Berlinben élő tanúként V. Sztálin, aki el tud mondani mindent az apjának.

Tokajev külsőre zsidónak néz ki. Kiderült, hogy oszét.

Aztán Sztálin félrevont, és halkan azt mondta: „Menjen el egyedül Bécsbe, tudjon meg mindent Sängerről, ott tanult, ott írt tudományos munkákat! Az ausztriai szovjet főkomisszárnak, Kuraszov tábornoknak kiadom a szükséges utasításokat". Azt feleltem: „Meglesz".

Lám, hányszor ott járok Sztálin elvtársnál, ennek ellenére mindannyiszor új mozzanatok derülnek ki róla. Kétségtelen, hogy Sztálin elvtárs munkabírása kivételes, de a napja helytelenül van megszervezve.

Éjjel 2-3-ig bent ülni, délután egyre járni munkába, aztán néhány órás (este 7-től 9-ig tartó) pihenést követően újra éjjel 2-ig dolgozni – ez semmire sem jó. Hiszen a népbiztosoknak is e szerint kell megszervezniük a napjukat, azzal a különbséggel, hogy nem 13.00, hanem 11.00 órára jártak be dolgozni.

Általában ha behívatott valakit, hogy megbeszéljen valami problémát, a megbeszélés végén azt mondta neki: „Jól van!" Aztán néhányszor felemelve a karját, azt mondta: „Minden jót!" Ez azt jelentette: „Végeztünk, távozhat!"

Azokat, akiket nagyra értékelt, de személyesen nem különösebben ismert, mindig megkérdezte, nincs-e szüksége neki vagy a családjának valamire.

Kitűnő memóriája volt, hajlott kora ellenéreha valamit megígért, arra mindig emlékezett és betartotta. A feljegyzésekben, amelyeket el kellett olvasnia, mindig kijavította a hibákat, de azokban a feljegyzésekben, amelyeket Poszkrjobisev készített, sosem volt hiba. Ha azokban javított valamit, az mindig tartalmi jellegű volt, vagy egy-egy mondat.

Visszamentünk Berlinbe. Felosztottam a bizottság tagjai között a feladatokat. Tokajevvel és V. Sztálinnal kimentem abba a kerületbe, ahol ezek a „tudósok" dolgoztak.

Még ez előtt Tokajev mondta nekem, hogy Sänger professzor nem dolgozik az NDK-ban, de a „barátja" Berlinben él és a SZVAG-nak dolgozik. Máris meghátrált. Megkérdeztem Tokajevtől, hogy ezt miért nem írta le a feljegyzésében. Ő kitért a válasz elől.

Megérkeztünk a „tudósokhoz". Megkértem Tokajevet, mutassa meg nekem Sänger barátját. Rámutatott egy sovány németre. Ekkor Tokajev és V. Sztálin jelenlétében feltettem neki a kérdést: ismeri-e Sänger professzort. Ő azt felelte: „Személyesen nem találkoztam vele, de olvastam az aerodinamikai munkáit". Ennek a németnek a foglalkozása: Westinghouse-rendszer (vagyis a vasúti kocsik fékberendezéseinek) mérnöke. Nem akármilyen repülőmérnök ez!

Elkezdtük kérdezgetni a többi mérnököt is – a kép még rosszabb. Még csak nem is olvasták Sänger professzor munkáit, sőt, még csak nem is hallottak róla. Maguk a „mérnökök" nem is diplomások, vagyis nem fejezték be az egyetemet, nem kaptak diplomát. Káromkodtam egyet, és eljöttem. Egész úton hallgattunk.

Amikor visszaértünk a SZVAG-hoz, mindjárt Tokajevhez fordultam, megkérdeztem tőle: „Nos, akkor most hogyan tovább? Hol vannak azok a tudósok, akikről a KB-nak írt, hol van Sänger barátja, hol van Tank?"

Tokajev, amikor látta, hogy lelepleződött, megpróbált még előhozakodni valami tudóscsoporttal, amelyik Potsdam környékén tartózkodik. Ekkor azt mondtam: „Menjen el oda Sztálin tábornok, Tokajev és Siskin a repülőgépgyártási népbiztosságtól!"

Másnap, amikor a bizottság már útra készen állt, V. Sztálin jelentette, hogy ez a másik tudóscsoport, amelyikre Tokajev hivatkozott, ugyanolyan blöff, mint az előző.

Ekkor mondtam a bizottság tagjainak, hogy információim szerint Weimar környékén (Türingiában) valóban van Sängernek egy barátja, úgyhogy én el akarok menni oda. A bizottságnak nincs ott mit tennie, úgyhogy adok mindenkinek kocsit, „A következő két napban lesz lehetőségük ismerkedni Németországgal, most pedig írjunk előzetesen egy feljegyzést Sztálin elvtársnak a vizsgálódásunk eredményéről, amikor visszajövök, aláírjuk és elküldjük!"

Így is tettünk. A feljegyzést megírtuk, elolvastuk, mindenki, mellesleg Tokajev is, azt mondta: „Rendben van". A feljegyzésben nyugodt hangvételben az szerepelt, hogy nincs itt semmiféle tudós, hogy Sänger sosem tartózkodott a szovjet zónában, hogy a mérnökcsoport vasúti szerelvények fékező berendezéseivel foglalkozik, Tank professzor pedig az amerikai zónában tartózkodott, még 1945-ben kivitték az USA-ba.

Másnap reggel elrepültem Bécsbe, szerencse, hogy volt szabad gép. Bécsben a reptéren Zseltov tábornok* fogadott, vele együtt tanultunk a Frunze Akadémián. Ő itt az Ausztria ügyeivel foglalkozó KB-tag, akit Sztálin elvtárs felhívott velem kapcsolatban, ő el is vitt a szállodába.

Megmosdottam, aztán mindjárt fogtam egy tolmácsot a szovjet adminisztrációról, elmentem vele a Műszaki Főiskolára, ahol Sänger tanult és dolgozott. Ott sikerült kideríteni, hogy Sänger valóban a sugárhajtású repüléssel és hangsebességen túli repüléssel foglalkozott. Kiadott egy munkáját, elkértem, ide is adták. Itt szerezte meg a doktori fokozatát is. Információik szerint jelenleg Nyugat-Németországban él. Megtudtam, hol lakott korábban Sänger, el is mentem oda.

Ott a lakástulajdonostól, egy osztrák nőtől mindent megtudtam. Az asszony levelezésben áll vele. Sänger Göttingenben él, az amerikaiaknak dolgozik, de állítólag nem a szakterületén. Ennyi.

Másnapra jelöltem ki a visszaindulás napját, úgyhogy úgy döntöttem, a nap második felében megnézem Bécset. Csodaszép a város, gyönyörű zöld a környezete. Olyan, mintha nyár lenne, pedig még csak április van…

Miután visszaértem Berlinbe, összehívtam a bizottságot, újra elolvastuk a Tokajev hazugságairól szóló jelentést, kiegészítettük azzal, hol tartózkodik Sänger és aláírtuk. Tokajev, zavarba jőve, azt mondta, hogy minden helytálló, amit írtunk. A bizottsági tagok nyíltan lenézően viselkedtek vele.

Mielőtt visszaindultam volna Moszkvába, találkoztam V. D. Szokolovszkijjal, meséltem neki Tokajevről. Ő pedig felháborodott, hogy a Légvédelemtől ilyen szemét alakot küldenek a SZVAG-hoz dolgozni.

Beszélgetésünk végén szóltam Vaszilij Danyilovicsnak, hogy bízza meg az ügynökeit Tokajev figyelésével, nehogy Nyugatra szökjön, mert berezelt amiatt, hogy hazudott a KB-nak. Vaszilij Danyilovics meg is ígérte, hogy intézkedni fog.

Sajnos azonban az élet másként hozta. Miután mi eljöttünk, Tokajev felpakolta a családját, a metróval átment Berlin angol zónájába, vagyis áruló lett belőle. Aztán láttam a TASZSZ jelentésében, hogy felszólalt Londonban, a rádióban, a tudományok doktorának nevezte magát, azzal kérkedett, hogy Sztálin repülésügyi tanácsadója stb.

Mekkora gazember! Csodálkozom az angolokon, akiknek nagyon jó a hírszerzésük, hogy nem néztek utána ennek a kalandornak![10]

[10] Grigorij Tokajev, vagy Grigory Tokaty (1909-2003) kalandos története külön kifejtést érdemel. 1947. október 16-án, miután a mérnök-alezredes hazugsága lelepleződött, felmentették tisztsége alól, a Légvédelem állományába helyezték.
A Moszkvába való dicstelen visszatérés semmi jót nem ígért számára: Sztálin alatt az efféle hazugságokért a fejével is fizethetett az ember. November 3-án Tokajev a feleségével és a kislányával együtt a szovjet szektorból átszökik az angolokhoz, ahol kapcsolatba lép a hírszerzéssel. Aktívan bevonják a többi szökevény kikérdezésébe, megdolgozza azokat az ismerős tiszteket, akik a nyugati zónába kerülnek.
Mint szökevény, gyakran fellép a rádióban, a sajtóban, leleplező nyilatkozatokat tesz a véres sztálini rezsimről. Tokajev azt állítja, hogy Szerov miatt menekült Nyugatra, aki állítólag személyesen adott utasítást a likvidálására. Ez utóbbi ténnyel kapcsolatban komoly kételyek merülnek fel: miután hazugságát lelepleztek, Tokajev még egy teljes hónapig Németországban maradt. Még az eltűnését is csak egy nappal később, estefelé fedezték fel: ez csodálatra méltó nagylelkűség lett volna egy olyan emberrel szemben, akit állítólag likvidálásra ítéltek. Erről tanúskodnak a levéltári dokumentumok is. Kezdetben a katonai parancsnokság egyáltalán nem volt benne biztos, hogy Tokajev megszökött; vagyis kezdetben nem úgy kezelték, mint ellenséget. Így például egy 1947. november 10-i (vagyis az eltűnését követő egy héttel későbbi!) jelentésében a SZVAG politikai osztályának vezetője, Ovcsinnyikov ezredes két lehetséges verziót fejt ki:
„a) TOKAJEV a családjával együtt elárulta a hazáját, átszökött Berlin valamelyik, a szövetségesekhez tartozó szektorába, ahonnan, némi várakozási időt követően, valószínűleg átviszik valamelyik külföldi országba.
b) TOKAJEV a családjával együtt valamely szerencsétlenség áldozata lett". (ГАРФ. Архив СВАГ. Ф. 7317. Оп. 7. Д. 131.).
Már Londonban Tokajev megjelentet egy sor nyilvánvalóan propagandisztikus célú könyvet (*Sztálin – maga a háború*, 1951; *Az ideálok elárulása*, 1954; *X elvtárs*, 1955), amelyekben gyakorlatilag Sztálin rakétaépítési tanácsadójának, a Szovjetunió repülési- és rakétatechnikája vezető szakemberének állította be magát, leírta a szovjet valóság rettenetességét, megvádolta a Kremlt, hogy bakteriológiai fegyvert dolgozott ki stb.
A nyilvánvaló „hlesztakovizmus" ellenére Tokajev kirohanásai sértették Moszkvát. 1949. január 26-án a SZVAG Katonai Bírósága a távollétében 25 évi szabadságvesztésre ítélte. 1949. február 14-én a PB kifejezetten Tokajev ügyével foglalkozott, a következő határozatot fogadta el: „…célszerű lenne az angol alattvalót, Kelly Frankot, akit a Szovjetunió elleni kémkedés vádjával ítéltek el, kicserélni az Angliában tartózkodó hazaárulóra, G. A. Tokajevre". Ismeretlen okok miatt a cserére végül nem került sor. (Лубянка. Сталин и МГБ. 1946–1953. Документы высших органов партийной и государственной власти. М.: Материк, 2007. С. 260.)
Londonban Tokajev tudományos munkát végzett és tanított, professzora lett a Londoni Egyetemnek, tagja a Királyi Aeronautikai Társaságnak, a New York-i Tudományos Akadémiának stb. Ekkor már Grigory Tokatynak hívták.

RENDŐRSÉGI HÉTKÖZNAPOK

Moszkvában úgy belefolytam az ügyekbe, hogy percnyi szabad időm sem maradt. Reggel 10-kor indultam el munkába, 18-ig dolgoztam. Este 19-kor otthon megvacsoráztam, aztán 20-kor indultam vissza dolgozni, éjjel 2-3-ig, ez így ment minden nap.

Óriási a leterheltség. Berlinben szabadabb voltam. „De semmi baj, valahogy majd csak túléljük", ahogy a nép körében mondani szokás.

Sok időt elvesz a rendőrség, rengeteg a szabálytalanság, meg hát a háború után az emberek is szabadosabbak lettek, sokkal többet isznak. A lopást is egyre magasabb szinten űzik.

A napokban volt egy érdekes eset. Felhívott Makszarjov népbiztos*[11], azt mondta: „Itt van nálam meghallgatáson egy kétszeres Hős".

Érdekelni kezdett. Utasítást adtam, hogy hozzák ide a Petrovkára ezt a kétszeres Szovjetunió Hősét. Amikor megérkezett, látom, hogy olyan ember, akinek mindkét lábát amputálták, a kezéről levágták három ujját. Kerekes-székestől feltették egy székre, én pedig elkezdtem kihallgatni.

A következő derült ki. Egy harminckét év körüli, okosnak látszó zsidó férfi ült előttem. Két-három kérdést követően azonnal kijelentette, hogy: „Látom, hogy maga előtt nem lehet csűrni-csavarni a dolgokat" – máris mesélni kezdett.

Amint mondta, gyermekkora óta zsebtolvajlással foglalkozott, rendszerint nem bukott le. A nővére – orvosprofesszor Kijevben. Többször is megpróbálta jó irányba terelni, de sikertelenül. Néhány évvel ezelőtt egy lopáson bukott le.

Ahogyan ő mondta, minden csupa ostobaságból történt. Inni kezdett. A háború óta mindenki iszik. Vologdában tartóztatták le, részegen, bevitték az előzetesbe, de mivel dühöngött és ordibált, hogy ő nem bűnös, a rendőrök megkötözték kezét-lábát, kitették a hidegbe egy padra.

Úgy látszik, ott lefagyott keze-lába, kórházba vitték, gangrénája lett, úgyhogy levágták a lábát és az ujjait. Aztán egy fél év múlva kiengedték.

Hozzám fordulva megkérdezi, hogy ő most mit csináljon, hiszen elveszítette a „foglalkozását". „Mert hát korábban hogyan csinálta?"

„Elmegyek a Nagyszínházba, az első felvonásra, a szünetben a büfében körbenézek, kinek van vastag bukszája, állok mellette öt percig a sorban, elveszem a bukszáját, nyugodtan hazamegyek. Hetente kétszer-háromszor eljárok így a színházba, úgy élek, mint Marci Hevesen. Előfordult, hogy két ilyen alkalommal két-három ezer rubelt is összeszedtem. De miután kijöttem a kórházból, nem maradt más hátra, mint hogy átszervezzem az életem. Mindent alaposan átgondoltam, majd a következőt csináltam: kiderítettem valamelyik népbiztos család- és keresztnevét, felderítettem egy nagyobb üzemet, amelyik alá tartozik, kiderítettem az üzem igazgatójának a nevét is, meg hogy milyen egységei vannak. Aztán betelefonáltam a miniszter titkárságára, azt mondtam, hogy az üzem egykori

[11] Makszarjov ebben az időben nem népbiztos volt (a népbiztosságokat már amúgy is felváltották a minisztériumok), hanem a Szovjetunió közlekedési eszközöket gyártó minisztériumának miniszterhelyettese. Miniszter majd csak később, 1950-1953 között lett.

termelési igazgató-helyettese, kétszeres Szovjetunió Hőse beszél, meghallgatást kértem. Amikor megjelentem a kerekesszékben a titkárságon, mindenki sajnálkozva és tisztelettel nézett rám. Amikor betoltak a népbiztos dolgozószobájába, elmondtam neki, hogy ennek és ennek az üzemnek egykori munkatársa önkéntesként ment a frontra". Ha nagy, mondjuk, harckocsigyárról volt szó, akkor azt mondta, hogy harckocsizó, Berlin ostrománál a fasiszták kilőtték a tankjukat, ő megégett, emiatt levágták a lábát meg az ujjait. Ha ágyúüzemről volt szó, akkor azt mondta, hogy tüzér stb. A nagyobb meggyőzés kedvéért megnevezte az üzem igazgatóját, meg hogy készül elmenni oda, a beszélgetés végén kért két-három ezer rubelt, hogy el tudja tartani a családját.

Egyetlen népbiztos sem tagadta meg tőle a segítséget, sőt, még többet is adtak. Egyetlen népbiztos sem kérte tőle az iratait. Ily módon megdolgozott már 12 népbiztosságot meg kéttucatnyi más hivatalt.

Elképesztő memóriája volt. Képes volt részletesen leírni az összes népbiztost és tulajdonságait. Mivel ismertem az mindegyik népbiztost, meggyőződhettem róla, hogy igazat mond.

Legutóbb Makszarjov népbiztosnál járt, miután kijött tőle, fecsegni kezdett a titkárságon, a népbiztos pedig betelefonált a rendőrségre, azzal a kéréssel, hogy ellenőrizzék, mivel gyanús volt neki ez az ember, akkor el is fogták. Ekkor, ahogyan mondta, elkövetett részegen egy hibát. Már másodjára ment el Makszarjovhoz – ez tette gyanússá.

A továbbiakban arról számolt be, milyen jól fogadták őt mindenütt, „Vjacseszlav Alekszandrovics Malisev népbiztos az ölében vitt be az irodájába. „Nagyon jó ember!" – áradozott a tolvaj…

Megkérdeztem tőle: „Hol a Szovjetunió Hőse csillag?" Erre azt felelte, hogy volt neki egyszer egy hamisítvány, de gyenge minőségű, úgyhogy nem is hordta azután, nehogy emiatt bukjon le. Amikor némelyek megkérdezték tőlem, hogy miért nem hordom, szerényen azt válaszoltam, hogy így, levágott lábbal nem akarom kompromittálni a Szovjetunió Hőse csillagját. Szóval, minden logikusan hatott. Végül elmesélte még, hogy: „Jártam Kijevben, a moszkvai pártbizottság titkárának, G. M. Popov elvtársnak segítségével, aki ingyen elvitetett repülővel Moszkvából, aztán telefonált Kijevbe, lakást kaptam ott. De a nővéremhez nem mentem el".

A kihallgatást követően mindent ellenőriztem, többek között a feleségét is, az egészről, a népbiztosok és más vezetők nevének feltüntetésével, jelentést írtam a KB-nak. Mégsem egy mindennapi eset ez, hogy ennyire hiszékenyek az emberek. Igaz, a katonákhoz rendkívül jól viszonyultak akkoriban.

Néhány nap múlva ész nélkül telefonáltak a népbiztosok. „Ivan Alekszandrovics, az nem úgy volt, ahogyan leírtad!"

Először nem is értettem, miről van szó, mert a népbiztosoknak én nem írtam. Mint kiderült, Sztálin elvtárs utasítására sokszorosították a feljegyzésemet, kiküldték az érintett népbiztosoknak, Sztálin elvtárs pedig magyarázatot követelt tőlük a KB-ban.

Én óvatosabbá váltam, arra gondolva, hogy ez a tolvaj esetleg csak hazudozott valamit. Megkérdeztem: „Mi nem volt úgy?" Mire a válasz: „Először is, én nem fogadtam,

pénzt sem adtam, másodszor, a helyettesem fogadta, ő adta neki a pénzt is, harmadszor, nem három, hanem csak kétezret adtunk neki".

Látom, hogy tényleg „lényegi" az eltérés, úgyhogy megkérdeztem: „Te találkoztál vele?" „Igen, találkoztam, de csak két percre, küldtem is rögtön a helyettesemhez".

Kérdezem: „A helyettesed a te utasításodra adott pénzt neki?" A válasz: „Azt mondtam neki, hogy segítsünk, de hogy mennyit adott, azt nem tudtam".

„Tehát akkor" – kérdezem –, „mi is nem volt úgy?" Mire ő nevetni kezd, azt mondja: „Ezt jól megcsináltad!", majd hozzáteszi: „Malisev meg még az ölében vitte be!"

Egyszóval, Makszarjovon kívül mindenki bedőlt neki, ő viszont felhívott és azt mondta: „Nem adtam neki pénzt, hanem azonnal telefonáltam a rendőrségre". Lehet, hogy így volt, viszont ennél a tolvajnál találtak kétezer rubelt. Úgy látszik, mégiscsak adtak pénzt neki.

G. M. Popov is megsértődött, amiatt, hogy őt miért említettem meg, de hát mégsem jelenthettem a KB-nak úgy, hogy kiválogatom őket.

Olyan információk is érkeztek hozzám, hogy Moszkvában nagyon sok könnyűvérű lány bukkant fel, akik a főbb moszkvai szállodákban, különösen a központi utcákban lévőkben fogadják a férfiakat.

Megjelöltem egy éjfél utáni időpontot, utasítottam a köztörvényes nyomozókat, hogy szedjenek össze egy tucatnyi ilyen lányt, hogy kihallgathassuk őket, megfelelő döntést hozhassunk arra vonatkozóan, hogyan járjunk el velük a továbbiakban.

Felhívtam a főügyészhelyettest, Vavilov altábornagyot*, megbeszéltem vele, hogy éjjel kettőre odamegyünk a Petrovkára és kihallgatjuk a lányokat.

Amikor elkezdtük behívni a lányokat, meglepődtünk, hogy némelyikük alig volt 16-17 éves, hogy minden feszengés nélkül beszélnek a fiúikról, 13-14 éves kölykökről.

Mesélnek a gondtalan életükről, a betegségeikről stb. Minden rendben zajlott. Ekkor behoznak egy 30 év körüli nőt, héthónapos terhesen. Vavilov az asztal alatt meglökött a lábával, mintegy jelezvén, hogy itt valami félreértés történhetett. A nő kezében bevásárlószatyor, benne élelmiszer, olaj stb.

Elkezdtük kihallgatni, ő pedig szerény és felháborodott arckifejezéssel mondani kezdi, hogy nem érti, miért tartóztatták le, hogy ő az MGU kandidátusának felesége, hogy Kuncevóban lakik stb.

Vavilov ekkor már érezte, hogy nyilvánvaló hiba történt. Kimentem, megkérdeztem az egyik munkatársunkat, hogyan került ez a nő ide. Ő pedig jelenti, hogy korábbról is ismeri már ezt a nőt, most pedig a Moszkva Szállónál fogták el.

Amikor visszamentem, Vavilov azt mondta: „Lényegében mindent kiderítettem, úgyhogy a nőt haza kell vinni Kuncevóba".

Én viszont mosolyogva megkérdeztem a terhes nőtől, foglalkozott-e korábban efféle dologgal. Azt mondja, igen, foglalkozott. Ekkor feltettem a következő kérdést: „Az hogyan van, hogy késő éjszaka ellenére (éjfélkor fogták el) úgy döntött, hogy odamegy a Moszkva Szállóhoz?" A nő elnevette magát és azt felelte: „Tudja, amikor elmegyek mellette, még ha a túloldalon is, annyira vonz, hogy bemenjek, hátha kisül belőle valami. Így történt ez ma is".

Ilyen magyarázat után Vavilov is megnyugodott, hogy nem történt itt semmi hiba. Végül kiadtam az utasítást, hogy adjanak neki egy kocsit, de azt azért még megkérdeztem tőle, hogyan fogja megmagyarázni, hogy ilyen későn ér haza. Rámutatott a bevásárlószatyorra, amelyben az élelmiszerek voltak, azt mondta: „Ez majd kihúz a csávából".

Mikor végeztünk a kihallgatásokkal, arra az elhatározásra jutottunk, hogy a megrögzött leányzókat egy évre el kell távolítani Moszkvából más [városokba], a rendőrségnek pedig e példák alapján felderítő munkát kell végeznie a körükben, kényszermunkára küldenie őket.

AZ INFORMÁCIÓS BIZOTTSÁG

Végre elkezdték szorongatni Abakumovot. Amikor bent voltunk a Kremlben Sztálin elvtársnál, ülésezett a PB KB. Felmerült annak kérdése, hogy szükség lenne egy kézben összpontosítani az egész hírszerzést, hogy ne úgy működjön, mint a szétterpesztett ujjak, hanem szervezetten. Sztálin elvtárs megkérdezte, célszerű lenne-e megtenni ezt.

Én egyértelműen az egyesítés mellett szólaltam fel, hogy ne legyenek párhuzamosságok. Mert most úgy néz ki, hogy az MGB-nek is van külpolitikai hírszerzése, a Védelmi Minisztériumnak is megvan a sajátja, valószínűleg a Külügyminisztériumnak is, az NKGB megbízásából nyilván a Külkereskedelmi Minisztérium is gyűjt ilyen-olyan információkat. Így volt ez Hitlernél is, mindenki foglalkozott vele, a Szovjetuniót viszont rosszul derítették fel, kaptak is a pofájukba.

Helyesebb lesz, ha a külpolitikai hírszerzést egy központból irányítják. Abakumov ellenezte, neki viszont az orrára koppintottak, mondván: „Hivatalos oldalról közelítse meg a kérdést!", mire elhallgatott.

Kobulov csak kertelt, nem szólt se mellette, se ellene. Hiszen Abakumov a barátja, hogyan szólalhatott volna fel ellene. Ráadásul most még ő az államvédelmi miniszter is.

Az ülést követően az az elhatározás született, hogy a hírszerzést egyesíteni kell. A gyakorlati javaslatokat és a KB határozatának projektjét a Molotovból, Abakumovból, Szerovból és Kobulovból álló bizottság elé terjeszteni.

Összegyűltünk Molotov elvtársnál és kiderült, hogy Vjacseszlav Mihajlovics a vázat már összeállította. Mi már csak megvitattuk, kiigazításokat tettünk, aláírtuk a KB-nak szóló feljegyzést. A hírszerzés koordinálásával V. M. Molotovot bízták meg, de ezzel a dolog be is fejeződött, nem tudom, miért.[12]

[12] Az Információs Bizottság létrehozása nem volt más, mint Sztálin válasza az amerikai CIA megjelenésére. Úgy döntött, hogy egy kézben összpontosítja az összes hírszerző szolgálatot, egyesítve a Fegyveres Erők Főparancsnokának Hírszerzési Főosztályát és az MGB Első főosztályát (a külügyi hírszerzést). A SZU Minisztertanácsa 1947. május 30-i, 1789-470cc számú határozatának megfelelően az Információs Bizottság közvetlenül Sztálinnak mint a Minisztertanács elnökének lett alárendelve. Az új szervezet vezetője Vjacseszlav Molotov lett (ő volt egyúttal a miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter is). Az Információs Bizottságot majd 1951-ben, már Abakumov letartóztatása után szüntetik meg, a funkciói pedig visszakerülnek az MGB-hez és a GRU-hoz.
Egyébként maga a kormányhatározat csak formális eljárás volt, amely jóváhagyta a PB korábban elfogadott határozatát. Szerov felszólalása a hírszerzés erőinek reformja mellett kétségtelenül tovább élezte a közte

A FEDOSZEJEV-ÜGY

A napokban, vasárnap este úgy 9 körül felhívott Mikojan, azt kérdezte: „Ki tudsz jönni a közeli dácsára?" Azt feleltem: „Ki". Máris hívtam a sofőrömet, Fomicsevet.[13]

Amikor kiértem, a nyitott verandán kint ült Sztálin elvtárs, Molotov, Vorosilov és Mikojan. Vacsoráztak éppen.

Engem is asztalhoz ültettek. Fogollyal meg császármadárral kezdtek el kínálgatni. Én megköszöntem, azt mondtam, hogy már vacsoráztam, közben arra gondoltam: „Nyilván nem vacsorára hívtak ide".

Sztálin elvtárs ivott az egészségemre. Én teljes készültségben vagyok, nem tudom, miért hívtak. Aztán Sztálin elvtárs becsukta az ajtót és azt mondta: „Lenne önhöz egy kérdésünk. Ha van egy ember, aki velem él, közben állandóan hallgatózik, leskelődik, nyitva hagyja az ajtót, a háború alatt elolvasta a frontparancsnokoktól kapott és az asztalon hagyott táviratokat, este papucsot húz, hogy ne lehessen hallani, ha járkál – miféle ember ez?"

Azt feleltem: „Természetesen tisztázni kell vele. Ki kell az egészet deríteni!" Sztálin elvtárs azt mondja: „Ezért is hívtuk magát ide, hogy megbízzuk ennek tisztázásával". Megkérdeztem tőle: „Hol van, ki ez az ember?" Sztálin elvtárs azt feleli: „Ez a gazdasági osztály vezetője, Fedoszejev*".

Mindjárt arra gondoltam: de hiszen ő az MGB munkatársa, akkor miért engem bíznak meg ezzel. Aztán Sztálin elvtárs azt mondta: „Ki kell hallgatni, de nemcsak őt, hanem azokat a nőket is, akik itt dolgoznak, meg Froszját (a házvezetőnőt), mert ők látták Fedoszejev ilyen magatartását, el is mondják önnek".

Láttam, hogy nincs mit tennem, megkérdeztem: „Most itt van?" Sztálin elvtárs azt mondta: „Igen". Ekkor azt mondtam, hogy máris fogom, beviszem az MVD-re.

Sztálin elvtárs két gomb közül megnyomta az egyiket. Bejött egy civil ruhás férfi. Sztálin elvtárs azt mondta: „Itt van". Odamentem hozzá, megmotoztam, nincs-e nála fegyver, kézen fogtam, a jelenlévőknek azt mondtam, „Viszontlátásra!", Fedoszejevnek pedig, hogy „Jöjjön velem!" A kocsiban beültettem a sofőr, Fomicsev és magam közé, majd elindultunk.[14]

és V. Abakumov között fennálló konfliktust – Abakumov így elveszítette az MGB legfontosabb részét, a külügyi hírszerzést. Abakumov igen hamar megpróbál válaszcsapást mérni.

[13] Sztálin „közeli dácsája" Kuncevo mellett, Volinszkoje falu közelében (ma Moszkva határán belül, a Sztaromozsajszki sugárúton) volt. Sztálinnak a háború kezdetétől egészen a haláláig, 1953-ig ez lett az állandó lakhelye.

[14] Sztálin közeli dácsájának helyettes gondnokát, Ivan Fedoszejev MGB-alezredést 1947. június 23-án tartóztatták le. Sztálinnak azt jelentették, hogy távollétében a testőrei a dácsán ivászatokat és prostituáltakkal orgiákat rendeznek, Fedoszejev pedig még azt is megengedi magának, hogy belenézzen a Gazda asztalán lévő titkos iratokba.

Kezdetben a nyomozást az MVD-re bízták: Sztálin láthatóan tudatosan szította a feszültséget a két szervezet között, hogy Abakumov fenyegetve érezze magát. Ugyanakkor 1948 nyarán a Vezér úgy rendelkezett, hogy minden anyagot adjanak át az MGB-nek. Amint az Szerov feljegyzéseiből kiderül, ezt az váltotta ki, hogy Sztálin elégedetlen volt azzal, hogy Fedoszejevet nem vádolták meg kémkedéssel. Fedoszejevvel együtt letartóztatták a feleségét és a bátyját, Anatolijt is, aki az MGB kémelhárításának munkatársa volt a Dnyepri Katonai Flottánál.

Az irodámban újra megmotoztam, mondtam neki, hogy holnap beszélgetünk, átadtam a börtönőrnek, azután elmentem haza. Vera Ivanovna természetesen izgatottan várt már. Egyáltalán, több idegességet hozok az életébe, mint örömöt. De mit tegyek, én ebben nem vagyok hibás. Így alakult a szolgálatom.

Másnap elkezdtem kihallgatni Fedoszejevet. Ő megerősítette. „Miért?" „Kíváncsiságból, amikor elraktam a papírokat." „Hová raktad el?" „Kivittem, beletettem Sztálin elvtárs mappájába, amelyet mindig magával vitt, amikor indult a Kremlbe." „Miért leskelődtél és hallgatództál?"

Egészen észszerűen azt válaszolja, hogy mi, vagyishogy a munkatársak, mindannyian igyekeztünk figyelni a Gazdát, hogy ne zavarjuk, ne zajongjunk, amikor alszik, ezért én nem csak egyedül tettem, hanem Kuzmicsev* (tábornok) is, mások is leskelődtek, hogyha alszik, akkor ne csapjunk zajt.

Miért húztál papucsot? Ugyanezért. Szóval, kérdezgettem vagy öt órán át, mindenre egészen világosan válaszolt.

Az ismeretségi köre korlátozott. Ellenőriztem – tényleg így van. Egyáltalán, elég korlátolt ember, habár alezredes, az pedig, hogy elolvasta a táviratokat, ezért legfőljebb hivatali visszaéléssel lehet vádolni, többel nem.

Napközben felhívott Sztálin elvtárs, kérte, hogy menjek be hozzá jelentést tenni. Elmentem a Kremlbe, mindenről beszámoltam neki, amit addig ki tudtam deríteni, azt is jelentettem, hogy most be fogom hívatni Fedoszejev feleségét, hogy még egyszer ellenőrizzek mindent. Felderítem az összes ismerősét, akikkel csak érintkezett, lehet, hogy behívatom a fivérét is, aki Kijevben, az MGB különleges osztályán dolgozik. Sztálin elvtárs egyetértett velem. Aztán azt mondta: „Most telefonált Abakumov, azt mondja, hogy letartóztatták az MGB munkatársát, Fedoszejevet, a nyomozást Szerov vezeti, nem az MGB. Ráadásul nem is tudom, miért tartóztatták le. Én azt feleltem neki, hogy maga az MGB minisztere, maga kell, hogy jelentse nekem, miért tartóztatták le Fedoszejevet, nem én fogok jelentést tenni magának. A nyomozást pedig azért vezeti Szerov, mert a KB őt bízta meg vele és nem magát!"

Ráadásul még mosolyogva hozzátette: „Ezt szigorúan mondtam neki, és letettem a kagylót". Már készültem eljönni tőle, amikor azt mondta: „Gyakrabban tegyen jelentést!" Némiképp meglepett, hogy Sztálin elvtárs ennyire érdeklődik ez iránt az ügy iránt.

Az elmúlt napokban kizárólag Fedoszejevvel vagyok elfoglalva. Elmondtam Kruglovnak, aki csak integet a kezével: „Ne mesélj erről!"

Kikérdeztem a feleségét. Ostoba falusi nőszemély. Tizenkét évig dolgozott Sztálin elvtársnál, ismer minden pletykát. Ki kivel él, a munkatársaktól kezdve, beleértve a Fedoszejev munkatársait is, egészen a legfőbb, a legeslegfőbb vezetőig, vagyis hogy Sztálin Froszjával. Szóval, annyi hetet-havat összehordott, hogy rosszul lettem tőle.

Elmondta, hogy ismeretségi körükben beszélgettek időnként némely vezetők helytelen magatartásáról is. E beszélgetéseken néha jelen volt Fedoszejev fivére is, aki Ki-

A Fedoszejev-ügy nagy tisztogatásokhoz vezetett az MGB Őrző-Védő Főosztályán. Többek között letartóztatták Sztálin pótolhatatlan testőrét, az Őrző-Védő Főosztály altábornagyát, Nyikolaj Vlaszikot is. Fedoszejev azt vallotta, hogy Vlasziktól megbízást kapott Sztálin megmérgezésére.

„Az orosz és a kínai – örök barátok!"
Kína, 1954. október

„Ahol nem illatoznak a virágok…"
I.A. Szerov, Ny. Sz. Hruscsov, Ny. A. Bulganyin séta közben. Kína, 1954. szeptember-október

A Kínába tett hivatalos látogatáson. 1954. szeptember-október

Csou En-laj, I. A. Szerov, Ny. Sz. Hruscsov és Liu Sao-csi. Kína, 1954. szeptember-október

A kínai vidéki kirándulások egyike után. 1954. október

Kínában. 1954. október

D. T. Sepilov, I. A. Szerov és Ny. Sz. Hruscsov – úton J. B. Tito Bledi-tavi rezidenciája felé. Jugoszlávia, 1955. május-június

A Jugoszláviába tett hivatalos látogatás alkalmából rendezett fogadáson. Jobbra: Ny. Sz. Patolicsev. 1955. május-június

Nagygyűlésen a Jugoszláviába tett hivatalos látogatás során. 1955. május-június

A KB első titkára és a KGB elnöke: ekkor még teljes közöttük a bizalom. Jugoszlávia, 1955. május-június

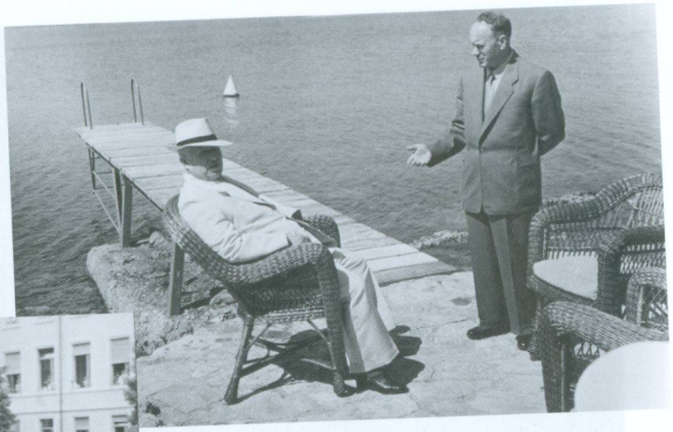

Ny. Sz. Hruscsovot külföldi látogatásai során I. A. Szerov mindenhová elkísérte. Genf, 1955. július

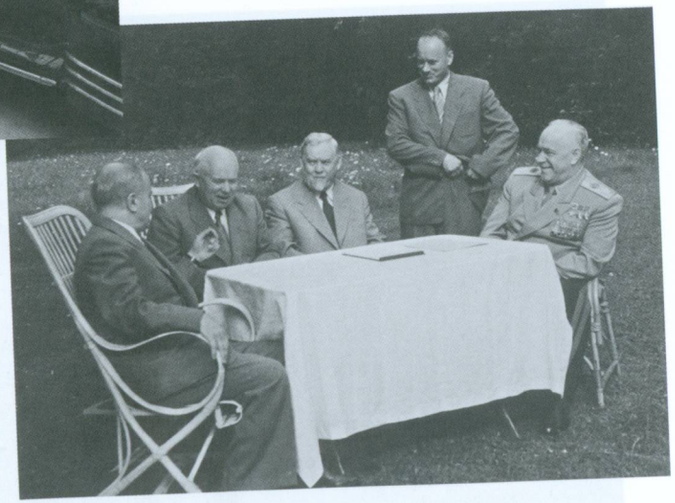

A Föld egy hatod részének vezetői: V. M. Molotov, Ny. Sz. Hruscsov, Ny. L. Bulganyin, I. A. Szerov, G. K. Zsukov. A genfi konferencián, 1955. július 24.

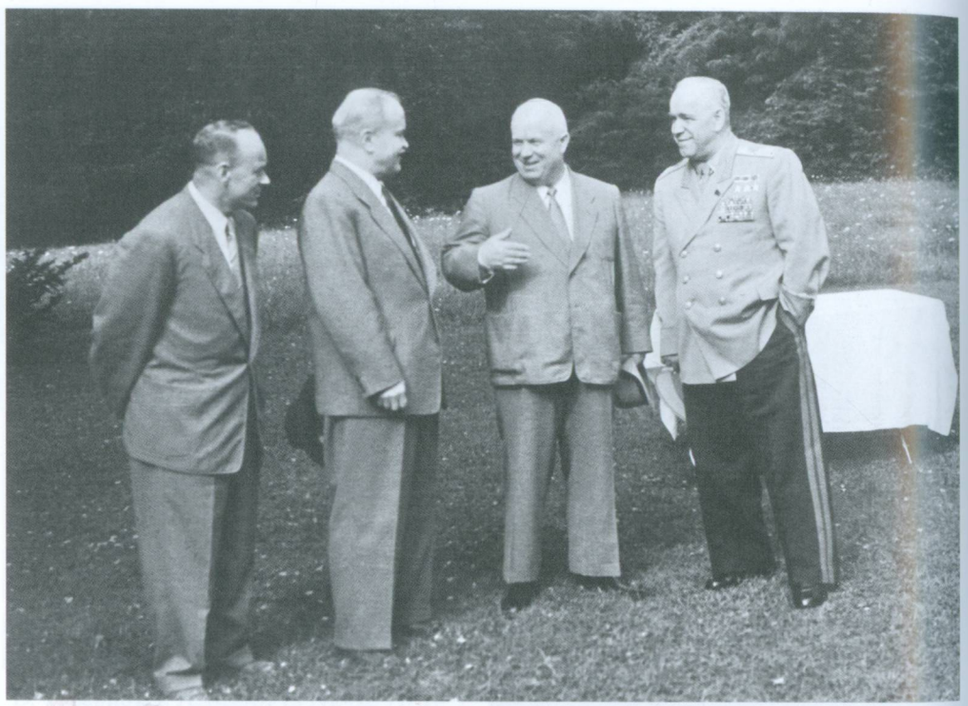

Genf, 1955. július 24.

A genfi konferencián. 1955. július 24.

Ki a gyorsabb: a KM vagy a KGB? V. M. Molotov, A. A. Gromiko, I. A. Szerov a genfi konferencia szünetében. 1955. július

A genfi konferencia résztvevőiről készült emlékfotó. 1955. július

I. A. Szerovot több éves barátság fűzte össze G. K. Zsukovval. Moszkva, 1955.

G. K. Zsukov marsallal. 1955-1956.

Az Indiába tett hivatalos látogatás alkalmával. 1955. november

Egy templom megtekintése az indiai látogatás alkalmával. 1955. november

„Hindi russzi bhaj bhaj!" A szovjet delegáció megtekinti Delhi egyik legfőbb nevezetességét, a Kutub Minárt. 1955. november

K. Je. Vorosilovval a magyarországi forradalom leveréséért kapott 1. fokozatú Kutuzov-rend átvétele után. Moszkva, 1956. december

A szovjet delegáció megérkezik Finnországba. 1957. június 5.

A Szovjet-Finn Baráti Társaság ünnepélyes találkozóján. Balról jobbra: a SZU finnországi követe, V. Z. Lebegyev, egy beazonosíthatatlan személy, I. A. Szerov, A. A. Gromiko, Ny. Sz. Hruscsov, S. K. Kilpi finn újságírónő és politikus, Ny. A. Bulganyin. Helsinki, 1957. június 8.

Finnország volt elnöke, J. K. Paasakivi sírjának megkoszorúzása. Helsinki, 1957. június 7.

A szovjet delegáció fogadása Csehszlovákiában. Középen: I. A. Szerov, Ny. A. Bulganyin, Ny. Sz. Hruscsov, A. Novotný, V. Široký. 1957. június

És ismét: a KGB elnöke mindenütt ott van az első titkár mellett. Csehszlovákia, 1957. július

A csehszlovákiai hivatalos látogatáson. Ny. Sz. Hruscsov, I. A. Szerov, Ny. A. Bulganyin. 1957. július

Értekezlet séta közben. Ny. Sz. Hruscsov, I. A. Szerov, Ny. A. Bulganyin, V. Široký, A. Zápotocký. Csehszlovákia, 1957. július

A KGB elnöke munka közben. Moszkva, 1957.

Vadászaton Ny. Sz. Hruscsovval. Krím, 1955.

A trófea lemérése. Krím, 1955.

Ezekben a napokban, amikor Fedoszejev kapcsolatait ellenőriztem, újra kihallgattam a feleségét. A nyomozót, akit bevontam a Fedoszejev-ügybe, megbíztam, hogy ismerkedjen meg az üggyel, hallgassa ki Fedoszejevet ő is.

Amikor visszajött a kihallgatásról, csak annyit tett hozzá, hogy Fedoszejev kitart a vallomása mellett, kéri, hogy fogadjam. Új információhoz nem jutott, habár megszervezett minden lehetséges „kelepcét". A fivéréről kiderült, olyan fecsegő szaralak,hogy az valami rettenet. A cellában mindent elfecsegett magáról és a bátyjáról, de abban nem volt semmi kémkedéssel kapcsolatos.

Behívattam Fedoszejevet kihallgatásra, egy órán keresztül arról kezdtem kérdezősködni, hol [járt] Potsdamban. Mindenre emlékezett, elég részletesen el is mondta. Ráadásul én is a közelükben voltam, úgyhogy Fedoszejev egy sor esetben emlékeztetett is: „Emlékszik, tábornok elvtárs, ez és ez volt, hiszen maga is ott volt". Valóban úgy volt. A kihallgatás végén arra próbáltam rávezetni, hogy nem szervezték-e be.

Nekem magamnak is kényelmetlen volt erről kérdezgetnem, mivel meg voltam róla győződve, hogy senki sem szervezte be. Fedoszejev elsírta magát, azt mondta: „Valóban belementem volna egy ilyen aljasságba, miközben ilyen helyem volt, mindennel el voltam látva, mi kellett volna még?" Helyesen gondolkodik minderről.

Végül szigorúan azt mondtam neki: „Gondolkodjon el még egyszer, őszintén mondjon el mindent a nyomozónak!"Miután elvezették, megbeszéltem a dolgot a nyomozóval, mondtam neki, hogy a kémkedés gyanúját Sztálin elvtárs vetette fel. Közben azt is mondta, hogy „Meg kell verni, gyáva alak, be fogja ismerni!"

A nyomozó azt mondta: „Ijesszünk rá akkor egy kicsit!" Mondtam neki: „Menjen be hozzá a cellába, hallgassa ki, rázza meg a grabancát, de ne nagyon, azután jöjjön vissza hozzám!"

Tizenöt perc múlva visszajött hozzám a nyomozó, mosolyogva és azt mondta: „Fedoszejev kéri, hogy fogadja". Behívattam. Azt mondja nekem: „Kérem, hívasson magához a Gazda, mindent elmondok". Egészen elképedtem. Tévedtem volna? Tényleg kém?! Azt feleltem neki, hogy jelentem a kérését Sztálin elvtársnak.

Amikor felhívtam Sztálin elvtársat, elmondtam neki, hogy Fedoszejev valami értelmeset akar önnek mondani, ő erre azt felelte: „Hívatni fogjuk magukat!" Némi hűvösséget éreztem Sztálin elvtárs részéről azóta, hogy azt jelentettem neki, hogy Fedoszejevnél a hivatali visszaélésen kívül más bűnt nem találtam.

Este felhívott Berija, azt mondta: „Fél óra múlva odaállok kocsival a bejárat elé, maga és Fedoszejev jönnek velem a Kremlbe!"

Fogtam a nyomozót meg Fedoszejevet, kimentünk a kapuhoz. Megérkezett Berija, beültünk a kocsijába, szó nélkül elindultunk a Kremlbe, ott bementünk Berija irodájába. Sztálin elvtárs már bent ült. Amikor Fedoszejev belépett, Sztálin elvtárs megkérdezte tőle, mit akar mondani neki.

Fedoszejev habogni kezdett, majd azt mondta: „Bűnös vagyok, Sztálin elvtárs, abban, hogy elolvastam a táviratokat, de semmi másban nem. Egyre arról faggatnak, nem vagyok-e amerikai kém. Sztálin elvtárs, tizenöt éven át becsülettel szolgáltam önt, könyörüljön rajtam, nem vagyok bűnös!"

Sztálin elvtárs dühösen azt mondta: „Vallja be, ki szervezte be?" Fedoszejev: „Becsületszóra, senki sem szervezett be". „Na, akkor hordja el innen magát!" – mondta dühösen Sztálin.

Odamentem Fedoszejevhez, hogy elvezessem. Ekkor elsírta magát és azt mondta: „Sztálin elvtárs, megvernek". Sztálin elvtárs: „Tegyen beismerő vallomást, akkor nem fogják verni!" Fedoszejev: „Nem vagyok bűnös".

Sztálin elvtárs felállt, hátat fordított neki. Én kivezettem Fedoszejevet. Nehéz volt a lelkem. Mindezzel együtt elégedett is voltam azzal, hogy Fedoszejev maga mondta ki, hogy nem bűnös, mintegy megerősítve azt a véleményt, amely bennem is kialakult. Engem nem hívtak már vissza az irodába, úgyhogy a titkáron keresztül megkérdeztem, elmehetünk-e, így eljöttünk.

Később felhívott Sztálin elvtárs, egyszer pedig behívatott magához Berija, azt kérdezte: „Na, mi újság?" Mondtam neki, hogy ellenőriztem Fedoszejev és a felesége minden lépését 1945 után, de semmi gyanúsat, ami kémkedésre utalna, nem találtam. Úgyhogy összeállítom az eljárás lezárását, azzal, hogy felelősségre kell vonni hivatali visszaélés miatt, erről jelentést fogok tenni a KB-ba, Sztálin elvtársnak.

Berija összevonta a szemöldökét, de nem mondott semmit. Eljöttem tőle. Három nap múlva mindent megcsináltam és elküldtem a KB-ba. A kísérő levélben feltüntettem, hogy a Büntetőtörvénykönyv [109-ik] cikkelye szerint ezért felelősségre vonás jár. Szerintem ez is szigorú ítélet volt, de igazságos.

Két nap múlva felhívott Abakumov: „Szervusz!" Én hűvösen feleltem neki. „A Gazda meghagyta, hogy add át a Fedoszejev-ügyet az MGB-nek! Máris küldök egy különleges feladatokkal megbízott nyomozót". Én ezt válaszoltam: „Küldj!"[15]

Aztán felhívtam Poszkrjobisevet, ellenőriztem, tényleg volt-e ilyen utasítása Sztálin elvtársnak, mire ő csak motyogott valamit. Ekkor azt mondtam neki: „Akkor talán megkérdezem tőle én magam, mivel Abakumovban nem bízom meg". Poszkrjobisev azt felelte: „Nem kell".

Minden világos lett, Sztálin elégedetlen a „puhányságommal", meg azzal, hogy nem hallgattam rá, nem kémkedés vádjával zártam le az ügyet.

De hát hogyan tehettem volna?! Ez azt jelentette volna, hogy szembemegyek a saját lelkiismeretemmel, a saját meggyőződésemmel egy hamis vélemény kedvéért. Nem tudom megtenni. Mindezzel együtt azt is éreztem, hogy viharfelhők gyűlnek felettem. Az ügy az ellenségem kezébe került, ő pedig igyekezni fog mindent megtenni annak érdekében, hogy kompromittáljon engem. Félelmetes érzés.

Röviden elmondtam Kruglovnak, ő is szomorú lett tőle. Az ügyet átadta az MGB nyomozójának. A nyomozati osztály új vezetője, valami Rjumin* fogja vinni az ügyet. Ő majd kerekít belőle valamit. Én mit tehetek? Semmit. Jobb lenne, ha leszállnának rólam, soha sehová nem küldenének, semmivel sem bíznának meg.

Nézem az MVD többi helyettesét, csak ülnek a helyükön, éveken át nem mennek sehová, minden rendben van velük. Sőt, vannak olyan miniszterek, akik 5-6 éve dolgoznak miniszterként, egyetlen egyszer sem jártak Sztálin elvtársnál, amikor leváltják, akkor sem hívatják hozzá be őket. Azt hiszem, így sokkal nyugalmasabb. Értem én az ő izgatottságukat is ezekben az esetekben, amikor minden magyarázat, minden hívás nélkül leváltják őket, de ez akkor is jobb, mint nagy dérrel-dúrral, káromkodások közepette. Na, mindegy, ha megéljük, meglátjuk!

[15] 1948. július 11-én Szerov írásban jelentette Sztálinnak, hogy a Fedoszejev-ügyet lezárta. Azt javasolta, hogy ítéljék el 20 év lágerbüntetésre, Sztálin azonban másként rendelkezett. A Fedoszejev-ügyet az MVD-től áttették az MGB-hez, az ügy elhúzódott egészen 1950-ig.

VACSORA SZTÁLINNAL

Az idő könyörtelenül halad. Elszaladt a nyár. Szocsiban töltöttem a szabadságot. Kilenc év után jól esett pihenni, eddig nem került rá sor.

Szocsiban történt egy érdekes eset. Egyik este odajött a házhoz, amelyikben a feleségemmel laktunk, egy kocsi – egy darumadaras Packard. Ilyen Packardokon a PB KB tagjai jártak. Kiszállt belőle egy tiszt, engem keresett, átadta Sztálin elvtárs üzenetét, aki kérte, hogy menjek el hozzá a dácsájára, nálam pedig nem volt egyenruha, úgyhogy kénytelen voltam civilben menni.

Amikor felértünk a hegyre, ahol az első számú dácsa állt, fogadásomra kijött Poszkrjobisev, felvezetett a verandára, ahol már ott volt Sztálin elvtárs, Malenkov, Molotov, Berija, Mikojan, Bulganyin.

Köszöntöttük egymást, majd Sztálin elvtárs hozzám fordulva azt mondta: „A következő kérdés miatt zaklatjuk. Szokolovszkij elvtárs azt jelentette Németországból, hogy megkereste őt Tank professzor a nyugati zónából, felajánlotta a szolgálatait, azzal, hogy hozzá szeretne járulni a Szovjetunió repülőgép- és reaktíviparának fejlesztéséhez. Szerződés alapján akár 2-3 évet is tudna dolgozni nálunk. Mi erről a véleménye?"

A jelenlévők arcából ítélve rájöttem, hogy ők már megvitatták ezt a kérdést, kialakították róla a véleményüket is. Most aztán próbáljam meg kitalálni.

Szóval, mindjárt arra gondoltam, hogy kitalálni úgyse fogom, ezért jobb, ha egyenesen megmondom a véleményemet, azt, amit a dologról gondolok. Azt mondtam, hogy aligha éri meg ebbe belemenni. Azt hiszem, Hrunyicsev elvtárs nélküle is elboldogul, hiszen hoztunk még át újabb szakembereket, Baade professzort és másokat. Ráadásul azt sem zárnám ki, hogy Tankot az amerikai gazdái küldenék ide. Sztálin elvtárs félbeszakított, a jelenlévőkhöz fordulva azt mondta: „Na, mit mondtam maguknak?" Mindenki hallgatott. „Jól mondja Szerov".

Aztán így folytattam: „Itt lesz nálunk két évig, megismeri a technikánk színvonalát, aztán visszamegy, jelent mindent az amerikaiaknak". Ekkor Sztálin újra félbeszakított és azt mondta: „Az ördögbe vele, semmi szükségünk rá!", és elment.

Elégedett voltam, hogy egybeesett a véleményünk, a PB-tagok viszont tartózkodóan néztek rám. Aztán Sztálin elvtárs a szomszédos szobából felhívatta Berlinben Szokolovszkij elvtársat, akinek azt mondta, hogy „Megtanácskoztuk Szerovval, Tank professzorra nincs szükségünk". Aztán felhívta Hrunyicsev elvtársat is, neki is azt mondta: „Megtanácskoztuk Szerovval, úgy döntöttünk, nem hozzuk ide Tankot".[16]

[16] Kurt Tank (1898-1983), a Focke-Wulf egykori tervezőmérnöke, akinek vezetésével új típusú katonai és polgári repülőgépeket hoztak létre (többek között a háború előtti időszak leggyorsabb távolsági személyszállító

Ezt követően Sztálin elvtárs visszajött a verandára és megkérdezte, azon kívül, hogy pihenek, mit csinálok itt. Mondtam, hogy jártam az MVD és más, az MVD alá tartozó szervezetek városi kirendeltségein.

Ezután A. I. Mikojan elkezdte fejtegetni nézeteit Sztálin elvtársnak a Krím és a Kaukázus gazdasági helyzetének megszervezéséről, a zöldség- és gyümölcstermesztésről, közben elmondta azt a javaslatát is, hogy munkaerőként német és olasz hadifoglyokat kellene alkalmazni, akik jól értenek az efféle dolgokhoz.

Nyilvánvaló volt, hogy Sztálin tudta, hogy az MVD-nél én vagyok a felelőse a hadifogolytáboroknak, mindjárt meg is kérdezte erről a véleményemet.

Némi gondolkodás után azt mondtam, hogy aligha lenne célszerű a németeket beengedni országunk belsejébe, különösen a Kaukázusba, mivel egy-két éven belül úgyis haza kell engednünk őket, egy részük biztosan az amerikai és angol zónákban köt ki. Sztálin elvtárs A. I. Mikojanhoz fordulva azt mondta: „Szerov elvtárs alighanem helyesen gondolkodik erről.", Anasztasz Ivanovics egyetértett vele.[17]

Aztán megvitattak még más kérdéseket is, kezdtek felállni a helyükről. Én a kijáratnál fogtam a kalapom, el akartam köszönni, mivel már 22 óra volt. Sztálin elvtárs ekkor azt kérdezte tőlem: „Mi az, maga nem akar velünk ebédelni?" Én megköszöntem, közben pedig arra gondoltam, miféle ebédről lehet szó este 10 órakor? Poszkrjobisev viszont elvette a kalapomat és azt mondta: „Moss kezet!"

Amikor kézmosást követően beléptünk az ebédlőbe, ott már fel voltak tálalva mindenféle zakuszkák, mellette pedig állt egy kis asztal, rajta leveses tálakkal. Felszolgálók nem voltak.

Asztalhoz ültünk, Sztálin elvtárs pedig megkérdezte: „Na, mit iszunk, van új Madzsari bor, igyunk azt!" Mindannyian helyeseltünk. Ráadásul ő maga töltötte ki, hatalmas poharakba.

Én magam is mondtam tósztokat, közben a jelenlévőket a becenevükön emlegettem: „Fő Földműves" (Malenkov), „Ügyész" (Berija), „Diplomata" (Molotov), „Főparancsnok" (Poszkrjobisev) stb. (Poszkrjobisev a polgárháborúban zászlóaljparancsnok volt, egyébként mordvin származású.) Az én egészségemre csak egyszerűen „Szerov elvtársra" ittunk.

Én, aki nem vagyok hozzászokva az ivászathoz, már az első pohár után becsiccsentettem, úgyhogy mindjárt higítottam is Borzsomival, mert itt aztán jöttek a tósztok egymás után.[18]

Lehet, hogy a hőségtől, de lehet, hogy az újbortól felfúvódott a hasam, de azért derekasan tartottam magamat.

gépét, az FW 200 Condort), 1947 őszén a nyugat-németországi szektorból Argentínába szökött. Új helyén a háború utáni sugárhajtású repülés atyja sikeresen fogott bele új típusú harci és egyéb célú repülők tervezésébe.

[17] 1947 áprilisában konferenciát tartottak a győztes országok külügyminiszterei. Ezen elfogadták azt a határozatot, hogy a német hadifoglyokat (kivéve a háborús bűnösöket) 1948. december 31-ig repatriálni kell. A szovjet kormány természetesen nem sietett megválni az olcsó munkaerőtől, és a legkülönfélébb módokon halogatta a hadifoglyok hazaengedését, amely így egészen 1950-ig elhúzódott. Egyes hadifoglyokat, minden alap nélkül, háborús bűnök elkövetésében bűnösnek nyilvánítottak, lágerbe küldték, ahol egészen 1955 végéig tartották őket fogva.

[18] A családja szerint Szerov lényegében nem fogyasztott alkoholt, csupán ha a szolgálati helyzet úgy követelte.

Az ebéd végén ostobaságot követtem el, Sztálin elvtárs fogott egy üveg vodkát, amelynek friss málnával volt megágyazva, töltött belőle mindenkinek, azt mondogatva, hogy a vodka szét fogja csapatni a Madzsarit, és mindenkinek ki fog tisztulni a feje. Amikor felém nyújtotta az üveget, én megköszöntem Sztálin elvtársnak, de visszautasítottam, lefedtem a kezemmel a kupicát.

Dühösen nézett rám és azt mondta: „Mi az, tán attól fél, hogy megmérgezzük?" Csak ekkor fogtam fel, hogy ostobaságot követtem el, sőt, még a mellettem ülő Bulganyin is oldalba bökött, miután elnézéskérések közepette én magam nyújtottam a kupicámat Sztálin elvtárs felé.

Végül hajnali 4-kor álltunk fel az asztaltól, amikor is Sztálin elvtárs azt mondta: „Na, menjünk ki a verandára, eszünk ott egy kis gyümölcsöt, meg elborozgatunk!"

Nekem tágra kerekedett a szemem. Gondoltam magamban, hogy tudnánk még enni meg inni? De aztán Malenkov odament hozzá a gabonabegyűjtési kimutatással, majd utána Molotov és mások is elkezdték lebeszélni Sztálin elvtársat a további borozásról, úgyhogy tíz perc múlva elköszöntünk egymástól és eljöttünk.

Amint most visszaemlékszem erre, nagyon tetszett a helyzet egyszerűsége és közvetlensége, az, hogy nem volt ott rajtunk kívül senki, hogy nem szolgálták ki a vendégeket. Sztálin elvtárs a zakuszka után maga ment oda elsőként a kisasztalhoz, ezt mondta: „Na, aki akar valamilyen löttyöt, az szedjen magának!" Szedett magának, mi pedig követtük a példáját.

A leves után megnyomott egy gombot a falon, bejött egy lány, ő pedig megkérdezte tőle, mi a második fogás. A lány, anélkül, hogy zavarba jött volna, azt mondta, hogy sült és főtt pisztráng. Berija azt mondta, hogy a főtt pisztráng finomabb, mire Sztálin elvtárs ezt felelte: „Hozzon mindenkinek sültet, de Berijának ne adjon semmilyet!" A végén aztán ez a lány hozott be főtt pisztrángot is.

Eljőve a dácsáról, egy kocsiba ültünk V. M. Molotovval, és miután elindultunk, Vjacseszlav Mihajlovics azt javasolta, szálljunk ki és járjunk egyet. Én együtt sétáltam A. I. Mikojannal, Vjacseszlav Mihajlovics pedig Bulganyinnal.

Hallottam Vjacseszlav Mihajlovics és Bulganyin beszélgetését, amelyben arról beszéltek, hogy Malenkov és Berija együttműködnek, támogatják egymást, Anasztasz pedig se ide, se oda, ahogy éppen előnyös neki. Mikojan ezt nem hallotta, mivel lemaradt tőlem egy kicsit. Aztán Vjacseszlav Mihajlovics érezte, hogy kényelmetlen nekik a jelenlétemben erről beszélni, hátrakiáltott Mikojannak, hogy érjen utol bennünket.

Volt alkalmam nem egyszer megfigyelni, ezért meggyőződtem többek között erről is, hogy a PB-tagok között valami féltékenység van Sztálin iránt. Ráadásul mindegyikük igyekszik megszolgálni, hogy Sztálin jóváhagyja a javaslatát.

Nekem ez nagyon nem tetszett. Vagy azok a példák, amelyeket föntebb már említettem, amikor Sztálin bármilyen észrevételére vagy megnyilvánulására egyetértően bólogattak, habár ez az ügy vagy az államérdek rovására történt.

Így fordulhat elő, hogy amikor valamilyen kérdésben ilyen fejbólogatással vagy helyesléssel döntenek, de aztán kiderül, hogy a döntés helytelen volt, akkor elkezdenek bűnbakot keresni egymás közt, a PB tagjai közt.

Valószínűleg ezzel magyarázható az is, hogy amikor Sztálin szabadságra megy, akkor mindannyian ugyanarra a hónapra igyekeznek szabadságot kivenni, vagy kérik, hogy együtt nyaralhassanak Sztálinnal, mert, úgymond, éppen fontos dolguk akad a Kaukázusban vagy a Krímben, amelyet meg kell oldani.

Szasa Ignatasvili egyszer azt mondta nekem, hogy a Gazda egyszer, amikor megharagudott Vorosilovra (aki egyébként gyakran kimondta fennhangon a véleményét, vagy akár ellent is mondott), így szólt hozzá: „Ha meghalok, ti itt össze fogtok verekedni egymással". Úgy látszik, Sztálin jól ismert mindannyiunkat, így jutott erre a következtetésre.

Szeretném még elmondani a véleményemet Berijáról is. Értelmes, keleti ravaszsággal megkent, gőgös, gúnyolódó ember. Sztálintól ugyanúgy fél, mint mindenki más, de jól tudja leplezni magát, nem mutatja ki azonnal a hangulatát. De amikor visszaér Sztálintól a népbiztosságra, akkor ott olyan haddelhadd kezdődik, hogy félnek a szeme elé kerülni.

D. F. Usztyinov és N. D. Jakovlev a háború alatt Berija beosztottjai voltak, majdnem mindennap bent jártak nála, úgyhogy azt hiszem, ők meg tudják erősíteni a Berijáról alkotott értékítéletemet. Berija az ÁVB tagja volt, ő irányította a fegyver- és hadifelszerelés népbiztosságát, valamint a védelmi népbiztosság tüzérségi főosztályát.

Berijának megvolt rá a képessége, hogy kisajtolja a többi népbiztosból mindazt, amire neki a fegyverkezésben a terv teljesítéséhez szüksége volt. Persze az ÁVB-n kívül belügyi népbiztos is volt, ezért aztán [mindenki] félt tőle. Ezért teljesítette a többi beszállító népbiztos a követeléseit és kéréseit.

Amikor hajnaltájt hazaértem, Vera Ivanovnát ébren találtam. Megkérdeztem tőle: „Miért nem alszol?" Kiderült, hogy egész éjjel izgult, mivel nem tudta, miért hívattak, hogy mivel fog ez végződni. De aztán amikor meglátott, megörült nekem.

AZ ÚJ RAKÉTÁK TESZTELÉSE

Megkaptam a KB és a Minisztertanács határozatát, mely szerint kineveztek annak az állami bizottságnak tagjává, amely a Németországból behozott V-2 rakéták teszteléséért felel. A bizottság elnöke D. F. Usztyinov lett, tagja pedig Jakovlev, Zubovics és mások.

Kimentünk D. F. Usztyinovval, N. D. Jakovlevvel és a többi ismerős elvtárssal – többek között azokkal a fiatal főmérnökökkel, akik a német rakétamérnökök mellett dolgoztak: Sz. P. Koroljovval, Gluskóval és másokkal – Kapusztyin Jarba, a lőtérre.[19]

Az első kilövéshez hosszasan készültek elő: hol az állvány nem volt még készen, hol az üzemanyag-feltöltéssel nem volt rendben valami, hol a bunker nem záródott le rendesen, hol a berendezés nem üzemel stb. stb.

Végre eljött a rég várt nap, elkezdték a kilövéshez feltölteni üzemanyaggal a nagy hatótávolságú rakétát. Mindenki izgult, idegeskedett, ezért nem is sikerült rendesen.

[19] A Szerov által felkutatott V-2 rakéta alapján megalkotott szovjet A-4-es ballisztikus rakéta tesztelése a Kapusztyin Jar-i lőtéren, 1947. október 18-án kezdődött. 10.47-kor zajlott le az első indítás. A rakéta felemelkedett 86 kilométeres magasságba, a kilövés helyétől 274 kilométerre csapódott be a földbe. A november 13-ig tartó időszakban a lőtéren összesen 11 rakétát lőttek fel. Az állami bizottság tagjaként Szerov október 14-én indult el a tesztelésre, október 30-ig maradt ott. Az állami bizottság elnöke N. Jakovlev tüzér marsall volt, a helyettese pedig a fegyveres erők minisztere, a Szovjetunió későbbi marsallja, D. Usztyinov.

Végre elkezdődött a visszaszámlálás. Öt, négy, három, kettő, egy – START! Először láttuk a rakétát a kilövőasztalon. Láttuk már Németországban a kilövőállványon, amikor kipróbáltuk a hajtóművet, meg itt is kétszer, amikor ellenőriztük a hajtóművet. De ez egészen más dolog. Leírhatatlan látvány.

Végre ez az óriási gyertya elkezdett lassan elemelkedni a földtől, hatalmas füst- és porfelhőt kavarva. A robaj rettenetes. Aztán a rakéta felgyorsult, de egyelőre csak függőlegesen emelkedik. Aztán fokozatosan irányba állt, a láthatósága csökkent, aztán már egyáltalán nem is lehetett látni, csak a tűzcsóvát és a fehér kondenzcsíkot.

Az örömünk határtalan volt. Gratuláltunk egymásnak, összecsókolóztunk stb. Aztán rohantunk a megfigyelőállomásra a lokátorosokhoz, és [olvashatatlan]. Ők azonban nem túlságosan örvendeztettek meg bennünket: a rakéta 17°-kal eltért az iránytól.

Megkérdeztük a repülősöket, akik azt mondták, hogy a célpont közelébe a rakéta nem érkezett meg, robbanást sem tapasztaltak. A rakéta fejrészébe robbanótöltetet helyeztünk el, hogy a repülősök megláthassák a robbanást, hogy hol esik le a rakéta.

Számolgatni kellett, hol csapódhatott be (milyen röppályát megtéve) a rakéta. Amikor kiszámolták, D. F. Usztyinovval repülőre ültünk, elindultunk abba a körzetbe.

Egy falu közelében (14 kilométerre tőle) hamarosan felfedeztünk egy bombatölcsért, körötte emberek csoportja. Amikor leszálltunk, az emberek (kisfiúk) azonnal a géphez futottak. Amikor kiszálltunk, szíves-örömest a robbanás helyszínére vezettek bennünket. Kiderült, hogy amikor a rakéta ereszkedve és félelmetes robajjal elszállt az iskola fölött, a tanítónő hazaküldte a gyerekeket. Azután amikor meghallották a robbanást, mindannyian iderohantak.

Körbenéztük a tölcsért, elég mély volt (5-6 méteres), és kb. 15 méter széles, a tölcsér alján megláttuk a rakéta szétroncsolódott hajtóművét, indultunk is vissza. Ott aztán mindent elmondtunk az elvtársainknak, lemértük a távolságot, kb. 250 kilométer lehetett, az irányt azonban a rakéta nem tartotta.

Másnap nagyjából ugyanez volt az eredmény, sőt, a távolság is csökkent. Vagyis a hajtóművel sincs minden rendben.

A harmadik kilövés végképp zavarba hozott bennünket. A rakéta az ellenkező irányba indult el, úgy 15 kilométerre tőlünk becsapódott, még a robajt is hallottuk. D. F. Usztyinovval ismét csak utána indultunk egy U-2-esen. Repültünk vagy 40 percet a sztyeppén, pontosabban a sztyeppe fölött, de a rakéta sehol. Oldalt megpillantottam egy juhászt a juhnyájával. Mondom a pilótának: „Szállj le!", és le is szálltunk.

Dmitrij Fjodoroviccsal elindultunk a juhász felé, az meg futni kezd előlünk – repülős sisakban voltunk, megijedt tőlünk –, ekkor két oldalról bekerítettük és elkaptuk. Kiderült, hogy egy 14 éves kazah fiú. Kérdezzük tőle: „Láttál itt egy repülőt lezuhanni?" „Nem". „Azt sem hallottad, hogy felrobbant egy repülő?" „Nem."

Most mit tegyünk? Ülünk és gondolkodunk. Aztán a kis juhász összeszedte a bátorságát, odajött hozzánk és azt mondta: „Repülőt nem láttam, de azt a zzzsí-zzzsít..." – így határozta meg a rakéta kilövését, majd felfelé mutatott a kezével: „azt láttam" – és már mutatja is: „Ott van, ni!"

Mentünk vagy 150 méter, egy kis vízmosásban felfedeztük a rakétánkat, amely kettévolt törve. Közelebb mentünk hozzá – alkoholszag árad felőle. Szóval, fölöslegesen titkolóztunk a juhász előtt, kiderült, hogy okosabb nálunk.

Visszamentünk, leültünk értekezni, hogy most mit tegyünk. Ha ez így megy tovább, még akár Sztálingrádot is eltaláljuk, amely 60 kilométerre feküdt tőlünk, aztán egy ilyen kilövést követően minket is állandó szabadságra lőnek ki.

Usztyinov és Jakovlev azt mondják: „Rá kell ijeszteni a németekre!" Egyetértettem vele, mondom nekik: „Hívjunk össze velük egy értekezletet, derítsük ki, mi a helyzet!"

Dmitrij Fjodorovics azt mondja: „A következőt javaslom. Hívjuk össze a németeket, Ivan Alekszandrovics szigorúan rájuk szól, hogy »Na, mi a helyzet, ki a bűnös?" Figyelmezteti őket, hogy »Leültetlek benneteket«, azután ezzel el is válunk".

Szóval, kidolgoztuk az „értekezlet" tervét, mindenki ragaszkodott hozzá, hogy én elnököljek. Muszáj volt beleegyeznem.

A vagonomban (mindannyian vagonokban laktunk) lefolytatott értekezleten Gröttruphoz (a főmérnökhöz) fordulva nagyjából ezt mondtam: „Sokáig fogjuk még a pénzt kiszórni az ablakon?" A németek hallgatnak.

Kérdezem tőlük: „Kinek milyen javaslata van?" A német mérnökök sorban hozzászóltak, mert beszélni, azt szeretnek. De látom, hogy egyiküknek sincs semmilyen javaslata. Már éppen le akartam zárni az értekezletet egy cirkalmas káromkodással.

Ekkor feláll egy jelentéktelen külsejű elektrotechnikus, aki a vezérlőművel foglalkozik, azt mondja: „Tábornok úr, azt hiszem, a rakéta elhajlása a repülési iránytól, amiatt következik be, hogy nagy terhelésnek vannak kitéve az elektronikai eszközök, amelyek ezt aztán továbbítják a giroszkópnak".

Félbeszakítottam és kérdeztem tőle: „Peenemündében ezek az eszközök nem rázkódtak, nem volt rajtuk terhelés, amikor Londont lőtték?" Erre azt feleli: „Gyengébb üzemanyaggal dolgoztunk, mint önök, mi metilalkoholt használtunk, önök pedig tiszta szeszt".

Gondolom magamban: ez logikus. „Na, és mit javasol?" Ő pedig azt feleli: „Az erőátviteli elektromos berendezések és a vezérlőmű közé be kell iktatni egy stabilizátort, akkor egyenletesebb lesz a terhelés, most viszont a tiszta szesz égésétől nagy a terhelés, ezért ad a vezérlőberendezés utasítást az eltérésre!"

A németek csak a vállukat vonogatták, nem voltak meggyőződve róla, hogy ez eredménnyel fog járni. De Zubovics, Koroljov, Rjazanszkij és én egyetértettünk a javaslattal, annál is inkább, mert másik nem volt. Úgy döntöttünk, hogy a következő rakétán kipróbáljuk.

Amikor minden készen állt, hajnali 4 órakor feltettük a rakétát a kilövőállványra, visszaszámlálás, majd kilövés! Látjuk ám, hogy a madárka elindult. Beszólunk az irányítóközpontba, ők pedig azt felelik: „A megadott pályán repül".

Az egypercnyi repülés egy örökkévalóságnak tűnt. Kérdezgetjük: „Na?" A megfigyelők félnek azonnal válaszolni. Számolgatnak, félénken egyeztetik az adatokat a teodolittal. Végre azt mondják: „Végig a pályán maradt!" D. F.-fel megint gépre ülünk, megyünk oda.

Ja, elfelejtettem mondani, hogy a pilóták szintén jelentették, hogy becsapódott, megadták a koordinátákat.

Odaértünk a célponthoz, megláttuk a bombatölcsért, leléptük az eltérést, kiderült, hogy mindössze 700 méter. Hurrá! A repülési távolság 260 kilométer.

Ez már az ötödik rakéta volt, jelentettük Moszkvának. Amikor visszaértünk, elhatároztuk, hogy ebédet adunk a németeknek az egyik vagonban. Tettünk ki vodkát bőven meg hideg zakuszkát, sprottnit stb. Megjöttek a németek, mondtuk nekik, hogy „Derék dolog!", különösen annak a technikusnak, aki a stabilizátort javasolta, és este 8-kor asztalhoz ültünk.

Amikor a németek már alaposan ellátták magukat, az egyikük azt mondta, hogy Peenemündében, amikor Hitler megérkezett a V-2 kilövésére, az SS-esek figyelmeztették őket (a mérnököket), hogy minden rendben legyen ám, deamikor kilőtték a rakétát, akkor az pörögni kezdett, aztán felszállt és felrobbant. Hitler alig tudott bemenekülni a bunkerba.

„Mindannyian nagyon megijedtünk, nem tudtuk, mit fogunk ezért kapni, de a második rakéta kihúzott bennünket a csávából, a megadott pályán elrepült 265 kilométerre, úgyhogy, tábornok urak, nálunk ugyanúgy volt, mint önöknél" – fejezte be a mondókáját. Igaz, ettől nekünk nem lett könnyebb. Szerettük volna, ha minden rakétánk célba ér.

Elüldögéltem velük egy órát, aztán mondtam nekik: „Holnap hajnali 4-kor újra kilövés, úgyhogy ne maradjanak sokáig!", azután eljöttem.

Éjjel zajra ébredtem, abból a vagonból jött, ahol az ebédet rendeztük, nézem az órát – éjjel két óra van. A németek ekkor kezdtek kikászálódni a vagonból. Később, úgy 4 óra körül, a vezetési pont körül láttam őket, de még mindig nem voltak maguknál. De a kilövések aztán sikeresen folytak tovább.

Jelentettük Sztálin elvtársnak, engedélyt kaptunk rá, hogy visszatérjünk Moszkvába (pontosabban mi sugalltuk, hogy hadd mehessünk haza, a többi kísérleti rakétát pedig lőjük ki majd később). Megkaptuk Sztálin elvtárs válaszát: „Jöjjenek haza!"

A mérnökeink most már hittek ebben a rakétában, aktívan bekapcsolódtak a munkálataiba. A legértelmesebbek közülük Sz. P. Koroljov, Glusko (hajtómű), Rjazanszkij (rádió), Voszkreszenszkij* (műszerek), Barmin* és mások voltak. Azt hiszem, ezek a srácok előrébb fogják vinni az ügyet.

Az egyik utolsó kilövésre megérkezett N. N. Voronov tüzér marsall is, akivel néhányszor elmentünk együtt vadászni.

A KÉSŐBBI FELJEGYZÉSEKBŐL

A háborút követően az amerikaiak katonai bázisokkal vették körbe a Szovjetuniót. A Törökországból felszálló gépeik atombombával támadhattak volna olyan városainkra, mint Kijev, Odessza, Szevasztopol. Ezért Sztálin új megoldást keresett. A mi bombázóink nem érhették el Amerikát. A hangsúly az interkontinentális rakéták létrehozására és a légvédelemre került.

E projektért személyesen Malenkov felelt, én pedig tagja voltam a bizottságának.[20]

[20] A Minisztertanács 1946. május 13-i határozata alapján Szerov tagja lett a SZU Minisztertanácsa mellett működő, reaktív technika fejlesztésével foglalkozó titkos bizottságnak (1947. május 10-től: a SZU Minisztertanácsa 2. számú bizottsága).

Az érdemünk az, hogy az interkontinentális ballisztikus rakéták és a légvédelmi rakéták terén Amerikánál hamarabb kezdtünk el nagyszabású munkálatokba, és hogy ebbe a dologba százalékos arányban többet fektettünk a költségvetésünkből, mint a repülésre. Nem segített az amerikaiaknak Wernher von Braun sem.

1948-ban lezajlott az első rakétáink tesztelése. 1950-ben a fegyveres erők szolgálatába állítottuk az első hazai rakétakomplexumot. Hatalmas programot teljesítettünk, megoldottunk egy, az ország védelme szempontjából fontos feladatot.[21]

Ebben a rakétaeposzban csak kevesek tudtak bizonyos drámai mozzanatokról. Az üzemeltetési osztály egyik munkatársa inni kezdett, adósságokba verte magát, 1952-ben egy alkalommal bedobta az amerikai nagykövetség egyik attaséjának kocsijába a Koroljov-iroda dokumentumainak és elszámolásainak másolatát, meg azt az ajánlatot, hogy együttműködne velük. Az amerikaiak úgy értékelték ezt, mint provokációt. Mi gyorsan felderítettük és agyonlőttük.[22]

Letartóztatását azonnal elmondtam Koroljovnak, meg azt is, hogy vele szemben nincs semmilyen kifogás, a dokumentumokat egy olyan munkatárs vitte el, akinek meg kellett volna őriznie az államtitkot (polgári alkalmazottként dolgozott).

Ez az eset azonban nem ingatta meg az objektumokba vetett teljes bizalmat. Koroljov és közeli munkatársai korábban már represszió áldozatai voltak, csak 1956-1957-ben rehabilitálták őket. Egyébként a rehabilitálásukon őszintén elcsodálkoztak, mert úgy vélték, hogy a szabadon engedésük egyúttal teljes rehabilitálást is jelentett. Akkor elmagyaráztam nekik, hogy van különbség. A rehabilitálás jogilag megerősíti azt, ami tényszerűen már megtörtént.[23]

[21] A FAU rakéták bázisán létrehozott első szovjet rakétakomplexum, az R-1 hadrendbe állítása 1950. november 25-én történt meg. A főkonstruktőr, Szergej Koroljov vezetésével dolgozó tudósok jelentős mértékben továbbfejlesztették a német korszerűsítést, amivel a repülési távolságot 270 kilométerre növelték, miután kicseréltek benne egy sor alkatrészt. Az R-1-es rakéták nélkül elképzelhetetlenek lettek volna 10 év múlva a kozmikus rakéták.

[22] Szerov minden bizonnyal Alekszandr Orlov történetéről beszél, de összekeveri a dátumokat: 1950 helyett 1952-őt említ. 1950 júliusában a Haditechnika Állami Bizottságának nyomdájában öt példányban sokszorosítottak egy különösen fontos, titkos dokumentumot, a kozmikus rakétaprogram 15 éves tervét. Alekszandr Orlov főszerkesztő (aki valóban hajlamos volt az alkoholizmusra) a kész, kinyomtatott brosúrákon túl magához vette a selejtes lapokat is, amelyekből összeállította a teljes dokumentumot. Ezt követően, kivárva az alkalmas pillanatot, bedobott egy amerikai diplomata kocsijába egy borítékot, amelyben azonban nem maga a titkos dokumentum volt, hanem arra történő javaslat, hogy hajlandó lenne azt eladni. Az amerikaiak nem reagáltak erre a levélre, úgy látszik, provokációnak minősítették. Az 1950. szeptember 15-ről 16-ra virradó éjszakán Orlov elment az angol nagykövetségre, ahol hasonló ajánlatot tett, ez alkalommal azonban nem maradt észrevétlenül, letartóztatták és golyó általi halálra ítélték. A Koroljov-féle terv alapján összeállított dokumentumot elkobozták tőle. (Сыромятников Б. А. Измена на »фирме« Королёва // Независимое военное обозрение. 29 марта 2002.).

[23] Sz. Korolojovot a SZU Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma kártevésért 1938. június 27-én tíz év munkatáborra ítélte. 1944-ben szabadult. 1957. április 18-án rehabilitálták. Ugyanez vonatkozik több munkatársára is, például Andrej Tupoljev akadémikusra, akinek vezetése alatt Kroljov a „saraskában" (különleges, tudományos kutatásokat folytató börtönben), az NKVD 29. számú kísérleti-konstruktőri irodájában dolgozott. Tupoljevet 1937 októberében tartóztatták le, 1940 májusában kártevésért és forradalomellenes ténykedésért 15 év kényszermunkára ítélték, 1941 júliusában szabadon engedték. Végleges rehabilitálására csak 1955. április 9-én került sor.

A PÉNZREFORM

Felhívott a SZU pénzügyminisztere, A. G. Zverev*, megkérdezte, megkaptam-e a PB határozatát a pénzcsere ügyében.[24] Azt feleltem, hogy nem.

Ekkor azt mondta, hogy engem is beválasztottak az állami bizottságba, ezért „Ha szeretnéd [tudni] hogyan zajlott ez, gyere el hozzám és elmesélem!"

Amikor találkoztunk, a következőkről tájékoztatott. Tegnap a PB-ben megvitatták a pénzcsere kérdését, mivel a háború után a rubel elértéktelenedett. Úgy döntöttek, hogy létrehoznak egy kormánytagokból álló bizottságot, amelynek elő kell készítenie a javaslatokat.

Amikor állítottuk össze a bizottságot, Sztálin a végén megszólalt: „Vegyék bele Szerovot is, hogy vegye ellenőrzés alá ezt a munkát, különösen az új pénz kibocsátását, az előttünk álló csere és különösen a csere napjának titkosságát illetően!" „Mindannyian egyetértettünk, úgyhogy ma meg fogod kapni a határozatot." Aztán elmondta, hogy a csere napján a lakosságtól be fogják szedni a régi bankjegyeket és adnak értük új egységeket, 3.000 rubel értékben. Akinek ennél több pénze gyűlt össze, a maradékot elveszti.

Este megkaptam a KB határozatát, gyakran el kellett járnom az ún. Pénzudvarba (az Állami Pénzverdébe), ahol a bankjegyeket nyomták, ott ülésezett az állami bizottság, hogy megvitassa a pénzcsere folyó ügyeit. Előzetesen, még mielőtt a pénzt nyomni kezdték volna, a szakemberek jelentették, hogyan készül a bankjegypapír, hogyan készül a vízjel, aztán pedig magát a nyomtatás folyamatát, a 3, 5, 10 stb. rubel névértékű bankjegyek különféle rajzolatainak elkészítését. A legtitkosabb és legfelelősségteljesebb pillanat a pénznyomtatás végén következik be: ez a széria nyomtatása, azért, hogy kizárják a pénzhamisítást.

Minden alapvető folyamatrészhez odaültettem egy-egy értelmes MVD-st, akik a hamis bankjegyek felismerésének területén dolgoznak, a Pénzverde dolgozóinak pedig azt mondták, ők a festés, a papír, a nyomtatás stb. szakemberei.

Amikor a munka a vége felé közeledett, jelentették nekem, hogy az utolsó előtti fázisban, amikor a bankjegy rajzolata már készen volt,és már csak a szériát kellett volna rányomtatni, eltűnt néhány 50 és 100 rubeles bankjegy. Úgy látszik, a tolvajok arra számítottak, hogy a szériát majd ők maguk rányomtatják. Kiadtam a parancsot, hogyha törik, ha szakad, kerítsék elő a tolvajokat.

Néhány nap múlva jelentették, hogy a Pénzverde két munkatársánál megtalálták ezeket a bankjegyeket. Az egyiküknek volt egy festő ismerőse, aki már több alkalommal is nagyon szépen rárajzolta a szériát a bankjegyekre.

Természetesen letartóztatták és felelősségre vonták őket, minden beismertek, még azt is, hogy korábban is elvittek már bankjegyeket, a festő barátjuk pedig rárajzolta a szériát. Az állami bizottság ülésén úgy határoztunk, hogy a Pénzverde dolgozói számára nyilvánosságra hozzuk ezt a tényt, hogy mások ne akarják megismételni ugyanezt.

Amikor a bankjegyeket kinyomtatták, A. G. Zverev jelentette Sztálinnak, minket pe-

[24] A pénzügyi reform végrehajtásáról szóló döntés az SZKP KB és a SZU Minisztertanácsa közös, 1947. december 13-i határozata alapján született. A régi bankjegyek újakra cserélése december 16. és 23. között történt meg. A reform fő ideológusa és megszervezője éppen a SZU pénzügyminisztere, Arszenyij Zverev volt.

dig behívattak a Kremlbe. Ott mindannyian jelentést tettünk. Sztálin elvtárs azt mondta, hogy küldjék ki a bankjegyeket a köztársaságokba és a körzetekbe is, azzal az utasítással, hogy „A küldeményeket a további intézkedésig felbontani tilos!"

Aztán Sztálin elvtárs hozzám fordulva azt mondta: „Maga pedig, Szerov elvtárs, küldjön szigorúan titkos levelet a köztársasági és körzeti vezetőknek, amelynek mellékleteként Zverev elvtárs megírja nekik a pénzcserével kapcsolatos instrukciókat! A levélben írja meg azt is, hogy ezeket az instrukciókat azonnal adják át a köztársasági és körzeti Állami Bankoknak. A borítékon tüntesse fel, hogy azokat csak külön rendelkezésre nyissák fel!"

Hozzáfogtunk az utasítás teljesítéséhez és realizálásához. Amikor Zverev már elküldte a pénzes csomagokat, én elkészítettem a leveleket, beletettem a pénzügyminiszter aláírásával ellátott, a pénzcserével kapcsolatos instrukciókat.

Aztán megállapodtunk, hogy a csere előtti nap estéjén rejtjeles üzeneteket küldök ki arról, hogy „Ma 18.00-kor felnyitni a csomagokat!" Aztán Zverev megkérdezte Sztálin elvtárstól, hogy melyik lesz a pénzcsere napja, majd azonnal telefonált nekem is.

Lényegében egész jól gondoltunk ki mindent, de nem mindenhol alakult jól a dolog. Amikor a köztársaságokban és a körzetekben megkapták a csomagok felbontására felszólító üzenetemet, néhány túlbuzgó vezető elszaladt a hírrel a területi pártbizottságra, ott aztán az elvtársak úgy döntöttek, hogy reggelig gyorsan el kell költeni a megtakarított pénzt, amíg a bankjegyek értéktelenné nem válnak. Így is tettek.

Az üzletekben, ahol évek óta elfekvő drága holmik voltak, most felvásárolták őket, elindult a spekuláció. Teljesen érthető, hogy akadtak olyan elvtársak, akik aztán jelentést tettek az ilyen túlbuzgó vezetőkről a KB-nak, sok bűnöst szigorúan megbüntettek. Skirjatov* az Ellenőrző Bizottságban az efféle ügyeket vizsgálta, a tetteseket „dekabristáknak" nevezték, mivel az egész eset decemberben történt. Lényegében azonban a pénzcsere normálisan zajlott le.[25]

Néhány nap múlva bejött hozzám V. Sztálin, elmesélte, hogy két nappal a csere előtt Sztálin magához hívta Vaszkát és Szvetlanát, kivette a széfből a pénzt, amelyet az évek során gyűjtött össze, átadta nekik a köteget, azt mondta: „Osszátok el egymás közt!" Nem kérdeztem megtőle, mennyi volt ez a pénz, abban sem vagyok biztos, hogy ezt a történetet nem maga Vaszka találta-e ki.

[25] A legenda szerint azért, hogy a pénzreformot titokban tartsa, A. Zverev bezárta a feleségét a fürdőszobába, meghagyta a helyetteseinek, hogy ők is járjanak el így. Ennek ellenére nem sikerült megakadályozni a kiszivárogtatást. A pénzcsere előtti napokban az üzletekben felvásárolták az egész árukészletet, beleértve az elfekvő árut is. Akadtak olyanok is, akik egész jól megszedték magukat a reformon. Az üzletek dolgozói elrejtették az árut, hogy aztán új áron eladhassák őket. A takarékpénztárakban kenőpénzért visszamenőleg hatalmas összegű betéteket hoztak létre, postán keresztül nagy összegű átutalásokathajtottak végre.
„...Az MVD szervei több visszaélést is feltártak a kereskedelmi vállalatoknál, pénzügyi szervezeteknél és más hivataloknál – jelentette 1948. május 21-én Sztálinnak és a PB KB más tagjainak Kruglov miniszter. – ... 1947. december 16-tól 1948. május 1-ig az MVD szervei 61.715.187 rubel értékű, a leltár elől elzárt és ellopott árut és 101.288.500 rubel értékű, a takarékpénztárakban és az Állami Bank kirendeltségeiben illegálisan elhelyezett betéteket derítettek fel. E bűncselekményekért 19.551 embert vontak büntetőjogi felelősségre". (Москва Сталинская. М.: Алгоритм, 2008. С. 517.).

ROBBANÁS A MAGADANI KIKÖTŐBEN

Az élet zajlik, az életben előfordulnak kellemes és kellemetlen dolgok is. Ez utóbbi történt Magadanban. Oda, Magadanba vitt a Dalsztrojra robbanóanyagot a „Vatutyin Tábornok" teherhajó. Amint készültek a kirakodásra, a harmadik napon felrobbant, nagy kárt okozott.

Kormányzati döntés született, hogy létre kell hozni a vezetésemmel egy bizottságot, kivizsgálni az ügyet a helyszínen. Holnap indulunk.[26]

Az Ojmjakon a hideghatár közelében repültünk. Úgy tartják, hogy ez a világ leghidegebb része, ahol a hőmérséklet elérheti a -68 fokot is. Jakut nyelven az „ojmjakon" azt jelenti, hogy „jaj, fázom".

Magadan előtt a hegyek alacsonyabbak lettek, ennek ellenére, amikor a reptér közelébe értünk, kiderült, hogy két oldalról szorosan hegyek veszik körül, csak egy irányból, a tenger felől lehet leszállni. Az Ohotszki-tenger csodálatos volt a napsütésben, óriási távolságok nyílnak. Amikor megérkeztünk Magadanba, azonnal elindultunk a kikötőbe.

Ott aztán megláttuk a letarolt kikötőt és a lerombolt építményeket. A helyzet, feltételezéseink szerint, a következőképpen állt:

A „Vatutyin Tábornok" az öbölben állt, 700-800 méterre a kikötőhelytől. A kikötőhelyen éppen kirakodták a „Nagyezsda Krupszkaja" [teherhajót] és egy másik hajót. Éjjel a „Vatutyin" felrobbant, mivel a merülése mély volt, 6-7 méter, a robbanóanyag pedig a hajóraktárban volt, a robbanástól 12 méter magas hullámok keletkeztek, amelyek kicsaptak a partra. A hullámok a partra vetették a „Krupszkaját" és a másik hajót. A kikötőhely építményeit vagy megrongálták, vagy teljesen a tengerbe mosták.

Szerencsére kevés áldozat volt. A „Vatutyin" legénységéből, egy matrózon kívül, aki részegen kószált a parton, senki sem maradt életben. Néhány embert repeszek sebesítettek meg a „Krupszkaján" és a kikötő épületeiben. Sokan megsérültek, kék-zöld foltosak lettek, amikor kicsaptak a hullámok. Röviden így történt a tragédia.[27]

Most a robbanás okairól. Behívattuk az egyetlen életben maradt matrózt. Eléggé összefüggéstelenül elmondta, hogy a hajó bizonyos rekeszei ballasztként – a hajó stabilitása érdekében – vízzel vannak feltöltve. Az alacsony hőmérséklet miatt a rekeszekben a víz megfagy, ezért gőzzel melegítik. A matróz feltételezése szerint ettől robbant fel a robbanóanyag.[28]

[26] A „Vatutyin Tábornok" és a „Viborg" teherhajókon kiütött tűz, amely robbanássorozathoz és a magadani kikötőben (a Nagajev-öbölben) keletkezett kárhoz vezetett, 1947. december 19-én reggel történt.
[27] Összességében a katasztrófa következtében 97 ember vesztette életét, 224-et pedig kórházba szállítottak.
[28] Az alapvető feltételezés szerint, amelyet a szakértők többsége is osztott, a „Vatutyin Tábornok", amely hatalmas tétel robbanóanyagot (3313 tonna ammonitot és trotilt) szállított, a kikötőbe állás közben oldalával jégperemnek ütközött. Az ütés következtében a robbanóanyag detonált, azonnali robbanáshoz és tűzhöz vezetett. A hajó a személyzettel és az utasokkal együtt elsüllyedt.
Különféle körülmények miatt a közelében tartózkodott a „Viborg" is, amely szintén robbanóanyaggal volt megrakva. A „Vatutyin Tábornokot" követően ez is a levegőbe repült. A legénységből mindössze 22-en maradtak életben.
A robbanás következtében akkora légnyomás alakult ki, hogy elért egészen Magadanig, ahol betörte az épületek ablakait. A Nagajev-öbölben tűz keletkezett, amelyben megsemmisült az egész tengeri kikötő.

Alaposan mérlegeltük ezt, úgy döntöttük, kipróbáljuk robbanóanyaggal a gyakorlatban is. A városon kívül megszerveztük a kísérletet, de nem lett belőle semmilyen robbanás, habár a víz nemcsak forrt, hanem gőzzé is változott.

Ekkor fogtuk a robbanóanyagot, és szikrát állítottunk elő a közelében. A robbanóanyag nem lobbant be, akkor végül a robbanóanyag közelében detonátorral robbantást idéztünk elő – ekkor a robbanóanyag felrobbant. Arra a következtetésre jutottunk, hogy a robbanás attól következhetett be, hogy a legénységből valaki óvatlanul kezelte a robbanóanyagot, annál is inkább, mert ez a hanyag matróz azt is mesélte, hogy „a befagyott szelepeket égő kóccal melegítettük, miközben tudtuk, hogy a raktérben robbanóanyag van".

Efféle „rend" közepette előfordulhatott a robbanás.

Amikor végeztünk a kísérlettel, úgy döntöttem, hogy elmegyek az aranylelőhelyek legészakibb körzeteibe, ahogyan itt mondják, a sarkkörön túlra, ez a Csaun-Csukcs körzet, Ingyigirka és más helyek, mivel ezek az aranylelőhelyek alánk, a SZU NKVD alá vannak rendelve.[29]

Először megtettem 800 kilométert észak felé. Távolabb már nem volt reptér, úgyhogy kocsival mentünk tovább. Annak ellenére, hogy szőrme nadrág és kabát volt rajtam, igencsak hideg volt a kocsiban. A hőmérséklet elérte a -60 fokot. De az is baj volt még, hogy az elvtársak nem ajánlották, hogy futással melegítsük fel magunkat, mivel a gyakoribb légzés miatt a futás után a fagyban kihűlnek az orr és a torok nyálkahártyái, ami megfázást eredményez, a tüdőt is meghűti. Sajnos, a kiküldetés végére nálam ez be is következett.

Ezen a sarkkörön túli kiránduláson mindent érdekesnek találtam. Emlékezetes volt például a hófajdvadászat. Vittünk magunkkal puskát is.

Kocsival felmentünk egy hegyre, ahol megláttam, hogy az úton, lócitromok körül, 5-6 tarka galamb üldögél. A sofőr azt mondja: „Ezek hófajdok, lőjön rájuk!"

Kiszálltam, és lelőttem egy ilyen madarat. Gyönyörű tollazata van, pelyhes lába, elég kövér is. Fogalmam sincs, mivel táplálkozhatnak. De végül is finom reggeli lett belőle.

Bementünk az egyik lágerbe, ahol aranybányászattal foglalkoznak. A „láger" szót itt eléggé feltételesen kell érteni, mivel az elítélteknek nincs hová szökniük, mert 200 kilométeres körzetben más lágereken, pékségeken és homokbányákon kívül semmi nincsen. Fut valaki 10 kilométert, és megfagy.

Kigyulladtak a tőzegtelepek. A tomboló tűzvészt csak hat óra múlva sikerült megfékezni. A katasztrófa okozta kár 116 millió rubelt tett ki, nem számítva az elpusztult hajók értékét. A Szerov vezette bizottság 1947. december 23-tól 1948. január 13-ig dolgozott Magadanban. Beszámolójukat személyesen Sztálinnak jelentették. (Богданов Ю. Министрсталинскихстроек. М.; Вече, 2007. С. 309–310.).

[29] Csukcsföldön és Kolimána volt a SZU MVD Dalsztroj lágerrendszere – egy olyan birodalom, amelybe ipari létesítmények, bányák, sőt arany-, érc-, szén- és ónfeltáró-, kiaknázó- és feldolgozó központok is tartoztak. 1950-ben 219.000 ember dolgozott itt, akiknek csak a fele volt elítélt. 1946-ban a Dalsztroj 52,2 tonna tiszta aranyat és 4,7 tonna ónt állított itt elő, bár 1947-ben ezek a mutatók jelentős mértékben, 41,2 és 4,1 tonnára csökkentek.

Részben a feljegyzésekben is említett Csaun-Csukcs körzetben, Pevek faluban (Magadani terület, ma Csukcsföld része) működött a Dalsztroj azonos nevű (Csaun-Csukcs láger) munkatábora. Az elítéltek itt ónt bányásztak, dúsító üzemekben, utak és létesítmények építésén dolgoztak.

Igaz, azt is mesélték, hogy egy visszaeső tolvaj nem akart dolgozni, kora reggel felkelt, meztelenre vetkőzött, futni kezdett a barakk körül. Odakint -60 fok volt. Miután körbefutotta a barakkot, elterült és meghalt. Amikor az orvosok felboncolták, kiderült, hogy az alacsony hőmérséklettől előbb kihűlt, majd megfagyott és jégtömbbé vált a tüdeje. Ilyen a Sarkvidék.

A visszafelé út is kalandos volt. Felszálltunk Magadanban. Repültünk vagy másfél órát az Ohotszki-tenger partja mentén, amikor egyszer csak üzenetet kaptunk a fedélzeten, hogy szálljunk le Ohotszkban, mert körben mindenfelé hóvihar van.

Ohotszkban a reptérről helyi közlekedési eszközzel, kutyaszánnal vittek el bennünket. Nem akármi, ahogyan egy hat kutyából álló fogat húz. Az is igaz, hogy addig-addig, míg egyszer csak marakodni kezdenek egymással. A hajtó sokkal visszafogottabban viselkedik. Másnap elrepültünk Kirenszkbe, ahonnan már többé-kevésbé rendben hazaértünk.

AZ MGB TÁMADÁSA (1948)

A munkák után kellemetlenség, pontosabban provokáció ért ennek az aljas Abakumovnak részéről. Úgy látszik, azt a célt tűzte ki maga elé, hogy engem letöröljön a föld színéről. De én nem fogom feltartott kézzel megadni magam. Bármivel is megpróbáljon kompromittálni, letartóztatta Bezsanov altábornagyot, aki Németországban az én türingiai operatív csoportom vezetője volt. Beszéltem róla már korábban, arról, amikor letartóztatta a mozdonygyár igazgatóját.

A letartóztatás okait nem ismerem, de azt hiszem, hogy ő egy egyáltalán nem ostoba örmény, a csoportja ellenőrzésekor mindig mindent rendben találtak.

A letartóztatását követően, miután nyilvánvalóan alaposan megverték, [Bezsanov] azt a vallomást tette ellenem, hogy amikor Türingiában jártam (és az ottani operatív csoportnál csak néhány alkalommal jártam), akkor egész személykocsira való játékot hoztam el onnan…[30]

[30] Az NKVD-MVD türingiai operatív szektorának egykori vezetőjét, Grigorij Bezsanov altábornagyot (aki letartóztatásakor a Kabardin-Balkár ASZSZK GB minisztere volt) 1947. december 10-én tartóztatta le az MGB, Sztálin utasítására. Azzal vádolták, hogy törvénytelen módon értékeket hozott el Németországból, valamint azzal, hogy „tönkretette az ügynöki és nyomozati munkát" (megalapozatlan letartóztatások, koholt ügyek, a letartóztatottak megveretése). 1948 januárjában Bezsanov „kiadta" a nyomozás számára szükséges, Szerov elleni vádakat: Szerov állítólag „értékeket tulajdonított el, és a Szovjetunióba küldte őket", ezen kívül a Reichsbankból is ellopott több mint kétmillió német márkát. (Петров Н. Первый председатель КГБ Иван Серов. М.: Материк, 2005. С. 83.).

Bezsanov vallomásairól Abakumov személyesen Sztálinnak tett jelentést, ezt követően kapott jóváhagyást újabb letartóztatásokra. 1948. január 30-án letartóztatták az MGB szászországi operatív szektorának vezetőjét, Klepov altábornagyot és a tatárföldi GB miniszterét, az MVD-MGB berlini operatív szektorának egykori vezetőjét, Szidnyev altábornagyot. Abakumov sajátkezűleg hallgatta ki őket. A „fizikai ráhatás" eredményeképpen a tábornokok kénytelenek voltak „bevallani", hogy fosztogattak, visszaéltek a hatalmukkal, amit állítólag Szerov utasítására követtek el. Ugyancsak bemártották egykori főnöküket abban is, hogy személyes közelségben állt Zsukov marsallal.

A nyomozás majdnem négy éven át tartott. A sors iróniája, hogy akkor, amikor a tábornokokat elítélték, letartóztatásuk kezdeményezője, Abakumov már szintén börtönben ült. 1951 októberében Klepovot és Bezsanovot 10 év munkatáborra ítélik, Tuzslovot pedig kényszerű pszichiátriai kezelésre: a börtönben

Úgy látszik, Bezsanov vallomásait Sztálin elvtárs is olvasta, azt az utasítást adta, hogy a kihallgatás jegyzőkönyveit küldjék el nekem is. Elmeséltem Kruglovnak. Kruglov, mint rendesen, nálam is jobban összezavarodott, mivel félt Abakumovtól. Mondtam neki, hogy írok erről az egészről a KB-nak. Ő meg csak próbált lerázni, hogy azt mondja, a te dolgod, azzal elment.

Forró fejjel írtam egy elég éles hangú levelet Sztálin elvtársnak (a másolatát csatolom). Aztán amikor újra elolvastam, muszáj volt kiigazítanom, majd elküldtem.[31]

A levélben emlékeztettem rá, hogy állambiztonsági miniszterré történt kinevezése kapcsán a KB-nak küldött feljegyzésemben már megírtam, hogy rám fogja küldeni és ellenem fogja felhasználni az Állambiztonság szerveit.[32] Tessék, most itt van rá a konkrét példa.

A „személykocsira való játék" kapcsán megírtam, hogyan is történt ez, azt is elmondtam, hogy „Ez az apróság talán figyelmet sem érdemelt volna, de úgy döntöttem, mégis szólok róla, mivel ön, Sztálin elvtárs, apa, akinek gyermekei vannak, ezért megérti, hogy miért vettem ezeket a játékokat. Abakumov viszont ezt nem érti, mivel neki nincsenek gyermekei, nincsenek apai érzelmei".

Összességében, azt hiszem, meggyőző levél született. Megmutattam Kruglovnak, ő elolvasta, de egy szót se szólt rá. Aztán azt mondta: „Fölöslegesen bonyolódsz bele, láthatod, hogy ő a kegyelt. Még Berija is fél tőle". Én pedig azt mondtam neki, hogy ha igazam van, akkor utolsó csepp véremig küzdeni fogok.

Úgy három nap múlva bent ülök Kruglovnál, egyszer csak megszólal a telefon. Kruglov felveszi a kagylót, azonnal csupa vörös folt lett (az arca), átadja a kagylót. Kiderül, hogy Poszkrjobisev az, engem keres.

Köszöntjük egymást, azt mondja: „Hívja fel a Gazdát a 21-24-en!" Azzal leteszi a kagylót. Kruglov riadtan kérdezi: „Mi van?" Mondom neki: „Mindjárt felhívom Sztálin elvtársat". Ő meg csak csapkod a karjával, azt mondja: „Menj vissza az irodádba!"

Átmegyek az irodámba, tárcsázom a számot, foglalt. Másodszorra és harmadszorra is. Végül felveszi: „Igen". Jelentem neki, hogy „Szerov jelentkezik".

Ő pedig megörül, azt mondja: „Elolvastam a levelét. Mi van, izgul, vagy mi?" Azt felelem: „Hogyne izgulnék, Sztálin elvtárs, amikor Abakumov baltával jár körülöttem!" Sztálin elvtárs: „Ne izguljon, a KB nem hagyja, hogy bántsák magát, magának érdemei vannak a Haza és a Párt előtt. Világos? Ne izguljon, dolgozzon!"

Megköszöntem neki a figyelmet, még azt is sikerült elmondanom,hogy az életemet a Pártnak és a Hazának ajánlom. Sztálin elvtárs nyugodt hangon azt mondta: „Ne is törődjön ezzel az egésszel! Minden jót!"

Ottmaradtam a gondolataimmal az irodámban. Úgy két perc múlva bejött hozzám Kruglov: „Na, mi van?" Mondom neki: „Minden rendben". „Na, akkor gyere át hozzám!" Tulajdonképpen nem volt kedvem átmenni ehhez a beszari alakhoz.

megbomlott az elméje (más verzió szerint: ügyesen szimulálta az őrültséget). 1953 júliusában, Sztálin halála után Szerov kezdeményezésére mindannyiukat rehabilitálják.

[31] Szerov 1948. január 31-én írta meg Sztálinnak az Abakumov elleni panaszait tartalmazó levelet, mint az önvédelem kikényszerített formáját, azzal kapcsolatban, hogy tömegesen letartóztatták egykori beosztottjait.

[32] Itt Szerov 1946. szeptember 6-i, Sztálinnak írott leveléről van szó (lásd a Tizenkettedik fejezetet).

Amikor elmondtam neki a beszélgetést, csapkodni kezdett a karjával, kacagott, ugrándozott, majd visszakérdezett: „Úgy mondta, hogy »a KB nem hagyja, hogy bántsák magát«? Meg azt is mondta, hogy »Ne izguljon«? Te tényleg jó, hogy nem félsz Abakumtól!" Számomra is nagy jelentősége van egy efféle támogatásnak.

Itt van röviden a levelem tartalma:

1948. január 31.

I. V. Sztálin elvtársnak:

„Miután elolvastam az MGB által letartóztatott Bezsanov kihallgatási jegyzőkönyvét, a végletekig meg vagyok lepve Abakumov ilyen tisztátalan munkamódszereitől.

Sztálin elvtárs, három hónappal az után, hogy Abakumovot kinevezték állambiztonsági miniszterré, személyes feljegyzésben jelentettem Önnek, hogy Abakumov mennyire nem párttaghoz méltóan [viseltetik] irántam.

Jelentettem, hogy Abakumov már 1941 óta dühöt táplál irántam, aztán az évek során ez a düh gyűlöletté változott, amelynek eredményeként Abakumov feladatként adta ki a beosztottainak, hogy gyűjtsenek ellenem anyagot, most pedig, felhasználva erre az MGB apparátusát, Abakumov úgy döntött, hogy személyes leszámolásba kezd a gyűlölt emberrel, Szerovval.

Engem nemegyszer figyelmeztettek rá, hogy Abakumov megtesz minden intézkedést annak érdekében, hogy eltávolítson. Én nem hittem ebben. Úgy tartottam, hogy egy párttag nem léphet ilyen útra, az élet viszont ennek ellenkezőjét mutatta.

Az Ön 1947 nyarán adott megbízását követően, amely egy letartóztatott személy (Fedoszejev) utáni nyomozásról szólt, éreztem, hogy Abakumovot ez a végletekig vitte, hogy mindenre képes. Most meggyőződtem róla, hogy Abakumovot az aljas célja elérése érdekében semmi sem tartja vissza.

Láthatóan úgy véli, hogy eljött a pillanat, amelynek eredményeképpen megszületett az első, de nem az utolsó vallomás.

Némileg ismerve Abakumov jellemét, most fel fog használni minden eszközt arra, hogy minél jobban befeketíthessen engem. Sztálin elvtárs, bízza meg az Össz-szövetségi K(b)P KB objektív munkatársait azzal, hogy vizsgálják meg ezt az egészet, ők majd jelenteni fogják Önnek, hogy a nyomozó Abakumovtól kapta az instrukciókat, hogyan állítsa össze az engem érintő jegyzőkönyvet!

A jegyzőkönyvben Bezsanov azt írja: »Szerov, ahelyett, hogy az operatív szektorom számára pénzeszközöket különített volna el, kijelentette, hogy semmiféle anyagi eszközöket nem bocsát rendelkezésemre, nekem a német lakosságtól elvett vagyonból és értékekből kell dolgoznom és élnem!"

Sztálin elvtárs, ez a mondat hazugság, amelyet a nyomozó írt le, amelyet dokumentumok cáfolnak. Bezsanov operatív szektora, ugyanúgy, mint a többi 5 szektor, megkapta jegyzék szerint a pénzt, el is számoltak vele az NKVD pénzügyi osztályán, erről a bizottság rendelkezik is dokumentumokkal és jegyzőkönyvekkel.

Hogy lehet hinni akkor az efféle vallomásnak?

Ez már sokadszor bizonyítja Abakumov azon óhaját, hogy sárral kenjék be az ellenségét, úgy vélem, ebben már messzire ment, nem számolva a következményekkel.

A vallomásban különösen ki van dolgozva a »drága mechanikus gyermekjátékok« [kérdése].

Sztálin elvtárs, Abakumovnak nincsenek gyermekei, ő ezt nem értheti meg. Ön azonban meg fog érteni engem.

Igen, amikor keresztülutaztam Weimaron, valóban vettem a hatéves lányomnak meg a tizenkét éves fiamnak szokványos gyermekjátékokat.

Németországi munkám során kb. 150.000 márka fizetést kaptam. Felmerül a kérdés, mire költöttem volna?

Minden tárgyról, amelyet vettem, van számlám. Hiszen Németországban voltak és vannak is tábornoki üzleteink, ahol mindezt meg lehet venni.

De most már értem, miért akarta Abakumov mindezt hamis színben feltüntetni.

Mindennek eredményeként az a véleményem alakult ki, hogy Abakumov, azért, hogy befeketítsen, úgy döntött, hogy feláldoz három-négy simulékony tábornokot, de úgy adódott, hogy a sietségben nem ellenőrizte le az egészet".

A továbbiakban kiemeltem azt a munkát, amelyet Németországban hazánk javára végeztem, és ezzel fejeztem be:

„Sértve érzem magam, Sztálin elvtárs. Egész tudatos életemben tiszta szívből igyekeztem, éjszakákon át nem aludtam, bármilyen időjárásban is repülőre ültem, mindezt azért, hogy jót tegyek a Hazámnak. De a legsértőbb az, hogy mindezt személyes bosszúállás céljából, Abakumov ellenem irányuló gyűlölete miatt építették föl így.

„Kérem Önt, Sztálin elvtárs, jelöljön ki egy bizottságot a K(b)P KB-ból, vizsgálja ki objektíven a dolgot, majd jelentse Önnek az eredményt!

A magam részéről én bármely feladatot becsülettel teljesítek, ha az életemre van szükség, akkor bármely pillanatban kész vagyok azt odaadni a Hazánkért.

I. Szerov".

Egy hónap múlva, amikor Abakumov letartóztatta az adjutánsomat, Hrenkovot, írtam még egy levelet Sztálinnak.[33]

[33] Sztálin biztató telefonhívása ellenére Szerov körül a hurok egyre szorult. 1948 februárjában az MGB nekilátott a közvetlen környezetébe tartozó emberek letartóztatásához: letartóztatták egykori adjutánsát, M. Hrenkovot, a személyi titkárát, V. Tuzslovot, a németországi megbízott titkárságának egyik munkatársát, Vihrjanovot. Abakumov ezeket az utasításokat ismét Sztálintól kapta azoknak a vallomásoknak alapján, amelyeket a Szerovhoz közeli tábornokokból kivertek. Lehetséges, hogy előfordultak más letartóztatások is, amelyeknek részletei azonban nem ismertek.
Szerov számára mindez súlyos csapás volt: Hrenkovval és Tuzslovval együtt harcolták végig az egész háborút. Február 8-án, vagyis kilenc nappal az előző levelét követően, ismét a legfőbb ítészhez fordult: „Elnézését kérem, Sztálin elvtárs, hogy ismét kénytelen vagyok zavarni Önt, de olyan helyzet alakult ki körülöttem, hogy úgy döntöttem, írok Önnek. Azóta, hogy elküldtem Önnek, Sztálin elvtárs, magyarázó feljegyzésemet Bezsanov hamis vallomása ügyében, Abakumov letartóztatott tíz embert azon munkatársaim közül, akikkel együtt dolgoztunk, többek között a két adjutánsomat is. A SZU MGB és MVD tud ezekről a letartóztatásokról, »vallomásokról«, amelyek nyíltan azt beszélik, hogy Abakumov ellenem készül...". (Военные архивы России. М.: Пересвет, 1993. Вып. 1. С. 208–213.).
Úgy látszik, Szerov panaszai megtették hatásukat: Sztálin nem engedte őt át Abakumov bosszújának. Ugyanakkor Hrenkovot, Tuzslovot és Vihrjanovot majd csak 1951 októberében engedik szabadon, miután majdnem 4 éven át a nagy politikai játszma túszai voltak.

A KARRIERISTA ABAKUMOV ÉLETPÁLYÁJA

Szeretnék szólni még egy, nem kevésbé fontos kérdésről. Ez pedig a szovjet törvények megsértése, amelyet az 1947-1950 közötti időszakban az Abakumov-féle gazemberek, karrieristák és azok a korabeli csekisták engedtek meg maguknak, akik manapság a KGB vezető pozícióiban tevékenykednek. Magamra vállalom annak felelősségét, hogy amikor a KGB-ben dolgoztam, nem tudtam mindegyiküket felfedni és eltávolítani, habár sok mindent megtettem, bizonyos esetek azért megmaradtak.

Szeretnék beszélni a Szovjet Hadsereg tábornokainak akkori letartóztatásáról, összességében 70-80 emberéről, többek között arról is, hogy G. K. Zsukov marsallt eltávolították a SZU Védelmi Minisztériumából.[34]

Miután Abakumov miniszter beférkőzött az Államvédelmi Hatóság szervezeteibe, ez a három osztályt végzett kalandor, aki korábban eladóként dolgozott Moszkvában, a háború befejezése után parancsba adta a beosztottjainak, hogy hajtsanak végre tisztogatásokat a tábornokok között, akik hadizsákmánnyal tértek haza a frontról.

Meg kell mondanom, hogy egy részük valóban elvesztette morális arculatát, amikor egész teherautónyi mindenféle értékeket harácsoltak össze, nemcsak maguknak, hanem az ismerőseiknek is.

Ezért a párt eljárásrendje szerint felelősségre kellett volna vonni őket, alaposan megmosni a fejüket, de nem letartóztatni, ráadásul a nyomozás során a nyakukba varrni mindenféle kitalált szovjetellenes magatartást, ilyesmit.

Abakumov idejében ilyen harcban edzett tábornokból vagy 80 börtönbe került.

Amikor 1954-ben a KGB-hez kerültem, foglalkozni kezdtem ezzel, a főügyésszel, Rugyenkóval együtt a KB elé tártuk azoknak a jegyzékét, akiket szabadon kell engedni és rehabilitálni.

A tábornokokat persze végtelen öröm töltötte el. Többek között szabadon bocsátották a főügyész titkárát, Sejnyint* is, aki ma író.

El kell mondanom, hogy a magántulajdon vágya némelyeknél gyakran olyan fejlett, hogy amikor kiengedték őket, visszaadták nekik a legszükségesebbeket, némelyek még többre tartottak igényt...

Ami pedig G. K. Zsukov 1947-es kompromittálását illeti, abban nagy szerepet játszott a kultusz. Igaz, én nem tudhattam a részleteket, mivel nem Moszkvában, hanem Berlinben tartózkodtam, viszont 1946 őszén érkezett oda egy igencsak furcsa távirat, azt követően, hogy V. D. Szokolovszkij, visszatérve a Legfelsőbb Katonai Tanács üléséről, elmesélte, hogy G. K. Zsukovot felmentették a védelmi miniszteri pozícióból, kinevezték az Odesszai Katonai Körzet parancsnokává.

A dolog [értelme] a következő volt. Ez a kalandor Abakumov, akit Zsukov nem ismert el, mivel ő Beriját sem tartotta sokra, nyilvánvalóan Berija áldásával provokálni kezdte, levelet írt Sztálinnak, hogy Zsukov úgy dicsőíti magát, mint hadvezér, hogy a beosztottjai gyakran azt beszélik, hogy [olvashatatlan] zsukovisták, hogy ezzel csökkenti Sztálinnak mint Főparancsnoknak jelentőségét stb., stb.

[34] A „repülősök ügyéről" van szó, amelynek során az MGB nyomozói vallomásokat csikartak ki a letartóztatottakból G. Zsukov és Szerov ellen (lásd a Tizenkettedik fejezetet).

A csapatoknak küldött táviratban arról volt szó, hogy Zsukov „bonapartista viselkedést!!!" tanúsít, hogy becsvágyó katonai vezető, ezért döntött úgy a Legfelsőbb Tanács, hogy felmenti őt.

A Legfelsőbb Katonai Tanács ülésén állítólag kimondták, hogy a háború ideje alatt Szerov is ott volt, utána nem figyelmeztette a Vezérkart Zsukov efféle magatartására. Összességében roppant kellemetlen volt számomra, hogy G. K., ez a méltán elismert hadvezér, aki ragyogóan hajtotta végre Berlinben a hitleristák szétverésére irányuló hadműveletet, akit a nép is elismert, Sztálin előtt ilyen kegyvesztett helyzetbe került. Tudtam, hogy mindez Berija és Abakumov műve.

Egyszer részt vettem Berijánál egy ülésen, amelyen a Szovjet Hadsereg tüzérségi eszközökkel és lőszerrel való ellátásáról szólt, mivel Berija mint a Minisztertanács elnökhelyettese felelt a Fegyverkezési Minisztériumért. Ott volt ezen az ülésen Zsukov, Jakovlev, meg talán Volkotrubenko* és D. F. Usztyinov is.

Amikor Berija utasításokat kezdett adni, Zsukov félbeszakította, és azt mondta: „Idehallgass, Berija, mit értesz te a katonai dolgokhoz, kezdesz el itt okoskodni, inkább hallgass ránk, katonákra!" Berija elsápadt a dühtől, de visszafogta magát, aztán nyilván állandóan az járt a fejében, hogyan állhatna bosszút Zsukovon. Most bosszút állt.

Amikor 1947-ben visszatértem Moszkvába, mindössze egyszer találkoztam G. K.-val, a Nagyszínházban, ahol köszöntünk egymásnak, én figyelmeztettem, hogy: „Nézz oda, hogy követnek bennünket a csekisták!", mire ő gúnyosan elmosolyodott és azt mondta: „Vigye az ördög őket!"[35]

[35] Zsukov marsall operatív megdolgozása gyakorlatilag demonstratívan történt. A mára már a titkosítás alól felszabadult dokumentumokból tudjuk, hogy otthoni beszélgetéseit is lehallgatták és lejegyezték. 1948. január 5-én a csekisták titokban házkutatást folytattak a marsall moszkvai és odesszai lakásaiban és dácsáján, számba vettek minden fényűzésre utaló tárgyat (képeket, gobelineket, aranytárgyakat, szőrmét, edényeket, puskákat, szobrocskákat). Ezt a „fotóriportot" bemutatták Sztálinnak.
Az 1948. január 10-i, Sztálin nevére érkezett titkos üzenetben Abakumov megállapította: „... Zsukov dácsája lényegében olyan, mint egy antikvár üzlet vagy egy múzeum... A dolog odáig fajult, hogy Zsukov hálószobájában, az ágya fölött hatalmas, két meztelen nőt ábrázoló kép lóg". (Лубянка, Сталин и МГБ СССР. 1946–1953. Сборник документов. М.: Материк, 2007. С. 135–136.).
Mindazonáltal az összegyűjtött anyag és a tábornokokból kivert vallomások ellenére Sztálin nem adta hozzájárulását a dicső hadvezér letartóztatásához.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

A KOMMUNIZMUS ÉPÍTÉSÉN (1948-1952)

Szerov e korszakból származó feljegyzéseinek javarésze az országban folytatott rengeteg utazásáról szól. Ha nem tudnánk, hogy a belügyminiszter első helyetteséről van szó, azt gondolhatnánk, hogy e feljegyzések az Állami Tervhivatal valamelyik vezetőjétől származnak.

Szerov felügyeli a gyémántfeldolgozó trösztöket és az aranybányászatot; vezeti a Volga–Don-csatorna építését, megállítja a gátszakadásokat.

Meg kell mondani, hogy az 1940-es évek végére az MVD óriási termelő birodalommá vált, amelynek építkezésein és létesítményeiben több millió elítélt, hadifogoly és internált dolgozott. A híres-hírhedt GULAG-on kívül a Minisztériumhoz tartozott még 11, termeléssel foglalkozó főosztály és igazgatóság, amelyek mindegyike „sittesekkel" dolgoztatott a maga területén: az út- és vasútépítéstől kezdve az ipari létesítmények a Távoli Észak építésén át az azbeszt- és csillámgyártásig, a színesfémérc- és szénbányászatig, a koólajkitermelésig.

Az ország háború utáni helyreállításának sikere sok vonatkozásban az elítéltek munkájának eredménye. A sztálini gazdaságnak alapvető részét képezte a rabok ingyenmunkája: Nem véletlen, hogy a kormányzat rendszeresen újabb és újabb „gazdasági" célokat állított az MVD elé.

Csak 1949-ben „azoknak a feladatoknak maradéktalan teljesítésére, amelyek a SZU Minisztertanácsának határozatából következtek", írja Szerov a jelentésében, „óriási munkát kellett elvégezni, (a titkos építkezéseken felül) kb. 7 milliárd rubel értékben". Éppen Szerov mint a belügyminiszter első helyettese felelt e feladatok jelentős részéért. Nemcsak, hogy személyesen beutazta (pontosabban berepülte) ezt a gigantikus gazdaságot, hanem ezen felül Sztálin időnként még különleges kiküldetésekbe, „áttörésre" is küldte. Megint megismétlődött a szokásos helyzet: a tapasztalt válságkezelő menedzsert odaküldték, ahol a legbonyolultabb volt a helyzet.

Amikor 1952-ben megfeneklett a Volga–Don-csatorna építése – azé az ambiciózus sztálini építkezésé, amely a két nagy folyó összekötését szolgálta –, Szerov kénytelen volt három hónapot az építkezésen tölteni, magára vállalni a munka teljes irányítását. Ügyesen alkalmazva az „ostor és cukorka" módszerét, elérte a lehetetlent: a csatornát határidőre átadták.

Egyébként az aranymosás és gyémántbányászat problémáiba Szerov nem jókedvében mélyedt bele. Az MGB főnökének, Szerov ádáz ellenségének, Viktor Abakumovnak törekvései révén az MVD elveszítette korábbi fennhatóságai jelentős részét: ezek most mind a Lubjankához tartoztak.

Fokozatosan az MGB hatáskörébe került a kormányzati kapcsolat, a belső hadsereg, a határőrség, a közlekedésrendészet, a testőrség, a külső megfigyelő szolgálat. 1949 októberében az MGB váll-lapja került a rendőrség teljes állományára – a posztoló rendőrtől a körzeti megbízottig. Korábban ezek a szolgálatok éppen Szerov alá tartoztak; most hát kénytelen volt „átképezni magát házmesterré".

Az Abakumov-féle MGB napról napra izmosodott, valóságos monstrummá változott. De végül ez okozta a vesztét is: Abakumov mindenhatósága ijesztővé vált már Kreml-béli elvtársai számára is. 1951. július 4-én leváltották, letartóztatták, kémkedéssel és kártevéssel vádolták.

Nem kizárt, hogy az egyik ok, amely miatt Sztálin végül is úgy döntött, hogy letartóztattatja Abakumovot, az éppen a Szerov ellen tervezett koholt vád volt. A generalisszimusz nem szerette, ha valaki az ő kezének felhasználásával akart személyes leszámolásba kezdeni; valószínűleg emiatt nem hagyta azt sem, hogy Szerovot bántsák. Addig azonban, amíg Abakumov a posztján volt, Szerov nem érezhette magát biztonságban; az MGB mindent látó szeme elől a Távoli Észak

jégtömbjei mögé sem bújhat el az ember. Rendszeresen kapott „üdvözleteket" Abakumovtól: kezdeményezésére Szerovot újabb és újabb „áttörésre"[1] vezénylik. (Abakumov számítása világos: hátha nem boldogul vele.)

Ki tudja, ha Abakumov megúszta volna, akkor a sokadik kísérlete, hogy Szerovot megsemmisítse, nem járt volna-e sikerrel?

... Abakumovot 1954 decemberében golyó általi halálra ítélik. Ebben az időben, egykori dolgozószobájában, a Lubjankán már maga Szerov fog ülni.

ARANYLOPÁSOK (1948)

1948 január-február. Átrepültem, átutaztam és újra átrepültem egész Szibéria-anyácskát, ellenőriztem az MVD rengeteg aranytrösztjének munkáját. Jártam Bodajbóban, a lénai lelőhelyeken, az Urálban, Csitában stb.

Mindezt a KB határozata alapján tettem: „Kiküldeni Szerov elvtársat, ellenőrizni az aranybányászaton előforduló lopások helyzetét!"[2]

Igaz, meg kell mondani, hogy az összes trösztöt az NKVD helyettese, V. V. Csernisov irányítja, úgyhogy neki kellett volna mennie. De nincs mit tenni.

A helyzet így állt: az MGB szervei letartóztattak Ukrajnában egy [bűnözőt], aki a büntetése letöltéséről érkezett vissza a lágerből. Amikor megmotozták, kis aranyrögöket találtak nála, összességében 14 grammot. A kihallgatáson elmondta, hogy a lénai lelőhelyeken, az MVD „Lenzoloto" trösztjénél dolgozott.

„Ott pedig, amikor az elítéltek az aranyat mossák, le lehet nyelni kisebb darab aranyrögöket, amelyek aztán a széklettel együtt kijönnek az emberből, ő is így gyűjtötte össze [ezt a mennyiséget]. A kihallgatáson azt is elmondta, hogy a lágerekben mindenki így csinálja.

Abakumov persze azonnal általánosította ezt az MVD mind a 18 trösztjére, már jött is a határozat: „Kiküldeni Szerovot, hogy ellenőrizze, teremtsen rendet!"[3]

Úgyhogy mindenütt meg kellett szervezni az ellenőrzést és az elítéltek gondos megmotozását, mielőtt hazaengedték őket. Egyébként ha lett volna mindenütt elégséges és megfelelő technikánk hozzá, mindenütt fel lehetett volna szerelni röntgengépeket, a lopások azonnal megszűntek volna.

Így viszont gondosan tanulmányozni kellett, hogyan is zajlanak ezek a lopások. A mosásnál lenyelni egy borsószem nagyságú aranyrögöt nem túl bonyolult dolog, másnap, amikor a széklettel együtt távozik, szintén nem nehéz megtalálni. Amikor azonban egy év alatt összegyűjt valaki ilyen rögökből egy jó kilónyi mennyiséget, azt már lenyelni nem lehet.

[1] „áttörésre" - olyan sikerre a beruházásoknál, amelyek elméletileg halálra voltak ítélve. – Tipikus szovjet szóhasználat. *(A fordító jegyzete.)*

[2] A SZU MVD Színesfém Különleges Főosztálya felelt az arany, a platina és a gyémánt kitermeléséért, melyet elítéltek végeztek. A Főigazgatóság alá 9 láger tartozott. 1948-ban komolyan visszaesett a kitermelés (mindenekelőtt a kolimai lelőhelyeken), amely nyugtalanságot váltott ki magából Sztálinból is. 1948. május 18-án egész gyűlést hívott össze a dolgozószobájában, megvitatták az MVD terveinek sikertelen teljesítését, valamint a válsághelyzetből kivezető utat. Az egyik eredmény az lett, hogy Szerovot aktívabban bevonták az „aranyproblémába", habár formálisan nem tartozott alá – mint belügyminiszter-helyettes alá – a Főigazgatóság. A továbbiakban még többször elő fognak fordulni feljegyzéseiben az „arany" északra történő kiküldetések.

[3] Abakumov bosszúvágya nem ismert határokat. Egyetlen olyan esélyt sem szalasztott el, hogy ne próbálta volna meg Szerovot a „falhoz állítani", amiről a későbbiekben még sokszor szó fog esni.

Ilyenkor az elítéltek szabadulásuk előtt mindenféle ravaszságokhoz folyamodnak (átdobják a láger kerítésén, elrejtik a kocsikon, amelyek kijárnak a lágerből), de mindez nem túl megbízható módszer. A legmegbízhatóbb eljárásnak az bizonyult, ha a végbelükbe dugva vitték ki. Berakják az aranyrögöket egy 3 centiméter átmérőjű zacskóba, amelyet aztán felnyomnak a megbízható helyre.

Eleinte kételkedtem ebben. De hamarosan előfordult egy ilyen eset. Jelentették, hogy érkezik a reptérre egy Bodajbóból szabadult elítélt. Amikor a gép leszállt, utasításba adtam, hogy hozzák be hozzám ezt az embert.

A beszélgetésünk rövid volt. Amikor feltettem neki a kérdést, hogy „Mennyi aranyat hoztál magaddal?", akkor ránézett a váll-lapomon a három csillagra, egyenesen megmondta: „Mi van, parancsnok polgártárs, már köptek rólam?" Mondom neki: „Köptek". Ekkor azonnal rávágta: „Két kiló körül". Kiküldtem a vécébe, majd hozta is be nekem az aranyat.

Eltöltöttem összességében ezeknél az aranytrösztöknél kb. két hónapot. Azoknak a trösztöknek ellenőrzésekor, amelyeknél a szakembereken kívül kizárólag elítéltek dolgoznak, feltártam egy sor hiányosságot, amelyek lehetővé teszik az elítéltek számára, hogy apró rögönként aranyat gyűjtsenek maguknak.

A helyszínen utasításba adtam, hogy alaposan ellenőrizzék azokat, akik közvetlenül az aranyhomokot szállító futószalagok mellett, az aranymosáson különösen az arany kinyerésének utolsó fázisán dolgoznak...

Még haza sem értem, amikor máris jött a PB újabb megbízása: „Kiküldeni Szerovot, hogy ellenőrizze a különleges kitelepítettek számát, életfeltételeiket és nevelésüket!" A területi párttitkároktól olyan jelentések érkeztek, hogy a csecsenek, az ingusok, a kalmükök és más nemzetiségiek rátámadnak az oroszokra, megverik őket, tömegverekedéseket rendeznek stb.[4]

Egész márciusban és áprilisban is úton voltam. Habár alaposan elfáradtam, ugyanakkor elégedettség töltött el a munkától, helyektől és emberektől sok ismeretre tettem szert.

[4] A különleges kitelepítettek és a tősgyökeres helyi lakosság között igen feszült volt a helyzet. A helyi lakosok az új szomszédaikat nem feltétlenül tárt karokkal várták. „Előfordultak az egyes helyi kolhozok, szovhozok, vállalatok vezetői részéről durva, megvető magatartások a különleges kitelepítettek irányába, amelyek gyakran nyílt zaklatássá fajultak" - szólt az egyik 1946-ból származó dokumentum. Természetes, hogy a deportáltak hasonló módon fizettek az őket megsértőknek: „... Ez év február 16-án az Osi terület Frunzei járásának Kadamzsaj falvában verekedés tört ki a különleges kitelepített csecsenek és az oroszok között. Ez év március 24-én a Frunzei terület Kemini járásának Buruldaj falvában egy helyi, kirgiz nemzetiségű lakos, Abirov Kurmanali megütött egy különleges kitelepített csecsen nőt, Gyemilhanova Ahmát. A veszekedésbe mindkét részről más személyek is bekapcsolódtak, aminek eredményeképpen egy különleges kitelepítettet, Akajevet alaposan összevertek. Ez év május 1-jén a Frunzei terület, Tokmak városában verekedés tört ki a különleges kitelepített csecsenek és a helyi lakosok között, aminek eredményeképpen két üzbég helyi lakos, Fatkulin és Kuratgyinov késszúrástól származó könnyű sérülést szenvedett". (Mindkét idézet a Kirgiz SZSZK belügyminiszterének, A. A. Pcselkinnek és a Kirgiz SZSZK Belbiztonsági Osztálya vezetőjének, J. Groznijnak a SZU belügyminiszteréhez, Sz. N. Kruglovhoz eljuttatott, 1946. július 18-i jelentésében található. // История сталинского ГУЛАГа. Конец 1920-х – первая половина 1950-х годов. Т. 5. Спецпереселенцы в СССР. Отв. ред. и сост. Т. В. Царевская-Дякина. М.: РОССПЭН, 2004. С. 510–512.).

A TÁVOL-KELETI LÁGEREKBEN (1949)

Régen, nagyon régen nem írtam már, sehogy sem jutott rá időm. E hónapokban hivatalos ügyekben utazgattam: Molotovba, Habarovszkba, Szverdlovszkba, Kizelbe, Verh-Nyejvinszkba, Cseljabinszkba, Tyumenybe, Omszkba és más vidékekre.[5]

A legemlékezetesebb pillanatokként szeretnék lejegyezni néhány esetet.

Az első: jártam egy olyan objektumban, ahol atomügyekkel foglalkoznak, megnéztem az egész folyamatot, Igor Vasziljevics Kurcsatov* mesélt róla. Okos tudós, nagy hasznot hajt államunknak. Mindaz, amit V. Zarubin* elért (1943-ban), helyesen, hozzáértően van felhasználva. Többet nem mondhatok, nincs hozzá jogom...[6]

Végül leírok egy ellentétes esetet is, amelyet Habarovszk egyik lágerében figyelhettem meg.

1949-ben jelentés érkezett a habarovszki lágerből – ahol mandzsukuoi hadifoglyokat és a császárukat, Pu Jit tartották fogva –, hogy a császár kisfiúkkal fajtalankodik, a lágerben nem tudnak ellene mit tenni. Parancsba kaptam, hogy menjek el Habarovszkba, tegyek ott rendet.[7]

A lágerekben fogva tartottak olyan fehérgárdistákat is, akik az 1920-as években Mandzsúriába menekültek. Magamhoz hívattam a császárt, szigorúan figyelmeztettem, hogy hagyja abba ezeket a helytelenkedéseket, különben magánzárkába fogják tenni. Úgy látszott, felfogta. Aztán úgy döntöttem, megnézem, hogy viselkednek a lágerben a fehérgárdisták.

A lágerügyeletes, aki kísért, 55 év körülinek kinéző elítélt volt. Elég intelligensnek látszott, úgyhogy köszöntem neki.

Kiderült, hogy 82 éves, egykori fehérgárdista, akit a csapataink 1945-ben, Mandzsúriában fogtak el. Ekkor megkérdeztem tőle, hogyan tudott megmaradni ilyen kitűnő állapotban.

Mosolyogva a következőt mesélte: Mandzsúriában 12 éven át egy földbirtokosnál dolgozott, egy maralszarvascsorda[8] volt rábízva, tavasszal leszedte a szarvasokról a bőrrel fedett, friss agancsokat, amelyeket megszárított, a gazdája pedig valutáért eladta. Ez időben megismerte az agancsok hasznosságát, meghatározott dózisokban ő is használni kezdte. Azóta egészségesnek érzi [magát], sosem betegeskedik.

[5] Amint Szerov feljegyzéseiből kiderül, 1948. december 6. és 22. között az Urál és Szibéria különböző régióiban járt, ahol többek között a különleges kitelepítettek (elsősorban a németek) életkörülményeit ellenőrizte.

[6] Úgy látszik, a Cseljabinszki terület Ozjorszk városában lévő, az eljövendő „Majak" Tudományos-termelési Egyesülés egyik objektumáról van szó. 1946 júliusában itt indították el az első A1-es atomreaktort, amely fegyverhez szükséges plutóniumot állított elő. A szovjet atomfegyver elkészítésében nem kis szerepet játszottak az amerikai Manhattan-projekt anyagai, amelyekhez kémtevékenység révén jutottak hozzá. Kulcsszerepet töltött be ebben az akcióban a szovjet hírszerző házaspár, V. M. Zarubin és J. J. Zarubina.

[7] Pu Jit, az emigrációban létrehozott bábállam, Mandzsukuo császárát a szovjet csapatok 1945. augusztus 16-án ejtették fogságba a japánok szétverése során. Egy Habarovszk melletti hadifogolytáborban tartották fogva. 1950-ben átadták a kínai hatóságoknak, akik folytatták lágerbéli „átnevelését".

[8] maralszarvas csorda – kaukázusi gímszarvas csorda *(A fordító jegyzete.)*

Aztán a gazdája tönkrement, ő pedig a barátjával elment egy olyan gazdához, aki ginsenggyökér-kereskedelemmel foglalkozott. Nála élt egészen odáig, amíg a Szovjet Hadsereg el nem foglalta Mandzsúriát, közben egész idő alatt ginsenget szedett. Így maradt meg ilyen állapotban.

A „LENINGRÁDI ÜGY"

Elfelejtettem leírni, hogy itt, Moszkvában ez a kalandor Abakumov összefabrikálta az ún. „leningrádi ügyet", amelynek értelme a következő: a KB titkára, Kuznyecov*, aki korábban leningrádi területi párttitkár volt, állítólag itt, Moszkvában elkezdett beültetni a KB-ba és más szervezetekbe felelős posztokra leningrádiakat.

Segítségére volt ebben Popkov*, a leningrádi területi párttitkár és Koszigin*, a könnyűipari miniszter.[9]

Létrehoztak egy KB-bizottságot az MGB információinak [ellenőrzésére]: Abakumov mellett tagja volt a katonaság és az MGB képviseletében Malenkov és Golikov, akik elmentek Leningrádba, miután „kivizsgálták" a dolgokat, javaslatot tettek a KB-nak Popkov és Kuznyecov letartóztatására, valamint Koszigin kizárására a KB-ból.[10]

Kuznyecovot és Popkovot letartóztatták, ugyanúgy, [mint] más leningrádiakat is, aztán [volt] egy zárt tárgyalás, majd mindegyiküket agyonlőtték.

Idáig jutott ez a kalandor, hogy már olyan jelentős vezetőket is, mint amilyen a KB titkára és a területi párttitkár, kompromittálni tudott, sárral kente be, ellenségnek állította be őket, el tudta érni a kivégzésüket is. Sok elvtársam, akikkel meg tudtam osztani, csak csodálkoztak és fel voltak háborodva azon, hogyan hihetett a KB és a PB ilyen provokációnak...

Nem ismerem az indítékát ennek az ügynek, de azt hiszem, a kezdeményezője Berija lehetett, aki féltékeny volt Voznyeszenszkijre, mivel Voznyeszenszkij, aki egyenes és képzett ember volt, ment egyenesen felfelé, sok esetben az én szemem láttára is „kioktatta" Beriját, persze ebben az ügyben is része volt a kalandor Abakumovnak is.

A lényeg az, hogy szóbeszédet indítottak el arról, hogy a leningrádiak igényt tartanak a második főváros szerepére, ebben támogatja őket Voznyeszenszkij, a PB tagja, Kuznyecov, a KB titkára és Koszigin. Mindhárman Leningrádból érkeztek Moszkvába dolgozni. Sztálinnak telebeszélték ezzel a fejét, ő pedig egyre ferdébben kezdett nézni

[9] 1949. február 5-én elfogadták az Össz-szövetségi K(b)P KB PB határozatát, amely „az Össz-szövetségi K(b)P tagjának, A. A. Kuznyecov elvtársnak és az Össz-szövetségi K(b)P KB tagjelöltjeinek, M. I. Rogyionov és P. Sz. Popkov elvtársaknak pártellenes tevékenységéről" szólt. Mindhármukat leváltották pozíciójukból. (Korábban megfosztották tisztségétől a SZU Tervhivatalának vezetőjét, N. Voznyeszenszkijt is.) Ez adta meg a kezdőlökést az ún „leningrádi ügyhöz", amelyben kb. 2.000 pártmunkást tartóztattak le, akiket árulással, kártevéssel, kémkedéssel és orosz nacionalizmussal vádoltak. Ilyen vagy olyan módon valamennyiüknek köze volt Leningrádhoz. Az ügy koholásában döntő szerepet játszott V. Abakumov és G. Malenkov, akik féltek az Össz-szövetségi K(b)P titkárának, Sztálin új kedvencének, Alekszej Kuznyecovnak befolyásától, aki saját csapatot épített ki maga körül.

[10] Az Össz-szövetségi K(b)P KB bizottsága 1949. február 21-én utazott el Leningrádba. Ennek eredménye az lett, hogy teljes egészében leváltották az „északi főváros" pártvezetését.

rájuk, aztán utasításba adta Voznyeszenszkij és Kuznyecov leváltását, aztán pedig a letartóztatásukat is.

NYUGTALAN ÉV

Az egész 1949-es év valahogy nyugtalan volt, a lágerekben, az építkezéseken stb., hol itt, hol ott rendetlenség ütötte fel a fejét. Annak ellenére, hogy sem a lágerek, sem az építkezések, sem az aranytrösztök fölött nem rendelkezem, ha valahol is rosszul áll a helyzet, a PB határozatába azonnal beírják: kiküldeni Szerovot.

Mondtam a napokban Kruglovnak: „Menjen ki Csernisov, Rjasznoj*, Bogdanov a saját objektumára, mert én már ki sem látszom a kiküldetésekből!" Egyetértett, de azt mondta: „Mit tehetek én, amikor engem meg sem kérdeznek, nem hívatnak be Sztálinhoz, hogy kit küldjenek ki, és ők maguk döntik el?"

„Látod" – folytatta aztán –, „te az elmúlt időben már háromszor is beszéltél Sztálinnal, én pedig egyszer sem. Megkapom a KB vagy a Minisztertanács határozatát, és kész. Én magam örömmel mennék el akárhová is, de nem küldenek".

Valószínűleg igaza van, de ettől még nekem nem lesz könnyebb.

PÁRBAJ EGY LÁGERBARAKKBAN (1950)

Elkezdődött az év, nálunk pedig rosszul áll a helyzet a Volga–Don-csatorna építésével. Az új évben már kétszer is jártam [ott]. A [munkaerő] létszáma nagy, úgy 60,000 ember, de nem sok jó sül ki belőle. Rjasznoj ott ült két hónapig, Kruglov fél, hogy kérdőre vonják, mivel 1952-ben be kell fejezni, de most is csak huzavona van ott.[11]

Áprilisban elmentem a Távol-Keletre és Szahalinra. Rossz volt a helyzet a kőolaj-kitermeléssel, rendetlenség volt a táborokban is. A Távol-Keleten [sok minden] ismerős, de Szahalinon először jártam…[12]

Szahalin déli része egész rendezett. Az északi részen elég mostoha az élet, ezért a munkatársainknak nehéz ott a munka, mivel a legmegrögzöttebb visszaeső bűnözőket küldik oda, akik nem szöknek meg a szigetről. Ha már így van, ezek a megátalkodottak így is viselkednek.

Például. Amikor megérkeztünk Katangliba, a lágerben egy egész barakk, úgy 50 ember nem ment ki munkára. A barakkban minden sittes egyetlen banditára hallgatott. A legkisebb gyanúra is, hogy a lágerben valaki „köp", vagyis hogy elmondja az adminisztrációnak a barakk titkait, azt azonnal megölik.

Amikor mindezt elmesélték nekem, arra kértek, menjek el beszélni a sittesekkel, elmentem. Mindemellett ennek a barakknak a magatartásáról tudott a többi barakk sittese is, azt mondták, hogy ezek se mennek ki dolgozni, mivel az adminisztráció nem foganatosít intézkedéseket azokkal szemben, akik nem akarnak dolgozni. A „munkamegtagadók barakkjába" bevittem magammal a lágerparancsnokot meg az orvost, mivel a munkamegtagadást betegséggel indokolták.

[11] Szerov 1950. január 23-27. között járt a Volga–Don-csatorna építésén, Kalacs és Cimljanszk városokban.

[12] A Juzsno-Szahalinszkba és Olába tett utazása 1950. május 29. és június 7. között zajlott le. Szerov feljegyzéseiben kiküldetése célját a következőképpen jelölte meg: „A lágerek ellenőrzése. A kőolaj-kitermelés terveinek nem-teljesítése, gyilkosságok, munkamegtagadások".

Amikor beléptünk a barakkba, az ügyeletes suttogva jelentette a létszámot. Kérdezem tőle: „Te meg miért suttogsz?" Ő csak hebeg-habog.

A lágerparancsnok jelenti, hogy a sittesek nem engedik a hangos beszédet, hogy ne zavarják a nyugalmukat. Ráparancsoltam a naposra, hogy ismételje meg hangosan a jelentését.

Amikor beléptem az első cellába, amelyikben 8 ember tartózkodott, mindegyiktől külön-külön megkérdeztem: „Miért nem dolgozol?" Mindegyik azt jelentette, hogy beteg, de látható volt, hogy hazudnak. Ekkor szóltam az orvosnak, hogy jegyezze fel a betegségüket, ennek megfelelően kezelje őket. Vagyis, hogy adjon nekik gyógyszert, a felcserek jelenlétében vetesse be velük.

Látható volt az is, hogy néhányan direkt idéztek elő maguknak valamilyen sérülést (levágták például egymás ujjait). Kérdezem az egyiktől, hogyan történt, hogy nincs ujja a jobb kezén, mire azt mondja, hogy faágat vágott, eltalálta a saját kezét.

Figyelmesen végighallgattam, kifejeztem „sajnálkozásomat", feltettem neki sok kérdést, majd hirtelen megkérdeztem: „Jobb- vagy balkezes vagy?" Azt felelte: „Jobbkezes". Ekkor azt mondtam neki: „Akkor ha jobbkezes vagy, és a jobb kezedben fogtad a baltát, hogyan tudtad levágni a jobb kezedről az ujjaidat?" A sittes zavarba jött, az egész cella röhögött.

Az egyik sittes megmutatott a kezén egy hatalmas daganatot. Mondtam neki: „Mitől lett ez a daganat?" „Nem tudom" – válaszolta. Ekkor mondtam neki: „Ne kapargasd többet a fogaidat, és ne nyomkodd bele a sebbe a fogaidról a gennyet! Akkor majd elmúlik a daganat. Kivinni munkára!"

A cella ismét csak röhögött. A sittesek efféle módszereiről az orvos mesélt nekem előtte.

Amikor beléptünk abba a cellába, amelyikben a vezérük volt, akiről már elmondták, hogy hatszor volt büntetve banditizmusért, a lágerben is megölt egy sittest, de nem tudták rábizonyítani, háromszor megszökött a lágerből.

Megkérdeztem egyiküket, másikukat, majd odaléptem hozzá. „Miért ülsz?" „Nem tudom." „Az meg hogy lehet?" „Banditizmusért ítéltek el, de én ilyenben nem vettem részt, ez valami tévedés." „Többször nem ítéltek el?" „Nem." „Miért nem mégy ki munkára?" Mutatja a jobb kezét, amelyen a középső- és a gyűrűsujja össze van nőve és nem hajlik.

Megnéztem, kifejeztem sajnálkozásomat, aztán az orvoshoz fordulva azt mondtam: „Még ma vágják szét az ujjait, egy hét múlva mehet munkára!" A cella felröhögött. Mondtam neki, hogy „A továbbiakban fölöslegesen kínzod így magad, növeszted össze az ujjaidat, ráadásul még vérmérgezést is kaphatsz ettől a procedúrától!" Felfogta, hogy átláttam rajta.

Aztán azt kérdeztem tőle: „Miért ítéltek el másodszor?" Megmondta. „Hát harmadszor?" Zavarba jött és csak hallgatott, én pedig folytattam: „Negyedszer, ötödször, hatodszor?" Hallgatott. Ekkor azt mondtam neki: „Majd én emlékeztetlek rá. Harmadszor Ukrajnában ítéltek el banditizmusért, negyedszer, ötödször és hatodszor pedig

szökésért". Aztán megkérdeztem tőle, hogy esetleg összekevertem-e valamit. Ő elnevette magát, azt felelte: „Lényegében jól mondta". Mindenki nevetett.

Egyszóval, miután mindegyikükkel beszéltem, parancsba adtam, hogy még ma vigyék ki őket munkára, kiderült, hogy az adminisztráció nem tud nekik megfelelő munkát adni. Félnek fejszét adni nekik az erdőirtáshoz. Ekkor parancsba adtam, hogy vigyék ki őket földmunkára, az Oha és Kolomna közötti vasútvonal sínjeinek lerakására.

Este mindegyikük munkába állt. Én pedig eljöttem. Aztán két nap múlva megkérdeztem, hogyan dolgozik ez a barakk. Azt felelték: rendesen.

Miután megnéztem ezeket a megátalkodott bűnözőket, arra a következtetésre jutottam, hogy nem célszerű egy helyen koncentrálni őket, mert hajlandók bármilyen aljasság elkövetésére, meg nehéz is őket így irányítani. Másfelől, ha egyesével szétrakjuk őket, előfordulhat, hogy egy rühös bárány az egész nyáját megfertőzi.

El kell rajta komolyan gondolkodni, hogyan lenne jobb csinálni! Meg kell beszélni a lágerek munkatársaival!

ISMÉT A FEDOSZEJEV-ÜGY

Amikor Moszkvában tartózkodtam, attól a nyomozótól, aki részt vett Fedoszejev kihallgatásában, megtudtam, hogy Fedoszejev ügyét még azon a napon, amikor megkapták tőlünk, Abakumov átminősítette 58-6-os cikkely szerintire – katonai kémkedésre –, áttették a katonai ügyészségre.

Másnap a katonai ügyészség átnézte Fedoszejev ügyét, kémkedés miatt golyó általi halálra ítélte. Az ítéletet még aznap végrehajtották. Mindeközben Fedoszejevet még csak ki sem hallgatták. De hiszen ez [olvashatatlan]! Így csak ez a kalandor Abakumov járhatott el, hogy érdemeket szerezzen Sztálinnál, ezért még Fedoszejev életét sem kímélte...[13]

Tegnap, amint a Kremlben mentem fel a lifttel, összetalálkoztam Abakumov helyettesével, Szelivanovszkijjal, azt mondtam neki: „Biztos vagyok benne, hogy a főnökötök, Abakumov ezekért az aljasságokért egyszer még felelni fog a párt előtt!" Mire ő nekem csak ennyit mondott: „Ivan Alekszandrovics, hiszen minden kérdésben Sztálintól kapja az utasításokat, neki is jelent". Én hozzátettem: „Sok aljasságot művel magától is". Ő pedig csak hallgatott.[14]

Természetesen át fogja adni Abakumovnak mindazt, amit mondtam róla. De nem tudtam visszafogni magam, kimondtam az igazságot. Most aztán várhatom ettől a gaz-

[13] Az MGB alezredesét, Sz. Fedoszejevet Sztálin utasítására 1950. április 18-án ítélték halálra kémkedésért. Az ítéletet még aznap végrehajtották. Ahogyan Abakumov az 1950. március 1-jei, Sztálinnak írott levelében jelentette: „A nyomozás megállapította, hogy Fedoszejev, aki egy különlegesen fontos objektum védelmére volt kirendelve, hosszú évek során titokban állami jelentőségű, titkos dokumentumokat olvasott el, amelyeknek tartalmát kifecsegte a munkatársaival és rokonaival folytatott beszélgetésekben...".

[14] Ny. Szelivanovszkij tábornokkal Szerovnak nem egyszer volt alkalma korábban is találkozni, többek között Sztálingrádban, ahol a tábornok a front különleges osztályának parancsnoka volt. 1945-ben Szerov mint a Lengyel Társadalombiztonsági Minisztérium mellett működő NKVD-s tanácsos Szelivanovnak adta át az ügyeket. Szelivanov említése többször is előfordul Szerov feljegyzéseiben.

embertől az újabb aljasságokat. De semmi baj, kibírom, nem adom meg magam. Úgysem fog tudni megtörni.

„AZ ORSZÁGNAK GYÉMÁNTRA VAN SZÜKSÉGE" (1951)

1951. Majdnem egész januárban az „Uralalmaz" trösztnél ültem. Az MVD-nek ez a trösztje gyémántot bányász, a terv pedig nem teljesül. Pedig az országnak most nagy szüksége van ipari gyémántra a fémiparhoz (a fémcsiszoláshoz).[15]

Igaz, meg kell mondani, hogy a gyémántkitermelés nagyon munkaigényes tevékenység. Egyetlen karát kitermeléséhez – ez alig nagyobb egy gombostűfejnél – több mint 100 köbméter homokot kell átmosni...

A futószalag bizonyos részén el van helyezve egy ellenőrző bódé, ahol a lányok, őrizet mellett, röntgennel vizsgálják át a kavicsokat. A gyémánt, ha bekerül a látókörbe, mivel röntgennel van átvilágítva, világítani kezd. Ekkor a lány megállítja a futószalagot, egy csipesszel, amely bele van építve a futószalagba, kiveszi a gyémántot, odabent pedig, ahol megy a futószalag, oldalt van egy kis doboz, amelyikben a gyémántokat gyűjtik. A műszak végén egy bizottság átveszi súlyra és darabszámra a gyémántokat. Amikor a lányok elmenni készülnek az ellenőrző bódéból, egy „röntgenkapun" eresztik át őket.

Ha valaki lenyelt egy gyémántot, annál a kapuban felgyúl a lámpa, az embert feltartóztatják, egy nap alatt elveszik tőle a gyémántot, őt magát pedig elbocsátják. Jártam olyan aranytrösztöknél, ahol ugyanígy eresztik át az elítélteket, akik befejezték a műszakot, de ez még nem mindenütt van így.

Általában 0,5-0,8 karátos gyémántokat szoktak találni. Ha találnak 1,5-2 karátosat vagy annál is nagyobbat, az hatalmas eseménynek számít a lelőhelyen. A trösztnél részletesen megismertettek a gyémántbányászat sajátosságaival, elolvastam egy könyvet is, amely a világ gyémántkészletéről és a legnagyobb gyémántokról szól. Nálunk, a Szovjetunióban az Orlov gróf nevű gyémánt az egyik legnagyobb a világon. Láttam a tározóban. Kisebb tojás méretű.

Két hónapot otthon töltöttem, aztán repültem megint Kuzbasszba. Ott voltam kb. egy hónapot. A munkafeltételek nehezek, de a tervet kezdték jobban teljesíteni. Meggyőződtem róla, hogy az adminisztrációnk hozzászokott az elégtelenségekhez a türelmes a vezetéssel szemben. Igaz, ők se fölöslegesen kapják a fizetésüket. Figyelniük kell a sittesek ellátására, meg egy csomó esetben arra is, hogyan dolgoznak és teljesítik a tervet a sittesek.

[15] Szerov 1951. január 8. és 27. között tartózkodott a Molotovi területen (ma: Permi terület), hogy ellenőrizze a SZU MVD Színesfém Különleges Főosztálya Uráli Igazgatósága gyémántkitermelését. Akkoriban az „Uralalmaz"-t az ország gyémántipari központjának tartották: a Szovjetunióban sehol másutt nem bányásztak még gyémántot. Öt hatalmas gyémántmezőt aknáztak itt ki, nagy teljesítményű dúsító üzemek működtek, amelyeket közvetlenül a háború után építtetett fel az NKVD-MVD. A probléma, amelyet Szerovnak meg kellett oldania, az „Uralalmaz" alacsony termelési foka és a termelés nagy veszteségessége volt: még úgy is, hogy fizetetlen munkaerőt használtak, az önköltség itt volt a legmagasabb a világon: 15.000 rubel karátonként. Mindenesetre Szerov látogatását követően a gyémántkitermelés volumene növekedett.

Ugyanakkor a szénbányászok (polgári alkalmazott bányászok és technikusok) csak a felszínt látják, csak parancsolgatnak, nem veszik számításba, hogy az állomány összetétele változik, új, képzetlen emberek jelennek meg, nekik aztán előírhatják a tervet.

Moszkvában pedig ott ülnek a népbiztosok [olvashatatlan], a Zaszjagykók és Zagyemidkók*, mindennap rágalmakat körmölnek az MVD ellen Berijának, hogy a sittesek rosszul dolgoznak, hogy nincs elegendő munkaerő a terv teljesítéséhez stb. Különösen romlott ember ez a részeges Zaszjagyko...[16]

Tegnap a Tervhivatalban Koszjacsenkónál* (a Tervhivatal elnökhelyettesénél) a szénipari trösztök munkaerő ellátásával kapcsolatos kérdéseket vitattuk meg. Csernisov helyett hívtak meg ide, aki megbetegedett.

Elmondtam, hogy a sittesek száma erőteljesen csökkent, mivel az országban rendet teremtettünk, így kevesebb lett a tolvaj stb., ezért Zaszjagykónak magának kell munkaerőt felvennie. Ehelyett azonban, ahogy hallottam, csak a Donyec-medencében vannak neki.

1950-ben 240.000 ember jött ide dolgozni, megkapták a költözési pénzt, aztán fél év múlva elmentek.

Ez botrány. Mennyi költözési pénzt kifizettünk! Ráadásul az ilyen munkás, aki elment a tröszttől, beállt egy másik tröszthöz, ahol másodszor is felvette a költözési pénzt.

A bent ülő népbiztosok támogattak. Ekkor felállt Zaszjagyko, kidüllesztette részeg szemét és azt mondta: „Elmentek a picsába! Ha nem adtok sitteseket, nem adok szenet az országnak!"

Nem bírtam visszafogni magam, azt mondtam neki: „Micsoda egy faragatlan alak vagy te! Kinek dolgozol te: nekünk vagy a pártnak? Mit fenyegetődzöl, jobb lenne, ha a dolgoddal foglalkoznál, nem Berijának írnál rágalmazásokat!"

Ó, a gazember, hogy dühbe gurult! Azt ordibálta: „Magának nincs joga megsérteni engem!" Én pedig azt feleltem neki: „Neked van jogod itt mindenki előtt tahónak lenni?!" Szóval, kikiabáltam magamból, majd eljöttem. Úgyhogy nem jutottunk semmilyen döntésre.

Elmeséltem Kruglovnak, ő meg csak csapkodott a karjával, azt mondta: „Panaszt fogok tenni Berijánál, akkor kapni fogsz!" Vigye az ördög, de ezt a tuskót akkor is le kellett állítanom.

Még aznap felhívott Zverev, [olvashatatlan] és mások, gratuláltak, hogy leállítottam ezt a tuskót.

GOLYÓ SZTÁLINNAK

... Visszatértem Kemerovóba, gyorsan mérleget kellett vonnom, repülnöm [vissza], mivel Kruglov telefonált, izgatottan azt mondta: „Óriási kellemetlenség, gyere

[16] Alekszandr Zaszjagyko és Alekszandr Zagyemidko a szénipar és üzemanyaggyártó vállalatok építésének minisztere volt. Tevékenységi területükön nagy jelentőséggel bírt az elítéltek olcsó és gyorsan pótolható munkaereje. Kifejezetten e feladatok megoldására hozták létre az MVD-nél az olajfeldolgozó üzemek és a mesterséges folyékony üzemanyagok vállalatainak építéséért felelős láger-főigazgatóságot (Glavnyeftyszpecsztroj) és a fémbányászati vállalatokért felelős láger-főigazgatóságot.

haza!" Alig tudtam megtartani az értekezletet a trösztvezetőivel, másnap már indultam is.[17]

Miután megérkeztem Moszkvába, másnap reggel bementem Kruglovhoz. Zavarodottan járkált. A következőt mesélte.

Az MGU építkezésén a Kormányzat határozata alapján van egy láger.[18]

Tegnapelőtt hívatta Berija, megmutatott neki egy levelet, amelyet Abakumov írt Sztálin elvtársnak, meg egy borítékot, amelyben egy puskagolyó volt.

Abakumov is ott volt Berijánál, győzedelmes képpel, jelentette Berijának, hogyan is történt a dolog: Az MVD lágerének egyik őre, amint a posztján állt, meglátta, hogy az egyik elítélt közel megy a kerítéshez. Az őr figyelmeztette, hogy menjen távolabb, de az nem ment, ezért az őr lövéseket adott le. Odaszaladt az őrjárat, kiderítették, mi történt, a sittest megbüntették és ezzel a dolog véget is ért.

Ugyanazon a napon Sztálin közeli dácsájának egyik őre felszedett a kapunál egy golyót, jelentette a parancsnokainak, elmondta, hogy naponta lövöldözést észlel, azok pedig [jelentették] Abakumovnak, azonnal tudták, hogy a láger őrei lövik Sztálin elvtárs közeli dácsáját.

Abakumov a levélben azt is leírta, hogy a „golyók" eljuthatnak egészen a házig is, ahol a „Gazda" sétál, úgyhogy ő nem tudja garantálni a „Gazda" életét.

Ezt követően Berija és Abakumov nekiesett Kruglovnak és Komarovszkijnak* (mivel az MGU építése az Ipari Létesítményeket Építő Főigazgatóság alá tartozott, ennek a vezetője pedig Komarovszkij volt), azt parancsolva, hogy 24 órán belül vegyék el az őrségtől a puskákat, adjanak helyettük közelharcra alkalmas pisztolyokat, „Jelentsenek minderről Abakumovnak!" Megkérdeztem Kruglovtól: „Jelentettél Abakumovnak is?" Mire azt felelte, hogy igen. Micsoda egy gyáva alak! Jó ember ez a Kruglov, csak gyáva.

Így verték át az MVD-t. Kruglov, ahogy mindig is, csupa vörös folt lett az izgalomtól, kérdezi tőlem, hogy most mit tegyünk. Ekkor kérdezgetni kezdtem: „Megpróbáltad kideríteni a lágerben, hogyan történt ez az egész?" „Nem; az MGB emberei már ellenőrizték." „Azt kiderítetted, milyen irányba lőtt a lágerőr?" – kérdeztem. „Nem, Abakumov azt mondja, hogy Sztálin elvtárs dácsájának irányába."

Mondtam neki, hogy „Abakumov ismert provokátor, ezt te is tudod, akkor miért fogadod el minden szavát igazságnak?" „De hát mit tehetnék, ha már a levelet is megírta? Most jelentést kell írnom Berijának meg Abakumovnak az intézkedésekről." Mondtam neki: „Várj, majd én kimegyek a helyszínre és tájékozódom!"

Átöltöztem civilbe, elmentem az MGU környékére. A lágerben azt mondták, hogy az elmúlt hónapban előfordult két-három lövés, de „naponta" senki sem lövöldözött.

[17] A feljegyzések eleje hiányzik, de a kontextusból kiderül, hogy Sz. Kruglov belügyminiszter telefonhívása Kemerovóban találta Szerovot, amikor a Juzskuzbasszlag, a Szevkuzbasszlag és a Szevlág ellenőrzésén járt (1951. május 10-29.). Az utazások rövid felsorolásához Szerov a következőt jegyezte fel: „A lágerek ellenőrzése. A sittesek munkája az olajiparban".

[18] A Moszkvai Állami Egyetem három hatalmas épületegyüttesének – a kémiainak, a fizikainak és a biológiainak – építését a Lenin-hegyen a SZU MVD Ipari Létesítményeket Építő Javító-Nevelő Lágerei Főigazgatósága (vezetője: A. Komarovszkij vezérőrnagy) végeztette elítéltekkel. A munkálatok 1949 áprilisában kezdődtek és 1953-ig tartottak.

Aztán kimentem egy faluba, amely nincs messze az MGU építkezésétől, közelebb esik, mint Sztálin elvtárs dácsája. Elbeszélgettem mindenfélékről az ottani parasztokkal, aztán megkérdeztem tőlük, nem nyugtalanítják-e őket a lágerlakók. Azt felelték, hogy nem.

Ekkor már sokkal konkrétabban megkérdeztem: „Pedig időnként lövöldöznek is ott". Azt válaszolták, hogy a lágerből nem hallottak lövéseket, itt viszont, a falu mellett, mindennap 2-3 órán át lövöldöznek. Megkérdeztem, kik lövöldöznek, mire azt mondták, hogy vörös sapkás rendőrök, van itt egy lőterük.

Elmentem a lőtérre, valóban, mindenfelé töltényhüvelyek hevernek, gyeptéglákból fekvő és térdelő lőállások vannak kialakítva, ott állnak azok az oszlopok is, amelyekre a céltáblákat helyezik ki.

Azonnal meg is határoztam a lőirányt. Kiderült, hogy az irány éppen Sztálin elvtárs dácsája felé mutat, amely kevesebb, mint egy kilométerre van ide, a golyó pedig 1.800 m/s [sebességgel] halad. Vagyis a környezet számára a veszély elég nagy.

Felvázoltam a lőtér elhelyezkedését, majd elindultam a lágerbe, hogy megtudjam, kié a lőtér. A lágerparancsnok elmondta, hogy ez az MGB közlekedésrendészeti osztályának lőtere. Ez nagyszerű! Az MGB munkatársai puskából lövik Sztálin elvtárs dácsáját.

Visszamentem Kruglovhoz, mindent elmeséltem neki, azt mondtam, hogy mindezt jelenteni kell Sztálin elvtársnak. Kruglov felvidult, azt mondta: „Inkább ne csapjunk lármát, írj nekem az egészről egy beszámolót, én pedig átküldöm azt Berijának meg Abakumovnak!"

Mondtam neki: „Amikor Abakumov úgy döntött, hogy minden ellenőrzés nélkül kompromittálja az MVD-t, akkor ő nem átallta ezt megtenni, azonnal írt Sztálinnak, akkor mi miért akarjuk az ügyet házon belül elintézni?" Egyszóval, Kruglov berezelt.

Megírtam a jelentést Kruglovnak, ő aztán továbbküldte Berijának és Abakumovnak. Másnap Abakumov beismerte Berijának, hogy a lőtér hozzá tartozik, de a jelentésében még hozzátette, hogy az MVD állománya is szokta használni. Vagyis még itt is megpróbált belemarni az MVD-be. Micsoda gazember! Minden a mi javunkra dőlt el. Kruglov megköszönte nekem, én viszont jól lehordtam őt...

Igaz, Arszenyij Grigorjevics [Zverev] figyelmeztetett: „Vigyázz, még panaszt fog tenni a gazember!" De semmi gond, majd elmúlik.

ABAKUMOV BUKÁSA

[A napokban] megtudtam, hogy Abakumovot hivatali visszaélés vádjával letartóztatták. De hiszen én erről írtam Sztálin elvtársnak rögtön az után, hogy kinevezték. No, hála istennek, ezt a gazembert végre leültették, oda, ahová megérdemelte. Provokátor és kalandor...[19]

[19] Az állambiztonsági minisztert, V. Abakumovot 1951. július 4-én váltották le az MGB egyik nyomozójának, M. Rjumin alezredesnek feljelentése alapján, aki azzal vádolta főnökét, hogy terrorista akciókat fedezett, szemet hunyt a cionisták fölött. Július 12-én hazaárulás vádjával letartóztatták. Abakumovval együtt letartóztatták az MGB több munkatársát és a feleségét is.

Valami Rjumin, az MGB nyomozati osztályának vezetője ezzel az üggyel az Arhangelszki terület egyszerű nyomozójából felkapaszkodott az államvédelmi miniszter helyettesének pozíciójáig. Ez is elég furcsa.[20]

Kinevezték miniszternek Ignatyjevet, egy volt területi párttitkárt, aki a KB-ben is dolgozott. Végre egy pártmunkást választottak. Rjasznoj megmaradt az MGB helyettesének. Úgy látszik, Rjuminon kívül nem maradt más provokátor az MGB-ben. Ha megéljük, meglátjuk! Az idő pedig rohan, rohan, sok a munka.

Hiszen mindenki tudta, hogy a háború végén Abakumov letartóztatott több mint 70 tábornokot és marsallt. Novikovot (a pilótát), Jakovlevet (a tüzért) és másokat, vagyis olyan tábornokokat, akik a Hazáért harcoltak, hadseregeket vezettek, a hadseregek, a frontok Katonai Tanácsainak tagjai voltak, lényegében azért, mert Abakumov ügynökeinek feljelentései szerint a háború után festményeket, motorbicikliket, ruházatot stb. találtak.

De hát mi van ebben érdekes, sokan közülük 1945-1947-ben Németországban, Ausztriában és másutt dolgoztak, magas fizetést kaptak.

Én csak magamból indulok ki. 1945-1946-ban 13.000 német márkát kaptam havonta, túl a SZU belügyminiszter-helyettesét megillető illetményen. Hiszen nem mi találtuk ki ezeket az illetményeket, hanem kormánydöntés alapján állapították meg őket.

Összességében, úgy látszik, Sztálin elvtárs meggyőződött róla, hogy ez egy gazember és provokátor, úgyhogy le is tartóztatták.

IGNATYJEV (A KÉSŐBBI FELJEGYZÉSEKBŐL)

Futólag szólok pár szót annak az állambiztonsági miniszternek „tevékenységéről" is, aki Sztálin alatt, 1951-1953 között töltötte be ezt a posztot. Ez nem más, mint Sz. D. Ignatyjev. Mindenki számára ismeretes, hogy az ő ideje alatt ellenséges elemek és kémek „széleskörű hálózata" bontakozott ki olyan orvosokból, akik gyógyszerekkel „mérgezték a szovjet embereket" stb. E „mérgezők" közé került be egy jó ismerősöm, B. Sz. Preobrazsenszkij* is.

Ahogy azokban az időkben szokás volt, a letartóztatottak családjától azonnal elfordultak a barátok és ismerősök, ezek a szerencsétlen családok pedig izgultak, nem hitték, hogy a férjük vagy az apjuk – ellenség. Én sem hittem, ezért megkérdeztem az állambiztonsági miniszter helyettesétől, Goglidzétől, igaz-e mindez. Ő hebegett-habogott, végül

[20] V. Abakumov letartóztatásával eljött leleplezőjének, M. Rjuminnak ideje: 1951. június 10-től ő lett a SZU MGB különösen fontos ügyeit nyomozó osztályának megbízott vezetője, október 19-től pedig már az állambiztonsági miniszter nyomozati helyettese. Sztálin megbízza feltűnést keltő politikai ügyek „rendezésével": az MGB-n belüli cionista összeesküvésével; az orvosperével; a mingréliai üggyel. Rjumin azonban nem tud megbirkózni a feladattal, egy év múlva, 1952. november 13-án leváltják, majd egyszerű ellenőrként az Állami Ellenőrzési Minisztériumhoz küldik dolgozni. Sztálin halála után Berija kezdeményezésére letartóztatják, 1954. július 22-én agyonlövik.

»...Mint a Szovjet Állam rejtőzködő ellensége, karrierista és kalandor célokból a nyomozati anyagok meghamisításának útjára állt, aminek alapján provokációs anyagokat állítottak össze, letartóztattak egy sor szovjet állampolgárt, többek között az orvostudomány neves képviselőit is... Rjumin a szovjet törvénykezés által tiltott nyomozási módszereket alkalmazott, arra kényszerítette a letartóztatottakat, hogy maguk ellen valljanak, másokat is súlyos bűncselekmények elkövetésével vádoljanak" – írta 1954. július 8-án a *Pravda*.

azt mondta: „Egyelőre konkrét bizonyítékunk nincsen". Kérdezem: „Ha nincs konkrét bizonyíték, akkor miért ültették le?"

Megkérdeztem erről az MGB másik helyettesét, Jepisevet* is, aki most a Szovjet Hadsereg Politikai Főosztályának vezetője. Ő pedig, úgy látszik, nem tudta, vagy nem akarta megmondani.

Aztán egy hét múlva újra érdeklődtem Goglidzétől Borisz Szergejevicsről. Ez alkalommal a következőt mondta: „Mások vallanak ellene, ezen kívül (ha nem tévedek) 1923-ban járt Angliában". Nem akármilyen bűncselekmény!

B. Sz. felesége, Raisza Ivanovna a feleségemen, Vera Ivanovnán keresztül fordult hozzám azzal a kéréssel, hogy fogadjam. Mindeközben ennek a taktikus asszonynak az is eszébe jutott, hogy ne a lakásomra, hanem a hivatalba akarjon eljönni. Azt feleltem, jöjjön csak, semmi akadálya.

Amikor megjelent nálam, elsírta magát. Egyetértettem vele abban, hogy én sem hiszem, hogy a férje ellenség lenne, amennyire csak tudtam, igyekeztem megnyugtatni, hogy minden jól fog végződni, habár ebben én magam nem hittem. Nem is végződött volna jól, ha Sztálin nem halt volna meg.

Erről meggyőződtem abból a magyarázkodásból, amelyet Ignatyjev elvtárs a PB KB-nak küldött, még a Sztálin halálát követő első napokban. Én magam is olvastam ezt a magyarázkodást, amely hosszú volt és gyáva, de úgy látszik, igaz.

Azt írta, hogy Sztálin gyakori telefonhívásokkal nyomást gyakorolt rá, hogy tartóztasson le orvosokat, kimondva azt a feltételezését is, hogy Zsdanovot ők tették el láb alól. Ignatyjev teljesítette a kérését, és ezt azzal magyarázta, hogyha nem tette volna meg, Sztálin őt magát is letartóztatta volna.[21]

Meg kell mondanom, hogy a logikája elég aljas. Más kérdés, hogy Ignatyjev semmit sem értett a csekista dolgokhoz, a helyettesei pedig, az olyanok, mint Rjumin (nyomozati helyettes), azt csináltak, amit akartak, ugyanakkor az, hogy a magam pozícióját megerősítsem más tisztességes emberek feje révén, ez bűnözői morál, nem a KB tagjának, a területi párttitkárnak morálja, ahová az után került, hogy az MGB-nél leváltották posztjáról.

Tevékenysége idején, ahogyan erről egykori munkatársai beszámoltak, Rjumin (akit egyébként már kivégeztek) beosztottai bevezették a kínzást, a verést stb., ahogyan az 1938-ban is volt.[22]

Egyébként mindez a manapság élő-viruló egykori főügyészek, Szafonov*, Gorsenyin*, a katonai főügyész Vavilov és mások tudtával történt, mindezért a hajuk szála sem görbült meg.

[21] Sz. Ignatyjev a későbbi magyarázkodása során beismerte, hogy Sztálin nem fogta vissza magát a kifejezésekben, amikor „pozitív eredményt" követelt tőle a hangos bűnperekben (mindenekelőtt az „orvosperben"). „Ha nem fed fel terroristákat és amerikai ügynököket az orvosok között, ugyanoda fog kerülni, ahová Abakumov... Én nem az MGB kérelmezője vagyok. Én követelni is tudok, pofán vágni is tudok... Úgy szétkergetjük magukat, mint a bírkákat..." (ЦА ФСБ. Ф. 5-ос. Оп. 2. Д. 31. Л. 445–454.).

[22] Az SZKP KB Elnökségének 1952. december 4-i, „Az MGB helyzetéről" szóló határozata tényszerűen előirányozta a letartóztatottakkal szembeni kínzást: „... a vadállativá vált osztályellenséggel nem lehet fehér kesztyűben harcolni, megmaradni »tisztának«, nem lehet nem alkalmazni aktív támadó harci eszközöket a szocialista állam érdekében".

A VOLGAI VÍZERŐMŰ (1952)

Nincs időm írni, januárban elrepültem Kujbisevbe a Sztavropol környékén épülő vízerőmű építkezésére.[23]

A vízerőmű vezetője, Komzin* széleskörű munkálatokba kezdett, de rend nem nagyon volt. A vízerőmű-építéshez én magam sem konyítok. A víz pedig, amint mondják, szörnyű ellenség, ha nem tud bánni vele az ember. (Ezt a vízerőmű-építők mondják.)

Arról pedig, hogy milyen haszna lesz ennek, hallgatnak. Megértem őket. Mihelyt valami balfogást követnek el, vagy rosszul csinálnak valamit, a víz azonnal megtalálja ezt a helyet és átszivárog, azután terjeszkedni kezd, egy pillanat, a gát már el is tűnt. Ezért félnek tőle az építészek.

Március végén ismét el kellett mennem Kujbisevbe, mivel Komzinra csak úgy záporoztak a panaszok, hogy durván viselkedik, az ügy rosszul halad, hogy semmi értelme sem lesz, hogy a tavaszi áradás mindent elvisz stb. Tisztázni kellett a dolgot. Még a területi pártbizottságon is vicsorognak rá.[24]

Olyan bejelentés is érkezett, mely szerint eltitkolta a származását, hogy az apja csendőr volt, Skirjatov ki akarja vizsgálni ezt az ügyet, ki akarja záratni a pártból. Számomra ez az egész érthetetlen. Sztálin elvtárs maga mondta, hogy a fiú nem felelhet az apjáért. Márpedig a fiú most vezérőrnagy, ő maga is apja egy családnak, eltelt már sok év, akkor most jön a vizsgálat. Beszéltem erről Puzanov* elvtársnak, a területi pártbizottság titkárának is, de ő is csak a vállát vonogatja, miközben Matvej Skirjatovra hivatkozik.

A VOLGA–DON-CSATORNA

Még vissza se tudtam érni Kujbisevből, amikor kijött a Minisztertanács határozata, hogy ki kell küldeni Szerovot a Volga-Don-csatornához. Kérdezem Kruglovot, mi a helyzet. Hiszen a Volga-Don-csatorna Rjasznoj miniszterhelyettes alá tartozik.[25]

[23] A Volgai (ma: Zsiguli) vízerőművet 1950 augusztusában kezdték el építeni a SZU MVD szakembereinek tervei alapján a mai Togliatti (akkori Volgai Sztavropol) város közelében. Kifejezetten ennek létrehozására a SZU MVD szervezetén belül létrehozták a „Kujbisevgidrosztroj" trösztöt. Szerov 1952. január 29-től február 7-ig tartózkodott a létesítményben, a munka haladásának ellenőrzésére. A Volgai vízerőmű egyébként majd csak 1957-ben készül el teljesen.

[24] Szerovnak 1952. március 4-én kellett újra visszamennie a Volga partjára. Öt napot tölt el az építkezésen, próbál eligazodni a Kujbisevgidrosztroj vezetője, Ivan Komzin elleni vádaskodásokban. Komzin kiváló szakember volt, frontot megjárt hadmérnök, de egyenes és sarkos, senki elől meg nem hátráló ember. Ivan Vasziljevics például tudatosan figyelmen kívül hagyta, hogy a városi pártbizottság behívatja, az építészek pártaktivista értekezletén pedig nekiszegezte a kérdést a városi pártbizottság első titkárának: „Téged ki hívott ide?" Szerov becsületére legyen mondva, hogy értékelte Komzin emberi nagyságát, nem hagyta, hogy bántsák. Később Komzin tábornok a Szocialista Munka Hőse lesz, felépít még öt vízerőművet, beleértve az egyiptomi Asszuáni vízerőművet is, hat hőerőművet, valamint üzembe helyez több mint harminc nagyüzemet.

[25] A SZU Minisztertanácsának 1952. március 8-i határozata és a SZU MVD 1952. március 10-i utasítása alapján Szerovot a Volga-Don-csatorna és a Cimljanszki vízerőmű építkezésére vezénylik, a „Volgodonsztroj állandó irányítására", addig, amíg az objektumot üzembe nem helyezik. A „munka felerősítése" céljából kiküldenek még vele 16 másik MVD-munkatársat is.

Ő pedig azt feleli: „Valami olasz (de szovjet állampolgár) vízerőműmérnök azt írta Sztálin elvtársnak, hogy 1952-re semmiféle Volga-Don-csatorna nem lesz, mivel az építkezés rosszul halad, a Volga és a Don összekötésének több évszázados álma nem fog megvalósulni stb. Szóval, felzaklatta Sztálin elvtársat. Mindenkit behívatott magához, mindenkit alaposan leszidott, azt mondta, „Ki kell küldeni oda Szerovot, az építkezésnek 1952. június 1-jéig meg kell valósulnia!"[26]

Mit tehetek, mennem kell...

Mivel a Minisztertanács határozatában az állt, hogy „kiküldeni Szerov elvtársat a Volga-Don-csatorna építésének befejezéséig", alapos csomagolásba kezdtem.

Megérkeztem Kalacsba, a Volga-Don-csatorna igazgatóságára, berendezkedtem, még aznap este meghallgattam a Volga-Don-csatorna építkezése főigazgatóságának vezetőjét, Rappaport*[27] vezérőrnagyot és a főmérnököt, Zsuk* vezérőrnagyot.

Felszólaltak az objektumok vezetői, a Cimljanszki vízierőműközpont vezetője, a zsilipek vezetői stb. Csak hebegnek-habognak, senki sem mondja meg, hogy teljesítik-e [a munkát] határidőre vagy sem. Valami bizonytalanság lett úrrá rajtuk. Hivatkoztak az időjárásra, hogy márciusban két hetük elveszett, esőzések vannak, a gépek állnak, sok a törés stb.

Amikor megkérdeztem tőlük, mennyit kell még kiásni a csatornából, akkor kiderült, hogy a 48 kilométerből hátravan még 14, ahol még senki sem járt, érintetlen a föld, egy kapavágást sem tettek rajta. Vagyis úgy áll, hogy 4 év alatt kiástak 32 kilométert, a maradék két hónap alatt meg ki kellene ásni 14-et.

Elszörnyülködtem. Kérdezem tőlük: „Hány zsilip készült el?" A tizenkettőből egy sincs készen, nem készültek el a szivattyúállomások sem. Ekkor már magamon kívül voltam.

Kérdezem tőlük: „Mégis, mit csináltak négy éven át?" Ötölnek-hatolnak, hatalmas számokat neveznek meg, hogy mennyi földet kellett megmozgatni. Kérdezem tőlük: „Összességében mennyi maradt hátra a Volga-Don építkezés munkálataiból?" Mire azt mondják: „Körülbelül az egy harmada – de a zsilipeknél lesz a legfelelősségteljesebb a munka: a berendezések beépítése, elektromos vezetékek lefektetése, az egész szerkezet beállítása".

Mennyi [időre] van szükség a munkálatok befejezéséhez? „Legalább másfél év" – válaszolja főmérnök, Zsuk, hozzáteszi: „Írni kell Sztálinnak, hogy hosszabbítsa meg másfél évvel a határidőt!"

A hajam égnek áll. Szétzavartam az értekezletet, megszólalni sem tudtam. Csak annyit mondtam: „Holnap kimegyek a helyszínre".

Másnap körbejártam szinte az egész építkezést, Cimljanszkon kívül. A munkálatok rosszul folynak, a sittesek itt-ott szöszmötölnek, de nem dolgoznak rendesen. Kérdezem tőlük: „Miért állnak?" Azt felelik: „Nem hozták meg az anyagot". „Miért nem hozták meg?" „Nem tudnak járni a teherkocsik, nagy a sár." „Akkor miért nem hozzák traktorokkal?" „Nem gondoltunk rá". Mit lehet itt tenni?! Legfeljebb megőrülni!

Este, amikor hazaértem, össze voltam törve, fáradt és dühös voltam. Rappaport és Zsuk ugyanebben a házban lakik, ahol engem is elhelyeztek. Rappaport, látva a hangulatomat, úgy döntött, hogy eltűnik.

Azt mondja ez a ravasz ördög: „Engedje meg, hogy átköltözzem egy másik házba, hogy ne zavarjam itt önt!" Mondom neki: „Nem zavar, egyébként mindig szükségem van magára. Üljön le, írja meg az utasítást, hogy a sitteseket huszonnégy órás munkára vezényeljük ki!"

Hiszen van itt 67.000 sittes. Hegyeket lehetne elhordatni velük. Az építési területeket éjszakai kivilágításnál is fel lehet szerelni. Minden objektumhoz oda kell állítani a főigazgatóságról egy-egy felelős mérnöktisztet. Az építkezés menetéért a saját területén mindegyik a fejével fog felelni.

Rappaport megpróbálta jelenteni, hogy a főigazgatóságon a mérnökök tervezéssel, elszámolással, statisztikával vannak elfoglalva. Utasításba adtam, hogy ezt most hagyják abba, a műszaki tervezőket vigyék ki az objektumokhoz. Az elítélteknek adjanak jó ellátást, ruházatot, szerszámokat. Felelősséggel ruházni fel egy-egy értelmesebb munkást, hogy legyen megfelelő az anyag és technikai ellátás, üljön egész nap a telefon mellett, a nevemben meg a miniszter nevében telefonálgasson, sajtolja ki a szükséges berendezéseket, [olvashatatlan] stb., az eredményt jelentse nekem, én pedig meg fogom tenni a szükséges intézkedéseket.

Éjjel legépelték az utasításomat... és eljuttatták azokhoz, akiknek meg kell valósítaniuk. Másnap körbejártam a lágereket, hogy beszéljek a sittesekkel, pedig voltak éppen elegen, ahogy már mondtam is, úgy hatvanhétezren. Egy lágert három óra alatt jártam be, az emberek hangulata egész jó. Az utasításomat ismerik.

Ugyanebben a lágerben, amikor elindultunk az autóm felé, elmentünk a barakk mellett, amelyikben a szemle elején beszélgettem az emberekkel. Ott áll egy csoport sittes, dohányoznak. Azt mondja az egyik: „Nem akármi ez a parancs, látszik, hogy ez a Szerov kemény ember". Egy másik hozzáteszi: „Azt mondják, olyan, mint a vihar, ne kerülj bele, mert megjárod!" A harmadik: „Szívesen megnézném magamnak!"

Mivel éppen odaértem hozzájuk, középre léptem, ehhez a harmadikhoz fordulva azt mondtam: „Na, akkor most megnézhetsz magadnak!" Ő pedig minden zavar nélkül azt mondja: „Magát már láttuk, tábornok polgártárs, maga bent járt nálunk, mi pedig Szerovról beszélünk".

Elnevettem magam, azt mondtam: „Én vagyok Szerov". Mindannyian barátságosan elnevették magukat. Vagyis az derült ki, hogy ők Rjasznojt [olvashatatlan]. Különben tetszett a hozzáállásuk, megígérték, hogy dolgozni fognak.

A női lágerekkel viszont rosszul áll a helyzet. Elkanászodtak, férfiakkal álltak össze, dolgozni nem akarnak, verekednek, szitkozódnak. Ráncba kell szedni őket, hiszen ők is vannak vagy tízezren.

[26] A Don és Volga – vagyis a Fekete-tenger és Kaszpi-tenger – hajózható csatornával való összekötésének terve több évszázaddal ezelőtt született meg. A XVI. században a török szultán, II. Szelim már megpróbált ilyen csatornát ásatni, ez azonban meghaladta 22 ezres seregének erejét. Újabb kísérletre I. Péter idején került sor, de az is sikertelenül zárult. A szovjet mérnökök által kidolgozott terv megvalósítása 1948-ban kezdődött. Ki kellett termelni 150 millió köbméter földet, le kellett rakni 3 millió köbméter betont, megépíteni 13 zsilipet, 3 nagyteljesítményű szivattyúállomást és egy sor más építményt. A csatorna átadására 1952. június 1-jén került sor.

[27] Helyesen: Rappoport.

EGYSZER CSAK ÁTSZAKADT EGY GÁT...

Zsuk ma beszélgetés közben azt mondja: „Ivan Alekszandrovics, azt hiszem, június 1-jére sehogy sem fog összejönni a Volga-Don-csatorna üzembe állítása, ezért ezt jelenteni kéne Sztálin elvtársnak, kérni egy fél év haladékot".

Magamban pedig ezt gondolom: éppen most jött ki a Minisztertanács határozata, Szerov pedig kitér előle. Erre ösztökél Zsuk a főmérnök. Márpedig tudtam, hogy Sztálin elvtárs tiszteli Zsukot, csak azt nem tudom, miért. Nekem ő csak egy akaratgyenge adminisztrátornak tetszett, de láthatóan nem volt rossz vízmérnök.[28]

Mondtam neki, hogy „most nem ezen kell gondolkodni". Kiadtam feladatba, hogy vizsgálják felül az összes határidőt, jelöljenek ki újakat, amelyek reálisabbak, figyelembe véve a június 1-jei átadást, annak megfelelően, ahogyan az a kormányhatározatban szerepel.

Elmosolyodott és azt mondta: „Előttünk áll még 12 zsilip elárasztása. A Moszkva-Volga-csatorna építésénél minden egyes zsilip elárasztását két hétig csináltuk, egy még így is átszakadt. A vizet fokozatosan kell ráengedni, úgy a gát megmarad, egyébként pedig átszakad". Mondom neki: „24 hétre van szükség, vagyis egy fél évre". Zsuk azt feleli: „Igen".

Mondom neki: „Zsuk elvtárs, fejezze be az efféle beszédet, különben visszaküldöm Moszkvába, kinevezem főmérnöknek Russzót (a minisztérium főigazgatóságának helyettes vezetőjét)!" Zsuk elhallgatott. Kérnem kellett Russzótól egy hidrotechnikai könyvet, amelyet éjszakákon át olvastam, mivel hidrotechnikai ismereteim nem voltak. Ezen kívül megismerkedtem a tervekkel, a tervrajzokkal, a következőt derítettem ki: 1950-ig a munkálatok lassan folytak, 1950 decemberében kijött a SZU Minisztertanácsának határozata arról, hogy a SZU MVD-nek 1952 tavaszán be kell fejeznie [az építkezést]...[29]

Egy hét múlva üzembe helyeztük a Kalacsovi szivattyúállomást, elkezdtük feltölteni a víztározót, vagyis szivattyúzni kezdtük a Don vizét a víztározóba. A szivattyúállomáson a

[28] Sztálin valóban nagyra értékelte Szergej Zsukot mint elsőrangú szakembert és szervezőt. Annak ellenére, hogy kétes múltja volt (Kolcsaknál szolgált, 1931-ben ellenforradalmi tényekedésért letartóztatták), Zsuk elképesztő karriert futott be: a Belomor-Balti-csatorna építkezésén végzett élmunkájáért szabadon engedték a lágerből, Lenin-renddel tüntették ki (1933), felvették szolgálatra az OGPU-NKVD-MVD-be. Ő vezette a legfontosabb hidrotechnikai létesítmények építését: a Moszkva-Volga-csatornáét, valamint a Kujbisevi, a Rinszki, az Uglicsi vízerőművekét. 1942-től az NKVD-MVD „Gidroprojekt" intézetének igazgatója, akkor kapta a hadmérnöki vezérőrnagyi rangot is. Kétszeres Sztálin-díjas, a SZU Tudományos Akadémiájának akadémikusa.
Amint Sztálin titkárságának látogatási naplójából kitetszik, Zsuk tizenötször (!) járt bent Sztálinnál, ebből legalább hat alkalommal a Volga-Don-csatorna ügyében. A csatorna 1952-es sikeres átadásáért megkapta a Szocialista Munka Hőse kitüntetést. Halála után a Kreml falánál temették el, az általa létrehozott „Gidroprojekt" pedig mind a mai napig az ő nevét viseli.

[29] A SZU Minisztertanácsának 1950. december 27-i, Sztálin aláírásával ellátott határozatáról van szó, amely a Volga-Don-csatorna építéséről és a Rosztovi és Sztálingrádi területek földjeinek öntözéséről szól. A dokumentum szerint az építkezés határidejét két évvel lecsökkentették, a határozat azt írta elő, hogy a munkálatokat 1952 tavaszáig be kell fejezni.

gátat még a tél folyamán befejezték. Sürgetni kezdtem Kalacsnál a 12. zsilipet, hogy mihamarabb üzemeljék be, mivel az esik legközelebb a Donhoz. A dolog jól haladt.

Úgy három nap múlva, miután a víztározót rendesen feltöltöttük vízzel, a vízszint a gátnál elérte a 4 méteres magasságot, a víztározóban volt már vagy 3 millió köbméter víz, úgy döntöttem, kipróbáljuk a 12. zsilipet, vagyis, hogy ráeresztjük a vizet, mivel már régóta áll, a földet még az ősszel ráterítették. Zsuk legalábbis ezt jelentette, kijelöltem a másnap reggelt a start előkészítésére.

Aztán este 11 órakor felhív az építkezés ügyeletese és jelenti: „Átszakadt a Kalacsovi víztározó, a víz ½ köbméter per másodperc sebességgel áramlik". Gyorsan kocsiba ültem Zsukkal, irány a helyszín. 15 perc múlva megérkeztünk, látom, hogy 10-15 sittes lapáttal hajigálja egyik helyről a másikra a földet, a homokot, a szakadás pedig, amelyen áramlik ki a víz, egyre nagyobb és nagyobb lesz.

Dühös lettem, mert nem tudtam, mit csináljak. Kérdezem Zsuktól: „Miért szakadt át?" Azt feleli: „Úgy látszik, amikor földdel terítették be a gátat, a földdel együtt havat is döngöltek bele. A hó elolvadt, a helyén űr maradt, a víz pedig nem szereti az űrt, betört oda. Tartok tőle, hogy átszakítja az egész gátat és elmossa".

Kérdezem tőle: „Maga hol volt akkor, főmérnök elvtárs, amikor föld helyett havat raktak a töltésbe?" Ő csak hallgat. Kérdezem tőle, hogy most mi a teendő (miközben a víz egyre jobban árad kifelé). Zsuk azt feleli: „Ki kell nyitni a zsilipkapukat a Doni állomáson, visszaengedni a vizet a Donba, levinni a vízszintet 2-3 méteres magasságra!"

Kérdezem tőle, mennyi időre lesz szükség ahhoz, hogy ismét feltöltsük a kellő szintre. Azt feleli: „A gát rendbe hozása után másfél-két hónapra". „Szóval, akkor megint nem lesz kész június 1-jéig a Volga-Don-csatorna?" Azt feleli: „Halasztást kérünk".

Ó, az aljas, hogy tépi még az idegeimet ebben a válságos pillanatban is! Én pedig csak állok ott, mint egy hülye, nem tudom, mit tegyek. Kérdezem a szivattyúállomás vezetőjét. Ő azt mondja: „Ide kell irányítani 15 teherkocsit, hogy hordjon ide murvát!" Kérdezem Zsukot. De ő teljesen elvesztette a fejét.

Azonnal odaküldettem 15 dömpert a szivattyúállomáshoz a gátszakadás elzárására. Naphosszat ott robogott nálunk 250-300 dömper, amelyek homokot szállítottak az egyes zsilipekhez.

Megjött a 15 teherkocsi, beleöntötték a murvát a gátszakadásba, az áramlás viszont már erős volt, nagyjából 1 köbméter per másodperc, amikor egy kocsival beleöntünk, a víz azonnal felkapja és elsodorja. Fogalmam sincs, mit tegyek.

Kérdezem Zsukot, aki már teljesen meghibbant, azt mondja: „Miniszterhelyettes elvtárs, nem vállalom tovább a felelősséget a gát állapotáért, teljesen el fogja vinni a víz. Ezt hivatalosan jelentem önnek". Mekkora egy idióta!

Összeszedtem magam, amennyire csak tudtam, nyugodtan mondtam neki: „Azt mondja meg, mivel tömjük be a lyukakat, mert a homokot elviszi a víz", mire ő elgondolkodott, és azt mondta: „Újra kellene hozatni néhány kocsinyi nagy követ, aztán néhány tucatnyi kocsi murvát, aztán jöhet a homok!"

Én pedig mondom neki: „Most pedig menjen az ördögbe!" Mire elment. Én azonnal utasításba adtam, hogy hordjanak oda követ, murvát, meg 50 kocsi homokot.

Megjöttek a kocsik a kővel. Ahová leöntötték, a víz ott lassabban folyt, oldalról viszont elárasztotta. Ekkor összevártam öt kocsit, sorba állíttattam őket, egyszerre öntötték ki a követ. Az áramlás szűnni kezdett. Aztán ugyanígy sorba állíttattam a kocsikat a murvával is, azok ki is öntötték. Elindultak homokért, de a szivattyúállomás felhajtójánál összetorlódott vagy száz kocsi, nem tudtak áthaladni. Mindenki ordibál, káromkodik, egészen berekedtek tőle, de értelme semmi. Be kellett avatkozzak. Elkezdték leszórni a homokot.

Megvirradt. Hála istennek, úgy tűnik, megoldottuk! Este 11-től reggel 7-ig 780 kocsinyi kővel és homokkal sikerült betömnünk ezt az átkozott lyukat! Ott hagytam felelősnek Russzót, én pedig elmentem reggelizni és pihenni egy kicsit. Ilyen a víz!

Reggeli közben Zsuk azt mondja: „Jó, hogy nem vesztette el a fejét, különben minden odalett volna". Én persze elvesztettem a fejem, mivel nem ismertem ezeket a módszereket. Zsuk aztán elmesélt egy hasonló esetet, amely a Moszkva-Volga-csatornán történt. Ott a gátszakadásba egy homokkal megrakott uszályt állítottak, amelyet elsüllyesztettek, ott is hagyták a vízben. Rappaport fél elém kerülni, másutt reggelizik és ebédel...

Este, amikor lefeküdtünk aludni, felhív telefonon Berija titkára, Muhanov*, azt mondja: „Bejelentés érkezett hozzánk a Volga-Don-csatorna gátszakadásáról, arról, hogy elvitte a víz a gátat stb." Megkérdeztem tőle: „Ki jelentette?" Nem mondta meg, viszont tovább kérdezősködött: „Szerov, miért nem jelenti, azonnal tegyen jelentést!" Mondom neki: „Kapcsoljon be hozzá, én magam mondom el neki, jobb, mintha hallomásból tudja!"

Eleinte Berija ordibálni kezdett velem: „Mi van ott nálad, miért nem jelented?" Én nyugodtan elmeséltem, mi történt, hogy mindent elhárítottunk, aztán mondom neki: „Le akarja-e váltani Zsukot?" Berija azt feleli: „Nem kell. Ő maga írt ellened Sztálin elvtársnak". Micsoda gazember!

Aztán felhívott Krilov, nyugtalankodik, Berija leszidta, ő pedig semmiről sem tud stb. Elmeséltem neki, hogy már mindent elhárítottunk. Azt mondja: „Írja meg, én pedig jelenteni fogom!" Lebeszéltem róla, mert így csak rosszabb lesz. Többé nem fordult elő ilyesmi nálunk.

Zsuk aztán azt mondta nekem, hogy nyilván burokban születtem, mert a víztározónál a gátszakadás a hidrotechnika elkerülhetetlen katasztrófájával fenyeget, nekünk pedig sikerült ezt elkerülnünk. Mindezek után meggyőződtem róla, hogy a vízmérnökök szigorúan a tudományos álláspont szerint járnak el, ilyen esetekben semmi ettől eltérőt nem engednek meg, vagyis a baleset elkerülésének legegyszerűbb módját választják: leengedik a vizet, hogy csökkentsék a nyomást.

Ugyanakkor a munka során éppen a tudomány ellenében cselekszenek. A tudomány azt mondja nekik, hogy a gát alapozásához jó minőségű murvát kell használni, nem hóval keverve, aztán alaposan ledöngölni – ők pedig megszegik ezt a szabályt. Ezért szakadt át a gát.

„A FEJÉVEL FOG FELELNI!"

Már beköszöntött a május. A dolgok jól haladtak. A zsilipeknél megkezdődött a berendezések beépítése. Kimegyek, felvidulok: „Befejezzük a csatorna ásását".

Lépegető exkavátorok dolgoznak, amelyeknek kanala egyszerre 14 köbméter murvát tud felvenni. Az emelőkarja 48 méter hosszú, árammal működik. A lágerekben is minden rendben van, a nőket rávettem a munkára. Gyeptéglákkal fedik be a zsilipek és a szivattyútelepek körüli töltést.

Gyűlést tartottunk az elítéltekkel. Megígértem nekik, hogyha mindent jól megcsinálunk, a Kormány elé terjesztem a javaslatot, hogy a legjobbakat a jó munkájukért engedjék szabadon, a kiválóakat pedig tüntessék is ki.

Ez hihetetlen emelkedést eredményezett a munkamorálban. De innen sem hiányozhattak a gazemberek. Az egyik lágerben egy örmény sittes beszervezett két orosz „Iványt", röplapokat kezdtek terjeszteni: „Miért tesszük tönkre az egészségünket?", „Tedd le a munkát!" stb. Azonnal elhatároztam, hogy ennek véget vetek.

A gyanú ráterelődött az egyik terjesztőre. Kihallgattam. Beismerte, terhelő vallomást tett az örményre. Behívattam, alaposan megszorongattam, erre ő is beismerte. Kiderült, hogy állítólag lopásért ítélték el, gyakorlatilag azonban, amíg szabadlábon volt, szovjetellenes agitációval foglalkozott.

Gondolkodóba estem, mit tegyek. Hiszen a rühös bárány az egész nyájat megfertőzheti, úgyhogy meghagytam, hogy folytassák le a nyomozást, ítéljék el, irányítsák át egy másik lágerbe...

Az építészek azért sem tetszenek nekem, mert az a szokásuk, hogy „csináljuk meg a lényeget", ami kisebb elvégzetlen dolog marad körülöttük, arra azt mondják, hogy „majd később megcsináljuk". Csakhogy amikor ránézek ezekre az elvégzetlen dolgokra, ha kicsik is, bántják a szememet, mert minden úgy néz ki, mintha rosszul lenne megcsinálva. Mások a fogalmaink. Szóval, elromlott a hangulatom.

Amikor a zsiliptől visszaértem az igazgatóságra, összehívtam a mérnököket, de ekkor megszólalt a telefon. Fölvettem a kagylót: „Moszkvából hívják". Mivel Tarabanovot percenként hívták Moszkvából, a „Gidroprojekttől", átadtam neki a kagylót.

Tarabanov hirtelen felállt, sürgölődni kezdett, majd azt mondta: „Önt keresik, tábornok elvtárs!" Fogtam a kagylót, Poszkrjobisev szólt bele: „A Gazdával fog beszélni". Felkészültem rá, hallgattam.

Felhangzott a szokásos, halk „Igen". Mondom neki: „Hallgatom, Sztálin elvtárs". Ő köszönt, és azt kérdezi: „Hogy halad a Volga-Don-csatorna építése?" Azt feleltem, hogy egyelőre nincs mivel dicsekedni, felsoroltam, mi ad okot nyugtalanságra: a cimljanszki zsilip, meg Kalacsban sincsenek készen a zsilipek.

Éppen a zsilip vízáteresztéséről akartam beszélni, amikor Sztálin hirtelen hangnemet váltott, azt mondta: „Készüljön el határidőre a Volga-Don-csatorna, a fejével fog felelni érte! Telekürtölték az újságok a világot, hogy megvalósul a több évszázados álom, hogy össze lesz kötve a Volga és a Don, valójában pedig hazugság az egész" – és letette a kagylót.

Fel voltam dúlva. Hiszen nem én kürtöltem tele a világot, hanem az újságok, két éven át nem én „irányítottam" az építkezést. Én csak úgy csöppentem bele, mint [Pilátus a krédóba]. Barabanov* a székén feszengett, alig volt magánál. Mondtam neki, hogy több figyelmet fordítson a zsilipre, mert rosszul végződhet a dolog.

Amikor megérkeztem Kalacsba, elmondtam Rappaportnak és Zsuknak a Sztálinnal folytatott beszélgetésemet, meg az építkezésen tapasztalható rendetlenséget is. Most viszont már érzik, hogy az én felelősségem nagyobb, mint az övék, úgyhogy egészen nyugodtan fogadták az egészet.

Felhívtam Kruglovot, mondtam neki, hogy tudja meg, mi volt az oka ennek a telefonhívásnak. Én magam három napon át ennek a kellemetlen beszélgetésnek hatása alatt voltam. A következőket gondoltam: egész életemben dolgozom, a lehető legjobban igyekszem, nem szeretem, amikor taszigálnak, ráadásul még ijesztgetnek is. Tudom én magamtól is, mit kell csinálnom. Egyszerűen sértő!

Hiszen egyszerűbben is csinálhattam volna: miután megismerkedek az építkezés menetével, írok egy részletes jelentést a KB-nak, hogy a befejezéshez szükség van még fél évre, odaadtam volna aláírásra a kedvenc Zsuknak, Rappaportnak, én magam is aláírtam volna, akkor ezt el kellett volna fogadniuk. Akkor kapott volna érte Kruglov meg [Rjasznoj], de nem én. Most pedig emberfeletti erőfeszítéseket kell követelnem magamtól is, a beosztottjaimtól is, hogy kihúzzuk a csávából az építkezést.

Úgy látszik, én már csak ilyen szerencsétlen ember vagyok. Nem örülök neki, hogy ebbe a minisztériumba küldtek. Lehetnék a hadseregnél, parancsnoki beosztásban, kevesebb idegem menne rá. Most viszont már nincs mit tenni. Az idő meg halad...

Borzalmas hangulatban vagyok. Egyre azon őrlődtem, vajon miért ilyen Sztálin elvtárs jelleme. Hiszen a háború alatt is, utána is nem egyszer találkozhattam vele, többször is kettesben lehettem vele...

TÖRTÉNELMI ÖSSZEFOGÁS

Május 15. Két hét maradt a végéig. Ma és holnap befejezzük a zsilipek és a fenék feltöltését és kotrását. El fogjuk árasztani a víztározót.

Megbeszélést folytatok Zsukkal, aki azt mondja: „A vizet lassan kell ráereszteni a zsilipekre, mindegyikre legalább két-két napot kell szánni". Mondom neki: „15 nap maradt hátra, 10 zsilipet kell elárasztani. Honnan vegyünk még öt napot?" Hallgat. Rappaport is hallgat.

A következő napra elrendeltem két zsilip azonnali elárasztását...

Elárasztottunk két zsilipet, éjszakára ügyeletest állítottunk melléjük, dömpereket és embereket, hogy azonnal meg tudják szüntetni a gátszakadást. De úgy látszik, az egyengetésnek meglett a hatása. A víz sehol sem szivárgott át.

A következő három napon elárasztottunk még öt zsilipet. Minden rendben zajlott. Az egyik zsilipnél át akart törni a víz, de a szakadást azonnal betömték. Zsuk persze megint előállt az elméletével, hogy én burokban születtem.

Május 30-án elárasztottuk az utolsó két zsilipet is. Csak az első és a második zsilip közötti terület maradt elárasztatlanul, ahol egyesülnie kell a Volga és a Don vizének.

Előző este felhívtam a sztálingrádi területi párttitkárt, I. T. Grisint, azt mondtam neki: „Ha meg akarod nézni, hogyan egyesítjük a Volgát a Donnal, gyere ide!" Grisin az építkezés során segített és támogatást nyújtott. Azt felelte: „Feltétlenül. Magammal viszem a végrehajtó bizottság elnökét, filmeseket, tudósítókat is". Nem tanácsoltam neki, hogy filmeseket is hozzon.

Elfelejtettem leírni, hogy három nappal ezelőtt eljött hozzám egy szobrász, Vucsetyics*, megkért, hogy menjek ki megnézni, hogyan állította föl az általa készített monumentális Sztálin-szobrot az első zsilip mellett. A szobor felső részét – a fejet – már befejezte, most pedig leleplezi az egész alakot, nekünk pedig el kell döntenünk, rendben van-e vele minden.

Kimentünk. Megérkeztünk, motoros hajóra ültünk, elindultunk a Volgán. Mentünk vagy 3 kilométert, megnéztük. Úgy tűnt, Sztálin elvtárs alakja nem Sztálingrád felé fordul, hanem oldalra. Közelebb mentünk – és valóban, a fej nem a város felé fordul.

Mondom Vucsetyicsnek: „Valahogy gondatlanul állította fel". Ő pedig habogva azt mondja: „Ivan Alekszandrovics, nagyon jó, hogy észrevette". Mondom neki: „Persze, hogy jó, agyonütnek miatta bennünket". Ő mosolyogva azt feleli: „Jöjjenek holnap ugyanebben az időben, Sztálin elvtárs Sztálingrád felé fog nézni!"

Őszintén szólva kételkedtem ebben. „Na, jól van, holnap újra kijövök" – és elköszöntünk egymástól. Másnap aztán meggyőződhettem róla, hogy a fej tényleg Sztálingrád felé fordul. Micsoda varázslók!

Hiszen az egész alak 20 méter magas, a fej több mint 3 méteres, a súlya több mint 10 tonna, hogy miként fordították el, számomra titok maradt, bemászni az alak belsejébe pedig nem volt időm.[30]

Eljött május 31. Úgy döntöttem, hogy nem június 1-jén, hanem a határidő előtt egy nappal egyesítem a Volga és a Don vizét. Kimentünk a helyszínre, mindent átnéztünk. Megmutattam Grisin elvtársnak néhány zsilipet. Jelentették, hogy az emberek, akik a Volga felől a hárítógátat át fogják vágni, készen állnak, készenlétben van az exkavátor is.

A következőben állapodtunk meg: mindkét oldalról figyelni fognak engem, amikor meglengetem a sapkámat, a zsilip felől átvágják a [hárítógátat], a Don vize elindul az első zsilip felé, aztán az első zsilipnél is átvágják a hárítógátat, a Volga vize elindul szembe a Don vizével. Mindkét oldalon összegyűlt 200-300 ember, többek között a helyi falvak lakói is.

[30] J. Vucsetyics 33 tonnás Sztálin-szobrát, amelyet a Volga-Don-csatorna bejáratánál állítottak föl, különleges, természetes rézből öntötték, amelyet külön megrendelésre bányásztak ki. Ez volt a vezér legnagyobb emlékműve, amelyet a földkerekségen valaha is állítottak: a talapzattal együtt 54 méter magas volt (ebből maga a szobor 24 méter). 1961-ben a szobrot lebontották, 1973-ban ugyanarra a talapzatra felállítottak egy Lenin-szobrot, amely ugyancsak Vucsetyics munkája volt.

Meglengettem a sapkámat, mire a víz elindult a zsiliptől. Az első zsilipnél egy traktoros léket vágott a hárítógátba, mire a víz előbb csak kisebb patakokban, aztán 10 perc múlva egész folyóként ömleni kezdett.

A két folyó vizének egyesülése a legdiadalmasabb pillanat volt, az emberek a vízbe ugráltak, amely, meg kell, mondjam, elég zavaros volt, vízbe dobták a trikójukat, lökdösték egymást, nevetgéltek, kiáltoztak: „Hurrá!" A helyi hatóságok gratuláltak a befejezéshez, elmentek, az én szívem azonban nem volt vidám. Hogyan fogják mindezt Moszkvában fogadni?

Hazamentem, megírtam a beszámolót az alapvető munkálatok befejezéséről, a Volga és a Don egyesítéséről, elküldtem a KB-nak. A beszámolóban kértem, hogy néhány elítéltet tüntessenek ki, másokat engedjenek szabadon. Kruglovnak szóban számoltam be minderről. Ő azt mondta: „Egyelőre maradj ott!"

Másnap a *Pravdá*-ban fénykép és egy sztálingrádi tudósító kis cikke jelent meg a folyók egyesítéséről.

Felhívott Kruglov, ismét gratulált, azt mondta, „Hamarabb is jelenthetted volna, hogy egyesíted őket, akkor nagyobb zajt csaptak volna körülötte, odafönt is hamarabb tudtak volna róla, most viszont valahogy hallgatnak a dologról". Lehet, hogy igaza van.

De ki tudhatta, hogyan kellene beállítani? Nekem sose voltak hivalkodó céljaim. Ha megbíztak valamivel, lehet, hogy nehezen, de megcsináltuk, ezzel, úgy tetszett, rendben is van a dolog.

Eltelt öt nap, nekem pedig senki még csak azt se mondja, hogy „köszönöm", se azt, hogy „köpök rá", Moszkvába pedig, úgy látszik, nem mehetek vissza. Ügyhogy ülök, azon gondolkodom, hogy lehet, megbüntetnek amiatt, mert önkényesen egyesítettem a Volgát a Donnal.

Na, végre! Június 7-én felhívott Kruglov és azt mondta: „Csináld meg a felterjesztést, kit akarsz az elítéltek közül kitüntettetni, kit szabadon engedtetni, állítsd össze a névsorokat, gyere haza!" Hála istennek, döntöttek.

Két nap alatt gyorsan megcsináltam az egészet, mivel vázlatosan már megvolt, visszarepültem Moszkvába. Kruglov átnézte a felterjesztéseket, rábólintott, azt mondta: „Azt mondták, téged is fel kell terjeszteni a Szocialista Munka Hőse kitüntetésre, mivel már a Szovjetunió Hőse vagy, de lehet, hogy most a Lenin-rendre korlátozódunk". Mit mondhattam erre: semmi gond.

Úgy látszik, irigységből nem tudott felterjeszteni, miközben én felterjesztettem Zsukot, Barabanovot, Alekszandrovot* meg két exkavátorkezelőt a Szocialista Munka Hőse címre, mindannyian meg is kapták.

Na, jól van, az a lényeg, hogy befejeztük, ráadásul sikeresen. A kitüntetésekről szóló határozat gyorsan kijött. Mindenki megkapta, én is a Lenin-rendet.[31] A javaslataimmal egyetértettek. Több száz elítéltet idő előtt szabadon engedtek, több mint százat kitüntettek.

A legjobban azzal voltam megelégedve, hogy sok elítéltet is kitüntettek, azokat pedig, akik tényleg becsülettel dolgoztak, idő előtt szabadon engedték. Ennek megfelelően instruáltam Rappaportot is, hogyan szervezze meg a sittesek szabadon bocsátását. Nagy öröm lesz a sittesek körében. Tényleg jól dolgoztak...[32]

Miután megkaptuk a kitüntetéseket, váratlanul felhívott a KB-tól Malenkov titkára, Szuhanov, kérte, hogy hívjam fel Malenkovot. Felhívtam a kimondhatatlan apai nevű Georgij Makszimilianovicsot.

Azt kérdezi: „Mióta terjeszt fel az MVD kitüntetésre területi párttitkárokat?" Én visszakérdezek: „Kire gondol?" Azt mondja: „Grisin területi párttitkárra".

Mondtam neki, hogy Grisin elvtárs öt éven át segített a Volga-Don-csatorna építőinek, amikor engem megbíztak azzal, hogy állítsam össze a listát, őt is belevettem, nem gondolom, hogy ez rossz lenne. Malenkov: „Na, hogy jó vagy rossz, azt a továbbiakban majd meglátja". Micsoda emberek! Hát mi rosszat tettem?

Na, jól van, mindenkinek nem tetszhet az ember. Úgy látszik, a listákat, amelyeket összeállítottam, a KB-ban nem nézték át, vagy nem nézték át alaposan. Ezért kapta meg I. T. Grisin a Lenin-rendet.

TÁBORNOKI KOMPÓT

Már egy hónapja Moszkvában dolgozom. Éjjel 2-kor váratlanul felhív Kruglov: „Gyere be hozzám!" Lemegyek hozzá, kérdezem: „Mi történt?"

Azt mondja: „Most hívtak a Volga-Don-csatornától, Sztálingrádban vihar volt, a csatorna környékén a villám belecsapott egy tápvezetékbe a tranzisztorállomáson. Ennek következtében a marinovszkojei szivattyúállomás nem szivattyúzza fel a vizet, amely visszacsapott, elönti a szivattyúállomást. Azonnal menj oda!" Ez kellemetlen.

Azonnal elküldettem a pilótákért, én magam gyorsan kocsiba ültem, hazaugrottam egy percre, azután már indultam is a reptérre. A pilóták már melegítették a motort. Beszálltunk, felszálltunk, majd három óra múlva földet értünk.[33]

Hét órakor már a helyszínen voltam. Az összes csőből, amelynek mindegyike 2,5 méter átmérőjű, ömlik a víz a szivattyúállomásra. A szivattyúállomás vezetője dühöng, rohangál, de semmit sem tudnak tenni. Nem tudják lezárni a zsilipeket, hogy megállítsák a vizet: nincs áram.

Gyorsan felmentem a hárítógátra, ott találtam 25 elítéltet meg búvárokat. A búvárok félnek lemerülni, mivel a víz négy méter mélyre lecsap a csöveken át, vagy a rácshoz nyomhatja, vagy azonnal agyonnyomhatja őket...

[31] Az 1952. szeptember 19-i határozat alapján Szerovot Lenin-renddel tüntették ki „a Kormányzat megbízásának, a Volga-Don-csatorna megépítésének teljesítéséért". Vele együtt kitüntették az építkezés 6323 résztvevőjét is; 12-en megkapták a Szocialista Munka Hőse címet, 122-en – a Lenin-rendet, 661-en – a Vörös Zászló Munka-érdemrendet.

[32] Az MVD-nél előkészített, a SZU Minisztertanácsa által 1952. május 15-i határozat értelmében, amely rendelkezett „azoknak az elítélteknek büntetéscsökkentéséről és idő előtti szabadon bocsátásáról, akik különösen kiválóan dolgoztak a Volga-Don vízi út építkezésén", 474 embert idő előtt feltételesen szabadlábra helyeztek, 110-nek pedig jelentősen csökkentették a büntetési tételét.

[33] Szerov a „Glavgidrovolgodonsztroj"-nál bekövetkezett katasztrófához 1952. július 12-én repült el.

Gyorsan megkérdeztem az egyik búvártól: „Miért ültettek le?" Mosolyogva azt felelte: „Hazamentem szabadságra a flottától, Cserepovecbe (kiderült, hogy földim). Iszogattunk a barátaimmal, aztán elindultam haza, a palló sáros volt (a Vologdai területen sok városban tavasszal és ősszel a sáros időben deszkapallót raknak le, azon járnak), jött szembe valami rendőrgóré. Amikor elmentünk egymás mellett, meglöktem a vállammal. Elkezdett ordibálni velem, én meg feldühödtem, elkaptam a vállát, a pallóról beleállítottam a sárba, majd továbbmentem. Ordítani kezdett, odahívott még két másik rendőrt, csak így, hárman bírtak elkapni, aztán a bíróságon azt mondták, hogy megsértettem a hatalom képviselőjét, adtak érte két évet".

Ez a tengerész tényleg akkora darab volt, hogy minden további nélkül „beleállíthatta a sárba" a rendőrt. Megkérdeztem tőle, miként szolgált a flottánál. Kiderült, hogy búvárként. Ekkor azt mondtam neki: „Merülj le, nézz körbe, mondd meg, mit kell tenni ahhoz, hogy megállítsuk a vizet! Ha jól megcsinálod, néhány hét múlva mehetsz haza".

Felvette a szkafanderét, lemerült, aztán felkéredzkedett, lecsavarták a „fejét", majd a sittesekhez fordulva azt mondta: „Vegyétek le gyorsan mindannyian a pufajkát, betömöm velük a rést, akkor a víz eláll!" Kiderült, hogy a zsilipkapu valamennyire leereszkedett, mivel csökkent a nyomás, úgyhogy csak olyan félméteres rések maradtak. Így is tettünk.

Nézzük, az egyik cső már nem folyik, a másik már kevéssé, közben már eltelt 40 perc. 40 percnél tovább a búvár nem dolgozhat. Felhúztuk, kibontottuk, ő meg mereszti ránk a szemét, elkezd káromkodni: „Minek húztatok fel?" Azt mondja, „Előbb végzek vele, aztán húzzatok ki!" Az előbb még félt lemerülni, most meg: „Minek húztatok fel?" Egyszóval, a vízömlés abbamaradt.

Az maradt hátra, hogy visszategyük a helyükre az alapzatokat, amelyeket elsodort a víz – darabjuk 20 tonna –, meghegesztjük az eltört csöveket, kicseréljük a megrongált csöveket, amelyeken 10-15 méteres repedések keletkeztek. Aztán az egészet visszaépíteni, újra üzembe helyezni a szivattyúállomást. Ja, és eltakarítani az állomás környékéről a homokot, amiből több tucat tonnányit hordott ki a víz. Vagyis ha normálisan megy a munka, szükség van két hétre.

Nem akartam idegesíteni Moszkvát ezzel a Volga-Don-csatornával, úgyhogy azt a célt tűztem ki magam elé, hogy négy nap alatt megcsináljuk. Elmentem a lágerbe, összeszedtem 15 brigádot, különféle szakmájú sitteseket, hegesztőket, villanyszerelőket meg földmunkásokat.

Aztán kiderítettem, hogy van köztük egy örmény vasúti hídépítő mérnök is. Összeszedtem, teherkocsira ültettem, majd a baleset helyszínére vittem őket. Mindent megmutattam nekik, azt mondtam: „Mindenki úgy válogassa össze a brigádját, hogy négy nap alatt minden munkát el kell végezni!"

A földmunkások belementek, a hegesztők húzódoztak, de végül azt mondták: „Ha minden kéz alatt lesz, megcsináljuk!", márpedig ez az egyik legfontosabb munka itt. Ha nem lesz alapzat, nem lesz mire állítani és erősíteni a csöveket.

Közben mondtam nekik, hogy rendes srácokat válogassanak össze, hogy aztán szabadon lehessen engedni őket. Azonnal kérdezgetni kezdték, hogy mikor engedem őket szabadon. Azt feleltem: „Ha megcsináltuk, utána két héttel".

Mindannyian elmosolyodtak, de hittek nekem, mivel az építkezés során, ha megígértem nekik, hogy kapnak szabad napot, vagy meglátogathatják a rokonaikat, vagy olyan korlátozásokat vezetek be, amilyenek korábban nem voltak, azt mindig betartottam.

Kérdezem: „Mikorra szervezik meg a brigádokat?" Azt kiabálják: „Egy óra, két óra múlva!" Azonnal parancsba adtam, hogy állítsanak fel a baleset színhelye mellett kétszáz főre sátrakat, ott fognak tudni főzni, aludni, villanyfénynél huszonnégy órában dolgozni is.

Három óra múlva kimentem a helyszínre, égett a kezük alatt a munka. Az örmény mérnök összeszedett egy brigádot, járkált velük, tanácskoztak. Amikor odamentem hozzájuk, ki akart könyörögni belőlem egy hetet. Megismételtem neki: „Négy nap". Megint kérni kezdte az egy hetet, mivel a munka bonyolult.

Úgy tettem, mintha megharagudtam volna, és azt mondtam neki: „Ha még egyszer kéred, akkor csak három napot adok rá, ha nem tudod megcsinálni három nap alatt, találok rá mást". Ekkor elkezdte kérni a négy napot. Végül egész éjszaka, reggelig ott vacakoltam velük, térdig sárban.

Reggel 7-kor érzem: leves illata árad. Bementem a lágerbe...

Odamentem az asztalokhoz, mondom nekik: „Hívják ide a szakácsot!" Az elítéltek érdeklődve figyelik, mi lesz tovább. Jön a szakács, jelentkezik: „Fjodorov elítélt, a szakács". Mondom neki: „Hogyhogy elítélt, mondd azt, hogy Fjodorov, a szakács! Az elítélt csak hivatalos megjelölés, te pedig élő ember vagy, ráadásul szakács". Mindannyian nevetnek.

Mondom neki: „A vendéget szóval jóllakatni nem lehet, adj egy tányér borscsot, kanalat meg kenyeret, enni akarok!" Mindenki futkosni kezdett, helyet keresett, én meg mondom nekik: „Egyenek csak tovább, együtt fogunk enni!"

Na, az elítélteknek ez igazi esemény: egy tábornok együtt eszik az elítéltekkel. Futkosnak össze-vissza, hallom, hogy a szomszédos sátrakban egymást ébresztgetik: „Gyere, nézd meg!" Enni is akarok, hajtani is kényelmetlen őket, úgyhogy szólok nekik: „Hagyjanak már, másképp nem fogok tudni enni!" Na, erre elcsöndesedtek.

Jót ettem, kompótot nem kértem, mert napközben hőség lesz, izzadni fogok tőle. Amikor köszönetet mondtam a szakácsnak, csupa mosoly lett. Én pedig felálltam és eljöttem.

Amikor elmentem az egyik sátor mellett, láttam kitéve rá egy fecnit: „borbély", én pedig már két napja, amióta eljöttem Moszkvából, nem borotválkoztam. Beléptem, odabent rettenetes hőség. Mondom: „Borotválj meg!" A borbély rám mereszti a szemét, azt mondja: „De én sittes vagyok". Mondom neki: „Nem sittes vagy, hanem borbély. Meg tudsz borotválni?", ő pedig: „M... meg". „Na, akkor borotválj!"

A borbély a vállánál fogva elkapta a vendégét, egy ugyanolyan elítéltet, mint ő, lependerítette a székről. Mondom neki: „Fejezd be a borotválását, majd utána elmegy!" „Nem akarja". Így is engedtem el aztán – a fél arcával borotválatlanul.

Amikor a borbély beszappanozta az arcomat, azt mondja: „Tábornok polgártárs, remeg a kezem, félek, hogy megvágom". Én meg neki: „Takard le a váll-lapomat egy

törülközővel, borotválj meg úgy, mint bármelyik vendégedet!" Így is tett, de a keze azért csak remegett.

Valójában pedig tényleg azt gondoltam: akár a nyakamat is elvághatja. Amikor befejezte, kértem tőle meleg vizet, adott, én pedig megmosakodtam. Amikor mosakodtam, újra tömeg gyűlt össze.

Tulajdonképpen direkt csináltam ezt, hogy mutassam, a baleset elhárításának akkora jelentőséget tulajdonítok, hogy nem érdekel semmi sem. Az elkövetkező napokban, ahol a baleset elhárításán dolgoztak, nem egyszer hallottam a hátam mögött: „Itt van az a tábornok…", de nem mondták végig. Hogy mit akarhattak mondani, nem tudom.

A harmadik napon a lágerparancsnok jelentette, hogy teljesen kikészítik már azok, akik a baleset elhárításán akarnak dolgozni. Úgy látszik, híre ment, hogy idő előtti szabadulás várható. Végül is, három és fél nap alatt meghozták a csöveket, mindent összehegesztettek, helyreállítottak.

Eljött a döntő pillanat: kipróbálni, hogyan működik a szivattyúállomás, ami a lényeg, hogyan fognak viselkedni a csövek, amikor az állomás leáll, a csövekben fentről lefelé lezúdul a víz. Nagy vízütések fognak keletkezni, kibírják-e vajon a csövek?

Közben az elektromos hálózatot is visszakapcsolták, a tápvezetéket is helyreállították, majd beindították az állomást. Az állomás azonnal normálisan kezdett működni. Dolgoztak a szivattyúk két órát, ekkor szóltam, hogy állítsák le őket. Néhány perc múlva jöttek a vízütések, glugy, glugy, glugy – és mind a három cső kibírta a terhelést, este már repültem is vissza Moszkvába.[34]

A KASZPI-TENGER LECSAPOLÁSA

A Volga–Don-csatorna után, annak következtében, hogy Rjasznojt Abakumov magához vette, mint a SZU MGB miniszterhelyettesét, engem megbíztak az Sz. I. Zsuk vezette „Gidroprojekt" felügyelésével.[35]

Egyik este bejön hozzám Zsuk, azt mondja: „Hívatnak Sztálin elvtárshoz, a Kaszpi-tenger térképével". Mondom neki: „Készítsen elő egy jó térképet, menjen, aztán jelentse, mik az utasítások!"

Éjjel 2-kor visszaér Zsuk, jelenti: „Sztálin elvtárs azt mondta, hogy javaslatokat kell tenni és számításokat végezni arra vonatkozóan, hogyan és mennyi idő alatt lehetne lecsapolni a Kaszpi-tengert!"

Csodálkozó szemmel nézek rá, ő viszont rám komoly ábrázattal. Aztán végre meg tudtam szólalni, kérdezem tőle: „Na, és maga mit mondott?"

[34] Szerov, miután elhárította a balesetet, annak okait és következményeit, 1952. július 19-én könnyű szívvel elhagyta a Volga–Don-csatornát.

[35] Vaszilij Rjasznojt 1952. február 12-én helyezték át az MVD-től az MGB-hez, ugyanolyan beosztásban, vagyis miniszterhelyettesként. Feladatai egy jelentős része Szerovhoz került át, többek között az említett, Sz. Zsuk irányítása alatt álló „Gidroprojekt" – a SZU MVD hidrotechnikai tervezésének, kutatásának hidrotechnikai létesítmények megépítését célzó igazgatósága – felügyelete is. Sztálin halála után, 1953. március 18-án annak keretében, hogy az MVD megszabaduljon a profiljába nem tartozó funkcióktól, a „Gidroprojektet" átadják a Villamosenergia-központok és Villamosenergia-ipari Minisztériumnak.

Azt feleli: „Azt mondtam, hogy ez lehetséges, de utánaszámolok". Igaz, Mikojan elvtárs is felszólalt, azt mondta Sztálin elvtársnak, hogy hiány van nálunk fekete kaviárból, amelyet az egész világra valutáért exportálunk. Sztálin elvtárs ekkor gyorsan azt mondta Mikojan elvtársnak, hogy „Te kofa szemlélettel gondolkozol, nekünk viszont kőolajra van szükségünk!"

Mindeközben elhangzott: a Volgát elvezetni a Kazah sztyeppékre, a Kura folyót eltorlaszolni, a Kaszpi-tengerbe ömlő többi folyón pedig elgondolkodni, mit lehetne csinálni velük, hogy ne táplálják tovább a Kaszpi-tengert. Minderre két hetet adott. E közlés után semmit sem tudtam mondani Zsuknak, azon kívül, hogy „Na, akkor menjen és gondolkozzon!", de nekem sehogy se fért a fejembe ez az elgondolás. Nos, ha megéljük, meglátjuk!

A napokban bejött hozzám Zsuk, jelentette, hogy napközben bent volt Sztálin elvtársnál, beszámolt a Kaszpi-tengerrel kapcsolatos elgondolásairól. Kérdeztem tőle, mire jutottak? Zsuk azt mondta:

„Előadtam a számításaimat. Ahhoz, hogy kiszárítsuk a Kaszpi-tengert és felszínre hozzuk az Apseron-földszorost, ahol az olaj található, hozzáférjünk a tárolókőzethez, a Volga vizét feltétlenül szét kell vezetnünk a kazahsztáni sztyeppéken. Ehhez csatornák építésére van szükség, ami 4-5 évbe telik és kb. 10 milliárd rubelbe kerül. Ugyanezt kellene tenni az Urál folyóval is, csakhogy annak a vizét nem tudjuk hová elvezetni. El kell vezetni a Tyereket is, amelynek vizét talán öntözésre lehetne használni. A Kura folyót el lehet torlaszolni, de a gátépítés rendkívül költséges lenne, ezen kívül az évek során hatalmas tó keletkezne, amely nagy termőterületet öntene el. Ha sikeresen el is tereljük a folyókat, a Kaszpi-tengert továbbra is táplálni fogják az esőzések, mivel a felülete több száz négyzetkilométer. Viszont a párolgás csak évi 4 centiméterrel csökkentené a víz szintjét. Ha megszerveznénk a víz kiszivattyúzását, és hozzávesszük a párolgást is, akkor is 16-17 évre lenne szükség a tenger kiszárításához".

Sztálin elvtárs meghallgatta, majd azt mondta: „Talán nem éri meg". Ezt mindenki ugyanúgy támogatta, mint azt, amikor azt mondta, hogy „ki kell szárítani".

Magamban pedig ezt gondoltam: „Hála istennek, hogy nem arra a döntésre jutottak, hogy ki kell szárítani!"[36]

MEGINT AZ ARANY

Ismét jártam a Távol-Keleten. Novoszibirszkkel kezdtem, Csitával fejeztem be.[37] Jártam ismét Jakutszkban is, onnan kocsival Csitába, egy olyan útvonalon, amelyen korábban kényszermunkásokat hajtottak „Manyka útján". Ez egy magaslat, amelyen

[36] A Kaszpi-tenger lecsapolása kétségtelenül hatalmas ökológiai katasztrófához vezetett volna. Egyébként tisztán gazdasági megfontolásokból sem lett volna előnyös: nem sokkal korábban, 1949-ben a Kaszpi-tenger fenekéről mindenféle lecsapolás nélkül is elkezdtek kőolajat kitermelni. Egyébként Sztálinnak erről az elgondolásáról semmilyen más forrásban eddig nem lehetett olvasni.

[37] Szerov kiküldetésére 1952. október 16. és 27. között került sor. A SZU MVD 00877 számú rendelkezése alapján körbejárta a Különleges Főigazgatóság trösztjeit és kombinátjait. Egyik feladata az volt, hogy jobbá tegye az aranykitermelés helyzetét, amelynek önköltsége állandóan emelkedett.

a száműzött Manyka háza állt, akinél az arra járó aranyásók megszálltak, a szállásért egy csipetnyi aranyporral fizettek, annyival, amennyi a köldökébe fért. Így szól a népi legenda, habár a forradalmárok számára ez még nem is olyan régi.

Jártam a lénai lelőhelyeken, Bodajbóban stb. Rettenetes fagyok vannak arrafelé, a munkakörülmények nehezek, de mivel jó a kereset, mégiscsak mennek oda, csinálják a dolgukat. Az MVD Különleges Főigazgatósága hatszor-hétszer akkora tervet ad ki színesfém- és aranybányászatra, mint a Lomako-féle Színesfémipari Minisztérium.[38]

[38] Szerov azon állítása, mely szerint az MVD vállalatainak aranykitermelése hatszor-hétszer nagyobb volt, mint a Színesfémipari Minisztériumé, úgy tetszik, nem felel meg az igazságnak. Egy szakember legalábbis így ír erről: „Megszűnéséig (vagyis 1957-ig) a Dalsztroj a Szovjetunió éves aranykitermelésének kb. a 40%-át adta". (http://www.kolyma.ru/magadan/index.php?newsid=51). Vagyis szó sem lehet semmiféle többszörös felülmúlásról. Bár az is lehet, hogy a Dalsztroj az MVD-nek csak egyik olyan része volt, amelyik aranybányászattal foglalkozott, Szerov pedig az összes kitermelésről ír. Összehasonlításképpen: 1949-ben a Dalsztroj aranykitermelési tervét 51,1 tonnában határozták meg, az MVD azonban túlteljesítette ezt a tervet, 52,4 tonna aranyat adott az országnak.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

SZTÁLIN UTÁN (1953-1954)

1953 márciusának elején Sztálint szélütés éri. Utolsó napjait ágyhoz kötve tölti, senkit sem ismer meg, csak hangtalanul mozgatja ajkait. A népek vezére már nem láthatta, milyen arcátlan gyorsasággal fogtak hozzá elvbarátai és tanítványai a hatalom felosztásához.

Sztálin még ki sem lehelte igazából a lelkét, amikor március 5-én este a Kremlben megkezdődött az SZKP KB Plénumának és a Legfelsőbb Tanács elnökségének rendkívüli ülése. A diktátor egyszemélyi vezetését innentől „kollektív vezetés" váltotta fel: Hruscsov (aki, de facto a KB első titkára lett), Malenkov (miniszterelnök) és az első négy miniszterelnök-helyettes, akik a főbb minisztériumok vezetői lettek: Berija (belügy), Molotov (külügy), Bulganyin (hadügy), Kaganovics (építkezés, közlekedés, szociális ügyek).

Formálisan a párt legfőbb feladatait ebben a szextettben Malenkovnak és Hruscsovnak kellett ellátnia. A valóságban azonban egészen különleges, majdhogynem kulcsszerep jut most Berijának; megint az ő kezébe került a rezsim fő fegyveres ereje és támasza, a titkosszolgálat.

Sztálin halála után az MGB és az MVD újra egyesült – ezúttal az MVD cégére alatt. Régi-új minisztere Berija lett.

A 18 helyettesből (10 az MGB-ben, 8 az MVD-ben) Berija csak négyet hagyott meg, köztük Szerovot is. 1953. március 11-én kinevezik miniszterhelyettessé, aki a rendőrséget, a tűzoltóságot, a börtönöket és a közlekedési eszközökön végzett kémelhárítást felügyeli.

Lavrentyij Pavlovics természetesen sokkal bonyolultabb és sokoldalúbb figura volt, mint amire a vészjósló cvikkeres mániákusról szóló agitációs dal utal, amellyel hat évtizeden át traktáltak bennünket.[1] *Hiszen éppen Berija lett a kezdeményezője a rehabilitálásoknak, beleértve a híres-hírhedt „orvosperek" elítéltjeinek rehabilitálását, valamint a tömeges amnesztiáknak.*

Éppen jókor szüntette meg a különleges tanácsot mint a bírósági eljáráson kívüli leszámolás szervezetét, tiltotta be a „fizikai ráhatás eszközét" a letartóztatottakkal szemben, az ő idejében kerültek át az MVD-től a megfelelő minisztériumokhoz az olyan termelő ipari és építkezési alosztályok, mint a Dalsztroj, a Glavszbeszt és a Glavszljuda. Egyébként ebben az időben került át először az MVD-től az Igazságügyi Minisztériumhoz a GULAG is.

Nem kisebb aktivitást mutatott Berija a politikában is. Sok nézete úgy hatott akkoriban, mint a hihetetlen szabadgondolkodás megnyilvánulása. Igyekezett például megváltoztatni a nemzetiségi politikát, több jogot követelt a tagköztársaságoknak, többek között a helyi káderekre támaszkodva. A berlini lázongásokat követően azt javasolta, hogy enyhítsenek az NDK erőszakos „szovjetizálásán": a magántőke gazdaságba történő bevonásától kezdve egészen a represszió áldozatainak tömeges rehabilitálásáig. Berija kezdeményezésére indult el a békülési folyamat a jugoszláv vezetővel, Titóval is.

Minél energikusabban és céltudatosabban tényked ett Berija, annál nagyobb félelmet váltott ki a „kollektív vezetés" tagjaiból. Fenyegetést láttak benne magukra, valamint a rezsim egészére nézvést is.

[1] Lásd: *Dal Berija marsallról* (1946). Szöveg: Alekszandr Lugin, zene: Anatolij Novikov. A dal első versszaka és refrénje hevenyészett fordításban:
„Szigorú erkölcsű, hűséges lovag, / Berija, kit szeret a nép. / Dicső hazánk büszke is / Rettenthetetlen marsalljára. // Körbeveszi a nép bizalmának dicsősége, / Ifjú évei csodás álmától égve / Őrzi a mi drága Berija elvtársunk / Október vívmányait." *(A fordító jegyzete.)*

1953. június 26-án az SZKP KP Elnökségének ülésén Beriját letartóztatták. Ennek a minifordulatnak első hegedűsi szerepét a Hruscsov-Malenkov duó játszotta.

Az akció teljes titokban zajlott: bármilyen baklövés az összeesküvők életébe kerülhetett volna. A fegyveres erők feletti hatalmat teljes egészében a katonáknak adták át. Az egyetlenek, akikben az MVD-nél Hruscsov megbízott, Szerov és Kruglov voltak.

Szerov a visszaemlékezéseiben részletesen leírja, miként vett részt az akcióban. Igaz, Berija elfogásába őt nem vonták bele: ugyanúgy, mint korábban, Szerov feladata most az elfoglalt terület „megtisztítása" volt [1] – ezúttal az MVD-n belül.

(Létezik egyébként olyan verzió is – ez Zsukov marsall elbeszélésére épül –, mely szerint Szerov részt vett az állambiztonsági marsall Kremlből történő elszállításában: mivel tartottak a testőrség ellenállásától, Beriját mint egy múmiát szőnyegbe csavarták, és letették a kocsi platójára).

De Szerov szervezte meg a Berijához közel álló emberek letartóztatását, olyanokét például, mint régi ellenségeiét, a Kobulov testvérekét. Személyesen fegyverezte le a miniszter testőreit, pecsételte le az irodáit.

Nehéz lenne megmondani, milyen érzelmeket táplált e napokban Szerov: hiszen így vagy úgy, de karrierje alakulásában sok mindenben lekötelezettje volt Berijának. Az igazság kedvéért persze azt is meg kell jegyeznünk, hogy ebben szó sem lehetett semmiféle gyámkodásról. Szerov igazi igahúzó volt, akivel egyszerűen csak szántattak – ráadásul elég durván.

Ezen kívül, ahogyan arról már többször is szó esett, Szerov ahhoz volt szokva, hogy a parancsokat nem megvitatni, hanem teljesíteni kell: annál is inkább, mert azok az ország legfelső vezetésétől érkeztek.

Hruscsov nem csalódott régi elvbarátjában: Szerov teljességgel igazolta a bizalmat. A Kreml elkövetkező konfigurációjára mindez döntő hatással lesz.

A VEZÉR HALÁLA

Már itt is van az 1953-as év. A hangulatom jó. Úgy tűnik, a dolgok rendben mennek. Igaz, az MGB az orvosok letartóztatását kiegészíti még ezzel-azzal.[2]

Ignatyjevtől, a SZU MGB miniszterétől és helyettesétől, Jepisevtől kérdeztem, hogy tényleg úgy van-e, hogy embereket üldöznek stb. Olyan jelentős professzorokat, mint Vinogradov*, Preobrazsenszkij és mások. Ők csak a vállukat vonogatják, Ignatyjev pedig titokban azt mondja: „A Gazda érdeklődik, kipréseli belőlünk a nyomozást. A nyomozást pedig Rjumin vezeti". Ki tudja, persze, de én akkor sem hiszem el, hogy ezek a professzorok megmérgezték a betegeiket.

Elrepültem Kijbisevbe és Ufába. Tűz ütött ki az olajfeldolgozóknál, én és még valaki az MGB-től utasításba kaptuk, hogy vizsgáljuk ki Bajbakovát*. Úgyhogy kivizsgáltuk. Sok oka lehetett a tűznek, a legfőbb viszont a gondatlanság.[3]

[2] 1953 januárjában-februárjában elindult Sztálin életében az utolsó represszió hullám: jobbára az MGB zsidó munkatársainak letartóztatása. Az „Abakumov-Svarcman-féle ellenséges csoportosulás" ügyében készült vádirat tervezete szerint, amelyet Ignatyjev állambiztonsági miniszter küldött meg Sztálinnak 1953. február 17-én, 10 embert javasoltak golyó általi halálra ítéltetni.

[3] Szerovot belevették abba a kormánybizottságba, amely az ufai kőolaj-feldolgozó üzemben kitört rettenetes tűz okait vizsgálta ki. A tűzesetben 25 ember életét vesztette. A bizottság már a katasztrófa napján, 1953. február 2-án a helyszínre érkezett, munkáját február 10-én fejezte be.

Egy alkalommal, amikor bent voltam Kruglovnál, tanúja voltam egy telefonbeszélgetésének, amelyet Hruscsovval, a moszkvai városi párttitkárral folytatott – Hruscsovot addigra már átirányították Kijevből Moszkvába, mivel képtelen volt együtt dolgozni az ukrán KB első titkárával, Kaganoviccsal.

Hruscsov azt mondta Kruglovnak, hogy segítenie kell Moszkvának utak építésében és rendfenntartásban. Kruglov azt felelte, hogy a SZU MVD-re a kormányzat rengeteg feladatot bízott a SZU egész területén, ezért nem tudunk segíteni. Vita támadt köztük, kölcsönös, éles hangú sértegetések hangzottak el, mindez azzal végződött, hogy mindketten levágták a telefonkagylót, semmiben sem állapodtak meg.

Kruglov feldúltan mesélte el, milyen sértően beszélt vele Hruscsov. Én csak megerősítettem ebben Kruglovot, hozzátettem, hogy nem az alárendeltje Hruscsovnak, a SZU MVD-re valóban sok kormányzati feladat hárul.[4]

1953. március 4-én közlemény jelent meg az újságban, hogy Sztálin elvtárs megbetegedett. A nép ezt nyugtalansággal fogadta, mivel korábban semmiféle közlemény nem jelent meg a betegségéről.

Az utcákon tömegek álltak meg az újságosbódék előtt, akinek újság volt a kezében, hangosan olvasta fel az orvosi jelentést. Úgy érzem, az emberek együttérzése őszinte.

A munkahelyemen megtudtam Ignatyjevtől, aki bejárt a Kremlbe, hogy éjszaka, miután eljöttek a közeli dácsáról, hajnaltájt Sztálin rosszul lett.

Amikor beszaladtak szobájába a testőrei, Sztálin elvtárs a díványa mellett, a földön feküdt, ruhástól (gyakran ruhástól feküdt le, csak ledőlt a díványra). Azonnal orvost hívtak, aki megtiltotta, hogy addig felemeljék, míg a PB tagjai meg nem érkeznek.[5] Telefonálgatni kezdtek, Sztálin elvtárs pedig ott feküdt önkívületben.[6]

Amikor megérkeztek, feltették a díványra, az orvosok megállapították, hogy agyvérzése és egyéb járulékos problémái vannak, az állapota súlyos, a felépülésére szinte semmi remény. A PB-tagok ügyeletet szerveztek Sztálin elvtárs ágya mellett.

A másnapi jelentésben elhangzott, hogy az állapota még súlyosabbá vált, harmadnap pedig bejelentették, hogy Sztálin elvtárs meghalt.

Országos gyászt rendeltek el, az emberek sírtak. Hazamentem, engem is szomorúság fogott el. Emberileg is sajnáltam, ezen kívül pedig attól tartottam, nehogy széthúzás kezdődjön a PB-tagok között, mivel az emberek különbözőek, nem engednek egymásnak, csak Sztálin elvtárs volt képes rendet tartani közöttük és viszszafogni őket.

[4] Mint ahogyan már szó volt róla, a jogvédelmi kérdések mellett az MVD-re rengeteg, a profiljába nem illő feladat hárult. Elítéltek dolgoztak az útépítéseken, az ipari létesítményekben, építették az északi és a távol-keleti körzeteket, aranyat és gyémántot bányásztak. Sok hivatal, még a regionálisak is, azon igyekeztek, hogy létesítményeik felépítéséhez minél több „munkaerőt" kapjanak az MVD-től: ez a munkaerő olcsó is, produktív is volt.

[5] PB ekkor már nem létezett. Helyette lett a KB Elnöksége.

[6] A Vezér betegségéről és haláláról szóló, 1953. március 6-án a *Pravdá*-ban megjelentetett hivatalos közlemény szerint „Március 2-ra virradó éjszaka I. V. Sztálint agyvérzés érte (a bal agyféltekét), amelynek háttere magas vérnyomás és érelmeszesedés. Ennek eredményeként a test jobb felének bénulása és tartós eszméletvesztés következett be".

Legfőképpen attól féltem, hogy voltak közöttük igazi intrikusok is, ezt már többször is megfigyelhettem. Ezért féltettem a munkámat, a pártot. Az újságokban közölték annak rendjét, hogyan lehet odamenni a holttesthez, amelyet reggel az Oszlopcsarnokban fognak felravatalozni.

Este felhívtak telefonon, hogy engem és Kruglovot Berija berendelt a Kremlbe. Amikor mentünk föl hozzá a lifttel, mondom Kruglovnak: „Figyeld csak meg, Berijánál már ott lesz Kobulov és a bandája!" „Ugyan már, Kobulov már lecsöndesedett".[7]

Alighogy beléptünk az előszobába, az MGB-s Kobulov, Merkulov és Ignatyjev fogadott bennünket. Oldalba böktem Kruglovot – értette, hogy miért.

Bementünk Berijához. Elmondta, hogy az MVD és az MGB összeolvad, hogy Berija lesz a miniszter, instruált bennünket, mit kell tennünk. Ekkorra, vagyis aznap estére, mielőtt reggel be lehet menni a holttesthez az Oszlopcsarnokba, már ezrek tolongtak előbb csak az Oszlopcsarnok előtt, aztán pedig a rendőrség által rendezett kilométeres sorokban.[8]

Végül Berija azt mondta: „Kobulov, te kapcsolódj be az MGB munkájába, te, Kruglov, az MVD-jébe, tepedig, Szerov, teremts rendet Moszkvában, aztán majd meglátjuk!" Kruglov és Ignatyjev nem volt többé miniszter.

Lehangolt állapotban jöttem ki tőle. Már megint Kobulov, már megint nem fogunk tudni összeférni egymással, hogy legyen háromszor is átkozott. Elmondtam ezt Kruglovnak is, ő csak a vállát vonogatja és sóhajtozik. Azonnal elmentem az operatív stábhoz, amelyet még Ignatyjev hozott létre, hogy Moszkvában [fenntartsa] a rendet. Ott volt Rjasznoj, az MGB miniszterhelyettese, rendőrségiek, határőrök stb.[9] Amikor megérkeztem, mondtam, hogy kineveztek a stáb élére, először mindenki hűvösen fogadott. Aztán mondtam Rjasznojnak, hogy azért küldtek ide parancsnokként, hogy tegyek rendet. Ezek után már valamelyest muszáj volt elfogadniuk.

Este 8 körül jelentéseket kaptunk arról, hogy a tolongásban sokan megsérültek és kórházba kerültek. Aztán egyre gyorsabban érkeztek az információk. Kapcsolatba léptem a moszkvai városi párttitkárral, Hruscsovval, mindent elmondtam neki, ő elégedettségét fejezte ki amiatt, hogy bevontak engem ebbe a dologba, azt mondta, hogy mindjárt indul a Dzerzsinszkij utcába (mondtam neki, hogy ott most nagy a tolongás, néhány embert kimentettek, súlyos állapotban kórházba szállítottak).

A Dzerzsinszkij téren találkoztunk Hruscsovval. Az Oszlopcsarnoktól a Szadovaja utcáig nyolcas sorokban hosszú sor állt. Elindultunk a Szadovaján, aztán a Dzerzsinszkij utcán, de nem jutottunk messzire, feltartóztatott bennünket egy több ezer emberből álló tömeg. Rettenetes kiáltozás, tülekedés, könnyek stb.

Kiderült, hogy az oszlopba, amely a Dzerzsinszkij utcán az Oszlopcsarnok felé haladt, becsatlakozott a mellékutcákból két másik oszlop is. A hátul állók nyomulnak előre, elöl pedig a rendőrség személykocsikkal meg teherkocsikkal eltorlaszolta a Dzerzsinszkij utcát és a mellékutcákat.

Elkezdtük Hruscsovval nyugalomra inteni az első sorokat, de aztán rájöttünk, hogy hátulról több száz ember nyomja őket előre. Ekkor felmásztunk egy teherkocsi platójára, onnan kezdtük agitálni őket, hogy álljanak nyugodtan, mert mindenki időben oda fog érni.

Hruscsovot azonnal felismerték, ő pedig azt mondta: „Itt van Szerov elvtárs, az MVD miniszter-helyettese, ismerik őt, ugye?" Volt, aki azt kiabálta, ismerjük, volt, aki azt, hogy nem. „Ő fog itt rendet tartani, garantálni, hogy mindenki odajusson. Ha lesznek még kérdéseik, forduljanak a rendőrökhöz, ők majd megmutatják Szerovot, őt mindenki ismeri".

Végül is, kiabáltunk velük vagy egy órát, aztán eredmény nélkül továbbmentünk. Amíg mi a Dzerzsinszkij utcán haladtunk, a Szadovoje körúton, a Trubnaja tér közelében tragédia történt. A Szadovaján szintén több sorból álló oszlopok haladtak. Az egyik oszlop nem a Szadovoje körút fő útvonalán haladt, hanem oldalt, a házak között. Az egyik ilyen helyen nem volt autóforgalom, a gyerekek síkosra szánkázták ott az utat, ráadásul erősen lejtett is ott az út. Néhány ember elcsúszott a lejtőn, az utánuk jövők rájuk estek, azok pedig, akik az oszlopban fentebb haladtak, valószínűleg csintalanságból nekifutottak, a fekvőkre vetették magukat.

Mivel több ezer ember gyűlt össze, legalább 200 ember megsérült. Jöttek a mentők. Éjfélre, az előzetes adatok szerint, több mint 100 embert agyonnyomtak. Micsoda szerencsétlenség!

Amikor mindezt jelentettem Hruscsovnak, aztán Berijának, nem tett különösebb benyomást rájuk, annyira Sztálin elvtárs halálának hatása alatt álltak.

Az éjszaka nyugtalanul telt. A tülekedés folytatódott. Kiraboltak néhány élelmiszerszállító kocsit, mivel az emberek már több napja sorban álltak, anélkül, hogy ettek volna valamit.

Másnap reggel jelentették a Szklifoszovszkij kórházból, hogy Moszkva-szerte összesen 127 holttestet szedtek össze! Soha nem történt még ilyen. Megkérdeztem a rendőrség munkatársaitól, miért van ilyen rosszul megszervezve a rendfenntartás (ebben az időben a rendőrség az MGB-hez tartozott, Abakumov megkaparintotta magának), de Rjasznoj és a többiek csak zavartan álltak, nem tudták, mit válaszoljanak.[10]

Mindenki, akivel alkalmam nyílt beszélni, valami „sokkos" állapotban volt. Csak áll, néz, és nem fog fel semmit. Sok vezető beosztásban lévő elvtársam fordul hozzám, kérdezi: „Ivan Alekszandrovics, mi lesz most?" Valóban, sokan elveszettnek érezték magukat.

[7] Bogdan Kobulovnak volt mitől „lecsendesednie". Rögtön a háború után kegyvesztett lett Sztálinnál, eltávolították a GB népbiztosának első helyettesi pozíciójából, sokáig munkanélküli volt, aztán anélkül, hogy helyét elhagyhatta volna, a külföldön lévő szovjet vagyon kezelésének osztályán ült mint osztályvezető-helyettes. Szerovnak igaza lett az előrejelzésben: Berija, miután elfoglalta az egyesített MVD vezetői posztját, visszavette körébe régi elvbarátját („Kobulicsot", ahogyan nevezte), újra kinevezte első helyettesévé.

[8] Az MVD és az MGB egyesítéséről szóló határozatot 1953. március 5-én este hozták meg az SZKP KB Plénumának, a SZU Minisztertanácsának és a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének közös ülésén. Az ennek megfelelő törvényt (3. számú törvény: „A SZU minisztériumának átalakításáról") viszont csak tíz nappal később, 1953. március 15-én hozták meg.

[9] Halála után Sztálin holttestét a Szövetségi Ház Oszlopcsarnokában ravatalozták fel. A búcsúztatás 1953. március 6-án 16 órakor kezdődött és március 8. éjfélig tartott. Az emberáradat végtelen volt.

[10] Mind a mai napig nem lehet tudni a pontos számát azoknak az áldozatoknak, akik a Sztálin temetésének ideje alatt kialakult tömegnyomornak estek áldozatul. A történészek száztól több ezerre teszik az áldozatok számát.

Reggel ötkor hazamentem, mondtam, hogy reggel 9-kor menjünk ki a Tervhivatal sarkára, odavezetem őket elbúcsúzni Sztálin elvtárstól.

Reggel érkezni kezdtek az Oszlopcsarnokba a PB-tagok, hogy díszőrséget álljanak, amikor lehetővé teszik a lakosság számára, hogy a holttesthez járuljon. Molotov, Malenkov, Hruscsov, Berija, Kaganovics, Mikojan és más elvtársak bejöttek megnézni, hogyan van felállítva a koporsó.

Bejöttek és sírva fakadtak. Molotov elvtárs szemében mintha kevesebb könny lett volna, de azért volt. A többieknek, kivétel nélkül, mindnek könnyben úszott a szeme, csupa piros volt, ráadásul ott volt még az is, hogy már éjszakákon át nem aludtak. Mindenki fáradtnak látszott.

Aztán leültek. Meghallgattak, ahogy elmondtam, mi a helyzet a városban. Beszámoltam többek között a városban összeszedett hullákról is. Megvitattuk, majd eldöntöttük, hogy a holttesthez járulást nem húzzuk el néhány napig, ahogyan ezt Szvetlana Sztálina és Vaszilij Sztálin kérték, hanem a további rendbontások és áldozatok elkerülése érdekében másnap megrendezzük a temetést. Éjszaka (2 órától) balzsamozás, nappal és éjjel 2-ig pedig az emberek beengedése.

Amikor a PB-tagok kimentek, díszőrségbe álltak, elindultak befelé az emberek. Az első sorok zokogásban törtek ki, szinte mindenkinek könnyben úszott a szeme. Egyszóval, megható látvány volt.

Sztálin egyenruhában, mellén kitüntetésekkel feküdt, az arca nyugodt, szigorú. A PB-tagok után miniszterek, marsallok, tábornokok álltak díszőrséget, így folyt ez egész nap. Szomorúan tódult a nép az Oszlopcsarnokba.

A nap végén megjelentek a demokratikus országok diplomatái, attaséi, katonái, Lengyelország, Bulgária, Románia, az NDK stb. vezetői is. Hegyek gyűltek össze koszorúkból és virágokból, sokat el is kellett vinni onnan. Éjjel 2-kor lezárult a menet.

Másnap reggel ismét összegyűltek a PB-tagok, a katonák, utoljára állva díszőrséget, összeszedték a koszorúkat és kitüntetéseket, utolsó útjára vitték Sztálin elvtársat, a Vörös térre. Ott gyásznagygyűlést tartottak.

A Mauzóleumban a „Lenin" felirat mellett már ott díszelgett a „Sztálin" felirat is. A nagy-gyűlést követően Sztálin elvtárs holttestét Lenin mellé, egy szarkofágba helyezték. A tömeg egész éjjel haladt a Vörös téren, a Mauzóleum mellett.

Most már Sztálin nélkül hívták össze a KB Plénumát. Bejelentették a KB PB javaslatát, mely szerint a Minisztertanács elnökének Malenkov elvtársat ajánlják, a KB első titkárának pedig Hruscsov elvtársat. Aztán azt is elmondták, kit javasolnak a Minisztertanács elnökhelyettesének stb.[11]

Bulganyin mint elnökhelyettes bekerült a Minisztertanácsba. Egyesült az MVD és az MGB. A minisztere Berija lett, ő lett egyúttal a Minisztertanács elnökhelyettese is.

Mi még nem tudjuk a beosztásunkat, de Kruglov aktívan foglalkozik az MVD-vel, Kobulov pedig az MGB-vel. Merkulov kérvényezte, hogy vegyék vissza az MVD-hez, habár ő az Állami Ellenőrzés minisztere volt. Felmerül a kérdés, hogy vajon mit akar?

[11] Az SZKP KB Plénuma 1953. március 14-én ült össze. A Plénum formálissá tette azokat a döntéseket, amelyeket Sztálin halálának napján a KB, a Minisztertanács és a Legfelsőbb Tanács Elnöksége közös ülésén hoztak meg.

Összességében nem tetszik nekem ez az elrendezés. Már megint ugyanaz a Kobulov próbál előtérbe kerülni, mivel Berija a Minisztertanács elnökhelyettese, ő nem sokat fog törődni az MVD-vel, mindent rábíz majd Kruglovra meg Kobulovra. Na, majd meglátjuk!

A BERIJA-FÉLE AMNESZTIA

A napokban kijött a KB határozata, amely szerint Kobulovot, Kruglovot és engem kineveznek a SZU MVD első helyettéseivé.[12]

Az Államvédelem minisztere, Ignatyjev (aki volt területi párttitkár is, a KB osztályvezetője is), aki megörökölte az Államvédelem miniszteri posztját Abakumovtól, akinek a káderügyi helyettese egy területi párttitkár, Jepisev volt, most máregykori miniszter lett. Három évet dolgoztak együtt, most munkanélkülivé váltak.

A napokban elolvastam Ignatyjev feljegyzését, amelyet a párt KB-jának küldött, azt írja benne, hogy az orvosok, marsallok (Novikov, Jakovlev), tábornokok, miniszterhelyettesek és más jelentős személyek letartóztatását ő, Ignatyjev, Sztálin közvetlen utasítására hajtotta végre, miközben Sztálin naponta megkérdezte tőle, hogy áll a nyomozás, beismerik-e a kémkedést. Amikor Ignatyjev állítólag keveset jelentett, akkor Sztálin állítólag megfenyegette, hogy Ignatyjev pórul fog járni. Azt, hogy így volt-e, nem tudni.

Aztán azt is írta, hogy a nyomozásokat Rjumin, az MGB nyomozati osztályának vezetője, később az MGB miniszterhelyettese vezette. Láthatóan ugyanolyan kalandor, mint Abakumov, aki egyszerű arhangelszki területi munkából vette magához provokációs ügyek véghezvitelére.

Ignatyjev a továbbiakban azt írja, hogy amikor Sztálin felsorolt neki egy csomó nevet, akiket le kellett tartóztatni, mint akiket kémkedéssel lehet gyanúsítani, Ignatyjev állítólag azt mondta, hogy az MGB-nél nincsenek információk arra, hogy letartóztassák őket, akkor Sztálin azt mondta neki: „Ha maga nem tartóztatja le őket, akkor mi fogjuk letartóztatni magát!", ezért aztán kénytelen volt letartóztatni őket.

Volt-e ilyen beszélgetés, nem tudni, de persze a holtakra bármit rá lehet kenni. Egyszóval, kiderült, hogy egy ilyen pipogya alak, aki azért, mert féltette a saját bőrét, ártatlan embereket tartóztatott le.

Amikor elolvastam a PB-nek címzett levelét, gondolnom is rossz volt rá. Egy ilyen alak volt a KB munkatársa, meg területi párttitkár. Szégyen, gyalázat!

Hiszen én is voltam olyan helyzetben, hogy ellent kellett mondanom Sztálinnak, meggyőződhettem róla, hogyha okos érveket hoz fel az ember, az még a dolog hasznára is válhat, ezzel számolt is. Fel kell tételezni ugyanakkor, hogy életének utolsó éveiben Sztálin gyanakvása erősödött, a környezete, vagyis a PB-tagok ahelyett, hogy valamiképpen hatottak volna rá, támogatták, ő pedig azt gondolta, hogy helyesen cselekszik. Ezt is elvtelenségnek hívják, amely arra a félelemre épül, hogy az ember elveszítheti a pozícióját, vagy büntetésben részesül.

[12] A kinevezések az egyesített MVD-nél 1953. március 11-én történtek meg. Kruglov, Kobulov és Szerov Berija első helyettesei lettek, I. Maszlennyikov pedig a (katonai) helyettese.

E levelet követően Rjumint letartóztatták, büntetőjogi felelősségre vonták, az MGB által letartóztatottak egy részét pedig szabadon engedték és rehabilitálták. Berija magához hívatta Ny. D. Jakovlevet és másokat, személyesen gratulált a szabadulásukhoz.[13]

Nem semmi. Én abban az időszakban, amikor Abakumov és Ignatyjev voltak a miniszterek, jártam néhányszor káderügyekben Jepisevnél, amikor kettesben maradtunk, elmondtam a véleményemet néhány kétes kérdésben, többek között az orvosok letartóztatásának kérdésében is.

Jepisev csak a vállát vonogatta, úgy tett, hogy neki fogalma sincs az operatív ügyekről, nincs is megbízva velük, de hiszen ő mint az MGB miniszterhelyettese mégiscsak ott ült Ignatyjevnél a SZU MGB kollégiumának ülésein, tudta, mi történik a minisztériumban, miközben úgy viselkedett, mint egy kívülálló megfigyelő. Ez se akármilyen operatív munkatárs. Én nem lettem volna képes így viselkedni. Az ember szégyelli magát az ilyen munkatársak miatt.

Egy idő múltán Ignatyjevet kinevezték területi párttitkárrá, aztán nyugdíjba küldték. Jepisevet szintén elküldték valahová vidékre. Ez is egy példa arra, hogyan nem kell viselkedni.[14]

Amikor osztották fel a pozíciókat, akkor – ahogyan feltételeztem is – rám a Fegyveres Testületek Főigazgatóságának, a Főigazgatóság belső csapatainak irányítását még még néhány alosztály irányítását bízták. Kobulov rettenetes aktivitást fejtett ki, leveleket küldözgetett a KB-nak, amelyekben mindenféle javaslatokat tett a szövetségi köztársaságok kádereinek átrendezésére.

Berendeltek Moszkvába helyi belügyminisztereket, azután, amikor már jártak Kobulovnál, ő jelentette Berijának, hogy a helyi elvtársak sok érdekes dolgot ismertettek, ezért Ukrajnából, Belorussziából, a Baltikumból és más tagköztársaságokból berendelték őket Berijához. Neki röviden beszámoltak a köztársaságok helyzetéről, arról, hogy a KB-ba és a Minisztertanácsba nem megfelelően delegálták a kádereket, akkor Berija kiadta az utasítást, hogy ismét vizsgálják meg helyben a helyzetet, jelentsék az MVD-nek! Segítségképpen kiküldenek hozzájuk a központból vezető beosztású elvtársakat, odaküldték nekik Kobulov bizalmasait.[15]

[13] M. Rjumin ezredest, a GB egykori miniszterhelyettesét 1953. március 17-én tartóztatták le. Másnap Berija aláírta azt az utasítást, mely szerint felül kell vizsgálni a Légierő és a Repülőgépgyártási Minisztérium egykori vezetőinek ügyét (az ún. „repülős-ügyet"), amelynek keretében Ny. Jakovlev tábornokot is elítélték.

[14] A GB exminiszterének, Sz. Ignatyjevnek és különösen a helyettesének, Jepisevnek sorsa a továbbiakban valójában nem alakult ennyire drámaian. Mindketten megúszták a represszióért való felelősségre vonást, bár kétségtelen, hogy el kellett hagyniuk Moszkvát: Ignatyjevet Baskíriába küldték első titkárnak, A. Jepisevet pedig hasonló beosztásban Odesszába. De, ha Ignatyjev végleg vidéken rekedt, Jepisevnek módjában állt még ragyogó karriert befutnia. 23 éven át – ennél hosszabb ideig rajta kívül senki más – vezette aztán a Védelmi Minisztérium Politikai Főosztályát, hadseregtábornok lett, a Szovjetunió Hőse, Lenin-renddel és sok más kitüntetéssel tüntették ki.

[15] Berija, arra törekedve, hogy hatalmát megerősítse, azonnal leváltotta a tagköztársaságok belügyminisztereit (kivéve a Kazah SZSZK-ét), mint ahogyan sok autonóm terület és MVD-vezetőjét is. Az új kinevezések jelentős része 1953. március 16-án történt meg. Ezt követően az új kinevezetteket azonnal Moszkvába rendelte, ahol – amint az Szerov feljegyzéseinek következő bekezdéséből következik – eligazította őket, hogyan és kiket állítsanak a párt és adminisztrációs posztokra.

Az értekezletet követően bementem Kruglovhoz, kifejeztem csodálkozásomat, hogy miért kell az MVD-nek javaslatokat tennie a tagköztársaságok KB-tagsági kinevezéseire. Ez alkalommal Kruglov is fel volt háborodva, azt mondta, mindez Kobulov törekvése, Berija pedig támogatja benne.

Három nap múlva kijött az orvosok szabadon bocsátásáról szóló rendelet. Ez éppenséggel nem rossz.[16]

Aztán Kruglov azt mondta, hogy a tagköztársaságok káderei, miután hazatértek, Kobulovval együtt készítettek egy feljegyzést a KB-nak, amelynek értelmében a KB határozatának tervezetébe írják bele, hogy Ukrajnában az orosz Melnyikov* helyett egy ukránt, A. I. Kiricsenkót nevezzék ki KB-titkárnak. Lettországban és Litvániában szintén a megfelelő helyi elvtársakat. Még meg sem érkezett ez a feljegyzés a KB-hoz, amikor megjött a döntés, hogy „jóváhagyni Berija elvtárs javaslatát, és kinevezni…", el is volt fogadva. Kruglov már ekkor is mondhatta volna: „Jól támogatja a KB Beriját!"

Másnap bementem valami ügyben Kobulovhoz, nála már ott volt az asztalán a KB határozata. Elolvastam, majd mondtam neki: „Igen, elfogadni az MVD átalakítását, Berija elvtárs!" Kobulov elmosolyodott, azt mondta: „Tudod, a továbbiakban más is lesz még".[17]

Összerándult a gyomrom, arra gondolva, hogy vajon mit fognak még ezek kitalálni, azután nyugodtan megkérdeztem tőle: „Mert mi lesz még?" Ezt követően már elzárkózott az egyenes választól, én pedig magamban ezt gondoltam: „Ha a KB így fogja elfogadni a javaslataikat, ha így nevezik ki a kádereket, akkor ha valakit, akkor engem Kobulov biztosan kinyír".

Na, jól van, ha bármi lesz is, hajbókolni nem fogok, átmegyek a Védelmi Minisztériumba, ott fogok becsülettel szolgálni.

Ezek a „kiválóságok" előkészítettek egy feljegyzést a KB-nak azzal kapcsolatban, hogy engedjék ki a börtönökből a kisebb bűncselekményekért (egyszeri lopásért, munkahelyelhagyásért stb.) elítélt rabokat. Több tízezerre tehető az [ilyen] elítéltek száma.

Öt nap múlva elfogadták a határozatot, kidolgozták a lágerparancsnokok számára az e kategóriába tartozó rabok ügyeinek felülvizsgálatát, gyors ütemben kiküldték a lágerekbe. Most aztán beindul az ügy, ha a bizottságok formálisan is eljutnak a szabadon bocsátásokhoz, akkor százával fognak megjelenni azok a tolvajok és megbízhatatlan alakok, akik át tudják verni a bizottságokat és kiszabadulnak. Hiszen az

[16] 1953. április 3-án Berija javaslatára az SZKP KB Elnöksége elfogadta a letartóztatott „orvos-kártevők" (37 fő) „teljes körű rehabilitálásáról és szabadon bocsátásáról" szóló rendeletet. Ugyanekkor azt is eldöntötték, hogy az MGB azon munkatársait, „akik különösen kitűntek ennek a provokációs ügynek megkonstruálásában és a szovjet törvények durva meghamisításában", büntetőeljárás alá vonják, egykori miniszterüket, Ignatyevet pedig leváltják KB-titkári posztjáról. (*Реабилитация: как это было. Документы.* 1953–1956. M.: Демократия, 2000. C. 19.).

[17] Berija egyik reformjavaslata a nemzetiségi köztársaságok kádereinek kiválasztásához történő másfajta viszonyulás volt. Ha Sztálin idejében a tagköztársaságok KB-jainak első titkára rendszerint oroszok voltak, az adott nemzetiség képviselői pedig csak másodtitkárok, akkor Berija éppen fordítva javasolta. Így például az ő kezdeményezésére az UK(b)P KB-jának első titkárát, a „russzki" Leonyid Melnyikovot lecserélték a másodtitkárra, a „hohol" Alekszej Kiricsenkóra. (A Melnyikovval szembeni egyik legfőbb kifogás az volt, hogy nem tud ukránul.)

egyszeri lopás azt jelenti, hogy egyszer rajtakapták, de hányat követett el anélkül, hogy elkapták volna.[18]

Eltelt egy hónap azóta, hogy megkezdődtek a szabadon bocsátások, a területi kirendeltségekről, különösen Leningrádból máris érkeznek a jelentések rablásokról, gyilkosságokról. De Moszkvában is megemelkedett a bűncselekmények száma. Idegtépő helyzet alakult ki.[19]

Ma jöttem vissza Leningrádból. Azért küldtek oda, hogy rendet tegyek a bűnügyi nyomozás területén. A gyilkosságokat és rablásokat fényes nappal követik el, elveszik az emberektől az órákat, a központtól távolabb eső kerületekben az emberek este félnek kimenni az utcára stb.[20]

Amint azt előre láttam, a köztörvényes bűnözők szabadon bocsátása idő előttinek és rosszul előkészítettnek bizonyult. Kihallgattam több tucatnyi tolvajt, akik elmesélték, hogyan működtek a lágerekben a bizottságok, amelyeket a szabadon bocsátandó sittesek kivizsgálására hoztak létre.

Rosszabbul nem is mehetett volna. A zsiványok ráállnak bármilyen hazugságra a szabadulásuk érdekében: betegséget színlelnek, állapotosságot hazudnak, „becsületes magatartást" ígérnek, megfenyegetik a lágeradminisztrációt vagy a „tanúkat", akik megerősítik az előadott hazugságot. Néhányan azt is elmondták, hogy minden zsivány kiszabadult. Ez is hazugság, persze, de azt gondolom, a fele tényleg törvénytelenül szabadult.

Mindennek eredményeként az ország minden szegletéből Leningrádba áramlott több száz bűnöző, lakcímbejelentés nélkül laknak mindenféle jöttmenteknél, de több-

[18] 1953. március 27-én az SZKP KB Elnöksége jóváhagyta azt az amnesztiatervezetet, amelyet Berija készített. Még azon a napon a SZU Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége határozatba foglalta. Az amnesztia kiterjedt minden olyan elítéltre, akinek büntetési tétele nem haladta meg az öt évet. Ugyancsak a szabadon bocsátás hatálya alá estek az 50 évnél idősebb, az állapotos és a 10 évnél fiatalabb korú gyermekkel rendelkező nők, valamint az 50 évnél idősebb és a gyógyíthatatlan betegségben szenvedő férfiak is. Összességében szabadlábra helyeztek 1.181.200 embert (a „kontingens" felét). Ezen kívül lezárták 400.000 előzetes letartóztatásban lévő gyanúsított ügyét is.

[19] A represszió áldozatai és a „kalásztörvény" alapján elítéltek szabadon engedése mellett az amnesztia eredményeként több tízezer megrögzött köztörvényes bűnöző is szabadlábra került, amely azonnal meg is mutatkozott a kriminológiai helyzeten. Ugrásszerűen megnövekedett a bűncselekmények száma. Sok városban az emberek éjszakára eltorlaszolták az ajtókat. Az 1953 áprilisa és júniusa között letartóztatott bűnözők közül minden negyedik az éppen most szabadultak közül került ki.
1953 júliusában, már Berija letartóztatása után, a hatalom kénytelen kiadni a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének kiegészítő utasítását „az amnesztia érvénytelenségéről azokra a személyekre vonatkozóan, akiket rablásért ítéltek el, továbbá a visszaeső tolvajokra és a megrögzött huliganokra vonatkozóan". Minden olyan amnesztiával szabadult bűnözőt, aki nem lépett a javulás útjára, visszaküldtek a lágerekbe, hogy letöltsék hátramaradt büntetésüket.

[20] Szerov 1953. június 10. és 21. között volt Leningrádban, ahová a SZU MVD június 9-i utasítása alapján rendelték ki. Az amnesztiával szabadultak által elkövetett bűncselekmények száma az északi fővárosban ugrásszerűen megemelkedett. Leningrádban, mint ahogyan más városokban is, bűnbandák és fiatal huligáncsoportok garázdálkodtak, terrorizálva a lakosságot. A helyi rendőrség gyakran nem boldogult velük. Berija már a letartóztatását követően, mintegy erényeként említve, azt írta, hogy „... Szerov elvtársat a csapatával együtt a moszkvai és a leningrádi rendőrségnek nyújtandó segítség céljából egyszerűen sürgettem, hogy tegyen meg mindent annak érdekében, hogy rendet tegyenek a rendőrség munkájában..." (Лаврентий Берия. 1953. Документы. М.: Демократия, 1999. С. 74.).

nyire a pályaudvarokon csellengenek és éjszakáznak. Nappal lopnak, éjszaka rabolnak, éjjel 2-3 után pedig százával verődnek össze az Októberpályaudvar egészségügyi központjában, ott éjszakáznak. Reggel pedig mennek a „dolguk" után.

Amikor minderre fényt derítettem, elmentem a területi párttitkárhoz, Andrianovhoz*, hogy elmondjam neki, ismertessem vele a megszüntetés tervét. Andrianov nem volt bent, úgyhogy az egészet Ny. G. Ignatovnak*, a városi párttitkárnak adtam elő, a végén azt is mondtam neki, hogy ma éjszaka hajtóvadászatot [kell] rendezni a bűnözők ellen, mindegyiket letartóztatjuk, aztán gondosan kielemezzük a helyzetet, eldöntjük, hogyan tovább. Ignatov elvtárs egyetértett ezzel, azt mondta: „Csak szabaduljunk már meg ezektől a bűnözőktől!"

Éjszaka hajtóvadászatot rendeztünk, elkaptunk kb. 200 bűnözőt, akiknek nem voltak irataik, a vagonokban húzták meg magukat. Másnap a rendőrség munkatársai kihallgatták őket. A kihallgatásokat a leningrádi rendőrség vezetője, a Szovjetunió Hőse, Szolovjov* vezette – értelmes ember, a háború alatt hadosztályparancsnok volt.

Éjszaka, amikor még bent ültem az NKVD helyi irodájában, váratlanul megszólalt a telefon: Berija hívott. „Maga meg mit csinál ott, miért van annyi letartóztatott?" Elmondtam neki. „Fejezze be, egyébként is, miért nem tud erről a területi pártbizottság?" Mondom neki: „Ignatov elvtárs tud róla". „Jöjjön el onnan azonnal, magának nincs ott mit csinálnia!" Én pedig azt feleltem neki: „Örömmel!"[21]

Reggel elindultam, de Szolovjovnak meghagytam: „Folytassák a letartóztatottak kihallgatását!" Berija majd' felrobbant, hogy a köztörvényes bűnözők szabadon engedéséről szóló javaslata ilyen széleskörű reakciót váltott ki.

Visszaértem Moszkvába és azonnal mentem is dolgozni. Ebéd után Berija behívatta magához a „segítőit", elkezdték megvitatni a területeken, többek között Moszkvában is kialakult helyzetet a bűnözőkkel folytatandó harcot illetően. A bűncselekmények számának emelkedése nem csökken, Leningrádról szót sem ejtenek. Mindeközben megtudtam, hogy Szolovjov szinte senkit sem engedett szabadon a letartóztatottak közül, mivel mindannyian bűnözők. Mondtam neki, hogyha végez, menjen el a területi pártbizottságra, jelentse, mit akartam tenni. Aztán döntsön a pártbizottság.

Én csak ültem és hallgattam, de amikor Moszkváról kezdtek beszélni, mondtam, hogy úgy látszik, ide nem kevesebb bűnöző zúdult, mint Leningrádba. Berija rám nézett, megigazította a cvikkerét. Úgy látszik, kényelmetlenül érzi magát amiatt, hogy a

[21] A dolgokból ítélve a tömeges elfogások, egyáltalán, a Szerov által mutatott keménység komolyan aggasztotta Leningrád vezetését. Úgy látszik, a Szmolnijban mindezt az ellenük irányuló bizalmatlanság kinyilvánításának vették, attól féltek, hogy tétlenségükért büntetésben lesz részük. 1953. augusztus 20-i levelében a leningrádi területi pártbizottság első titkára, Andrianov arra panaszkodott Malenkovnak és Hruscsovnak (a legjobb védekezés - a támadás!), hogy „Az éjszaka folyamán, annak örve alatt, háborút hirdettek a huliganizmus ellen. Letartóztattak vagy ezer ártatlan embert, erről nem is szóltak a területi pártbizottságnak... Szerov odáig ment, hogy parancsot adott a Leningrádi Tanács, a területi végrehajtó bizottság, a Komszomol területi bizottsága, valamint egy párt és szovjet vezetők lakta ház őrségének leváltására, egy szót sem szólva minderről sem nekem, sem e hivatalok vezetőinek". (Дело Берия. Приговор обжалованию не подлежит. Сборник документов, М.: Демократия, 2012, С. 258.).

javaslata alapján a Minisztertanács határozatot fogadott el a bűnözők szabadon engedéséről, én pedig Leningrádban letartóztattam vagy 200 embert.

A megjegyzésemet követően felállt Kruglov[22], azt mondta: „Úgy vélem, hogy Moszkvában nem engedhetjük meg a bűncselekmények számának növekedését – ez mégiscsak a főváros.

Kell ide egy megfelelően képzett és tisztes beosztású csekista! Javaslom, hogy nevezzük ki az MVD vezetőjévé Szerov elvtársat!" Nem bírtam megállni, és Kobulovhoz fordulva, ironikusan azt mondtam: „Köszönöm a bizalmat".

Berija sem tudta visszafogni magát, felfortyant, és azt mondta: „Helyesen javasolja Kobulov elvtárs.", majd hozzám fordulva így folytatta: „Akármit is gondolsz, kinevezünk!" Ekkor már én is végképp felbőszültem, azt mondtam: „Szívesen elmegyek innen önálló munkára".

Na, ekkor aztán igazán elkezdődött, Berija ezt ordibálta: „Mit gondolsz te magadról, pótolhatatlan vagy, azt hiszed, megsértődhetsz?" Engem pedig még inkább arra sarkallt, hogy valami epés megjegyzést tegyek ezekre a „kiválóságokra", de aztán visszafogtam magam, csak mosolyogtam. Berija még sokáig forrt dühében, így is váltunk el, anélkül, hogy bármire jutottunk volna.

Amikor kijöttünk tőle, az afféle talpnyalók, mint Obrucsnyikov, elkezdtek kioktatni: „Ivan Alekszandrovics, miért bőszítette fel a Gazdát?" stb. Én komoran csak azt mondtam nekik: „Maguk csak ne oktassanak engem!", ezzel visszamentem az irodámba.

Na, most aztán elkezdődik az üldözésem. Vigye őket az ördög, megyek a hadsereghez.

Kényszeredetten kapcsolódtam vissza a munkába, többnyire nem is a minisztériumban vagyok, hanem járom a város kerületeit, néha bemegyek Kruglovhoz, elbeszélgetünk mindenféle dolgokról.

Érződik, hogy ő is óvatosabb lett, Obrucsnyikov viszont, a káderügyi helyettese, ez a gazember, egészen szemtelenül kezdett el viselkedni, állandóan Kobulovhoz szaladgál, figyelmen kívül hagyja Kruglovot, igyekszik érdemeket szerezni.

Jöttek új emberek is, mászkálnak a folyosókon, suttognak, kérdezgetik egymástól: „Voltál Bogdan Zaharovicsnál?" Elképesztő aljasság.

BERIJA LETARTÓZTATÁSA

Ma, a nap második felében felhívott Szuhanov – Malenkov titkára –, azt mondta: „Négy órára hívatják a KB elnökségi ülésére". „Rendben..."

Az előszobában várták még a Moszkvai Katonai Körzet parancsnokát, Moszkalenko tábornokot*, a Légierő parancsnokát, Batyickijt*, Bakszovot* (ez utóbbival együtt jártunk az akadémiára). Beszélgetni kezdtünk, megkérdeztem Batyickijtól: „Minek hívattak bennünket?" Azt mondja: „Nem tudom".

Aztán tíz perc múlva Kruglovot és engem behívtak az ülésterembe. Köszöntöttük egymást. Hruscsov elnökölt, aki azt mondta, hogy az elnökség úgy döntött, őrizetbe veszi,

[22] Elírás. Nyilvánvalóan nem Kruglovról, hanem Bogdan Kobulovról van szó, aki akkor már Berija első miniszterhelyettese volt.

pontosabban letartóztatja Beriját, azért, mert helytelenül viselkedett, mi, elnökségi tagok, eldöntöttük, hogy így legyen. Ezt közöltük most vele az ülésen, ő bocsánatot kért, de mi meg vagyunk róla győződve, hogy nem fog megjavulni, úgy döntöttünk, letartóztatjuk.[23]

Aztán Hruscsov megkérdezte: „Helyesen tettük?" Elgondolkodtam, majd azt mondtam: „A KB Elnöksége ezt jobban tudja, ha egyszer így döntöttek, akkor nyilván helyes is". Kruglov hallgatott. Ekkor Malenkov azt mondta: „Azt gondoltuk, önöknek nehéz ebben eligazodniuk, de mi meggyőződtünk döntésünk helyességéről".

Aztán Hruscsov azt mondta: „Úgy döntöttünk, hogy Kruglov elvtársat kinevezzük belügyminiszternek, Szerov elvtársat pedig az állambiztonsági helyettesének, aztán majd újra átbeszéljük, mert egyelőre nem tudjuk, hogyan nevezzük el az Állambiztonságot. Most pedig lássanak munkához, Szerov elvtárs pedig csak az Állambiztonság ügyeivel foglalkozzon!"

Kihúztuk magunkat, azt mondtuk: „Minden világos". Aztán Malenkov elvtárs megkérdezte tőlem, mit kell tenni ahhoz, hogy Berija bizalmasai ne tudjanak elkövetni valamit, meg azt sem tudják, kik ők.

„Állítsa össze máris Berija bizalmasainak listáját, mi pedig elrendeljük önnek a letartóztatásukat vagy őrizetbe vételüket, aztán már maga is elboldogul, jelentsen nekünk, mi pedig majd eldöntjük, hogyan tovább!"

Kijöttünk. Kruglov néz rám, sóhajtozik, én viszont valahogy egészen nyugodtan fogadtam az egészet. Lehet, hogy én jobban fel voltam készülve rá, mert Berija tényleg túlságosan kihívóan, magabiztosan viselkedett, de Kruglov nem várt ilyen végkifejletet.

A listát az előszobában állítottuk össze, nem jöttünk el a Kremlből. A listán feltüntettük Berija legközelebbi segítőit és talpnyalóit, akik veszélyesek lehettek valami kalandorakció végrehajtása szempontjából. Visszamentünk a terembe, felolvastuk a listát – nem volt túl hosszú. Szerepelt rajta Kobulov, Mesik, meg Goglidze és Kobulov testvére, akik Németországban, Berlinben voltak, Berija küldte őket oda német szélhámosok NDK elleni lázadásával kapcsolatban.[24]

Hruscsov azt mondta nekem: „A letartóztatásukat Rugyenko főügyésszel együtt dokumentáljátok le, ahogy kell! Szokolovszkijjal[25] közöljétek az Elnökség döntését, hogy

[23] L. Beriját 1953. június 26-án, kb. 13 órakor vették őrizetbe az SZKP KB Elnökségének ülésén. Ily módon, amikor Szerov és Kruglov a Kremlbe érkezett, a miniszterük már néhány órája a hadsereg tábornokainak őrizete alatt állt.

[24] Azt a lázadását, amelynek során a munkások 1953 júniusában hatalmukba kerítették az NDK-t, nagyságrendjét tekintve nyugodtan nevezhetjük felkelésnek. A munkások előálltak gazdasági jellegű követelésekkel (a normák emelésének eltörlése, az árak csökkentése) és politikai jellegűekkel (az ország vezetésének leváltása, szabad választások kiírása, állampolgári szabadságjogok) is. A felkelés megmozdulásait szovjet csapatok és tankok fojtották el.

Az események kivizsgálására érkezett bizottság, amelynek élén a SZU MVD 3. ügyosztályának (a katonai kémelhárításnak) frissen kinevezett vezetője, Sz. Goglidze állt, abban a bizonyos karlshorsti épületben ülésezett, amelyben a Németország kapitulációjáról szóló jegyzőkönyvet aláírták. A bizottság végül nem tudta teljesíteni Berija megbízását, nem tudta feltárni a lázadás nyugati titkosszolgálatok általi előkészítésének nyomait, habár a bizottság munkájának aktivizálására maga Berija is elment Berlinbe. Az, hogy Berija bizalmasai, Goglidze és A. Kobulov nem voltak Moszkvában, kétségtelenül megkönnyítette az eltávolítását.

[25] A GSZOVG egykori főparancsnoka, a SZU Katonai Tanácsa Vezérkarának főnöke, Szokolovszkij mar-

Kobulovot és Goglidzét le kell tartóztatni, ti magatok kísérjétek figyelemmel a teljesítését! Berija testőrségét le kell fegyverezni!" Én erre azt feleltem: „Meglesz".

Amikor kijöttünk, mondtam Kruglovnak: „Menj a Minisztériumba, maradj ott, én elrendezek mindent és felhívlak!" Kruglov örömest beleegyezett.

Bent maradtam a Kremlben, hívattam Szpiridonov vezérőrnagyot[26], mondtam neki: „Berija le van tartóztatva.", ő pedig elképedt. Szpiridonovban megbíztam, együtt tanultunk az akadémián, kritikusan viszonyult az Abakumov-féle MGB-hez.

Elindultunk Szpiridonovval Berija irodájába. Ott ült Muhanov, a titkára. Mondtam Szpiridonovnak: „Ülj le itt az előszobában, én bemegyek az irodába, elvágom a kremli meg a KB-s telefonzsinórokat!" Így is tettem.

Aztán visszamentem az előszobába, mondtam Muhanovnak: „Menjen haza!" Ő megsejtett valamit: „Mi van a gazdával, ő nem jön?" Azt feleltem: „Többé nem jön", ekkor felfogta a dolgot, szedelőzködni kezdett.

Instruáltam Szpiridonovot, majd bementem a PB előszobájába. Szuhanov elmesélte nekem Berija letartóztatásának egész történetét – így történt:

Az Elnökség tagjai 14 órától kezdve gyülekeztek az ülésre. Mindannyian egy fél órával hamarabb érkeztek, ahogyan abban megállapodtak, amikor Berija is megérkezett, elkezdték faggatni. Ott volt G. K. Zsukov is. Aztán mondták Berijának, hogy „az Elnökség minden tagja egyetért azzal, hogy eltávolítsunk téged a KB Elnökségének soraiból".

Berija előbb ellenkezett, aztán kérlelni kezdte őket, mondván, hogy tudja ő a hibáit, ígérte, hogy megjavul, de nem hittek neki. Aztán szóltak G. K. Zsukovnak, hogy vegye őrizetbe Beriját, tartsa fogva a szomszéd szobában! Zsukov szigorú hangon azonnal ráparancsolt: „Na, gyerünk, Berija!", kézen fogta és kivezette.

Másnap Zsukov elmondta nekem, hogy amikor bevezette a szobába, „Úgy tettem, ahogy mondtad, vagyis levágtam a nadrággombjait, ráparancsoltam, hogy üljön egyenesen!" Ő pedig engedelmeskedett.

Szuhanov is elmondta, hogy az Elnökség döntött arról is, hogy zárják ki a hadsereg vezérkarából Styemenkót, aki Berija ügynöke. Altábornaggyá fokozták le, még ugyanazon a napon elvezényelték valamelyik szibériai katonai körzetbe, valami jelentéktelen beosztásba.

Amíg mi Szuhanovval beszélgettünk, behívták az irodába Moszkalenk vezérőrnagyot, a Moszkvai Katonai Körzet parancsnokát, Batyickij altábornagyot, a Légvédelem parancsnokát és Bokanovot*, a parancsnokhelyettest, azt mondták nekik, hogy a letartóztatott Beriját szállítsák el egy helyőrségi laktanya fogdájába, tartsák szigorú őrizet alatt. Néhány perc múlva együtt kivezették Beriját, én pedig láttam, ahogy egyik kezével a nadrágját tartja.

Bementem a minisztériumba. Hívattam a párthoz leghűségesebb elvtársakat, akiket jól ismertem, többek között Dobrinyint és Truse…[olvashatatlan]. Felosztottam közöttük, kinek kiért kell a letartóztatásra ítéltek közül elmenni a lakására, mivel már este 8 körül járt az idő, aztán idehozni a letartóztatottakat, bezárni őket egy-egy cellába. Én felhívtam Szokolovszkijt, átadtam neki a Berija letartóztatásáról szóló [információt], elmondtam neki, hogyan kell őrizetbe vennie Goglidzét és Kobulovot. Valamint azt, hogy közben hivatkozzon a KB döntésére!

Szokolovszkij ellenkezni kezdett, hogy ő ezt nem tudja megcsinálni. „Gyere ide te magad, én nem tudom, hogyan kell ezt!" Türelmesen el kellett neki magyarázzam, hogyan kell lefegyvereznie és őrizetbe vennie őket az irodájában, ahová előtte be kell hívatnia őket. Végül azt válaszolta: „Azt hiszem, most már értem". Mondtam neki: „Cselekedj, Vaszilij Danyilovics, aztán hívj fel azonnal, holnap pedig repülővel, őrkíséret mellett küldd őket Moszkvába, bocsátsd őket az én rendelkezésemre!"

Aztán szóltam a telefonos kisasszonyoknak, hogy a magas frekvenciájú telefonon meg a kremli K-vonalon keresztül Berija lakására senkit se kapcsoljanak be, mint ahogyan Berlint sem, Hruscsovon és Molotovon kívül. Egy óra múlva elkezdték beszállítani a letartóztatottakat, úgyhogy ezzel másfél óra alatt végeztünk is.

Délelőtt 11 körül telefonált Szokolovszkij, azt mondta, hogy mindent megcsinált úgy, ahogy mondtam.

Éjszaka a minisztériumban „aludtunk", közben egyenként lefegyvereztem Berijev testőrségét is. Először Szarkiszov ezredest, utána Nadaraj ezredest*, aztán a többieket. Szarkiszov normálisan viselkedett, amikor viszont Nadarajtól készültem elvenni a revolverét, elkapta a kezemet, azt mondta: „Nem adom.", közben pedig nézett a szemembe, mintegy azt kérdezte, hogyan tovább?

Tudtam, hogy mindig tisztelettel viseltetett irántam, többször is; amikor megkérdeztem tőle: „Hogy vagy?", csak legyintett, olyan képet vágott, hogy elégedetlen a munkájával, ez a hangulata időnként érződött akkor is, amikor beszélgettem vele, ha közben megjelent valaki, azonnal abba is hagyta a beszélgetést.

Szigorúan rászóltam: „Nadaraj, hallgass rám! Berija le van tartóztatva, ha valami ostobaságot csinálsz, még rosszabb lesz!" Lassan elengedte a kezemet, én pedig elvettem a revolverét. Amikor hátulról is megmotoztam, találtam a hátsó zsebében egy „Waltert", ő megint elkapta a karomat, de én ekkor már határozottan kirántottam zsebéből a revolvert. Aztán nyugodtan elbeszélgettem vele, hogy mint forrófejű grúz, ne kezdjen el forrongani, őrkíséret mellett a szobájába vezettettem. Később aztán mindegyiküket hazazavartam. Nagyjából így vacakoltunk egész éjszaka.

Zűrzavar támadt, amikor elrendeltem, hogy váltsák le a Berija villája előtt posztoló külső őrséget.[27] Az egyik [őr] elment, a másik azonban semmiképp sem akart. Ekkor szóltam, hogy figyelmeztessék, ha nem megy haza azonnal, akkor börtönbe csukjuk, mire aztán hazament.

Másnap szüntelen telefonálgattak a kíváncsiskodó miniszterek és más vezető beosztású elvtársak, akikkel jóban voltunk.

15 órakor Kruglovot és engem behívattak a KB-ba, közölték, hogy szedelőzködjünk, menjünk a börtönbe – pontosabban a laktanyai fogdába, ahol ült - kihallgatni Beriját.

sall a jelzett időszakban Berlinben tartózkodott, ahová azért vezényelték, hogy vezesse a lázadás leverésére irányuló hadműveletet, tegyen rendet.

[26] Ny. K. Szpiridonov ebben az időben már altábornagy volt.

[27] A Kacsalov (ma: Malaja Nyikitszkaja) utca 28. szám alatt található villáról van szó, amelyikben Berija és a családja lakott.

Hruscsov és Malenkov elénk tárt egy jónéhány kérdést, hogy mit tudunk meg az életrajzából, derítsük ki, mit akart a kormánnyal.

Visszamentünk Kruglov irodájába, látom ám, hogy Kruglov izgulni kezdett: „Hogyan fogunk a szemébe nézni? Mit fogunk kérdezni tőle? Mit csinálunk, ha elküld minket melegebb éghajlatra?"

Láttam, hogy ebből semmi értelmes dolog nem sül ki, mondtam neki: „Én majd összeállítom a kérdéseket, én magam fogom kihallgatni, te pedig ülj és hallgass!" Kruglov beleegyezett. Amikor ki akartam jönni az irodájából, nem engedett: „Írd meg itt!" Teljesen összezavarodott. Mondtam neki, hogy a saját irodámban fogom összeállítani a kérdéseket, majd eljöttem tőle.[28]

17:00-kor felhívtuk Moszkalenkót, a Moszkvai Katonai Körzet parancsnokát, aki alá Berija testőrsége is tartozott, mondtuk neki, hogy megyünk kihallgatni Beriját. Elindultunk, Kruglov egész úton csak sopánkodott.

Amikor megérkeztünk, Moszkalenko már ott volt. Lementünk az alagsorba, volt ott néhány cella a dühöngő részegek számára. Beszélgetni kezdtünk, aztán mondtam: „Na, menjünk!" Amint a cellába beléptünk, Berija ült, komoran nézett ránk.

Ekkor megszólalt a telefon. Odamentem, Szuhanov azt mondta, hogy Malenkov és Hruscsov elvtársak hívatnak bennünket. A Nagyszínházban vannak, operaelőadáson. Visszamentünk. Kruglov elégedett volt, nekem viszont kellemetlen érzésem támadt, hogy miért nem hagyták, hogy kihallgassuk.

A Nagyszínházban, amikor beléptünk, az Elnökség tagjai a kulisszák mögött ültek, mivel éppen szünet volt. Meg volt terítve egy asztal.

Ittak az egészségünkre, hívtak, hogy nézzük meg az előadást, én azonban visszautasítottam, mivel tudtam, hogy nem az operára hívtak bennünket. Aztán azt mondták: „Meggondoltuk, úgy döntöttünk, jobb lesz, ha a nyomozást Rugyenko főügyész vezeti, aztán majd összeállítjuk az ítélő bizottságot".

Egyetértettünk vele, elköszöntünk, majd visszamentünk az MVD-be. Kruglov örült, én pedig mondtam neki: „Úgy látszik, Moszkalenko felhívta őket, azt a javaslatot tette, hogy inkább Rugyenko hallgassa ki".

Mint később megtudtam, tényleg így is volt. Moszkalenko, ahogyan katona bajtársai jellemezték, nagyon gyanakvó ember, mindenkire gyanakszik, azt mondták, a háború idején a beosztottjaira azt kiabálta, hogy „kémek", egyszóval, különös ember, ezért előfordulhat, hogy Berija embereinek gyanított bennünket.[29]

[28] Hruscsov veje, A. Adzsubej nagyra értékelte Szerov szerepét abban, hogy Beriját eltávolították: „Szerov betartotta a szavát, az MGB-ben Berija bizalmasait izolálták. Háttérben hagyom most azokat az okokat, amelyek miatt megtette ezt, mindenesetre ennek a kockázatos vállalkozásnak fontos részét teljesítette". (Аджубей А. И. Те десять лет. М., 1989. Публикация в Интернете: http://www.libros.am/book/read/id/180897/slug/te-desyat-let).

[29] Az, hogy 1953. június 27-én Szerov és Kruglov megérkezik a helyőrségi fogdába, hogy kihallgassa az ott fogva tartott Beriját, nyugtalansággal töltötte el a Moszkvai Katonai Körzet vezetőjét és az „akció" egyik szervezőjét, K. Moszkalenkót. „Kényelmetlenül éreztem magam, mivel mégiscsak az ő főnökük volt a gyanúsított, akkor most meg a helyettesei fogják vezetni a nyomozást" – emlékezett vissza rá később Moszkalenko. – „Ekkor azt követeltem, hogy a kihallgatáson vegyen részt velem együtt Batyickij elvtárs és Getman elvtárs is. Szerov és Kruglov ezt a javaslatot határozottan visszautasította. Hosszasan elvitatkoztunk erről, de semmire sem jutottunk".
Moszkalenko azt javasolta a tábornokoknak, hogy vigyék a kérdést döntésre a pártvezetés, Hruscsov és Malenkov elé. Ekkor azonban ők mindketten a kulturális éhségüket csillapították a Nagyszínház egyik premier előadásán. Ott, a szünetben, miután a felek kifejtették álláspontjukat, az a döntés született, hogy a nyomozást átadják a főügyésznek, Roman Rugyenkónak, magát Beriját pedig átszállítják a Moszkvai Katonai Körzet bunkerébe, megbízhatóbb őrizet alá.
Egyébként Szerov szavaival ellentétben Moszkalenko a visszaemlékezéseiben azt állította, hogy Szerovot és Kruglovot nem engedte be Berija cellájába. Ez azonban nehezen hihető. (Берия. Конец карьеры. М.: Политиздат, 1991. С. 287–288.).

Na, de nem is fontos, egyszerűen csak szerettem volna Beriját emlékeztetni arra a sok megaláztatásra, amelyet az emberekkel szemben megengedett magának, azokra a sértő jelzőkre, amelyekkel illette őket, többek között engem is.[30]

Igaz, nem ez a legfontosabb. A fontos az, hogy le kell leplezni, miként vett részt a Müsavat[31] titkosszolgálati munkájában, ahol állítólag a Kaukázusontúli CSK megbízásából szolgált, de egyúttal a Müsavatnak[32] is dolgozott.

Néhány nap múlva engem és Rugyenkót (a főügyészt) behívattak a KB Elnökségének ülésére, megbíztak bennünket, hogy a KB titkos levéltárában válogassuk ki azokat a dokumentumokat, amelyek Berijára, valamint a Sztálinnal való kapcsolatára vonatkoznak. A KB titkos levéltára a Kreml egyik félalagsori helyiségében található. Úgyhogy két héten át naphosszat ott voltunk, válogattuk a dokumentumokat, aztán este, éjfélig a minisztériumban dolgoztunk.

Már az első napoktól kezdve, hogy dolgozni kezdtünk ezen, undorodni kezdtem mindattól, amit ott láttam. Arról már nem is beszélek, hogy Berija az össz-szövetségi köztársaságok és sok terület [olvashatatlan] Legfelsőbb Tanácsának küldöttje volt, meg az én kedves, szeretett stb. KB-mnak a titkára.

Mire kellett mindez? Hiszen moszkvai munkavégzésének 15 éve alatt egyetlen egyszer sem ment sehová, senkivel sem találkozott, vidéken senki sem ismerte, legfeljebb csak az újságokból meg a portréiról. Minek kellett ez? Vagy talán így kell népszerűségre szert tenni, kényszerből?

Rengeteg könyv volt ott a szerzők köszönetnyilvánításával. Ugyancsak megismerkedhettünk a PB-tagok úgynevezett „intim" életével, azokéval, akik éjt nappallá téve hajbókoltak Sztálin előtt, készen állva arra, hogy megfojtsák egymást, vagy, hogy nagyobb odaadást mutassanak, mint mások. Mindez megmutatkozott a Sztálinnak írott feljegyzésekben.

[30] A nagyszámú vallomásokból ítélve Berija valóban elég durván és pimaszul bánt a beosztottjaival. Egykori titkára, B. Ljudvigov a következőket vallotta a kihallgatáson: „1953 márciusa után Berija teljesen féktelenné vált. Nem fogta vissza magát, nemcsak a titkárait sértegette, hanem sok vezető elvtársat is: Szerovot, Kruglovot, Sztahanovot és másokat, akiket minden teketória nélkül a legválogatottabb jelzőkkel illetett". (Дело Берия. Приговор обжалованию не подлежит. М.: Демократия, 2012. С. 25.).

[31] Müsavat (azerb.) – egyenlőség. Az 1911-ben, Bakuban alakult iszlamista és nacionalista Muzulmán Demokratikus Párt elnevezése. *(A fordító jegyzete.)*

[32] Az SZKP KB Elnökségének 1953. december 10-i, Berija ügyében hozott határozatában a következő állt: „Amint azt a mostani nyomozás feltárta, Berija még a polgárháború idején kapcsolatba lépett a külföldi titkosszolgálatokkal. 1919-ben Berija, amikor Bakuban tartózkodott, árulást követett el, amikor titkos ügynöki szolgálatba állt az azerbajdzsáni ellenforradalmi Müsavat-kormány titkosszolgálatához, amely az angol felderítő szervezetek felügyelete alatt állt". (Лаврентий Берия. 1953. Документы, М.: Демократия. 1999. С. 384.).

1938-ban például Kaganovics [feljelentést] írt Sztálinnak 120 vasutas ellen (Kaganovics akkor közlekedésügyi népbiztos volt), akiket gyanúsnak vélt, kérte az engedélyt a letartóztatásukra. A listán ott van Sztálin megjegyzése: „egyetértek", aztán Molotové: „helyes", Mikojané: „támogatom", Malenkové: „haladéktalanul letartóztatni és agyonlövetni őket", Vorosilové, Andrejevé* és másoké: „igen", „igen" stb.

De hiszen ezt az ördög se tudja, hogy micsoda! Mind a 120 embert letartóztatták, valószínűleg agyon is lőtték őket. Ugyancsak volt ott egy feljegyzés a PB-titkárnak, a Közlekedésügyi Népbiztosságról, Dudorovtól, amelyben azt írja Kaganovicsnak, hogy ezek és ezek az elvtársak gyanúsan viselkednek, Dudorov azt feltételezi, hogy ezek a nép ellenségei, le kell tartóztatni őket. Ez az idióta, ez fafejű úgy döntött, hogy ő is Kaganovics nyomdokaiba lép. Micsoda gazember!

Vagy. Berija ír egy rövid feljegyzést Sztálinnak, hogy 1939-re Grúziának ki kell adni feladatul, hogy állítson elő ennyi és ennyi bort, ennyi és ennyi konyakot, termeljen ennyi és ennyi szőlőt stb. Sztálin azt írja rá: „igen", aztán Molotov, Vorosilov, Kaganovics és mások: „helyeseljük", „támogatjuk" stb.

Felmerül a kérdés: hol van ilyenkor a Tervhivatal, amely a Grúziával történő egyeztetés után reális tervet kell, hogy készítsen? Mert ez így nem tervezés, hanem zűrzavar.

Előkerült egy csomó aljas feljegyzése Jezsovnak, a PB tagjának, a KB titkárának, a SZU belügyi népbiztosának, amelyekben felveti egy sor területi vezető letartóztatását. A PB minden tagja ráírta, hogy „helyeseljük", „támogatjuk".

Amikor az ember olvassa ezeket a feljegyzéseket, a haja is égnek áll, hogy miként tudtak ilyen aljasul viselkedni az ország vezetői a saját elvtársaikkal, akikkel éveken át együtt dolgoztak.

[Voltak] ott hasonló jellegű feljegyzések, amelyek Ukrajnából, Hruscsov aláírásával érkeztek, úgy látszik, ő is a nyomukban akart járni, nem akart lemaradni. Ír mindenféle aljasságokat [Kosziorról], Posztisevről és másokról. Ugyanilyen feljegyzések érkeztek Leningrádból, Zsdanovtól, vagyis, hogy mindenütt ellenségek, hogy ő harcol ellenük, kéri a támogatást.

Nem, nem tudok többet írni erről, nem bírom idegekkel. Hogy tudták felváltani a lelkiismeretüket Sztálin gyanakvására? Egy valaki megőrül közülük, a többiek meg támogatják ebben. Így nem szabad. Nem szabad. Hiszen tudniuk kellett, hogy a nép bízik bennük, hogy az ország számára ők megkérdőjelezhetetlen tekintélyek, ők pedig így viselkedtek. Ez nagyon rossz! Nem tudok többet írni erről…

Rugyenko, amikor már a válogatás végéhez közeledtünk, nyíltan azt mondta nekem: „Őszintén szólva, azt gondoltam, Ivan Alekszandrovics, hogy te közel álltál Berijához, de most meggyőződtem róla, hogy nem".

Ez [különösen nyilvánvalóvá vált], amikor végül megtaláltunk egy olyan feljegyzést is, amelyet Berija 1947-ben írt Sztálinnak, Kruglov belügyminiszterré történő kinevezése ügyében. A feljegyzésből kiderült, hogy Sztálin engem, Szerovot nevezett meg miniszternek, Berija pedig, agyondicsérve Kruglovot, ragaszkodott hozzá, hogy Kruglovot nevezzék ki, miközben attól viszont félt, hogy bármi rosszat is mondjon rólam Sztálinnak.

Talán jobb is, hogy nem neveztek ki. Hiszen én soha nem is futottam a funkciók után. Amivel megbíznak, megcsinálom.

Befejeztük a dokumentumok kiválogatását. Lajstromba vettük őket, jelentettük a KB-nak, aztán elégettük, amire nem volt szükség, ráadásul mindezt kettesben csináltuk, a KB-ban megint csak jóváhagyták az összes javaslatunkat és feladat-végrehajtásunkat.[33]

„SZEROV PÁRTTAGHOZ MÉLTÓAN VISELKEDIK"

A KB Plénuma elég barátságos légkörben zajlott, mindenki „aktívan" hozzászólt és támogatta Berija meg a bizalmasai letartóztatását, többek között azok is, akik korábban a talpát nyalták. Rólam és Kruglovról is egészen jól nyilatkoztak, többek között Hruscsov is.[34]

Amikor Hruscsov azt mondta, hogy Szerov párttaghoz méltóan viselkedik, mindenki tapsolni kezdett. A csekistákról azt mondták: „Ki kell vizsgálni, azokat, akik Berija alatt (Jezsovról pedig szó sem esett) aktivizálták magukat, ki kell zárni a szervezetből!"

Engem csak egy dolog képesztett el. Sok vezető elvtárs, Zavenyagin, Zaszjagyko, Zagyemidcsenko, [olvashatatlan], Kozsevnyikov* miniszterek, akiket Berija irányított, akik úgy néztek Berijára, mint egy istenre, most felszólaltak a Plénumon. Arról hadabandáztak, hogy Berija elnyomta őket, úgy, hogy közben én nem egyszer éreztem a saját bőrömön, ahogyan Berija megvédi őket, miközben engem, aki „megsértette" ezeket a Berija-bajtársakat, jól összeszid.

Szégyelltem magam Zavenyagin, Vennyikov és mások felszólalása miatt. Hiszen éppen Berija terjesztette fel őket kétszer is a Szocialista Munka Hőse kitüntetésre, Vennyikovot háromszor is. Ezt hívják leleplezésnek. Undorodom ezekre az emberekre nézni, ezek az emberek most átalakultak, megint felfelé kapaszkodnak.

Zavenyagint már ki is nevezték ipari miniszterré. Én nem tudtam volna így fellépni, akármibe is került volna. Háromszor annyi alapom lett volna elmesélni, miként hajtott ki Berija mindig a legnehezebb helyekre, olyanokra, amelyek veszélyeztették az egészségemet, néha pedig még az életemet is. Kobulovot pedig, aki csak a pocakját növesztette, a keze ügyében tartotta, de én úgy éreztem, szerénytelen dolog lenne ilyen helyzetekben előtérbe tolnom magamat.

Történelmi jelentőségű beszédet mondott a kijevi városi pártbizottság titkára, Szergyuk* is, aki azt rikácsolta: „Ott járt mellettem Mesik (az MVD népbiztosa), le is tartóztathatott volna". Aztán a szünetben mindannyian csak nevettünk rajta: „Miért akarta volna Mesik Szergyukot letartóztatni? Senki sem tudja, még maga Szergyuk sem". Teljesen értelmetlenek az efféle felszólalások.[35]

[33] Berija és az SZKP KB archívumának revíziója során hatalmas mennyiségű anyagot égettek el, amely a szovjet pártelit tagjainak megfigyeléséről szólt: Malenkovéról, Szuszlovéról, Vorosilovéról, Bulganyinéról, Kalinyinéról. Svernyikovéról, G. Dmitrovéról, V. Pikéről és másokéról. A megsemmisített dokumentumok között volt 261 lap, amely „Hruscsovról szóló különböző leveleket" tartalmazott. (Петров Н. Первый председатель КГБ Иван Серов М.: Материк, 2005. С. 157.).

[34] Az SZKP KB Plénuma, amely dühödten elítélte a „kém és áruló" Beriját, 1953. július 2. és 7. között zajlott.

[35] Az SZKP KB Plénumának 1953. július 3-i, reggeli ülésén a lvovi területi pártbizottság első titkára, az

Egyszóval, új körülmények között kapcsolódtunk vissza a munkába. Valahogy szabadabban vett levegőt az ember... Nem kell félni provokációtól vagy fondorlattól, ami Berija és Abakumov idejében napirenden volt.

A TÁBORNOKOK KISZABADÍTÁSA

Rugyenkóval közösen elkészítettünk egy feljegyzést a KB számára, azzal a javaslattal, hogy szabadítsunk ki a börtönből több mint 70 tábornokot, többek között Tyelegint, az 1. Belorusz Front Központi Vezérkarának egykori tagját, Krjukovot*, a Kaukázusi dandár parancsnokát és másokat.

Előtte elmentem néhány ismerős tábornokhoz a cellájukba, elbeszélgettem velük. Amikor köszöntem és kezet nyújtottam nekik, nem tudták, hogyan viselkedjenek. Meg voltak lepve, hogy Szerov vezérezredes, a Szovjetunió Hőse kezet nyújt egy elítéltnek. Bementem Tyeleginhez is, aki szintén zavarba jött, nem tudta, hogyan viselkedjen.

Néhány nap múlva a Rugyenkóval közösen beadott javaslatunkat a KB elfogadta, eszerint szabadon kell engedni minden olyan tábornokot, akit Abakumov, Ignatyjev és Jepisev ültetett le, vissza kell helyezni őket a rangjukba is.[36]

Parancsba adtam a börtönparancsnoknak, hogy figyeljen oda rá, hogy rendesen fel legyenek öltözve, ha szükséges, küldessen haza ruháért, hogy normálisan tudjanak megjelenni.

Néhány nap múlva felhívott Tyelegin és kérte, hogy fogadjam. Bekértem a nyomozati anyagát, amelyben felfedeztem, hogy Tyelegin azt vallotta, hogy Zsukov és Szerov Sztálin-ellenes összeesküvők. Micsoda gazember![37]

UK(b)P kijevi területi pártbizottságának korábbi első titkára, T. Szergyuk érzelemdús felszólalásában valóban többször is megismételte, hogy az ukrán MVD főnöke, Mesik, akit Berija nevezett ki, minden gond nélkül letartóztathatta volna őt. Különös derültséget váltott ki a teremben, amikor Szergyuk elmesélte a feleségével folytatott telefonbeszélgetését: „Könnyek közt mondom a feleségemnek, hogy előfordulhat, hogy letartóztatnak:.. Erre ő ma reggel felhív telefonon, mivel én tegnap este már nem tudtam telefonálni neki. Akkor elsírtam magam. Ő pedig nem tudja, letartóztattak-e vagy sem...". (Лаврентий Берия. 1953. Документы. М.: Демократия, 1999. С. 120–121.).

[36] 1953. július 13-án az SZKP KB Elnöksége arról rendelkezett, hogy szabadon kell bocsátani a Szovjet Hadsereg, az MVD és az MGB 54 tábornokát. 51-en közülük teljes rehabilitálásban részesültek, visszakapták rangjukat és kitüntetéseiket, többek között olyanok is, akik Zsukov marsall környezetében voltak: Konsztantyin Tyelegin altábornagy és Vlagyimir Krjukov altábornagy. Ekkor engedték szabadon ez utóbbinak a feleségét, Ligyija Ruszlanova énekesnőt is. A KB Elnökségének ugyanezzel a határozatával rehabilitálták az MVD tábornokait, Bezsanovot, Szidnyevet és Klepovot, akik az Abakumov és Szerov közti háborúskodásnak estek áldozatul.

Szerov, már nyugdíjaztatását követően, azt írja a párt ellenőrző bizottságának, hogy a Rugyenko főügyésszel közös kezdeményezésükre összességében „87 tábornokot szabadon bocsátottak, az ügyüket pedig lezárták".

[37] 1948. január 24-i letartóztatását követően az 1. Belorusz Front Katonai Tanácsának és a GSZOVG-nek egykori tagja, Konsztantyin Tyelegin altábornagy kikényszerített vallomást tett Zsukov ellen. Aláírta többek között azt a jegyzőkönyvet, amelyben a marsallt összeesküvés előkészítésével, nagy méretekben elkövetett fosztogatással és Németországból származó értékek, autók, bútorok, ékszerek stb. hazaszállíttatásával vádolták. Szerovval kapcsolatban a letartóztatott tábornok azt vallotta, hogy teljesen szemet hunyt Zsukov tettei felett, az „ő embere" volt.

Hamarjában átfutottam azoknak a tárgyaknak 3 oldalt kitevő listáját, amelyeket elkoboztak tőle: több száz méter gyapjú, 12 tangóharmonika, több tucatnyi ruházat, szőrme, cipő stb. Meglepődtem: egy front vezérkarának tagja, egy pártmunkás – és ennyi mindent összelopkodott. Mi Németországban havi 10-12 ezer márkát kaptunk, de ennyi mindent abból sem lehetett összevásárolni.[38]

Amikor Tyelegin megérkezett hozzám, megkérdeztem tőle, mit akar. Összeszedte a bátorságát, és azt mondta: „Kérem, hogy adják vissza az elkobzott tárgyaimat!" Mondtam neki, hogy ebben én nem tudok magam dönteni, mivel hosszú a tárgyak listája. Csak azt tudom visszaadni neki, amit hatalmamban áll. Ő elkezdett ragaszkodni hozzá, hogy az összes tárgyat adjam vissza.

Mondom neki: „Na, és minek neked 12 tangóharmonika?" Azt feleli: „A fiam is, a lányom is harmonikázik". Mondom neki: „Na, vigyél el akkor négy harmonikát!" Nem akarja.

Aztán kérdezem tőle: „Minek neked több száz méternyi ruhaanyag? Vigyél el 200 métert, az is elég lesz életed végéig!" Nem egyezik bele. Ekkor azt mondtam neki: „Fordulj a párt KB-jához, ha ők a beleegyezésüket adják, én visszaadom neked!"

A beszélgetés végén megkérdeztem tőle: „Miért tettél meg bennünket Zsukovval összeesküvőknek? Milyen alapon sároztál be bennünket, hiszen együtt harcoltunk a fasiszták ellen, védtük a Hazát, te pedig összeesküvőknek neveztél minket. Szégyelld magad!"

Zavarba jött, aztán felhúzta a zakója ujját, és megmutatott egy foltot a karján. „Látod– mondja –, ezt cigarettával égették belém, hogy ilyen vallomást tegyek ellened meg Zsukov ellen".

Erre azt mondtam neki: „Micsoda gyáva alak vagy te, ha nekem a karom vágták volna le, én ilyet akkor se mondtam volna. Kevés bátorság van benned, ha egy cigaretta hatására megrágalmaztad a SZU Fegyveres Erőinek mostani miniszterét, G. K. Zsukov marsallt, meg a KGB elnökét, Szerov vezérezredest, akikkel együtt ostromoltad Berlint".[39]

Elvörösödött, én pedig úgy köszöntem el tőle, hogy nem nyújtottam neki kezet. Micsoda egy gyáva és eltévelyedett „pártmunkás"!

Néhány nap múlva felhívott telefonon a KB adminisztratív osztályának vezetője, Gyedov*, azt mondta: „Hogy van ez, Ivan Alekszandrovics, hogy a tábornokokat kiszabadítottad, a holmijukat meg nem adod vissza nekik?" Kérdezem: „Kinek?" „Tyeleginnek" – feleli Gyedov. Ekkor azt mondtam neki: „Átküldöm a Tyelegintől elkobzott tárgyak listáját, jelentsd a KB-nak, amilyen utasítást ők adnak, azt teljesítem".

[38] A SZU Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiumának ítélete szerint Tyelegint bűnösnek találták abban, hogy „...1944-1946-ban összerabolt és eltulajdonított nagy mennyiségű hadizsákmánynak tekintett értéket és vagyont, amelyeket át kellett volna adnia az államnak, amelyeket azonban külföldről Moszkvába szállíttatott... A házkutatás során Tyelegintől elkoboztak 16 kg ezüsttárgyat, kb. 250 vég gyapjú- és selyemszövetet, 18 vadászfegyvert, sok értékes, antikvár porcelán- és fajansztárgyat, szőrmét és gobelint, XVII-XVIII. századi francia és flamand mesterektől származó képeket és más értékes tárgyakat...".

[39] Vagy a Tyeleginnel folytatott beszélgetés zajlott le később, vagy Szerov csak összekeveri a dolgokat: ő csak 1954-ben lett a KGB elnöke, Zsukov pedig csak 1955-ben miniszter.

Eltelt két nap, ismét felhívott Gyedov. Azt mondja nekem: „Ivan Alekszandrovics, te megőrültél?" Mondom neki, hogy jól érzem magam.

„Olvastad a Tyelegintől elkobzott tárgyak listáját?" „Nemcsak, hogy olvastam, hanem még Tyelegint is fogadtam." „Amikor jelentettem a KB titkárainak a Tyelegintől elkobzott tárgyak listáját, azt mondták, hogy Tyelegint ezért újra le kellene ültetni, nemhogy a tárgyakat visszaadni neki. Fel vannak háborodva a viselkedésén".

Mondom Gyedovnak: „Látod, milyen pártmunkások fordulnak elő!", hozzátettem még azt is, milyen vallomást tett ellenem meg Zsukov ellen mint összeesküvők ellen. Gyedov felháborodott, azt mondta: „Irhatnál erről a KB-nak!" En persze nem írtam a KB-nak, G. K. Zsukovnak azonban egy magánbeszélgetésben elmeséltem, mire ő azt felelte: „Ivan Alekszandrovics, a háború alatt nyilván többször is megfigyelhetted aljas magatartását".

Volt egy másik beszélgetésem is, Krjukov tábornok feleségével, Ruszlanovával*, aki szintén azt kérte, hogy adjam vissza a holmijukat, de én akkor ellenőriztem, hogy Krjukovtól valószínűleg nem kevesebb tárgyat koboztak el, mint Tyelegintől. Igaz, Ruszlanova aztán nem ment tovább, láthatóan felfogta, hogy ha megismerik a férjétől elkobzott tárgyak listáját, akkor nem kerülheti el a kellemetlenségeket.[40]

AZ ÍTÉLET

Véget ért a legfelsőbb bíróságon a Berija-per. Az elnök I. Sz. Konyev volt. Mélyen feltárták a Berija romlottságát és visszaéléseit.[41]

Találtak nála egy jegyzetfüzetet azoknak a nőknek nevével, akikkel együtt volt, több mint 120 volt belőlük. Az egyik fiatal lányt, akit megerőszakolt, aki gyereket szült tőle, beidézték a tárgyalásra, ahol vallomást tett. Egyszóval, megrögzött gazember.[42] Bizonyítást nyert az is, hogy a polgárháború idején dolgozott a Müsavit [angol] hírszerző szolgálatnak a Szovjethatalom ellen. Moszkalenko elmesélte, hogy amikor Beriját kivezették a kivégzésre, mindenkinél jobban berezelt, ordítozott, ellenállást tanúsított stb. Hasonlóképpen viselkedett Kobulov is. Kiderült, hogy buják voltak, mint a macskák, de gyávák, mint a nyulak. De ördög vigye őket, tisztább lesz ezután a levegő!

[40] Nagyjából a Tyeleginéhez hasonló bűnöket róttak fel Zsukov egy másik bajtársának, Vlagyimir Krjukov altábornagynak és feleségének, az OSZSZK érdemes művészének, Ligyija Ruszlanovának is. A dácsájukon tartott házkutatás során elkoboztak tőlük 4 külföldi márkájú kocsit, 208 briliánst, 107 kg ezüsttárgyat, 132 muzeális értéket képviselő képet (Siskin, Repin, Szerov, Szurikov, Levitan, Ajvazovszkij és mások munkáit), 35 régi szőnyeget, rengeteg antikvár étkészletet, 700.000 rubel készpénzt, szobrokat, szőrméket, 312 pár márkás cipőt, 87 öltönyt és sok egyebet.

[41] Berija ügyét a SZU Legfelsőbb Bíróságának Különleges Bírósági Kollégiuma folytatta le, I. Konyev marsall elnökletével. 1953. december 23-án Beriját és az NKVD-MGB-MVD egykori vezetőit: Merkulovot, Gyekanozovot, Kobulovot, Goglidzét, Mesiket, Vlodzimirszkijt bűnösnek találták, és golyó általi halálra ítélték. Az ítéletet még aznap végre is hajtották.

[42] A bűnügyi akták szerint Beriját elmarasztalták összesen 221 nővel való erőszakos kapcsolat létesítésében. (Столяров К. Палачи и жертвы. М.: Олма-Пресс, 1997. С. 251.).

TIZENHATODIK FEJEZET

A KGB ELSŐ ELNÖKE (1954-1955)

Ezt a három betűt ismerte az egész világ. Létezésének 37 éve alatt a KGB a bolygó egyik leghatalmasabb és legprofibb titkosszolgálatának címét vívta ki magának.

A hivatal születése elszakíthatatlanul összefonódik Szerov alakjával. Nemcsak a KGB első elnöke volt, hanem létrehozásának ideológusa is.

„A SZU MVD-jének és szervezeteinek fennálló szervezeti felépítése nehézkes, nem képes megfelelni az operatív ügynöki tevékenységhez szükséges színvonalának... – szólt az a feljegyzés, amelyet 1954. február 4-én küldtek meg az MVD-ből az SZKB KB-nak. – ... A hírszerző és a kémelhárító tevékenység javítása érdekében célszerűnek tartjuk leválasztani a SZU MVD-ről az operatív csekista igazgatóságokat és osztályokat..."[1]

Nehéz lenne megmondani, mivel voltak magyarázhatók a sztálini titkosszolgálatok rendszeresen ismétlődő perturbációi, a rendőrséggel folyó állandó „összeolvadásai" és „szétválásai". (Maga Szerov ötször volt kénytelen átélni efféle átszervezést.) De éppen az utolsó reform az, amelyik az ő irányítása alatt zajlott le, véget vetett ennek a kalamajkának. Az MVD és a KGB „válása" egyszer s mindenkorra megtörtént, mellesleg egészen a mai napig.

1954. február 8-án a KB Elnöksége jóváhagyta, hogy az MVD-ből kiváljon egy új, önálló, a Minisztertanács mellett működő szervezet, az Állambiztonsági Bizottság. Igaz, a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének hivatalos rendelétét a KGB létrehozásáról és Szerov elnökké való kinevezéséről csak egy hónappal később, március 13-án írták alá, de ennek nem volt semmi jelentősége.

Szerov „kezdeményezése" a valóságban természetesen magától Hruscsovtól származott. Miután leszámolt Berijávalmint legfőbb konkurensével, az első titkár ugyanazon az úton indult el: hogy végleg megszabaduljon a kollektív vezetés béklyójától, szüksége volt a titkosszolgálatok feletti kontrollra.

Ebben az értelemben Szerov jelölése a lehető legjobban megfelelt Hruscsovnak; sok év óta ismert bajtársának odaadásáról nem egyszer alkalma nyílt már megbizonyosodni.

Hruscsov már egy év múlva, 1955-ben, az első kedvező alkalommal lesöpri második konkurensét, Georgij Malenkov miniszterelnököt, akiből végül is nem lett Sztálin örököse. Következtek még a sorban a sztálini gárda maradványai: Molotov, Kaganovics, Bulganyin. A KGB és személyesen Szerov támogatása fontos szerepet játszik Hruscsov rendszerének megerősödésében.

Az első titkár teljességgel megbízik KGB-elnökében. Nem válik el tőle még a külföldi látogatásai alkalmával sem. (Az utazások legérdekesebb részleteit Szerov leírja.) Csak 1955-ben három kitüntetéssel is kitüntetik a KGB elnökét, ezen kívül hadseregtábornokká is előléptetik: ilyen „csillaghullást" még a háború idején sem élt át.

Igaz, a Hruscsovhoz való közelállás komoly veszélyt is rejt magában. A lényeg itt nem is az új vezér bolondos természetében van, aki hol magához édesgette, hol ellökte magától a munkatársait. Sokkal bonyolultabb kérdés Szerov számára önmagával rendbe jönni, boldogulni azzal a kiábrándulással, amely egyre inkább hatalmába keríti.

Az e korszakban született naplófeljegyzései azért is figyelemre méltók, mert a maga dinamikájában mutatják be, miként változott Hruscsov, aminek következtében változott a szerző hangulata is. Napról napra egyre józanabbul és kíméletlenebbül értékeli a körötte lévő valóságot.

[1] Президиум ЦК КПСС. 1954–1964. Черновые протокольные записи заседания. М... РОССПЭН, 2003. Т. 1. С. 15–16.

Kicsinyes intrikák, rágalmazások, társbérletbe illő civakodások – úgy tetszik, ezek foglalták le az állam első embereinek jelentős idejét.

Szerov memoárjai felelevenítik a Kreml hétköznapi életét, amely, attól tartok, nem túlságosan változott meg mind a mai napig...

A KGB SZÜLETÉSE

1954 januárjában Kruglovot és engem behívattak az Elnökségbe, megvitattuk az MVD-től különálló Állambiztonság megszervezésének kérdését. Az Állambiztonság megnevezése kapcsán nagyjából megállapodtunk a „bizottság" elnevezésben, hogy ne ismételjük meg az MGB korábbi megnevezését.[2]

Ekkor határoztuk el a belügyminiszter kinevezését – Kruglovét –, és az Állambiztonsági Bizottság elnökéét – az enyémet. Mindeközben az Elnökség tagjai sok kemény megjegyzést fogalmaztak meg Kruglovnak a viselkedésével, jellemével stb. kapcsolatban. Rólam csak Szuszlov* mondott annyit, hogy amikor kitelepítettem a karacsájokat, akkor nem mentem be a területi pártbizottságra.[3]

Nem akartam őt hazugságon rajtakapni, mivel kétszer is jártam bent a pártbizottságon, de Szuszlov elvtárs mindkét alkalommal „gyengélkedett", a pártbizottság titkárával pedig mindent egyeztettem, a végrehajtó bizottság elnöke pedig többször is jelen volt az értekezleteimen. Vigye az ördög![4]

Munkához láttunk az új feltételek szerint.[5] Kruglov eleinte elégedetlen volt. Úgy látszik, őt jobban kielégítette volna, ha megmarad az egyesített MVD, én pedig az ő első helyettese, de aztán elcsöndesedett. Beadtuk a javaslatainkat, hogy melyik igazgatóságok maradjanak az MVD-nél, melyikek kerüljenek át a KGB-hez.[6]

[2] A szerző itt téved. Az SZKP KB Elnökségének ülése, amelyen az Államvédelmi Bizottság kérdését vitatták meg, nem januárban, hanem 1954. február 8-án zajlott le.

[3] Valójában, amint ez az SZKP KB Elnökségének 1954. február 8-i üléséről készült jegyzőkönyvből látható, Szerov kinevezésével szemben felszólalt a KB titkára, Ny. Satalov is. Finoman bírálta őt Bulganyin, Vorosilov, Kaganovics és Pervuhin is: igaz, előzetesen bejelentették, hogy összességében támogatják és helyeslik a jelölését. (Президиум ЦК КПСС. 1954–1964. Черновые протокольные записи заседания. M.: РОССПЭН, 2003. T. 1. C. 19–24.).

[4] Az SZKP KB Elnökségének 1954. február 8-i üléséről készült jegyzőkönyvből: „... Szerov elvtársnak erősítenie kell magában a pártosságot. Buzgón teljesítette Berija utasításait. Behívatta magához a területi pártbizottságok titkárait... Nem minden jó Szerovnál. Figyelmeztetni! Fölényes a pártszervezetekkel szemben...". (Президиум ЦК КПСС. 1954–1964. Черновые протокольные записи заседания. M.: РОССПЭН, 2003. T. 1. C. 19–24.).

[5] Szerovot a SZU Minisztertanácsa mellett működő KGB elnökévé a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége 1954. március 13-i határozatával nevezték ki. Alapvető feladatként megbízták azzal, hogy „A legrövidebb határidőn belül számolja fel Berija ellenséges tevékenységének következményeit az állambiztonsági szervezeteknél, érje el, hogy az állambiztonsági szerveket pártunk éles fegyverévé alakítsa!"

[6] 1954. március 18-án Szerov utasításával kihirdették a KGB központi apparátusának felépítését: 27 önálló szervezeti egysége lett, többek között négy osztálya: külföldi hírszerzés, kémelhárítás, katonai kémelhárítás, rejtjelezés-rejtjelfeloldás. Az MVD-nél pedig a tisztán rendőrségi feladatokon kívül megmaradt a határőrség és a belső hadsereg, a GULAG, a teljes ipari termelés, a kormányzati és a hírvivői kapcsolattartás. (Лубянка. Органы ВЧК КГБ. 1917–1991. Справочник. М.: Материк, 2003. С. 119, 150–151).

Objektíven osztottuk el, az állami érdekekből kiindulva. Igaz, a későbbiekben, amikor a KB elfogadta azt a javaslatomat, hogy kerüljön át a KGB-hez a határőrség, akkor Kruglov teljesen elfancsalodott, ráadásul egyik kellemetlenség érte a másik után.[7]

Az év elején agyonlőtte magát az MVD miniszterhelyettese, I. I. Maszlennyikov.[8] Kruglov rettenetesen összezavarodott, nem tudta, mit csináljon. Elmentem hozzá. Megnyugtattam, javasoltam neki, hogy beszéljen az orvosokkal, minden rendben volt-e a fejével, mert amennyire emlékszem rá, mindig fejfájásra panaszkodott, aztán pedig néhányszor az is feltűnt, hogy mennyire szerette mindenféle betegségekből gyógyíttatni magát.

Mindenesetre ez a lehető legostobább döntés volt tőle, hogy végez magával, ezt egyáltalán nem vártam tőle. Ha belegondolunk, hogy Berija alatt ő volt a csapatokért felelős miniszterhelyettes, akkor ez nem lehet ok, annál is inkább, mert végig részt vett a háborúban, a Szovjetunió Hőse, súlyosan megsebesült stb. Ostobaság!

A nap végére Kruglov felvidult, mondta, hogy az orvosok azt jelentették, hogy Maszlennyikov húga néhány évvel korábban felakasztotta magát. Az orvosok elmondták azt a feltételezésüket is, hogy mindez skizofréniás [alapon] történt, ami elő szokott fordulni egyes családoknál. Ráadásul ha az egyik nemzedékben előfordulnak ilyen esetek, azok gyakran hatással vannak a gyermekeikre, sőt az unokáikra is.

A KGB ELSŐ KÉRDÉSEI

A napokban érdekes dolgot mesélt nekem Rugyenko: átnézte Fedoszejev ügyét. Úgy látszik, valamelyik provokátor jelentette neki, hogy én vittem ezt az ügyet.

Szóval, Rugyenko azt mondta: „Kiderült, hogy te Sztálinnál a végsőkig ellenálltál, hogy Fedoszejevet ne lőjék agyon. Az aktából látszik, hogy Abakumov átvette tőled az ügyet, még aznap, anélkül, hogy Fedoszejevet kihallgatták volna, átminősítette az általad meghatározott „hivatali visszaélést" 58/6-ra, kémkedésre. Még aznap felterjesztette a hadbíróságra, amely másnap meghozta az ítéletet: „kivégezni", egy óra múlva agyon is lőtték.[9]

Kérdeztem Rugyenkótól: „Hol volt a katonai főügyész, Vavilov elvtárs, hová lett a katonai ügyészség elnöke??" Rugyenko titkon elárulta, hogy Vavilovot el fogják bocsátani. Így állították be a dolgot a provokátorok. Az ügyész, aki az ügyet átmi-

[7] A szerző itt alighanem összekeveri a határőrséget és a kormányzati kapcsolat állományát. Ez utóbbi valóban hamarosan átkerült az MVD-től a KGB-hez – a SZU Minisztertanácsának 1954. szeptember 25-i, 10707pc számú rendeletével. A határőrség csapatai majd csak három évvel később, a SZU Minisztertanácsának 1957. március 28-i, 328-159cc számú rendeletével kerültek át a KGB-hez, akkor, amikor Kruglov már nem volt miniszter.

[8] A SZU belügyminiszter-helyettese, Ivan Maszlennyikov hadseregtábornok 1954. március 16-án lőtte agyon magát. Az alapvető változat szerint, amelyet a történészek többsége is oszt, attól félt, hogy Berija után őt is letartóztatják. Az „állambiztonsági marsall" büntetőpere során Rugyenko főügyész egyenesen Maszlennyikov értésére adta, hogy Berijával együtt ő a felelős azért, hogy 1953-ban Moszkvába vezényelték a csapatokat, valamint a kormányellenes összeesküvés előkészítéséért.

[9] A valóságban Sz. Fedoszejevet 1950. április 18-án ítélték halálra az MGB-nél lefolytatott másfél éves nyomozást követően. A Fedoszejev-ügyről lásd részletesebben a Tizennegyedik és Tizenötödik fejezeteket.

nősítette, félreállt, rám pedig, aki ellenállt, rám fogták, hogy provokáltam. Micsoda gazemberek![10]

Ezek mind Abakumov és Berija uszályhordozói. Különösen sok maradt belőlük a különleges osztályokon, amelyeket Abakumov töltött fel a képzetlenség elve szerint. Abakumov mindössze három osztályt végzett, viszont nagy provokációs tapasztalattal bírt, amelyet Kobulovnál szerzett meg. A különleges osztályokra nem vett fel képzett embereket, a lényeg az volt, hogy tudjanak provokálni.

A KB-hoz fordultam, hogy engedélyt kapjak a pártagitátorok közül beválogatni embereket a különleges osztályokra. Az Állambiztonsági Bizottság osztályvezetői posztjára ideküldték nekem a Front Vezérkarának egykori tagját, Leonov altábornagyot*.[11] Nagyon jó ember, de egy idő után panaszkodni kezdett a helyettesére, Mironovra*, aki a régi állományból maradt meg, a kivégzett Goglidze helyettese volt…

Szóval, a központi apparátust a vártnál nehezebben sikerült feltölteni. Lényegében régi vágású csekisták, akárhová nyúl az ember, mindegyiknek mindenféle bűnei vannak, hol valami ügyet provokáltak, hol Abakumov vagy Ignatyjev kedvére téve letartóztatásokat hajtottak végre és elítéltek embereket, úgyhogy felül kellett vizsgálni, fel kellett menteni őket.[12]

Fedotov például régi csekista, értelmes is, de annyi ügy szárad a lelkén, igazi sürgőforgó, talpnyaló tábornok, ilyen provokációs ügyből van éppen elég. Kihallgattam [olvashatatlan] és másokat, közben beleadtam mindent. Meg másokat is.[13] Kértem a KB-tól egy első helyettest, azt hittem, tisztességes embert fognak küldeni, erre kinevezték Lunyevet*, akinek a [csekista] ügyekről fogalma sincs, nem is akar tudni róluk semmit. Úgy jött ide mint ellenőr. Korábban a moszkvai városi pártbizottság adminisztratív osztályának helyettes vezetőjeként dolgozott.[14]

[10] A katonai főügyészt, később a SZU főügyészének helyettesét, A. Vavilovot 1954-ben bocsátották el.

[11] Dmitrij Leonov altábornagyot 1954. március 17-én nevezték ki a KGB Harmadik Ügyosztályának (a katonai kémelhárításnak) vezetőjévé. E beosztásban 1959-ig dolgozott.

[12] Az 1954-1955-ös időszakban a KGB-től elbocsátották az egykori MGB-MVD kb. 16.000 munkatársát, mint olyanokat, „akik nem keltenek politikai bizalmat, a szocialista törvények megrögzött megsértői, karrieristák, morálisan megbízhatatlanok, valamint alulképzettek és elmaradottak", amiről Szerov 1956 februárjában tett jelentést az SZKP KB-nak. Egy évvel később tájékoztatta a KB Plénumát a kádertisztogatásban elért sikerekről: 40 Berija-féle tábornokot megfosztottak rendfokozatuktól, leváltották a központi apparátus szinte valamennyi vezetőjét – elsősorban a párt és állami szervezetekből kiemelt káderekre. (Лубянка. Органы ВЧК-КГБ, 1917–1991. Справочник. М.: Материк, 2003. С. 152.).

[13] Pjotr Fedotov altábornagy 1954. március 17-én lett a KGB Második Ügyosztályának (a kémelhárításnak) vezetője. A pártapparátusból kinevezettekkel ellentétben szinte ő volt az egyetlen profi, aki a csodával határos módon túlélte a különféle tisztogatásokat. Fedotov a szolgálatot még 1921-ben, a Kaukázusban kezdte a CSK-nál és a GPU-nál. 1937-ben Moszkvába vezényelték, különféle időszakokban a hírszerzést, a kémelhárítást, a nyomozati osztályt, a titkosrendőrséget vezette, a háború után pedig a SZU állambiztonsági miniszterhelyettese lett. A megtorlás csak 1959-ben éri el Fedotovot. Szerov távozását követően elbocsátják a KGB-től, megfosztják tábornoki rangjától, „a sztálini időszakban elkövetett szocialista törvények megszegéséért" kirúgják a pártból.

[14] A pártfunkcionárius Konsztantyin Lunyev G. Malenkov kreatúrája volt: éppen az ő javaslatára helyezték át Berija letartóztatása után a Lubjankára, „erősítés" céljából. (1953. június 27-től a SZU MVD Kilencedik Ügyosztályának – kormányzati őrzés-védés – vezetője lett.) Szerov első helyettesévé ugyanazzal az 1954. március 13-i határozattal nevezték ki, mint Szerovot.

Kiküldöm valamelyik területre, hogy ellenőrizze a dolgokat, tegyen rendet. Visszatér, jelenti azokat a bajokat, amelyek miatt kiküldtem. Kérdezem tőle: „Mit tettél ott a helyszínen annak érdekében, hogy elhárítsd ezeket a bajokat?" „Semmit" Csak ül és hallgat…

Május 1-je megünneplése összességében jól ment, kivéve Arhangelszket, ahol akadt egy idióta, aki nemrég szabadult a börtönből, a felvonuláson egy pisztolyból tüzet nyitott a tribünre, megsebesített két embert. Amikor kihallgatták, kiderült, hogy szifiliszes és ellenséges beállítottságú. Agyonlőtte magát.[15]

Ennek az esetnek példáján direkt felhívtam a munkatársak figyelmét az éberség fokozására, mivel az Elnökség néhány tagja kérkedik a bátorságával, bemegy a tömegbe stb. Mindig felbukkanhat valami idióta…

Az operatív munka irányítására felvettem helyettesemnek Ivasutyint, aki korábban a különösen veszélyes ügyek nyomozója volt, akinek befejezetlen felsőfokú képzettsége van. Az operatív munkában nem túl erős, a hírszerzéshez hozzá sem tud szagolni. De nem volt kik közül választanom. A hírszerzést meg a kémelhárítást magamra vállaltam, úgyhogy van mit csinálnom bőven.[16]

A „HÓGOLYÓ" HADMŰVELET

A napokban felhívott G. K. Zsukov, megkérdezte: „Írjalak be a hadgyakorlat résztvevői közé, ahol ott lesz a kormány is?" Azt feleltem neki: „Ha ezt fontosnak tartod [számomra], akkor persze, írjál be!"

Szóval 1954. szeptember 12-én kezdődik egy hadgyakorlat, amelyen fel fogják robbantani az első atombombát. Feltétlenül részt kell vennem rajta. Beleegyeztem…[17]

Mindenkinek kiosztottak egy-egy prémsapkát, majdnem egy centi vastagságú sötét szemüveget, hogy megnézhessük az atombombát a robbanás pillanatában. Nyolc kilométerre voltunk a robbantás helyszínétől. Nem fogok beszámolni az összes előkészületről, hanem csak a robbanás pillanatát írom le, mivel ez már nem titok, az amerikaiak nem egyszer leírták már a hirosimai robbanásokat.

[15] 1954. május 1-jén Arhangelszkben, a Szakszervezetek téren zajló felvonuláson a kétszeresen elítélt Nyikolaj Romanov egy TT pisztolyból tüzet nyitott a tribünre, ahol a területi vezetés kapott helyet. A terrorcselekmény eredményeként 3 ember, köztük az arhangelszki végrehajtó bizottság alelnöke, Sz. Haritonov is életét vesztette, két másik hivatalnok pedig megsérült. A nyomozás során Romanov kijelentette, hogy kettétört élete miatt akart bosszút állni. 1954. december 12-én a Belomori Katonai Körzet hadbírósága golyó általi halálra ítélte.

[16] A KGB Ötödik Ügyosztályának (a gazdasági kémelhárításnak) vezetőjét, Pjotr Ivasutyint 1954. június 7-én nevezték ki a KGB elnökhelyettesévé. Korábban többször is összefutott már Szerovval, többek között a Krím védelménél, 1942-ben, amikor a katonai kémelhárításnál szolgált. A sors iróniája, hogy éppen Ivasutyin fogja 1963-ban Szerovot a GRU vezetői posztján felváltani. Rekordideig fogja vezetni az „Akváriumot": negyed századon át (1986-ig), közben hadseregtábornoki váll-lapot kap, megkapja a Szovjetunió Hőse csillagát is.

[17] Szerov 1954. július 13-17. között részt vett a szovjet atombomba első robbantási kísérletein a tockojei lőtéren (Orenburgi terület). A kísérletet egy taktikai hadgyakorlat (a „Hógolyó" hadművelet) keretén belül hajtották végre – a hadgyakorlat az ellenséges védelem új idők szerinti áttörési lehetőségeinek kidolgozására irányult. Úgy tartják, hogy a tockojei lőteret azért választották ki, mert az hasonlóságot mutat a tipikus nyugat-európai domborzattal. A hadgyakorlatot G. Zsukov vezette, 45.000 katona vett részt benne.

A robbanás kb. 2 kilométeres magasságban következett be. Amikor feltettük a szemüveget, sötét éjszaka borult ránk. Ha például nappal az ember behunyja a szemét, a szemhéján keresztül érzékeli a nappali világosságot. Ha még a kezével is eltakarja a szemét, a fény akkor is átjut valahogy, nem alakul ki éjszakai sötétség, most viszont vaksötétség borult ránk.

Aztán hirtelen abból az irányból, amerre a fejünket és a szemünket fordítottuk, előbb nagyon élénk piros gömb lobbant fel, aztán ez a gömb egy pillanat alatt nagyobb lett, mint a nap, mindent nappali fénnyel világított be. Hangot egyelőre nem hallottunk. Aztán ebből a tűzgömbből körhullámok indultak el lefelé, aztán felemelkedtek, gombafejet formáztak, rettentően hangos robbanás hallatszott.

Szégyenszemreés nevetségessé válva néhány tábornok, mint Szmirnov* katonaorvos és mások, nyilván annyira ráhangolták magukat, hogy lerepültek a székről. Közben a gömb aljából farok nőtt ki, egészen lehúzódott, néhány másodpercen át, amikor levettük a szemüvegünket, láttuk magunk előtt, hogy a bokrok, aztán még közelebb hozzánk a fű is egyenletesen meghajlanak. A légnyomás közeledett felénk, de nem túl gyorsan.

Mindannyian újra készenlétbe helyeztük magunkat, amikor ez a lég- és hőhullám elért hozzánk, akkor többeknek levitte fejéről a tányérsapkát, olyan égető forróság öntött el bennünket, mintha 50 fokos melegbe csöppentünk volna. Ennyi.

Vagyis, az atombomba felrobbanását követően először nagyon erős fényt látunk (fényhullám), aztán erőteljes hangot (hanghullám), aztán pedig lég- és hőhullámot. A terjedési sebességük eltérő.

Fél óra múlva, amikor a sugármérők azt mondták, hogy a robbanás helyszínén nincs jelentős radioaktivitás, elindultunk, hogy körbenézzük a helyet, amely fölött a robbanás történt. Csak annyit mondhatok, hogy rettenetes benyomása támad az embernek a pusztítás láttán. Ott, ahol egy tölgyerdő volt, most csak tuskók maradtak, a fatörzsek szanaszét hevertek, a közelben semmi sem maradt meg, aztán megnéztük az egykori lövészárkokat, az egykori haditechnikát stb., amiről már nem is kell beszélni. A lövészárkokban lovak és tehenek voltak, némelyek elpusztultak, mások összeégve és megvakulva.

Egyszóval, szörnyű látvány. Amikor ebédelni mentünk, jelentették, hogy a közeli, 30-40 kilométerre lévő falvakban kitörtek az ablaküvegek.

Meg kellene nézniük mindezt a Pentagon gazembereinek, akik a háborút propagálják, akkor majd nem akarnának háborúzni, főként ha eljutna a tudatukig, hogy háború esetén ők is, a családjuk is hasonló pusztító csapásnak lesznek alávetve. Akkor talán észre térnének. Igaz, ránk ugyanez a sors várna.

LÁTOGATÁS KÍNÁBA

Néhány nap múlva Kínába repültünk. Visszatértünk Kínából. Ott nem volt lehetőségem írni, csak apró feljegyzéseket tettem, azokat most kibővítem.[18]

[18] Szerov egy kormányzati delegáció tagjaként szeptember 28-tól október 19-ig tartózkodott Kínában. A szovjet vezetésnek ez volt az első látogatása a Kínai Népköztársaságba, amely akkoriban a SZU egyik legfőbb stratégiai partnere volt.

1954. szeptember 28-án indultunk el Moszkvából két repülőgéppel (IL-14), a Moszkva-Irkutszk-Ulánbátor-Peking útvonalon. Irkutszkban éjszakáztunk, épphogy csak elhelyezkedtünk, ráadásul a párt- és kormánydelegációba bekerültek igencsak szeszélyes tagok is, affélék, mint [Furceva*] és Mihajlov*, akik, amikor meglátták, nekiálltak csesztetni: „Miért kaptam rossz szobát?" Sepilov* is jön hozzám valami panasszal. Mondtam nekik, hogy nem hozzám kell fordulniuk, én ugyanolyan tagja vagyok a küldöttségnek, mint ők. Mondják a területi pártbizottság titkárának, ő fogad bennünket, ő is szállásol el.

Aztán minden rendeződött, miután tisztességgel „bevacsoráztak", ahol ittak rendesen. Ez sincs jól, hiszen már nem fiatalok, Bulganyin az 59-edikben jár, Hruscsov már elmúlt 60, Anasztasz Ivanovics [Mikojan] szintén 60 körül. Mondtam is ezt Anasztasz Ivanovicsnak, de ő csak elmosolyodott, majd azt mondta: „Örömünkben ittunk, aztán majd fogj vissza bennünket!" Na, majd meglátjuk, hogy fognak rám hallgatni... Figyelembe kell venni a következő körülményt! Sztálin életében a kormánytagok közül senki sem tudott külföldre utazni, mivel ő maga sem ment sehová. Most viszont ők maguk a hatalom, sőt, most még meg is hívta őket Mao Ce-tung, úgyhogy jó is, hogy aktívabbak lesznek a kapcsolatok, ha ügyesen tudunk élni velük...

A reptéren Csou En-laj* és más állami és párttisztviselők fogadtak bennünket. Azonnal kivittek minket elővárosi villákba, ahol különböző épületekben el is szállásoltak bennünket. Mihajlov és Furceva megint panaszkodott, hogy miért nem abba a házba tették őket, amelyikben Hruscsov, Bulganyin és Mikojan van.

Megint mondtam nekik, hogy az elhelyezésről a kínai elvtársak gondoskodnak, nekem pedig kellemetlen lenne beleszólnom, de láttam, hogy a széles mellű Mihajlovnak sikerült valamit beszélnie Hruscsovval, aki ferde szemmel pillantgatott rám.

Másnap reggel együtt elindultunk Mao Ce-tunghoz. Megérkezett utánunk aközbiztonsági miniszter, Lo Zsuj-csing*, aki egykor hadosztály- vagy hadtestparancsnok volt ott, ahol Mao Ce-tung komisszárként [szolgált].[19]

A Kínai Kommunista Párt KB-ja és Mao Ce-tung Pekingben tartózkodik, egy olyan helyen, ahol régen láthatóan valami császári család lakhatott, mert míg mentünk Maóhoz, előbb áthaladtunk egy kőfalon, aztán egy vízárkon, aztán megint egy kőfalon és kapun, aztán elindultunk egy több kilométeres tó partján, aztán megint kőfal következett, ahol a kocsik megálltak...

Tüzetesen megnéztem magamnak Maót. Először Moszkvában láttam, amikor Sztálin 70. születésnapjára érkezett. Itt most közelebbről láthattam. Egyre inkább arra a következtetésre jutottam, hogy mozgásában, beszédmódjában, magatartásában, járásában, öltözködésében Sztálint utánozza, [néha] pedig e szokásaiban teljesen megegyezik Sztálinnal. Ugyanolyan lassú mozdulatok és járás, ugyanolyan öltözék, mint Sztálinnak, ugyanúgy összefonja hasán a karját, ugyanaz a rövid mosoly és nevetés, egyszóval, nagy a hasonlóság...

[19] Előfordulhat, hogy Szerov összekeverte Lo Zsuj-csinget egy másik magas rangú kínai katonával, Csu Tével, aki 1928-ban valóban a Kínai Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg 4. hadtestének parancsnoka volt. E hadtestnél Mao Ce-tung volt a komisszár és a Kínai Kommunista Párt képviselője.

A látogatást követően visszatértünk a szállásunkra. Hruscsov láthatóan nem volt megelégedve Mao Ce-tung fogadásával. Csak zöldteával kínáltak bennünket. A szállásunkon vacsoráztunk. Saját kínai konyhánk volt ott. A szakács kiváló, az ételek fele azonban ismeretlen számunkra.

Volt például cápauszony, garnéla, halételek – mindez fogyasztható számunkra, édesburgonya, mindenféle fűszerek – ezek szintén fogyaszthatók. De, mondjuk, a tojás kínai módra – ez olyan tojás, amely éveken át a földben van, ami után a fehérje olyan lesz, mint a borostyán, a sárgája meg a fene se tudja, hogy milyen – hát, ez nekünk nem fogyasztható. Vagy valami csigák, mindenféle csúszómászók, egyebek. Ezt csak A. I. Mikojan kóstolta meg, de ő is csak az után, hogy alaposan bekonyakozott…

Azon az estén mindannyian alaposan berúgtak. Mikojan és Bulganyin jól összeszólalkozott. Amikor kiabálást hallottam a vécéből, kirohantam, hogy szétválasszam őket. Bulganyin, A. I. grabancát fogva, azt kiabálta: „Te Beriját se akartad azonnal letartóztatni, hanem kérted, hogy tájékozódjunk. Te Sztálin kedvence voltál!"

Ami ez utóbbit illeti, tudom, hogy nem így volt. Mindannyian aktívan szolgálták Sztálint, feltétel nélkül, ki hogyan tudta.

Szóval, szétválasztottam őket, Bulganyint elvezettem lefeküdni, útközben csókolgatni kezdett, és folytatta A. I. szidását. „Ványa, ez egy kib… szuka stb." Mondtam neki: „Nyikolaj, nyugodj meg, holnap elrendezzük!", és lefektettem.

Így fogja vissza őket az ember. Az ember azt hinné, mégse gyerekek már, aztán így viselkednek. Még jó, hogy nincs itt velünk Mihajlov, Sepilov és a többiek. Elindult volna a pletyka stb.

Pekingben a Kínai Népköztársaság ötéves évfordulóját ünnepelték. Az ünnepség elején mindenki összegyűlt egy nagy tér szélén álló palotában, ahol előételeket és gyümölcsöt szolgáltak fel. Aztán kimentünk az erkélyre, ahonnan kilátás nyílt a térre. Az erkély kőfallal és két vizesárokkal volt elválasztva a tértől.

A gyülekezet előtt Mao Ce-tung és Hruscsov elvtárs mondott beszédet. Azután elindult a katonaság, amikor a katonai parádé véget ért, jöttek a felvonulók. A nép hangulata kiváló. Néhányuk öltözékét sárkányok, kígyók és más szörnyetegek díszítették, olyan 10-15 méter hosszúak.

Mao tekintélye hatalmas. Elég talán azt a példát említenem, hogy amikor megjelent az erkélyen (hosszú ideig, 3-4 órán át ácsorogtunk ott), majd visszamentünk a terembe pihenni, enni, akkor az összes felvonuló megállt, megmerevedett, azután ott, helyben állva tapsolni és kiáltozni kezdtek: „Mao, Mao!!!"

Vagy ezt. Halad el egy oszlop, Mao áll és beszélget a mieinkkel, aztán mechanikusan félfordulatot tesz a felvonulók felé, anélkül, hogy rájuk nézne, felemeli a kezét. Ez már elég ahhoz, hogy a menet megálljon, helyben táncolni kezdjenek. Lehet, hogy tévedek, lehet, hogy náluk ez a szokás, de kényelmetlen lett volna rákérdeznem.

Másnap, a programtervnek megfelelően, országjárásra indultunk, elmentünk Nankingba. A város polgármestere (ott így nevezik) fogadott bennünket, azután továbbmentünk Sanghajba. Ez egy óriási kikötőváros a Kelet-kínai-tenger partján…

Amikor Kanton közelébe értünk, már éreztük a hőséget, habár október volt. A reptéren egy szál ingben fogadtak bennünket, mi is kénytelenek voltunk levetni a zakónkat. A vezetőinket egy lehajtható tetős, amerikai Cadillacbe ültették. Elég volt csak megnyomni rajta egy gombot, az egész tető egy perc alatt lehajtódott. Hruscsov elvtárs azt mondta: „Nem volna rossz javasolni a Sztálin gyárnak, hogy csináljanak ilyen kocsikat".

Körbejártuk, megnéztük a várost. Én együtt mentem Lo Zsuj-csinggel, a Kínai Népköztársaság közbiztonsági miniszterével, meg tudtam tőle kérdezni az engem érdeklő dolgokat.

Megláttunk egy kis sort, érdeklődni kezdtem, mit akarnak venni. Ő megnézte a hieroglifákat, amelyek egy lapra voltak írva az üzlet ajtaján és azt mondta: „Az üzletben van 40 adag kígyóhús, ezért áll itt sorba ez a 40 ember".

Ez nem akármi. Úgy állnak sorba itt a kígyóhúsért, mint nálunk valami delikatesszért. Meg kell mondjam, a kínaiak igen fegyelmezett nép. Ha azt mondták nekik, hogy 40 főnek jut, akkor nem állnak sorba 41-en.

Később, ahogy utazgattunk a városban, megláttam egy teherkocsit, amelyen ott volt két kínai összekötözött kézzel, meg kettő puskával. A kocsi oldalán hosszú felirat. Kérdeztem Lo Zsuj-csingtől: „Ez meg micsoda?" Láthatóan tudott a dologról, azt mondta: „Ez két elítélt kém, akik Hongkongból, vagy még inkább Tajvanról, Csang Kaj-sektől* jöttek. Halálra ítélték őket, most viszik és agyonlövik őket, hogy az emberek lássák, nyitott kocsin, amelynek oldalán ott a felirat, hogy ezek kémek". Ez sem rossz, ha valóban kémek.[20]

Amikor megérkeztünk a rezidenciába, ott a kivilágítást követően sétálgattunk a kertben, és érdeklődni kezdtünk a pénzfa iránt. A fának hatalmas levelei vannak, 6-7 méter magas, a törzse sima, felül a koronája, amelyen valami dinnyefélék lógnak. Amikor mentünk el, vittem belőle magammal két darabot, a repülőn felvágtam őket, adtam belőle a vezetőinknek, hogy kóstolják meg. Nincs túl kellemes íze, olyan, mint a dinnye meg a répa. A belsejében sok a mag. Szóval, nem nagyon ízlett, de ez alkalom volt arra, hogy leöblítsék egy kis konyakkal. Most akkor tartsa vissza őket az ember!

Még aznap este Kanton város polgármestere fogadást adott egy házban, amelyik azon a területen állt, ahol mi is laktunk. Eleinte, amíg az előételeket szolgálták fel, minden rendben volt. Aztán Lo Zsuj-csing odasúgta nekem, hogy első fogásként mindjárt felszolgálnak egy olyan ételt, amelyet Kínában tréfásan a „sárkány harca az ördöggel"-nek neveznek. A sárkány – a kígyó, az ördög – a macska.

Vagyis kígyóból és macskából készült leves. Én mindenesetre szóltam Hruscsovnak meg Bulganyinnak, hogy ilyen étel jön. Mindketten mondták, hogy tudomásul vették, nem fognak enni belőle. De a többieknek ne szóljak! Mellettem A. I. Mikojan és Svernyik ült. Nekik is elmondtam. A. I. azt mondta: „Én eszem belőle.", Svernyik szin-

[20] A pekingi látogatás előtt, 1954. szeptember 8-án Szerov feljegyzést küldött Hruscsovnak, amelyben feltüntette a Kínai Népköztársaság öt éve alatt elkövetett repressziókat. A dokumentumban az szerepel, hogy 1949-1954-ben a kínai közbiztonsági szervek ellenforradalmi tevékenység vádjával 2 millió polgárt tartóztattak le, akik közül 710 ezret „fizikailag megsemmisítettek". (Петров Н. Первый председатель КГБ Иван Серов. М.: Материк. 2005. С. 150.).

tén. Aztán amikor megkóstolták, Svernyik felém tolta a csészéjét, azt mondta: „Szagold meg, I. A., olyan illata van, mint a tyúknak!" Aztán belemerítette a kanalát, én pedig megláttam az apróra vágott, szürkés-pöttyös kígyódarabkákat, a macskahús meg semmi különös, hús. Mondtam neki: „Edd csak meg, ha már beleettél!"

Amikor az ebédnek vége lett és a kínaiak elmentek, mi elindultunk sétálni, Hruscsov hangosan megkérdezte Furcevától: „Mi volt az első fogás?" Furceva azt felelte: „Tyúk". Hruscsov megmondta neki, hogy macska meg kígyó.

Ekkor Naszriggyinova*, az üzbég KB titkára hirtelen félreugrott, rohant a bokrok közé. Rosszat sejtettem, elindultam utánuk. Ez a két kis hölgyike megállt, Naszriggyinovának könnyek szöktek a szemébe, hányni kezdett, Kátya pedig vigasztalta. Amikor odaértem hozzájuk, mindjárt nekem estek: „Ivan, mért nem szóltál nekünk, most itt hányunk?" Mit mondhattam volna nekik, elkezdtem vigasztalni őket, hogy ne csapjanak lármát, meg hogy megsértjük a kínaiak nemzeti érzületét stb., közben pedig azt gondoltam: „Miért kellene nekem mindannyiukért felelnem, mindegyiküknek meg kell legyen a magához való esze, ezek meg olyanok, mint a gyerekek!"

A séta végén, úgy két óra múlva, lefekvés előtt elmondtam a dolgot Hruscsovnak, ő káromkodni kezdett, majd azt mondta: „Nézzenek oda, milyen finnyásak, úgy lesz a jobb, ha inkább nem is esznek...".

Miután Hankouból visszatértünk, másnap Maonál voltunk tárgyalni, lényegében párt és állami kérdésekről. Megfogalmaztak egy közös álláspontot. Mao kért is ezt-azt tőlünk: építkezéssel, szakemberekkel stb. kapcsolatban. Megállapodtunk, hogy a SZU segíteni fog.[21]

Szóba került Sztálin is. Hruscsov elvtárs felsorakoztatott több információt is arra vonatkozóan, hogy nehéz volt vele együtt dolgozni, hogy féltek tőle, emiatt sok dolog megrekedtstb. Mao egyetértett azzal, hogy nálunk kiépült Sztálin személyi kultusza, ami károsan hatott a fejlődésre. Ezzel együtt azonban hangsúlyozta, hogy Sztálin odaadó híve volt a forradalomnak, a marxizmus-leninizmusnak. Én pedig észrevettem, hogy az ünnepség alatt rengeteg Mao és Sztálin portré volt kitéve.[22]

[21] A Hruscsov és Mao közötti megbeszélés 1954. október 11-én zajlott. Másnap közzétettek két közös nyilatkozatot és néhány kommünikét, amelyek megerősítették a SZU és Kína megbonthatatlan barátságát. Ennek alátámasztásaként a szovjet fél bejelentette, hogy kivonja a szovjet csapatokat és haditengerészeti bázisát a Liaotung-félszigetről (Port Arthurból), átadja a kínaiaknak az ott felépített Dalnyij várost, valamint hogy elkülönít félmilliárd rubel hitelt, segítséget nyújt a Kínai Népköztársaságnak ipari létesítmények építésében.

[22] Sztálin megítélése az egyik kulcskérdés volt a Hruscsov és Mao közötti nézeteltérésben, mivel a „nagy kormányos" továbbra is a korábbi tisztelettel viseltetett a nemrégiben örök nyugovóra tért Vezér iránt. Ezzel kapcsolatban igencsak figyelemre méltóak a 39. hadsereg (amely a Liaotung-félszigeten állomásozott) KGB különleges ügyosztálya vezetőjének, Mihail Belouszovnak visszaemlékezései, aki részt vett a szovjet delegáció fogadásának előkészítésében és kíséretében. Néhány nappal a delegáció elutazása után kiderült, hogy Hruscsov és Bulganyin a szobájukban „felejtették" Sztálin összes művét, amelyet személyesen Mao fordított le kínai nyelvre, amelyet dedikálva ő maga ajándékozott Hruscsovéknak. A szovjet főkonzul a következőképpen magyarázta a dolgot Belouszovnak: „Hiszen világos, hogy nem ottfelejtették a szállodában ezeket a könyveket, hanem direkt hagyták ott, abból a meggondolásból, hogy ezzel kifejezzék, hogy nem tisztelik Sztálint". (Неизвестная Россия. Вып. 3. М.: Историческое наследие, 1993. С. 408.).

Egyszer, miután elindultunk Pekingből Mandzsúriába, a vasúti kocsiban megkérdeztem Lo Zsuj-csingtől: „Maguknál mi a helyzet a személyi kultusszal, nem mutatkozik meg?" Nem mondtam meg, persze, kire gondolok. Lo azt felelte: „Nincsen nálunk semmiféle személyi kultusz! Nálunk, amit Mao mond, azt megcsináljuk". Így nincs ott személyi kultusz! Többet nem hoztam szóba ezt a témát.

Pekingi tartózkodásunk végéhez közeledve nem rendeztek számunkra semmiféle fogadást, egyszerűen csak találkoztunk Maoval, megkínáltak bennünket zöldteával, aztán elköszöntünk, figyelembe véve, hogy Vlagyivosztok felé haladva még megállunk néhány városban. Hruscsov elégedetlen volt.

Pekingből vonattal indultunk el Port Arthurba. Úgy tetszett, sokáig megyünk a vonattal, továbbra is kínai kosztot ettünk, megpróbáltuk megtanulni pálcikával enni a makarónit, de sehogy sem sikerült, miközben a kínaiak ki tudták szedni pálcikával a levesből a rizst, a káposztát, a tésztát. Útközben egy nagyobb állomáson kiszálltunk a peronra. [Lo Zsuj-csing] szólt a kínaiaknak, [hogy] amíg mi ott vagyunk, mindenkit távolítsanak el a peronról, úgyhogy csak a kerítésen túlról láttuk az embereket.

Amikor kiléptünk a peronra, a kerítésen túl orosz arcokat pillantottam meg. Odamentem hozzájuk, megkérdeztem tőlük, honnan valók, mert éreztem, hogy oroszok. Azt felelték: „Tverből". Aztán odajött hozzám Hruscsov, Mikojan és Bulganyin is.

Beszélgetésbe elegyedtünk az oroszokkal, egyszer csak az egyik nő azt kérdezi: „Melyikük Bulganyin?" Bulganyin zavarba jött, azt felelte: „Én vagyok". Ekkor a nő megörült, azt mondta: „Kedves, de hiszen mi földik vagyunk, te ... (nem értettem) faluból származol". Bulganyin egészen elpirult. Hruscsov aztán egész úton azzal ugratta, hogy emigráns rokonokra lelt Kínában.[23]

Késő este érkeztünk meg Port Arthurba, a hadsereg vezérkaránál szálltunk meg. Egyébként a vezérkar épülete elég rosszul van elrendezve, nem tudtak itt megfelelő módon berendezkedni. Mindjárt kezdődtek is a szeszélyeskedések.

Amikor este Bulganyin, Hruscsov és Mikojan kiment a vezérkar környékére sétálni, utánuk mentek az őrök is. Egyszer csak fut hozzám az egyik őr és azt mondja: „Hívatják". Gyorsan elindultam utánuk, utolértem őket.

Hruscsov emelt hangon azt mondja nekem: „Ezek a naplopók meg miért nem hagynak bennünket szabadon sétálni, miért járnak a nyomunkban? Még fingani se hagyják az embert. Mi ez a rendetlenség, teremtsen rendet!"

Elcsodálkoztam ezen a tirádán, de nyugodtan azt feleltem: „Szolgálatot teljesítenek az önök védelme érdekében, a jóváhagyott instrukciók szerint járnak el, azok megszegését nem látom". Hruscsov újra nekem esik: „Akkor változtassa meg az instrukciókat!" stb.

Mondom neki: „Ha megérkezünk Moszkvába, vizsgálja felül ezt a kérdést a KB Elnöksége, ahogy az dönt, én úgy fogok eljárni, most viszont úgy kell hagyni, ahogy van, annál is inkább, mert idegen országban és városban tartózkodunk". Ekkor bekapcsolódott Anasztasz Ivanovics is, aki okos ember, azt mondta: „Szerovnak természetesen igaza van", vagyis elsimította a dolgot.

[23] Ny. Bulganyin a Nyizsnyij Novgorodi területről származott.

Megvacsoráztunk és lefeküdtünk aludni. Éjjel két óra felé felébresztett Sztoljarov*, átkísért Hruscsov szobájába. Hruscsov egy szál gatyában állt és káromkodott: kényelmetlen az ágy, nem tud aludni stb. „Máris hívjon kocsit, indulunk a városba, szállodába!"

Mondtam neki, hogy „A kínaiak tájékoztatása nélkül ezt nem tehetjük, a kínai elvtársak pedig már elmentek aludni, azt mondták, majd reggel jönnek". Hruscsov elégedetlen maradt. Felhívtam a katonákat, akik mondták, hogy a szomszédban van egy egész jó villa, amelyet én aztán megnéztem, majd, amikor visszatértem, szóltam, hogy szedelődzködjünk.

Borzasztóan nem tetszett nekem ez a szeszélyeskedés, ráadásul minden alap nélkül. Az ágy olyan volt, mint bármelyik ágy, az álmatlanság pedig nyilván azért tört rá, mert a vacsoránál jól bekonyakozott, így most nem tudott elaludni. Egyáltalán, kezd ez az egész nagyon nem tetszeni.[24]

Amikor megérkeztünk ide, még minden rendben volt. Egyébként ezt a lehetőséget a katonáink azonnal felajánlhatták volna...

Port Arthurból Mukdenbe indultunk. Útközben megálltunk Anshanban, ahol a SZU segítségével gyár épült, egy sor részleget már be is fejeztek, fémhengerlést végeztek bennük. A gyár hatalmas, több tucatnyi részlege van. A szakembereink igyekeznek, jól dolgoznak, de dolgozik a „kínai lépegető exkavátor" is.[25]

Magunk között, de nem a kínaiak előtt, azokat a kínaiakat neveztük „lépegető exkavátornak", akik ezrével hordják fonott kosarakban a földet az épület alapozásához készülő munkagödörből. Meg kell mondani, ha az ember áll és nézi őket 30-40 percen át, akkor a „gépesítésnek" ezen a fokán is halad a munka, a munkagödör észrevehetően növekszik.

Megnéztük Mukden városát, itt azonban a kínaiak semmi érdekeset sem mutattak. Egyáltalán, az a benyomásom támadt, hogy a szovjet párt- és kormánydelegáció fogadása és kísérése nem volt éppen megkapó, nyílt, őszinte. Adja isten, hogy tévedjek!

Azt hiszem, mindez Maotól függött, aki nem adott erre megfelelő utasítást, nekem úgy tűnt, hogy ő mint megrögzött sztálinista, nem tartotta a vezetőinket méltónak Sztálin felváltására. Lehet, hogy szerette volna a delegáció élén nem Hruscsovot meg Bulganyint látni, hanem mondjuk, Molotovot, nekem mindenesetre így tűnt.

Miért ne jöhetett volna el a delegációnkkal valamelyik városba, miért ne hívhatta volna meg a delegációnkat magához vendégségbe, családiasan, pártosan. Ehelyett minden olyan szárazon, hivatalosan, örömtelenül zajlott, egyáltalán, nekem az egész olyan őszintétlennek tűnt, habár a mosoly állandóan ott volt az arcukon. Na, jól van, ha megéljük, meglátjuk!

[24] A 39. hadsereg különleges ügyosztálya vezetőjének, Mihail Belouszovnak tanúsága szerint Szerov kizárólag a delegáció biztonságával magyarázta neki a hirtelen éjszakai költözést: „... ott, a Port Arthur-i villában a teljes személyzet, kivéve az igazgatónőt, kínai, egész egyszerűen lehallgathatnak bennünket". (Неизвестная Россия. Вып. 3. М.: Историческое наследие, 1993. С. 399.).

[25] Az anshani fémfeldolgozó kombinátot – amely a legnagyobb Kínában (több mint 100.000 dolgozója van) – gyakorlatilag teljes egészében építették újjá szovjet szakemberek segítségével, 1949 után. 1958-ra 4,5 millió tonna acélt öntöttek itt.

Harbinban sem töltöttünk sok időt. Kimentünk megnézni a Szonghua folyót – ez az Amur mellékfolyója. Szép, nagy, hajózható folyó. A városban sok orosz kereskedő cégtáblája megmaradt, még több cipész- és szabóműhelyé, efféle orosz feliratokkal: „Vaszilij Szidurin párizsi divatú hölgyszabósága". Ugyancsak sok hasonló, különösen cipészműhelyekre kitett örmény feliratú cégérrel is lehetett találkozni. Ezzel kapcsolatban A. I. Mikojant kezdtük el ugratni...

Harbinból vonattal indultunk tovább. A határállomáson elköszöntünk kínai kísérőinktől. A területi pártbizottság titkára, a Távol-Keleti Katonai Körzet parancsnoka, Malinovszkij, a Haditengerészeti Flotta parancsnoka, Kuznyecov és más hivatalos személyek fogadtak bennünket.

Vlagyivosztokból a delegáció tagjai elkezdtek szállingózni mindenfelé a dolgukra, Bulganyin és Hruscsov elvtárs pedig elmentek megnézni a tengeri csatát (hadgyakorlatot), a Japán-tenger vizein, aztán visszatértünk Moszkvába.

MALENKOV LEVÁLTÁSA (1955)

Az 1955-ös évet baráti légkörben vártuk. Minden rendben zajlott. Igaz, az Elnökség ülésein előfordultak heves viták, különösen Hruscsov és Molotov, Vorosilov, Kaganovics között, ráadásul sokszor jelentéktelen kérdésekben. Hruscsov egyik-másik kérdést gyorsan, a maga módján akarja eldönteni, ők pedig mondják neki: „Ne siess, vitassuk meg, mérlegeljük, aztán majd döntünk!"

A vezető elvtársak, a PB-tagok elkezdték gyakrabban látogatni az üzemeket, nyilvános beszédeket mondani. Ez jó dolog. Egyeseknek, különösen Hruscsovnak azonban ez valamiért nem tetszett, KB határozatot fogadott el arról, hogy mielőtt valaki egy üzemben előadná vagy a sajtóban közöltetné a beszédét, előtte meg kell mutatnia az Elnökség tagjainak, csak ezután elmondania vagy publikáltatnia. Ez is jó dolog, ha senki sem emel kifogást.

Mindez azután történt, hogy a SZU Minisztertanácsának elnöke, Malenkov beszédet mondott az Oszlopcsarnokban a moszkvai pártaktivisták gyűlésén, ahol azt mondta, hogy mi, a kormányzat, arra fogunk törekedni, hogy fejlesszük azokat az iparágakat, amelyek a lakosság széleskörű fogyasztására termelnek, közben nem tette hozzá, hogy ettől még elsősorban a nehézipart fogjuk fejleszteni.[26]

[26] A Sztálin alatt az Össz-szövetségi K(b)P, illetve az SZKP második emberének tartott, majd Sztálin halálát követően a kormányfői tisztséget betöltő Georgij Malenkovot 1955. január 31-én váltották le posztjáról. Hruscsov ehhez ürügyként használta fel a kormányfőnek a SZU Legfelsőbb Tanácsa V. Kongresszusán tartott beszédét, amelyben Malenkov azt javasolta, hogy csökkentsék a nehézipari kiadásokat a könnyű- és élelmiszeripar javára, hogy „gondoskodhassanak az állampolgárok anyagi igényeinek maximális kielégítéséről".
Az SZKP KB Plénumának 1955. január 31-i határozatában ezt a beszédet „elhibázottnak... teoretikus szempontból helytelennek, politikai szempontból pedig károsnak" ítélték. A beszéd „...nagy, de megalapozatlan ígéreteivel inkább parlamenti deklarációra emlékeztetett, amely olcsó népszerűség-hajhászásra törekedett". Ezen kívül Malenkovot egy sor más kritikával is illették, beleértve a Berijához közeli kapcsolatát és a sztálini repressziókért való felelősségét is. (Политбюро и дело Берия. Сборник документов. М., 2012. С. 810–812.).

Hruscsov elvtárs felvetette a kérdést az Elnökség ülésén, vita kerekedett, amelynek eredményeként meghozták ezt a döntést, ezen kívül azt is eldöntötték, hogy leváltják Malenkovot, a Minisztertanács elnökévé Bulganyint nevezik ki.[27]

A TITKOSSZOLGÁLATNÁL ELÉRT ELSŐ SIKEREK

Az NKGB-nél végzett munkáról. Végre jó eredmények születtek. Mindenesetre sikerült túljárnom az amerikaiak eszén, ráadásul olyan módon, amilyenre nem számítottak, nagyon egyszerűen.

Szerettem volna az angolokat is elérni, de azok okosabbak, az affélé ravaszságokat, mint amilyeneket az amerikaiak, óvatosságból nem veszik be.

Jelentettem a KB-nak, ravasz tervem megvalósításához anyagi eszközöket kértem egy elektromos szerkentyű elkészítéséhez. Az Elnökségben néhányan bizalmatlanul fogadták, hogy vajon fogok-e ezzel sikert elérni, de sikerült meggyőznöm őket. Az anyagi eszközöket rendelkezésemre bocsátották. Összeszedtem egy csomó kiváló mérnököt, akik egy fél év alatt teljesítették a feladatot. Most már csak az van hátra, hogy hozzálássak a dologhoz. Én magam állítom össze a [költségvetést], én magam válogatom ki az embereket, én magam instruálom őket, így sikerre számítok.[28]

TITO „FÉSZKÉBEN"

Az ünnep után Hruscsov azt mondta nekem, hogy a nagykövetek megállapodtak egy Titóval való találkozóról, amelyen párt és állami kérdésekben véleményt cserélhetnénk.

Nyolc éven át dobáltuk a sarat Titóra, Rankovićra és másokra. Fasisztáknak meg banditáknak tituláltuk őket. Amikor az Elnökség megvitatta ezt a kérdést, Kaganovics hozzám fordulva azt mondta: „Szerov elvtárs, tartsd nyitva a szemed, végy magad mellé nagyobb őrizetet, semmit ne egyetek, amit ők adnak, csakis hazait!", és így tovább. V. M. Molotov szintén elmondta az aggályait, hogy nyilván aljasságra készülnek. Egyszóval, némelyeknek továbbra is megmaradt az a véleménye, hogy Jugoszlávia a fasizmus fészke.[29]

[27] Az SZKP KB Plénumának 1955. január 31-i határozatával G. Malenkovot felmentették a SZU Minisztertanácsának elnöki tisztségéből, kinevezték a SZU villamosművekért felelős miniszterévé. Mindeközben azonban továbbra is megmaradt az SZKP KB Elnöksége tagjának, e tagságától majd csak 1957 júniusában fosztják meg.

[28] Nem nagyon világos, hogy a KGB-nek milyen, az USA-ban folytatott titkos műveletéről ír itt Szerov. Megkockáztatjuk, hogy mindez R. Abel (V. Fiser) illegális ügynöki tevékenységével áll összefüggésben.

[29] A Szovjetunió és Jugoszlávia közötti viszony 1948-ban romlott meg hirtelen. Sztálin dühét Jugoszlávia vezetőjének, Josip Broz Titónak önálló álláspontja váltotta ki, többek között az, hogy nem akart föderációra lépni Bulgáriával és Albániával. Leállt minden, a SZU részéről érkező gazdasági és katonai segítségnyújtás, visszahívták a nagykövetségeket, gazdasági blokád kezdődött. Mindennek eredményeként Tito kénytelen volt Nyugaton támogatókat keresni, ami ürügyet szolgáltatott arra, hogy árulással, majdhogynem a külföldi titkosszolgálatokkal történő együttműködéssel lehessen vádolni.
Sztálin halálát követően a helyzet javulni kezdett. 1953. június 6-án Belgrád a beleegyezését adta, hogy Moszkvával kölcsönösen nagyköveteket küldenek egymáshoz. A SZU-ban és a „népi demokratikus" országokban leállítottak mindenféle jugoszlávellenes propagandát. 1954. november 26-án a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége (JKSZ) KB plénuma jóváhagyta az SZKP KB javaslatát a kapcsolatok teljes körű normalizálásáról. Ugyanakkor azt is kimondták, hogy Jugoszlávia a maga útját járva fogja építeni a szocializmust. Ny. Hruscsov és Ny. Bulganyin 1955. májusi, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban tett látogatása a két ország közötti viszony enyhülésének kulcsjelentőségű eseménye volt. A szovjet első titkár a külpolitikai feladatok mellett egyidejűleg belpolitikaiakat is igyekezett megoldani: a jugoszláv kérdést felhasználta a KB Elnökségében a sztálini gárdával folytatott harcához. Szerov nem véletlenül ír arról a vitáról, amelyet Molotov, Kaganovics és Svernyik robbantott ki a közelgő utazás megvitatása alkalmával. Hruscsov, amikor május 26-án megérkezett Belgrádba, rögtön a reptéren nyilvánosan kijelentette, hogy minden Tito és a jugoszláv kormányzat ellen készült anyagot Berija, Abakumov és a „nép más ellenségei" fabrikáltak és inspiráltak. Ily módon egyértelműen értésre adta: akik az új kurzus ellen vannak, éppen azok a „nép más ellenségei"...

[30] Szerov 1955. május 18-19-én tartózkodott Belgrádban, hogy előkészítse a kormányzati látogatást.

Látva ezt a hozzáállást, a következő javaslatot tettem: „Holnap megbeszélem a Külügyminisztériummal, hogy a jugoszlávok adjanak nekem vízumot, én egy tolmács társaságában elmegyek 2-3 napra Belgrádba, megállapodok a találkozó menetrendjéről, meglátom, hogyan fogadnak, aztán jelentem önöknek, aztán majd meglátjuk!" Mindenki egyetértett, de Svernyik meg Kaganovics megint hergelni kezdtek, hogy legyek óvatos, vigyek magammal több embert stb.

Egy nap múlva elrepültem Belgrádba, csak Dobroszerdov* tábornokot vittem magammal.[30]

A reptéren sok kíváncsiskodó gyűlt össze, de az állambiztonsági államtitkár, Stefanović* fogadott. Az ismerkedés elég gúzsba kötöttre sikeredett, de úgy döntöttem, felszabadultan fogok viselkedni, annál is inkább, mert Stefanović egészen jól beszélt oroszul.

Megérkeztünk az Állambiztonsági Minisztériumba, elkezdtünk beszélgetni az őrzés-védés rendjéről, ilyesmiről. Stefanović, aki ismerte a Sztálin idején működő őrszolgálatot, azt javasolta, hogy vállaljam magamra a teljes védelmet, a jugoszláv belbiztonsági szervek pedig majd segítenek, rendet tartanak azokban a városokban, ahová el fogunk menni. Hamar felfogtam, hogy egy ismeretlen helyen, a „fasizmus fészkében" nem vállalhatok fel ilyen felelősséget. Ráadásul ha történik valami, a jugoszlávok félre fognak vonulni.

Úgyhogy mosolyogva azt mondtam Stefanovićnak: „Kedves barátom (nem tudtam, hogyan szólítsam, elvtársnak-e, úrnak-e, ő is tartózkodott az én megszólításomtól), van nekünk, oroszoknak, egy szólásunk: »Az én házam – az én váram«. Maguk itt a gazdák, mi a vendégek, úgyhogy legyenek kedvesek, biztosítsák a vendégek védelmét!" Stefanović felragyogott, azt mondta: „Én is erre gondoltam, csak nem mertem ezt javasolni önnek, Szerov elvtárs". Megtört a jég.

A továbbiakban már én is elvtársnak szólítottam. Minden simán ment, mindenben megállapodtunk.

Máris jött egy pincér, hozott italokat, harapnivalót. Megbeszéltük, hogy másnap megnézzük együtt Pavel cár palotáját, ahol a [szovjet delegáció] lesz elszállásolva, aztán mentem a követségre, ahol az éjszakát töltöttem.

Reggel jött értem Stefanović, nagyon kedves volt hozzám, meg is néztünk együtt mindent. Nem volt semmilyen megjegyzésem, náluk minden burzsoá módra történik.

Tito [elnöki] palotáját az elnöki gárda védi. Az egyenruhájuk olyan, mintha fácánok lennének: piros, kék, vörös, sárga – minden össze van keverve rajta. Az elnöki gárdába csupa fiatal, 20-23 éves, magas, jóvágású fiúkat válogatnak össze.

Miután mindent elrendeztem, visszamentem Moszkvába. Ott mindenről részletesen beszámoltam Hruscsovnak, mondtam neki, hogy semmiféle fasizmussal nem találkoztam. Hruscsov elégedett volt, azt mondta, mindent elmesél az Elnökségnek.

Május 26-án elindultunk Belgrádba. Az Elnökség tagjai, amikor kikísértek bennünket a reptérre, megint megismételték: „Tartsd nyitva a szemed!" Amikor megérkeztünk Belgrádba, már díszőrség várt minket, amelyet a kormánytagok, Tito és a beosztottjai alkottak. Amikor eleget tettek minden formalitásnak, Titóval, Hruscsovval, Bulganyinnal kocsiba ültünk és elindultunk a városba, ahol az emberek azt skandálták: „Tito, Tito", időnként felhangzott az is, hogy „Druzsba", de más nem.

Elhelyezkedtünk a palotában, de beszélgetni kijártunk a kertbe, bejedt elvtársaim még ott is egyre azt kérdezgették tőlem: „Lehetnek-e mikrofonok a fákon?" Azt feleltem: „Előfordulhat". Közben pedig mosolyogtam magamban. Elindultunk sétálni. Tito még ugyanazon a napon fogadást adott a tiszteletünkre, rengeteg diplomata volt ott, Tito és Bulganyin beszédet mondott.

Másnap került sor az első hivatalos ülésre. Az ülésre a mieink úgy érkeztek, mintha sötétben lépkedtek volna, nem tudták, hogyan viselkedjenek. Felvázolták azoknak a kérdéseknek tervét, amelyeket meg akartak vitatni, rövid kommünikét is írtak az itt tartózkodásunkról.

Ekkor közbeszólt a jugoszlávok részéről egy fiatalember, akinek nem volt lába (a németek elleni harcban vesztette el), egy csomó megfogalmazás ellen kifogást emelt. Tito nyugodtan, mosolyogva reagált. Aztán megtudtuk, hogy a fiatalembernek pártillegalitásból származó álneve van, „Tempo", vagyis gyors, az igazi neve pedig Vukmanović*. Tito úgy szólította, hogy „Tempo elvtárs".

De aztán mindent elrendeztek. Hruscsov a szünetben odament hozzá, azt mondta neki: „Nem véletlenül nevezték el magát Tempónak, mert maga igen forrófejű.", még csak nem is mosolygott hozzá…

Tito fő rezidenciája festői helyen, az Adriai-tenger partján helyezkedik el, ahová másnap reggelre meghívott bennünket.[31] Kétszer is jártunk ott tárgyalni. Összességében minden kielégítően zajlott, de inkább állami kérdésekről esett szó. A pártkérdéseket érintő beszélgetések hol elkezdődtek, hol félbeszakadtak, mivel Tito nagyon is merészen nyilatkozott Sztálin helytelen álláspontjáról.

A mi elvtársaink pedig úgy vélték, hogy nekünk pedig nem kellene mindjárt Sztálin kritikájával kezdenünk, ezért általános frázisokra hagyatkoztak, mondván, hogy igen, nem volt teljesen igaza Jugoszláviát illetően, de elvtársak, önök is helytelenül viselkedtek, hozták fel rá a példákat. Végül Brijunin elköszöntünk tőlük, mellénk adták kísérőnek Rankovićot, aztán este egy jachton mindannyian elindultunk Pulába, azzal, hogy onnan tovább megyünk Rijekába (ez Trieszt közelében van), aztán Zágrábba, onnan vissza Belgrádba.

[31] Tito rezidenciája az Adria-tengeren lévő Brijuni-szigetek egyikén található.

Éjjel a tengeren vihar támadt, amely, azt mondták, elérte a hetes fokozatot. Igaz, én aludtam. Reggel Hruscsov ébresztett, nevetni kezdett, hogy azt mondja, na, hogy érzed magad. Még feküdtem, úgy tetszett, jól vagyok, aztán amikor felkeltem és járni kezdtem, éreztem, hogy minden ring alattam, elég kellemetlen. A ringás nem oldalra történt, hanem a tattól az orr irányába. A matrózok azt mondták, ez a legkellemetlenebb. Hruscsov azt mondta: „Nézze csak meg a beosztottjait!"

Felöltöztem, kimentem, látom ám: az egyik ül és a hasát fogja, a másik bevette magát egy sarokba, éppen hány, a harmadik csupa sápadt, többen pedig már túlvoltak a hányáson. Amikor a kormányostól megtudtam, hogy a viharzónát már elhagytuk, negyven perc múlva Pula partjainál leszünk, megnyugodtam…

Visszaértünk Belgrádba. Útközben megnéztük Bledet, Boszkopnát[32], Ljubljanát és Zágrábot. Zágrábban nagy fogadást rendeztek, a fogadás után vonatra szálltunk, irány Belgrád.

Belgrádban ismét találkoztunk a jugoszlávokkal, aztán megint nagy fogadás volt, június 3-án elrepültünk Szófiába. Bulgáriában megnéztük a város nevezetességeit, majd június 4-én elrepültünk Bukarestbe. Ott részt vettünk egy nagy Barátság-tüntetésen, aztán este fogadás. A következő napon már Moszkvában voltunk.[33]

Összességében nagyon jól zajlott, egy esetet leszámítva, amikor a mellénk rendelt Sztoljarov, aki már több évtizede együtt dolgozik Hruscsovval, Bulgáriában többet ivott a kelleténél, Hruscsov kifogást emelt nekem, hogy „miért isznak a munkatársai?" Én pedig azt gondolom, hogy Sztoljarov nem nálam tanult meg inni, hanem ott, ahol dolgozik.

A GENFI ÉRTEKEZLET

1955 júliusában megállapodás született, hogy a négy nagyhatalom vezetői találkozzanak Genfben, hogy megvitassák a nemzetközi feszültség csökkentésének kérdéseit. Az értekezleten a SZU részéről ott lesz a Minisztertanács elnöke, Bulganyin, a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének tagja, Hruscsov, a védelmi miniszter, Zsukov, valamint Molotov és Gromiko*.

Július 13-án az elszállásolás előkészítésére Genfbe érkeztem. Ott tájékozódtam, kit hová helyeznek el, megnéztem a Nemzetek Házát, ahol az ülések fognak folyni, kiadtam a szükséges utasításokat a nagykövetség munkatársainak meg a sajátjainknak, hogyan lenne a legjobb megszervezni delegációnk ellátását, aztán este A. M. Korotkovval megnéztük Genfet, a Genfi-tavat, aztán svájci módon megvacsoráztunk.

Genfben egyébként sokan nem vacsoráznak otthon, hanem étteremben vagy kifőzdében esznek. A koszt nem rossz. A vacsora általában sajt, kenyér, egy üveg bor, de

[32] Ilyen nevű város Jugoszláviában nem volt.

[33] Hruscsov jugoszláviai látogatása alkalmával, 1955. június 2-án aláírták a Szovjetunió és a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság közötti barátságról szóló szerződést (a „Belgrádi deklarációt"), amely véget vetett a korábbi ellenségeskedésnek. Ebben lefektették, hogy a szovjet-jugoszláv kapcsolatoknak a továbbiakban a teljes egyenjogúság, szuverenitás elvére kell épülnie, véget kell vetni a propagandatevékenységnek és a dezinformálásnak, ami bizalmatlanságot keltett, zavarta a nemzetközi együttműködést.

mindez elég finom. Mi is így tettünk, majd másnap visszamentünk Moszkvába. Két nap múlva a delegáció tagjaiként Genfbe repültünk, útközben megálltunk Berlinben tankolni.[34] Az első napon találkoztunk a Nemzetek Háza üléstermében, ahol ott volt az USA részéről Eisenhower elnök, Anglia részéről Eden*, Franciaország részéről Faure és az egyes országok külügyminiszterei, a külügyminisztériumok munkatársai, meg újságírók.

Nagy reményeket fűztek ehhez az értekezlethez; lényegében azonban inkább csak egymás letapogatása zajlott, mivel a nyugatiak nem tudták, ki az a Bulganyin, a kormány új vezetője. Természetesen vajmi kevés gyakorlati eredményre jutottak, mivel nem álltak még készen erre. De ez teljesen érthető is. Éveken át hűvös viszonyt tápláltak egymás iránt, természetes, hogy ezt nem lehet azonnal felmelegíteni.[35]

P. S. Először nem akartam a részleteket is leírni, de aztán úgy gondoltam, mégiscsak kiegészítem az eddigieket.

A szovjet delegáció körül ott sürgölődtek az újságíróink, tudósítóink, fotósaink. Mindegyikük igyekezett megfelelő szolgálatokat tenni. Annak köszönhetően, hogy néhány ügyeskedő elérte, hogy már hamarabb elmehessen Genfbe, így mire mi megérkeztünk, addigra már akadt néhány „nemzetközi szakértő" külügyesünk, akik a nyugati kollégáiktól állítólag megtudták, milyen javaslatokkal érkeztek egykori szövetségeseink, hogy milyen kérdéseket fognak megvitatni a Genfi konferencián.

Bejutottak Bulganyinhoz, aki bemutatta Hruscsovnak meg Molotovnak ezeket a „szakértőket", akik aztán jelentést is tettek. Majd elégedetten távoztak. Bulganyin hozzám fordulva azt mondta: „Látod, Ivan, hogy kell dolgozni!" Azt feleltem: „Jól megcsinálták", magamban pedig azt gondoltam, vajon mikor fognak az embereim jelentést tenni arról, mi lesz itt valójában, mivel mielőtt elindultam Moszkvából, utasításba adtam, hogy szerezzék meg a Genfi konferencia amerikai-angol-francia egyeztetett dokumentumait, mivel az egyik országban lehetőségem nyílt erre.

Másnap kezdődött a legfontosabb ülés, nekem még semmi anyagom sem volt. Egy óra múlva jön az egyik munkatársam, azt mondja: „Futár érkezett önhöz Párizsból". Találkoztam vele, jelentette, hogy elhozta a dokumentumokat. Bent tartottam a szobámban, én pedig kimentem a kertbe, ahol egy asztalnál ott ült Molotov, Hruscsov és Zsukov.[36]

Amikor odamentem hozzájuk, G. K. Zsukov rám [nézett], azt mondta: „Úgy látom, Ivannak van valami új híre". Ekkor azt mondtam, hogy „El szeretném mesélni, mi lesz

[34] A genfi látogatás 1955. július 16-24. között zajlott.

[35] A genfi értekezlet a „hidegháború" kezdete óta az első találkozó volt a négy nagyhatalom (SZU, USA, Nagy-Britannia, Franciaország) kormányai között, amelynek során (július 18-23. között) megvitatták a nagyhatalmak érdekegyensúlyának legfontosabb kérdéseit: a fegyverzetcsökkentést, az atomfegyverek bevetésének tilalmát, a megszálló csapatok kivonását Európából.
A SZU a maga részéről javaslatot terjesztett be a kollektív biztonságról szóló összeurópai szerződés megkötésére is, amelyet azonban minden komolyabb vita nélkül elvetettek. Mindazonáltal a genfi találkozó a XX. századi nemzetközi diplomácia egyik fordulópontját jelentette.

[36] Minden valószínűség szerint a párizsi forrás, aki Szerovnak ezt az oly értékes dokumentumot átadta, a francia nemzeti védelmi vezérkarnál működő KGB-ügynök, Georges Pâques lehetett.

holnap az ülésen, csak előbb el kellene felejteniük mindazt, amiről a szakértők és az újságíró mesélt!" Mindegyikük elmosolyodott. Én pedig felolvastam nekik a teljes dokumentumot, hogy miről állapodtak meg a szövetségesek. Ezt követően V. M. Molotov azt mondta, hogy az újságírónknak a szövetségesek alighanem port hintettek a szemébe, hogy dezinformáljanak bennünket.

Hruscsov megkérdezte: „Tényleg hitelesek ezek az információk?" Azt feleltem neki, hogy az értekezlet menete, azt hiszem, megerősíti ezeket az információkat. Erre azt mondta: „Ismertesse meg ezt a dokumentumot Gromikóval is, aki most a követségen van!"

Szóval, az értekezlet menete teljesen egybeesett az információimmal. Már az első napon látszott, hogy csak le akarnak tapogatni bennünket, semmi konkrétumot nem javasolnak. Aztán ez a letapogatás folytatódott azzal, hogy a delegációnkat meghívták az egyes rezidenciákra. Az újságírók naponta jöttek hozzánk új hírekért, én azonban igyekeztem őket nem közel engedni hozzánk. Az egyikük odahozta hozzánk az ismert órakereskedőt, Nicolas Zötschöt, aki mindannyiunkat: Bulganyint, Hruscsovot, engem, a munkatársainkat megajándékozott egy-egy órával. Nekem egy önfelhúzósat adott, vagyis olyat, hogyha mozgatom a kezem, önmagától felhúzódik. Úgy látszik, nem tudta, hogy nem szeretem a karórát.

A svájci állambiztonságiaknak új bonyodalmakat okoztunk, ők pedig megpróbálták biztosítani delegációnk biztonságát. Az lett a vége, hogy kérték, hadd fényképezkedhessenek le együtt a vezetőinkkel. Sorba állítottam őket a kertben, aztán hívtam a mieinket fotózkodni. Mindenki elégedett volt...

A genfi konferencián végül erről-arról megállapodtak ugyan, de én úgy éreztem, csak feltételesen, kevés konkrétummal. Az ülések közötti szünetekben újra beszélgetni kezdtek, aztán meghívták egymást egymás rezidenciájára.

Nagy szerepet játszott G. K. Zsukov az Eisenhowerrel lezajlott tárgyaláson. Két régi frontharcos. Sokszor üléseztek együtt Berlinben az Ellenőrző Bizottságban. Mindkettő számos kitüntetést kapott a fasizmus felszámolásáért stb. Eisenhower meghívta magához Zsukovot vendégségbe, Amerikába. Zsukov a meghívást elfogadta.

Meg is ajándékozták egymást. Zsukovnak férjhez készült menni a lánya, Johnnak, Eisenhower fiának pedig éppen lánya született. A megbeszélésen Eisenhower inkább Zsukovval beszélgetett, nem pedig Bulganyinnal vagy Hruscsovval, akiket nem ismert.

Edennél a fogadás, ahogyan az az angoloktól várható is volt, udvariasan, mereven és hivatalosan zajlott.

A franciák csupa mókamestereknek tetszettek. Faure, a miniszterelnök vidám fickó, szeret inni, ő maga nem dönt semmiben, hanem azt mondja: „Meg kell beszélnem a kormánnyal". Úgyhogy ennél többet nem is lehetett elvárni tőle.

Ennek bizonyítékaként a következő eset szolgál. Egyik alkalommal nem mentem el az ülésre (a beszélgetésre), amikor megérkeztek a franciák a rezidenciánkra, kimentem az udvarra, hogy megnézzem, hogyan viselkednek fogadás alkalmával a munkatársaik. Amikor megvendégeltük a franciákat (a kiszolgáló személyzetet), „összeismerkedtem" Faure miniszterelnök sofőrjével. Vidám fickó volt, egykori tengerész, már túl a hatva-

non, amikor már jócskán ivott, beszédbe elegyedtem vele, ő pedig gond nélkül válaszolgatott a kérdéseimre.

Amikor megkérdeztem tőle: „Na, és milyen ez a miniszterelnök?", a sofőr elmosolyodott, azt felelte: „Tudod, mit mondok én neked (tegeződtünk, mivel a tolmácson keresztül úgy mutatkoztam be neki, mint az egyik szovjet kocsi sofőrje), én már több tucat miniszterelnököt szállítottam, nálunk ezek úgy váltják egymást, mint más a gatyát, ez se lesz sokáig". Faure-ból ítélve ebben még igaza is van.

Aztán meghívott Párizsba. Saját háza van ott, szőlője, ott majd „kirúgunk a hámból". Úgy látszik, megtetszettem neki, vagy túl részeg volt, sajnos azonban ez a beszélgetés nem folytatódott, pedig 3-4-szer találkoztam még vele.

Ennek a következő volt az oka: a beszélgetés kellős közepén egyszer csak kijött a rezidenciáról G. K. Zsukov, egyenruhában. Meglátott, odajött hozzám, ráadásul még át is ölelt és azt mondta: „Te, Ivan, mit csinálsz itt?" Mondtam neki, hogy: „Beszélgetek a kollégákkal". Majd így folytattam: „Ismerkedjetek meg, ez itt Faure miniszterelnök sofőrje!"

Zsukov, ahogy egyszerű emberhez illik, kezet nyújtott és kezet szorított a sofőrrel. A tudósítók máris odasereglettek. Szóltam az egyiknek, hogy fotózzon le bennünket így hármasban, amit ő meg is tett, aztán mi Zsukovval elmentünk. Erre mindenki felfigyelt.

Másnap, a svájci elnök fogadásán kimentem az udvarra a munkatársakhoz, meglátam a „kollégát", aki félénken jött oda hozzám, nem úgy köszöntött, ahogy korábban, hanem már messziről a sapkájához emelte a kezét. Kezet nyújtottam neki, ő szolgalelkűen kezet szorított velem, de a beszélgetés csak nem akart beindulni, mert teljesen zavarban volt.

Kérdezgetni kezdtem, mi a változás oka. Mire a „kolléga" félénken azt mondta: „Látom, hogy maga nem sofőr". Kérdezem tőle: „Miből látja?", mire azt feleli: „Zsukov marsall nem ölelget egy sofőrt". Próbáltam meggyőzni róla, hogy Zsukov marsall egyszerű ember, az egyszerű nép fia, ő maga is munkás stb., de ezek a fogalmak sehogy sem fértek a fejébe.

Végül azt mondta nekem: „Nálunk, Franciaországban Zsukov marsallt a legnagyobb hadvezérnek tartják, olyannak, mint Napóleont, csak okosabbnak. Napóleon ostobaságot csinált, amikor Oroszországra támadt. Szóval, ha adna nekem egyet abból a fotóból, amelyet tegnap csináltunk vele, az a legnagyobb ajándék lenne nekem". Majd hozzátette: „Ezzel a fotóval tekintélyre meg pénzre tehetnék szert". Természetesen megkapta a fényképet. De micsoda egy burzsuj ideológia ez: „tekintély meg pénz", e nélkül egy lépést sem tesznek.

Szóval, július 24-én elköszöntünk Genftől, elrepültünk Berlinbe. Berlinben az NDK-sok szolgalelkűen fogadtak bennünket, elvittek Grotewohl lakására, hogy azonnal ehessünk valamit.

Megérkeztünk, kezet mostunk, asztalhoz ültünk, beszélgetni kezdtünk. Először Grotewohl számolt be az NDK sikereiről, aztán Walter Ulbricht kezdett el beszélni.

Ülünk már tíz perce, az ételhez nem nyúlunk – már kellemetlen. Ülünk már 20, 30, 45 perce, amikor is megszólal Hruscsov: „Akkor most fogunk enni, vagy sem?" Csak ez után kezdtünk el enni. Hát ennyire szeretnek a németek beszélni.

Amikor visszaértünk Moszkvába, ellenőriztem, hogyan áll a helyzet az amerikai ügylettel, kiderült, hogy nagyon is jól.

A „srácunk" jól érzi magát a szolgálatban. Rendszeresen kapcsolatot tart velünk, mi pedig felhasználjuk hozzá azokat a kis szerkezeteket, amelyek erre a célra csináltattunk.

Rendszeresen jelentem Hruscsovnak ellenségeink terveit és szándékait, minden alkalommal figyelmeztetem, hogy a külföldiekkel folytatott beszélgetései során el ne szólja magát, hogy ismerjük az elgondolásaikat. Az is igaz, hogy minden alkalommal valahogy rosszindulatúan fogadja a szavaimat. Látszik, hogy azt gondolja magában, nem kell őt okítani, tud ő mindent magától is.

„NE ÜSSE BELE AZ ORRÁT MÁSOK DOLGÁBA!"

Nem tudom, de nekem valahogy nem teszik a PB-tagok közötti viszony, különösen nem Hruscsov kötekedő hangneme. Minden olyan kérdésben, amelyet elvi síkon áttekintenek a PB-üléseken, ő kimondja az álláspontját, azt akarja, hogy a többiek is így döntsenek. Egy sor kérdésben viszont V. M. Molotov ellentmond neki, azt gondolom, hogy megalapozottan. Hruscsov dühöng, újra meg újra átvált olyan sértő megjegyzésekre, mint például, hogy „Vjacseszlav, hiszen te nem is értesz a mezőgazdasághoz…".

Sajnos a PB-tagok és a titkárok között is akadnak olyanok, akik az Első Titkár kedvében akarva járni, helyeselnek neki. Így aztán az jön ki a dologból, hogy a vélemények megoszlanak, a kérdés nincs eldöntve, vagy nem teljesen átgondoltan van eldöntve.

Nem tudom, mire fog vezetni ez az egész. Engem nyomaszt az egész helyzet. Szeretném, ha Sztálin után, akinek a kedvéért sok megbocsáthatatlan dolog történt, most békésen, párttagokhoz méltóan, az államérdekeket figyelembe véve döntenének.

Itt van például az, hogy Malenkovot megválasztották a SZU Minisztertanácsa elnökének, aztán egy év múlva felmentették. Ráadásul azok közül a vezető elvtársak közül, akikkel van szerencsém találkozni, [sokan] értetlenségüket fejezték ki amiatt, hogy Malenkovot leváltották: miért, mi volt a bűne, mint ahogyan vidéken sem tudják, mi van és miért, a külföldről már nem is beszélve. Hiszen a Szovjetunió – nem Franciaország, hogy minden évben váltogassa a miniszterelnökét. Én sem értem a dolgot – én, az SZKP KB tagja, a Legfelsőbb Tanács küldötte, a miniszter. Rosszul van ez az egész.

De ki tudja, lehet, hogy én vagyok csak olyan értetlen, nem csak én nem értem, habár más miniszter is [olvashatatlan]. De az is lehet, hogy öregszünk, [olvashatatlan]. Hiszen ebben az évben betöltöm az ötvenet, leéltem egy fél évszázadot, belegondolni se egyszerű!

Értem én, hogy Hruscsov gyorsan meg akar csinálni mindent, meg hogy a népnek is jobb élete legyen, ahogy mindenütt el is mondja ezt, sajnos azonban az életben ez nem mindig jön össze, ki kell várni, ki kell próbálni a gyakorlatban!

[Hiszen] azokon az északi területeken, ahol már hallgattak Hruscsovra, elkezdtek kukoricát vetni, valahogy nem akar teremni. Hiszen azokon a területeken mindössze

3-3,5 hónap a nyár. Mikor lesz abból kukorica?! Na, jól van, majd meglátjuk, hogy lesz tovább.[37]

Néha, amikor bent járok Hruscsovnál jelentést tenni, megpróbálom elmondani neki ezeket a gondolatokat, de csak azt a választ kapom: „Ne üsse bele az orrát mások dolgába!", vagy hogy „Mit ért maga a politikához!"

INDIA

1955 augusztusa emlékezetes volt számomra. Betöltöttem az ötvenedik életévemet. Az „államnak tett szolgálataiért és 50. életéve alkalmából" Lenin-renddel tüntettek ki. Kellemes érzés, hogy a KB értékelte azt a szerény munkát, amit a Haza javára végeztem. Ez már a hatodik Lenin-rendem.[38]

Igaz, betöltöttem az ötvenet, de egyelőre ezt nem érzem magamon. Továbbra is van energiám, a fejem is, az emlékezetem is ugyanaz, szóval, egyelőre minden a megfelelő szinten áll. Kíváncsi vagyok, ha tényleg öreg leszek, akkor milyen változások fognak bekövetkezni.

Októberben a KB Elnöksége áttekintette Hruscsov elvtárs javaslatát a hadseregtábornokká történő előléptetésemről. A javaslatot elfogadták. Előléptettek hadseregtábornokká.[39]

Tizenhárom éven át voltam vezérezredes, ez sem rövid idő. Néhány katona, olyanok, mint Styemenko, Kuznyecov, Moszkalenko és mások, évente kaptak újabb tábornoki rangot, én 13 évet szolgáltam így le hivatalosan.

G. K. Zsukov, amikor gratulált hozzá, azt mondta, hogy szólt Genfben Hruscsovnak, hogy fel akar engem terjeszteni hadseregtábornoknak. Hruscsov erre állítólag azt mondta, ha visszaérünk Moszkvába, ő maga akarja ezt a kérdést az Elnökség ülésére bevinni. Most eldöntötték. Azt hiszem, Zsukov igazat mondott.

Hruscsov szólt a napokban, hogy fel kell készülni egy indiai utazásra. Mondtam neki, hogy ez az ország nincs felderítve számunkra, ezért jobb lenne, ha előbb odamennék egyedül, csak azután jönne a delegáció. Ő egyetértett ezzel...[40]

Amikor földet értünk a reptéren, odavittek bennünket a reptér épületéhez, a SZU nagykövete, M. A. Menysikov* fogadott bennünket, meg egy magas hindu (a továbbiakban az indiaiakat ezzel a helytelen, de az európaiak által rájuk ragasztott néven fogom említeni: hinduk. Ez a szó a vallásuk nevéből, a hinduizmusból ered, nem a nemzetiségüket jelöli. Hindu egy orosz ember is lehet, ha a hinduizmust vallja.) A hindunak szép

[37] A Szovjetunió kukoricavetésének növelése érdekében folytatott kampány 1955 januárjában kezdődött az SZKP KB plénumán, amely meghozta az erről szóló döntést. A kampányt anélkül folytatták, hogy figyelembe vették volna a helyi éghajlati adottságokat, nem megfelelő fajtákat vetettek, helytelen földmegmunkálási módszert (a négyzetes feszkes vetést) erőltettek. A „kukoricaprojekt" vetéseredménye bukást eredményezett, amelyet 1962-ben maga Hruscsov is elismert. Viszont a silókukorica felhasználása határozott eredményekkel járt, ami valamelyest javított az állatok ellátásának gondjain.

[38] Szerovot 1940-ben, 1942-ben, 1945-ben, 1952-ben és 1955-ben tüntették ki Lenin-renddel.

[39] Szerovot 1955. 08. 08-án léptették elő hadseregtábornokká.

[40] Szerov 1955. október 25-31. között tartózkodott Delhiben a kormányzati látogatás előkészítése céljából.

arca, ősz haja volt, 45 év körüli lehetett, úgy mutatkozott be, mint a Belügyminisztérium munkatársa, Handu*.

Gyakorlatilag, amint ezt később kikövetkeztettem, Nehru* bizalmasa, az állambiztonsági szolgálat vezetője volt. Miután összeismerkedtünk, Handu elvitt minket a Haidarábádi palotába. A nagykövetnek, Menysikov elvtársnak, aki szintén készített elő nekünk szálláshelyet, azt mondtam, hogy „Jobb lesz nekünk Handu közelében lennünk, veled úgyis közel állunk egymáshoz." (Menysikovot vagy 20 éve ismerem).[41] Handuval megbeszéltük, hogy az első napon megnézzük a várost, másnap reggel pedig munkához látunk.

A palota kívülről gyönyörű volt, de nem mondanám, [hogy] belül kényelmes. Igaz, sok terme van, szépen be vannak rendezve...

Reggel 10 körül megérkezett értem Handu, elindultunk: előbb a városba, aztán bementünk az elnöki palotába, körbenéztük a szobákat, ahol a mieinket el fogják helyezni, végigmentünk a parkon, amelyben, mint nálunk a csókák, úgy repkedtek a papagájok és más madarak. Az utak mentén különösen sok sas, kondorkeselyű és dögkeselyű van. A hinduk, vallási megfontolásokból, nem ölik le az állatokat. Valóban láttam, ahogyan a Régi Delhiben ment végig egy „szent tehén", egy közönséges szürke szarvasmarha, a villamos megállt, amíg ő átballagott az úton.

Handuval megbeszéltük, hogy másnap reggel újra találkozunk, aztán visszamentem a Haidarábádi palotába, ahol a szállásom volt.

Felhívtam Menysikovot, ő küldött értem egy kocsit, amellyel bementem a nagykövetségre. Nem élnek rosszul, szinte semmi munkájuk nincs. Az állomány létszáma óriási...

Másnap Handuval elmentünk az indiai Külügyminisztériumba, Deszái államtitkárhoz, hogy egyeztessünk egy sor protokolláris kérdést. Kedvesen fogadott, azonnal tejes teával meg édességekkel kínált...

A visszaút gond nélkül telt. Egy nap alatt visszaértünk. Este már Moszkvában voltunk. Beszámoltam Hruscsovnak az utazásról, elmondtam, hogy nem lesz rossz a fogadtatás. Hruscsov elégedett volt. Felhívtam Bulganyint is, ő behívott magához, részletesen kikérdezett. Aztán azt mondta: „Nem, Ivan Alekszandrovics, nézz utána te magad, hogy minden rendben legyen!" Mondtam neki, hogy „nem hozunk szégyent Oroszföldre"[42].

November 17-én két repülőgéppel elindultunk Delhibe. Az éjszakát Sztalinabadban[43] töltöttük, volt ivászat és bolondozás. De hát vissza lehet fogni ezeket? Reggel felszálltunk, emelkedni kezdtünk. Az út lényegében [úgy] telt, mint amikor én is utaztam. Szolgáltam némi magyarázattal az útvonalat illetően. Amikor megérkeztünk Delhibe, a reptéren több ezer ember gyűlt össze. Ott voltak a kormány képviselői, élükön Nehruval és a lányá-

[41] Szerov legnagyobb valószínűséggel akkor találkozhatott Sz. Menysikovval, amikor az eljövendő indiai nagykövet az Egyesült Nemzetek Segély és Rehabilitációs Igazgatóságának igazgatóhelyetteseként teljesített szolgálatot (1943-1946).

[42] A Nyesztor-krónika szerint Szvjatoszlav Igorevics kijevi fejedelem e szavakkal fordult harcosaihoz 970-ben, a Dorosztol (a mai Szilisztra) városánál lezajlott, bizánciak elleni ütközet előtt. *(A fordító jegyzete.)*

[43] Ma: Dusanbe. *(A fordító jegyzete.)*

val, Indira Gandhival*. Egyébként sokan azt gondolják, Gandhi a rokona az ismert indiai vezetőnek, Mahátma Gandhinak*. Valójában ez a férje neve, akivel gyakorlatilag nem él együtt. A férj, Gandhi valami újság szerkesztőségében dolgozik, iszákos.

Amikor szálltunk ki a gépből, a delegáció minden tagjának a nyakába akasztottak valami súlyos, különféle sárga színű, jellegzetes fojtó szagú virágokból kötött koszorút. Ez India nemzeti színe. Bulganyin világosszürke öltönyén sárga foltokat hagytak.

Indiában úgy istenítik a sárga színt, mint nálunk a vöröset. A nemzeti zászlójuk is sárga-fehér. A repülőtől vezető utat szőnyeggel terítették le, sárga virágszirmokkal szórták tele.

Miután köszöntöttük egymást, Nehru hívta Bulganyint, hogy fogadja a díszőrséget, Bulganyin elindult vele, rögtön utánuk Hruscsov is. Vajon minek? Kicsit ügyetlenül sikeredett, nem volt katonás, mivel a díszőrséget egy embernek szokás fogadnia. Aztán mindhárman kocsiba ültek, utánuk mi Handuval, majd elindultunk a városba, ami legalább 10-12 [kilométerre] volt.[44]

Az oroszok fogadása felülmúlta minden várakozásunkat. Végig, a 12 kilométeren át mindenfelé tömegek, ünneplőbe öltözött emberek, mindenféle csörgőkkel, énekszóval, nemzeti öltözetben.

Gyakran kerültek az utunkba ünnepélyesen feldíszített elefántokon ülő emberek is. Mindenki kiáltozva üdvözölte a mieinket és Nehrut: „Hindi russzi bhaj bhaj!" - vagyis, hogy az indusok és az oroszok testvérek -, „Zindabad!" – vagyis, hogy üdvözlet -, és hasonlók.

Az útvonal így nézett ki: reptér – „körséta" Delhi központjában –, azután az elnöki palota. A hinduk egész úton üdvözölték az orosz vendégeket, a kocsikra virágokat szórtak. Megérkeztünk a palotába, elhelyezkedtünk, este pedig az elnök fogadást adott a palotában. Legalább ezer ember gyűlt össze. Mindannyian odajöttek hozzánk, köszöntöttek, üdvözöltek bennünket.

Nehru és Bulganyin tósztot mondott. Aztán átmentünk egy terembe, ahol beszélgetést folytattunk tudósokkal, diplomatákkal stb. Felfigyeltem egy magas, 26 év körüli, szép hindura és nem kevésbé szép feleségére. A hindu fején vörös (muzulmán) turbán volt.

Megkérdeztem Handutól, mit jelentsen ez. Azt mondta, ez Kasmír maharadzsája. A vörös turbánt a szovjet vendégek tiszteletére vette fel, mivel tudja, hogy a vörös nálunk állami szín. Aztán Handu felajánlotta, hogy összeismertet vele. Ismerkedés közben a maharadzsa mondott valamit Handunak, aki aztán később elmondta, hogy a rádzsa meg akarja hívni Bulganyint és Hruscsovot Kasmírba. Abban az időben a Szovjetunió álláspontja a Kasmír-kérdésben nem volt világos, az amerikaiak úgy vélték, hogy a muzulmánok lakta Kasmírnak át kell kerülnie Pakisztánhoz.[45]

[44] A kormánydelegáció vezetője formálisan a miniszterelnök, Bulganyin volt. A baj az volt, hogy rendszeresen neki kellett részt vennie a diplomáciai rituálékon: válaszbeszédeket mondani, fogadásokat rendezni, tisztelegni a díszőrség előtt. Hruscsovból mindez rettenetes irigységet váltott ki. Innen eredtek állandó vitái Bulganyinnal és a többi félistennel, amelyek hamarosan szakadást fognak előidézni az ország vezetésében.

[45] Kasmír – vitatott terület Hindusztán észak-nyugati részén, amelyre egyaránt jogot formált India és Pakisztán is. Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1948-as döntése értelmében Kasmírt mesterségesen két részre osztották fel, a nagyobbik része Indiához került, a kisebbik pedig Pakisztánhoz. Az ellentmondást csak

Szabadságon a feleségével. 1950 után

A szabadidő ritka pillanatai: kertöntözés közben. 1950-es évek

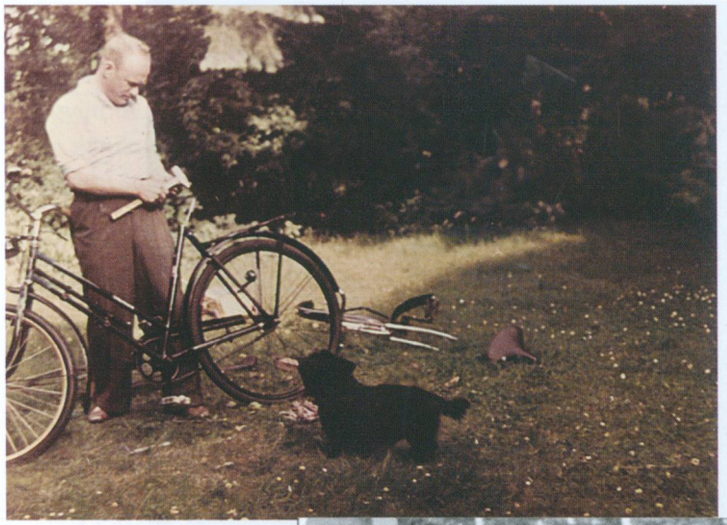

A dácsán. 1950-es évek

Dimka kutyával a dácsán. 1950-es évek

Fiával, Vlagyimirral sakkozás közben. 1950-es évek

Lányával, Szvetlánával. 1950-es évek

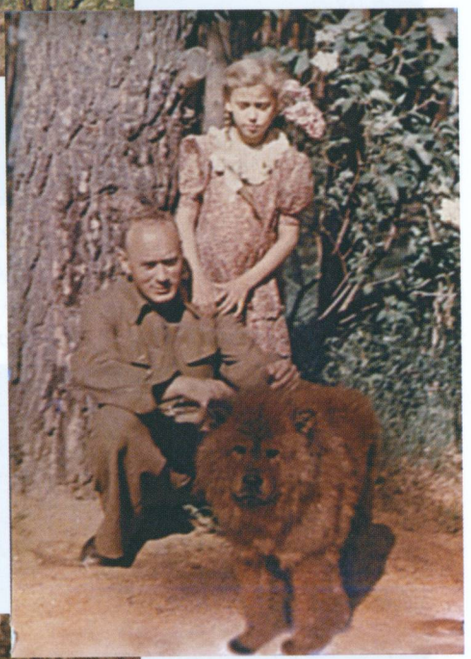

Lányával és Miska kutyával a dácsán. 1950-es évek

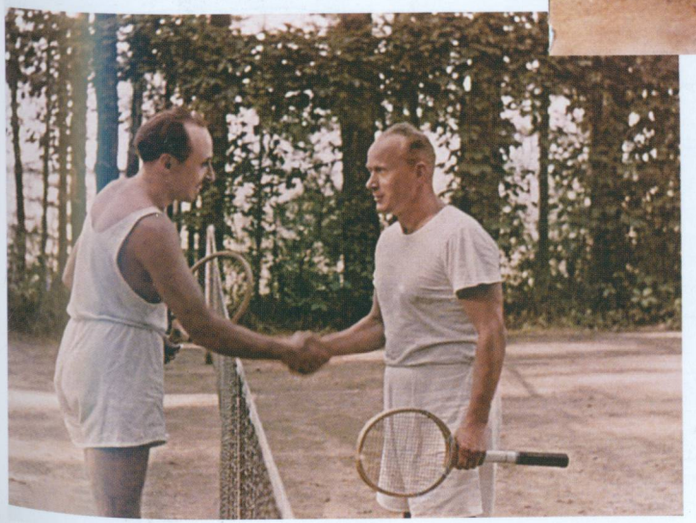

A teniszpályán

Szabadságon. Az íróval, Sz. V. Mihalkovval. 1955.

Szabadságon a Krímben. A Szerov házaspár Ny. A. Bulganyinnal. 1955-1956.

M. A. Solohovval, az íróval és feleségével, M. I. Gromoszlavszkajával. Krím, 1955.

Szovjet vezetők feleségeikkel szabadságon.
Balról jobbra: L. I. Brezsnyev, I. A. Szerov, K. Je. Vorosilov, Ny. Sz. Hruscsov, G. K. Zsukov. Krím, 1956.

I. A. Szerov vadászaton.
1950-es évek második fele

Vadászaton Ny. Sz. Hruscsovval.
1950-es évek második fele

A szovjet vezetés találkozása az amerikai delegációval. Krím, 1956-1957.

Ny. Sz. Hruscsovval és az amerikai énekessel, Paul Robesonnal. Krím, Masszandra, 1958.

Ny. Sz. Hruscsov és I. A. Szerov az őket köszöntő úttörők között egy úttörőtábor meglátogatásakor. 1950-es évek vége

Ny. Sz. Hruscsovval. 1950-es évek vége

РАСПИСКА

В соответствии с Указом Президиума Верховного Совета СССР от 12.8.1963г № 1105 мною, начальником отдела Главного управления кадров МО СССР генерал-майором т/в ЛОЗОВСКИМ А.Б., приняты от генерал-майора СЕРОВА Ивана Александровича для последующего направления в Президиум Верховного Совета СССР:

1. Орден Ленина № 38054
2. Медаль "Золотая Звезда" № 6458
3. Грамота Героя Советского Союза № 10553
4. Книжка Героя Советского Союза № 4501

ГЕНЕРАЛ-МАЙОР танковых войск

ЛОЗОВСКИЙ

"20" мая 1963г.

Указ подписал Брежнев.

Az I. A. Szerov által leadott kitüntetések listája. Szerovot megfosztották kitüntetéseitől

A GRU vezetőjének igazolványa

A tartalékos vezérőrnagy igazolványa

A dácsán. 1970-es évek

Tábornoki váll-lapos fotográfus.
1970-es évek

Az ismert fotóriporterrel,
Viktor Tyominnal.
1971. szeptember

A. M. Vaszilevszkij marsallal
a dácsáján. 1975.

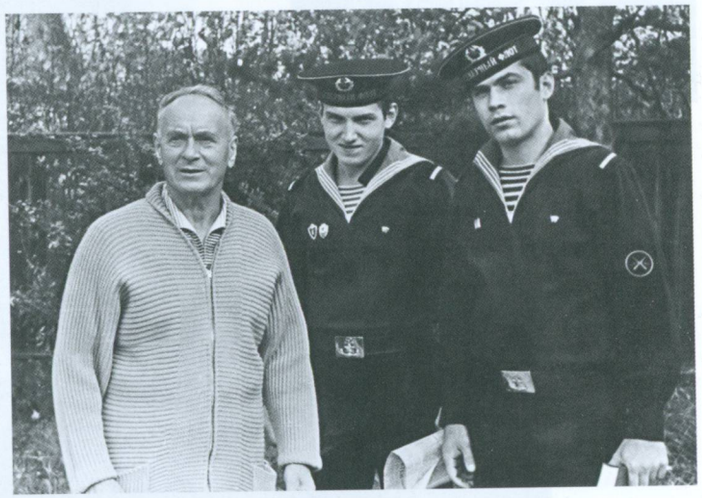

Matróz vendégekkel
a dácsán.
1970-es évek vége

Lányával, Szvetlánával.
1970-es évek

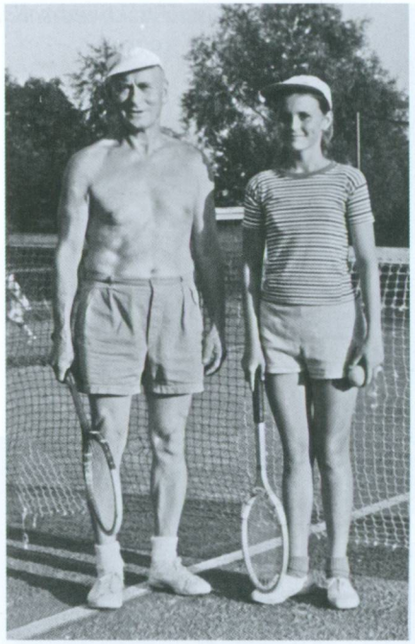

I. A. Szerov hajlott korában is megőrizte sportosságát. Unokájával, Verával Arhangelszkojében a teniszpályán. 1970-es évek

Unokájával, Verával és Agata pudlival. 1970-es évek vége

I. A. Szerov mindig szenvedélyesen szerette a kutyákat. Kedvenc farkaskutyájával, Douglasszal. 1970-es évek

Moszkva környékén, a Krasznogroszki UVD állományának tartott előadáson. 1981.

A Győzelem 40. évfordulójának előestéjén. 1985.

Feleségével, Vera Ivanovnával. 58 évet éltek le együtt. 1985.

Unokájával, Verával és dédunokájával, Kátyával a dácsán.
A róla készült egyik utolsó fénykép. 1989.

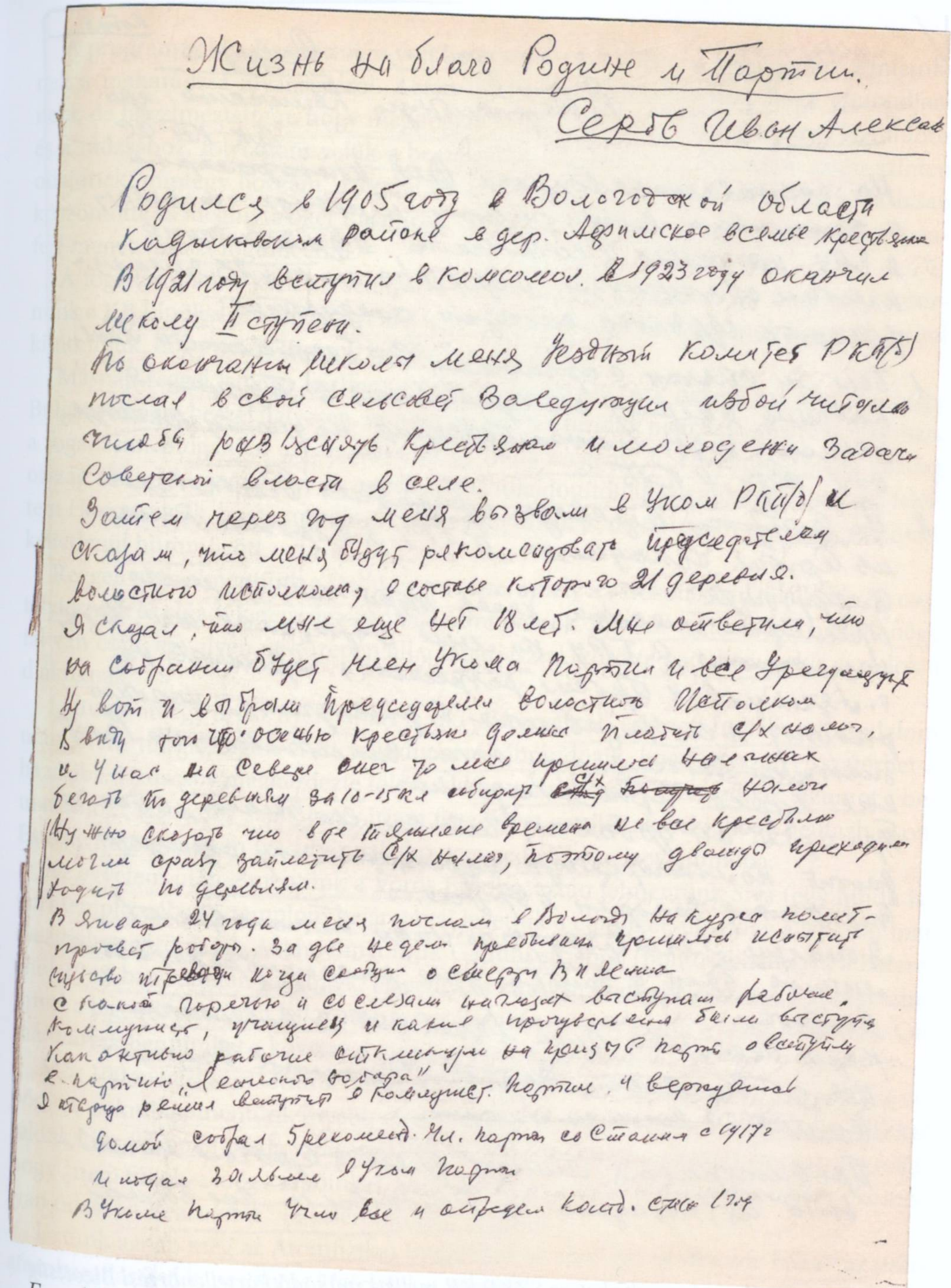

Жизнь на благо Родине и Партии.
Серов Иван Алексе[евич]

Родился в 1905 году в Вологодской области
Кадниковском районе в дер. Афонское в семье крестьянина.
В 1921 году вступил в комсомол. В 1923 году окончил
школу II ступени.
По окончании школы меня Уездный комитет РКП(б)
послал в свой Сельсовет заведующим избой-читальней
чтобы разъяснять крестьянам и молодежи задачи
Советской власти в селе.
Затем через год меня вызвали в Уком РКП(б) и
сказали, что меня будут рекомендовать председателем
волостного исполкома, в составе которого 21 деревня.
Я сказал, что мне еще нет 18 лет. Мне ответили, что
на собрании будет член Укома партии и все урегулирует.
Ну вот и выбрали председателем волостного исполкома.
[illegible]
В январе 24 года меня послали в Вологду на курсы политпросвет работы.
[illegible]

Egy oldal I. A. Szerov Egy élet a Haza és Párt szolgálatában *című írásának kéziratából*

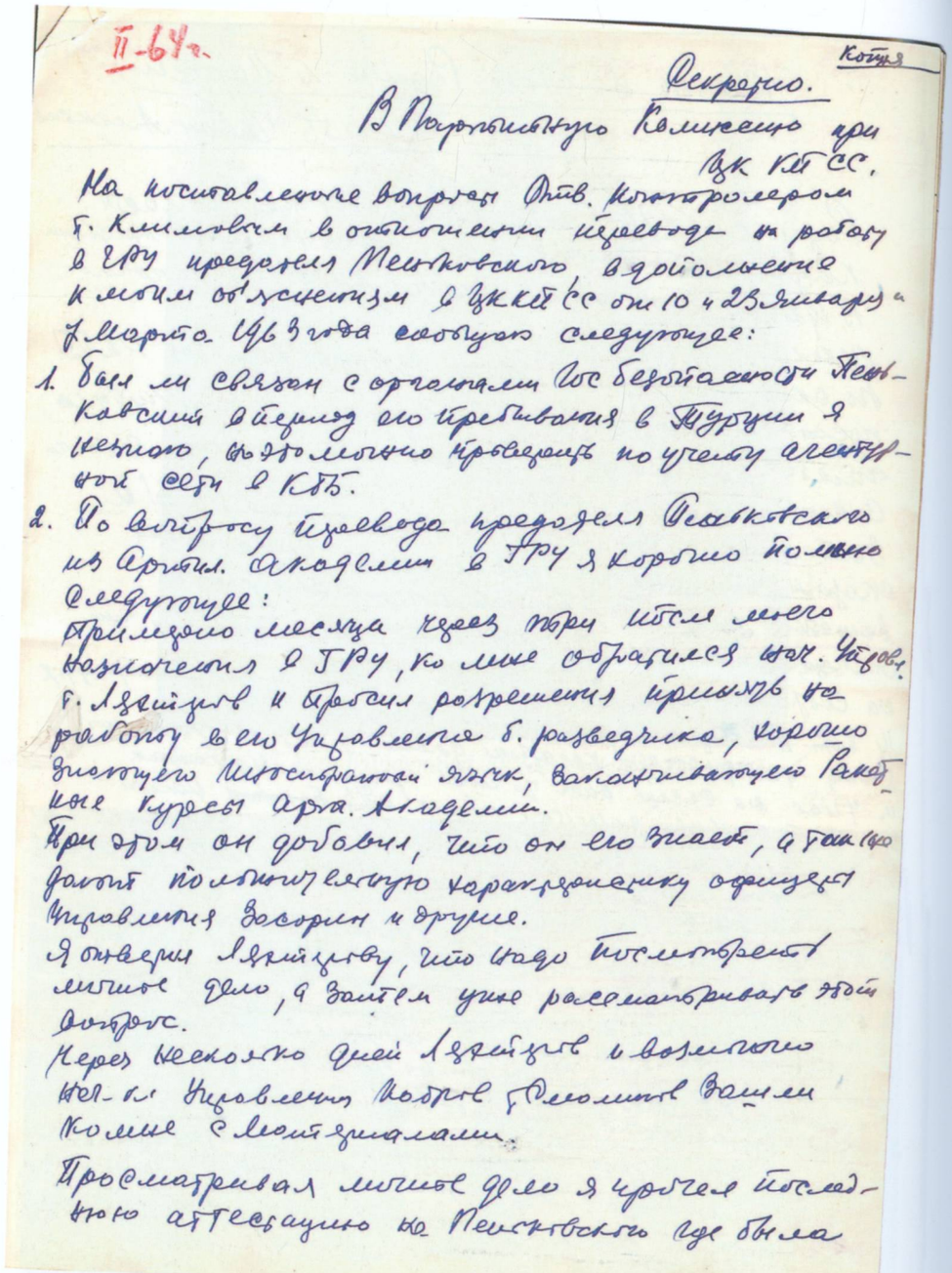

II-64 г.

Копия

Секретно.

В Партийную Комиссию при ЦК КПСС.

На поставленные вопросы Отв. контролером т. Климовым в отношении перевода на работу в ГРУ предателя Пеньковского, в дополнение к моим объяснениям в ЦК КПСС от 10 и 23 января и 7 марта 1963 года сообщаю следующее:

1. Был ли связан с органами Гос безопасности Пеньковский в период его пребывания в Турции я незнаю, но это можно проверить по учету агентурной сети в КГБ.

2. По вопросу перевода предателя Пеньковского из Артил. Академии в ГРУ я хорошо помню следующее:

Примерно месяца через три после моего назначения в ГРУ, ко мне обратился нач. Управл. т. Ляхтеров и просил разрешения принять на работу в его Управление б. разведчика, хорошо знающего иностранный язык, заканчивающего Ракетные курсы Арт. Академии.

При этом он добавил, что он его знает, а так же дают положительную характеристику офицеры Управления Засорин и другие.

Я отверил Ляхтерову, что надо посмотреть личное дело, а затем уже рассматривать этот вопрос.

Через несколько дней Ляхтеров и возможно нач-к Управления Кобров, Смолинов зашли ко мне с материалами.

Просматривая личное дело я прочел последнюю аттестацию на Пеньковского где была

I. A. Szerov válaszai, amelyeket az SZKP KB mellett működő Pártellenőrzési Bizottság Penykovszkij-ügyben feltett kérdéseire adott

A programunkba Kasmír nem volt betervezve. Azt feleltem, hogy szólok a mieinknek a maharadzsa kívánságáról. Aztán odamentem Hruscsovhoz, hogy elmondjam neki, de figyelmeztettem, hogy meg fogják hívni Kasmírba. Visszamentem Handuhoz és a rádzsához, folytattam velük a beszélgetést. Bulganyin és Hruscsov aztán szintén odajöttek, mintegy hozzám, azonnal össze is ismerkedtek a rádzsával, aki udvariasan köszöntötte és meghívta őket Kasmírba. Hruscsov azt felelte, hogy van még idő, visszafelé menet választ fogunk adni.

A fogadás után, a kertben sétálgatva, Hruscsov azt mondta, hogy meg kell kérdeznünk a KB Elnökségét, engedélyt kell kérnünk arra, hogy ellátogassunk Kasmírba, ahol kimondjuk, hogy a SZU Kasmírt indiainak tekinti.

Másnap reggel ismét a kertben sétáltunk, Hruscsov csak nekem azt mondta, hogy Bulganyin nem beszél helyesen, mindig megsérti a hinduk nemzeti érzelmeit. Valóban, a fogadáson Bulganyin azt mondta, hogy India szegény, a Szovjetunió pedig gazdag ország. De azt hiszem, hogy ők ennek aligha tulajdonítottak jelentőséget. Igaz, azt feleltem Hruscsovnak, hogy mondja el ezt Bulganyinnak is, de Hruscsov erre csak valahogy kelletlenül hümmögött.

Reggeli után elmentünk a Delhi Egyetemre, amely a városon kívül található. Az osztálytermek és előadók nem úgy vannak, mint nálunk. Egy sor esetben tető nélküli négy fal van csak, egy ilyen út közepén áll a tanáriasztal, körötte padok vagy kis asztalok a diákoknak.

Láttunk ott egy orosz nyelvtanárt is, aki „Pétervárról" érkezett Indiába a forradalom után. Nem túl gazdagon él itt, mindig arról ábrándozik, hogy egyszer visszatérhet a hazájába. Hruscsov megkérdezte tőle: „Akkor miért nem?" „Nem adnak vízumot a beutazáshoz". Hruscsov szólt, hogy írjam fel a nevét, segítsünk neki, hogy beutazhasson. Este táviratot küldtem Ivasutyinnak, hogy engedjék be a Szovjetunióba.

Az egyetem után elmentünk a Vörös Erődbe, aztán felmentünk Siva (egy hindu isten) templomába. A templom bejáratánál levettük a cipőnket, úgyhogy a lépcsőn már mezítláb mentünk fel. Aztán elmentünk Gandhi sírjához (pontosabban arra a helyre, ahol 1948-ban, miután megölték, elégették, a hamvait pedig beleszórták a Gangeszbe, mivel a legenda szerint a lelke megtért az istenhez, a teste pedig a szent folyóhoz). Ott már vártak bennünket a követségi munkatársak, koszorúkkal.

Még 100 métert sem tettünk meg a sírhoz vezető úton, amikor ismét levetettük a cipőnket, zokniban mentünk tovább az elégetés helyszínére, amelyet márványkockákkal raktak ki, a közepén pedig virágágyás áll. Az úton Bulganyin elsütött egy katonatréfát, hogy „nem fújják-e meg a cipőinket, amíg mi távol járunk". Aztán pedig teljesen komolyan odaszólt Bezruknak* (a kísérőnknek): „Figyelj!"

Jártunk aznap még az Atomfizikai Intézetben is, ahol egy professzor-baba[46] az urán atomhasadásával kapcsolatos kísérleteket végzett.

mélyítette, hogy Kasmír lakosságának 90%-át muzulmánok tették ki.

[46] Indiában a „baba" az idős vagy tekintélyes ember hagyományos megszólítása: olyan, mint az „aka" Közép-Ázsiában, vagy a „dzsan" Örményországban. Az indiaiak valószínűleg így szólították meg a tekintélyes tudóst, ezt a szokatlan kifejezést Szerov valami speciális terminusnak vélte.

Másnap Nehru meghívott bennünket, hogy ismerkedjünk meg a Cserkészlíceum életével és oktatásával. Ott a tanárok és a cserkészek fogadtak bennünket. Mindannyiunknak, mint tisztelt vendégeknek, pálmaolajjal kenték be a homlokunkat, ráragasztottak három rizsszemet, ami azt jelentette: „Kívánunk önöknek, mint a rádzsáknak, boldogságot és gazdag életet!" Egy nyitott stadionban a cserkészek, fiúk és lányok vegyesen, tornamutatványokat és táncokat mutattak be, aztán virágot hoztak. Ezt követően megnéztük a Régi Delhit. Este a SZU indiai nagykövete, M. A. Menysikov fogadást rendezett a szovjet vezetők tiszteletére. Jól telt. Hruscsov elvtárs és Nehru mondott beszédet.

Ott tartózkodásunk harmadik napján elmentünk Agrába, megnéztük a palota-mauzóleumot[47], amelyet a sah építtetett a feleségének fehér márványból…

Este Agrában a helyi hatalom képviselői rendeztek fogadást, amelyen a helybéliek is részt vettek. A mieink túl sok alkoholt fogyasztottak és összeszólalkoztak.

Este, sétálás közben Hruscsov megint elégedetlenségét fejezte ki Bulganyinnal szemben. Igaz, én nem vettem észre semmi elítélendőt, ezt meg is mondtam neki. Egyáltalán nem könnyű velük. Annak is nézzek utána, hogy a testőrök ne igyák le magukat, meg még arra is figyeljek, ki mit mondott helytelenül. Egymásnak nem akarják megmondani, engem meg nyakon öntenek vele…

Este elrepültünk Bengaluruba, ami több mint 1000 kilométerre van Delhitől. Egy lóversenypálya közelében leszálltunk, elvittek bennünket a lóversenypálya szállodájába aludni. Igaz, elég rossz volt. Én és Handu ugyanabba a kocsiba szálltunk be, előre mentünk, hogy el ne tévedjünk, mert már sötétedett. Végül is nem tudom, mi a helyzet. Amikor elhelyezkedtünk és lefeküdtünk, egyszer csak bejön hozzám Bezruk (két szobára voltam Bulganyintól), azt mondja: „Hívatják". Rosszat sejtettem, óvatos lettem.

Amikor kimentem, Bulganyin így kezdte: „Szerov elvtárs, mi célszerűtlennek tartjuk az ön ittlétét". Kérdezem tőle: „Milyen oknál fogva?" Hruscsov: „Maga nélkül is boldogulunk. Mit gondol, hogy maga mindent tud, mi pedig maga mellett vagyunk? Mindjárt táviratozunk a KB-nak, maga pedig elutazik".

Megint megkérdeztem: „De hát mi a baj?" Sem egyik, sem másik nem mond semmi konkrétumot. Ekkor mondtam neki, ha rám nincs itt szükség, akkor holnap repülök vissza Moszkvába. „Repüljön csak!" – mondta az egyikük. Kijöttem tőlük.

Megláttam Sztoljarovot (ő Hruscsov kísérője), mondtam neki, hogy „Holnap indulok vissza Moszkvába, te itt maradsz rangidősnek, ügyelj rá, hogy a munkatársak éberen teljesítsék a szolgálatukat!" Sztoljarov ellenkezni kezdett, hogy ő ezzel nem fog boldogulni, hogy nélkülem rájuk, vagyis Hruscsovra meg Bulganyinra nem tudnak vigyázni és így tovább. Szétváltunk.

Bementem a zuhanyzóba, hogy megmosakodjak. Amíg mosdottam, Bulganyin bement a szobámba, ott várt. Amikor beléptem, azt mondta: „Ne bosszankodj, Nyikita ma rossz hangulatban van! Menj be hozzá, kérj tőle bocsánatot és minden helyreáll!" Azt feleltem neki: „Nekem nincs miért bocsánatot kérnem, én nem ellenkeztem, ha mennem kell, hát megyek, ezzel engem nem ijesztesz meg". Megint azt mondta: „Menj be Nyikitához, beszélj vele!"

[47] A Tádzs Mahalról van szó. *(A fordító jegyzete.)*

Én persze nem mentem be. Másfél óra múlva bevittem Hruscsovnak egy Moszkvából érkezett táviratot, amelyet Delhiből hozott el egy munkatársam, a táviratban az állt, hogy az Elnökség célszerűnek tartja elutazni Kasmírba, ott bejelenteni a SZU álláspontját. Átadtam a táviratot, sarkon fordultam és elindultam kifelé.

Hruscsov utánam szólt: „Várjon!" Megálltam. Ő kinézett a folyosóra, szólt egy munkatársunknak, hogy hívja oda Bulganyint. Amikor Bulganyin megjött, Hruscsov azt mondta: „Olvassa fel a táviratot!" Felolvastam, ezután beszélgetni akartak velem, megvitatni, hogy hasznos lenne-e ellátogatni Kasmírba. Én csak hallgattam.

Aztán megkérdezte tőlem: „Mi a holnapi program?" Mondtam, hogy holnap reggel Bangalorba repülnek. Kérdezik tőlem: „Hány órakor fog kelteni bennünket?" Megmondtam, majd eljöttem. Reggel Bulganyin azt mondta, hogy ne dühöngjek, menjek velük!

Furcsa volt ez a viselkedés. Úgy látszik, valaki hetet-havat összehordott rólam Bulganyinnak (vagy Cigicsko*, a talpnyaló titkára, vagy Lebegyev*, egy kisfiú, Hruscsov titkára). Még itt is ezek az átkozott intrikák. Elviselni se bírom, mások meg az égbe mennek ezzel, karriert építenek. Pfuj, undorító! Még rájuk nézni is utáltam.

Észrevettem, hogy Hruscsov már túl sokat gondol magáról, Bulganyin meg engedelmeskedik neki…

Dzsaipurból egy Dakotán (egy amerikai gépen, olyasmi, mint az IL-17, ez is lajhár) repültünk át Kalkuttába. Hatalmas, hétmilliós város, Nyugat-Bengália fővárosa. Mukhárdzsi maharadzsa fogadott bennünket. A chief-minisztere Roy. A reptéren kocsiba ültünk, rendben elindultunk.

A városban mindenki kijött megnézni az oroszokat. Az erkélyeken, a tetőkön, a fákon – mindenütt emberek. Ilyen mennyiségben embert még sosem láttam. A városban az utcákon egyre nehezebb volt áthaladni, időnként meg kellett állni. Izgulni kezdtem, hogy akadhat valami bolond, aki valami ostobaságot művel. Aztán a torlódás egyre nagyobb lett, még egy kilométert sem haladtunk a palota felé, amikor az egész menet megállt. Nem engednek áthaladni, kiabálnak valamit, elkapják a kezünket, szorongatják.

Látom, hogy rosszul áll a helyzet. Handu nem kevésbé ideges, mint én, ordibál, káromkodik a saját nyelvén, de előre nem jutunk. Elöl a felvezető rendőrségi busz még csak-csak halad valamennyire, de a személykocsikat, amelyekben a mieink is ülnek, nem engedik tovább.

Hogy megoldjuk a helyzetet, Koszovval* az ablakon keresztül kimásztunk a kocsink tetejére. A kocsi tetején elfutottam a hűtőrácsig, átkapaszkodtam Bulganyin kocsijára. Látom, hogy pocsék hangulatban vannak. Kérdezgetik: „Mit csináljunk?" Mondom nekik, hogy oldalról mindjárt melléjük áll egy rendőrségi busz, átülnek, megyünk tovább. Beleegyeztek.

Koszovval megpróbáltunk odaférkőzni a rendőrségi buszhoz. Oda is jutottunk, mert amikor a hinduk látták, hogy mindketten szőkék, vagyis, hogy oroszok vagyunk, akkor átengedtek bennünket. Szóltunk a buszsofőrnek, hogy álljon oda a személykocsi mellé. Előbb nem engedelmeskedett, de amikor Koszov mondta neki, hogy magával fog tovább menni Bulganyin és Hruscsov, akkor elmosolyodott.

Így is tettünk. Bulganyint és Hruscsovot a karjuknál fogva kirángattam a személykocsiból, odahúztam a busz ajtajához. Mindketten kövérek, nehézkesek, kicsit fenéken billentettem őket, hogy föl tudjanak szállni a buszra, mert a lépcsője magasan volt.

Amikor beszállítottam őket, én a lépcsőre álltam, majd elindultunk, a személykocsik meg ott maradtak. A rendőrségi busz szirénázni kezdett, a tömeg átengedte, mert azt hitték, abban nincsenek vendégek. Amikor beálltunk a palotához, utánunk 10-15 perc múlva megérkeztek a személykocsik is, mivel a hinduk látták, hogy a kocsik vagy üresek, vagy ugyanolyan hinduk ülnek bennük, mint ők maguk.

Amikor a Maharadzsával összegyűltünk a palota körül, Bulganyin úgy döntött, hogy odamegy a vaskapuhoz (amely rácsos volt), megmutatta magát a tömegnek. A tömeg a kapu felé tódult. Mondtam neki: „Jobb, ha most eltűnünk szem elől!"

Alighogy megmutatták a szobáinkat, rohant hozzám Handu, izgatottan azt mondta: „Betörték a kaput. Azért, hogy ne jöjjenek be a palotába, Hruscsov és Bulganyin urak készüljenek elő, menjenek ki az erkélyre, mutassák meg magukat, másképp be fognak törni a palotába is!" Ekkor a mieink alaposan berezeltek, de szerencsére egy lovas rendőrosztag kizavarta az udvarról azokat, akik betörtek. Mire kiszaladtam, a kapunál már alig 100 ember állt, akiket a gárdisták aztán minden teketória nélkül kilökdöstek.

Amikor a mieink megnyugodtak és megfürödtek, mondtam nekik, hogy a tömeg lecsendesedett, hogy be akarok menni a városba, szétnézni. Bulganyin azt mondta: „Nem kell, nem fogsz tudni visszajutni". Megnyugtattam és elindultam. A város szépen ki volt világítva. Véletlenül elvetődtünk egy utcába, pontosabban egy rakpartra, ahonnan alig tudtunk kikeveredni. Az egész utca tele volt alvó pakisztániakkal, akik valószínűleg több százezren lehettek. Kiderült, hogy Kelet-Pakisztánból Nyugat-Pakisztánba költöznek át.

Egyáltalán, India felosztását az angolok ostobán, láthatóan direkt ostobán végezték el. A 90 milliós Pakisztánt India két részre vágja szét, az egyik fele a másiktól 1.400-2.000 kilométerre esik. Úgyhogy ezek vándorolnak, és persze háborúskodnak is.

Másnapra városi nagygyűlést szerveztek, amelyre megérkezett Nehru is. Azzal ellentétben, ahogy mi jöttünk be a városba, most tökéletes rend volt, habár vagy 3 millió ember gyűlt össze. Az első 20-30 sorban a hinduk a földön ültek. Bambuszvesszőkkel kerítették el őket, négyszög alakban, a vesszőkre madzagokat húztak ki. Aztán ugyanilyen négyszögek következtek, de azokban a hinduk már álltak.

Nehru a nagygyűlés [előtt] felhívást tett közzé a rádióban, hogy tartsák meg a rendet, aztán üdvözölte őket, hogy „felállni, leülni" és így tovább. A nagygyűlés rendben zajlott. Nehru és Hruscsov mondott beszédet, aztán Hruscsov azt mondta nekem, hogy azért szólalt föl ő, hogy Bulganyin ne mondhasson ostobaságokat.

A visszafelé úton az autóink előtt motoros rendőrök haladtak. A palotához közel a tömeg mindkét oldalról egyre közelebb került, hogy jobban megnézhessék a vendégeket. A tömeg sorfalai között elég hely maradt még ahhoz, hogy két autó is elférjen egymás mellett.

Láthatóan a rendőrök, akiket felbőszített az előző napi áttörés, úgy döntöttek, hogy bosszút állnak, teljes sebességgel belehajtottak a tömegbe, miközben férfiakat és nőket

ütöttek el. Az egyik motoros a szemünk láttára ütött el egy nőt, aki elvágódott és meghalt. Egy másik férfi, akit szintén elütött egy motoros, nekiesett a motorbicikli kerekének. A rendőr megvetően félrelökte a lábával, rá sem hederítve, ment tovább.

Amikor visszaértünk a palotába, Handu mosolyogva megkérdezte tőlem: „Érdekes utunk volt, tábornok úr?" Azt feleltem: „Kiváló!", miközben azt gondoltam, hogyha nálunk így hajtanának, másnap huligánkodásért már a bíróság előtt állnának.

A nagygyűlés után elmentünk megnézni a várost és a tengerpartot. Mihajlov elment Royjal és India kulturális miniszterével megbeszélést folytatni. Aztán az újságírók, akik részt vettek a megbeszélésen, elmesélték, hogy Roy az orosz klasszikusokra terelte a beszélgetést, és közben kérdéseket tett fel Mihajlovnak, azt a látszatot keltve, hogy ő nem tudja.

Aztán néhányszor blamázs helyzetbe hozta Mihajlovot, aki alapvető dolgokat nem tudott Nyekraszovról, Tolsztojról és a többi íróról. Én ezen nem is csodálkoztam, mert a hét osztály nem garantálja az efféle dolgok ismeretét. Viszont nálunk nagyon okosnak számít.

Kalkuttából elmentünk egy olyan városba, ahol sok iskola van, szintén nagygyűlésre. Ott Bulganyin mondott beszédet. Hruscsov megint elégedetlen volt vele, mivel Bulganyin azt találta mondani: „Mi tudunk önöknek segíteni.", meg még valamit. Hruscsov a nagygyűlésen azt mondta nekem: „Nem tud beszédet mondani, mindent elront".

Arra gondoltam, hogy Hruscsov mégiscsak féltékeny Bulganyin beszédeire. Ezt nem szabad. Nem is mondtam rá neki semmit.

A nagygyűlés után megint tömegnyomor alakult ki. Össze kellett kapaszkodnunk, kört alkotnunk, így vezetni el őket az autókig. Kezdek már belefáradni ezekbe az idegeskedésekbe. Aludni sem tudok rendesen, mert éjszaka vagy az ügyeletes ébreszt fel, vagy csak magamtól nem bírok elaludni. Tiszta idegbaj.

Kalkuttából átrepültünk Bombaybe, ez is tengerparti város – a múlt században az angolok számára India kapuja volt…

Nehru már ott volt. A repülőről jól látni a várost, a tengert, sok a zöld, szép, nagy város. A magas tengerparton, egy palotában volt a szállásunk.

Vacsora után odajött hozzám Lebegyev, Hruscsov titkára és mondta, hogy írt egy cikket a delegáció indiai tartózkodásáról a Pravdának, a KGB csatornáin keresztül el kellene juttatni az újságnak. Mondtam neki, hogy ilyen „csatornánk" Bombayben nincsen, csupán a rejtjelezés. „Ahogy akarja", én meg azt feleltem neki: „Nem, ahogy te akarod".

Aztán elment Hruscsovhoz, mondott neki rólam valamit, Hruscsov pedig, amikor kijött a szobájából a tornácra, ahol a munkatársaimmal ácsorogtunk, éles hangon azt mondta nekem, hogy a feljegyzést továbbítani kell. Nem szóltam semmit, de nem is csináltam semmit.

Másnap reggel elindultunk Nehruval városnézésre. Amint elhaladtunk az érinthetetlenek szektájának egyik temploma mellett, Hruscsov megkérdezte Nehrutól: „Azt beszélik, hogy ez a szekta nem temeti el a halottait, hanem valamely rituálét követően bedobják a holttestet a templom udvarára, ott a sasok, kondorkeselyűk és dögkeselyűk

néhány óra alatt csontig lerágják őket." (előző napon én meséltem el ezt a szokást Hruscsovnak, nekem pedig Handu mesélte).

Nehru némi gondolkodás után azt válaszolta, hogy ez így van. Akkor Hruscsov azt mondta neki, hogy azok a madarak, amelyek holttestekkel táplálkoznak, kórt terjesztenek a városban. Nehru azt felelte, hogy ez így van, de a szekta nem nagy, 50-60 ezer emberből áll, valószínűleg hamarosan kihal, akkor ezek a szokások is maguktól megszűnnek.

Úgy látszik, Nehru a mesterétől, Gandhitól átvette a ne állj ellent a gonosznak elvét, amelyet hirdetett, ezért ő is így gondolkodik...

Kora reggel, amikor felébredtem, Handu azt mondta, hogy hamarabb el kell indulnunk a reptérre, mert a város lakói tudják, hogy itt van az orosz delegáció, mindenki ki fog tódulni az utcára, ugyanúgy, mint Kalkuttában, nem fogunk tudni kijutni a reptérre. Meggyőzőnek tartottam ezt az érvet, miután megbeszéltem a munkatársaimmal, úgy döntöttem, hogy felébresztem Hruscsovot meg Bulganyint, mivel mindig sokáig öltözködtek és ültek bent a vécén.

Amikor beléptem Hruscsov hálószobájába, ott már csöndben járkált az a lány, akit Hruscsov mellé tettünk, készítette ki a fehérneműjét, az ingét stb. Odamentem Hruscsovhoz, aki már nem aludt, mondtam neki, hogy a tegnap megjelölt 9.00 óra helyett egy órával korábban kell elindulnunk, elmondtam neki a Handu által felhozott indokot is. Hruscsov felkelni készült. Bulganyint Bezruk keltette fel.

15 perc múlva Hruscsov hálószobájából kijött Sztoljarov, azt mondta, hívatnak. Amikor beléptem, Bulganyin már ott volt.

Hruscsov azonnal nekem esett: „Miért jött be a hálószobámba?" Mondom neki, szólnom kellett, hogy hamarabb indulunk. „Miért viselkedik velünk ilyen fesztelenül? Sztálinhoz nyilván nem ment volna be a hálószobájába, ugye? Nem mert volna!"

Elgondolkodtam, azt feleltem, hogy Sztálin hálószobájába bejártam például Juhnovban, amikor 1943-ban kint járt a Nyugati Fronton, felkeltettem, egy szót se szólt emiatt. Aztán hozzátettem: „De hogy jön ide Sztálin, egyszerűen csak indulni kell, ezért jöttem be".

Ekkor Bulganyin is bekapcsolódott: „Ivan Alekszandrovics, te bejöttél, Nyikita pedig nem tudta kialudni magát, azt hitte, valami komoly dolog történt". Felfogtam, hogy mindez csak színjáték, azt mondtam, hogy figyelembe fogom venni, és kijöttem.

Elképesztett ez a beszélgetés. Ők maguk állandóan nevetgéltek Sztálinon, amikor felidézték gyanakvása és bizalmatlansága egyes mozzanatait, most pedig elkezdik itt magukat Sztálinhoz hasonlítgatni. „Sztálinhoz nyilván nem mert volna bemenni." Furcsa!

Semmit sem értek az egészből. Sztálin meghalt, most úgy néz ki, hogy jön helyette egy másik Sztálin! Nem vártam ezt Hruscsovtól, mert elég jól megismertem már az elmúlt 16 év során, ő nem volt ilyen. Valami végbemegy most benne. Lehet, hogy a hatalom és a pozíció rossz irányba fordítja a fejét? Lehetséges! Jó, ha megéljük, meglátjuk, de mindez engem sértett is, bizonytalanná is tett.

Maiszúrban a helyi hatalom és a katonai körzet képviselői fogadtak, majd kocsival kivittek bennünket egy kb. 2 kilométer széles tóhoz. Ott hajóra szálltunk, amely átvitt bennünket a túlpartra. Egy parancsnok fogadott bennünket.

Aztán fogadást rendeztek, amelyen részt vettek a katonai akadémia hallgatói is. Hruscsov meghívta a Szovjetunióba a katonai körzet parancsnokát. Ő elfogadta a meghívást. Hruscsov ugyanott megígérte két tábornoknak, hogy ad nekik ajándékba ukrán viseletet és inget, nekem pedig azt mondta, hogy ide kell hozatni őket addig, míg Indiában vagyunk. Hogy minek tett ilyen ígéretet, nem tudom. Ez azt jelenteni, hogy holmi ingek miatt azonnal repülőt kell indítani Moszkvából Indiába! De mit lehet tenni?! Ha valaki beiszik, utána bármilyen ígéretekre képes...

India déli részéből visszatértünk Delhibe. Reggel, a kertben sétálgatva Hruscsov megint mondogatni kezdte nekem, hogy Bulganyin nem tud beszédet mondani, ostobaságokat beszél, sérti a hinduk nemzeti érzületét stb.

Mit mondhatnék erre?! Jobb lenne, ha neki magának mondaná. Ráadásul nem tetszett nekem ez a bújócskázás sem. A hindukkal, a Nehruval és másokkal folytatott beszélgetések során Hruscsov mindig azt mondja: „Itt van a barátom, Ivan Alekszandrovics..." stb., nekem meg épp az ellenkezőjét, ez már kétszínűség.

Bulganyinnak nem mondhatok semmit, az, hogy egymásnak ugrasszam őket, nem az én módszerem, ami a legfőbb, azt szeretném, ha a KB vezetésén és a Szovjetunió kormányzatán belül baráti viszony, egyetértés, nem pedig széthúzás lenne. Ez a legfontosabb. Akkor a Szovjetunió tekintélye nagy lesz, a nép tisztelni fog bennünket, viszont ha összeütközések támadnak, azon mi csak veszthetünk, nem nyerhetünk. Ráadásul az alapját se látom az egésznek.

Érthetetlen számomra Hruscsov ingerlékenysége. Ha ő akar beszédet mondani, egyezzen meg róla Bulganyinnal, akkor minden rendben lesz. Nem értem!

Reggel azt az üzenetet kaptam, hogy Nehru meghív bennünket reggelire a rezidenciájába. Ott bemutatta az unokáit (Indirának kettő van), megmutatott két himalájai medvét, amelyek állandóan a fán ülnek, és csak enni másznak le. A fa kerítéssel van körbevéve, hogy a medvék ne szökjenek el. Egyébként elég békések. Sötétbarna színűek, kétszer-háromszor kisebbek, mint a mi barnamedvéink, a mellükön hatalmas fehér szalvéta (szőrből, persze). Összességében érdekes állatok.

Reggeli után megbeszéltük Indirával, hogy a további program szerint várni fog bennünket Szrinagarban. Úgy látszik, Nehru, hogy nagyobb jelentőséget adjon kasmíri látogatásunknak, odaküldi a lányát képviselőként.

Mindenütt többes számban írok: „minket", „nekünk" stb., mégpedig a következők miatt. Először is, az egyszerűség kedvéért (ahelyett, hogy Hruscsov, Bulganyin), habár minden, amiről írok, rájuk vonatkozik, másodszor pedig amiatt, mert a kormányzati delegációnk itt, Indiában igencsak népes. Hruscsov utasításának megfelelően sok helyre nem vittük magunkkal a kormányzati delegáció tagjait (Kuzmint*, a külkereskedelmi minisztert, Mihajlovot, Raszulovot*, Iljicsevet* a Külügyből stb.), „nélkülük szabadabbak vagyunk". Őket azzal bízták meg, hogy foglalkozzanak a saját területükkel: Mihajlov a kultúrával, Kuzmin a kereskedelemmel, Ruszalov a nemzetiségi kérdésekkel stb. A delegáció tagjai közül egyedül én voltam mindig velük, ezért az egyszerűség kedvéért, amikor róluk kettejükről van szó, csak azt írom, hogy „ők...".

A fogadáson, amikor Indira Gandhival beszélgettem, elmondott nekem két érdekes esetet. A nága törzsről kérdeztem – a leírások szerint ezek vademberek, akik India déli részén a hegyekben élnek, ősközösségi életformában.

Indira azt mondta: „Apám egyszer úgy döntött, hogy elmegy a nágákhoz, hogy megnézze, hogyan élnek. Kértem, hogy hadd mehessek vele. Amikor eljutottunk hozzájuk és beszélgetni kezdtünk velük, kiderült, hogy nem ismerik India miniszterelnökét, nem tudják, mi az a hatalom, nem látták a gyarmatosító angolokat, a saját törvényeik szerint élnek, amelyeket a vezetőjük szab meg. Azt beszélik, hogy emberevők, de ezt nem sikerült pontosítanunk, viszont az értékrendjük szerint az a nága számít a legbátrabbnak, akinek az övén a legtöbb megölt ellenség koponyája függ. A nágák törzsfőnöke, a tánc előtt, de azt követően, hogy megvendégelt bennünket banánnal, leültette apámat a főnök trónjának lába elé, engem pedig mellé. A lányok nem szívesen mennek férjhez olyan fiatalemberhez, akinek az övén nem lóg koponya. Miután beszélgettünk velük, apámmal eljönni készültünk. A tolmácsunk azt mondta, hogy a törzsfőnök a vendégek tiszteletére táncot rendez. De mivel már esteledett, apám megköszönte, de el akart jönni. A tolmács halkan odasúgta neki, hogy ezzel rettentően megsérti őket, a visszafelé úton akár meg is ölhetnek bennünket. Úgyhogy maradni kellett. Úgy este 7-8 óra körül kezdődött a tánc, hajnali 4-ig tartott, amikor már világosodni kezdett. Így ültünk végig nyolc órát, figyeltük a táncot, úgy tettünk, mintha tetszene, miközben borzasztóan szerettünk volna már aludni. Mindeközben a nágák törzsfőnöke a trónján ült, Nehru pedig a lába előtt, a trón alsó fokán. Ez ám a törzsfőnök!"

Azután Indira a [kérdésemre], hogy melyik az erősebb: a tigris vagy a vadkan, elmesélte a következő esetet. Apjával az éjszakát Maiszúrban töltötték (nagyjából ott, ahol mi is voltunk), este a helyiek mondták nekik, hogy láttak egy tigrist (minket is figyelmeztettek, hogy este már ne hagyjuk el a szállodát). Éjszaka oda, ahol a tigris volt, kiment egy vadkan. Verekedni kezdtek egymással, ez négy órán át tartott. Végül a tigris, amelyet megsebesített a vadkan agyara, legyőzte a vadkant, átharapta a torkát, aztán elment a harc helyszínéről, fél kilométerrel távolabb megtalálták kimúlva. Vagyis egyenlő erősek...

Séta közben Hruscsov megkérdezte tőlem, mi lesz a másnapi program. Azt feleltem, hogy el kell mennünk egy kasmíri kézműves kiállításra, aztán lesz egy nagygyűlés, ahol Bulganyinnak kell beszédet mondania. Hruscsov erre azt mondta: „Menjünk, olvassuk el a beszédét!"

Némiképp elcsodálkoztam ezen a javaslaton, éreztem, hogy valami nincs rendben. Amikor visszaértünk a szállodába, ott már a beszéd elolvasását követően Sujszkij*, Lebegyev és [Bulganyin] jól összevitatkoztak azon, hogy a beszéd rosszul van megírva stb. Úgy éreztem, hogy ez az egész csak színjáték.

Amikor beszélgetni kezdtünk a dologról, Bulganyin dühös lett, azt mondta Hruscsovnak: „Mit csesztetsz állandóan? Ha akarsz, mondj beszédet te!" Hruscsov azonnal ráállt, a Sujszkij-Lebegyev-féle „iroda" pedig rögtön hozzálátott a beszéd megírásához.

Reggel megnéztük a kézműves kiállítást, meg kell mondjam, hogy a kasmíriak nagyon jó minőségű gyapjúból finom sálakat, anyagokat és egyéb kézműves termékeket készítenek. Csakhogy a kereskedelmi láncban az áruk a 2-3-szorosára növekszik. Mindannyian kaptunk tőlük ajándékot is.

Aztán elmentünk ahhoz a klubhoz, amelynek terén a nagygyűlést tartották. Először Kasmír miniszterelnöke mondott beszédet (mivel a Maharadzsa nem mond beszédet), aztán Hruscsov elvtárs, aki elmondta a Szovjetunió Kasmírral kapcsolatos álláspontját, amely rettentően tetszett a helyi vezetőknek.[48]

Bulganyin csak ült dühösen, alig-alig tapsolt, azt is csak a látszat kedvéért. A nagygyűlést követően különváltak. Egyikük a kasmírok egy csoportjával, másikuk velünk tartott. Egyszóval, elfutott közöttük a fekete macska. Milyen gyorsan történt mindez. Legnagyobb sajnálatomra.

BURMA – AFGANISZTÁN

Másnap reggel elrepültünk Delhibe, onnan pedig Rangunba, Burmába...
A reptéren Burma kormányának tagja, élükön U Nuval*, fogadtak, elvittek bennünket az elnöki palotába...

Másnap a terveknek megfelelően kocsival mentünk a San-államokba. Ez az egykori fejedelemségekből létrejött csoportosulás állítólagos államává alakult, szuverén részét képezi a Burmai Államszövetségnek. Ráadásul ez az „állam" egy sor nem burmai, hanem más nemzetiségű – laoszi, tibeti, kínai és egyéb – törzset fog össze.

A burmaiak – mongol eredetű [nép], a San-államok pedig – idegen népek keveréke. A hegyekben élnek, egy kb. 10 kilométer hosszú tó partján. E tóból kis patak folyik, de az is lehet, hogy valaha csatornát ástak, mivel most teljesen benövi a nád, e csatorna helyenként alig 3-4 méter széles...

Burma összlakossága úgy 16-18 millió lehet. Ők maguk sem tudják pontosan, mivel északon, ahová mi is tartottunk, határuk összefolyik Kínával és Indiával, délen pedig Thaifölddel. Ráadásul északon a mai napig háborúskodnak a csangkajsekistákkal és a kommunistákkal, akik egyébként maguk között is háborúskodnak. A kommunista párt fele Vörös Rózsának, a másik fele Fehér Rózsának nevezi magát, háborúskodnak.

Amikor Mandalaj után kocsikba ültünk, előttünk, szintén kocsikon, katonák haladtak, készenlétben tartott géppisztolyokkal, ezen kívül azt is észrevettem, hogy úgy 30 kilométeres hosszúságban, az erdőben is felállítottak legalább egy hadosztálynyi katonát Maymyóból, ahol a katonai körzet vezérkara állomásozik.

Összességében felmentünk olyan két és fél kilométeres magasságba, ott két tiszti házban szállásoltak el bennünket. A házak körül örök járkáltak, figyelmeztettek bennünket, hogy ne nyissunk ablakot. Igaz, éjszaka felébredtem, kinéztem a katonákra, akik békésen szunyókáltak.

[48] Ny. Hruscsov és Ny. Bulganyin Indira Gandhi kíséretében 1955. október 9-10-én tartózkodott az indiai Kasmír területén. A Kasmír miniszterelnöke által adott fogadáson Hruscsov a beszédében kifejtette: „A Szovjetunió mindig úgy tartotta, hogy Kasmír állami státuszának kérdése a kasmíri nép dolga kell, hogy legyen, megfelelve a demokratizmus elveinek és az e terület népei közötti baráti viszony megerősítésének". Gyakorlatilag ez azt jelentette, hogy a Szovjetunió elismeri India fennhatóságát Kasmír nagyobbik része fölött.

Éjszaka hideg volt. Burmára egyébként jellemző a monszun, minden csupa nedvesség, gyakran esik, kivéve a téli hónapokat: februárt, márciust és áprilist, amikor szárazság van. Az éves napi átlaghőmérséklet a középső részeken +30 fok, az északi területen 23 fok. A növényzet buja, Burma déli részén vannak krokodilok, elefántok, tapírok és más trópusi állatok.

Másnap reggel a katonai körzetparancsnok katonai parádét rendezett számunkra. Felvonult a gépesített gyalogság meg a tüzérség, minden angol mintára. A parádén sok angol, amerikai és más újságíró is jelen volt, akik a burmaiakkal nem törődtek, úgy látszik, megszokták, hogy Burmát a gyarmatuknak tekintsék, erről nem is tudnak leszokni. Többen közülük már ismertek engem, habár civilben voltam, mindannyian „tábornok úrnak" szólítottak.

Egy angol újságíró a *Daily Mirror*-tól (ez a londoni „Tükör") vette magának a bátorságot, egészen közel jött hozzám, rám fogta a fényképezőgépét, le akart fotózni. Én az ujjammal félrepöcköltem a fényképezőjét és azt mondtam: „Tisztességes társadalomban engedélyt kérnek a fotózásra, e nélkül a fotós orrára koppintanak". Merthogy a fényképezővel megböktem az orrát. Próbált ellenkezni valamit, de odarohant hozzá a többi fotós, ő pedig dühösen elvonult.

A parádét követően fogadást rendeztek, a mieink megint alaposan benyakaltak, alig tudtak elvánszorogni az ágyukig.

Reggel elindultunk Rangunba, pontosabban Mandalajba, onnan repülővel tovább Rangunba. Megint mindenféle óvintézkedések közepette utaztunk. Egyetlen egyszer szálltunk csak ki a kocsikból, mivel a burmai állambiztonsági szolgálat ezredese egyre arra kért, hogy ne szálljunk ki. Úgy látszik, gyakran vannak arrafelé összetűzések.

Amikor megérkeztünk Rangunba, U Nu azt ajánlotta, hogy menjünk el egy Buddha-templomba, amely a város szélén állt. A templom kívülről egy nagy, hosszú épület, olyan, mint egy manézs, csak kisebb. Belül tele a Buddháról szóló legendákkal kapcsolatos nevezetességekkel...

Este hatalmas fogadás volt, amelyet az elnöki palota parkjában rendeztek. A díszítés, a kivilágítás ugyanolyan, mint Indiában. A művészek fellépései is hasonlóak, de a táncuk feszesebb, már nem csak a rossz szellemekkel, hanem a vadállatokkal és az egymással folytatott harcot is ábrázolja. Úgy látszik, Burma helyi feltételei: a sok erdő, a sok vadállat, a mezőgazdaságra való berendezkedés – mindez rajta hagyja nyomát a kultúrájukon is.[49]

Másnap elköszöntünk, majd visszarepültünk Delhibe. Ott rövid megállót tettünk, feltankoltunk, mentünk tovább Kabulba (Afganisztánba). Hogy Kabullal csak valamelyest is meg tudjak ismerkedni, fogadni tudjam az elvtársaimat, két és fél órával hamarabb, külön géppel indultam el. Jól is tettem, mert elég bonyolult leszállni.

[49] A Burmába tett látogatás és U Nuval – aki korábban járt már a Szovjetunióban – folytatott tárgyalások komoly alapul szolgáltak a két állam közötti kapcsolatok fejlesztéséhez. Hruscsov igyekezett a harmadik világnak minél több országát szovjet befolyás alá vonni, ez alól Burma sem volt kivétel. A SZU többek között ígéretet tett rizsfelvásárlásra – Burmának feleslege volt rizsből. 1955. december 6-án a látogatás eredményeként Ny. Bulganyin és U Nu közös közleményt írt alá.

Kabul egy katlanban terül el, köröskörül hegyek, a reptér 1800 méter magasan van, csak egy irányból fogad gépeket. Ezért amikor megérkeztem, [tudomásukra] hoztam a helybéli afgánoknak, hogyan történjen a fogadás, volt még időm elmenni a rezidenciába is, ahová a szállásunkat kijelölték. Otthagytam néhány munkatársamat, elmondtam nekik, mit kell tenniük, hogy többé-kevésbé tisztességesen be tudjunk rendezkedni.

A reptéren a miniszterelnök, az udvari miniszter és más miniszterek meg diplomaták fogadták a küldöttséget. A reptérről elmentünk a rezidenciára, ahol rendbe szedtük magunkat, aztán egy óra múlva elmentünk vizitelni Muhammed királyhoz*. A királyi palota a város szélén helyezkedik el, duvallal (döngölt agyagból emelt fallal) van körbevéve, a király székhelyét pedig még egy fal választja el. Természetesen rengeteg őr.

A palota belülről meglehetősen komor, keleti stílusban épült, furcsa építmény. A vizit rövid ideig tartott, inkább csak udvariassági látogatás volt. Elköszöntünk, majd kimentünk megkoszorúzni a király apjának és Amanullah Kánnak* – ő volt a korábbi király, a jelenlegi király unokatestvére – sírját.

Amanullahot láttam még 1926-ban, Leningrádban, a feleségével és az unokahúgával érkezett oda. Amanullahot itt nem különösebben tisztelik, pedig progresszív szemléletű király volt. Eltörölte a nők egyenjogútlanságát és a parandzsát (a testet és az arcot eltakaró fátylat). Viszont, ahogy most meggyőződhettünk róla, a jelenlegi hatalom mindent visszaállított, úgyhogy a városban egyetlen fedetlen arcú nőt sem láttunk.

Amikor visszaértünk a rezidenciákra, figyelmeztettem a mieinket, hogy a király szifiliszes, a feleségét az NSZK-ban kezelik. Erre ők köpködni kezdtek, alkoholt kértek, hogy lemossák vele a kezüket, szidni kezdtek, hogy miért nem szóltam nekik hamarabb. Mondtam nekik, hogy a nagy sietségben nem volt rá gondom.

Másnapra nagygyűlést szerveztek a stadionba. Ahogy az itt szokás, egyetlen afgán nő sem volt jelen, sem a stadionban, sem a páholyban, ahol mi foglaltunk helyet, kizárólag csak külföldiek.

Kabul polgármestere mondott beszédet, a válaszbeszédet Bulganyin mondta, aztán elkezdődött a „kecskenyúzó" ünnepség. Röviden a lényege a következő: van két, kb. húsz-húsz főből álló lovas csapat, az egyik csapat pej lovakon, a másik szürkéken, meg van 3-4 bíró, akik szintén lovon ülnek.

A futballpálya közepén szarv nélküli kecske fekszik. A bírók sípjelére a lovasok felkapják a kecskét, igyekeznek bejuttatni egy kapuba, jelen esetben az egész pályán át be egy kis területre, amely a miniszterelnöki páhollyal szemközt van kialakítva. Az ellenfél lovasai megpróbálják elvenni ettől a csapattól a kecskét, de a céljuk ugyanaz. Vad verekedés kezdődik, a lovak tülekednek, a lovasok lelökdösik egymást a lóról, a lovak egymás farára ugrálnak stb. Ha figyelembe vesszük, hogy milyen hévvel csinálják, elég veszélyes játék. Ezt most megmutatták nekünk.

Este fogadás volt a királynál, egy nap múlva pedig nekünk kell fogadnunk a királyt. Amikor beszélgettem a belügyminiszterükkel, aki jelenleg Afganisztán nagykövete a Szovjetunióban (egy egészen tisztességes ember), elmondtam neki, hogy milyen műsort fogunk adni a fogadáson, mire ő azt mondta, hogy nagyon nemkívánatos a nők fellépése.

Mondtam neki, hogy már minden föllépő megérkezett, ráadásul jók a női műsorszámok, többek között lesz egy akrobatikus szám egy férfival és egy nővel, mi pedig nem akarjuk megsérteni őket azzal, hogy nem léphetnek fel. Erre azt mondta, hogy a törvényeik szerint a férfiak nem nézhetnek félmeztelen nőket, és ha a nép megtudja, hogy a király ilyen műsort nézett, akkor csorba fog esni a presztízsén. Arról kezdtem győzködni, hogy szólunk a művésznőknek, hogy kendővel, sállal takarják el a nyakukat meg a hátukat, így már nem lesznek félmeztelenek. Ő azt tanácsolta, kérjük ki erről a király véleményét, amikor ma nála leszünk.

Én minderről beszámoltam a vezetésnek. Bulganyin azt mondta: „Ők lesznek nálunk vendégségben. Nézzék azt, amit mutatunk nekik!" Hruscsov úgy viszonyult a dologhoz, hogy figyelembe vette a nemzeti érzületet is, azt mondta: „Majd én megkérdezem a királytól, csak emlékeztessetek rá!"

A fogadáson nem voltunk sokan, minden kötetlenül zajlott. Emlékeztettem Hruscsovot a nőkre. Hruscsov erre terelte a beszélgetést. A király elővigyázatossá vált, előbb azt mondta: „Persze, részt vehetnek nők is.", aztán amikor mondták neki, hogy lehet nők nélkül is, akkor felélénkült és azt mondta: „Igen, igen".

Ekkor közbeszóltam, mondtam, hogy a műsor felét nők adják, ráadásul klasszikus műveket adnak elő, ezért nem kellene megsérteni őket azt követően, hogy megtettek ide repülővel 4000 kilométert. Ekkor a király azonnal beleegyezett, mi pedig mindent elrendeztünk.

A fogadás után, amikor a szállásunkra visszaértünk, mondtam a többieknek, hogy érkezett két akrobata is: [Milajev*] (Brezsnyev* veje) és Kacsalova, akiknek nagyon hatásos számuk van. Na, erre határozottan nemet mondtak, mivel a nő fürdőruhában, majdnem meztelenül lép fel.

Másnap este a belügyminiszter teherkocsikon szállíttatni kezdte hozzánk az ajándékokat. Amikor a király is megérkezett, mindannyian bementünk a terembe, ahol az ajándékok ki voltak rakva, a király maga mondta meg, kinek mi jár. Az ajándékok drága holmik voltak, többek között a delegáció minden tagja kapott egy-egy karakül irhát – Afganisztánban rengeteg karakül van.

Egyébként én kaptam még a királytól egy régi, keleti, arany intarziás kardot is, meg egy csavart fémlábas márványasztalt, amely nyomott vagy 150-200 kilót. A karddal kapcsolatban azt mondta, hogy szükségem lehet rá a Szovjetunió ellenségeivel folytatott harcban, az asztalról pedig, hogy az a munkához kell. Egyébként szóltam a nagykövetnek, hogy az asztalt hagyjuk ott a nagykövetségen, ne kínlódjunk vele.

Másnap elköszöntünk, majd elindultunk Sztalinabadba. Elbúcsúzva Afganisztántól, a magasból még egyszer megnéztem a Himalája, a Hindukus, a Pamír csúcsait.[50]

[50] Hruscsov és Bulganyin kabuli látogatása valóban fontos szerepet játszott abban, hogy Afganisztán elszakadt Angliától és az USA-tól. A barátság fenntartására Hruscsov megígért egy 100 millió dolláros hitelt, segítségnyújtást ipari és infrastrukturális létesítmények építéséhez, szakemberek küldését és egyéb javakat. A látogatás ideje alatt meghosszabbították a szovjet-afgán semlegességi és kölcsönös megnemtámadási szerződést: ez azt jelentette, hogy nem lehetett Afganisztán SZU-val közös határán amerikai katonai bázisokat létesíteni. Ezen kívül a felek aláírtak még egy sor más dokumentumot is, többek között egy kulturális együttműködésről szóló megállapodást.

Sztalinabadban a KB titkára, Gafurov* fogadott bennünket, olyan rosszul szervezte meg a találkozást, hogy ugyanúgy, mint Kalkuttában, ki kellett szállnunk a kocsiból, bemenni egy régi, romos épületbe, nyugton kivárni ott, amíg én a házzal szemközti utcába odaállíttatok egy kocsit, a hátsó [kijáraton] keresztül, lopva indulhattunk el a dácsára. Gafurov teljesen összezavarodott, de nem tudott mit csinálni.

Amikor elrendezkedtünk, mondtam nekik, hogy másnap ők már nyugodtan vissza tudnak repülni Moszkvába, én viszont szeretnék elmenni Karsiba (a reptérre), mert van ott egy TU-104-es. Kísérleti berepülés alatt áll, Tupoljev* megkért rá, hogy próbáljam ki, mert lehetséges, hogy javasolni fogják kormányzati gépnek, többek között külföldi utakra is. Hruscsov azt mondta: „Ez jó ötlet. Lehet, hogy már ezzel fogunk Angliába menni, ahová Eden hívott meg bennünket".[51]

Elköszöntem tőlük, indultam a reptérre. Ott beültem a TU-104 pilótafülkéjébe, megkaptuk a felszállási engedélyt. Először repültem sugárhajtású géppel. Amikor beindították a hajtóműveket, először a dugattyús motor kezdett el kerepelni, amely beindítja a turbinát, aztán felbőgött a turbina is, süvítve forogni kezdett. Szokatlan érzés volt. Kb. 10 percig járatták a hajtóműveket, aztán kigördültünk a felszálláshoz. A nekifutás lassú volt, láthatóan a pilóta sem volt teljesen biztos a dolgában, mivel kevés idő telt még el azóta, hogy a gép az üzemből, pontosabban a konstruktőri irodából kikerült.

Aztán a sebesség nőni kezdett, de közben éreztem, hogy a gép még mindig fut. Megtett egy kilométert, futott tovább, már a második kilométer is véget ér, de a gép még mindig csak futott. A pilótát nem kérdezhetem, nem zavarhatom meg egy ilyen felelősségteljes pillanatban, a kifutópályának pedig már mindjárt vége. Ekkor a pilóta végre maga felé húzta a botkormányt, így a gép felemelkedett, de hosszan repült még olyan 2-3 méteres magasságban. Aztán felemelkedtünk nagyjából 3 kilométeres magasságba és irányt vettünk Moszkva felé…[52]

Amint később elmesélték, ebben az időben Tupoljev és sokat szenvedett feleségem, Vera Ivanovna már igencsak nyugtalankodott. Nem jövünk és nem jövünk. Csak nem történt valami? De végre felbukkantunk. Amikor földet értünk és begördültünk, Tupoljev összecsókolgatott, azt mondta: „Na, most, hogy kipróbáltad, most már menni fog a dolog, köszönöm". Aztán átadott nekem egy saját aláírásával ellátott emléklapot: „A TU-104 első utasának", meg egy TU-104-est ábrázoló aranyjelvényt.

[51] A TU-104 volt az első szovjet sugárhajtású utasszállító repülőgép, amilyen külföldön még egyáltalán nem volt. A repülőgép első modellje 60 fő szállítására volt alkalmas. A TU-104 megjelenésének köszönhetően az Aeroflot hamarosan ki tudott lépni a nemzetközi személyszállítás színterére. 1957-ben már rendszeres járatok indultak Moszkvából Londonba, Koppenhágába, Pekingbe, Ottawába, Delhibe stb.

[52] Az indiai, a burmai és az afganisztáni látogatás összességében több mint egy hónapig tartott: 1955. november 17.-től december 19-ig. Ez a látogatás új fejezetet nyitott a Kreml külpolitikájában: a szovjet befolyás kiterjesztését a nyugatival szemben a harmadik világra. Az utazás egyik legfontosabb eredménye az el nem kötelezett országok mozgalma lett, amelynek kezdeményezője az indiai elnök, Nehru volt.

A HELYETTESEK INTRIKÁI

Miután hazaértem, visszakapcsolódtam a munkába. Sok megoldatlan kérdés akadt. A helyetteseim csak ülnek, mint a szentek, várják a főnöküket, semmiben sem döntenek. Ráadásul az állambiztonság munkatársai mind a mai napig túlbiztosítják magukat, hogy csak nehogy történjen valami, mert évtizedeken át azt látták, hogyan emelték fel, majd taszították le őket. Mert ebben a munkában, ha nem egyeztet az ember a KB-val, nem jelenti neki a kellemetlenségeket, akkor hasonlatossá válhat Jezsovhoz vagy Berijához, akik a KB-ból jöttek, azt képzelték magukról, hogy nekik mindent szabad, elkezdtek önkényeskedni. Ezt nem lehet megengedni.

Első helyettesemről, Lunyevről kiderült, hogy üresfejű, képzetlen intrikus, aki évtizedeken át a moszkvai területi pártbizottság apparátusában ült, nem csinált semmit. Mindig valakinek a helyettese volt, nem vállalt magára semmit. Itt is hasonló politikát kezdett folytatni.

Az egyik kiküldetése után, amikor visszajött, alaposan elbeszélgettem vele. Valahol vidéken járt, ahová alig tudtam ellökdösni. A KGB közlekedésrendészeti szerveit ment ki ellenőrizni, amelyek egyébként közvetlenül alá tartoztak. Visszajött, jelentette nekem a rendetlenségeket, hogy rosszul dolgoznak stb. Azt mondtam neki: „Miért irányítja őket ilyen rosszul? Maga fog érte felelni a KB előtt!"

Ambiciózus ember, ugyanúgy, mint a pártbizottságon, felügyelőnek képzeli magát, megérkezett, ellenőrizte, feltárta a hiányosságokat, jelentette, de ő maga félreáll. Mondtam neki: „Ez így nem megy, Lunyev elvtárs, fel kell gyűrni az ingujját, magának is dolgoznia kell, dönteni, felelősséget vállalni, csak így tudjuk kiküszöbölni a hiányosságokat!"

A KGB közlekedésrendészeti igazgatóságának vezetője, Jegorov elvtárs, aki valaha a tádzsik KB titkára volt és igazi jó pártember, már kétszer is itt járt nálam panaszkodni, hogy tegyük át az osztályát egy másik helyettes alá, mivel Lunyev elvtárs semmit érő ember, csak fecseg, és nem csinál semmit. Naphosszat a TASZSZ jelentéseit meg az újságokat olvassa, amelyekben a friss világhírekről írnak, vagy rohangál az adminisztratív osztályra, hogy mindenkit bemártson.

Mindezt elmondtam Lunyevnek. Napközben szükségem lett volna rá valami ügyben, felhívtam, de a titkára azt felelte: „Elment a KB-ba.", vagyis valószínűleg az adminisztratív osztályra, pletykálni. És akkor dolgozzon együtt az ember egy ilyen helyettessel![53]

Egyébként Hruscsov elvtárs a KB következő ülésén méltatta az Állambiztonsági Bizottság munkáját, azt mondta, hogy a hírszerzés dolgai sikeresen folynak. Jóváhagyták közben a KB határozatának tervezetét is a KGB azon munkatársainak kitüntetéséről, akik segítették a kormányzati delegáció indiai, burmai és afganisztáni utazását. A KB engem Vörös Csillag Érdemrendre terjesztett fel.

Ez már a 13. kitüntetésem – nem szerencsés szám.[54]

[53] Az SZKP KB Adminisztratív Osztályát (a későbbiekben: Adminisztratív Szervezetek Osztályát) 1954-ben, közvetlenül a KGB megalakítása után hozták létre. Feladata az erőszakszervezetek feletti pártellenőrzés ellátása volt.

[54] 1955 végére Szerovot hatszor tüntették ki Lenin-renddel, Szuvorov-renddel, Kutuzov-renddel, kétszer

A napokban eljött hozzám jelentést tenni Leonov altábornagy, a Különleges Osztályok Főigazgatóságának vezetője, akinek felügyeletét a helyettesem, Ivasutyin látja el, aki egykor maga is „különleges ügynök" volt.

Leonov egy meglehetősen kellemes kommunista, egész életében a hadsereg politikai vonalán dolgozott. A háború alatt a front Katonai Tanácsának tagja volt. Egyenes, bátor kommunista, aki nem rejti véka alá a véleményét, nem alakoskodik, nem talpnyaló, komoly pártbeosztásban van.

Ez a Leonov, miután végeztünk a dolgunkkal, azt mondja nekem: „Ivan Alekszandrovics! Úgy döntöttem, még egyszer beszélek önnel, mint elvtárs az elvtársával. Tudom, hogy meg fog érteni. Helyettesként dolgozik nálam Mironov ezredes, habár Brezsnyev elvtárs (a Szovjet Hadsereg Főigazgatóságának egykori helyettes vezetője) barátja, de – és közben sokat jelentetően elmosolyodott – mégiscsak azt kell mondjam, hogy ez egy bajkeverő, egy cégéres provokátor. Úgy látszik, az a célja, hogy a Főigazgatóság élére, a helyemre kerüljön. Ha ön azt mondja nekem, hogy távozzam, én azonnal nyugállományba vonulok, van már épp elég érdemem. De egy ilyen gazemberrel nem tudok tovább együtt dolgozni. Állandóan intrikát sző köztem és az osztályvezető-helyettes között, folyton intrikál, egyáltalán, nincs benne semmi párttaghoz méltó, habár ezelőtt Brezsnyev elvtárssal dolgozott a területi pártbizottságon. Én magam is pártmunkás vagyok, de még ilyen szemét alakot nem láttam. Előttem a nemrégiben agyonlőtt ellenség, a „berijevista" Goglidze helyettese volt. Azt mondják, vele jól együtt tudott dolgozni, 1951-1952-ben együtt tartóztatták le a Szovjet Hadsereg tábornokait, mindenféle apróságokért, most pedig igencsak fent hordja az orrát, mert érzi Brezsnyev elvtárs támogatását".

Miután végighallgattam, mondtam neki, hogy beszélni fogok Mironovval, figyelmeztetni fogom, hogy hagyja abba az aljaskodást. Leonov egyetértett velem, ebben meg is egyeztünk.[55]

HRUSCSOV INFORMÁCIÓ SZIVÁROGTATÁSA

A napokban átolvastam egy 1954-1955-ről szóló füzetemet, a feljegyzések meg a benyomások nyomán az derül ki, hogy sokat repülök kiküldetésekre. Ezzel kapcsolatban szeretnék írni néhány szót, pontosabban érthetővé tenni a dolgot.

Ha dátum szerint nézem a kiküldetéseimet, akkor ez a benyomás azonnal szertefoszlik, mivel összesen 27 napot voltam távol. Az egyes kiküldetések között eltelik 4-5 hónap is, amikor itthon ülök és dolgozom, a kiküldetések pedig nem hosszabbak 5-10 napnál, de mivel az országok, amelyekben jártam, számomra újak, részletesen leírom az ottani viselkedést és szokásokat.[56]

Vörös Csillag Érdemrenddel. A Vörös Csillag Érdemrendet harmadszor 1955. december 31-én kapta meg „az állami vezetőknek a külföldi útjaik során nyújtott sikeres biztonsági védelméért".

[55] Mint ebből és a későbbi feljegyzésekből is látszik, Szerov igencsak negatívan viszonyult Nyikolaj Mironovhoz, aki valóban furcsa barátja és földije volt az egyre erősödő Leonyid Brezsnyevnek. Ez a konfliktus sokba fog majd még kerülni Szerovnak.

[56] Szerov archívumában fennmaradt egy lista az utazásairól, a továbbiakban erre fogunk hivatkozni. Így

Sajnos azonban az állambiztonsági szolgálatok munkájáról nincs jogom írni, mivel az ügyek 90%-a államtitkot képez, gyakran különösen fontos államtitkot. Ez az én sorsom.

A megengedett keretek között viszont elmondhatom, hogy az ügyek sikeresen haladtak mind a külföldi hírszerzést, mind a belföldit illetően. Az az elektromos készülék sokat segített.

Belecsíptünk kicsit az amerikai állambiztonságba, úgyhogy az már nem jelent titkot a mi államunk számára. Közel férkőztünk az angolokhoz is, de azok okosabbak, csak részben ismerjük őket, de ez is jó. A franciákkal egyszerűbb ismeretséget kialakítani, ahogyan ezt Párizsból is jelentik. Mindeközben azonban hegyezni kell a fülünket, mert itt, nálunk sincs jól minden.[57]

Egy sor esetben, amikor tudomást szerzünk valamiről, jelentjük a KB-nak, Hruscsov gyakran képtelen megállni, hogy ki ne fecsegje. Amikor szóltam erről neki, akkor ahelyett, hogy figyelembe vette volna a megjegyzésemet, azt mondta: „Előbb-utóbb minden titokra fény derül, csak addig marad meg titoknak, amíg az ember fejében van".

Mondtam neki, hogy így elveszthetjük annak lehetőségét, hogy e titkokat megszerezzük. Ő csak hallgatott, de két nap múlva egy Kremlben tartott fogadáson az USA nagykövetének elfecsegte, hogy mire készül a CIA meg egy sor politikai ügyet is.

A nagykövet jelentette a CIA-nak, kifejtette azon feltételezését, hogy valahonnan kiszivárognak az USA különösen titkos ügyei. Akkor ilyen körülmények között hogyan

például 1954-ban legalább négyszer járt kiküldetésben, ezek hossza összesen 33 napot tett ki. 1955-ban kilenc kiküldetés valósult meg, ez összesen 65 napot tett ki.

[57] Az 1950-es évek közepére a KGB Első főosztálya (a külföldi hírszerzés) kiváló ügynöki pozíciót foglalt el a nyugati országokban, ezzel teljesítette az SZKP KB 1954. június 30-i, „Az állambiztonsági szervek külföldi hírszerző munkájának erősítéséről" szóló határozatát, amely elsődleges célpontként az USA-t, Nagy-Britanniát és ezek szatellit-országait jelölte meg.

Angliában az orosz titkosszolgálatnak dolgozott a „Cambridge-i Ötök", amely beépült a hírszerzés és a külügyminisztérium vezetésébe; az MI6 felelős munkatársa, George Blake; sikeresen ténykedett Gordon Lonsdale (Konon Molody) illegális ügynöksége. (1955-ben például beszervezték a brit admiralitás munkatársát, D. Vassalt is.) Nem kevésbé értékes informátorai voltak a szovjet hírszerzésnek a CIA-én, az NSA-n és az FBI-on belül, az amerikai atom- és fegyveriparban, ugyancsak aktívan működött az USA-ban Rudolf Abel illegális ügynöksége is. Franciaországban a KGB szerteágazó ügynöki hálózatot épített ki, amely beépült többek között a SDECE kémelhárításába és a Vezérkarba. Legalább két magas beosztású „vakond" (H. Felfe és H. Clemens) működött a nyugat-németországi titkosszolgálaton, a BND-n belül. A KGB ügynöke volt a Moszad bonni rezidense és az izraeli elnöki apparátus munkatársai is.

Szerov az SZKP KB-nak küldött 1957. június 22-i feljegyzésében közli, hogy a KGB megalakulása óta csak személyesen Hruscsovnak 2508 olyan információt adtak át, amelyeket a KGB Első főosztálya szerzett meg, ezen kívül 2316 olyan információt, amelyeket a SZU Minisztertanácsának továbbítottak. (Хлобустов О. КГБ СССР. 1954–1991. М.: Аква-Терм, С. 30.).

Különösen felerősödött a hírszerzés aktivitása a külpolitikai propaganda területén. Amint azt Szerov az 1956. április 3-i levelében jelentette, 1954-1955-ben a KGB rezidensei az ügynökségek segítségével több mint 700 cikket és brosúrát jelentettek meg nyugaton, sok parlamenti interpellációt inspiráltak, interjúkat és fellépéseket szerveztek egy sor politikusnak.

A külső hírszerzés sikereit nagymértékben a káderpolitikában bekövetkezett változások tették lehetővé: Szerov javaslatára 1955. június 23-tól az Első főosztály megbízott vezetői posztját Alekszandr Szaharovszkij töltötte be (kinevezésére 1956. május 12-én került sor). 15 éven át fogja vezetni az Első főosztályt, a hírszerzés történetébe úgy vonul be, mint az egyik legkiválóbb vezető.

szerezzen meg titkokat az ember. Hruscsovot viszont továbbra is figyelmeztetni fogom, akármibe is kerüljön ez nekem.

Amikor az Elnökség ülésein vagyok, az Elnökség tagjai gyakran mondják el a jelenlétemben is, hogy „Szerov kiváló, nem mennek rosszul nála a dolgok".

Hozzá szeretném tenni. Három nappal az után, hogy az amerikai nagykövet, Bohlen* beszámolt a CIA-nek a Hruscsovval folytatott beszélgetéséről, azonnal szigorú utasítást adtak ki minden nagykövetnek, hogy jelentsék, ha az oroszok sokat tudnak, hogy folyik a titkaik kiszivárogtatása, követelik, hogy derítsék fel a szivárogtatás forrását. Nem tudom, mivel fog ez végződni.

Megint szóltam erről Hruscsovnak, aki erre csak azt vetette oda, hogy „Minden titok addig tart, amíg papíron van". Ezt jól mondta, mert mihelyt a fejébe jut egy titok, a szája nem bírja bent tartani.

Nehéz így dolgozni. Az amerikaiak néhány országban elkezdték áthelyeztetni a munkatársaikat, mert gyanítják, hogy valaki kiszivárogtatja az államtitkokat.

TIZENHETEDIK FEJEZET

KULTUSZ A KULTUSZ ELLEN (1956)

Az 1956-os év töréspontot jelent a hruscsovi évtizedben: ez az SZKP XX. kongresszusának éve, ekkor hangzott el a nevezetes Sztálin-ellenes beszéd. Az „olvadás" hivatalosan is kezdetét vette.

Kevesen tudják viszont, hogy a politikai repressziók mértéke éppen az „olvadás" időszakában fokozatosan emelkedett. Csak abban a két évben, amely a „bűnbánó" XX. kongresszust követte, a Szovjetunióban „szovjetellenes agitációért és propagandáért" 3380 embert ítéltek el; kétszer annyit, mint amennyit a Brezsnyev-féle, másként gondolkodókkal folytatott 18 év alatt összesen.

Vagy az talán nem paradox helyzet, hogy Hruscsov nevezetes beszéde valójában a Lubjankán készült, habár éppen e hivatal reputációjára mér helyrehozhatatlan csapást? A csekisták utódainak mind a mai napig nehéz lemosniuk magukról az 1937-ben kiontott vért.

Hruscsovot egyáltalán nem szent düh vagy igazságvágy vezérelte, amikor ezt a beszédet elmondta. Csak a szokásos politikai számítás: nincs jobb piedesztál, mint a letaszított elődteteme.

Szerov a memoárjaiban jól láthatóan és igen részletesen be is mutatja ezt: a Kremlt elsősorban nem az igazság érdekelte, hanem a pillanatnyi érdekek. Egyáltalán nem véletlen az archív anyagok megsemmisítéséről szóló elbeszélése, hiszen ezek az anyagok leleplezték, hogy Hruscsov is részese volt a represszióknak.

Az első titkár továbbra is megbízik a KGB elnökében, de viszonyukon már megjelennek a repedések. Hruscsov egyre inkább belemerül az árnyak birodalmába. Környékén új üdvöskék jelennek meg: fiatalok, hevesek, hatalomra törők. Egyelőre még nincs annyi erejük, hogy szembeszálljanak a mindenható Lubjanka főnökével, az idő azonban, sajnos, ellene dolgozik...

A SZTÁLIN-ELLENES BESZÉD

1956 januárjában engem és a főügyészt, Rugyenkót magához hívatott Hruscsov, megbízott bennünket, hogy készítsünk feljegyzést a KB-nak arról, hány embert tartóztattak le 1937-1938-ban, meg hogy hányat lőttek agyon. Ez az anyag a párt XX. kongresszusának beszámolójához kell.

Az Elnökség KB-bizottságot hozott létre: Arisztov* lett az elnöke, a tagjai pedig Furceva és Sepilov. Ő pedig rendszeresen beszámolt nekik.[1]

[1] Minden bizonnyal arról a bizottságról van szó, amelyet „az Össz-szövetségi K(b)P XVII. kongresszusán megválasztott KB-tagok és tagjelöltek ellen elkövetett tömeges repressziók okainak feltárására" hoztak létre. Szerov téved, amikor ennek tagjai közé sorolja Je. Furcevát és D. Sepilovot; az SZKP KB titkárán, A. Arisztovon kívül a bizottságba bekerült még egy KB-titkár, P. Poszpelov (ő vezette a bizottságot), az Össz-szövetségi Központi Szakszervezet elnöke, Ny. Svernyik, és az SZKP KB Ellenőrző Bizottságának elnökhelyettese, P. Komarov. (Lásd erről a bizottság jelentését: «Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС. 1953–1956» M.; Международный фонд «Демократия», 2000, С. 317–348.). A Poszpelov-bizottság jelentésének szövege képezte az alapját az SZKP XX. kongresszusán elmondott nevezetes és titkos Hruscsov-beszédnek. Amint Ny. Vert megállapította, Hruscsov a beszédben a Poszpelov-bizottság által feltárt adatoknak csak egy részét mondta el, lényegében azt, ami a pártvezetőket ért repressziókkal állt összefüggésben. Sok másról nem kockáztatta meg, hogy beszéljen, még annak

Rugyenkóval összehívtuk a szervek és az ügyészség legértelmesebb munkatársait, elmondtuk nekik, hogyan kell megszervezni ezt a munkát, megbíztuk őket azzal, hogy kísérjék figyelemmel, hogy minden pontosan így történjen.

Felelős vezetőnek Pletynyovot, az első különleges osztály vezetőjét neveztük ki, aki korábban pártmunkásként dolgozott, nagyon tisztességes és dolgos ember volt.[2]

Miután dolgoztak néhány hetet, mi pedig meghallgattuk az [összegyűjtött adatokat], kiderült, hogy elkeserítő a letartóztatottak és a kivégzettek száma. Ráadásul lényegében mindezt Jagoda és különösen Jezsov tette. Úgy döntöttünk, jelentjük mindezt a bizottság tagjainak, ők azonban, sajnos, nem mutattak érdeklődést, a bizottság azután már egyszer sem ült össze.[3]

Eljött egyszer Arisztov, meg egyszer Furceva. Mondtuk nekik: „Érdemes-e bevinni ezeket a számokat a kongresszusra, mivel mindez kompromittálja szocialista építőmunkánkat?" Ők csak a vállukat vonogatták, „Nyikita Szergejevics utasítására" hivatkoztak.

Azután ezt az összegző feljegyzést elküldtük a KB-nak. Ott Hruscsov titkárai, Lebegyev és Sujszkij „átdolgozták Nyikita Szergejevics utasításainak" szellemében, gyakran felhívtak bennünket, mert egyes mozzanatokat önkényesen fel akartak erősíteni, de én nem hagytam.

A párt XX. kongresszusán küldöttként vettem részt. A kongresszus menetét nem szükséges leírnom, mivel a főbb kérdéseket a sajtó is megírta.

A kongresszus zárt ülésén Hruscsov elmondta beszédét Sztálin személyi kultuszáról, hozott fel rá személyes példákat is, olyan esetekről, amikor Sztálinnal beszélgetett. Én viszont emlékszem rá, milyen büszkén mutogatta 1940-ben azt a fényképet, amelyen Sztálinnal egymás mellett ülnek.[4]

A kongresszus delegáltjaira ez a beszéd rettentően nyomasztó hatást tett. A folyosón sokan megosztották velem, hogy nem kellett volna erről beszélni, mivel Sztálin 30 éven át a párt és az állam élén állt, építették a szocialista társadalmat, vannak hatalmas sikerek, most kiderült, hogy mindez csontvázakra épült.

ellenére sem, hogy a beszéd titkos volt. (Верт Н. Террор и беспорядок. Сталинизм как система. М.: РОССПЭН, 2010. С. 413–437.).

[2] A KGB Első (később a Tizedik) különleges osztálya, amely nem más, mint a nyilvántartási és levéltári osztály, az archívum vezetéséért és mindenféle operatív nyilvántartásért (ügynökségek, írott anyagok stb.) felelt. 1954-1959 között az osztályt Jakov Pletnyov vezette, aki pártvonalon került a szervekhez Abakumov letartóztatását követően. Értéke láthatóan abban állt, hogy Ignatyjev ideje alatt a SZU MGB mellett működő Különleges Értekezlet titkárságának vezetője volt, úgyhogy a korszak minden politikai ügye átment a kezén.

[3] A Poszpelov-bizottság jelentésében szerepelt egy táblázat a repressziók áldozatainak számáról:

Év	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Letartóztatottak	114.456	88.873	918.671	629.695	41.627	127.313
Közülük kivégzettek	1.229	1.118	353.074	328.618	2.601	1.863

(»Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС. 1953–1956« М.; Международный фонд «Демократия», 2000, С. 317–348.).
Hruscsov a kongresszuson elmondott beszédében a repressziók áldozatainak számát nem nevezte meg.

[4] Hruscsov „A személyi kultuszról és annak következményeiről" szóló beszéde az SZKP XX. kongresszusának zárt ülésén, 1956. február 25-én hangzott el.

Mindenki behódolt neki, mindenki azt hitte, az ügy sikeresen halad, most pedig lám, mi derült ki. Mindenki azt mondta: „Hol voltak azok, akik most ott ülnek az Elnökségben: Hruscsov, Molotov, Vorosilov, Malenkov, Kaganovics, Svernyik és a többiek?"

Odajött hozzám a Tengermelléki területi pártbizottság titkára, a Szovjetunió Hőse, V. J. Csernisov*[5], azt mondta: „Ivan Alekszandrovics! Hol voltak ezek a gazemberek, akik most a kongresszus Elnökségében ülnek, sarat dobálnak Sztálinra, akkor meg a talpát nyalták, aláírták ezeket a letartóztatásokat és kivégzéseket?" Kényelmetlen lett volna elmondanom neki, hol voltak, különösen, hogy hol volt Hruscsov (igyekeztek nem elmaradni egymástól, inkább felül akarták múlni egymást), ezért csak azt mondtam: „Úgy látszik, nem volt bennük elég szufla".

Mit lehet mondani, hiszen a Sztálin alatti sötét ügyeket ismerte Hruscsov is, Malenkov is, Molotov is, Vorosilov is, Kaganovics is, lehet, hogy nem teljes egészében, de mégiscsak részt vettek a letartóztatásokról, kitelepítésekről, perekről, likvidálásokról stb. szóló döntések elfogadásában.

Lehet, hogy az NKVD-NKGB egyes különleges jelentéseit, amelyeket Jezsov, Berija, Abakumov küldött Sztálinnak, nem ismerték, főként nem az egyes ügyekben született konkrét operatív anyagokat.

Amikor Beriját agyonlőtték, Hruscsov Rugyenkót meg engem arra utasított, hogy senkit be nem vonva a dologba, nyissuk ki Berija széfjeit, tegyünk róla jelentést, az ő utasításainak megfelelően állítsuk össze az aktákat, semmisítsük meg egy részüket. A többi anyagot és a Minisztertanács, az atombombával foglalkozó különleges bizottság meg az NKVD-MGB-MVD széfjeiben talált dokumentumokat átadtuk a KB általános osztálya irodájának, Szuhanovnak.

Még ez előtt – amint azt később Rugyenkóval megtudtuk –, rögtön Sztálin halála után Hruscsov, Berija és Malenkov azzal bízta meg Szuhanovot és Ljudvigovot*, hogy nézzék át Sztálin személyes archívumát.

1954 elején döntés született arról, hogy ellenőrizni kell, hogy az NKVD-MGB-MVD-től 1934-1953 között kiment anyagok másolatai megegyeznek-e a KB-ban található eredetikkel. Ezzel Dobrohotov* foglalkozott.

Az ügyek átnézése Kirov halála körülményeinek vizsgálatával kezdődött. Hruscsov biztos volt benne, hogy Kirovot Sztálin utasítására ölték meg. Én kiadtam az utasítást, hogy kerítsenek elő minden erre vonatkozó anyagot, de túl kevés volt belőle. E verzió nem nyert megerősítést, ha még valóban így is történt valójában, erről csak verziók és pletykák léteztek.[6]

[5] A megjelenített időszakban V. Csernisov a Kalinyingrádi területi pártbizottság titkára volt, az SZKP Tengermelléki pártbizottságának titkára majd csak 1959-ben lett.

[6] Azt a verziót, mely szerint Kirovot Sztálin titkos utasítására ölték meg, Hruscsov aktívan terjesztette. 1956-ban létrehoztak az SZKP KB-ban egy különleges bizottságot, élén Ny. Svernyikkel, hogy kivizsgálja a bűntény körülményeit. A bizottsági vizsgálat eredményeit nem publikálták. Az a nyomozás, amelyet 1990-ben a SZU Ügyészségének, a Katonai Főügyészségnek és a KGB-nek közös nyomozati egysége folytatott, nem tárt fel olyan nyomokat, amelyek Sztálin és az NKVD szerveinek részvételét bizonyították volna a Kirov-gyilkosságban. Manapság, különösen az után, hogy 2009-ben feloldották a terrorista Nyikolajev naplójának titkosságát, amely pszichikai defektusosságáról árulkodik, a legvalószínűbbnek az tűnik, hogy

Hruscsov elégedetlen volt, erre a beszédhez volt szüksége. Ez volt az első összeütközésünk.

Aztán Hruscsov utasította Rugyenkót, hogy vizsgálja felül a „leningrádi ügyet". Molotov és Bulganyin szintén azt szerette volna, ha felülvizsgálják, csak hogy borsot törjenek Malenkov orra alá.[7]

Egyáltalán, Hruscsovot kevéssé érdekelte az igazság. Annak ellenére, hogy elé tártuk a letartóztatottakról és a kivégzettekről szóló adatokat, különösen, amelyek Jezsov és Jagoda idejére vonatkoztak, meglepett, amikor kijelentette, hogy Jagoda és Jezsov tisztességes emberek voltak.

A Molotov-bizottság megállapította a törvénytelenség tényét. Dobrohotov, Hruscsov titkáraival együtt kiválogatták a tényeket Poszpelov* bizottsága számára. Nehéz dolog volt ez, mivel abban, amit az előadásban megjelenítettek, nem volt szabad említést tenni a jelenlegi vezetőkről (Hruscsovról, Molotovról, Bulganyinról, Vorosilovról, Kaganovicsról).[8]

Ezt persze nem volt könnyű megcsinálni. Ezért a bizottságnak az archív anyagból csak a vallomások és kijelentések szükséges részleteit válogatták össze, nem adták át az egészet.

A beszéd ilyen formában ment át, habár Hruscsov megtette benne a saját kitérőit is, amikor Bulganyinhoz és Vorosilovhoz fordult, akik ott ültek a teremben.[9]

a gyilkosságot egyéni elkövető követte el, személyes indíttatásból. Ezt a verziót véglegesnek tekinteni azonban még korai lenne, nem kizárt, hogy a még titkos archívumokból egyszer csak előkerülnek olyan dokumentumok, amelyek azt bizonyítják, hogy Kirov meggyilkolását Sztálin szervezte meg vagy provokálta ki.

[7] A SZU Legfelsőbb Bírósága 1954. április 30-án vizsgálta felül a „leningrádi ügyet". Ennek eredményeként mindenkit, aki áldozatául esett, rehabilitáltak. 1954. május 3-án az SZKP KB Elnöksége elfogadta a „Kuznyecov, Popkov, Voznyeszenszkij és mások ügyével" kapcsolatos határozatot, amelyben megerősítették az ellenük folyt eljárás megalapozatlanságát és az ügy koholt jellegét.

[8] Az SZKP KB Elnökségének bizottsága által előkészített jelentés, amely a tömeges repressziók anyagait vizsgálta, negatív reakciót váltott ki az Elnökség „sztálinista" szárnyából: Molotovból, Kaganovicsból, Vorosilovból. A többség viszont támogatta Hruscsov álláspontját: „A kongresszusnak el kell mondani az igazságot!"

[9] Szerov a Hruscsov-beszéd következő részletére gondol: „Sztálin nagyon szerette *A felejthetetlen 1919-es év* című filmet, amelyben úgy ábrázolják, hogy egy páncélvonat lépcsőjén utazik, majdhogynem egy szál szablyával üti az ellenséget. Kliment Jefremovics, a mi kedves barátunk, szedje össze a bátorságát, írja meg Sztálinról az igazat, hiszen ő tudja, hogyan harcolt Sztálin. Vorosilov elvtársnak persze nehéz ezt elkezdenie, de jó lenne, ha megtenné. Mindenki helyeselni fogja – a nép is, a párt is. Az unokái is köszönetet fognak neki mondani érte. (Hosszas taps.)". (О культе личности и его последствиях. Доклад Первого секретаря ЦК КПСС тов. Хрущева Н. С. XX съезду Коммунистической партии Советского Союза // Известия ЦК КПСС, 1989 г. № 3. С. 159–160.). Ezen kívül, amikor Hruscsov a beszédet mondta, nem egyszer utalt rá, hogy szavait meg tudják a kongresszus olyan résztvevői erősíteni, mint I. Bagramjan, K. Mereckov, Sz. Ignatyjev, A. Mikojan, L. Kaganovics és mások. A beszédnek az alsóbb pártszervezetekhez intézettszövegrészében közvetlenül Bulganyinhoz történő odafordulás nincs rögzítve. A zárt ülésen gyorsírásos jegyzőkönyv nem készült. Bulganyint a beszéd a következő kontextusban említi: „A helyzetről, amely abban az időben kialakult, gyakran beszélgetfünk Nyikolaj Alekszandrovics Bulganyinnal. Egyszer, amikor kettesben utaztunk egy kocsiban, azt mondta nekem: »Amikor az ember Sztálinhoz megy, úgy hívják oda, mint barátot. Aztán ül az ember Sztálinnál, nem tudja, hová fogják onnan vinni: haza, vagy börtönbe.«". (Uo., 163. old.). Bulganyin, aki a kongresszuson elnökölt, Hruscsov beszédét követően támogatólag szólalt fel.

A KB akkor kezdett foglalkozni a sztálini letartóztatásokkal. Ennek megvolt a határozott célja.

Zolotuhin*, Tyikunov* és a Pártellenőrzés munkatársai, Klimov*, Bojcov*, Bogojavlenszkij* az NKVD-MGB anyagai alapján kikeresték azokat a részeket, amelyekben említés történik arról, hogy Hruscsov is részt vett a törvénytelenségekben, ahogyan ezt Malin* elmesélte nekem, ezek az anyagok a KB általános osztályáról származtak, egyetlen példányban léteztek, megsemmisítették őket.[10]

A KB régi, sztálini időkből megmaradt állományának vezetői mind sértve érezték magukat, a Sztálin-ellenes anyagokat mindegyikük a saját céljaira gondolta felhasználni. Különösen Mikojan és Szuszlov kezdett el intrikálni, ami persze naivitás volt a részükről, mivel ezeket az anyagokat csak akkor tudhatta valaki felhasználni, ha alá tartozik a KGB, az MVD és az ügyészség. Márpedig ezeket a szervezeteket személyesen Hruscsov tartotta kézben.

A Berija-perhez nekem nem volt közöm, Abakumov ügyét viszont jól ismertem. Őt 1954-ben végezték ki, valóban elkövetett bűntettekért. 1954 júniusában Rugyenkóval együtt elmentem Hruscsovhoz, jelentést tenni erről az ügyről. Hruscsov és Malenkov többször is elmondta, hogy tiltsuk meg az ügyészség és a KGB nyomozóinak, hogy kihallgassák Abakumovot, ha arról volt szó, hogy az NKVD-MGB-s ügyekben érintett valaki a KB elnökségi tagjai közül.[11]

Sok egykori NKVD-MGB-s vezetőt letartóztattak és kivégeztek közvetlenül Berija és Abakumov letartóztatása és kivégzése után.[12]

[10] Hruscsovnak, aki a Moszkvai városi és területi pártbizottság első titkára, aztán pedig az ukrajnai pártszervezet vezetője volt, személyes felelőssége volt a tömeges repressziókban. 1937 végére az NKVD a Moszkvai városi és területi pártbizottság 38 titkárából 25-öt, a 146 kerületi titkárból pedig 136-ot tartóztatott le. Minden letartóztatási parancsot Hruscsov írt alá, gyakran még külön utasítást is küldött az NKVD-nek, kit és mikor kell elfogni. Azt követően, hogy 1938 januárjában Hruscsov az Ukrán K(b)P KB első titkára lett, a tisztogatások újult erővel fellángoltak ott. 1938-ban utasítására 2140 párt és állami munkatársat tartóztattak le. Sokakat közülük egyenesen Hruscsov elleni terrorcselekmény előkészítésével vádoltak.

[11] Abakumovot, 1951-es letartóztatását követően, először összeesküvés előkészítésével, az MGB-n belüli „cionista központ" létrehozásával, kém- és terrorcselekmények – amelyek közül a legfontosabb a nevezetes „orvos-per" volt – elfedésével vádolták. Sztálin halála, majd azt követően Berija letartóztatása után a vád alaposan megváltozott. Abakumov bűnként most már a „Berija bandájában" való részvételt rótták fel, többek között a „leningrádi ügy" és a „repülősök ügye" megkonstruálását. 1954. december 14-én Abakumovot agyon lőtték. A súlyos kínzások ellenére nem ismerte el magát bűnösnek, nem írt alá egyetlen kihallgatási jegyzőkönyvet sem. 1997-ben az OF Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma részlegesen rehabilitálta, ártatlannak ítélte a hazaárulás vádjában, bűnösnek nyilvánítva viszont „katonai-elöljárói bűncselekményekben".

[12] Az állambiztonsági szerveknél véghezvitt tisztogatásokat, amelyek 1951 júliusában kezdődtek az SZKP KB „Az MGB-nél kialakult súlyos helyzetről" szóló határozattal és Abakumov letartóztatásával, folytatták a SZU MGB különösen fontos ügyeiben nyomozó részlege vezetőjének, A. Leonovnak és helyettesének, V. Komarovnak és M. Lihacsovnak, az 1. számú hivatal helyettes vezetőjének, Ny. Ejtingtonnak, I. Csernov és Ja. Broverman nyomozóknak és másoknak represszziójával. Sztálin halála után az „Abakumov-ügy" letartóztatottjainak csak egy részét engedték szabadon (mint pl. Ny. Ejtingtont, L. Rajhmant, Ny. Szelivanovszkijt). Berija bukását követően a titkosszolgálatok munkatársai elleni kampány folytatódott, a szabadlábra helyezettek nagy részét újra letartóztatták, csatlakoztak hozzájuk újak is: B. Kobulov, Sz. Goglidze, V. Gyekanozov, L. Vlodzimerszkij, P. Szudoplatov, Ja. Szerebrjanszkij és mások.

Meg kell mondanom, hogy Hruscsov kezdetben arra készült, hogy a szervek állományát teljes egészében meg kell újítani. Mondtam neki, hogy azoknak, akik komoly bűncselekményekkel piszkították be magukat, felelniük kell ezért, de nem szabad mindenkit a fűnyíróelv alapján elítélni. Valakinek mégiscsak dolgoznia kell, egyáltalán, úgyis minden a vezetésen múlik. Föl lehet venni csupa újakat, de azok ugyanúgy csak a parancsokat fogják teljesíteni, mint régen.

A pártellenes csoport szétverése után pártfelelősségre vonták még a szerveknek egy sor munkatársát: Fedotovot, Kruglovot, Obrucsnyikovot, Ogolcovot*, mert már nem féltek attól, hogy ezek Molotov, Malenkov és mások közvetlen utasításaira fognak hivatkozni.

Érdekes, hogy leszámoltak Kruglovval, Ogolcovval és Fedotovval is, miután lényegében néhány kisebb epizóddal diszkriminálták[13] őket. Isten őrizz, hogy belemásszanak valami nagyobb ügyekbe, kivigyék a KB Elnökségének határozatait.[14]

A naplóbejegyzésekből

A Sztálin személyi kultuszáról szóló határozat kidolgozásával és jövőbeni közzétételével a bizottságot bízták meg.

Megválasztották a párt Központi Bizottságát. Engem is megválasztottak az SZKP KB tagjának. Ily módon már 15 éve vagyok a KB tagja, igyekszem a munkámmal igazolni a párt bizalmát.

A KB új elnökségébe olyan új elvtársakat választottak, akiket évtizedek óta ismerek mint a területi pártbizottságok titkárait. Jó elvtársak, olyanok, mint Arisztov, Beljajev*, Ignatov, Kozlov*, Furceva. Igaz, Furcevát Hruscsov támogatja, de éppenséggel politikailag célszerű lehet, ha az elnökségben van egy nő is.

Ugyancsak elnökségi taggá választották Kiricsenkót Ukrajnából és Brezsnyevet Kazahsztánból. Sepilov – a KB titkára – osztályvezető.

Kiricsenkót 1953 óta ismerem, amikor Berija megtette az Ukrán KB első titkárává, Melnyikov helyett, azóta, akárhányszor is volt alkalmam találkozni és beszélgetni vele, mindig olyan rendetlen ember benyomását keltette bennem, aki állandóan a száját járatja, nem képes felelősséget vállalni a szavaiért. Ráadásul azok a srácok, akik jól ismerik, azt mondják, hogy képes lyukat beszélni az ember hasába, de semmit sem csinálni.

Brezsnyevet kevéssé ismertem. 1954-ben láttam először, amikor vezérőrnagyi rangban Zsukov és más katonai vezetők körül sürgött-forgott a Tusinói reptéren, a repülőnapon. Akkor a Vörös Hadsereg Politikai Főosztályának helyettes vezetője volt. Ezt követően Kazahsztánban volt a KB egyik titkára, most pedig az SZKP KB titkára.

Brezsnyev, ahogyan nekem Arisztov mesélte, megjárta a háborút, Leszelidze hadseregében, a Kaukázusban volt a politikai osztály ezredese – ott én is jártam, de Brezsnyevről nem hallottam és nem is találkoztam vele…[15]

A napokban megint itt járt nálam Leonov, panaszkodott az intrikus Mironovra, kérte, hogy döntsek, vagyis, hogy vagy takarítsam el mellőle Mironovot, vagy őt, Leonovot küldjem nyugdíjba. Behívattam Mironovot, Leonov meg Lunyev jelenlétében megkérdeztem tőle, mi a helyzet, miért nem úgy dolgozik, ahogy kellene, miért csak intrikálással és semmittevéssel foglalkozik.

Mironov feszengett, mint egy rajtacsípett tolvaj, próbált kibúvót keresni és kimagyarázkodni. Leonov elkezdte sorolni az aljasságait, amelyekről nekem eddig nem beszélt. Szóval, el kell távolítani őket egymás közeléből.

Úgy látszik, Mironov, felhasználva ismeretségét Brezsnyev elvtárssal, vissza is él ezzel. Felhívtam Brezsnyevet, úgy döntöttem, eltávolítom Mironovot a Különleges Főosztályról, felajánlom Leningrádnak – legyen ott a KGB Igazgatóságának vezetője.

Amikor felhívtam F. R. Kozlov elvtársat, azt mondta: „Küldd ide, megnézem!" Beszéltem Mironovval, láthatóan [már] értesült a dologról Brezsnyevtől, elutazott Leningrádba.

Három nap múlva felhívott Frol Kozlov és azt mondta: „Mi van, Ivan, azokat akarod idedugni Leningrádba, akik neked nem kellenek Moszkvában?", majd így fejezte be: „Na, jól van, helyezd ide, aztán majd meglátjuk!" Úgy látszik, Brezsnyev rábeszélte.

Szóval, úgy látszik, nem szívesen állt rá. Egy hét múlva kijött a KB határozata az áthelyezésről, Mironov elment.[16]

„Rettegett Ivan Londonban"

Hruscsov a napokban azt mondta, hogy az Elnökség elfogadta az Angliába induló kormányzati küldöttség összetételét, engem is megnevezett. Erre azt mondtam neki, hogy célszerű lenne ezúttal meglepni a világot, a delegációt a TU-104-esen szállítani, amelyet többé-kevésbé már berepültek, három és fél óra alatt megteszi a Moszkva–London távolságot.

A mostani angol Caravelle sugárhajtású gép nagyjából ugyanolyan, mint a TU-104, repül ugyan, de rosszabbul, mivel nincs rendesen kidolgozva, gyakran le is zuhan. Mi pedig megmutatjuk a világnak a hazai gyártmányú, 900 km/h-val repülő gépünket. Hruscsov beleegyezett, én pedig készülődni kezdtem a repüléshez. Felhívtam A. Ny. Tupoljevet, aki örömmel előkészíti a TU-104-est…

[13] Helyesen: inkriminálták.

[14] Sz. Kruglov belügyminisztert 1956. január 31-én váltották le posztjáról, alacsonyabb beosztásba helyezték, kinevezték a SZU Villamos-központjai Minisztériumának miniszterhelyettesévé. Leváltásának valós oka az volt, hogy közel állt a kegyvesztett G. Malenkovhoz, akivel együtt dolgozott a KB-ban. Formálisan ugyanakkor abban marasztalták el Kruglovot, hogy helytelenül készítette elő az amnesztiát, ami a bűnözés növekedéséhez vezetett. A későbbiekben Kruglovot megfosztották tábornoki nyugdíjától, „a politikai represszziókban való részvételéért" kizárták a pártból is.
Egykori helyettesét, V. Rjasznoj altábornagyot 1956. március 30-án bocsátották el „olyan tények miatt, amelyek diszkreditálják a tiszti rangot".

[15] L. Brezsnyev és A. Kiricsenko igen hamar Hruscsov új favoritjai lesznek. Sok vonatkozásban az ő erőfeszítéseiknek köszönhető Szerov befolyásának csökkenése.

[16] A KGB katonai kémelhárításának helyettes vezetőjét, Nyikolaj Mironovot 1956. január 20-án helyezték át Leningrádba és nevezték ki a KGB Igazgatóságának vezetőjévé. Valóban közel állt Brezsnyevhez, a háború előtt együtt dolgozott vele Ukrajnában. A későbbiekben ez szintén negatív hatással lesz Szerov sorsára: 1959-ben Mironov az SZKP KB Adminisztratív Osztályának vezetője lesz, vagyis az összes fegyveres testület felügyeletét ő látja el. Aktív intrikába kezd Szerov ellen, részt vesz a felmentése előkészítésében is.

Megkaptuk a vízumot a londoni repüléshez, március 3-án elindultam Moszkvából. Vittem magammal élelmiszereket, mivel velem jött egy navigátor, az angol légierő őrnagya, az angolok moszkvai légierő attaséja, vittem magunknak egy üveg jófajta konyakot is, hogy az úton „elszórakoztassam", amíg a mi pilótáink teljesítik a kötelességüket, lefényképezik az útvonalat.

1956 márciusa. A TU-104-essel földet értünk a londoni reptéren. A *Daily Express* ezt írta: „A szovjet repülőgép felülmúl mindent", egy angol repülős marsall pedig kijelentette: „A Nyugat semmi hasonlót sem látott még"...

Amikor odagördültünk a reptérhez, meglepett, mennyi ember áll a lépcső körül, amelyet a TU-104-hez készítettek oda. Legalább 300 ember volt ott. Amikor a tolmáccsal, Kurbinnal[17] lejöttünk a lépcsőn, a SZU nagykövete, Malik* és a nagykövetség más munkatársai fogadtak bennünket, azonnal bemutattak a különleges osztály, a Scotland Yard vezetőjének.

Az osztály a kémelhárításért felel. A vezető neve Barth, 62 éves, egészen fiatalosan néz ki, kifogástalanul van öltözve. Megkérdeztem Maliktól, mi ez a sok ember itt, mire azt felelte: „A nagyrészük katona, többek között civilbe öltözött repülős tábornokok és marsallok". Ekkor szóltam a pilótánknak: „Gördítse ki a gépet a parkolóba – máris akadt hely ott nyomban (mindezt a hírszerzők kényelmére tették) –, zárja le, senkit ne engedjen fel!"

Elindultunk a követségre, Barthtal pedig megbeszéltük, hogy másnap hozzálátunk a gyakorlati kérdések egyeztetéséhez. Ekkor megkérdezte tőlem: „Tábornok úr, a miniszterelnök úr védelmének kérdését önök nyilván teljes egészében magukra vállalják, mi majd segítünk önöknek?" Én éppen az ellenkezőjét válaszoltam neki: „Önök vállalják magukra a védelem kérdését, mi pedig valószínűleg semmiben sem tudunk önöknek segíteni". A meglepetéstől elnyúlt az arca. Még egyszer elköszöntem tőle, ő elment.

Amíg Malikkal beszélgettünk, majd megreggeliztünk, eltelt 2-3 óra. Aztán mondtam neki, hogy nem lenne rossz bemenni a városba, körbenézni, aztán este, amikor már sötét lesz, sétálni egyet. Egyetértett, de javasolta, hogy előtte nézzük meg, mit írnak az újságok. Amikor kinyitotta az újságokat, megdöbbent...

A reggeli újságokban már közölték, hogy az állambiztonság főnöke, Ivan Szerov tábornok Londonba érkezik, részletesen kifejtették azt is, hogy milyen céllal.

A nappali újságokban, amelyek délután egy órára jönnek ki, már ilyen hangzatos címek voltak, hogy „Terri John in London" („Rettegett Ivan Londonban"), alatta pedig egy csomó sületlenség, olyasmi, hogy „Ivan Szerov és vele 60 testőr egy új orosz sugárhajtású repülőgépen érkezett, a Scotland Yard képviselőivel azonnal a követségre indult". Ezek szerint a velem lévő egyetlen tolmácsot 60 testőrnek nézték.

Vagy: „Ivan Szerov azért jött, hogy instruálja a Scotland Yardot". Különösen elvetette a sulykot a *Daily Mirror* (a Tükör). Megkérdeztem, miféle újság ez, Malik azt felelte: „Ez leginkább bulvárlap Londonban. Mindenféle kitaláció, hazugság tőlük származik, habár senki sem veszi komolyan, de néha nagyon is bűzlik".

Ekkor eszembe jutott a burmai eset, a maymyói katonai parádé, ahol orrba vertem a fényképezőgépével ennek a „Tükörnek" egyik tudósítóját. Arra gondoltam: minek

[17] A név olvashatatlan.

akaszkodtam össze ezekkel a szemetekkel? Ugyanakkor azt sem engedhettem meg, hogy fesztelenül elkezdjen egy orosz tábornokot fényképezgetni.

Most ez a „Tükör" görbének bizonyult, így is kezdett ábrázolni engem meg az utazásunkat. De köpök rájuk, a lényeg, hogy a dolgomat el tudjam végezni és minden rendben menjen...

Másnap kora reggel, úgy 7 óra tájban, felvettem a melegítőmet, úgy döntöttem, futok egyet a tolmácsommal a Hyde Parkban, amely két háztömbnyire volt a követségtől.

Amikor kiléptünk az épületből, ott volt 10-12 kocsi, bennük újságírók, akik egész éjjel itt strázsáltak, hogy nem bukkanok-e elő. Este, amikor a Hyde Park felől jöttünk, a követségre a hátsó bejáraton jöttünk be, így nem láthattak bennünket.

Mihelyt kiléptem, azonnal körbevettek és fényképezni kezdtek, a többiek meg kérdéseket tettek fel: „Tábornok úr, hol a testőrsége?" Elkaptam két újságírót és azt mondtam: „Itt van". Mindenki nevetni kezdett, én pedig tovább tréfálkoztam, azt mondtam: „Ki volt az maguk közül, aki a tolmácsomat 60 testőrnek látta? Úgy látszik, ennek az újságírónak a nem kettős, nem is hármas látása lett, hanem mindjárt meghatvanszorozódott". Megint mindegyikük nevetgélni kezdett és a noteszébe fúrta az orrát.

Az egyikük, amelyiket a karomban tartottam, azt mondta: „Tábornok úr, törvényeink szerint ha a mi rendőrtábornokunk két ujjal megböki egy angol ember karját, akkor az letartóztatottnak tartja magát. Most akkor én minek tartsam magam, hiszen ön mégiscsak egy rendőrtábornok?" Ezt feleltem neki: „Én orosz tábornok vagyok, nálunk pedig ilyen szigorú törvények nincsenek, maga pedig angol, magukra a mi törvényeink nem érvényesek, úgyhogy nem kell izgulnia!" Megint mindegyik nevetni kezdett, már írták is.

Aztán elköszöntem tőlük, futni kezdtem, majd 3-4 perc múlva visszanéztem, már csak pár strázsáló kocsi maradt ott, a többiek rohantak a szerkesztőségbe, hogy leközöljék a legújabb híreket „Rettegett Ivanról".

Annak ellenére, hogy kora reggel volt, a parkban, a tó körül már őgyelgett néhány öregúr, játékhajókat eregettek a vízre. Egyiknek vitorlása volt, a másiknak kis motorhajója, és mint a gyerekek, úgy futkostak körbe-körbe a tó körül a hajócskáik után. Voltak olyanok is, akik galambokat etettek. Világos, hogy nálunk nem mindenki fog ilyesmivel szórakozni.

Kilenc óra körül, reggeli után megérkezett a kikent-kifent Barth. Udvariasságból leültem vele egy pohárka whiskyre meg borra, aztán mentünk a dolgunkra. Megnéztük a színházat meg más olyan helyeket, ahová a mieinket be fogják engedni, aztán csónakba ültünk, áthajóztunk Greenwichbe, ahol a Haditengerészeti Iskola található...

Miután visszaértünk Londonba, bementünk a Scotland Yardra, Barth pedig, mihelyt beléptünk az irodájába, odament egy falba rejtett kis szekrénykéhez, kinyitotta, egész regiment üveg meg pohár volt benne, azonnal megkérdezte: „Tábornok úr, whiskyt? Vagy brandyt?"

Én visszautasítottam, ennek ellenére tölteni kezdett. Közben bekopogott hozzá egy munkatársa. Én odamentem a szekrénykéhez, hogy eltakarjam az ajtaját, miközben azt mondtam: „Jön önhöz valaki". Ő cseppet sem jött zavarba, kiszólt: „Jöjjön be!", és foly-

tatta az italtöltést. Miután a munkatársát elengedte, mégiscsak kínálta, hogy igyuk ki fenékig a whiskyt.

Miután megbeszéltük az ügyeinket, megmutatott két-három szobát, ahová befutnak a jelentések, de az egész Scotland Yardot nem mutatta meg.

Az eseményekről mesélve Barth szóba hozta, hogy a Titóval való találkozáskor, amikor kilépett a jachtról a partra, valaki valami bűzbombát dobott oda. A testőrség azonnal elvitte onnan Titót, a Scotland Yard pedig hamarosan megtalálta a kisfiút, aki a bombát dobta. Bent tartották néhány napig, aztán szabadon engedték.

Barth nincs alárendelve a Scotland Yard vezetőjének, az a következő példából látszik. Miután megismerkedtünk, azt mondta nekem: „Szeretne önnel találkozni egy tábornok, a Scotland Yard vezetője". Én beleegyeztem. Ő fel akarta hívni, hogy jöjjön be hozzánk. Én mondtam neki: „Menjünk be hozzá mi!" Ő telefonált, majd felmentünk két emelettel fentebbre.

Egy magas, ősz, 72-73 év körüli angol férfi fogadott bennünket. Köszöntünk egymásnak, ő üdvözölt engem, máris ment a kisszekrényhez, egy hasonlóhoz, mint amilyen Barth-nál is van. Ekkor rájöttem, hogy úgy látszik náluk minden főnöknél van ilyen, de ami a lényeg, hogy tudják is ezt használni, nem úgy, mint a mieink. Ha nekik is lenne ilyen kis szekrénykéjük, addig járnának rá, míg egyszer csak rá nem zendítenének a „Katyusára...".

Aztán másnapig elköszöntem Barth-tól, úgy döntöttem, elmegyek egy boltba fekete cipőt venni, mivel a sajtóban az öltönyöm miatt nem bíráltak, kivéve a rajtam lévő barna cipőm váltott ki. némi csodálkozást Kiderült, hogy az angolok színes cipőt csak a nagyon meleg nyári hónapokban, júniusban-júliusban hordanak, egyébként mindig csak feketét.

Hogy ne lógjak ki közülük, bementem egy boltba. Annak köszönhetően, hogy a sajtóban továbbra is a legkülönfélébb helyzetekben készült fényképeket közöltek rólam, az eladók, úgy látszik, felismertek, amikor kijöttem tőlük, már vagy 20 ember ácsorgott ott mosolyogva és nézegetve az orosz bolsevikot. Én üdvözöltem őket, mire mosolyogva mindegyik visszaköszönt...

Másnap Barth-tal megbeszéltünk minden részletet, összeismertetett a tolmácsával, aki láthatóan hírszerző volt, a háború után Németországban volt. Azt hiszem, orosz lehet, ha akcentussal is beszél. Egy rendőrségi csónakkal végigmentünk a Temzén, megnéztük a hidakat, amelyeken a mieink majd át fognak haladni, hogy semmit ne dobhassanak onnan a fejükre.

Mivel ez egy szombati nap volt, vagyis az angolok csak délig vagy egyig dolgoznak, nem akartam tovább tartóztatni Barth-ot, készültem elköszönni tőle. Azt mondta, hajlandó a mai meg a holnapi napot is teljes egészében velem tölteni. Megköszöntem neki, de visszautasítottam, mondván, hogy szeretnék kimenni a tengerpartra. Barth azt mondta: „Csak tessék parancsolni!" Azt gondoltam, akadályt fognak gördíteni az elé, hogy elhagyjam a várost, de semmi ilyesmi nem történt, volt viszont valami más.

Reggel fogtam egy követségi kocsit, és elindultunk Pas de Calais és az Északi-tenger felé. Követségi vezetőnk mesélt néhány nevezetességről. A londoniak reggel óta a

tenger felé tódultak. Sokuk kocsijának hátuljához nem túl nagy, de nagyon ügyes kis utánfutók voltak kapcsolva – kis szobácskák, gázpalackkal, konyhai eszközökkel, összecsukható ágyakkal és élelmiszerrel felszerelve. Több száz ilyen kocsit megelőztünk.

Egy helyütt a vezetőnk eltévedt, amint beértünk egy kisvárosba, úgy döntöttünk, megtudakoljuk a tengerpart felé vezető utat, ahová meg kellett érkeznünk. A policeman, anélkül, hogy a tolmácsunk kérdését megvárta volna, azt kérdezte: „N.-be akarnak menni?", megnevezte a várost, ahová tartottunk, azonnal meg is mutatta, melyik úton kell mennünk. Vagyis Barth egészen jól felkészítette a kémelhárítást. Ha tévedésből más helyre tartottunk volna, a tévedésünket azonnal kijavították volna...

Szombaton táviratot küldtem a KB-nak, hogy angliai üzleti körök a nagyköveten keresztül kinyilvánították abbéli kívánságukat, hogy megnéznék a TU-104-et, amelyen érkeztem. A távirat végén kifejtettem azon elképzeléseimet, ha ez a gép kijut a nemzetközi légiközlekedésbe, akkor célszerű lenne megmutatni ezeknek az „üzleti köröknek".

Hruscsov elvtárs azt válaszolta: „Megmutatni!", mármint, hogy belülről, magyarázatokkal is szolgálni nekik. Ráadásul az újságok már fotókat is közöltek, már írtak is róla, összevissza dicsérték a gépet. Úgyhogy előnyünkre vált megmutatni nekik, hadd hasonlítsák csak össze őket a Caravelle-jeikkel, amelyek sorban lezuhannak.[18]

Hétfőn szóltam a pilótának, hogy mutassa meg a gépet. Gyakorlatilag három turnusban, egyenként 50-60 embert kellett végigvezetni a gépen. Én még hétfőn vissza akartam indulni, de csak kedden sikerült. Összességében minden rendben ment, még aznap Moszkvában voltam.[19]

Este felhívott Hruscsov, megkérdezte, mit fogok csinálni, meghívott ebédre. Ott mindent részletesen elmondtam neki, sokáig sétálgattunk a Lenin-hegy parkjában. Hruscsov elégedett volt, amint később elmondták, másnap mindenről beszámolt az elnökségi tagoknak. Londonba nem kellett velük mennem. Nem tudtam meg, ki játszotta el velem ezt az eléggé ostoba tréfát, de a lényege az, hogyha benne lennék a Bulganyin-Hruscsov-delegációban, az a Harvard Egyetem[20] hallgatói körében lázongásokat válthatna ki. Hruscsov felhívott és elmondta ezt.

Elcsodálkoztam és azt feleltem, hogy a KGB vonalán ilyen információ nem érkezett, amikor Londonban jártam, a *Daily Mirror* című újságon kívül semmilyen rossz visszhang nem jelent meg rólam. „Egyébként pedig annyira nem törekszem oda" – fejeztem be a mondandómat.

Hruscsov egyetértett velem, kérte, hogy készítsek elő minden szükségeset, mivel nem repülni fognak, hanem hajóval fognak menni. Azt hiszem, az egész csak Hruscsov kitalációja, hogy ne kelljen magával vinniük, megmutathassák, hogy nélkülem is boldogulnak, amint azt Indiában többször is elmondta.[21]

[18] Láthatóan Szerov az első angol gázturbinás sugárhajtású gépre, a Cometre gondolt, amely 1952-ben kezdte el menetrendszerinti repüléseit. Ezek az utasszállítók azonban a hibás konstrukció miatt rendszeresen lezuhantak. 1954-ben, a tizenkettedik légi katasztrófát követően a Comet további repülését betiltották. Ily módon a T-104 maradt a világon az egyetlen sugárhajtású utasszállító repülőgép.

[19] Szerov 1956. március 28-án tért vissza Moszkvába.

[20] Szerov összekeveri a Harvardot valamelyik angliai egyetemmel.

[21] Egy amerikai professzor, C. Andrew, a KGB-től elmenekült O. Gorgyijevszkij segítségével írott köny-

Kiválogattam az embereket, instruáltam őket, táviratot küldtem Londonba, hogy kísérjenek mindent figyelemmel és jelentsék, nem készülnek-e valami provokációra.

Amikor Bulganyin és Hruscsov Londonban volt, előfordult néhány kellemetlen gyülekezés és lökdösődés, de az utazás lényegében rendben lezajlott. Amint a testőrök aztán elmondták nekem, Hruscsov és Bulganyin többször is összeszólalkozott, a dolog néha kölcsönös sértegetéssé is fajult. Azt hiszem, a kezdeményező Hruscsov lehetett.[22]

EGY FORRÓ NYÁR

Az Állambiztonsági Bizottságban ismét sürgős és különféle ügyek zajlottak. Fogadtunk vendégeket Indiából, Burmából, Perzsiából, Finnországból, ezekre válaszlátogatások is következtek stb. Mindenkinek szállást kell biztosítani, mindenkiről tudni kell, idejében megsúgni, egyszóval, csupa szemnek kell lenni.

Még az a szerencse, hogy jól mennek a dolgok. Megszorongattam kicsit az embereimet, elkezdték felelősségteljesebben teljesíteni a kötelezettségeiket. Még jó, hogy a KB támogat bennünket. Aki jól dolgozik, azt felterjesztem kitüntetésre. Kitüntetik őket, tábornoki rangot kapnak. Ez mégiscsak nagy lökést jelent a munkában, ha odafigyelnek az emberre, ha megbíznak benne. A munkatársaim pedig igyekeznek.[23]

A KB-ban támogatták azt a javaslatomat, hogy az állambiztonsági szervekre is terjesszük ki a katonai rendfokozatokat.[24] Augusztusban felterjesztettem a KB-nak kitün-

vében azt állítja, hogy Szerov Londonba érkezését hangos és nyilvános botrányok kísérték, a brit sajtó pedig nyíltan „véreskezű hentesnek" nevezte. Éppen e társadalmi hatás nyomására volt kénytelen Hruscsov úgy dönteni, hogy Szerovot kihagyja a delegációból. Hogy így történt-e valóban, nehéz lenne megmondani: a könyv hemzseg a tárgyi tévedésektől, tele van nyilvánvaló propagandisztikus hazugsággal, beleértve azt is, amiről már szó volt, hogy Szerov, „hosszan tartó alkoholizmust" követően, „öngyilkos lett". (Гордиевский О., Эндрю К. КГБ: история внешнеполитических операций. М.: Nota Bene, 1992. С. 460–461).

[22] „...de az utazás lényegében rendben lezajlott". Szerov valamiért megkerüli azt a komoly incidenst, amely 1956. április 19-én, titokzatos körülmények között zajlott le.
A szovjet delegáció a tengeren át érkezett meg Nagy-Britanniába, a Haditengerészeti Flotta „Ordzsonikidze" nevű könnyűcirkálóján, amely a Hadiipari Komplexum legújabb fejlesztése (68-ss projekt) volt. Miközben a cirkáló a Portsmouth-i kikötőben tartózkodott, a hajófenék alatt a hajócsavar összekaszabolta a Királyi Haditengerészet búvárát, Lionel Crabbet.
Az általánosan elfogadott, de a britek által meg nem erősített verzió szerint ez a tengeri diverzáns titokban tanulmányozta a víz alatt a cirkáló technikai adottságait, véletlenül meghalt. Nemzetközi botrány kerekedett, Nagy-Britannia miniszterelnöke, A. Eden kénytelen volt bejelenteni, hogy „Őfelsége Kormányának a jelen akcióhoz semmi köze", amivel közvetetten beismerte a víz alatti kémkedés tényét.
Ugyanakkor Szerov meg nem írt könyvének végső tervezetében ezt az eseményt némiképp másként tárgyalja. A 10. fejezet „forgatókönyvében" a következőt írja:
„Hogy az angolok miért férkőztek hozzá az »Ordzsonikidze« könnyűcirkálóhoz, erről a műveletről már tudtunk korábban is. Hruscsov és Bulganyin döntése: likvidálni Crabbet".
E verzióból kiindulva az „Ordzsonikidze" hajócsavarját egyáltalán nem véletlenül indították be, ezt a „bosszúakciót" már jóval a Portsmouth-ba érkezés előtt eltervezték.

[23] 1955 júliusától egészen a KGB létrehozásáig, vagyis kilenc éven át az állambiztonsági szervezeteknél nem osztottak ki tábornoki rendfokozatot.

[24] A KGB az elődeitől – a SZU MGB-től és MVD-től – olyan rendfokozati rendszert örökölt, amely különbözött a katonaitól. Például a katonai vezérőrnagyi, vezérezredesi és altábornagyi rangnak a GB II., II. és I. fokozatú tábornoki rangjai feleltek meg. Hruscsov a későbbiekre azt tervezte, hogy teljesen megszünteti az állambiztonságnál és a belügyminisztériumnál rendfokozatokat; „váll-laptalanítjuk" és „lampasztalanítjuk" őket – mondogatta. (*Лубянка. Органы ВЧК-КГБ 1917–1991. Справочник.* М.: Материк, 2003. С. 82.).

tetésre a jó munkájukért egy nagy nagyobb csoport, Németországban dolgozó tábornokunkat és tisztünket, mindannyiukat ki is tüntették, többek között A. M. Korotkovot és az MGB német elvtársait, akik segítenek a mieinknek. Például az állambiztonsági minisztert, Mielkét* és másokat.[25]

Augusztus 13-án odarepültem, hogy átadjam nekik a kitüntetéseket. Minden jól ment. Öt napot töltöttem ott. Mielke is elégedett.

Találkoztam Ulbrichttal is a lakásán. Megkérdeztem tőle, hogy egyedül menjek-e vagy a tolmácsommal, Korotkovval, mivel a beszélgetéseink általában négyszemközt zajlottak, 1944-től kezdve a felesége tolmácsolt neki. Ulbricht azt felelte: „Lehet Korotkovval is". Vele is jó viszonyt alakított ki.

Szokása ellenére Walter most kitett magáért, terített asztal és bor várt, ami a németeknél ritkán fordul elő. Aztán személyes hangú beszélgetést folytattunk.

Mármint abban az értelemben, hogy egyenesen megmondtam neki, hogy hiányosságok vannak a kormányzásban, ő pedig a maga részéről azt, hogy hiányosságok vannak az ő szerveiknél. De rendben váltunk el egymástól.

Augusztus végén Nyizsnyaja Oreandába[26] mentem üdülni a családommal. Jót pihentünk, de nekem is, a feleségemnek is unalmas volt. Nekem amiatt, mert vagy mindennap, esetleg kétnaponta át kellett mennem Hruscsovhoz hivatali ügyekben, vagy külföldi vendégek számára kellett villát előkészítenem, vagy vasárnapi fogadásokat előkészítenem. Hol a Sándor-palotában, hol náluk a dácsán, hol vadászat, hol horgászat, máris fogadjam, hol kísérjem őket, úgyhogy Vera Ivanovna természetesen izgul miattam, persze minden fogadásra megmondják, kit kell meghívni a KB-tagok vagy a vezető személyiségek közül, akik ott vannak a Krímben, ők pedig különböző helyeken laknak, úgyhogy nem egyszerű összeszedni őket.

Egy reggel Hruscsov a csónakjával odatévedt ahhoz a dácsához, amelyikben Vera Ivanovnával nyaraltunk, csak a mólóról beszélgettünk vele, ő pedig, ahogyan nekünk tűnt, csak úgy mellesleg odavetette: „Jöjjenek el ebédre!" Mi gondolkodtunk, gondolkodtunk, aztán csak a szokásos udvariasságként fogtuk fel és nem mentünk el. Lehet, hogy tapintatlanok voltunk. Na, de semmi baj.

Egy alkalommal komoly vitám volt Hruscsovval azzal kapcsolatban, hogy bizonyos szovjetellenes beállítottságú személyek nemcsak egymás közt, hanem mások előtt is túlmennek, ahogyan mondani szokás, az illendőség határán, kormányzati meg elnökségi tagok jelenlétében szidni kezdenek más kormányzati és elnökségi tagokat, valamint a szovjetrendszert, többek között a párttagokat is.

Mindeközben elmondtam a véleményem, hogy a legaktívabbakat be kellene hívatni a KGB-be, és figyelmeztetni őket, hogy törvényeink szerint a kormánytagok ellen folyó

[25] A. Korotkov és E. Mielke 1956 augusztusában nem kapott kitüntetést. Arról sem találtunk információt, hogy a szovjet vagy a német tisztek közül bárki is kapott volna 1956 augusztusában kitüntetést.

[26] Szanatórium Jaltában. *(A fordító jegyzete.)*

tatott szovjetellenes agitáció büntetendő, ha nem hagyják ezt abba, valamelyiküket még akár el is ítélhetik.

Hruscsov nem értett ezzel egyet, mondván, hogy „a cárt is szidták". Elhallgattam, de azt gondoltam, hogy a cárt addig szidták, míg végül agyonlőtték, nekünk viszont nem kéne eddig jutnunk. De mit lehet tenni.[27]

Azt is elmondtam, hogy a kínaiaknál, a munkatársaink információi szerint, kommunák szervezése folyik, eközben sok ostobaságot megengednek maguknak, olyasféléket, mint Lo Zsuj-csing közbiztonsági miniszter, aki Mao utasítására azt tervezi, hogy letartóztat 3 millió kínait, akik ellenségesen viseltetnek a hatalom falvakat érintő intézkedéseivel szemben. Mindehhez nem fektetnek le semmilyen alapelveket, hanem csak kiadják az egyes tartományokra vonatkozó elosztást, hogy hol kell letartóztatni 500 000 embert, hol kevesebbet stb.

Mindeközben elmondtam azon véleményemet is, hogy jó lenne finoman figyelmeztetni a kínai elvtársakat, hogy 1937-1938-ban Jezsov alatt mi már szereztünk szomorú tapasztalatot arról, hogy nem bűncselekményekért tartóztattak le embereket, hanem valami idióta letartóztatási tervet teljesítettek.

Hruscsov azt felelte: „Nem kell velük összeakaszkodni, ráadásul – tette hozzá – majd meglátjuk, nem kellene-e csökkenteni a Kínában dolgozó munkatársaink létszámát". Meglepett ez a válasz. Úgy gondoltam, hogy baráti alapon kötelességünk lett volna figyelmeztetni őket.

A beszélgetés végén Hruscsov ingerülten azt mondta, hogy „Ördög vigye őket, minél rosszabb nekik, annál jobb nekünk!"[28]

A Kínába utazó főtanácsosunknak mindenesetre elmondtam a véleményem, hogy ne az én nevemben, hanem mintegy a maga nevében mondja el Lo Zsuj-csingnek a következőt: „A tartományoknak nem célszerű kiküldeni efféle elosztást, mert ha egyik vagy másik tartományban kevesebb ellenség van, akkor ott mesterségesen fognak megalkotni ellenségeket. Ezért jobb lenne azt javasolni neki, hogy sorolja fel az aktívan

[27] Az 1950-es évek közepétől az állambiztonsági szervek munkájában törés alakult ki: fokozatosan eltolódott a represszióktól a megelőzés és más, a bírósági eljárás előtti módszerek irányába.
Az államellenes kijelentéseken rajtakapott embert nem tartóztatták le, mint korábban, hanem behívatták a KGB helyi szervezetéhez, megfenyegették, és aláíratták vele a „figyelmeztetésről" szóló nyilatkozatot. A megelőzésről, mint a belpolitika új irányvonaláról hivatalosan Hruscsov beszélt 1959-ben, az SZKP XXI. kongresszusán.
Mindezzel együtt a KGB nem korlátozódott a megelőzésre, amire alapot szolgáltatott az SZKP KB 1956. november 21-éről származó, minden pártszervezethez intézett, a „szovjetellenes és párthoz tartozó elemek tevékenységét megszüntetendő intézkedések mértékéről" szóló levele is. A KB-határozat teljesítésének szellemében 1957-ben szovjetellenes agitációért és propagandáért 1964 embert ítéltek el, 1958-ban pedig 1416-ot; ez, mellesleg, kétszer annyi, mint a Brezsnyev-korszak teljes időszakában a „disszidensekkel" folytatott harc folyamán elítéltek száma.

[28] A Szovjetunió és Kína közötti elhidegülés érezhetővé vált rögtön az SZKP XX. kongresszusát követően. Mao kategorikusan elutasította a szovjet kül- és belpolitikában jelentkező új tendenciákat, nyilvánosan kritizálta Hruscsovot. Másfelől, a Kínai Népköztársaságban egyre erősödő Mao-kultusz, a kínai állampolgárokkal szemben felerősödő repressziók Hruscsovból negatív reakciókat váltottak ki. 1960 júliusában visszahívták a szovjet szakembereket Kínából. A Szovjetunió és Kína közötti feszült viszony 1969-ben éleződött ki az Usszuri folyón lévő Damanszkij-sziget körül kialakult határkonfliktus miatt.

ellenálló ellenségek jellemzőit, felszólítani a népet a bűn elkerülésére, akkor majd látni lehet, hány embert kell letartóztatni!"

Három hónap múlva a főtanácsos jelentette, hogy Lo Zsuj-csin kezdetben nem értett egyet a véleményemmel, viszont az állambiztonsági munkatársak összkínai értekezletén a letartóztatásokra vonatkozóan olyan utasítást adott ki, amilyet mi javasoltunk, ennek eredményeként ezek az óriási létszámú letartóztatások elmaradtak.

Ezen a nyáron eljött hozzánk nyaralni a magyarországi kommunista párt új KB-titkára, Gerő*. Tulajdonképpen a magyarok felcseréltek egy zsidót egy másikkal, Rákosit majdhogynem erőszakkal kergették el, mivel évtizedeken keresztül terjesztette a felfogását, én azt hiszem, elburzsujosodott, elszakadt a néptől.[29]

Visszajöttem a szabadságról, mondhatom, egész jól kipihentem magam. Többször is voltam vadászni, lőttem egy szép agancsú szarvast. De mindezek a nagyszájú vadászok annyira nem objektívak, mindegyikük azt tartja magáról, hogy ő a legjobb.

Egyszer, amikor vadászatról értem vissza a házikónkba, Hruscsov azt mondta: „Gyertek, lőjünk célba!" Ezt amiatt mondta, mert Georgij Konsztantyinovics Zsukov dicsérte a puskáját, egy vontcsövű, másfél centi kaliberű „elefántölőt", valóban, az angolok az ilyen puskákat afrikai elefántvadászatokhoz készítik.

Elkezdtünk 50 méteres távolságból célba lőni. Elsőként Zsukov lőtt, a lehetséges 30 körből 23-at lőtt, aztán következett Hruscsov, aki 22 kört lőtt, végül én, aki 24 kört lőttem.

Istenem, micsoda vita kerekedett belőle! Zsukov sehogy se akart lemondani az első helyről. Vizsgálgatni kezdte három találatomat, amelyek az 5-ös és a 6-os kör közötti vonalba csapódtak. Ilyenkor mindig a nagyobb kör számít, mert hogy el van találva. Zsukov a kisebb érték számításához ragaszkodott, csakhogy elmondhassa, hogy mi ketten egyenlően lőttünk. Elküldtem őket a picsába, és eljöttem.

A KURIL-SZIGETEKET A BÁZISOKÉRT CSERÉBE

Azt kérdezik tőlem, ki ajánlotta fel a Kuril-szigeteket a japánoknak, cserébe azért, hogy kivonják Japánból az amerikai katonai bázisokat.

Ha jól emlékszem, Sepilov vetette fel ezt a kérdést 1956-ban vagy 1957-ben, miután kinevezték külügyminiszterré. Zsukov akkor a Vezérkar és a KGB határozata alapján ellenvéleményt fogalmazott meg Sepilov kezdeményezésével kapcsolatban.

Tyevoszjannak*, a tokiói nagykövetünknek és KGB-rezidensünknek utasításba adták, hogy szondáztassa meg a japánokat a kérdést illetően. Moszkvában [ráállítottunk] valakit a japán nagykövetre, Kadowakira*. Hruscsov sok fölösleges dolgot elfecsegett neki, aztán bekapcsoltuk még ebbe a játékba japán szocialista képviselőit, Imamurut és talán Kadzamit.

[29] A háborút követő évektől kezdődően folyamatosan hatalmon lévő Rákosi Mátyást 1956. július 18-án váltották le a Magyar Dolgozók Pártja első titkári posztjáról. Helyére az állambiztonsági miniszter, Gerő Ernő került. Éppen ez a helycsere, amelyet megsokszorozott az új vezető gyengesége, vezetett el hamarosan a magyarországi forradalomhoz.

Sajnos, ezt a szovjet-japán viszonyt érintő kérdést ilyen felelőtlenül a mi részünkről vetették fel.

A japánok pedig felhasználták és még mindig teljes gőzzel fel is használják ezt az északi területekre vonatkozó kérdést. De sem a Külügyminisztériumnak, sem a Védelmi Minisztériumnak soha nem volt valós terve e probléma megoldására.[30]

[30] Az Iturup, a Kunasir, a Sikotan és a Habomai-szigetek, amelyeket az orosz hagyományok szerint déli Kuril-szigeteknek hívnak, 1945-ig nem tartoztak a Szovjetunióhoz. A Jaltai konferencián a Szovjetunió azzal a feltétellel kötelezte el magát a Japán elleni háborúba való belépésre, ha visszakapja a Kuril-szigeteket, amelyeket Oroszország 1875-ben adott át Japánnak, valamint Szahalin déli részét, amely az 1904-1905-ös orosz-japán háború következményeként került át Japánhoz. Mivel a nemzetközi szerződésekben nem határozták meg kellő részletességgel, mit is tartanak Kuril-szigeteknek, ez lehetővé tette a Szovjetuniónak, hogy 1945 szeptember elején a déli Kuril-szigeteket is a saját területéhez csatolja. Japán nem ismerte el ezeknek a szigeteknek az elcsatolását.
1956 októberében Moszkva és Tokió nyilatkozatot írt alá a hadiállapot megszűnéséről, a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról, valamint arról, hogy a Szovjetunió hajlandó átengedni Japánnak a Habomai-szigeteket és Sikotant, de csak a békeszerződés aláírását követően. A japán fél azonban később megtagadta e dokumentum aláírását. Úgy tartják, hogy mindez az USA nyomására történt, amely azzal fenyegetőzött, hogy ha Japán lemond a Kunasir és az Iturup szigetekre vonatkozó igényéről, akkor nem fogja visszakapni a Rjúkjú-szigeteket és Okinawát, amelyek az USA fennhatósága alatt álltak. Okinawán mind a mai napig amerikai katonai bázisok találhatók.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET

A MAGYARORSZÁGI FELKELÉS (1956. OKTÓBER – 1957. JANUÁR)

Az 1956-os év nemcsak a XX. kongresszust, az „olvadást" és a tömeges rehabilitálásokat jelenti. Ez az év a Budapest utcáin megjelenő tankokat is jelenti.

A szovjet propaganda a magyarországi felkelést „ellenforradalmi lázadásnak" minősítette, amelyet a nyugati titkosszolgálatok segítségével szerveztek. Mai értelmezésben népi-demokratikus forradalom volt, amelyet kegyetlenül levertek a szovjet csapatok. Az igazság, ahogy az lenni szokott, valahol középúton található...

Mai ismereteink magaslatáról ítélve a magyarországi események az első kelet-európai „színes forradalomnak" tekinthetők. A titkosítás alól felszabadított levéltári anyagok a résztvevők, a hírszerzők és a politikusok vallomásaival együtt széleskörű elképzelést nyújtanak arról, milyen élénk szerepet vállalt a Nyugat az előkészítésében és a végrehajtásában. (A „Fókusz" és a „Prospero" műveletek.) Még a forgatókönyve is sokszor fog majd még ismétlődni; egészen a nemrégiben a lezajlott kijevi Majdannal bezárólag.

Szerov, a KGB elnöke az események egyik kulcsszereplője volt. Nemcsak, hogy elsőként érkezik a hivatalos személyek közül 1956. október 24-én éjszaka a lázongó Budapestre, hanem elsőként vetette fel az erő alkalmazásának kérdését is. A Kreml által jóváhagyott döntés realizálásával pedig éppen Szerovot bízták meg: mint ismeretes, a kezdeményezés büntetést érdemel.

Bár a magyarországi forradalom „színes" volt, de egyáltalán nem „bársonyos". A felkelők által elfoglalt városokban teljes gőzzel folytak a leszámolások a kommunistákkal és az államvédelmi hatóság munkatársaival. Azt követően, hogy 1956 októberének végén Budapestről kivonták a szovjet helyőrséget, a felkelők szétverték az MDP városi bizottságát, nyilvánosan felakasztottak 20 kommunistát. A magyarországi zavargások mindössze 17 napja alatt nyomozás és bírósági eljárás nélkül körülbelül 800 embert végeztek ki.

Aktív tevékenységet vállaltak a forradalomban az egykori „hortisták" – a hitleristák cinkostársai; az egyikük, az életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt egykori hortista katonatiszt, Király Béla a felkelés vezetői között találja magát, sőt, tábornok és a Nemzetőrség parancsnoka lesz. A forradalomnak csak az első hetében majdnem 10.000 köztörvényes bűnözőt engednek ki a börtönökből, nem számítva bele a politikai foglyokat: a többségük beáramlik a szabadságharcosok soraiba.

A KGB mára már a titkosítás alól felszabadított dokumentumaiból tudjuk, például, hogy 1956 októberének végétől az Ausztriával és Jugoszláviával közös határokon nagy számban dobtak át CIA-ügynököket. Ügyancsak ekkor a Vöröskereszt repülőgépeivel kb. 500 harcost juttattak el Budapestre, az osztrák határon pedig illegálisan átkelt kb. 4.000 hortista katonatiszt. München alatt rendkívüli gyorsasággal kiépítették a CIA katonai bázisát.[1]

A forradalom október 23-án a mára már jól ismert metódus szerint robbant ki. Budapest utcáira kétszázezres diáktüntetést vonultattak ki, amely estére zavargásokba torkollott. A rendőrség megtagadta, hogy a tüntetőkre lőjön, a hadsereg alakulatainak egy része átállt a tüntetők oldalára. Megkezdődött a hatalmi és közigazgatási intézmények elfoglalása. A „Majdan" nyomására a hatalom beleegyezik, hogy visszaállítják posztjára a miniszterelnököt, Nagy Imrét, aki reformnézeteiről volt ismert.

[1] Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. Сборник документов. М.: Объединенная редакция МВД РФ, 2009. С. 50, 53.

November 1-jén Nagy Imre bejelenti a Varsói Szerződésből való kilépést, követeli, hogy a szovjet csapatok hagyják el Magyarországot. Eltörlik az egypártrendszert. Alakul az új forradalmi kormány, a korábbi vezetők Moszkvába menekülnek.

Az országban káosz alakul ki. A városok többségében a hatalom a forradalmi bizottságok kezébe kerül, a felkelőkből alakul a Nemzetőrség, akiknek oldalára átáll a katonaság jelentős része is.

Megszűnt a vasúti és légi közlekedés, leálltak az üzemek, az üzletek, a bankok.

Még egy kis idő, egy-két hónap, Moszkva örökre elveszítette volna a kontrollt Magyarország felett. Végül megértette ezt a „liberális" Hruscsov is.

November 2-án a KB Elnökségének ülésén jóváhagyja az erőszakos változatot: a csapatok bevonultatását a felkelés teljes leverésére és az új hatalom felállítására. E terv egyik szerzője a védelmi miniszteren, Zsukov marsallon kívül Szerov tábornok volt.

November 3-án Szerov ismét Magyarországra repül. Azzal bízzák meg, hogy személyesen ellenőrizze a hadművelet menetét, fogja el a felkelés vezetőit, élükön Nagy Imrével, állítsa helyre a helyi állambiztonsági szervek munkáját.

A zavargásoknak néhány hét alatt véget vetettek. Nagy Imre és kormánya elmenekült, a jugoszláv nagykövetségen kaptak menedéket. A hatalom az ideiglenes Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, élén a Moszkvából átdobott Kádár Jánossal. (Formálisan éppen az MFMPK segítségkérése szolgált a szovjet csapatok bevonultatásának alapjául.)

Mindeközben Szerov az események sűrűjében tartózkodott. Moszkvába majd csak december 1-jén tér haza, amikor – az ő kifejezésével élve – teljesen „lecsendesíti a magyarokat".

Még 33 éven át kell ennek a Duna-menti európai országnak építenie a szocializmust; egészen az új „színes" forradalom eljöveteléig...

Szerov feljegyzéseihez hozzáillesztettük a „Krasznaja Zvezda" számára készült interjú kérdéseire adott írásos válaszait is – az interjú végül nem jelent meg nyomtatásban. Mivel a válaszok már a peresztrojka kellős közepén készültek, a KGB különleges műveleteinek részleteit Szerov sokkal őszintébben tárja fel, mint a naplóiban.

OKTÓBER 23.

1956 októberének közepén felhívott Budapestről Pokrovszkij[2], hogy valami kellemetlen dolog van készülőben.

Nagy Imre*, a miniszterelnök, vele együtt egy sor magyar vezető elkülönülnek a KB-tól és a titkártól, Gerőtől. Mondtam neki: „Alaposan járjon utána, mi az indíték és írásban jelentse!"

Néhány nap múlva feljegyzés érkezett tőle, amely engem nem elégített ki, mivel súlyos okok nem voltak feltárva benne. A feljegyzést elküldtem a KB-nak.[3]

[2] Személyazonosságát nem sikerült kideríteni.

[3] Ez nem az első nyugtalanító dokumentum volt, amelyet a KGB a KB-nak küldött Magyarországgal kapcsolatban. Amint azt később, a publikálatlanul maradt interjúban maga Szerov felidézte, „A KGB, miután 1956 nyarán Rákosit leváltották, többször is jelentést tett a politikai helyzet kileződésről". 1956 július 26-án például Szerov beszámolt a KB-nak, hogyan reagáltak a magyarországi közvélemény vezetői Rákosi Mátyás leváltására: a reakció lényege az ellenállási aktivitás fokozásának szükségessége volt. (Советский Союз и венгерский кризис 1956 года. Документы. М.: РОССПЭН, 1998. С. 208–210.). A magyarországi erjedés az SZKP XX. kongresszusa és a Szovjetunióban zajló események analógiájára zajló tömeges rehabilitációk után kezdődött. A különbség annyi volt, hogy a Szovjetuniótól eltérően a helyi

Október 23-án váratlanul és sürgősen behívattak a KB Elnökségének ülésére, annak ellenére, hogy azon az én kérdéseim nem szerepeltek. Amikor megérkeztem, mondták, hogy Magyarországon rossz a helyzet, hogy egy diákokból álló magyar csoport fellépett a KB ellen, ők pedig már el is döntötték, hogy a helyzet kiderítésére azonnal oda kell utaznia Szerovnak, aztán majd Mikojannak és Szuszlovnak is.[4]

„sztálin", a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) leváltatlanul hagyott főtitkára, Rákosi Mátyás nem került át a túlvilágra, hanem minden erővel továbbra is ragaszkodott a hatalomhoz.
Éppen a zsarnok iránti gyűlölet lett a népi elégedetlenség elsődleges oka. Annál is inkább, mert Rákosi kénytelen volt szabadon engedni az MDP több korábbi vezetőjét is, akiket éppen ő vetett ala represszionak a hatalomért folytatott harc során. Kulcsfigura volt közülük Nagy Imre, az egykori miniszterelnök, aki körül ellenállás kezdett szerveződni.
Nyárra az ország vezetésében szakadás következett be. Júliusban a pártvezetés reformista szárnya elérte, hogy leváltsák Rákosit. Őt az Államvédelmi Hatóság egykori főnöke, Gerő Ernő váltotta fel, akinek gyengesége és határozatlansága hamarosan nagy vérontáshoz vezet. Mindezeket a döntéseket Moszkva is jóváhagyta. A társadalom, különösen a diákság és az értelmiség, úgy fogja fel a diktátor leváltását, mint jeladást a változásokra. Mindenfelé vita és politikai klubok kezdenek működni. Az ellenzék és a másként gondolkodók felemelkedésének csúcspontját a szeptember 17-i írószövetségi kongresszus jelenti, ahol felhívások hangzanak el a diktátum és a cenzúra ellen.
A nyugati hírszerzők és az általuk irányított propagandaközpontok csak olajat öntenek a tűzre. Légballonok segítségével a szomszédos Ausztria és Németország területéről több százezres mennyiségben dobnak le szovjetellenes röplapokat. (1956. július 19-én ez még egy utasszállító repülőgép katasztrófájához is vezet.) Münchenben alatt sietve létrehoznak egy új antikommunista rádióállomást, amely magyar nyelven közvetíti adásait.
Októberben diákok egy csoportja bejelenti az egykoron feloszlatott Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségének (MEFESZ) újjáalakulását. E fiatalok demonstratívan kivonulnak a helyi Komszomolból, a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetségből (KISZ). Az új Szövetség alapszervezetei gombamód szaporodnak a felsőoktatási intézményekben. A levegőben egyre inkább érződik a forradalom előszele...
Ugyanakkor egészen az 1956. október 23-án kitört zavargásokig a szovjet vezetés nem akart beleavatkozni a magyarországi problémákba, teljes egészében a helyi megbízottjaira támaszkodott. Igaz, a Magyarországon állomásozó Különleges Hadtest egységeit minden eshetőségre számítva magasabb készültségi állapotba helyezték.

[4] Az SZKP KB Elnökségének ülése 1956. október 23-án, késő este zajlott le: ez a dátum úgy vonult be a történelembe, mint a magyar forradalom kezdete.
Azon a napon Budapesten kb. 200.000 ember vonult ki az egyetemisták ellenzéki tüntetésére. Nyilvánosságra hoztak egy 16 pontból álló követelést: a szovjet csapatok kivonását, az MDP ülésének azonnali összehívását, az ellenzéki kommunista Nagy Imre kinevezését miniszterelnökké, az orosz mint kötelező nyelv tanításának eltörlését stb.
Az MDP KB első titkára, Gerő megtagadta, hogy kimenjek a tüntetőkhöz. 20 órakor a rádióban éles hangú beszédet mondott, amelyben a tüntetőket szégyenletesnek nevezte. Válaszképpen a tüntetők megpróbáltak behatolni a rádió épületébe, útjukat azonban elállta a magyar Államvédelmi Hatóság (ÁVH) munkatársaiból álló őrség. Lövöldözés tört ki, meglettek az első halálos áldozatok és sebesültek. A békés tüntetés lázadó tömeggé alakul át.
A felkelőknek sikerül laktanyákat elfoglalniuk és fegyvereket szerezniük, csatlakozik hozzájuk a katonák és tisztek egy része is. Közöttük van Maléter Pál ezredes is, aki hamarosan a forradalom egyik katonai vezetőjévé válik.
A hatalom nyilvánvalóan elveszíti a helyzet feletti kontrollt. A magyar hadsereg egyes alakulatai, amelyeket Budapest életfontosságú objektumainak védelmére vezényeltek ki, nem rendelkeznek tűzparanccsal. A városi rendőrfőnök megtiltja alárendeltjeinek, hogy ellenállást tanúsítsanak a felkelőkkel szemben.
Az éjszaka folyamán a „békés diákok" elfoglaltak egy sor katonai egységet és körzeti rendőrséget, ahonnan feltöltötték fegyverkészleteiket. Elfoglalták a központi pártlap szerkesztőségét és nyomdáját, a vasútállo-

OKTÓBER 24.

Visszajöttem a KB-ból, kiadtam a szükséges utasításokat, másnap reggel elrepültem.[5] Ott egy csekistánktól – egyébként egy határozatlan diplomatától[6] –, de jobbára a Szovjetunió nagykövetétől, Andropovtól* informálódtam a helyzetről.[7] Előkészíttettem a villát, amelyben K. Je. Vorosilov, a magyarországi komisszár lakott, vártam, hogy megérkezzen Mikojan és Szuszlov is.

Este bemetem a városba és jártam egyet. Megfigyeltem, hogyan lődörögnek a fiatalok csoportjai, hogy susmognak valamiről stb.

Reggel mondták, hogy a Corvin (egy filmszínház) környékén fiatalok egy csoportja elbarikádozta magát és lövöldöz. Ezen kívül fiatalok egy csoportja elfogott egy kerületi párttitkárt. Nyugtalan a helyzet az egyetemi városrészben és egy sor más helyen is.[8]

Délben kimentem a reptérre, fogadtam Mikojant és Szuszlovot, jelentettem nekik. Estére találkozót beszéltek meg a PB-ben Gerővel, Naggyal és más elvtársakkal.

Ekkorra én Piros* Belügyminisztériumán keresztül kiegészítő információkat gyűjtöttem be, melyek szerint az egész dolgot Nagy Imre agyalta ki, aki elégedetlen Gerő politikájával, főként, hogy ő akar lenni Magyarország feje. Tervei megvalósítója a veje, a magyarországi rendőrségi főigazgatóság vezetője, Kopácsi*, aki aktívan fegyverzi fel a fiatalokat, az egyetemistákat és más jöttmenteket. Ezeket az információkat több forrás is megerősíti.[9]

más, a tölténygyárat, blokád alá vonták a KB és a Belügyminisztérium épületét. A felkelőkhöz sok katona és tiszt is csatlakozott.

Reggelre, a „Majdan" nyomására Gerő, a pártfőtitkár beleegyezik, hogy kinevezze Nagy Imrét a kormány új vezetőjévé, hogy híveit felvegye az MDP PB tagjai közé…

Éppen e rendkívüli körülmények között küldi el az SZKP KB Elnöksége Szerovot, valamint Anasztasz Mikojant és Mihail Szuszlovot Budapestre – értékelni a helyzetet és a vezetést.

Ezzel egy időben a KB Elnöksége Gerő kérésére jóváhagyta a katonai erő alkalmazását (a „Hullám" hadműveletet). 23 órakor a Szovjet Hadsereg Magyarországon állomásozó Különleges Hadtestének egységei a kormányhű csapatok támogatásával elindulnak Budapestre, hogy elfojtsák a felkelést.

A „Hullám" hadműveletben 6.000 katona és tiszt, 290 tank, 120 PSZH, 156 tüzérségi löveg vett részt.

[5] Szerovval együtt Budapestre repült egy csapatnyi tábornok is – a KGB több osztályainak és igazgatóságainak vezetői: A. Korotkov, O. Gribanov, P. Zirjanov, A. Guszkov, I. Kallisztov, M. Szladkevics, I. Betyin.

[6] A KGB magyarországi elnökségének vezetését abban az időben Georgij Iscsenko ezredes látta el.

[7] Valószínűleg ez volt a KGB két elnökének – a hivatalban lévőnek és az eljövendőnek – első találkozása. A Szovjetunió magyarországi nagykövetének, Jurij Andropovnak a következő eseményekben megnyilvánuló aktív szerepvállalása tette lehetővé, hogy érzékelhetően előretörjön és magára vonja a figyelmet. Már 1957 márciusában komoly előléptetéssel tér haza Moszkvába, ahol az SZKP KB szocialista országokkal foglalkozó osztályának vezetője lett, tíz év múlva pedig a Lubjanka vezetőjének tisztségét fogja betölteni. Vagyis valamilyen mértékben Szerov is hozzájárult ahhoz, hogy eljövendő utóda a magasba törjön…

[8] A Corvin mozi környéke a felkelők ellenállásának egyik központja lett, magában a moziban rendezték be a stábjukat. Itt zajlott a Nemzetőrség megalakulása és a fegyverosztás.

[9] A későbbiekben a Szovjetunióban azt bizonygatják, hogy Nagy Imre majdhogynem a CIA ügynöke volt, ő maga tervelte ki a zavargásokat. E verziót azonban semmi sem támasztja alá. Az viszont, hogy Nagy Imre tudatosan kezdte el ringatni a csónakot, arra számítva, hogy ezáltal hatalomra juthat, az nagyon is valószínű. Más kérdés, hogy sem ő, sem a többi politikus nem feltételezte, hogy miféle szellemet engednek ki a palackból. Ami pedig a budapesti rendőrség főkapitányát, Kopácsi Sándort illeti, ő már a felkelés első éjszakáján

Kiosztottak több száz puskát és géppisztolyokat is. A Corvin környékére még újabbakat is eljuttatnak, felhasználva a nagy átmérőjű városi vízelvezető csatornákat, amelyekben az elhelyezkedésüket jól ismerő emberek közlekednek.

Este minderről jelentést tettem Mikojannak és Szuszlovnak, majd hármasban elindultunk a KB PB ülésére. Egyébként páncélozott járműveken voltunk kénytelenek menni, mivel azelőtt, hogy elindultunk volna, a szovjet követséggel szemben az utcán géppisztolyos lövöldözés kezdődött.[10]

Kimentem, hogy kiderítsem az okát, megtudtam, a felkelők a mellékutcából lőni kezdték a katonáinkat és tisztjeinket. Ők választüzet nyitottak.

Amikor megérkeztünk a KB-hoz, azt is páncélozott járművek állták körbe, katonák posztoltak, egyszóval háborús helyzet alakult ki.

A PB-ülést az országban és Budapesten kialakult helyzet megvitatásával kezdtük. „Informátor" volt bőven, de sem Gerő, sem mások nem tudtak semmi pontosat.

Mondtam Pirosnak, hogy szólaljon fel és számoljon be. Megpróbálta, de állandóan félbeszakították, mire elhallgatott. A hozzászólásából az egyetlen dolog, amit megértettem, hogy a diákokat az újságírók, különösen Losanci*[11] hergeli, aki szintén támogatja Nagy Imrét.

Ekkor, miután megtanácskoztam Mikojannal és Szuszlovval, úgy döntöttem, hogy felszólalok, elmondom az igazságot, hogy hogyan is áll a helyzet. Felszólaltam azt mondtam: „A felkelőkkel végezni kell, mert a helyzet rossz fordulatot vehet. Már most több tucat áldozat és sebesült van. A helyzet az, hogy az egyik kezdeményező Nagy Imre veje, Losancit pedig a rendőrfőkapitány, Kopácsi látja el fegyverrel".[12]

Amikor ezt elmondtam, Nagy Imre arcán fehér foltok ütköztek ki, feszengeni kezdett a székén, a többieknek pedig megnyúlt az arcuk. „Ezért – fejeztem be – azonnal a szükséges felhatalmazással kell ellátni Piros elvtársat, hogy határozott intézkedéseket foganatosítson a felkelés kezdeményezőinek feltárására és letartóztatására, a PB pedig végezze el a lakosság felé irányuló megfelelő magyarázó feladatokat!".

valóban nyíltan átállt a felkelők oldalára, átadta nekik a fegyverraktárakat. Később bekerült a Forradalmi Karhatalmi Bizottságba is.

[10] Az első táviratban, amelyet Szuszlov és Mikojan küldött Budapestről az SZK KB-nak, a következőképpen írták le a látottakat: „… tankok kíséretében érkeztünk meg, mivel Budapesten ez időben lövöldözés folyt, mindkét fél részéről voltak áldozatok is… Az utcákon a szovjet csapatok mellett magyar járőrök is járőröznek. Ha Budán nyugalmas is volt a helyzet, akkor Pesten, a hídtól kezdődően egészen a védelmi minisztériumig, aztán tovább a KB épületéig egész idő alatt lövöldözés zajlott a provokátorok különálló csapatai, egyéni lövöldözők és a mi géppisztolyosaink és géppuskásaink között… Moszkvai idő szerinti 5 órakor a helyzet gyakorlatilag a következő:

A felkelők minden tűzfészkét elfojtották, zajlik a legfőbb tűzfészek, a rádióállomásnál lévő likvidálása, ahol kb. 4.000 ember összpontosult… Letartóztattuk a zavargások kezdeményezőit és szervezőit, úgy 450 embert". (Советский Союз и венгерский кризис 1956 года. Документы. М.: РОССПЭН, 1998. С. 371–374.).

[11] Helyesen: Losonczy Géza, radikális szemléletű újságíró és publicista, Nagy Imre közeli munkatársa, a magyarországi események egyik ideológusa, aki szintén a Rákosi-féle repressziók áldozata volt. Az október 24-i éjszakai eseményeket követően az MDP PB tagjelöltjei közé választották. A forradalmi kormányban megkapja az államminiszteri tárcát. Börtönben halt meg, még az ítélet megszületése előtt.

[12] Jánosi Ferencről van szó, a közgazdászról, aki jelentős szerepet játszott apósa, Nagy Imre körében. A forradalom idején a Hazafias Népfront vezetője.

Utánam, zavarba jöve, Nagy Imre szólt hozzá. Csak annyit tudott mondani, hogy a veje beteges, aligha képes a felkelők vezetésére. Ami pedig Kopácsit illeti, őt szinte nem is ismeri, mindenesetre neki úgy tűnt, hogy jó munkatárs.

Hozzászólt még valaki más is, általános fejtegetésekkel, ezzel a megbeszélés véget is ért. Semmilyen döntésre nem jutottunk.

Beültünk a páncélozott járműbe: én elsőként mentem, utánam pedig külön járművekkel Mikojan és Szuszlov. Amikor az elnöki palotához értünk, megláttam, hogy a tér felől két teherkocsi érkezik, rajtuk emberek fehér zászlókkal. Mindkét kocsin 20-30 felfegyverzett ember volt.

Szóltam a sofőrnek, hogy tartson egyenesen szembe a teherkocsival, hogy ezzel megállásra kényszerítsük. Amint közeledtünk egymáshoz, a teherkocsi sofőrje csikorogva megállította a kocsit. Magamban azt gondoltam: „nem bírták az idegei", nem úgy, mint nekünk, nem kockáztatta meg az ütközést.

Kiszálltam a páncélozott járműből és megkérdeztem: „Kik maguk, honnan jönnek, ki a parancsnokuk?", mire kiderült, hogy „felkelők, akiket félrevezettek", állítólag Nagy Imréhez igyekeznek, hogy tárgyaljanak vele a kapitulációról.

Én megtanácskoztam a dolgot Mikojan elvtárssal, aki még bent ült a páncélozott járműben, mondtam neki, hogy a tisztünk kíséretében elirányítom őket Nagy Imréhez, a KB-ba, ott aztán tisztázzák a dolgot, de amikor hazaérünk, telefonon ellenőrizni fogom. Anasztasz Ivanovics egyetértett ezzel, így is tettünk.

Felhívtam Gerőt, aki azt mondta, hogy meghozták a felkelőket, folynak Naggyal a tárgyalások. (Megtalálták, kivel folytassák le a tárgyalást!)

Október 25.

Másnap szóltam Mikojan elvtársnak, hogy ki se lépjen a házból, amíg vissza nem érek, viszont ha este megjövök, sétálunk egyet együtt. Erre azt mondta: „Rendben".

Elmentem a Belügyminisztériumba, hogy értekezletet tartsak az Államvédelmi Hatóság vezető munkatársainak, hogy aktívan foglalkozzanak a felkelők bujtogatóinak felkutatásával és letartóztatásával. Annak ellenére, hogy mindenkinek, többek között Kopácsinak is megparancsoltam, hogy legyen ott, ő nem jött el. Úgy látszik, Nagy emberei figyelmeztették, ő pedig félt a letartóztatástól.

A Belügyminisztérium épületében mindenki gyakorlóba volt öltözve, félig-meddig katonai egyenruhába, meleg vattakabátba stb. Úgy látszik, ezt elővigyázatosságból tették, mert úgy vélték, esetleg el kell hagyniuk a várost. Beszéltem is nekik erről, hogy magabiztosabbak legyenek, mivel a törvény az ő oldalukon áll, követeltem az aktív kutatást, ami a legfontosabb, a felkelés vezetőinek elfogását.

Az emberek, úgy tetszett, mindent megértettek, de az is látszott, hogy bizonytalannak érzik magukat. Aztán Pirossal kimentünk a Corvin környékére, ahová a felkelők bevették magukat.[13]

[13] Szerov feljegyzésében a budapesti Corvin közzel kapcsolatos, október 26-i operatív helyzetről a következő áll: „A BM ügynökségének információi szerint a Corvin filmszínház környékén, ahol a felkelők most

Még oda sem értünk a mozihoz, amikor az utcán keresztben kerítésdarabokból, felszedett villamos talpfákból és sínekből emelt barikádokat láttunk meg. Amikor közelebb mentünk, géppuskákból és puskákból lőttek ránk.

A páncélozott járművön dobpergésként pattogott az ólom. Aztán tüzérségi löveg füstjét láttam meg, majd az akna süvítését – úgy látszik, a páncélozott járműre céloztak vele, de nem találták el. Ekkor szóltam a vezetőnek, hogy forduljunk vissza.

A dolog komoly fordulatot vett. Szembetalálkoztunk egy tüzérségi üteggel, amelynek célja az volt, hogy lerombolja a barikádokat. Rosszul áll a helyzet, polgárháború kezdődik.[14]

Este értem haza. Együtt ettem Mikojan és Szuszlov elvtársakkal (úgy látszik, ők egész nap semmit sem ettek, engem vártak), úgy tűnik, a géppuskatűz nem nagyon hozta meg az étvágyukat.

Evés közben mindenről beszámoltam nekik. Anasztasz Ivanovics két alkalommal is félbeszakított, hogy ne játsszak a tűzzel, ne kockáztassak, mert a végén még megölnek.

Aztán felhívtuk Gerőt, aki nem tudott semmi újat, el se ment otthonról, ezért úgy döntöttünk, reggelig nem megyünk be a KB-ba. Elmentünk járni egyet, mindenütt a mi katonáink és tisztjeink állnak, géppisztollyal, géppuskával felfegyverkezve. Otthon meghallgattuk a rádiót, majd lefeküdtünk aludni.

Október 28.

7.15-kor felébresztett a nagykövetünk, Andropov elvtárs (akinek azt tanácsoltam, hogy kettőzze meg a követség ügyeletét, figyeljék a történéseket és jelentsék nekem), azt mondta: „Éppen most fejezte be az elnöki palotában elmondott beszédét a rádióban Nagy Imre, aki bejelentette, hogy a kormány elfogadta a döntést, melynek értelmében feloszlatják az állambiztonsági szerveket. Rövid, zavaros beszéd volt".[15]

ellenállást tanúsítanak, helyezkedik el a felkelés vezetői központja, amelynek tagjai között a következő személyek vannak: az általános irányítást a hortista hadsereg egykori ezredese, Bérlaki látja el, a fegyverellátási helyettese Porcsalmi, aki a fegyvereket osztja szét a felkelők között, az ellenállási csoportok megszervezésével foglalkozó helyettese Bányász, aki korábban aktív nacionalista volt". (Советский Союз и венгерский кризис 1956 года. Документы. М.: РОССПЭН, 1998. С. 414–415.).

[14] Még ugyanazon a napon Szuszlov és Mikojan a következőt táviratozta Moszkvába: „Ma, október 25-én, azt követően, hogy reggelre nyugodtabbá vált a helyzet, napközben ismét bonyolultabb lett Budapesten. A Parlament előtti téren hatalmas tömeg gyűlt össze, amely a szovjet katonák felszólítása ellenére sem oszlott fel. Ráadásul a környező házak tetejéről leadtak néhány lövést a katonáinkra, gyújtó üveggel felgyújtották egy tankunkat is. Mindennek eredményeként tüzet nyitottunk, amint jelentik, a sebesülteken kívül meghalt ötven magyar.

Ezen kívül, az MDP KB épületének közvetlen közelében Szerov elvtárs szeme láttára bontakozott ki tűzharc a mi harckocsijaink és egy magyar század között, amely a KB épülete védelmének megerősítésére érkezett... A lövöldözésben a magyar ezredből tízen meghaltak, egy megsebesült". (Советский Союз и венгерский кризис 1956 года. Документы. М.: РОССПЭН, 1998. С. 385.).

[15] Nagy Imre deklarálta a szovjet csapatokat Budapestről történő kivonását, további tárgyalásokat a szovjet csapatoknak az országból történő kivonásáról, az állambiztonsági szervek feloszlatását, a nemzeti címer megváltoztatását. E bejelentéseket nem egyeztette a magyar PB-vel, ami a PB-ben újabb szakadást eredményezett.

Felmerült bennem a gondolat, hogy az a feltevésem, miszerint Nagy Imre vezeti a felkelőket, beigazolódni látszik, mivel érzi, hogy az állambiztonságiak már hamarosan hozzá is eljutnak, hamarosan leleplezik, ezért úgy döntött, hogy feloszlatja őket.

Azonnal felébresztettem Anasztasz Ivanovicsot, mindent elmondtam neki. Ő pedig ébresztgetni kezdte Szuszlov elvtársat, aztán felöltöztünk, indultunk az elnöki palotába, beszélni Naggyal.

Mikojan és Szuszlov elvtársakat bent hagytam a páncélozott járműben, én pedig bementem a palotába. Alig találtam meg ebben a hatalmas épületben a rádiós szobát. A palota üres volt. A rádióson kívül senkit sem láttam. Megkérdeztem tőle, hol van a miniszterelnök, mire azt felelte, jött valakivel, elmondta a közleményét a rádióban, majd elment.

A palotától a KB-ba mentünk. Ott már valóságos katonai tábor volt. A kommunisták felfegyverkezve járkáltak, ott is étkeztek, ki sütött valamit, ki teát főzött, ki aludt. A bejáratnál valamilyen katonai egység elfoglalta a helyiséget, alig lehet átjutni rajtuk.

Amikor felértünk az emeletre, géppuskaropogás hangzott fel. Mondtam Mikojan elvtársnak, hogy maradjon az irodában, én pedig lerohantam. A katonák az ajtónál tolongtak, de ki senki sem ment.

Odafurakodtam az ajtóhoz (civilben voltam), láttam, hogy az utcán egy ember fekszik, elönti a vér, egy másik a szemközti ajtó előtt hever, szintén csupa vér.

A katonák azt mondták, hogy a KB-val szemközti házból a felkelők géppisztollyal lőttek.

Azután persze teljes pánik tört ki. Estig bent ültünk a KB-ban, többször is felhívtuk telefonon Nagy lakását, de a felesége mindig csak azt mondta: „Beteg". Úgyhogy Nagy nem került elő, betegségre hivatkozott.

Késő este mégiscsak sikerült előrángatni, újra gyűlés kezdődött. Mikojan elvtárs kérdezgetni kezdte: „Mit jelentsen a rádióbeszéde?" Nagy Imre zavartan azt mondta, hogy Magyarországon annyira fel vannak bőszülve Rákosi és az állambiztonsági szervek ellen, hogy azt tanácsolták, jobb eleget tenni a nép kívánságának, feloszlatni, akkor vége lehet ennek az egésznek.[16]

Anasztasz Ivanovics persze ezt nem hitte el. Azután megkérdezte: „Kivel egyeztette az állambiztonsági szervek feloszlatásáról szóló közleményt?" Kiderült, hogy senkivel. A KB is csak tőlünk tudta meg. Egyáltalán, ez már nem is volt KB, Gerő már nem volt titkár, hanem csak egy ázott csirke.[17]

Később még egyszer [véleményt] cseréltünk, hogy hogyan tovább. A PB-tagok sorra felszólaltak, elmondták személyes véleményüket, amelyeket jó szóval nehéz volt illetni. Gerő azt mondta, hogy minden magától el fog csendesülni. Én felháborodtam és azt

[16] A sors iróniája, hogy Nagy Imre 1933-tól az OGPU-NKVD ügynöke volt, „Vologya" fedőnévvel, és azokra magyar kominternesekre volt ráállítva, akik a Szovjetunióba menekültek. Amint arról 1989 nyarán az akkori KGB-elnök, V. Krjucskov a PB-nek beszámolt, „Vologya" ügynök feladott és kivégzésre juttatta több mint 150 honfitársát.(Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. Сборник документов. М.: Объединенная редакция МВД РФ, 2009. С. 3–4.).

[17] Formálisan a magyar állambiztonsági szerveket, az ÁVH-t Nagy Imre az 1956. október 29-i rendeletével oszlatta fel.

mondtam Anasztasz Ivanovicsnak, hogy ezek el akarják pusztítani a Magyar Népköztársaságot.

Ekkor felállt Nagy Imre, beteges képet vágva azt mondta: „Mikojan elvtárs, mi megértjük, hogy a helyzet nagyon bonyolult, de adjanak nekünk néhány napot, mi mindent elrendezünk! Ahhoz pedig, hogy sikeresebben tudjuk megoldani a nehézségeket, vonják ki a Szovjet Hadsereg csapatait Budapestről!"

Én ekkor felugrottam, hiszen ez tiszta árulás volt, csapataink nélkül a felkelők elfoglalják Magyarországot. Anasztasz Ivanovics megbeszélte a dolgot Szuszlovval, azt mondta, hogy jelentjük az önök álláspontját a Szovjetunió [KP] KB-nak, holnap közöljük önökkel a döntést.

Gerő és a PB-tagok Nagy javaslatával kapcsolatban semmi értelmeset nem mondtak. Úgyhogy végül is nem értettem, egyetértenek-e Naggyal vagy sem. Véleményem szerint aljasság volt az egész.

Amikor hazaértünk, jelentettük, hogy a város több kerületében is lövöldözés folyik, teljes a zűrzavar, az utcára kimenni lehetetlen. A nagykövetség egyik munkatársa megsebesült, a páncélosaink, mivel a mellékutcából rájuk lőttek, viszonozták a tüzet, egy gránáttal letarolták a török nagykövetség erkélyét és egyik sarkát. Parancsba adtam a dandárparancsnoknak, hogy menjen és kérjen tőlük elnézést.

Este már nem mentünk ki sétálni, kockázatos volt. Anasztasz Ivanovics, miután beszélt Moszkvával, azt mondta, hogy Nyikita azt tanácsolta, fogadjuk el a magyarok javaslatát, vonjuk ki csapatainkat Budapestről, mi pedig mindannyian térjünk vissza Moszkvába.

Nehéz lenne ostobábbat ennél a döntésnél kitalálni. Hinni Nagy Imrének – ostobaság a négyzeten. De hát a főnökség jobban tudja.[18]

Szóltam a repülősöknek, felhívtam a katonákat, akik meg is érkeztek. Anasztasz Ivanovics elmondta nekik, mit kell tenniük, mi pedig reggel páncélozott járművekkel elindultunk a reptérre, majd október 31-én hazarepültünk Moszkvába.

OKTÓBER 31 – NOVEMBER 1.

Miután visszatértem Moszkvába, továbbra is figyelemmel kísértem az eseményeket, amelyek hihetetlen gyorsasággal bontakoztak ki.

[18] Az SZKP KB Elnökségének 1956. október 30-i ülésén Hruscsov pontosan megfogalmazta a két lehetőséget: „Két út van. A katonai – ez a megszállás. A békés – a csapatok kivonása, tárgyalás". (Советский Союз и венгерский кризис 1956 года. Документы, М, РОССПЭН, 1998, С. 462).
Hruscsov a végsőkig nem akart vérontást, láthatóan továbbra is megbízott Nagy Imrében, abban reménykedett, hogy kisebb engedményekkel „meg lehet úszni". Ugyanezen az elnökségi ülésen született meg a döntés, hogy kivonják a csapatokat Budapestről, tárgyalást kezdenek a Különleges Hadtest további magyarországi állomásozásáról. Október 31-én az ennek megfelelő szovjet kormánynyilatkozatot közölte is a sajtó. Ugyanakkor, ahogyan erre Szerov figyelmeztetett, ettől csak még inkább felcsaptak a lángok. „A politikai helyzet az országban és Budapesten nem javul, hanem inkább romlik" – jelentette Mikojan és Szuszlov október 30-án sürgönyben a KB-nak. – „Teljesen elszemtelenedtek a huligán elemek, elfoglalják a kerületi pártbizottságokat, megölik a kommunistákat... Most már szinte nem is lövöldöznek, csak elfoglalják az intézményeket." (Uo., 467. old.).

Alighogy eljöttünk, Nagy Imre aktív árulótevékenységet fejtett ki, másnap kihirdette a kormány új összetételét.[19]

A PB tagjai kapituláltak és futásnak eredtek, ki hová tudott, többségükben azonban a mi katonai stábjainkhoz menekültek. Szétszéledtek a magyarországi állambiztonsági szervek munkatársai is...[20]

Másnap Nagy kormánya már azt is követelte a Szovjetuniótól, hogy minden csapatát vonja ki Magyarországról.[21]

A téren, ahol Sztálin szobra állt, a felkelők köteleket akasztottak a szoborra, ledöntötték, ezt a robosztus, 2-3 tonna súlyú és 5-6 méter magas alakot traktorral húzták végig a téren. A talapzaton csak a lába és a csizmája maradt.

Naponta többször is beszéltem Kazakov tábornokkal*, a Déli Hadseregcsoport parancsnokával, aztán Mihail Szergejevics Malinyinnel, akit Georgij Konsztantyinovics vezényelt oda.

Mindketten, akik már régi harcostársak vagyunk, minden alkalommal azt kérdezgettük, hogyan tovább. Én csak azt tudtam tanácsolni: parancs nélkül egy lépést sem. Ők maguk már nincsenek Budapesten. A Déli Hadseregcsoportnál vannak, az egykori Szuvorov katonai iskolában.

Malinyin egyszer járt Nagy Imrénél, amikor behívatták és közölték vele az ultimátumot, hogy ki kell vonni a csapatainkat Magyarországról. Figyelmeztettem őket, hogy ne bízzanak a magas frekvenciájú telefonokban sem, mert lehallgathatják őket.[22]

[19] Formálisan koalíciós kormány, az ún. Nemzeti Kormány jött létre, amelynek soraiba a kommunistákon kívül bekerültek a korábban megszüntetett politikai pártok képviselői, valamint Nagy Imre követőinek többsége is.

[20] A forradalmi alakulatok harcosai, akikből hamarosan elkezdik szervezni a Nemzeti Gárdát, elkezdték felkutatni az ÁVH – a lakosság többsége által gyűlölt helyi KGB – munkatársait, akiket gyakran helyben agyonlőttek. Az ÁVH munkatársai a leszámolás elől menekülve családjukkal a szovjet katonai egységeknél kerestek menedéket.

[21] Nagy Imre Nemzeti Kormánya november 1-jén határozatot fogadott el a Varsói Szerződésből való kilépésről, valamint arról, hogy az ENSZ-hez fordul semlegessége megvédése érdekében. Este ezt közölték a kormányülésre meghívott szovjet nagykövettel, Jurij Andropovval is.

[22] A szovjet helyőrség kivonása Budapestről nem járt eredménnyel, legfeljebb ellentétes előjelűvel. Az új hatalom nyíltan távolodott a Szovjetuniótól.
Komoly bonyodalmakat hozott a külső helyzet is. Ausztria magyarországi határaira osztrák katonai egységeket vonultattak fel. Reális fenyegetéssé vált a NATO csapatainak bevonultatása. Németország és Ausztria területén aktívan szervezni kezdték a magyar politikai emigránsokból és szökött hortistákból álló csapatokat. Egész Nyugat-Európából önkéntesek ezrei tódultak a szabadság védelmezőinek segítségére. Az USA kongresszusa teljes komolysággal vitatta meg, hogy az elnökhöz fordul olyan csatorna kiépítésének ügyében, amelyen fegyvert és gyógyszert szállítanának a felkelőknek.
A magyarországi forrongás, rossz példát szolgáltatva, a maga nemében veszélyesen kezdett megnyilvánulni a Szovjetunió belső hangulatán is. Amint azt az SZKP KB-nak Szerov írta, a Baltikumban és Ukrajna nyugati területein „Megélénkült az ellenforradalmi, nacionalista elemek aktivitása, elsősorban azoknak a személyeknek köszönhetően, akik visszatértek fogva tartásuk helyéről". (АП РФ. Ф. 3, Оп. 58. Д. 210, Л. 40).
Arról sem érdemes megfeledkezni, hogy a magyarországi események időben egybeestek a lengyelországi forrongásokkal, ahol a végtelen tüntetéseken több százezer lengyel követelt változásokat, a szovjet csapatok pedig már majdnem elindultak Varsó bevételére; egyébként az, hogy Moszkva lemondott a katonai erőszak alkalmazásáról, alaposan feltüzelte magyarországi elvbarátaikat is.

NOVEMBER 2.

November 2-án behívtak a KB Elnökségének ülésére, de nem mint rendesen, hanem este 9 órakor.

Amikor megérkeztem, az előszobában megláttam két elvtársat, akiket nem ismertem. Münnich* és Kádár* volt.[23]

Amikor beléptem az ülésterembe, [megláttam, hogy] mindenki ül, és egy-egy mondatnyit társalog. Láthatóan rám vártak. Aztán Hruscsov azt mondta: „Akkor vitassuk meg!"

Ekkor felállt Zsukov és azt mondta: „Alaposan tanulmányoztam a Magyarországon tartózkodó csapataink létszámát, elhelyezkedését, úgy vélem, nincs miért eljönnünk onnan, ha berzenkednek ellene, beverjük a pofájukat, akkor majd lecsöndesednek. Ez a Védelmi Minisztérium döntése".

Nekem tetszett ez a bátor és pontos döntés. A magam részéről azt mondtam, hogy a Nagy vezette „kormányt" izolálni kell.

Hruscsov kikérte a többiek véleményét is. Mindenki egyetértett. Zsukov ekkor azt mondta: „Tőlünk a helyszínre, e kérdések megoldására, Ivan Sztyepanovics Konyev fog menni, ő fogja ott irányítani a csapatokat".

Aztán Hruscsov azt mondta: „A KB részéről pedig Ivan Alekszandrovics Szerov fog menni, és addig fog ott tartózkodni, amíg nem szólunk neki!" Aztán némi gondolkodás után azt mondta: „Később, amikor a dolog elcsendesedik, akkor menjen oda még Anasztasz, Arisztov és Szuszlov elvtársak!" El is volt döntve.[24]

Mindezek a tényezők, amelyeket a helyszínről visszatérő Mikojan, Szuszlov és Szerov jelentései csak megerősítettek, arra késztették Hruscsovot, hogy megváltoztassa békéltető álláspontját.
Figyelembe kell venni még egy fontos körülményt: Magyarország végleges kivonása a szovjet érdekszférából annak kezdetét jelentette volna, hogy felülvizsgálják Európának a második világháború – amelynek során egyébként a magyar csapatok a szovjet állampolgárok iránti különös kegyetlenségükkel váltak ki – eredményeként létrejött felosztását. Ezt pedig, különösen Berlin felosztásának fényében, Hruscsov semmiképp sem engedhette meg.

[23] Kádár János és Münnich Ferenc, a Nemzeti Kormány tagjai titokban hagyták el Budapestet november 1-jén, azt követően, hogy feloszlatták a Magyar Dolgozók Pártját, annak bázisán létrehozták a Magyar Szocialista Munkáspártot. Az éjszakát Tökölön, a szovjet csapatok stábjánál töltötték, ahonnan november 2-án reggel repültek el Moszkvába.

[24] A KB Elnökségének november 2-i ülése a folytatása volt annak az ülésnek, amelyet az előző napon tartottak, a Magyarországról visszatért Mikojan, Szuszlov és Szerov beszámolt az ott látottakról. Szerov volt az első, aki mérhetetlenül keményen lépett fel: „Határozott intézkedéseket kell hozni! Meg kell szállni az országot!" (Mindezt úgy, hogy előtte Mikojan arra szólított fel, hogy „ki kell várni 10-15 napot".) Szerovot támogatta Zsukov és Konyev marsall is. („Eltakarítani az összes szemetet! Lefegyverezni az ellenforradalmat!")
Az elnökségi ülés eredménye a következő határozat lett: „Megbízni Zsukov, Szuszlov, Konyev, Szerov és Brezsnyev elvtársakat, hogy dolgozzák ki a szükséges műveleteket a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, jelentsék javaslataikat az SZKP KB-nak!" (Советский Союз и венгерский кризис 1956 года. Документы. М.: РОССПЭН, 1998. С. 494–498).
Az általuk javasolt katonai-stratégiai művelet tervét hagyták jóvá a KB Elnökségének november 2-i ülésén. Azt is meg kell jegyezni, hogy a katonai beavatkozás variációját Moszkva előzetesen megvitatta a szocialista táboron belüli legfőbb szövetséges országaival, beleértve a jugoszláv vezetőt, Titót is, és teljes támogatást kapott.

Amint az ülést követően Malin elmesélte, amikor Münnichet és Kádárt meghívták az elnökségi ülésre, Hruscsov úgy mutatta be Münnichet mint régi barátját, akivel a 1920-as években egy sátorban laktak egy továbbképzésen. Kádárt pedig Münnich ajánlása alapján vették figyelembe, mint olyat, akit használni lehet a magyarországi vezetői munkában.

Amikor Hruscsov azt mondta, hogy úgy véli, Münnich elvtárs lesz a magyarországi párt KB-titkára, Kádár elvtárs pedig a kormányelnök, akkor ezt követően Münnich azt mondta, hogy jobb lenne fordítva, mivel ő, Münnich már elmúlt 65 éves, ezért nehéz lenne neki a KB-titkári feladat.

Az Elnökség egyetértett. Aztán Kádár szólt hozzá, azt mondta: „Hruscsev elvtárs (a magyaroknál a hangsúly az első szótagon van), én egyetértek azzal, hogy a párt KB-titkáraként dolgozzam, de kérem, vegyék figyelembe, hogy a párt KB-jának munkáját olyan irányba fogom vinni, amilyenben célszerűnek látom a kialakult helyzetben, önök pedig ne zavarjanak ebben engem, mivel nem akarok marionett lenni! Ha ez önöket (a KB Elnökségét) nem elégíti ki, akkor nem vállalom el ezt a tisztséget, de mindezzel együtt mindent megteszek, hogy helyreállítsuk a legtestvéribb viszonyt a Szovjetunióval".

Mindenki Kádárra meg egymásra pillantgatott, mindenki hallgatott. Hruscsov megkérdezte Münnichtől, hogy ő hogyan látja. Münnich megerősítette Kádár gondolatait és sikereket kívánva nekik, elengedtük őket.[25]

A Kremlből rendeltem egy gépet, hogy reggel 7-re álljon felszállásra készen. Ez vár rám, hogy így kell ünnepelnem az Októberi Forradalom ünnepét.

Zsukovtól, amikor mentünk felöltözni, megkérdeztem, hol van Konyev. Azt felelte,

[25] Hruscsov és a régi magyar kommunista, a Magyar Népköztársaság jugoszláviai nagykövete, Münnich Ferenc – aki a leírt időszakban már a 70 felé közeledett – valóban régóta ismerték egymást. Ahogyan Hruscsov fia, Szergej Hruscsov visszaemlékezett rá: „Münnichhel apám jó viszonyban volt, még az 1930-as évekből ismerte, mindketten Moszkvában dolgoztak, ahol Münnich a Komintern Magyar Szekciójában tevékenykedett, egyszer még egy katonai kiképzésen is együtt voltak". (Хрущев С. Никита Хрущев. Реформатор, М.: Время, 2010. С. 130).
Úgy vélem, ezzel volt magyarázható az is, hogy megpróbálta Münnichet pozícióba emelni, amelyet azonban Münnich visszautasított: valószínűleg nem volt rá felkészülve, hogy teljesen magára vállalja a felelősséget, meg hát az életkora is... Az önmaga helyett javasolt Kádár János viszont éppenhogy nem félt a felelősségtől, sokkal aktívabb és fiatalabb volt (46 éves). Sokkal bonyolultabb személyiség, mint ahogyan azt nálunk szokás volt elképzelni.
Aktív résztvevője volt az ellenállásnak, a Magyar Antifasiszta Front egyik létrehozója, akit elfogtak, de megszökött. A háború után bekerült Magyarország vezetésébe, volt belügyminiszter és az MDP főtitkárának helyettese. Amikor Rákosi megérezte Kádárban a vetélytársat, 1951-ben letartóztatta, koholt vád alapján lágerbe küldte.
1954-ben, amikor a magyarországi „olvadás" során kiszabadult, Kádár visszatért a párthoz. Az ország egyik legnépszerűbb politikusa lett. Az október 23-i eseményeket követően aktívan támogatja Nagy Imrét, bekerül a kormányába és a megújult PB-be, és nyilvánosan kijelenti, hogy „befekszik az első orosz tank alá, amelyik megsérti Magyarország határait".
Az események további menete azonban arra kényszeríti Kádárt, hogy feladja addigi álláspontját: látja, hogy Nagy Imre nem képes kézben tartani a helyzetet, polgárháború kirobbanása fenyeget. E körülmények közt Kádár a két rossz közül a kisebbet választja. November 2-án a Szovjetunióba szökik, ahol megalakítja a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt. Münnich Ferenc e kormányban belügyminiszter lesz.

hogy neki már parancsba adta, hogy fordítsa a gépét Budapest felé, pontosabban a mi repterünkre, mivel éppen szabadságról tért vissza Moszkvába. Mondtam neki: „Én reggel indulok".

NOVEMBER 3.

Napközben megérkeztem a Budapest melletti reptérre, egy csapat KGB-s tábornok kíséretében. Magabiztosan viselkednek, a reptér köré őrséget szerveztek, de érzékelik a rossz viszonyt a magyarokkal.[26]

Azonnal odamentem a magas frekvenciájú telefonhoz, amely a reptéren az Operatív Ügyeleten volt, kapcsolatba léptem Mihail Szergejevics Malinyinnal, aki a hadcsoportnál volt. Mondtam neki, hogy beszélje meg Magyarország vezetőivel, hogy másnap küldjenek ki a reptérre egy kormánydelegációt, tárgyalni a szovjet csapatok kivonásáról. „Szovjet részről te leszel a képviselő, gyere ide!"

Kérdezem tőle: „Érted?", ő pedig csak hallgat, majd azt mondja: „Majdnem". „No, akkor cselekedj, engem meg se említs sehol! Én itt sem vagyok". Azt mondja, hogy [Ivan] Sztyepanovics [Konyev] ugyanezt mondta neki.

Azután felhívtam Konyevet, mondtam neki, hogy itt vagyok, majd megbeszéltük, hogy a közeli napokban, amikor szabaddá válok a dolgaimtól, találkozunk. Ő Szolnokon volt, 70 kilométerre Budapesttől.[27]

Miután tájékozódtam a helyzetről, kiderült, hogyez idő alatt Nagy már egy sor megyében a hatalomba ültette a felkelőit. Az összes ország rádiói közölni kezdték, hogy Magyarországra visszaáramlanak a földbirtokosok meg a kapitalisták, hogy visszaszerezzék a birtokaikat, gyáraikat, üzemeiket. Az ismert milliomos, Esterházy Ausztriából indult vissza Magyarországra.[28]

Egyszóval, a Magyar Népköztársaságnak mindjárt vége lesz. Ez rossz. Határozott cselekvésbe [kell kezdeni].

Este összehívtam a tisztjeimet és tábornokaimat, instruáltam őket a „magyar kormány képviselőinek" előttünk álló lefegyverzésével és elfogásával kapcsolatban. Úgy látszott, minden világos volt.

Napközben megérkezett Malinyin tábornok. Őt is instruáltam róla, hogyan kell elkezdenie a tárgyalást a magyarokkal, a tárgyalás végét viszont már magamra vállaltam, amit neki is elmondtam. Úgy tűnt, minden világos.

Estefelé megérkeztek a magyarok. Békés szándékaink ellenére a tárgyalásra a miniszterelnök-helyettes, a védelmi miniszter, (az újra kinevezett) Szűcs tábornok*, a

[26] Szerov 1956. november 3-án érkezett meg ismételten Magyarországra. Elkísérték őt Sz. Belcsenko, A. Korotkov, A. Krohin tábornokok, valamint a KGB Első Főigazgatósága 13. osztályának (diverzáns akciók szervezésének) tisztjei, többek között a legendás partizán és csekista, a Szovjetunió Hőse, Mihail Prudnyikov.

[27] Szolnokon volt a szovjet Déli Hadseregcsoport vezérkara.

[28] Szerov némiképp téved: az egykori magyar nagybirtokos, Esterházy Pál herceg 1956. november 2-án valóban Budapestre érkezett, de nem Ausztriából, hanem egy magyarországi börtönből, ahol 1949 óta ült hazaárulás és kémkedés vádjával, a forradalmárok kiszabadították.

hadsereg politikai igazgatóságának parancsnoka, az igazgatóság általános osztályának vezetője stb. érkezett. Összesen 12 ember, tábornokok és tisztek két páncélozott járművel és tankkal, teljes fegyverzetben, meg két felfegyverzett szakasszal és rádiós eszközökkel.

Ráadásul Malinyin ki akart szaladni eléjük az utcára, fogadni őket. Alig tudtam visszatartani, mondván, hogy ezek nem a testvéri magyarok, hanem képmutatók. „Küldj ki eléjük egy tisztet! - mondom neki. - Vezesse be őket a stábhoz! Tartasd ott őket 20 percig, aztán vezessék át őket hozzád, a másik épületben lévő irodádba, amit tegnap választottunk ki!"

Mihail Szergejevics simulékony ember – mindent így is tett. Én az emeleti ablakból néztem végig az egészet. Aztán amikor megláttam a Mihail Szergejevics „irodája" felé induló magyar képviselőket egy szakasz géppisztolyos magyar katona kíséretében, amit nem vettünk előre számításba, még gyorsan sikerült figyelmeztetnem Mihail Szergejevicset, hogy húzza el még vagy 20 percig a tárgyalást, hogy legyen időm odahozni egy szakasz gyalogost, és instruálnom őket arra az esetre, ha a magyarok lövöldözni kezdenének.

A tábornokaimat is újra instruálnom kellett arra az esetre, ha „a tárgyalás nem békés kimenetelű lesz". Aztán szóltam a katonáinknak és a szakaszvezetőinknek, hogy a folyosón minden magyarral álljon szemben egy valaki, ne hagyják nekik, hogy használják a fegyverüket, ne engedjék be őket az irodába, ahová mi a tábornokokkal bemegyünk!

Ezt követően bementem Mihail Szergejevics Malinyinhoz az irodába, utánam a többi tábornok is, mindegyikük mellé állt egy-egy magyar tábornoknak.

Amikor beléptem, egyetlen meghajlással üdvözöltem a jelenlévőket, Mihail Szergejevics Malinyin zavarba jött, felállt, habár azonos rangban vagyunk, kértem, hogy ne álljon fel.

A továbbiakban minden kényszeredetten, mesterségesen zajlott, amit pedig nem akartam. De talán jobb is volt így, mivel a magyarok láthatóan óvatossá váltak. Mihail Szergejevics megpróbálta folytatni a „tárgyalást", de berekedt, zavarba jött, akkor úgy döntöttem, én fogom folytatni.

Felálltam és azt mondtam: „Elég már a puszta fecsegésből a szovjet csapatok kivonásáról! Magyarország dolgozói nem azért vívták ki a függetlenségüket, hogy maguk a nyakukra ültessék Esterházyt meg a többi kapitalistát!"

Aztán szünetet tartottam és így folytattam: „A tárgyalásnak vége, mindannyiukat lefogja a Szovjet Hadsereg". Az egyik tábornok megpróbálta előrántani a revolverét, miközben gonosz szemmel nézett rám, de Alekszandr Ivanovics Korotkov[29], aki sportos ember volt, elkapta a karját, kirántotta belőle a revolvert.

E szavakat követően (pontosabban e pillanatban), ahogyan meg is beszéltük, a tábornokaink elkezdték megmotozni őket, elvenni a fegyvereiket. Aztán elvezették őket egy-egy szobába, én pedig kimentem és parancsba adtam, hogy a magyar katonák menjenek ki az utcára.[30]

[29] Elírás: Korotkov kereszt- és vezetékneve Alekszandr Mihajlovics.

[30] Az elfogottak között ott volt a Minisztertanács elnökhelyettese, Erdei Ferenc, a védelmi miniszter, Maléter Pál, a vezérkari főnök, Kovács István, az operatív csoport főnöke, Szűcs Miklós. A leírt tárgyalás 1956. november 3-án este zajlott Budapest mellett, Tökölön, a szovjet katonai bázison. Lefogásukat követően a magyarokat a helyi katonai fogdába irányították, ahol megerősített őrizet alatt tartották őket fogva. Később mindannyiukat elítélték.
Az ellenség elfogására irányuló, hasonlóan álnok taktikát – tárgyalásra tett ajánlatot színlelve - Szerov már korábban is sikeresen alkalmazott: például a lengyel emigráns kormány vezetőinek vagy az Armia Krajowa parancsnokainak elfogásakor a háború alatt.

Most le kell játszani a második felvonást. Rákényszeríteni a védelmi minisztert, Szűcsöt arra, hogy adja ki az arról szóló parancsot, hogy amikor másnap hajnalban 4 órakor a Szovjet Hadsereg csapatai elindulnak Budapest felé, a magyar csapatok ne álljanak ellent és ne nyissanak tüzet![31]

Amikor bementem Szűcs védelmi miniszterhez ezzel az ajánlattal, úgy nézett rám, mint egy vadállat. Mondtam neki, hogy azért kell így rendelkezni, hogy ne legyen vérontás. Ő kategorikusan visszautasította, még mindig abban reménykedve, hogy Nagy esetleg tud valamit csinálni. Mint kiderült, Nagy valóban az USA, Anglia és Jugoszlávia nagykövetségeihez fordult, hogy kellemetlen helyzet esetén nyújtsanak neki segítséget.

Ekkor nyugodtan azt kezdtem sugallni neki, hogy hatalmas felelősséget vállal magára a vérontás miatt, amely bekövetkezhet, mivel a Szovjet Hadsereg már megkapta a parancsot, holnap Budapesten lesz. A támadás hajnalra van megjelölve.

Ekkor némi hezitálás után azt mondta, hogy ő ilyen rendelkezést csak abban az esetben tud kiadni, ha a miniszterelnök-helyettes, aki az ő főnöke, kiad neki írásban egy ilyen utasítást.

El kellett hát mennem, hogy rábeszéljem a „miniszterelnök-helyettest". Igaz, ez sokkal simulékonyabb embernek bizonyult, meg is írta ezt a rendelkezést. Végül is, amikor Budapesten a magyar rádiósok elkezdték leadni ezt a rendelkezést, már jócskán túl voltunk éjfélen.

NOVEMBER 4–6.

Előttem ott állt még a feladat, hogy instruáljam és elindítsam a budapesti elnöki palota körbezárására azt a három tábornokot, Dobrinyint, Szladkevicset és Zirjanovot*, akik a Szovjet Hadsereg csapatainak élén, harckocsikkal fognak haladni, amelyeket Lascsenko* (a hadtestparancsnok) különített el számukra.[32]

[31] Itt és a továbbiakban Szerov láthatóan téved a neveket illetően. 1956. november 3-tól Nagy Imre kormányában a védelmi miniszter a magyar hadsereg egykori utász zászlóaljparancsnoka, Maléter Pál volt, aki a forradalom első napján átállt a felkelők oldalára.
Valószínűleg éppen róla van szó, mivel az említett Szűcs Miklós ebben az időben vezérkari főnök volt.

[32] Szerov számára az egyik kulcsfeladat Nagy Imre és kormánya elfogása volt: amíg ők szabadlábon vannak, az ellenállást nem könnyű elfojtani. Éppen ezzel magyarázhatók azok a példa nélküli erőfeszítések, amelyeket az elnöki palota blokád alá vonására felvonultattak.
Érdekes azoknak a tábornokoknak összeválogatása is, akiknek a csapatokkal együtt be kellett vonulniuk Budapestre. Formálisan a „Forgószél" hadműveletihez egyiküknek sem lett volna semmi köze. Így például P. Zirjanov vezérőrnagy a KGB 3. ügyosztályának (katonai kémelhárítás) helyettes vezetője volt, G. Dobrinyin vezérőrnagy a KGB 7. igazgatóságának (külső megfigyelés) vezetője volt, M. Szladkevics altábornagy pedig a Dzerzsinszkij Katonai Akadémia tanszékvezetője volt. Ugyanakkor mindhármuk mögött felbecsülhetetlen

Aztán felhívtam Ivan Sztyepanovics Konyevet, elmeséltem neki, hogy állnak itt nálam a dolgok, mondtam neki: „Cselekedj! Lascsenko tábornok (a hadtestparancsnok) induljon el a megjelölt időben a megjelölt helyre!"[33]

Megértette. Mondtam neki, hogy én egy hadoszloppal fogok elindulni a reptérről. Ő tiltakozni kezdett és azt mondta: „Te magad ne menj, megcsinálják nélküled is, lövöldözésbe keveredhetsz stb.!" Már sajnáltam, hogy elmondtam neki a szándékomat.

Szóval, amíg összeállítottuk a hadoszlopomat, amely félig katonai, félig civil volt, mivel volt benne 200 magyar ÁVH-s és 20 a mieink közül, addigra hajnali 5 óra lett. A miniszterelnök-helyettest, a védelmi minisztert és a többi magyart magammal vittem.

A csapataink számítás szerint már közelednek Budapesthez. Nálunk elöl egy nehéz tank ment, mögötte én egy nehéz tankban, aztán két közepes tank, utánuk pedig kb. 15 teherkocsi a magyar munkatársakkal. Mindegyikük jól fel volt fegyverezve.

Amikor úgy egy óra múlva Budapest külvárosa felé közeledtünk, géppisztolyból lőni kezdtek ránk a háztetőkről és az ablakokból. Ezek a gazember magyarok nem vették figyelembe Szűcs rendelkezését, tüzet nyitottak.

Úgy döntöttem, mihamarabb túljutok ezen a területen, rádión parancsba adtam a felvezető tanknak, hogy „teljes sebességgel előre". Az hirtelen felgyorsult, aztán ugyanolyan hirtelen meg is állt, egyhelyben forogni kezdett, a toronyból füst áradt. Láttam, amint jobbról is, balról is magyar légvédelmi lövegek állnak, leeresztik a csövüket (függőlegesből vízszintesbe), lövések dördültek el.

A magyarok a mi légvédelmi ágyúinkkal lőttek, azokkal, amelyeket testvériesen nekik adtunk. A tank parancsnoka odakiáltotta nekem: „Tábornok elvtárs, le!" Gyorsan lebuktam a vezetőhöz, hogy helyet adjak a lövegkezelőnek, aki azonnal töltött is és célozni kezdett. Aztán eldördült a lövés, én pedig mondtam a vezetőnek: „Kerüld ki az első tankot, teljes gőzzel előre!", azért, hogy én magam is kikeveredjek a tüzérségi tűzből, magam után húzzam az oszlopot is.

Sikerült. Átjutottunk a tűzvonalon. A kilőtt tank lassan megmozdult, elhúzódott a lövöldözés helyszínétől úgy 200 méterre. Később aztán sikerült kihúznunk onnan. A vezető meghalt.

Ekkor Budapest külvárosi részétől letértünk a tiszta mezőre, úgy 2 kilométerre attól a negyedtől, ahol ránk lőttek. Parancsba adtam, hogy álljunk meg, szedjük rendbe magunkat.

Kiderült, hogy van három halottunk és tizenegy sebesültünk. Parancsba adtam, hogy ássák meg a sírokat, amíg ástak, magamhoz hívattam a „miniszterelnök-helyettest" és a „védelmi minisztert", azt mondtam nekik: „Látjátok, gazemberek, mi történik itt miattatok!" Azok csak álltak megszégyenülten, beijedve és olyan fehéren, mint a holtak.[34]

értékű harci diverzáns tapasztalat állt már, ez fontosabb volt minden formalitásnál. Látható, hogy Szerov személyesen válogatta össze ezeket a tábornokokat, mivel a közös szolgálat révén jól ismerte őket.

[33] A „Forgószél" fedőnevű hadművelet 1956. november 4-én, moszkvai idő szerint reggel 6 órakor kezdődött. 17 harckocsizó, gépesített lövész, légi és légi deszantos hadosztály, több mint 60.000 katona és tiszt vett részt benne.

[34] A hadművelet során összesen 2.652 magyar vesztette életét és 19.226 ember sebesült meg. Igaz, e számok tartalmazzák a forradalmi önbíráskodás áldozatait is.

Aztán minden tiszteletadás mellett, díszsortűz kíséretében eltemettük a holtakat. Én beszédet is mondtam, amelyben beszéltem Nagy Imre gazságairól, arról az emberről, aki miatt az elvtársaink elestek. A sebesülteket bekötöztük, este pedig, minden óvintézkedést megtéve, ismét elindultunk a városba, de már másik útvonalon.

Minden rendben ment, de amikor közeledtünk egy autósztráda alatti alagúthoz, egy kisfiú rámutatott az alagútra, karját lengetve azt mondta: „Bum, bum!" Kiküldtem valakit, hogy nézze meg, mi a helyzet.

Kiderült, hogy az alagút túloldalán ágyú állt és várta, hogy rálőhessen a szovjet csapatokra. Parancsba adtam a harckocsizónak, hogy az alagút mentén és ne az út mentén adjon le pár lövést, hogy ráijesszünk a magyar tüzérekre, így is lett, szétfutottak.

Parancsba adtam, hogy vegyék el az ágyútól a lövedékeket, aztán mentünk tovább, de a városba csak nem sikerült bejutnunk, mert akárhol is próbálkoztunk, mindenütt felfegyverzett magyarok voltak. A lövészezredünk közelében, egy erdőben éjszakáztak, reggelre pedig bejöttek a városba.

A városban teljes a káosz. Elkezdték fosztogatni az üzleteket. A Corvin környékét a felkelők erődjévé alakították át, és védekeznek. Nagy Imre reggel 5-kor, mihelyt megtudta, hogy a szovjet csapatok a városba tartanak, a „kormánytagokkal" együtt bemenekült a jugoszláv nagykövetségre.[35]

A szovjet nagykövetség a helyén volt, hősiesen teljesítette a szolgálatot Andropov nagykövet vezetésével. Derék emberek!

Körbevetettem a munkatársainkkal a nagykövetséget, aminek Andropov megörült. Aztán bementünk a követségre és sokáig beszélgettünk.

Azután a szemközti házban hirtelen felkelepelt egy géppuska. Mi szétugrottunk, én még el tudtam kiáltani magam, hogy „Feküdj!", hogy le tudjanak bukni az ablakpárkányok alá. Egy golyó berepült a szobába és becsapódott a szélbe. Amikor a lövöldözés elcsendesedett, géppisztolyosokat küldtem át a házba, ahonnan lőttek, de nem találtak semmit.

Lényegében olyan élet kezdődött, mint egy ostromlott városban. Éjszaka is erőteljes lövöldözés folyt. Kiszaladtam és láttam, hogy az utcán áll egy vöröskeresztes személykocsi, körülötte katonák. A kocsiban, a volán mögött holtan a sofőr, a hátsó ülésen egy ápolónő. A kocsi oldalán vörös kereszt.

Megkérdeztem az egyik katonát: „Mi történt?" Azt jelentette, hogy a kocsi teljes gázzal el akart hajtani az őrök mellett, a többszöri felszólítás ellenére. Ekkor leadtak egy sorozatot a kocsira, amely ekkor megállt.

Kérdezgetni kezdték az ápolónőt: „Hová mentek?" Mire azt felelte: „Nem tudom". Amikor parancsba adtam, hogy kutassák át a kocsit, a csomagtartóban találtak néhány puskát. Az ápolónő komoran azt válaszolgatja, hogy ő nem tud semmit.

Korábbról voltak már olyan információim, hogy a felkelők úgy kapnak fegyvert és lőszert a társaiktól, hogy ehhez a Vöröskereszt autóit használják. Úgyhogy most éppen egy ilyen kocsit kaptunk el.

[35] Már november 4-én reggel, nem várva be, amíg a szovjet csapatok Budapestre érnek, Nagy Imre és egy sor követője a családjukkal együtt (összesen 53 ember) bevették magukat a jugoszláv nagykövetségre, amely menedéket biztosított számukra. Az elfogásukra kiküldött KGB-s operatív egység, élén a 3. igazgatóság helyettes vezetőjével, P. Zirjanov tábornokkal, elkésett.

Magyarország minden fontosabb városába kiküldtem a mi embereinkből és magyar munkatársakból álló operatív csoportokat, hogy tájékozódjanak a helyzetről, állítsák helyre a törvényes hatalmat, különösen az Ausztriával határos megyékben.

Kiderült, hogy nem mindenütt sikerült azonnal helyreállítani a rendet. E napokban Ausztriából beáramlottak a mindenféle, nagykapitalistákból álló „kiválóságok", emigránsok, egyházi emberek, akik egy sor nagyvárosban már meg tudták szervezni a saját „hatalmukat".[36]

A papság vonalán kiválóan tényked ett a katolikus püspök, Mindszenty, amikor látta, hogy bűnös a nép előtt, bemenekült a budapesti amerikai nagykövetségre, most ott lapul.[37]

A megyék (területek) nagy részében elkezdték gyorsan helyreállítani a hatalmat. Miskolcon a volt megyei párttitkár az ellenforradalmárok élére állt, megagitálta a légvédelmi ezredet, hogy álljanak át az ő oldalára, felállította a lövegeket a város körül, senkit nem enged be.

Parancsba adtam az operatív csoport vezetőjének, hogy küldjön hozzá parlamentereket, figyelmeztessék, ha lőni fog a Szovjet Hadsereg egységeire, amelyek egy nap múlva megérkeznek a városba, akkor azzal vérontást fog előidézni, amelyért egyedül ő fogja viselni a felelősséget.

Azt válaszolta, hogy ebben a kérdésben nem tud egyedül dönteni, meg kell tanácskoznia a forradalmi bizottság többi tagjával. Úgy látszik, berezelt a gazember, bele akar rángatni másokat is ebbe a kalandorságba.

Másnap parancsba adtam, hogy az operatív csoport, egy zászlóalj fedezése mellett, vonuljon be a városba. Amikor a mieink közeledtek, leadtak rájuk néhány ágyúlövést, de a mieink nem válaszoltak erre a provokációra, bevonultak a városba.

A forradalmi kormány elnöke, Münnich elvtárs és a párttitkár, Kádár elvtárs is megérkezett, elvtársaikkal együtt Szolnokon tartózkodtak Konyev stábja közelében. Felhívtam Konyevetés mondtam neki, hogy odarepülök hozzájuk.[38]

Reggel vártak a reptéren, majd elvittek a vezérkarhoz. A vezérkar körül több tucat tank, autó, valóságos bábeli zűrzavar. Amikor beszéltem Ivan Sztyepanoviccsal, mondtam neki: „Hívd ide a vezetőket! Velük is akarok beszélni!"

Amikor mindannyian összegyűltek, informáltam őket, hogy Nagy és bandája bent kuksol a jugoszláv nagykövetségen, a megyékben lassan helyreáll a rend, a Corvin környékén a felkelők még ellenállnak, ezért a mieink lőni kénytelenek őket, renget ház megrongálódott a tüzérségi lövedékektől és a tűzesetek következtében.

[36] 1956. november 1-je után Magyarország legtöbb városában a hatalom a forradalmi bizottságok és a Nemzetőrség kezébe került.

[37] A magyar katolikus egyház vezetője, Mindszenty József bíboros a kommunisták egyik legaktívabb ellensége volt. 1948-ban koholt kémkedési vád alapján életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Nagy Imre kormánya 1956. október 30-án szabadon engedi és rehabilitálja, ő ekkor diadalmasan visszatér Budapestre, ahol aktívan bekapcsolódik a társadalmi-politikai életbe. November 3-án rádióbeszédet mondott, amelyben felszólította a népet a vérontás befejezésére, fellépett Magyarország semlegessége mellett. November 4-én az újabb represszióktól tartva bemenekült a budapesti amerikai nagykövetségre.

[38] Kádár Jánost a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány négy tagjával együtt 1956. november 4-én Moszkvából dobták át Szolnokra, ahol a Varsói Szerződés főparancsnokának, Konyev marsallnak főhadiszállása volt. Az új magyar vezető ott olvasta be a rádióba az MFMPK első felhívását a néphez.

Kifejeztem abbéli kívánságomat, hogy Kádár és Münnich elvtársak legyenek ott a városban, tegyenek rendet. Aztán megállapodtunk, hogy Konyev és én már másnap reggel ott leszünk, azután néhány nap múlva jönni fog Kádár és Münnich elvtárs is.

Reggel Ivan Sztyepanovicstól hoztak nekem egy harckocsizó overállt, egy sisakot, egy pár kesztyűt stb. Meg voltam lepődve, mert úgy képzeltem, hogy ezt a 70 kilométert két óra alatt megtesszük, és már bent is leszünk a városban. A marsall azonban mindent katonai módon akart intézni. De én a sisakon kívül nem vettem fel semmit, így mentem ki. Látom ám, hogy Ivan Sztyepanovics viszont teljes öltözékben. Beültünk a tankokba, „minden óvintézkedést betartva" elindultunk.

Egy tank sebessége, főként, ha nehéz tank, nem túl nagy. Miután megtettünk 20 kilométert, megálltam. Odamentem ahhoz a tankhoz, amelyikben a bosszús Ivan Sztyepanovics ült, mondtam neki: „Üljünk át egy kétéltűbe, az megy negyvennel is, vagy engedj el, én megyek tovább egyedül egy GAZ-on!" A marsall semmiképpen sem akarja: „Megyünk együtt Lascsenko stábjához". De én mégiscsak átültem egy kétéltűbe.

Jó két óra múlva megérkeztünk Lascsenko (a hadtestparancsnok) stábjához. Ott a marsall meghallgatta az egységparancsnokok jelentéseit. Én üldögéltem egy kicsit, majd átmentem a szomszéd szobába, hogy meghallgassam a saját parancsnokaimat, akik (a különleges osztály vezetője és az operatív csoport vezetője) szintén ott voltak.

Fél óra múlva hallom a szomszéd szobából Ivan Sztyepanovicsot, rettenetes üvöltözést, zajt, szitkozódást: „Agyonlövöm!" stb. Azt hittem, valami szörnyű dolog történt.

Átmegyek, a szobában bent áll egy vezérőrnagy usankában, amelynek egyik füle le van hajtva. Ivan Sztyepanovics pedig szidja, aztán felém fordulva azt mondja: „Nézz rá, Ivan Alekszandrovics, erre a gazemberre! Még ez hadtestparancsnok!" A vezérőrnagy csak áll, se elő, se holt. Én pedig, hogy enyhítsem a helyzetet, mondtam Ivan Sztyepanovicsnak, hogy dolgom van vele, mire ő kizavarta a tábornokot.

Mondom neki: „Ivan Sztyepanovics, mit hangoskodsz, hiszen ez egy tábornok, te pedig marsall vagy. Nem illik hozzád az ilyesmi". Szóval, lenyugtattam. Bár nem vártam tőle ilyen viselkedést. Valahogy zavarba jött, egész idő alatt arról győzködött, hogy ez egy hanyag tábornok, hogy ilyen időkben nem lehet így viselkedni stb.

Aztán eljöttem tőle, mivel jelentették, hogy megérkezett Szladkevics tábornok, jelentést akar tenni. Kiderült, hogy amikor elmentem Budapestről, reggel ott állt a nagykövetség környékén Szladkevics civilben, odament hozzá egy magyar, aktatáskával a kezében, és megkérdezte tőle, hol a jugoszláv nagykövetség.

Szladkevics rájött, hogy jobb lenne szólni erről a magyarról valamelyik KGB-s munkatársnak, oda is hívta az egyik munkatársunkat, azt felelte a magyarnak, hogy ez az elvtárs itt majd mindjárt megmondja. Odakacsintott a munkatársunknak, hogy legyen alapos. Amikor a magyart behívták a követségre, kiderült, hogy szemesnek áll a világ.

Megtudták, hogy ez a magyar nem más, mint a rendőrfőkapitány, Kopácsi, aki Nagy Imre utasítására fegyvert osztogatott a felkelőknek. Kopácsi aktatáskájában aranytárgyak, nagy mennyiségű készpénz meg hamis iratok voltak. Azonnal letartóztatták, [ol-

vashatatlan] Szladkevics megtudakolta, hol vagyok, idehozta hozzám. Megköszöntem kiváló munkáját, majd kihallgattam Kopácsit.[39]

A kihallgatást követően bementem Ivan Sztyepanovics [Konyevhez], azt mondtam neki: „Na, menjünk be Budapestre, a legfőbb dolgok mégiscsak ott történnek, nem itt, 20 kilométerre a várostól!" Húzni-halogatni kezdte, hogy majd később elindulunk stb.

Ekkor visszamentem a szomszéd szobába, hogy megírjam a napi jelentést a KB-nak a helyzet állásáról, többek között Kopácsiról is.[40]

Már éppen a jelentés végén jártam, amikor váratlanul kopogtatták az ajtómon. Mivel elég gyakran megesett, hogy tévedésből bekopogtak hozzám, amikor írtam, nem nyitottam ajtót, arra gondolva, hogy ezúttal is tévedésből kopognak. Aztán türelmetlen, hangos kopogás hallatszott újra. Megkérdeztem, ki az.

Ivan Sztyepanovics hangját hallom. Odamentem, ajtót nyitottam. Ő pedig izgatottan máris azt kérdezi: „Mi van, a KB-nak írsz?" Én nyugodtan, anélkül, hogy bármit is sejtenék, azt felelem: „Igen, a KB-nak". „Ellenem?" Csak ekkor értettem meg, miért volt az a türelmetlen kopogtatás a részéről.

Nyugodtan mondtam neki, hogy „Soha életemben nem intrikáltam, neked sem tanácsolom". Ekkor megkérdezte: „Mit írsz?" Ekkor már elevenemre tapintott ezzel a kérdéssel, mert úgy látszik, nem hitt nekem. Nyugodtan, de határozottan azt mondtam neki: „Mihelyt befejezem, bemegyek hozzád, megmutatom, mit írtam. Most pedig menj és igyál egy pohár vizet!" Erre elment.

Mint ahogyan az a gyanakvó emberekkel elő szokott fordulni, először gyanakszanak, aztán szenvedni kezdenek. Azt beszélik, a háborúban is mindenkiben kémet gyanított.

Amikor befejeztem és aláírtam a KB-nak szóló jelentést, bementem Konyevhez, odaadtam neki a papírt és azt mondtam: „Olvasd el, vagy én magam felolvasom neked!" Keresni kezdte a szemüvegét, de aztán azt mondta: „Olvasd fel te!" Miközben olvastam, egyre csak helyeselte: „Így igaz, helyes" stb.

Amikor befejeztem, azt mondja: „Add ide, én is aláírom alattad!" Az ujjammal ráböktem az aláírásom fölötti helyre, azt mondtam: „Ott írd alá!" Örömmel aláírta. Ránéztem és megkérdeztem tőle: „Van kérdés?" Megragadta a kezemet, szorongatni kezdte, miközben azt mondogatta: „Derék ember vagy, Ivan Alekszandrovics!".

Szóval, húzta-halogatta az indulást, úgyhogy nem indultunk el este Budapestre. Arra gondoltam, hogy másnap elindulok egyedül. De reggelre ő is összeszedelődzködött és együtt indultunk el.

Út közben már láttam, hogy nem a városba tartunk, hanem elkerüljük, néhány perc múlva megérkeztünk a hadseregcsoport stábjához (az egykori Szuvorov katonai iskolához), szóval becsaptak.

Elüldögéltem náluk egy kicsit, ettem valamit, aztán fogtam egy kocsit, elindultam egyedül Budapestre. Előttem egy kísérő GAZ ment, katonákkal.

[39] Budapest egykori rendőrségi főparancsnokságának vezetőjét, aztán pedig a Forradalmi Karhatalmi Bizottság tagját, Kopácsi Sándort a későbbiekben halálra ítélik, de amnesztiát kap.

[40] Minden valószínűség szerint azokról a naponta írott jelentésekről van szó, amelyeket Szerov egész magyarországi tartózkodása idején a KB-nak küldözgetett.

Megérkeztem egy Dunán átvezető hídhoz, ahol torlódás támadt. Állt ott néhány kocsink, senki sem akart behajtani az alagútba, mivel az alagút túloldaláról állítólag lőnek.

Elküldtem a GAZ-t és a katonákat az alagút túloldalára, parancsba adtam nekik, hogy nézzenek szét és jelentsenek. Amikor visszaértek, jelentették, hogy nincs ott semmi, de rengeteg töltényhüvely hever szanaszét.

Mentünk tovább. Átmentünk az alagúton, kiértünk egy Duna-hídra. Amikor a hídról lefordultunk, a rakparton elindultunk az elnöki palota felé, a tér túloldaláról a felkelők géppuskatüzet nyitottak ránk.

Kiugrottam a kocsiból, a GAZ kereke mögé bújtam. Amikor a lövöldözés elcsendesedett, ráparancsoltam a sofőrre, hogy üljön a helyemre, én magam a volán mögé ugrottam, teljes gázzal áthajtottam a téren, [olvashatatlan]. Hallottam néhány lövést, de szerencsére egyik sem talált el bennünket.

Az elnöki palota környékén a mi páncélozott járműveink álltak. Parancsba adtam, hogy fésüljék át a teret.

NOVEMBER 7-E UTÁN

A novemberi ünnepeket itt, Budapesten ültük meg. Az ünneplés abban merült ki, hogy kollektívan meghallgattuk a Vörös téri parádét és felvonulást, aztán elmentem a helyőrségi parancsnokságra, ahol, amint jelentették, sok feltartóztatott ember gyűlt össze, „utasok", vagyis [fehér] emigránsok, akiknek Nagy hatalma alatt volt már idejük beáramlani Magyarországra, de akiknek a csapataink megérkezése előtt már nem maradt idejük arra, hogy visszalógjanak.[41]

Amikor elkértem a helyőrségparancsnoktól azoknak a külföldieknek (nem magyaroknak) listáját, akik kiutazási engedélyért folyamodtak, találtam a listában néhány ismerős ellenforradalmárt, ott volt közöttük az Esterházy név is, mint NSZK-ból jött újságíróé.

Magam hoz hívattam néhány embert, kikérdeztem őket. Feszengnek, mosolyognak, csak az egyikük vált nagyon beszédessé, azt mondta: „Tudja, én azt nem tudom, hogy maga kicsoda, de látszik, hogy megértett bennünket". Elmosolyodott. „Az enyéimek, mind sorban, mint a sakálok, rávetették magukat a koncra, mert azt gondolták, hogy ebben a zavaros időben egykori embereim meg tudtak erősödni. Én magam is földbirtokos vagyok. Volt időm elmenni a birtokomra, igaz, már fel van osztva, nehéz lenne helyreállítanom. Most már úgy gondolom, hogy nem is kezdeném el visszavenni." (Na, gondolom magamban, ez most hazudik!) „Ezért engedjen vissza engem Belgiumba!"

Nem válaszoltam a kérésére, csak azt mondtam: „Van itt a névsorban egy családnév, az Esterházy. Ő kicsoda?" Rám nézett és azt felelte: „Orosz úr, látom, hogy maga sokkal többet tud róla, mint én. Engedjen el, kérem!"

Megkérdeztem tőle, hogy Esterházyn kívül ki van még itt a nagyobb kutyák közül. Ő becsületszóra azt mondta, hogy nem tudja, mivel sok év eltelt már azóta, hogy ezek a

[41] Ugyanezen a napon, 1956. november 7-én Kádár János kormánya letette az esküt a nép előtt, legitimnek nyilvánította magát.

falkabéliek nem találkoztak egymással, de neki úgy tűnik, ha jöttek valakik, azok Esterházyval együtt. Valószínűleg igaza van, úgyhogy hívattam Esterházyt.

Amikor zavartan bejött ez a kapitalista, ránézésre olyan 40 év körüli, de lehet, hogy kevesebb, elkértem az iratait. Az útlevelében ott áll a neve, meg hogy újságíró az NSZK-ból.

Megkérdeztem tőle: „Mi célból érkezett?" Azt feleli: „Az egészségügyi vonat személyzetével érkeztem, hogy segítséget nyújtsak a harcokban megsebesülteknek". „Ki küldte?", mire azt mondja: „A Vöröskereszt". „Ki kérte a segítséget?" „Nem tudom." „Hány ember érkezett?" „Több mint 40." „Hol állt össze a szerelvény?" „Az NSZK-ban." „Maga orvos?" „Nem." „Akkor hogyan vezetheti az egészségügyi szolgálatot?" Válasz nincs.

Jelentőségteljesen ránéztem, és azt mondtam: „Megértett engem?" A válasz: „Meg". Akkor azt mondtam: „Holnap 9.00 órára az »egészségügyivonat« teljes személyzete, élén Esterházyval felsorakozik a vonat mellett, útlevéllel, amelyet bemutatnak a magyar tisztnek. Akinél hamis irat lesz, vagy nem lesz irata, azt lefogják, a többiek felülnek a vonatra, és haladéktalanul eltűnnek Magyarországról, az osztrák határig konvoj kíséretében. „Világos?" „Igen, világos." „Menjen!"

Aztán parancsba adtam a helyőrségparancsnoknak, hogy kísérje figyelemmel, ezzel ez a földbirtokos vissza is ment az NSZK-ba. A földbirtokosok Magyarországról történő kiebrudalásáról kikértem a KB véleményét, Hruscsov azt felelte: „Kiebrudalni őket!"[42]

Néhány nap múlva megérkezett A. I. Mikojan és Arisztov is. Beszámoltam nekik mindenről, ami ott zajlott. Megmutattam a várost, elvittem őket a Corvin környékére is, ahol még folytatódott a lövöldözés. Elvittem őket a jugoszláv nagykövetség mellett is, ahol Nagy Imre és a cinkosai rejtőzködtek. Egyszóval, mindent elmeséltem és megmutattam nekik.

Anasztasz Ivanovics hívatta Konyevet, Kazakovot, Malinyint, beszélt velük, együtt ebédeltünk, kijelöltük a további tervet. Ivan Sztyepanovicsnak volt egy olyan megjegyzése, hogy a Corvin egész környékét le kell bombázni légierővel. De mi lebeszéltük erről, mert világra szóló botrány lesz belőle, inkább kiéheztetjük őket. Maguktól abba fogják hagyni az ellenállást, mivel a föld alatti csatornákon keresztül jó az összeköttetésük a várossal, minden hírt azonnal megtudnak, ha látják, hogy Nagy Imre már nem tényked ik, akkor ők is befejezik az ellenállást. Ebben is maradtunk...

Összességében az új Magyarországon jól indultak el a dolgok. Meg kell jegyezni, hogy Kádár elvtárs maga is magyar (Rákosi zsidó volt), tudta a helyes utat mind a parasztsághoz, mind a munkásokhoz.

Beszédeiben nem ígért sokat, de amit megígért, azt teljesítette. Iránta is, Münnich iránt is lassan tisztelettel kezdtek viseltetni. Münnich – régi forradalmár, több éven át a Szovjetunióban élt, tud oroszul. Minden kérdést nyugodtan, hidegvérűen dönt el, miközben naphosszat szívja vastag szivarjait és kortyolja a borát.[43]

[42] A bírósági eljárásokat követően Magyarországról összesen kb. 20.000 embert lakoltattak ki. Még 200.000 önként ment el. (Россия (СССР) в локальных войнах и вооруженных конфликтах второй половины XX века. Под ред. Золотарева В. А. М.: Кучково поле; Полиграф-ресурсы, 2000. С. 147).

[43] Szerov gyakorlatilag említést sem tesz a feljegyzéseiben arról az operatív munkáról, amelyet a vezetésével Magyarországon végeztek. Így például, az 1956. november 23-i állapotnak megfelelően letartóztattak 1473 embert, 5820-at feltartóztattak és ellenőrzésnek vetettek alá őket. Elkoboztak 1.250 géppuskát, 181.766 darab puskát, 64.063 darab gránátot. (Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. М.: Объединенная редакция МВД РФ, 2009. С. 210).

Operatív munkatársaimmal együtt szakadatlanul figyelemmel kísértük Nagyot és a minisztereit. A jugoszláv nagykövetséggel szemben felállítottunk pár páncélozott járművet, mintegy védelemképpen.

Hamarosan megérkezett a jugoszláv külügyminisztérium helyettes államtitkára, Vidić*, akit még Moszkvából ismertünk. Nekem Münnich szólt erről, Vidić kérte, hogy Münnich miniszterelnök fogadja. Mi Münnich elvtárssal megállapodtunk, hogy ragaszkodjon Nagy és elvbarátai átadásához a magyar állambiztonsági szervek részére.

De, amikor Münnich és Vidić beszéltek egymással, Münnich nem ragaszkodott különösképpen a kiadatáshoz,mi elhatároztuk, hogy mivel két nap múlva a követségről „hazaküldik" a kormányt, Münnich fel fog ajánlani nekik egy autóbuszt az elszállításukra.

Amikor minderről beszámolt nekem, a végén még hozzátette: „Aztán, hogy önök hová viszik őket a busszal, az már az önök dolga, csak ne legyenek itt a városban!"

Az elszállítás napjára instruáltam a munkatársaimat, a sofőrt (Prudnyikov ezredest*, a Szovjetunió Hősét) beöltöztettem magyarnak, én magam beültem egy páncélozott járműbe és kiálltam vele, mintegy leváltani a posztoló páncélozott járművet. Tíz perc múlva megérkezett az autóbusz, a magyar állambiztonsági szolgálat munkatársa bement a követségre, jelenteni, hogy a busz megérkezett a kormány hazaszállítására.

Én feszülten figyeltem az egész folyamatot a páncélozott járműből. Meg is jelentek az első „miniszterek", bőröndökkel, beszálltak a buszba, jöttek még mások is utánuk, meg egy nő is. Ez nem volt más, mint Losanci szeretője – ezé az agyafúrt fickóé, újságíróé és íróé, ami a legfontosabb: a felkelés egyik vezetőjéé és felbujtójáé.

Utolsóként Nagy Imre jött ki. Amikor odament a buszhoz, amelyben már bent ült mindenki, ő egyik lábát feltette a lépcsőre, úgy állt ott, mintha csak az idegeimet akarta volna próbára tenni.

Amint később Prudnyikov elmesélte, Nagy Imre magyarul kérdezett valamit Prudnyikovtól, aki felé nézett, de nem válaszolt semmit. Ekkor Nagy az „utasokhoz" fordulva azt mondta: „Ez nem magyar és nem sofőr!" A gazember, a gyanakvása ezúttal beigazolódott.

Szerencsére a magyar munkatárs, aki Nagy mögött állt, nem vesztette el a fejét, Nagy könyöke alá nyúlt és azt mondta: „Gyorsabban, nincs időnk!" Ekkor Prudnyikov is felfogta a helyzetet, azonnal becsukta a busz ajtaját és elindult.

Amikor a szovjet helyőrségi parancsnokság felé vették az irányt, nem pedig a városközpont felé, az „utasok" nyugtalankodni kezdtek.

A parancsnokság mellett kiszálltam a páncélozott járműből, odamentem a buszhoz, oroszul beszélni kezdtem a helyőrség parancsnokával, az MVD tábornokával. Azután kiadtam neki az utasítást, elindultunk a városon kívülre, csapataink stábjához, ahol a „minisztereket" el kell helyezni.

Két napot töltöttek ott, aztán Kádár és Münnich kérésére, valamint a Romániával történt megállapodás alapján a szomszédos országba (Romániába) irányítottam őket, hogy Magyarországon teljes nyugalom legyen.[44]

Ezt követően megkönnyebbülten felsóhajtottam, jelentettem a főnökségnek, elmeséltem Kádárnak és Münnichnek, mondtam nekik, hogy a következő lépés – a közeli napokban véget vetünk a Corvinnak, maguk pedig dolgozzanak nyugodtan. Ők pedig elmosolyodtak, elkezdték kidolgozni a terveket.

Gyakorlatilag így is sikerült: november 25-re végeztünk a Corvin közzel, amely minden felkelőnél tovább állt ellen, én pedig elkezdtem segíteni a magyaroknak az állambiztonsági szervek helyreállításában.[45]

A budapesti városi pártbizottság titkárát, Biszku Bélát* tették meg (pontosabban, jelölték ki) belügyminiszternek,én öt napon át instruáltam. Egészen alkalmas legénykének bizonyult, mindent gyorsan felfogott.

A városban rend lett, a lakosság ellátását megszervezték, kinyitottak az üzletek, eltörölték a kijárási tilalmat, én pedig, feladataimat befejezettnek tekintve, hazatelefonáltam a KB-ba, Hruscsovnak, miután mindenről jelentést tettem neki, mondtam, hogy lehetségesnek tartom hazatérni. Ő ezzel egyetértett és köszönetet mondott.

1956. december 1-jén hazarepültem.

1957. JANUÁR 1.

Az 1957-es újévet Vera Ivanovnával a Kremlben ünnepeltük, a gyerekek, Vovka és Szvetlana pedig otthon. Minden jó volt. Elnökünk, K. Je Vorosilov köszöntője után koccintgatni kezdtünk, tósztokat mondtunk, többek között ránk és Rugyenkóra is…

Éjjel két óra körül odahívott magához Hruscsov, azt mondta: „Lehetséges, hogy innen, a Kremlből, az újévi ünnepség után elugorjunk Budapestre?" Azt válaszoltam: „Lehetséges". „No, akkor szervezze meg!"

Azonnal odamentem a telefonhoz, megrendeltem a Légierőtől egy repülőgépet, az indulás időpontjául reggel 8.00 órát jelöltem meg. Hruscsov beleegyezett. Mondtam

[44] A művelet, amelynek során Nagy Imrét és környezetét (53 embert) kivitték a jugoszláv nagykövetségről, a jugoszláv és a román felekkel is egyeztetve, 1956. november 22-én zajlott le. A kezdeményezője éppen Szerov volt, aki a november 17-i telefonbeszélgetés során meggyőzte egy ilyen megoldás szükségességéről Malenkovot, Szuszlovot és Arisztovot. November 23-án Nagy Imrét és társait erőszakkal kivitték Romániába. Másfél év múlva visszavitték őket Magyarországra, ahol bíróság elé állították őket.
A feljegyzésekben megemlített Mihail Prudnyikov ezredes a háború idején az „Elfoghatatlanok" diverzáns partizánegység parancsnoka volt, amiért 1943-ban a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki. Aztán hosszú éveken át a külső hírszerzés diverzáns osztályán dolgozott.

[45] Már 1956. november 8-án a Magyar Népköztársaság új közbiztonsági minisztere, Münnich Ferenc aláírta azt a rendeletet, amely szerint a rendőrség minden szervezeténél létre kell hozni politikai osztályokat, amelyek lényegében ugyanazt a szerepet töltötték be, mint a korábbi állambiztonsági szervek. Ivan Szerov is ragaszkodott ehhez, megjegyezvén, hogy a magyar állambiztonsági munkatársak „pozitív munkát végeznek az ellenforradalmi lázadók felfedése ügyében", ezt addig kell végezniük, amíg azok a személyek, akik „veszélyt jelentenek a jelenlegi kormányra", nem lesznek izolálva. (*Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР* М.: Объединенная редакция МВД РФ, 2009. С. 56.).

Vera Ivanovnának, hogy reggel elrepülök, de azt nem, hogy hová. Erre csak összeráncolta a homlokát, de ő sem kérdezte meg.

Inkognitóban érkeztünk meg Budapestre. Igaz, felhívtam a nagykövetet, Andropovot, aki fogadott bennünket. Ugyanabban a villában szálltunk meg.

Miután ettünk, fogtunk egy kocsit, elindultunk megnézni a várost. Elmeséltem, hol mi történt. Aztán elmentünk a katonákhoz (Kazakov tábornok helyőrség-parancsnokságára). Ott Hruscsov beszédet mondott a tiszteknek, ettünk valamit, majd visszamentünk a szállásunkra.

Este meghívtuk magunkhoz vacsorára Dobi Istvánt (az elnököt), aki az események idején szerényen viselkedett, sehol nem tűnt fel, igaz, a jellemét sem mutatta meg. Aztán Münnichet és Kádárt is.

Amikor összegyűltünk az újévi ünnepi asztalnál, tósztokat kezdtünk mondani. Minden jól ment, de amikor Hruscsov rólam kezdett beszélni, meg arról, hogy milyen hasznos munkát végeztem Magyarországon, akkor a tószt végén Kádár szót kért és azt mondta:

„Teljes mértékig alátámasztom ezt a Szerov elvtárs egészségére mondott tósztot, a magam részéről szeretném hozzátenni, hogy milyen derék és bátor ez az ember, de azt kérem, hogy Szerov elvtárs adjon utasítást arra, hogy kiengedjék a börtönből az egykori miskolci megyei párttitkárt, aki fellépett ellenünk, ellenállásra beszélte rá a légvédelmi ezredet. Én jól ismerem ezt az embert. Ő már csak ilyen: akinek oldalán az erő, ő oda áll. Most mi vagyunk hatalmon, támogatni fog bennünket".

Mint látható, elég furcsa beszéd volt, de amikor Hruscsov végighallgatta, azt mondta nekem: „Ha kéri, adja oda neki, aztán amit főzött, egye is meg ő maga!" Megkérdeztem Kádár elvtárstól, ismeri-e ennek az embernek az egész „ténykedését", mire ő azt felelte, hogy ismeri, hogy át fogja nevelni. Jól van, kiadtam az utasítást, hogy engedjék szabadon, mert meg voltam róla győződve, hogy maga Kádár is le fogja csukni, mivel mégiscsak egy kártékony emberről van szó.

Összességében a találkozó jól sikerült, másnap visszarepültünk Moszkvába.

Néhány nap múlva megkaptam a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége határozatának kivonatát, mely szerint kitüntettek a Kutuzov-rend I. fokozatával, a SZU kormányától kapott speciális feladat végrehajtásáért.[46]

Még ugyanazon a napon olyan elvtársaim, akik bejáratosak a főnökséghez, a következőt mesélték: a KB Elnöksége azt a javaslatot tette Zsukov elvtársnak, a védelmi miniszternek, hogy Konyevet és Szerovot terjessze fel Lenin-rendre. Zsukov erre azt mondta, hogy Szerovnak már van Lenin-rendje, Konyevnek pedig csak három.

Ezért, úgy látszik, nem szálltak vitába vele, elfogadták az ő javaslatát. Nekem, persze, mindegy, köszönet érte, de hát az érdemrendeket mégiscsak az elvégzett munkáért adják, nem azért, hogy számolgassuk őket. De hát, Isten neki, ahogy a nép körében mondják. Minden munkatársamat, aki ott volt velem és aktívan részt vett [a munkában], én is felterjesztettem kitüntetésre, mindet ki is tüntették. Ez is jó!

[46] A SZU Legfelsőbb Tanácsának határozata 1956. december 18-án született.

A BÍBOROS ELRABLÁSA
(A SZEROVVAL KÉSZÍTETT, DE PUBLIKÁLATLANUL MARADT INTERJÚBÓL)

Kérdés: Váratlanul érték-e a szovjet vezetést a magyarországi események?

Válasz: Az események nagyságrendje váratlan volt, habár a KGB Rákosi leváltása után, 1956 nyarán többször is jelentést tett a politikai helyzet kiéleződéséről. De sem Andropov, a nagykövet, sem a KGB nem adott politikai értékelést a történésekről, a direkt emiatt oda érkező Mikojan és Szuszlov el sem tudták képzelni, hogy a hatalomért folyó harcban Nagy Imre és Kádár Gerő ellen fel fogja használni a diákokat és az egykori hortistákat.

Mikojan és Szuszlov úgy vélte, hogy Rákosi távozásával meg fog oldódni minden probléma. Egyáltalán, ingerültséget váltott ki belőlük Rákosi független moszkvai magatartása.

Rákosival sem Mikojan, sem Hruscsov, különösen Bulganyin nem tudtak megállapodni. Annál is inkább, mert őt nyíltan támogatta Molotov.

Kérdés: A magyarországi események időben egybeestek a lengyelországi eseményekkel, Gomułka hatalomra kerülésével. Mi volt erre a mi politikai vezetőségünk reakciója?

Válasz: Ostoba reakció volt – visszahívni a KGB tanácsosait Magyarországról és Lengyelországból. A helyzetben való eligazodással ugyancsak Mikojant bízták meg.[47]

Azután két nap múlva megkezdődött a fegyveres rendbontás. Akkor az ország vezetése úgy döntött, hogy bevonultatja a csapatainkat. Nekem pedig parancsba adták, hogy azonnal repüljek Budapestre. Velem jött még: Belcsenko, Korotkov, Krohinés egy csapattiszt a felderítő és a diverzáns osztályról: Vertyiporoh*, Alekszahin. Ez utóbbit kinevezték a budapesti helyőrségparancsnok helyettesévé. Az utolsó szakaszban bekapcsolódott a magyar ügyekbe Brezsnyev is.

Nagy Imre és követői bemenekültek a jugoszláv nagykövetségre. Sok segítséget kaptunk a jugoszlávoktól, akiknek megvolt a maguk számítása az új magyar vezetéssel kapcsolatban. Kiadták nekünk Nagy Imrét. Azután azonban, amikor Kádár és Münnich idején a jugoszláv befolyás nullára csökkent, a jugoszlávok élesen felléptek velünk szemben, pedig a lázadás likvidálásának minden cselekményét egyeztettük velük.

Nagy Imre és azon cinkosai kihozatalában, akik a követségen kuksoltak, részt vett Korotkov, Vertyiporoh, Alekszahin. Nagyékat elvitték a helyőrségi parancsnokságunkra. Aztán Kádár és Münnich kérésére, a megállapodásnak megfelelően, Nagy Imrét elirányítottuk Romániába, ahogyan ők tartották, Magyarország teljes nyugalma érdekében.

Nagy további sorsáról a magyar vezetők döntöttek, habár megtanácskozták Moszkvával. Nagy Imre kivégzése teljes egészében az új magyar vezetés lelkiismeretét terheli. Azt hiszem, Kádár el akarta söpörni a Naggyal folytatott együttműködése nyomait, abból az időből, amikor együtt akarták megdönteni Gerőt, Rákosi emberét.[48]

[47] Éppen A. Mikojan vett részt az SZKP KB Elnöksége képviseletében az MDP KB 1956. július 18-i Plénumán, amelyen leváltották Rákosi Mátyást, megválasztották helyette Gerő Ernőt. Egészen 1956. november elejéig Mikojan kitartott a helyzet békés megoldásának lehetőségénél, mivel bízott Nagy Imrében.

[48] Nagy Imrét hazaárulás vádjával akasztották fel 1958. június 16-án, vagyis majdnem másfél évvel később

Kérdés: Hogyan volt Mindszentyvel?

Válasz: Volt egy megállapodásunk az amerikaiakkal, hogy Magyarország – a mi befolyási övezetünk, ők ebben nem fognak minket akadályozni. Ezért aztán a Hruscsovval történt megállapodásom értelmében beszüntettem a Korotkov és Vertyiporoh által előkészített műveletet, amelyikben Mindszentyt kihoztuk volna az amerikai követségről. Egyébként az amerikai követség Washingtonnal folytatott rejtjeles levelezését kontrolláltuk.[49]

Kérdés: Milyenrészt vállalt Brezsnyev a magyarországi eseményekben?

Válasz: Brezsnyev csak később kapcsolódott bele. Azzal bízták meg, hogy felügyelje a Kárpátaljai Katonai Körzet egységeinek átdobását Magyarországra, valamint a Magyarországon elfogott külföldi és magyar állampolgárok Ukrajnába történő internálását.

Ha nem csal az emlékezetem, mindössze egy napot töltött Budapesten. Az ország vezetése attól tartott, hogy a magyarországi fegyveres fellépés következményei a mi országunkban – Nyugat-Ukrajnában és a Baltikumban – is zavargásokat fog kiváltani, féltek tőle, hogy kiújul a nacionalista banditizmus. Ezzel Arisztov foglalkozott.

a felkelés után. Az ítélet végrehajtását néhányszor elhalasztották (ehhez Moszkva ragaszkodott), de Kádár János végül mégiscsak meggyőzte Hruscsovot az ítélet végrehajtásának szükségességéről. A mai történészek egyetértenek Szerov értékelésével: az új magyar vezetőnek feltétlenül meg kellett szabadulnia Nagy Imrétől. Mindennek eredményeként Kádár János rekordideig, 32 évig vezeti majd a népköztársaságot.

[49] Vlagyimir Vertyiporoh a KGB 1. főigazgatósága 13. diverzáns osztályának vezetője volt, Alekszandr Korotkov pedig a külső hírszerzési osztály helyettes vezetője volt. Mindszenty József bíborosnak 15 évet kell eltöltenie az amerikai nagykövetségen. Csak 1971-ben, a római pápával folytatott hosszas tárgyalásokat követően kap végre engedélyt rá, hogy elhagyja Magyarországot és Ausztriába költözzön. Egyébként annak az operatív csoportnak összetételéből ítélve, amely Szerovot Magyarországra elkísérte, a KGB prioritást élvező iránya abban a pillanatban a diverzáns akciók szervezése, valamint az illegalitásban lévőkkel való közös munka volt. Az említett A. Korotkov altábornagyon és V. Vertyiporoh ezredesen kívül Budapestre repült a KGB 1. főigazgatósága „SZ" igazgatóságának (az illegális hírszerzésnek) vezetője, Alekszej Krohin vezérőrnagy is.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET

BÚCSÚ A LUBJANKÁTÓL (1957-1958)

Hruscsovval évről évre nehezebb és nehezebb lett együttdolgozni. A „kollektív vezetés" elveiről már szó sem esett. A korábbi személyi kultuszt egy másik személyi kultusz váltotta fel – csak éppen a személy volt most más...

Hruscsov, miután leszámolt harcostársaival, vetélytársaival, Berijával és Malenkovval, gyakorlatilag teljhatalmat kapott a kezébe. Addig viszont, amíg az Elnökségben megmaradtak Sztálin hívei, akik még emlékeztek rá, hogyan táncolt „Mikita" gopakot a Gazdának, Hruscsov nem érezhette magát végérvényesen Elsőnek.

Az Elnökség ülésein Hruscsov és az „öregek" (Molotov, Kaganovics, Bulganyin, Vorosilov) között egyre gyakoribbá váltak a viták, konfliktusok, veszekedések: az „öregek" megpróbálták valamelyest megfékezni Hruscsov csillapíthatatlan voluntarizmusát.

A XX. kongresszuson elmondott „Sztálin-ellenes" beszéd egyik legfontosabb feladata az volt, hogy csapást mérjen a sztálinista káderekre: ezért titkolta el „harcostársai" elől az előadás tartalmát. Tudta, hogy ezeknek az embereknek mandátuma sok száz kivégzési utasításon alapult. Ennek az aknának előbb-utóbb robbannia kellett.

Csakhogy a „veteránok" megelőzték Hruscsovot. 1957. június 18-án a KB Elnökségének ülésén mindannyian – Molotov, Kaganovics, Bulganyin, Vorosilov, Malenkov – egész halom felgyülemlett sérelmet és kifogást hoztak fel Hruscsov ellen. Az Elnökség 11 tagja közül 7-en a menesztése mellett szavazott.

A forgalomban lévő véleménnyel ellentétben, mely szerint a „pártellenesek", ahogyan később majd nevezni fogják őket, egyáltalán nem a sztálinizmus restaurációját tűzték ki maguk elé célként; éppen ellenkezőleg, a személyi kultusz újjászületése és az egyszemélyi vezetés ellen léptek fel. Ahogyan a KB titkára, Dmitrij Sepilov fogalmazta meg szemléletesen: „Hruscsov felvette »Sztálin halinacsizmáját«, és elkezdett taposni benne".

Nem volt semmilyen előre kidolgozott tervük. A Hruscsov elleni fellépésük sokkal inkább emocionális, semmint racionális jelleget öltött: betelt a pohár, ahogy mondani szokás.

Ami a legfontosabb, hogy az „összeesküvők" nem vonták ellenőrzésük alá a fegyveres testületeket. Ezért nem próbálták meg még csak semlegesíteni sem Hruscsovot: Szerov is, Zsukov is, az MVD főnöke, Durov is azonnal kinyilvánították, hogy támogatják az első titkárt. (Szerov ráadásul még szó szerint támadásba is lendült az Elnökség ellen a KB tagjaiból álló csoport élén.) Mivel Hruscsov szabadlábon maradt, lehetősége nyílt összeszedni az erőket, válaszcsapást mérni az ellenfeleire; a hatalmat kizárólag szuronyok segítségével tudta megtartani.

Már június 22-én sor került Moszkvában az SZKP KB rendkívüli plénumára, amelyre katonai gépekkel szállították oda az ország egész területéről az egyszerű KB-tagokat – a Hruscsovhoz hű, regionális új elitet. Szállításukkal és fogadásukkal a csekisták foglalkoztak.

A palotaforradalom megbukott. Hruscsov ellenfeleit nyilvánosan „pártellenes csoportosulásnak" bélyegezték, megfosztották őket minden posztjuktól, megalázóan alacsony beosztásban a népgazdaság különféle területeire helyezték el őket. Még ők maguk, elítélve önmagukat, maguk ellen szavaztak.

Innentől kezdve Hruscsov hatalma abszolútnak mondható. Nem maradt a közelében egyetlen olyan ember sem, aki legalább megpróbálhatott volna ellentmondani neki; éppen ellenkezőleg, a talpnyalók kórusa már előre minden ötletét zseniálisnak nyilvánította.

Szerov a naplóiban és feljegyzéseiben elég részletesen leírja az udvarban zajló intrikákat, amelyek akkoriban virágba borultak. A hatalomhoz jutásért folytatott harcban az udvari emberek új generációja nem válogatott sem a módszerekben, sem az eszközökben.

Ezeknek az intrikáknak hamarosan éppen azok fognak áldozataivá válni, akik megvédték Hruscsovot: az 1957-es év végére leváltják posztjáról a védelmi minisztert, Zsukov marsallt, akinek dicsőségére Hruscsov mindig is féltékeny volt, akinek függetlensége mindig is nyomasztotta. Egy év múlva pedig sor fog kerülni Szerovra is.

1958 decemberében kinevezik a Vezérkar Felderítő Főcsoportfőnökségének vezetőjévé, egyúttal a Vezérkar hírszerzési helyettes vezetőjévé. Lubjankai irodáját Hruscsov új favoritja, a negyven éves Alekszandr Selepin, a Komszomol és a KB apparátusának neveltje foglalja el.

Szerov ellen semmilyen formális vagy nemformális kifogást nem hoztak fel. Éppen ellenkezőleg, a KGB-től történt áthelyezését a „GRU vezetésének megerősítésével" magyarázták. Szerovnak teljes egészében meghagyták korábbi fizetését és privilégiumait.

Nem nehéz azonban feltételeznünk, hogy a túlságosan egyenes és könyörtelenSzerov nem illett bele a hatalmi struktúra új, „gerinctelen" hierarchiájába; nem volt meg benne az a hajlékonyság és elvtelenség, amely most a siker legfőbb zálogává vált.

Sztálin a tetteikért becsülte az embereket. Hruscsov – a szavaikért...

A FINN SZAUNA HASZNÁRÓL (1957)

1957 májusának végén Hruscsov azt mondta, hogy június első napjaiban Bulganyinnal Finnországba utazunk. Én erre elmondtam az elképzelésemet, hogy néhány nappal korábban elmegyek, mindenről megállapodok. Hruscsov beleegyezett.

Június 1-jén Helsinkibe repültem. Ott a reptéren a politikai rendőrség alacsony termetű vezetője fogadott. Némiképp meglepődtem, miféle beosztás ez, de aztán rájöttem. A reptérről azonnal a Belügyminisztériumba mentünk.

Útközben kiderítettem, hogy náluk a politikai rendőrség vezetője irányítja az ország összes bel- és külügyi (hírszerzési?) ügyeit, a belügyminiszter pedig csak valamelyik párt által delegált formális személy, aki a minisztérium ügyeihez nem is konyít. Ennek megerősítésére, ott, a minisztériumban, a következő eset történt.

Amikor beszélgetni kezdtünk delegációnk programjáról, megszólalt a telefon. A belügyminiszter telefonált. A rendőrség vezetője nyugodtan válaszolgatott neki, aztán amikor letette a kagylót, azt mondta: „Tábornok úr, a miniszter azt kéri, hogy fogadjuk, szeretne megismerkedni önnel!"

Mondtam neki: „Természetesen, csak akkor menjünk be hozzá!" A rendőrfőnök azt felelte: „Miért mi menjünk be hozzá?" Én mindenesetre ragaszkodtam ehhez, úgyhogy ő telefonon ezt válaszolta: „Mindjárt bemegyünk hozzád".

Ezt követően nyugodtan elmagyarázta: „Nálunk a miniszterek gyakran váltják egymást, mi, káderek pedig, maradunk a helyünkön. Én már 20 éve itt dolgozom, ez alatt hány miniszter cserélődött már le. Nem avatjuk be őket semmilyen titokba, nem jelentünk nekik, mert a végén még kifecsegnék".

Ez nem akármi! Attól félnek, nehogy a miniszterek kifecsegjenek valamit.

Bementünk a miniszterhez. Valóban, egy civil volt, az agrárpárt tagja. Összeismerkedtünk, ennyi. Láthatóan nem is tartott rá igényt, hogy vezesse a Belügyminisztériumot.

Három nap alatt mindenről megállapodtunk, megszemléltük a rezidenciát. Az utolsó napon a politikai rendőrség vezetője meghívott magához vendégségbe, annyira zavarba jött, hogy látszott, nem számított a pozitív válaszomra. Azt mondtam neki: „Örömmel!" Ő azonnal felhívta a feleségét, elindultunk.

Útközben azt mesélte, hogy nemrég vette ezt a lakást, nagy összegért, mindenesetre jó lakás. Amikor megérkeztünk, kiderült, hogy egy emeleti, tényleg átlagos, 40 négyzetméteres lakás, amelyben nem volt semmi különös...

Összességében sok, számunkra szokatlan dologról mesélt. Például arról, hogyan valósul meg a „száraztörvény", annak ellenére, hogy a finnek szeretnek inni. Havi jegyet osztanak ki az alkoholra. Viszont ha ők (mármint a rendőrség) megtudják, hogy valaki visszaél vele, akkor figyelni kezdik, akkor felelősségre vonhatják, egészen azzal bezárólag, hogy kasztrálják a megrögzött alkoholistákat.

Ha egy [finn] megsérti, mondjuk, a közlekedési szabályokat, 3-4 hónapra elítélik, ezt az időt útépítésen kell letöltenie. Ráadásul függetlenül attól, milyen pozíciót tölt be. Előfordult olyan eset, hogy egy miniszter 4 hónapot dolgozott így – betonozta a reptéri felszállópályát.

Amikor visszamentem Moszkvába, minderről beszámoltam Hruscsovnak, aki érdeklődéssel hallgatta ezeket a szabályokat.[1]

Június 6-án mindannyian elindultunk Helsinkibe. Amikor elrendezkedtünk a villában, Bulganyin valahogy különállóan kezdett viselkedni, nem úgy foglalt el egy szobát, mint rendesen – vagyis, hogy Hruscsov mellett –, hanem külön, az emeleten.[2]

Este fogadás volt a finneknél. A miniszterelnök és az elnök, Kekkonen* rendezték. Régimódi rituálék, a pincérek valami különös öltözetben, a miniszterek frakkban, mint ahogyan az elnök is.

Összességében mint valami régi feudális úr ízlésvilága. Igaz, amikor már jócskán ittak, az elnök áthívott bennünket egy kis különterembe, ahol a beszélgetés sokkal nyíltabban folyt. Amíg mi ott ültünk a miniszterekkel, a fogadásról nem ment el senki.

Csak, amikor az elnök a mieinkkel kijött, akkor az egész finn társaság komoly képet vágott, akkor köszöntek el hivatalosan, sőt, azt mondanám, elég szárazon. Mindeközben érződött, hogy ez a rituálé miatt van így, nem szívből jön.

Amikor este visszaértünk a villába, Bulganyin bement a szobájába, Hruscsov pedig kiment a kertbe, sétálgatni kezdtünk vele. Aztán elkiáltotta magát: „Nyikolaj, gyere ki, sétáljunk egyet!" Bulganyin dörmögött valamit, de nem jött ki.

[1] Szerov 1957. június 1-3. között tartózkodott Finnországban Hruscsov és Bulganyin hivatalos látogatásának előkészítése céljából.

[2] 1957-re a SZU és Finnország, a nemrég még egymás ellen harcoló két ország között különösen szorossá váltak a kapcsolatok. Hivatalos szinten mindkét oldalról elismerték a semlegességet. Aktív gazdasági együttműködés kezdődött. Hruscsov és Bulganyin 1957. június 6-13. közötti finnországi látogatása során a felek megállapodtak egy közös acélöntő üzem felépítéséről Raahe városában, valamint egy bányászati központ felépítéséről Kostomukshában. Ezen kívül a SZU 0,5 milliárd rubeles, alacsony kamatozású hitelt is biztosított Finnország számára. Elmondható, hogy a szomszédos országok közül Finnország volt a leglojálisabb Moszkvához, tulajdonképpen a SZU ezért is fizetett neki.

Úgy 15 perc múlva Hruscsov elküldött, hogy hívjam ki sétálni. Bementem hozzá, hívtam, de ő elfordult, miközben vetkőzött, azt mondta: „Nem megyek".

Másnap és az elkövetkező napokban az országot jártuk. Hruscsov néhányszor így tréfálkozott Bulganyinnal: „Miért maradsz le állandóan?" Bulganyin semmit sem válaszolt. Érződött a Bulganyin és Hruscsov közötti rossz viszony.

Amint elhaladtunk egy falu mellett, a finn agrárminiszter azt javasolta, nézzünk be egy farmra. Amikor megnéztük a marhákat meg az épületeket, kimentünk a farmon túlra egy dombra, hogy megnézzük a földeket.

Bulganyin körbenézett és azt mondta: „Milyen jó megfigyelőállás lenne itt". Hruscsov oldalba bökött. Megértettem, hogy ez a mondat senkinek sem fog tetszeni, annál is inkább, mert harcoltunk a finnek ellen, aminek következtében elvesztették Viborgot. Hruscsov taktikusan elkerülte ezt a beszélgetést, majd később azt mondta Bulganyinnak: „Miért mondasz ilyeneket? Azt hinné az ember, micsoda hadvezérre leltünk!" Bulganyin visszatámadott, vita kerekedett közöttük.

Meglepett Bulganyin komor hangulata. Néhányszor megpróbáltam vele beszélgetést kezdeményezni, amint ez korábban is történt, hiszen 1941-ben mindketten a Fegyveres Erők Haditanácsának tagjai voltunk, aztán együtt voltunk Lengyelországban is, mindketten vezérezredesek voltunk stb. De szinte nem volt önmaga.

Amikor úgy egy hét múlva visszatértünk az országjárásról, a nagykövetünk, Lebegyev* fogadást rendezett, amelyen ott voltak a finn vezetők és az összes ország diplomatái. Mindenki alaposan felöntött a garatra, persze a mieink is, mivel a hivatalos részt követően átmentek egy másik helyiségbe.

Úgy éjjel 3 körül fejeződött be, a vendégek szállingózni kezdtek hazafelé. Amikor a bejáratnál Kekkonen elköszönt a mieinktől, meglátott engem, kezet nyújtott, húzni kezdett az autója felé, miközben azt mondta: „Menjünk el, barátocskám, egy finn szaunába!"

Azt követően barátkoztunk össze, hogy megtudta, hogy én északról származom, hogy jól síelek és korcsolyázok stb., hangsúlyozottan kedves volt hozzám. Beszélt egy kicsit oroszul is…

Azt feleltem neki, hogy köszönöm, de nem tehetem, ő viszont csak nem engedte el a kezem. Hirtelen valaki hátulról meglökött, ő maga is a kocsiba ugrott. Az ajtó becsapódott, én pedig megláttam magam mellett Hruscsovot. A lehúzott ablakon át hívta Bulganyint is, de ő csak legyintett, mi pedig elindultunk.

Helsinki utcáin furikázva szibériai dalokat énekeltünk oroszul. Kekkonen járt arrafelé, azt hiszem, még az első világháború idején, tud néhány dallamot és szöveget (a *Bajkál*-t és egyebeket).[3]

Kiderült, hogy tényleg szaunába visz bennünket. Egy nagy tó partján szép villa állt, mellette pedig egy szauna. Bementünk a villába, asztalhoz ültünk, az asztal tele italokkal, mintegy folytatandó az italozást. Fennhangon mondtam, hogy „De hát, elnök úr, mi szaunázni jöttünk!" Szerettem volna elvonni őket az italozástól. Ők egyetértettek,

[3] Szerov itt téved: Urho Kekkonen csak 1917-ben lépett katonai szolgálatba, amikor Finnország már kivált Oroszországból, Szibériában nem járt.

átmentünk a szaunába. Ott pedig már az elnök adjutánsa várt minket. A szauna előterében (egy kb. 25 négyzetméteres szobában) fel volt szolgálva sör, könnyű harapnivaló, voltak ott fogasok is a levetett ruháknak.

Amíg ők vetkőztek és üldögéltek, én gyorsan levetkőztem, bementem a szaunába (a következő helyiségbe). Hosszú, két részre osztott helyiség. Jobbra négy zuhanyzókabin, balra két egymás fölötti sorban padok, iszonyatos hőség. A falon kerek hőmérő, amely +103 fokot mutatott. Elcsodálkoztam, mert azt gondoltam, +103 fokot nem bír ki az ember. De kiderült, ha száraz a levegő, akkor kibír. Valóban, ezt a gyakorlatból megerősíthetem.

Amikor Hruscsov és Kekkonen is bejött a szaunába, elkezdték magukat vízbe mártogatott ágakkal csapkodni, gőz kerekedett, én 2-3 perc múlva kiszaladtam onnan, habár előtte bent ültem már 5-6 perce. Igaz, kényelmes nagyon: az ember rögtön beáll a zuhany alá, így már helyre is áll a lélegzete.

Elfelejtettem mondani, hogy amikor mentünk be a szaunába, elküldtem Litovcsenkót* Bulganyinért. Szauna után találkoztunk Litovcsenkóval, aki halkan azt mondta nekem, hogy Bulganyin elküldött bennünket az anyánkba.[4]

BULGANYIN MARSALL HISZTÉRIÁJA

Sokáig gondolkodtam rajta, de aztán mégis úgy döntöttem, hogy folytatom Bulganyin furcsa finnországi magatartásának leírását.

Miután visszaértünk onnan, a SZU Legfelsőbb Tanácsa ülésszakának két ülése közötti szünetben behívatott magához, egy jelentéktelen ügy kapcsán kötekedni kezdett velem, hogy miért nem írtam meg neki is. Azt feleltem neki, hogy a KGB, az Elnökség határozatának megfelelően, minden információt megír az SZKP KB-nak, a KB pedig szétküldi az elnökségi tagoknak, én így is jártam el.

Bulganyin felfortyant, azt kiabálta: „Hogyhogy, én nem vagyok a KB? Én csak valami kutyafasz vagyok?" Én nyugodtan azt válaszoltam neki, hogy „Bulganyin elvtárs, ezt a döntést ön is elfogadta. Ha lesz más határozat, akkor minden dokumentumot annak fogok szétküldeni, akinek meghatározzák".

Elkezdett személyeskedni velem, hogy én csak Hruscsovot ismerem el, csak neki küldözgetem el az anyagokat. Én mondtam neki, hogy ez hazugság, én elismerem a KB-t, az anyagokat a KB-nak küldöm, mivel Hruscsov az első titkár, az anyagok elsősorban hozzá jutnak el.[5]

[4] Ezt a finn elnökkel közös szaunázást Hruscsovnak hamarosan bűnéül róják fel. Két héttel később, amikor az SZKP KB Plénumán Molotov vádbeszédet mond, Hruscsov más ostobaságai és illetlenkedései mellett felhozza példának ezt a szaunázást is, mint olyat, amely szégyent hoz az országra; Bulganyint ezzel szemben dicsérte amiatt, hogy nem vetkőzött le egy kapitalista előtt. Válaszfelszólalásában Szerov arról győzte meg a küldötteket, hogy semmiféle diszkreditációról nem volt szó: ez egyszerűen csak egy „hagyományos finn szokás", még a kormánytagok is szoktak ülésezni a szaunában: „Ülnek meztelenül a szaunában, és megvitatják a kérdéseket". (*Исторический архив.* 1993. № 4. С. 7–8.).

[5] A Bulganyinnal folytatott e vita visszhangja egyértelműen kiolvasható Szerovnak abból az 1957. június 22-én Hruscsovhoz írott feljegyzéséből, amelyben részletesen beszámol a KGB-nek az „illetékesekkel"

Egyszóval, alaposan összeszólalkoztunk. Ő sértegetni kezdett, amire én ugyanúgy válaszoltam, azután sarkon fordultam és kijöttem tőle. A folyosón utolért Bezruk (a testőre), azt mondta, hogy Nyikolaj Alekszandrovics kéret.

Visszamentem, Bulganyin mondani kezdte, hogy ne haragudjak, de az előző helyzet már nem érződött. Úgy látszik, le akart tapogatni, nem tudna-e a maga oldalára állítani. Én határozottan megfogadtam: csak a KB-t ismerem el. Erről az incidensről pedig nem beszéltem senkinek.[6]

A PÁRTELLENES ÖSSZEESKÜVÉS

A Legfelsőbb Tanács ülésszaka volt. Az ülésszak után, a következő héten keddre volt kijelölve az Elnökség ülése. Általában ilyenkor KGB-vonalon mindig volt 3-4 olyan kérdés, amelyet a KB-nak nyújtottam be áttekintésre, ez alkalommal viszont nem hívtak.

A nap végén bementem a Kremlbe. Vegyenyin* (a hivatalvezető) azt mondja: „Ma valahogy hosszúra nyúlik az ülés". Visszamentem a KGB-be.

20.00 óra tájban felhívtam Csernuhát* (a KB általános osztályának helyettes vezetőjét), megkérdeztem tőle, mi a helyzet ott. Valahogy azt éreztem, hogy vita kerekedett. Megerősítette a sejtésemet, hozzátette, hogy az ülés másnap folytatódni fog.[7]

Kellemetlenül érintett a dolog. Minek veszekedni? Hiszen mennyi munka és nagy feladat vár az országra. Csak nem az elsőségért?

Másnap már készenlétben álltam, korán reggel bementem dolgozni. Az elnökségi ülés 11-kor kezdődött, ugyanolyan viharos volt, mint az előző napi. Felhívtam Sujszkijt (Hruscsov titkárát), aki szomorú hangulatban volt.

folytatott levelezéséről, a hivatal 1954 márciusi felállításától kezdve egészen 1957. június 20-ig. A három év alatt a KGB Első Főigazgatóságának kapitalista országokat érintő ügynökségeitől Hruscsovnak 2508, a Minisztertanácsnak (Malenkovnak, aztán Bulganyinnak) 2316 táviratot küldtek. Egyéb operatív kérdésekkel kapcsolatban az SZKP KB-nak megküldtek 4504 dokumentumot, a Minisztertanácsnak pedig 1750-et. (Лубянка: ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ, 1917–1991. Справочник. М.: Демократия, 2003. С. 687–688.).

[6] Semmi kétség afelől, hogy Nyikolaj Bulganyin kirohanása elsősorban nem Szerovnak szólt, hanem Hruscsovnak. Az „öregek" indulatai erre az időre elérték a csúcspontjukat. Hruscsovtól éppen Bulganyinnak jutott ki a legtöbb jóból, amióta 1955-ben a miniszterelnöki poszton felváltotta Malenkovot. Erre különösen jó alkalmat szolgáltattak a külföldi látogatások, amelyeken formálisan Bulganyin volt az első számú vezető: Szerov részletesen és szemléletesen bemutatja Hruscsov ezzel kapcsolatos féltékenységét.
Éppen Bulganyin marsall lesz a „pártellenes összeesküvés" egyik fő katalizátora – maga az „összeesküvés" közvetlenül a leírt események után következik be. (Finnországból június 13-án tértek vissza, a KB elnökségi ülése pedig, amelyen el akarták meszelni Hruscsovot, június 18-án zajlott.) Az utolsó csepp a pohárban Bulganyin fiának az esküvőjén lejátszódott incidens volt. Amikor az örömapa tósztot mondott, Hruscsov folyton félbeszakította, ugratta, élcelődött rajta. Válaszképpen Bulganyin felfortyant, mindenféle ocsmányságokat vágtak egymás fejéhez. (El lehet képzelni a vendégek – különösen az ifjú pár! – megütközését.)

[7] 1957. június 18-án a KB elnökségi ülésén Hruscsovot a hatalom jogtalan bitorlásával, voluntarizmussal, rendszerszintű hibákkal vádolták. A szavazatok többsége alapján leváltották az SZKP KB első titkári pozíciójáról, ő azonban meg tudta győzni „kollégáit" a kérdés megvitatásának folytatásáról. A lélegzetvételnyi szünet lehetőséget adott Hruscsovnak arra, hogy összeszedje erejét, ellencsapást mérjen. Ezek az események úgy vonultak be a történelembe, mint Molotov, Malenkov, Kaganovics, Sepilov csoportjának „pártellenes összeesküvése".

Délután 3 körül felhívott Vegyenyin, majdhogynem sírt, panaszkodni kezdett Bezrukra (Bulganyin testőrére), amikor Vegyenyin megérkezett az Elnökség bizottságának előszobájába, Bezruk nem engedte be, Bulganyinra hivatkozott, aki állítólag azért állította oda az ajtó elé, hogy senkit ne engedjen be. Mondtam Vegyenyinnek: „Várjon a kapunál, azonnal ott leszek!" Micsoda badarság. Bulganyin készül valamire, mindenhová odaállította a bizalmasait. Nekem objektívnek kell lennem.

Megérkeztem, elindultunk az előszoba felé, Bezruk ott áll a bejáratnál, kérdezem tőle: „Te mit csinálsz itt?" Azt feleli: „Nyikolaj Alekszandrovics állított ide". Kérdezem tőle: „Minek?" „Hogy ne engedjek be ide senkit, aki felesleges". A testőrök mindig egy másik szobában tartózkodnak, ahol a fogasok is vannak.

Éles hangon ráparancsoltam Bezrukra, hogy menjen a helyére, ne avatkozzon bele mások dolgába. A hivatalvezetőnek, Vegyenyinnek meghagytam, hogy ügyeljen a rendre, ne engedjen meg semmilyen önkényeskedést azzal a renddel szemben, amelyet a Kremlben meghatároztam. Bezruk távozás közben, hozzám fordulva, még egyszer megismételte: „Tábornok elvtárs, nekem Nyikolaj Alekszandrovics adta parancsba, hogy itt álljak". Én erre azt feleltem: „Azt hallottad, hogy én mit parancsoltam? Indulás!" Erre elment.[8]

Az előszobában bent ült a KB általános osztályának egyik munkatársa, aki szintén zavarban volt, csak a vállát vonogatta, ő sem tudta, mi folyik odabent. Fél óra múlva visszamentem a munkahelyemre. A második napon szintén úgy délután 5-ig üléseztek. Másnap 11-kor újra folytatás.

Hazamentem megvacsorázni, majd visszamentem a KGB-be. Este 8 körül felhívtam Brezsnyevet és Arisztovot, majd elindultam hozzájuk.

Brezsnyev és Arisztov együtt voltak, rettentően idegesek, nagyjából a következőt kezdték mesélni nekem: „Ványa, tudod, Molotov, Vorosilov, Bulganyin, Malenkov, Szaburov*, Sepilov, Kaganovics, Pervuhin* nekiestek Nyikita Szergejevicsnek, diktatórsággal, a kritika elnyomásával vádolják, egy sor kérdésben nem értenek vele egyet a kultuszt, a szűzföldeket stb. illetően. Holnap meg fogják vitatni, vagy inkább el fogják dönteni annak kérdését, hogy Hruscsovot felmentik a KB első titkári posztjáról, kinevezik földművelésügyi miniszterré. Arról is beszéltek, hogy téged is fel kell menteni, mivel nem egyformán viszonyulsz az elnökségi tagokhoz".[9]

Végighallgattam nyugtalan beszámolójukat, majd azt mondtam nekik: „Barátaim, reagáljatok nyugodtan a dologra, vonjatok le belőle helyes következtetéseket! Véleményem szerint olyan esetben, ha széthúzás van az Elnökség tagjai között, ősz-sze kell hívni a KB plénumát, amelyik majd dönt e kérdésekben, nem pedig önkényeskedni…".

[8] A Kreml hivatalvezetése önálló igazgatóságként a KGB szervezetéhez tartozott. Ugyancsak Szerov alá tartoztak az Elnökség tagjainak személyes védelmet biztosító munkatársak (a testőrök) is – a híres-nevezetes „kilences" (a SZU Minisztertanácsa mellett működő, KGB-s 9. igazgatóság) tisztjei.

[9] 1957 júniusában az SZKP KB rendkívüli plénumán a „pártellenes" Szaburov a szónoki emelvényen önkritikát gyakorolva elmondta, hogy úgy tervezték, Szerovot vagy maga Bulganyin váltja fel, vagy a belorusz KB egykori titkára, Patolicsev.

Arisztov félbeszakított és azt mondta: „Mi már szóltunk [Malinnak] (a KB osztályvezetőjének) és másoknak, hogy hívják össze a KB-tagokat!" Azt feleltem: „Helyes". Összességében úgy két órán át folyt a beszélgetés.[10]

Bejött Kiricsenko is, ő Ukrajnából érkezett. Elkezdtük megvitatni a helyzetet. Szuszlov éppen nem volt Moszkvában, Lengyelországban tartózkodott. Utaltam rá Brezsnyevnek, hogy jó volna felhívni, elmondani neki a dolgokat, kipuhatolni, ő hogyan áll ehhez a kérdéshez.

Felhívtuk Varsót, Szuszlovval először Brezsnyev kezdett el beszélni, aztán Arisztov. Amikor ők végeztek, én megkérdeztem tőlük, hogy áll a dologhoz. Azt felelték, hogy úgy néz ki, amellett van, hogy normálisan meg kell vitatni a dolgot, de Hruscsovval kapcsolatban semmi hivatalos választ nem adott.

Ez olyasmi, mint amit Szuszlov is tesz: figyeli a széljárást, amit már nem egyszer megfigyelhettem. Aztán azt mondták: „Hívjuk ide Zsukovot, vitassuk meg vele a kialakult helyzetet, hiszen ő részt vett ezeken az üléseken!"

Brezsnyev, mint aki „jó ismerőse" Zsukovnak, felhívta és megkérte, hogy jöjjön be eszmecserére (Zsukov védelmi miniszter és a KB Elnökségének tagjelöltje volt). Zsukov kerekperec visszautasította, hogy bejöjjön, azt mondta, „Alvásnak, nem ülésezésnek van itt az ideje".

Brezsnyev zavartan nézett rám, a vállát vonogatta, aztán dörmögött valamit, átadta a kagylót Arisztovnak, aki félénken kérlelni kezdte Zsukovot, hogy jöjjön be, aki azonban (kihallottam a kagylóból), elküldte a fenébe, azt mondta, majd holnap mindent megbeszélünk.

Arisztov, látva a helyzetet, hallva, amint Brezsnyev azt mondta nekem: „Ványa, beszélj vele te!", átadta a kagylót.

Miután köszöntem Zsukovnak, azt mondtam: „Georgij Konsztantyinovics, hogyhogy ilyen korán aludni készülsz?" Ő meg azt feleli: „Menjenek a p...ába!... Egész nap üléseztem, hasogat a fejem, holnap is nap lesz, úgyhogy elég volt".

Ekkor azt mondtam neki: „Tudod, Georgij, azt hiszem, szemét dolog készül, úgyhogy gyere ide! Bemegyünk Hruscsovhoz és megbeszéljük!" „Na, jól van, bemegyek" – válaszolta Zsukov, és letette a kagylót.

Brezsnyev és Arisztov rögtön hozzám fordultak: „Mit mondott?" Mondtam nekik: „Mindjárt jön". Megörültek, azt mondták: „Ványa, ne mászkálj ezekben a napokban testőrség nélkül, elkaphatnak, nélküled pedig mindannyiunkat lefognak!" Mondtam nekik, hogy ez ostobaság, én nem félek tőlük, ők pedig egyre csak erősködtek, hogy két nagydarab legény nélkül sehová se menjek.

Úgy 15 perc múlva telefonált Pivovarov*, azt mondta, Hruscsov kéri, hogy menjek be hozzá. Az előszobában megkérdeztem, ki van bent nála, mire Pivovarov azt mondta: „Zsukov".

[10] Éppen a KB plénumának rendkívüli összehívása, amelyen a régiókat képviselő Hruscsov-követők többségben voltak, mentette meg Hruscsovot. Azok pedig – Brezsnyev, Kiricsenko, Ignatov, Furceva –, akik a plénum megszervezésével és előkészítésével foglalkoztak, kitüntetésben fognak részesülni: Hruscsov magához vonja őket, bejuttatja őket a KB Elnökségébe, valaki közülük még az utódjának is tartja magát...

Miután köszöntem nekik, Hruscsov azt mondta: „Na, tudsz mindent, mi folyik itt nálunk?" Igenlő választ adtam, mire ő azt mondta: „Azt, hogy engem is, titeket is le akarnak váltani, szintén tudjátok?" Én erre azt feleltem: „Akármit is akarnak, de figyelembe véve, hogy a KB Elnökségében ilyen széthúzás van, a KB plénumának határozata nélkül én a KGB-t senkinek sem adom át!"

Zsukov azt mondja: „Helyes, Ivan, én sem adom át a Védelmi Minisztériumot". Hruscsov erre azt mondta: „Az Elnökségnek jogában áll ilyen döntést hozni". Én azt feleltem: „Mégiscsak jobb, ha a KB plénuma dönt".

Aztán Hruscsov azt mondta, hogy „Nemrég telefonált Molotov, azt kérdezte, miért mozgósították éjszakára a tankokat?" Zsukov erre káromkodva azt felelte: „Ezt a Moszkvai Katonai Körzet parancsnoka, ez a hülye Moszkalenko vezérezredes csinálta, már jól leszidtam érte". Hruscsov szintén szidni kezdte Moszkalenkót, hogy ezt nem kellett volna csinálni. Aztán elváltunk egymástól.

Bementem Brezsnyevhez, ott volt nála Arisztov és Kiricsenko is. Brezsnyev a pihenőszobában fekudt, sóhajtozott, a szívét fogta, majd gyógyszert vett be. Én pedig azt gondoltam: „Nem sokáig bírták az idegei ebben a helyzetben".

Igaz, a katonai politikai munkatársak mesélték nekem, hogyan kapott Brezsnyev 1953-ban is mikroszívinfarktust, amikor felmentették az SZKP KB titkári posztjáról, kinevezték a Haditengerészeti Flotta Politikai Főigazgatóságának vezetőjévé.

Brezsnyev akkor nem állt munkába, hanem azonnal elment Barvihába a mikroinfarktusát kezeltetni, ott is maradt két hónapig. Sztálin halála után pedig Zsukovot kinevezték a SZU védelmi miniszterévé, hozzá tartozott a Haditengerészeti Flotta Minisztériuma is, azon a jogon, hogy ő volt a Haditengerészet főparancsnoka is. Így aztán a Védelmi Minisztériumnak egy politikai főigazgatósága lett, Brezsnyev ennek lett a helyettes vezetője, Zsoltov vezérezredes mellett.

Igaz, kevesebb mint egy évig volt ott, aztán elküldték másodtitkárnak Kazahsztánba. Úgyhogy a mikroinfarktusok nála mindig a kellő időben jelentkeznek, vagy egyszerűen csak amiatt, mert gyengék az idegei.[11]

Beszélgettünk, aztán én mentem a KGB-be. Ott behívattam magamhoz Dobrinyint, tájékoztattam a helyzetről, megtudtam, hogy a KB-tagok már mind hazamentek, éjjel 3-kor pedig kimentem a Lenin-hegyre, megnézni, hogyan végzik az őrök a szolgálatot az elnökségi tagok mellett.[12]

Összetalálkoztam Litovcsenkóval és Korotkovval, akik feszült figyelemmel járkáltak Hruscsov háza körül. Mondtam nekik, hogy minden eshetőségre számítva zárják le a szomszédokhoz, Malenkovhoz és Mikojanhoz vezető ajtókat, legyenek éberek! Aztán hazamentem, aludtam egy kicsit, de már reggel 7-kor újra a munkahelyemen voltam.

A 9. igazgatóság vezetője, Usztyinov* jelentette, hogy Brezsnyev megbetegedett, úgy tűnik, mikroinfarktusa van, otthon fekszik.

[11] L. Brezsnyev valóban kihordott néhány mikroinfarktust, amelyeket a túlfeszített munka váltott ki: így volt ez Moldáviában is, Kazahsztánban is.

[12] A Lenin-hegyen voltak a KB elnökségi tagjainak szolgálati villái és házai. Ezek is a KGB 9. igazgatóságának felügyelete alá tartoztak.

Reggel felhívott Vegyenyin, elmondta, hogy előző nap délután 16-kor megérkezett Lunyev, az első helyettesem, akinek jelentették, hogy az ülés viharos, de ő csak legyintett, szokásával ellentétben nem ment be senkihez, hanem kocsiba ült és elhajtott. Ilyen a KGB elnökének első helyettese, aki az őrségért és a Kremlért felel. Ha szorul a kapca, azonnal a bokrok közé szaladnak. Pipogyák!

Reggel 9-kor felhívtam Milarscsikovot* (a KB mezőgazdasági osztályának vezetőjét), aki azt mondta, hogy ő már összegyűjtött egy csomó aláírást a KB tagjaitól és tagjelöltjeitől, akik azt követelik, hogy hívják össze a KB plénumát, ahol beszámolót akarnak hallani arról, mi folyik az Elnökségben. Mondtam neki: „Helyesen járunk el! Ebéd után minden aláírót és moszkvait küldj be a Kremlbe, a Szverdlov-terembe, én pedig előkészítek mindent a fogadásukra!" Szóval, megegyeztünk.

Bementem a Kremlbe, ott még tartott az ülés. Mondtam Vegyenyinnek, hogy gyorsan teríttessen meg Kucserenko* (a SZU Minisztertanácsa elnökhelyettese) irodájában, legyen szendvics meg tea, mivel mindjárt érkeznek a KN-tagok és mások, hogy tudjanak enni valamit, és ne széledjenek szét.

Bementem a KB-ba, Milarscsikovhoz, aláírtam a követelést, hogy hívják össze a plénumot, közben Milarscsikov elmondta, hogy a KB egyes tagjai ki akarják várni, merről fog fújni a szél, nem jönnek be aláírni. De hát mit lehetne tenni, egy nagy családban bármi előfordulhat.[13]

Visszamentem a Kremlbe, már ott találtam 7 ismerős KB-tagot, akik kérdezgetni kezdték, mi folyik az Elnökségben. Elmondtam nekik, amit tudtam.

Bementünk az irodába, ahol a szendvicsek voltak. Kezdtek gyülekezni az emberek, voltak már vagy 24-en.

Teázgattak, beszélgettek, közben egy óra lett. Megérkezett I. Sz. Konyev. Amikor már voltunk vagy negyvenen, hangosan így szóltam: „Barátaim, aki már evett, jöjjön velem a Szverdlov-terembe!", ahol általában a KB plénumának zárt üléseit szoktuk tartani.

Amikor elindultam, mindenki jött utánam, helyet foglaltak a padokban. Bementem az elnökségi ülés termébe. Amikor mentem el az ebédlő mellett, ahol az elnökségi tagok ebédelni szoktak, ott állt Sztahno*, a gondnokság vezetője. Megkérdeztem tőle: „Mi van, már ebédelnek?" Azt felelte: „Ebédelnek".

Akkor bementem az ebédlőbe, Hruscsov elvtárshoz fordulva azt mondtam: „Hruscsov elvtárs, itt, a Kremlben összegyűltek a KB-tagok és a tagjelöltek". Molotov félbeszakított, azt kérdezte: „Minek?" Azt feleltem: „Érdeklődnek az elnökségi ülés menete iránt, nem készülnek elmenni, ezért bevittem őket a Szverdlov-terembe". Bulganyin: „Miért nyitotta ki nekik a termet?" Azt feleltem: „A KB tagjai – a Párt vezetése, ezért nyitottam ki nekik".

[13] A párt központi bizottsága abban az időben 130 tagból és 117 tagjelöltből állt. Lényegében ezek az SZKP városi és területi pártbizottságainak titkárai voltak. Hruscsovnak a plénumon elhangzott szavaiból ítélve a párton belüli kérdések megvitatását célzó plénum összehívását a KB 20 tagja követelte. Молотов, Маленков, Каганович. 1957. Стенограмма июньского пленума ЦК КПСС и другие документы. М.: МФД, 1998, С. 32). Ezzel szemben Szerov a későbbiekben azt állítja, hogy 40 fő körül voltak.

Csönd állt be. Én csak állok. Aztán Hruscsov, Mikojanhoz fordulva, azt mondja: „Menj, Mikojan, beszélj a Központi Bizottság tagjaival!" Mikojan elvtárs csak hallgatott. Én kijöttem. Néhány perc múlva az elnökségi tagok visszamentek folytatni az ülést.

Én visszamentem a Szverdlov-terembe, mondtam a KB-tagoknak: „Nem tudom, bejönnek-e hozzánk beszélgetni?" Néhányan felháborodtak. Aztán odamentem Ivan Sztyepanovics Konyevhez, azt mondtam neki: „Hívjunk ide vagy három embert, menjünk be velük a KB elnökségi ülésére, követeljük, hogy jöjjenek át a Szverdlov-terembe, magyarázzák el a KB-tagoknak, mi folyik itt!" Felkerekedtünkés átmentünk.

Beléptünk az előszobába, ott ül az általános osztály egyik munkatársa, Ivan Sztyepanovics mondja neki: „Menj be, szólj, hogy itt vannak a KB tagjai, engedélyt kérnek a belépésre!" A munkatárs habozott egy ideig, aztán bement, néhány perc múlva eredmény nélkül jött vissza, azt mondta: „Szóltam nekik, de mindenki csak hallgatott".

Várunk 2-3 percet, 5-öt, de csak nem hívtak be bennünket. Ekkor már én szóltam ennek a munkatársnak: „Menj be még egyszer, szólj nekik!" Nagy nehezen bement, de megint eredmény nélkül jött vissza.

Vártunk még vagy öt percet, akkor azt mondtam Konyevnek: „Menjünk be minden hívás nélkül mi ketten!" Azt feleli: „Menjünk!" Bementünk az ülésterembe.

Odabent Konyev az elnöklő Bulganyinhoz fordulva (és nem Hruscsovhoz, mivel az utóbbi két napon már nem Hruscsov elnökölt a KB elnökségi ülésein) azt mondta: „Mi, a KB tagjai és tagjelöltjei kérjük, tájékoztassanak bennünket, mi folyik itt, kérjük a KB plénumának összehívását!" Onnan pedig azt felelték: „Mindjárt megy Mikojan elvtárs". Mi kijöttünk.

Bementünk a Szverdlov-terembe, várakozni kezdtünk. Néhány perc múlva megjött A. I. Mikojan, röviden beszámolt az előző ülésekről, ismertette Bulganyin, Molotov, Malenkov és mások most már ismert követeléseit. Mi zajongani kezdtünk: „Vitassuk ezt meg a plénumon!" Ő azt felelte, hogy úgy látszik, mindjárt dönteni fogunk róla, néhány nap múlva összehívjuk a plénumot. Mi erre azt mondtuk: „Ez már helyes".

A. I. Mikojan beszámolóját követően szétváltunk. Én bementem a KGB-be, de egész idő alatt készenlétben álltam. Szombaton is, vasárnap is bementem dolgozni, csak egyszer töltöttem otthon az éjszakát.

Brezsnyev óránként telefonálgatott otthonról, egyre azt kérdezgette, hogy állnak a dolgok, mi újság van stb. Micsoda egy gyenge idegzetű, pipogya fráter, nem tudja, kihez igazodjon, csak minél távolabb legyen ezektől az ügyektől, és otthon döglik.

Mondtam Usztyinovnak (a 9. igazgatóság vezetőjének), hogy derítse ki az orvosoktól, mi a helyzet vele. Usztyinov azt jelentette, hogy az orvosok nem találnak Brezsnyevnél semmi komolyat az idegi megviseltségén kívül.

Ó, az ostoba! Berezelt, hogy mint Hruscsov kinevezettjét, szintén eltávolíthatják. Ostobaság!

Június 22-re, hétfőre összehívták a KB plénumát, amelyen feltárult minden ellentmondás, éles hozzászólások hangzottak el a résztvevőktől, de a kezdeményezők, Molotov, Malenkov, Pervuhin, Szaburov, Bulganyin, Vorosilov és a hozzájuk csapódott

Sepilov már nem léptek fel olyan harsányan, mint az elnökségi ülésen. A plénum elmarasztalta őket és a viselkedésüket, néhányukat ki is zárta az Elnökségből.

Igaz, ezt követően volt egy csomó pletyka meg félreértelmezés. A helyettesem, Lunyev azon a napon, amikor elmentünk követelni a plénum összehívását, ahogy nekem később Vegyenyin elmesélte, délután két óra körül bejött a Kremlbe és megkérdezte: „Miért áll itt ennyi ZISZ?" Vegyenyin azt felelte neki: „Mert gyülekeznek a KB-tagok". Lunyev sarkon fordult és elment. Még ez KB-tagjelölt! Egy gazember, nem több!

Aztán már a plénum után, amikor a pártgyűlésen feltették neki a kérdést: „Miért nem tartott együtt a többi KB-taggal?", semmit sem tudott válaszolni, azonnal szaladt Hruscsovhoz, ahol bőgni kezdett, úgyhogy Hruscsov felhívott és azt mondta: „Ne bántsa, tudom, hogy tisztességes ember! Hogy miért nem volt ott, az után meg nem kell nyomozni!" Erre azt feleltem, hogy a pártaktivisták kérdezték róla, nem én, de nem tudott rá semmit mondani.

Furcsa, hogy Hruscsov miért vesz a védelmébe ilyen elvtelen alakokat.

Június 22-29. között zajlott le a KB plénuma. A plénumon Lunyev úgy járt-kelt, mint a kivert kutya. Úgy látszik, nem tudta és nem számított rá, kihez igazodjon, a pártelvei pedig hiányzottak hozzá.

A plénumon mindenről nagyszerűen beszámoltak, amikor Hruscsov azt mondta, hogy Szerovot is le akarták váltani, akkor a termen felháborodás moraja futott végig. Aztán Hruscsov még azt is hozzátette, hogy Szerov pártemberként jár el, e napokban igazi kommunistaként viselkedett. A teremben tapsolni kezdtek a KB plénumának tagjai, szünetben pedig odajöttek hozzám, kezet szorítottak velem, azt mondták: „Derék ember vagy, Ivan!"

Nem jó dolog, hogy eldicsekedtem ezzel. De hát így volt, márpedig a dalból a szöveget nem lehet elhagyni.[14]

A KÉPZELT BETEG

Az SZKP KB-ban, különösen ezekben a napokban, gyakran elbeszélgettünk pártosan is, barátian is a KB általános osztályának vezetőjével, V. Ny. Malinnal (aki Poszkrjobisev helyére került). Okos, művelt kommunista, a belorusz KB titkára volt, a háború idején benne volt a partizánmozgalom vezérkarában. Egyenes, tisztességes ember, összejöttünk vele.

Az Elnökség tagjaival bizonyos mértékig nyilván diplomatikusnak kellett lennie, velem viszont nyílt volt, és én hasonlóval válaszoltam neki. Sok olyan államtitkunk volt, amelyeket én jelentettem a KB-nak, ő pedig ismerte ezeket.

Sem a plénumot megelőző napokban, sem a plénum idején nem tudtunk találkozni. Úgy értem, hogy őszintén elbeszélgetni, hanem csak telefonáltunk egymásnak. A plénum után találkoztunk, megosztottuk egymással véleményünket, amelyek minden kérdésben megegyeztek.

[14] Az SZKP KB 1957. június 22-29-i rendkívüli plénuma kizárta minden vezető pártszervezetből G. Malenkovot, V. Molotovot, L. Kaganovicsot, D. Sepilovot, M. Szaburovot. A „bűnbánó" Ny. Bulganyint és K. Vorosilovot egyelőre meghagyták. (Bár Bulganyint hamarosan megfosztják marsalli rangjától.) Az Elnökség összetételét jelentősen megújították, az „öregeket" Hruscsov favoritjai váltották fel – azok, akik különösen kitűntek a „puccs" idején: L. Brezsnyev, Ny. Ignatov, A. Kiricsenko, F. Kozlov, Je. Furceva. Az Elnökség tagja lett a védelmi miniszter, G. Zsukov is.

Mindketten arra voltunk hangolva, hogy a pártban, az Elnökségben baráti munkaviszony legyen, mivel sok a feladat, kisebbek is, nagyobbak is, a hiányosság még több, úgyhogy csak győzzön dolgozni az ember.

Amikor Vlagyimir Nyikiforoviccsal áttekintettük az elnökségi tagok és a KB-titkár viselkedését, mindketten különösen felháborodtunk Brezsnyev és Kiricsenko magatartásán, akik berezeltek, hogy vége szakadhat a jólétüknek, nem tudták, hová csapódjanak.

Amint azt már említettem, Brezsnyev a plénum előtti estén Arisztov irodájában lefeküdt a díványra (a Zsukovval folytatott beszélgetés után), sóhajtozni kezdett, hogy fáj a szíve, mindannyiunk előtt gyógyszert vett be. Másnap, még mindig nem tudva, melyik oldalhoz csapódjon, Hruscsovéhoz-e, vagy Molotovéhoz, „mikroinfarktust kapott", nem jött be a KB-ba.

Két nap múlva, amikor a helyzet Hruscsov oldalára dőlt el, a KB plénumán hangos beszédet tartott, hevesen támogatta Hruscsov vonalát. Olyan „hevesen" beszélt, hogy Kátya Furceva, aki nem messze ült tőlem, odakiáltott neki: „Leonyid, ne izgasd fel magad, hiszen infarktusod van!" Én viszont tudtam, hogy beszarisága van, nem infarktusa. Ezért is mondott „megsemmisítő beszédet". A plénum után már eszébe sem jutott, hogy infarktusa van.[15]

Ebben az időszakban már az agyamra ment a telefonálgatásaival, nemcsak a munkahelyemen, hanem otthon is hívogatott, kérdezgette: „Ványa, mi a helyzet, mi újság?" Egy idő után már csak azt válaszoltam neki: „Feküdj, ha beteg vagy, hallgass az orvosokra!" Malin mindezt kiegészítette még egy sor példával, hogyan próbált meg Brezsnyev szolgálatokat tenni Hruscsovnak, igyekezett kompromittálni Frol Romanovics Kozlovot és Averkij Borisszovics Arisztovot, valamint N. J. Ignatovot. Megkérdeztem Malintól: „Hogyan viselkedhet így, ilyen elvtelenül a KB titkára?"

Erre Vlagyimir Nyikiforovics nyugodtan azt felelte: „Ez egy kaméleon, ahogy kell, úgy változtatja a színét, ha abból származik előnye, bármilyen kalandorságra képes".

Egyébként Vlagyimir Nyikiforoviccsal a beszélgetéseink során a továbbiakban Brezsnyevet csak úgy hívtuk, hogy kaméleon, vagy úgy, hogy „X", amikor már kezdett belőle második számú ember válni, miután Kiricsenkót kiebrudalták a KB-ból, elküldték előbb Rosztovba, aztán meg nyugdíjba.

Az idők során megfigyeltem Brezsnyevet, meggyőződtem róla, hogy az „X" név pontosan illik rá. Ami pedig Kiricsenkót illeti, ő kivételes hazudozó és provokátor, aki kész bármilyen aljasságra. De mindezt olyan ostobán csinálja, hogy mindig kilóg nála a lóláb.

Hruscsov ilyen embereket válogatott össze maga mellé a KB apparátusába…

V. Ny. Malinnal sokáig nevettünk még Kátya Furceván, aki a KB plénumán, nem sejtve meg Hruscsov azon szándékát, hogy ő akar lenni a miniszterelnök is, Hruscsov azon kérdésére, amelyet a plénum tagjainak intézett, hogy: „Most akkor meg kell vá-

[15] Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy azokban a napokban Brezsnyevnek tényleg infarktusa volt, a KB plénumára egyenesen a kórházi ágyról érkezett.

lasztanunk a SZU Minisztertanácsának elnökét!", Kátya azt kiabálta be a helyéről: „De hiszen van nekünk egy kész minisztertanácsi elnökünk – Georgij Zsukov..."[16]

Később, a plénum szünetében beszéltem erről G. K. Zsukovval. Azt mondta: „Minek kellene ez nekem, 60 éves fejjel a vállamra venni a Minisztertanács elnöki posztjának terhét. Az államfői tisztségbe még bele is egyeztem volna".

Aztán Georgij Konsztantyinoviccsal még többször is felemlegettük az Elnökség néhány tagjának tanácstalanságát azokban a napokban, meg a KB sok tagjának kétszínűségét is, akik sem „igent", sem „nemet" nem tudtak mondani.

Egyetértettünk vele abban, hogy Sztálin halálát követően olyan drámát megengedni, mint amilyen a plénum előtt bekövetkezett – ez hatalmas kellemetlenség az ország számára, ezért ha egyszer a Pártkongresszus megválasztotta az Elnökséget, akkor nekik kötelességük egyetértésben dolgozni, nem pedig verekedni egymással. Ezért támogattuk a KB első titkárát, annak reményében, hogy minden elrendeződik, jobb lesz.

Ugyanakkor mindketten egyetértettünk abban is, hogy Hruscsov hajlamos a parancsolgatásra, ami a legnagyobb baj, hogy szereti azt mondani: „Én".

„Georgij Konsztantyinovics – mondtam –, te most már az Elnökség tagja vagy, hass rájuk!" Keserűen elnevette magát, és azt felelte: „Igyekszem".

A plénum végén, a határozatba bekerült, aztán publikálták is, hogy a KB Elnökségén belül létrejött pártellenes csoportosulás, amelynek tagjai Molotov, Malenkov, Kaganovics, Bulganyin, Szaburov és a hozzájuk csapódott Sepilov, a KB Elnökségének munkájában akadályozták a párt politikájának végrehajtását stb. Ezzel összefüggésben kizárták őket a KB Elnökségének sorából, felmentették őket elfoglalt posztjukról. A KB Elnökségének tagja lett Arisztov, Brezsnyev, Kiricsenko, Furceva, Beljajev és mások.

Ezt követően Molotovot kiküldték Ausztriába, az atomügyekkel foglalkozó bizottságba, Malenkovot egy áramfejlesztő telep igazgatójának Kazahsztánba, Kaganovicsot igazgatónak Uljanovszkba, Sepilov idegi alapon megbetegedett, aztán a levéltári igazgatóság vezetője lett stb. Hruscsov a SZU Minisztertanácsának elnöke és a párt KB titkára lett.

Lényegében nekünk, akik közel voltunk a KB és Minisztertanács kulisszák mögött zajló ügyeihez, mindez úgy tűnt, hogy viszálykodás az elsőségért, néhányuk esetében hiúsági játék, ami a legfontosabb: észrevettem, hogy az Elnökség tagjai hízelegni kezdtek Hruscsovnak, különösen Szuszlov, Brezsnyev, Kiricsenko, akik a gyűléseken mindig „a mi drága Nyikita Szergejevicsünkként" emlegették. Az olyan újságok, mint a *Pravda* meg az *Izvesztyija* szintén nyakló nélkül kezdték emlegetni Hruscsov kinyilatkoztatásait és beszédeit. Ez nem jó.

NYUGAT-BERLINBEN

Július elején Hruscsov azt mondta, hogy hamarosan elmegyünk Csehszlovákiába, ezért megkért, hogy gondoljam át és készítsem elő. Úgy volt, hogy Lvovig repülővel megyünk, onnan pedig tovább vonattal.

[16] Ny. Bulganyin helyett maga Hruscsov lett a kormányfő is: láthatóan úgy döntött, hogy nem akarja többé senki mással megosztani a hatalmat és a dicsőséget.

Július 8-án vonattal indultunk el Lvovba. Hőség volt, fülledtség, de Hruscsov úgy döntött, hogy kér egy [légkondicionált] kocsit, amelyet a vasutasaink csináltak, Bescsev* bocsátotta a rendelkezésére. Átmentem oda ebédelni, úgy tűnt, nem is rossz, de csak kevéssé csökkentette le a hőmérsékletet. Ha odakint 30 fokos a hőség, akkor bent 25, de érezhető a különbség. A cseh határon fogadták [olvashatatlan] elvtársat és a többi vezetőt. A csehek az állomásokon nagyon barátságosan fogadtak bennünket. A vasútállomásról egyenesen a Kremlbe (a prágaiba) mentünk, nyitott kocsikon. Mindenütt nagyon jól fogadtak bennünket.

Prágából elrepültünk Pozsonyba, azután Ostravába, azután kimentünk egy állattenyésztő farmra. Összességében a csehek jól dolgoznak, de tudnak mulatni is, különösen szeretnek énekelni.

Búcsúzásképpen a szovjet delegáció minden tagját megajándékozták egy-egy személykocsival. Hruscsovot és Vorosilovot egy-egy nyolchengeres, 140 lóerős Tátrával, minket: Grisin nagykövetet, Ivascsenkót* meg engem pedig egy-egy négyhengeres, kisméretű[17] Skodával. Én azonnal úgy döntöttem, odaadom Szvetlánának, a nevére is íratom. Mindjárt mondtam is neki. Ő is eljött oda Lenával.[18]

Július 16-án, a látogatás befejeztével egy TU-104-essel mentünk haza.[19]

Néhány nap múlva Berlinbe repültünk egy párt- és kormánydelegációval. A németek egész jól fogadtak bennünket. A reptéren díszőrség fogadott bennünket, úttörők stb.

Aztán elmentünk néhány városba, ahol összességében szintén egészen jól fogadtak bennünket. De hát a németek – németek. Meg tudják jól szervezni.

Amikor az egyik utunkról, Lipcséből tértünk visszafelé, szóltam Berlin helyőrségi parancsnokának, egy ezredesnek, hogy várjon bennünket a Potsdami sugárút környékén. Mert lehet, hogy Nyugat-Berlinen keresztül fogunk menni. Hruscsovnak nem szóltam erről. Amikor megérkeztünk a helyszínre, ahol a Nyugat-Berlinbe történő beutazáshoz az amerikaiak ellenőrző pontja kezdődik, megállított bennünket az ezredes és bemutatkozott.

Megkérdeztem Hruscsovtól: „Meg akarja nézni Nyugat-Berlint?" Ő egyből beleegyezett. Ekkor kiadtam a megfelelő utasítást a tiszteknek, hogyan viselkedjenek, mit csináljanak, ha megállítanak bennünket stb. Eligazítottam Berlin helyőrségi parancsnokát is, majd elindultunk. Elöl a helyőrségi parancsnok.[20]

Abban az időben a katonák akadály nélkül átutazhattak. Az ellenőrző ponton a helyőrségi parancsnok intett a kezével, ami azt jelentette, hogy minden kocsi velünk van, mi átmentünk. Mindannyian kíváncsian nézegettük a várost, az üzleteket, a színházakat stb. Ezt követően már egy másik helyen mentünk át a mi zónánkba. Öt nap múlva hazatértünk Moszkvába. Az utazás jól sikerült.

[17] Helyesen: kis hengerűrtartalmú.

[18] Je. Ny. Hruscsovával (1937-1972).

[19] A Hruscsov vezette delegáció látogatása Csehszlovákiába 1957. július 9-16. között zajlott.

[20] A Berlin nyugati szektorába történő belépés az NDK területén található határátkelőkön történt. Maga Nyugat-Berlin sajátos politikai státusszal rendelkezett, ahol a felső vezetést egy szövetségesekből álló helyőrség-parancsnokság látta el.

INTRIKÁK A KREMLBEN

Hruscsov a KB plénumát követően, ahol támogatták, szinte felismerhetetlenné vált, még gőgösebb lett, hogy kellemetlenebbet ne is, de mégis igazat mondjon az ember. Brezsnyev és Kiricsenko pedig egyenesen csúsztak-másztak előtte, csakhogy a kedvében járjanak.

Ráadásul ha Brezsnyev ezt ravaszul tette, értelmes javaslatoknak álcázva, akkor Kiricsenko igazi hohol[21] módjára hülyeségeket fecsegett, egyre csak bambán nézett. Amikor mondja neki az ember, hogy de hiszen ez ostobaság, nem is így volt, akkor csak szájalni kezd, ordibál, ledorongol, és kész. Ilyen hülyét a KB titkári posztján még sosem láttam.

Egyáltalán, a „pártellenesek", ahogy manapság nevezik őket, sokkal méltóságteljesebben viselkedtek. Molotovra, Malenkovra, Pervuhinra és Kaganovicsra gondolok. Volt alkalmam 15 éven át megfigyelni őket találkozókon, egy sor döntéshozatalkor stb. Senki sem láthatta őket hangoskodónak, felelőtlennek sem a munkahelyükön, sem fogadásokon.

Ezeknek a kiválóságoknak meg, láthatóan attól az örömtől, hogy így előtérbe helyezték őket, megjött a hangjuk. Kiricsenko elviselhetetlen lett, Brezsnyev fulladozik és nyeli a nyálát, amikor Hruscsovval kell beszélnie. Szuszlov a maga kenetes hangján nemcsak, hogy mindig helyesli a drága Nyikita Szergejevics szavait, hanem ő maga is igyekszik beszédbe elegyedni, elmélyíteni Hruscsov gondolatait.

Azok a fiatal elvtársak pedig, akik bekerültek a KB Elnökségébe, látják ezt, ezért szintén elkezdenek így viselkedni. Már látok is valami ostoba versengést köztük, hogy ki tud több szolgálatot tenni. Szolidabban és visszafogottabban viselkedik Beljajev, Ignatov, Arisztov és [Kozlov], de ők is látják maguk körül ezt a helyzetet, aligha maradnak meg sokáig ilyen pozícióban.[22]

Egyébként pedig ha megéljük, meglátjuk! Fentebb már írtam, hogy a pártellenesekkel folytatott viták egy sor állami kérdésben zajlottak, az, amit láttam és megfigyelhetek most, valóban, gondolkodni kellett volna rajta, kipróbálni a gyakorlatban, még mielőtt könnyű szívvel döntöttünk volna ilyen nagy kérdésekben.

Semmiképpen sem tudok egyetérteni Hruscsovval például Kína vonatkozásában: „Minél jobb nálunk, annál rosszabb nálunk". Ez ostobaság. Kína kommunista ország, 750 milliós lakossággal, szomszédos velünk, akkor vesszünk össze velük. A kapitalisták mind a tíz ujjukat meg fogják nyalni ezután: két szocialista ország, marakodnak.

Márpedig a dolog effelé halad. Hogyhogy nem mondják el az elnökségi tagok a véleményüket, hogy így nem szabad, annál is inkább, mert hatalmas összegeket fektetünk be oda, ellentmondva önmagunknak.

Vagy az afrikai és ázsiai országoknak nyújtott segítség kérdése. A lehetőségeink mértékében kell nekik segítenünk, de nem a mi hasunk és életszínvonalunk rovására. Gyárakat építünk Görögországban, Kínában, kórházakat Etiópiában, más afrikai és ázsiai országokban egyetemeket, Egyiptomban az Asszuáni-gátat, de nem vagyok benne biztos, hogy az ázsiaiak és az afrikaiak sokáig fognak emlékezni ezekre, ami ajándékainkra.

Úgy gondolom, hogy ha nálunk építenénk több kórházat, akkor a mi szovjet polgáraink nem a gyakran rosszul fűtött folyosókon feküdnének, vagy ha több iskolát építenénk, akkor az iskolásainknak nem kellene két-három váltásban tanulniuk, a 7-8 éves kisgyerekeknek este hétkor kijönni az iskolából.

De kissé elvetettem a sulykot. Úgy látszik, megöregedtem, ezen kívül úgy látszik, nem hatnak a szavaim, amelyeket Ignatovnak mondtam, baráti alapon, mert ő mindig csak azt mondja erre nekem: „Ivan, mondd ezt el te magad Nyikitának!" Ugyanezt mondja Frol Kozlov is, amikor az ember ezekről kezd beszélni neki.

[21] hohol – az ukránok degradáló megnevezése *(A fordító jegyzete.)*

[22] A Hruscsov-féle ifjú „csemeték" aktívan harcoltak a hatalomért, különféle érdekcsoportokba tömörültek. Az egyik csoport Nyikolaj Ignatov körül jött létre, a másik Alekszej Kiricsenko körül; mindketten a párton belüli második személy pozíciójára tartottak igényt.

„ÉN ADTAM ÉLETET NEKED, ÉN IS ÖLLEK MEG TÉGED!"

Néhány nap múlva Vera Ivanovnával Szocsiba utaztunk szabadságra. 1957. augusztus-szeptember – ez az a két hónap, amikor a vezetőség nagy része összejön Szocsiban. Ez alkalommal ott volt Hruscsov, Arisztov, Kiricsenko, Vorosilov, Zsukov, később megérkezett Brezsnyev is.

Még három nap sem telt el, amikor Hruscsov megbízott, hogy hívjam föl az összes Krímben pihenő KB-tagot, hívjam meg őket vasárnapra a Sándor-palotába, fogadásra, amelyet a Krímben tartózkodó elnökségi tagok adnak.

A másfél hónap alatt 3-4 alkalommal rendeztek ilyen fogadásokat, azokon a magánrendezvényeken kívül, amelyeket egyik vagy másik elvtárs (mármint elnökségi tag) születésnapja alkalmából szerveztek, vagy mint, mondjuk, Arisztov elvtárs, [aki] mint szenvedélyes asztrahányi horgász, fogott egy csomó halat, és meghívott bennünket halas pirogra stb.

Összességében ilyesféle fogadásból volt kettő-három is egy héten. Mi megpróbáltunk egyikről-másikról távol maradni, de kiderült, hogy ez lehetetlen, mivel mindig felmerültek olyan kérdések, amelyeket nekem kellett megoldanom, vagy egy sor kérdésben szükség volt a véleményemre.

Meg kell mondanom, hogy ezek a fogadások mindig bőséges ivászattal végződtek, sokat fecsegtek, ráadásul kontrollálatlanul, ezért aztán össze is vesztek, vagy haragba kerültek egymással.

Többször is alkalmam volt végighallgatni Brezsnyevet, aki megpróbált mindenféle aljasságot összehordani Arisztovra, láthatóan arra számítva, hogy én ezeket az intrikákat vagy fecsegéseket továbbadom Hruscsovnak, de én ezzel nem foglalkoztam, komoly figyelmet sem fordítottam az efféle intrikákra. Felelősségem teljes tudatában írom ezt, hajlandó vagyok minden szavamat tényekkel is alátámasztani.

Úgy véltem, hogy azok az elvtársak, akiket olyan felelősségteljes feladattal bíztak meg, mint a párt és az ország vezetése, minden figyelmüket erre a feladatra kellene, hogy fordítsák, márpedig feladat van az országban dögivel, ők pedig intrikálnak, hallgatóznak. Szégyen és gyalázat!

Különösen kitűnt ebben Kiricsenko és Brezsnyev, akik versengtek egymással, ráadásul ha Brezsnyev ravaszul csinálta, akkor Kiricsenko fafejűen, se agya, se lelkiismerete.

Egyszer vadászatra indultunk kocsival. Kiricsenko kérlelni kezdte Hruscsovot, hogy adja át a KGB egyik szanatóriumát az ukrán minisztertanácsnak. Én felháborodtam, megkérdeztem tőle: „Miért kellene átadni?" Kiricsenko azt felelte: „Mert korábban ebben az épületben szálloda működött!" Micsoda logika! Amikor érveket hoztam fel, hogy a KGB-nek a Krímben mindössze két ilyen szanatóriuma van, az ukrán minisztertanácsnak meg több tucat, akkor Kiricsenkóra ez nem volt semmilyen hatással.

Igaz, Hruscsov azt mondta Kiricsenkónak, hogy „Építsetek a KGB-nek egy szanatóriumot, akkor Szerov átadja nektek ezt az épületet!" Egyébként a későbbiekben így is döntöttek, de a munkatársaim azóta is csak nevetnek rajta, miért volt annyira szüksége Kiricsenkónak erre a szanatóriumra, az egykori szállodára, ahelyett, hogy építtetett volna egy újat, mert ezért a régiért az ukrán minisztertanács 10 millió rubellel kárpótolt bennünket, amiből fölépítettünk egy jó kis szanatóriumot, jobbat, mint emez volt. Ilyen a logikája ennek a fafejnek, és mindenben ilyen…

Hruscsov elviselhetetlenné vált a hóbortjaival és hülyéskedéseivel. A napokban szólt, hogy rendezzünk a Sándor-palotában (ez Sándor cáré volt) egy szűk körű ebédet, vagyis az elnökségi tagok és feleségeik részére. „Ti is gyertek el!"

Amikor asztalhoz ültünk, Hruscsov azt mondta: „Akkor töltsön mindenki magának azt, amit szeretne!" Mindenki üveg után nyúlt, Kliment Jefremovics pedig krákogott, azt mondta: „Én már csak így öregesen percovkát fogok inni". Szerette a piros paprika ágyon tartott Sztolicsnaja vodkát. Fogta az üveget, töltött magának. Később, amikor Hruscsov megkérdezte Kliment Jefremovicstól: „Mit iszol?", ő azt felelte: „Percovkát".

Aztán amikor mindenki ivott, Kliment Jefremovics is kortyolt egyet, a poharát mindjárt le is tette az asztalra. Kiderült, hogy közönséges víz, piros paprikával. Kliment Jefremovics felháborodott ezen az ostoba tréfán, nem is ivott tovább, a többiek meg mind nevetgéltek, hogy kedvében járjanak Hruscsovnak.

Én sajnáltam Kliment Jefremovicsot, aki mindjárt meg is kérdezte tőlem, ki tehette ezt. Odahívtam magamhoz a székek mögött sürgölődő 9. igazgatóság helyettes vezetőjét, Zaharov ezredest*, ezt az ostoba, szűk látókörű, minden felettes előtt hajbókoló talpnyalót, szigorúan megkérdeztem tőle, mi a helyzet. Azt felelte, Hruscsov utasítására tette.

Leszidtam, és ez az idióta semmi mást nem volt képes mondani a maga igazolására, csak hogy: „Nyikita Szergejevics utasított". Ilyen aljas, kicsinyes talpnyalók is tudnak lenni, akik nem használják a fejüket, csak azért, hogy a kedvében járjanak ennek a zsarnoknak, hajlandók bármilyen aljasságot elkövetni az egész népünk által tisztelt, 1904 óta párttag államelnökünk ellen. Szégyellem magam az ilyen talpnyalók miatt.

Az utóbbi időben ezekben az intrikákban ocsmány szerepet kezdett játszani Adzsubej*, Hruscsov veje, ez az alkoholista jöttment és kalandor. A Hruscsov előtti hajbókolás eredményeképpen Adzsubejt kinevezték az *Izvesztyija* főszerkesztőjének – márpedig ez ostobaság, főszerkesztőnek kinevezni egy ilyen embert. Fogalmam sincs róla egyébként, ki ez, vagy mi ez az ember. Az anyja egy Gupalo nevű női szabó, tipikus zsidó kinézetű nő, az apja színész Grúziában, annak valami más családneve van, a fiukat meg Adzsubejnek hívják.

Szóval, ez a szemét alak kezdett összefonódni Hruscsovval, persze Brezsnyev meg Kiricsenko alá is játszanak. Adzsubej persze azonnal felfogta, hogy ezen nyerni tud valamit, el is kezdett nyerészkedni rajta. Már a SZU Legfelsőbb Tanácsának küldöttjét akarják csinálni belőle, valószínűleg meg fogják tenni KB-tagnak is.[23]

Amikor néhányszor alkalmam nyílt családi körben együtt ebédelni Hruscsovval, akkor ez a talpnyaló csak ült, ült, aztán egyszer csak megszólalt: „Jaj, Nyikita Szergejevics, a KB plénumán tartott előadásában milyen jól odamondogatott az USA elnökének!" Hruscsovnak meg fülig ért a szája az elégedettségtől. Ráadásul nem egyszer a szemem láttára minden lelkifurdalás nélkül hazudozott Hruscsovnak, feketének mondta a fehéret és figyelt. Habár főszerkesztő, azért még nem kellene a SZU Minisztertanácsának elnökét és a párt KB első titkárát dezinformálnia. Többször is szóltam erről Adzsubejnek, de semmi értelme sem volt.

Amikor már csak egy hét volt hátra a szabadságból, Averkij Boriszovics Arisztov „születésnapi" ebédet rendezett, minket is meghívott rá Vera Ivanovnával. Az ebéd jól telt, oroszosan bőségesen terített asztal várt bennünket. Mindannyian gratuláltunk az ünnepeltnek, magasztaltuk. Amikor ebéd után sétálni indultunk a kertbe, Brezsnyev nem bírta visszafogni magát, odajött hozzám, elkezdett mindent kritizálni: a rizses pirogot sem készítették el jól, a halat is rosszul sütötték meg és így tovább. Az asztalnál persze csupa kedvességeket mondott. Kellemetlen beszélgetni vele.

A szabadságról Kiricsenko és a titkára, Szverdlov ugyanazzal a vonattal távozott, előtte búcsúebédet rendezett. Ott voltak az elnökségi tagok a feleségükkel, meg mi is a kulturális miniszterrel, Mihajlovval. Egymás után emeltük poharunkat és mondtunk tósztot egymásra.

Amikor Hruscsov tósztot mondott G. K. Zsukovra, már látszott, hogy egyesek, olyanok, mint Kiricsenko, alaposan felöntöttek a garatra. Minden felszólaló meleg szavakkal emlékezett meg Georgij Konsztantyinovicsról, aki határozottnak mutatkozott a pártellenesek [leverésekor], aki hűséges maradt Leninhez, amiért a párt tiszteli őt.

Amikor Hruscsov befejezte, mindannyian ittunk, az asztal mögül hirtelen felkiáltott Kiricsenko. Úgy látszik, részegségében úgy döntött, hogy ő is mond valamit. Hogy mutassa, mennyire közel is áll ő Georgij Konsztantyinovicshoz, hogy fitogtassa közös frontmúltjukat, okosabbat ki se találhatott volna, mint hogy felemlegesse a következőt: „Georgij, emlékszel rá, hogyan akartál agyonlőni a fronton?"

Zsukov elmosolyodott, minden zavar nélkül azt felelte: „Emlékszem, agyon is lőttelek volna". Mi Vera Ivanovnával egészen meglepődtünk Kiricsenkónak ezen az ostobaságán.

[23] Hruscsov veje, az újságíró Alekszej Adzsubej valóban nagy befolyással bírt. Azt mondogatták róla: ha nincs száz rubeled, nősülj úgy, mint Adzsubej! A későbbiekben az ország legnagyobb újságjainak (*Komszomolszkaja Pravda, Izvesztyija*) főszerkesztője lett, az SZKP KB tagja, a SZU Legfelsőbb Tanácsának küldötte, Lenin-díjas (az apósa amerikai utazásáról írott karcolatsorozatáért). Hruscsov, nem sokkal az előtt, hogy leváltották volna, komolyan szóba hozta Adzsubej KB elnökségi taggá választását is.

De Kiricsenko hű maradt önmagához, folytatta ezt az ostobaságot, hogy Georgij, akinek ő a front hátországi parancsnokhelyettese volt, azt a parancsot adta neki, hogy ekkorra és ekkorra lássa el a frontot lőszerrel, élelmiszerrel és mindennel, ami szükséges a támadáshoz. Aztán amikor körbejárt, semmi sem állt készen.

Hívatta Kiricsenkót, figyelmeztette, hogy ha nem szállítja le időre azt, amire a frontnak szüksége van, agyonlövi. Ennél ostobább példát fel sem lehetett volna emlegetni, mindezt nagy gesztikulálás közepette, harminc ember előtt mesélte el. Ilyen ez a Kiricsenko.

Az ebéd végén lejátszódott egy jelenet, amely óvatosságra intett, és amelyet életem végéig sem fogok elfelejteni. Zsukov kért szót, tósztot kezdett mondani az egészségemre. Szépen beszélt, arról, hogy már több mint 15 éve úgy ismer engem, mint tisztességes, rendes, elvhű kommunistát, mint jó hírszerzőt, aki segített neki az 1. Belorusz Frontnál, mint bátor elvtársat és barátot.

„Ivan most is pártunk és államunk javára végez hatalmas munkát, irányítja a hírszerzést, ő a mi szemünk és fülünk, meg kell mondani, nem csinálja rosszul. Erről nem egyszer beszéltünk már az Elnökségben is. Kívánunk neki a továbbiakban is sikereket ehhez a munkához!" és így tovább.

Mindenki helyeselt, odabiccentettek nekem meg Vera Ivanovnának, aztán koccintgatni kezdtek, még inni sem volt időnk, amikor Hruscsov kezdett el beszélni. Azt mondta: „Teljes mértékig egyetértek Georgijjal Ivan Alekszandrovicsot illetően, tényleg jól dolgozik, kiváló csekista, de azért azt ne feledje, hogy neki is vannak főnökei. Ha a szeme nem oda néz, akire kell (értsd: nem Hruscsovra), akkor azt ki is szúrhatják, vagy esetleg a főnökei azt is mondhatják, mint amit Tarasz Bulba mondott a fiának: »Én adtam életet neked, én is öllek meg téged!«[24]. Ne következzen ez be nála! Egészségére, Ivan Alekszandrovics!" Még egyszer koccintottak.

Nyomasztó benyomást tett ez rám. A mellettünk ülő Mihajlova azt mondta Vera Ivanovnának: „Nem irigyellek benneteket". De ezt a [tósztot] a sok részeg akkor mind normális dologként fogadta. Később még sokszor emlegettük ezt Vera Ivanovnával.[25]

[24] Nyikolaj Gogol: Tarasz Bulba /Áprily Lajos fordítása/ *(A fordító jegyzete.)*

[25] A jelenet egyik szemtanúja, A. Adzsubej kicsit másként írja le Hruscsov dühének okát: „Az evésivás a vége felé járt, már mindenki belefáradt a számtalan tósztba. Akármilyen »fordulattal« is kezdődtek az üdvözlő beszédek, valahogy mindegyik Nyikita Szergejevics dicséretére futott ki, mintha nem is Kiricsenko, hanem ő lett volna az ünnepelt. Az újbor, a jó hangulat – hiszen komoly harc volt épen a hátuk mögött – csak fokozták a társaság vidámságát. A KB titkára, Arisztov már a harmonikáját is elővette, összevissza danolászás kezdődött, az ember lába már táncra kívánkozott. Ekkor G. K. Zsukov vette magához a szót. Az ünnepelt és háza népe kötelező dicséretét követően váratlanul éltetni kezdte a KGB elnökét, Szerov tábornokot, közben azt mondta: »Ne felejtsd el, Ivan Alekszandrovics, hogy a KGB – a hadsereg szeme és füle!«".
Hruscsov egy pillanat alatt reagált rá. Felállt, hangsúlyozottan hangosan azt mondta: »Jegyezze meg, Szerov elvtárs, hogy a KGB – a párt szeme és füle!" Nem tudom, előfordulhat, hogy ezt a politikai »csipkelődést« Kiricsenko vendégei észre sem vették különösebben, én azonban jól megjegyeztem magamnak". (Аджубей А. Те десять лет. М., 1989. Публикация в Интернете: http://www.libros.am/book/read/id/180897/slug/te-desyat-let).

Ebéd után kimentünk a verandára, csoportokba verődve leültünk. Hruscsov Kiricsenkóval és Brezsnyevvel ült, volt még mellettük egy szabad szék. Amikor kimentem, hívtak, hogy üljek oda hozzájuk. Leültem.

Általános beszélgetésbe kezdtek, aztán Hruscsov egyszer csak azt mondta: „Ez a helyzet, Ivan Alekszandrovics". Én, mivel semmit sem értettem ebből a mondatból, óvatossá váltam. Aztán [Hruscsov] felemlegette: „Amikor Sztálin alatt Zsukovot leváltották, alacsonyabb beosztásba helyezték, száműzték, akkor nyilván mindannyian sajnálták ezt, ugye?"[26]

Elgondolkodtam rajta, vajon mit akar ezzel a kérdéssel, de így válaszoltam: „Azt hiszem, mindannyiunk számára kellemetlen, amikor egy érdemdús embert minden alap nélkül alacsonyabb beosztásba helyeznek, más helyre küldenek". Hruscsov így folytatta: „Igen, ez így igaz, mindannyian így gondoltuk, de maga viszont a barátja, ő maga mondta az imént".

Ezt válaszoltam: „Georgij Konsztantyinoviccsal természetesen régóta ismerjük egymást, jó parancsnoknak tartom, természetesen kellemetlen volt, amikor ok nélkül úgy megalázták...". Hruscsov, nem hagyva, hogy a mondatot befejezzem, azt mondta: „Maga a száműzetésére úgy tekintett, mint olyan kellemetlenségre, mint amilyen Kutuzovval is történt, akit a cár száműzetésbe küldött, amikor szüksége volt rá, újra visszahívta?" Én megerősítettem e szavait.

Ekkor odajött hozzánk valaki, a beszélgetés félbeszakadt, aztán egy pár nap múlva valamilyen ügyben ott jártam Hruscsovnál, a dácsáján, akkor már ott volt nála Brezsnyev, később megérkezett Zsukov is, aki a KB döntése alapján Tito meghívására Jugoszláviába készült.

Mielőtt Zsukov megérkezett, Hruscsov és Brezsnyev a virágágyás körül járkáltak, beszélgettek. Én is csatlakoztam hozzájuk. Brezsnyev panaszkodni kezdett Hruscsovnak, hogy Zsukov nem veszi számításba a KB adminisztratív osztályának vezetőjét, Zsoltovot és őt, Brezsnyevetés a parancsnokok kinevezését és áthelyezését saját belátása szerint, a KB-val való egyeztetés nélkül hajtja végre.

Felhozta példaként a Déli Hadseregcsoport parancsnokát, M. I. Kazakovot, akit magához rendelt, közölte vele, hogy a Távol-Keletre megy parancsnoknak. Most ezt a javaslatot be fogja terjeszteni a KB elé. Zsukov ráadásul ezt a javaslatot az adminisztratív osztállyal való előzetes egyeztetés nélkül terjeszti a KB elé.

Hruscsov felháborodva azt mondta: „Igen, ezt így nem szabad. Rendre kell utasítani, ez hallatlan! Ráncba kell szedni! Ezzel foglalkozni kell!" Brezsnyev további jelentéktelen példákat kezdett felhozni még arra, hogy Zsukov figyelmen kívül hagyja a hadsereg politikai osztályát, a Katonai Tanács tagjait.

Meg voltam lepve, hogy Brezsnyev miért négyszemközt panaszkodik Hruscsovnak Zsukovra, a KB elnökségi tagjára, akinek a szemébe kellett volna mondania ezeket a kifogásokat, megkövetelni tőle, hogy úgy járjon el, ahogyan azt a KB meghatározta.

Aztán egy fél óra múlva megérkezett G. K. Zsukov, akivel Hruscsov és Brezsnyev kedvesen elbeszélgetett. Zsukov elmondta elképzeléseit arra vonatkozóan, hogyan fog

[26] Zsukov korábbi, 1946-os leváltását lásd részletesebben a Tizenkettedik fejezetben.

viselkedni Titóval, milyen kérdéseket akar pontosítani vele. Mindenki egyetértett vele, aztán elköszöntek tőle, nyilvánvalóan csak a látszat kedvéért kedvesen, összecsókolózva, aztán Zsukov elment.

Hruscsov és Brezsnyev csókjait csak később értettem meg és tudtam kiértékelni. Meg voltam lepve, hogy Brezsnyev ilyen lépést mert tenni Zsukov, a KB Elnökségének tagja ellen, úgy, hogy két nappal korábban még hízelgett neki. Egy ilyen gazember törekedett arra, hogy a párt KB Elnökségének tagja legyen.[27]

ZSUKOV MEGSEMMISÍTÉSE

Miután véget ért a Krímben töltött szabadságom, Moszkvában belevetettem magam a munkába. Szabadság után mindig sok ügy felgyülemlik.

Az Elnökség soron következő ülésén Hruscsov felvetette Zsukov helytelen magatartásának kérdését. Zsukov még mindig Jugoszláviában tartózkodott.[28]

Meghívták az ülésre A. Sz. Zsoltovot, aki a Szovjet Hadsereg politikai főigazgatóságának vezetőjeként dolgozott, Malinovszkijt, a szárazföldi csapatok parancsnokát, I. Sz. Konyevet, a védelmi miniszter első helyettesét és engem.

Zsoltov tartott beszámolót, aki 20-30 perc alatt felsorolta Zsukov „bűneit", azt, hogy nem veszi figyelembe a hadsereg politikai szervezeteit, ignorálja őket, gyakran durván viselkedik, minden kérdést a Politikai Főigazgatóság nélkül dönt el, ők a döntésről csak később értesülnek.[29]

Zsoltov után Konyev szólalt fel, aki kijelentette, hogy mindez nem igaz, Zsukov szigorú miniszter, helyes, hogy számonkéri a hanyagokat, hogy sok kijelentést maga Zsoltov elvtárs agyalt ki, hogy meg van lepve, hogy ezt a kérdést miért Zsukov nélkül vitatjuk meg, aki választ tudna adni a vádak minden kérdésére. Nekem ez alkalommal tetszett Konyev felszólalása és objektivitása.

Utána Malinovszkij szólalt fel, aki azt mondta, hogy ő nem ért egyet Zsoltovval, hogy a Szovjetunió marsalljai közül nem ismerünk mást, aki jobb védelmi miniszter lehetne, mint Zsukov. Zsukovot tisztelik, tekintélye vana hadseregben, a tábornokok és a tisztek előtt. Egyetért Konyev elvtárssal abban, hogy más miniszter a hadseregben nincs. Aztán az elnöklő Hruscsov hozzám fordulva azt mondta: „Szerov elvtárs, önnek

[27] 1957 októberében Zsukov Jugoszláviába és Albániába küldése taktikai lépés volt Hruscsov részéről, aki úgy döntött, megszabadul a túlságosan népszerű és önálló marsalltól. A szemtanúk és a történészek véleménye megegyezik abban, hogy Hruscsovot megijesztette Zsukovnak az a határozottsága, amellyel a „pártellenes összeesküvés" idején fellépett; örökre emlékezetébe vésődtek Zsukov szavai: „A parancsom nélkül egyetlen tank sem mozdul el a helyéről". A védelmi miniszter távollétében hívták össze az SZKP KB-nek azt az elnökségi ülését, amelyen Hruscsov bejelentette Zsukov leváltását.

[28] Az SZKP KB Elnökségének 1957. október 19-i ülésén Zsukovot távollétében bonapartizmussal, öntömjénezéssel, a párt politikai szervezetei lealacsonyítására tett kísérlettel vádolták. Hruscsovot különösen felháborította a GRU diverzáns alakulatainak a Kremllel való egyeztetés nélküli létrehozása: Hruscsov ebben reális fenyegetést látott.

[29] A védelmi miniszterrel szembeni kifogások formális oka az volt, hogy Zsukov a Politikai Főigazgatósággal történt egyeztetés nélkül lecsökkentette a politikai osztályok számát az utászegységeknél. Erre helyezte a hangsúlyt felszólalásában a Politikai Főigazgatóság vezetője, A. Zsoltov is.

is hozzá kell szólnia!" Azonnal felfogtam, mire akar Hruscsov kilyukadni, eszembe jutott a Krímben folytatott beszélgetés, azt feleltem: „Hozzászólhatok".

Felszólalásomban elmondtam, hogy Zsukov elvtársat több mint 15 éve ismerem, Ukrajnában együtt voltunk KB- és PB-tagok, Hruscsov elvtárs nyilván emlékszik rá, milyen egyetértésben dolgoztunk, sohasem fordult elő, hogy Zsukov elvtárs ignorálta volna a KB útmutatásait. Én sem értek egyet Zsoltov azon kijelentésével, hogy Zsukovval nem lehet pártemberként beszélni, hogy durváskodna és így tovább...

Mindezt azért mondom, mert Zsukov egyenes ember, ha valamivel nem ért egyet, akkor nem kódosít, hanem egyenesen megmondja. De ha meggyőződik a hibájáról, akkor erről is ugyanilyen egyenesen beszél, teljesíti a határozatot. Nincs benne semmi bosszúvágy, amiről Zsoltov elvtárs beszélt, én legalábbis nem vettem észre, habár úgy vélem, több vitás kérdésem volt Zsukovval, mint bárkinek a jelenlévők közül, 1940-től, vagyis Ukrajnától kezdve, ahol ő katonai körzetparancsnok volt, én pedig belügyi népbiztos.

Szerettem volna még egy sor kiváló példát is felhozni, de Hruscsov, látva, hogy nem támadok Zsukovra, hanem tisztelettel beszélek róla, a következő mondatot címezte nekem: „Na, fejezze már be!" Én erre leültem.

Ültem, felidéztem ennek az egésznek az előtörténetét, tósztostól-mindenestől, a kérdéseket, amelyeket Hruscsov és Brezsnyev tettek fel nekem a Krímben Zsukovval kapcsolatban, végül azt, hogy félnek elítélni Zsukovot Zsukov jelenlétében, hanem mindezt a háta mögött teszik meg. Olyan kicsinyes, gyáva ez az egész, ami a fő képmutató is: összecsókolóztak Zsukovval, mielőtt az elindult Jugoszláviába.

Kezdtem már érteni, hogy Hruscsov és többiek félni kezdtek Zsukov népszerűségétől, ezért úgy döntöttek, végeznek vele, nehogy véletlenül Zsukovot az állam vezető posztjára emeljék.

Ültem és azon elmélkedtem, mennyi aljasság és kétszínűség fér meg ezekben a sekélyes emberekben, akikre a nép rábízta az ország vezetését. Utáltam még rájuk nézni is...

Nehéz szívvel jöttem el erről az ülésről, fel voltam háborodva Hruscsov, Brezsnyev és Zsoltov magatartásán.

Este felhívott Mikojan, azt mondta, hogy szervezzek meg Uszovóban, a fogadások házában egy húsz főre szóló fogadást. Kiadtam a megfelelő utasításokat. Mikojan egy óra múlva ismét felhívott a lakásomon, mondta, hogy én is legyek ott Uszovóban. Én visszautasítottam, náthára hivatkozva, Mikojan azonban erősködött, a beszélgetés végén Hruscsov utasítására hivatkozott. Úgyhogy mennem kellett. Az Elnökség tagjai gyűltek ott össze, a katonák közül pedig Malinovszkij, Konyev, Moszkalenko és Zsoltov. Tósztok következtek.

Hruscsov mindjárt szigorúan kezdte, azzal, hogy védelmi minisztert kell választani. Látszott, hogy Konyev számított erre a posztra, de amikor Hruscsov megnevezte Malinovszkijt, Konyevnek azonnal inába szállt a bátorsága, Hruscsov azon kérdésére, hogy „Helyesen tesszük?", Konyev nem válaszolt semmit. A többiek is visszafogottan fogadták ezt a jelölést, a lakoma egy fél óra múlva véget ért.

Amikor jöttünk le az emeletről, hozzám és Moszkalenkóhoz odajött Malinovszkij, azt mondta: „Milyen miniszter lesz belőlem?", és várakozóan nézett ránk. Mi csak hallgattunk...

Másnap, a pártaktíva után megérkezett Zsukov. Zsukovot a reptérről azonnal az Elnökség ülésére hozták. Azt követően, hogy röviden beszámolt a Jugoszláviában végzett munkáról és találkozókról, döntés született „Zsukov elvtárs utazásának elfogadásáról".

Aztán közölték vele, hogy a KB Elnökségének határozata alapján leváltják a védelmi miniszteri posztról. Ő azt követelte, magyarázzák meg neki, mi a helyzet, hogy mindez miért a háta mögött történt.

Hruscsov erre azt válaszolta, hogy majd a KB plénumán megkapja a magyarázatot. Arról, hogy kinevezzék a Minisztertanács elnökhelyettesévé, már szó sem esett. Úgy látszik, a Zsukovval szemben elkövetett aljasságok és hisztérikus felszólalások megtették a maguk ocsmány hatásukat.[30]

Este, az elnökségi ülés után felhívott Georgij Konsztantyinovics, megkért rá: „Ivan, beszélj Nyikitával, fölöslegesen csinálja ezt, a legjobb elvtársát veszíti el! Hiszen tudod, milyen jóindulattal viseltettem iránta".

Mondtam neki, hogy beszélni fogok vele, de azt tanácsoltam, beszéljen ő maga is vele, ne várja meg vele a plénumot. A magam részéről persze mondtam, hogy feltétlenül felhívom Hruscsovot. Aztán megkérdezte: „Hol van most Hruscsov?" Megmondtam. Valószínűleg telefonált is neki.

Egy idő után felhívtam Hruscsovot, elmondtam neki a Zsukovval folytatott beszélgetésemet. Hruscsov csak annyit mondott erre, hogy „Engem is felhívott. De hát hogy jövök én ehhez, ha egyszer így döntöttek!"

Másnap megjelent az újságban Konyevnek egy hosszú cikke, amelyben kritizálta Zsukovot, bonapartizmussal, kalandorsággal, a pártosság hiányával stb., vádolta. Még találkozni is utáltam Konyevvel. Milyen gyorsan megváltozott a véleménye...[31]

Sok katona, akik addig Zsukov talpát nyalták, most fellázadtak ellene. Egyszerűen utálok az ilyen emberekre még ránézni is. Ennél sokkal jobb állandóan kiegyensúlyozottan viselkedni, nem hízelegni, mint a kaméleon."[32]

[30] Szerov memoárjainak egy másik, jóval későbbi variációjában rámutat, hogy Hruscsov, látva a tábornoki kar kemény reakcióját, „ravaszsághoz folyamodott", kompromisszumot javasolt: „Azt hiszem, helyesen tesszük, ha védelmi miniszternek megválasztunk egy másik marsallt, Zsukovot pedig megtesszük a Minisztertanács elnöke katonai ügyekkel foglalkozó helyettesének!" A későbbiekben azonban ehhez a felálláshoz már nem tért vissza, a KB plénumán napirendre sem került ez a kérdés.

[31] Ivan Konyev marsall Zsukov-ellenes, megsemmisítő cikkét a *Pravda* közölte. Szerov egy későbbi feljegyzésében rekonstruálja Konyev magyarázkodását, amelyet maga Zsukov mesélt el neki 1967-ben: „Georgij Konsztantyinovics, behívatott a KB-ba Brezsnyev meg Kiricsenko, azt mondták: »Olvassa el ezt a cikket!«, amely alatt az én nevem állt. Elolvastam, mondtam nekik, hogy sok megállapításával nem értek egyet, ők viszont azt mondták, hogy a KB minden megállapítással egyetért, ezért alá kell írnom. »Mi mást tehettem volna, aláírtam.«".

[32] A KB plénumán sok harcostársa elhatárolódott Zsukovtól: Konyev marsall, Szokolovszkij marsall, Malinovszkij marsall, Jeremenko marsall, Birjuzov marsall, Batov tábornok. A plénum határozata, amelyet 1957. november 3-án a *Pravda* is leközölt, Zsukovot azzal vádolta, hogy „... megsértette a Fegyveres Erők vezetésének lenini pártelveit, olyan vonalat követett, amely bomlasztotta a pártszervezetek, a politikai szervezetek és a katonai tanácsok munkáját..., elveszítette pártos szerénységét...".

Sajnos, a katonák körében sok ilyen példát láttam, de persze nemcsak a katonák körében. Aztán határozat született arról is, hogy Zsukovot kizárják a KB és az Elnökség tagjainak sorából.

Zsukov, úgyanúgy, mint Sztálin alatt, amikor szintén ott volt a KB plénumán, amikor kizárták a KB tagjelöltjeinek sorából, úgy jött ki a Szverdlov-teremből, mint akit leköptek, de emelt fővel. Sajnáltam nagyon. Akkor „bonapartizmussal" vádolták, most pedig „tipikus kalandorsággal".

Nehéz ítéletet mondanom a magatartásáról meg azokról a kérdésekről, amelyekről a felszólalók beszéltek, mivel különböző hivatalokban szolgáltunk, de amikor találkoztunk és kérdéseket döntöttünk el vele, én ezeket a hiányosságokat sosem vettem észre benne. Minderről objektívan írok, azt, amit jól láttam vagy jól ismertem, nem pedig hallomásból.

SŰRŰSÖDNEK A FELHŐK (1958)

Elkezdődött az 1958-as év. Az Újévet tisztességgel ünnepeltük meg. A munkahelyen nem volt semmilyen kellemetlenség.

Január közepén Hruscsov elutazott a Białowieżai-erdőbe vadászni. Én is ott voltam. Nem-hivatalosan találkoztunk Gomułkával és Cyrankiewicz-csel, az ő területükön.[33]

Összességében minden rendben ment, de már rájöttem, hogy a KB felelős munkatársának, V. Ny. [Malinnak] prófétikus szavai arra vonatkozóan, hogy mindenkit, aki aktívan viselkedett a pártellenes csoport tevékenysége idején, fokozatosan leváltják, végül is beteljesülnek.

A KB Elnökségében megmaradt elvtársak egy sor esetben undorítóan viselkednek, gyerekesen, nem párttagokhoz méltóan. Gyomorforgatóan hízelegnek Hruscsovnak, a kedvében akarnak járni, a legkülönfélébb fordulatokban ismételgetik, hogy „kedves Nyikita Szergejevics". Úgy néz ki, hamarosan túlszárnyalják Sztálin személyi kultuszát is.

Meg kell mondanom, hogy Hruscsov elvtárs gyökeresen megváltozott, már nem az, aki volt. Senki nem mer ellentmondani neki, ha valami nem úgy van, takarodj. Az elnökségi üléseken, amit mond, azt mindannyian helyeslik. Szeret külföldre utazgatni, ahol gyakran nem kevésbé rosszul fecseg, mint Bulganyin tette, akit kritizált. Egyszóval, göröngyös a helyzet.

Nyikolaj Grigorjevics Ignatov idegeskedik, mert látja, hogy ezek az intrikusok, ahogyan ő nevezte Kiricsenkót és Brezsnyevet, őt is kezdik aláásni egyenes jelleme miatt. De ő azt mondja: „Mindegy, Ivan, puszta kézzel engem nem kapnak el!" Arisztov csak hebeg-habog, nem mer beszélni, mert azt feltételezi, hogy amit mond, elferdítik, aztán magyarázkodhat.

[33] Szerov és Hruscsov 1958. január 11-13. között tartózkodott a Białowieżai-erdőben.

KELET-EURÓPÁBAN

Április első napjaiban, pontosabban 1-je és 10-e között elutaztunk Magyarországra egy kormányzati delegációval: Hruscsovval, Frol Romanovics Kozlovval, akik engem is magukkal vittek, láthatóan azért, mert én nyugtattam le a magyarokat, ismerem a helyzetet.

De nem történt ott semmi különös. Voltunk vadászni, jártuk a városokat, de azt is csak nagyon óvatosan, mivel a magyarok még ferde szemmel néztek ránk. Tárgyalásokat folytattunk, amelyeken Kádár és Münnich gabonát és más árukat kértek, mivel náluk egyelőre elég rosszul mennek a dolgok.[34]

Búcsúzáskor a magyarok ajándékokat adtak, amelyek iránt, észrevettem, Hruscsov egyáltalán nem közömbös, amint egyszer Litovcsenko mondta nekem: „Minden utazáskor többször is ellenőrzi az ajándékokat, nem keveredtek-e el valahová". Úgy látszik, az öregségéhez kapzsiság is társult.

Amikor elnökségi ülésen vagyok, [egyre inkább értem], hogy minden megváltozott. Ha Hruscsov azt mondja, „igen", senki sem mond ellent neki, egyszóval, ugyanúgy van, mint Sztálin alatt, ugyanaz a személyi kultusz, csak Sztálin vagy okosabb volt, vagy több keleti diplomáciai érzékkel rendelkezett.

Hruscsov már kétszeres Szocialista Munka Hőse, valószínűleg hamarosan kétszeres Szovjetunió Hőse is lesz. Születésnapjára meg fogja kapni a Hős kitüntetést, nem valami hőstettért, amint az [az alapokmányban] szerepel. Ezek a dolgok valahogy nem férnek a fejembe. Úgy néz ki, mintha azért, mert 60 évvel ezelőtt megszületett, már hős volna.[35]

Októberben Berlinbe repültem az ügyeim intézésére.[36] Amikor visszatértem, összeszedtem egy csomó dokumentumot, majd elmentem vele Hruscsovhoz. Miután beszámoltam a legfőbb kérdésekről, úgy döntöttem, elmondom, hogy az amerikaiak alaposan tanulmányozzák Hruscsov beszédét, és az egyik fogadáson az USA nagyköveteivel folytatott beszélgetését.

Hruscsov érdeklődni kezdett, azt hitte, valami kellemeset fogok mondani neki, mivel mostanában mindenkitől csak kellemes dolgokat hall. Mondtam neki, hogy a megnyilvánulásaiban szót ejtett Washingtonnak azokról a nagyköveteknek szóló titkos utasításairól is, amelyeket titkosítással küldenek meg nekik, most kutatni kezdtek utána, honnan tudunk mi ezekről a titkos utasításokról.

Hruscsov azonnal elkomorodott, arról kezdett beszélni, hogy a titok csak egy napig titok, meg amíg csak valakinek a fejében van, de mihelyt napvilágra kerül, akkor már

[34] 1957. december 18-án Moszkvában megállapodást írtak alá arról, hogy a szovjetek gazdasági és műszaki segítséget nyújtanak a Magyar Népköztársaság népgazdasága számára.

[35] A Szocialista Munka Hőse kitüntetést Hruscsov a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1957. április 8-i határozata alapján kapta meg „a szűzföldek és ugarok megművelésének kidolgozása és megvalósítása területén tett szolgálataiért". Ez már a második ilyen csillag volt, az elsőt 1954-ben, 60. születésnapja alkalmából kapta. Leváltása napjáig háromszoros Szocialista Munka Hőse, a Szovjetunió Hőse, Bulgária Hőse, Lenin-díjas és Sevcsenko-díjas lesz.

[36] Szerov 1958. október 22-24. között járt az NDK-ban kiküldetésen. Elutazása előtt jelentést küldött az SZKP KB Elnökségének a kelet-németországi helyzetről és a javasolt intézkedésekről. Az október 21-i ülésen a jelentést jóváhagyták. Ez volt az utolsó külföldi útja KGB-elnökként.

nem titok. Mondtam neki, hogy veszélynek tesszük ki a forrást, amelyik ellát bennünket ezekkel a titkokkal, hogy ezek a fontos információk hirtelen elzáródhatnak. Feldühödött rám, én pedig eljöttem tőle. Nem, már elviselhetetlenül túl sokra tartja magát.

AZ ELSŐ JELZÉS

Az 1958-as év lényegében jól telt, már ami a KGB-t illeti. A KB-nak küldött feljegyzéseimet teljes mértékben értékelik. A jegyzőkönyvekben gyakran tüntették fel, hogy „jóváhagyni a javaslatot, amelyet Szerov tett 1958. ...-án", vagy, hogy „elfogadni Szerov elvtárs 1958. ...-án benyújtott javaslatát".

Ősszel viszont, nem sokkal november 7-e előtt, felhívott a Kremlből Hruscsov, megkérdezte: „Miért járt Ignatovnál?" Megkérdeztem tőle: „Mikor?" Azt felelte: „Tegnap este ott járt nála".

Mondtam neki, hogy a napokban voltunk a KB titkáránál, Ignatovnál Konyev elvtárssal, a Szovjet Hadsereg és a KGB tábornokainak és tisztjeinek nyugdíja ügyében. E feladattal a KB Elnöksége bízott meg bennünket.

Hruscsov még mindig ingerülten azt mondta: „Nem, ne csűrje-csavarja, hiszen tegnap is járt ott!" Én, már szintén felháborodva, azt feleltem, hogy tegnap nem jártam Ignatov elvtársnál. Ekkor Hruscsov azt mondta: „Jól van, akkor átadom a kagylót Kiricsenko elvtársnak".

Kiricsenko azt mondta: „Ivan Alekszandrovics, az ezredesem azt mondta, hogy tegnap látta önt Ignatovnál". Én felháborodva azt mondtam ennek a hülyének, ennek a bajkeverőnek: „Ha az után szaglászol, hogy ki jár a KB titkárához, akkor szaglássz jobban, de ne provokálj!" Aztán Hruscsov visszavette a kagylót, mondta, hogy menjek be hozzá a Kremlbe.

Lelkem mélyéig fel voltam háborodva, hogy ez a semmirekellő kalandor, Kiricsenko beférkőzött a KB-ba, ott is csak aljasságokat művel. Úgy látszik, amikor Berija 1953-ban az ukrán KB titkárának javasolta az „orosz" Melnyikov helyett, tudta, hogy ez a kurva Kiricsenko megfelelő kalandor lesz a számára.[37]

Mindez átsuhant az agyamon az alatt a húsz perc alatt, míg a Kremlbe értem. Sok mindenben Brezsnyev is segít neki.

Amikor bementem az irodába, Hruscsov arról kezdett beszélni, hogy „A KB néhány titkára sértve érzi magát amiatt, hogy ön nem egyformán viszonyul hozzájuk.

[37] Alekszej Kiricsenko 1953-ban Berija kezdeményezésére az ukrán KB vezetője lett – Berija akkoriban a helyi, nemzetiségi kádereket akarta előtérbe helyezni. Kiricsenko a csodával határos módon élte túl „keresztapja" bukását (az mentette meg, hogy korábban sehol másutt nem volt dolga Berijával), mivel tudta, hogy mi az akhilleuszi pontja, igyekezett mindenben a kedvébe járni az új Gazdának. Kiricsenko fényes napja 1957 júniusában ragyogott fel, amikor – a KB Elnökségének 4 tagja közül egyedüliként – nem szavazta meg Hruscsov menesztését. Hruscsov hálából magához vette Moszkvába, de facto a KB második titkárává tette. A szemtanúk tanúsága szerint kitűnt durvaságával, zsarnokságával, pökhendiségével. Aktívan részt vett az udvari intrikákban, amiknek során saját társaságot szervezett maga köré. De végül ez okozta a vesztét is. Hruscsov már 1960-ban csalódott kedvencében, Kiricsenkót Rosztovba száműzte titkárnak, aztán nemsokára végleg nyugdíjaztatta.

Egyesekkel barátságosabb, másokkal hűvösebb. Mindannyian megjegyezték például, hogy ön baráti viszonyban állt Zsukovval, aki önt Ivannak szólította, miközben a többieket hivatalosan. Gyakran meg is ölelte önt, ön is viszonozta az ölelést. Ezért célszerűnek tartjuk más munkát adni önnek. Nincs önnel szemben semmilyen politikai kifogásunk, éppen ellenkezőleg, a KB Elnöksége jó véleménnyel van a munkájáról, minden bonyolultsága ellenére, amely akár a munkahelyén, akár a nemzetközi színtéren jelentkezett".

Most már értettem, hogy úgy látszik, ez a bajkeverő Kiricsenko eljött Hruscsovhoz, hetet-havat összehordott neki rólam, ennek eredménye lett ez a beszélgetés.

Hruscsovnak ezt mondtam válaszképpen: „Amint azt ön is tudja, erre a pozícióra nem én jelentkeztem, hanem a KB Elnöksége nevezett ki rá az ön javaslatára. Hajlandó vagyok máris átadni ezt a posztot annak, akinek a KB akarja. Ami pedig a titkárokhoz való különböző viszonyulásomat illeti, ez nyilvánvalóan valakinek a pletykája. A lényeg azonban egyáltalán nem ez, hanem az, hogy egyes titkárok szerénytelenül viselkednek. Az olyanok például, mint Kiricsenko és Muhitgyinov*, erről már beszéltem is önnek, ön pedig nyilván nekik, ők pedig nyilván rájöttek, hogy életük intim részleteiről kizárólag vagy a személyzettől, vagy tőlem lehet tudni, amikről a személyzetnek szolgálati kötelessége jelentést tenni. Ez nem amiatt van, mert a munkatársak panaszkodnak, hogy nem hagyják őket békén, hogy Muhitgyinov például arra kényszeríti azt a hajadon lányt, akit a gyerekei felügyeletére tettek hozzá, hogy a fürdőben törölgesse a meztelen hátát, amit a lány nem akar. Én ezt már jelentettem önnek. Ami pedig a Zsukovval való kapcsolatomat illeti, én senki elől sem rejtegettem, hogy mi már régóta ismerjük vele egymást, egyetértésben dolgoztunk, az ügyeinket mindig pártemberhez méltóan oldottuk meg, amiről ön szintén tud. Ön mondta tavaly a KB nyílt plénumán, hogy Zsukov állítólag felvetette Szerov leváltásának kérdését, habár Zsukov azt mondta, hogy ilyen nem történt. Ezért én kész vagyok felállni erről a posztról, átadni a helyet annak, akinek önök mondják".

Ekkor Hruscsov, némiképp meglágyulva azt mondta: „Már mondtam, hogy nincs önnel szemben semmilyen kifogás, az Elnökség jó véleménnyel van önről, de mégis jobb lesz, ha más munkát kap. Ezért csináljon egy jelöltlistát, amelyet majd átnézünk az Elnökségben és döntést hozunk!" Teljesen lehangolódtam, eljöttem.[38]

Néhány nap múlva Hruscsov újra hívatott, én jelentettem neki az öt jelölést a KGB elnöki posztjára, megneveztem többek között Skolnyikovot*, V. V. Kuznyecovot, Csernisovot*, a Tengermelléki területi pártbizottság titkárát, meg még más olyan területi tikárokat is, akiket ismertem.[39]

[38] A helyzet megértéséhez szükség van annyi magyarázatra, hogy az elnökségi tagok között, a két KB-titkár, Ny. Ignatov és A. Kiricsenko között éles konkurenciaharc és gyűlölködés zajlott. Mindeközben Kiricsenko a fegyveres erők felügyeletét látta el, Szerov azonban nyilvánvaló megvetéssel viszonyult hozzá. Kiricsenko tudatában az, hogy a KGB elnökének nemhivatalos kapcsolatai vannak az ilyen irányú felhatalmazással nem rendelkező másik KB-titkárral, már önmagában véve is lázadás volt. Ebben éppen Hruscsov bizalmatlanságára és gyanakvására számított – egyébként nem is alaptalanul.

[39] Szerov és Hruscsov találkozására a levéltári adatok tanúsága szerint 1958. november 17-én, Hruscsov kremli irodájában került sor. («Источник». Альманах. 2003. Вып. 4. С. 58).

Hruscsov jóváhagyta a jelöléseket, azt mondta, „Helyesen, párttaghoz híven viszonyult a múltkori beszélgetésünkhöz, de felejtse el azt a beszélgetést, tekintse meg nem történtnek! Folytassa magabiztosan a munkát, a KB támogatja önt!"

Erre én azt feleltem, hogy „Köszönöm a KB-nak a bizalmat, de ha a KB célszerűnek tartja a leváltásomat, én kész vagyok minden sértettség nélkül távozni, mivel ez nehéz kenyérkereset".

Hruscsov újra megerősítette, hogy a múltkori beszélgetésünket meg nem történtnek kell tekintenem, de kénytelen volt beszélni velem, mivel a Szovjet Hadsereg Felderítési Főcsoportfőnökségén rosszul állnak a dolgok. Eredmény nélkül dolgoznak.

A GRU-nak nincs vezetője. Salin*, a helyettes, betegeskedik, nem dolgozik. Ezért élesen vetődik fel annak kérdése, hogy az ottani hírszerzés számára kell egy komoly és képzett munkatársat választani.[40]

Azt feleltem, hogy örömmel visszatérek a hadsereghez, különösen egy önálló területre. A vezérkari főnökkel, Szokolovszkij elvtárssal régóta ismerjük egymást, egyetértésben fogunk együtt dolgozni.

Az „önálló területre" kifejezés után Hruscsov elégedetlenül hümmögött. Újra megismételte, hogy el kell felejtenem azt a múltkori beszélgetést.

Felidéztem a múltkori beszélgetésünket, különösen azokat a szavakat, hogy nem egyformán viszonyulok a KB-titkárokhoz. Ezt valószínűleg Kiricsenko és Brezsnyev mondták neki, mivel én tényleg nem tudtam szembeszállni a saját lelkiismeretemmel, amikor olyan kiváló titkárok ellen intrikáltak, mint amilyenek Nyikolaj Grigorjevics Ignatov, Averkij Boriszovics Arisztov, Kozlov és mások voltak. Azt gondolták, hogy Kiricsenko meg Brezsnyev majd pórázon fog engem vezetni, mindenben bólogatni fogok nekik, én viszont ezt nem tettem, és a szemükbe mondtam: „[Oldják meg] maguk a problémákat!"

Értetlenül jöttem el Hruscsovtól. Hiszen nem lehet így, kapkodva eldönteni olyan kérdéseket, amelyek nagy jelentőséggel bírnak egy felelős posztot betöltő ember számára.

Otthon is elmeséltem ezt a két találkozást, mivel sok minden nem volt világos számomra. De Vera Ivanovna sem tudta eloszlatni az értetlenségemet. Láthatóan azonban Kiricsenko és Brezsnyev nem felejtették el azt az ötletüket, hogy engem eltakarítsanak, helyemre a saját emberüket tegyék, aki elfedi a kalandjaikat és feslettségüket.[41]

[40] „A GRU-nak nincs vezetője. Salin*, a helyettes, betegeskedik, nem dolgozik." Szerovnak e megfogalmazásban lényegét tekintve igaza van, de nincs igaza formálisan. Mihail Salin vezérezredes 1952-1956 között a GRU vezetője volt, aztán Zsukov idején első helyettessé fokozták le. Zsukov kinevezettjének, Styemenko tábornoknak menesztése után – Styemenkót kétkulacsoskodással vádolták meg (figyelmeztette a marsallt, hogy le akarják váltani a védelmi miniszteri posztról) –, 1957. október 28-án a vezetéssel ismét Salint bízták meg. Miután Szerovot kinevezték oda, Salin azonnal el is ment a GRU-tól.

[41] 1958 novemberében az SZKP KB elnökségi ülésein a „Szerov elvtársról szóló kérdést", amelyet Hruscsov terjesztett elő, kétszer is áttekintették. Jegyzőkönyv erről nem készült, de az ülésekről készült feljegyzésekből látszik, hogy november 20-án már megvitatták a lehetséges utódok jelölését. Elhangzott a nevük olyanoknak, mint a KGB két elnökhelyettesé, Lunyevé és Ivasutyiné, de maga Szerov azt mondta, hogy jobb lenne egy pártmunkást választani, mint pl. Selepint. (Így is lett aztán.)

A november 24-i ülésre Hruscsov hangulata azonban megváltozott; nyilvánvalóan meggondolta magát, hogy Szerovot leváltsa: „Odaadóan viselkedik" – nyilvánítja ki a KB első titkára, az udvari emberek, akiknek van rá fülük, ezt azonnal fel is kapják, és nem győzik dicsérni a KGB elnökét: mindegyik a kedvé-

TÁVOZÁS A GRU-HOZ

1958. december 5-én az Elnökség ülésén az én kérdéseim voltak napirenden. Az utolsónál Hruscsov arról kezdett beszélni, hogy „Volt Szerovval két beszélgetésünk arról, hogy változtassuk meg a munkáját, ő ehhez párttaghoz méltóan viszonyult, az elképzeléseit is elmondta a helyére kerülő jelölteket illetően. Ráadásul tekintélyes területi titkárok és KB-tagok jelölését terjesztette elő. Aztán mondtam neki, hogy ez a kérdés nem aktuális". Amikor ezt mondta, az Elnökség néhány tagja rám nézett és elmosolyodott.[42]

Hruscsov így folytatta: „Bármi lehet, de mi eldöntjük ezt a kérdést. Az Elnökségnek Szerov elvtárssal szemben semmilyen kifogása nincs, jól dolgozott, én ezt is elmondtam neki. Meghagyjuk a fizetését és mindent, amivel még rendelkezik, keresünk számára jó munkát a hadügyminisztériumban".

Ekkor kijöttem. Közepes hangulatban voltam. Egyfelől, ledolgoztam öt évet, hozzászoktam, nagy munkát végeztem el az ügyben, hogy a GB-t megtisztítsam az Abakumov-slepptől és a képzetlen munkatársaktól, akik inkább egymással civakodtak, folyosói pletykákkal foglalkoztak, semmint dolgoztak.

Másfelől, némiképp kellemetlennek éreztem a dolgot, mivel a szervek gyakorlatában

ben akar járni a vezérnek. A vita végére pontot – mint ítéletet – Poszpelov akadémikus, a KB titkára tesz: „Szerovot az ellenségei szidják". Vagyis ha valaki Szerov ellen van, az ellenség; vagy legalábbis cinkostárs... (Президиум ЦК КПСС. Черновые протокольные записи заседаний, стенограммы, постановления. М.: РОССПЭН, 2003. Т. I. С. 339–340.).

[42] Szerov ismét téved a dátumban: az SZKP KB Elnökségének ülése, amelyen arról szavaztak, hogy kerüljön át a katonai hírszerzéshez „a GRU vezérkari vezetésének megerősítése céljából", 1958. december 3-án zajlott. Mindeközben Szerovnak meghagyták a korábbi anyagi ellátását.

Az impulzív vezér sokadszor változtatta meg a véleményét: nyilvánvaló, hogy mindebben szerepetjátszott Kiricsenko és Brezsnyev negatív hatása is. Komoly csapást jelentett Szerov számára az is, hogy előléptették régi ellenségét, a katonai kémelhárítás egykori helyettes vezetőjét, Nyikolaj Mironovot, akit annak idején ő száműzött Leningrádba. 1959. május 30-án kinevezték az SZKP KB Adminisztratív Osztályának vezetőjévé – vagyis egykori és nem éppen szeretett egykori főnöke ellenőrzőjévé...

A jegyzőkönyvi feljegyzésekből kiderül, hogy a november 3-i ülésen újra megvitatták azt a régi házi perpatvart, amelyet fentebb Szerov is leírt, amikor Kiricsenko azzal vádolta meg, hogy nemhivatalos kapcsolatban áll a KB titkárával, Ignatovval. (Hruscsov kifejezése szerint „intrikus lépést" tett). Ignatov kénytelen volt hűségesen „önkritikát gyakorolni" és bocsánatot kérni. Azok pedig, akik 10 nappal korábban még dicsőítették Szerovot, most visszafogottan megdorgálták. (Президиум ЦК КПСС. Черновые протокольные записи заседаний, стенограммы, постановления. М.: РОССПЭН, 2006. Т. II. С. 1040–1041.).

„Éppen Kiricsenko volt az, aki segített Szerov eltakarításában" – írta memoárjaiban a KB Politikai Bizottságának és Elnökségének leválthatatlan tagja, Anasztasz Mikojan. Az ő verziója szerint Hruscsovot nem is az háborította fel, hogy Ignatov „gyakran beszél Szerovval, habár munkájukból adódóan gyakorlatilag nincs is érintkezési pontjuk", hanem az, hogy Kiricsenko egyenes kérdésére „azt kezdte bizonygatni, hogy semmi ilyesmi nem történt, hogy ő nem is beszél Szerovval".

„Kiricsenko nem nyugodott, egy idő után visszatért erre a kérdésre, most már Hruscsov jelenlétében. »Hogy mondhatod azt, hogy nem beszélsz Szerovval?« – kérdezte Ignatovtól. – »Ma kerestem, azt mondták, elment a KB-ba, elkezdtem kerestetni az Adminisztratív Osztályon, de nem találták. Végül kiderült, hogy mégint a te irodádban volt«. – »Nem, nem volt nálam!" Ekkor Kiricsenko megnevezi azt a személyt, aki az ő megbízásából keresni kezdte Szerovot, akkor talált rá, amikor éppen jött ki Ignatov irodájából. Hruscsov csak ferdén nézett Ignatovra, és hallgatott. De minden világos volt". (Микоян А. И. Так было. М.: Вагриус, 1999. С. 608).

többször is előfordult már, hogy azt, aki távozik, feltétlenül befeketítik, bármilyen áthelyezést lefokozásnak állítsanak be, miközben mindenféle pletykákat és mendemondákat találnak ki.

Este felhívott Hruscsov, azt mondta, megkérte Malinovszkijt, hogy nevezze ki Szerovot a védelmi miniszter helyettesévé, de Malinovszkij azt mondta: „A GRU vezetőjévé, nem miniszterhelyettessé".

Az elkövetkező órákban gondosan mérlegeltem, aztán másnap, miután megkaptam az Elnökség határozatát, amely szerint áthelyeznek a Fegyveres Erők Vezérkarához, a vezérkari főnök helyettesének, akkor megnyugodtam, összehívtam a KGB kollégiumát, nyugodtan bejelentettem, hogy más munkakörbe távozom, hogy megbízottnak kinevezem Lunyevet.

Másnap az utasításomra a főigazgatóságok és igazgatóságok vezetői jelentést állítottak össze az ügyek állásáról, amelyek jellemezték az ügyek politikai helyzetét is, amivel Lunyev is egyetértett, ő is aláírta. Elvittem a KB-ba az átadási-átvételi jegyzőkönyvet, mely szerint átadtam az ügyeket Lunyevnek, kimentem a Moszkvai területre Malinovszkijhoz, akit nem nagyon ismertem.

Nem is akarok beszélni arról a hűvös fogadtatásról meg arról az elégedettségről, amely „kegyessége" okán az arcára volt írva, mindenesetre rövid beszélgetést folytattam vele, arra kértem, hogy adjon mellém egy tábornokot, hogy legyen ott velem, amikor átveszem a hivatalomat.

Még egyszer átgondoltam a kialakult helyzetet, úgy vélem, az, hogy áthelyeztek a KGB-től a Szovjet Hadsereg Vezérkarához, Kiricsenko és Brezsnyev intrikájának eredménye volt, akik ugyanúgy, mint Georgij Konsztantyinovics Zsukov ellen, ellenem is mindenféle meséket szőttek.

Helyesen mondta Vlagyimir Nyikiforovics Malin, miután Hruscsov élére került a Minisztertanácsnak is, a pártnak is, hogy mindazokat, akik őt 1957-ben támogatták, el fogja takarítani, csak azért, hogy mutassa, Arisztov, Zsukov, Beljajev, Ignatov, Szerov segítsége nélkül nyerte el a párt bizalmát...

Huszadik fejezet

Titkos műveletek

A liberális történészek törekvéseinek köszönhetően a KGB működésének „szerovi" korszakát manapság kizárólag sötéten értékelik, magát Szerovot pedig mint durva, faragatlan katonaembert.

Valójában azonban az a majdnem öt év, amikor Szerov irányította a KGB-t, valóban döntő jelentőségű volt a rendszer számára, nem csak azért, mert az új hivatalnak ez volt az első „öt-éves terve".

Valószínűleg a szovjet állambiztonsági szervek a fennállásuk 40 éve alatt először szűntek meg kifejezetten megtorló apparátusnak lenni. Éppen ellenkezőleg, az 1955-1957-ben végrehajtott tömeges rehabilitálások a csekista munka egyik kulcsfontosságú irányává váltak. Szerov komoly átrendezést is végrehajtott a rendszerben, amely a tisztogatásokkal állt kapcsolatban: amint azt 1957 júniusában az SZKP KB-nak szóló jelentésében írta, a KGB megalakulásától kezdve több mint 18.000 embert bocsátottak el innen, többek között „több mint 2.300 munkatársat a szocialista törvények megszegéséért, hivatali visszaélésekért és hivatali vétségekért". Ugyancsak akkor, Szerov kezdeményezésére, 1954-ben került sor arra, hogy „amnesztiát kapjanak azok a szovjet állampolgárok, akik együttműködtek a megszállókkal", és szüntették meg a különleges átköltözőkre-kulákokra vonatkozó korlátozásokat.

Az ő aláírása szerepel azon a korszakalkotó dokumentumon is, amely megalapozta a sztálini represszió áldozatainak tömeges rehabilitálását: a főügyész, a KGB elnöke, a belügyminiszter és az igazságügyi miniszter közös feljegyzése volt ez, amelyet 1954. március 19-én küldtek meg az SZKP KB Elnökségének, azzal a javaslattal, hogy vizsgálják felül az „ellenforradalmi tevékenységért" elítéltek ügyét. Ne felejtsük el azt sem, hogy Szerov volt az egyik kidolgozója a XX. kongresszuson elhangzott Sztálin-ellenes Hruscsov-beszédnek!

Szerov alatt a KGB fejlevágó gépezetből professzionális titkosszolgálattá kezdett alakulni, amire persze a dinamikusan változó helyzet is késztette. A Hruscsov-féle „olvadás", a határok megnyitása, a külföldi turisták tömeges érintkezése a szovjet állampolgárokkal – mindez arra késztette a KGB-t, hogy fejlessze az operatív munka módszereit, használja a legújabb technikai berendezéseket; a kitalált kémek helyett megjelentek a valódiak.

Nem ült tétlenül a külső hírszerzés sem: a KGB rezidensei egyre aktívabban kezdtek behatolni az ellenség legszentebb titkaiba – a titkosszolgálataiba és irányító szervezeteikbe (az 1950-es évek a KGB Első Főigazgatóságának, a külső hírszerzésnek aranykora). Egyébként az Első Főigazgatóság struktúrájában először kapott helyet a külső kémelhárítás alegysége, amely a szovjet hírszerzés soraiban működő „vakondok" felkutatásával foglalkozott.

Folytatódott a vasfüggönyön túli diverziók szervezése is; 1954-ben például a KGB harcosai Nyugat-Európában elrabolták a Népi Dolgozó Szövetség két vezetőjét, Aleksander Trušnovičot és Valerij Tremmelt. Egyébként éppen ebben az időszakban sikerült gyakorlatilag végképp befejezni a Baltikumban és Nyugat-Ukrajnában működő illegális nacionalistákkal folytatott harcot is. (A csekisták egyik legeredményesebb akciója: 1954-ben elfogták az Ukrán Felkelő Hadsereg főparancsnokát, Vaszilij Kukot.)

Amint azt az SZKP KB 1956 júniusi plénumán maga Hruscsov, a KGB legfőbb munkaadója és címzettje mondta: „Több Szerov-papírt olvastam el, mint Marx-, Engels- és Lenin-művet".[1]

[1] Млечин Л. Председатели КГБ. М.: Центрполиграф, 1999. С. 405.

Szerov archívumában fennmaradtak az 1958 decemberében a KB Elnökségének ülésén elmondott „búcsúbeszédének" tézisei. „Elnöksködése" mérlegét megvonva minden szerénytelenség nélkül állíthatta:

„Ez alatt az 5 év alatt a KGB pozitív eredményeket ért el a különféle ellenforradalmi és szovjetellenes tevékenységek felszámolásában, néhány egyedi esettől eltekintve semmilyen kellemetlenség nem ért bennünket. Ami pedig valószínűsíthető ellenségeink szándékainak felderítését illeti, ebben, minden dicsekvés nélkül állítható, hogy a dolgok jól mentek...

Igen sikeresen beépültünk az amerikai diplomáciai szolgálatba, ismertük az állami hivatal minden szándékát. Annak ellenére, hogy az angoloknak szigorú titkosszolgálata van, ott is sikerült pozitív eredményeket elérnünk, habár velük meg kellett szenvednünk. Ami pedig a többi irányt illeti, az olyanokat, mint a NATO, a SEATO és mások, az ő elgondolásaik, ha némi késéssel is, de szintén ismertek lettek számunkra".

Sajnos, Szerov nagyon szűkszavúan beszél a szolgálat szakmai részéről; pontosabban: sokkal kevesebbet, mint szeretnénk. Feljegyzéseiben többször is aláhúzta, hogy nem áll jogában feltárni a Lubjanka titkait:

„Sok mindent le szerettem volna írni a KGB munkájáról, ahol 5 évig dolgoztam, nem ismerve egyetlen nyugodt napot sem, de sajnos nem tehetem".

Csak élete végén, a peresztrojka kellős közepén szánja rá magát, hogy megszegje hallgatási fogadalmát, és részletesen leírja a szovjet hírszerzés titkos műveleteit, amelyekhez neki is köze volt. Láthatóan erre a szovjet múlt titkairól szóló publikációk lavinája késztette.

Úgy tűnik, akkor készítette el a már többször idézett eljövendő könyvének tervét is: e téziseket minden bizonnyal Szerov diktálása nyomán a veje, az ismert író, Eduard Hruckij jegyezte le. A nagyrészük valódi szenzációként hat.

Sajnos, Szerov nem tudta megvalósítani, amit eltervezett. Archívumában mindössze jelentéktelen mennyiségű befejezett részletet és a hírszerzés munkájának szentelt vázlatot találtunk.

Közöttük találhatók Raul Wallenberg tragikus sorsának korábban nem ismert tényei, a KGB-nek az 1940-1950-es években végrehajtott titkos műveleteinek részletei, a Szuezi-válság okai és részletei.*

Ezeket a feljegyzéseket egyesítettük ebben a fejezetben...

A WALLENBERG-ÜGY

1987-ben elkezdtek telefonálgatni a dácsámra mindenféle újságírók – szovjetek és külföldiek is. Mindannyian egy ember, Wallenberg iránt érdeklődtek.

Nem akartam beszélni erről a témáról, úgyhogy mindegyiküknek ugyanazt válaszoltam: „Nem tudok erről az ügyről semmit". Csodálkoztam, honnan tudták meg a telefonszámomat, amely nem szerepelt semmilyen telefonkönyvben sem. Igaz, a vejemnek sok olyan újságíró ismerőse volt, akik rendelkeztek ezzel a számmal. Még azt is kértem, hogy változtassák meg a számomat, amit meg is tettek.

Mindezek a telefonhívások, az újságírók kitartó kérései arról győztek meg, hogy felelevenítsem, amit a Wallenberg-ügyről tudtam.

Először 1942-ben hallottam ezt a nevet, amikor a Főhadiszállás mebízottjaként dolgoztam. Már akkor tudtam róla, hogy a híres svéd bankárok egyik rokona, Wallenberg megérkezett az ideiglenesen megszállt területre – konkrétan Pszkovba –, ahol kapcsolatot tartott fenn a fasiszta polgári adminisztrációval és az Abwehrrel.

Aztán sok év telt el. Én már el is felejtettem ezt a nevet, de eszembe juttatta a kémelhárításunk főnöke, a szervek régi munkatársa, Fedotov. 1954-ben (vagy 1953 végén – már nem emlékszem pontosan) Fedotov azt jelentette nekem, hogy a svéd kormánykörök aktívan érdeklődnek Wallenberg ügye iránt.

„Fejtse ki részletesebben, mivel foglalkozott!" – mondtam neki.

„Budapesten volt a Vöröskereszt svéd képviselője[2], amely szoros kapcsolatban állt a német és az amerikai ügynökségekkel" – válaszolta Fedotov. „1947-ben Abakumov parancsára likvidálták."

Fedotov tájékoztatott, hogy a Wallenberg iránti érdeklődést az váltotta ki, hogy sok egykori hadifogoly és internált, valamint korábban letartóztatott külföldi állampolgár tér most vissza a hazájába.

„Tartsa az ügyet kontroll alatt!" – utasítottam Fedotovot.

Egy idő múlva Fedotov jelentette, hogy Wallenberg kémelhárítós nyilvántartási lapja mellett alapvető operatív anyagok is voltak az Információs Bizottság Második Európai Főigazgatóságán. Legalábbis, amikor Fedotov az Információs Bizottságnál dolgozott, látta ezeket a papírokat.

Ekkor bekérettem Dobrohotovot, akit néhány nappal korábban helyeztek át a titkárságról a külső hírszerzéshez, utasítottam, hogy gyűjtsön össze mindent, ami a mai napon Wallenbergről fellelhető.

Engem pedig Ny. SZ. Hruscsov hívatott, beszélgetésünk egyik pontja éppen a Wallenberg-ügyre vonatkozott. Ny. Sz. Hruscsov nagy érdeklődést mutatott az ügy iránt, mivel fogalma sem volt róla, utasításba adta, hogy derítsük ki, miért érdeklődik a Nyugat ennyire Wallenberg iránt. Ny. Sz. Hruscsov megtiltotta, hogy Molotovot és a Külügyminisztériumot beavassam e megbízás körülményeibe. A vele folytatott beszélgetés alapján az a benyomásom támadt, hogy Wallenberg likvidálásának teljes felelősségét Berija és Abakumov nyakába akarja varrni, hogy ez segíthet a Svédországgal fennálló kapcsolatok javításában, hidat teremthet a svéd kormányzati és pénzügyi körök felé, sőt, talán még arra is rá lehet venni őket, hogy közvetítő szerepet játsszanak a nyugati országokkal való kapcsolatteremtésben, amire Hruscsov igencsak törekedett. Hruscsovnak nyilvánvalóan voltak más okai is, de erről majd később.

Nálunk egyelőre csak gyűlt az anyag. Nem sokkal korábban a kémelhárítás kiderítette, hogy az egyik svéd szociáldemokrata, egy zsidó származású ember, amikor a Szovjetunióban tartózkodott, találkozott Ilja Ehrenburggal*, aki az MGB operatív feldolgozása alatt állt. (Abakumov még 1949-ben felvetette letartóztatása kérdését, de Sztálin nem adott rá utasítást.)[3]

[2] Raoul Wallenberg valójában 1944-től a magyarországi svéd nagykövetség első titkáraként dolgozott.

[3] Az ismert szovjet író és közéleti szereplő, Ilja Ehrenburg valóban a csodával határos módon menekült meg a represszió elől. 1949. február 5-én az MGB főnöke, Abakumov a Zsidó Antifasiszta Szövetség ügyének keretén belül Sztálin elé tárt egy névsort, akiknek a letartóztatását szorgalmazta; e „feketelistán" elsőként Ehrenburg neve szerepelt, akit mint „zsidó burzsoá nacionalistát" nevezett meg. Sztálin viszont nem adott utasítást a letartóztatására. (Власть и художественная интеллигенция. Документы ЦК РКП(б) – ВКП(б), ВЧК-ОГПУ-НКВД о культурной политике. 1917–1953. М.: Демократия, 2002. С. 790.).

Ez a szociáldemokrata azt a feladatot kapta a svéd hírszerzéstől, hogy valamely ismert közéleti személyiségen keresztül jusson el Vorosilovhoz (aki akkor a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöke volt, de Nyugaton csak a Szovjetunió elnökének nevezték). Ilyen csatornaként, számításba véve külföldi ismertségét és zsidó származását, Ehrenburgra esett a választása.

1954-ben, amikor ez a svéd Moszkvában találkozott Ehrenburggal, megkérte rá, hogy hozzon össze neki egy találkozót Vorosilovval. Ezt követően Ehrenburg találkozott Haritonovval, a 4. igazgatóság vezetőjével, aki viszont azt tanácsolta neki, hogy térjen ki a konkrét válaszadás elől.

Most néhány szót a Wallenberg-ügy lényegéről. Dobrohotov jelentette, hogy Raoul Wallenbergnek a németek által megszállt területeken folytatott különleges missziójáról először Svédországból és az USA-ból kaptunk információt.

Az amerikai anyagok különös jelentőséggel bírtak számunkra. Az amerikai hírszerzésnél a háború idején dolgozó egyik forrásunk, az egyik ismert munkatársuk azt jelentette, hogy Wallenberg mint az amerikai hírszerzés ügynöke kapcsolatot létesített a német titkosszolgálatok munkatársaival. Annak örve alatt, hogy tárgyalásokat folytatnak a megszállt területeken lévő zsidók sorsáról, nemhivatalos, rendszeres csatorna működik a hitleri és az amerikai hírszerzések között.[4]

Wallenberget 1945 elején, nem sokkal Budapest felszabadítása után, a SZMERS fogta el. Vele együtt szlovák diplomatákat is letartóztattak.

Eleinte úgy tervezték, hogy Wallenberget átadják a svéd félnek, viszont amikor az Első Igazgatóságról (a hírszerzésről) tájékoztatás érkezett a hitleri titkosszolgálattal és az amerikai hírszerzéssel fenntartott kapcsolatairól, Sztálin utasította Abakumovot, hogy tartóztassa le Wallenberget, szállíttassa Moszkvába. Moszkvába küldték vele együtt a sofőrjét is, akinek a nevére most nem emlékszem.[5]

A Wallenbergtől elkobzott dokumentumokból kiderült, hogy rendszeres kapcsolatban állt magas rangú nácikkal, többek között az egyáltalán nem ismeretlen Eichmannal* is, a zsidó lakosság tömeges likvidálásának egyik szervezőjével is. Hiteles információk voltak arról is, hogy a budapesti svéd nagykövetség diplomata útleveleket és egyéb dokumentumokat adott ki a hitleri titkosszolgálatok munkatársainak a fedezésükre.

Wallenberget azzal gyanúsították, hogy köze van ehhez a tevékenységhez, hiszen többször is járt a megszállt területeken, többek között, mint már említettem, Pszkovban is. Úgyhogy megvádolták mint náci kémet.

Dobrohotov felkutatta az Információs Bizottságnál és a Különösen Fontos Ügyek Osztályán fellelhető anyagokat, amelyekből kiderült, hogy Wallenberg előbb a SZMERS-nél, aztán a Nyomozati Osztály vezetőjénél, Lihacsovnál* (akit később agyonlőttek) volt nyilvántartva.

[4] Az a verzió, mely szerint Raoul Wallenberg ennek az amerikai és német titkosszolgálatok közötti kapcsolatnak titkos csatornája volt, nem nélkülöz minden alapot. Ugyanakkor arra is rá kell mutatni, hogy ennek az embernek óriási érdeme van: nagyszámú (egyes adatok szerint akár 100.000) magyar zsidó megmentése. Ebből kiindulva a nácikkal való bármilyen kapcsolata igazolható.

[5] Raoul Wallenberggel együtt letartóztatták a sofőrjét, a magyar Langfelder Vilmost is.

Kozirjev ezredes a KGB Nyomozati Osztályáról azt jelentette, hogy a Wallenberg-ügy nyomozása során nem használtak fel semmilyen operatív anyagot. Konkrét bizonyíték, amely a kémkedését bizonyította volna, szintén nem volt. Ugyanakkor maga Wallenberg nem tagadta, hogy állandó kapcsolatot tartott fenn egy sor ismert nácival és az MGB által beazonosított amerikai hírszerzővel.

Dobrohotov és Fedotov jelentéséből az következett, hogy Sztálin és Molotov azt tervezték, hogy Wallenberg vallomásait fel fogják használni azokon az amerikaiakkal folytatandó titkos tárgyalásokon, amelyeknek témája nem esik a Nürnbergi-per megítélése alá.

Fedotov, aki szerintem tagja volt a pert előkészítő bizottságnak, elmesélte, hogy az amerikaiak megelőztek bennünket, amikor levették napirendről az 1939-es Molotov-Ribbentrop-paktum titkos jegyzőkönyveit, azzal cserébe, hogy mi pedig nem vetjük fel az USA pénzügyi kapcsolatait náci iparosokkal, amelyek a Wallenberg család közreműködésével valósultak meg, valamint azt sem, hogy szeparatista béketárgyalásokat folytattak.

A Nürnbergi-pert követően Raoul Wallenberg értékét vesztette. Sztálin úgy vélte, hogy hazaküldésének semmi értelme, úgy tűnik, Molotov vetette fel a likvidálása kérdését, ugyanúgy, mint egy sor más amerikai, német és japán diplomatáét is, akiket a háború után fogtunk el.

Wallenberg likvidálásának körülményeit nem sikerült véglegesen kideríteni. Az ügyhöz kapcsolódó dokumentumok (a börtönorvos jelentése a halál beálltáról, a hamvasztásról szóló jegyzőkönyv, amelyet a belső börtön parancsnoka, Mironov és az MGB gondnoka, Blohin* írt alá) csak Wallenberg 1947-ben bekövetkezett halálának tényéről tanúskodnak. Az ezzel kapcsolatban kihallgatott Blohin azt vallotta, hogy Wallenberg likvidálásához az ő (Blohin) munkatársainak semmi köze sem volt, vagy legalábbis ő ilyenre nem emlékszik.

A szintén kihallgatott Majranovszkij* és különleges laboratóriumi cellájának munkatársai megerősítették, hogy 1946-1947-ben likvidáltak egy sor külföldi állampolgárt, akik az MGB belső lubjankai és vlagyimiri börtönében voltak fogva tartva. Konkrét nevekre ők sem emlékeztek.

Abakumov, akit Kozirev hallgatott ki, megerősítette R. Wallenberg likvidálását. Sztálin és Molotov közvetlen utasítására utalt, akiket ő többször is részletesen tájékoztatott erről az ügyről. Az is megállapítást nyert, hogy Wallenberg 1945-ös letartóztatására a SZMERS-nek közvetlenül Bulganyin adott utasítást, aki abban az időben a védelmi népbiztos helyettese és az ÁVB tagja volt.

Minderről részletes jelentést tettem Ny. Sz. Hruscsovnak. Figyelmesen végighallgatott, azt mondta: „Ezek a gazemberek, Sztálin, Molotov és Visinszkij kifőzték ezt az átkozott kását, mi meg most ehetjük itt ezt a szart!"

Feltett még néhány kérdést Molotov és Visinszkij érintettségét illetően, azt az utasítást adta, hogy „A Wallenberg-epizódot ne rójuk fel konkrétan Abakumov és bűntársai bűnéül!"

Ugyanakkor meghagyta, hogy beszéljek Molotovval, hogy miért vetették fel ismét Nyugaton Wallenberg ügyét.

Molotovval az irodájában találkoztam. Kérdéseimre igencsak fájdalmasan reagált, azt mondta, hogy csak egy idióta „reménykedhet abban, hogy valamilyen előnye származhat ebből az ügyből", hogy ez az ügy nem alkalmas arra, hogy ürügyül szolgálhasson a svéd pénzügyi és ipari körökkel informális kapcsolatok kialakításához. Kijelentette, hogy nem áll szándékában visszatérni ehhez a témához.

A beszélgetés végén Molotov gyanakodva megkérdezte: „Te miért szedted elő most ezt az ügyet?" Azt feleltem neki, hogy a párt KB-jának utasítását hajtom végre.

Elmondtam Ny. Sz. Hruscsovnak a beszélgetésünk tartalmát, miré ő feldühödött, azt mondta, hogy Molotovtól mindenképpen meg kell szabadulni. Hruscsov utasított, hogy folytassam a puhatolózást a hírszerzés csatornáin keresztül. Ugyanakkor megtiltotta, hogy az üggyel kapcsolatos bármilyen dokumentumot is eljuttassak a KB-hoz.

Azt hiszem, mindez azzal állt összefüggésben, hogy 1954-ig a KB Elnökségének egész különleges szektorát Malenkov és titkára, Szuhanov ellenőrizte, akikben Hruscsov nem bízott. Molotovra viszont Hruscsovnak akkor még szüksége volt a Malenkov elleni küzdelemhez. (Ennek eredményeként 1955 januárjában Molotov segítségével Malenkovot leváltották a SZU Minisztertanácsának elnöki posztjáról.)

Malenkov leváltását követően sor került Molotovra is. Azt hiszem, Ny. Sz. Hruscsov úgy döntött, hogy a Wallenberg-ügyet azonnal felhasználja Molotov ellen, első lépésként eltakarítja a Külügyminisztériumból.

Molotov ezt pontosan tudta, mivel úgy viszonyult hozzám, mint Hruscsov emberéhez (1954-ben a KB elnökségi ülésén ő és Malenkov nem támogatták KGB-elnöki kinevezésemet; az MVD két hivatalra bontása kapcsán Malenkov azt szerette volna, ha a KGB élére Satalint, a KB titkárát nevezik ki.)

Visszatérve a témához, megjegyzem, hogy a KGB-nek mint önálló intézménynek létrehozására irányuló kérdés váratlanul merült fel. Kruglov az Elnökség elé az MVD struktúrájának átalakításáról szóló kérdést terjesztett elő, de néhány nappal a kérdés áttekintése előtt Hruscsov titkos formában azzal bízott meg, hogy készítsek elő neki feljegyzést a KGB létrehozásáról. Mindez nem sokkal az után történt, hogy megünnepeltük Ukrajna és Oroszország újraegyesítésének 300. évfordulóját.

Az anyag elkészítésével a titkárságvezetőt, Dobrohotovot bíztam meg, anélkül, hogy aláírtam volna, átadtam Hruscsov titkárának, Sujszkijnak.

A Wallenberg-üggyel kapcsolatos munka folytatódott. Utasításomra 1955-ben Haritonov újra találkozott Ehrenburggal, akinek azt javasolta, hogy amikor legközelebb találkozik Svédország képviselőivel, tegyen utalást arra, hogy nem zárja ki annak valószínűségét, hogy Wallenberg a Szovjetunióban volt fogva tartva, valószínűleg a két bűnöző, Berija és Abakumov áldozata lett.

Megbíztam Panyuskint*, hogy járjon utána, miként reagálnak a svédek Ehrenburg szavaira. Jött is hamarosan a következő reakció: a svéd külügyminisztérium képviselői közvetlenül a nagykövetünknek, Rogyionovnak utaltak arra, hogy kormányuk nem vádolja a SZU jelenlegi vezetését a Wallenberg-ügyben való érintettséggel, vagyis mindez Berija gaztettének eredménye.

Ugyanakkor azt is tudtam, hogy nem elegendő egy csatornát (Ehrenburgot) használni, hanem egyszerre többet is kell. E célból a különböző országokban lévő ügynökségeink helyzetét kihasználva meg kellett szervezni az információ szivárogtatását, a svéd vezetés tudomására hozni, hogy a SZU kész megbeszélni a Wallenberg sorsával kapcsolatban felmerülő kérdéseket.

Szükség volt ezt megtenni nemcsak Finnországban, ahol operatív lehetőségeink mindig is erősek voltak, hanem még egy másik országban is. Panyuskin a Törökországban lévő ügynökségünket javasolta, amelynek kapcsolata volt egy ismert finn diplomatával, aki arról volt ismert, hogy széleskörű és informális kapcsolatokkal rendelkezik a svéd külügyminisztériumban.

Ny. Sz. Hruscsov a beszélgetéseink során többször is visszatért a Wallenberg-ügyhöz. Rájöttem, hogy ez az ügy kivételesen fontos neki, hogy ezt az ügyet, mint egy sor más ügyet is, arra akarja felhasználni, hogy megszabaduljon a KB Elnökségének néhány tagjától, azoktól, akik veszélyt jelenthettek rá.

Azt hiszem, ha ez nem lett volna, akkor Raoul Wallenberg ügyéről ilyen magas szinten senki sem emlékezett volna meg.

Dokumentumokat kellett készítenem a svéd kormányzat jegyzékére adandó válaszhoz. A Wallenberg-üggyel kapcsolatos álláspontunkat mindig egyeztetni kellett Ny. Sz. Hruscsovval, mivel küszöbön állt a svéd miniszterelnök, Erlander* moszkvai látogatása, amelynek országunk pártvezetése nagy jelentőséget tulajdonított. A látogatásra 1956-ban került sor, de a svédeknek végül is nem adtunk át semmiféle dokumentumot.

Ny. Sz. Hruscsov nekem is, Molotovnak is meghagyta, hogy ne siessünk a válaszadással, míg le nem zajlanak a svéd parlamenti választások.[6]

Telt az idő. Lezajlott a KB plénuma, amelyen Ny. Sz. Hruscsov leszámolt a pártellenes csoporttal, én csak akkor értettem meg végleg, miért kért meg arra, hogy vegyem elő ezt a piszkos ügyet.

Azt követően, hogy nyugdíjba vonultam, volt egy nemhivatalos beszélgetésem az egyik magas rangú állami személyiséggel (megígértem neki, hogy sosem árulom el a nevét).

Megkérdezte tőlem: „Ivan Alekszandrovics, előfordulhat-e, hogy Wallenberg álnév alatt ma is fogságban van nálunk?" Azt válaszoltam neki, hogy a munkatársaim a lehető leggondosabban megvizsgálták az ügyet, nincs kétségem afelől, hogy Wallenberget 1947-ben likvidálták.[7]

[6] A SZU Külügyminisztériuma csak 1957 februárjában tájékoztatta a moszkvai svéd nagykövetet, hogy Raoul Wallenberg 1947. július 17-én hunyt el Moszkvában, egy börtönkórházban, szívinfarktus következtében. A korábbi közleményeket, melyek szerint a szovjet hivatalok számára ismeretlen Wallenberg holléte, nem kommentálták.

[7] Raoul Wallenberg titokzatos sorsának végére mind a mai napig nem került pont. Dokumentumokkal mindössze annyi támasztható alá, hogy 1945. január 13-án, Budapesten a szovjet hatóságok elfogták, Moszkvába küldték, ahol az MGB belső börtönében tartották fogva. A legelterjedtebb verzió szerint Wallenberg 1947-ben a Lubjanka belső börtönében valóban meghalt, viszont erről nem maradt fel semmilyen dokumentáció. Az OF Főügyészsége által 2000-ben lefolytatott vizsgálat nem tudta „megállapítani Wallenberg és Langfelder letartóztatásának és börtönben tartásának valódi okait, haláluk tényszerű körülményeit, a büntetőeljárás anyagait, a letartóztatottak vagy a hadifoglyok személyes aktáit".

ATOMKÉMKEDÉS

Abel*, valódi nevén Fiser[8], amennyire emlékszem, az 1940-es évek végén érkezett meg az USA-ba. Majdnem tíz évig dolgozott ott.

Én akkor találkoztam Abellel, amikor 1955-ben vagy 1956-ban szabadságra jött haza. Korotkov és Szaharovszkij* hozta be hozzám, hogy fogadjam. Tűnődő és kissé elfogódott ember benyomását keltette.

Komoly munkatársnak tartottuk. Sajnos, akkorra, az 1950-es évek elején, már két illegális tisztünket is vissza kellett hívnunk onnan, Abel is megszakította már „régi atomkapcsolatait", mivel ezek az emberek a múltban kontaktusban álltak a kommunista párttal, dolgozott rajtuk az FBI.

Az 1950-es évek elejétől Amerikából nem érkeztek az atombombára és a hidrogénbombára vonatkozó dokumentumok, talán csak az 1955-ös, hidrogénbombáról (lítium és trícium) és a kipróbálásairól szóló részletes jelentésen kívül, de az sem Abeltől, hanem a követségi ügynökségünktől.

Akkor fogtam Kvasznyikovot* és Rilovot*, velük együtt elvittem ezeket az anyagokat Pervuhinnak. Nálunk ebben az időben készültek a hidrogénbomba soron következő kipróbálására. Abel pedig bekapcsolódott ezeknek az információforrásoknak az ellenőrzésébe.[9]

Atomügyekben nehéz volt együtt dolgozni a zsidó forrásokkal az orvos-per miatt. Habár Sztálin meghalt, az orvosokat kiengedték, elment tőlünk akkoriban az egyik legértékesebb forrásunk, Morris, az atombomba egyik feltalálója, aki közvetlen kapcsolatban állt Bethével* és Oppenheimerrel*.[10]

Szerov verziója, mely szerint Wallenberget Molotov javaslatára likvidálták, arra késztet bennünket, hogy egészen új szemmel nézzük ezt a történelmi titkot. Amire, egyébként, nagyon is nyilvánvaló bizonyítékok vannak. Napjainkban, egy orosz-svéd kutatócsoport munkája során a Külügyminisztérium levéltárában felleltek egy Visinszkij-feljegyzést (ő akkor külügyminiszter-helyettes volt), amelyet 1947. május 14-én írt, a következőt tartalmazta: „Mivel a Wallenberg-ügy mind a mai napig nem halad előre, kérem Önt, hogy kötelezze Abakumov elvtársat, hogy mutasson be feljegyzést az ügy állásáról és Wallenberg likvidálásának javaslatáról!" A dokumentumon ott található Molotov megjegyzése is: „Abakumov elvtársnak. Kérem, jelentse nekem!"

Igaz, Abakumov válaszjelentése nem maradt fenn: úgy látszik, sikerült még eltüntetniük. Viszont a Külügyminisztérium titkárságának iratkezelési naplójában fennmaradt az a bejegyzés, amely igazolja, hogy egy ilyen dokumentum beérkezett. Az MGB irata 1947. július 17-i keltezésű: emlékeztetünk rá, hogy ez pontosan az a nap, amelyen Wallenberg állítólag szívinfarktus következtében meghalt.

[8] Viljam Fiser, a külső hírszerzés munkatársa 1948-ban érkezett az USA-ba, illegális munkavégzésre.

[9] 1954 márciusában, áprilisában és májusában a Csendes-óceáni Bikini-atollon található nukleáris lőtéren az USA egész sor termonukleáris fegyverkísérletet hajtott végre, Castle-hadművelet elnevezéssel. Termonukleáris fűtőanyagként lítium-hidridet használtak. Már az első kísérlet megmutatta, hogy a javasolt konstrukció gigantikus robbanóerővel rendelkezik (a robbanás ereje az elvárt 6 helyett 15 megatonna volt). Viljam Fiser, aki a letartóztatásakor Rudolf Abelnek nevezte magát, e név alatt is vált híressé, az egyik olyan csatorna volt, amelyen keresztül a szovjet műszaki-tudományos hírszerzés információkat kapott az amerikai hadifejlesztésekről.

[10] Morris Cohenről van szó, aki feleségével, Leontinével együtt az USA-ban illegálisan működő szovjet hírszerzők legértékesebbjei közé tartozott. Rajtuk keresztül jutottak el a SZU-ba az amerikai atombomba tervrajzai. 1950-ben a lebukás elől a Cohen házaspár kénytelen volt a Szovjetunióba menekülni. 1954-től

Kvasznyikov és Panyuskin kalandortevékenységét 1954-ben állíttattam le, amikor azt javasolták, hogy a negyvenes évek egyik régi ügynökén keresztül megszervezik a megsértődött Oppenheimer Szovjetunióba juttatását. E művelet kockázata magas volt, ráadásul Oppenheimert a fizikusaink nem fogadták volna el kellő mértékben. Rilovban, aki találkozott vele Bécsben, megfáradt, csalódott ember benyomását keltette.[11]

Úgy látszik, hogy a kommunista párton keresztül velünk megvalósított együttműködés nyomasztotta. Amikor Abelt letartóztatták, Moszkvában a „gazdaságisunk" Krohin* volt, aki nagyon gyáván viselkedett, majdnem egy éven keresztül visszatartotta a családjától a kifizetést, egészen addig, míg tartott annak kivizsgálása, miért következett be a lebukása.

Emiatt én és a hírszerzés vagyunk a felelősek, habár aztán mindent kifizettek neki.

Abelt akkor fogták el, amikor visszament a régi lakására a pénzért, mert félt, hogy nem fog tudni elszámolni vele. Annál is inkább, mert két korábbi, 1954 előtti illegális ügynök visszaélt a kincstári pénzekkel.[12]

Abel időnként alkalmi forrásoktól, hatalmas összegekért kapott a Pentagonból származó érdekes információkat és dokumentumokat. De ezekkel még a letartóztatása előttmegszakította a kapcsolatot.

Abelt csak Powersre* sikerült kicserélni.[13]

Egyáltalán, az 1940-es évek amerikai ügyei súlyos gondot hagytak rám. Sztálin és Molotov likvidált egy csomó embert, többek között egy amerikait is, aki ismerte azokat az amerikai kommunistákat, akik még az 1930-as években dolgoztak együtt velünk, azt hiszem, Hisst*, Currie-t* és másokat.[14]

Nagy-Britanniában dolgoztak, 1961-ben letartóztatták, majd kicserélték őket egy, a Szovjetunióban elfogott angol kémre. A későbbiekben az Oroszországi Föderáció Hősei lettek.

[11] Robert Oppenheimer, a kiváló amerikai elméleti fizikus 1943-1945-ben a híres Manhattan-terv vezetője volt, amely az USA-ban létrehozandó atombombával foglalkozott. A háború utáni időkben aktívan fellépett a nukleáris fegyverek elterjesztése ellen, aminek következtében elvesztette az amerikai hatóságok bizalmát, és 1954-ben eltávolították a titkos fejlesztések közeléből. Habár Oppenheimer ifjú kora óta szoros kapcsolatban állt az USA kommunista pártjával és más baloldali szervezetekkel, a szovjet hírszerzés azon többszöri kísérletei, hogy bevonják a tevékenységükbe, nem jártak sikerrel. Pavel Szudoplatov ezt írta: „Szeretnék választ adni azoknak, akik továbbra is azt állítják, állítólag az én szavaim nyomán, hogy Oppenheiner és más tudósok a »szovjet hírszerzés beszervezett ügynökei« voltak. Egyáltalán nem! Ők a »forrásaink« voltak, akik ellenőrzött ügynökségekkel, megbízható személyekkel és operatív munkatársakkal álltak kapcsolatban". (Судоплатов П. А. Разные дни тайной войны и дипломатии. 1941 год. М.: Олма-Пресс, 2005. С. 128.).

[12] Rudolf Abelt az FBI ügynökei 1957. június 21-én fogták el, amikor visszatért a New York-i Latam Hotelbe, ahol szobát bérelt.

[13] Rudolf Abelt 1962 februárjában cserélték ki arra a Francis Powersre, akinek CIA-s felderítő repülőgépét a Szovjetunió területén lőtték le. Abel egyébként a nyomozás és a per során is bátran viselkedett, nem ismerte el magát bűnösnek, egyáltalán, tagadott mindenféle kapcsolatot a Szovjetunióval és a hírszerzéssel. Abel a rá kiszabott 32 év börtönbüntetésből 5 évet töltött le.

[14] Alger Hiss Roosevelt elnök bajtársa volt, az ENSZ egyik megalapítója és első főtitkára, aztán pedig a nemzetközi Carnegie Alapítvány elnöke; Lauchlin Currie pedig Roosevelt elnök titkára volt. Mindkettejüket azzal gyanúsították meg, hogy együttműködnek a szovjet hírszerzéssel, de az FBI nem tudta bizonyítani bűnösségüket. 1948-ban A. Hisst le is tartóztatták kémkedésért, de csak hamis tanúzásért ítélték el 5 évre. Szerov feljegyzései viszont megerősítik, hogy ezek az emberek még az 1930-as évektől kezdődően valóban kapcsolatban álltak a szovjet hírszerzéssel.

Abel késélen táncolt ezekkel az emberekkel, Sobell-lel* és a többiekkel. Jó, hogy eltávolodott tőlük.[15]

Hiss-szel kapcsolatban nagy botrány tört ki. Az egészért a Zarubint felváltó Gorszkij* volt a hibás. El akarta csábítani Hisst a katonáktól, közben ő maga is lelepleződött. Aztán sírt Panyuskinnak meg Fedotovnak, az 1950-es években nálam, a kémelhárításnál volt titkos státuszban. Dolgozott még csoportvezető rezidensként is az Inturisztnál meg az Írószövetségnél.[16]

Azzal összefüggésben, hogy Truman beszélt Sztálinnak egy nagy erejű bombáról, de Sztálin nem tulajdonított jelentőséget ennek a közlésnek, külön is le szeretném írni azokat az eseményeket, amelyekről megbízható forrásokból tudok.

Az amerikiak az atombomba atyjának Robert Oppenheimert, a Los Alamos-i atomkutató laboratórium vezetőjét tartják.

Oppenheimer félig zsidó volt. 1927-ben Göttingenben védte meg doktori disszertációját, 23 évesen.

Oppenheimer egyik segítőtársa Morton Sobell elektromérnök, egykori kommunista volt.

1940-ben már minden készen állt az atombomba elkészítéséhez, júliusban Oppenheimer már végrehajtotta a 235-ös urán és az alig hasadó 238-as izotóphasítását.

Az atombomba-készítés munkálatai 1945 nyaráig folytatódtak, júliusban pedig Alamogordo (Új-Mexikó) közelében, a sivatagban felrobbantották az első atombombát. Az elsőt az emberiség történetében.

Los Alamosban készítették el azokat a bombákat is, amelyeket Hirosimára és Nagaszakira ledobtak.

1945 októberében Oppenheimer lemondott a laboratórium igazgatói posztjáról.

1944 júniusában kezdett el találkozni Sobellel Julius Rosenberg (egy zsidó), akivel együtt tanult Chera Sobell. Rosenberg megkapott minden titkos anyagot az atombombáról, tovább is adta azokat. Rosenberggel együtt tanult Alitger*, akiről kiderült, hogy az FBI ügynöke.[17]

[15] Morton Sobell a Rosenberg házaspár kémcsoportjának tagja volt, az USA haditengerészeti minisztériumának munkatársa, később pedig a General Electric rádiós főmérnöke. A szovjet hírszerzést az „atomprojekt" és a rádiótechnikai fejlesztések anyagaival látta el. 1951-ben az FBI kémkedés vádjával letartóztatta, 1969-ben szabadult.

[16] A. Gorszkij váltotta fel V. Zarubint az NKGB Első Főigazgatósága USA-beli rezidensi posztján 1944-ben. A kontextus alapján az „elcsábítani a katonáktól" kifejezés azt jelenti, hogy A. Hisst a GRU-s kapcsolatitól az NKGB-hez akarta átvinni, annál is inkább, mert – a levéltári adatok legutóbbi publikálásából ítélve – Hiss eleinte valóban a katonai hírszerzés ügynöke volt.

[17] Az Alitger néven említett személy szerepéről a Rosenberg-kémcsoport bukásában semmit sem lehet tudni. Az egyik verzió szerint az események láncolata, amely a Rosenberg házaspár letartóztatásához vezetett, a következőképpen néz ki: az információ, amely a szökevény I. Guzenkótól és a kettősügynök Elizabeth Bentley-től származott, az FBI-t rávezeti Klaus Fuchsra, aki az atomtitkokat átadta a szovjet hírszerzésnek (akit aztán Nagy-Britanniában letartóztatott az ottani titkosszolgálat), valamint az összekötőre, Harry Goldra, aki aztán feladta Ethel Rosenberg öccsét, David Greenglasst és Rosenbergéket. Az USA-ban működő kémhálózat leleplezésében nem kis szerepet játszott a Venona kódfejtő program, amely lehetővé tette az amerikai kémelhárítás számára, hogy olvassa a szovjet ügynökök titkos üzeneteit.

1945 augusztusában a kanadai szovjet nagykövetségről Amerikába szökött az áruló Guzenko*, azt követően, hogy hivatali visszaélés miatt vissza akarták hívni. 1946 márciusában Guzenko bevallotta, hogy ismeri az atomba után kémkedőket.[18]

1949-ben Truman bejelentette, hogy a Szovjetunió atombombát robbantott.

1950 júniusában letartóztatták Julius Rosenberget, Morton Sobellt, David Rosenberget, Greenglasst*, Hisst (annak a San Franciscó-i konferenciának egykori titkárát, amelyen megalapították az ENSZ-t). Hiss együtt volt Roosevelttel 1944-ben Jaltában.[19]

A Hearst Hírügynökség bejelentette, hogy az atomenergetikai bizottság titkos információkat tett közzé, melyek szerint a Szovjetunió anyagokat kapott az atombombáról az USA-ból.[20]

Az ügy több évig elhúzódott. A Rosenberg-ügyben provokációs szerepet játszott Ruth Greenglass, Ethel Rosenberg* fivérének [felesége]. Ruth Greenglass David felesége volt.[21]

Ruth úgy gondolta, hogy az FBI el fogja engedni Davidet (a férjét), ha ő elmond mindent, ezt meg is tette. Davidet azonban ennek ellenére 15 évre elítélték.

A per 1951 márciusában kezdődött. Morton Sobellt 30 évre ítélték. Julius Rosenberget villamosszékben történő kivégzésre ítélték.

Kivégzése előtt Julius Rosenberg arra az ajánlatra, hogy ismerje el magát bűnösnek, akkor felülvizsgálják az ítéletet, azt válaszolta, hogy „az emberi méltóság nem eladó".

Julius Rosenberget és Ethel Rosenberget hat perc alatt kivégezték.

Munkatársunk, V. Zarubin, aki ott volt, tudott az eseményekről.

VICTOR ROTHSCHILDRŐL

Victor Rothschilddel* csak egyszer találkoztam, a nagykövetségen.[22] Ez az ember nagyon régóta úgy volt ismert, mint a Philby*-ügy és más ügyek „örököse". Pontosan tudta, hogy ezek az emberek, akiknek megvannak a maguk hajlandóságai, kapcsolat-

[18] A GRU Kanadában működő titkosírás-fejtőjének, I. Guzenkónak 1945. szeptemberi szökése nagy csapást mért a szovjet hírszerzésre. Amint arról egyik akkori vezetője, P. Szudoplatov beszámolt, „Guzenko olyan információkat adott át az amerikai és kanadai kémelhárító szolgálatoknak, amelyek lehetővé tették, hogy eljussanak ügynöki hálózatunkhoz, amely aktívan működött az USA-ban a háború idején. Ezen kívül rendelkezésükre bocsátotta azoknak az amerikai és kanadai atomtudósoknak kódolt neveit tartalmazó listáját, akiket a hírszerzésünk és katonai hírszerző igazgatóságunk aktívan felhasznált". (Судоплатов П. Разведка и Кремль. М.: Гея, 1996. С. 259.).

[19] A Rosenberg-csoport ügyével kapcsolatban a Rosenberg házaspáron kívül letartóztatták K. Fuchsot, H. Goldot, D. Greenglasst, William Perlt (akire a kémkedést nem sikerült rábizonyítani, hamis tanúzásért kapott 5 évet), Morton Sobellt (30 évre ítélték el, ebből majdnem 18-at le is ült) és még néhány embert, akiket szabadon engedtek, mert nem tudták bebizonyítani bűnösségüket.

[20] A Hearst Hírügynökség – nemzetközi hírügynökség, amelyet az USA-ban alapítottak 1907-ben, United Press Associations néven.

[21] Ruth Greenglass maga is részt vett a kémtevékenységben, férje, David azonban azzal, hogy együttműködött a nyomozókkal, megmentette. David 10 évet ült börtönben, az általa feladott nővérét, Ethelt és annak férjét, Julius Rosenberget villamosszékben kivégezték.

[22] Minden bizonnyal arról a találkozásról van szó, amely a szovjet nagykövetségen történhetett, amikor Szerov 1956-ban Londonban járt.

ban állnak velünk, felhasználta őket arra, hogy információkat juttasson el Moszkvába, többek között hamis információkat is.

A vele való hasznos kapcsolat egyébként Izrael megalakulásával véget ért.

Mint emlékezhetnek rá, az angol kormány mindig is ellenezte Izrael létrehozását, Rothschild pedig, éppen ellenkezőleg, szorgalmazta.

Az 1940-es évek palesztin-problémájának és az ehhez kapcsolódó angol álláspontnak minden anyagát Rothschildtől kapta meg az1930-as, 1940-es években a hírszerzésünk. Burgess* és Maclean* szökését követően[23] a nagykövetségeinken csak hivatalos fogadásokon jelent meg, és vagy a nagykövettel, vagy Mikojannal, vagy Malenkovval találkozott.

Londonban kellemetlen benyomást tett rám. Nem keltett bizalmat bennem. Sok hasonló ügynökkel találkoztam annak idején Besszarábiában és Romániában, aztán a háború után Németországban.

Persze a látogatás programjának és az angolokkal megvitatandó kérdéseknek szempontjából a kapcsolat érdekes volt.[24] De Rothschild mindig csak a saját céljait tartotta szem előtt. Rothschild a maga módján kompromittálta Philbyt és a többieket is. A vele fenntartott kapcsolatuk kétségessé tette az általuk közvetített információk valódiságát.

Nekünk olyan, az elképzeléseinket osztó szolid, komoly, rendes és önzetlen emberek és nagy tudósok segítettek, mint John Bernal* és Ivor Montagu*. Rothschild csak „útitárs" volt.

BREZSNYEV KÖNYVEINEK KIADÓJÁRÓL, ROBERT MAXWELLRŐL*

Ez az ember régóta kapcsolatban állt velünk. Jelentős ügy volt. Az angol katonai hírszerzés munkatársa volt, aki a háború után kapcsolatba lépett a SZMERS tábornokával, Utyehinnel, hogy segítsenek neki megtalálni a Kárpátalján, azt hiszem, Csernovciben, a háború idején eltűnt szüleit. Nem bíztunk meg benne teljesen, habár elhozta nekünk azoknak a nagy náciknak kihallgatási jegyzőkönyveit is, akiket az angolok tartóztattak le.

Aztán Utyehint Abakumovval együtt leültették, Maxwell-lel a kapcsolat megszakadt.[25]

Akkor 1955-ben váratlanul felbukkant Moszkvában, eljutott Topcsijev akadémikushoz*, azt az ajánlatot tette, hogy külföldön kiadja a Szovjet Tudományos Akadémia fizikai, kémiai és matematikai folyóiratait. Mint kiadó, pénzt akart ezen keresni.

[23] A szovjet külső hírszerzés ügynökeit, Guy Burgesst és Donald Macleant, akik a brit Külügyminisztériumban dolgoztak, tagjai voltak „Cambridge-i Ötöknek", a lebukás veszélye elől 1951-ben titokban a Szovjetunióba menekítették.

[24] Szerov megíratlan könyvének tervezetében szerepel egy bejegyzés, amely az 1956-os eseményekhez (Hruscsov angliai látogatásának előkészületeihez) kapcsolódik: „V. Rothschild felhasználása az A. Edennel folytatandó beszélgetések szondázásához". Ily módon feltételezhető, hogy a Rothschilddel fenntartott, a „látogatás programjának és az angolokkal megvitatandó kérdéseknek szempontjából érdekes" kapcsolat említése éppenséggel Hruscsov londoni látogatására – amely egyébként az első volt a Szovjetunió fennállásának egész története során – vonatkozik.

[25] Georgij Utyehin vezérőrnagy 1943-1946. között a SZMERS Kémelhárító Főigazgatósága 4. ügyosztályának vezetője volt, a front mögötti hírszerzésért és kémelhárításért volt felelős. 1951-ben az Abakumov-ügy kapcsán letartóztatták, majd 1953 márciusában szabadon engedték és rehabilitálták.

Természetesen mindez az angolok, és valószínűleg a cionisták csapdája volt, Gribanov* azonban nagy érdeklődést mutatott iránta. Maxwell informális kapcsolat létrehozására adott lehetőséget a labouristák vezetőjével, Wilsonnal.

Ekkor segítettünk neki, hogy jogot kapjon a szovjet balettelőadásokról készült filmek nyugati forgalmazására. A KB jóváhagyta a javaslatunkat.

Én csak futólag találkoztam vele Angliában, a követségi fogadáson. Külföldön csak Gribanov találkozott vele, meg még valaki az apparátusából, talán Norman Borogyin*, de, hogy azután hogyan került Brezsnyevhez, hogyan lett Brezsnyev emlékiratainak kiadója, azt már nem tudom. Az én időmben, az 1950-es években, lehetővé tették neki, hogy pénzt keressen, de hogy mi értelmes dolog származott ettől a kalandortól és persze kettősügynöktől, azt nem tudom.[26]

A SZUEZI-VÁLSÁG

A Szuezi-válság még jóval az 1956 októberében, a Sínai-félszigeten kitört háború előtt kezdődött.[27]

Hruscsov az első információkat Nasszerről* még Nehrutól kapta az indiai látogatása idején. Nehru azt mondta, hogy Nasszer olyan helyzetet alakított ki, amelyben az amerikaiak is, az angolok is kénytelenek lesznek tárgyalásokat folytatni afrikai és közelkeleti érdekeltségeikről a Szovjetunióval és Indiával mint közvetítőkkel. De Nasszernek segíteni kell gazdaságilag is, fegyverekkel is.[28]

1956 tavaszán a Nasszernek Csehszlovákián keresztül megvalósított fegyverszállításunk gondba ejtették az angolokat. Mi azonban e kapcsolatokat titkosítottuk.[29]

[26] Robert Maxwell – az egyik legnagyobb brit médiamágnás – 1949-től működött együtt a szovjet Mezsdunarodnaja Knyiga könyvkiadóval. Ő adta ki fordításokban Brezsnyev, Szuszlov, Gromiko és más kommunista politikusok beszédeit és cikkeit, Brezsnyev memoárköteteit, a szocialista országok vezetőinek életrajzi sorozatát és sok egyebet. Sokan azt gyanították, hogy dolgozik a szovjet, a brit és az izraeli titkosszolgálatoknak is. 1991. november 5-én tisztázatlan körülmények között halt meg a jachtján, a Karib-tengeren.

[27] A Sínai-félszigeten kitört háborút az egyiptomi elnök, Gamal Abden-Nasszer provokálta ki, aki államosította a Szuezi-csatornát, amely koncesszió révén Franciaország és Nagy-Britannia kezében volt. Ezzel egy időben Egyiptom támadást készített elő Izrael ellen, amely megelőző csapást mért egyiptomi katonai objektumokra, majd megszállta a Sínai-félszigetet. A háborúban Izraelt Anglia és Franciaország támogatta, Egyiptomot pedig – titokban – a Szovjetunió.

[28] Hruscsov indiai látogatása 1955 novemberében-decemberében zajlott. A Nehruval folytatott tárgyalásai megalapozták az ún. „harmadik erő" létrehozását, amelynek kilengésébe Egyiptom is beleesett. Részletesebben lásd erről a Tizenhatodik fejezetet.

[29] 1955. szeptember 21-én Prágában szerződést írtak alá arról, hogy Csehszlovákiából fegyvert fognak szállítani Egyiptomnak. A haditechnikát valójában a Szovjetunió szállította, Csehszlovákia csak olyan fedő országnak számított ebben az akcióban, amely védte a Szovjetuniót azoktól a vádaktól, hogy megbontja az erőegyensúlyt a Közel-Keleten. Év végéig leszállítottak Egyiptomnak 230 tankot, 200 páncélozott harcjárművet, 100 önjáró löveget, kb. 500 tüzérségi fegyvert, 200 vadászgépet, bombázógépet és szállítógépet, valamint aknahordozó hajókat, torpedónaszádokat és tengeralattjárókat. (Россия (СССР) в локальных войнах и вооруженных конфликтах второй половины XX века//Под ред. В. А. Золотарева М.: Кучково поле; Полиграф-ресурсы, 2000. С. 172.).

1956 nyarának elején a KGB utasításba kapta, hogy a Külügyminisztériummal közösen dolgozzon ki új irányvonalat, tegyen új lépéseket Egyiptomban, a Közel-Keleten és Jemenben. Ekkor kezdődtek el az Egyiptommal folytatott, titkos előzetes tárgyalások is, amikor az egyiptomiak elkezdtek beszélni a Szuezi-csatorna államosításáról. Erről még Sepilov folytatott tárgyalásokat.[30]

Minden titkos tárgyalás a mi rezidensünk részvétele mellett zajlott, ezen kívül a legmagasabb szintű tárgyalásokon a KGB hírszerző tisztje volt a tolmács.

Régi angliai ügynökeink igencsak átvágtak bennünket. Burgess, aki az Információs Bizottságnak és 2. igazgatóságnak dolgozott, a Szovetszkaja Szállóban találkozott talán Manchester, talán Liverpool angol polgármesterével, átadta nekünk azt az angoloktól származó dezinformációt, hogy az angolok nem kezdenek háborút a csatorna miatt. Gromiko pedig bekapta ezt a csalit.

Egyáltalán, ebben az időben, 1956 nyarán és őszének elején kezdtek érni az események Lengyelországban, Poznańban és Magyarországon.

Rossz volt az is, hogy Tito és a jugoszlávok főszerepet akartak magukra vállalni a Szuezi-kérdés rendezésében.

Nasszerrel állandó kapcsolatot tartott fenn a nagykövetünk, Kiszeljov*. Ekkor kezdtünk el az egyiptomiakkal hírszerzésből származó információkat is cserélni. Nyugtalanítottak bennünket az amerikaiak Szíriában végrehajtott akciói. Ott politikai fordulat volt készülőben.[31]

Egyáltalán, nem számítottunk háborúra, sok más dologgal voltunk elfoglalva. Úgy döntöttünk, felhasználjuk a Béke Világtanács lehetőségeit. Haritonov és Gribanov azt a feladatot adta Ehrenburgnak, hogy támogassa Egyiptomot.[32]

A kormányzatok félni kezdtek, hogy az Anglia és Egyiptom között a Szuezi-csatorna miatt esetlegesen kitörő háború véget vethet a Hruscsov és Bulganyin, valamint Eden és Guy Mollet* között a kapcsolatok javításáról szóló megállapodásnak.

Szeptemberben Zsukov marsall és én javaslatot küldtünk Hruscsovnak, hogy a Szovjetunió vállaljon katonai garanciát a Szuezi-térségben, nyerje meg a „háború nélküli háborút".

Gromiko azt javasolta, hogy vegyünk részt a Szuezi-csatorna konvenciójában. A katonai hírszerzés alacsonyra értékelte az egyiptomi hadsereget. Széleskörű egyiptomi kapcsolataink nem garantálták, hogy az egyiptomi katonák képesek lesznek elsajátítani

[30] A SZU külügyminisztere, Dmitrij Sepilov 1957. június 16-22. között látogatott el Egyiptomba. Amint a Kairóból Hruscsovnak küldött június 19-i táviratában írta, „Nasszer minden találkozásunk alkalmával részletesebb tanácsokat kér, hogyan oldják meg a gyakorlatban az ország iparosítását és a mezőgazdaság fejlesztését, többek között annak szövetkezetesítését". (Ближневосточный конфликт 1947–1956. Документы. М.: Материк, 2003. Т. 1. С. 436–437.).

[31] A katonai rezsim 1955-ös bukását követően Szíriában a hatalomba visszatérő elnök, Shukri al-Quwatli a politikájában egyre inkább a Szovjetunióval való szövetségre helyezi a hangsúlyt, amivel a nyugati nagyhatalmak elégedetlenségét váltja ki. 1956 novemberében az országban kormányellenes összeesküvés kezdődött. A Szovjetunió fegyvereket kezdett szállítani Szíriának. (Окороков А. В. Тайные войны СССР. Советские военспецы в локальных конфликтах XX века. М.: Вече, 2012. С. 73.).

[32] A Béke Világtanács nemzetközi társadalmi szervezetét 1950-ben alapították. Az író Ilja Ehrenburg a Béke Világtanács alelnöke és első kongresszusának aktív szervezője volt.

a haditechnikánk: a MIG-ek, a tankok, az aknahordozók működtetését, amelyek megjelentek Egyiptomban.

Izraeli rezidensünk és Abramov nagykövet* elsőként jelentették a küszöbön álló háborút. Figyelmeztettük Nasszert, még a körülbelüli időpontot - október második felét - is megneveztük, az egyiptomiak azonban felelőtlenül viselkedtek, semmilyen előkészületet nem tettek.[33]

Az izraeli tankok meglepetésszerűen érték őket a Sínai-félszigeten. A mi kormányzatunknak októberben sok problémája adódott, amelyeket meg kellett oldania. Hruscsov, Mikojan, Molotov, Szuszlov Lengyelországba és Magyarországra utazgatott.[34] Zsukov a Vezérkart és engem azzal bízott meg, hogy közel-keleti műveleti tervetdolgozzunk ki.

Vertyiporoh csak október elején javasolta amerikai és angol olajvezetékek felrobbantásának megszervezését. Ehhez pedig hívjuk be a tartalékos állományban lévő NKVD-s hírszerző és diverzáns háborús veteránokat, és használjuk fel a szíriai ügynökségünket. Ez jelentősen lerombolhatta volna az amerikaiak és az angolok terveit.[35]

Az 1950-es években olvastuk Dulles-nak* az egyiptomi és az angliai amerikai nagykövetekhez írott táviratait, ezért tudtuk, hogy az amerikaiak nem támogatják és nem is érdekeltek az angolok és franciák Egyiptom elleni katonai akciójában.

Izrael, Anglia és Franciaország Egyiptom elleni háborúja rövid volt. Az izraeli tankok egy hét alatt kiértek a Szuezi-csatornához. Az angolok és a franciák elfoglalták Port Szaídot.

Én ebben az időszakban teljes mértékig Magyarországgal voltam elfoglalva, de emlékszem az Edennek, Guy Mollet-nak és Eisenhowernek küldött blöff-táviratra. A Szovjetunió rakétatechnika bevetésével fenyegetőzött. Csakhogy abban a pillanatban olyan nekünk nem volt. A rakéták csak egy év múlva jelentek meg.[36]

[33] 1956. szeptember 20-án a SZU első külügyminiszter-helyettese, A. Gromiko az izraeli nagykövetre, A. Abramovra hivatkozva a következőt jelentette az SZKP KB-nak: „... az izraeli kormány az utóbbi időben jelentősen megnövelte az országon belüli katonai mozgásokat. Izraelbe jelenleg nagy szállítmányokban érkeznek különféle típusú könnyű és nehézfegyverek, szintén fokozottan készülnek a tartalékosok is. Mindebből látható, hogy a nyugati hatalmak arra számítanak, hogy felhasználják Izraelt egy lehetséges katonai konfliktusban Egyiptom ellen". (Ближневосточный конфликт 1947–1956. Документы. М.: Материк, 2003. Т. 1. С. 497–498.).

[34] Lengyelországban az 1956-os év a poznańi munkások viharos fellépéséről („poznańi június") és az azt követő, egész országra kiterjedő zavargásokról volt emlékezetes. Ugyanekkor zajlott a magyarországi felkelés is. Lengyelországban úgy alakult a helyzet, hogy a szovjet vezetés kénytelen volt engedni a nyomáson, megbékélni azzal, hogy a LEMP első titkári posztjára W. Gomułka kandidál. Lengyelországban ez a rezsim átmeneti liberalizációjához: a politikai fogvatartottak szabadon engedéséhez, néhány állami gazdaság megszüntetéséhez és a földek magánkézbe adásához stb. vezetett.

[35] Érdekes, hogy Szerov megíratlan könyvének tervében említés történik „illegális KGB-s ügynöki-harci csoportok létrehozásáról az USA-ban és Angliában". Nagyon úgy fest, hogy a Nyugaton létrehozandó „ötödik hadoszlop" szervezése és a Közel-Keleten tervezett diverzáns akciók előkészülete egy időben zajlott, hogy ezeket a Szuezi-csatorna körüli események hívták életre.

[36] A Szuezi-válság megoldásában nem kis szerepet játszott a szovjet vezetés, amely majdhogynem nyílt zsarolásra szánta el magát Nagy-Britanniával, Franciaországgal és Izraellel szemben. 1956. november 5-én a SZU külügyminiszterének, D. Sepilovnak nevében táviratot küldenek az ENSZ Biztonsági Tanácsához, amelyben az állt, ha a háborúnak nem vetnek véget, nem szabadítják fel az egyiptomi területeket, akkor a Szovjetunió és az USA katonai támogatást nyújt Egyiptomnak. Ugyanezen a napon Hrus-

Amikor decemberben Hruscsov dácsáján Zsukovval megpróbáltunk jelentést tenni arról, milyen következtetésekre jutottunk a Szuezi-válság kapcsán, Hruscsov azt mondta, hogy a katonák ebben a dologban szart se értek, a politikusok viszont megvédték az érdekeinket, boldogultak nélkülünk is. Mi, hülyék pedig Budapesten lepuffantottunk egy jugoszláv diplomatát, az most egyáltalán nem fontos, milyen ocsmányságokkal foglalatoskodott ott.[37]

Hruscsovban már sok bosszúság felgyülemlett Zsukov ellen és ellenem, különösen Zsukov ellen. (Egy év múlva sarat fog rá dobálni és leváltja.)

Nekem pedig ezt mondta: „Mit jössz nekem itt Egyiptommal? Foglalkozz a magad portáján a szovjetellenesekkel! Nézd csak meg, mi zajlik Magyarország után a Tudományos Akadémián meg az egyetemeken! Tégy rendet köztük, akit kell, ültesd le, aztán megírjuk a KB döntését! Nézzenek oda, hogy elkanászodtak! Add le Malenkov titkárának, Szuhanovnak (aki éppen börtönben ült a kötvények ellopása miatt) az anyagait az irattáramba!"[38]

Úgy gondoltam, hogy azokkal, akik elégedetlenek a csapataink bevonásával, a pártszervezeteknek kell leszámolniuk, elmagyarázni nekik a politikánkat, ezt meg is mondtam Hruscsovnak. Ő erre csak hallgatott.[39]

csov titkos üzenetet küldött Franciaország, Nagy-Britannia és Izrael vezetőinek, amelyben arról volt szó, hogy ez a háború „a harmadik világháborúvá nőheti ki magát", hogy ebben akár „rakétatechnikát is felhasználhatnak". Még egyértelműbben elmondták ugyanezt az agresszor országok nagyköveteinek is. Mindezt úgy értelmezték, mint a nukleáris fegyverekkel való fenyegetést, habár ez a kifejezés a szovjet fél kijelentéseiben nem hangzott el. (Россия (СССР) в локальных войнах и вооруженных конфликтах второй половины XX века // Под ред. В. А. Золотарева. М.: Кучково поле; Полиграф-ресурсы, 2000. С. 175.).

Mindennek eredményeként a konfliktuszónába speciális békefenntartó ENSZ-alakulatokat vezényeltek, egy idő után Franciaország és Nagy-Britannia, később Izrael is kivonta csapatait. Szerov téved, amikor Hruscsov táviratának címzettjei között megnevezi Eisenhowert is. A Szuezi-válság idején az USA ugyanazon az oldalon állt, mint a Szovjetunió, az Egyiptom elleni agresszió befejezésére szólított fel.

[37] 1956. november 5-én, Budapesten a szovjet tankok és a felkelők közötti lövöldözés során véletlenül életét vesztette a jugoszláv misszió első titkára, M. Milovanov. Az egyik verzió szerint a diplomata a követség ablakából éppen filmfelvevőre vette a kibontakozó ütközetet, amikor a halál érte.

[38] G. Malenkov titkárságvezetőjét, Dmitrij Szuhanovot 1956. június 16-án tartóztatták le. Amint a nyomozás során kiderült, Szuhanovnak még 1953-ban átadtak olyan dokumentumokat és értékeket, amelyeket titokban Berijától, Kobulovtól és másoktól koboztak el a letartóztatásuk után. Voltak közöttük államkölcsön-kötvények is, több mint 80.000 rubel értékben. Egy idő múltán Szuhanov úgy döntött, hogy az „értékpapírok" egy részét „magánosítja", ezen le is bukott. Szuhanov széfjében az ellenőrzés során megtaláltak több titkos MGB-dokumentumot, amelyeket eltitkolt. Voltak közöttük olyan dokumentumok is, amelyek „a KB különleges börtönének" létrehozásáról szóltak, valamint a SZU katonai felső vezetését érintő ügynöki jelentések és operatív tervek listái.

[39] A Lengyelországban és Magyarországon lezajlott szovjetellenes megmozdulások nyugtalansággal töltötték el az SZKP vezetését. 1956. december 19-én az SZKP KB Elnökségének határozata arról döntött, hogy jóvá kell hagyni és szétküldeni a pártszervezeteknek egy levelet, amely a „pártszervezeteknek a néptömegek körében folytatott munkájának fokozásáról, valamint a szovjetellenes, ellenséges elemek előretörésének megakadályozásáról" szól. E dokumentumban a magyarországi eseményeket a magyar nép ellen elkövetett, a nemzetközi imperializmus által irányított ellenforradalmi összeesküvésnek nevezték, amelyet a szovjet csapatok segítségével levertek. Aztán jellemezték a Szovjetunió-beli „ellenséges elemeket" is (akik

AZ 1958-AS JÚLIUSI VÁLSÁG

Hruscsov az Amerika és Anglia elleni nyomásgyakorlás politikáját folytatta. 1958-ban Moszkvában járt Nasszer, mi tárgyalásokat folytattunk vele arról, hogyan kellene szétverni a Bagdadi Paktumot.[40]

A Szovjetuniónak erős pozíciói voltak Szíriában, Libanonban, Egyiptomban, az angolok és az amerikaiak viszont Bagdadra és a Bagdadban ülő Núri asz-Szaidra* támaszkodott.

Iraki tisztek egy szír kommunistán, a vezérkari főnökön keresztül eljutottak hozzánk. Nekik és Kászemnek szükségük volt az azonnali segítségünkre Núri asz-Szaid bagdadi likvidálása után.[41] Attól féltek, hogy az angolok, akik szerződésben álltak Núri asz-Szaiddal és a jordán királlyal, Husszeinnel*, partra szállnak Bagdadban, szétverik a harckocsidandárjukat.

Megyanyik* és Szaharovszkij azt jelentették nekem, hogy az angolok és az amerikaiak beavatkozása nagyon is lehetséges. Az amerikaiak és az angolok valóban partra is szálltak Libanonban és Jordániában. Országunk önmagában nem tudta megoldani ezt a problémát.[42]

A kínaiak segítettek nekünk. Hruscsov elment Kínába, Mao Ce-tung lőni kezdte a Tajvani-öbölben azokat a szigeteket, amelyeket Csang Kaj-sek elfoglalt.

Az amerikaiak nem akartak két fronton harcolni. A kínaiaknak akkor mi utoljára segítettünk légierővel és flottával.[43]

közé többek között olyanokat soroltak, mint az író K. Pausztovszkij, a költő O. Berggolc és K. Szimonov), felszólítottak minden kommunistát, hogy „ténykedésükben mutassanak magas szintű pártelvűséget, határozottan akadályozzanak meg minden olyan kísérletet, amely az irodalom és a művészetek területén a párt irányvonalának felülvizsgálatára irányul". (Культура и власть от Сталина до Горбачева. М.: РОССПЭН, 2002. С. 393–401.).

[40] Gamal Abden-Nasszer 1958 áprilisában-májusában, az Egyesült Arab Köztársaság (EAK) létrehozása után járt hivatalos látogatáson a Szovjetunióban. 1958. április 29-én került sor a Hruscsovval való találkozására, amely az arab világnak a nyugati hatás alóli megszabadulásáról szólt. Ennek egyik komoly akadályát a Bagdadi Paktum jelentette, vagyis az a katonai-politikai szövetség, amely Törökországot, Irakot, Iránt, Pakisztánt, Nagy-Britanniát és az USA-t egyesítette.

[41] Irán leválthatatlan miniszterelnökét, Núri asz-Szaidot 1958. július 15-én ölték meg a „júliusi forradalom" idején, amelyet a Szabad Tisztek titkos társasága szervezett meg, élén Abdel-Kerim Kászem dandártábornokkal. A monarchiát megszüntették, a hatalom a katonaság kezébe került, amely aztán felrúgta a Bagdadi Paktumot, helyreállította a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval, szerződést kötöttek Moszkvával haditechnikai és műszaki segítségnyújtásról. Kászem rezsimje 4 év múlva, a soron következő fordulat eredményeként fog megbukni.

[42] 1958. július 15-én az Irakban bekövetkezett fordulattal összefüggésben a nyugatbarát libanoni kormány kérésére Bejrútban partra szállt 5.000 amerikai tengerészgyalogos, hogy „megmentsék a demokráciát". Aztán 1958. július 17-én Jordániába pedig angol csapatokat vontak be.

[43] A Kínai Népköztársaság és Tajvan közötti fegyveres konfliktus 1958. augusztus 23-án kezdődött a Tajvani-öbölben található Csinmen-szigetek és Macu-szigetek (amelyeket az Amerika-barát Csang Kaj-sek kormánya tartott kézben) tüzérségi bombázásával. Ha hinni lehet Szerovnak, hogy Mao azért kezdeményezte a háborút, hogy kedvében járjon Hruscsovnak, akkor el kell ismerni, hogy ez a számítás teljességgel beigazolódott. Az amerikaiak kénytelenek voltak Tajvan segítségére küldeni a légierejüket, ami megfosz-

Szuszlov fogadta a kurdok emigráns vezetőjét, Barzanit*, aki nálunk, Taskentben húzta meg magát. Iránban és Irakban visszatértek a diverziók sztálini tervéhez. A következőképpen cselekedtek: a fegyvereket a katonai hírszerzés juttatja el, az ügynöki kapcsolatokat pedig Szaharovszkijnak, vagyis a KGB-nek kell biztosítania.

Barzanival Taskentben és Moszkvában Agajanc* találkozott. Én vele mentem Hruscsovhoz a dácsájára.[44]

Az ENSZ-ben úgy döntöttek, hogy nem tűzik napirendre a kérdést. Az idő nekünk dolgozott. De Kászem önálló játékot játszott, egyenrangúnak tekintette magát Nasszerrel. Ekkor a kínaiakkal való együttműködésre odaküldték Pitovranovot* és Vertyiporohot. De semmi jót nem kaptak. Mindenkit, aki kapcsolatban állt velünk, megfojtottak.[45]

Mi továbbra is olvastuk Dulles, Eisenhower és Macmillan levelezését.

Moszkvában rendbontások történtek az amerikai követség előtt, beverték az épület ablakait. Én odavágtam Ljalinnak* és a rendőrségnek. Az ügynökök leitták magukat, túlőttek a célon.

De ekkor Hruscsovnak megszületett az újabb idióta ötlete. Azt parancsolta, hogy az ügynökség írjon fenyegető leveleket az amerikai követségnek. A háborús fenyegetés létrejöttének esetére mi jobban fel voltunk készülve.

tották őket annak lehetőségétől, hogy beavatkozzanak az iraki problémába. A szembenállás 44 napig tartott, jobbára a légtérben, ráadásul a kínaiak szovjet repülőgépeket használtak, lelőttek nyolc amerikai vadászgépet. A konfliktusban a XX. században először vetettek be „levegő-levegő" rakétákat.

[44] Az iraki kurdok nemzeti felszabadító mozgalmának vezetőjét, Musztafa Barzanit a Szovjetunió többször is felhasználta a saját céljaira. 1946-ban a semleges, de a Kreml ellenőrzése alatt álló területen, amely korábban Iránhoz tartozott, kikiáltották a Kurd Népköztársaságot. Barzani lett a fegyveres erők főparancsnoka és a Kurdisztáni Demokrata Párt vezetője. Ugyanakkor Anglia és az USA nyomására Sztálin kénytelen volt felhagyni Kurdisztán további fejlesztésének gondolatával. A köztársaság elbukott. Barzaninak egy kb. kétezer főből álló sereggel harcok árán sikerült átjutnia a Szovjetunióba. A kurd hadsereget „ideiglenesen" elhelyezték Üzbegisztánban, Barzanit és emberei egy részét elküldték tanulni katonai felsőoktatási intézményekbe.

A „júliusi forradalmat" követően, 1958-ban Barzani visszatért Irakba, ahol mint nemzeti hőst, dicsőséggel fogadták. Mindeközben a Szovjetunió továbbra is finanszírozta és fegyverekkel látta el a Kurdisztáni Demokrata Pártot. Szerov feljegyzéseiből világossá válik, hogy Barzani egységeit Irakban és Iránban fegyveres diverzáns akciókra tervezték bevetni. E vonatkozásban egyértelmű magyarázatot kap az is, hogy a Barzanival való tárgyalásokba bevonták az NKVD-NKGB egykori iráni rezidensét, I. Agajancot, aki korábban tulajdonképpen azzal foglalkozott, hogy előkészítse Sztálin „feszültségkeltési" tervét a Közel-Keleten, mégpedig a kurd felkelők felhasználásával.

[45] V. Vertyiporoh vezérőrnagy 1957-1960-ban a KGB főtanácsosa (képviselője) volt a Kínai Népköztársaság Közbiztonsági Minisztériumánál. Halála után ezt a posztot Je. Pitovranov altábornagy foglalta el, aki Pekingben tartózkodott egészen a szovjet-kínai barátság megszakadásáig, 1961 decemberéig, amikor a szovjet tanácsosokat visszahívták.

Figyelembe véve, hogy milyen professzionális felkészültségű és nagy tapasztalatú emberekről van szó (Vertyiporoh a KGB Első Főigazgatósága diverzáns osztályának vezetője volt, rezidens Iránban és Izraelben, Pitovranov pedig a külső hírszerzés és a kémelhárítás vezetője volt), feltételezhetjük, hogy kínai missziójuk nem korlátozódott a fegyvertársaknak nyújtott segítségre. Erre, tulajdonképpen Szerov is egyértelműen utal. A Hruscsov és Mao között bekövetkezett konfliktust követően minden olyan kínai állampolgárt, akit a szovjet hírszerzéssel való kapcsolattartással gyanúsítottak, kegyetlen represszionak vetettek alá.

Rakétánk kevés volt, de a Szputnyik fellövése után mindenkit feszültségben tartottunk. Ezen kívül mi magunk adtunk az amerikaiaknak és az angoloknak olyan információt, mely szerint megerősítjük a Kaukázusontúli Katonai Körzetet, hogy kinevezzük oda Rokosszovszkijt.[46]

Egyáltalán, miután Hruscsov leváltotta Zsukovot, és fellőtte az első rakétákat, nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy demonstrálja az amerikaiak és a németek számára államunk katonai erejét. Én már akkor is azt gondoltam, hogy túlfeszíti a húrt ezzel a demonstrálással.

1949-ben felrobbantottuk az első atombombánkat, 1958-ban pedig megerősítettük a pozíciónkat a Közel-Keleten, ahogy Lenin írta, „komolyan és hosszú időre". Attól kezdve a Közel-Kelet, a németek háborús fészke, Indokína állandóan szerepelt a KGB és a Védelmi Minisztérium világhelyzetről szóló jelentéseiben, amelyeket a felsőbbségnek küldtünk. Jelenlétünket és érdekeinket figyelembe vették.[47]

1958-ban először lépett fel az amerikaiak és az angolok ellen De Gaulle tábornok. Úgy döntöttünk, hogy megpróbálunk közelebb férkőzni hozzá, a moszkvai francia nagyköveten, Dejeanon* keresztül felhasználni ezt a viszonyulását.[48]

Az 1958-as év megmutatta számomra, hogy egy háború esetére milyen gyengék az illegális pozíciónk Nyugaton és Japánban.

AZ ELSŐ CIA-ÜGYNÖK

Amikor G. K. Zsukov volt a védelmi miniszter, a Németországi Szovjet Hadseregcsoportnál tisztek és tábornokok előtt titkos előadást tartott.

Egy hét múlva felhívtam Georgij Konsztantyinovicsot, mondtam neki, hogy az előadását megkaptuk egy külföldi hírszerzéstől. Ő felháborodott, azt mondta: „Ne találj ki ilyeneket!" Én nyugodtan mondtam neki, hogy elküldöm neked a jelentést, te pedig csak annyit mondj, hogy így volt-e minden az előadásodban, mivel szeretném ellenőrizni az ügynököt.

Még azon a napon azt válaszolta, hogy minden úgy volt. Vagyis, semmi kétség afelől, hogy a tiszti vezetés körében van egy külföldi hírszerző ügynök.

[Több mint] egy évet kínlódtunk vele, csak [az után] egy hónappal sikerült letartóztatnunk, hogy engem áthelyeztek a GRU-hoz. Kiderült, hogy a GRU alezredese, Popov* volt az, akit Ausztriában szervezett be az egyik hírszerzés.

[46] 1957 októberében a Szovjetunió marsallját, K. Rokosszovszkijt a Kaukázusontúli Katonai Körzet vezetésére vezényelték. Senki sem titkolta, hogy a győzelem egyik hadvezérének kinevezése összefüggésben áll a közel-keleti helyzet kiéleződésével. Egy esetleges fegyveres összeütközésben éppen a Kaukázusontúli Katonai Körzet vált volna tő hadszíntérré.

[47] Az 1950-es évekre a Szovjetuniónak valóban nagy befolyása lett az arab világ országaira.

[48] Maurice Dejean, a francia nagykövet a KGB ügynöke volt, akit személyesen a KGB Második Főigazgatóságának (a kémelhárításnak) főnöke, O. Gribanov szervezett be. Mivel informális kapcsolatban állt a francia elnökkel, Charles de Gaulle-lal (együtt vettek részt az „ellenállásban"), a KGB, nem is sikertelenül, megpróbált hatni a saját érdekei érvényesítése céljából a francia vezetőre, többek között úgy, hogy ellene hangolja a nyugati partnereket, Angliát és az USA-t. A későbbiekben Franciaország még a NATO-ból is kilép.

De sem Styemenkónak, aki akkor volt a GRU főnöke, amikor éveken át egy spion tényked ett az igazgatóságán, sem Salinnak, aki Styemenko után következett, a hajuk szála sem görbült meg emiatt.[49]

[49] A GRU alezredesét, Pjotr Popovot 1954-ben szervezte be a CIA, amikor a szovjetek által megszállt területeken, Ausztriában dolgozott. 1959. február 18-án, Moszkvában fogta el a KGB. A hivatalos verzió szerint lebukásáért a CIA ügynökségének egyik munkatársa a felelős, aki az instrukciókat tartalmazó levelet a kém lakcímére küldte el. Ugyanakkor Szerov feljegyzéseiből az is látható, hogy a „vakond" keresése a katonai vezetésben már korábban elindult.
Megjegyezzük, hogy Popov lett az első amerikai ügynök a szovjet titkosszolgálatokon belül a háború utáni időszakban. A vele való kapcsolattartáshoz a CIA-n belül még külön alosztályt is létrehoztak. Popovot 1960. január 7-én a SZU Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégium ítélete alapján hazaárulás vádjával kivégezték.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET

AZ „AKVÁRIUM"[1] KORMÁNYKEREKÉNÉL (1959–1963)

1958. december 8-án Szerov hadseregtábornokot hivatalosan is kinevezték a Felderítő Főcsoportfőnökség (GRU) vezetőjévé. Szerovot az új helyén nem fogadták különösebb örömmel: nem elég, hogy „idegen", ráadásul még a KGB-től – a katonai hírszerzés hagyományos konkurensétől – érkezett.

Nem különösebben várta a tábornokot az új vezetés sem, különösen nem a védelmi miniszter, Malinovszkij marsall, aki arra számított, hogy az ő emberét fogják kinevezni erre a posztra. Ezen kívül a marsall jól emlékezett arra is, hogy Szerov milyen jó kapcsolatban állt Zsukov marsallal.

Egyébként pedig maga Szerov sem lehetett különösebben elragadtatva ettől a helyzettől. A GRU-hoz történt áthelyezése nyilvánvaló lefokozás volt. Ami a legfontosabb: elveszítette annak lehetőségét, hogy állandó kapcsolatban legyen Hruscsovval, amit az ellenfelei nem is mulasztottak el azonnal kihasználni.

Már december 31-én – vagyis, amikor még egy hónap sem telt el a kinevezésétől – a Pártellenőrzési Bizottság elnöke, Ny. Svernyik hosszú jelentést küldött a KB-nak „Szerov bűntevékenységének tényeiről", amelyben Szerovot egész sor bűncselekménnyel (Németországban elkövetett rablással, az MGB különleges börtönének létrehozásában való részvétellel, operatív ügyek eltitkolásával) vádolta meg. A Pártellenőrzési Bizottság kérte a „Szerov ügyeivel való komoly foglalkozásra" szóló felhatalmazást, Hruscsov azonban ezt megtagadta.[2]

A következő néhány év során ez az „uralkodói kegy" fokozatosan hanyatlik: Szerovnak túlságosan is nagyhatalmú és bosszúvágyó ellenségei akadtak. (Ő maga Brezsnyevet, Mironovot, Szuszlovot, Selepint, Szemicsasztnijt nevezi meg közöttük.)

De bármennyi intrika is volt, a szolgálat és az élet ment tovább. Szerov az új helyen gyorsan magára talált: a hírszerzésben mégiscsak tudott egyet s mást.

A kortárs történészek nem különösebben kímélik Szerovot, amikor valami zsarnoknak meg durva alaknak írják le. Ezzel az értékeléssel megint csak nem tudok egyetérteni.[3]

A GRU életében a „Szerov-korszak" egyáltalán nem mondható elvesztegetett időnek. E négy év alatt a katonai hírszerzés (a KGB Első Főigazgatóságától eltérően) nem szenvedett semmilyen komoly veszteséget. Ellenkezőleg, éppen az 1959–1962 közötti időszakban sikerült beszervezniük Nyugaton egy sor értékes ügynököt, ami után a GRU számára gyakorlatilag nem léteztek zárt ajtók. Működtek a szovjet katonai hírszerzés ügynökei minden NATO-ország titkos ügynökségeinél és diplomáciai testületeinél, fontos információkat közvetítettek. A „valószí-

[1] Az 1990-es évek elejétől hívják így a köznyelvben az orosz katonai hírszerzésnek (GRU) Moszkvában, a Horosovszkoje sugárúton álló épületét, illetve magát a szervezetet. Az elnevezés a GRU egyik szökött tisztjének, Vlagyimir Rezunnak Viktor Szuvorov álnéven írott, önéletrajzi ihletésű, *Akvárium* című kémregénye alapján született. A regény először angolul jelent meg 1986-ban, oroszul 1987-ben, Londonban, majd a Szovjetunióban a *Nyeva* című folyóirat 1991/6-8. számaiban. *(A fordító jegyzete.)*

[2] Петров Н. Первый председатель КГБ Иван Серов. М.: Материк, 2000. С. 188–189.

[3] I. A. Szerov a GRU vezetői posztján nem örvendett nagy tekintélynek és nem rendelkezett nagy befolyással – közlik például az *Ők vezették a GRU-t* című életrajzi gyűjteményben, amelyet a jelenlegi „Akvárium" közreműködésével adtak ki. – „A katonai hírszerzők nem voltak túl jó véleménnyel szakmai felkészültségéről, legfőbb érdemének azt tartották, hogy jól értett a letartóztatáshoz, a kihallgatáshoz és az agyonlövéshez". (Они руководили ГРУ. М.: Радуга, 2005. С. 236.).

nűsíthető ellenség" terveinek többségéről a szovjet Vezérkar gyakorlatilag a NATO egyesített stábjával egy időben értesült, a „kibányászott" katonai fejlesztésekről szóló dokumentációt pedig kilóra lehetett volna mérni.[4]

A GRU műveletei időnként kitűntek merészségükkel és kalandorságukkal. Rögtön Szerov leváltása után Angliában botrány robbant ki a hadügyminiszter, J. Profumo körül, akinek a szeretőjéről, Christine Keelerről kiderült, hogy a szovjet katonai hírszerzés ügynöke: minden információt, amelyet az ágyban kiszedett a miniszterből, továbbította a GRU londoni ügynöksége egyik munkatársának, J. Ivanovnak. Akkor került a GRU birtokába az a pornográf archívum is, amely kompromittálta a korabeli Nagy-Britannia legfelsőbb rétegeit, beleértve a királyi család tagjait is.

Szerov a GRU-nál folytatott munkája bizonyos eredményiről egy 1966. június 20-i levelében számolt be, amelyet az SZKP XXII. kongresszusának címzett (megpróbálta továbbra is elérni a rehabilitálását):

„Franciaországból érkezni kezdtek hozzánk a NATO Szovjetunióelleni katonai akcióinak tervei, csapataik és rakétabázisaik állomáshelyének meghatározása. A NATO atombombáinak és atombombázó repülőgépeinek mennyisége.

A stratégiai objektumainak megtámadására irányuló tervek.

A mi rakétabázisaink sémája.

A CENTO és a SEATO csapatainak elhelyezkedése...

A skandináv országokból több száz oldalnyi, rakétahordozó repülőgépekre, „Bomarcokra", „föld-levegő" ciklotronokra, szilárd hajtóanyagra vonatkozó tervrajzot kaptunk meg.

Az NSZK-ból fegyvermintákat (géppisztolyokat, puskákat), lézerkristályokat stb.

Az USA-ból a CIA jelentéseit a katonai rádiókapcsolataink perspektíváiról, a rakétalőtereinkről. Bejuttattam egy ügynökünket a State Departmentbe. Ügynökeim egész sorát tüntette ki a KB Elnöksége."

Itt van egy idézet Szerov hozzászólásából, amelyet a GRU pártbizottsági ülésén tett 1962 októberében (a hozzászólás tézisei szintén az archívumában maradtak fenn).

„... a GRU kollektívája jól dolgozott. A (fontos) dokumentumok mennyisége 1962-ben a 1961-es évhez viszonyítva nagyjából a kétszeresére nőtt, a kivételesen fontosaké pedig a másfélszeresére.

Különösen jól dolgoztunk mostanában a mintaszerzés területén: szereztünk egy klisztront[5]*, lézereket, amilyenek nálunk, a Szovjetunióban nem voltak, lézerberendezéseket, na és persze nagy dolgot hajtottunk végre a 7. igazgatóság számára is, amiről viszont önöknek nem beszélhetek.*[6] *Ezek a mintadarabok lehetőséget adnak arra, hogy kifejlesszük a hasonló saját, hazai eszközeinket. Egyszóval, felhívtak a miniszterek, mi el is küldtük nekik a megszerzett mintadarabokat..."*

A GRU a mesterségbeli tudását a legszemléletesebben a Karibi-válság idején, 1962-ben mutatta meg, amikor a világ a nukleáris háború szélére sodródott. Szerov azon kevesek közé tartozott, aki negatívan viszonyult a Kubába telepítendő nukleáris rakéták kérdéséhez; már előre figyelmeztetett, hogy a szívórogtatás elkerülhetetlen. Éppen a GRU vonalán jutott el az USA-ból az alapvető hírszerzési információ a Kremlbe, a katonai hírszerzés munkatársán, Bolsakov ezredesen keresztül létesített nemhivatalos információs csatorna a Kreml és a Fehér Ház között pedig bevonult a titkosszolgálatok történelmébe.

Egyébként mindezek a sikerek balul ütöttek ki Szerov számára. A Karibi-válság miatt végleges szakításra került sor közte és a védelmi miniszter, R. Malinovszkij között, akit rajtakapott, hogy megtévesztette a Kremlt. Bonyolulttá vált a helyzete A. Selepinnel és kinevezettjével, V. Szemicsasztnijjal (aki 1961-ben a KGB új elnöke lett) is. Magát Hruscsovot sem éppen hála töltötte el a kiváló munkáért, éppen ellenkezőleg: a hírvivőt, aki rossz hírt hoz, megbüntetik...

Szerov körül egyre szorosabbra húzódott az intrikák gyűrűje.

Igen, a szőnyeg alatti bulldogok harcához nem tudott hozzászokni: Abakumovhoz, vagy a Kobulov testvérekhez képest ezek a mostani ellenségei mulatságos komszomolista paprikajancsiknak tűnhettek. Az idő azonban most már Szerov ellen dolgozott...

[4] 1959-1962 között a GRU egész sor értékes ügynököt szervezett be, akik munkához is láttak: az USA vezérkari főnöke hírszerzési bizottságának főtisztje, W. Whalen; az USA Nemzetbiztonsági Ügynökségének (NSA) munkatársa, J. Dunlap; a brit repülőügyi minisztérium hivatalnoka, F. Bossard; olyan francia tudósok, akik hozzáfértek a titkos fejlesztésekhez – M. Lefebvre és D. Volohov; egy olasz tudós, G. Ferrero; a Dél-Afrikai Köztársaság Haditengerészetének főtisztje, D. Gerhardt. A GRU számára a legértékesebb szerzemény a svájci légvédelmi parancsnok, J-L. Jeanmaire dandártábornok volt, akit 1962-ben szerveztek be együttműködésre. Ezen kívül a GRU rendelkezésére bocsátottak több ezer ügynököt azok közül az egykori hadifoglyok és internáltak közül, akiket a Szovjetunióban tartózkodásuk ideje alatt szerveztek be, majd hazaengedtek a szülőhazájukba.

[5] A klisztron a mikrohullámú tartományban használatos sebességmodulációs elektroncső, amelyet az elektromechanikai ingadozások erősítésére és generálására használnak, elengedhetetlen a rakéták kilövéséhez. A Szovjetunióba tilos volt exportálni. Lehetséges, hogy éppen a Szerov által említett alkatrész vásárlására emlékezett vissza Vitalij Nyikolszkij, aki 1960-1963 között a GRU svédországi rezidense volt: „A központ megbízásából igencsak bonyolult módon vettünk két klisztront, egyenként ezer dollárért". (Никольский В. Аквариум-2. Гея, 1997. С. 243.).

MINISZTÉRIUMI ÁTALAKÍTÁS (1959)

1959 januárjában volt a párt XXI. rendkívüli kongresszusa, amelynek küldötte voltam.[7]

Továbbra is magabiztosan dolgoztam, ennek lettek már némi sikerei is, mivel bizonyos dolgok új megközelítése hozott eredményeket. V. D. Szokolovszkij látta is ezt, nem rejtette véka alá elégedettségét a jó munkavégzéssel kapcsolatban.

Malinovszkij bármely sikeresen elvégzett műveletről szóló jelentésemet kajánul, mosolyogva fogadta, érződött, hogy elégedettebb lenne, ha rosszabbul menne a dolog.

Micsoda emberek vannak! Az ilyen emberek alkalmazkodni tudnak a körülményekhez, a főnökséghez, de továbbra is sekélyesek maradnak, akiknek a személyes érdekeik előbbre valók, mint az államérdekek.

Az ilyen emberek ostobaságból azt gondolják, hogy a környezetük nem tud róluk semmit, márpedig ebben tévednek. Adjutánsaik és segédeik „titokban" elmesélik a „barátaiknak", hogyan gazdagodnak a főnökeik az állam rovására, hogy nekik, az adjutánsoknak, hogyan „szakad le a kezük", amikor a főnökeik súlyos bőröndjeit cipelik, amelyeket külföldről kapnak. Gyakran elcsodálkoztam, amikor láttam kétkulacsosságát akár nagyobb, akár kisebb ügyekben.

Malinovszkij gyorsan alkalmazkodott és átalakult. A mai napig a fülemben cseng halk hangja, amikor nekem és Moszkalenkónak azt mondta: „Na, milyen miniszter vagyok!"

[6] Valószínűleg a GRU 7. igazgatóságáról van szó, amely a NATO-ügyekért felelt.

[7] Az SZKP XXI. rendkívüli kongresszusa 1959. január 27. és február 5. között zajlott.

Aztán hamar magára talált, körbevette magát talpnyalókkal, maga mellé vette a sokbeszédű Blinovot*, aki a barátainak azt mondta, hogy „Csak Szerov és Moszkalenko nem számol velem, minden marsall, mielőtt bemegy a miniszterhez, tőlem tudakolják meg a helyzetet".

Ezt Kirill Szemjonovics Moszkalenko mesélte nekem. Erre én azt mondtam neki, hogy én nem akarok a talpnyalója lenni senkinek, még a miniszternek sem. Ő azt mondta, hogy ő is hasonlóképpen...

Csodálkozom rajta, ahogy az önjelölt tábornokok és marsallok, amikor bemennek az előszobába, suttogva beszélgetnek, lábujjhegyen járnak, mennek Blinovhoz megtudni a helyzetet meg a miniszter hangulatát. Szégyellem magam miattuk.

Eszembe jutott egy valahol olvasott mondat: „Jobb állva meghalni, ahogyan meghalnak a fák is, semmint meghajolni, csak hogy élj, és vonszold a létedet"[8]. Szép szavak. Úgy látszik, velem is így lesz.

Az egyik fogadáson odajött hozzám egy régi ismerősöm, a tüzér V. I. Kazakov, aki most kapta meg a tüzérségi marsall rendfokozatot...

„Igyunk azokra, akik emberek voltak és azok is maradtak, többek között rád is!"

Némiképp elcsodálkoztam ezen a tószton, de aztán Vaszilij Ivanovics elmagyarázta: „Ismered V. I. Csujkovot, akivel együtt szolgáltunk az 1. Belorusz Frontnál! Ő is ember volt. De, amint kinevezték marsallá, megszűnt embernek lenni, gazember lett belőle.

Egyedül csak I. H. Bagramjan nem változik, a többiek viszont, sajnos, ugyanúgy, mint Csujkov, mind aljasok lettek".[9]

Valóban, elkezdtem figyelni az embereket, pontosabban a katonákat, sajnos én is észrevettem ezt a durva jellemvonást, hogy amikor valakit vagy a szolgálatban léptetnek elő, vagy rendfokozatban, ez az ember nem érzi tovább az anyaföldet, hanem elszakad tőle. Ez nem jó! Nem lenne szabad így lennie a mi társadalmunkban.

De ez csak egy kis kitérő. Nem véletlenül él az a népi mondás, hogy egy ember gondolatai a pohár fenekén látszanak, vagyis ha iszik egy kicsit, mindjárt kifakad belőle, ami forr benne, és nem fogja vissza magát, hanem kimondja.

„MINDENT ÚJRA ÁT KELL ALAKÍTANI..."

...De mit is hallhattunk volna az új munkahelyemen, ha az egész tényked és „a vasfüggönyön túlról érkező közleményekben" merült ki, amelyek a londoni, párizsi és washingtoni újságkivágásokra épültek, azzal a különbséggel, hogy ott ezeket a közleményeket nyilvánosan kinyomtatják, a mi katonai attaséink pedig rejtjelezik, „szigorúan titkos" megjelöléssel Moszkvába küldik, hatalmas pénzeket költve el a semmire.

[8] A mondat eredete kettős: egyrészt Dolores Ibárruri Gómez „Jobb állva meghalni, mint térden csúszva élni" kijelentésére (amelyet egyébként néha tévesen Emiliano Zapatának tulajdonítanak) vezethető vissza, másrészt Aljandro Casona spanyol drámaíró *A fák állva halnak meg* című drámájára („Holnap pedig úgy fog meghalni [a paliszanderfa], mint ahogy a fák halnak meg: állva és csöndben, és senki sem fog emlékezni rá."), amely éppen 1959-ben jelent meg orosz fordításban. *(A fordító jegyzete.)*

[9] Hruscsov alatt a legmagasabb katonai rangot, a „Szovjetunió marsallja" rendfokozatot kilenc alkalommal adták ki; pontosan annyiszor, mint a háború évei alatt.

A tisztek és a tábornokok nem érzik hivatásuk felelősségét. Nem is kéri rajtuk számon senki. A GRU vezetője, Salin beteg, heti 2-3 napot dolgozik, ráadásul a látása is rossz.

A helyetteseim, Mamszurov* és Rogov*, egyikük sem ismerte a hírszerzői-ügynöki munkát, tényked sükben az instrukcióban merült ki, hogy „miként kell a hírszerzőnek leráznia magáról a külső megfigyelőt". A GRU-nál valahogy mindegyikük ebben a betegségben szenvedett. Egyáltalán, a munkáról alkotott elképzeléseik nem lépték túl az 1936-1937-es ismereteket.[10]

A GRU 1. Igazgatósága – semmirevaló hely, ahol nem ismerik a vasfüggönyön túl élő embereket, nem tanulmányozták őket.[11] Éppen ezt a lényegében semmirevaló helyen kellett leülni, újrakezdeni az egész munkát. M. Sz. [Malinyinnal] beszámoltunk erről a rendetlenségről Malinovszkijnak és Szokolovszkijnak.

Nem fogok a továbbiakban arról beszélni, mennyit kellett nagyjából másfél éven át dolgozni, mindent újraszervezni. Nagy, vesződséges és hasznos munka volt ez.

Később azután nem egyszer mondták nekem a minisztériumi és bizottságbeli elvtársak, ahová elküldtük azokat a műszaki mintadarabokat, amelyekhez lassacskán hozzájutottunk.

Visszafogottan ugyan, de még Malinovszkij is többször helyeslését fejezte ki, de minden egyes alkalommal még nehezebben és bonyolultabb módon megszerezhető dologra adott újabb „feladatot", mintha én ezeket elő tudtam volna venni a raktárból, már vihettem is volna Moszkvába.[12]

Igaz, amikor fel kellett terjesztenem, akár kitüntetésre is a legjobbakat, akkor ő szó nélkül aláírta a KB-nak szóló felterjesztéseket. V. D. Szokolovszkijról és M. V. Zaharovról pedig semmi rosszat nem mondhatok. Ők félszavakból is megértettek, a megfelelő módon értékelték a munkámat.

A munka során voltak, akiknek a farkára kellett lépni, különösen azoknak, akik éveken át hozzászoktak a semmittevéshez, hordták az egyenruhát, terjesztették a folyosói pletykákat, álmodoztak az újabb előléptetésről, az olyanok, mint a helyettesem, Mamszurov és mások. Nem vártam, hogy a katonaságnál ilyesmi előfordulhat. Hogy lehet így szabadjára engedni az embereket.

Akadt olyan is, mint Bolsakov*, a párttitkár, aki Mironov uszítására (ő most a barátja, Brezsnyev segítségével bevette magát az SZKP KB-ba, ő lett az adminisztratív osztály vezetője) perpatvart kezdett csinálni. Bolsakov régebben katonai attasé volt Amerikában, elvett egy zsidó lányt feleségül, akinek a nővére az USA-ban él. Ott aztán ivásza-

[10] Szerov viszonya a helyetteseivel nem alakult jól, különösen nem Alekszandr Rogov vezérezredessel, aki a védelmi miniszter, Malinovszkij megbízható embere volt. (Együtt harcoltak.) Éppen Rogov volt az, akiből a miniszter a GRU vezetőjét akarta csinálni, de Szerov kinevezése összekeverte a kártyáit. Szerov, már az eltávolítását követően, az SZKP KB mellett működő Pártellenőrzési Bizottsághoz intézett egyik levelében így értékelte a helyettesét: „...Rogov elvtárs Malinovszkij miniszter elvtárs különös pártfogását élvezte... gyakran járt engem megkerülve a miniszternél, és »személyes« utasításokat kapott, amelyeket én csak később tudtam meg tőle, vagy egyáltalán meg sem tudtam".

[11] A GRU 1. Igazgatósága – a stratégiai (illegális) hírszerzés.

[12] A műszaki-tudományos hírszerzésről van szó. A GRU ügynökségei a Szovjetunióba küldték a Nyugaton beszerzett legújabb hadi vagy kettős felhasználású eszközök mintapéldányait, milliókat vagy milliárdok takarítva meg ezzel az állami költségvetésnek.

tért, bomlasztásért és szovjetellenes kijelentésekért leváltották, és a visszalépés jogának megvonásával elbocsátották a hírszerzéstől.[13]

Mamszurov (az ivócimborája) azonban valahogyan visszajuttatta a szervezethez, ahol egy tudományos kutatóintézet vezetője lett. Ez a bajkeverő elkezdett mindenféle rágalmakat firkálni ellenem. De mivel ezeknek a rágalmaknak semmi alapjuk sem volt, könnyű volt ellene megvédenem magam, amit meg is tettem. De egy alkalommal arról is meggyőződhettem, hogy ez a provokátor Mironov és a hozzá hasonlók támogatását élvezi, de én nem foglalkoztam ezzel, folytattam a munkámat úgy, ahogy pártos lelkiismeretem diktálta.

Egyszer az az ifjú komszomolista, Selepin*, aki a KGB-nél a helyemre került, felhívott, azt követelte, hogy tegyem szabaddá a szolgálati dácsámat. Nyugodtan elmagyaráztam neki, hogy a KB és Minisztertanács mindent meghagyott nekem, erről tudnia kellene. Meglepett, hogy egy ilyen ifjú ember mindjárt a dácsával kezdi a szolgálatot. Ez erős.[14]

Aztán kétszer is találkoztam vele munkaügyben. Egyszer egy elnökségi ülésen, amikor a javamra döntöttek el egy kérdést, kijött utánam a folyosóra, minden előzmény nélkül azt mondta: „Egyre csak törsz és törsz a hatalomra?"

Ránéztem és azt mondtam neki: „Mi van, meghibbantál? Van épp elég munkám ahhoz, semmint ezen gondolkozzam" – és otthagytam. Magamban pedig azt gondoltam, hogy ezek között a fiatal taknyosok közt folyik ellenem valami, úgy látszik, hetet-havat összehordanak rólam stb.

[13] A GRU pártbizottsági titkárának, I. Bolsakovnak 1960. január 8-i, Hruscsovnak írott bejelentésében azzal vádolta Szerovot, hogy nem vesz részt a párt életében: nem jár el a pártbizottsági ülésekre, elszakadt a kollektívától, gátolja a pártszervezet munkáját, egyáltalán, durva, tapintatlan, felszínes. Szerov a maga részéről a Szuszlovnak írott magyarázó nyilatkozatában (mivel a „kremli aszkéta" Hruscsov megbízásából március 30-án Malinovszkij védelmi miniszter és Golikov, a Politikai Főigazgatóság vezetője jelenlétében elbeszélgetett vele) cáfolja ezeket az állításokat. Azt írja, hogy egy év alatt tizenötször szólalt fel a pártgyűléseken, tartott nyolc előadást, a havi munkaterveket pedig mindig egyeztette a pártbizottsággal. Bolsakov panasztételét a GRU vezetője megpróbálta azzal magyarázni, hogy Bolsakov nem ismeri a helyzetet (még fél éve sem dolgozott akkor a pártbizottság titkáraként), valamint, hogy alacsony a morális szintje: „Kénytelen vagyok jelenteni, hogy Bolsakov elvtárs már korábban is megengedett magának elhamarkodott, nem átgondolt cselekedeteket. Így például, amikor fel kellett készítenie illegális munkára egy nőt, elvette feleségül, eldobva miatta a családját. Amikor katonai attasé volt az USA-ban, nem tudta megszervezni a munkát, perlekedést szított a munkatársak közt, italozott, méltatlanul viselkedett, aminek eredményeként egy év múlva visszahívták a hírszerzésből, kizárták, és elküldték egy civil felsőoktatási intézménybe". (Петров Н. Первый председатель КГБ Иван Серов. М.: Материк, 2005. С. 319–325.).
Meg kell jegyeznünk, hogy Bolsakovot – aki, mellesleg sok éves hírszerzői múlttal rendelkezett, és a háború éveiben a GRU ügynöki osztályát vezette - 1949-ben valóban visszahívták az USA-ból, ahol fedőállásban katonai attaséként dolgozott, eltávolították a GRU-ból. A katonai hírszerzéshez majd csak 1958 októberében tért vissza: először a 17. számú Tudományos-Technikai Intézet vezetőjeként, majd 1959-től a GRU pártbizottságának titkáraként. Nagyon is lehetséges, hogy Szerov feltételezései igazak voltak, panaszait Szerov KB-s ellenségei, többek között N. Mironov inspirálták. 1963 májusában, Szerov felmentését követően Bolsakov a GRU vezetőjének káderügyekkel foglalkozó helyettese lesz, előléptetik altábornaggyá.

[14] Amikor az SZKP KB Elnökségének 1958. december 3-i határozatával Szerovot áthelyezték a KGB-től a GRU-hoz, meghagyták neki korábbi anyagi ellátmányát, mint ahogyan a dácsát is, amelyben lakott.

A HÍRSZERZÉSEK MEGVALÓSULATLANUL MARADT EGYESÍTÉSE

1959 Újéve környékén kihallgatást kértem Hruscsovtól, mivel hivatali dolgom volt vele. Fogadott, én előadtam az ügyeket, amelyeket jóváhagyott, azt mondta, hogy írjam meg mindezt a KB-nak is. Így is tettem.[15]

Kijött a KB Elnökségének határozata, amelyben ez állt: „Jóváhagyni Szerov elvtárs feljegyzését! Megbízni Szuszlov, Brezsnyev, Malinovszkij és Selepin elvtársakat a KB határozattervezetének előkészítésével!"[16]

Úgy tűnhetett, minden rendben van, de, amikor a KB összeült ebben a kérdésben, akkor kiderült, hogy Selepin, Malinovszkij, Brezsnyev és Szuszlov összebeszéltek, hogy elvágják a javaslatomat. Mivel tudták, hogy a KB-ben pozitívan álltak hozzá a javaslatomhoz, elkezdtek gondolkodni, hogyan kerülhetnének ki ebből a helyzetből. 3-4 ülést követően meg is találták a kiutat egy dokumentum formájában, amely erőfeszítéseink koordinálását követelte.

Én kénytelen voltam ebbe belemenni, mivel meggyőződtem róla, hogy fejjel nem mehetek a falnak. Annak ellenére, hogy a javaslatom nyilvánvaló haszonnal járt, ezek az elvtársak nem akartak ebbe beleegyezni.

Érdemes lett volna látni, hogyan lázadt fel ellenem Malinovszkij, Brezsnyev és Selepin. Ráadásul meg sem tudták cáfolni az érveimet, mivel nem ismerték ezt a munkát, de elfogadni sem tudták, mert az csorbította volna a presztízsüket, amelyet egyébként én nem láttam. Szuszlov pedig, akit ezzel az üggyel megbíztak, fékezni kezdte, csakhogy távol tartsa magát ettől a kérdéstől, amelyet nem ismert, viszont a KB határozata az én feljegyzésem alapján született meg.

Malinovszkij úgy nézett rám ezek után, mint egy farkas, ami viszont engem nem érdekelt, mivel én az államérdekeket tartottam szem előtt, nem pedig az egyénieket. Amit ő nem értett és nem is fog megérteni. Fél év múlva elkészítettem a GRU új működési szabályzatát a régi helyett, amelyet 20 évvel korábban adtak ki, jelentettem a KB-nak.

E kérdést illetően néhányszor összeültünk Kiricsenkónál, akinek fölvitte isten a dolgát, a KB második embere lett, habár az ostobasága csöppet sem lett kisebb, sőt, inkább csak nőtt.

Selepin itt is megpróbálta megnyirbálni katonakollégáink jogait, de mivel nem ismerte ezt a munkát, így azok az instrukciók, amelyeket előzőleg a beosztottjai és talpnyalói adtak neki azt illetően, hogyan buktassák meg ezt a dolgot, minden egyes megszólalásommal porrá és hamuvá váltak.

Látták ezt a KGB munkatársai is, akik Selepin támogatására érkeztek. Látva, hogy semmi sem jön össze neki, amikor jöttünk ki Kiricsenkótól, Selepin az ajtóban megint a hátamba mondta azt az ostoba mondatot a hatalomra törésemet illetően.

[15] Tévedés. Szerov Hruscsovnál tett látogatására 1959. december 31-én került sor. (»Источник«. 2003. Вып. 4. С. 67).

[16] Szerov a javaslatai lényegét így magyarázta el az SZKP kongresszusához intézett 1966. június 20-i levelében: „A munka koordinálása céljából, hogy ne legyenek párhuzamosságok, azt a javaslatot tettem, hogy egyesítsük a két hírszerzést (titkos berendezések készítése, a KGB és a katonai hírszerzés ügynökségeinek egy objektumba vonása, nem objektív jelentések az ország állapotáról /Kuba, Guinea, Kongó stb./)." Természetesen a KGB elnöke, A. Selepin a hivatali érdekek miatt egy ilyen ötletet nem támogathatott.

Én nyugodtan kijöttem, mögöttem jött Alekszandr Mihajlovics Korotkov és a KGB más munkatársai, majd odafordultam Selepinhez, a többiek előtt azt mondtam neki: „Ha nem tudsz kitalálni semmi okosat, akkor legalább ne beszélj hülyeségeket!" Selepin lenyelte ezt a pirulát, nem találta meg, mit válaszoljon erre.

A munkatársak csodálkozva néztek főnökükre. E mondat ismételt elhangzása után megint csak arra gondoltam, mennyire ostoba ez az ember, de ezzel együtt milyen makacs is, hogy egy és ugyanazt ismételgeti, ráadásul látszik, hogy bele akarja rángatni ellenem a dologba a haverjait is, mivel éreztem, hogy Adzsubej valahogy mintha kerülni kezdett volna, ahol pedig találkoznunk kellett volna.

Egyébként, amikor a KGB-nél voltam, eljutottak hozzám olyan információk, hogy amikor Adzsubej a Komszomolszkaja Pravda főszerkesztőjeként dolgozott, szabadosan kezdett viselkedni, találkozókat beszélt meg amerikaiakkal, valamiről egyezkedett velük stb.

Ismerve már ezt az iszákos alakot és kalandor hajlamait, de ugyanakkor tudva, hogy mégiscsak a Minisztertanács elnökének és a KB titkárának veje, mindezt Hruscsovnak jelentettem, aki azt mondta nekem, hogy hívassam be magamhoz hivatalosan és részesítsem szigorú figyelmeztetésben, amit én meg is tettem. Adzsubej rettenetesen berezelt, de nyilvánvaló volt, hogy bosszúsan ment el tőlem.

Most aztán várhatok tőle bármilyen aljasságot, vagy még valószínűbb, hogy aljasságokat fog mondani rólam Hruscsovnak, aki lehet, hogy gondolkodás nélkül „végez" is velem. Na, de majd meglátjuk.

Egyébként pedig köpök ezekre az ifjakra, én nem magamért dolgozom, hanem a pártért és az államért, több pedig nem is kell nekem. Ők pedig hatalok és ostobák. Azt viszont éreztem, hogy ez a komszomolista, ez a Selepin bosszút forral ellenem, bár ennek külső jelét nem adta…

Azután ennek a fiatal főnöknek, Selepinnek egy év múlva kellemetlenségei támadtak. Óriási bukás Londonban, aztán a szomszédos Finnországból az USA-ba szökött a KGB egyik alezredese, aki sok titkot tudott Finnországgal kapcsolatban.[17]

Aztán Berlinből az USA-ba szökött még egy munkatárs, akit nem sokkal korábban Selepin Vörös Zászló Munkaérdemenddel tüntetett ki, meg még egy sor más is.[18]

Nekem pedig hoznom kellett rengeteg intézkedést, hogy ezek a bukások ne tükröződjenek az én munkámon is. De azután mint később kiderült, Selepinnek egy hajszála sem görbült meg ezek miatt a bukások miatt.

[17] A KGB 1. Főigazgatósága illegális, Gordon Lonsdale (Konon Molodij) vezette angliai ügynökségének bukásáról, valamint a KGB helsinki ügynökének, A. Golicinnek az USA-ba szökéséről van szó. Mindkét esemény 1961-ben történt, a KGB nyugati ügynökségeinek sorozatos bukásait vonta maga után.

[18] A KGB 1. Főigazgatósága 13. ügyosztályának munkatársa, B. Sztasinszkij 1961 augusztusában a feleségével együtt Nyugat-Berlinbe szökött. Korábban, Sz. Bandera likvidálásáért Vörös Zászló érdemrenddel tüntették ki.

HAJTÓVADÁSZAT AZ ATTASÉ ELLEN (1960)

1959-ben sokat és kitartóan kellett dolgozni, de érezhető az eredménye. Kicsivel többet kezdünk tudni az ellenségről, nem csak úgy egyszerűen, hanem jó, megbízható információkat kezdtünk kapni, amiket mások nem ismertek.[19]

A Vezérkar könnyebben el tudott igazodni az ellenség tervei és elgondolásai közt, abban például, hogyan rendezi át az erejét és eszközeit, különösen a NATO-t illetően. Mindenképpen köszönettel kell itt megemlékeznem V. D. Szokolovszkij iránt am kinyilvánított figyelméről és bizalmáról.

Vele nagyon könnyű együtt dolgozni, de látszik, hogy egy sor kérdést illetően ő maga is csodálkozik Malinovszkij viselkedésén, de mivel visszafogott természetű, csak ritkán beszél erről, inkább csak gesztikulálással, mimikával, vagy egy-egy odavetett mondattal jelzi. Nagyon ritkán ugyan, de mégis kitört belőle a felháborodás Malinovszkij cselekedetei láttán, aki nem ismerte az ügyeket, hazudott a jelentéseiben.

I. Sz. Konyev – a miniszter első helyettese – szintén jól viszonyult hozzám. Habár a munkám részleteit nem ismerte, ha döntenie kellett, mindig objektíven állt hozzá, úgy tett, ahogyan a hadsereg és az állam számára hasznos volt.

De 1960-ban, ahogy nekem később V. D. Szokolovszkij és I. Sz. Konyev elmesélték, váratlanul behívatták őket a KB-ba, Kozlov elvtárs közölte velük a felmentésüket. Mi? Miért? Nem mondták meg nekik. Kifogást nem emeltek ellenük.

Mentek Malinovszkijhoz. Ő pedig azt mondta: „Én nem vetettem fel ilyen kérdést". A KB-ban pedig azt mondták nekik: „A miniszter kérésére történik a felmentés". Kellemetlen érzés maradt bennük. V. D. Szokolovszkij azt mondta nekem: „Ne higgy neki, ez nem miniszter, hanem egy hazug, kétszínű alak stb.!" Szóval, semmit sem értettem az egészből. Úgy látszik, Malinovszkij keze volt a dologban.[20]

A fiatal marsall (akivel volt egy kellemetlen beszélgetésem Berlinben a fogadott fia miatt, aki inni kezdett) normálisan kapcsolódott be a Vezérkar munkájába. A későbbiekben megbizonyosodhattam róla, hogy jó pártember, még a régi gárdából, 1917 óta az SZKP tagja, részt vett a Téli Palota ostromában.

[19] A NATO országai elleni hírszerző munka aktivizálásához komoly lökést adott a kelet-európai államokat tömörítő Varsói Szerződés blokkjához tartozó hírszerző szervezetek létrehozása. „Éppen abban az időben, amikor Ivan Alekszandrovics Szerov töltötte be a GRU vezetői pozícióját, tettek jelentős előrelépést a Varsói Szerződés országainak állambiztonsága érdekében… - közli a félhivatalos *Ők vezették a GRU-t* című gyűjtemény. Szoros együttműködés bontakozott ki az NDK, Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Bulgária és a Szovjetunió titkosszolgálatai között. A Varsói Szerződés országainak hírszerzésében nagy hangsúlyt fektettek a feltételezett ellenség katonai műveletei operatív felszerelésének, a harci egységei összetételének, fegyverzetének és harci technikájának, valamint a harci tevékenysége lehetséges terveinek tanulmányozására…" (Они руководили ГРУ. М.; Радуга, 2005 С. 237.).

[20] I. Konyev marsallt 1960 júniusában mentették fel a SZU védelmi miniszterének első helyettesi pozíciójából, V. Szokolovszkij marsallt a vezérkari főnöki pozíciójából pedig áprilisban. Mindkét hadvezért átvezényelték az ún. „paradicsomi csoporthoz" – a Vezérkar főinspektorainak csoportjához. Kétségtelen, hogy Malinovszkij miniszter így szabadult meg a környezetében lévő túlságosan is befolyásos és népszerű figuráktól. A Vezérkar új főnöke Matvej Zaharov marsall lett.

Úgy látszik, helyesen értelmezte a fogadott fiával kapcsolatos figyelmeztetésemet, nem rejtette véka alá a felháborodását, ahogyan ezt mások tették. Lényegében nem alakultak vele rosszabbul a hivatali ügyeim, mint Szokolovszkijjal.

Ráadásul M. V. Zaharov ha nem is sokáig, de mégiscsak a GRU vezetője volt, nem egyszer mondta nekem, hogy olyan munka ez, melynek során az ember mindennap pengeélen táncol. Igaza volt.

Hiszen gyakorlatilag [minden]nap így ment: ül itt az ember, döntéseket akar hozni, kigondol mindenféle variációkat arra vonatkozóan, hogyan járjon túl az ellenség eszén. Úgy néz ki, mindent jól ki is gondolt. Az életben azonban, sok ezer versztával odébb, valami egészen más történik.

Szerencsére nem volt semmilyen komolyabb mulasztásom vagy bukásom. Komszomolista szomszédjaim a KGB-ben, gyakran az állami érdekek rovására, de azért, hogy lavírozzanak a bukásaik és a kiutasítások között, kiutasítják a Szovjetunióból az USA, Anglia, Franciaország vagy más országok katonai attaséit csak azért, mert fényképezőgéppel a kezükben feltartóztatták őket egy repülőgépgyár mellett, mondjuk, Kujbisevben vagy Moszkvában stb. Miközben a gyárról mindenki tud már a háború óta. De találtak rá valami okot, hát kiutasítják.[21] Bosszúból a vasfüggönyön túl rászállnak a mi katonai attaséinkra is, kiutasítják őket az országból.

Ráadásul egy sor esetben azt is jelentették a kollégáim, hogy a külföldiek nevetgélve már azt is megmondták előre, kivel cserébe kit fognak kiutasítani. Ez, persze, ostobaság.

Mindezzel együtt nem egyszer jelentettem a KGB-nek, hogy ügynökségünk információi szerint, valamint, hogy erről M. V. Zaharov is írt, [olvashatatlan] információi vannak [olvashatatlan], ahol fontos objektum található, ott van egy kém. Azt is jelentették, hogy Csukcsföldön, a pilótáknál szintén van egy kém, aki jelenti a kémelhárításnak az atombomba-hordozó gépeink repülését.

Egy bizottság tartott is ellenőrzést, de „nem jutottak semmire". A nagy hatótávolságú repülés [parancsnoka] viszont azt mondja: „Ez kém", mire különösen a KGB-ből azt felelik: „Ezt a katonai híradósok fecsegték, akiknek a rádiója viszont bedöglött (bemérték), vagyis védi a mundér becsületét".

Egyszóval, nem túl fényesen megy náluk a munka. Volt alkalmam egyszer ott lenni Selepinnel együtt Szuszlovnál, valami közös ügyben. Úgy hazudozott Szuszlovnak, hogy a szemese rebbent.

Amikor kijöttünk, mondom neki, hogy ez nem így van. Ő csak elmosolyodik, azt mondja: „Ivan Alekszandrovics, hát mit ért ő a mi dolginkhoz?"

Ez nagyszerű! Becsapni a KB titkárát és még nevetni is rajta.

[21] 1960-ban kiutasították a Szovjetunióból többek között az USA légvédelmi attaséját, A. M. Kertont. Ahogyan a szovjet sajtó közölte, „A Szovjetunió területén utazgatva Kerton szemtelenül viselkedett, igyekezett bejutni katonai és hadiipari objektumokba, valamint speciális, hírszerzést szolgáló fényképezőgépet használt". (Пойманы с поличным. Сборник фактов о шпионаже и других подрывных действиях США против СССР. М.: Госполитиздат, 1962. С. 74–75.).

INDULATOK AZ ELNÖKSÉGBEN (1961)

1961 októbere, a párt XXII. kongresszusa. Ez alkalommal többünknek is, akik már 15-20 éve a KB-ban voltunk, tanácskozási joggal kaptunk meghívót a kongresszusra.

Pantyelejmon Kondratyjevics Ponomarenkóval (aki a belorusz KB egykori titkára volt, aztán az SZKP KB titkára lett) ültük végig együtt az összes ülést…

A záróülésen kihirdették az SZKP KB összetételéről szóló szavazás eredményét. Nagy megújulás történt a KB összetételében, amint az a Párt Működési Szabályzatában is benne állt. A KB korábbi tagjai közül sokakat nem választottak újjá, többek között engem és Ponomarenkót sem.

Szóval, több mint 20 évig voltunk mindketten az SZKP KB tagjai. Mit mondjak, dolgoztunk eddig a párt javáért, most előtérbe kell tolni az ifjakat. Ez helyes is, csak éppen az aktív, képzett és odaadó ifjakat kellene előtérbe helyezni, nem az afféle törtetőket, mint Adzsubej.

A KB Elnökségét és Titkárságát is jelentősen megújították. Nem volt ott az elnökségben Arisztov, Beljajev, Muhitgyinov, Furceva és Ignatov. Újra megválasztották titkárnak Iljicsevet – a Külügyminisztérium osztályvezetőjét, aki mindenféle terveket írt Sztálinnak Muradeliről*, Hacsaturjanról* és másokról.

1956-ban, az indiai utazásunk idején pedig egész idő alatt ivott, de annyira, hogy figyelmeztettem, hogy kivágom innen, ha továbbra is kompromittálja a Szovjetuniót.

Egy nap múlva az egyik fogadáson odajött hozzám részegen, azt mondta: „Ivan Alekszandrovics, hát miért haragszik rám? Szeretek inni, hát mit tegyek?" Ezt követően megkérdeztem Sujszkijtól, tud-e erről Hruscsov. Ő azt felelte: „Tud".

Most pedig a KB titkára lett,azt beszélik, ideológiai vonalon fog dolgozni. Na, ez aztán jó kis ideológiát fog átadni a fiataloknak, ha így fog viselkedni a KB-ban.

Aztán megválasztották KB-titkárnak Selepint is. Én azt hittem, hogy a KGB-s bukások hátterével kényelmetlen lesz még jelölni is, de úgy látszik, nem.

Egyébként a haverját, ezt az agyafúrt Adzsubejt úgy választották meg KB-tagnak, hogy előtte nem is volt tagjelölt, amit korábban így [nem] csináltak. Aztán titkárrá választották még Poljakovot*, a Szelszkoje Hozjajsztvo című lap főszerkesztőjét, aki nem különösebben ismert a párt és az ország szélesebb köreiben, valamint Tyitovot*, aki a KB apparátusában osztályvezetőként dolgozott.

Mironovot a barátai mindössze a KB ellenőrzési bizottságába tudták bejuttatni, Tyikunovot pedig tagjelöltnek. A kongresszus végén javaslatot tettek Sztálin holttestének eltávolítására a Mauzóleumból. A grúz Dzsavahisvilivel* kapcsolatban, aki a kongresszuson felszólalt és támogatta Sztálin holttestének eltávolítását, az a szóbeszéd járta, hogy Tbilisziben ezért a beszédért megölik. Persze, nehéz helyzetben van.

Összességében a kongresszus jól zárult. Azok, akiket újonnan megválasztottak, örömittasan jártak-keltek, mivel ez nagy megtiszteltetés a pártban. Azok pedig, akik évtizedeken át a KB tagjai voltak, különösen a háború és a háborút követő leromboltság nehéz éveiben, akik sokat tettek a párt javáért, azok némiképp leverten távoztak…

Elfelejtettem mondani, hogy [amikor] kihirdették a KB összetételét, nem volt ott az elnökségben Muhitgyinov és Furceva. Az mondják, Muhitgyinov rosszul lett, amikor a

kongresszusi ülés megnyitója előtt a kulisszák mögött összegyűltek az elnökség régi és új tagjai, Furceva pedig azonnal el is ment.

Mindez kellemetlen benyomást tett ránk. Azt gondolja az ember, miféle egy kis gimnazista ez a felkapaszkodott Muhitgyinov. Úgy látszik, azt képzelte, egész életében főnök lesz. Így romlanak el a fiatalok. Hiszen nincs még 40 éves sem, már 10 évig az üzbég KB titkára volt, ebből 3 évet az SZKP KB-ban töltött el.

Aztán pár nap múlva Kátya Furcevával is kellemetlen dolog történt. Női szíve és idegei nem bírták. Majdnem tragédiával végződött a dolog (felvágta az ereit).

Én elítélem az ilyen kishitűséget, ugyanakkor nem kellett volna egy nővel így szórakozni. Ott ült a moszkvai pártbizottság titkáraként, jól van. Minek kellett az égbe emelni, aztán meg minden lépcső nélkül a földre juttatni?

Ahogy elmesélték, azonnal össze akarták emiatt hívni a KB plénumát, ki akarták zárni a KB-ból. Különösen ragaszkodott ehhez Selepin, aki a tényekkel szemben azt jelentette, hogy nem ment még el a KB minden tagja, de aztán úgy döntöttek, hogy mégsem hívják újra össze a plénumot.

Jobb is volt ez így Furceyának. A KB következő plénumán leszidták, megrovásban részesítették, de bent hagyták a KB-ban. Selepin helyére megint csak egy komszomolistát, Szemicsasztnijt nevezték ki.[22]

A mostani ifjú vezetők jellegzetes tulajdonsága: a mutatott kedvesség és a belülről táplált ellenségesség. Hogy honnan jött beléjük ez az aljasság, fel nem foghatom.

Szemicsasztnijjal csak néhányszor találkoztam. Kedves, mosolyog, minden olyan, ahogyan egy tisztességes ember részéről lennie kell, de a munkatársai, akik nálam jártak, mást mondtak, felhoztak rá egy sor tényt, amelyek ellenőrzéskor igaznak is bizonyultak. Csodálkozom és felháborodom ezen, de nincs mit tenni...

Ilyen aljas példákat gyakran, szinte mindennap látok. Sajnos, néhányan a mi, idősebb korosztályunkból is elsajátították ezt a szokást, láthatóan a fiataloktól tanulták el.

Hová lett az emberekből az a nemeslelkűség, amiről Lenin többször is beszélt, hol van az önérzetesség? Amikor véleményt kell mondani valamiről, az ilyen emberek szolgalelkűen mosolyognak, helyeselnek, egyetértenek olyan véleménnyel, amelyiknek a tökéletes ellentétét ők maguk mondták három perccel korábban.

Amikor megkérdezi tőle az ember, miért jártál így el, akkor mintha mi sem történt volna, mosolyogva azt feleli: „Csak nem mondhattam ellent a vezetésnek.", majd hozzáteszi: „Persze, rosszul döntött". Ez igazán tisztességtelen!

Nekem is kellett mindenféle ügyekben jelentést tennem a legnagyobb vezetőknek, többek közt Sztálinnak is, akit ma minden idők legnagyobb gazemberének neveznek, de ennek ellenére a legtöbbször egyetértettek velem. Csakhogy ehhez okosan és meggyőzően kell előadnod a véleményedet, alátámasztani tényekkel. Hiszen sok minden függ ettől.

Ha pedig egy rossz jelentés alapján rossz döntés születik, akkor abból másoknak is kellemetlensége származhat, miközben csak egy valakinek kellett volna ötpercnyi kellemetlenséget elviselnie a főnöke felfortyanása miatt, viszont az ügy, a nép számára meg jobb lett volna. Ez az, amihez sokan közülünk nem tartják magukat.

[22] Vlagyimir Szemicsasztnij 1961. november 13-án lett a KGB elnöke. Elődjéhez és barátjához, Alekszandr Selepinhez hasonlóan korábban ő is a Komszomol KB-ját vezette.

Nekem, mint mindenki másnak, szintén vannak mindenféle hibáim, de 100-ból 90 esetben a végsőkig kitartok az álláspontom mellett, amelyben biztos vagyok, a többi 10 esetben pedig vagy te magad se ismered jól a kérdést, vagy valaki meggyőző ellenérveket hoz fel. Úgy látszik, ebben én már nem fogok megváltozni. Ráadásul én ezt nem makacsságnak tartom, hanem kitartásnak azok mellett az ügyek mellett, amelyekről meg vagyok győződve, amelyeket ismerek.

A „SAS" KAPCSOLATBA LÉP

A napokban kaptam egy szigorúan titkos NATO-dokumentumot. Egyébként meg kell mondanom, hogy hosszú évek óta elvesztettük a kapcsolatot a GRU egyik NATO-tisztjével, nem is akarták helyreállítani, nehogy valami kellemetlenség legyen belőle. Én gondosan áttanulmányoztam ezt az ügyet, megtettem a megfelelő intézkedéseket. Ráadásul mindezt, vagyis a kapcsolat újbóli felvételét, egy szocialista ország tisztjén keresztül hajtottam végre.[23]

Ez a NATO-tiszt el is kezdett dolgozni. Rendszeresen adott át nekünk fontos NATO-dokumentumokat, ráadásul nagyon ügyesen, anélkül, hogy találkozott volna a mieinkkel.

Ezekből a dokumentumokból láthattuk a NATO minden tervét és elképzelését. Malinovszkij kezdetben szkeptikusan viszonyult ezekhez a dokumentumokhoz, mondván, hogy „direkt juttatták el hozzánk", én viszont átadtam neki egy csomó dokumentumot, amelyekből láthatók voltak a tévedéseink, úgyhogy hinni kezdett bennük.

Szóval, ez a tiszt, bár most már nevezhetem a barátunknak is, mivel az előterjesztésem alapján Lenin-renddel tüntették ki (amelyet az adományozásról szóló rendelettel együtt megmutattak neki, de konspirációs okoknál fogva nem adtak át neki). Átküldte nekem „a Szovjet Hadsereg rakétaállomásainak katonai körzetek szerinti listáját", vagyis olyan szigorúan titkos adatokat, amelyekről nálunk a katonai körzetekben csak a körzetparancsnokok és a rakétaegységekkel foglalkozó helyetteseik, Moszkvában pedig csak a rakétaegységek parancsnoksága és a védelmi miniszter, Ny. G. Ignatov ismerhetnek.

[23] Minden kétséget kizáróan a GRU „Sas" fedőnevű ügynökéről, a svéd vezérkar ezredeséről, Stig Wennerströmről (1906-2006) van szó, akit 1949-ben, abban az időszakban szerveztek be, amikor légügyi attaséként Moszkvában dolgozott. 1952-1957 között Wennerström Svédország légügyi attaséja volt az USA-ban, 1957 őszétől a svéd védelmi minisztérium kancelláriája légügyi szekciójának vezetője, a király személyes jó barátja. A GRU-val való együttműködése idején óriási mennyiségű titkos dokumentumot és anyagot adott át a NATO terveiről és hadműveleteiről, rakétaelhárító rendszereiről, az új hadi fejlesztések műszaki adatairól. A leszállított információk olyan fontosak voltak, hogy az ügynököt Lenin-renddel tüntették ki – ez precedens nélküli eset volt.
Némely információk szerint Wennerström, miután nyugdíjba vonult a hadseregből, az 1960-as évek elején illegálisan Moszkvába repült, ahol egy konspirációs lakásban találkozott Szerovval. A beszélgetés során egyeztették az ügynök további tevékenységének tervét. A „Sast" a GRU-nál dolgozó CIA-ügynök, D. Poljakov dobta fel. Wennerström a letartóztatásakor, 1963. június 19-én a kormány leszerelési tanácsadója volt. Életfogytiglani börtönre ítélték, de 1974-ben példás magaviseletéért szabadon engedték.

Amikor átnéztem a rakétabázisok és rakétaállomások listáját, hideg futkosott a hátamon. Hiszen ha ne adj Isten, háború törne ki, egyetlen nap alatt elveszítjük az összes rakétánkat, vagy legalább is a nagy részét.

El voltam képedve, hogyan tudhatták meg mindezt, ezeket az államtitkokat. Hogy kémek lennének nálunk a katonai körzetekben, kizártnak tartom, hogy a rakétaegységek vezérkaránál – az is igencsak kétséges. Felhívtam Szemicsasztnijt, de ez a fiúcska azt mondta, kezeskedik érte, hogy mindezt nem kémeken keresztül tudták meg!

Miután gondosan áttanulmányoztam a dokumentumokat, elmentem jelentést tenni róluk M. V. Zaharovnak. Őt is meglepték ezek az információk, de ezzel együtt megdicsért, hogy beszereztem ezt az anyagot.

Előkészítettem a KB-nak egy feljegyzést Malinovszkij és Zaharov aláírásával, de Matvej Vasziljevics azt mondta: „Add oda aláírásra a miniszternek, aztán gyere be hozzám!" Elmentem Malinovszkijhoz, átadtam neki a dokumentumot. Ő kelletlenül lapozgatni kezdte, aztán megkérdezte, honnan vannak ezek az információk. Miután elmeséltem, forgatta egy darabig a kezében a feljegyzést, kijelentette, hogy nem írja alá. Megkérdeztem tőle: „Miért nem?" Még egyszer azt morogta, hogy „nem írom alá", én pedig kijöttem tőle.

Amikor elmeséltem M. V. Zaharovnak, ő is elcsodálkozott, azt mondta: „Oldd meg magad!" Majd hozzátette: „Mutasd meg Ivanovnak, az operatív igazgatóság vezetőjének, ellenőrizze, minden pont egybevág-e!"

Ekkor mindent megértettem. Malinovszkij félt elküldeni a KB-nak, mivel ott utána megkérdezhették volna tőle, hogyan tudhatták meg mindezt a NATO-sok, kivizsgálás kezdődött volna, és akkor kiderült volna, hogy amikor ezeket az objektumokat építették, az amerikaiak vagy az angolok bemérték őket a szputnyikjaikról, vagy esetleg a rádiókapcsolatok alapján, ahogyan később ki is derült, hogy a rakétabázisaink építői rejtjeles üzenetekben beszélgettek magas rangú építészekkel a berendezések leszállításának stb. kérdéseiről.

Ekkor a feljegyzés másolatát átadtam Ivanovnak, az utolsó oldalát pedig legépeltem, majd átküldtem a KB-ba Hruscsovnak. Azt hittem, Hruscsov utasítani fogja Szemicsasztnijt, hogy kutassa fel, hogyan juthattak ezek a fontos katonai titkok az ellenség kezébe.

Másnap, amikor megkérdeztem V. Ny. Malintól, átadta-e a feljegyzést Hruscsovnak, ő komoran azt felelte: „Át. Forgatta egy ideig a kezében, aztán szó nélkül visszavágta". A feljegyzésben rámutattam, hogy az ellenség ezekhez az információkhoz rádiólehallgatás révén jutott, úgy, hogy bemérték az építkezés pontjait.

Azt gondolta volna az ember, hogy bíróság elé kellene állítani a híradósok parancsnokát, Leonovot*, aki megengedte, hogy az építők az éterben fecsegjenek, az ellenség pedig lehallgassa őket. Ehelyett azonban Malinovszkij kétszeri felterjesztését követően Leonovot előléptették marsallá.

Igaz, ahogy nekem Leonov kollégái elmesélték, ő annak idején személyes szolgálatot tett Malinovszkijnak, amikor a fronton az étkezde vezetőjét, Raisza Jakovlevnát átengedte Malinovszkij számára frontfeleségnek. Igazán fontos szolgálattétel.

LEBUKÁSOK A HÍRSZERZÉSNÉL

Ritkán írok mostanában, mivel sok a dolgom, meg írni sem ildomos. Egy dolog nyugtalanít csupán, hogy Malinovszkij nem akarja a korábbiak szerint jelenteni a KB-nak az általam elé tárt dokumentumokat, habár azok kivételesen értékes dolgokat tartalmaznak.

Úgy látszik, amiatt nem, mert mivel az ellenség ismeri a hadseregnél elkövetett mindenféle baklövéseinket, így a KB-ban megkérdezhetik Malinovszkijtól, miért tűri el ezeket a hiányosságokat, így hát nem akar magának kellemetlenségeket. De helytelenül jár el. Én egész életemben ahhoz vagyok szokva, hogy jelentsem az összes hibát, még ha kellemetlen is.

Zaharov lélekben mellettem áll, de azt mondja, menj el magad a miniszterhez, jelentsd neki!

Mindenkit a markában tart a ravaszságával és durvaságával. Közben pedig már néhány marsall is hangosan kifejezte nekem elégedetlenségét Malinovszkij szemtelenségével szemben…

A családban minden rendben van. Vovka már kitanult, Szvetlana most végez a főiskolán, én pedig már nagyapa lettem.[24] Egyszóval, öregszem. De őszintén meg kell, hogy mondjam, lelkiismeretesen dolgoztam, nem betegeskedtem, nem szimuláltam. Úgy látszik, így lesz ez már életem végig.

Egy dolog tölt el szomorúsággal, hogy véleményem szerint az ifjúság morális oldala napról napra egyre inkább süllyed. Fegyelmezetlenség, pénzhajhászás, „pihenni" vágyás, tétlenség, még mielőtt igazán dolgozni kezdtek volna. Ez nekem nagyon nem tetszik. Az ifjúságot mindig kézben kell tartani. Ha szabadjára engedi őket az ember, utána nehezebb lesz ráncba szedni őket.

Nálunk, a munkahelyen ez nem különösebben érződik, bár időnként akad egy-egy nyámnyila, aki szeretne minél jobb pozícióba kerülni, minél kevesebbet dolgozni. Pedig a mi dolgunkban most tettekre van szükség, nem fecsegésre.

A munkánk kicsit bonyolultabbá vált azzal összefüggésben, hogy a szomszédjainktól lebuktak néhányan Londonban. Ez a Lonsdale-ügy, amelyről most a világ összes újsága ír.

A múltban, még alattam, a KGB-ből küldték, értelmes fickó, éveken át jól dolgozott, azután, úgy látszik, Selepinék hibát követtek el, az angolok felkutatták. Vele együtt elfogtak még néhány embert, ami a fő, hogy a konspirációs lakásban lefoglaltak egy gyors működésű berendezést is, amelyre pedig úgy vigyáztunk, mint a szemünk fényére.[25]

[24] Szerov unokája 1958. december 1-jén született Moszkvában.

[25] A szovjet illegális ügynököt, a KGB külső hírszerzésének ezredesét, Konon Molodijt 1954-ben dobták át Kanadába, ahonnan Gordon Lonsdale névre szóló papírokkal átjutott az USA-ba, aztán Angliába. Milliomos üzletember álcája alatt vezette az általa létrehozott illegális ügynöki hálózatot, amely a brit és amerikai hadititkok gyűjtésével foglalkozott. Lebukásának oka a lengyel hírszerzés egyik munkatársának, M. Goleniewskinek árulása lett, aki arról tett jelentést, hogy Varsóban korábban beszervezték az USA haditengerészeti attaséjának rejtjelezőjét. Ő pedig nem volt más, mint H. Houghton, aki K. Molodij egyik ügynöke volt, ekkor már Portsmouth-ban, a tengeralattjárók igazgatóságán dolgozott. 1961. január 7-én Houghton és Lonsdale-Molodij konspirációs találkozóján mindkettejüket elfogta az FBI.

Selepinnek emiatt a lebukás miatt semmi különösebb baja nem lett. Ha egyszer valaki favorizált helyzetben van, akkor minden lekerüli. Nekünk is vissza kellett hívnunk néhány embert, olyanokat, akikről azt feltételeztük, hogy beszélhettek róluk a letartóztatottak. Azt is mondták, hogy a KGB vonaláról több tucat olyan munkatársat vissza kellett hívni, akikről Lonsdale és többiek tudhattak.

Az évfolyamán történt még néhány kisebb lebukás a KGB-nél, de a mézeshetek azért folynak tovább. A vezetés fiatal, a követelmény alacsony, „ismerkedik a munkával", ezért minden rendben is van. Ezek a fiatal elvtársak ugyanakkor, amint elmesélték nekem, semmilyen apróságot nem mulasztanak el, ami a GRU-nál történik, azonnal írnak róla a KB-nak, homályban hagyva azokat a részleteket, amelyekből azonnal látni lehetne, hogy semmiségről van szó, amely nem érdemes a KB figyelmére. A KB vonalán viszont eddig még semmiféle kifogást nem emeltek ellenem.

El tudom képzelni, mennyi rágalmat, híresztelést és más sarat öntenek rám, ahol csak tudnak, az én kedves „barátaim", a Mironovok, Selepinek meg a hozzájuk hasonló kis emberkék, akik – amint erről meggyőződhettem – teljesen alkalmasak erre a dologra. Azt hiszem, mindezt azért csinálják, hogy véletlenül se legyek valahogy a főnökük, mert különben a magam egyenes módján azonnal megmondanám nekik, ki mit ér közülük.

De jól van, az élet már csak ilyen, van, aki megtanult alkalmazkodni hozzá, más pedig megy egyenesen, úgy mutatja be az eseményeket, ahogyan azok megtörténnek.

A KARIBI VÁLSÁG (1962)

Amerikával reális háború határára a kubai események idején sodródtunk.[26] Még 1961-ben, a Playa Girón-i emigránsok szétverése után[27] azt az utasítást kaptuk,

[26] Tegyünk egy rövid kitérőt a karibi válság okainak és feltételeinek jobb megértése érdekében. 1959 januárjában Kubában forradalmi kormány került hatalomra, Fidel Castróval az élén. Castro kormánya hamarosan barátságról szóló szerződést köt a Szovjetunióval, bejelenti a szocializmus építésének megkezdését. Az, hogy az orra előtt szovjetbarát terület jelenik meg, érthető elégedetlenséggel tölti el Washingtont, annál is inkább, mert Castro véghezvitte az összes amerikai vállalat és több mint egymillió dolláros vagyon államosítását. 1960-ban az USA megszakítja diplomáciai kapcsolatait Kubával, bejelenti gazdasági blokád alá vonását. Ezzel párhuzamosan Washington kidolgozza Castro rezsimje megdöntésének terveit is; a mára a titkosítás alól felmentett dokumentumokból kiderül, hogy a Manguszta-hadműveletnek 1962 őszén kellett volna elkezdődnie. Moszkvának azonban saját tervei voltak Kubával. Ez az állam lett a Szovjetunió első előretolt hadállása az amerikai kontinensen, ráadásul az USA partvidékének közvetlen közelében (a távolság legfeljebb 150 kilométer). 1961 augusztusában és szeptemberében a Szovjetunió szerződést ír alá 150 millió dolláros fegyverszállításról Kubának, amibe beletartoznak lőfegyverek, tankok, páncélozott harcjárművek, tüzérségi rendszerek, vadászgépek, bombázók, torpedónaszádok, tengeralattjáró-megsemmisítő hajók, híradós berendezések stb. Ezen kívül a szovjet fél segíteni kezdett katonai tanácsadókkal és kubai szakemberek kiképzésével is.
Ily módon Kuba Erisz almájává vált a nagyhatalmak között. Különösen élessé válik a konfliktus 1962 októberében, amikor az amerikaiak megtudják, hogy a Szovjetunió titokban nukleáris rakétákat telepített Kubában.

[27] 1961. április 17-én a partvidék Playa Girón elnevezésű részén partra szálltak a kubai emigránsok deszantos osztagai (kb. 1.200 fő), akik amerikai katonai bázisokon kaptak kiképzést. A CIA tervei szerint Castro-ellenes felkelést kellett volna provokálniuk és polgárháborút szítaniuk Kubában, a terv azonban összeomlott. A deszantosokat már a partra szálláskor megsemmisítették, a felkelők illegális ügynökségeit pedig felszámolták a hatóságok.

hogy dolgozzuk ki Kuba védelmi intézkedéseit arra az esetre, ha az amerikaiak jelentős agresszióba kezdenének.

Zaharov és én Hruscsovnak a dácsáján tettünk jelentést arról, hogy elvi szempontból is új megoldást kell keresnünk. Hruscsov egyenrangú félként akart az amerikaiakkal beszélni, a helyzet azonban az, hogy az amerikaiak bevetették a Szovjetunió körül minden modern bázisuk eszközét, így megvan a veszélye egy fegyveres összeütközésnek.

Miféle egyenlőségről lehetne itt szó! Vagyis, az egyenrangú félként való tárgyalásokat meg kell támogatnunk megfelelő katonai fenyegetéssel az USA számára, vagyis az amerikai határok közelében lehetséges fegyveres összeütközéssel.[28]

A Vezérkar még Sztálin idejében kidolgozott egy tervet a Bering-szorosban, Csukcsföldön és Alaszkában folytatandó háború esetére, arra az esetre, ha az amerikaiak megelőző atomcsapást mérnének ránk, hogy a doktrínájuknak megfelelően egyszer s mindenkorra végezzenek országunkkal.[29]

A magam vonalán én még 1960-ban utasítást adtam arra, hogy gondosan kísérjék figyelemmel a Kuba körüli eseményeket.

Az ellenállás fokozódott, de minden jel arra mutatott, hogy az amerikaiak megtámadják Kubát. A GRU és a KGB jelentései mind az Amerika és Kuba közötti háború elkerülhetetlenségéről szóltak, ezért Hruscsov még 1962 elején magához hívatott engem, Birjuzovot és Zaharovot a dácsájára, utasításba adta, hogy készítsünk elő javaslatot rakétáink és csapataink Kubában történő telepítésére és elhelyezésére, hogy egyenrangú félként lehessen beszélgetni, amint már írtam is, a Kennedyvel* folytatandó tárgyalásokon.[30]

[28] Az 1960-as évek elejére az USA a szövetségesei területén katonai bázisok hálózatát építette ki egészen a szovjet határokig. Az amerikai hadseregcsoportnak csak Európa területén volt 105 közép-hatótávolságú Thor és Jupiter rakétája, kb. 1.400 operatív-taktikai Honest John, Matador, Corporal és Lacrosse rakétája, több mint 400 tarackja, amely atomtöltetű lövedék kilövésére is alkalmas volt. A Szovjetunió határai közelében, a Távol-Keleten és Nyugaton majdnem 10.000 taktikai atomfegyver-hordozó volt elhelyezve. Abban az időben az USA nukleáris fegyvereinek száma 11-12-szerese volt a Szovjetunióénak.
A szovjetek számára a legnagyobb veszélyt a Törökországban létrehozott katonai bázisok jelentették, amelyeket az amerikaiak 1959-ben kezdtek el felállítani. Az oda telepített közép-hatótávolságú Thor és Jupiter rakétákkal 15 perc alatt el lehetett érni a Szovjetunió európai központját, beleértve Moszkvát is, úgy, hogy a szovjet robbanófejek még képtelenek voltak elérni Amerika partjait. Éppen ez a tényező vált döntővé abban, hogy Hruscsov döntést hozott rakéták Kubába telepítéséről: biztosítani akarta a nukleáris paritást.

[29] Sztálin, tartva a harmadik világháborútól, Csukcsföldre úgy tekintett, mint lehetséges hadszíntérre a támadások visszaveréséhez, vagy az első csapás méréséhez: ez volt az USA-hoz legközelebb eső szovjet terület. 1949-ben Csukcsföldre vezényelték át a speciálisan e célra létrehozott 14. deszantos hadsereget és a 95. vadászrepülő hadosztályt.
Ahogyan később a Légierő operatív igazgatóságának eljövendő parancsnoka, Nyikolaj Osztroumov tábornok visszaemlékezett rá, 1952 nyarán a Légierő főparancsnoka, Zsigarjov összehívta a tábornokait, bejelentette, hogy „utasítást kapott Sztálin elvtárstól, hogy lásson hozzá 10 sugárhajtású bombázóhadosztály létrehozásához". A bázishelyek között szerepelt Csukcsföld és Kamcsatka is. Sztálin halálával azonban ez a munka félbeszakadt, a 95. hadosztályt pedig Anadirból átvezényelték Belorussziába. (Остроумов Н. Н. Армада, которая не взлетела// Военно-исторический журнал. 1992. № 10. С. 39–40).

[30] Hruscsov a memoárjaiban azt írja, hogy a Kubába történő rakétatelepítés ötlete először 1962 májusában, a bulgáriai látogatása idején merült fel benne, amikor a Fekete-tenger túlpartján meglátta az amerikai katonai bázisokat. Miután visszatért Moszkvába, az első titkár megvitatta az ötletet Gromikóval,

Arra számított, hogy irányítani tudja a kubai kérdést, valamint a fegyverzetcsökkentést is. Azt mondta, hogy ez a lépés (a rakétatelepítés) erősebb pozícióba helyez bennünket az amerikaiakkal folytatandó tárgyalásokhoz. A többiek pedig – Anglia, Franciaország és Németország – fel fognak lépni a Szovjetunió érdekei mellett az egész világon.

Én nem vettem részt a KB-üléseken, de kifejeztem azon kételyeimet, hogy ezt a műveletet titokban tudjuk tartani, és az amerikaiakat kész tények elé állítani.[31]

Szeptember végén visszatért Kubából Sz. Sz. Birjuzov védelmi miniszterhelyettes, nagy titokban jelentette Malinovszkijnak – ő pedig a KB-nak –, hogy a közép-hatótávolságú rakéták telepítése Kubában megtörtént.[32] Ráadásul mindent úgy csináltak meg, annyira álcázva van, hogy senki nem lát meg belőle semmit. Birjuzov marsall agronómusnak adva ki magát repült oda, úgyhogy minden remekül ment.

Figyelmeztető volt, hogy Bolsakov*, akit az utasításomra mentesítettek az ügynöki munka alól, így kizárólag az amerikai vezetéssel fenntartott nemhivatalos kapcsolatokra tudott koncentrálni, azt jelentette Washingtonból, hogy az amerikaiak kételkedni kezdtek benne, hogy van-e elég interkontinentális ballisztikus rakétánk.

Az élet bebizonyította, hogy igazam volt, Salin ellenvetései ellenére, hogy Bolsakovot nem szabad most operatív munkával terhelni. Az amerikaiak úgy fogadták, mint olyan embert, aki kapcsolatban áll a hírszerzéssel, és nemhivatalosan a vezetéssel. Kennedy öccse és más befolyásos emberek sokkal őszintébben beszéltek vele, mint a nagykövettel, Dobrinyinnel.[33]

Malinovszkijjal, május 21-én pedig a Védelmi Tanács elé vitte megvitatásra. Hruscsov elgondolása szerint a kubai rakétatelepítés paritásba hozta volna a Szovjetuniót az USA-val, amely a rakétáit török területről már ráirányította a Szovjetunióra.

[31] A Kubába küldendő köztes- és közép-hatótávolságú rakétákról szóló végleges döntést 1962. november 10-én fogadták el az SZKP KB Elnökségének ülésén. A rakétáknak a „Szabadság szigetén" történő megjelenésével egy időben katonai és haditengerészeti egységek is hadkészültségbe álltak, mintegy 50.000 fős létszámmal. Habár az ülés néhány résztvevője (R. Malinovszkij védelmi miniszter, A. Gromiko külügyminiszter, A. Mikojan elnökségi tag) kétségét fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy a dolog kiszivárgás nélkül megvalósulhat, aminek következményei megjósolhatatlanok (egyébként ugyanezen a véleményen volt Szerov is), Hruscsov ragaszkodott a saját elképzeléséhez. Végül egyöntetűen mellette szavaztak.

[32] A karibi válság kezdetéig (1962. október 22-ig) átszállítottak 164 nukleáris robbanófejet rakétákhoz, a Luna kilövőállomásokhoz, tengeri kilövőállomásokhoz és Il-28-as bombázógépekhez. A szigetre telepített 43. rakétahadosztály 5 rakétaezredet foglalt magába.

[33] 1961-től kezdődően Moszkva és Washington között nemhivatalos csatorna kezdett működni, amelyen keresztül Hruscsov és Kennedy elnök bizalmasan egymás tudomására hoztak fontos információkat. Ezt segítette elő a GRU washingtoni ügynöksége munkatársának, Georgij Bolsakov ezredesnek ismeretsége Robert Kennedyvel, az USA későbbi elnökének öccsével. Bolsakovot, aki fedőtevékenységként mint újságíró dolgozott az USA-ban, a Kennedy fivérek úgy fogadták, mint Hruscsov vejének, Adzsubejnek legközelebbi ismerősét, ezért szívesen alakítottak ki vele titkos csatornát.
1961 májusától 1962 októberéig Bolsakov kb. ötven alkalommal találkozott Robert Kennedyvel, néhány alkalommal abban a kitüntetésben is részesült, hogy audiencián vehetett részt John Fitzgerald Kennedy elnöknél, akinek átadta Hruscsov személyes küldeményeit, rögzítette a reakcióit. Bolsakov alapvető missziója abban állt, hogy győzze meg Kennedyt Hruscsov békés szándékairól, valamint arról, hogy Kubában nincsenek atomtöltetek. Amikor 1962 októberében a csalás kiderült, a Bolsakovval folytatott kommunikációt megszakították, ő maga pedig hamarosan visszatért a Szovjetunióba.

Hasonló jelzéseket kaptunk a rakétákról Svédországból is.[34]

Az információ Penykovszkijon* keresztül szivárgott ki, de már tudtam róla, hogy a KGB már egy fél éve dolgozik rajta, rajta keresztül adagolják a szükséges információt. Ezért Penykovszkijt mint komoly információszivárogtatót, akinek a kubai események idejére már fel volt derítve kettős, sőt hármas játéka, egyáltalán nem vettük komolyan.

Még a kubai válság előtt egy fél évvel elvágtam egy külföldre utazását, habár Gribanov, a KGB 2. igazgatóságának vezetője ragaszkodott az utazásához, láthatóan azért, hogy megint odadobjon az amerikaiaknak valami katonai-politikai dezinformációt.

Ez, persze, szokásos módszer, ha kettősügynökkel van dolgunk. Én azonban határozottan megtagadtam, hogy részt vegyek ezekben a játékokban, mert meg voltam róla győződve, hogy Penykovszkij fel fogja használni az utazást arra, hogy megszökjön. Dezinformációt pedig innen, Moszkvából is át tud adni, ha már ennyire akarják.[35]

Október közepén vált ismertté, hogy az amerikaiak légi felderítés útján beazonosították és le is fényképezték a rakétaállomásainkat. Én ezt azonnal jelentettem Malinovszkijnak is, a KB-nak is.[36]

Még ezt megelőzően táviratot küldtem szét a kubai helyzetről, a rendetlenségről és a kubai vezetők nemtörődömségéről. Hruscsov maga hívott fel, mondván, hogy ne avatkozzak bele mások dolgába, foglalkozzam a saját dolgaimmal. Úgyhogy már akkor tudtam, hogy a KB-nak tilos kellemetlen kérdésekről jelentést tenni, csak a kellemesekről szabad.[37]

A továbbiakban az események gyorsan követték egymást. Amerikában közleményeket adtak ki, melyek szerint a légi felderítés felfedezett Kubában 30-40 darab, maximum 2000 kilométeres hatótávolságú rakétát.

Október 16-án jelentették Kennedy elnöknek.

Október 20-án az elnök összehívta tanácskozásra a hadseregparancsnokokat, akik azt javasolták, hogy tengeri hajókkal vonják blokád alá Kubát, a bombázó légierővel közösen mérjenek csapást Kubára azzal a céllal, hogy [megsemmisítsék] a rakétákat, ne

[34] Nyilvánvaló, hogy ezeket az információkat a svéd vezérkar ezredesétől, S. Wennerströmtől (vagyis a GRU „Sas" fedőnevű ügynökétől) kapták.

[35] A GRU ezredesének, Penykovszkijnak váratlan fordulatáról az elhíresült kémtörténetben, valamint arról a lehetséges szerepről, amelyet a KGB részéről mint „csali" betölthetett, a következő fejezetben írunk részletesebben.

[36] Egy amerikai felderítő repülőgép először 1962. október 14-én fedezte fel a Kubában létesített szovjet rakétakilövő-állomásokat. A róluk készült felvételeket még aznap eljuttatták az USA elnökének, J. F. Kennedynek.

[37] Szerov a feljegyzései egy másik variánsában részletesebben kifejti ezt a Hruscsovval folytatott kellemetlen telefonbeszélgetést, amelyre az után került sor, hogy Szerov jelentést tett a kubai vezetés Moszkvához fűződő kapcsolatának romlásáról.
»Hruscsov: „Olvastam a kubai katonai attaséjuk rejtjeles üzenetét. Miért foglalkozik ő ezzel?" Mondom neki: „Látja és érzi magán, hogy Fidel Castro Szovjetunióhoz való viszonya romlik, ezért tartotta szükségesnek jelentést tenni erről, én pedig továbbítottam a KB-nak".
Hruscsov: „Miért, maga talán Kuba belügyminisztere, vagy kicsoda?" Ezt feleltem: „Nem".
Hruscsov: „Foglalkozzon a saját dolgával, ne üsse bele az orrát abba, amibe nem kell!"
Ezzel a beszélgetés be is fejeződött. Éreztem, hogy az ellenségeim nem alszanak, hanem dolgoznak. Úgy látszik, felhangolták ellenem.«

adjanak lehetőséget a kilövőállomások működésbe lépésére. [Az elnök] azt javasolta, adjanak át jegyzéket a Szovjetuniónak, hogy azonnal vonják ki a rakétáikat. Az USA minden egységét készültségbe helyezték, behívták a tartalékosokat is. Ez előtt Kennedy tiltakozását fejezte ki e kérdés kapcsán a Szovjetuniónak.

Október 22-én nyilvánossá vált, hogy Kennedy elnök beszédet fog mondani.

Október 22-én éjjel 1.00-kor felhívott az ügyeletes, átadta Zaharov utasítását, hogy azonnal menjek be a Védelmi Minisztériumba. Fogtam a Skodámat, és már száguldottam is Moszkvába, helyenként még a piroson is áthajtottam.

Amikor megérkeztem a minisztériumba, M. V. Zaharov azt mondta: „Maradj itt, mi pedig megyünk a Kremlbe. Nemsokára beszédet fog mondani az USA elnöke a rádióban, olyan ügyben, amely a Szovjetuniót érinti!"

Gyorsan behangoltattam két rádiót, leültettem melléjük egy tolmácsot meg egy gyorsírót.

Fél óra múlva az USA elnöke elkezdte a beszédét, bejelentette, hogy az oroszok rakétákat telepítettek Kubába, többek között nagy hatótávúakat is, az USA követeli a szovjet kormánytól, hogy azonnal távolítsa el a rakétákat, ellenkező esetben a következményekért minden felelősség a Szovjetuniót terheli. Röviden ez volt a beszéd tartalma.[38]

Minden ötödik percben az asztalomra került az elnök beszédének egy-egy gépelt oldala. Amikor ott volt már előttem három lap, felhívott Malinovszkij, azt mondta: „Mit tudunk?" Azt feleltem neki: „Eddig három oldal". Azt mondja erre: „Miért dolgoztok ilyen lassan?"

Mekkora hülye! Hiszen mégiscsak az elnök mondja a beszédet, nem én beszélem teli a lapokat. Ezzel fejezte be a tirádáját: „Azonnal küldd el ezeket a lapokat a Kremlbe!" Elküldtem.

Aztán felhívtam a KGB-nél Szemicsasztnijt, de náluk nem volt semmi. Mondom neki: „Hogyhogy, maguk, csekisták, nem szervezték meg?" Hallgatás.

Amikor az elnök befejezte, elküldtem a teljes beszédet a Kremlbe, reggelre hazamentem. A Kremlben Hruscsov és a többiek úgy döntöttek, hogy kivonják a rakétákat Kubából.[39]

Amikor az információ megjelent, és a fotók a rakétáinkról, mellettük a katonáinkkal, megmutattam Malinovszkijnak, aki azt mondta: „Én ezt nem fogom elküldeni a KB-nak". Ekkor megkértem Malint, Hruscsov titkárát és jó barátomat, hogy adja át Hruscsovnak. Ő át is adta.[40]

[38] Kennedy az 1962. október 22-én a néphez intézett beszédében bejelentette Kuba tengeri blokád alá vonását. Innentől kezdve, jelentette ki az USA elnöke, egyetlen szovjet hajó sem juthat egy ágyúlövésnél közelebbre a szigethez. Felszólította Hruscsovot, hogy mondjon le a béket fenyegető akciókról.

[39] 1962. október 27-én közzétették Hruscsov Kennedynek küldött üzenetét, arra vonatkozóan, hogy hajlandó kivonni a „támadó" fegyvereket Kubából, azzal a feltétellel, ha az amerikaiak kivonják a katonai bázisaikat Törökországból. Az USA elfogadta ezt az ajánlatot. Már november 1-jén minden atomtöltetet és robbanófejet felpakoltak az Arhangelszk hajóra, amely irányt vett a hazai partok felé.

[40] Szerov feljegyzéseinek más variációiból kiindulva, Szerov megmutatta a védelmi miniszternek, aztán pedig elküldte Hruscsovnak a Kremlbe az amerikai Life magazin 1962. november 2-i számát, amelyet teljes egészében a kubai válságnak szenteltek. A kiadványban közölték többek között a Kubába telepített szovjet rakétákról készült felvételeket is.

Néhány óra múlva felhívott, közölte, hogy átadta. Hruscsov megnézte, úgy tolta el magától az anyagokat, mint egy sündisznót, de nem szólt semmit. „Képtelen elviselni a kellemetlenségeket" – tette hozzá Malin.

Bolsakov kulcsszerepet játszott a karibi válság kritikus hét napján és éjszakáján. Átadta Hruscsov minden üzenetét Robert Kennedynek*. A kompromisszum elérésében megvolt a maga szerepe az USA akkori moszkvai nagykövetének, Thompsonnak* is.

Sajnos, Penykovszkij, mint most már ismeretes, Poljakov* árulása negatívan mutatkozott meg a mi háborúshelyzet-értékelésünkön, ezért az amerikaiak jelentős csapást mértek az ügynökségeinkre.[41]

Kuba blokád alá vonásának híre váratlanul ért bennünket. Annak ellenére, hogy volt az USA-ban egy megbízható, erős forrásunk, a republikánus párt ismert képviselője és a State Department felelős munkatársa.[42]

Orosz származású volt. Magánéletét tekintve egyedülálló volt, a felesége, aki befolyásos körökből származott, elhagyta. Nem volt beszervezett ügynök, önszántából adtaát nekünk az USA Nemzetbiztonsági Tanácsának különösen fontos dokumentumairól készített másolatokat.

Mindezt a titkárán keresztül tette, aki a háború után telepedett le az USA-ban. Orosz kitelepült személy volt, aki Washingtonban autószolgáltatási irodát nyitott, taxi- és limuzinrendeléssel, ilyesmivel foglalkozott.

Csakhogy a Kuba blokádjáról szóló amerikai kormányzati döntés nagyon gyorsan született, és csak kevesen tudtak róla. Úgyhogy még a mi jól értesült forrásunk sem tudott róla. Hruscsovnak le kellett nyelnie ezt a kellemetlenséget.

A táviratokból, amelyeket elfogtunk, világos volt, hogy a State Department nem informálta a franciaországi, németországi, angliai és japán diplomáciai testületeit a szovjet-amerikai konzultációk megkezdéséről, hogy irányíthassák a krízishelyzetet.

Bolsakovban az amerikaiak megbíztak, mint olyan csatornában, amely kapcsolatban áll a szovjet vezetéssel, mivel ő volt az, aki 1955-ben, Genfben a szovjet és amerikai legfelsőbb szintű tárgyalásokon tolmácsolt, ő volt Zsukov tolmácsa, amikor az találkozott Eisenhower elnökkel.[43]

Hruscsov, aki hozzá volt szokva, hogy kifecsegje a titkainkat, aztán másokat gyanúsítson ezzel, amint erről már korábban is írtam, nem készítette fel a Külügyet, a GRU-t és a KGB-t arra, miként viselkedjenek krízishelyzetben. A döntéseket menet közben hozták meg. Hruscsov titkára, Lebegyev nálam lógott egész idő alatt a telefonon, azon-

[41] A GRU New York-i ügynökségének munkatársa, Dmitrij Poljakov 1961-ben kezdeményezőként kapcsolatba lépett az amerikai titkosszolgálatokkal. Az FBI-jal és a CIA-vel való együttműködése során feladta a GRU 19 illegális és több mint 150 hivatalos, külföldön működő ügynökét. Csak 1986-ban leplezték le, amikorra egyébként már tábornoki rangig vitte. (Прохоров Д., Лемехов О. Перебежчики. М.: Вече, 2001. С. 212–216.)

[42] Abból a közel százötven, az USA-ban működő szovjet ügynököt tartalmazó listából, amelyet A. I. Kolpakidi és D. P. Prohorov a »Дело Ханссена, „Кроты" в США« (М.: Олма-Пресс, 2002.) című könyve mellékleteként hoz, egyetlen olyan orosz származású, a State Department munkatársaként dolgozó, ismert republikánus közéleti szereplővel sem lehet egyértelműen beazonosítani, akiről Szerov itt beszél.

[43] 1955-1957-ben G. Bolsakov ezredes a SZU védelmi miniszterének, G. Zsukov mellett teljesített különleges megbízatásokra szóló szolgálatot. 1955 júniusában a SZU, USA, Nagy-Britannia és Franciaország kormányzati értekezletén ő volt Zsukov marsall tolmácsa.

nali beszámolót és magyarázatot követelve Bolsakov beszélgetéseiről. Különösen féltékenyen kérdezősködött minderről Selepin és Szemicsasztnij.

Megtudtam, hogy Mikojan Kubában tartózkodik, de csak egy nappal később. A legnagyobb bukást az jelentette, hogy a rakéták atomtöltetes fejét Kubában még nem sikerült felszerelniük. Harcra kész állapotban csak a légelhárító rakéták voltak.[44]

Mamszurov, a helyettesem késlekedett azzal, hogy harckészültségbe helyezze a GRU különleges egységeit.[45] De az is nagyon rossz volt, hogy ellenem és a GRU ellen – amely a legfőbb nemhivatalos csatorna volt az amerikaiakkal folytatott tárgyaláshoz – azonnal intrikálni kezdett Selepin és Szemicsasztnij.

Ezeknél szemtelenebb és tisztességtelenebb emberekkel még nem találkoztam. Hiszen ugyanazon az ügyön dolgozunk. Igyekeztek kisebbíteni Bolsakov szerepét, időnként megpróbálták elferdíteni a tényeket is.

Odáig mentek, hogy Selepin azt az utasítást adta Szemicsasztnijnak, hogy titkolja el Hruscsov elől a különleges ügyosztályokon keresztül kapott azon információkat, melyek szerint Kubában nem állnak készen a harcra a nukleáris rakéták, egészen addig, amíg Castro és Mikojan között meg nem születik a megállapodás. Ez a szemtelen senkiházi Szemicsasztnij az ország számára ilyen veszélyes pillanatban ráállt a megtévesztésre.[46]

Rosszul fest ebben a történetben Malinovszkij is. Úgy félt Hruscsovtól, mint a tűztől, nem akarta kitenni magát a haragjának. Selepin pedig, persze, intrikált, mint mindig, csak a személyes céljait követte.

Selepin és Szemicsasztnij novembertől, rögtön a krízis elmúlta utántól elzárták előlem annak lehetőségét, hogy közvetlenül Hruscsovhoz jussak. Egyszer eljutottam hozzá a dácsájára, de részeg volt, dühös, az ügyhöz nem tartozóan belém akaszkodott, Zaharov, aki szintén ott volt, azt tanácsolta, hogy inkább jöjjek el. Éreztem, hogy Selepinnek és Szemicsasztnijnak sikerült ellenem hangolniuk.

Többször is figyelmeztettem rá, hogy mennyire veszélyes dolog kifecsegnie a titkainkat, mert néha emberek életét kockáztatja vele, mindig jelentettem neki a legfontosabb

[44] A. Mikojan 1962. november 2-án érkezett Kubába, hogy tárgyalásokat folytasson F. Castróval a rakéták Kubából történő kivonásáról. Havanna felé tartva megállt New Yorkban, ahol ismét kifejtette Moszkva álláspontját: Kubából a rakétákat a törökországi bázisok megszüntetéséért cserében vonjuk ki.

[45] A szovjet kormány 1962. október 23-i határozata fokozott harckészültséget és éberséget hirdetett a SZU minden csapatánál, valamint a Varsói Szerződés országainak hadseregeinél. Beszüntették a szabadságolásokat a személyi állománynál, felfüggesztették a sorkatonai állomány leszerelteté-sét. Ez az intézkedés válaszlépés volt arra, hogy az amerikai hadsereg harckészültségbe helyezte a Nyugat-Európában állomásozó egységeit. A dolgokból ítélve a GRU különleges egységei nem tudtak a rendkívüli körülményeknek megfelelően felfejlődni, amiért a GRU első helyettese, H. U. Mamszurov tartozott felelősséggel.

[46] Arról, hogy milyen harckészültségi állapotban is voltak a Kubába telepített szovjet rakéták a karibi válság kulminációs pontjának pillanatában, vagyis 1962. október 27-28-án, ellentmondásos információk léteznek. A legtekintélyesebb források azonban arról tanúskodnak, hogy a rakéták többsége akkorra már harckészültségi állapotban volt. A következőket írja például egy szovjet katonatiszt, egy főmérnök, a rakétaezred parancsnokhelyettese, Anatolij Burlov, aki azokban a napokban Kubában tartózkodott: „Mint az 1962-es karibi események egyik résztvevője, aki közvetlenül felelt az R-12-es rakéták kilövési készültségéért, állíthatom: igen, a rakétákat ki tudtuk volna lőni Amerika irányába a terv szerinti időpontban, ha megkaptuk volna rá a megfelelő jelzést Moszkvából". (Бурлов А. М. Приведение ракетного полка в боевую готовность // Стратегическая операция »Анадырь«. Как это было / Ред. В. И. Есин. М.: МООВВИК, 2007. С. 156).

információkat, nem gondolkodtam rajta, hogy azok kellemesek-e neki vagy sem. Itt az eredménye. Ezt a duót pedig zavartam valamiben. Aztán kiderült, hogy miben.

Lebegyev nem kapcsolt össze Hruscsovval, ha hívtam telefonon. Ehelyett sértődött kezdett el velem beszélni előbb Szuszlov, aztán Selepin, aki közölte velem, hogy a KB vizsgálóbizottságot küld a GRU-hoz.

A GRU és Bolsakov, persze, nem voltak a nagypolitika csinálói, de részt vettek benne. A legfontosabb nemhivatalos tárgyalások rajtunk keresztül zajlottak. A KGB már nem a washingtoni tárgyalásokban játszott fontos szerepet, hanem abban, hogy a KGB rezidense Kubában, a SZU kubai nagykövete, Sitov* (Alekszejev) volt.[47]

Mikojan aligha tudott volna bármit is tenni. Ő olyan ember volt, aki mindig a széljárást figyelte, ehhez gyakran felhasználta kaukázusi kapcsolatait is, az olyanokat például, mint az én helyettesem, Mamszurov.

Szemicsasztnij és Selepin titkos üzeneteket nem küldtek neki.

A békét a Szovjetunió nagysága (ezzel az amerikaiaknak is számolniuk kellett) és országunk irányvonala mentette meg, amely számolt nem csak a mi érdekeinkkel, hanem a kubaiakéval és az amerikaiakéval is.

Meg lehetett volna ezt tenni Hruscsov kalandor lépései nélkül is.

Ami pedig a hírszerzés szerepét illeti, a hírszerzésből származó információk vajmi keveset jelentettek. Fontosabb volt ennél, hogy Bolsakovnak kapcsolatai voltak az amerikai vezetéshez.

Az amerikai hírszerzés a főszerepet Kuba blokádjának (karanténba zárásának) kezdeményezésében játszotta, de a másik információt, amelyet állítólag Penykovszkij adott át, gyakorlatilag nem realizálták. Az amerikaiak féltek a rakétáinktól, annak ellenére, hogy nem volt elegendő belőlük.

Nálunk az események ütőerén Zaharov és Ivanov tartották a kezüket – ami a katonai vonalat illeti. Szemicsasztnijt nem hívták be a Kremlbe, ezért Selepin, amikor Malinovszkij halála után beterjesztette javaslatát Szemicsasztnij védelmi miniszterré történő kinevezése ügyében, teljes idiótának mutatkozott meg mind a civil, mind a katonai politikában.

Minden olyan híresztelés, amely néhány évvel később azzal kapcsolatban született, hogy Penykovszkij kulcsszerepet játszott a kubai válságban, teljes képtelenség. Akinek csak a leghalványabb elképzelése is van arról, hogy hozzák meg a legfontosabb állami döntéseket, tudhatja, hogy egy ügynök, ráadásul egy leleplezett kettősügynök információját meglehetősen óvatosan fogadják, gyakran nem is hoznak döntést az ő információik alapján.[48]

[47] A XX. századi történelem csak két olyan esetről tud, amikor egy és ugyanazon ember egy időben tölti be a nagykövet és a külső hírszerzés ügynökének szerepét is: ilyen volt Alekszandr Panyuskin Kínában és Alekszandr Alekszejev Kubában. Alekszejev valóban fontos szerepet játszott abban, hogy rendeződjön a viszony a kubai vezetéssel. Castro megbízott benne, amint erről az USA-ban akkoriban működő szovjet rezidens, Alekszandr Fekliszov tanúskodik, az ő segítségéért is folyamodott a Moszkvába küldendő fontos távirat megírásához. (Феклисов А. С. Кеннеди и советская агентура. М.: Эксмо: Алгоритм, 2011. С. 248–249.).

[48] Az Oleg Penykovszkijról szóló egyik legtekintélyesebb könyvnek ez is a címe: „A kém, aki megmentette a világot". A legelterjedtebb verzió szerint a GRU ezredese, Oleg Penykovszkij nyitotta fel az amerikaiak

Mi is, az amerikaiak is, a németek is, az angolok is, a japánok is csak jelentős késéssel használtuk fel a háború idején is, a háború után is a hírszerzés információit. Csak a Pearl Harbor és június 22. mennyibe került. Csak a konkrét információkat, mint amilyenek például a légi felvételek vagy az ellenségtől megszerzett rejtjeles üzenetek, veszik figyelembe haladéktalanul.

„SOK HASZNOS DOLGOT SIKERÜLT MEGCSINÁLNOM"

Végezetül el kell mondanom, hogy az alatt a négy év alatt, amíg a Vezérkarnál dolgoztam, sok hasznos dolgot sikerült megcsinálnom.

Az első évben meg kellett győznöm az embereket arról, hogy ésszel kell dolgozni, [professzionálisan] dolgozni és irányítani, nem pedig elfogadni azokat a vásári pletykákat, amelyeket a burzsoá újságokban elhelyeznek, aztán úgy küldenek el nekünk a központba, mint felderítetteket. Amikor ezt sikerült letörnöm, sokan ráéreztek ennek a munkának ízére.

Jól dolgozott Konovalov*, Korenyevszkij* és más igazgatóságok tisztjei, de ezzel együtt különféle intrikusok sandán néztek ránk és bosszankodtak.

Különösen nagy aktivitást mutatott e téren Bolsakov, ez a demagóg és tisztátalan ember, akit ivászat meg züllés miatt hívtak vissza az USA-ból, amiről mindent le is írnak az ügyében... Akkor ez a gazember a Politikai Főigazgatóság egykori vezetőjének, Golikovnak támogatásával, ellenvetéseim ellenére, továbbra is a GRU-nál dolgozhatott.

Komoly támogatásban részesítette az [SZKP KB] adminisztratív osztályának vezetője, Mironov is. Ez amiatt támogatta ezt a jöttment Bolsakovot, hogy engem aláásson. Én azonban nem fordítottam erre figyelmet, annak ellenére, hogy Mironov többször is szórakozott velem, én nem változtattam a hozzá való viszonyomon.

Ahelyett, hogy segített volna a munkámban, ezeknek a kiválóságoknak egy csoportja csak azt leste, mivel kompromittálhatna engem. Sajnos, négy év múlva találtak is erre egy jelentéktelen ürügyet...

szemét arra, hogy mi is zajlik valójában Kubában, ezzel felbecsülhetetlen értékű cselekedettel járult hozzá a harmadik világháború megakadályozásához. Ezt a *Ryan közlegény* stílusában előadott rózsaszín maszlagot kicsit később majd még szemügyre vesszük.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET

OLEG PENYKOVSZKIJ – A KGB ÜGYNÖKE? (1962-1963)

„Sajnos, négy év múlva találtak is erre egy jelentéktelen ürügyet" – e szavakkal fejeződik be az előző fejezet, ezzel együtt Szerov tábornok közel negyvenéves szolgálata is.

Ezt a „jelentéktelen ürügyet" Oleg Penykovszkijnak hívták...

A GRU ezredese, Oleg Penykovszkij kétségkívül az egyik legismertebb „vakond" a titkosszolgálatok történetében. A szovjet és a nyugati propaganda erőfeszítéseinek köszönhetően szuperkémet csináltak belőle, aki egyszerre két hírszerzésnek (a CIA-nek és az MI 6-nak) is ügynöke volt, kulcsszerepet játszott a harmadik világháború megelőzésében: a kanonikus verzió szerint éppen Penykovszkij jelentései segítették az amerikaiakat abban, hogy tudomást szerezzenek a Kubába telepített szovjet rakétákról.

A szovjet kémelhárítás 1962. október 22-én tartóztatta le Penykovszkijt, vagyis a karibi krízis tetőpontjának és a kubai blokád kezdetének napján. Három hónappal később – február 2-án – pedig, be sem várva a nyomozás lezárulását, Szerovot leváltották a GRU vezetőjének posztjáról. A „politikai éberség elvesztéséért és méltatlan lépéseiért" három rendfokozattal lefokozzák – vezérőrnagy lesz belőle –, és megfosztják a Szovjetunió Hőse kitüntetésétől is. Áprilisban már Moszkvából is eltávolítják. 1965-ben kizárják a pártból, betegsége okán elbocsátják a hadseregből...

A Penykovszkij-ügy miatt nem csak Szerovot érte sérelem. Vele együtt büntetésben részesült a rakétacsapatok és a tüzérség főparancsnoka, a tüzérségi főmarsall, Szergej Varencov is. Ugyanúgy, mint Szerovot, őt is leváltották posztjáról, lefokozták vezérőrnaggyá, megfosztották a Szovjetunió Hőse kitüntetéstől. A büntetésük – egy és ugyanaz, de a bűnük vajon?...

Varencov bűneihez kétség sem férhet: Penykovszkij a fronton az ő adjutánsa volt, az utolsó napig a támogatásában és pártfogásában részesült. Penykovszkij Varencovnak köszönhette egész háború utáni karrierjét, többek között a GRU-nál való szolgálatot is.

Nagyjából ugyanezeket a kifogásokat igyekeznek Szerov tábornoknak is a nyakába varrni. Ezek szerepelnek a pártellenőrzési anyagokban is, meg a Penykovszkijról megjelent több ezer publikációban is: hogy állítólag Szerov vette vissza az árulót szolgálatba, a legkülönfélébb módokon tolta előre, majdhogynem egészen a családi baráti kapcsolatokig. Minden kutatásban és forrásban felemlegetik Penykovszkijnak, valamint Szerov feleségének és lányának közös londoni utazását, amelynek során az ezredes kedvesen furikázta a hölgyeket a Piccadillyn, esténként pedig sietett az MI6-os és CIA-s tartótisztjeihez jelentéstételre.

Maga Szerov azonban a feljegyzéseiben és egyéb írásaiban teljességgel cáfolja ezeket a vádakat, amelyek már régóta történelmi ténnyé formálódtak. Szerov nemcsak, hogy tagad mindenféle kapcsolatot Penykovszkijjal, hanem egyáltalán, azt állítja, hogy beosztottját csak futólag látta. Ami pedig azt a közös londoni utazást illeti, Szerov ezt is és egy csomó egyéb furcsaságot igen egyszerűen magyaráz: az ő verziója szerint Penykovszkij a KGB ügynöke volt, akit az angoloknak és amerikaiaknak állítottak oda csaléteknek.

Penykovszkijt nem véletlenül nevezték szuperkémnek: segítségével egyszerre több nyulat is akartak fogni. Először is, dezinformálni akarták a CIA-t és az MI6-ot, ami a karibi válság idején óriási jelentőséggel bírt. Másodszor, diszkreditálták vele Szerovot, akinek eltávolítására befolyásos ellenségei már régóta kerestek ürügyet.

Az, amiről Szerov ír, minden túlzás nélkül szenzáció. Az egyik leghangosabb kémügyet ő egy egészen más, váratlan szemszögből közelíti meg. Nagyon fontos, hogy verzióját egy sor közve-

tett bizonyíték támasztja alá, ugyanúgy, ahogyan megmagyaráz egy csomó homályos és furcsa helyet is a Penykovszkij-ügyben, olyanokat, amelyeket a történészek valami miatt igyekeznek figyelmen kívül hagyni.

Íme néhány tény és száraz számadat. Az alatt a nyolc hónap alatt, amíg Penykovszkij megpróbált kapcsolatot teremteni a külföldi hírszerzéssel, gond nélkül megvalósított kezdeményező közeledést a külföldiekhez, öt alkalommal megpróbált nekik titkos dokumentumokat átadni, három alkalommal járt szállodai szobájukban.

Beszervezését követően hat hónap alatt legalább tízszer találkozott az MI6 ügynökének feleségével, Anne Chisholmmal, ráadásul nyilvános helyeken. A kémelhárítás ezt sem fedezte fel.

Amikor végre a KGB „külső megfigyelői" felfedezik a GRU ezredesének és a rezidens feleségének titkos kapcsolatát, eltelik újabb tíz hónap, miután Penykovszkijt letartóztatják. Annak ellenére, hogy mindeközben átad legalább 30 darab, titkos információkat, többek között a Kubába telepített szovjet rakétákról szóló információkat tartalmazó mikrofilmet.

(Egyébként maguknak ezeknek a mikrofilmeknek eredete is nagy kérdéseket vet fel, mivel Penykovszkij már nem foglalkozott operatív munkával, semmiféle titkos anyaghoz nem volt hozzáférése; az Állami Bizottságba vezényelték tudományos-technikai vonalra.)

Szerov a feljegyzéseiben folytatja e furcsaságok felsorolását. 1962-ben például, már azt követően, hogy a csekisták megbizonyosodtak Penykovszkij árulásáról, valami miatt mégis úgy döntöttek, hogy az USA-ba küldik; ráadásul a KGB vezetői kitartóan arról győzködték Szerovot, hogy a „vakond" feltétlenül haza fog térni.

Az embernek az az érzése támad, hogy Penykovszkijnak tudatosan hoztak létre minden feltételt a kémkedéshez; mintha csak beavatták volna az összeesküvésbe. A csekisták már csak éppen nem maguk dugták bele a zsebébe a mikrofilmeket, mintegy arra ösztökélve, hogy találkozzon a nyugati hírszerzőkkel. Habár? Én magam semmin sem csodálkoznék...

Nem túl régen alkalmam nyílt elemezni és kibontani a Penykovszkij-ügy furcsaságait, amelyről aztán írtam is egy hosszú cikket.[1] (E könyv mellékleteként ezt is publikáljuk.)

Sajnos, abban az időben Szerov naplói és jegyzetei még a titkos helyen szunnyadtak. Mindaz, ami elérhető volt számomra az írásai közül, az mindössze a Pártellenőrzési Bizottságnak írott három panaszlevele volt, amelyek azonban nem tárták fel teljes egészükben az eseményeket.

Ha ezekben a beadványokban a GRU exfőnöke csak feltételezte, hogy Penykovszkij a KGB „csalija" is lehetett, akkor a feljegyzéseiben ezt már egyértelműen állítja: a „XX. század szuperkémje" kettősügynök volt, akin keresztül a szovjet kémelhárítás „megfelelő információval etette" a Nyugatot.

Megjegyzendő az is, hogy a Penykovszkij-üggyel kapcsolatos Szerov elleni kifogások nem azonnal születtek meg. Az ezredest, mint már említettük, 1962 októberében fogták el. De csak az Újévet követően, január 10-én készít Szerov részletes magyarázó jelentést az SZKP KB Elnökségének; nyilvánvaló, hogy korábban semmiféle kérdés nem merült fel vele szemben.

Hruscsov az emlékirataiban később azt írta, hogy a GRU vezetőjének vérét ő kezdetben valóban nem kívánta. Ennek ellenkezőjéről a pártfőtitkárt az SZKP KB titkára, Frol Kozlov győzte meg. Éppen Kozlov volt az, aki mesélt neki Mrs. és Ms. Szerov, valamint Penykovszkij közös londoni turnéjáról, ami az utolsó csepp lett a pohárban; ugyanakkor, ha követjük a naplókat, akkor kiderül, hogy ez az utazás egy operatív kombináció eredménye volt – egyszerűbben fogalmazva: a KGB provokációja.

A maga részéről a KGB akkori elnöke, Vlagyimir Szemicsasztnij is minden leplezés nélkül bevallja, hogy ő maga is aktívan öntötte az olajat a tűzre: amikor készítette elő a végső jelentést a KB Elnök-

[1] Хинштейн А. Подземелья Лубянки / Двойная жизнь Олега Пеньковского. М.: Олма Медиа Групп, 2008.

sége számára, belefoglalta azt az „emlékeztetőt is, amely szerint neki [Szerovnak] volt része a békés népek kitelepítésének bűnében is..., és belefoglalta a javaslatát, hogy Szerovot büntessék meg".[2]

Ilyen közös erőfeszítések révén alakult ki Hruscsov szemében egykori bajtársának negatív képe, szakadt meg sokéves kapcsolatuk: kétségtelen, hogy a maga obulusát hozzátette ehhez Selepin is, Mironov is, Brezsnyev is, Szuszlov is.

E magvak megfelelő táptalajra hullottak. Szerov az utolsó volt a Sztálin-Berija-féle MVD vezetői közül, aki még állományban maradt, ha most már másodlagos szerepben is. Minden korábbi kollégáját – még azokat is, akik túlélték a „Berija-ügyet" – már rég elküldték, megfosztották rangjuktól és párttagkönyvüktől. A vaskezű ügyészek kora lejárt; az új hatalomnak új ízlése volt.

Igen, ha szívünket a kezünkre tesszük, Szerovot meg kellett volna büntetni a beosztottja által elkövetett árulás miatt. De mindaz, ami történt vele, inkább valami leszámolásra hasonlít. Egy pillanat alatt keresztülhúzták egész életét. Egészen a peresztrojka végéig a neve tabu alatt fog állni, nem tűnt fel sem a sajtóban, sem a memoárokban, sem a könyvekben.

Még a szovjet időkben megjelent, Penykovszkijról szóló publikációkban sem tesznek Szerovra még egy fél utalást sem; eltérően Varencov marsalltól, akit legalább úgy megemlítettek, mint egy bizonyos „V. tábornokot", egy jólelkű mamlaszt, akinek helyzetét kihasználta ez az álnok kém...

Szerov archívumában több olyan feljegyzés-variáció is fennmaradt, amely összefüggésben áll a Penykovszkij-üggyel, e feljegyzések mintegy kiegészítik egymást. Hogy elkerüljük a fölösleges ismétléseket, bátorkodtunk ezeket egy egységes szöveggé gyúrni, amely úgy olvastatja magát, mint egy detektívregény.

A jobb értehetőség kedvéért azt is hozzátesszük még, hogy 1963 májusában Oleg Penykovszkijt a legszigorúbb büntetésre ítélték és kivégezték.

Szerovot e hír Taskentben érte, ahol akkor a számára mind életkorát, mind tapasztalatát tekintve megalázó beosztásban dolgozott: a turkesztáni katonai körzet parancsnokának tanintézményeket felügyelő titkára volt.

Két év múlva Szerovot betegsége okán elbocsátják a hadseregből, de előtte még a pártból is kizárják. Élete utolsó napjáig küzd a rehabilitálásáért, azt bizonygatva, hogy a Penykovszkij-ügy a KGB provokációja volt, amelyért neki nem kellene a Szovjetunió Hőse kitüntetéssel fizetnie; e panaszok, beadványok, tiltakozások archívuma jelentős részét teszik ki.

Sajnos azonban minden hiábavalónak bizonyult. A múltat senki sem akarta felforgatni, és még a vezérek rendszeres váltogatása sem tudta megváltoztatni ezt az igazságtalanságot.

A KGB egykori elnöke, az egykoron mindenható Szerov tábornok élete maradék részét lényegében Moszkva melletti dácsáján, Arhangelszkojében tölti, ahol a fenyőfák nyújtotta csöndben fogja megírni ezeket a visszaemlékezéseket...

AZ 1. SZÁMÚ FELJEGYZÉSBŐL:

Szeretném röviden ismertetni azt az ellenem elkövetett provokációt, amelyet Brezsnyev vezetése alatt a provokátor Selepin és Szemicsasztnij követett el.

1963 elején a GRU-nál beazonosítottak egy árulót, a rakétacsapatok egykori ezredesét, párttagot, Penykovszkijt, aki egyben a KGB ügynöke is volt.

Az elmúlt évben a káderosztály vezetője, Szmolikov* közvetítette Varencov tüzérmarsall azon kérését, hogy helyezzük át a GRU-hoz Penykovszkijt, akit Varencov jól ismer és ajánl.[3]

[2] Семичастный В. Е. Беспокойное сердце. М.: Вагриус, 2002. С. 239.

[3] 1959-es eseményekről van szó, amikor a tüzérség főparancsnoka, Varencov azt kezdeményezte, hogy

Miután megismerkedtem Penykovszkij személyi aktájával és életrajzával, ezt a megjegyzést írtam rá: „Ilyen adatokkal nem tudjuk felvenni a GRU-hoz".

Elutasító megjegyzésem ellenére a GRU főnökének helyettese, Rogov tábornok és Szmolikov mégis aláírta a GRU-hoz való áthelyezéséről szóló parancsot.

A 2. SZÁMÚ FELJEGYZÉSBŐL:

1962 elején a Különleges Osztályok Igazgatóságának vezetője azt mondta nekem, hogy az egyik tiszttel kapcsolatban, aki a Bizottságban dolgozik Rudnyev* és Gvisiani* elvtársaknál[4], az a gyanú merült fel, hogy nagyon kedves az angolokkal. Azt mondtam erre: „Nyomozzák ki, és közöljék velem a nevét!"

Egy idő után közölték velem, hogy követték, de neki sikerült elmenekülnie, a külső megfigyelők nem tudták meg, ki ő. Még meg is róttam a külső megfigyelőt a rosszul végzett munkájáért.

Aztán sikerült kideríteni a nevét. Ezt követően többször is nyomást próbáltam gyakorolni a KGB munkatársaira, hogy minél előbb derítsenek fényt a magatartására, mivel gyanús embert nem tarthatunk itt ebben a munkában.

Látva, hogy nem sietnek ezzel, azt tanácsoltam, hogy állítsanak rá állandó megfigyelőt, kontrolláljék a telefonhívásait stb. Nekem később azt mondták, hogy ezt meg is tették.

A mieink közül nem szóltam erről senkinek, mivel tudtam, hogy kifecsegnék.

A 3. SZÁMÚ FELJEGYZÉSBŐL:

Áprilisban a Kremlben, a Főhaditanácson Guszkov* (a Különleges Osztályok Igazgatóságának vezetője) elmondta nekem, hogy megállapítást nyert Penykovszkij gyanús viselkedése, aki kétszer is találkozott angolokkal, gyanús körülmények között...

Mondtam Guszkovnak, hogy figyelembe fogom ezt venni, miután visszaértem a tanácskozásról, megtudtam, hogy ez a Penykovszkij nagy barátja Varencov tüzérmarsallnak és családjának, valamint Blinov altábornagynak, Malinovszkij adjutánsának.

Ekkor világossá vált számomra, miért telefonált nekem Varencov ennek a Penykovszkijnak a felvétele ügyében (pontosabban azért, hogy a Rakétacsapatoktól áthelyezzék a GRU-hoz).

Ugyanakkor, miután magamhoz hívattam Szmolikovot, nem közölve vele a szándékaimat, azt mondtam neki, hogy Penykovszkij ezredesről tudják az amerikaiak, hogy

Penykovszkijt vegyék vissza a GRU-hoz, ahonnan 1957-ben a törökországi rezidenssel történt konfliktusa miatt eltávolították. Penykovszkij valóban közel állt Varencov marsallhoz, akinek szárnysegédeként szolgált a háború idején. Egészen a letartóztatásáig rendszeresen megfordult Varencov házában is, a hivatalában is. Miután 1957-ben elbocsátották a GRU-tól, Varencov akkor is protezsálta: kineveztette a Rakétacsapatok Akadémiájának parancsnokává.

[4] K. Rudnyev a SZU Minisztertanácsa mellett működő tudományos-kutató munkákat koordináló állami bizottság elnöke volt, D. Gvisiani pedig a helyettese.

katona (Penykovszkij valójában a koordinációs bizottságnál dolgozott), ezért az ő felhasználásának további perspektívái nincsenek... Helyeztesse át az idegen nyelvek oktatására vagy valahová más helyre a GRU-tól!

Szmolikov végrehajtotta az utasításomat, behívatta magához elbeszélgetésre. Penykovszkij megtagadta, hogy az idegen nyelvek intézetébe menjen.

Néhány nap múlva közölték velem a KB külföldi utakkal foglalkozó bizottságának döntését, melynek értelmében Penykovszkij engedélyt kapott rá, hogy májusban Franciaországba utazzon...[5]

Azonnal felhívtam a KB-ban Doludét*, kértem e döntés megváltoztatását, de nem tártam fel a dolog lényegét, hanem azzal indokoltam, úgymond, hogy az amerikaiak tudnak róla mint katonáról.

Ezt követően kezdődött el a nyomásgyakorlás a KGB munkatársaira Penykovszkij védelmében. Úgy látszik, ez a gazember kettősügynök volt, aki az amerikaiaknak dolgozott. Egyidejűleg a KGB titkosügynöke is volt.

Jön hozzám a KGB egyik osztályának helyettes vezetője, azt mondja: „Tábornok elvtárs, nem vonná vissza a döntését, hogy ne küldjük Penykovszkijt Franciaországba? Figyelni tudnánk ott, és végleg eldönthetnénk, gazember-e vagy sem".

Kérdezem tőle: „Ha átszökik az ellenséghez, akkor azért ki lesz a felelős?" „Igyekezni fogunk, és nem fog átszökni." Én határozottan elvetettem ezt a lehetőséget. Ekkor azt mondja nekem ez munkatárs: „Akkor hívja be magához, mások jelenlétében mondja meg neki, hogy semmilyen kifogást nem támasztunk önnel szemben! Dolgozzon nyugodtan!"

Kérdezem tőle: „Erre miért van szükség?" Újra csak egy ostoba válasz: „Azért, hogyha áruló, akkor bátran dolgozzon, ne legyen óvatos!" Mondtam, hogy nem fogom behívatni, nem mondok ilyesmit neki.

Erre, mintegy magában elmélkedve, azt mondja: „Mi azért, hogy megnyugtassuk, küldünk neki egy levelet, mintha az ön kérésére tennénk, hogy a KGB nem ellenzi a Franciaországba utazását". Erre azt mondtam: „Az önök dolga".

Aztán felhívott Guszkov, azzal a kéréssel, hogy ne vezényeltessük el a GRU-tól, hogy ne szakítsuk meg a kielemzését. Én ezzel sem értettem egyet, kijelentettem, hogyha gazember, akkor nem szabad neki lehetőséget adni arra, hogy felhasználja a GRU-ban elfoglalt helyét arra, hogy anyagot gyűjtsön, ha titkokhoz nem is férhet hozzá, de a munkatársakkal való beszélgetésekből kiszedhet valamit. Szóval, nem állapodtunk meg semmiben.

Néhány nap múlva felhívott Gribanov, aki szintén azt kérte, hogy ne távolítsuk el a GRU-tól. Én ugyanúgy nem értettem egyet a véleményükkel, mire Gribanov azt mondta nekem: „Írtunk egy feljegyzést e kérdésben a KB-nak, megkaptuk a titkárság beleegyezését". Azt feleltem, hogy ilyen döntést nem kaptam. Gribanov azt mondta, hogy őt Vlagyimir Jefimovics Szemicsasztnij bízta meg azzal, hogy beszéljen velem, közöljem, [hogy] ez a KB utasítása.

[5] Itt és a továbbiakban tévedésről van szó: Penykovszkijnak nem Franciaországba, hanem az USA-ba engedélyezték az utazást.

Ebből az következik, hogy valaki továbbra is kémkedhet a mi (KGB, GRU stb.) beleegyezésünkkel és áldásunkkal. Ostobaság! De nincs mit tenni. Érdeklődtem a KB-nál, hogy érkezett-e ilyen feljegyzés a KGB-től, amire igennel feleltek.

Amint az most már ismertté vált, ez a gazember áprilistól október 22-ig, vagyis fél éven át gyűjtötte az anyagot, többek között „Szolgálati felhasználásra" jelzésű katonai kiadványokból is, ezrével adta ki a kádereinket az amerikaiaknak. Ezek nem túl nagy titkok.[6]

Nem vagyok benne biztos, de azt hiszem, egy bizonyos pillanatban, amikor már le volt tartóztatva, megígérhették neki, hogy életben hagyják, ha mindent elmesél, ahogyan azt a perben részt vett elvtársaim elmesélték, a tárgyaláson szemtelenül, magabiztosan, gondtalanul viselkedett, nem számítva a legsúlyosabb büntetésre.

1. Másodszorra már csak a KGB ellenőrzése után kerülhetett a GRU-hoz. Következésképpen, már az ügynökük, informátoruk volt, máskülönben elvágták volna a kompromittáló adatok alapján.

2. A kapcsolatokat az ő megbízásukból létesítette. Még Moszkvában összebeszélt Wynne-nel, elkezdte átadni neki a dokumentumokat.[7]

Az amerikaiak segítettek ellenőrizni az anyagokat, teljességgel beazonosítani őt.

3. 1961 decemberében lekapcsolták.[8]

4. Minden, amit átadott az angoloknak és az amerikaiaknak, két csoportra osztható: kémanyagok, amelyeket ő maga bányászott elő, és dezinformációk.

A 2. SZÁMÚ FELJEGYZÉSBŐL:

Úgy látszik, még abból az időből, amikor Törökországban tartózkodott, kapcsolatban állt a KGB-vel.[9] Én ezt a következő tények alapján értettem meg: a „megdolgozása" során film készült, amelyben bemutatták, hogyan pakolja meg [a titkos helyeket], hívja elő a fotókat stb.

A Kujbisevbe érkezett pártellenőrzési inspektor, Klimov megkérdezte tőlem: „Ismerte-e Penykovszkijt, amikor az Törökországban volt, tud-e róla, hogy KGB-ügynök volt?" Én erre azt feleltem, hogy [munkatársunk] volt bőven, mindegyiküket nem ismerhettem.

Ezen kívül, amikor Vera Ivanovna és Szvetlana turistaúton Londonban jártak, akkor őket valamiért egy helyre ültették (nyilván a KGB munkatársai) a repülőn ezzel a gazemberrel.

Ugyancsak ők bízták meg azzal is, hogy jöjjön oda hozzám, amikor én, elköszönve Vera Ivanovnától, az ablaknál álltam. Odajött hozzám, köszöntött, azt mondta, hogy ő is most repül. Azt gondoltam, hogy KGB-ügynök, mondtam neki, hogy „szerencsés utat".

[6] A valóságban, az ügyiratok szerint, O. Penykovszkij árulását már 1962 elején megállapították.

[7] Greville Wynne – brit üzletember, az MI6 ügynöke, akin keresztül a hírszerzés tartotta a kapcsolatot Penykovszkijjal. 1962. november 2-án letartóztatták, a Penykovszkij-ügyben elítélték.

[8] 1961 decemberében a KGB külső megfigyelői rögzítették, hogy Penykovszkij kapcsolatban áll egy angol ügynöknővel.

[9] Penykovszkij 1955-1957-ben a GRU törökországi ügynökségén dolgozott.

A gépen pedig odaült az enyéimhez, összeismerkedett velük, Londonban többször is megpróbált Szvetlánára akaszkodni stb.[10]

Úgy látszik, mindez a KGB megbízásából történt. De milyen tisztességtelen, kisszerű és undorító is ez az egész.

Arról, hogy a KGB ügynöke volt-e, megkérdeztem a különleges osztály egyik munkatársát, aki azt mondta, hogy „jelenleg nem", ugyanezt a kérdést feltettem Guszkovnak is, aki azt felelte, „talán nem". De világos, hogy ez hazugság volt.

Mivel Penykovszkijnak azokhoz a titkokhoz, amelyeket beismert a per során, GRU-vonalon semmi [köze] sem volt, hanem csak eljárt a könyvtárba, valószínűleg a KGB megbízásából lefotózott több száz oldalt a Vojennij Vesztnyikből, ebből a nem titkos kiadványból, mindezt azért tette, hogy ott szerepeljen a perben „több száz fotóval".

Nem tudom, miket fecseghetett el neki Varencov, aki jó ismerőse volt, akihez eljárt a lakására, de GRU-vonalon legfeljebb néhány olyan titkot deríthetett ki, amelyeket a Mamszurov-féle fecsegők, akikkel jó viszonyban volt, kikotyoghattak neki.

1962 májusában, amikor látták, hogy a KGB terve, mely szerint az USA-ba küldték volna, nem valósult meg, eljött hozzám a különleges osztály egyik munkatársa, megkért, hogy „Szólaljak fel az értekezleten, dicsérjem meg Penykovszkijt a jól végzett munkájáért stb., hogy elültessük benne azt a bizonyosságot, hogy nem gyanakszunk rá".

Én felháborodva visszautasítottam ezt a fecsegést, azt mondtam, hogy nincs miért tovább húzni a „megdolgozását", be kell hívatni és ki kell hallgatni, nincs felőle kétségem, hogy beismerő vallomást kell tennie. De nem hallgattak a tanácsomra, mivel szélesebb körű elgondolásaik voltak, vagyis, hogy az állami érdekek rovására engem kompromittáljanak, 1962 októberéig, vagyis hat hónapon át teljesen feleslegesen „dolgoztak rajta", úgy, hogy a külföldi hírszerzés hasznára munkafeltételeket hoztak létre, hogy teljesítsék az ellenem kigondolt tervet. Ez most már olyan világos számomra, mint a nap.

Abban az időben nem gyanítottam, hogy ilyesmire képesek lehetnek felelős munkatársak, olyanok, mint Selepin, Szemicsasztnij, Sirokov* és az ő főnökeik, de mégis ez történt.

Úgy döntöttek, hogy személyesen leszámolnak velem. Úgy vélem, ezekkel az ügyetlen cselekedetekkel sok kárt okoztak a GRU-nak, amit el lehetett volna kerülni, ha mindehhez a párt szellemében, az államérdek figyelembevételével közelítenek.

AZ 1. SZÁMÚ FELJEGYZÉSBŐL:

Letartóztatása után nem sokkal kihallgatták Varencovot, Rogovot, Szmolikovot a KGB-nél. Én erről Varencovtól szereztem tudomást, amikor behívtak [bennünket] a KB-ba.

[10] A ma már halott Szvetlana Szerova elmesélte nekem e provokáció részleteit: 1961 júliusában, amikor az édesanyjával turistaúton Londonban jártak, valamiért leszállították őket a repülőgépről, áttették őket egy másik járatra. A szomszéd ülésen egy kedves férfi ült, aki azonnal közölte velük, hogy „Ivan Alekszandrovicsnál szolgál", azonnal elárasztotta őket szűnni nem akaró figyelmességével. Londonban többször is elment hozzájuk, sétálni hívta őket. Szerov felesége szólt a turistacsoportjuk KGB-s felügyelőjének erről a tolakodó gentlemanről, ő azonban semmi kivetnivalót nem talált a fiatalember gálánsságában. Részletesebben lásd erről az *Oleg Penykovszkij másik élete* című cikkemet.

Ahelyett, hogy [ne] engem akarjanak elszámoltatni, én mentem be elsőként a KB-ba. Ott ült bent F. R. Kozlov, Brezsnyev és Selepin.

Kozlov azt mondta: „Megvitattuk a KB-ban a Penykovszkij-kérdést és döntést hoztunk: megfosztunk téged a Szovjetunió Hőse címtől, lefokozunk hadsereg marsalliról vezérőrnagyi rendfokozatra, alacsonyabb beosztásban kiküldünk egy katonai körzethez".

Mindeközben Kozlov még hozzátette: „A KB mindent ellenőrzött, sem ellened, sem a családod ellen nincs semmilyen politikai kifogás".

Erre én azt mondtam, hogy a Szovjetunió Hőse címet a Berlin ostromában való részvételért kaptam, mi köze annak ehhez az ügyhöz? Amire Kozlov azt felelte: „Így döntöttünk".

Amikor kimentem, odajött hozzám Varencov, azt mondta: „Ivan Alekszandrovics, mindezért én vagyok a hibás. Amikor mindannyiunkat" – és rámutatott Rogovra, Szmolikovra – „behívattak a KGB-be, én ott is ezt mondtam".

Nehéz szívvel indultam haza, akkor a provokátorok alám toltak egy ZISZ-t. A sofőr megállt, felajánlotta, hogy hazavisz.

Megkérdeztem, kié a kocsi, ő azt felelte: „G. K. Zsukové". Én megköszöntem, mentem tovább. Micsoda gazemberek, arra számítottak, hogy bánatomban elmondok a sofőrnek minden részletet, ő pedig majd jelenti a KGB-nek.

Ugyanezen a napon ez az aljas Malinovszkij (az egykori kolcsakista)[11] parancsba adta, hogy 24 órán belül helyezzenek át Taskentbe a katonai körzet parancsnokának felsőoktatási intézményekért felelős helyetteseként. Egész éjjel telefonálgattak és kérdezgették, elindultam-e már...[12]

Ezek a gazemberek bosszút álltak rajtam egyenességemért és becsületességemért. A súlyos élmények ellenére mobilizáltam akaraterőmet és bátorságomat, elutaztam új szolgálati helyemre. Több mint két éven át tisztességgel, minden ellenvetés nélkül dolgoztam, körbejártam a körzet városait, ahol katonaiskolák voltak, és megfelelő nevelőmunkát végeztem...

Ahogyan Malin elmesélte, 1963-ban ott volt a Kremlben a PB összes tagja, a szünetben a szökőkút mellett ültek. Hruscsov kifejezte azon véleményét, hogy Szerovot túlságosan is keményen büntettük meg, megérdemli, hogy megszüntessük a büntetését. Nem sokkal később Hruscsovot eltávolították.

A Győzelem napja előtt[13] behívattak az Ellenőrzési Bizottságra, közölték, hogy átgondolják a párttagságom kérdését. Ugyancsak behívatták a GRU munkatársait, egykori beosztottjaimat is. Mamszurov tábornok (az egykori helyettesem) és más tábornokok hozzászóltak, pozitívan beszéltek rólam és kijelentették, hogy alapvetően Rogov és

[11] Szerov a feljegyzéseiben azt állítja, hogy a Szovjetunió eljövendő marsallja, Rogyion Malinovszkij eltitkolta életrajzának egy szégyenletes tényét: hogy 1920-ban Kolcsak fehér hadseregében szolgált. „1920 végén" – közli Szerov –, „amikor Malinovszkij látta, hogy a Vörös Hadsereg kiszorítja a fehéreket, és mindjárt a tengerbe üzi őket, úgy dönt, hogy átáll a vörösök oldalára."

[12] Végül Szerovot nem is a turkesztáni katonai körzet parancsnokának helyettesévé, hanem az oktatási intézményekért felelős titkárává nevezték ki.

[13] 1965. május 9-én.

Szmolikov a bűnösök, akik Szerov döntése ellenére, hogy ne vegyék fel Penykovszkijt a GRU-ba, aláírták az áruló felvételéről szóló parancsot.

Az Ellenőrzési Bizottság elnöke, Szergyuk, látva ezeket a felszólalásokat, szünetet rendelt el. A szünetben, a folyosón hallottam, ahogyan az Ellenőrzési Bizottság egyes tagjai győzködték az embereket, hogy szólaljanak fel Szerov ellen.

A szünet után a kép megváltozott. Ugyanaz a Mamszurov újra felszólalt, azt mondta, hogy Szerov durva volt, nem számolt velük stb. Az efféle hozzászólásokat követően Szergyuk javaslatot tett a pártból történő kizárásomra.

Az Ellenőrzési Bizottság egyik tagja, Petrova a kizárásom ellen szavazott, kijelentve, hogy Szerov elvtárs több mint 20 évig a párt KB tagja volt, a SZU Legfelsőbb Tanácsának küldötte, és sok érdeme van mind a Haza, mind a párt előtt. Ily módon Brezsnyev utasítására két év alatt négy súlyos büntetést szabtak ki rám, ami törvénytelen, ugyanúgy, mint a katonai szabályzat szerint, amelyben az áll, hogy egy és ugyanazon tettért nem szabható ki két büntetés. Mégis, a munkához való elvszerű hozzáállásom miatt bosszúból engem ilyen kegyetlenül megbüntettek.

Néhány nap múlva felhívott egykori adjutánsom, Nyikityin, azt mondta, hogy behívatták az Ellenőrzési Bizottsághoz, és követelték tőle, hogy tegyen ellenem mindenféle ostoba és hazug vallomást, miközben azzal fenyegették, hogy kizárják a pártból. Ilyen tisztességtelen emberek gyűltek össze a KB apparátusában. Mellékesen szólok a későbbi nyomozásokról is. A Kormány azon határozata ellenére, hogy a veteránok elbocsátásakor nem szabad őket kizárni a klinikai kezelésekből, engem azonnal kizártak.

Abból a lakásból, ahol laktam, átköltöztettek egy másikba...

Külső megfigyelésnek vetettek alá, amit azonnal fel is fedeztem, odamentem a KGB munkatársához, amelyik követett, és mondtam neki: „Na, mit fogunk most csinálni, hová megyünk?" Ő zavarba jött és azt mondta: „Nem tudom". Ezenkívül még egy sor más aljasság.

I. SZEROV FELSZÓLALÁSÁBÓL A GRU PÁRTBIZOTTSÁGÁNAK 1962. OKTÓBER 12-I ÜLÉSÉN:

...Számításba kell vennünk az emberek tanulmányozása kapcsán felmerülő hiányosságainkat. Nagyon kellemetlen, hogy sorainkban áruló akadt. De ez nem jelenti azt, hogy ölbe tehetnénk a kezünket, ne csináljunk semmit. Fokozni kell éberségünket, különösen azokkal az emberekkel szemben, akik nem a beosztásuknak megfelelő érdeklődést tanúsítanak, és nem engedni a továbbiakban a sorainkba árulókat.

Nálunk nap mint nap több száz tiszt találkozik a beosztásából fakadóan külföldiekkel, ezért az éberségre mindenütt ügyelni kell. De nem szabad megengedni a fölösleges gyanakvást sem, amelyet némelyek a kellemetlen személyes kapcsolataik elterelésére is fel tudhatnak használni. A pártbizottságnak e vonatkozásban gondosan figyelnie, rendre kell utasítania az ilyen munkatársakat.

Pénteken a KGB-nél értekezlet zajlott le, amelyen az elnökhelyettes, Bannyikov* példákat hozott fel egészségtelen jelenségekre, amikor is a munkatársak egymás ellen kezdtek beszélni arra vonatkozóan, hogy ki állt kapcsolatban Penykovszkijjal.

Elmagyarázta nekik, hogy Penykovszkij olyan agyafúrt volt, hogy mindenkihez közel férkőzött, aztán pedig kérkedett a KGB-s vezetőkkel való ismeretségével.

Természetesen a KGB munkatársa sem tudhatták azonnal felismerni az árulót. Ezért itt elvi, pártos hozzáállásra van szükség, vagyis, ha valami tisztességtelen dolgot vesznek észre egy munkatárssal kapcsolatban, akkor erről nem a folyosón kell elkezdeni suttogni, hanem oda kell menni a vezetőhöz vagy a pártszervezet titkárához, elmondani neki, aztán gondosan kivizsgálni, és objektívan megoldani a kérdést.

Elmondani ezt a döntést a bejelentőnek is, meg annak is, aki ellen a bejelentést tették.

A jelen esetben Penykovszkij a következő károkat okozta nekünk:

a) megnevezte azokat a tiszteket, akikkel együtt tanult a Katonai-Diplomáciai Akadémián, meg azokat is, akikkel együtt szolgált. Ők pedig a vasfüggönyön túl, hivatalos beosztásban dolgoznak. Őket is figyelmeztetjük, meg önöket is.

b) Megnevezett 3 olyan embert, akik külföldön megbízható emberekkel álltak kapcsolatban. Ez már rosszabb.

c) Penykovszkij nem ismert egyetlen ügynökünket sem, mivel nem vehetett részt operatív munkában, és az Igazgatóságtól sem kapott semmilyen megbízást.

Mit tettünk most:

1. Intézkedtünk a külföldi elővigyázatosságot illetően, eligazítottuk ez ügyben a katonai attasékat.

2. Az Igazgatóságok vezetésének, valamint az Igazgatóságoknál szolgáló munkatársaknak és pártaktivistáknak gyűléseket tartottunk, elmagyaráztuk ezt az esetet.

3. Mindannyiunk kötelessége, hogy erősítsük az Igazgatóságok vezetőinek és különösen a káderekneк felelősségteljes magatartását abban, hogy vasfüggönyön túli munkára a legalkalmasabb és legjobban ellenőrzött munkatársak kerüljenek, javítani kell a párt nevelő munkáját és az emberek tanulmányozását, megkétszerezni energiánkat a ránk bízott feladatok ellátásához.

Az Igazgatóságok minden pártszervezeténél újra el kell magyarázni ezt a szégyenteljes esetet, erősíteni kell a hadititkok megtartására irányuló követelményeket, a ránk bízott feladatok ellátásával kapcsolatos felelősségérzetet, annak figyelembevételével, hogy az alapvető országokban a kémelhárítás ügyében bonyolódik a helyzet.

Mostanság rádióműsorokban, igaz, ezt már régóta, körülbelül 1947 óta csinálják, leleplező tudósításokat adnak le Lonsdale (KGB), Vossel[14], Sztasinszkij és mások ügyével kapcsolatban, azt a képet festve, hogy a SZU elárasztja ügynökeivel az országaikat.

[14] Valószínűleg John Vassalról van szó, a KGB Első Főosztályának ügynökéről, aki a Brit Haditengerészetnél szolgált, 1962-ben leplezték le.

SZEROVNAK AZ SZKP KB MELLETT MŰKÖDŐ PÁRTELLENŐRZÉSI BIZOTTSÁG ELŐTT 1964 FEBRUÁRJÁBAN ELMONDOTT TISZTÁZÓ BESZÉDÉBŐL:

Az áruló Penykovszkijnak a Tüzérségi Akadémiáról a GRU-hoz való áthelyezésével kapcsolatban jól emlékszem a következőre.

Körülbelül három hónappal az után, hogy kineveztek a GRU-hoz, az Igazgatóság vezetője, Ljahtyerov* elvtárs azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy vegyünk fel az Igazgatóságára egy egykori hírszerzőt, aki jól tud idegen nyelveket és elvégezte a Tüzérségi Akadémia Rakéta-kurzusait.

Mindeközben hozzátette, hogy ő ismeri az illetőt, és ugyancsak pozitív jellemzést adnak róla az Igazgatóság olyan tisztjei, mint Zaszorin* és mások.

Azt feleltem Ljahtyerovnak, hogy meg kell néznem az illető személyi aktáját, aztán pedig áttekinteni a kérdést.

Néhány nap múlva Ljahtyerov, talán a Káderosztály vezetője, Szmolikov elvtárs bejött hozzám az anyagokkal.

Amikor átnéztem a személyi aktát, elolvastam a Penykovszkijról szóló utolsó tanúsítványt, amely negatív tanúsítvány volt, amelyet a katonai attasé adott ki.[15] Én akkor kifogást emeltem a javaslattételhez való komolytalan hozzáállás ellen, azt mondtam, hogy nem szabad fel venni ezt az embert. Ljahtyerov erre azt válaszolta, hogy maga a katonai attasé sem bizonyult tisztának, és helytelen magatartása miatt tartalékállományba helyezték.

Az igazolásra, amely előttem volt, a következő, most már világos, hogy nem átgondolt határozatot írtam: „A Rubenko által kiadott értékelés megváltoztatása nélkül nem használható a hírszerzésnél".

Milyen jelentést akartam tulajdonítani ennek a döntésnek: az eltelt 3-4 év alatt, azóta, hogy ez az értékelés megszületett róla, ez az ember meg is változhatott, kiküszöbölhette a hibáit, annál is inkább, mert továbbra is a Szovjet Hadseregben szolgált, folytatta a Rakéta-kurzusokon a tanulmányait, ahová nem engednek oda akármilyen tisztet. Ezért a következő értékeléskor megváltozhat az értékelés tartalma.

Biztos vagyok benne, hogy Ljahtyerov és Szmolikov ezt így is értették, mivel miután addigra már ők is leszolgáltak 40 évet a Hadseregben, ők maguk is több tucatszor írtak értékelést. Ugyancsak pontosan tudták, hogy senki más nem változtathat meg egy tisztről szóló, jóváhagyott értékelést, csak azok a parancsnokok, akik aláírták. Végül, azt is tudták, hogy az a parancsnok, akinél a tiszt fél évnél kevesebb ideig szolgált, nem jogosult ilyen értékelés megírására.

Ezért az a híresztelés, mely szerint a határozatomat a beosztottjaim úgy értették, mint arra tett utalást, hogy írják át az értékelést, nem állja meg a helyét, nem más, mint rosszindulatú kitaláció.

[15] A Penykovszkijról szóló negatív értékelést a GRU törökországi ügynökségen végzett munkája alapján Rubenko (valódi neve: Szavcsenko*) katonai attasé állította ki, akivel a későbbi árulónak konfliktusa támadt, amely idő előtti hazahívását és a katonai hírszerzéstől történt elbocsátását eredményezte.

Egy idő múlva felhívott Varencov, láthatóan az után, hogy ismertté vált előtte a Penykovszkij felvételét illető negatív hozzáállásom.

Varencov elkezdte dicsérni Penykovszkijt, hogy több évtizede ismeri a jó oldaláról, hogy harcolt is. Ellentmondtam Varencovnak, rámutatva, hogy a katonai attasé rossz értékelést adott ki róla. Erre ő azt mondta, hogy Penykovszkij most fejezi be a Rakéta-kurzust, kiváló jellemzést kapott, megkért, hogy tekintsem át újra ezt a kérdést.

Utasításba adta Szmolikovnak, hogy gyűjtsön össze és ellenőrizzen le minden anyagot. Beszélgetésünk végén azt mondta, hogy őt is felhívta Varencov.

Aztán Szmolikov elvtárs ismét behozta a dokumentumokat meg a Penykovszkijra vonatkozó igazolást, amelyekből látható volt, hogy a vezérkari főnök parancsával távolították el, és akkor azt mondtam Szmolikovnak, [hogy] továbbra sem engedélyezem...

Néhány nap múlva, amikor találkoztunk, Varencov ismét agyondicsérte Penykovszkijt, amire én azt feleltem, hogy semmit sem tudok hozzátenni ahhoz, amit már elmondtam. Úgy véltem, ezzel a kérdés le is zárult.

Beosztottjaim közül senkinek sem adtam utasítást sem arra, hogy vegyék fel Penykovszkijt a GRU-hoz, sem arra, hogy írják át az értékelését. Ezt a következő dokumentumok bizonyítják: a felvételéről szóló parancs, amelyet Rogov elvtárs írt alá, valamint az értékelés, amelyet Ljahtyerov elvtárs írt alá és Rogov elvtárs hagyott jóvá.

Mindkét dokumentumot a hadseregnél fennálló, az értékelésekről és azok létrehozásáról szóló utasítás rendjének megsértésével állították össze.

„Ezért a szabályszegésért azoknak az elvtársaknak kell felelniük, akik ezt megengedték maguknak, de ezzel együtt nekem is, mint a Főcsoportfőnökség vezetőjének, aki megbízott ezekben az elvtársakban, nem ellenőrizte kellő mértékben a ténykedésüket.

Arról, hogy Penykovszkijt felvették, és a GRU-nál dolgozik, én csak néhány hónappal később szereztem tudomást, amikor megláttam a nevét azoknak a tiszteknek sorában, akiket a moszkvai kiállítás biztosítására jelöltek ki.

Megkérdeztem az osztályvezetőt, Rogov elvtársat, honnan került ide Penykovszkij, amire Rogov elvtárs azt felelte, hogy a káderek megvizsgálták az ügyét, Rogov elvtárs (a GRU helyettes vezetője) pedig aláírta a kinevezéséről szóló parancsot...

...Az áruló Penykovszkij kihallgatáson tett vallomása, mely szerint ő állítólag kisebb szolgálatokat tett, „kis ajándékokat vett" a feleségemnek meg a lányomnak, rágalom. Ismételten megerősítem az ez ügyben az SZKP KB-nak tett magyarázó nyilatkozatomat.

Az áruló Penykovszkijt először a Seremetyjevói reptéren láttam 1961 nyarán.

Miután elköszöntem a feleségemtől és a lányomtól, akik egy turistacsoporttal Londonba repültek, az ellenőrzőpont ablakánál álltam. Odajött hozzám egy ismeretlen férfi, aki miután köszönt, azt mondta, hogy ő is Londonba repül. Azt hittem, a KGB munkatársa, aki ismer engem.

Nem adtam neki semmilyen megbízást, mint ahogyan ő vallotta, mert először is, nem tudtam, hogy kicsoda, másodszor, ilyenre semmi szükség sem volt, mivel előzetesen megkértem az Igazgatóság vezetőjét, Szokolov elvtársat, hogy szóljon a katonai attasénak, Jefimov* elvtársnak, ha a feleségem segítségért fordulna hozzá, akkor [legyen]

a segítségére. Ezt amiatt tettem, mert a lányomnak gyomorbántalmai szoktak lenni, előfordulhat, hogy orvosra lesz szüksége.

Továbbá ha ez az áruló Londonban normális ismeretséget alakított volna ki a feleségemmel és a lányommal, akkor nem lett volna szüksége arra, hogy otthoni címüket és telefonszámukat egy megbízottja révén derítse ki, amint ezt vallotta.

Ezért visszautasítom ezt a feleségem és a lányom elleni rágalmat, nem kételkedem tisztességükben és a Haza iránti odaadásukban.

I. SZEROV AZON FELSZÓLALÁSÁNAK TÉZISEIBŐL, AMELYET 1965 MÁJUSÁBAN AZ SZKP KB MELLETT MŰKÖDŐ PÁRTELLENŐRZÉSI BIZOTTSÁG ÜLÉSÉN MONDOTT EL:

Szeretnék elmondani a Pártellenőrzési Bizottságnak egy sor megfontolásomat, amelyekből az következik, hogy az árulónak túl sokáig adtak lehetőséget a kémelhárítók szeme láttára foglalkozni aljas tettével.

Igyekszem ezt bebizonyítani:

a) 1962 áprilisában, vagyis az áruló letartóztatása előtt fél évvel döntést hoztam arról, hogy eltávolítsuk a GRU-tól, ezt utasításba is adtam Szmolikovnak. A KGB, amikor erről tudomást szerzett, utalt a KB-nak írott feljegyzésükre, nem értett egyet a döntésemmel, azzal indokolva, hogy így nehéz lesz majd végleg „megdolgozni".

Akkorra már éppen elegendő bizonyíték volt az árulásáról: rajtakapták telefonfülkékben, kétszer is rögzítették, hogy udvarokban külföldiekkel találkozott, még az angol nagykövetségen is egy hírszerző feleségével, végül otthon egy Minoxszal fényképeket készített egy kiadványról.[16]

Ahelyett, hogy mondjuk, fényképezés közben, vagy a külföldiekkel történt találkozása előtt elfogták volna, elvették volna tőle a bizonyítékokat, kihallgatták volna, és döntöttek volna a bűncselekményéről, hat hónapon keresztül lehetővé tették neki, hogy a GRU-nál dolgozzon, híreket tudjon meg a tisztektől, látogassa a titkos könyvtárat, anyagokat hozzon ki onnan, és mindezt a kémelhárítók szeme láttára átadja az ellenségnek.

Ez a „megdolgozás", azt hiszem, sokba került az államnak, nem lenne rossz kiértékelni, miket is adott át ez alatt a fél év alatt az ellenségnek, mivel akkorra már teljesen elszemtelenedett. Nincs kétség afelől, hogy „meg lehetett volna őt dolgozni" úgy is, hogy nincs bent egy titkos hivatalban, hanem sokkal kisebb veszteségekkel.

Hiszen az áruló Popovval sokkal okosabban jártunk el, habár még semmit sem tudtunk róla. Három gyanús személyt hazahívtunk Németországból, és két hónap múlva Popovot lelepleztük Moszkvában.[17] Sem Salin, sem Styemenko – nem bizonyíték.

[16] A Penykovszkij lakásának megfigyelésére kiküldött megfigyelők rögzítették, amint Penykovszkij egy Minox típusú mini géppel lefényképezte a GRU *Vojennij szbornyik* (Katonai gyűjtemény) című titkos kiadványát.

[17] A GRU alezredesét ausztriai szolgálata idején beszervezte a CIA. A KGB már három héttel azt követően, hogy a gyanú felmerült vele szemben, elfogta.

AZ SZKP KB MELLETT MŰKÖDŐ PÁRTELLENŐRZÉSI BIZOTTSÁG 1965. ÁPRILIS 8-I HATÁROZATÁBÓL, MELLYEL I. SZEROVOT KIZÁRJÁK A PÁRTBÓL:

...A GRU főnökeként megsértette munkája során a pártelveket, lábbal tiporva a Szovjet Hadseregnél fennálló rendet, lehetővé tette, hogy behatoljon a szovjet katonai hírszerzésbe egy, a GRU-tól korábban elbocsátott személy, a bizalomra nem méltó Penykovszkij, aki később a külföldi hírszerzés ügynökének bizonyult, akinek árulása nagy veszteséget okozott a védelmi erőnek és a SZU államérdekeinek.

Miközben rendelkezett a Penykovszkijról szóló, komoly kompromittáló jelentésekkel, Szerov elvtárs figyelmen kívül hagyta azokat, továbbra is meghagyta őt a szolgálatban, nem megszolgált bizalmat mutatva iránta, elrendelte külföldre utaztatását. Penykovszkij kapcsolatot létesített Szerov elvtárs családjával, bejáratos volt hozzájuk.

Szerov elvtárs utasítására minden szolgálati szükség nélkül Penykovszkij lehetőséget kapott olyan szigorúan őrzött objektumba való bejutásra, amelyről szóló információk különleges államtitkot képeznek...

A politikai éberség elvesztéséért és nem megfelelő lépéseiért Szerov elvtársat ki kell zárni a párt tagjainak sorából.

Utószó

Van egy orosz közmondás: „Amit tollal írtak, fejszével sem vágod ki".
Ezért az ellenségeim semmilyen kísérlete sem tud megalázni engem, vagy arra kényszeríteni, hogy meghajoljak előttük. Szerov nem olyan, és ti, kedves családtagjaim, ti is legyetek ilyenek, neveljétek ilyeneknek a gyermekeiteket és unokáitokat is!

Természetesen az életben mindig úgy kell cselekedni, hogy az ember vegye figyelembe a körülményeket, de ne a tisztesség és a lelkiismeret rovására, ne a nép vagy az állam rovására!

Ne nyilvánítsatok fölöslegesen makacsságot ott, ahol nincs igazatok, ugyanakkor tartsatok ki a végsőkig ott, ahol igazságosságra van szükség!

Én szinte mindig így cselekedtem, néhány kivételtől eltekintve, amikor nem bírtam visszafogni magam, akkor lehetséges, hogy eltértem ettől a szabálytól, de nem szándékosan, hanem félreértés miatt.

Tudjatok időben visszakozni, pontosabban tetszeni, amikor meggyőződtetek róla, hogy hibás a véleményetek! Ez nem csorbítja az önérzeteteket, és ezzel együtt jó színben fogtok mutatkozni elvtársaitok vagy ismerőseitek szemében is.

Egyszóval, nagy élettapasztalatom alapján ezt tudom tanácsolni nektek (mégiscsak 60 éves vagyok – ez már tisztes kor, ha hozzáveszem, hogy ebből 42 évet a nép javára szolgáltam le, akkor ebből komoly tapasztalatra lehet szert tenni).

Előttetek pedig, kedveseim, valószínűleg még hosszabb élet áll, mivel az orvostudomány egyre újabb és újabb utakat keres az emberi élet meghosszabbításához, nincs kétségem afelől, hogy az elkövetkezendő 10-15 évben megtanulja fájdalommentesen kicserélni az ember elhasználódott alkatrészeit (vesét, szívet, tüdőt stb.). Ez nem fantáziálás, hanem tudományosan megalapozott feltételezés. Én hiszek benne, ti pedig majd a jövőben megtudjátok.

Na, úgy látszik, elkalandoztam, de azt gondolom, ez is hasznos lesz számotokra.

Zárásképpen szeretnék írni nektek egy episztolát, amely röviden összefoglalja az életemet, a munkámat és a gondolataimat...

Írok szeretteimnek egy episztolát, így döntöttem,
Hogy kifejezzem nekik jókívánságaimat mindeközben.
Hiszen az élet nem egy fáklyásmenet,
Sok benne a nehézség jövet-menet.
Szólok pár szót magamról is, hogy miként nőttem fel,
A nehéz időkben is ügyeskedés nélkül, becsülettel.
A Szovjet Haza születése éveiben minden erőmet
A lenini eszme szolgálatának szenteltem.
Lelkesedve néztem az ötéves tervek építését, tartalmát,
Dolgoztam a hadseregben, büszkén viseltem pártom bizalmát.
A fasiszták azonban aljas módon nekitámadtak Szovjet Hazánknak,
De népünk védelmére kelt Lenin igaz hagyatékának.

Én azonnal megtaláltam, hová állhatok be a harcosok sorába,
És odaadóan küzdöttem, nem hozva szégyent apámra.
Sokszor teljesítettem a katona szent kötelességét,
Amivel el is nyertem bajtársaim megbecsülését.
És egyetlen egy ütközetben sem gondoltam arra,
Hogy küzdelmünknek vereség lehet a sorsa!
Verjük szét a fasisztákat mihamarabb,
Hadd legyen a népünk szabadabb és boldogabb!
Túléltünk mi mindenféle nehézséget, bajokat,
A Reichstagra meg kitűztük a zászlónkat.
Az aljas horda felett aratott Győzelem napjaiban
Kitüntettek minket a Hősiesség csillagjaival!
Kifejtettem aztán több évtizedes munkát és aktivitást,
Hogy a családom ne szenvedjen semmiben sem hiányt.
Nem hittem, hogy álnok hazudozók, kik a nehéz időkben lapítanak,
Fejüket felvetik, s mint mindig, megint aljasságot tanúsítanak.
De úgy alakult, hogy alattomos vádjaiknak helyt adtak,
Meg sem hallgatva igaz és őszinte vallomásaimat.
És kitartó munkámat figyelmen kívül hagyva kegyetlenül megbüntettek,
De ellenálltam a hazugoknak, s nem törtem meg,
Hiába is vicsorgatják fogaikat.
Mily nehéz volt elviselnem az igazságtalanságot,
Mennyire jó, kedveseim, hogy mellettem álltok.
És újra erőt gyűjtöttem, felemeltem a fejemet,
Hisz a haza idővel helyreállítja az igazságot,
És végül megkapom a megszolgált boldogságot.

Most elmondtam. Mire irányulnak most a gondolataim? Meg kell mondjam őszintén, hogy az egészségi állapotom alapján valószínűleg még hosszú ideig élhetnék, legalábbis nem kevesebbet, mint az apám, aki számításai szerint, a cárok alapján, akik alatt élt, úgy vélte, hogy 78 éves.

Sajnos azonban az öregem írástudatlan volt, anyakönyvi kivonat abban az időben nem volt, és ő, szegény, nem tudta, hogy hány éves. De az ellenem elkövetett provokáció, aztán pedig még az igazságtalanság is, erősen aláásták egészségemet.

Ennek ellenére, ha nyugodtan élek, mint ahogyan ez másoknak megadatik, többek között olyanoknak is, akik erre kevéssé szolgáltak rá, akkor még eléldegélek egy darabig, és hasznot tudok hajtani.

Nem véletlenül mondják, hogy öregkorában az ember különleges érzelmeket táplál a szerettei, a gyermekei, az unokái iránt, én szintén nem vagyok híján ezen érzelmeknek. Tudhatnék még nekik helyes életformát kialakítani, jó szokásokat, testedzést stb.

Azt hiszem, mégiscsak sikerül még úgy élnem, ahogyan elmondtam. De most már ott kell állnom a vártán, hogy az irigyeim és a provokátorok ne gondolják, hogy újra

felemelhetik a fejüket, idejében vissza kell verni őket, mivel a tetteik törvénytelenek, az egész csak egoista, bosszúálló, kicsinyes öntevékenység, amit megvetek.

Végül majd mindezek a Mironovok és a hozzájuk hasonlók le lesznek leplezve, feltárják a hitványságukat. Nektek pedig, kedveseim, azt kívánom, hogy éljetek, dolgozzatok a haza javára, és örüljetek, hogy ilyen boldog időkben éltek, magunknak pedig azt, hogy irigykedhessünk rátok, hogy ti még annyi mindent megláthattok.

A ti I. Szerovotok
1964. 04. 22.

Egy megíratlan könyv terve[1]

Első fejezet. Bevezető. Életút az NKVD-hez kerülésig. Katonai szolgálat.

Második fejezet. A háború előestéje. Együttdolgozás Berijával és Hruscsovval Moszkvában és Ukrajnában. Munkavégzés német vonalon. Lengyelországi ügyek. A Baltikum.

Harmadik fejezet. A háború kezdete. A vezetés ingadozása. A pánikhangulat letörése. Moszkva védelme.

Negyedik fejezet. Az ÁVB megbízottja a fronton és az NKVD-nél. Népek deportálása. Az ok, a következmények.

Ötödik fejezet. Zsukov marsallal Berlinben és Németországban. Megjegyzések a Potsdami konferenciáról. A Gestapo, az Abwehr és a francia hírszerzés archívumának sorsa. A háború utáni Németország. A német ipari létesítmények leszerelése és a német szakemberek felhasználása. A szövetségesek által megszállt németországi határvidékek története. A lengyelországi választási csalás és a lengyel ellenállás leverése. A Bolgár Nemzetgyűlés szétverése.

Hatodik fejezet. A háború utáni tisztogatások a hadseregben és az MGB-MVD-nél. Hatalmi harc a Kremlben, a titkosszolgálatoknál és a hadseregben. Az Abakumov-ügy.

Hetedik fejezet. A szovjet nukleáris rakétapajzs létrejötte. Döntés a rakétaprogramnak mint az amerikai nehézbombázók fölényére adott válasznak gyorsításáról. Sztálin harmadik világháborús előkészületeinek mítosza.

Nyolcadik fejezet. Sztálin halála. Volt-e Berija-féle összeesküvés? Hruscsov, Malenkov és Molotov összeütközésének újabb állomása. Az MVD átszervezése, a KGB létrehozása. Szerov magára vállalja az ország biztonságának felelősségét. A R. Wallenberg ügye és sorsa körüli politikai játszma. A berlini felkelés leverése, az NDK állambiztonságának új vezetése.

Kilencedik fejezet. Külpolitika és hírszerzés. A KGB Hruscsov alatt, 1954-1958-ban. Hruscsov békés fellépése, az új irányvonal Kínában és a Genfi értekezleten. Megegyezni nem sikerül. Elvárás a KGB-től az ipar megsegítésére. Sikertelen kísérlet Oppenheimer Szovjetunióba juttatására. Bukások és sikerek a külföldi titkos műveletekben, a hírszerzés élén Panyuskint Szaharovszkijra cserélem.

Tizedik fejezet. Utazás Hruscsovval Angliába, Indiába, Jugoszláviába. W. Rothschild felhasználása az A. Edennel folytatott beszélgetések hírszerzési célú szondázásához. Minek férkőztek hozzá az angolok az Ordzsonikidze cirkálóhoz, e műveletről tudtunk már korábban. Hruscsov és Bulganyin döntése Krebs likvidálásáról. Tévedések Anglia, Franciaország és Izrael Egyiptom elleni háborújának prognózisában. A „Cambridge-i Ötök" szerepe az 1956-os tévedéseinkben. R. Maxwell mint az angol hírszerzés ketősügynöke 1957-ben Moszkvába érkezik. Abel lebukásának ismeretlen okai. Illegális

[1] Nyilvánvaló, hogy e tervet Szerov nem sokkal a halála előtt állította össze, amikor tömegével tárultak fel a múlt titkai. Azt is gondolom, hogy e tervet diktálás alapján Szerov veje, az ismert író és filmforgatókönyvíró, E. Hruckij készítette; mindenesetre látszik rajta egy profi író keze nyoma, márpedig kívülállóban Szerov nem tudhatott megbízni.

KGB-ügynökcsoportok létrehozása az USA-ban és Angliában. Az 1957-es titkos londoni misszió.

Tizenegyedik fejezet. Az 1956-os magyarországi események. Egyetnemértés a szovjet és a magyar kormányzatban – a válság fő oka és katonai felkeléssé válása. J. Andropov, A. Mikojan, M. Szuszlov budapesti szerepe. A Szovjet Hadsereg műveletei és A. Korotkov, G. Krohin, V. Vertyiporoh csoportjainak szerepe a magyar vezetés letartóztatásában. Mindszenty bíborosnak Szerov megengedi, hogy elrejtőzzön a jugoszláv nagykövetségen.

Tizenkettedik fejezet. Az igazság a XX. pártkongresszusról. Hruscsov beszéde a KGB-nél készült. A pártellenes csoport. A Hruscsov elleni első összeesküvés felszámolása. Zsukov leváltása. Hruscsov gyanakvása 1954-1959-ben. Szerov elleni intrikák a pártvezetésben.

Tizenharmadik fejezet. A KGB megreformálása. Kémelhárító akciók. Az operatív játékok befejezése az angol hírszerzéssel. Az AP tudósítójának, H. Shapirónak kettős - KGB, FBI - játéka. A nacionalista illegalitás szétverése. Külföldi turistaáradat – az ellenség titkosszolgálatai által végzett aknamunka új formája. Szovjet repülőgép első repülése külföldre. A KGB kísérletei N. Hohlov és más árulók likvidálására. A Szovjetunión belüli ideológiai kontroll. A Krasznopevcev-ügy körüli visszhangok – az MGU szovjetellenes ifjúsági szervezetének vezetői.

Tizennegyedik fejezet. Az 1958-as közel-keleti válság. A kurdok emigrálása a Szovjetunióba. A KGB képviselői megállapodnak Mao Ce-tunggal Csang Kaj-sek szigeteinek és Tajvannak ágyúzásáról, a deszant előkészítése, hogy megakadályozzák a SZU számára szükséges szíriai és iraki rezsimek megdöntését Kászem hatalomra jutása után.

Tizenötödik fejezet. A katonai hírszerzés élén. 1958-ban áthelyezés a KGB-től. Selepin és Mironov intrikái. A berlini probléma a szovjet diplomácia számára. A Wennerström-ügy. 1959-ben Hruscsov döntést hoz a fal megépítéséről, „szabad város" létrehozására tett javaslat örve alatt. A GRU fellép Alaszkán a szovjet deszant ellen.

Tizenhatodik fejezet. A katonai hírszerzés és a karibi válság. G. Bolsakov – Hruscsov emisszárja titkos tárgyalásokat folytat J. F. Kennedyvel. A katonai hírszerzés negatív előrejelzése a Kubába telepítendő nukleáris rakéták kapcsán. Szerov konfliktusba kerül Hruscsovval és R. Malinovszkij védelmi miniszterrel, aki robbanófejek nélkül küldte el Kubába a rakétákat. Szemicsasztnij és Selepin intrikái.

Tizenhetedik fejezet. A Penykovszkij-ügy. A mítoszok és a realitás. Penykovszkij – a KGB ügynöke. A Lubjanka szerepe annak kezdeményezésében, hogy Penykovszkij hozzáférjen Moszkvában amerikai turistákhoz és G. Wynne-hez. Selepin törekvése, hogy Szemicsasztnijt tegye meg a Védelmi Minisztérium és a GRU élére.

Tizennyolcadik fejezet. Hruscsov árulása. Leváltás és száműzetés. Intrikák a Pártellenőrzési Bizottságban. A politikai represszók és deportálások anyagainak és körülményeinek meghamisítása. 1965-ben az Elnökség sokkot kap Szerov feljegyzésétől, Brezsnyev azt javasolja, hagyják békén. Találkozások Andropovval.

Tizenkilencedik fejezet. Befejezés. A KGB burája alatt. Az utolsó évek. Zsukov és más katonai vezetők kérelme Szerov rehabilitálása iránt.

Alekszandr Hinstejn

Oleg Penykovszkij másik élete[1]

Ennek az embernek három élete volt.
Az első – egy harcedzett katonatiszté, frontharcosé, érdemrendek tulajdonosáé.
A második – egy árulóé, hitszegőé, részeges, züllött alaké.
A harmadik – az emberiséget a nukleáris háborútól megmentő férfié.
De egyik élete sem volt valóságos.
Szerov tábornoknak, a KGB egykori elnökének, a GRU főnökében archívumában fennmaradt, korábban senki számára sem ismert, szenzációs dokumentumai arra késztetnek bennünket, hogy a XX. század legnagyobb kémbotrányát egészen más szemmel nézzük.

Oleg Penykovszkijt, a GRU ezredesét a szovjet történelem legnagyobb nyugati ügynökének nevezik.

Penykovszkij kalandjairól több száz kutatómunka született.

Neve régóta fogalommá vált.

Ha hinni lehet a külföldi forrásoknak, árulása két éve alatt Penykovszkij megszámlálhatatlan mennyiségű titkos dokumentumot és információt, beleértve a szovjet ballisztikus rakéták műszaki leírását is, juttatott el Nyugatra. Éppen ő volt az, győzködnek bennünket a történészek, aki főszerepet játszott a karibi válságban, ezzel megakadályozta a harmadik világháború kitörését.

Penykovszkij ügye azonban nemcsak a „hidegháború" időszakának legnagyobb ügye. Hanem a hírszerzés történetének legszövevényesebb, legtitokzatosabb ügye is.

Habár az események óta több mint negyven év telt már el, ez az ügy mégsem került be a történelmi szöveggyűjtemények történeteinek sorába. Túl sok olyan titok és furcsaság lengi körül a Penykovszkij-ügyet, amelyek mind a mai napig válasz nélkül maradtak. Még azt követően is, hogy az összes, a hírszerzések párharcában részt vett titkosszolgálat (CIA, MI6, KGB-FSZB) megnyitotta archívumait, nem csökkent e titkok száma. Éppen ellenkezőleg: egyre több lett belőlük.

A Penykovszkij-ügy furcsaságait majd később fogom előszámlálni, megpróbálok legalább egy kicsit közelebb kerülni a megoldásukhoz. A legfőbb titkot azonban máris megnevezem.

Kinek dolgozott valójában a katonai hírszerzés ezredese? Az angoloknak meg az amerikaiaknak? A GRU-nak? Vagy mégiscsak a KGB-nek?

...Még az ókori Róma idejéből ismerjük a klasszikus formulát: „CUI PRODEST?" – „Kinek az érdeke?"

Akinek a leginkább érdekében áll valamely bűncselekmény, az lesz az első számú gyanúsított.

[1] Az írást az alábbi kiadás alapján közöljük: Хинштейн А. Тайны Лубянки. М.: Олма Медиа Групп, 2008.

Vagyis. Penykovszkij árulása érdekében állt... Nem-nem, egyáltalán nem a Nyugatnak. Éppen ellenkezőleg. Érdekében állt... a Szovjetuniónak. Egyúttal – egy maréknyi akkori Kreml-lakónak, annak a merész komszomolista társaságnak, amelyik néhány év múlva letaszítja az Olümposzról a „kukoricás" Hruscsovot.

Erről minden nehézség nélkül meggyőződhetünk akkor is, ha átlapozzuk azokat a külföldi fóliánsokat, amelyekben Penykovszkijt az emberiség megmentőjének titulálják. Egyszerűen csak az ilyen fóliánsok szerzői, miközben egyenként összerakosgatják a mozaik különálló darabkáit, valamiért nem akarnak még csak pillantást sem vetni a kialakult képre.

Ismert átalakulásról van szó: próbáljanak csak meg egy múzeumban szemtől szembe állni egy képpel, közvetlen közelről megszemlélni. Semmit sem fognak kivenni az egészből. De ha az ember eltávolodik tőle pár lépésnyire...

Pontosan, mint Jeszenyinnél:

„Ami nagy, csak távolról látható.
Ha arc archoz hajol,
nem lát a másik arcig."[2]

...Szóval, ha hátralépünk pár lépést és megnézzük, mivel is végződött tulajdonképpen a Penykovszkij-ügy, hogy mik is maradtak a száraz tények, igencsak érdekes kép tárul elénk:

A harmadik világháború nem következett be.

Az Egyesült Államok hangzatosan kinyilvánította, hogy nem fognak Kubára, az Amerikában lévő első szovjet támaszpontra rátámadni, mellesleg be is tartották a szavukat.

Kivonták a rakétáikat Törökországból.

Most pedig vegyük számba a szovjet veszteségeket:

A Szovjetunió leszerelte kubai rakétaállomásait, amelyeket nem is volt ideje rendesen felszerelni.

A KB Elnöksége kitalált, mítoszba illő ürüggyel (erről majd később) leváltotta tisztségéből a GRU vezetőjét, Ivan Szerovot, Hruscsov utolsó, megbízható támaszát.

A vasfüggönyön túlról visszahívtak vagy háromszáz ügynököt, akiket Penykovszkij feladhatott volna (vagy fel is adott) – igaz, mindeközben egyetlen GRU- vagy KGB-ügynöknek sem esett baja, nem történt egyetlen lebukás sem, habár bármelyik hírszerzés legfőbb feladata az, hogy fényt derítsen az ellenséges ügynökökre.

No, és mi a helyzet a megmentett bolygóval?

Mi a helyzet az ország biztonságában tett hatalmas kárral?

Arról még szót sem ejtettem, hogy a jenkik, Penykovszkij igyekezetének köszönhetően, szentül meg voltak győződve róla, hogy a szovjetek lemaradnak a fegyverkezési versenyben, és fölényüket érezve megnyugodtak, elengedték magukat. Ugyanakkor, a nagy zaj közepette, a szovjet hadiipar hétmérföldes léptekkel hozta be a lemaradást, végül utolérte Amerikát.

[2] Szergej Jeszenyin: *Levél egy asszonyhoz* /Rab Zsuzsa fordítása/ *(A fordító jegyzete.)*

Már csak ilyen Newton binominális tétele. Vagy még inkább Fermat tétele. Hiszen minden látszólagos egyszerűsége mellett ezt is hány évszázada már, hogy nem tudják megoldani.

Az orosz és a nyugati szakirodalomban Penykovszkij történetét másként és másként magyarázzák.

Ha az értékelések pusztán ideológiai alapon különböznének, abban semmi különös nem lenne. A hírszerzésben, akárcsak a futballban, minden attól függ, melyik térfélen játszol: ami az orosznak jó, az a németnek – végzetes, és a kém meg a hírszerző közötti különbség lényege is kizárólag ebben rejlik.

A csavar azonban éppen abban van, hogy egyáltalán nem kalandjainak értékelésében, nem az ideológiai körítésben és fűszerezésben különböznek egymástól ezek a leírások. A Penykovszkij-ügynek magát a lényegét tálalja fel a Kelet és a Nyugat homlokegyenest másképp.

Nézzék csak meg, mi lesz mindebből!

Hol volt, hol nem volt, élt egyszer egy hírszerző, Penykovszkij. A múltban merész katonatiszt és frontharcos volt, akit háborús érdemeiért 5 érdemrenddel tüntettek ki (minden kitüntetését megköszönheti a főnökséghez való közel állásának), sikeresen elvégezte a Katonai-Diplomáciai Akadémiát (ahová a tábornok apósa és a későbbi tüzérmarsall, Varencov – akinek a szárnysegédeként szolgált a háborúban – kettőse dugta be), ennek ellenére Penykovszkijt érdemtelenül különös figyelemben részesítették (ádáz karrierizmusának és intrikusságának köszönhetően).

Már az első, törökországi kiküldetését követően, ahol nem jött ki fafejű főnökeivel (a rezidens azzal vádolta, hogy hasznavehetetlen, mire ő válaszképpen bemószerolta), elbocsátották, de Varencov marsall – az ország legfőbb tüzérparancsnoka – protekciója révén hamarosan visszavették, és alacsony beosztásban – nem piszkos és presztízst jelentő helyre – a Tudományos-technikai Állami Bizottsághoz küldték, amelynek „fedezékében" utazgatni kezdett a világban, és mindenféle műszaki titkokat lopkodott össze…

De Penykovszkijt a személyes jóléte és karrierje izgatta legkevésbé (lásd fentebb). Látva Hruscsov voluntarizmusát, őrült kísérleteit arra, hogy kirobbantsa a harmadik világháborút, figyelve a szovjet felső vezetés szétesését, Penykovszkij úgy dönt, hogy feláldozza magát az emberiség megmentése érdekében. Önként, vagy, ahogyan a hírszerzésnél mondják, kezdeményezően utat keres az amerikaiakhoz és az angolokhoz, felajánlja nekik szolgálatait (mivel méltatlanul háttérbe szorítottnak érzi magát, és boszszúra vágyik. Ezen kívül a kémelhárítás előbányássza azt is, hogy Penykovszkij apja, akiről mindenhol azt írta, hogy meghalt, fehérgárdista főhadnagy volt, akit egy vad bugyonnista szablyája hasított szét.).

E két verzió összehasonlító elemzéséhez még visszatérünk, itt azonban álljunk meg egy pillanatra egy kulcsmozzanatnál, a beszervezésénél.

Tehát, 1960. augusztus 12-én valahol a Vörös tér (!) közelében odamegy két amerikai diákhoz, megkéri őket, hogy adjanak át a CIA-nek bizonyos küldeményt.

Ebben arról esik szó, hogy a levél szerzője – a demokrácia harcosa. Ebből kiindulva kész arra, hogy „az USA megfelelő szerveit" (szó szerint idézem) fontos és titkos információkkal lássa el. Hogy a „megfelelő szervek" ne kételkedjenek tájékozottságában, ez

a titokzatos ismeretlen fel is tár a két diáknak néhány szovjet titkot. Azt például, hogy nem sokkal korábban (1960. július 1-jén) lelőtt amerikai felderítő gépet, a Kreml nyilatkozataival ellentétben, egyáltalán nem a szovjet légtérben, hanem semleges zónában, a senkihez sem tartozó Barents-tenger fölött semmisítették meg.

A fogékony diákok azonnal rohannak is az amerikai nagykövetségre, a CIA azonban nem osztja lelkesedésüket. Ott – nyíltan megmondjuk, nem minden alap nélkül – attól tartanak, hogy az ismeretlen önkéntest a KGB akarja rájuk erőltetni, tartózkodnak attól, hogy felvegyék vele a kapcsolatot.

De Penykovszkij nem nyugszik. Négy hónap múlva, decemberben, mihelyt alkalom nyílik rá, újra szerencsét próbál.

Az ezredest éppen Leningrádba küldik, elkísérni a British Airways delegációját. Ott tetszetős ürüggyel bemegy az angol A. Merriman szobájába, és miközben teljes hangerőre kapcsolja a rádiót, titokzatosan átad neki egy titkos iratokat tartalmazó csomagot.

„Vigye el a csomagot az amerikai nagykövetségre!" – kéri Penykovszkij, az angol azonban válaszképpen kitessékeli az ajtón kívülre: Merrimant, mielőtt a Szojuzba indult volna, alaposan felkészítették a KGB esetleges provokációira.

Mit tenne Penykovszkij helyében egy átlagos, ügyefogyott kezdeményező? Minden bizonnyal meghúzná magát.

Két ilyen sikertelen kísérlet bárkit kivet a rendes kerékvágásból. Hiszen a beszervezés nem éppen fáklyásmenet; elképesztő feszültséggel jár, mert minden bokor mögött spiclit és álruhás csekistát sejtesz.

Penykovszkij mint profi hírszerző pontosan tudja: minden egyes újabb próbálkozása növeli a lebukás lehetőségét.

Ennek ellenére néhány nap múlva újrakezdi az alkalmatlankodását. Miután visszatérnek Moszkvába, félrevonja Merrimant, szinte sírva kérleli, ha nem is veszi el tőle a csomagot, akkor legalább adja át a megfelelő szerveknek az otthoni telefonszámát. Azt mondja, hívják csak fel nyugodtan vasárnaponként, úgy tíz óra tájban…

Penykovszkij azonban nem várja ki, hogy a CIA felhívja. Január elején, amikor a soron következő külföldit – a kanadai geológiai kutatások programjának vezetőjét, Harrison doktort – kísérgeti, újra a régi nótát kezdi fújni.

A Penykovszkij-ügy Nyugaton alighanem legtekintélyesebb szakmunkájában, az amerikai Jerrold Schecter professzornak a KGB-től megszökött Pjotr Gyerjabin segítségével írott *A kém, aki megmentette a világot* (The spy who saved the world) című könyvében ez a – sorrendben már a negyedik – kísérlet igencsak érdekesen van leírva:

„Amikor Penykovszkij és Harrison Leningrádba utazott… Penykovszkij állandóan bírálta a szovjetrendszert, és nyíltsága Harrisont »elgondolkodásra késztette, hogy vajon mi folyik itt…«

Harrison megkörnyékezése a Nacional Szállóban, Harrison szobájában érte el csúcspontját. Penykovszkij az értésére adta, hogy szeretne vele bizalmasan beszélni… felállt, odament az asztal széléhez, és kirántott a falból néhány vezetéket…

»Most már minden rendben« – mondta, azt magyarázva, hogy ha a telefonban lehallgató készülék volt, akkor azt ő most tönkretette…"

Elég furcsa makacsság. Első ízben lát egy külföldit, és hanyatt-homlok rohan hozzá szovjetellenes megnyilvánulásokkal... Még a fényes emlékezetű Bretschneider is árnyaltabban járt el ennél. Megkérdezte, például, hogy beszédpartnere lőne-e a szerbekre, és mit gondol Szarajevóról.

Világos, hogy az amerikaiak nem sietnek mindezt viszonozni Penykovszkijnak.

Habár Harrison (magának Penykovszkijnak kérésére) összeismerteti a kanadai nagykövetség kereskedelmi tanácsosával, Van Vliet-vel, de ez sem hozza meg a kívánt eredményt.

A GRU ezredesének és a kanadai diplomatának találkozása a Nacional Szálló ugyanazon szobájában zajlik le. Ez alkalommal Penykovszkij tartózkodik a telefonzsinórok kiszaggatásától. Még hatásosabban jár el. Szó nélkül bevezeti a kanadait a fürdőszobába, teljesen kinyitogatja a vízcsapokat, majd átadja a diplomatának az esedékes csomagot: állítólag a szovjet rakéták leírása van benne.

Két nap múlva Van Vliet visszaadja a borítékot, anélkül, hogy felbontotta volna.

De nem olyan a mi hősünk, hogy meghátráljon a nehézségek elől. Ha kidobják az ajtón, visszamászik az ablakon.

Márciusban Penykovszkij újra felkeresi Van Vliet-t, szinte erőnek erejével rá akar tukmálni egy csomó titkos iratot, a kanadai azonban hősiesen ellenáll.

„Penykovszkij elkeseredett, belső zsebébe dugta a titkos iratokat, majd elment" – áll ennek kapcsán Schecter és Gyerjabin már idézett könyvében.

Csak áprilisban mosolyog rá a szívós árulóra a szerencse. Ez az után következik be, hogy az angol üzletember, Greville Wynne, aki már régóta együtt dolgozik az MI6 hírszerzéssel, Moszkvába érkezik.

A Tudományos-technikai Állami Bizottság Penykovszkij gondjaira bízza Wynne-t. Több se kell Wynne-nek. Londonban már megkapta a megfelelő instrukciókat, megbízták, hogy lépjen kapcsolatba a kitartó kezdeményezővel.

Első őszinte beszélgetésük, a jó hagyományoknak megfelelően, ismét a Vörös téren zajlik le (furcsa, hogy miért nem mindjárt a Lubjankán, egyenesen a Vas Felix talpazatánál).

Ettől kezdve Penykovszkij dolgozni kezd egyszerre az angoloknak és az amerikaiaknak is.

Egy nem éppen bonyolult matematikai számítással kikövetkeztethető: az ügynökséghez vezető út nyolc hosszú hónapot vett igénybe. Úgy, hogy Penykovszkij közben megvalósított hat (!) kezdeményező közeledést, öt alkalommal próbált meg átadni titkos dokumentumokat, és háromszor járt bent külföldiek szállodai szobájában.

Elképesztő gondatlanság egy profi részéről. Vajon mit érnek a trükkjei, hogy kiszaggatja a telefonzsinórokat és megnyitogatja a csapokat, amelyek legfeljebb gyenge idegzetű háziasszonyokra tehették volna mély benyomást?

Képzeljék csak el: ha a szállodai szobát, amelyben a kanadai geológus lakott, valóban poloskákkal szerelték volna fel, ezek a ravaszságok egy lyukas garast sem értek volna. Nemhogy nem tudták volna biztonságba helyezni Penykovszkijt, hanem éppen ellenkezőleg, csapást mértek volna rá, mivel elkerülhetetlenül gyanúba hozták volna. (Nem rossz, ugye: bemegy a GRU ezredese két külföldihez egy extra szállodai szobába, és azonnal csak sistergést hallani.)

Vagy öngyilkosnak, vagy teljesen amatőrnek kell ahhoz lenni, hogy valaki így viselkedjen. Penykovszkij nyilvánvalóan nem tartozott egyik kategóriába sem.

Mi akkor ebben a logika?

Már elnézést, de hol van a mindenütt jelen lévő kémelhárítás? Hiszen nem valami féleszű másként gondolkodóról van szó, hanem a titkosszolgálat ezredeséről, titkok birtokosáról, akit állandóan figyelemmel kell kísérni.

Megjegyzendő, hogy moszkvai eposzánál jóval korábban, még amikor Törökországban dolgozott, Penykovszkij elkövetett már hasonlókat – igaz, eredménytelenül.

A hírszerzés történetének ismert brit kutatója, Phillip Knightley *A XX. század kémjei* (eredeti címen: *The second oldest profession* – A második legősibb foglalkozás) című könyvében leírja, hogyan rohangált Penykovszkij a fogadásokon, szorította sarokba a CIA és más titkosszolgálatok és katonai felderítések munkatársait, ajánlott fel elfúló, suttogó hangon információkat a szovjetek közel-keleti terveiről. E munkatársak jelentést tettek ezekről az ajánlatokról, azt az utasítást kapták, hogy tartózkodjanak Penykovszkijtól. Hiszen a múltja – részvétele a háborúban, házasságkötése egy tábornok lányával, állandó emelkedése a szolgálati ranglétrán – sehogyan sem fért bele egy szökevény szokványos „pszichológiai képébe".

„Eltelt öt év" – folytatja Knightley –, „és Penykovszkij felújította törökországi *előadását*. Újra elkezdett fogadásokra járni, beszélni a megriadt diplomatáknak arról, hogy fontos szovjet titkokat szeretne feltárni."

Az „előadás" szót én magam emeltem ki, mert ebben rejlik az események megértésének kulcsa.

Ha odafigyelünk erre a szóra, akkor érthetővé válik Penykovszkij meglepő gondatlansága is, tolakodása is, amelyek olyannyira nem jellemzőek a profi kémekre. Még a beszerveződés kétes motivációi is, amelyekről Knightley futólag szintén említést tesz, háttérbe szorulnak.

Valóban: itt van egy kiváló előmenetelű katonatiszt, a mindenható Varencov marsall – az ország tüzérségének főparancsnoka, akinéla háború alatt szárnysegédként tevékenykedett – személyes protezsáltja. Miért akarna hirtelen árulóvá lenni?

Igaz, nem küldték ki rezidensnek Indiába. Igaz, korábban elbocsátották a GRU-tól. De azután, Varencov nyomására, visszavették. Berakták egy presztízzsel járó helyre. Lehetőséget kapott rá, hogy rendszeresen a vasfüggönyön túlra utazzon.

Egy átlagos szovjet állampolgárhoz képest Penykovszkij nem egyszerűen csak jól élt, hanem lubickolt a jólétben. Csak maga az a lakás, amelyet az apósától, a Moszkvai Katonai Körzet politikai igazgatóság vezetőjétől kapott, mibe került: a város kellős közepén, a Makszim Gorkij rakparton. (Akkor, amikor az egész főváros társbérleti lakásokban szorong, és a vécé reggeli ostroma felért Izmail bevételével!)

Egyetlen, a lehető legkisebb oka sem volt arra, hogy árulást kövessen el.

Igaz, a nyugati történészek, nem nélkülözve a titkosszolgálatok sugalmazását, arról győzködnek bennünket, hogy Penykovszkijt a humanizmus magasztos és fenn-

költ eszméi vezérelték, csak hát, már megbocsássanak, de én ezekben a mesékben nem hiszek.

A lényeges ebben még csak nem is az, hogy Penykovszkij – áruló, aki megszegte katonai esküjét.

Van itt egy igen árulkodó mozzanat: maguk az amerikaiak is bevallják, például, hogy ez a humanista teljes komolysággal felajánlotta nekik, hogy az ország legnagyobb városaiban mini aknákat (manapság ezeket „piszkos bombáknak" hívják) szerelne fel, és az „X" órában ezeket működésbe is hozná.

A CIA Operatív Igazgatóságának egykori vezető munkatársa, J. L. Hart (akit a KGB iránti elfogultsággal nyilván nem lehet megvádolni) szó szerint idézi Penykovszkij doktrínáját:

„A művelet kezdete előtt két perccel minden alapvető célpontot, az olyanokat, mint a Vezérkar, a KGB, a Kommunista Párt Központi Bizottságának épületeit... nem a levegőből ledobott bombákkal kell megsemmisíteni, hanem olyan töltetekkel, amelyeket megelőzően helyeztek el az épületek külsején. Az efféle bombáknak nem feltétlenül kell az épületen belül lenniük – el lehet őket rejteni a közelben zajló mindenféle épületeken, olyanokon, mint *lakóházak vagy bódék*". *(kiemelés tőlem – A. H.).*

Ez ám a humanista!

Ha jól emlékszem, úgy húsz évvel Penykovszkij előtt valami hasonlót javasolt „a béke és demokrácia" másik nagy bajnoka, Adolf Hitler is. Igaz, ő nagyobb volumenben gondolkodott: ha felrobbantják Moszkvát, akkor azt egyből, teljes egészében kell tenni, és a helyén gigantikus tavat kell létesíteni...

Valójában milyen titkokat is adott át Penykovszkij a nyugati hírszerzőknek?

Egységes válasz erre sincsen. Különféle variációk léteznek.

A legelterjedtebb: éppen Penykovszkij volt az, aki elmondta az amerikaiaknak, hogy a Szovjetunió a fő ellenségére irányzott rakétákat telepít Kubába. Az átadott technikai jellemzők pedig lehetővé tették az USA-nak, hogy ne dőljön be Hruscsov blöffjének, mivel a bolsevikoknak nem volt idejük felszerelni ezeket a rakétákat, következésképpen nem tudtak volna velük válaszcsapást mérni.

Ismét csak engedjék meg, hogy kételkedjem ebben az – úgy tetszhet – megingathatatlan tényben!

Kezdjük azzal, hogy Penykovszkijnak egész egyszerűen nem volt hozzáférése titkos információkhoz. Akkorra, amikor elkezdett együttműködni a Nyugattal, már eltávolították az operatív munkától. Amihez hozzáférése lehetett, az maximum a GRU titkos könyvtára volt, ahol a Kubába telepítendő rakétákról nyilvánvalóan egy sort sem lehetett találni.

Ezen kívül, az Anadir fedőnevű műveletről tényleg csak kevesen tudtak.

„Bevetettük az álcázás minden módját" – írja visszaemlékezéseiben a KGB ellentengernagya, Alekszandr Tyihonov, aki a katonai kémelhárítás vonalán felelt a rakéták szállításáért. – „A katonák civilben voltak. A technika bevagonírozását hadgyakorlatnak hazudtuk. A katonai szerelvények nem álltak meg az állomásokon. A csapatmozgások irányítása szóban, legfeljebb titkosított üzenetekkel történt.

Senki sem tudta, hová mennek a hajók. A hajósor kapitányainak és parancsnokainak három borítékot adtunk ki. Az 1. számú borítékban ez állt: a Boszporusz és a Dardanellák elhagyása után felnyitni a 2. számú borítékot. A 2. számú borítékban azt írtuk elő, hogy Gibraltár után fel kell nyitni a 3. számú borítékot. A 3. számú boríték pedig ezt a parancsot tartalmazta: Irány Kuba!

A csapatmozgás titkossága Kubában is megvalósult. A fegyvereket népgazdasági szállítmányoknak álcázva szállítottuk le. Azokban az esetekben, mint mondjuk az R-12-eseknél, ahol a méretek és a forma miatt nem volt lehetséges elfedni, hogy katonai szállítmányról van szó, a katonáink kubai egyenruhába öltöztek. Az újságok pedig leközölték, hogy az adott körzetben hadgyakorlat zajlik..."

A nyugati kutatók arról győzködnek bennünket, hogy Penykovszkij állítólag tudott a rakéták Kubába szállításáról, mivel Varencov marsall – a tüzérség és a rakétacsapatok főparancsnoka – környezetében forgolódott. Egészen odáig menően beszélnek erről, hogy Penykovszkij bement a Főparancsnokságra, amikor egyedül maradt a marsall irodájában, egy kémkamera segítségével nyugodtan lefotózta az összes titkos iratot, amely az asztalon hevert.

De valahogy nem áll össze ez az egész. Egyfelől ott van a legapróbb részletekig kidolgozott, gondosan megtervezett, szigorúan titkos művelet: a tengerészeknek, hogy összezavarják őket, az indulás előtt még síléceket és pufajkákat is kiosztottak.

Másfelől: az az elképesztő könnyedség, amellyel a kém lefotózza a marsall asztalán heverő titkos dokumentumokat. Mindezt úgy, hogy Penykovszkijt már az Anadir művelet előtt felfedték, és a KGB megfigyelése alatt állt!

De hagyjuk ezt egy rövid időre, tegyünk egy kis kirándulást a történelemben!

1961 januárjában John Fitzgerald Kennedy lesz az USA 35. elnöke. Választás előtti ígéreteinek egyike egy olyan tétel volt, amely arányban áll azzal a jelmondattal, amelyet nem sokkal korábban Hruscsov jelentett ki.

Ha az első titkár arra szólított fel, hogy „utolérni és lehagyni Amerikát", akkor az amerikai elnök éppen ellenkezőleg, azt az ígéretet tette, hogy utoléri és lehagyja a Szovjetuniót. Igaz, nem a hús és a tej, hanem a rakéták vonatkozásában, mivel az Államokban őszintén úgy vélték, hogy a fegyverkezési versenyben a kommunisták vezetnek.

Akadt Kennedynek egy másik globális problémája is: Kuba, vagyis a Szabadság szigete, ahogyan a szovjet sajtóban nevezték ezt a kis államot.

1959-ben Kubában fordulat következik be. Fiatal tisztek, élükön Fidel Castróval, kerülnek hatalomra: nyughatatlan, zabolázatlan népség.

Kezdetben Castro demonstratívan kimutatja gyűlöletét mind Amerika, mind a Szovjetunió felé, de gyorsan választania kell a két lehetséges rossz közül: magányosan az új rezsim nem húzhatja sokáig. Castro Moszkvát részesítette előnyben.

A Kreml számára az, hogy protektorátusa zónájába bekerült Kuba – elképesztően fontos kérdés. Korábban a Szovjetuniónak egyetlen kolóniája sem volt az amerikai kontinensen. Ráadásul Kuba földrajzi elhelyezkedése is rendkívül előnyös: közvetlenül az USA szomszédságában. Ha a jenkik minden gond nélkül el tudják helyezni rakétáikat Európában és Ázsiában, azokat a Szovjetunióra tudják irányítani, akkor Hruscsovnak

hasonló lehetősége korábban egyszerűen nem létezett. Egészen addig, míg meg nem jelent Castro.

Végtelen áradatként indulnak el Kubába a fegyvereket, gyógyszereket, ipari berendezéseket szállító hajók. Elindulnak a Szabadság szigetének megsegítésére különféle szakemberek – orvosok, tanárok, mérnökök – is. Persze katonai egyenruhások is.

Az USA nem nézheti ezt tétlenül. De változtatni sem tudnak rajta: rövid hozzá a kezük. Igaz, megpróbálnak néhányszor Castro-ellenes fordulatot megszervezni, de sikertelenül. A leghangosabb ilyen kísérletre 1961 tavaszán, a Disznó-öbölben kerül sor, ahová a CIA vezetése partra szállíttat 2.500 kubai emigránst, hogy fegyverrel a kézben visszatereljék hazájukat a civilizáció ölébe. Castro gárdistái azonban mind egy szálig szétverik a felkelőket, lerombolva mellesleg földalatti stábjaikat és ügynökségeiket is.

A Disznó-öbölben (Isten bocsássa meg nekik, hogy nem tudtak jobban csengő nevű helyet választani hozzá!) kitört botrány olyan visszhangot kap, hogy Kennedy kénytelen még a CIA legendás főnökét, Allen Dullest is nyugdíjba küldeni.

1962 nyarán a PB úgy dönt, hogy stratégiai rakétákat helyez el Kubában. Formálisan a kubai kormány kérésére. Gyakorlatilag pedig azért, hogy rákényszerítse akaratát az USA-ra. Szovjet csapatok soha korábban nem kerültek még ilyen közelségbe legfőbb ellenségük határaihoz.

Hogy milyen titokban zajlott az Anadir művelet, arról már beszéltem. Hozzá kell azonban tennem, hogy sikeres megvalósítása érdekében Hruscsov rendkívüli, a nagypolitikában általában nem alkalmazott intézkedést foganatosított: aljasul becsapta Kennedyt.

A legális diplomáciai csatornákon kívül Moszkva és Washington között abban az időben működött egy másik, egy nemhivatalos is. A GRU ezredese, Georgij Bolsakov, aki fedőfoglalkozásként újságíróként dolgozott, rendszeresen beszélt az elnök öccsével, az igazságügy-miniszter Robert Kennedyvel. A fivérek tudták, hogy Bolsakov közeli kapcsolatban áll Hruscsov vejével, az Izvesztyija főszerkesztőjével, Alekszej Adzsubejjel. Ennél közvetlenebb és megbízhatóbb kapcsolatot pedig a szovjet vezérhez aligha lehetett volna még elképzelni is.

Bolsakov néhány alkalommal magával az elnökkel is találkozott, amiről aztán személyesen tett jelentést Hruscsovnak.

1962 augusztusában Bolsakovon keresztül Hruscsov levelet küld Kennedynek. Az amerikaiak ekkorra már felfedezték a hajókaravánokat, amelyek a kubai partok felé tartottak. Azt is sejtik, hogy a hajókkal fegyvert szállítanak.

Hruscsov azonban tudatosan félrevezeti Kennedyt. Közli vele, hogy a fegyverek kizárólag védelmi célokat szolgálnak, Moszkva pedig semmiféle agressziót nem tervez az USA ellen.

Kennedy szeretne ugyan hinni ebben, de nem tud. A Kubában tartózkodó népes CIA-ügynökség következetesen arról számol be, hogy a szigeten leponyvázott, rakétaformájú rakományt szállító teherkocsik mozgását észlelik.

Október 14-én egy felderítő repülőgép lefényképezi a rakétaállomások elhelyezkedését. Most már semmi kétség sem maradt. Egyetlen kivételével: nukleáris töltettel vannak-e feltöltve ezek a rakéták.

Ekkor, ahogyan a nyugati kutatók hangoztatják, eljött a nagy nap a kém, Penykovszkij számára.

Az a legkevesebb, hogy a legjobb időben tett jelentést a rakéták Kubába küldéséről. Az általa átadott séma a rakétaállomásokról teljességgel egybeesett azokkal a felvételekkel, amelyeket a felderítő gép készített.

A fényképek és a jelentések az elnök asztalán feküdtek. Vagyis Kennedy teljesen fel volt fegyverkezve.

Habár a szovjet külügyminiszter, „Mister No", vagyis Andrej Gromiko arról győzködi az elnököt, hogy állítólag semmiféle rakéta nincsen Kubában, Kennedy válaszlépésre készül.

Október 16-án felállít egy különleges stábot a Nemzetbiztonsági Tanács mellett, ahol már teljes komolysággal tárgyalnak a sziget elleni támadás tervéről. A maga részéről a Kubában tartózkodó szovjet hadseregcsoport magasabb harckészültségbe lép, a főparancsnoka, Plijev tábornok pedig a haditanácson szinte szó szerint megismétli Klocskov politikai főnök szavait: „Nincs hová visszavonulnunk".

Október 22-én Kennedy beszédet intéz a néphez, bejelenti Kuba haditengerészeti blokádját. Innentől kezdve, mondja Kennedy, egyetlen szovjet hajó sem közelítheti meg egy ágyúlövésnyire közelebb a szigetet. Az USA-ban pánikhangulat tör ki. A világ sohasem állt még ilyen közel a nukleáris háborúhoz…

Éppen ezen a sorsdöntő napon a szovjet kémelhárítás letartóztatja Penykovszkijt.

Mi ez: véletlen egybeesés, vagy pontos számítás? Hiszen akármennyire is akartak hinni az amerikaiak az ügynöküknek, százszázalékos garancia az őszinteségére nem volt. Ilyen garanciát csak a letartóztatása adhatott…

Kicsit előreszaladva elmondom, hogy a karibi válság már október 28-án enyhülni látszott, habár az előző napon a szovjet légelhárítás lelőtt egy Kuba felé tartó amerikai repülőgépet.

Még korábban, október 25-én pedig a CIA elemzői arra a következtetésre jutottak, hogy a Kubában lévő mind a 24 rakétaállomáson befejeződtek a felszerelési munkálatok, a rakéták néhány órán belül kilövésre kész állapotban lesznek. Ezt a következtetést vonták le a Penykovszkijtól kapott anyagok és a légi felvételek adatainak összevetése alapján.

Azt hiszem, éppen itt van a kutya elásva. Hiszen így arra juthatunk, hogy Penykovszkij nem az Államoknak tett szolgálatot, hanem Moszkvának. Ami azt jelenti, hogy éppen az ő jelentései miatt nem tudta elhatározni magát Kennedy, hogy a csapásra csapással válaszoljon: „lenyelte" a lelőtt repülőgépet, és szemet hunyt a végtelen tüzérségi ágyúzás felett is, amely a kubai partokról érkezett.

Miután Kennedy meghallja a CIA jelentését, idegei felmondják a szolgálatot. Titkos táviratot küld a szovjet nagykövetségnek, amelyben javaslatot tesz a „status quo" helyreállítására.

A moszkvai válasz nem váratott magára. Két óra múlva Hruscsov közölte, ha Kennedy garantálja Kuba érintetlenségét, valamint visszarendeli a flottáját, akkor Moszkva készen áll a tárgyalásokra.

E tárgyalások egyik pontja a törökországi amerikai rakétabázisok leszerelése volt. Vagyis, abban, hogy a Szovjetunió minden pont vonatkozásában (Kubát semmi sem fenyegeti ezután, a törökországi bázisokat megszüntetik) győztesként került ki, Penykovszkijnak, a kémnek óriási érdemei vannak. Nem véletlenül jelentette ki egyszer nyíltan az angol hírszerzés, az MI6 főnöke, Dick White, hogy: „Éppen a Penykovszkijtól kapott információknak köszönhetően született meg az a döntés, hogy az USA nem fog a Szovjetunióra megelőző atomcsapást mérni".

Ez az érdem azonban csak abban az esetben érvényes, ha a nyugati kutatók megnyilatkozásai hitelesek, és az áruló szerepe nincs eltúlozva.

Ez azonban nagyon is kétséges. Mi újat tudhatott Penykovszkij mondani az amerikaiaknak, ha az amerikai légierő felderítő gépei az 1950-es évek végétől kezdődően nagyjából harminc, büntetlenül maradt berepülést hajtottak végre szovjet területek fölé.

Lefényképezték a rakéta-, atom- és légvédelmi lőterek jelentős részét, az engelsi stratégiai repülőbázist, az atomhordozó tengeralattjárókat, ráadásul, ahogyan azt később a CIA igazgató-helyettese, Richard Bissell bevallotta, olyan pontos felvételeket sikerült készíteniük, hogy a fényképekről „le lehetett olvasni a bombázógépek farkán lévő azonosító számokat".

Az R-12-es rakétákat, pontosan azokat, amelyeket Kubába vittek, szintén nyugodtan lefényképezhették az amerikaiak. Még a hatótávolságukat is minden nehézség nélkül meg tudta határozni a CIA, mivel azokat keleti irányba lőtték ki, amit az USA gépei ellenőrzésük alatt tartottak.

1992 októberében a CIA feloldotta a titkosítás alól és publikálta a karibi válság anyagait, többek között azt a memorandumot is, amelyet Penykovszkij jelentései alapján állítottak össze. Kiderült, hogy egészen odáig, amíg a felderítő gép le nem fényképezte a San Cristobal közelében lévő kilövőállomást, a CIA szentül azt hitte, hogy Moszkva nem nukleáris rakétákat telepít oda, hanem légvédelmieket.

Felmerül a kérdés: mitől voltak akkor olyan szenzációsak Penykovszkij anyagai? Mert vagy olyan dolgokról mesélt, amiket az amerikaiak már tudtak, vagy nem mondott tulajdonképpen semmi lényegeset.

A szovjet államérdekeknek egyik sem okozott komoly károkat.

De menjünk tovább! Igen, Penykovszkij átadott a Nyugatnak öt és félezer dokumentumot, amelyeket mikrofilmre vett fel. Óriási mennyiség. De mi következett ezután?

Egyetlen ügynöknek sem lett semmi baja, egyetlen illegális ügynök sem került alvó állapotba, egyetlen hírszerzőt sem utasítottak ki.

Amikor kilenc évvel később, 1971-ben a KGB egyik ügynöke, Oleg Ljalin kint marad Londonban, az egészen más hatással jár. Több mint száz (!) szovjet diplomatát és külképviseleti munkatársat nyilvánítanak Nagy-Britanniában „persona non grata"-nak. Mindeközben Ljalin semmiképpen sem pályázhatott az emberiség megmentőjének babérjaira, a nevét pedig manapság legfeljebb a hírszerzés szűk körű kedvelői ismerik.

Itt pedig: mintha ágyúval lőttek volna verébre.

Miért? Miért van az, ha Penykovszkij valóban olyan értékes ügynök volt, aki megváltoztatta a világtörténelem menetét, akkor a KGB olyan hosszú időn át nem érintette, lehetővé tette neki, hogy kémkedjen, titkos dokumentumokat fényképezzen le a marsall szobájában?

Pontosan olyan ez, mint a Stirlitzről szóló viccben: megy Stirlitz Berlin főutcáján, és nem érti a járókelők gyanakvó pillantását: talán az NKVD ezredesi egyenruhája, vagy a hátán himbálózó ejtőernyő zsinórjai keltettek bennük gyanút?...

Penykovszkij leleplezésének története kémhistóriánknak szintén egy titokzatos, mind a mai napig megfejtetlen fejezete.

A Lubjanka hivatalos álláspontja úgy hangzik, hogy a spion teljesen véletlenül került a kémelhárítás látókörébe. A csekistákat az összekötője, az angol rezidens felesége, Anne Chisholm vezette rá Penykovszkijra.

„December 30-án (1961-ben - *A. H.*) a KGB munkatársa, aki külső megfigyelést végzett Chisholmon, észrevette, hogy a nő 16.10-kor bement a Malij Szuharevszkij utca egyik házának lépcsőházába – írja az FSZB társadalmi kapcsolatokért felelős központjának egykori vezetője, Mihajlov tábornok (egyébként az esemény hasonló taglalását tucatnyi más kiadványban is fellelhetjük). - 20-30 másodperc múlva kijött, elindult a Cvetnoj bulvár irányába. Újabb 30 másodperc elteltével kijött a lépcsőházból egy férfi is, megállt, a távolodó Chisholm felé nézett, aztán visszament a lépcsőházba. 16.35-kor az ismeretlen férfi kijött a lépcsőházból, némi vizsgálódás után elindult a Cvetnoj bulvár felé... aztán a külső megfigyelő szem elől tévesztette."

Január 19-én a KGB külső megfigyelője rögzíti: „A. Chisholm, mint mindig, elindult az Arbaton lévő üzletbe, odaért az Arbatszkij mellékutcához, majd az órájára nézett, és 13.00-kor belépett egy házba. Nyomában bement a házba egy férfi is, aki a személyleírás alapján hasonlított arra, akit a külső megfigyelő december 30-án szem elől vesztett... A férfi, miután kb. fél órán át erősen vizsgálódott a város utcáin, elért a Gorkij utcáig, bement a Tudományos-technikai Állami Bizottság épületébe".

Azt lekövetni pedig, hogy hová megy haza az ismeretlen a munkanap leteltével, már csak technikai kérdés volt.

Jegyezzük meg tehát: a kémelhárítás első alkalommal 1961. december 30-án rögzítette Penykovszkij és Chisholm kapcsolatát. Ez nagyon fontos, mivel történetünkben a dátumok döntő szerepet játszanak.

Igaz, létezik néhány más, a forgalomban lévőktől némiképp eltérő verzió is.

Az ismert szovjet hírszerző, Viktor Cserkasin (ő volt az, aki beszervezte Aldrich Amest), aki szolgálatát a kémelhárítás angol osztályán kezdte, azt állítja, például, hogy az titokzatos ismeretlent már közvetlenül másnap – december 31-én - beazonosították. Állítólag a külső megfigyelő, aki előző napon szem elől tévesztette, „Annak a csoportnak tagja volt, amelyik megfigyelt egy katonai tudományos-technikai objektumot... Akkor váratlanul kijön onnan a »hősünk«, a Szovjet Hadsereg katonai egyenruhájában!... A hetedik igazgatóságnak csak kevés idejébe telt, hogy megállapítsa a személyazonosságát. Oleg Penykovszkij volt az".

Egészen másként tárgyalja az események menetét a KGB elnöke, Vlagyimir Szemicsasztnij, aki azt állítja, hogy Penykovszkij egészen más helyen és más körülmények között akadt fenn.

Szemicsasztnij azt írja a memoárjaiban, hogy a KGB állítólag rendszeresen szervezett totális megfigyelést egy-egy nagykövetség ellen, amikor minden diplomatát és a kiszolgáló személyzet tagjait állandó megfigyelésnek vetették alá. (Afféle „élmunkás hét" volt ez, a komszomolisták „kommunista szombatjainak" szellemében.)

1962 elején éppen a brit nagykövetség került sorra. Ekkor, „Egy ilyen akció során a GUM-ban, a Vörös téren, kiszúrtuk, ahogyan egy angol hírszerző kapcsolatba lép az egyik állampolgárunkkal. Futólagos találkozás volt, ami után az orosz személyt azonnal szem elől is vesztettük. De már eltűnésének módja is okot adott a riadóra: ez az ember nem valami zöldfülű, tudja, mit kell tennie".

Töredelmesen bevallom, ezek a verziók komoly kételyeket támasztanak bennem. Mondom, hogy miért.

A Chisholm házaspár jóval Penykovszkij beszervezése előtt érkezett Moszkvába: 1960 májusában. Ugyanaz a Mihajlov tábornok, akit már idéztem, beismeri, hogy a KGB-nek semmilyen kétsége sem férhetett ahhoz, kicsoda Rolanger Chisholm, a nagykövetség második titkára. Hogy az angol hírszerzés hivatalos tagja, azt a csekisták már az 1950-es évek közepén megállapították, amikor Chisholm Nyugat-Berlinben, az MI-6 rezidentúráján dolgozott.

De hát hogyan is ne állapították volna meg, hiszen akkor, Berlinben, George Blake, az MI-6-on belül ténykedő szovjetkém közvetlen munkatársaként tevékenykedett.

Következésképpen, mihelyt Chisholm betette a lábát Moszkvába, a kémelhárításnak mindenképpen azonnal rajta kellett tartania a szemét, de nem csak rajta, hanem a feleségén is, aki már Berlinben is szorgosan segédkezett férjének a nehéz szolgálatban.

Most nézzük akkor a száraz kronológiai tényeket!

1961 júniusában az angol üzletember, Greville Wynne értesíti Penykovszkijt, hogy az összekötője Mrs. Chisholm lesz.

Július 2-án találkoznak először – a Nagyszínház melletti parkban. Nehéz lenne alkalmatlanabb helyet találni egy ilyen találkozóhoz. A Nagyszínház környéke mindig tele van külföldiekkel, következésképpen spiclikkel is.

Penykovszkij azonban sokadszorra is bizonyítja elképesztő gondatlanságát. Amikor a kém július végén kiküldetésbe érkezik Londonba, a tartótisztjei kérdésére, hogy nem kockázatos-e Moszkva népes központjában találkoznia az angol hölggyel, ő önhitt magabiztossággal azt válaszolja:

„Nem volt mitől félni, különösen nem a rendőrség felbukkanásától, mert ott van nálam a katonaigazolványom, azt mondtam volna a rendőrnek: »Húzz el innen, szarházi!«".

Mekkora ostobaság! Penykovszkijnak nem is egy rendőrtől kellett volna tartania, hanem a külső megfigyelőktől. Akik, igaz, szívesen dolgoztak rendőrnek álcázva magukat. Ha egy ilyen álrendőrnek megmutatta volna a katonaigazolványát, már estére úgy be lett volna kerítve, mint egy űzött vad.

Vagy talán mégsem ostobaság? Lehet, hogy Penykovszkijnak tényleg nem volt mitől félnie?

Folytassuk a kronológiai vizsgálódást!

Szeptember elején Penykovszkij újra találkozik Mrs. Chisholmmal: ezúttal a Cvetnoj bulváron. Ezt egy október 20-i randevújuk követi. Az év végéig – J. Schecter és P. Gyerjabin állítása szerint – tíz alaklommal (!) találkoztak – nagyjából ugyanazokon a helyeken: a Cvetnoj bulváron vagy az Arbat környékén.

Már elnézést, de mit nézett közben a KGB? Fényes nappal egy beazonosított hírszerző – de nem is egyszerű hírszerző, hanem a SIS rezidense – felesége rendszeresen találkozik a GRU egyik ezredesével. Ugyanakkor a külső megfigyelés hat hónapon keresztül nem vesz észre semmit, annak ellenére, hogy tucatnyi találkozás zajlott le. Ráadásul egészen jól szemmel tartható helyeken.

Mrs. Chisholm, mielőtt eltűnt volna valamelyik arbati kapualjban, betért, például, a Prága étterem csemegerészlegébe, ott várta ki Penykovszkij érkezését, és csak azt követően indult el valamelyik lépcsőház felé. A legelképesztőbb, hogy a csemegerészlegen terméközönnel nem találkozhatott, vagyis az angol asszony úgy 5-10 percen át kénytelen volt céltalanul szemlélgetni valami olajos halakat, vagy gyönyörködni a papírmasé dekorációban.

Ha a kémelhárítás követte volna, ennek mindenképpen gyanút kellett volna keltenie. Mert így legfeljebb két lehetőség marad: vagy nem követték külső megfigyelők, vagy dilettánsan rosszul csinálták.

Egyik is, másik is alig hihető.

Amikor a Penykovszkij-ügy bírósági eljárásán készült gyorsírásos jegyzőkönyvet lapozgattam (szinte azonnal, még 1963-ban publikálták), meglepő ellentmondásra bukkantam.

A bírósági ügy anyagaiból az derül ki, hogy Penykovszkij állítólag augusztus 5-6-án ismerkedett meg Mrs. Chisholmmal, amikor Londonban tartózkodott, első moszkvai találkozásukra csak szeptember elején került sor.

Ugyanakkor az összes nyugati kutató, hivatkozva a CIA dokumentumaira és forrásaira, egészen más időpontokat említ. Azt állítják, hogy ez a találkozás nem szeptemberben, hanem júliusban történt. Penykovszkij nem augusztusban értesült Mrs. Chisholmról, hanem két hónappal korábban, júniusban.

Ez a két különféle értelmezés legalábbis elgondolkodásra késztet. Teljesen nyilvánvaló ugyanis az arra tett kísérlet, hogy a Penykovszkij és Mrs. Chisholm közötti kapcsolat időtartamát leszűkítsék, hogy elejét vegyék a KGB számára kellemetlen kérdéseknek. Vagyis, hogy a kémelhárítás nem fél éven át tétlenkedett, hanem mindössze négy hónapon át. Ha ez így van, akkor Penykovszkij december végi (pontosabban január közepi, hiszen januárban a külső megfigyelő szem elől tévesztette) beazonosítása már nem is tűnik olyan elképesztően hosszú időnek.

Valójában azonban az időtartam efféle megrövidítése lényegileg semmit sem változtat meg. Végül is, nem Mrs. Chisholm volt az egyetlen, akinek az áruló anyagokat adott át.

Ott volt még Greville Wynne is, ott voltak még magának Penykovszkijnak is a vasfüggönyön túli utazásai – 1961-ben háromszor járt delegációkkal Londonban és Párizsban.

(Kétségtelen, hogy az ilyen delegációk tagjai közt ott voltak a KGB spiclijei is, őket azonban valamiért egyáltalán nem izgatta, hogy a GRU ezredese esténként eltűnik. Miközben Penykovszkij, szállodai szobákban megbújva, órákon át magnóra mondta, amit tudott, vagy amire emlékezett.)

Akadtak más összekötők is.

Idézek egy részletet a bírósági eljárás gyorsírásos jegyzőkönyvéből:

„*Ügyész*: A titkos helyeken kívül milyen kapcsolattartási formákat ajánlottak még fel a hírszerzők?

Penykovszkij: Ajánlottak még egy kapcsolattartási formát, amelyet csak szükség esetén és a korábbi kapcsolattartási forma ellehetetlenülése esetén lehetett használni. Ehhez minden hónap 21-én este 21.00 órakor meg kellett jelennem a Balcsug Szálló közelében, és az előre egyeztetett ismertetőjel alapján kapcsolatba lépnem a kapcsolattartóval.

Ügyész: Milyen ismertetőjelben egyeztek meg?

Penykovszkij: Sétálgatnom kellett a rakparton, számban cigarettával, kezemben könyvvel vagy csomaggal, amely fehér papírba van csomagolva. Egy kigombolt kabátos férfinak kellett odalépnie hozzám, akinek szintén cigaretta van a szájában, majd azt mondja: »Mister Alex, a két barátjától jöttem, akik nagy-nagy üdvözletüket küldik önnek!"

Ügyész: Milyen nyelven kellett lefolynia ennek a beszélgetésnek?

Penykovszkij: Angol nyelven."

Olvassák el még egyszer ezt a részletet! Az embernek olyan érzése támad, hogy Penykovszkij „barátai" valóban nagy-nagy üdvözletüket küldték.

Szinte látom magam előtt a képet. Késő este. A Balcsug Szálló előtti rakpart. A közelben egyetlen lakóház sincs. A szálloda tele van külföldjekkel.

Akkor ezen a rakparton – ha esik, ha fúj – ott sétálgat a GRU ezredese, kezében csomaggal, aztán odamegy hozzá egy külföldi, angolul megszólítja, aztán bevezeti a szállodába, amely hemzseg a KGB spiclijeitől, ahol még a portások meg a pincérek is krumplivirágos váll-lapot hordanak a libériájuk alatt.

Pedig mégis bevitte! Legalább egy ilyen találkozó lezajlott a megjelölt helyen, 1961. október 21-én. De a spiclik persze megint nem vettek észre semmit... Elképesztő vakság!

De menjünk tovább! Ha hiszünk a Lubjanka hivatalos álláspontjának, akkor a külső megfigyelő 1961. december 30-án szem elől vesztette Penykovszkijt.

„Ugyanazon a napon" – olvasható a *Lubjanka, 2* című kötetben, amelyet az FSZB kollektív szerzői gárdája írt, Patrusev tábornok írt hozzá előszót –, „a munkatársunk személyleírása alapján portré készült az ismeretlenről, amelyet átadtunk a külső megfigyelői csoportnak."

Január 19-én Penykovszkijt újra észreveszik, a személyleírás alapján fel is ismerik. A dolog azonban ott sántít, hogy december 30. és január 19. között Mrs. Chisholm

és Penykovszkij ezen kívül még két alkalommal (január 5-én és 12-én) is találkozott. Mindkétszer ugyanott: az Arbat környéki mellékutcákban.

A külső megfigyelők megint csak nem veszik észre őket, habár észre kellett volna, egyszerűen kötelességük lett volna észrevenni őket, főként azt követően, hogy a titokzatos ismeretlen, aki ügyesen körbe tudott kémlelni, le tudta rázni a megfigyelőt (emlékeznek, ugye, a KGB főnökének, Szemicsasztnijnak szavaira: „már eltűnésének módja is okot adott a riadóra"?), kámforrá változott. Mrs Chisholmról naphosszat le sem lett volna szabad venniük a szemüket.

Pedig sem Mrs. Chisholm, sem Penykovszkij nem vetett be semmiféle természetfeletti trükköket. Sőt mi több: kifejezetten gondatlanul jártak el, továbbra is folytatva azt a gyakorlatot, hogy bemenjenek a tök üres boltba, vagy az Arbaton lévő antikvár üzletbe, a külföldi turisták zarándokhelyére.

De hagyjuk ezeket a kételyeket, írjuk a KGB bénultságát az újév utáni szindróma számlájára. Csakhogy ez a bénultság a továbbiakban sem szűnik meg.

Penykovszkijt 1962. október 22-én tartóztatták le. Gyanúba pedig még január 19-én keveredett, rögtön a Mrs. Chisholmmal történt első találkozását követően. (Vagy ha hinni lehet Viktor Cserkasinnak, akkor már december 31-én.)

Más szóval, az áruló minden további nélkül kémkedhetett hosszú kilenc vagy akár tíz hónapon át úgy, hogy senki sem próbálta meg megállítani, habár éppen ebben az időszakban – ha az általánosan elterjedt verziót követjük – adta át a Nyugatnak a rakétaprogramról szóló információkat, és akadályozta meg a harmadik világháborút.

Esetleg támadtak valamely kétségei a KGB-nek? Például, hogy az utolsó pillanatig nem hittek egy szovjet katonatiszt és egy kommunista bűnbeesésében?

Egyáltalán nem. Alighogy rögzítették a Mrs. Chisholmmal való kapcsolatát, Penykovszkij otthonát azonnal titkos berendezésekkel szerelték fel, minden oldalról körbekerítették, nyomon követték minden lépését. (Legalábbis így szól a KGB verziója.)

A rádió-kémelhárítás hamarosan be is méri Penykovszkij tranzisztoros rádióját, amely Morse-jeleket ad le. Az elfogott jelek kiértékelése a CIA frankfurti rádióközpontjához vezet.

A titkos berendezések egyébként azt is rögzítik, ahogyan Penykovszkij egy Minox típusú kémkamerával lefotózza azokat a titkos köteteket, amelyeket a GRU könyvtárából vett ki.

Ezek közül egy is bőven elég lehetett volna ahhoz, hogy azonnal kezére kattintsák a bilincset. Pontosan így jártak el, például, Penykovszkij egyik – minden tekintetben – kollégájával, a GRU egykori alezredesével, Pjotr Popovval.

A CIA 1954-ben szervezte be Popovot, amikor a GRU bécsi rezidentúráján dolgozott. 1957-ben visszahívták Moszkvába, és egy külföldi nővel való kapcsolata miatt elbocsátották a hírszerzéstől, majd Kalinyinba helyezték át szolgálatra. 1959-ben azonban áruláson kapták rajta.

Minden pontosan ugyanúgy zajlott, mint Penykovszkij ügyében. Külső megfigyelést folytattak az amerikai nagykövetség attaséja, Russell Langelly ellen. Az attasé, mintha

csak véletlenül összeütközött volna az utcán Popovval, egy pillanat alatt valami tárgyat cserélt vele.

Ez 1959. január 21-én történt. Február 18-án – vagyis kevesebb, mint egy hónap múlva pedig – Popovot letartóztatták, mindent kiszedtek belőle, aztán ellenőrzés alatt elvitték egy Langellyel való találkozóra, ahol az amerikait is azonnal elfogták.

Mindez úgy történt – ismétlem –, hogy a leleplezése idejére Popovot már elbocsátották a GRU-tól, és semmiféle titokhoz nem volt hozzáférése. Nem úgy, mint Penykovszkijnak, aki nemcsak, hogy továbbra is a hírszerzésnél szolgált, hanem rendszeresen eljárt vendégségbe a rakétacsapatok főparancsnokához. Mindehhez ótt van háttérként a szupertitkos Anadir művelet, amelynek sikere érdekében Hruscsov még arra is rászánja magát, hogy aljas módon becsapja az amerikai elnököt.

Ekkor újra Moszkvába érkezik Greville Wynne, és Penykovszkij egy percre sem hagyja magára, kézen fogja, viszi színházba, étterembe, órákon át elüldögél a szállodai szobájában, ahol szokása szerint teljes hangerőre állítja a rádiót, kinyitja a vízcsapokat.

A már idézett Phillip Knightley érdekes részleteket hoz Wynne életéből, akit már rég beszerveztek a hírszerzésbe.

„A munkatársak (az angol nagykövetség munkatársai – *A.H.*) közül néhányan, akik nem tudtak róla, hogy Wynne a SIS-hez tartozik, nem értették, miért veszik őt olyan komolyan az oroszok" – írja Knightley. „Az egyik munkatárs, aki már nem bírta tovább, felhívta erre a Külső Kapcsolatok Igazgatósága (a Tudományos-technikai Főigazgatóság – *A.H.*) egyik vezető munkatársának figyelmét. A következmények viszont egészen meglepőek lettek. Ahelyett, hogy csökkentették volna a Wynne iránti érdeklődést, az oroszok még nagyobb lelkesedéssel kezdtek udvarolni neki".

Itt az ideje, hogy elkezdjünk hinni valami ördöngösségben. Wynne is, Penykovszkij is, mintha csak meg lettek volna babonázva. Úgy hat, hogyha leültek volna a lubjankai épületegyüttes 4. lépcsőháza elé – oda, ahol a kémelhárítás székel –, és mindenki szeme láttára titkos iratokat kezdtek volna egymás közt cserebérelni, akkor sem fenyegette volna őket semmi veszély.

A KGB bécsi rezidensének egykori helyettese, Ivan Gyegyulja nemrégiben elmondta az újságíróknak, hogyan kapott információt egy megbízható emberétől Greville Wynne furcsa magatartásáról. A forrás azt jelentette Gyegyuljának, hogy Wynne felhasználja az angolokat a Szovjetunióba irányuló kémutazásai céljaira, legfőbb feladata: találkozni egy magas beosztású ügynökkel, egy szovjet katonatiszttel, akinek a neve „szkij"-re végződik: Petrovszkij vagy valami ehhez hasonló. Ez a „szkij" ezredes rendszeresen utazik külföldre, Wynne-t igen értékes információkkal látja el.

Az ügynökség halogatás nélkül táviratot küldött Moszkvába – egyenesen a külső hírszerzés vezetőjének, Szaharovszkij tábornoknak nevére. Igaz, az események pontos dátumának megjelölésétől Gyegyulja ezredes elhatárolódott, de figyelembe véve, hogy a kiküldetése 1961-ben lejárt, világos, hogy a leírtak jóval Penykovszkij lebukása előtt történtek.

Valami hasonlót mesélt a GRU egykori munkatársa, Vagyim Iljin is, aki a tárgyalt időben Párizsban teljesített szolgálatot. Ügynöke, aki fontos és mindig hiteles információkat közölt a NATO legbelsőbb köreiből, szintén figyelmeztetett, hogy a Szovjetunióban egy igencsak értékes „vakond" tényked ik, még olyan anyagokat is átadott, amelyek tőle jutottak el hozzá Moszkvából.

Aztán 1961 novemberében ez az ügynök név szerint meg is nevezte az árulót, némi pontatlansággal, így: Penyzsovszkij.

Iljin minderről jelentést tett a GRU párizsi rezidensének, aki azonban megtiltotta, hogy jelentse a „vakondot" a központnak. Penykovszkij letartóztatása és bírósági eljárása után, amikor Iljin megpróbálta kideríteni az igazságot, szóltak neki, hogy az ügynök csali volt, nyomatékosan figyelmeztették, hogy felejtse el ezt a históriát. Különösen dühbe gurult a GRU helyettes vezetője, Mamszurov vezérezredes. Mindennek eredményeként Iljint elbocsátották a hírszerzéstől.

Ismételten emlékeztetek rá: Penykovszkij 1962 januárjában keveredett először gyanúba. Pedig jelzések érkeztek már, úgy látszik, egy évvel korábban, legalább két forrásbólis. Majdhogynem ujjal rámutattak Penykovszkijra. De a Lubjanka a füle botját sem mozdította.

Mi lehetett az oka ennek a süketnémaságnak és vakságnak? Hiszen, amikor a KGB végleg megbizonyosodott Penykovszkij árulásáról, akkor sem sietett letartóztatni őt, lehetővé téve számára, hogy továbbra is titkos információkat (már ha tényleg titkosak voltak) juttasson el az amerikaiakhoz és az angolokhoz.

Lássuk újra a kronológiát! 1962 folyamán, már a bukását követően, Penykovszkij legalább hat alaklommal találkozott külföldi hírszerzőkkel, amelyekbe nem tartoznak bele a Greville Wynne-nel folytatott beszélgetések. (Ez az összekötő júliusban érkezett Moszkvába öt napra, és Penykovszkij ez alatt gyakorlatilag el sem vált tőle.) Bent járt külföldiek szállodai szobájában, ellátogatott az amerikai és az angol nagykövetségre, egyszer még a lakásán is felkeresett egy diplomatát. Mindezeken kívül az áruló aktívan használta a titkos helyeket is.

Ebben az időszakban Penykovszkij átadott az angoloknak és az amerikaiaknak legalább három tucatnyi, titkos dokumentumokat tartalmazó mikrofilmet.

A sajtóban fellelhetők olyan feltételezések, melyek szerint Penykovszkijt állítólag azért nem siettek letartóztatni, hogy fényt deríthessenek a kapcsolataira. A feltételezés elég abszurd.

Bármely kémelhárító akció esetén az operatív érdek csak a mérleg egyik serpenyőjébe helyezett súlyként szerepel: az a kívánalom tudniillik, hogy előcsalogatni az ellenséget, hatásos csapást mérni rá. Mert a mérleg másik serpenyőjében mindig ott van az a lehetséges veszteség, amelyet az áruló ügynök képes okozni, ha szabadon hagyják.

A mi esetünkben a mérleg nyelvének nyilvánvalóan nem az operatív megfontolások felé kellett billennie. Túl nagy volt ahhoz a tét ebben a játékban.

Forgalomban van egy másik verzió is. Hogy állítólag a KGB azt feltételezte, hogy Penykovszkij a saját hivatala feladatait látja el azzal, hogy együttműködik az angolokkal, nem akartak idő előtt beleavatkozni ennek a másik hivatalnak az ügyeibe.

Ez a legnagyobb sületlenség. A katonai hírszerzésnek nem állt jogában szovjet területen dolgozni. Ez teljes egészében a KGB előjoga volt.

E verziónak van egy alfaja is. Hogy állítólag a KGB és a GRU között régóta ellenségeskedés folyt, amely csak mélyült azáltal, hogy Ivan Szerov, a Lubjanka egykori főnöke átkerült a katonai hírszerzéshez. Szerov és az új komszomolista vezetés – Selepin, Szemicsasztnij –, amely a KGB-hez került, nem szerették egymást. Ezért aztán a csekistáknak nem állt módjában teljes erőbedobással dolgozni, mert nem akarták a GRU-t informálni a Penykovszkij ellen irányuló felderítő munkáról.

Közvetetten valami ilyen feltételezést erősít meg maga Szemicsasztnij is, aki 1961-ben a KGB-t vezette:

„Egy ideig semmit sem közöltünk a GRU-val... Nem volt kizárható, hogy a GRU a »mundér becsületének« védelmében minél gyorsabban le akarja majd zárni az ügyet, a nyom, amelyet felvettünk, eltűnhet".

Szerov tábornok azonban teljes egészében elveti Szemicsasztnij állítását – és nem csak az övét.

Végre eljött az ideje, hogy támaszkodjunk a GRU főnökének eddig még sosem publikált feljegyzéseire, amelyekben részletesen leírja a Penykovszkij-ügyet – ráadásul teljesen váratlan módon, – nem félek a szótól – szenzációszámba menően.

Szerov személyes archívumában fennmaradt három levél, amelyeket az SZKP KB Pártellenőrzési Bizottságának írt Penykovszkij történetének tárgyában. Így vagy úgy, de ezek a levelek mintegy kiegészítik egymást, ezért egymás után, kronológiai rend szerint beszámozva fogom őket idézni.

I. Szerov 3. leveléből:

„1962 áprilisában a Penykovszkij-üggyel kapcsolatos feljegyzéssel a Különleges Ügyosztály (a KGB 3. igazgatósága: a katonai kémelhárítás – *A.H.*) vezetője, Guszkov elvtárs ismertetett meg, és abban állapodtunk meg, hogy segítek neki a felderítésében".

I. Szerov 2. leveléből:

„Amikor 1962 áprilisában ismertté vált előttem Penykovszkij árulása, utasításba adtam Szmolikov elvtársnak (a GRU káderosztálya vezetőjének – *A.H.*), hogy hívassa be Penykovszkijt, és közölje vele, hogy nincs perspektívája a GRU-nál történő további alkalmazásának, ezért távolítsák el a GRU-tól. Szmolikov elvtárs májusban be is hívatta,felajánlotta neki, hogy menjen át oktatási munkára az idegen nyelvek tanszékére, amit Penykovszkij visszautasított. Tudomást szereztek erről a KGB munkatársai, akik eljöttek hozzám, kérni kezdték, hogy ne helyezzük át a GRU-tól az árulót, hogy ezzel ne szakítsuk félbe a felderítést, és hivatkoztak közben a KGB e tárgyban a KB-nak írott feljegyzésére!"

I. Szerov 3. leveléből:

„Aztán jött egy hívás Gribanovtól, azzal a kéréssel, hogy ne helyezzük át Penykovszkijt a GRU-tól, hogy ne sejtse meg, hogy figyelik...

...Kénytelen voltam beleegyezni. Végül megkérdeztem Gribanovtól: »Mi a helyzet, ő a maguk ügynöke?" Mire ő zavarba jött, és azt mondta: »Nem, azt hiszem, most nem«".

Gribanov tábornok – aki nagy mestere volt a kombinációknak és az operatív játékoknak (nem más, mint éppen Gribanov volt az, aki kidolgozta például a francia nagykövet beszervezésének akcióját, akire ráküldtek egy homoszexuális ügynököt, aztán ezzel kezdték zsarolni a beszervezéshez) – zavara elég furcsán hat.

Mit jelent az, hogy „Nem, azt hiszem, most nem?" Vagyis, hogy korábban az volt?

Ellene vethetik ennek, hogy de hiszen az ügynökök listája – ez minden titkosszolgálat legszentebb kincse, miért kellene a kémelhárítás vezetőjének hirtelen zavarba jönnie egy másik hasonló hivatal vezetője előtt? Hagyhatta volna válasz nélkül a kérdést, ezzel a dolog véget is ért volna.

Elméletben így is kell lennie. De ne feledjék, hogy Szerov egész életében a Lubjankán teljesített szolgálatot, még a háború előtt lett a népbiztos helyettese, ő lett a KGB első elnöke. Még a GRU-hoz való átkerülése után is egykori beosztottjai – köztük Gribanov is – továbbra is mélységes tiszteletet éreztek iránta, megszokásból is reszkettek tőle. Annál is inkább, mert Szerov igencsak közel állt Hruscsovhoz.

Ha Penykovszkij valóban a Lubjanka ügynöke volt, akkor ez mindent a helyére tesz. Könnyelmű merészségét is, a beszervezésével kapcsolatos makacsságát is, a munkája során mutatott hányaveti módszereket is, a csodás érintetlenségét is. De ne szaladjunk előre! Elemezzük inkább tovább Szerov feljegyzéseit!

Tehát, a KGB ragaszkodott hozzá, hogy Penykovszkij maradjon a GRU-nál, hogy „ne sejtse meg, hogy figyelik". Nem éppen erős érv.

Hiszen Penykovszkij már mindenre rájött. Greville Wynne, aki a nyáron Moszkvába érkezett, a saját szemével látta a „kíséretet". Civil ruhás emberek folyton követték Penykovszkijt. Igaz, a kém megnyugtatta, hogy nem érzi, hogy követnék, ezt, azt mondja, csak úgy érzed. Csakhogy Wynne-nek félbe kellett szakítania a látogatást, és idő előtt haza kellett utaznia, amiről részletesen be is számolt az MI6-nak és a CIA-nek.

Penykovszkij nyugati gazdái (vagy bérlői?) nyugtalankodni kezdtek. Műveletet kezdenek előkészíteni ügynökük megmentésére. A legoptimálisabb variáció a Nyugatra menekítése lett volna.

1962-ben Penykovszkij négy alkalommal folyamodik engedélyért külföldi kiküldetése ügyében: Svájcba, az USA-ba, Brazíliába és Ciprusra.

Az egyik Nyugatra küldött levelében ezt bizonygatja: „Szerov személyesen ajánlotta fel, hogy én vezessem a Seattle-be induló delegációt".

De hát ez is csak hazugság. Lássuk, mit ír maga Szerov:

I. Szerov 3. leveléből:

„1962 áprilisának végén Rogov előterjesztése alapján a KB külföldi utazásokkal foglalkozó bizottsága döntést hozott arról, hogy Penykovszkij az USA-ba utazik kiküldetésbe. Amikor erről tudomást szereztem, felhívtam Doluda elvtársat (a bizottság elnökét), kértem, hogy vonják vissza ezt a döntést. Néhány nap múlva a KGB 2. igazgatóságának vezetője, Gribanov elvtárs felhívott, kérte, hogy egyezzek bele Penykovszkij USA-ba küldésébe. Mindeközben azt mondta, hogy „megvan a lehetőségük arra, hogy ott is figyeljék". Én nem egyeztem bele. Nincs felőle kétségem, hogy kint maradt volna az USA-ban".

Micsoda váratlan, merész fordulat! A felderítés teljes gőzzel folyik, már kétség sem férhet Penykovszkij árulásához, a KGB-sek pedig hajlandók arra, hogy a vasfüggönyön túlra engedjék, mivel „megvan a lehetőségük, hogy ott is figyeljék".

Sem Gribanov, sem a KGB többi vezetője nem hajaztak öngyilkosságra készülő emberekre. Vagyis amikor Penykovszkijt külföldre küldték, már előre tudták, sőt száz százalékig meg voltak győződve róla, hogy sehová sem fog eltűnni, szépen haza fog térni. Ellenkező esetben ugyanis a tábornokok közül senki sem őrizhette volna meg a fejét: egy beazonosított kém szökése nem egyszerűen csak ostobaság, hanem ez bizony kártékonyságnak mutatkozna.

(Egyébként 1967-ben a KGB elnökét, Szemicsasztnijt valami hasonló dolog miatt váltják le. Az egykori szovjet hercegnő, Szvetlana Allilujeva Indiába utazik, ahonnan Nyugatra szökik. Igaz, a KGB nem akarta kiengedni, a KB viszont ragaszkodott hozzá. Ez az ürügy azonban bőven elegendő volt ahhoz, hogy Szemicsasztnijt tisztes száműzetésbe küldjék.)

Mindeközben a CIA és az MI6 folytatja Penykovszkij szökési tervének kidolgozását. Küldenek neki egy egész készlet hamis személyazonossági dokumentumot, mindeközben pedig a kémelhárítás rögzíti, amint a kém odahaza nézegeti a hamis papírokat.

Amikor világossá válik, hogy Penykovszkijt nem engedik külföldre, új ötletek merülnek fel: Wynne eljuttat Moszkvába, állítólag kiállítási célra, egy furgont, amelynek belsejében titkos hely van kialakítva, ahová, mint üregbe, Penykovszkij bebújhat, aztán titokban, mintegy csomagként, kiviszik a Szojuzból. Vagy esetleg elbújtatják egy külföldi hajón valamelyik távol-keleti kikötőben. Vagy esetleg tengeralattjárót küldenek érte.

De egyik sem következik be. Október 22-én, a karibi válság csúcspontján Penykovszkijt letartóztatják. Úgy, hogy az utolsó pillanatig a GRU tisztje maradt…

Két hét múlva, november 2-án pedig elfogja az amerikai nagykövetség levéltárosát, Robert Jacobot, abban a pillanatban, amikor éppen üríti ki az egyik lakóházban elhelyezett titkos hely tartalmát, amelyet állítólag Penykovszkij helyezett el ott. Ugyanazon a napon a magyar állambiztonságiak letartóztatják Greville Wynne-t is, aki sajnálatos módon éppen Budapestre érkezett.

E két letartóztatás végképp meggyőzi a Nyugatot Penykovszkij elgondolásainak tisztaságáról, vagyis a tőle kapott információk igazságtartalmáról.

Aztán újabb három hónap múlva elveszíti beosztását a GRU főnöke, Ivan Szerov is…

Szerovnak a Penykovszkij-ügyben játszott szerepéről köteteket írtak már össze. Csakhogy kevés igazság van bennük: nagyjából annyi, mint amennyi hús a szovjet májas hurkában volt.

Ő lopott-e bundát, tőle lopták-e– mindegy, volt valami bundaügye…

Előre egyezzünk meg: egyáltalán nem áll szándékomban fehérre mosdatni Szerovot, ezt az egyáltalán nem egyértelmű történelmi alakot. Az NKVD többi vezetőjéhez hasonlóan neki is elévülhetetlen érdemei vannak a tömeges repressziók végrehajtásában, Európa népeinek rabigába hajtásában és egy rakás más aljasságban. Ő felelt az ingusok és a kalmükök kitelepítéséért. Leverte az 1956-os magyarországi felkelést.

Ugyanakkor ellene vagyok annak is, hogy emberekre – akárhogyan is viszonyuljunk hozzájuk – rákenjük a mások bűneit, van magának Szerovnak sajátja éppen elég, bőséggel…

A párton belüli jóakarók meg az udvari történészek törekvéseinek köszönhetően Szerovból majdhogynem Penykovszkij legfőbb bűntársát faragták. Hiszen ő vette vissza a GRU-hoz. Közel is engedte magához. Vendégségbe hívta magához. Feleségét és lányát a kém gondjaira bízta.

A lehető legmesszebbre ment ebben egy amerikai professzor, Christophet Andrew, aki egy másik KGB-s szökevény, Oleg Gorgyijevszkij segítségével vaskos kötetet írt *A KGB: a külpolitikai műveletek története* címmel.

A könyvből végképp az derül ki, hogy Szerov „Penykovszkij ivócimborája" volt. Állítólag, amikor Penykovszkij a KGB szabályzatát figyelmen kívül hagyva anélkül ment el a brit nagykövetség fogadására, hogy erről tájékoztatta volna a kémelhárítást, akkor Szerov elsimította a botrányt, de a KGB rosszat sejtett, nyomozást rendelt el a gyanús ezredes ellen, így leplezte le az árulót. Szerov, miután tudomást szerzett ivócimborája letartóztatásáról, „súlyos részegeskedést követően agyonlőtte magát egy Arbaton lévő ház udvarában".

Még csak kommentálni sem szeretném ezt a zagyvaságot. Elég csak annyit mondanom, hogy Szerov tábornok 85 évet élt, az idős kora okán halt meg 1990-ben, alkoholt pedig – még bort sem – elvi okokból a szájába sem vett.

Kétségtelen azonban, hogy Szerovot 1963. február 2-án – tehát még Penykovszkij bírósági ügyének kezdete előtt – leváltották a GRU vezetői posztjáról. Március 12-én lefokozták vezérőrnaggyá – mindjárt három rendfokozatnyival –, megfosztották a Szovjetunió Hőse címétől, amelyet 1945-ben, a berlini hadműveletben való részvételéért kapott. Ezt követően a kegyvesztett tábornokot megalázóan alacsony beosztásban Közép-Ázsiába száműzték.

1965-ben betegségére hivatkozva elbocsátották a hadseregből, kizárták a pártból. Szerov ezt követő minden arra vonatkozó kísérlete, hogy rehabilitálják, eredménytelen maradt, habár még Zsukov marsall is fellépett a védelmében.

Milyen bűnt követett el a GRU vezetője és a KGB első elnöke?

ELSŐ KIFOGÁS: VISSZAVETTE AZ ÁRULÓ PENYKOVSZKIJT A GRU-HOZ

Maga Szerov viszont határozottan azt állítja, hogy ez nem történt meg.

I. Szerov 3. leveléből:

„Ismeretes, hogy Penykovszkij áthelyeztetését a rakétacsapatoktól a GRU-hoz többször is kérte a tüzérség főparancsnoka, Varencov, aki évtizedek óta barátságban állt vele és támogatta. Varencov telefonon fordult hozzám, én visszautasítottam, arra a kérvényre, amelyet Szmolikov (a GRU káderosztályának vezetője – *A.H.*) terjesztett elém, azt írtam, »ha nem változik meg az értékelés, amelyet Rubenko attasé (Penykovszkij főnöke Törökországban – *A.H.*) állított ki róla, lehetetlen a hírszerzésnél alkalmazni«.

Elismerem, hogy ez az utasítás nem egészen pontos. De nem szabad önkényesen értelmezni sem. Arra gondoltam, hogy a Káderosztály pontosítja Rubenkónál az értékelésben adott negatív kérdéseket, jelenti nekem. Egy dolog világos, hogy azt írtam, »lehetetlen a hírszerzésnél alkalmazni«, és ezt nem lehet úgy értelmezni, hogy »lehetővé tette Penykovszkij bejutását a hírszerzéshez«.

Ráadásul e kérdésben többet nem is fordultak hozzám. A GRU helyettes vezetője, Rogov aláírta Penykovszkij GRU-hoz való áthelyezését, azután ugyanez a Rogov átírta Penykovszkij értékelését is. Erről ő maga beszélt az Ellenőrzési Bizottság ülésén, hozzátéve, hogy emiatt eljárás indult ellene, megrovásban részesült, amelyet már meg is szüntettek."

Hogy végképp megértsük a helyzet pikánsságát, hozzá kell tennünk, hogy Szerov és a helyettese, Rogov között elég feszült viszony alakult ki. Rogov a védelmi miniszter, Malinovszkij marsall jelöltje volt, akivel együtt harcolt, a marsall arra számított, hogy Rogovot fogja a GRU vezetői székébe ültetni. Szerov kinevezése összekeverte a kártyáit.

Szerov az 1. levelében erről egyenesen beszél:

„Rogov elvtárs Malinovszkij miniszter elvtárs különös pártfogását élvezte... gyakran járt engem megkerülve a miniszternél, és »személyes« utasításokat kapott, amelyeket én csak később tudtam meg tőle, vagy egyáltalán meg sem tudtam... Gyakran írt alá GRU-s utasításokat, anélkül, hogy engem megkérdezett volna, amire én többször rá is mutattam neki..."

Szóval, így. Rogov tábornok akkor írta alá a Penykovszkij visszavételéről szóló határozatot, amikor Szerov szabadságon volt. A pártellenőrzési bizottság ezt hivatalosan is megállapította.

Hathatott-e Szerovra Varencov marsall közbenjárása, aki valóban kéréssel fordult hozzá egykori szárnysegéde érdekében? Aligha.

„Nem vagyok az a félénk fajta, hogy Varencov telefonhívása reszketéssel töltött volna el" – válaszolja erre Szerov (2. levél) –, „először is mert ugyanolyan rangban voltunk, beosztásban pedig én magasabban álltam. Másodszor, mert négyéves munkám során többször is fordultak hozzám felelősségteljesebb beosztású elvtársak, a főnökeim pedig azt követelték, hogy értsek egyet, én azonban nem jöttem zavarba, és kitartottam a véleményem mellett."

Ez nagyon igaznak hangzik. Nem Szerovnak kellett elérnie Varencov jóindulatát, hanem éppen fordítva.

MÁSODIK KIFOGÁS: A GRU FŐNÖKE PÁRTFOGOLTA PENYKOVSZKIJT

I. Szerov 1. leveléből:

„Arról, hogy Penykovszkijt felvették és a GRU-nál dolgozik, én csak néhány hónappal később szereztem tudomást, amikor megláttam a nevét azoknak a tiszteknek sorában, akiket a moszkvai kiállítás biztosítására jelöltek ki.

Megkérdeztem az osztályvezetőt, Rogov elvtársat, honnan került ide Penykovszkij, amire Rogov elvtárs azt felelte, hogy a káderek megvizsgálták az ügyét, Rogov elvtárs (a GRU helyettes vezetője) pedig aláírta a kinevezéséről szóló parancsot."

Ez ismét elég igaznak hangzik. Szerov nem volt könnyű ember, zárkózott és társaságkerülő volt. Az NKVD-nél letöltött szolgálata megtette a magáét. Senkit sem engedett közel magához a beosztottjai közül, a hivatalon kívül pedig csak néhány emberrel tartott fent kapcsolatot: például a már említett Zsukov marsallal.

Mi közös dolga is lehetett volna neki Penykovszkijjal: a hadseregtábornoknak egy ezredessel? Ugyanakkor erre alapul a

HARMADIK KIFOGÁS: PENYKOVSZKIJ KÖZEL ÁLLT SZEROV CSALÁDJÁHOZ

Alighanem ez a legbotrányosabb és a legizgalmasabb vád. Ennek ürügyéül egy vitathatatlan tény szolgált: 1961 júliusában Szerov felesége és lánya egy időben voltak Londonban.

Szerovék és Penykovszkij közös utazásáról sok mindent összeírtak és összehordtak már. Egészen odáig menően, hogy Szerov lánya, Szvetlana a kém szeretője lett. Az még csak hagyján is lenne, ha erről valami másodrendű kolhozfaliújságnak dolgozó firkászok írtak volna: de nem, hanem tiszteletre méltó, tekintélyes emberek.

„Munkája (Penykovszkijé – *A.H.*) a kiállításon nem volt túl megterhelő, gyakorlatilag az egyetlen gondja a madame Szerova fölötti gyámkodás volt." (G. Wynne: *A moszkvai ember*)

„Penykovszkij megpróbált mindenképpen közel kerülni Szerovhoz. »Véletlenül« összetalálkozott Szerovval külföldön, amikor az a feleségével és a lányával Angliában és Franciaországban tartózkodott, az angol titkosszolgálatok pénzéből »kellemes életet« szervezett nekik, drága ajándékokat vitt nekik." (V. Szemicsazstnij: *Nyugtalan szív*).

„Penykovszkij majd' kiugrott a bőréből, csakhogy madame Szerova és a lánya kedvében járhasson. Fogadta őket, üzletekbe hurcolta, rájuk költötte a pénze jelentős részét." (A. Mihajlov: *Kémkedéssel vádolják őket*).

„Egy nappal az utazás előtt Szerov behívatta magához, az irodájába Penykovszkijt, özölte vele, hogy a felesége és a lánya turistautra indulnak Londonba. Penykovszkijnak el kellett őket kísérnie, járnia velük az üzleteket – egyszóval, ügyelnie rá, hogy Londonban minden rendben legyen velük... Amint erről Penykovszkij később beszámolt, Szvetlana még flörtölt is vele. Amikor együtt utaztak egy taxiban, a lány hozzá simult, nagyon is ügyesen csinálta..." (J. Schecter - P. Gyerjabin: *A kém, aki megmentette a világot*).

A CIA ügynöke, J. Hazlewood a következőt írta a jelentésében: „Penykovszkij játszadozni kezdett Szvetlánával, a találkozásunkkor szinte térden állva könyörögtem neki: »Ez a lány nem neked való. Ne bonyolítsd az életünket!«" (N. Andrejeva: *Tragikus sorsok*).

A GRU vezetője lányának és egy kémnek flörtje – Hollywoodba kívánkozó történet. Hol van ehhez képest egy bűnözőnek és a szökését megszervező nyomozónőnek a románca!

De ne ragadtassuk el magunkat ilyen frivol történetekkel! Hiszen mindennek a titkos indítéka sokkal érdekesebb, mint bármelyik erotikus történet.

Forduljunk ismét Ivan Szerov feljegyzéseihez!

Az 1. levélből:

„Az áruló Penykovszkijt először a Seremetyjevói reptéren láttam 1961 nyarán. Miután elköszöntem a feleségemtől és a lányomtól, akik egy turistacsoporttal Londonba repültek, az ellenőrzőpont ablakánál álltam. Odajött hozzám egy ismeretlen férfi, aki miután köszönt, azt mondta, hogy ő is Londonba repül. Azt hittem, a KGB munkatársa, aki ismer engem. Nem adtam neki semmilyen megbízást, mint ahogyan ő vallotta, mert először is, nem tudtam, hogy kicsoda, másodszor, ilyenre semmi szükség sem volt, mivel előzetesen megkértem az Igazgatóság vezetőjét, Szokolov elvtársat, hogy szóljon a katonai attasénak, Jefimov elvtársnak, ha a feleségem segítségért fordulna hozzá, akkor [legyen] a segítségére!"

Ismételten emlékeztetünk rá: a különféle verziók szerint Szerov állítólag megkérte Penykovszkijt, hogy figyeljen oda a családjára Londonban. J. Schecter még azt is írja, hogy „Seremetyjevón, az indulás előtt, Penykovszkij megbeszélte Szerovval a kiküldetését... Szerov összeismertette Penykovszkijt a feleségével és a lányával, és megkérte, hogy figyeljen oda rájuk".

Szerov lánya, Szvetlana, amint a nyomozati anyagokban írják, ezt kategorikusan cáfolja. Ráadásul az elbeszélése, ha együtt nézzük a GRU főnökének feljegyzéseivel, arra késztet bennünket, hogy egészen más szemmel nézzük a londoni utazás történetét, hiszen 180 fokkal elfordítja azt.

A velem folytatott beszélgetés során Szvetlana Ivanovna – az a bizonyos, aki állítólag flörtölt Penykovszkijjal, aki olyan „ügyesen hozzásimult" – először idézi fel a negyven éve történt eseményeket.

– 1961 júliusában anyámmal Londonba indultunk egy turistacsoporttal. Apám kikísért bennünket Seremetyjevóba, megcsókolt, és azonnal ment is: igyekezett a munkahelyére. Beálltunk a sorba. Ekkor odajön hozzánk egy egyenruhás férfi. „Bocsássanak meg, adódott egy kis gond. A járatukra két jeggyel többet adtak el. Nem tudnának esetleg néhány órát várni? Hamarosan indul Londonba egy másik gép is."

– Önök voltak a turistacsoportban a legfélénkebbek? Hogyhogy éppen önöket tették át másik gépre?

– Ez meglepő is volt. Mégiscsak a GRU főnökének, egy hadseregtábornoknak, a KB tagjának felesége és lánya. Aligha volt a csoportban bárki is, aki társadalmi helyzetét tekintve feljebb állt volna nálunk...

De nem háborodtunk fel. Odamentünk a KGB-shez, aki a csoportunkat kísérte, mindent elmondtunk neki. Ő pedig vállat vont: rendben, találkozunk ott. Néhány óra múlva valóban be is jelentettek egy másik gépet: egy balettkar különgépét, amely vendégszereplésre utazott.

– A Kirov Opera és Balett Színház tagjai.

– Valószínűleg... Bent a szalonban egy férfi ült mellettünk. Azonnal megpróbált beszélgetést kezdeményezni velünk. „Tudják, én a maga – talán férjénél, talán édesapjánál, már nem emlékszem – egyszóval, Ivan Alekszandrovicsnál dolgozom. Hadd mutassam meg önöknek Londont!" Anyám, mint igazi csekista-feleség, egy pillanat alatt megkeményedett. „Köszönjük, nincs rá szükségünk."

– Ez Penykovszkij volt?

– Igen... Néhány órán át csak egy-egy szót váltva társalogtunk. Aztán végre megérkeztünk a Heathrow-ra.

– Azt állítják, hogy a nagykövetség kocsija állítólag nem várta önöket, akkor Penykovszkij volt olyan kedves elvinni önöket a szállodába.

– Egyáltalán nem így volt. Először tényleg nem várt bennünket senki. Penykovszkij felajánlotta szolgálatait, de mi visszautasítottuk. Végül ő elment, mi pedig ott maradtunk a bőröndjeinken ülve. Aztán egy óra múlva megérkezett a követség autója.

– Mi volt később?

– Penykovszkij gyakorlatilag már másnap megjelent a szállodánkban. Bekopogtat hozzánk. Ebéd után történt, éppen akkor értünk vissza egy kirándulásról. „Hogy rendezkedtek be? Hogy tetszik London?" A szokásos udvariassági látogatás.

Másnap estefelé újra eljött. „Menjünk sétáljunk egyet, igyunk egy kávét!" Amúgy sem volt semmi dolgunk. Mindenesetre odamentünk a KGB-shez, megmutattuk neki a névjegykártyáját. „Nincs ellene kifogásom" – válaszolta aztán.

Nem sokáig sétálgattunk: nagyjából egy órát. Beültünk egy utcai kávézóba. Ő húzta volna tovább, engem azonban – akár hiszi, akár nem – valami kellemetlen, nyomasztó érzés kerített hatalmába. Mintha valaki belülről figyelmeztetett volna. Megkötöttem magam: vissza akarok menni. Penykovszkij megpróbált maradásra bírni, de sikertelenül: vissza, és kész. Akkor olyan csalódás ült ki az arcára – még csodálkoztam is rajta... Mint egy gyerek, akinek elvették a kedvenc játékát...

– Mi a helyzet az ajándékokkal, a parfümökkel?

– Semmi ilyesmi nem volt. Az ilyen dolgokban anyám nagyon rigorózus volt. Utolsó napjaiig megőrzött minden vásárláskor kapott csekket...

...Félbeszakítom egy kis időre Szvetlana Szerova elbeszélését, hogy hozzak még néhány idézetet a Lubjanka tábornokainak írásaiból.

„Később, már Párizsban, ahová Szerov családja szintén elutazott, Penykovszkij egészen a kedvére tett az ifjabbik Szerovának, amikor kirándulást szervezett neki a Pigalle-ra. A hálás család a Moszkvába való visszatérést követően vacsorát adott a segítőkész idegenvezető tiszteletére, amelyen részt vett maga Szerov is. »Oleg elképesztően érzékeny és kedves« – árasztotta el bókjaival madame Szerova". (A. Mihajlov: *Kémkedéssel vádolják őket*)

„Penykovszkijt Moszkvában még egy családi ebédre is meghívták Szerovékhoz." (V. Szemicsasztnij: *Nyugtalan szív*).

– Szvetlana Ivanovna, miféle ebédet vagy vacsorát rendeztek Penykovszkij tiszteletére?

– Először is, anyámmal sosem voltunk Párizsban, ennek megfelelően a Pigalle-on sem jártunk. Ami pedig azt illeti, hogyan bukkant fel nálunk odahaza Penykovszkij, a dolog a következőképpen történt.

A londoni utazás után néhány hónappal felhívott bennünket az otthoni számunkon: éppen most tértem haza Párizsból, hoztam pár ajándékot, szeretném elvinni. Anyámnak kellemetlen lett volna visszautasítania: mégiscsak kedves volt hozzánk ez az ember. „Rendben, jöjjön el!" Ugyanakkor mégiscsak felhívta apámat, meg a bátyámat, Vologyát – aki szintén a GRU-nál szolgált –, szólt nekik erről a látogatásról.

Penykovszkij elhozta az ajándékokat – tipikus semmiségeket: Eiffel-tornyot, valami mütyűrt. Leültünk a nappaliba teázni. Nem volt miről beszélgetnünk. Hamarosan hazaért apám is. Úgy tűnt, felismerte Penykovszkijt, elég feszülten reagált rá. Hűvösen köszönt neki, azonnal be is vonult a dolgozószobájába. Penykovszkij megérezte ezt, egy pillanat alatt elköszönt, el is tűnt. Egyébként Vologyának, a bátyámnak egyáltalán nem tetszett. „Látszik az arcán, hogy valami züllött alak."

– Nem is látta többé?

– Sohasem. Csak az újságokban láttam a fényképét, amikor megkezdődött a pere...

Furcsa történet, ugye? Akárcsak egy krimi.

Miért éppen Szerovékat – akik nyilván nem a legutolsó emberek voltak – kellett átültetni másik járatra? Tényleg nem akadt a turistacsoportban más, akit egyszerűbb lett volna?

Véletlenül ültették-e mellé jük Penykovszkijt? Aki pontosan ugyanolyan rámenősen, mintahogy a beszervezéséhez is fogott, kezdett el gondoskodni a főnöke családjáról.

Szerov tábornok biztos volt benne, hogy nem véletlenül. A 3. levelében egyértelműen ezt írja:

„Ismeretsége a feleségemmel és a lányommal azt követően történt meg a reptéren, hogy a KGB munkatársai átültették őket egy turistagépről egy másik járatra, amelyen ott ült Penykovszkij is...".

Vagyis a KGB ültette át Szerovékat egyik járatról a másikra, mintegy erőnek erejével lökve őket Penykovszkij karjaiba!

Ismerős eljárás. Húsz év múlva hasonló forgatókönyv szerint hajtják végre a csekisták akciójukat a leningrádi városi pártbizottság titkára, Romanov – az egyik potenciális trón-várományos – ellen. Először rábeszélik Romanovot, hogy a lánya esküvőjét egyenesen az Ermitázsban rendezze meg. Aztán az ünneplés hevében néhány erre betanított vendég részegen elkezd a földhöz vagdosni az értékes, műtárgy jellegű edényeket. Már másnap az egész országban híre terjed Romanovék bakkhanáliájának...[3]

Még egy érdekes adalék: hogy Szerov családja Londonba utazik, az angol és amerikai hírszerzés már korábban tudott. Penykovszkij összekötője, Greville Wynne a könyvében pontosan leírja: „Megtudtuk, hogy júliusban »Alex« (ez Penykovszkij álneve volt – *A.H.*) ismét Londonba fog érkezni a szovjet ipari kiállításra, ahol többek között madame Szerova idegenvezetője is lesz".

[3] Amint később megtudtam, Romanov a lánya esküvőjét valójában igen szerényen, a dácsájukon rendezte meg, az Ermitázzsal kapcsolatos történet pedig nem más, mint pletyka.

A CIA és a SIS erről egy forrásból tudhatott: magától Penykovszkijtól, akinek világos, hogy előnyös volt felverni azzal a saját árát, hogy a GRU elnökéhez való kivételesen közeli kapcsolatáról mesélt.

De ha Szerovékat hozzá ültették le a repülőgépen, miután levették őket a rendes járatukról, hogyan láthatta mindezt előre?

A válasz maga magától adódik: Penykovszkij tudott a közelgő műveletről. Kitől? Úgy látszik, éppen azoktól, akik tulajdonképpen oda kellett, hogy vezessék Szerovhoz. Egyszóval: a csekistáktól.

Itt van tehát még egy bizonyíték arra, hogy Penykovszkij kapcsolatban állt a KGB-vel. Mert éppen a KGB – senki más nem volt abban a helyzetben, hogy megtehesse – készítette elő a GRU főnökének diszkreditálását.

Ők maguk öntötték le sárral, ők maguk vitték el a kolostor elé is.

Memoárjaiban a Lubjanka akkori főnöke, Vlagyimir Szemicsasztnij elég egyértelműen azt állítja, hogy éppen az ő (vagyis akkor Selepin előterjesztése: hiszen ők egymás nélkül sehová, elválaszthatatlanok, mint a borsó meg a héja. Ha az egyik megy a Komszomol KB-ba, akkor a másik utána. Selepin ment a Lubjankára, Szemicsasztnij ment utána) előterjesztése révén veszítette el Szerov a pozícióját.

Amikor Szemicsasztnij jelentést készített a KB-nak a Penykovszkij-ügy nyomozásának állásáról, „Kiegészítette egy kis emlékeztetővel arra vonatkozóan, hogy Szerovnak része volt a békés népek – kalmükök, ingusok, volgai németek és mások – kitelepítésében, javaslatot tett a megbüntetésére. Ennek eredményeként Szerovot visszahívták a GRU vezetői posztjáról...".

Mint emlékszünk rá, Penykovszkijt 1962 októberében tartóztatták le. A bírósági eljárás 1963 májusában kezdődött. Szerovot pedig még februárban leváltották, meg sem várva, hogy Penykovszkij formálisan is beismeri bűnösségét, jó messzire elküldték Moszkvától – a turkesztáni katonai körzet parancsnokának oktatási intézményeiért (!) felelős titkáraként. Majd egy újabb hónap múlva, március 12-én Szerovot hadseregtábornokból lefokozzák vezérőrnaggyá, elveszik tőle a Szovjetunió Hőse kitüntetést.

De miért? Azért, mert visszavette Penykovszkijt a GRU-hoz? De hiszen ez, mint már szó volt róla, nélküle történt meg.

Azért, mert csapdába esett, amelyet a KGB helyezett ki?

Rendben lenne, ha Penykovszkij árulása helyrehozhatatlan kárt okozott volna a GRU-nak. De nem. Egyetlen ügynöknek sem lett semmi baja, egyetlen hírszerzőt sem kaptak el vagy utasítottak ki.

„1962 áprilisának végétől kezdve" – ez már Szerov 1. leveléből való – „megtettem... a legszükségesebb intézkedéseket annak érdekében, hogy megakadályozzuk a hírszerzésben a lebukásokat (tisztek visszahívása, akiket feladhatott az áruló, ügynökök áthelyezése stb.).

Az áruló letartóztatása után... kidolgoztunk egy táviratot azzal az utasítással, hogy mit kell tenniük külföldön a rezidenseknek és a katonai attaséknak...

1962 októberétől 1963 januárjáig, amíg a GRU-nál voltam, megérkeztek a válaszok a rezidensektől és a katonai attaséktól, amelyekből látható volt, hogy embereink nem buktak le, és nem tartóztatták le őket".

De hiszen éppen ugyanebben az időben a KGB Első Főigazgatóságánál – a hírszerzésnél – bukást bukás követett. Az 1961-es év teljes egészében végtelen fekete sort jelentett.

Először elment az illegális Bogdan Sztasinszkij ügynök, aki nem sokkal korábban likvidálta az ukrán nacionalisták vezérét, Banderát, amiért Selepin kezéből vehette át a Vörös Csillag érdemrendet. Sztasinszkijt elküldték Berlinbe új feladatra – megsemmisíteni a Népi Dolgozó Szövetség vezetőjét, Okolovicsot –, de átszökött az amerikaiakhoz, mindent beismert, amnesztiával szabadult.

Aztán politikai menedékjogot kért az amerikaiaktól a KGB helsinki ügynökségének munkatársa, Anatolij Golicin, akit ki is vittek az Államokba, kiadott mindent, amit csak lehetett.

Ezzel párhuzamosan az angol kémelhárítás szétverte a Lubjanka illegális ügynökségét, élén Konon Molodij ezredessel (más néven: Gordon Lonsdale), letartóztatta a segítőit, Maurice és Leontine Cohent (Krogert), elfogott egy tucatnyi értékes ügynököt. Ráadásul börtönbe került a brit hírszerzés magas rangú munkatársa, George Blake, aki már régóta együttműködött a KGB-vel.

E lebukások következményei összemérhetetlenek a Penykovszkij-ügyével. Viszont „ezek miatt a lebukások miatt Szaharovszkij elvtársnak és főnökeinek a hajuk szála sem görbült meg" (Szerov 2. leveléből). Sőt mi több, a KGB külső hírszerzésének említett főnöke, Alekszandr Szaharovszkij egészen 1971-ig dolgozott a posztján.

Van a jogtudománynak egy szakkifejezése: a büntetés arányossága. Egyszóval, Szerov bűne sehogy sem áll arányban az érte kapott büntetéssel.

Még tovább megyek: Szerovot nem is volt miért büntetni. Egyszerűen csak azért kellett megbüntetni, mert abban a színjátékban, amelyet a Lubjanka rendezői állítottak színpadra, rá eredendően az antihős szerepét osztották...

Oleg Penykovszkijt 1962. október 22-én tartóztatták le a munkahelyére vezető úton. A nyomozás nem tartott sokáig. A bizonyító eljárás már májusban megkezdődött. Vele együtt a vádlottak padjára került az összekötője, az angol Greville Wynne is, akit Magyarországon fogtak el.

A Penykovszkij elleni bírósági eljárás, mint ahogyan az egész ügy is, óriási megvilágítást kapott. A tárgyalásra, mint a dicső 1937-es évben, speciális belépőket osztottak ki. Rengeteg újságíró volt jelen.

A meghallgatások azonban valamiért nem tartottak sokáig. Az – úgy tűnhetett – hatalmas mennyiségű elkövetett bűncselekmény (emlékezzünk csak vissza: csupán dokumentumokból öt és fél ezret adott át!) ellenére elég volt mindösszesen nyolc nap ahhoz, hogy meghozzák a legsúlyosabb büntetésről szóló ítéletet.

„Az egész szovjet nép nagy megelégedéssel fogadta a Haza elárulójának, az angol *és* amerikai hírszerzés ügynökének, Penykovszkijnak és kémösszekötőjének, Wynne-nek igazságos ítéletét" – írta azokban a napokban a *Pravda* –„a szovjet emberek kifejezik

mély megelégedésüket azért, hogy a dicső szovjet csekisták határozottan véget vetettek az angol és amerikai hírszerzés aljas tevékenységének."

Felmerül a kérdés: miért kellett a Penykovszkij-ügy körül ekkora zajt csapni? Hiszen a kémelhárítás műveletei hagyományosan nem kerültek a nyilvánosság elé. Ott volt Penykovszkij előfutára, a GRU egykori alezredese, Pjotr Popov: róla szinte egyetlen szó sem esett a sajtóban.

Itt pedig – végtelen riportok, „válogatás a dolgozó nép leveleiből", a bírósági eljárás gyorsírással készült jegyzőkönyve, amelyet gyors ütemben százezres példányszámban kinyomtak. Hosszú évekre Penykovszkij neve fogalommá, az árulás szimbólumává vált. Különösen a pártpropagandisták csámcsogtak élvezettel az áruló morális szétesésén. Mert ő bizony nem olvasott könyveket, színházba sem járt, csak az ivászatban és a nyerészkedésben lelte örömét. Bűnbeesésének csúcspontjaként jelent meg a tárgyaláson elmesélt eset, amikor Penykovszkij egy étteremben mindenki szeme láttára a hölgyeménye cipellőjéből ivott pezsgőt.

Mindemellett Penykovszkij ügyének leírását jelentős kurtítás jellemezte. Egyetlen szó sem esett a rakétákról szóló anyagok átadásáról; arról, hogy a GRU-nál szolgált (ezt a hivatalt majd csak később, 1990-ben fedik fel). A hivatalos verzió szerint Penykovszkijt a Szovjet Hadsereg egykori ezredeseként, az Állami Tudományos-technikai Bizottság munkatársaként emlegették.

Természetesen magas rangú pártfogóiról sem esett szó. Varencov marsallról mindössze annyit írtak, hogy „mivel ismerte még a frontról, hitt a »sirámainak«, hogy törvénytelenül bocsátották el a Szovjet Hadsereg káderi állományából", és „elérte negatív szolgálati értékelése újraértékelését". Afféle együgyű, jóindulatú főparancsnok lett belőle, mintha csak éppen most lépett volna le a kémek leleményességéről szóló plakátról. Aztán néhány év múlva még ezek az ártatlan említések is teljesen eltűntek.

„Hogyan engedték oda egy ilyen felelősségteljes posztra?" – tette fel a költői kérdést a KGB Nyomozati Osztályának vezetője, Csisztyakov tábornok (a memoárjai az 1970-es évek közepén jelentek meg). „Hogyan bíztak rá egy ilyen emberre titkos anyagokat, államtitkokat?"

Ugyancsak itt, néhány oldal múlva, ő maga adott választ a kérdésekre: úgy látszik, volt egy bizonyos V. tábornok, akinek bizalmába az áruló csellel beférkőzött, „Igyekezett minél jobban teljesíteni bármilyen megbízásait, a kedvében járt. Penykovszkij mindezt azért tette, hogy sikeresen jusson előre a szolgálati ranglétrán".

„Sz" tábornokról még csak ilyet sem írtak. A GRU főnökének neve a kémbotránnyal kapcsolatban még csak el sem hangzott.

De erre, tulajdonképpen, nem is volt szükség. Szerov üldözői leszámoltak vele minden társadalmi dorgálás nélkül is.

Nagy zaj a kémügy körül, gyors nyomozás, villámgyorsaságú bírósági eljárás. Az embernek az az érzése támad, hogy ügyes karmesterek megtettek mindent annak érdekében, hogy maximális hatást érjenek el Nyugaton.

Miért is ne? Hiszen csak most, a letartóztatás és az ítélethozatal után hagytak fel az amerikaiak és az angolok végleg azzal, hogy kételkedjenek Penykovszkij szándékainak

őszinteségében. Ami azt jelentette, hogy megszűntek a kétségeik az általa átadott anyagok hitelességével kapcsolatban is.

Ha az a verzió, amelyet ajánlok, bír valamelyes megalapozottsággal, akkor ez az egész hűhó nem más, mint a KGB gigantikus műveletének záró stádiuma. Azé a műveleté, amely célként több stratégiai jelentőségű elgondolást is maga elé állított:

a) a Nyugat dezinformálása és annak a hamis érzésnek elterjesztése, hogy előrébb tartanak a fegyverkezési versenyben;

b) a GRU vezetőjének, I. Szerovnak diszkreditálása.

Mint látható, mindkét feladatot kiválóan teljesítették...

Előre megmondom: az, amiről mindjárt szó fog esni, nem több mint következtetéseim terméke. Ugyanakkor e feltételezések kamatostul ellensúlyozzák azt a sok furcsaságot és titkot, amelyekben olyannyira bővelkedik a Penykovszkij-ügy.

Más szavakkal, az én hihetetlennek tetsző verzióm legalább annyira helytálló, mint amennyire a hivatalosan elfogadottak, a nyugatiak éppúgy, mint a hazaiak...

Tehát: hol volt, hol nem volt, élt egyszer egy Oleg Penykovszkij. Az 1950-es évek közepéig az élete igencsak sikeresen alakult, annak ellenére, hogy a származása a lehető legnagyobb mértékben „társadalomidegen" volt: főhadnagy apját még a viharos polgárháborúban kaszabolták le.

Később majd arról fog beszélni, hogy állítólag ennek megértése – az osztálya hamuvá válása – vezette őt el a kommunizmus ellen küzdők sorába. Hamu vagy sem, mindenesetre Penykovszkij a karrierjét éppen azzal kezdi, ami ellen az apja harcolt. Miután elvégezte a tüzériskolát, politikai tisztként rész vesz a lengyelek és a finnek elleni hadjáratban. A háború a Kraszin tüzériskola pártosztályán éri – Komszomol-ügyekért felelős titkárként dolgozik ott.

Csak 1943 novemberében küldik ki a frontra. Hogy miként harcolt Penykovszkij, azt nehéz lenne megmondani, annak ellenére, hogy 1945 májusára már öt háborús kitüntetés díszeleg a mellkasán. Igaz, ehhez hozzásegíthette az is, hogy közel került a félistenekhez.

A háborúban Penykovszkij szert tesz egy védőangyalra: ez nem más, mint az 1. Ukrán Front tüzérségi parancsnoka, egy tábornok, aki a közeljövőben marsall lesz – Varencov. Magához veszi Penykovszkijt, kinevezi kapcsolattartó tisztjévé. Aztán a protekciója révén Penykovszkij bejut a Frunze Katonai Akadémiára is. Áldásával elveszi feleségül egykori parancsnoka, a moszkvai katonai körzet politikai igazgatósága vezetőjének, Gapanovics tábornoknak lányát.

Érthető, hogy ilyen támogatás mellett a szolgálati ranglétra valóságos mozgólépcsővé válik számára.

Penykovszkij, miután sürgött-forgott kicsit a katonai körzet vezérkaránál és a védelmi minisztériumban, úgy dönt, hogy elsajátít egy új, romantikus ösvényt is – a kémkedés útját.

1953-ban elvégzi a Katonai-Diplomáciai Akadémiát – a katonai hírszerzés almamaterét. Lehúz néhány évet a GRU apparátusánál, aztán 1955-ben elindul első külföldi kiküldetésére, Törökországba.

Ekkor kezdődnek a furcsaságok. Penykovszkij és közvetlen főnöke, a GRU rezidense, Szavcsenko között konfliktus alakul ki, mivel ebbe a tábornoki székbe vágyott maga Penykovszkij is. Szavcsenko igyekezett a legkülönfélébb módokon megalázni a tábornok vejét, ekkor Penykovszkijnak remek alkalma nyílik arra, hogy leszámoljon ellenfelével.

A török kémelhárítás elfogta az ügynökség egyik munkatársát, Ioncsenkót. Szavcsenko a lebukás valódi okát eltitkolta a Központ elől, és ekkor Penykovszkij (idézem a CIA egykori munkatársának, J. Hartnak könyvét) „a KGB követségi irodájához fordult, és azoknak független, titkos csatornáján keresztül elküldte az események taglalásának saját verzióját".

Világos, hogy ilyen aljasságot követően Penykovszkij karrierje a GRU-nál megtorpant: a kétszínűeket még a téglákat nem szereti senki sem. Kivágják a GRU-tól, de ő nem csügged, hiszen éppen török földön köt szövetséget a félelmetes lubjankai szervezettel.

Az íratlan szovjet törvények értelmében az állambiztonságiak nem csak, hogy be tudták szervezni, hanem kötelesek voltak beszervezni a konkurens szervezet, a GRU munkatársait. (A katonai kémelhárításnál létezett – és egyébként létezik még mind a mai napig – egy külön osztály, amely a GRU-t szolgálja ki). Ugyanakkor a katonai hírszerzésnek nem volt hozzá joga, hogy a csekisták közt keressen magának ügynököket.

Éppen a KGB megbízásából üldözte Penykovszkij a fogadásokon az amerikaiakat és angolokat, és „ajánlott fel elfúló, suttogó hangon információkat a szovjetek közel-keleti terveiről" – ahogyan arról a brit Phillip Knightley írt. A KGB szokványos provokációs gyakorlata volt ez.

Nem véletlen, amikor a KB tagjai tisztázni akarták a Penykovszkij-ügyet, Szerovnak egyértelmű kérdéseket tettek fel ezzel kapcsolatban. Szerov ezekre írásban válaszolt:

„Hogy kapcsolatban állt-e Penykovszkij az állambiztonsági szervekkel, amikor Törökországban tartózkodott, nem tudom, de ezt ellenőrizni lehet a KGB ügynökhálózatának listájából." (az 1. levélből).

1957-ben Penykovszkij visszatér Moszkvába. A GRU-tól elbocsátják. Ugyanakkor Varencov – aki ekkorra már marsall és az ország tüzérségének főparancsnoka – nem hagyja bajban a neveltjét, persze a szervek – a forradalom pajzsa és kardja – is résen vannak.

Penykovszkijt felveszik a Tüzérségi-mérnöki főiskolára – vagyis Varencov szárnyai alá –, aztán hamarosan áthelyezik évfolyamparancsnoknak a Rakétacsapatok Akadémiájára.

Az Akadémia szigorúan titkos intézmény. Esetleges, nem ellenőrzött embereket alapból nem alkalmaznak ott. Pedig a KGB ekkorra már kiszúrja a Penykovszkij szolgálati lapján szereplő ellentmondást. Vagyis, hogy az apja nem nyomtalanul eltűnt, hanem fegyverrel a kezében a szovjethatalom ellen harcolt. Ilyen bűnökben még marsallok sem lehetnek segítségére az embernek – az ellenséges dudvát ki kell irtani. A Lubjanka azonban óvatosan bánik a segítőivel. Hamarosan, 1959-ben Penykovszkijt visszahelyezik a GRU-hoz, annak ellenére, hogy Szerov kegyetlen utasítást adott ki el-

lene, sőt, annak ellenére, hogy az elbocsátásáról szóló parancsot annak idején személyesen a Vezérkari főnök írta alá.

Még egy idézet Szerovtól (a 2. leveléből):

„Ha Varencov nem dugta volna be a rakétacsapatokhoz, Penykovszkij nem került volna be a GRU-hoz. Ha a KGB egy ilyen jelzés után nem támogatta volna Penykovszkijt, a kérdés azonnal megoldódott volna. Ez azonban nem történt meg, ezért a GRU tisztjei között elterjedt szóbeszéd, mely szerint Penykovszkij a KGB ügynöke volt, elegendő alappal bír".

De hát milyen nagyobb alapra van még szükség, minthogy egy fehér tiszt fiát, a GRU főnökének akarata ellenére, köpve a vezérkari főnök parancsára, felveszik a legszentebb szervezetbe, a katonai hírszerzéshez.

Igaz, a tulajdonképpeni operatív munkához szinte semmi köze sincs. Átvezénylik a Tudományos-technikai Állami Bizottsághoz – egy olyan hivatalhoz, amely szorosan együtt dolgozik külföldiekkel. E „fedezék" alatt Penykovszkijnak nagyon is kézenfekvő, hogy érdekes ismeretségeket kössön, és a vasfüggönyön túlra utazgathasson.

1961-től kezdődően Penykovszkij tolakodó kísérleteket tesz arra, hogy kapcsolatba lépjen a CIA-vel vagy az MI6-szel. Megy árkon-bokron át, nem nézi az utat; ráakaszkodik minden szembejövő külföldi turistára. De majd csak nyolc hónap elteltével, a hetedik (!) próbálkozása után fogadják végre jóindulattal.

Különleges eset a történelemben: Penykovszkijjal két hírszerzés is dolgozni kezd egyszerre: a CIA és az MI6. El vannak képedve az új „vakond" által szolgáltatott információmennyiségtől, „álomügynöknek" kezdik el tisztelni.

Penykovszkij változatlan könnyedséggel bányász elő mindent, amire csak kérik: a berlini válságról szóló anyagokat, a rakéták technikai adatait, a kubai szállítmányok részleteit, a Kreml köreiből származó információkat.

„Penykovszkij ismereteinek spektruma olyan széleskörű volt, a dokumentumokhoz olyan egyszerűen hozzáfért, az emlékezőtehetsége pedig olyan kiváló, hogy nehéz volt mindezt elhinni" – írja Phillip Knightley.

Penykovszkij ezeket az anyagokat természetesen a KGB-s tartótisztjeitől kapja meg. Gondosan válogatott, a kémelhárítás szitáján átszitált anyagok ezek, amelyek a dezinformáció és az igazság mesteri keverékét tartalmazzák. A jelentéktelen igazságmorzsák, amelyek ettől kezdve Nyugatra jutnak, semmilyen komolyabb kárt nem tudnak okozni. Mi értelme van, például, rejtegetni a rakétabázisok elhelyezkedését, ha az amerikai felderítő képek már keresztül-kasul úgyis lefényképezték őket.

Penykovszkij legfőbb feladata azonban – meggyőzni a Nyugatot arról, hogy a Szovjetunió állítólag lemaradt a rakétaprogramban.

Ez teljes egészében klappolt a „Nagy rakétadezinfó" művelet terveivel, amelyet a SZU még 1957-ben kezdett el, egy időben az első szputnyik Föld körüli pályára lövésével.

A szovjet vezetés tartott attól a tempótól, amellyel az Államok elsajátították a rakétatechnológiát. A Pentagon mindössze három év alatt képes volt kidolgozni például a Thor interkontinentális ballisztikus rakétákat. 1958-ban telepítették és Moszkva felé irányították őket a brit partvidéken.

Ha az amerikaiakat sikerülne meggyőzni róla, hogy a szovjetek nem bírják tartani velük a lépést, ezért más fegyverkezési formákra kell fektetniük a hangsúlyt, akkor a fő ellenség rakétaprogramjára szánt kiadások jelentős mértékben csökkennének, és ez a Time Out lehetőséget adna a szovjeteknek arra, hogy végképp előnybe kerüljenek. Tulajdonképpen ez is történt.

El kell mondani, hogy Penykovszkij egyáltalán nem az egyetlen résztvevője volt ennek az ördögi műveletnek. Majdnem az ő beszervezésével egy időben az FBI munkatársai elfogták a szovjet hírszerzőt, Vagyim Iszakovot. Iszakov, ugyanazzal a nyilvánvaló arcátlansággal, ahogyan Penykovszkij a beszervezésén dolgozott, igyekezett venni az interkontinentális rakétákhoz szükséges, tikos alkatrészt, accelerometert.

Elképesztő eset volt: Iszakov, annak ellenére, hogy érzékelte maga mögött a „kíséretet", egyáltalán nem állt le, gyakorlatilag tudatosan ment bele abba, hogy kapcsolatba lépjen egy nyilvánvaló „csalival", és az üzletkötés pillanatában mintegy le is bukott.

Egy kis beavató kitérő. Az accelerometer olyan precíziós giroszkóp, amely képes meghatározni valamely objektum gyorsulását. Ez teszi lehetővé a komputer számára, hogy pontosan kiszámítsa a robbanófej rakétától való elválásának sebességét.

Iszakov elfogása meggyőzte róla az amerikaiakat, hogy a szovjet tudósok még nem hozták létre a saját accelerometerüket. Márpedig ha ez így van, akkor a vörös rakéták nem éppen pontosak, nem tudnak kisebb célpontokat, például az ellenség rakéta-kilövőállomásait veszélyeztetni.

E feltételezést támasztották alá a légi felderítés anyagai is: az amerikaiak, miután közvetlenül a lőgyakorlat után lefényképezték a szibériai rakétalőteret, láthatták, hogy ez a találati pontosság semmire se való.

Ekkor a BND szovjet osztályának vezetője, Heinz Felfe, mintha csak megrendelésre tenné, olyan adatokat adott át a CIA-nek, melyek szerint a Kreml állítólag sokkal inkább a stratégiai repülésre összpontosít, semmint az interkontinentális ballisztikus rakétákra. Honnan tudhatták volna akkoriban az amerikaiak, hogy Felfe már régóta és meggyőződésből a KGB-nek dolgozik. (Majd csak 1961-ben leplezik le.)

Itt van tehát a kérdések kérdése. Milyen fegyverzeti formára helyezik a legfőbb hangsúlyt az oroszok: a középhatótávú rakétákra-e, vagy az interkontinentális ballisztikus rakétákra? Az e kérdésre adandó választól függött a legfontosabb: mit fejlesszenek elsősorban maguk az amerikaiak, hol vannak lemaradásban, következésképpen hol kell aktivizálni az erőiket; és hol vannak előnyben, vagyis hol nem kell különösebben igyekezniük.

Penykovszkij megoldotta ezt a gordiuszi csomót, amikor kijelentette, hogy a szovjetek a középhatótávú rakétákra helyezik a hangsúlyt, konkrétan az R-12-esekre. Még a technikai jellemzőiket is átadta, igaz, némi pontatlanságokkal, de azokra majd csak sok év múltán derül fény.

Amikor kitört a karibi válság, az amerikai felderítő gépek keringeni kezdtek a kubai kilövőállomások körül, akkor az, amit láttak, már egyáltalán nem lepte meg őket: ezek pontosan azok a bizonyos R-12-esek voltak. Penykovszkij információi megerősítést nyertek. Aztán amikor elfogta a KGB, példa értékűen, nyilvánosan elítélték, végleg

szertefoszlott minden kétség. Dicsőség neked, ember, aki megmentetted a bolygót a harmadik világháborútól!

Ha Kennedy biztosra tudta volna, hogy a szovjeteknek vannak pontos interkontinentális ballisztikus rakétái, egészen másként is viselkedhetett volna. Ő azonban szentül meg volt győződve róla, hogy Hruscsov blöfföl; hogy a Szovjetuniónak nincs lehetősége adekvát választ adnia a Nyugatnak; hogy az ötezer amerikai nukleáris rakétával mindössze háromszáz szovjet áll szemben, azok is rosszul irányíthatóak, amelyek nem képesek pontosan célba találni. Márpedig ha ez így van, akkor Hruscsov feltétlenül belemegy a tárgyalásokba, még arra sincs szükség, hogy megfelelő választ adjon neki a Kuba felett lelőtt amerikai gépre. Moszkva sehová sem menekülhet előle.

Így is lett.

A Nyugat még hosszú éveken át szentül hitt az „álomügynök" őszinteségében. Egészen odáig, amíg az 1970-es évek elején az amerikaiak véletlenül rá nem jöttek, hogy egész idő alatt az orruknál fogva vezették őket, a szovjet interkontinentális ballisztikus rakéták semmiben sem maradnak el az övéiktől.

Kiderült, hogy a hadrendbe állított SZSZ-9 rakéta képes, például, 25 megatonnás töltetet majdnem 13.000 kilométeres távolságba elvinni, majd negyed mérföldes pontossággal kilőni a célra.

Az RSZ-16, RSZ-18 és RSZ-20 interkontinentális rakéták pedig már kétszáz méteres tűréshatárral képesek célba találni.

Vagyis a közben eltelt tíz év alatt az amerikai kilövőállomások abszolút védtelenek voltak a vörös fenyegetéssel szemben, és ne adj' isten, háború tört volna ki, e rakéták után kő kövön nem maradt volna a dicső nyugati demokráciából...

De Penykovszkij nemcsak olyan „csali" volt, aki ellátta a Nyugatot a legfontosabb dezinformációval. Az ő keze által a Lubjanka meg tudta valósítani a másik fontos stratégiai feladatát, a GRU főnökének, Szerovnak eltávolítását.

A KGB akkori vezetése számára Szerov kétségtelenül fenyegetést jelentett. Egyáltalán nem az ő köreikhez tartozó ember volt. A pártbarátságoktól és a vadászatokon zajló dorbézolásoktól távol tartotta magát. Keményen vitte tovább a saját vonalát. Ami a legfontosabb: odaadó híve volt Hruscsovnak.

A „drága Nyikita Szergejeviccsel" régi kapcsolatok fűzték össze. Még a háború előtt, amikor Hruscsov Ukrajnát irányította, Szerov volt a belügyi népbiztosa.

Nem véletlen, hogy amikor a Berija-féle MVD romjain létrehozták az új szuperintézményt, a KGB-t, Hruscsovnak éppen Szerovra esett a választása. Berija letartóztatása után egy esetleges emberre nyilvánvalóan nem bízhatták ezt a fontos hivatalt. Hruscsov mindenkinél jobban tudta, milyen óriási szerepet játszanak a biztonsági szolgálatok.

Egy idő után azonban az új kedvencek – akik sokkal hízelgőbbek, gondoskodóbbak, hajlékonyabbak voltak – kiszorították a régi gárdát. Először Zsukov veszítette el védelmi miniszteri bársonyszékét: éppen az, akinek a segítségével Hruscsov hatalomra

jutott. 1958 decemberében sor került Szerovra is. A KGB-be bekerült egy merész komszomolista csapat: Selepin, majd az ő klónozott hasonmása, Szemicsasztnij.

Hruscsov azonban nem dobta oda végérvényesen hulladéknak Szerovot. Másik, ha nem is olyan fontos, de mégsem egy utolsó helyre helyezi át: a GRU-hoz.

Mert hiszen a GRU nem csak külföldi ügynökségekből, rádióközpontokból és ellopott titkokból áll. A GRU főnökének közvetlen alárendeltségében jól kiképzett, mozgékony csapatok is állnak; az egész ország területén szétszórt különleges rendeltetésű egységek, amelyek képesek bármely pillanatban parancsra megindulni.

Amikor Hruscsov feje fölött gyülekezni kezdtek a felhők, amikor kedvenc bajtársai és tanítványai elkezdtek összeesküvést szőni ellene a leváltására, az első, akire mindenképpen gondolniuk kellett, az Szerov volt.

Selepinnel és Szemicsasztnijjal ellentétben, akik Komszomol-vonalon töltötték el az egész háborút, meg a politikai vezető Brezsnyevvel, az akkor még ismeretlen Malaja Zemlja hősével ellentétben is Szerovnak voltak valódi harci tapasztalatai. Olyan műveletek voltak a háta mögött, mint egész népek kitelepítése, a berlini hadművelet, a moszkvai földalatti ellenállás felkészítése egy esetleges kapitulációra. Meg az 1956-os magyarországi forradalom is, amelynek leverésében közvetlen szerepet vállalt, amiért megkapta a hadvezetőknek járó legmagasabb kitüntetést, az 1. fokozatú Szuvorov-rendet – szintén jelentett valamit.

Egyszóval, anélkül, hogy Szerovot eltávolítanák, teljes ostobaság lett volna bármiféle összeesküvésről is beszélni.

Őszintén szólva, Szerov kompromittálásának más okát egyszerűen nem látom. Vérre menő küzdelem közte és az új kremli csapat között nem volt.

A két titkosszolgálat, a KGB és a GRU konkurálása?

Ez aligha folyt olyan élesen, hogy egy egész, nagy volumenű műveletet szervezzenek miatta Szerov diszkreditálására.

Mert afelől, hogy ez művelet volt, semmi kétség.

Penykovszkijt mintegy véletlenül viszik Szerov családjának közelébe. Ez abszolút beleilleszkedik még munkája fő vonalába is: egy ilyen ismeretség csak emeli az ügynök ázsióját a CIA és az MI6 szemében.

Nem várnak el tőle sokat. Sürgölődjön körülöttük! Néhány alkalommal együtt mutatkozni a tábornok családjával az utcán. Elmenni a lakására.

Az ügy már kész is van: menj, azután, bizonyítsd be, hogy nem teve! Nem véletlenül írta le részletesen néhány alkalommal a nyomozás során Penykovszkij, hogy milyen közel áll Szerovhoz. E formális bizonyítékok nélkül Hruscsov a GRU főnökét semmi pénzért sem adta volna oda. (Egyébként figyeljék csak meg: Penykovszkijt októberben tartóztatták le, Szerovot pedig csak februárban váltották le. Vagyis még ebben az időszakban is kaptak – felteszem, minden különösebb nehézség nélkül – Penykovszkijtól szükséges vallomásokat.)

Amikor 1964 őszén Brezsnyev, Selepin, Szemicsasztnij és a hozzájuk csatlakozók végleg úgy döntöttek, hogy letaszítják Hruscsovot, akkor egyszerűen nem volt senki,

aki a védelmére keljen. Sem a KGB-nél, sem a GRU-nál, sem a hadseregnél nem maradt egyetlen megbízható embere sem az első titkárnak.

Aztán egy év múlva, amikor az indulatok elcsitultak, Szerov tábornokot kizárják a pártból, végleg leírták selejtnek. Még jó, hogy nem lőtték agyon, mint elődei többségét. Más idők voltak már ezek...

Miközben Szerov feljegyzéseit dolgoztam fel, és beleástam magam ebbe a fantazmagóriába, sokáig nem hagyott nyugton valami nyomasztó déjá vu érzés. Mintha valami hasonlót már olvastam vagy hallottam volna valahol.

Csak később döbbentem rá. Kolakovszkij, az orosz hírszerző ügye volt ez, amelynek segítségével eltávolították a hadügyminisztert, Szuhomlinovot. Ez volt Szerov ügyének előfutára.

Akik nem emlékeznek erre a szöveggyűjteménybe illő történetre, azok kedvéért teszek egy kis kitérőt.

Az első világháború. A katonai hírszerzés munkatársa, Jakov Kolakovszkij főhadnagy gyalogsági tiszt álcája alatt német fogságba adja magát. A németek szorongatni kezdik a bokorugró tisztet, három napon át kihallgatják, aztán miután meggyőződnek őszinteségében, elviszik a Vezérkarhoz, valami tábornokhoz, aki még a küszöbről közli vele, hogy nagy tisztességben lesz része.

Julian Szemjonov az *Egyetlen lövés nélkül* című dokumentumkötetében így írja le ezt az instrukciót:

„Terrorcselekményre ösztönözzük: éppen maga lesz az, aki le fogja lőni a nagyherceget, mi pedig önre bízzuk legdrágább kincsünket – barátunk életét és tisztességét; a barátunk neve: Mjaszojedov; rangja: csendőrezredes; hírszerzésünknél a fedőneve: Schwarz, fizetése: negyvenezer márka évente".

(Nem állhatom meg, hogy hozzá ne tegyem: magassága: 177 cm, szeme színe: barna, ügynöki azonosító száma: 1445, beszervezve: 1904. március 23-án, nordikus típus, állhatatos, az ügynök tevékenységi aktája csatolva).

Mjaszojedov csendőrezredes figyelemre méltó személyiség volt. Az akkori hadügyminiszterhez, a cár kedvencéhez, Szuhomlinovhoz legközelebb álló embernek tartották. Szuhomlinov protekciója alapján Mjaszojedovot átvezényelték a Vezérkar kémelhárító osztályára, az *igazi patrióták* viszont régóta már mindkettejüket – Mjaszojedovot is, Szuhomlinovot is – kétszínűséggel vádolták. A liberális lapok rendszeresen vádolták a tábornokot és az ezredest germanofíliával, utaltak gyanús intrikáikra, le akarták leplezni őket korrupcióban és nyerészkedésben való részvételben. De mindezek csak szavak voltak.

Ekkor azonban – csodák csodája! – maguktól érkeznek a megdönthetetlen bizonyítékok. A németek állítólag megadják Kolakovszkijnak a jelszót Mjaszojedovhoz-Schwarzhoz. Ezt követően Kolakovszkij hazatér Oroszországba, feladja az árulót. Mjaszojedovot már másnap reggel – megkerülve a minisztert – letartóztatják. Kirobban a botrány. Szuhomlinovot nyugdíjba küldik. Mjaszojedovot a varsói katonai bíróság elítéli.

„Oroszország legszentebb titkainak kiszivárogtatását Jakov Kolakovszkij egy orosz katonatiszthez méltó bátorsággal és eszességgel megállította" – fejezi be Julian Szemjonov.

Hasonlít a két történet egymásra? Szerintem igen, habár fél évszázad választja el őket egymástól.

Ugyanúgy, mint Szerov esetében, a Mjaszojedov elleni bizonyítékok is elég kétségesek és primitívek voltak. De ki kezdi el ezeket boncolgatni a nemzeti botrány kellős közepén: volt valami bunda-ügye!

A kitűnő ismeretterjesztő történész, Alekszandr Buskov igencsak pontosan visszaadja mindazok kételyeit, akik csak hozzányúltak Mjaszojedov történetéhez.

„Képzeljük el, mondjuk, 1944-ben a SZMERS emberei nagy gyorsan beszerveznek egy német őrmestert, elküldik a frontvonalon túlra összeszámolni a Wiking hadosztály tankjait. Egyúttal azt is kikottyantják neki:

– Ja, ha Berlinben leszel, menj be Stirlitz Standartenführerhez! Ő egyáltalán nem Stirlitz, hanem a mi emberünk, Iszajev ezredes, ha bármi van, figyeljetek oda együtt Bormannra..."

Ha hinni lehet a hivatalos adatoknak, Oleg Penykovszkijt 1963. május 16-án – két nappal a bírósági eljárás befejezése után – agyonlőtték. „A szovjet emberek egyöntetűen helyeslik az ítéletet." (*Izvesztyija*, 1963. május 29.)

Ez a nagy sietség Nyugaton sokaknál váltott ki kételyt a hivatalos információ igazságtartalmával szemben. A katonai főügyésznek, Artyom Gornijnak még nyilvánosan, a sajtóban is fel kellett lépnie e kételyek megcáfolása érdekében.

„A nyugati bulvársajtó elképesztő hazugságra és fantasztikus elgondolásokra jutott" – jelentette ki az *Izvesztyijá*-nak adott interjújában. – „Egy angol reakciós újság, a *Sunday Telegraph* május 19-én a következőt írta: »Moszkvában tartózkodó, nyugati hivatalos személyek úgy vélik, hogy Oleg Penykovszkij halálos ítélete – igazi kacsa. Ahogyan az egyik diplomata mondta, Penykovszkij büntetése abból állt, hogy megsemmisítették a személyi igazolványát, kiadtak neki egy másikat«.

Ez a közlemény – szemérmetlen hírlapi kacsa. Penykovszkij halott. Az ítéletet végrehajtották... Úgy várta a halált, mint megvetett, gyáva alak."

A későbbiekben e híreszteléseket újabbak váltották fel. Hogy állítólag Penykovszkijt nem egyszerűen csak agyonlőtték, hanem egy kazánban elevenen elégették, úgy, mint a vörös partizánt, Lazót[4]: az eljövendő árulók okulására. Nem kevéssel járult hozzá ehhez az égetéses legendához kétszer is Penykovszkij kollégája, a GRU szökevénye, Vlagyimir Rezun, akit talán jobban ismernek irodalmi álneve alapján: Viktor Szuvorov.

Az *Akvárium* című könyvében szinte dokumentumszerűen írja le a kivégzésről készült filmfelvételt, amelyet állítólag ő maga is látott.

[4] Szergej Lazo (1894–1920) – orosz forradalmár, akinek nagy érdemei voltak abban, hogy az Oroszország távol-keleti részén 1918 után kialakult Kolcsak-féle fehéruralom véget ért. 1920-ban, miután társaival együtt Vlagyivosztokban megsemmisített egy japán laktanyát, a japán hadsereg elfogta, átadta a fehéreknek, akik állítólag egy gőzmozdony kazánjában elevenen elégették. *(A fordító jegyzete.)*

„A kamera premier plánban egy élő ember arcát mutatja. Az arc csupa veríték. Hőség van a kazán előtt... Az embert acélhuzallal szorosan egy kórházi hordágyhoz kötözték, a hordágyat a karjánál fogva úgy támasztották a falnak, hogy az ember láthassa a kazánt...

...A kazán ajtaja szétnyílt, fehér fénnyel világítja meg a lakkcipő talpát. Az ember megpróbálja térdben behajlítani a lábát, hogy növelje a távolságot a talpa és a lobogó tűz között. De ez sem sikerül neki... A lakkcipő már a tűzben van. A két elől álló kazánfűtő oldalra ugrik, a két hátul álló pedig nagy nehezen betolja a hordágyat a kazán belsejébe..."

Emlékezetes kép. Valahogy magának Penykovszkijnak azokra a hátborzongató történeteire hasonlítanak, amelyekben naiv tekintettel mesélte el tartótisztjeinek a Lubjankán uralkodó középkori erkölcsöket:

„Benne (a KGB épületében – *A.H.*) hét föld alatti szint található, a hetediken, a legalsón olyan zárkák vannak, amelyekben az orosz embereket – jelentős személyiségeket, hazafiakat, bölcseket – patkányoknak vetnek oda eledelül... Van ott egy üvegfalú helyiség is. Akit nem tudnak megtörni... vagy nem írja alá a beismerő vallomást, azt beteszik ebbe a szobába. A falakba sima műanyag csövek vannak vezetve, amelyeken keresztül tucatjával engedik be a patkányokat, amelyek az emberre vetik magukat. Ők pedig kintről mikrofonon keresztül bekiabálnak neki: »Na, elmondod-e már, kinek dolgozol?«"

(Be kell vallanom: volt szerencsém néhányszor a Lubjankán járni, többek között bejártam a két épület közötti föld alatti átjárót is, de lefelé épített hét szintet valahogy nem sikerült észrevennem.)

A csekisták inkvizíciójáról szóló mese pedig persze badarság.

Ami pedig a csodás megmenekülését, és az egyéb „szemérmetlen hírlapi kacsát" illeti...

Ha a verzióm csak valamennyire is közel áll az igazsághoz, és Penykovszkij valóban a „KGB ügynöke volt", a történet ilyetén végződése egyáltalán nem kizárt.

Mert mi lenne a probléma?

Imitálni a kivégzését? Semmiség az egész: kiállítanak neki új személyazonosságit, összegányolnak egy hamis igazolást az ítélet végrehajtásáról, és a dolognak vége is.

Igaz, ellenem vethetik, hogy Penykovszkij ismert személy volt, a bíróságon készült fényképei bejárták a világ összes újságját.

Na és akkor?

Először is, a fényképeken egyáltalán nem hasonlít önmagára: a retusálók igyekezete nem volt hiábavaló. Másodszor, egy ember külsejét a KGB ugyanolyan könnyen meg tudja változtatni, mint új papírokat kiállítani neki. Ott van példának a híres Luis Corvalánnak, a chilei kommunista párt főtitkárának története, akit 1977-ben szabadítottak ki Pinochet kínzókamrájából, miután kicserélték a másként gondolkodó Bukovszkijra.

Corvalán megmentésének történetét mindenki ismeri. De, hogy mi történt ezzel a lánglelkű kommunistával néhány év múlva, arról csak kevesek tudnak.

Ez így van jól. Mivel az SZKP KB P-95/96-os, 1983. január 27-i, a Domingo akcióról szóló döntése „szigorúan titkos" jelzés alatt állt. E tervnek megfelelően Corvalánt 1983 augusztusában visszaküldték Santiagóba, hogy ott földalatti aknamunkát végezzen.

Márpedig Corvalán sokkal ismertebb volt, mint Penykovszkij. Szülőhazájában minden kóbor kutya arcról ismerte. Semmi gond: még a titkárnője, aki tucatnyi évet dolgozott mellette, sem ismerte meg egykori patrónusát, amikor találkozott vele.

Mivel a szovjet kozmetikusok csodákat tudtak művelni, Corvalán külsejét a felismerhetetlenségig elváltoztatták, a kolumbiai Luis Arturo Pérez nevére kiállított hamis papírok pedig úgy voltak megcsinálva, hogy abban senki sem találhatott hibát.

Úgyhogy egyáltalán nem csodálkoznék, ha egyszer a KGB valami szupertitkos, mondjuk, Carréras vagy Pavarotti elnevezésű műveletének hasonló dokumentumai előkerülnek valamely poros, titkos fiók mélyéről. Megtudjuk belőlük az igazságot a XX. századi szuperkém negyedik, valódi életéről, azéról, aki megmentette a bolygót a harmadik világháborútól.

De az is lehet – az ördög se tudja –, hogy mind a mai napig él, békésen tengeti utolsó napjait, rózsabokrokat metsz valahol egy Moszkva környéki telken.

Miért is ne? Hiszen most, amikor e sorokat írom, Penykovszkij mindössze nyolcvanhét éves lenne.

Egy szuperkém számára ez még gyakorlatilag ifjúkor...

Mihail Mjagkov

Ivan Szerov – egy történész szemével

A SZU KGB első elnökének, Ivan Alekszandrovics Szerovnak neve az 1960-as évek elején elég gyorsan a széles nagyközönség látókörén kívülre került, és csak viszonylag nem régen vonta újra magára a figyelmet.

Az SZKP KB archív dokumentumainak titkosítás alóli feloldása, az állambiztonsági szervek egykori munkatársai által írott publikációk megjelenése és a különféle tévéműsorok, amelyek történelmünk sztálini és hruscsovi időszakával foglalkoztak, Szerovot az emberek tudatában a represszió megszervezésének egyik fő résztvevőjévé tették. Kapcsolatát I. V. Sztálinnal, L. P. Berijával, Ny. Sz. Hruscsovval, Ny. A. Bulganyinnal, V. Sz. Abakumovval, G. K. Zsukovval és másokkal szinte kizárólag a titkos intrikáknak, a rezsim bűntettei elfedésének, a vezérek befolyásos bajtársa kapzsiságának prizmáján keresztül szemlélték.

I. A. Szerov valódi érdemei, amelyeket az állam és a haza érdekvédelmében tett, háttérbe szorultak. A róla kialakított általános vélekedés nagyon is előítéletes volt: nem tudhatott a törvénytelenségek időszakának ilyen magas rangú alakja az ország biztonságára gondolni, amikor mindenekelőtt a saját karrierjével volt elfoglalva.

A történetírásban azonban nem volna igazságos, ha az efféle bonyolult személyiségeket csak fekete vagy fehér színre festenénk. Ha minden alak, aki keresztülment a túlélés sztálini iskoláján, Maljuta Szkuratovra[1] hasonlítana, akkor aligha következett volna be nálunk az 1950-es évek végén – 1960-as évek elején az „olvadás" időszaka, nem lettek volna olyan vezetők, akik igyekeztek megújítani az államot, a szovjet emberek sohasem hallhatták volna meg a párt vezetőjének szájából a vezér kultuszának leleplezését.

Mit is tudunk valójában Szerov tábornokról? 1905-ben született a Vologdai Kormányzóságban, és korán arra az útra lépett, amelyet akkoriban sok fiatalember választott magának. Az új politikai és katonai elit ebben az időben a lakosság legaktívabb részéből alakult ki, amelyet a forradalom és társadalmi átalakulás dobott felszínre. Az iskola elvégzése után Ivan Szerov katonanövendék lett, a tüzérségnél szolgált. 1939-ben, a jezsovi megtorlásokat követően, a káderhiány miatt átvezényelték a NKVD-hez vezetői beosztásba, ahol gyorsan felemelkedett. Kevesebb mint egy év múlva kinevezték az Ukrán SZSZK (a második legnagyobb és legjelentősebb tagköztársaság) belügyi népbiztosává. Megszervezte a Szovjetunióhoz csatlakozás pillanatában Nyugat-Ukrajna szovjetizálását, ott találkozott Hruscsovval is, és már 1941-ben az állambiztonsági népbiztos helyettese lett. Ezzel egy időben Szerov Berija bizalmas embere is lett.

A honvédő háború idején Moszkva alatt a hátország védelmével foglalkozott, részt vett a Kaukázus védelmében, kitelepítette azokat a népeket, amelyeket az ellenséggel való „együttműködéssel" vádoltak, az NKVD megbízottjaként is dolgozott az 1. Belorusz Fronton. A háború után felelősségteljes posztokat töltött be Németországban, belügyminiszter-helyettes volt, és végül, Sztálin halálát követően, a KGB elnöke lett. Szerovhoz köthető az 1956-os magyarországi felkelés leverése és a politikailag megbízhatatlan személyek üldözése is.

Az SZKP első titkárának személyi védelme is az egyik fő feladatai közé tartozott. Hruscsov később úgy emlékezett vissza rá, hogy bízott Szerovban, úgy vélte, hogy „tisztességes ember a maga pártosságában". Ha voltak is komoly bűnei a múltban, hát ilyesféle csontvázakat lehetett találni az állambiztonság többi munkatársának szekrényében is. A fontos az volt, hogy Szerov segített Hruscsovnak abban, hogy 1953 nyarán megszilárdíthassa hatalmát, 1957-ben részt vett az ún. „pártellenes csoport" szétverésében is. Ennek ellenére, mindez nem gátolta az első titkárt abban, hogy leváltsa Szerovot a KGB elnöki posztjáról, áthelyezze a Felderítő Főcsoportfőnökséghez (a GRU-hoz).

Hruscsovnak szüksége volt kádercserére és az állambiztonsági szervek új image-ére, amely hangsúlyozni volt hivatott a párt vezetőjének reformtevékenységét is. A GRU tisztjének, Penykovszkijnak – akiről kiderült, hogy ellenséges kém – ügye végleg elvágta Szerov karrierjét. Lefokozták, majd nyugállományba helyezték. Későbbi, rehabilitációra irányuló kérvényei a legfelsőbb pártkörökből és a KGB-ből csak viszolygást váltottak ki.

Talán ez a legfontosabb, amit kiemelhetünk hivatalos és félhivatalos életrajzából. A figyelmes kutatónak azonban mindenképpen maradnak kérdései a KGB egykori, 1990-ben elhunyt elnökének valós életútjával kapcsolatban.

Nem hagyott nyugodni az az információ, hogy Szerov az elbocsátását követően memoárírásba kezdett. Mennyire lehetett ez igaz? Lehetnek visszaemlékezései? Az állambiztonság archívumában? A családnál? Eldugva valami titkos helyen?

A dolog ilyetén fordulata arra késztetett, hogy mindenféle verziók bukkanjanak fel: mi van akkor, ha ezekben a memoárokban megtaláljuk a válaszokat legújabb kori történelmünk legbonyolultabb kérdéseire? Hiszen Szerovnak sok államtitokhoz volt köze, tudhatott esetleg részletekbe menően mesélni bel- és külpolitikánk szövevényes ravaszságairól. Nem hatnak-e majd papírra vetett emlékei bombarobbanásként a történelmi térben?

Végre, 25 évvel Szerov halála után, örökösei megtalálták a KGB egykori elnökének és a GRU egykori főnökének eddig ismeretlen naplóit és feljegyzéseit. Érthetővé vált, hogy új tanúságtételt kaptunk történelmünk hősies és tragikus időszakáról, a benne tényked szereplők felemelkedéséről és bukásáról. A kéziratok nem égtek el – ez nyilvánvaló tény.

A feljegyzések egy jelentős része a második világháború előzményeihez, menetéhez és következményeihez kapcsolódik. A tudósok és a történelem iránt érdeklődő emberek kétségtelenül nem lehetnek csalódottak. Az események részletei és a személyes benyomások, amelyeket a szerző leír, lényeges adalékkal szolgálnak e korszak tanulmányozásához. Elég csak annyit mondani, hogy Szerov a Sztálinnal történt találkozásai során alaposan megfigyelte a vezér magatartását, rögzítette a régi harcostársaihoz és az ismeretlen emberekhez való viszonyát. Mint eredmény, ez segíthet abban, hogy plasz-

[1] Maljuta Szkuratov – valódi nevén Grigorij Lukjanovics Szkuratov-Belszkij – (? – 1573) – orosz politikus és hadvezér, az Opricsnyina egyik vezetője, Rettegett Ivan egyik kedvenc segítője, aki a livóniai háborúban vesztette életét. *(A fordító jegyzete.)*

tikusabban elképzelhessük a Kreml urainak döntéshozatali mechanizmusát, valamint kiegészíti a történetírást sok, korábban ismeretlen részlettel is. (Ezek között van például Sztálin azon terve, hogy lecsapolja a Kaszpi-tengert, vagy beavatkozása a Szerov és átkozott ellensége, az állambiztonsági miniszter, Abakumov viszályába.)

Szerov, feljegyzéseiből ítélve, a korszak sok kulcsjelentőségű mozzanatának tanúja vagy résztvevője volt. Az újraegyesített területeken az ukrán nacionalistákkal és a lengyel illegalitással folytatott harc, a német támadásról szóló, hírszerzésből származó információ feldolgozása, a háború kezdetén a vállalatok evakuálása és megsemmisítése, Moszkva felrobbantásának előkészítése a város feladásának esetére, a hadvezérek viselkedése közvetlenül a fronton, a hírszerző és kémelhárító munka a háború éveiben és a háború utáni Németországban – mindezt az ő szemével látjuk, mindezt elemzésnek vetette alá.

Lényeges kiegészítéseket jelentenek az 1941-1945-ös hadszíntéren kialakult hadi helyzetek leírásaibanaz olyan személyiségek magatartásának értékelései (ha azok jobbára szubjektívek is), mint L. Z. Mehlisz, L. P. Berija, a frontparancsnok I. V. Tyulenyev, K. K. Rokosszovszkij, K. A. Mereckov, A. I. Jeremenko, A. D. Csernyahovszkij, G. K. Zsukov. Szerov részletesen visszaemlékezik az általa irányított kitelepítésekről, amelyeket a Krímben, a Volga mentén és az Észak-Kaukázusban élő népekkel szemben követtek el, egyébként megosztja velünk azon feltételezéseit is, kik lehettek ezeknek a döntéseknek valódi kezdeményezői.

Részt vesz a lengyel Armia Krajowa vezetőinek elfogásában és illegális ügynökségeik szétverésében, egy csöppet sem kételkedve döntése helyességében az adott háborús és politikai helyzet közepette. Az ellenséges katonai vezetőkről szóló vallomások, az olyanokról, mint F. Paulus vagy W. Keitel, vagy a Hitler közvetlen környezetében lévő emberek, akikkel szintén volt alkalma találkozni – még egy fontos forrás arra vonatkozóan, milyen hangulat uralkodott a német hadseregben.

Rendkívül érdekesek Szerov feljegyzései, amelyek a Legfőbb Főparancsnok 1943-as, fronton tett látogatásáról szólnak. Szó esik ezekben Sztálin életvitelének részleteiről, éjszakai szálláshelyének kiválasztásáról, a vezér magatartásáról, a testőrökkel, parancsnokokkal, kiszolgáló személyzettel folytatott beszélgetéseiről. Éppen akkor, a Rzsev melletti Horosevo faluban született meg a háború ideje alatt az első döntés arról, hogy Orjol és Belgorod felszabadításának tiszteletére tűzijátékot rendezzenek. Ma abban a házban, amelyikben a nevezetes parancs megszületett, az Oroszországi Hadtörténeti Társaság múzeumot hozott létre, amely az 1943 augusztusában a Kalinyini Fronton végbement eseményeknek állít emléket.

A visszaemlékezések szerzője aktív részese volt Hitler és Goebbels holtteste felkutatásának és azonosításának a Vörös Hadsereg által bevett Berlinben. A tőle kapott adatok, összevetve a már ismert levéltári anyagokkal és visszaemlékezésekkel, ismételten bizonyítják, hogy nem valósak azok az elgondolások, melyek szerint a náci vezéreknek állítólag sikerült a szovjet csapatok orra előtt eltűnniük.

Szerov háború utáni élete szintén teli van olyan eseményekkel, amelyek sok vonatkozásban alakították a SZU kül- és belpolitikáját, és hozzájárultak védelmi erejének biztosításához. Tevékenységi köre rendkívül széles – az atomkutatásokban részt vevő német tudósok Németországból a SZU-ba történő elszállításától kezdve a rakétagyártás feltámasztásán keresztül a Volga-Don-csatorna építéséig.

Mint a KGB első elnöke, ismerte a szovjet vezetésen belül zajló rengeteg intrikát, betekintést kapott a kül- és belpolitika titkaiba, részt vett az ártatlanul elítélt emberek rehabilitálásában is, meg a sztálini időszakkal összefüggésben lévő kompromittáló dokumentumok megsemmisítésében is. Szerov feltárja az MGB-KGB egy sor kulcsfontosságú műveletének részleteit, beleértve az atomkémkedést is. Alighanem pontot tesz a XX. század egyik legfontosabb titkának végére is: dokumentumokra és szemtanúk vallomásaira épülő elbeszélését annak a Raul Wallenbergnek ügyéről, aki nyom nélkül eltűnt, miután 1945-ben a SZMERS elfogta, minden túlzás nélkül lehet akár szenzációnak is nevezni.

Nem lesznek érdektelenek Szerovnak az 1962-es karibi válság alakulásáról szóló visszaemlékezései sem. Lévén abban az időben a GRU főnöke, ujját rajta tartotta az események kapcsán hozott döntések ütőerén, amelyeknek következtében elkerültük az atomháborút, a szovjet rakétákat kivonták Kubából. Valószínűleg bőséges vitákra fognak okot adni a szerző őszinte megnyilvánulásai a GRU munkatársának, O. V. Penykovszkijnak valódi arcáról – a kémről, akit amerikaiak és angolok javára elkövetett kémkedéssel vádoltak meg, majd kivégeztek. Az, aki miatt végül is Szerovnak szenvednie kellett, meggyőződése szerint a KGB ügynöke volt, akit a Lubjanka csaliként, dezinformációs csatornaként állított fel!

Itt van tehát előttünk egy szubjektív kép az 1930-as – 1960-as évek eseményeiről, amely olyan embertől származik, aki elválaszthatatlan része volt ennek az időszaknak. Értékeléseit időnként nem könnyű elfogadni, ezek valószínűleg nem csak vitákat fognak kiváltani, hanem ítéleteket is. Ezen kívül, mint sok más memoár, Ivan Alekszandrovics Szerov naplói és feljegyzései is akarva akaratlanul mintegy igazolják magát a szerzőt.

Észben kell ezt tartanunk, ennek ellenére azonban törekednünk kell arra is, hogy a már meglévő tudásunkat összevessük az új adatokkal, levonjuk belőle a következtetéseket. Ebben áll a múlt igaz és objektív megvilágításának záloga, különösen az olyan bonyolult múlté, mint amilyen a XX. század történelme.

Ugyanakkor egy olyan ember visszaemlékezései is állnak előttünk, aki mindenek ellenére feltétel nélkül átadta magát a legfontosabb dolognak: a Haza védelmének, aki kitűnt bátorságával és határozottságával, ő maga vitte csatába a katonáit, és sokszor az életét is kockára tette.

Kétségtelenül nagy érdemei vannak a győzelemben: Szerov tábornok ott volt a partizánmozgalom létrehozásának kezdeténél, az elfoglalt területeken végrehajtott felderítő-diverzáns akciók megszervezésénél, az ő nevéhez kötődik, hogy rendet teremtett a Moszkva számára legnehezebb napokban, 1941 őszén a front mögötti zónában, valamint 1942-ben a kaukázusi hágók védelme is. Az ÁVB határozatai alapján rendszeresen kiküldték a front legforróbb részeire, beleértve a blokád alatt álló Leningrádot, az ostrom alá vett Sztálingrádot, Harkovot, Donyecket is. Bátorságáért, amelyet a berlini hadművelet során mutatott, a Szovjetunió Hőse kitüntetésben részesítették.

A kutatók természetesen továbbra is fognak Szerov magatartásában kevéssé vonzó részleteket találni. De országunk történelme, amely ebben az esetben a titkosszolgálatok egy jelentős vezetőjének szemén tárul elénk, nem csak arra való, hogy tanítson, hanem arra is, hogy megóvjon bennünket az át nem gondolt cselekedetektől. Ezen kívül nincs jogunk elveszíteni az úton mindazt a pozitív értéket, amelyet az elődeink létrehoztak. Ez a mi örökségünk, amely sok vonatkozásban a jövőnket formálja.

Mihail Mjagkov,
a történettudományok doktora,
az Oroszországi Hadtörténeti Társaság
tudományos igazgatója

FÜGGELÉK

IVAN SZEROV SZOLGÁLATI ÚTJA A SZOVJET HADSEREGNÉL, AZ MVD-NÉL ÉS AZ ÁLLAMBIZTONSÁGNÁL

Mettől (év, hó, nap)	Meddig (év, hó, nap)	Szolgálati idő tartama (év, hónap nap)	Beosztás	Melyik szervezetnél, egységnél, alakulatnál, hadseregnél, fronton	Szolgálati hely
1922. 09. 22.	1924. 01.	1 év, 4 hónap, 5 nap		Az OK(b)P Kadnyikovszkiji Járási Pártbizottság Különleges Alakulatának elkülönített százada	
1925. 08. 07.	1928. 10. 30.	3 év, 2 hónap, 23 nap	Növendék	A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Leningrádi Gyalogos Iskolája	Leningrád
1928. 10. 30.	1929. 12. 09.	1 év, 1 hónap, 9 nap	Szakaszparancsnok	22. lövészhadosztály 66. lövészezrede	Krasznodar
1931. 01. 01.	1931. 06. 01.	5 hónap	Hallgató	Tüzérségi továbbképző tanfolyam	Gyetszkoje Szelo, Leningrádi terület
1931. 06. 31.	1931. 09. 27.	3 hónap, 26 nap	Térképészeti szakaszparancsnok	9. hadtesttüzérség	Kamenszk, Rosztovi terület
1931. 09. 27.	1932. 09.		Megbízott ütegparancsnok	9. hadtesttüzérség felderítő ütege	Kamenszk, Rosztovi terület
1932. 09.	1933. 03. 28.		Ideiglenesen megbízott ütegparancsnok	9. hadtesttüzérség térképészeti ütege	Krasznodar
1933. 03. 28.	1933. 12.		Térképészeti ütegparancsnok	9. hadtesttüzérség	Krasznodar
1933. 12.	1934. 04.		Ideiglenesen megbízott ezredvezérkari főnök	9. hadtesttüzérség	Krasznodar
1934. 04.	1935. 02. 17.		Az ezred vezérkari főnökének első helyettese	24. tüzérezred	Vinnyica
1935. 02. 17.	1936. 01. 13		Hallgató	A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Hadmérnöki Akadémiája	Moszkva
1936. 01. 13.	1939. 02. 13.		Hallgató	A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Lenin Vörös Zászló érdemrenddel kitüntetett Frunze Katonai Akadémiája	Moszkva
1939. 02. 13.	1939. 02. 18.		Parancsnokhelyettes	A SZU NKVD Munkás-Paraszt Rendőrségének Főigazgatósága	Moszkva

Mettől (év, hó, nap)	Meddig (év, hó, nap)	Szolgálati idő tartama (év, hónap nap)	Beosztás	Melyik szervezetnél, egységnél, alakulatnál, hadseregnél, fronton	Szolgálati hely
1939. 02. 18.	1939. 07. 29.		Parancsnok	A SZU NKVD Munkás-Paraszt Rendőrségének Főigazgatósága	Moszkva
1939. 07. 29.	1939. 09. 02.		Az Állambiztonsági Főigazgatóság 2. ügyosztályának vezetője és az Állambiztonsági Főosztály helyettes vezetője	A SZU NKVD Állambiztonsági Főigazgatósága	Moszkva
1939. 09. 02.	1941. 04. 17.		Népi komisszár	Ukrán SZSZK NKVD	Kijev
1941. 04. 17.	1941. 07. 31.		A népi komisszár helyettese	SZU NKVD	Moszkva
1941. 07. 31.	1946. 04. 22.		A népi komisszár helyettese	SZU NKVD	Moszkva
1946. 04. 22.	1947. 02. 22.		Miniszterhelyettes	SZU MVD	Moszkva
1947. 02. 24.	1954. 03. 13.		A miniszter első helyettese	SZU MVD	Moszkva
1954. 03. 13.	nincs adat		A bizottság elnöke	A SZU Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság	Moszkva
1958. 12. 08	1963. 02. 02		A GRU főnöke	SZU Védelmi Minisztérium	Moszkva

IVAN SZEROV KITÜNTETÉSEI

Lenin-rend – 1940. április 26. (Az ukrán és lengyel nacionalisták ellen folytatott harc megszervezéséért és vezetéséért.)
Az NKVD Érdemes Dolgozójának jelvénye – 1941. június 28. (Az Ukrán SZSZK nyugati területein az ellenforradalmi alakulatokkal folytatott harc feladatainak sikeres teljesítéséért.)
Lenin-rend – 1942. december 13. (A német megszállók ellen a fronton folytatott harci cselekmények irányításának példás teljesítéséért és az ennek során mutatott hősiességéért és bátorságáért.)
A Nagy Honvédő Háború Partizánjának járó érdemérem 1. fokozata – 1943. július 9. (A partizánmozgalom szervezéséért.)
Sztálingrád Védelméért érdemérem – 1943. július 1.
Vörös Csillag Érdemrend – 1943. szeptember 20. (A Kormányzattól kapott feladatok sikeres végrehajtásáért.)
Szuvorov-rend 1. fokozata – 1944. március 8. (A SZU Állami Védelmi Bizottsága különleges feladatának végrehajtásáért: a Kaukázus népeinek kitelepítési műveletében való részvételért; más kitüntetettekkel együtt a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1962. 04. 04-i határozata alapján megfosztották tőle.)
Vörös Csillag Érdemrend – 1944. július 7. (A Kormányzat különleges feladatának végrehajtásáért: a krími tatárok deportálásának megszervezéséért; a határozatot 1962-ben visszavonták.)

„Moszkva védelméért" érdemérem – 1944. július 4.
„A Kaukázus védelméért" érdemérem – 1944. augusztus 10.
Kutuzov-rend 1. fokozata – 1945. április 24. (A fasiszták elleni harcban való részvételért az 1. Belorusz Fronton.)
A Szovjetunió Hőse cím, együtt a Lenin-rend és az Arany Csillag érdemérem adományozásával – 1945. május 29. (A Berlin bevételénél a támadó hadműveletek irányításában mutatott hősiességéért és bátorságáért; a címtől 1963. március 12-én megfosztották.)
„A Németország felett aratott győzelemért" érdemérem – 1945. június 15.
„Berlin bevételéért" érdemérem – 1945. október 27.
A Lengyel Népköztársaság Virtuti Militari érdemrendjének 4. fokozata – 1946. április 24. (Halála után, 1995-ben a Lengyel Köztársaság elnöke megfosztotta tőle.)
„Varsó felszabadításáért" érdemérem – 1946. március.
Vörös Csillag Érdemrend – 1950. augusztus. (A Szovjet Hadseregben és az MVD-nél folytatott kifogástalan, 25 éves szolgálatáért.)
Lenin-rend – 1952. szeptember 19. (A Volga-Don-csatorna építésével kapcsolatos kormányzati feladat teljesítéséért.)
Lenin-rend – 1955. május. (A Szovjet Hadseregben és a KGB-nél folytatott 30 éves kifogástalan szolgálatáért.)
Lenin-rend – 1955. augusztus 25. (A Szovjet Államnak tett szolgálataiért és 50. születésnapja alkalmából.)
A Lengyel Népköztársaság Krzyża Grunwaldu érdemrendjének 2. fokozata – 1955. november 11. (A Lengyelország felszabadításáért folytatott harcokért.)
Vörös Csillag Érdemrend – 1955. december. (A Kormányzattól kapott feladat sikeres végrehajtásáért: a külföldi úton járt állami vezetők biztonságának biztosításáért.)
A Lengyel Népköztársaság „Za Warszawę. 1939-1945" érdemérme – 1955. december 27.
A Lengyel Népköztársaság „Za Odrę, Nysę i Bałtyk" érdemérme – 1955. december 27.
Kutuzov-rend 1. fokozata – 1956. december 18. (Az SZKP KB és a Kormányzat különleges feladatának teljesítéséért: a magyarországi felkelés leveréséért.)
Az NDK „Der Vaterländische Verdienstorden" arany érdemrendje – 1959. május 8.
Honvédő Háború Érdemrend 1. fokozata – 1985. március 11. (A Győzelem 40. évfordulója alkalmából.)

IVAN SZEROV ÉLETÉNEK LEGFŐBB ESEMÉNYEI

1905.

Augusztus 26. – a Vologdai Kormányzóság Kadnyikovszkiji járásának Afimszkoje falvában született.

1916.

Május – elvégezte a helyi elemi iskolát.

1922.

Szeptember 15. – felvették katonának az OK(b)P Kadnyikovszkiji Járási Pártbizottság Különleges Alakulatának elkülönített századába.

1923.

Belép a Forradalmi Kommunista Ifjúsági Szövetségbe.
Május – elvégezte a kadnyikovszkiji iskolát.
Május – kinevezik a Kadnyikovszkiji járás Pokrovszkoje falvában lévő olvasóház vezetőjévé.
Szeptember – megválasztják Zamosje községi tanácsának titkárává.

1924.

Megválasztják a Munkásküldöttek Szovjetjei Vologdai Kormányzósági Kongresszusának küldöttévé.

1925.

Január – felveszik tagnak az OK(b)P-be.

Augusztus 7. – felveszik növendéknek a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Leningrádi Gyalogos Katonaiskolájába.

1928.

Október 30. – elvégezte a katonaiskolát. Kinevezték szakaszparancsnoknak a 22. lövészhadosztály 66. lövészezredében (Észak-Kaukázusi Katonai Körzet, Krasznodar).

1931.

Január 1. – a tüzérségi parancsnoki állomány továbbképző tanfolyamának hallgatója.
Június 1. – kinevezik a 9. hadtesttüzérségi ezred térképészeti szakaszának parancsnokává (Észak-Kaukázusi Katonai Körzet, Kamenszk).
Szeptember 27. – a 9. tüzérezred felderítő ütegének megbízott parancsnoka.

1932.

Március 19. – házasságot köt Vera Abramovával.

1933.

Január 24. – megszületik Vlagyimir nevű fia.
Március 28. – kinevezik a térképészeti üteg parancsnokává.
December – kinevezik a 9. tüzérezred ideiglenesen megbízott vezérkari főnökévé (Kijevi Katonai Körzet, Vinnyica).

1934.

Február 17. – felveszik hallgatónak a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Hadmérnöki Akadémiájára.

1936.

Január 13. – átvezénylik tanulmányai folytatására a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Frunze Katonai Akadémiájára.

1939.

Január – a katonai akadémiák végzős hallgatóinak csoportjával együtt átvezénylik szolgálatra az NKVD-hez.
Február 13. – kinevezik a SZU NKVD Munkás-Paraszt Rendőrsége Főigazgatóságának parancsnokhelyettesévé, majd parancsnokává.
Február 15. – előléptetik a GB őrnagyává.
Április 30. – előléptetik a GB fő-őrnagyává.
Július 29. – kinevezik a SZU NKVD Állambiztonsági Főigazgatósága helyettes vezetőjévé és az Állambiztonsági Főigazgatóság 2. (titkos-politikai) ügyosztályának vezetőjévé.
Augusztus 8. – első alkalommal hívatják be Sztálin dolgozószobájába.
Szeptember 2. – kinevezik az Ukrán SZSZK belügyi népbiztosává.
Szeptember 4. – előléptetik 3. fokozatú GB komisszárrá.
Szeptember-november – Nyugat-Ukrajna visszacsatolása során irányítja az operatív csekista műveleteket.
Október 19. – megszületik Szvetlana nevű lánya.

1940.

Április 26. – megkapja élete első állami kitüntetését: a Lenin-rendet „az ukrán és lengyel nacionalisták ellen folytatott harc megszervezéséért és vezetéséért".
Június-július – vezeti az Ukrán SZSZK NKVD operatív csoportját Besszarábia és Nyugat-Bukovina Szovjetunióhoz csatolása során.
Május 17. – megválasztják az Ukrán K(b)P KB PB tagjává.

1941.

Január 5. – megválasztják a SZU Legfelsőbb Tanácsa Vorosilovgradi területének küldöttévé.
Február 15. – megválasztják az Össz-szövetségi K(b)P KB tagjelöltjévé.

Április 17. – áthelyezik Moszkvába, az NKVD két népbiztosságra osztásának folyamán kinevezik a SZU állambiztonsági népbiztosának helyettesévé.
Május – a Baltikumba vezénylik, hogy megszervezze a „szovjetellenes, bűnöző és társadalmilag veszélyes elemek" tisztogatását.
Május 28. – kitüntetik az NKVD Érdemes Dolgozója jelvénnyel (00020-as számú határozat) az Ukrán SZSZK nyugati területein az ellenforradalmi alakulatokkal folytatott harc feladatainak sikeres teljesítéséért.
Június 25. – kinevezik a Vörös Hadsereg hátországa védelmének felelősévé.
Július 31. – az NKVD és az NKGB újbóli összeolvadása során újra kinevezik a SZU belügyi népbiztosának helyettesévé. E poszton marad egészen 1947-ig.
Augusztus – megválasztják a Fegyveres Erők Katonai Tanácsának tagjává.
Augusztus-szeptember – irányítja a volgai németek kitelepítését.
Szeptember – elvezénylik az ostrom alatt álló Leningrádba.
Szeptember – elvezénylik Harkovba, hogy rendet teremtsen, és előkészítse a szénbányák felrobbantását.
Október 8. – a SZU ÁVB kinevezik annak az „ötös fogatnak" vezetőjévé, amelyet azért hoztak létre, hogy aláaknázza és megsemmisítse Moszkva különösen fontos objektumait, ha a várost feladnák.
Október 13. – kinevezik a moszkvai zóna NKVD-s védelmének parancsnokává.
December 28. – megbízzák a lágerek ellenőrzési és filtrációs munkájának megfigyelésével.

1942.

Április-május – a Krími Frontra vezénylik.
Május – Arhangelszkbe vezénylik.
Augusztus – az ostrom alatt álló Sztálingrádba vezénylik.
Augusztus-december – részt vesz a Kaukázus védelmében, légnyomást kap.
December 13. – Lenin-renddel tüntetik ki az észak-kaukázusi harcokban való részvételért és a hágók védelméért.

1943.

Január-február – irányítja a Kaukázusban az illegális bandák ellen folytatott harcot.
Február 4. – előléptetik a GB. 2. fokozatú komisszárjává.
Február – Sztálingrádba vezénylik a hadifogolytáborok megszervezésére.
Június – a SZU ÁVB határozata alapján elrepült az AlSzib járatok (Moszkva-Krasznojarszk-Uelkal) reptereinek és személyzetének ellenőrzésére.
Július 1. – „Sztálingrád védelméért" érdeméremmel tüntetik ki.
Július 9. – kitüntetik „A Nagy Honvédő Háború Partizánjának" érdemérem 1. fokozatával „a partizánmozgalom szervezéséért".
Augusztus 2-4. – Sztálinnal kiutazott a Kalinyini Frontra.
Szeptember 20. – kitüntetik a Vörös Zászló érdemrenddel „a Kormányzattól kapott feladat sikeres végrehajtásáért".
November – előkészítette és megszervezte a karacsájok tömeges deportálását.
December – kiküldetés Pamírba, az iráni és afganisztáni határra.
December 28-29. – irányította a kalmükök kitelepítését.

1944.

Február-március – részt vett a csecsenek deportálásában.
Március 8. – kitüntetik a Szuvorov-rend 1. fokozatával „a SZU ÁVB különleges feladatának végrehajtásáért" (a kaukázusi népek kitelepítéséért).
Március – Nyugat-Ukrajnába küldik, hogy szervezze meg a harcot az ukrán nacionalisták ellen.
Május – a krími tatárok deportálásának megszervezése.
Július 7. – Vörös Zászló érdemrenddel tüntetik ki „a Kormányzat különleges feladatának végrehajtásáért" (a krími tatárok deportálásának megszervezéséért).
Július-augusztus – szervezi a harcot a földalatti Armia Krajowa egységei ellen a felszabadított területeken, elfogja az Armia Krajowa vezetőit.

Augusztus – harc a litván nacionalista illegalitás ellen.
Szeptember – kinevezik az 1. Belorusz Fronthoz a SZU NKVD meghatalmazottjának.
Október 7. – Sztálin Craiovába (Romániába) küldi J. B. Tito hadiszállására, hogy rendet tegyen a városban.
Október – Lublinba (Lengyelországba) küldik, hogy megmentse a szovjetbarát lengyel kormányt.

1945.

Január 11. – kinevezik a lengyel közbiztonsági minisztériumhoz a SZU NKVD tanácsosává.
Március – irányítja a lengyel szovjetellenes illegalitás vezetőinek elfogását.
Április 21. – az 1. Belorusz Front élcsapataival bevonul Berlinbe.
Április 24. – kitüntetik a Kutuzov-rend 1. fokozatával az 1. Belorusz Fronton a fasiszta megszállók ellen folytatott harcért.
Május 2. – kinevezik az 1. Belorusz Front parancsnokának állampolgári adminisztrációért felelős helyettesévé.
Május 8. részt vesz a Németország kapitulációjáról szóló dokumentum aláírási ceremóniáján.
Május 29. – megkapja a Szovjetunió Hőse címet „a Berlin bevételénél a támadó hadműveletek irányításában mutatott hősiességéért és bátorságáért" (együtt a Lenin-renddel és az Arany Csillag érdeméremmel).
Június 6. – kinevezik a Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció (SZVAG) állampolgári adminisztrációért felelős főparancsnok-helyettesévé.
Július 4. – kinevezik a SZU NKVD megbízottjává a Németországi Szovjet Hadseregcsoport (GSZOVG) mellé.
Július 9. – előléptetik vezérezredessé.
Július 17-augusztus 2. – részt vesz a Potsdami Konferencia biztonságának biztosításában.

1946.

Február 10. – megválasztják a SZU Legfelsőbb Tanácsa 2. Gomeli ülésszaka küldöttének.
Április 22. – a kormányzat adminisztratív átalakítása során újra kinevezik a SZU belügyminiszter-helyettesévé.
Április 24. – kitüntetik a lengyel Virtuti Militari érdemrend 4. fokozatával (halála után, 1995-ben a Lengyel Köztársaság elnökének rendeletével megfosztják tőle.)
Május 13. – beválasztják a SZU Minisztertanácsa mellett működő, reaktív technikával foglalkozó titkos bizottságba (1947-től a SZU Minisztertanácsa mellett működő 2. számú bizottság lesz).
November – megszervezi a szovjet hadiipar szükségleteinek kielégítésére német tudósok és mérnökök Szovjetunióba szállíttatását.

1947.

Február 24. – kinevezik a SZU belügyminisztere első helyettesévé, és visszahívják Németországból a Szovjetunióba.
Október 14-30. – állami bizottság tagjaként részt vesz az első szovjet ballisztikus rakéták tesztelésén Kapusztyin Jarban.

1948.

Január 31. és február 8. – levelet ír Sztálinnak azzal a kéréssel, hogy védje őt meg a nemzetbiztonsági miniszter, Abakumov támadásaitól.

1949.

December 21-1950. január 13. – vezeti a magadani kikötőben történt robbanás kivizsgálására létrehozott bizottságot.

1950.

Augusztus – kitüntetik a Vörös Zászló érdemrenddel.

1952.

Március 8. – a kormány rendelkezése alapján kiküldik a Volga-Don-csatorna építésének vezetésére, ott tartózkodott egészen annak átadásáig, június 1-jéig.

Július 12-19. – ismét kiküldik a Volga-Don-csatornához, egy üzemi baleset következményeinek elhárítására.
Szeptember 19. – Lenin-renddel tüntetik ki a Volga-Don-csatorna megépítéséért.
Október 14. – újraválasztják az SZKP KB tagjelöltjévé.

1953.

Február 2-5. – kiküldetésben az Ufai Kőolaj-feldolgozó Üzemben kitört tűzeset okainak kivizsgálására.
Március 6. – vezette a stábot, amelynek Sztálin halála kapcsán biztosítania kellett Moszkvában a rendet.
Március 11. – kinevezik a L. Berija vezetése alatt egyesített MVD miniszterének első helyettesévé.
Június 10-21. – Leningrádba vezénylik, hogy szervezze meg a banditizmus és bűnözés elleni harcot.
Június 26. – vezeti Berija testőrségének elfogását.

1954.

Március 13. – kinevezik a SZU Minisztertanácsa mellett működő KGB elnökévé.
Március 18. – jóváhagyta a KGB központi apparátusának struktúráját.
Március 19. – a főügyésszel, a belügyminiszterrel és az igazságügyi miniszterrel közösen feljegyzést küldött az SZKP KB Elnökségének, hogy vizsgálják felül az „ellenforradalmi tevékenységért" tömegesen elítéltek ügyét, és ezzel elkezdődhetett a rehabilitációs folyamat.
Szeptember 13-17. – részt vett az első szovjet atombomba tesztelésén a tockojei lőtéren.
Szeptember 28-október 19. – kormánydelegáció tagjaként a Kínai Népköztársaságban tartózkodott.

1955.

Február 27. a Sztálingrádi körzet részéről megválasztották az OSZSZK Legfelsőbb Tanácsa küldöttének.
Május – Lenin-renddel tüntetik ki.
Május 26 - június 5. – kormánydelegáció tagjaként Jugoszláviában, Bulgáriában és Romániában jár.
Július 16-24. – kiküldetésben Genfben.
Augusztus 8. – előléptetik hadseregtábornokká.
Augusztus 25. – 50. születésnapja alkalmából Lenin-renddel tüntetik ki.
November 11. – kitüntetik a lengyel Krzyża Grunwaldu érdemrend 2. fokozatával.
November 17-december 19. – kormánydelegáció tagjaként ellátogatott Indiába, Burmába, Afganisztánba.
December 31. – Vörös Zászló érdemrenddel tüntetik ki „a külföldi úton járt állami vezetők biztonságának sikeres biztosításáért".

1956.

Január – dolgozik Ny. Hruscsovnak az SZKP XX. kongresszusán elmondott Sztálin-ellenes beszéde előkészítésén.
Február 25. – megválasztják az SZKP KB tagjává.
Március 22-28. – Londonban jár a kormánylátogatás előkészítése céljából.
Október-november – vezeti a magyarországi felkelés leverését.
December 18. – kitüntetik a Kutuzov-rend 1. fokozatával a magyarországi zavargások leveréséért.

1957.

Június 6-13. – kormánydelegáció tagjaként ellátogat Finnországba.
Június 18-22. – aktívan ténykedik Hruscsov oldalán, amikor az első titkárt el akarják távolítani a hatalomból (az ún. „pártellenes összeesküvés" idején).

1958.

Március 16. – A Voronyezsi terület képviselőjeként az 5. ülésszakra megválasztják a SZU Legfelsőbb Tanácsa küldöttévé.
December 8. – kinevezik a SZU Fegyveres Erői vezérkari főnökének hírszerzésért felelős helyettesévé, a GRU főnökévé.

1959.

Május 8. Kitüntetik az NDK „Der Vaterländische Verdienstorden" arany érdemrendjével.

1961.

Október 17. – nem választják be az SZKP KB új tagjainak sorába.

1962.

Április 4. – megfosztják az 1. fokozatú Szuvorov-rendtől, amelyet az észak-kaukázusi népek 1944-es kitelepítéséért kapott.

Október 22. – letartóztatják az angol és amerikai hírszerzés ügynökét, a GRU ezredesét, Oleg Penykovszkijt.

1963.

Február 2. – leváltják a GRU vezetői posztjáról és a vezérkari főnök helyettesének posztjáról.

Március 7. – „politikai ébersége elvesztéséért és nem megfelelő lépéseiért" lefokozzák vezérőrnaggyá.

Március 12. – megfosztják a Szovjetunió Hőse címtől.

Április – kinevezik a Turkesztáni Katonai Körzet parancsnokának oktatási intézményekért felelős titkárává, és eltávolítják Moszkvából.

Augusztus – kinevezik a Volga-menti Katonai Körzet parancsnokának oktatási intézményekért felelős titkárává.

1965.

Április 9. – kizárják az SZKP-ból.

Szeptember 1. – betegsége okán tartalékállományba helyezik a hadseregnél.

1985.

Március 11. – a Győzelem 40. évfordulója alkalmából kitüntetik a Honvédő Háború érdemrend 1. fokozatával.

1990.

Július 1. Moszkvában elhunyt.

ÉLETRAJZI JEGYZETEK

Abakumov, Viktor Szemjonovics (1908-1954) – 1932-től volt az NKVD-nél. 1938-1941 között a Rosztovi terület UNKVD vezetője. 1941 februárjától a SZU belügyi népbiztosának helyettese. 1941-től egyidejűleg az NKVD Különleges Osztályok Igazgatóságának vezetője. 1943-1946 között a SZU Védelmi Népbiztossága SZMERS kémelhárító főosztályának vezetője. 1946-1951 között a SZU államvédelmi minisztere. Vezérezredes. 1951 júliusában letartóztatják. A legsúlyosabb büntetést szabják ki rá. 1954. 12. 19-én kivégzik.

Abel, Rudolf Ivanovics (valódi neve: Viljam Genrihovics Fiser, 1903-1971) – ismert szovjet hírszerző, ezredes. 1948-tól az USA-ban dolgozott, sok értékes anyagot juttatott el a SZU-nak. 1957-ben letartóztatták. 1962-ben kicserélték a SZU fölött lelőtt amerikai felderítő gép pilótájára, F. G. Powersre.

Abramov, Alekszandr Nyikityics (1905-1973) – 1953-1954 között a SZU rendkívüli és meghatalmazott követe Izraelben, 1954-1958 között nagykövet Izraelben.

Agajanc, Ivan Ivanovics (1911-1968) – 1930-tól az OGPU-nál, 1936-tól a külső hírszerzésnél. 1941-1945 között Iránban az NKVD-NKGB rezidense, aztán Párizsban az MGB rezidense. A későbbiekben a KGB Első Főigazgatósága „A" szolgálatának (dezinformálás) vezetője, az Első Főigazgatóság helyettes vezetője, vezérőrnagy.

Adzsubej, Alekszej Ivanovics (1924-1993) – Ny. Sz. Hruscsov veje, a *Komszomolszkaja Pravda* és az *Izvesztyija* főszerkesztője. Apósa leváltása után eltávolították összes posztjáról, kitették az SZKP KB tagjainak sorából.

Alekszandrov, Alekszandr Petrovics (1906-1981) – 1948-1951 között a SZU MVD Volga-Don-csatorna Építési Igazgatósága Vöröshadsereg építési körzetének vezetője. Később ő irányította a Cimljani és Volgográdi vízerőművek építését is, kétszeres Szocialista Munka Hőse (1952, 1961).

Alekszahin – a KGB Első Főigazgatóságának ezredese. Korábban az MGB 1. ügyosztályának (külföldi diverzáns tevékenység) munkatársa.

Albogacsijev, Szultan Izmailovics (1906-1968) – 1941. február-1943. szeptember között: a Csecsen-Ingus ASZSZK belügyi népbiztosa. Ezredes.

Amanullah Kán (1892-1970) – 1919-1929 között: afgán monarchia, 1926-ig – emír, aztán király (padisah).

Anders, Władysław (1892-1970) – lengyel katona és politikus, tábornok. 1939-ben megsebesült, a szovjet csapatok fogságába esett, az NKVD belső börtönében, a Lubjankán tartották fogva. A Moszkva és a lengyel emigráns kormány közötti szövetségesi kapcsolatok helyreállítása után kiszabadult, majd a SZU-ban szervezett lengyel hadsereg vezetője lett. A vezetése alatt álló hadsereget kivezette a SZU-ból Iránba, egyesült a brit csapatokkal. Anders hadsereg részt vett az olaszországi csatákban. A háború után akadályozni akarta a szovjetbarát rendszer lengyelországi létrehozását, megfosztották lengyel állampolgárságától. Emigrációban élt és halt meg.

Andrejev, Andrej Andrejevics (1895-1971) – orosz forradalmár, szovjet párt és állami vezető. 1932-1952 között az Össz-szövetségi K(b)P KB PB tagja, 1938-1946 között a SZU Legfelsőbb Tanácsának elnöke, 1939-1952 között az Össz-szövetségi K(b)P KB Pártellenőrzési Bizottságának elnöke.

Andrianov, Vaszilij Mihajlovics (1902-1978) – szovjet állami és pártvezető. 1949-1953 között az Össz-szövetségi K(b)P Leningrádi Területi Pártbizottság első titkára. 1952-1953 között az SZKP KB Elnökségének tagja. 1953-1956 között a SZU Állami Ellenőrzési Minisztériumának miniszterhelyettese.

Andropov, Jurij Vlagyimirovics (1914-1984) – szovjet állami vezető. 1954-1957 között a SZU magyarországi nagykövete volt, jelentős szerepet játszott a felkelés leverésében. 1957-1962 között az SZKP KB osztályvezetője, 1962-1967 között az SZKP KB titkára. 1967-1982 között a KGB elnöke. 1982-1984 között az SZKP KB főtitkára, 1983-1984 között a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke. Hadseregtábornok, a Szocialista Munka Hőse (1974).

Andrus, Burton Curtis (1892-1977) – az USA hadseregének ezredese, annak a nürnbergi börtönnek kommendánsa, amelyikben a náci bűnösöket, a Harmadik Birodalom vezetőit tartották fogva.

Antonescu, Ion (1882-1946) – román állami és katonai vezető, a fasiszták vezetője. 1940-ben az akkori román király, II. Károly a hadsereg nyomására kénytelen volt kinevezni Antonescut a kormány élére, miután ő arra kényszerítette a királyt, hogy mondjon le a trónról fia, Mihály javára. 1944. augusztusáig conducător (a német Führer megfelelője) megnevezéssel gyakorlatilag Románia diktátora volt. Szövetségre lépett a fasiszta Németországgal. Mihály király távolította el, átadta a német hadvezetésnek. A háború után Romániában bíróság elé állították, mint háborús bűnöst kivégezték.

Apollonov, Arkagyij Nyikolajevics (1907-1978) – 1939-től az NKVD-nél dolgozott. 1941-től az NKVD Belső Csapatai Főigazgatóságának vezetője és az NKVD csapatainak parancsnoka, 1942-1948 között a belügyi népbiztos (miniszter) csapatokért felelős helyettese. 1944-1946 között egyúttal az NKVD Belső Csapatai Főigazgatóságának vezetője, 1945 májusában-júniusában az NKVD megbízottja Kelet-Poroszországban. Vezérezredes.

Arisztov, Averkij Boriszovics (1903-1973) – szovjet párt és állami vezető. 1952-1953 között és 1957-1961 között az SZKP KB Elnökségének tagja. 1955-1960 között az SZKP KB titkára. 1961-1971 között a SZU lengyelországi nagykövete. 1971-1973 között a SZU ausztriai nagykövete.

Artyemjev, Pavel Artyemjevics (1897-1979) – 1941-1947 és 1949-1953 között a Moszkvai Katonai Körzet parancsnoka. 1941. 11. 07-én ő vezényelte a Vörös téren a katonai parádét. Vezérezredes.

Arsava, Ivan Ivanovics (1905-1942) – a 46. hadsereg 9. hegyivadász hadosztálya 121. hegyivadász ezredének parancsnoka. 1942. 08. 18-án elesett a kaukázusi hágók védelménél, halála után Lenin-renddel tüntették ki. Őrnagy.

Attlee, Clement Richard (1883-1967) – brit politikus, a Labour Party (a Munkáspárt) vezetője és Nagy-Britannia 62. miniszterelnöke. 1945 júliusában a Munkáspárt parlamenti választásokon aratott szenzációs győzelme után Churchillt váltotta fel a miniszterelnöki poszton. A választások a Potsdami konferencia idején zajlottak, amelyet a választási vereség miatt Churchillnek el kellett hagynia, helyét átadnia Attlee-nek.

Axmann, Arthur (1913-1996) – német náci politikus, a Hitlerjugend ifjúsági szervezet vezetője (1940-1945), az Reichsleiter, az NSDAP egyik legmagasabb szintű vezetője (1940). Tanúja volt Hitler utolsó perceinek, kijelentette, hogy látta Bormann holttestét is. 1945 novemberében az amerikaiak letartóztatták, három évi börtönbüntetésre ítélték.

Baade, Brunolf (1904-1969) – német repüléstechnikai mérnök. 1929-1939 között az USA-ban dolgozott, aztán a Junkers üzemeiben volt konstruktőr. A háborút követően beleegyezett, hogy együttműködjön a szovjet megszálló hatalommal, kinevezték a dessaui üzem főkonstruktőrének. Aztán az OKB-1-nél a nehéz repülőgépek tervezését és berepülését vezette Ivanykovóban (amely ma Dubna része). 1954-ben visszatért az NDK-ba.

Bagyin, Pavel Ivanovics (1900-1942) – 1919-től a Vörös Hadseregben szolgált. A Honvédő Háborúban vezérkari tisztségeket látott el. 1942 márciusától a vezérkari főnök helyettese, egyidejűleg az Operatív Igazgatóság vezetője. 1942 júniusában-júliusában a Délnyugati Front és Sztálingrádi Front vezérkari főnöki feladatait látta el, augusztusban-novemberben pedig a Kaukázusontúli Frontét. Egy bombázás során vesztette életét. Altábornagy.

Bajbakov, Nyikolaj Konsztantyinovics (1911-2008) – szovjet állami vezető. 1944-1946 között és 1948-1955 között a SZU kőolajipari népbiztosa/minisztere. 1965-1985 között a SZU Minisztertanácsa Tervhivatalának elnöke. A Szocialista Munka Hőse (1981).

Bakszov, Alekszej Ivanovics (1907-1986) – szovjet katonai vezető. 1950-1954 között a Moszkvai Katonai Körzet/Központi Katonai Körzet megbízott légvédelmi vezérkari főnöke. L. P. Berija letartóztatásának résztvevője. 1954-1955 között a Központi Katonai Körzet légvédelmi vezérkari főnöke. Vezérezredes, a Szovjetunió Hőse (1944).

Bandera, Sztyepan Andrejevics (1909-1959) – az ukrán nacionalizmus vezéralakja. Az 1920-as évek végén és az 1930-as években Lengyelország területén folytatott illegális tevékenységet, annak érdekében, hogy létrehozza a független ukrán államot. Az Ukrán Nacionalista Szervezet egyik vezetője volt. Többször szervezett terrorista akciókat. 1936-ban az ukrán nacionalisták két másik tagjával együtt halálra ítélték, amelyet életfogytig tartó börtönbüntetésre változtattak. 1939-ben a Szovjetunió által annektált területen tartózkodott, aminek köszönhetően szabadlábra került. Lvovban folytatta illegális tevékenységét, de hamarosan átment Lengyelország német megszállás alá került területére. 1941 júliusában a németek letartóztatták, a sachsenhauseni koncentrációs táborban tartották fogva. 1944-ben szabadon engedték, arra számítva, hogy segíteni fog olyan ukrán katonai egységek megszervezésében, amelyek Hitler oldalán harcolnak. A második világháborút követően az NSZK-ban élt. 1959-ben a KGB egyik ügynöke megölte.

Bannyikov, Szergej Grigorjevics (1921-1989) – a szovjet titkosszolgálatok munkatársa. 1963-1967 között a KGB elnökhelyettese. Altábornagy.

Barabanov, Vaszilij Arszentyjevics (1900-1964) – a SZU MVD Volga-Don-csatorna építés Javító-Nevelő Munkatábora igazgatóságának vezetője. A Szocialista Munka Hőse (1952).

Barzani, Mustafa (1903-1979) – a kurdisztáni felszabadító mozgalom vezetője. Fiatal korától kezdve részt vett az angolok és irakiak elleni fegyveres harcokban. Élete jelentős részét emigrációban töltötte. Küzdött Kurdisztán függetlenségéért.

Barmin, Vlagyimir Pavlovics (1909-1993) – szovjet tudós, rakéta-kilövőállomások, kozmikus és harci rakétakilövő komplexumok konstruktőre. Az orosz kozmonautika egyik megalapítója. 1945-ben egy szakemberekből álló csoport tagjaként Németországban tanulmányozta a rakétatechnikát és az előállításához szükséges berendezéseket, dolgozott a Nordhausen Intézetben. 1946-tól a Szpecmas speciális konstruktőri hivatal vezetője és főkonstruktőre. Tagja volt a Főkonstruktőrök Tanácsának, amely a szovjet rakétaépítéssel foglalkozott. A SZU Tudományos Akadémiájának tagja (1966).

Barth, Leonard (1892-1983) – a brit kémelhárítás munkatársa, a Scotland Yard különleges osztályának vezetője.

Batyickij, Pavel Fjodorovics (1910-1984) – szovjet katonai vezető. 1953-1954 között a Moszkvai Katonai Körzet csapatainak parancsnokhelyettese. 1953. 12. 23-án a SZU Legfelsőbb Bírósága Különleges Bírósági Hivatala döntése értelmében saját kérésre ő maga hajtotta végre L. P. Berija halálos ítéletét. 1954-1965 között a Moszkvai Katonai Körzet légvédelmi parancsnoka, a Szovjetunió marsallja (1968), a Szovjetunió Hőse (1965).

Belcsenko, Szergej Szavvics (1902-2002) – 1927-től a GPU tagja volt. 1940-1941 között a Białystoki UNKVD (UNKGB) vezetője. 1943-1953 között Belorusszia belügyi népbiztosa (belügyminisztere). 1956-1957 között a KGB magyarországi képviselője, 1957-1959 között a SZU KGB elnökhelyettese. Vezérezredes.

Beljajev, Nyikolaj Iljics (1903-1966) – szovjet állami és pártvezető. 1952-1961 között az SZKP KB tagja. 1955-1958 között az SZKP KB titkára. 1956-1957 között az SZKP KB OSZSZK-val foglalkozó hivatalának elnökhelyettese. 1957-1960 között az SZKP KB Elnökségének tagja, a Kazah KP KB első titkára.

Berija, Lavrentyij Pavlovics (1899-1953) – szovjet állami és pártvezető, az állambiztonsági rendszer egyik létrehozója. 1918-1920 között forradalmi illegalitásban volt. 1921-től a CSK tagja. 1926-1931 között a grúziai GPU elnöke. 1931-1938 között a Grúz K(b)P KB első titkára.1938 augusztusától a SZU belügyi népbiztosának helyettese, 1938 novemberétől 1945 decemberéig a SZU belügyi népbiztosa. 1941-től 1953-ig a SZU Népbiztosok Tanácsának (Minisztertanácsának) elnökhelyettese. 1945-1953 között a SZU Minisztertanácsa mellett működő titkos bizottság vezetője, amely a nukleáris fegyver előállításával foglalkozott. Sztálin halála után, 1953 márciusában kinevezték a SZU Minisztertanácsa elnökének első helyettesévé és belügyminiszterré. 1939-től tagjelöltje, 1946-1953 között tagja az Össz-szövetségi K(b)P KB PB-nek/az SZKP KB Elnökségének. A GB főkomisszárja (1941), a Szovjetunió marsallja (1945), a Szocialista Munka Hőse (1943). 1953. 06. 26-án kémkedés és politikai fordulat előkészítése vádjával letartóztatták, 1953. 12. 23-án elítélték, minden kitüntetésétől és rangjától megfosztva kivégezték. Nem rehabilitálták.

Berling, Zygmunt Henryk (1896-1980) – lengyel katonai vezető, a Wojska Polskiego tábornoka. Amikor Litvánia a Szovjetunió tagja lett, az NKVD munkatársai Vilnóban letartóztatták. Hadifogolytáborban tartották fogva. Miután Németország megtámadta a Szovjetuniót, más lengyel tisztekkel együtt azt kérte, hogy harcolhasson a fasiszták ellen. Szabadon engedték, kinevezték a Tadeusz Kościuszko nevét viselő 1. lengyel gyalogos hadosztály parancsnokává. A hadosztályból hadtest, majd hadsereg lett, amely az 1. Belorusz Front kötelékei között harcolt.

Bernal, John Desmond (1901-1971) – angol fizikus és tudományszociológus, közszereplő. A Cambridge-i és a Londoni Egyetem professzora, a Londoni Királyi Társaság (The Royal Society) tagja. A World Federation of Scientific Workers alelnöke, a Béke Világszövetség elnöke (1959-1965). Fizikai, krisztallográfiai és biokémiai tudományos szakmunkák szerzője. A SZU Tudományos Akadémiájának külföldi tagja (1958).

Berzarin, Nyikolaj Erasztovics (1904-1945) – szovjet katonai vezető. A Honvédő Háború idején hadseregparancsnok volt. A szovjet csapatok által elfoglalt Berlin első helyőrségi parancsnoka, a berlini helyőrség vezetője. 1945. 06. 16-án Berlinben autóbaleset következtében halt meg. Vezérezredes, a Szovjetunió Hőse (1945).

Bescsev, Borisz Pavlovics (1903-1981) – 1948-1977 között a SZU közlekedési minisztere, a Szocialista Munka Hőse (1959).

Bethe, Hans Albrecht (1906-2005) – kiváló, német származású amerikai atomfizikus, fizikai Nobel-díjas (1967). A Manhattan-projekt résztvevője.

Bezruk, Fjodor Tyimofejevics – a KGB tisztje, Ny. A. Bulganyin testőrségének vezetője.

Bezsanov, Grigorij Akimovics (1897-1955) – 1921-től a CSK tagja. 1944-1947 között a Kabard ASZSZK állambiztonsági népbiztosa/minisztere, egyidejűleg 1945 júniusától 1946 szeptemberéig Türingiában az NKVD-MVD operatív szektorának vezetője, vezérőrnagy. 1947 decemberében fosztogatás és az Ivan Szerov diszkreditálása céljából véghez vitt hivatali visszaélés vádjával letartóztatták. 1951. 10. 17-én tíz évre elítélték, 1953. 07. 23-án rehabilitálták, az MVD tartalékállományába helyezték.

Bierut, Bolesław (1892-1956) – lengyel párt és állami vezető, kommunista. A második világháború idején Belorusszia és Lengyelország területén az illegális antifasiszta tevékenység tagja. 1944-1947 között a Krajowa Rada Narodowa (Országos Nemzeti Tanács) elnöke. 1947-1952 között a Lengyel Népköztársaság elnöke.

Birjuzov, Szergej Szemjonovics (1904-1964) – szovjet katonai vezető. A Honvédő Háború idején több hadsereg vezérkari főnöke is volt, 1943-1944 között a Déli Front (amelyet 1943 októberében 4. Ukrán Frontra neveztek át) vezérkari főnöke. A háború után egy sor katonai körzet, valamint a Központi Hadseregcsoport parancsnoka volt. 1955-től a SZU védelmi miniszterének helyettese, 1955-1962 között légvédelmi főparancsnok, 1962-1963 között a Stratégiai Jelentőségű Rakétacsapatok parancsnoka, 1963-ban vezérkari főnök. Légi katasztrófa áldozata lett. A Szovjetunió marsallja (1955), a Szovjetunió Hőse (1958).

Biszku, Béla (1912-2016) – hivatásos pártmunkás, aki az 1956-os felkelés idején vált ismertté. 1957 februárjától Magyarország belügyminisztere, aztán a Minisztertanács elnökhelyettese (1961-1962), az MSZMP KB titkára (1962-1978). 1956 novemberétől 1980-ig az MSZMP KB Végrehajtó Bizottságának tagja.

Blinov, Afanaszij Szergejevics (1904-1961) – 1929-től az OGPU-nál szolgált, 1939-től az UNKVD/UNKGB Ivanovói és Kujbisevi területi vezetője. 1946-tól a SZU állambiztonsági miniszterének helyettese. Abakumov letartóztatása után, 1951 augusztusában elbocsátották a szervektől, megfosztották altábornagyi rangjától.

Blinov, Mihail Alekszandrovics (1909-1993) – 1955-1963 között a SZU védelmi miniszterének különleges feladatokat ellátó tábornoka, altábornagy.

Blohin, Vaszilij Mihajlovics (1895-1955) – 1926-1953 között a SZU OGPU/NKVD/MGB hivatalvezetője, ő irányította a rabok kivégzését, többek között a Katyń mellett agyonlőtt lengyel katonatisztekét is (ő maga kb. 700 embert lőtt agyon). 1953-ban elbocsátották az MGB-től, 1954-ben megfosztották vezérőrnagyi rangjától.

Bocskov, Viktor Mihajlovics (1900-1981) – szovjet állami vezető, 1940-1943 között a SZU ügyésze. Az 1930-as években az NKVD Börtön-főigazgatóságának vezetője és az NKVD GUGB 4. (különleges) ügyosztályának vezetője volt. A háború idején az Észak-nyugati Front különleges osztályát vezette. A háború után az NKVD őrkísérő csapatai igazgatóságának vezetője lett. Az 1950-es években a SZU MVD GULAG vezetőjének helyettese, 1959 májusától nyugállományba vonult. Altábornagy.

Bogdanov, Szemjon Iljics (1894-1960) – szovjet katonai vezető. 1943-1947 között a 2. harckocsizó/2. gárdista harckocsizó hadsereg parancsnoka. A páncélos seregek marsallja (1945), kétszeres Szovjetunió Hőse (1944, 1945).

Bogojavlenszkij, P. I. (1902- ?) – szovjet pártmunkás. 1956-1961 között az SZKP KB mellett működő Pártellenőrzési Bizottság elnökének titkára.

Bohlen, Charles (1904-1974) – amerikai diplomata, 1953-1957 között az USA nagykövete a Szovjetunióban.

Bojcov, Ivan Pavlovics (1896-1988) – szovjet pártmunkás. 1952-1961 között az SZKP KB tagja. 1956-1961 között az SZKP KB Pártellenőrzési Bizottsága elnökének helyettese/első helyettese.

Bokanov – légvédelmi parancsnokhelyettes. Több információt nem sikerült szerezni róla.

Bolgyin, Ivan Vasziljevics (1892-1965) – szovjet katonai vezető. Részt vett az első világháborúban és a polgárháborúban. Nyugat-Belorusszia és Besszarábia Szovjetunióhoz csatlakozása idején nagy katonai alegységeket irányított. A Honvédő Háborúban hadsereg- és frontparancsnok volt. Vezérezredes.

Bolsakov, Georgij Nyikityics (1922-1989) – szovjet katonai hírszerző. 1943-tól a GRU tagja. 1959-1962 között az USA-ban dolgozott, újságíró fedőfoglalkozás alatt. Fontos szerepet játszott a karibi válság idején, biztosítva a Kreml és a Fehér Ház közötti informális kapcsolatot (az elnök öccsével, Robert Kennedyvel való kapcsolatát felhasználva). Ezredes.

Bolsakov, Ivan Alekszejevics (1902-1980) – 1937-től a GRU tagja. 1942-től a GRU 1. (ügynöki) igazgatóságának vezetője, 1948-1949 között az USA-ban katonai attasé volt, majd a GRU-n kívül szolgált. 1958-ban került vissza: a 17. számú Tudományos-technikai Intézet vezetője lett (1958-1959), a GRU pártbizottságának titkára (1959-1963). Ivan Szerov elbocsátása után a GRU vezetőjének káderügyi helyettese lett. Altábornagy.

Bór-Komorowski, Tadeusz – lásd: Komorowski, Tadeusz

Bormann, Martin (1900-1945) – a fasiszta Németország politikusa, az NSDAP (Nemzetiszocialista Német Munkáspárt) egyik vezetője, a Führer személyi titkára, tárca nélküli birodalmi miniszter, az SA Obergruppenführere. Hitler közeli harcostársa, az egyik legfőbb náci bűnös. Hitler és Goebbels öngyilkossága után megpróbált kimenekülni a körülzárt Berlinből, de amikor rájött, hogy ez lehetetlen, megmérgezte magát. Földi maradványait, amelyeket 1973-ban találtak meg, csak 1998-ban sikerült végérvényesen azonosítani. Egészen odáig úgy tartották, hogy sikerült elmenekülnie, a Nürnbergi-perben távollétében halálra ítélték.

Borogyin, Norman Mihajlovics (1911-1974) – 1955-1961 között a KGB 2. Főigazgatóságának osztályvezetője, ezredes.

Braun, Wernher Magnus Maximilian von (1912-1977) – német, azután az 1940-es évek végétől amerikai rakétakonstruktőr. Amikor a Harmadik Birodalomban dolgozott, ő vezette a V-1 és V-2 rakéták, a sugárhajtású repülőgépek és más harci eszközök fejlesztését. Ehhez építették fel az óriási tudományos és tesztkomplexumot Peenemündében. 1937-től tagja volt az NSDAP-nek, 1940-től az SS tisztje. 1944-ben a Gestapo letartóztatta, de három hét múlva szabadon engedte. 1945. május 3-án megadta magát az amerikaiaknak, az USA-ba vitték, ahol folytatta rakétakonstruktőri munkáját. 1955-ben felvette az amerikai állampolgárságot. Az amerikai kozmonautika egyik alapítójának tartják.

Braun, Eva Anna Paula (1912-1945) – Adolf Hitler élettársa, majd életük utolsó napján hivatalosan is a felesége. 1945. április 30-án férjével együtt öngyilkosságot követett el.

Brezsnyev, Leonyid Iljics (1906-1982) – szovjet állami vezető. 1952-1953 között , 1955-1960 között , 1963-1964 között az SZKP KB titkára. 1953-1954 között a Szovjet Hadsereg és Haditengerészeti Flotta Politikai Főigazgatósága vezetőjének helyettese. 1954-1955 között a Kazah KP KB második titkára. 1955-1956 között a Kazah KP KB első titkára. 1957-1966 között az SZKP KB Elnökségének tagja. 1958 január-márciusában az SZKP KB OSZSZK-val foglalkozó bizottságának elnöke. 1960-1964 és 1977-1982 között a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke. 1964-1966 között az SZKP KB első titkára, 1966-1982 között főtitkára. A Szovjetunió marsallja (1976), négyszeres Szovjetunió Hőse (1966, 1976, 1978, 1981), a Szocialista Munka Hőse (1961).

Broz, Tito Josip (1892-1980) – jugoszláv katonai és politikai vezető, a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége KB főtitkára, Jugoszlávia elnöke. 1937-től a Jugoszláv Kommunista Párt vezetője. 1941-től a partizánosztagokon alapuló Jugoszlávia Nemzeti Felszabadító Hadserege vezetője volt, amely főszerepet játszott az ország fasiszták alóli felszabadításában. Győzelem-renddel tüntették ki. A háborút követő időszakban amiatt, mert nem volt hajlandó teljesíteni Sztálin néhány utasítását, a Szovjetunióban Titót „fasiszta típusú" diktátornak bélyegezték. Hruscsov helyreállította a szovjet-jugoszláv kapcsolatokat, de Tito továbbra is a saját politikáját folytatta, sikeresen ellenállt a szovjet nyomásnak. Marsall (1943).

Bugyonnij, Szemjon Mihajlovics (1883-1973) – szovjet katonai vezető, a polgárháború hőse. A Honvédő Háború elején ő irányította a Nyugati és az Észak-Kaukázusi Frontok csapatait, de sikertelenségei után leváltották. 1943-tól a SZU védelmi népbiztosának helyettese, egyidejűleg a Szovjet Hadsereg lovashadseregének parancsnoka is. Háromszoros Szovjetunió Hőse (1958, 1963, 1968), birtokosa a György-kereszt mind a négy fokozatának. A Szovjetunió marsallja (1935), a marsalli címet az elsők között kapta meg.

Bulganyin, Nyikolaj Alekszandrovics (1895-1975) – szovjet állami vezető. 1948-1958 között az SZKP KB Elnökségének tagja. 1918-tól a VCSK-ban (Össz-oroszországi Rendkívüli Bizottság) dolgozott. 1931-1937 között a Moszkvai Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke. 1937-1938 között az OSZSZK Népbiztosok Tanácsának elnöke. 1947-ben, anélkül, hogy katona lett volna, a SZU Fegyveres Erői miniszterének bársonyszékét foglalta el. 1955-1958 között a SZU Minisztertanácsának elnöke. Ny. Sz. Hruscsov pozíciójának megerősödése után Bulganyint eltávolították magas pozícióiból és lefokozták. 1960-tól nyugállományba vonult. A Szovjetunió marsallja (1958-ban e címétől megfosztották).

Buliga, Andrej Jevsztafjevics (1902- ?) – a Honvédő Háború idején az NKVD hadosztályainak parancsnoka volt, elsősorban a Kaukázusban, 1954-1956 között Azerbajdzsán belügyminisztere, vezérőrnagy.

Burgess, Guy (1911-1963) – angol újságíró, a BBC műsorvezetője, a szovjet külső hírszerzés, a szovjet NKVD és az angol MI-5 ügynöke, a „Cambridge-i Ötök" tagja. A lebukás elől menekülve Donald Macleannel együtt a Szovjetunióba szökött.

Burmisztyenko, Mihail Alekszejevics (1902-1941) – az Ukrán K(b)P KB második titkára, 1938-tól az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának elnöke. 1941 szeptemberében a Dél-nyugati Front Haditanácsának tagjaként az ostromzárból való kitörés alkalmával elesett.

Canava, Lavrentyij Fomics (valódi neve: Dzsandzsava) (1900-1955) – 1921-től a Kaukázusontúli CSK tagja. 1933-1938 között szovjet állami és pártmunkát végzett. 1938-1941 és 1943-1951 között belorusz belügyi népbiztos (állambiztonsági miniszter). A Honvédő Háború idején a frontok különleges alakulatainak osztályvezetője, a partizánmozgalom központi vezérkarának helyettes vezetője. 1951-1952 között a SZU MGB miniszterhelyettese és a 2. Főigazgatóság vezetője. „Komoly hibák" elkövetése miatt leváltották. Berija kezdeményezésére 1953. 04. 04-én letartóztatták a SZU művésze, Szolomon Mihoelsz meggyilkolásával összefüggésben. A nyomozás ideje alatt meghalt a börtönben. Altábornagy.

Churchill, Winston (teljes neve: Sir Winston Leonard Spencer Churchill) (1874-1965) – brit állami és politikai vezető, újságíró, író. 1940-1945 és 1951-1955 között Nagy-Britannia miniszterelnöke. Nagy-Britannia az ő vezetésével kötött szerződést a Szovjetunióval a hitleri Németország ellen. Churchill 1946-os fultoni beszéde jelentette a „hidegháború" kezdetét.

Cigicsko, Nyikolaj Petrovics (1907-1963) – szovjet hírszerző, a GRU munkatársa, altábornagy.

Clay, Lucius Dibignon (1897-1978) – amerikai katonai vezető, tábornok, a háború utáni Németországban az amerikaiak által megszállt területek adminisztrációjának vezetője. 1945-ben Dwight Eisenhower tábornok helyettese volt.

Currie, Lauchlin Bernard (1902-1993) – amerikai közgazdász. 1939-1945 között F. D. Roosevelt tanácsadója. Azzal gyanúsították, hogy a szovjet hírszerzésnek dolgozik, de bizonyítékok híján elkerülte a büntetést. 1954-ben megtagadták tőle amerikai útlevele meghosszabbítását, úgyhogy Kolumbiában kellett maradnia. Mára az, hogy titkos anyagokat adott át a Szovjetuniónak, bizonyított ténynek tekinthető.

Cyrankiewicz, Józef (1911-1989) – lengyel kommunista, állami vezető. 1948-1971 között a Lengyel Egyesült Munkáspárt (LEMP) KB PB tagja, 1947-1952 és 1954-1970 között a Lengyel Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke.

Csang, Kaj-sek (1887-1975) – kínai katonai és politikai vezető. 1928-1947 között a legmagasabb katonai és állami posztokat foglalta el. A kommunisták kínai polgárháborúban aratott győzelmét és a Kínai Népköztársaság megalakítását követően Tajvanra menekült, ahol alternatív kormányt hozott létre, amelyet az USA támogatott. Igyekezett újjáalakítani hadseregét és az USA támogatásával behatolni Kínába, de e törekvése sikertelen maradt.

Csentyijeva, Marjam (1915-2000) – a csecsen nyelv kutatója, a filológiai tudományok kandidátusa, a tudomány érdemes munkása. 1939-1942 között a Csecsen-Ingus ASZSZK oktatási népbiztosa. A németekkel való kapcsolattartás vádjával kétszer letartóztatták: 1942-ben és 1944-ben. A csecsenek deportálása után Alma-Atában élt. 1957-ben tért vissza Csecsenföldre, folytatta tudományos kutatásait és tanított.

Csernisev, Vaszilij Jefimovics (1908-1969) – pártvezető. 1951-1959 között az Össz-szövetségi K(b)P/SZKP Kalinyingrádi területi pártbizottságának első titkára. 1959-1969 között az SZKP Tengermelléki pártbizottságának/Tengermelléki ipari pártbizottságának első titkára. Vezérőrnagy, a Szovjetunió Hőse (1944).

Csernisev, Vaszilij Vasziljevics (1896-1952) – 1921-1937 között a VCSK-OGPU-NKVD határvédelménél vezető beosztásokban dolgozott. 1937-ben kinevezték a SZU belügyi népbiztosának helyettesévé, egyidejűleg a Munkás-Paraszt Rendőrség Főigazgatóságának vezetőjévé. Ő volt Ny. Jezsov egyetlen helyettese, aki megúszta a repressziókat. 1939-1941 között a GULAG vezetője. A népbiztoshelyettesi (miniszterhelyettesi) posztot egészen haláláig, 1952-ig betöltötte. Ő felelt az „atomprojekt" felügyeletéért, az NKVD-MVD építési-termelési alegységeinek munkájáért, a GULAG faipari tevékenységéért. Vezérezredes.

Csernuha, Vlagyimir Naumovics (1900-1965) – 1954-1965 között az SZKP KB Általános Osztályának vezetője volt.

Csernyahovszkij, Ivan Danyiilovics (1906-1945) – szovjet katonai vezető. 1944 áprilisától a 3. Belorusz Front parancsnoka. 1945. 02. 18-án halálosan megsebesült Kelet-Poroszországban, Mehlsack (ma lengyel Pieniężno) határában. Hadseregtábornok, kétszeres Szovjetunió Hőse (1943, 1944).

Csojbalszan, Horlógín (1895-1952) – mongol politikai és állami vezető. 1939-1952 között a Népi Minisztertanács elnöke, 1924-1929 és 1937-1952 között a Mongol Népi-Forradalmi Hadsereg főparancsnoka. A Mongol Népköztársaság marsallja.

Csou, En-laj (1898-1976) – kínai kommunista politikai vezető. 1945-1956 között a Kínai Kommunista Párt elnökhelyettese, 1949-1958 között a Kínai Népköztársaság külügyminisztere, 1949-1976 között a Kínai Népköztársaság Államtanácsának elnöke.

Csujanov, Alekszej Szemjonovics (1905-1977) – 1938-1946 között az Össz-szövetségi K(b)P Sztálingrádi területi és városi pártbizottságának első titkára. A Honvédő Háború idején a Sztálingrádi Városvédő Bizottság elnöke volt.

Dejean, Maurice (1899-1982) – francia diplomata, 1955-1964 között Franciaország nagykövete a Szovjetunióban. A francia elnök, Charles de Gaulle bizalmas embere még az „ellenállás" időszakától kezdve. Miután kiderült annak ténye, hogy együttműködik a KGB-vel visszahívták posztjáról.

Deszái, Morárdzsi (1896-1995) – indiai politikus, 1977-1979 között India miniszterelnöke. Ezt megelőzően különféle magas posztokat töltött be az indiai kormányban.

Dobi, István (1898-1968) – 1948-1952 között a magyarországi Minisztertanács elnöke, 1952-1967 között a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke.

Dobrinyin, Georgij Prokofjevics (1907-1977) – együtt tanult Ivan Szerovval a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Frunze Katonai Akadémiáján. 1941-1943 között az NKVD GULAG őrséget irányító igazgatóságának vezetője, 1941-1942 között a moszkvai védelmi zóna NKVD-je Kalinyinin szektorának parancsnoka. 1942 szeptemberétől részt vett a Kaukázus védelmében. 1943-1947 között az NKVD/MVD Javító-Nevelő Munkatáborai Főigazgatósága vezetőjének első helyettese. 1944 április-májusban a jevpatorijai 6. számú operatív szektor vezetője, s mint ilyen, irányította a krími kitelepítéseket. 1944 szeptemberétől az aspindzai operatív szektor vezetője, a lakosság grúz határ menti körzetekből tör-

ténő áttelepítésével foglalkozott. 1945 május-augusztusában az NKVD operatív szektorának vezetője Mecklenburg-Előpomerániában. 1947-1951 között az NKVD GULAG vezetője. 1952-ben a SZU MVD megbízottja a Volga-Don-csatorna építkezésén. 1953-1954 között az MVD hivatalok őrzésével foglalkozó osztályának vezetője. 1954-1959 között a KGB 7. Igazgatóságának (külső megfigyelés és diplomáciai testület védelme) vezetője. Altábornagy.

Dobroszerdov – tábornok, 1949-ben halt meg. Más információt nem sikerült találni róla.

Dobrohotov, Vaszilij Pavlovics (1911-1971) – 1954-1959 között a KGB titkárságvezetője. Vezérőrnagy.

Dolgorukij, Pjotr – nem sikerült róla információt találni.

Doluda, A. K. (1914-1981) – szovjet pártfunkcionárius, az SZKP KB első titkárának, Ny. Sz. Hruscsovnak referense.

Doncov, Dmitrij Ivanovics (1883-1973) – ukrán publicista, filozófus, politikai vezető, a radikális nacionalizmus ideológusa. Melitopolban született, a pétervári, a bécsi és a lvovi egyetemeken jogot tanult. Az 1910-es években felszólította az ukránokat, hogy kössenek szövetséget az Osztrák-Magyar Monarchiával és Németországgal Oroszország ellen. Aktívan részt vett a forradalom utáni független Ukrajna politikai életében. 1939-ben Lvovban a lengyel rendőrség letartóztatta, a lengyel állam bukása után szabadult. A Honvédő Háború idején Berlinben, Rigában és Lvovban tartózkodott, aztán az amerikai megszállási zónán keresztül Nyugatra távozott. Kanadában halt meg. Doncov nézetei közel álltak a nácizmushoz.

Dufving, Theodor von (1907 -?) – a Wehrmacht 56. páncélos hadtestének vezérkari főnöke, ezredes. 1945. május 2-án Weidling tábornok nevében tárgyalásokat folytatott a berlini helyőrség kapitulációjáról.

Dönitz, Karl (1891-1980) – német katonai és állami vezető. 1943-1945 között a náci Németország hadi-tengerészeti flottájának parancsnoka. Hitler öngyilkosságát követően, 1945. április 30-tól május 23-ig államfő és a német fegyveres erők főparancsnoka. Az amerikaiak letartóztatták. A Nürnbergi-perben tíz év szabadságvesztésre ítélték. Nagyadmirális.

Dulles, Allen Welsh (1893-1969) – 1916-1942 között diplomáciai munkát végzett, az amerikai kormányzat különleges feladatait hajtotta végre. A Office of Strategic Services (a CIA előde) megalakítása után 1942-ben hivatásszerűen kezdett el foglalkozni a hírszerzéssel, egészen a háború végéig vezette Bernben a hírszerzési központot. 1950-1953 között a CIA tervezéssel foglalkozó igazgatóhelyettese. 1953-1961 között a CIA igazgatója. Az ő nevéhez köthető az intézmény gyors felemelkedése. 1961-ben, miután sikertelenül zárult a Fidel Castro-féle kubai rezsim megbuktatására irányuló titkos művelet, nyugdíjba küldték.

Dvinszkij, Borisz Alekszandrovics (1894-1973) – szovjet állami vezető. 1928-1930 között az Össz-szövetségi K(b)P KB titkárának, J. Sztálinnak segítője. 1938-1944 között az Össz-szövetségi K(b)P Rosztovi területi pártbizottságának első titkára. 1944-1950 között a SZU Élelmiszeripari Termékek Népbiztosságának/Minisztériumának vezetője.

Dzsavahisvili, Givi Dmitrijevics (1912-1985) – 1953-1975 között a Grúz SZSZK Minisztertanácsának elnöke. Az SZKP XXII. kongresszusán amellett szólalt fel, hogy távolítsák el Sztálin holttestét a Mauzóleumból.

Eden, Anthony (1897-1977) – Nagy-Britannia állami vezetője, diplomata. 1923-1957 között a parlament alsóházi képviselője. 1935-1938 között, 1940-1945 között és 1951-1955 között külügyminiszter, 1955-1957 között Nagy-Britannia miniszterelnöke.

Ehrenburg, Ilja Grigorjevics (1891-1967) – író, költő, műfordító, publicista és közéleti személyiség. Sok ideig élt és dolgozott külföldön. Mint antifasiszta író, képviselte a Szovjetuniót a kultúra védelmében tartott nemzetközi kongresszusokon (1935, 1937). A Zsidó Antifasiszta Bizottság tagja, 1950-től a Béke Világszövetség alelnöke. Élete végéig közéleti szereplő maradt.

Eichmann, Otto Adolf (1906-1962) – német katonatiszt, a Gestapo munkatársa, aki közvetlenül felelős a zsidók tömeges kiirtásáért. A háború után a bírósági ítélet elől Dél-Amerikába menekült és rejtőzött el. Az izraeli Moszad hírszerzés ügynökei ott találták meg, rabolták el, szállították el Izraelbe, ahol halálra ítélték.

Eisenhower, Dwight David (1890-1969) – amerikai állami és katonai vezető, a szovjet Győzelem-rend kitüntetettje, az USA 34. elnöke (1953-1961). 1944-1945 között az európai szövetséges csapatok legfőbb főparancsnoka. Az USA részéről ő fogadta el Németország kapitulálását. 1945 májusától az USA megszálló csapatainak parancsnoka Németországban. Hadseregtábornok.

Elitter – nincs róla információ.

Erlander, Tage Fritiof (1901-1985) – jelentős svéd politikus. 1946-1969 között Svédország miniszterelnöke és a svéd szociáldemokrata párt vezetője.

Faure, Edgar (1908-1988) – francia állami vezető. 1955-ben francia külügyminiszter, 1955-1956 között miniszterelnök.

Fedoszejev, Ivan Ivanovics (1907-1950) – a SZU MGB Őrizeti Főigazgatóságának munkatársa volt, I. V. Sztálin dácsája kommendánsának helyettese. 1947. 06. 23-án letartóztatták, 1950. 04. 18-án kémkedés és hivatali visszaélés vádjával halálra ítélték. Halála után rehabilitálták. Alezredes.

Fedotov, Pjotr Vasziljevics (1901-1963) – 1921 óta a CSK tagja volt: az észak-kaukázusi régiókban teljesített operatív szolgálatot. 1937-től az NKVD Állambiztonsági Főigazgatóságának központi apparátusában dolgozott. 1939-től a 2. (titkos-politikai) és a 3. (kémelhárítási) ügyosztályok vezetője. Egészen 1946-ig vezette a szovjet kémelhárítást. 1946-1947 között a SZU állambiztonsági miniszterhelyettese, egyidejűleg az 1. ügyosztály (hírszerzés) vezetője. 1947-1952 között az Információs Bizottság elnökhelyettese. A Berija-féle „egyesített" MVD létrejötte után, 1953 márciusától az MVD kollégiumi tagja, az MVD-KGB 1. (később a 2.) főigazgatóságának (kémelhárítás) vezetője. 1956-ban lefokozták: a KGB Főiskolája szerkesztői-kiadói osztályának helyettes vezetője lett. 1959-ben elbocsátották, kizárták a pártból. Altábornagy (1959-ben „a tömeges repressziók idején elkövetett durva törvénysértések" miatt megfosztották rangjától).

Fomicsov – Ivan Szerov személyi sofőrje a háború alatt és a háború utáni időszakban. Más információt nem sikerült találni róla.

Fominih, Alekszandr Jakovlevics (1901-1976) – a Honvédő Háború idején hadseregek, frontok, többek között a Kaukázusontúli Front Északi Hadseregcsoportja (1942) és az Észak-Kaukázusi Front (1943) haditanácsainak tagja volt. Altábornagy.

Frank, Karl Hermann (1898-1946) – a náci Szudétanémet Párt egyik vezető alakja, a megszálló rendszer egyik kialakítója Bohémiában és Morvaországban, az SS Obergruppenführere, az SS és a rendőrség hadseregtábornoka. 1945. 05. 09-én az amerikaiak letartóztatták, átadták a csehszlovák hatóságoknak. Prágában háborús bűnök miatt halálra ítélték.

Frietzsche, Hans (1900-1953) – náci propagandista, rádiós műsorvezető, Goebbels bizalmasa. A Nürnbergi-perben felmentették, mint olyan embert, aki nem követett el emberiség elleni bűntetteket, később azonban más bűncselekményekért 9 évi szabadságvesztésre ítélték.

Frunze, Mihail Vasziljevics (1885-1925) – forradalmár, szovjet állami és katonai vezető, a Vörös Hadsereg egyik legjelentősebb hadvezére a polgárháború idején. Hadtudós. 1925-ben a SZU katonai és tengerészeti népbiztosa, a SZU Forradalmi Katonai Tanácsának elnöke.

Furceva, Jekatyerina Alekszejevna (1910-1974) – állami és pártvezető. 1954-1957 között az SZKP moszkvai pártbizottságának első titkára. 1956-1960 között az SZKP KB titkára. 1956-1957 között az SZKP KB Elnökségének tagjelöltje, 1957-1961 között tagja. 1960-1974 között a SZU kulturális minisztere volt.

Friedeburg, Hans-Georg von (1895-1945) – német haditengerésztiszt. Ő volt azok egyike, akik aláírták a hitleri hadseregvezetés részéről a Németország teljes kapitulációjáról szóló jegyzőkönyvet. Öngyilkosságot követett el. Főadmirális (1945).

Gafurov, Bobodzsan Gafurovics (1908-1977) – szovjet pártmunkás, történész. 1946-1956 között a Tadzsik K(b)P KB első titkára. 1952-1961 között az SZKP KB tagja. A Tadzsik SZSZK Tudományos Akadémiájának akadémikusa (1950), a SZU Tudományos Akadémiájának akadémikusa (1968).

Gajdukov, Lev Mihajlovics (1911-1999) – szovjet katonai és tudományszervezői vezető. 1945 augusztusától a németektől hadizsákmányként szerzett rakéták tanulmányozására létrehozott bizottság vezetője, aztán a sokféle profilú Nordhausen Intézet vezetője, ahol a szovjet szakemberek a német rakétatechnikát tanulmányozták. Mérnök altábornagy.

Gandhi, Indira (1917-1984) – indiai politikus, 1966-1977 és 1980-1984 között India miniszterelnöke. Dzsaváharlál Nehru lánya és személyi titkára. 1955-ben a Munkásbizottságnak és az Indiai Nemzeti Kongresszus Pártja Központi Választási Bizottságának tagja.

Gandhi, Mohandász Karamcsand „Mahátma" (1869-1948) – kiemelkedő gondolkodó, az indiai nép szellemi vezére, a Nagy-Britanniától való függetlenné válás, az indiai függetlenségi mozgalom ideológusa. Az erőszakmentes politikai harc módszereinek követője és propagálója.

Gerő, Ernő (1891-1980) – magyar politikus. A második világháború idején bekerült Moszkvában a MKP Külföldi Tagozatába. A háború ideje alatt a Szovjetunióban élt emigrációban, az NKVD ügynöke volt. 1945-ben tagja lett a Nemzeti Főtanácsnak. Rákosi Mátyással és Farkas Mihállyal az ország egyik legbefolyásosabb vezetője lett. 1956. július 21-től október 25-ig a Magyar Dolgozók Pártja KB főtitkára. 1956-ban a forradalom idején a SZU-ba menekült. 1962-ben tért vissza Magyarországra, a tömeges repressziókban való részvétele miatt kizárták a pártból.

Glusko, Valentyin Petrovics (1908-1989) – jelentős szovjet tudós, a kozmikus rakétatechnika konstruktőre. 1945-1946 között a nácik alól megszállása nemrégiben felszabadított Németországban dolgozott német tudósokkal együtt (a Nordhausen Intézetben). A későbbiekben a szovjet rakéták hajtóművének gyártását – harciakét éppúgy, mint kozmikus hordozókét – irányította. A SZU Tudományos Akadémiájának tagja (1958). Kétszeres Szocialista Munka Hőse (1956, 1961).

Goebbels, Joseph (1897-1945) – a náci Németország állami vezetője, a Reich népművelési és propagandaminisztere. Hitler egyik legközelebbi harcostársa. 1945. 05. 01-jén Goebbels és felesége megmérgezték hat gyermeküket, majd ők is mérget vettek be.

Goglidze, Szergej Arszenyjevics (1901-1953) – Lavrentyij Berija egyik közeli harcostársa. 1921-től volt a VCSK tagja, 1934-1938 között a Grúz UNKVD vezetője (belügyi népbiztosa), aztán a Leningrádi területen, Habarovszk vidékén vezette az NKVD-NKGB-MVD körzeti szerveit. 1950-1951 között az MGB vasúti és vízi szállítási védelme főigazgatóságának vezetője, 1951-1952 között Üzbegisztán állambiztonsági minisztere, 1952-1953 között a SZU állambiztonsági miniszterének első helyettese. Sztálin halála után kinevezték a SZU MVD 3. igazgatósága vezetőjévé. 1953. 07. 03-án a Berija-ügy kapcsán letartóztatták, 1952. 12. 23-án halálra ítélték. Megfosztották kitüntetéseitől és vezérezredesi rangjától.

Golikov, Filipp Ivanovics (1900-1980) – szovjet katonai vezető. Részt vett a polgárháborúban. Az 1930-as évek elejétől a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg parancsnokai posztjait töltötte be. 1940-1941 között és 1942-ben a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Felderítő Főcsoportjának vezetője. 1941-1943 között hadseregek és frontok parancsnoka volt, 1943-1950 között a Védelmi Népbiztosság (Fegyveres Erők Minisztériuma) Káder-főigazgatóságának vezetője volt. Vezette a SZU Népi Komisszárok igazgatóságát, amely a SZU állampolgárainak Németországból és a Németország által megszállt területekről történő repatriálásával foglalkozott. 1958-1962 között a SZU Védelmi Minisztériuma (a Szovjet Hadsereg és a Haditengerészeti Flotta) Politikai Főigazgatóságának vezetője volt. A Szovjetunió marsallja (1961).

Golovanov, Alekszandr Jevgenyjevics (1904-1975) – szovjet katonai repülőtiszt. Részt vett a polgárháborúban. 1924-1933 között az OGPU munkatársa volt. 1933-1941 között a polgári repülés egyik legjobb pilótája volt. Részt vett a Halhín-goli csatában és a szovjet-finn háborúban. A Honvédő Háború idején a szovjet hosszú hatótávolságú repülés irányítója (1942-1944), mint ilyen, Sztálin különös bizalmát élvezte. 1946-tól a SZU hosszú hatótávolságú repülők parancsnoka. 1948-ban kegyvesztett lett, lefokozták, 1953-tól tartalékállományba helyezték. A légierő főmarsallja (1944).

Gomułka, Władysław (1905-1982) – lengyel kommunista, a Lengyel Munkáspárt egyik alapítója. 1943-1948 között a Lengyel Népköztársaság KB főtitkára. 1948-ban „jobboldali nacionalista elhajlással" vádolták meg. 1949-ben kizárták a Lengyel Egyesített Munkáspárt KB-jából, majd a pártból is, letartóztatták. 1954 decemberében szabadult, 1956 júliusában rehabilitálták. 1956-1970 között a LEMP KB első titkára.

Gonor, Lev Ruvimovics (Robertovics) (1906-1969) – 1939-től a sztálingrádi Barikád tüzérségi üzem (221-es számú üzem) igazgatója. 1942-1945 között a Sztálin nevét viselő uráli tüzérségi üzem (9-es számú üzem) igazgatója. 1946-1950 között a híres NII-88 (88-as Tudományos-kutató Intézet) vezetője volt, amely a rakétatechnika kidolgozásával foglalkozott. 1953 januárjában letartóztatták, Sztálin halála után kiengedték, teljes mértékben rehabilitálták. Mérnök vezérőrnagy.

Gorodovikov, Oka Ivanovics (1879-1960) – szovjet katonai vezető. Részt vett az első világháborúban és a polgárháborúban. A Honvédő Háborúban elsősorban a lovassági egységek megszervezését és hadműveleteit irányította. Vezérezredes, a Szovjetunió Hőse (1958).

Gorsenyin, Konsztantyin Petrovics (1907-1978) – 1943-1946 között a Szovjetunió ügyésze/főügyésze, majd igazságügyi minisztere.

Gorszkij, Anatolij Venyiaminovics (1907-1980) – 1944-1946 között a szovjet külső hírszerzés rezidense New Yorkban. Ezredes.

Grabski, Stanisław (1871-1949) – lengyel közgazdász, politikai és állami vezető. A Lvovi Egyetem közgazdászprofesszora. 1939-ben az NKVD munkatársai letartóztatták. A Szovjetunió és a Sikorski-kormány közötti szerződés megkötése után szabadon engedték, Londonba utazott, ahol együttműködött az emigráns lengyel kormánnyal. 1945-ben tért vissza Lengyelországba. 1945-1947 között küldötte és tagja a Krajowa Rada Narodowa elnökségének.

Gracsov, Viktor Georgijevics (1907-1991) – szovjet vadászpilóta-ász. Részt vett a Halhín-goli csatában és a szovjet-finn háborúban. A Honvédő Háború idején a különleges megbízatású 2. repülő hadosztály parancsnoka volt. Ő szállította az összes szovjet állami és katonai legfelsőbb vezetőt. A háború alatt 463 különösen fontos bevetést hajtott végre. A légierő altábornagya, a Szovjetunió Hőse (1945).

Grecsko, Andrej Antonovics (1903-1976) – szovjet katonai vezető. 1919-től a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg tagja. A Honvédő Háború idején hadosztály-, hadtest- és hadseregparancsnok volt. 1943 decemberétől a háború végéig az 1. gárdahadsereg parancsnoka volt. A későbbiekben magas katonai posztokat töltött be, 1967-1976 között a SZU védelmi minisztere volt. A Szovjetunió marsallja (1955), kétszeres Szovjetunió Hőse (1958, 1973).

Grecsuha, Mihail Szergejevics (1902-1976) – 1939-1954 között az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke volt.

Greenglass, David (1922-2014) – amerikai mérnök, Ethel Rosenberg öccse, a Szovjetunió javára folytatott illegális kémkedés résztvevője. Nővérétől és annak férjétől eltérően ő beismerte bűnét, együttműködött a nyomozóhatóságokkal, amivel megmentette feleségét, Ruthot a bírósági eljárástól és a büntetéstől. Elítélték, 10 évig volt rabságban.

Greenglass, Ruth (1924-2008) – David Greenglass felesége, a Szovjetunió javára folytatott illegális kémkedés résztvevője. Annak köszönhetően, hogy férje mindent magára vállalt, nem indítottak ellen bírósági eljárást, nem ítélték el.

Greim, Robert von (1892-1945) – német vadászpilóta-ász és repülős parancsnok. 1945 áprilisában Hitler Berlinbe hívatta, ahol megkapta a repülés Generalfeldmarschallja rangot, Göring helyett kinevezték a Luftwaffe főparancsnokává. 1945. 05. 09-én megadta magát az amerikaiaknak, akik át akarták adni a szovjeteknek. A börtönkórházban mérget vett be.

Gribanov, Oleg Mihajlovics (1915-1992) – 1932-től a GB szerveinél szolgált. 1951-től a SZU MGB központi apparátusában dolgozott: a 2. Főigazgatóság (kémelhárítás) helyettes vezetője volt. Altábornagy. 1965-ben alkalmatlanság miatt elbocsátották a KGB-től, kizárták az SZKP-ból. Irodalommal foglalkozott (Oleg Smeljov álnév alatt), írói ténykedésének csúcsműve *A rezidens tévedése* című tetralógiája.

Grisin, Ivan Tyimofejevics (1911-1985) – 1948-1955 között az Össz-szövetségi K(b)P/SZKP Sztálingrádi területi pártbizottságának első titkára, 1955-1960 között a Szovjetunió nagykövete Csehszlovák Szocialista Köztársaságban.

Grizlov, Anatolij Alekszejevics (1904-1974) – szovjet katonai vezető. 1923-tól a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg tagja. A Honvédő Háborúban a Vezérkar operatív stábjában dolgozott, a Vezérkar képviselője volt egy sor fronton. Részt vett több nagy hadművelet kidolgozásában. A háború után különféle hadseregvezérkari posztokon és a Vezérkarnál szolgált, 1956-ban részt vett a magyarországi forradalom leverésében. Vezérezredes.

Gromagyin, Mihail Sztyepanovics (1899-1962) – szovjet katonai vezető. Részt vett a polgárháborúban. 1941 novemberétől 1943 júniusáig és 1946 áprilisától 1950 májusáig a SZU légvédelmi csapatainak parancsnoka. Vezérezredes.

Gromiko, Andrej Andrejevics (1909-1989) – 1939-től diplomáciai szolgálatot teljesített. A Szovjetunió első képviselője az ENSZ-ben. Vezette a szovjet nagykövetséget az USA-ban és Nagy-Britanniában is. 1949-1952 és 1953-1957 között a SZU külügyminiszterének első helyettese. 1957-1985 között külügyminiszter, egyidejűleg 1983-1985 között a SZU Minisztertanácsának első elnökhelyettese. 1985-1988 között a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke. 1973-1988 között az SZKP KB PB tagja. Kétszeres Szocialista Munka Hőse (1969, 1979).

Gromov, Mihail Mihajlovics (1899-1985) – kiváló szovjet pilóta, ő hajtotta végre az első, leszállás nélküli repülést az Északi-sarkon túlra. A Honvédő Háború idején a fronton harcolt. A légierő vezérezredese, a Szovjetunió Hőse (1934).

Grotewohl, Otto (1894-1964) – német kommunista. Németország területén részt vett az illegális antifasiszta mozgalomban. 1945-től Németország szovjet megszállás alatt álló területén az egyik politikai vezető. A Német Szocialista Egységpárt (NSZEP) létrejöttét követően a párt egyik társelnöke. 1949-1964 között az NDK kormányának elnöke.

Gröttrup, Helmut (1916-1981) – német rakétamérnök, a rakétairányítás specialistája. A peenemündeni konstruktőri központ egyik vezető szakembere volt. 1945-ben az amerikaiak elfogták, az USA-ba kellett volna mennie, de a családjával együtt átszökött a szovjet megszállási területre, majd a Szovjetunióba. A szovjet rakétaprogram egyik vezetője lett. 1953-ban az NSZK-ba távozott.

Gudaitis-Guzevičius, Aleksandras (1908-1969) – 1944 júliusától 1945 augusztusáig a Litván SZSZK állambiztonsági népbiztosa. Később irodalommal foglalkozott. Vezérőrnagy.

Guszkov, Anatolij Mihajlovics (1914-2005) – 1939-től az állambiztonsági szerveknél dolgozott, 1959-1963 között a KGB 3. Főigazgatóságának (katonai hírszerzés) vezetője volt. Vezérőrnagy.

Guzenko, Igor Szergejevics (1919-1982) – szökevény, a kanadai szovjet nagykövetség rejtjelező osztályának egykori vezetője. Kriptográfus, aki 1945-ben átadta a kanadaiaknak a rejtjeleket és a szovjet ügynökség adatait tartalmazó dokumentumokat.

Günsche, Otto (1917-2003) – az SS Sturmbannführere, Hitler személyi adjutánsa, aki szemtanúja volt főnöke utolsó perceinek.

Gvisiani, Dzsermen Mihajlovics (1928-2003) – szovjet filozófus és szociológus, a közigazgatási irányítás szakembere. 1965-1985 között a SZU Minisztertanácsa Állami Tudományos-technikai Bizottságának helyettes elnöke. A SZU Tudományos Akadémiájának akadémikusa (1979).

Gvisiani, Mihail Makszimovics (1905-1966) – 1928-tól az állambiztonsági szervek tagja. Szolgálatát Grúziában teljesítette, 1938 szeptemberétől a Grúz SZSZK belügyi népbiztosának első helyettese, 1938-1950 között a Tengermelléki UNKVD-UNKGB-UMBG vezetője, 1950-1953 között a Kujbisevi területi UMBG-UMVD vezetője. 1953 augusztusában elbocsátották szolgálati alkalmatlanság miatt, és amiatt, mert a szerveknél végzett munkája során diszkreditálódott. 1954-ben megfosztották altábornagyi rangjától.

Gyedov, Afanaszij Lukjanovics (1913-1961) – 1954-1955 között az SZKP KB Adminisztratív Osztályának vezetője.

Gyekanozov, Vlagyimir Georgijevics (1898-1953) – a Kaukázusontúli VCSK-OGPU szerveinél szolgált 1921-től. 1931-1938 között párt és állami munkát végzett Grúziában. 1938 novemberében, Berija Moszkvába helyezését követően visszavették az NKVD-hez. 1938-1939 között a SZU NKVD Állambiztonsági Főigazgatósága helyettes vezetője. 1939 májusától a SZU külügyi népbiztosának (külügyminiszterének) helyettese, egyidejűleg 1940 novemberétől 1941 júliusáig a SZU németországi nagykövete. 1947-1949 között a Minisztertanács mellett működő, a külföldön található szovjet vagyon kezelésével foglalkozó igazgatóság helyettes vezetője, 1952-1953 között a Minisztertanács mellett működő, a rádió hírszolgáltatásával foglalkozó bizottság tagja. 1953 április-júniusában Grúzia belügyminisztere. A Berija-ügy kapcsán letartóztatták, 1953. 12. 23-án halálra ítélték, megfosztották 3. fokozatú KGB-komisszári rangjától, rendkívüli és meghatalmazott nagykövet rangjától és kitüntetéseitől.

Hacsaturján, Aram Iljics (1903-1978) – kiváló szovjet-örmény zeneszerző, karmester, zenepedagógus, közszereplő. Az Össz-szövetségi K(b)P KB PB Vano Muragyeli *A nagy barátság* című operája kapcsán 1948. február 10-én határozatot hozott, mely szerint A. I. Hacsaturján, Sz. Sz. Prokofjev és D. D.Osztakovics munkássága a művészet formalista megnyilvánulása. A Szovjetunió népi művésze (1954).

Handu – az indiai állambiztonsági szolgálat munkatársa.

Haritonov, Fjodor Petrovics (1907-1991) – 1933-tól az OGPU-nál szolgált. 1937-1940 között az NKVD Állambiztonsági Főigazgatósága Titkos-politikai Ügyosztálya helyettes vezetője és operatív megbízottja volt. 1940-1943 között a Kazah SZSZK belügyi népbiztosának helyettese, 1943-1946 között a Türkmén SZSZK belügyi népbiztosának helyettese. 1946-tól a SZU MVD „Glavszpecmet" vezetője. 1953-tól az MVD/KGB 4. Igazgatóságának (kémelhárítás a közlekedési eszközökön) vezetője. 1957-től a Kínai Népköztársaságban, majd Romániában a KGB főtanácsosa. Altábornagy.

Heisenberg, Werner Karl (1901-1976) – német elméleti fizikus, a kvantummechanika egyik létrehozója, fizikai Nobel-díjas (1932). Annak ellenére, hogy bonyolult viszonyban állt a nácikkal, nem hagyta el Németországot, hanem tovább folytatta munkáját az atomenergia előállításának és felhasználásának problémái körében. 1945 áprilisában más tudósokkal együtt elfogta a titkos amerikai misszió, az Alsos, majd átszállították Nagy-Britanniába. A későbbiekben sokat tett az NSZK tudományos életének újjászületéséért.

Hermine, Prinzessin Reuß zu Greiz (1887-1947) – a Német Birodalom császárának, a trónról lemondott II. Vilmosnak második felesége. Férje halála után, 1941-ben Hollandiából visszatért Németországba. Mivel Németország szovjet megszállási övezetébe került, házi őrizetben élt. Internálótáborban halt meg.

Hess, Rudolf (1894-1987) – az NSDAP egyik vezető személyisége, a pártban Hitler helyettese. 1941. 05. 10-én átrepült Nagy-Britanniába, megadta magát a hatóságoknak, megpróbálta meggyőzni a brit kormányt, hogy lépjen szövetségre Németországgal a Szovjetunió ellen. Szülőhazájában őrültnek nyilvánították. A Nürnbergi-perben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. A hivatalos verzió szerint a berlini Spandau *börtönben végzett magával.*

Himmler, Heinrich (1900-1945) – a fasiszta Németország politikai és katonai vezetője, az SS Reichsführere, a Reich belügyminisztere. Az egyik legfőbb náci háborús bűnös. Németország kapitulációja után egy őrjárat elfogta, ami után ciánkális ampullát nyelt le.

Hiss, Alger (1904-1996) – jelentős amerikai állami vezető és diplomata, F. V. Roosevelt közeli harcostársa. Az ENSZ egyik megalapítója, 1945-ben az ENSZ első (ideiglenes) főtitkára. 1948-ban és 1950-ben a Szovjetunióval való együttműködés vádjával bíróság elé állították, de csak ötévi szabadságvesztésre ítélték hamis tanúzásért. Ma, a szovjet hírszerzés dokumentumainak titkosítás alóli felszabadulása után vitathatatlan ténnyé vált, hogy titkos anyagokat adott át.

Homenko, Vaszilij Afanaszjevics (1899-1943) – szovjet katonai vezető, a Honvédő Háború idején hadseregparancsnok volt, a fronton esett el. Altábornagy.

Hruljov, Andrej Vasziljevics (1892-1962) – szovjet katonai és állami vezető. Részt vett a polgárháborúban. 1939-ben a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Hadtáp Igazgatóságának vezetője volt. A háború idején a SZU védelmi népbiztosának helyettese, a Vörös Hadsereg hátországért felelős igazgatóságának vezetője. 1942-1943 között ezen kívül a SZU közlekedésügyi népi komisszárja is volt. 1943-tól a Szovjet Hadsereg hátországáért felelős vezető. 1951-ben elbocsátották a katonai szolgálatból, más, polgári minisztériumokban dolgozott. Hadseregtábornok.

Hrunyicsev, Mihail Vasziljevics (1901-1961) – szovjet állami vezető. 1946-1953 között a SZU repülőgépgyártási minisztere. 1955-1956 között és 1961-ben a SZU Minisztertanácsának elnökhelyettese. Mérnök altábornagy, a Szocialista Munka Hőse (1945).

Hruscsov, Nyikita Szergejevics (1894-1971) – a szovjet állam vezetője, kommunista politikus. Részt vett a polgárháborúban. 1925-től pártmunkásként dolgozott. 1934-1938 között az Össz-szövetségi K(b)P moszkvai városi pártbizottságának, 1935-1938 között pedig a moszkvai pártbizottságnak is első titkára. 1938-1947 és 1947-1949 között az Ukrán Össz-szövetségi K(b)P KB vezetője, valamint 1944-1947 között az USZSZK Minisztertanácsának elnöke volt. A Honvédő Háború idején altábornagyi rangban több frontparancsnokságnak is tagja volt. 1949-1953 között az Össz-szövetségi K(b)P/SZKP Moszkvai területi pártbizottságának első titkára és az Össz-szövetségi K(b)P/SZKP KB titkára volt. I. V. Sztálin halála után a SZU kollektív vezetésének egyik tagja. Megszervezte és irányította a L. P. Berija eltávolítására irányuló akciót, majd ezt követően saját kezében összpontosította a hatalmat. 1953 szeptemberében megválasztották az SZKP KB első titkárává, 1958-tól pedig a SZU Minisztertanácsának elnöke is lett. 1964 októberében minden posztjától megfosztották és nyugdíjazták. 1939-1964 között az Össz-szövetségi K(b)P/SZKP KB Elnökségének tagja volt, a Szovjetunió Hőse (1964), háromszoros Szocialista Munka Hőse (1954, 1957, 1961).

Hrusztaljov, Ivan Vasziljevics (1907-1954) – 1926-tól az OGPU-NKVD-MGB szerveinél szolgált. 1943-1947 között az NKGB 6. Igazgatósága 1. Ügyosztályának/ az MGB 1. számú őrségért felelős igazgatóságának vezetője. 1953-ban tartalékállományba helyezték. Ezredes.

Husszein, ibn Talal (1935-1999) – 1952-1999 között Jordánia királya.

Ignatasvili (Egnatasvili, Jegnatasvili), Alekszandr Jakovlevics (1887-1948) – 1941-1945 között az NKVD-NKGB kormányzati tagok testőrségének vezetője, 1945-től a Krímben az NKVD titkos objektumokat védő igazgatóságának vezetője, altábornagy. Sztálin bizalmas embere volt, egyes verziók szerint a féltestvére volt.

Ignatov, Nyikolaj Grigorjevics (1901-1966) – szovjet állami és pártvezető. 1957-1961 között az SZKP KB Elnökségének tagja, 1952-1953 között és 1957-1960 között az SZKP KB titkára. 1952-1953 között a SZU élelmiszeripari minisztere. 1959-ben és 1962-1966 között az OSZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke.

Ignatyjev, Szemjon Gyenyiszovics (1904-1983) – 1951-ig pártmunkás. 1951 szeptemberétől 1953 márciusáig a SZU állambiztonsági minisztere. 1953 márciusában-áprilisában az SZKP KB titkára, majd a Baskír és Tatár területi pártbizottságok első titkára. 1958-tól nyugállományba vonult.

Iljicsev, Leonyid Fjodorovics (1906-1990) – hosszú ideig a pártsajtónál dolgozott, 1944-1948 között az *Izvesztyija* főszerkesztője volt, 1951-1952 között pedig a *Pravda* főszerkesztője. 1953-1958 között a SZU Külügyminisztériumának sajtóosztályát vezette, 1958-1965 között az SZKP KB agitációs és propaganda osztályának vezetője, 1961-1965 között az SZKP KB titkára. Hruscsov rendszerének utolsó éveiben a párt főideológusának számított. Hruscsov leváltása után a SZU külügyminiszter-helyettese lett.

Iszakov, Ivan Sztyepanovics (1894-1967) – szovjet hadiflotta parancsnok. 1917 óta tagja a hadiflottának. 1939-1950 között a hadiflotta népbiztosának (főparancsnokának) első helyettese. 1941-1943 és 1946-1950 között a tengerészeti fővezérkar főnöke is. 1942 áprilisában a Krímbe vezényelték, hogy vegyen részt a novorosszijszki hadműveletben, kinevezték az Észak-Kaukázusi Front Haditanácsa tagjává. 1942 októberében súlyosan megsebesül Tuapszénél, de annak ellenére, hogy amputálták a lábát, folytatta a szolgálatot. 1954-1956 között a SZU tengeri flottája miniszterének helyettese. A Szovjetunió admirálisa (1955), a Szovjetunió Hőse (1965), a SZU Tudományos Akadémiájának levelező tagja (1951).

Ivanov, Szemjon Pavlovics (1907-1993) – katonai vezető, részt vett a szovjet-finn háborúban. A Honvédő Háború idején hadseregek és frontok kiváló vezérkari főnöke volt. 1945 júniusában ő dolgozta ki a Kvantung-hadsereg szétverésének tervét. 1959-1962 között a Vezérkar főnökének helyettese, az Operatív Főigazgatóság vezetője. Ő irányította az Anadir műveletet, a fegyverek és csapatok Kubába szállításának akcióját. Vezérezredes, a Szovjetunió Hőse (1945).

Ivanov, Viktor Alekszandrovics (1903-1969) – 1940 májusától 1944 márciusáig az *Össz-szövetségi K(b)P Csecsen-Ingus Pártbizottságának első titkára.*

Ivascsenko, Olga Iljinyicsna (1906-1990) – szovjet pártvezető. 1954-1965 között az Ukrán KP KB titkára. 1956-1961 között az SZKP KB tagjelöltje. 1957 júliusában tagja volt a Csehszlovákiába utazó szovjet állami küldöttségnek.

Jaenecke, Erwin (1890-1960) – német katonai vezető. 1942 februárjától a 389. hadosztály parancsnoka, részt vett a sztálingrádi csatában, de sebesülése folytán még a bekerítés előtt evakuálták. 1943. 04. 01-jén átvette a 86. hadtest irányítását, 1943. 06. 01-től a 17. hadseregét, de 1944. 04. 28-án a Krím sikertelen védelme miatt leváltották. 1945. 01. 31-én elzavarták a hadseregtől. 1945. 06. 11-én szovjet fogságba esett, Csehszlovákiába deportálták, ahol 25 évi szabadságvesztésre ítélték. Vezérezredes.

Jagoda, Genrih Grigorjevics (1891-1938) – szovjet állami és politikai vezető, az OGPU-NKVD rendszerének egyik létrehozója, 1934-1936 között a SZU belügyi népbiztosa és az NKVD GUGB vezetője. A sztálini represszió első hullámának megszervezője. 1937. 03. 28-án letartóztatták, 1938. 03. 15-én kártevés és kémkedés vádjával kivégezték. Ő a történelemben az első „állambiztonsági főkomisszár".

Jakir, Iona Emmanuilovics (1896-1937) – szovjet katonai vezető. A polgárháború időszakának egyik kiemelkedő hadvezére. A sztálini tisztogatások során 1937-ben agyonlőtték. 1957-ben rehabilitálták. Első osztályú hadseregparancsnok.

Jakovlev, Alekszandr Szergejevics (1906-1989) – kiváló szovjet repülőgép-konstruktőr. 1940-1946 között a repülőgépgyártás-ügyi népbiztos/miniszter helyettese. A légierő vezérőrnagya, a SZU Tudományos Akadémiájának tagja (1976), kétszeres Szocialista Munka Hőse (1940, 1957).

Jakovlev, Nyikolaj Dmitrijevics (1898-1972) – szovjet katonai vezető, részt vett az első világháborúban és a polgárháborúban is. Az 1939-es Nyugat-Ukrajna elleni hadjárat idején az Ukrán Front tüzérparancsnoka. 1941-1948 között a Vörös Hadsereg Tüzérségi Főparancsnokságának vezetője, 1948-tól a SZU Fegyveres Erőinek miniszterhelyettese. 1952-ben kártékonyság vádjával letartóztatták. 1953-ban, közvetlenül Sztálin halála után Berija kezdeményezésére szabadon engedik. 1953-tól a Légvédelem főparancsnokának helyettese, 1955-1960 között a főparancsnoka. Tüzérségi marsall (1944).

Jankowski, Jan Stanisław (1882-1953) – 1943-ban az emigráns lengyel kormány miniszterelnök-helyettese. 1945. 03. 27-én az NKVD letartóztatta, a Szovjetunióba szállította. Nyolc év börtönbüntetésre ítélték, a börtönben halt meg.

Jefimov, Ivan Pavlovics (? – 1988) – 1959-1963 között a SZU nagy-britanniai nagykövetségének katonai attaséja, híradós vezérőrnagy.

Jefimov, Szergej Alekszandrovics (1899-1975) – 1922-től a GPU szerveinél szolgált, 1939-től I. V. Sztálin testőrségében. 1943-1947 között az NKGB-MGB 6. Igazgatósága 1. osztályán egységvezető. 1947-1949 között az MGB Őrző-védő Főosztálya 1-es számú őrségi igazgatóságának helyettes vezetője. 1952-ben betegsége miatt elbocsátották, 1954-ben megfosztották vezérőrnagyi rangjától.

Jegorov, Alekszandr Iljics (1883-1939) – szovjet katonai vezető. Részt vett az első világháborúban. 1931-1937 között a Vezérkar (a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg vezérkarának) főnöke volt. 1938. 03. 27-én letartóztatták, 1939. 02. 23-án kivégezték. 1956-ban rehabilitálták. A Szovjetunió első marsalljainak egyike (1935).

Jegorov, Mihail Ivanovics (1911-1968) – 1936-tól pártmunkás, 1952-től az MGB szerveinél szolgált. 1954-1960 között a KGB 6. Igazgatóságának (kémelhárítás a közlekedési eszközökön) vezetője, vezérőrnagy.

Jepisev, Alekszej Alekszejevics (1908-1985) – szovjet párt és katonai vezető, diplomata. 1951-1953 között a SZU állambiztonsági miniszterének káderpolitikai helyettese. Hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse (1978).

Jeremenko, Andrej Ivanovics (1892-1970) – szovjet katonai vezető. 1918-tól a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg tagja volt. A Honvédő Háború idején több frontnak, többek között a Déli Frontnak is parancsnoka volt. A Szovjetunió marsallja (1955), a Szovjetunió Hőse (1944).

Jezsov, Nyikolaj Ivanovics (1895-1940) – a SZU belügyi népbiztosa, majd az állambiztonság főkomisszárja. A Szovjetunióban lezajlott tömeges repressziók egyik fő szervezője. 1939. 06. 10-én letartóztatták, 1940. 02. 03-án a SZU Legfelsőbb Bíróságának katonai kollégiuma golyó általi halálra ítélte. Nem rehabilitálták.

Jodl, Alfred (1890-1946) – német katonai vezető, a Wermacht legfelsőbb parancsnoksága operatív vezetésének vezérkari főnöke, vezérezredes. 1945. május 7-én aláírta a Németország kapitulációjáról szóló jegyzőkönyvet, amelyet a szovjet vezetés azonban nem ismert el. A Nürnbergi-perben az egyik legfőbb háborús bűnösnek tekintették, a bíróság ítélete alapján felakasztották.

Juszupov, Uszman Juszupovics (1900-1966) – szovjet állami és politikai vezető, 1937-1952 között az Üzbég KP KB első titkára, aztán 1950-1953 között a SZU gyapottermelési minisztere, 1953-1955 között az Üzbég SZSZK Minisztertanácsának elnöke.

Kádár, János (1912-1989) – magyar politikai és állami vezető. 1931-től részt vett az illegális kommunista mozgalomban, a második világháború idején az antifasiszta Magyar Front egyik szervezője, aktív részese az ellenállásnak. 1945-től az MKP PB tagja, a budapesti városi pártbizottság titkára, 1946-tól az MKP főtitkárhelyettese. Volt belügyminiszter is. 1951-ben megalapozatlanul letartóztatták, 1956 júliusában szabadon engedték, rehabilitálták, visszahelyezték a pártmunkába. Az 1956 októberi magyarországi felkelés idején Budapesten aktívan támogatta a felkelőket, 1956. 10. 28-án kinevezték a Központi Vezetőség Elnökségének elnökévé, 1956. 10. 30-án bekerült Nagy Imre kormányába. 1956. 11. 02-án titokban a Szovjetunióba repült, ahol beleegyezett, hogy létrehozza és vezetni fogja a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt. 1956-1958 között és 1961-1965 között a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke, 1956. 11. 01-től az MSZMP ideiglenes KB-jának elnöke lett, 1957-1988 között az MSZMP KB főtitkára volt. A Szovjetunió Hőse (1964), háromszor kapta meg a Magyar Népköztársaság Szocialista Munka Hőse címet.

Kadovaki, Szuemicu (1897-1985) – japán diplomata. 1957-1961 között a Szovjetunióban Japán rendkívüli és meghatalmazott nagykövete volt.

Kaganovics, Lazar Moiszejevics (1893-1991) – szovjet állami és pártvezető, Sztálin közeli munkatársa. 1935-1937 és 1938-1942 között a SZU közlekedésügyi minisztere, a Honvédő Háború idején a SZU ÁVB tagja. A SZU Népi Komisszárok Tanácsának/Minisztertanácsának egyik vezető alakja. 1957-ben aktív résztvevője volt a Hruscsov elleni „pártellenes összeesküvésnek", ami után minden posztjáról leváltották, majd kizárták az SZKP-ból. 1930-1957 között tagja volt az Össz-szövetségi K(b)P KB/SZKP KB Elnökségének. A Szocialista Munka Hőse (1943).

Kakucsaja, Varlam Alekszejevics (1905-1982) – az állambiztonsági szervek egyik vezetője. 1939-1941 között az Abház ASZSZK belügyi népbiztosa. 1941-1943 között az NKVD 4. ügyosztályának (diverzió a megszállt területeken) vezetője, 1943-1947 között az Észak-Oszétiai ASZSZK állambiztonsági népbiztosa (minisztere). 1945 októberétől 1946 szeptemberéig egyúttal az NKVD-MVD megbízottja a Szerov-féle GSZOVG-nél. Sztálin halála és Berija MVD-hez való visszatérése után 1953 márciusában kinevezték a Grúz SZSZK belügyminiszterévé, áprilisban pedig az MVD Kaukázusontúli Katonai Körzetének vezetőjévé. 1953. 07. 05-én a Berija-ügy kapcsán letartóztatták. 1956. 07. 17-én tizenöt év szabadságvesztésre ítélték, megfosztották vezérőrnagyi rangjától és kitüntetéseitől.

Kalinyin, Mihail Ivanovics (1875-1946) – szovjet állami és pártvezető. 1922-től az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elnöke, 1938-1946 között a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke, 1926-1946 között az Össz-szövetségi K(b)P KB PB tagja.

Kammler, Hans (1901-1945) – az SS magas rangú funkcionáriusa, Obergruppenführer (1945). 1941-1945 között az SS építési projektjeit irányította, többek között a koncentrációs és megsemmisítő táborok építésével és berendezésével. Ő felelt a Harmadik Birodalom rakétaprogramjáért is. 1944-1945 között a legújabb típusú fegyverek kifejlesztésére létrehozott szupertitkos kutatóközpont vezetője volt. 1945 májusában ismeretlen körülmények között meghalt vagy végzett magával.

Kantarija, Ivan Georgijevics (1900-1945) – 1942-ben a 394. lövészhadosztály parancsnoka, amely a kaukázusi hágókat védte. Németország felszabadítása idején esett el. Ezredes.

Karađorđević, Pavel (1893-1976) – Jugoszlávia régense a kiskorú Petar herceg idején (1934-1941). 1941. 03. 27-én eltávolították, 1945-ben szülőföldjén háborús bűnösnek nyilvánították. Emigrációban halt meg.

Karanadze, Grigorij Tyeofilovics (1902-1970) – 1929-től a grúziai GPU szerveinél szolgált. Berija kiemeltje. 1938-tól a Krími ASZSZK belügyi népbiztosa, majd Dagesztán belügyi népbiztosa, 1943-tól Grúzia belügyi népbiztosa. 1952-ben a „mingrél-ügy" kapcsán letartóztatták, Sztálin halála után Berija utasítására szabadon engedték és rehabilitálták. Berija bukását követően „diszkreditáló tények" miatt eltávolították az MVD-től. Altábornagy.

Kartusev, Mihail Fjodorovics (1904-1942) – 1938 februárjától a SZU Népi Komisszárok Tanácsa mellett működő Polgári Légiflotta Főigazgatóságának helyettes vezetője volt.

Katukov, Mihail Jefimovics (1900-1976) – szovjet katonai vezető. 1943-1945 között az 1. harckocsizó hadsereg parancsnoka. Páncélos marsall (1959), kétszeres Szovjetunió Hőse (1944, 1945).

Kazakov, Mihail Iljics (1901-1979) – szovjet katonai vezető. 1956-1960 között a Déli Hadseregcsoport parancsnoka, amelyet azonnali hatállyal szerveztek meg Magyarország területén az 1956-os felkelés leverése után. Hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse (1978).

Keitel, Wilhelm Bodewin Johann Gustav (1882-1946) – német katonai vezető, a Wehrmacht Legfelsőbb Parancsnokságának vezérkari főnöke (1938-1945), Generalfeldmarschall (1940). Aláírta a Németország kapitulációjáról szóló jegyzőkönyvet, amely véget vetett Európában a második világháborúnak. A Nürnbergi-perben a nemzetközi hadbíróság az emberiség ellen elkövetett bűnökért elítélte, felakasztották.

Kekkonen, Urho Kaleva (1900-1986) – finn politikus és állami vezető, 1950-1953 és 1954-1956 között Finnország miniszterelnöke, 1956-1981 között pedig egymást követő négy alkalommal választották meg Finnország elnökévé.

Keldis, Msztyiszlav Vszevolodovics (1911-1978) – szovjet tudós, alkalmazott matematikus és mechanikus, a szovjet tudomány jelentős szervező személyisége, a szovjet űrkutatási program egyik szerzője. A repülő szerkezetek mechanikájával és aerodinamikájával foglalkozott, részt vett a szovjet termonukleáris bomba kifejlesztésében. A SZU Tudományos Akadémiájának tagja (1946), háromszoros Szocialista Munka Hőse (1956, 1961, 1971).

Kennedy, John Fitzgerald (1917-1963) – amerikai politikus, 1961-1963 között az USA elnöke. Elnöksége idején komoly válságok következtek be az USA és a Szovjetunió kapcsolatában (berlini válság, kari-

bi válság), amelyek majdnem újabb globális háborút eredményeztek. Titokzatos körülmények között meggyilkolták.

Kennedy, Robert Francis (1925-1968) – amerikai politikus és állami vezető. Támogatta bátyja, J. F. Kennedy politikai karrierjét, akinek elnöksége idején ő az USA főügyésze volt. Részt vett a karibi válság megoldásában. 1965-1968 között New York állam szenátora volt. Egy terrorista meggyilkolta.

Kiricsenko, Alekszej Illarionovics (1908-1975) – szovjet párt és állami vezető. 1953-1957 között az Ukrán KP KB első titkára volt. 1952-1961 között az SZKP KB tagja, 1955-1960 között az SZKP KB Elnökségének tagja, 1957-1960 között az SZKP KB titkára, 1958-1962 között a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének tagja.

Kirov (Kosztrikov), Szergej Mironovics (1886-1934) – orosz forradalmár, jelentős szovjet állami és pártvezető. 1926-1934 között az Össz-szövetségi K(b)P Leningrádi kormányzósági/területi és Leningrádi városi pártbizottság első titkára. 1930-1934 között az Össz-szövetségi K(b)P KB PB tagja. 1934-ben az Össz-szövetségi K(b)P KB titkára. A Szmolnijban ölte meg L. V. Nyikolajev.

Kiszeljov, Jevgenyij Dmitrijevics (1908-1963) – 1955-1959 között Egyiptomban volt a SZU rendkívüli és meghatalmazott nagykövete, egyidejűleg 1956-1959 között pedig a SZU rendkívüli és meghatalmazott követe Jemenben.

Kiszeljov, Vaszilij Ivanovics (1896-1960) – a szovjet állambiztonsági szolgálatok munkatársa. 1922-től az OGPU-nál szolgált. Részt vett a spanyolországi polgárháborúban és a Honvédő Háborúban. Ez utóbbi ideje alatt az NKVD belső csapatainak Ordzsonikidze hadosztályánál volt parancsnok. A háború után az MVD-nél szolgált. Vezérőrnagy.

Klimov – a Pártellenőrzési Bizottság munkatársa volt. Más információt nem sikerült róla találni.

Kobulov, Amajak Zaharovics (1906-1955) – B. Z. Kobulov öccse. 1927-től a grúziai GPU-nál dolgozott. 1938-1939 között az Ukrán SZSZK belügyi népbiztosának első helyettese. 1939-től a Honvédő Háború kezdetéig az NKVD-NKGB rezidense Berlinben. 1941 júliusától 1945-ig az Üzbég SZSZK állambiztonsági (belügyi) népbiztosa, 1945-1951 között a GULAG vezetőjének első helyettese. Sztálin halála és Berija belügyminiszterré történt kinevezése után, 1953 májusában kinevezték az MVD mellett működő felügyelőbizottság helyettes vezetőjévé. 1953. 06. 27-én letartóztatták a Berija-ügy kapcsán, 1954. 10. 01-jén halálra ítélték. Megfosztották altábornagyi rangjától és kitüntetéseitől.

Kobulov, Bogdan Zaharovics (1904-1953) – az NKVD-MVD egyik vezetője. 1938 szeptemberében került a Lubjankára „Berija deszantosainak" tagjaként (előtte Grúziában szolgált). Vezette az NKVD nyomozati részlegét, az NKVD Gazdasági Főigazgatóságát. 1941 február-júliusa között a SZU állambiztonsági népbiztosának helyettese, 1941 júliusától 1943 áprilisáig a SZU belügyi népbiztosának helyettese, 1943 áprilisától 1945 decemberéig a SZU állambiztonsági népbiztosának első helyettese. Hosszú időn át kegyvesztett lett, 1946-1953 között SZU külföldön lévő vagyona vagyonkezelő igazgatósága vezetőjének első helyettese volt. 1953 márciusában, Sztálin halála után, azt követően, hogy Berija vezetésével létrehozták a SZU egyesített MVD-jét, miniszterhelyettes lett. 1953 júniusában a Berija-ügy kapcsán letartóztatták, 1953 decemberében Berijával együtt agyonlőtték. Megfosztották vezérezredesi rangjától és kitüntetéseitől.

Kogan (Rzsevszkaja), Jelena Moiszejevna (1919-2017) – írónő. A Honvédő Háborúban tolmácsként szolgált a fronton. Miután a szovjet csapatok elfoglalták Berlint, ő is részt vett Hitler felkutatásában, személyi azonosításában és öngyilkossága körülményeinek feltárásában.

Komarovszkij, Alekszandr Nyikolajevics (1906-1973) – vízmérnök, építész. Az NKVD-nél a Honvédő Háború kezdetétől irányította egy sor ipari létesítményének építését. 1944-1951 és 1952-1953 között az NKVD-MVD GULAG ipari létesítmények építését irányító főigazgatóságának vezetője. Később a SZU védelmi miniszterének helyettese. Hadseregtábornok, a Szocialista Munka Hőse (1949).

Komorowski, Tadeusz (illegalitásban használt álneve: Bór) (1895-1966) – lengyel katonai vezető. Lengyelország megszállásának idején illegalitásba vonult, 1943 júliusától az Armia Krajowa parancsnoka.

1944. 08. 01-jén, amikor a Vörös Hadsereg közeledett Varsóhoz, kiadta az utasítást a Varsói felkelésre, amelyet ő maga vezetett. Számítása, hogy a németek meggyengültek, nem vált be, a felkelést vérbe fojtották. A kapitulációt követően német koncentrációs táborban tartották fogva, az amerikaiak szabadították ki. Emigrációban halt meg.

Komzin, Ivan Vasziljevics (1905-1983) – építészmérnök, energetikus. A Honvédő Háború idején a hadi jelentőségű objektumok építéséért felelős népbiztos helyettese, majd a haditengerészeti népbiztos nagy építkezésekért felelős helyettese. 1950-től a SZU MVD Kujbisevgidrosztroj (a kujbisevi vízerőmű építésének) és egyúttal a Kunyejevkai Javító-nevelő Munkatábor vezetője. Mérnök vezérőrnagy. A Szocialista Munka Hőse (1958).

Konovalec, Jevgenyij Mihajlovics (1891/1892-1938) – az ukrán nacionalista mozgalom egyik vezető alakja. Részt vett az első világháborúban és a polgárháborúban, Ukrajna területén. 1929-től haláláig vezette a részvételével létrehozott ukrán nacionalisták szervezetét. Feltétlenül szükségesnek tartotta a Hitlerrel való együttműködést a lengyel és a szovjet állammal folytatott harcban, a független Ukrajna létrehozása érdekében. Rotterdamban ölte meg az NKVD munkatársa, Pavel Szudoplatov.

Konovalov, Alekszej Andrianovics (1901-1975) – 1953-1962 között a GRU 2. igazgatóságának (Nyugat-Európa) vezetője. Altábornagy.

Kopácsi, Sándor (1922-2001) – Budapest rendőrfőkapitánya, rendőr altábornagy. Jelentős támogatást nyújtott a felkelőknek, 1956. 10. 31-én a Forradalmi Karhatalmi Bizottság tagjává választották, 1956. 11. 01-től a Nemzetőrség parancsnokhelyettese. 1956. 11. 05-én a szovjet katonai hatóságok letartóztatták, 1958 júniusában életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték, 1963-ban szabadon engedték, 1975-ben emigrált. 1989-ben rehabilitálták.

Korenyevszkij, Nyikolaj Alekszandrovics (1910-1978) – 1961-1972 között a GRU információs szolgálatának vezetője, altábornagy.

Kornyejev, Nyikolaj Vasziljevics (1900-1976) – szovjet katonai vezető. 1944 januárja és decembere között a jugoszláviai szovjet katonai misszió vezetője, altábornagy.

Kornyijec, Leonyid Romanovics (1901-1969) – szovjet párt és gazdasági vezető. 1939-1944 között az USZSZK Népbiztosok Tanácsának elnöke. 1950-1960 között magas pozíciókat töltött be a SZU Minisztertanácsában.

Korobov, Alekszandr Anatoljevics – 1942-ben a 3. lövészhadtest 815. ezredének parancsnoka, amely részt vett a Kaukázus védelmében.

Koroljov, Szergej Pavlovics (1906/1907-1966) – kiváló szovjet rakétakonstruktőr. 1945-1947 között együtt dolgozott német tudósokkal a nácik alól nemrégiben felszabadított Németországban (a Nordhausen Intézetben). Az ő vezetésével alkották meg a német V-2 mintájára az R-1 ballisztikus rakétát, ennek számos változatát, az R-7 interkontinentális ballisztikus rakétát, helyezték földkörüli pályára az első szputnyikot, valamint lőtték fel az első űrhajót, emberrel a fedélzetén. A SZU Tudományos Akadémiájának tagja (1958), kétszeres Szocialista Munka Hőse (1956, 1961).

Korotyejev, Konsztantyin Apollonovics (1901-1953) – szovjet katonai vezető, a Honvédő Háború idején hadseregparancsnok volt, részt vett a Krím felszabadításában. Vezérezredes, a Szovjetunió Hőse (1945).

Kosevoj, Pjotr Kirillovics (1904-1976) – szovjet katonai vezető. Részt vett a polgárháborúban. A Honvédő Háború idején hadosztály- és hadtestparancsnok volt. 1943 augusztusától a 63. lövészhadtest parancsnoka, amely 1944 tavaszán a krími hadműveletben Dzsankoj és Szimferopol felszabadításánál és a Szapun-hegység ostrománál mutatta meg hősiességét. A későbbiekben magas posztokat töltött be a Szovjet Hadseregnél. A Szovjetunió marsallja, kétszeres Szovjetunió Hőse (1944, 1945).

Koszigin, Alekszej Nyikolajevics (1904-1980) – jelentős szovjet gazdasági és pártvezető. 1943-1946 között az OSZSZK Népi Komisszárok Tanácsának/Minisztertanácsának elnöke. 1946-1947 között a SZU Minisztertanácsának elnökhelyettese. 1947-1948 között a SZU Minisztertanácsának kereskedelmi

és könnyűipari elnökhelyettese. 1948-ban a SZU pénzügyminisztere. 1948-1953 között a SZU könnyűipari minisztere. Szerepelt a „leningrádi-ügy" nyomozati anyagában, de a komolyabb represszíót megúszta. Később jelentős pozíciókat foglalt el a SZU Minisztertanácsában. 1964-1980 között a SZU Minisztertanácsának elnöke. Kétszeres Szocialista Munka Hőse (1964, 1974).

Koszjacsenko, Grigorij Petrovics (1901-1983) – 1941-1944 és 1949-1957 között a SZU Tervhivatalának első elnökhelyettese. Rövid ideig, 1953 márciusától júniusáig a Tervhivatal elnöke volt.

Koszior, Sztanyiszlav Vikentyjevics (1889-1939) – kommunista párt és állami vezető. 1907-től az orosz szociáldemokrata párt tagja volt. 1928-1938 között az Ukrán K(b)P KB főtitkára (első titkára) volt. 1930-1939 között az Össz-szövetségi K(b)P KB PB tagja volt. 1938. 05. 03-án letartóztatták, 1939. 02. 26-án kivégezték. 1956-ban rehabilitálták.

Koszov, Vaszilij Vlagyimirovics (1910-1996) – pártfunkcionárius. 1953-1955 között az SZKP KB pártszervezeteket irányító osztályának vezetője, az SZKP KB inspektora.

Kotyikov, Alekszandr Georgijevics (1902-1981) – 1946-1950 között Berlin szovjet szektorának és a berlini szovjet helyőrségnek parancsnoka. Vezérőrnagy.

Koval, Konsztantyin Ivanovics (1909-2001) – 1946-tól a SZVAG főnökének gazdasági helyettese – a németországi Szövetségi Ellenőrző Bizottság Gazdasági Igazgatósága Szovjet Részlegének vezetője.

Kozirev, Alekszandr Alekszandrovics – 1954-1956 között a SZU MVD nyomozati részlege vezetőjének első helyettese, majd az UKGB Rosztovi területi vezetője. Ezredes.

Kozlov, Dmitrij Tyimofejevics (1896-1967) – szovjet katonai vezető. Részt vett az első világháborúban, a polgárháborúban és a szovjet-finn háborúban, valamint Besszarábia visszacsatolásában. A Honvédő Háború első évében frontparancsnok volt, a katasztrofálisan végződő kercsi deszantos hadművelet után lefokozták, kevéssé fontos beosztásba helyezték. 1943-ban visszakapta altábornagyi rangját. 1954-től tartalékállományba került.

Kozlov, Frol Romanovics (1908-1965) – szovjet párt és állami vezető. 1953-1957 között az SZKP Leningrádi területi pártbizottságának első titkára. 1956-1958 között az SZKP KB OSZSZK-val foglalkozó bizottságának tagja. 1957-1964 között az SZKP KB Elnökségének tagja. 1957-1958 között az OSZSZK Minisztertanácsának elnöke. 1958-1960 között a SZU Minisztertanácsa elnökének első helyettese. 1960-1964 között az SZKP KB titkára.

Kozsevnyikov, Szergej Fjodorovics (1904-1961) – 1950-1951 között a SZU MGB 9. Igazgatóságának vezetője. 1951-1952 között az MGB Drogobicsi területi igazgatóságának vezetője. 1952-1953 között az MGB Zaporozsjei területi igazgatóságának vezetője. Vezérőrnagy.

Krebs, Hans (1898-1945) – német katonai vezető, a Wermacht szárazföldi csapatai legfelsőbb parancsnokságának utolsó parancsnoka. Hitler öngyilkossága után fegyverszünetet akart kötni a szovjet hadvezetéssel, de visszautasították. 1945. 05. 01-jén agyonlőtte magát. Altábornagy.

Krjucsonkin, Vaszilij Dmitrijevics (1894-1976) – szovjet katonai vezető. Részt vett az első világháborúban és a polgárháborúban. A Honvédő Háború idején hadosztályparancsnok volt, vezette a lovas hadtestet, később hadseregparancsnok is volt. Altábornagy.

Krjukov, Vlagyimir Viktorovics (1897-1959) – szovjet katonai vezető. Részt vett az első világháborúban, 1918-tól a Vörös Hadsereg tagja. A Honvédő Háború idején hadosztály- és hadtestparancsnok volt. Közel állt Zsukov marsallhoz. 1948-ban az ún. „hadizsákmány-ügy" kapcsán letartóztatták, 1951. 11. 02-án 25 évi kényszermunkára ítélték, 1953 júliusában szabadon engedték, rehabilitálták, visszaadták rendfokozatát és kitüntetéseit. Altábornagy, a Szovjetunió Hőse (1945).

Krohin, Alekszej Alekszejevics (1912-1983) – 1938-tól az NKVD-nél szolgált. 1950-1954 között az MGB-MVD-KGB párizsi rezidense volt. 1954-1961 között a KGB 1. Főigazgatóságának helyettes vezetője, egyidejűleg 1957-1958 között az „SZ" igazgatóság (illegális hírszerzés) vezetője. Vezérezredes.

Kruglov, Szergej Nyikiforovics (1907-1977) – a szovjet állambiztonsági szolgálatok egyik vezetője. L. Berija és G. Malenkov kiemeltje. 1937-1939 között az Össz-szövetségi K(b)P KB apparátusában dolgozott. 1939-1945 között a SZU belügyi népbiztosának helyettese, 1945-1953 és 1954-1956 között a SZU belügyi népbiztosa/belügyminisztere. Részt vett Berija eltávolításában. 1956-ban G. Malenkov kegyvesztettségével összefüggésben lefokozták, majd nyugdíjba küldték és kizárták a pártból. Vezérezredes.

Kubatkin, Pjotr Nyikolajevics (1907-1950) – 1929-től az állambiztonsági szerveknél szolgált. A Honvédő Háború idején a Leningrádi UNKVD vezetője volt. 1946-ban a SZU MGB 1. Főigazgatóságát (külső hírszerzés) vezette. A „leningrádi-ügy" kapcsán letartóztatták, megfosztották altábornagyi rangjától és kitüntetéseitől, kivégezték. 1954-ben rehabilitálták.

Kucserenko, Vlagyimir Alekszejevics (1909-1963) – 1955-1956 között a SZU Minisztertanácsának elnökhelyettese, majd a SZU Minisztertanácsa Építésügyi Állami Bizottságának elnöke.

Kulik, Grigorij Ivanovics (1890-1950) – szovjet katonai vezető. Részt vett az első világháborúban és a polgárháborúban, Caricin védelménél megismerkedett Sztálinnal. Katonai tanácsadó volt Spanyolországban, részt vett a Halhín-goli csatában, a lengyelországi hadjáratban és a szovjet-finn háborúban. A Honvédő Háború idején tehetségtelen hadvezetőnek mutatta magát, megfosztották marsalli rangjától, a Szovjetunió Hőse címétől és más kitüntetéseitől, de megmaradt a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg vezetésében. 1947-ben letartóztatták, 1950-ben kivégezték. 1956-ban rehabilitálták, 1957-ben visszaadták rendfokozatát és kitüntetéseit.

Kuraszov, Vlagyimir Vasziljevics (1897-1973) – szovjet katonai vezető. 1945 júniusában-szeptemberében a SZVAG vezérkari főnöke. Később az Ausztriában állomásozó Központi Hadseregcsoport főparancsnok-helyettese, 1946 áprilisától pedig a főparancsnoka. Hadseregtábornok. A Szovjetunió Hőse (1965).

Kurcsatov, Igor Vasziljevics (1903-1960) – kiváló szovjet fizikus. Alapítója és 1943-1960 között igazgatója az Atomenergiai Intézetnek. A SZU nukleáris kutatásainak, többek között az atombomba létrehozásának tudományos főirányítója. A SZU Tudományos Akadémiájának tagja (1943), háromszoros Szocialista Munka Hőse (1949, 1951, 1954).

Kurocskin, Pavel Alekszejevics (1900-1989) – szovjet hadvezér. Részt vett a polgárháborúban. Az 1920-as évektől a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg parancsnoki beosztásait töltötte be. Mint a 2. lovassági hadtest vezérkari főnöke, 1939-ben részt vett a lengyelországi hadjáratban. A szovjet-finn háborúban hadtestparancsnok volt. 1941 júliusában Szmolenszk alatt megszervezte a 16. és a 20. hadsereg körbezárásból történő kitörését. A Honvédő Háború idején hadsereg- és frontparancsnok volt. 1954-1968 között a Frunze Katonai Akadémia parancsnoka. Hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse (1945).

Kuzmicsev, Szergej Fjodorovics (1908-1989) – 1932-től I. V. Sztálin testőrségének tagja. 1946-1948 között a SZU MGB Őrző-védő Főigazgatósága 1. Igazgatóságának vezetője. 1953 januárjában, mint I. Fedoszejev kémtevékenységének segítőjét letartóztatták, I. V. Sztálin halála után szabadon engedték, visszavették az MGB szolgálatába. 1953 júniusában a Berija-ügy kapcsán újra letartóztatták. 1954-ben szabadon engedték. Vezérőrnagy.

Kuzmin, M. R. (1907-?) – 1943-1965 között a SZU külkereskedelmi népbiztosának (miniszterének) helyettese.

Kuznyecov, Alekszej Alekszandrovics (1905-1950) – szovjet pártvezető. 1945-1946 között az Össz-szövetségi K(b)P Leningrádi területi és városi pártbizottságának első titkára. 1946-1949 között az Össz-szövetségi K(b)P KB titkára. 1949-ben az Össz-szövetségi K(b)P Távol-keleti Bizottságának titkára. 1949-ben a „leningrádi-ügy" kapcsán letartóztatták és kivégezték. Halála után rehabilitálták. Altábornagy.

Kuznyecov, Fjodor Fedotovics (1904-1979) – szovjet katonai vezető. 1938-tól szolgált a hadseregben. Dolgozott a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Politikai Főigazgatóságán (később: Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Politikai Propaganda Főigazgatóságán). A második világháború idején és közvetlenül a háborút követően irányította a szovjet katonai hírszerzést. Vezérezredes.

Kuznyecov, Fjodor Iszidorovics (1898-1961) – szovjet katonai vezető. 1940 decemberétől a Honvédő Háború kezdetéig a Baltikumi Katonai Körzet parancsnoka. A Honvédő Háború idején hadseregparancsnok volt, az ő hibájából lett a Krím rosszul felkészítve a védelemre. Vezérezredes.

Kuznyecov, Nyikolaj Geraszimovics (1904-1974) – szovjet flottairányító, 1939-1947 és 1951-1955 között a szovjet Haditengerészeti Flotta kapitánya volt. Részt vett a spanyol polgárháborúban és a Haszan-tavi csatában. Nagy érdemeket szerzett a Honvédő Háborúban is. A háborút követően kegyvesztetté vált, bíróság elé állították, lefokozták. A SZU Flottájának admirálisa (1955), a Szovjetunió Hőse (1945).

Kuznyecov, Vaszilij Ivanovics (1894-1964) – szovjet katonai vezető. A Honvédő Háború idején hadseregparancsnok volt, többek között 1945 márciusától ő volt a parancsnoka az 1. Belorusz Frontnak, amelynek katonái kitűzték a győzelmi zászlót a Reichstagra. Vezérezredes, a Szovjetunió Hőse (1945).

Kuznyecov, Vaszilij Vasziljevics (1901-1990) – szovjet párt és gazdasági vezető, diplomata. 1944-1953 között az Össz-szövetségi Központi Szakszervezeti Tanács Elnökségének elnöke. 1977-1986 között a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének első elnökhelyettese. 1953-1977 között a SZU külügyminiszterének helyettese/első helyettese. 1952-1953 között az SZLP KB Elnökségének tagja. Kétszeres Szocialista Munka Hőse (1971, 1981).

Kuznyecov, Viktor Ivanovics (1913-1991) – szovjet tudós és konstruktőr, az alkalmazott mechanika és az automatikus vezérlés szakembere. 1945-1946 között a Nordhausen Intézetben dolgozott, a giroszkóp fejlesztésén dolgozott. A Főkonstruktőrök Tanácsának tagja, amely a szovjet rakétaépítést irányította. A SZU Tudományos Akadémiájának tagja (1968), kétszeres Szocialista Munka Hőse (1956, 1961).

Kvasznyikov, Leonyid Romanovics (1905-1993) – ismert szovjet hírszerző, az „atomprojekt" egyik kulcsfigurája. 1943-1945 között az NKVD-NKGB külső hírszerzésének rezidenshelyettese New Yorkban, 1947-1963 között a KI-MGB-KGB tudományos-technikai felderítésének vezetője. Ezredes, az Oroszországi Föderáció Hőse (halála után, 1996-ban).

Langner, Władysław Aleksander (1896-1972) – lengyel katonai vezető. Az első világháborúban a Lengyel Légió tisztje volt. Részt vett az 1918-1919-es ukrán-lengyel és az 1920-as szovjet-lengyel háborúban. 1934-től a Lvovban állomásozó 6. hadtest parancsnoka, dandártábornok. Az 1939. szeptemberi kapitulációt követően lehetősége nyílt, hogy Romániába távozzon, aztán eljutott Nagy-Britanniába, ahol csatlakozott az emigráns lengyel kormányhoz. Emigrációban halt meg.

Lascsenko, Pjotr Nyikolajevics (1910-1992) – szovjet katonai vezető, 1955-1956 között Magyarországon a Szovjet Hadsereg különleges hadtestének parancsnoka. A későbbiekben is magas katonai tisztségeket töltött be. Hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse (1943).

Lattre, de Tassigny Jean Joseph-Marie Gabriel de (1889-1952) – francia katonai vezető. A második világháborúban a nyugati fronton harcoló szövetséges csapatok keretén belül a francia 1. hadsereg parancsnoka volt. 1945. 05. 08/09-én a Hitler-ellenes koalíció más katonai vezetőivel együtt tanúként aláírta a Németország kapitulációjáról szóló jegyzőkönyvet. Franciaország marsallja (1952).

Lebegyev, Viktor Zaharovics (1900-1968) – 1951-1954 között a SZU rendkívüli és meghatalmazott finnországi követe, 1954-1958 között nagykövete.

Lebegyev, Vlagyimir Szemjonovics (1915-1966) – 1954-1964 között az SZKP KB első titkárának, Ny. Sz. Hruscsovnak titkára.

Leljusenko, Dmitrij Danyilovics (1901-1987) – szovjet katonai vezető. A Honvédő Háború idején hadseregparancsnok volt. Hadseregtábornok, kétszeres Szovjetunió Hőse (1940, 1945).

Lenin, Vlagyimir Iljics (valódi neve: Uljanov) (1870-1924) – az 1917-es októberi forradalom egyik vezéralakja, a bolsevik párt létrehozója, a Népi Komisszárok Tanácsának elnöke, 1917-1924 között a szovjet állam vezetője.

Leonov, Alekszej Ivanovics (1902-1972) – 1958-1970 között a hadsereg híradóparancsnoka. Híradós marsall (1961).

Leonov, Dmitrij Szergejevics (1909-1981) – katonai pártmunkás. Berija halála után, 1953 júliusában a Leningrádi Katonai Körzet Katonai Tanácsának tagja posztjáról az állambiztonsági szervekhez helyezték át. 1953-1959 között a SZU MVD-KGB 3. Igazgatóságának (katonai felderítés) vezetője volt. Szerov távozását követően nyugdíjazták. Altábornagy.

Leontyjev, Alekszandr Mihajlovics (1902-1960) – 1938-tól az NKVD Határőrcsapatai Főigazgatóságának központi apparátusában dolgozott. A Honvédő Háború idején a hátország védelméért felelős szolgálatoknál töltött be különféle posztokat, harcolt a dezertőrök, a diverzánsok, a kémek, a banditák, a nacionalista alakulatok ellen, vezetője volt a harcoló csapatok hátországa védelméért felelős főigazgatóságnak (1942-1943), a banditizmus elleni harcért felelős igazgatóságnak (1943-1947). 1947-1953 között a SZU MVD-MGB Rendőrségi Főigazgatóságának vezetője volt. 1954-ben nyugállományba vonult. Altábornagy.

Leszelidze, Konsztantyin Nyikolajevics (1903-1944) – szovjet katonai vezető. A háború előtt főként Grúziában szolgált. A Honvédő Háború idején parancsnoka volt 3. lövészhadtestnek (1942), a 46. hadseregnek (1942-1943), a 47. hadseregnek (1943), a 18. hadseregnek (1943-1944). Katonai kórházban halt meg. Vezérezredes, a Szovjetunió Hőse (halála után, 1971-ben).

Levitan, Jurij Boriszovics (1914-1983) – az Össz-szövetségi Rádió igazgatója, a SZU Minisztertanácsa televízió- és rádióadásokért felelős állami bizottságának igazgatója. Rendkívüli hangszínű és kifejező hangja volt. A Szovjetunió Népi Művésze.

Lihacsov, Mihail Tyimofejevics (1913-1954) – 1946-1951 között a SZU MGB nyomozati részlege vezetőjének helyettese, a nyomozati anyagok meghamisításának aktív részese. Az Abakumov-ügy kapcsán letartóztatták. 1954-ben a legszigorúbb büntetésre ítélték, megfosztották ezredesi rangjától és kitüntetéseitől.

Linge, Heinz (1913-1980) – az SS Obersturmbannführere, Adolf Hitler inasa, aki tanúja volt gazdája utolsó perceinek.

Litovcsenko, Nyikifor Trofimovics – a KGB munkatársa, Ny. Sz. Hruscsov testőrségének vezetője.

Ljahtyerov, Nyikolaj Grigorjevics (1905-1998) – 1936-tól a GRU-nál szolgált, 1956-1959 között a GRU 4. Igazgatóságának (Közel- és Távol-Kelet) vezetője volt. Vezérőrnagy.

Ljalin, Szerafim Nyikolajevics (1908-1978) – 1958-1959 között a KGB elnökhelyettese, később a KGB központi apparátusának különféle egységeit, a moszkvai városi és területi igazgatóságot, a Németországi Szovjet Hadseregcsoporthoz tartozó objektumok védelmének igazgatóságát vezette. Altábornagy.

Ljubimov, Alekszandr Vasziljevics (1898-1967) – szovjet állami vezető. 1939-1948 között a SZU kereskedelmi népbiztosa/minisztere.

Ljudvigov, Borisz Alekszandrovics (1907-?) – 1931-től pártmunkát végzett Grúziában, 1936-1937 között L. Berija titkára volt. 1938-ban áthelyezték az NKVD-hez, a SZU NKVD-MVD titkárságának helyettes vezetője lett, a SZU Minisztertanácsában Berija titkára. Ezredes. 1953 júniusában letartóztatták, 1954 szeptemberében 15 év börtönbüntetésre ítélték, 1965-ben egészségi állapota okán szabadon engedték.

Lo, Zsuj-csing (1906-1978) – kínai katonai és politikai vezető. 1949-1959 között a Kínai Népköztársaság közbiztonsági minisztere volt.

Lomako, Pjotr Fagyejevics (1904-1990) – szovjet gazdasági vezető. 1940-1948, 1950-1953, 1954-1957 és 1965-1986 között a SZU színesfém-előállítási minisztériumának népbiztosa/minisztere. A Szocialista Munka Hőse (1974).

Lonsdale, Gordon Arnold (valódi neve: Konon Trofimovics Molodij) (1922-1970) – szovjet hírszerző. 1954-től illegális hírszerzőként külföldön dolgozott, Gordon Lonsdale kanadai üzletember álnévvel és fedőfoglalkozással. Vezetője volt a KGB 1. Főigazgatóságának. 1961-ben fogta el a brit kémelhárítás egy árulás következtében, 25 év szabadságvesztésre ítélték, de nem ismerte be, hogy köze van a KGB-hez. 1964-ben kicserélték a Szovjetunióban elfogott angol ügynökkel, Greville Wynne-nel. Ezredes.

Losonczy, Géza (1917-1957) – a magyarországi forradalom egyik ideológusa. 1951-ben represszió áldozata lett, 1954-ben rehabilitálták. Az 1956. 10. 23-24-i fölkelés utáni éjszakán felvették a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségébe, megválasztották a PB tagjelöltjévé. 1956. 10. 30-án kinevezték Nagy Imre kormányának államminiszterévé. 1956. 11. 04-én bemenekült a jugoszláv nagykövetségre, ahonnan 1956. 12. 23-án Romániába deportálták, majd 1957-ben visszaszállították Magyarországra. 1957 decemberében éhségsztrájk következtében halt meg.

Lunyev, Konsztantyin Fjodorovics (1907-1980) – 1941-től pártmunkásként dolgozott. Berija halála után, 1953 júniusában áthelyezték az állambiztonsági szervekhez: az MVD 9. Igazgatóságának (államvédelem) vezetője, 1953. 07. 30-tól a SZU belügyminiszterének első helyettese, 1954. 03. 13-tól a KGB elnökének első helyettese. Szerov távozása után, 1959 augusztusától 1960 áprilisáig a KGB megbízott elnöke. 1959. 08. 31-től a Kazah SZSZK KGB-jének elnöke, 1960 augusztusában betegség miatt felmentették. Vezérőrnagy.

Maclean, Donald Duart (1913-1983) – brit diplomata, a szovjet hírszerzés ügynöke, a „Cambridge-i Ötök" tagja. Tartva a lebukástól, 1951-ben Guy Burgess-szel együtt a Szovjetunióba szökött. A Szovjetunióban tanárként és újságíróként dolgozott, tudományos kutatásokat folytatott. Moszkvában halt meg.

Majranovszkij, Grigorij Moiszejevics (1899-1964) – 1937-1951 között az NKVD-MGB Állambiztonsági Főigazgatósága toxikológiai laboratóriumának vezetője, amely a mérgek kutatásával foglalkozott. Ezredes. Részt vett a likvidálásokban, valamint halálra ítélteken kísérleteket is végzett. 1951-ben az „MGB-ben folytatott cionista összeesküvés" vádjával letartóztatták, 1951. 12. 13-án 10 év szabadságvesztésre ítélték. Nem rehabilitálták.

Makszarjov, Jurij Jevgenyjevics (1903-1982) – szovjet állami vezető. 1946-1949 között a SZU közlekedési gépgyártási miniszterének helyettese, egyúttal a minisztérium harckocsigyártásért felelős főigazgatóságának vezetője. 1950-1953 között a SZU közlekedési gépgyártási minisztere.

Malik, Jakov Alekszandrovics (1906-1980) – szovjet diplomata. 1953-1960 között Nagy-Britanniában a Szovjetunió rendkívüli és meghatalmazott nagykövete. 1960-1968 között a SZU külügyminiszter-helyettese.

Malin, Vlagyimir Nyikiforovics (1906-1982) – pártmunkás. 1954-1965 között az SZKP KB Általános Osztályának vezetője, Ny. Sz. Hruscsov megbízható embere.

Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics (1898-1967) – szovjet katonai és állami vezető. A Honvédő Háború idején hadsereg- és frontparancsnok volt. A háború után hadseregparancsnokként szolgált a Távol-Keleten. 1956-1957 között a SZU Szárazföldi Csapatainak főparancsnoka, a SZU védelmi miniszterének helyettese. 1957-1967 között a SZU védelmi minisztere. A Szovjetunió marsallja (1944), kétszeres Szovjetunió Hőse (1945, 1958).

Malinyin, Mihail Szergejevics (1899-1960) – szovjet katonai vezető. A Honvédő Háború idején hadseregek és frontok vezérkari főnöke volt, általában K. K. Rokosszovszkij parancsnoksága mellett. 1945-1948 között a Németországot megszálló szovjet hadseregcsoport vezérkari főnöke, majd a SZU Szárazföldi Csapatainak vezérkari főnöke és a főparancsnok helyettese. 1952-1960 között a SZ Fegyveres Erői vezérkari főnökének első helyettese. 1956-ban részt vett a magyarországi felkelés leverése tervének kidolgozásában és megvalósításában. Hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse (1945).

Malisev, Vjacseszlav Alekszandrovics (1902-1957) – szovjet állami vezető, a szovjet ipar szervezője. 1939-1940 között a SZU nehézgépipari népi komisszárja, 1940-1944 között a SZU Népi Komisszárok Tanácsának elnökhelyettese és a Népi Komisszárok Tanácsa mellett működő Gépipari Tanács elnöke. Egyidejűleg, 1941-1942 és 1943-1945 között a SZU harckocsigyártásának népi komisszárja. A háború után a népgazdaság területén több minisztérium élén is állt, magas állami funkciókat töltött be. Mérnök vezérezredes, a Szocialista Munka Hőse (1945).

Malkov, Pavel Mihajlovics (1904-1983) – 1945-1948 között a SZVAG belügyi osztályának vezetője, vezérőrnagy.

Mamszurov, Hadzsi-Umar Dzsiorovics (1903-1968) – 1935-1945 között a katonai hírszerzésnél dolgozott, aztán a Szovjet Hadseregben, vezető beosztásokban. 1957-1968 között a GRU vezetőjének helyettese, a Különleges Rendeltetésű Központ vezetője. Vezérezredes, a Szovjetunió Hőse (1945).

Mamulov (Mamuljan), Sztyepan Szolomonovics (1902-1976) – hivatásos pártmunkás. Moszkvába költözése előtt a Grúz K(b)P KB mezőgazdasági osztályának helyettes vezetője. 1939 januárjától az NKVD-nél szolgált: a vezető első helyettese, titkárságvezető (1939-1946), a SZU belügyminiszter-helyettese (1946-1953). Altábornagy. 1953 augusztusában a Berija-ügy kapcsán letartóztatták és 15 év börtönbüntetésre ítélték.

Mao, Ce-tung (1893-1976) – az egyik legjelentősebb kínai politikai vezető. 1943-1976 között a Kínai Kommunista Párt KB elnöke, 1954-1959 között a Kínai Népköztársaság elnöke. Kínában totalitárius rendszert épített ki.

Markgraf, Paul (1910-1993) – a Wehrmacht Oberleutnantja, aki 1943-ban fogságba esett Sztálingrádnál. Belépett a Szabad Németország Nemzeti Bizottságba, antifasiszta iskolában tanult. 1945 április 30-án Walter Ulbricht csapatával Németországba érkezett. 1945-1949 között berlini rendőrfőkapitány (Polizeipräsident) volt, ezredesi rangban. 1946-ban belépett a Német Szocialista Egységpártba.

Maszlennyikov, Ivan Ivanovics (1900-1954) – részt vett a forradalomban és a polgárháborúban. Azután a lovasságnál és a határőrségnél szolgált. 1939-1943 és 1948-1954 között a SZU belügyi népbiztosának/belügyminiszterének határőrségért és belső csapatokért felelős helyettese. A Honvédő Háború idején hadsereg- és frontparancsnok is volt. 1954. 04. 16-án agyonlőtte magát. Hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse (1945).

Maxwell, Robert (eredeti nevén Ján Ludvík Hyman Binyamin Hoch) (1923-1991) – brit médiamágnás, a Pergamon Press kiadó alapítója és elnöke. A Szovjetunió és más szocialista országok vezetőinek életrajzi, önéletrajzi írásait, beszédeinek, cikkeinek gyűjteményeit, memoárjait adta ki. Sokszor járt a Szovjetunióban, találkozott Brezsnyevvel, Csernyenkóval, Gorbacsovval, Sevarnadzéval és másokkal. Tisztázatlan körülmények közt halt meg.

Megyanyik, Jakov Prokofjevics (1917-1996) – 1954-1959 között a KGB 1. Főigazgatóságának rezidense Izraelben, 1959-1962 között rezidens Afganisztánban, később a KGB 1. Főigazgatóságának helyettes vezetője. Vezérőrnagy.

Mehlisz, Lev Zaharovics (1889-1953) – szovjet állami és katonai vezető. Részt vett az első világháborúban. 1918-tól a Munkás-Paraszt Vörös Hadseregben szolgált. 1922-1926 között I. V. Sztálin titkáraként dolgozott. Volt a *Pravda* főszerkesztője is. 1937-1940 és 1941-19942 között a SZU védelmi népbiztosának helyettese és a Politikai Főigazgatóság vezetője. 1940-1944 között egyidejűleg a SZU Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese. 1940-1941 és 1946-1950 között a SZU államellenőrzési népbiztosa/minisztere. A Honvédő Háború idején több fronton is volt a Főhadiszállás megbízottja, többek között a Krími Fronton is, 1942-ben. Vezérezredes.

Melnyik, Andrej Afanaszjevics (1890-1964) – az ukrán nacionalista mozgalom egyik vezető alakja, Jevgenyij Konovalec közeli harcostársa. Az első világháborúban az Osztrák-Magyar Monarchia oldalán az Ukrán Légióban harcolt, hadifogságba esett. 1918-1920 között az Ukrán Népköztársaság egyik katonai vezetője. Az 1920-30-as években illegális tevékenységgel foglalkozott Galíciában, Konovalec halála után ő irányította az ukrán nacionalista mozgalmat. 1940-ben, a mozgalom szétesése után ő lett az egyik felének vezetője (a másiké Sztyepan Bandera volt). A második világháború idején aktívan együttműködött a németekkel, de tevékenysége nem mindenben elégítette ki a német vezetést: végül letartóztatták és koncentrációs táborba küldték. A háború után az NSZK-ban és Luxemburgban élt.

Melnyik, Kondrat Szemjonovics (1900-1971) – szovjet katonai vezető, a Honvédő Háború idején hadseregparancsnok volt, részt vett a Krím felszabadításában. Altábornagy.

Melnyikov, Grigorij Alekszandrovics (1898-1972) – 1919-től a VCSK különleges osztályain szolgált. 1944-1945 között az 1. Belorusz Front SZMERS Kémelhárító Igazgatóságának helyettes vezetője, 1945-

1946 között a Németországi Szovjet Hadseregcsoport SZMERS Kémelhárító Igazgatóságának helyettes vezetője. Vezérőrnagy.

Menysikov, Mihail Alekszejevics (1902-1976) – 1953-1957 között a SZU nagykövete Indiában.

Mereckov, Kirill Afanaszjevics (1897-1968) – szovjet katonai vezető. Részt vett a forradalomban és a polgárháborúban. Katonai tanácsadó volt Spanyolországban, 1939-1940 között hadseregparancsnok volt a szovjet-finn háborúban. 1940-1941 között a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg vezérkari főnöke. 1941. 06. 23-án koholt vádak alapján letartóztatták, megkínozták és csúfot űztek rajta. 1941. 09. 06-án szabadon engedték. A Honvédő Háború idején hadsereg- és frontparancsnok volt. A Szovjetunió marsallja (1944), a Szovjetunió Hőse (1940).

Merkulov, Vszevolod Nyikolajevics (1895-1953) – 1921-től dolgozott a VCSK-nál. Dolgozott a grúz CSk-nál, majd a GPU-nál, utolsó beosztása ott a Kaukázusontúli GPU Titkos-Politikai Osztályának vezetője (1931-1932). 1932-1938 között pártmunkát végzett. Miután Berija a Lubjankára került, őt is visszavették az NKVD-hez: a SZU NKVD Állambiztonsági Főigazgatósága helyettes vezetője (1938), majd a SZU belügyi népbiztosának első helyettese lett, egyidejűleg az Állambiztonsági Főigazgatóságot is ő vezette (1938-1941). Miután az állambiztonságot különálló népbiztossággá alakították át, 1941 februárjában- júliusában ő vezette a SZU NKGB-t, majd miután az NKGB-t újra visszaszervezték az NKVD-be, a népbiztos első helyettese lett. 1943-1946 között újra a SZU állambiztonsági népbiztosa/minisztere lett. 1947-től a SZU Minisztertanácsa mellett működő, a külföldön lévő szovjet vagyon kezelésével foglalkozó főigazgatóságon kezdett el dolgozni: helyettes vezető lett (1947), majd vezető (1947-1950). 1950-1953 között a SZU állami ellenőrzési minisztere volt. 1953 szeptemberében a Berija-ügy kapcsán letartóztatták. 1953. 12. 23-án kivégezték. Hadseregtábornok.

Mesik, Pavel Jakovlevics (1910-1953) – 1932 óta szolgált az OGPU-nál. 1939-1941 között a SZU NKVD Gazdasági Főigazgatóságának nyomozati részlegét vezette, 1941 februárjában Szerovot váltotta az USZSZK állambiztonsági népbiztosának posztján (júliusig), aztán 1943-ig a SZU NKVD Gazdasági Főigazgatóságának vezetője lett. 1943-1945 között a SZU Védelmi Komisszáriátusa SZMERS Kémelhárító Főigazgatósága helyettes vezetője, 1945-ben az NKVD megbízottja az 1. Ukrán Frontnál és tanácsos az ideiglenes lengyel kormány mellett. 1945-1953 között a SZU Népi Komisszárok Tanácsa/Minisztertanácsa mellett működő 1. Főigazgatóság (atomprojekt) helyettes vezetője, 1953 márciusában, Berija visszatérése után újra kinevezik az USZSZK belügyminiszterévé. 1953. 06. 30-án Kijevben letartóztatták, mint „Berija bandájának tagját", halálra ítélték. Megfosztották kitüntetésétől és altábornagyi rangjától.

Mielke, Erich Fritz Emil (19007-2000) – az NDK állambiztonsági minisztere. Hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse (1987), kétszeres NDK Hőse, kétszeres NDK Munka Hőse.

Mikojan, Anasztasz Ivanovics (1895-1978) – az egyik legbefolyásosabb szovjet állami vezető, aki 1935-től 1966-ig az Össz-szövetségi K(b)P KB/SZKP KB PB tagja volt. 1930-tól a SZU ellátási népbiztosa, 1934-től élelmiszeripari népbiztos volt. 1938-1953 között külkereskedelmi népbiztos/miniszter. A Honvédő Háború idején tagja volt az ÁVB-nak. 1964-1965 között a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke. A Szocialista Munka Hőse (1943).

Mikołajczyk, Stanisław (1901-1966) – lengyel állami és politikai vezető. Władysław Sikorski halála után 1943-1944 között az emigráns lengyel kormány miniszterelnöke. Ragaszkodott hozzá, hogy Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia Lengyelországhoz tartozik, emiatt nem jutott egyezségre a Szovjetunióval, nem kapott túl nagy támogatást Nagy-Britanniától sem, amely nem akart vitába keveredni Sztálinnal.

Mikrjukov, Mihail Jevdokimovics (1895-1943) – az 1920-as évektől a VCSK-OGPU csapatainál szolgált. 1942 májusától az NKVD 41. szuhumi hadosztályának parancsnoka. Elesett a fronton. Ezredes.

Milajev, Jevgenyij Tyimofejevics (1910-1983) – szovjet cirkuszi artista, a SZU Népi Művésze (1969). 1951-1962 között L. I. Brezsnyev lányának, Galinának a férje volt.

Mindszenty, József (1892-1975) – bíboros, a magyar katolikus egyház hercegprímása. 1948-ban represszió áldozata lett, életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték. A magyarországi felkelés idején, 1956. 10. 30-án

kiszabadították, fontos szerepet játszott a forradalomban. 1956. 11. 04-én bemenekült az USA nagykövetségére, ahol egészen 1971-ig tartózkodott, míg a hatóságok nem engedélyezték, hogy elhagyja az országot. 1990-ben rehabilitálták.

Mironov, Alekszandr Nyikolajevics (1896-1968) – 1923-tól a GPU-nál szolgált, 1937-1953 között a SZU NKVD-MGB-MVD Állambiztonsági Főigazgatósága belső börtönének parancsnoka volt. Ezredes.

Mironov, Nyikolaj Romanovics (1913-1964) – 1951-ben, V. Abakumov letartóztatása után, a pártmunkások közüli válogatás keretében került az MGB-hez. 1954-1956 között a KGB 3. Főigazgatóságának helyettes vezetője, majd 1956-1959 között az UKGB Leningrádi területi vezetője. 1959 májusától az SZKP KB adminisztratív szervek osztályának vezetője. Autóbalesetben halt meg. Vezérőrnagy.

Mihajlov, Makszim Dormidontovics (időként tévesen Dormidont Mihajlovnak hívják) (1893-1971) – szovjet-orosz énekes. Különleges hangszínű és terjedelmű hangja volt (kontrabasszus). 1932-1956 között a Nagyszínház szólistája. A Szovjetunió Népi Művésze, kétszeres Sztálin-díjas.

Mihajlov, Nyikolaj Alekszandrovics (1906-1982) – szovjet pártvezető. 1948-1952 között a Lenin Összszövetségi Kommunista Ifjúsági Szövetség (Komszomol) KB első titkára. 1953-1955 között az SZKP Moszkvai területi pártbizottságának első titkára. 1955-1960 között a SZU kulturális minisztere. 1952-1953 között az SZKP KB Elnökségének tagja.

Mihály I. (1921-2017) – Románia királya a Hohenzollern-Sigmaringen dinasztiából. 1940-ben került trónra annak a politikai fordulatnak eredményeként, amelyet a fasiszta Vasgárda részvételével hajtottak végre. Az államnak csak névlegesen volt a feje a Conducător, Ion Antonescu mellett. 1944-ben letartóztatta Antonescut, kilépett a Németországgal kötött szövetségből, hadat üzent neki, belépett a Hitler-ellenes koalícióba. Szövetséges kapcsolatokat tartott fent Moszkvával, megkapta a SZU legmagasabb katonai kitüntetését, a Győzelem-rendet. 1947-ben a kommunista kormány eltávolította a hatalomból. Emigrációban, Svájcban élt.

Milarscsikov, Vlagyimir Pavlovics (1911-1977) – pártmunkás. 1954-1959-ben az OSZSZK SZKP KB mezőgazdasági osztályának helyettes vezetője, az SZKP KB tagjelöltje.

Mollajev, Szupjan Kagirovics (1900-?) – 1938-1944 között a Csecsen-Ingus ASZSZK Népbiztosok Tanácsának elnöke.

Mollet, Guy Alcide (1905-1975) – francia szocialista állami vezető. 1946-1969 között a Munkás Internacionálé Francia Szekciója (a Francia Szocialista Párt elődje) pártfőtitkára. 1956-1957 között Franciaország miniszterelnöke.

Molodij, Konon Trofimovics – lásd: Lonsdale, Gordon Arnold.

Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics (1890-1986) – a párt és a kormány egyik legmagasabb rangú vezetője. 1930-1941 között a SZU Népi Komisszárok Tanácsának elnöke. 1941-1945 között a SZU ÁVB elnökhelyettese. 1939-1949 között és 1953-1956 között a SZU külügyi népi komisszárja/külügyminisztere. 1926-1957 között az Össz-szövetségi K(b)P /SZKP KB Elnökségének tagja. A sztálini repressziók egyik fő szervezője. 1957 júniusában a „pártellenes összeesküvésben" való részvételéért kizárták a KB Elnökségéből.

Montagu, Ivor Goldsmid Samuel (1904-1984) – angol közszereplő, publicista, filmtörténész és filmesztéta, forgatókönyvíró, filmrendező és producer. 1948-1967 között a Béke Világszövetség Elnökségének titkára, 1969-től pedig a tagja. A „Népek közötti béke megerősítéséért" Nemzetközi Lenin-díj kitüntetettje (1959).

Montgomery, Bernard Law 1887-1976) – brit katonai vezető, a szovjet Győzelem-rend kitüntetettje. 1943-1945 között Európában a szövetséges szárazföldi csapatok főparancsnoka. 1945-től a németországi brit megszálló csapatok főparancsnoka. Feldmarschall (1944).

Moszkalenko, Kirill Szemjonovics (1902-1985) – szovjet katonai vezető. 1953-1960 között a Moszkvai Katonai Körzet parancsnoka. 1953-ban aktív résztvevője volt L. P. Berija letartóztatásának. A Szovjetunió marsallja (1955), kétszeres Szovjetunió Hőse (1943, 1978).

Muhammad – afgán király. Lásd: Záhir sah, Muhammad.

Muhanov, Fjodor Vasziljevics (1912-?) 1939-től az NKVD titkárságán dolgozott, majd L. Berija személyi titkára lett. Ezredes. 1953 júniusában a Berija-ügy kapcsán letartóztatták és hat év száműzetésre ítélték.

Muhitgyinov, Nuriggyin Akramovics (1917-2008) – pártvezető. 1957-1961 között az SZKP KB titkára, az SZKP KB Elnökségének tagja.

Muragyeli, Vano Iljics (1908-1970) – szovjet zeneszerző és karmester. A Szovjetunió Népi Művésze (1968). Kétszeres Sztálin-díjas (1946, 1951). Muragyeli neve széles körben ismertté az Össz-szövetségi K(b)P KB 1948. 02. 10-i, *A nagy barátság* című operájáról szóló határozatával vált, amelyben Sz. Sz. Prokofjevvel, D. D. Sosztakoviccsal és más zeneszerzőkkel együtt a formalisták közé sorolták. Sztálin halála és az SZKP KB 1958. 05. 28-i határozatát követően, amelyben *A nagy barátság* és más művek értékelésében elkövetett hibák kijavításáról volt szó, Muragyelit visszahelyezték a SZU Zeneszerzők Szövetségének munkájába.

Münnich, Ferenc (1886-1967) – magyar kommunista párt és állami vezető. 1922-1945 között a Szovjetunióban élt és dolgozott, részt vett a spanyol polgárháborúban és a második világháborúban. Magyarország felszabadulását követően Budapest rendőrfőkapitánya lett, 1949-től diplomáciai szolgálatban állt: Finnországban, Bulgáriában, a Szovjetunióban és Jugoszláviában volt nagykövet. Az 1956-os felkelés után részt vett a Moszkva-barát Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakításában, és 1957 februárjáig e kormányban a fegyveres erők és közbiztonsági ügyek belügyminisztere volt. 1957-1958 között Magyarország honvédelmi minisztere, 1958-1961 között a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke, 1957-1965 között az MSZMP KB Elnökségének tagja.

Nadaraja, Szargyion Nyikolajevics (1903-1965 után) – 1939-től L. Berija testőrségének helyettes vezetője. Ezredes. 1953 júniusában letartóztatták, 1955. 09. 09-én 10 évi szabadságvesztésre ítélték.

Nagy, Imre (1896-1958) – magyar politikus és állami vezető. 1920-tól az OK(b)P tagja. 1929-1944 között a Szovjetunióban élt és dolgozott. Magyarország felszabadulását követően volt belügyminiszter, élelmezési miniszter, begyűjtési miniszter. 1953-1955 miniszterelnök, e posztjáról 1955. 04. 18-án leváltották, és kizárták az MDP-ből. 1956. 10. 24-én a budapesti utcai megmozdulások hatására ismét kinevezték miniszterelnöknek. 1956. 11. 01-jén bejelentette Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből, követelte a szovjet csapatok kivonását az országból. 1956. 11. 04-én, amikor újabb szovjet katonai kontingenst vontak be az országba, bemenekült a budapesti jugoszláv nagykövetségre, majd átadták a magyar hatóságoknak. 1958. 06. 16-án hazaárulásért kivégezték.

Naszriggyinova, Jagdar Szadikovna (1920-2006) – szovjet pártvezető. 1942-től a Komszomolnál tevékenykedett, 1950-től a pártban és a gazdasági vezetésben. 1955-1959 között az Üzbég SZSZK Minisztertanácsának elnökhelyettese és a SZU Legfelsőbb Tanácsa Nemzetiségi Tanácsának elnöke.

Nasszer, Gamal Abden (1918-1970) – egyiptomi politikus, 1954-1970 között Egyiptom elnöke, a pánarab mozgalom kiemelkedő alakja, a Szovjetunió Hőse (1964).

Nehru, Dzsaváharlál (1889-1964) – indiai politikus és állami vezető, az indiai nemzeti felszabadító mozgalom balszárnyának vezetője. 1927-1964 között az Indiai Nemzeti Kongresszus Pártjának elnöke. 1947-1964 között India miniszterelnöke és külügyminisztere.

Nicolai, Walter 1873-1947) – német katonai vezető, ezredes. Az első világháború idején a császári Németország katonai hírszerzésének vezetője volt, aktívan kémkedett. 1919-től nyugállományban volt. A második világháború befejeződését követően a szovjet csapatok letartóztatták, Moszkvába szállították, ahol alaposan kihallgatták. Szerebrjanij Borban, az NKGB-MGB titkos dácsáján helyezték el. Sztálin személyes utasítására a memoárjain és elemző feljegyzésein dolgozott. Moszkvában, infarktus következtében halt meg. Földi maradványait elhamvasztották, a Novoje Donszkoje temetőben temették el. 1999-ben az oroszországi katonai bírósági szervek rehabilitálták.

Noszovszkij, Naum Emmanuilovics (1905-1978) – szovjet állami és katonai vezető, a SZU Fegyveres Erői Népbiztossága Tüzérségi Főigazgatóságának vezetője. 1946-1947 között a SZU Minisztertanácsa mellett működő Különleges Bizottság megbízottjának helyettese, a rakétatechnika Németországból a Szovjetunióba történő elszállításával és üzembe helyezésével foglalkozott. 1946-tól a Rakétatechnikai Tanács tagja, kezdetektől fogva részt vett a modern rakétafegyverzet létrehozásában. Tüzérségi mérnök vezérőrnagy.

Novikov, Alekszandr Alekszandrovics (1900-1976) – szovjet katonai vezető. 1943-1946 között a Légierő parancsnoka. 1946-ban a koholt „repülős-ügyben" letartóztatták és 5 évi szabadságvesztésre ítélték. 1952-ig, a kiszabott büntetésnél egy évvel hosszabb ideig tartották fogva. 1953-ban rehabilitálták és visszaadták rendfokozatát. A repülés főmarsallja (1944), kétszeres Szovjetunió Hőse (mindkétszer 1945-ben).

Núri, Szaid asz (1887-1958) – iraki politikus és állami vezető. Többször is volt Irak kormányfője. 1958-ban a forradalom idején ölték meg.

Nyeronov, Ivan Grigorjevics (1897-1937) – a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg magas rangú politikai vezetője, hadtestkomisszár. Karrierje még a polgárháborúban kezdődött, legutolsó beosztása a Frunze Katonai Akadémia megbízott komisszári posztja. 1937. 08. 10-én szovjetellenes, fegyveres fasiszta összeesküvésben való részvétel vádjával letartóztatták, 1937. 12. 10-én kivégezték. 1956-ban rehabilitálták.

Nyikityin, L. Sz. – Szerov adjutánsa.

Nyikolszkij, Nyikolaj Petrovics (1902-1972) – a Honvédő Háború idején a Déli Front hátországát védő csapatok parancsnoka, majd az NKVD grozniji lövészhadosztályának parancsnoka lett. Vezérőrnagy.

Obrucsnyikov, Borisz Pavlovics (1905-1988) – az állambiztonsági szolgálatok egyik vezető munkatársa. 1936-tól dolgozott az NKVD Állambiztonsági Főigazgatóságán. 1941-1952 között a SZU belügyi népbiztosának/belügyminiszterének káderügyekért felelős helyettes, 1952-1953 között a SZU állambiztonsági miniszterhelyettese. 1954-ben mint diszkreditálódott személyt elbocsátották az MVD-től, megfosztották altábornagyi rangjától.

Ogolcov, Szergej Ivanovics (1900-1976) – 1918-tól a VCSK-nál teljesített szolgálatot. 1939-1945 között a leningrádi, a Kujbisevi területi és a Kazah SZSZK NKVD-NKGB igazgatóságait vezette. 1945-1946 között a SZU állambiztonsági népbiztosának/miniszterének első helyettese, 1946-1951 között helyettese, 1952-1953 között első helyettese. 1953. 04. 03-án Sz. Mihoelsz meggyilkolásának megszervezése miatt letartóztatták, Berija letartóztatása után szabadon engedték és tartalékállományba helyezték. Később kizárták az SZKP-ból, mint olyat, aki „diszkreditálta magát a szerveknél végzett munkája során", megfosztották altábornagyi rangjától.

Okulicki, Leopold (1898-1946) – katonatiszt, 1920-ban részt vett a szovjet-lengyel háborúban. 1939-től a lengyel vezérkar operatív osztályának vezetője volt, részt vett Varsó védelmében. Lengyelország vereségét követően belépett az illegális Służba Zwycięstwu Polski (Szolgálat Lengyelország Győzelméért) szervezetbe, különleges megbízatással Lvovba érkezett. 1941. 01. 22-re virradó éjszaka letartóztatták. 1941 júliusában más lengyel katonatisztekkel együtt szabadon engedték, azzal összefüggésben, hogy Sztálin a Szovjetunió területén létrehozandó lengyel hadsereg megszervezéséről döntött. 1942-ben Anders tábornok hadseregének vezérkari főnökeként elhagyta a Szovjetuniót, részt vett az olaszországi csatákban. 1944 júliusában Lengyelországba vezényelték, ahol az Armia Krajowa 2. katonai körzetét irányította, majd az egész Armia Krajowa vezérkari főnöke lett. Vezette a kommunista ellenes katonai ellenállást. 1945. 03. 27-én Ivan Szerov újra letartóztatta, ezt követően a Szovjetunióba szállították, ahol 10 év börtönbüntetésre ítélték. A hivatalos verzió szerint a Butirka börtönben halt meg szívroham következtében; más információk szerint titokban agyonlőtték. 1990-ben rehabilitálták.

Oppenheimer, Julius Robert (1904-1967) – amerikai elméleti fizikus, Berkley-ben, a Kaliforniai Egyetem fizikaprofesszora, az USA Nemzeti Tudományos Akadémiájának tagja (1941). Tudományos vezetője volt az atombomba létrehozásával foglalkozó Manhattan projektnek. Balos politikai nézeteket vallott.

Osóbka-Morawski, Edward (1909-1997) – szocialista orientációjú lengyel állami vezető. A Rajowa Rada Narodowa egyik megszervezője, mint annak alelnöke, Moszkvában aláírta a lengyel-szovjet egyezményt a herszoni vonalról (vagyis, hogy Nyugat-Ukrajnát és Nyugat-Belorussziát a Szovjetunió részének ismerik el). 1944-1945 között a Nemzeti Felszabadítás Lengyel Bizottságának külügyi osztályvezetője. 1945-1947 között a Lengyel Népköztársaság Ideiglenes Kormányának miniszterelnöke és külügyminisztere.

Oszokin, Vaszilij Vasziljevics (1894-1960) – az orosz cári hadsereg katonatisztje, részt vett a polgárháborúban. 1938-1940 között az Ukrán SZSZK NKVD határőr és belső csapatainak vezetője (az NKVD Kijevi Katonai Körzetének vezetője). 1940-1949 között a SZU NKVD-MVD Helyi Légvédelmi Főigazgatóságának vezetője. Altábornagy.

Pahlavi, Mohammad Reza (1919-1980) – Irán harmincötödik sahja. A második világháború idején a Szovjetunió és Nagy-Britannia szövetségeseként lépett fel, 1943-ban hadat üzent a náci Németországnak.

Palkin, Aron Moiszejevics (1903-?) – 1946-1951 között a SZU MGB „D" osztályának vezetője. Ezredes.

Panfilov, Ivan Vasziljevics (1893-1941) – részt vett az első világháborúban és a polgárháborúban. A Honvédő Háború kezdetétől a 316. lövészhadosztály (1941 novemberétől 8. gárdista hadosztály) parancsnoka volt, amely kitűnt hősies küzdelmével Moszkva védelménél a volokolamszki vonalon. Egy aknavető gránátjának szilánkjaitól vesztette életét. Vezérőrnagy, halála után a Szovjetunió Hőse (1942).

Pantyuhov, Oleg Olegovics (1910-1995) – orosz származású amerikai ezredes. Tolmácsként szolgált Roosevelt és Truman elnök, valamint Eisenhower tábornok mellett.

Panykin – nem sikerült róla információt találni.

Panyuskin, Alekszandr Szemjonovics (1905-1974) – szovjet állami és pártvezető, diplomata, a külső hírszerzés vezetője. 1954-1955 között a KGB Első Főigazgatóságának vezetője. 1955-1959 között az SZKP KB külföldi kiküldetésekért felelős bizottságának elnöke, 1959-1973 között az SZKP KB diplomáciai és külkereskedelmi káderekkel foglalkozó osztályának (külföldi káderek osztályának) vezetője. Vezérőrnagy.

Papanyin, Ivan Dmitrijevics (1894-1986) – szovjet sarkkutató, az első sarkköri úszóállomás, a „Szevernij Poljusz-1" vezetője (1937-1938). 1939-1946 között az Északi-tengeri Főútvonal vezetője, 1941 októberétől a Honvédő Háború végéig egyidejűleg a SZU ÁVB északi szállítási (Lend-Lease) megbízottja. Ellentengernagy, kétszeres Szovjetunió Hőse (1937, 1940).

Pavlov, Dmitrij Grigorjevics (1897-1941) – szovjet katonai vezető. Részt vett az első világháborúban és a polgárháborúban, a spanyolországi polgárháborúban tanúsított bátorságáért a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki (1937). 1940. 06. 07-től a Belorusz Különleges Katonai Körzet/Nyugati Különleges Katonai Körzet/Nyugati Front parancsnoka volt. 1941. 07. 22-én a hadbíróság határozata nyomán „gyávaságért, tétlenségért, utasítások kiadásának elmulasztásáért... a csapatvezetés lezüllesztéséért, fegyverek és raktárak ellenségnek történt átadásáért, a Nyugati Front csapataival a hadállások önkényes elhagyásáért" a legszigorúbb büntetésre ítélték és agyonlőtték. 1957-ben rehabilitálták, visszaadták hadseregtábornoki rangját.

Penykovszkij, Oleg Vlagyimirovics (1919-1963) – az amerikai és az angol hírszerzés ügynöke. 1937-től a Munkás-Paraszt Vörös Hadseregben szolgált, részt vett a Honvédő Háborúban. 1949-től a GRU-nál dolgozott, 1958-ban a katonai hírszerzéstől áthelyezték oktatói munkára, majd 1959-ben visszahelyezték. Fedőbeosztása a SZU Minisztertanácsa mellett működő tudományos-kutató munka koordinálását végző bizottság vezetőjének tisztsége volt. 1961-ben kezdeményezőként kapcsolatba került az angol és az amerikai hírszerzéssel. 1962. 10. 22-én letartóztatták, 1963. 05. 11-én kémkedésért és hazaárulásért a legszigorúbb büntetésre ítélték, megfosztották ezredesi rangjától és kitüntetéseitől.

Pereszipkin, Ivan Tyerentyjevics (1904-1978) – szovjet katonai vezető. 1939-1944 között a SZU távközlési népbiztosa, 1945-1957 között a szárazföldi csapatok híradós csapatainak parancsnoka. Híradós marsall (1944).

Pervuhin, Mihail Georgijevics (1904-1978) – szovjet állami és gazdasági vezető. 1940-1944 között a SZU Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese, 1950-1957 között a SZU Minisztertanácsa elnökének első helyettese. 1952-1957 között az SZKP KB Elnökségének tagja. Támogatta a „pártellenes összeesküvés" résztvevőit, 1957 júniusában Hruscsov eltávolítása mellett szavazott. Az összeesküvés elbukása után kitették az Elnökségből, alacsonyabb beosztásba helyezték. A Szocialista Munka Hőse (1949).

Petar II., Karađorđević (1923-1970) – Jugoszlávia utolsó királya, aki 1934-től 1945-ig uralkodott. Az 1941-es fordulatig nevében unokabátyja, Pavel Karađorđević uralkodott, aki kényszerűségből németbarát politikát folytatott. Pavel hatalmának megdöntése és II. Petar teljhatalmú uralkodóvá nyilvánítása azt vonta maga után, hogy a németek behatoltak Jugoszláviába. Jugoszlávia szocialista köztársasággá alakulását követően trónfosztottá vált. Nagy-Britanniában és az USA-ban élt. Az USA-ban, Denverben halt meg.

Petrov, Gavriil Alekszandrovics (1900-1961) – 1922-től a GPU-nál szolgált, 1924-től a határőrségnél. 1940-1951 között a SZU NKVD-MVD-MGB Határőrségi Főigazgatóságának helyettes vezetője. 1941-től egyidejűleg a moszkvai védelmi zóna őrségének vezérkari főnöke is volt. 1951-1954 között a SZU NKVD-MVD-MGB Határőrségi Főigazgatóságának első helyettese. Altábornagy.

Petrova, G. M. (1913-?) – az SZKP KB mellett működő Pártellenőrzési Bizottság instruktora.

Philby, Kim (teljes nevén: Harold Adrian Russell Philby) (1912-1988) – a brit hírszerzés egyik vezetője, kommunista, 1934-től a szovjet hírszerzés ügynöke. A „Cambridge-i Ötök" tagja, aki az 1940-50-es években titkos információkkal látta el a szovjet hírszerzést. 1963-ban illegálisan a Szovjetunióba szállították, Moszkvában élt.

Pieck, Friedrich Wilhelm Reinhold (1876-1960) – német kommunista, a német kommunista párt egyik alapítója. 1934-től emigrációban élt, 1935-től Moszkvában. A Szabad Németország Nemzeti Bizottság egyik megszervezője. 1945-től a szovjetek által megszállt németországi területek egyik politikai vezetője. 1946-tól a Német Szocialista Egységpárt társelnöke. 1949-1960 között az NDK elnöke.

Pijasev, Ivan Ivanovics (1907-1956) – az NKVD F. E. Dzerzsinszkij Különleges Rendeltetésű Önálló Gépesített Lövészhadosztályának parancsnoka (1943-1953), az Észak-Kaukázusban és a Kaukázusontúli területen 1943-1944 között végrehajtott tömeges deportálások egyik irányítója. Vezérőrnagy.

Piljugin, Nyikolaj Alekszejevics (1908-1982) – szovjet tudós és konstruktőr, a rakéta és kozmikus-rakétavezérlés szakembere. 1944-1946 között a darabjaiban lévő V-2 német ballisztikus rakétát tanulmányozta. Sz. P. Koroljov javaslatára 1946-ban ő lett a 88-as Tudományos-Kutató Intézet automatikus vezérlési főkonstruktőre. Tagja volt a Főkonstruktőrök Tanácsának, amely a szovjet rakétaépítéssel foglalkozott. A SZU Tudományos Akadémiájának akadémikusa (1966), kétszeres Szocialista Munka Hőse (1956, 1961).

Pimenov, Konsztantyin Tyerentyjevics (1911-?) – a Honvédő Háború idején a fronton, a katonai kémelhárításnál szolgált. 1945-1950 között a Németországi Szovjet Hadseregcsoport operatív csoportjának vezetője, az MGB körzeti operatív szektorainak vezetője. 1959-ben elbocsátották a KGB-től. Ezredes.

Piros, László (1917-2006) – 1954-1957 között a Magyar Népköztársaság belügyminisztere, az MDP KB PB tagjelöltje. 1956. 10. 28-án Magyarországról a Szovjetunióba menekült, ahonnan csak 1958-ban térhetett vissza. 1957-ben az országgyűlés megfosztotta mandátumától. 1958-tól a Szegedi Szalámigyár főmérnöke, 1969-1977 között, nyugdíjba vonulásáig az igazgatója volt.

Pitovranov, Jevgenyij Petrovics (1915-1999) – 1938-tól az NKVD-nél szolgált. Az NKVD-NKGB több területi igazgatóságát is vezette, volt Üzbegisztán állambiztonsági minisztere is. 1946 júniusától az MGB központi apparátusában dolgozott: volt a 2. Főigazgatóság (kémelhárítás) helyettes vezetője és vezetője, 1950-1951 között pedig a SZU állambiztonsági miniszterhelyettese. 1951. 10. 29-én az Abakumov-ügy kapcsán letartóztatták, 1952. 11. 02-án szabadon engedték, visszahelyezték a szolgálatba. Vezette az MGB-MVD 1. Főigazgatóságát (külső hírszerzés), volt az NDK Belügyminisztériumában a KGB megbízottja, 1957-1960 között pedig a KGB 4. Főigazgatóságának (kémelhárítás a közlekedési eszközökön) vezetője. 1960-1961 között a Kínai Népköztársaság Közbiztonsági Minisztériumában a KGB képviselője. Altábornagy.

Pivovarov, Valentyin Vasziljevics (1921-1995) – szovjet pártfunkcionárius. 1945-1952 között az Össz-szövetségi K(B)P KB titkára titkárságának vezetője. 1952-1957 között Ny. Sz. Hruscsov titkára.

Pletnyev, Jakov Alekszejevics (1912-1974) – az ügyészség, az MVD és a KGB munkatársa, pártmunkás, ezredes. 1953-1954 között a SZU 1. titkos (elszámolási-regisztrációs) osztályának vezetője. 1954-1959 között a KGB elszámolási és archív osztályának vezetője.

Poljakov, Dmitrij Fjodorovics (1921-1988) – az amerikai titkosszolgálatok ügynöke. A GRU munkatársa volt, vezérőrnagy. 1961-ben, amerikai kiküldetése idején szervezte be az FBI. 1986-ban letartóztatták és halálra ítélték.

Poljakov, Vaszilij Ivanovics (1913-2003) – 1938-tól a sajtónál dolgozott, 1960-1962 között a *Szelszkaja Zsizny* című lap főszerkesztője volt. 1962. 11. 23-tól az SZKP KB titkára, az SZKP KB Mezőgazdasági Osztályának vezetője. Hruscsov leváltása után felmentették tisztségéből.

Polukarov, Alekszandr Nyikityics – 1939-1946 között a Moszkvai körzet rendőrfőnöke, 1946-1951 között a Moszkvai Munkás-Paraszt Rendőrség főnöke, 2. rangú rendőrkomisszár.

Ponomarenko, Pantyelejmon Kondratyjevics (1902-1984) – 1938-tól pártmunkás, a Honvédő Háború idején a partizánmozgalom központi vezérkarának főnöke. Volt az SZKP KB titkára, a SZU kulturális minisztere, a Kazah KP KB első titkára. 1955-től diplomáciai munkában vett részt: nagykövet volt Lengyelországban, Indiában, Hollandiában. Altábornagy.

Popkov, Pjotr Szergejevics (1903-1950) – szovjet pártvezető. 1939-1946 között a Leningrádi Városi Tanács elnöke. Leningrád védelmének, valamint a blokád utáni helyreállításának egyik szervezője és vezetője. 1946-1949 között az Össz-szövetségi K(b)P leningrádi városi és területi pártbizottságának első titkára. 1949-ben a „leningrádi ügy" kapcsán letartóztatták és kivégezték. Halála után rehabilitálták.

Popov, Georgij Mihajlovics (1906-1968) – szovjet párt és állami vezető. 1938-1945 között az Össz-szövetségi K(b)P moszkvai városi pártbizottságának második titkára. 1945-1949 között a moszkvai városi és területi pártbizottság első titkára, 1946-1949 között az Össz-szövetségi K(b)P KB titkára. 1944-1950 között a Moszkvai Városi Végrehajtó Bizottság elnöke. 1953-1954 között a SZU rendkívüli és meghatalmazott nagykövete Lengyelországban.

Popov, Pjotr Szemjonovics (1923-1960) – a Szovjet Hadsereg alezredese, a GRU munkatársa, a CIA ügynöke a Szovjetunióban. 1954-ben, Ausztriában szervezték be, amikor ott töltötte katonai szolgálatát. 1959. 02. 18-án Moszkvában letartóztatták, a kiszabható legsúlyosabb büntetésre ítélték.

Poszkrjobisev, Alekszandr Nyikolajevics (1891-1965) – a KB különleges osztályának (1928-1952 között I. V. Sztálin titkárságának) vezetője. Vezérőrnagy.

Poszpelov, Pjotr Nyikolajevics (1898-1979) – szovjet pártvezető, az SZKP történetét feldolgozó művek szerzője és szerkesztője. 1953-1960 között az SZKP KB titkára. 1956-ban ő vezette az SZKP KB Elnökségének a tömeges repressziókat feltáró bizottságát. 1957-1961 között az SZKP KB Elnökségének tagjelöltje. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának akadémikusa (1953).

Posztisev, Pavel Petrovics (1887-1939) – kommunista párt és állami vezető. 1904-től az Orosz Szociáldemokrata Munkáspárt tagja. 1930-1934 között az Össz-szövetségi K(b)P KB titkára, 1933-1937 között az Ukrán K(b)P KB második titkára, 1937-1938 között az Össz-szövetségi K(b)P kujbisevi területi pártbizottságának első titkára. 1938. 02. 26-án letartóztatták, 1939. 02. 26-án kivégezték. 1956-ban rehabilitálták.

Powers, Francis Gary (1929-1977) – amerikai pilóta, aki a CIA hírszerzési feladatait hajtotta végre. 1960. 05. 01-jén repülőgépét lelőtték Szverdlovszk felett. Az esetet Powers túlélte, a szovjet bíróság kémkedésért 10 év szabadságvesztésre ítélte, később azonban kicserélték a szovjet hírszerzőre, Rudolf Abelre, akit az USA-ban lepleztek le.

Preobrazsenszkij, Borisz Szergejevics (1892-1970) – fül-orr-gégész szakorvos, a SZU Orvostudományi Akadémiájának akadémikusa. 1948-tól a Kreml Egészségügyi Igazgatóságának fő fül-orr-gégésze. 1953 januárjában az „orvos-per" kapcsán letartóztatták, majd áprilisban szabadon engedték. A Szocialista Munka Hőse (1962).

Pronyin, Vaszilij Prohorovics (1905-1993) – szovjet állami és pártvezető. 1938-1939 között az Össz-szövetségi K(b)P moszkvai városi pártbizottságának titkára. 1939-1944 között a Moszkvai Városi Tanács, illetve a Moszkvai Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága elnöke. 1944-1946 között az OSZSZK Népi Komisszárok Tanácsa elnökének első helyettese, majd az OSZSZK Minisztertanácsa elnökhelyettese. 1953-ban a SZU munkaerőtartalék minisztere.

Prudnyikov, Mihail Szidorovics (1913-1995) – 1931-től a GPU-nál szolgált, a Honvédő Háború idején a „Nyeulovimije" (Elfoghatatlanok), a megszállt belorussziai területeken ténykedő partizán diverzáns csoport parancsnoka volt. 1943-tól az NKVD-NKGB-MGB-KGB központi apparátusában dolgozott. Az 1956-os magyarországi események idején a KGB Első Főigazgatóságának 13. osztályán (diverzáns akciók szervezése) teljesített szolgálatot, később oktatói munkát végzett, 1970-1974 között a KGB Határőrségi Főigazgatóságának hírszerzési igazgatóságán helyettes vezetőként dolgozott. Vezérőrnagy, a Szovjetunió Hőse (1943).

Pu, Ji (1906-1967) – a mandzsu császári Csing-dinasztia tizedik képviselője. 1908-1912 között (formálisan 1924-ig) a Csun állam császára. 1932-től a Japán által megszállt területen újonnan létrehozott Mandzsukuo állam főbiztosa, 1934-től császára. A mandzsu császári sereg főparancsnoka, amely a második világháború idején Japán oldalán lépett harcba. 1945 augusztusában a szovjet csapatok foglyul ejtették, egy Habarovszk melletti hadifogolytáborban tartották fogva. 1950-ben visszaküldték Kínába, ahol 1959-ben szabadult.

Puzanov, Alekszandr Mihajlovics (1906-1998) – 1946-1952 között az Össz-szövetségi K(b)P kujbisevi területi pártbizottságának első titkára volt.

Radkiewicz, Stanisław (1903-1987) – lengyel kommunista, 1944-től a Nemzeti Felszabadítás Lengyel Bizottságának tagja, a közbiztonsági hivatal vezetője. 1945-1954 között a Lengyel Népköztársaság közbiztonsági minisztere. Vezérőrnagy.

Radzijevszkij, Alekszej Ivanovics (1911-1979) – szovjet katonai vezető. 1944-1945 között a 2. harckocsizó hadsereg vezérkari főnöke. Hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse (1978).

Raeder, Erich Johann Albert (1876-1960) – német haditengerésztiszt, nagyadmirális. 1935-1943 között a Harmadik Birodalom Kriegsmarinéjének (haditengerészetének) főparancsnoka. 1943-ban leváltották. 1945 májusában a szovjet csapatok elfogták és Moszkvába szállították. A Nürnbergi-perben életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték, amelyet a berlini Spandau börtönben töltött le. 1955-ben egészségi állapotára tekintettel szabadon engedték.

Rajhman, Leonyid Fjodorovics (1908-1990) – 1931-től az OGPU-nál szolgált, 1937 júniusától a SZU NKVD Állambiztonsági Főigazgatóságának központi apparátusában. 1941-1951 között az NKGB Kémelhárító Igazgatóságának/NKVD 2. Igazgatóságának/MGB 2. Főigazgatóságának helyettes vezetője volt. 1951. 10. 19-én „az MGB-n belüli cionista összeesküvés" kapcsán letartóztatták. 1953. 03. 21-én, Sztálin halála után Berija kezdeményezésére az ügyet lezárták, Rajhmant szabadon engedték, rehabilitálták és visszahelyezték a szervekhez. 1953 májusától a SZU MVD Felügyeleti Szervének vezetője. 1953. 08. 21-én újra letartóztatták, most már a Berija-ügy kapcsán, és 1956. 08. 15-én a SZU Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiuma határozata alapján 5 év szabadságvesztésre ítélték, megfosztották kitüntetéseitől és altábornagyi rangjától. 1956. 11. 10-én amnesztiában részesült.

Ranković, Aleksandar (1909-1983) – jugoszláv állami vezető. 1940-1966 között a Jugoszláv Kommunista Párt/Jugoszláv Kommunista Szövetség KB-jának és Végrehajtó Bizottságának tagja volt. 1948-1953 között belügyminiszter és politikai rendőrség vezetője. 1953-1963 között a Jugoszláv Szövetségi Végrehajtó Tanács (kormány) elnökhelyettese. 1966-ban hatalommal való visszaélés miatt felmentették minden posztjáról és kizárták a pártból.

Rappoport, Jakov Davidovics (1898-1962) – a GULAG rendszerének egyik megszervezője. 1918-tól a CSK-nál/GPU-nál szolgált. Az 1930-as évektől az NKVD/MVD rendszerében különféle építkezési

igazgatóságok vezetője volt. 1949-1952 között az MVD „Glavgidrovolgobalsztroj" vezetője és az MVD Volga-Balti Javító-Nevelő Munkatábora igazgatóságának vezetője. Vezérőrnagy.

Rasszkazov, Alekszandr Petrovics (?- 1956 után) – 1941-1942 között a Kaukázusban harcoló 46. hadsereg vezérkari főnöke. Vezérőrnagy.

Raszulov, Dzsabar Raszulovics (1913-1982) – 1946-1966 között a Tadzsik SZSZK Minisztertanácsának elnöke, 1961-1982 között a Tadzsik KP KB első titkára. A Szocialista Munka Hőse (1981).

Reitsch, Hanna (1912-1979) – magas képzettségű német berepülőpilóta. Részt vett a szovjet-német front harci cselekményeiben. 1943 novemberétől Robert von Greim mellett teljesített szolgálatot. 1945 áprilisában vele együtt repült Berlinbe, ahol aztán mindketten megadták magukat az amerikaiaknak. 1946-ban szabadult a fogságból.

Ribalko, Pavel Szemjonovics (1894-1948) – szovjet katonai vezető. A Honvédő Háború idején páncélos hadseregek parancsnoka volt. Páncélos csapatok marsallja (1945), kétszeres Szovjetunió Hőse (1943, 1945).

Ribbentrop, Joachim von (1893-1946) – Németország külügyminisztere (1938-1945), Hitler külpolitikai tanácsadója. 1939-ban ő írta alá a Németország és a Szovjetunió közötti, 10 évre szóló megnemtámadási szerződést, amely, mint Molotov-Ribbentrop-paktum ismert, amelyet Hitler később megszegett. 1945-ben Hamburgban az amerikai csapatok letartóztatták, majd átadták a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróságnak. 1946. október 1-jén halálra ítélték.

Rilov, Arkagyij Nyikiforovics (1912-?) – szovjet fizikus professzor, az 1940-50-es években a SZU NKVD „C" osztályának tudományos ügyekért felelős helyettes vezetője.

Rjasznoj, Vaszilij Sztyepanovics (1904-1995) – szovjet titkosszolgálatok vezetője. 1937-től az NKVD-nél szolgált. 1943-1946 között az Ukrán SZSZK belügyi népbiztosa, a SZU belügyminiszterének helyettese (1946-1952), a SZU állambiztonsági miniszterének helyettese (1952-1953). 1953 márciusában, miután létrejött az egyesített MVD, kinevezték a 2. Főigazgatóság (kémelhárítás) vezetőjévé. 1953-1956 között az UMVD moszkvai és moszkvai területi vezetője. Altábornagy. Az MVD-től tényeken alapuló diszkreditálódás miatt bocsátották el.

Rjazanszkij, Mihail Szergejevics (1909-1987) – szovjet tudós és konstruktőr. 1945-1946 között a Nordhausen Intézet rádiólokációs tudományos munkatársa volt, célbefogással és vezérléssel foglalkozott. A Szovjetunióba történt visszatérése után a 885. számú Tudományos-kutató Intézet (ma: Kozmikus Berendezések Oroszországi Tudományos-kutató Intézete) főkonstruktőre lett, tagja a Főkonstruktőrök Tanácsának, amely a szovjet rakétaépítést irányította.

Rjumin, Mihail Dmitrijevics (1913-1954) – 1941-től az NKVD-nél szolgált, nyomozati munkát végzett, 1949-től a SZU MGB különleges ügyek nyomozati részlegének főnyomozója. 1951. 07. 02-án levelet küldött Sztálinnak a miniszter, V. Abakumov kétkulacsosságáról és kártevéséről, e jelentés lett az alapja V. Abakumov leváltásának és letartóztatásának. 1951. 07. 10-én kinevezték a különösen fontos ügyek nyomozati részlegének vezetőjévé, 1951. 10. 19-től a SZU állambiztonsági miniszterének helyettese, az egyik legfőbb szervezője az „orvos-pernek". 1952. 11. 13-án leváltják posztjáról, kinevezik a SZU Állami Ellenőrzési Minisztériumába funkció nélküli hivatalnoknak. 1953. 03. 17-én Berija kezdeményezésére letartóztatják, 1954. 07. 07-én golyó általi halálra ítélik. Ezredes.

Robertson, Brian Hubert (1896-1974) – brit katonai vezető. 1945-1946 között a brit megszálló csapatok parancsnokhelyettese (a brit katonai kormányzó helyettese). Tábornok.

Rogov, Alekszandr Szemjonovics (1901-1992) – szovjet hírszerző. 1959-1963 között a SZU Fegyveres Erői Fővezérkarában a GRU helyettes vezetője. 1963-ban A Penykovszkij-ügy kapcsán leváltották posztjáról. Vezérezredes, 1963-ban vezérőrnaggyá fokozták le.

Rola-Żymierski (valódi neve: Łyżwiński), Michał – lásd: Żymierski, *Michał*

Rosenberg, Ethel (1915-1953) – amerikai kommunista, Julius Rosenberg felesége, a szovjet hírszerzés illegális rezidentúrájának tagja. 1953-ban férjével együtt kivégezték.

Rosenberg, Julius (1918-1953) – amerikai kommunista, az atomkémkedés kulcsfigurája, akit 1953-ban a szovjet hírszerzéssel folytatott együttműködéséért a feleségével együtt villamos- székben kivégeztek.

Roszlij, Ivan Pavlovics (1902-1980) – szovjet katonai vezető, a Honvédő Háború idején hadtestparancsnok és a 46. hadsereg megbízott parancsnoka. Altábornagy, a Szovjetunió Hőse (1940).

Rothschild, Nathaniel Mayer Victor (1910-1990) – a bankár Rothschild-család tagja, az MI-5 ügynöke. Mivel ismeretségben állt a „Cambridge-i Ötök" tagjaival, őt is gyanúsították kémkedéssel, de aztán úgy vélték, hogy nincs köze hozzá. Az angol titkosszolgálatoknál a szabotázs elleni küzdelem, a dezinformálás és a kémkedés szakértőjének tartották. Margaret Thatcher miniszterelnök tanácsadója volt.

Rökk, Marika (1913-2004) – német filmszínésznő, táncosnő, énekesnő. A Szovjetunióban annak a hadizsákmányból származó zenés filmnek, a *Die Frau meiner Träume* (Álmaim asszonya) címűnek köszönhette ismertségét, amelynek főszerepét játszotta.

Rudnyev, Konsztantyin Nyikolajevics (1911-1980) – szovjet gazdasági és közigazgatási vezető. 1961-1965 között a SZU Minisztertanácsának elnökhelyettese, a Minisztertanács mellett működő, a tudományos-kutató munka koordinálásával foglalkozó állami bizottság elnöke.

Rugyenko, Roman Andrejevics (1907-1981) – 1944-1953 között az Ukrán SZSZK ügyésze volt. A Szovjetunió részéről ő volt a fővádló a Nürnbergi-perben. 1953-1981 között a SZU főügyésze. 1953-ban ő vezette a Berija-ügy nyomozását, majd előkészítette a tömeges rehabilitálás végrehajtását. A jogtudomány valódi államtanácsosa, a Szocialista Munka Hőse (1972).

Ruszlanova, Ligyija Andrejevna (1900-1973) – kiváló szovjet-orosz énekesnő, orosz népdalénekes, az OSZSZK érdemes művésze (1942). 1948-ban férjével, V. V. Krjukov altábornaggyal együtt a „hadizsákmány-ügy" kapcsán letartóztatták. 10 év javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre és vagyonelkobzásra ítélték. 1953-ban szabadon engedték és rehabilitálták.

Sadrin, Dmitrij Nyikolajevics (1906-1994) – 1929-től a GPU-nál szolgált. 1941-1943 között a SZU NKGB-NKVD 1. Osztályának (államvédelem) helyettes vezetője, 1943-1946 között a SZU NKGB-MGB 6. Igazgatóságának (államvédelem) helyettes vezetője, 1946-1949 között a SZU MGB 2. Főigazgatóságának (kormánytagok védelme) vezetője. Vezérőrnagy.

Salin, Mihail Alekszejevics (1897-1970) – szovjet katonai vezető. 1952-1956 között és 1957-1958 között a Szovjet Hadsereg Fővezérkara GRU vezetője. 1956 augusztusától 1957 októberéig a GRU vezetőjének első helyettese. Vezérezredes.

Saposnyikov, Borisz Mihajlovics (1882-1945) – orosz és szovjet katonai vezető, állami vezető, kiváló katonai teoretikus. 1903-tól a cári hadseregben szolgált. Részt vett az első világháborúban. A polgárháború idején a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg több hadműveletének kidolgozója. 1937-1940 és 1941-1942 között a Vörös Hadsereg Fővezérkarának főnöke. A Szovjetunió marsallja (1940).

Sarija, Pjotr Afanaszjevics (1902-1983) – filozófus és hivatásos pártmunkás. Moszkvába érkezése előtt a Grúz K(b)P KB agitációs és propaganda osztályának vezetője. 1938 szeptemberétől a Lubjanka központi apparátusában dolgozott: a SZU NKVD titkárságvezetője, a Különleges Osztály vezetője, az NKVD-NKGB 1. Igazgatóságának helyettes vezetője. 1943-ban visszatért Grúziába, pártmunkát végzett és tanított. 1952 februárjában az ún. „mingrél-ügy" kapcsán letartóztatták. Sztálin halála után szabadon engedték, rehabilitálták, kinevezték Berija titkárának a SZU Minisztertanácsánál. 1953 júniusában újra letartóztatták, ezúttal a Berija-ügy kapcsán, 1954 szeptemberében 10 év börtönbüntetésre ítélték, megfosztották 3. fokozatú állambiztonsági komisszári rangjától és kitüntetéseitől.

Saskov, Zoszima Alekszejevics (1905-1984) – 1939-1956 között a SZU folyami hajózási népbiztosa (minisztere) (1953-1954 között ő vezette a SZU egyesített Folyami és Tengeri Hajózási Minisztériumát

is). A Honvédő Háború idején részben ő irányította a Ladoga-tó jegén a blokád alatt álló Leningrádba vezető „Élet útja" megszervezését.

Satyilov, Szergej Szaveljevics (1901-1972) – katonai vezető, altábornagy. 1944 végén mint az 1. Ukrán Front politikai igazgatóságának vezetőjét kinevezték a Nemzeti Felszabadítás Lengyel Bizottsága mellé a SZU megbízottjának.

Sänger, Eugen (1905-1964) – osztrák származású német tudós, a repülés és a reaktív technika szakembere, a kozmonautika kiváló elméleti szakembere. A náci Németországban a „Silbervogel" (Ezüstmadár) kozmikus repülési projektet vezette. 1945 után Franciaországban, Angliában és Svájcban dolgozott. 1957-ben visszatért az NSZK-ba.

Schulenburg, Friedrich-Werner Erdmann Matthias Johann Bernhard Erich Graf von der (1875-1944) – német diplomata, 1934-1941 között Németország nagykövete a Szovjetunióban. Több tanúbizonysága is van annak, hogy figyelmeztette Sztálint Németország hamarosan bekövetkező Szovjetunió elleni támadására. Részt vett a Hitler elleni 1944. 07. 20-i összeesküvésben. 1944-ben kivégezték.

Schulze-Kossens, Richard (1914-1988) – Joachim von Ribbentrop birodalmi külügyminiszter adjutánsa, az SS tisztje.

Scsagyenko, Jefim Afanaszjevics (1885-1951) – részt vett a polgárháborúban, az 1. Lovashadsereg egyik létrehozója. 1937-1943 között a SZU védelmi népbiztosának helyettese. Vezérezredes.

Scserbakov, Alekszandr Szergejevics (1901-1945) – szovjet pártfunkcionárius. 1938-1945 között az Össz-szövetségi K(b)P moszkvai területi pártbizottságának első titkára, 1941-től egy időben az Össz-szövetségi K(b)P KB titkára és a Szovjet Tájékoztatási Hivatal vezetője. 1942-1945 között a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Politikai Főigazgatóságának vezetője. Vezérezredes.

Sejnyin, Lev Romanovics (1906-1967) – 1923-tól az ügyészségnél dolgozott, 1935-1936 között a SZU ügyészsége nyomozati osztályának vezetője. Kétszer letartóztatták: 1936-ban (ami után szabadon engedték és visszahelyezték állásába), majd 1951-ben, az Abakumov-ügy kapcsán. 1953. 11. 21-én szabadon engedték. Széles körben ismertté vált, mint író és forgatókönyvíró, Sztálin-díjas (1949).

Selepin, Alekszandr Nyikolajevics (1918-1994) – 1939-1958 között a Komszomolnál dolgozott, a Komszomol KB első titkára volt. 1958-1961 között a KGB elnöke volt. 1961-1967 között az SZKP KB titkára, egyidejűleg a SZU Minisztertanácsának elnökhelyettese volt. 1967-ben kinevezték az Össz-szövetségi Szakszervezetek Központi Tanácsának elnökhelyettesévé. 1975-1984 között a SZU műszaki oktatásért felelős állami bizottságának elnökhelyettese. 1964-1975 között az SZKP KB Elnökségének tagja.

Sepilov, Dmitrij Trofimovics (1905-1995) – szovjet állami és pártvezető. 1952-1956 között a *Pravda* főszerkesztője. 1955-1956 között és 1957 februárjában-júniusában az SZKP KB titkára. 1956-1957 között a SZU külügyminisztere. 1956-1957 között az SZKP KB Elnökségének tagjelöltje. A KB 1957. júniusi plénumán „frakciós tevékenység" miatt kizárták az SZKP KB-ból. 1962-ben kizárták az SZKP-ból, majd 1976-ban visszavették a pártba. A SZU Tudományos Akadémiájának levelező tagja (1953).

Septyickij metropolia, Andrej (világi nevén Roman Marija Alekszandr Septyickij gróf) (1865-1944) – 1900-1944 között az ukrán görögkatolikus egyház elöljárója, Galícia metropolitája, megbízott kijevi metropolita. 1888-ban szerzetessé avatták. 1900-ban Galícia metropolitája, Lvov érseke, Kamenyec-Podolszk püspöke, vagyis az egész görögkatolikus egyház feje lett. Fellépett a független ukrán állam létrehozásának érdekében, de eközben nem vallott radikális nacionalista nézeteket. Elítélte az ukrán nacionalista mozgalmat a politikai gyilkosságok gyakorlatáért és etnikai türelmetlenségéért, viszont a háború idején megáldotta az ukrán nacionalista katonai egységeket a bolsevikok elleni harcukban. A hitleri megszállás idején zsidók mentését szervezte meg, elbújtatta őket az uniátus templomokban és kolostorokban. Ugyanakkor együttműködött a német megszálló hatóságokkal; többek között az ő hatalma alatt működő papság segített a németeknek megszervezni az SS „Galicsina" hadosztályát. 1944-ben üdvözölte a szovjet csapatok bevonulását Lvovba, kifejezte, hogy hajlandó együttműködni a szovjethatalommal.

Serozija, Kalisztrat Nyesztorovics (1905-1942) – 1938-tól a Grúz K(b)P KB második titkára. 1942-ben a Kaukázusontúli Front Haditanácsának megbízottja a Maruhszkij- és a Kluhorszkij-hágón. Egy bombázás alkalmával vesztette életét.

Sevcsenko, Alekszandr Ioszifovics (1914-1985) – szovjet katonai vezető. 1944-ben az 1. Belorusz Front páncélos dandárjának parancsnoka volt, majd a páncélos hadsereg parancsnokának helyettese, aztán parancsnoka. Részt vett Berlin ostromában. Altábornagy. A Szovjetunió Hőse (1944).

Sikorski, Władysław (1881-1943) lengyel politikus és katonai vezető. 1939-től a lengyel emigráns kormány miniszterelnöke. 1941. július 30-án Nagy-Britannia szovjet nagykövetével, I. M. Majszkijjal aláírta a megállapodást a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról a Szovjetunióval. 1943. július 4-én autóbalesetben vesztette életét, olyan körülmények között, amelyek feltételezhetővé teszik, hogy gyilkosság áldozata lett. Vezérezredes.

Simović, Dušan (1882-1962) – jugoszláv katonai vezető. A légierőnél szolgált, a jugoszláv légierő parancsnoka volt. Fellépett az ellen, hogy Jugoszlávia együttműködjön Németországgal. 1941. 03. 27-re virradó éjszaka egy katonai csoport élén politikai fordulatot hajtott végre, eltávolította a hatalomból a régensként működő Pavelt, trónra ültette a 17 éves II. Petart, ő maga pedig elfoglalta a miniszterelnöki és vezérkari főnöki posztot. Ennek eredményeként Németország megtámadta Jugoszláviát, Simović pedig külföldre szökött. 1945-ben tért vissza Jugoszláviába, elismerte Tito hatalmát. Belgrádban halt meg.

Sirjajev, Grigorij Mihajlovics – 1943-1945 között az NKVD belső csapatai 10. lövészhadosztályának (1944-ig az NKVD belső csapatainak szuhumi hadosztálya) parancsnoka. A hadosztály az Észak-Kaukázusban, Nyugat-Ukrajnában, Nyugat-Belorussziában harcolt a diverzánsok, a banditák, a kollaboránsok és az illegális nacionalisták ellen. Ezredes.

Sirokov – nem sikerült róla információt találni.

Siskin, Szergej Nyikolajevics (1902-1981) – szovjet tudós, professzor. 1941-1950 között az Ny. Je. Zsukovszkij Központi Aero-hidrodinamikai Intézet igazgatója. 1946-ban A. Sz. Jakovlevet váltotta a repülőgépgyártás miniszterhelyettesi posztján.

Sitov (Alekszejev), Alekszandr Ivanovics (1913-2001) – 1939-től az NKVD-NKGB-MGB-KGB külső hírszerzésénél szolgált. Diplomata fedőfoglalkozással dolgozott Iránban, Algériában, Franciaországban, Argentínában. 1960-ban Alekszejev álnévvel Kubába küldték a KGB 1. Főigazgatósága rezidenseként, informális kapcsolatba lépett a kubai forradalom vezetőivel, többek között Fidel Castróval, Raúl Castróval és Che Guevarával. 1962-ben, nem sokkal az előtt, hogy a szovjet rakétákat Kubába telepítették, kinevezték a SZU rendkívüli és meghatalmazott nagykövetévé (e posztot 1968-ig töltötte be). Fontos szerepet játszott a két ország közeledésében és a karibi válság megoldásában. Ezredes.

Skirjatov, Matvej Fjodorovics (1883-1954) – szovjet állami és pártvezető, a tömeges párttisztogatások egyik szervezője. 1939-1952 között az Össz-szövetségi K(b)P KB mellett működő Pártellenőrzési Bizottság elnökhelyettese, 1952-1954 között az elnöke.

Skolnyikov, Alekszej Mihajlovics (1914-2003) – szovjet pártfunkcionárius. 1952-1955 között az SZKP tambovi, 1955-1960 között a voronyezsi, 1960-1965 között a volgográdi területi pártbizottságának első titkára.

Sobell, Morton (1917-2018) – amerikai mérnök, aki titkos tudományos-technikai információkat adott át a szovjet hírszerzésnek. 1951-ben kémkedésért 30 év szabadságvesztésre ítélték, amelyből 17 év 9 hónapot le is töltött. Egészen 2008-ig tagadta bűnösségét.

Spaatz, Carl Andrew (1891-1974) – amerikai katonai vezető, az USA stratégiai fontosságú légierejének parancsnoka. 1945. május 8-9-én a Hitler-ellenes koalíció más katonai vezetőivel együtt aláírta a Németország kapitulációjáról szóló jegyzőkönyvet. Tábornok.

Speer, Albert (1905-1981) – német építész, a Harmadik Birodalomnak dolgozott, Hitler személyes építésze, 1942-1945 között a fegyverzetért és hadieszközökért felelős birodalmi miniszter. A Nürnbergiperben 20 év szabadságvesztésre ítélték, amelyet teljes mértékben le is töltött.

Spychalski, Marian (1906-1980) – lengyel katonai és kommunista pártvezető. 1944-ben a Wojsko Polskie (a lengyel fegyveres erők) vezérkari főnöke, 1944 szeptemberétől Varsó polgármestere. 1956-1968 között a Lengyel Népköztársaság védelmi minisztere. Lengyelország marsallja (1963).

Stefanović, Svetislav (álneve: Ćeća) (1910-1980) – jugoszláv katonai és állami vezető, Jugoszlávia nemzeti hőse. 1953-1963 között a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság szövetségi belügyminisztere.

Stumpff, Hans-Jürgen (1889-1968) – német katonai vezető. 1945. 05. 08-án lett a Luftwaffe fővezérkarának főnöke. Egyike azoknak, akik a hitleri hadvezetés részéről aláírták a Németország feltétel nélküli kapitulációjáról szóló jegyzőkönyvet. A nemzetközi hadbíróság úgy ítélte meg, hogy nem bűnös háborús bűnök elkövetésében. A Luftwaffe vezérezredese.

Sujszkij, Grigorij Trofimovics (1907-1985) – szovjet pártmunkás. 1950-1964 között az Össz-szövetségi K(b)P/SZKP KB titkárának/első titkárának, Ny. Sz. Hruscsovnak titkára. 1961-1966 között az SZKP Központi Revíziós Bizottságának tagja.

Svernyik, Nyikolaj Mihajlovics (1888-1970) – szovjet párt és állami vezető. 1905-től az Orosz Szociáldemokrata Munkáspárt tagja volt. A Honvédő Háború idején az Evakuációs Tanács vezetője volt. Sztálin utolsó éveiben (1946-1953 között) a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke volt. 1952-1953 és 1957-1966 között az SZKP KB Elnökségének tagja volt. 1930-1944 között és 1953-1956 között az Össz-szövetségi Szakszervezetek Központi Tanácsának elnöke/első titkára. 1956-1966 között a Pártellenőrzési Bizottság elnöke. A Szocialista Munka Hőse (1958).

Szaburov, Makszim Zaharovics (1900-1977) – állami és gazdasági vezető. A Honvédő Háború idején a SZU Tervhivatalának vezetője, a SZU Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese (1941-1944) volt. 1947-1955 között a SZU Minisztertanácsának elnökhelyettese, 1955-1957 között pedig az első elnökhelyettese. 1952-1957 között az SZKP KB Elnökségének tagja. Az egyik résztvevője volt a Hruscsovval szemben fellépő „pártellenes összeesküvésnek", Hruscsov távozása mellett szavazott. 1957 nyarán felmentik párt és állami feladatai alól.

Szadzsaja, Alekszej Nyikolajevics (1898-1942) – 1938-1941 között az Üzbég SZSZK belügyi (állambiztonsági) népbiztosa. A Honvédő Háború idején a Grúz SZSZK Népi Komisszárok tanácsa elnökének első helyettese, a Kaukázusontúli Front Haditanácsának tagja. Egy bombázáskor vesztette életét a fronton. A GB 3. osztályú komisszárja.

Szafonov, Gennagyij Nyikolajevics (1904-1972) – 1939-1948 között a SZU ügyészének helyettese és első helyettese, 1948-1953 között a SZU főügyésze. Berija letartóztatása után, 1953. 06. 30-án felmentették tisztségéből, az ügyészségen dolgozott középvezetőként és vezetői beosztás nélkül.

Szaharovszkij, Alekszandr Mihajlovics (1909-1983) – 1939-től szolgált az állambiztonságnál, dolgozott a leningrádi területi UNKVD különféle operatív beosztásaiban. 1945-től a külső hírszerzésnél állt alkalmazásban. 1956-1971 között a SZU KGB 1. Főigazgatóságának vezetője volt. Vezérezredes.

Szahno – a gazdasági osztály vezetője. Más információt nem sikerült találni róla.

Szarkiszov (Szarkiszjan), Rafael Szemjonovics (1908-?) – Berija testőrségének vezetője, ezredes. 1953 júniusában letartóztatták, 10 év szabadságvesztésre ítélték.

Szavcsenko, Nyikolaj Petrovics (1896-1970) – szovjet katonai vezető, diplomata és hírszerző. 1956-1957 között a törökországi SZU Nagykövetségen katonai attasé, a GRU rezidense Törökországban (Rubenko álnéven). A titkárával, O. V. Penykovszkijjal folytatott konfliktusa miatt visszahívták a külszolgálatból. Vezérőrnagy.

Szazikin, Nyikolaj Sztyepanovics (1910-1985) – 1930-tól a GPU-nál szolgált. Felemelkedése Berija idejére esett. 1939-1940 között az NKVD molotovi területi vezetője, 1940-1941 között a Moldáv SZSZK belügyi (állambiztonsági) népbiztosa. A háború idején a Déli Frontnál az NKVD különleges osztályának vezetője, a SZU NKVD 3. titkos ügyosztályának (külső megfigyelés) vezetője, a SZU NKVD 2. Igazgatóságának (kémelhárítás) helyettes vezetője, a SZU NKVD-NKGB megbízottja Észtországban. 1945-1947 között a SZU NKGB-MGB „C" ügyosztályának (atomkémkedés) helyettes vezetője. 1947-1953 között Berija titkára a Minisztertanácsban. Berijával együtt visszatért az MVD-hez, 1953. 03. 12-én kinevezték a SZU MVD 4. Igazgatósága vezetőjévé. 1954. 11. 20-án diszkreditálódás miatt elbocsátották, megfosztották altábornagyi rangjától.

Szelivanovszkij, Nyikolaj Nyikolajevics (1901-1997) – 1922-től a GPU-nál szolgált. a Honvédő Háború idején több frontnál (pl. a Sztálingrádinál is) különleges ügyosztályok vezetője, 1943-1946 között a SZMERS Kémelhárító Főigazgatóságának vezetője. Az 1. Ukrán Frontnál az NKVD megbízottja (1945), a lengyel Közbiztonsági Minisztériumban az NKGB tanácsosa (1945-1946). 1946-1951 között a SZU állambiztonsági miniszterhelyettese. 1951 novemberében az Abakumov-ügy kapcsán letartóztatták, 1953 márciusban szabadon engedték, aztán tényeken alapuló diszkreditálódás miatt elbocsátották. Altábornagy.

Szemicsasztnij, Vlagyimir Jefimovics (1924-2001) – 1941-től a Komszomolnál és a pártban dolgozott, volt a Komszomol KB első titkára, az SZKP KB osztályvezetője. 1961-1967 között a SZU KGB elnöke. Aktív résztvevője volt a Hruscsov elleni összeesküvésnek. 1967-ben kinevezték az Ukrán SZSZK Minisztertanácsa elnökhelyettesévé. Vezérezredes.

Szergijenko, Vaszilij Tyimofejevics (1903-1982) – 1927-től a GPU-NKVD-nél szolgált. 1940-1941 között az ukrán belügyminisztérium népbiztoshelyettese, 1940 februárjától 1941 februárjáig az UNKVD lvovi területi vezetője. Ivan Szerovot váltotta fel az USZSZK népbiztosi székében, aztán 1942-1943 között a Központi Partizánmozgalom vezérkari főnökének helyettese, majd 1943-1946 között az UNKVD krími területi vezetője, a Krími ASZSZK belügyi népbiztosa volt. Később a GULAG rendszerében dolgozott. Altábornagy. 1954-ben „tényeken alapuló diszkreditálódás" miatt elbocsátották az MGB-től.

Szergyuk, Zinovij Tyumofejevics (1903-1982) – hivatásos pártmunkás, Ny. Sz. Hruscsov kiemeltje. 1952-1954 között a K(b)P lvovi területi pártbizottságának első titkára, aztán 1954-1961 között a Moldáv KP KB első titkára, 1961-1965 között az SZKP KB Pártellenőrzési Bizottsága elnökének első helyettese. A Szocialista Munka Hőse (1963).

Szladkevics, Moiszej Ioszifovics (1906-1980) – együtt tanult Ivan Szerovval a Frunze Katonai Akadémián. 1941-1942 között a Moszkvai Védelmi Zóna kasirszkojei szektora védelmének vezetője (az egész zóna parancsnoka Szerov volt). 1941-1942 és 1944-1949 között a SZU NKVD (MVD) belső csapatai főigazgatóságának helyettes vezetője. 1942-1944 között a SZU NKVD vasútvédelmi igazgatóságának helyettes vezetője. 1949-1953 között a SZU MGB németországi belső csapatainak parancsnoka. 1953-ban a SZU MVD belső csapatainak vezérkari főnöke. 1953-1960 között a SZU MVD katonai főiskolájának tanszékvezetője. Részt vett az 1956-os magyarországi forradalom leverésében. Altábornagy.

Szmirnov, Jefim Ivanovics (1904-1989) – szovjet katonaorvos. 1947-1953 között a SZU egészségügyi minisztere. 1955-1960 között a SZU Védelmi Minisztériuma Katonai Egészségügyi Főigazgatóságának vezetője. A SZU Orvostudományi Akadémiájának akadémikusa (1948), orvos vezérezredes.

Szmolikov – a GRU helyettes vezetője, altábornagy.

Szokolov, V. Sz. – a GRU 3. Igazgatóságának (nyugati félteke) vezetője, altábornagy.

Szolovjov, Ivan Vlagyimirovics (1908-1971) – 1949-1959 között Leningrád rendőrfőkapitánya, 2. osztályú rendőrkomisszár, a Szovjetunió Hőse (1945).

Szpiridonov, Nyikolaj Krillovics (1902-1976) – 1924-től az OGPU-nál szolgált. 1938-ban a SZU NKVD 3. titkos ügyosztályának vezetője. 1938-1953 között a SZU NKVD-NKGB-MGB kremli katonai helyőrségének parancsnoka. Altábornagy.

Sztarcsenko, Vaszilij Fjodorovics (1904-1948) – szovjet agrárkémikus és állami vezető. 1938-1949 között az USZSZK Népi Komisszárok Tanácsának/Minisztertanácsának elnökhelyettese. A SZU Tudományos Akadémiájának levelező tagja (1945).

Sztálin (valódi nevén Dzsugasvili), Ioszif Visszarionovics (1879-1953) – forradalmár, politikus, állami és katonai vezető, 1924-1953 között a szovjet állam vezetője. 1922-1953 között az Össz-szövetségi K(b)P/SZKP KB főtitkára, 1941-1953 között a SZU Népi Komisszárok Tanácsának/Minisztertanácsának elnöke. A Honvédő Háború idején a SZU ÁVB elnöke. 1941-1947 között a SZU védelmi népbiztosa (fegyveres erőinek népbiztosa). Generalisszimusz (1945), a Szovjetunió Hőse (1945), a Szocialista Munka Hőse (1939), kétszeres kitüntetettje a Győzelem-rendnek (1944, 1945).

Sztálin, Vaszilij Ioszifovics (1921-1962) – szovjet vadászpilóta, I. V. Sztálin kisebbik fia. A Honvédő Háború idején a fronton szolgált, 26 harci repülést hajtott végre, repülős hadosztályparancsnok volt. 1948-1952 között a Moszkvai Katonai Körzet légierejének parancsnoka. Apja halála után kétszer is elítélték „szovjetellenes propaganda" és hivatali visszaélés miatt, 8 évet töltött börtönben. A légierő altábornagya.

Sztoljarov, Ivan Mihajlovics – a KGB 9. igazgatóságának munkatársa, a Honvédő Háborútól kezdve Ny. Sz. Hruscsov testőrségének vezetője. Ezredes.

Szuhanov, Dmitrij Nyikolajevics (1904-1985 után) – 1936-1955 között G. Malenkov titkára volt. 1956 augusztusában állami vagyon eltulajdonítása miatt 10 év javító-nevelő munkatáborra ítélték.

Szurin, Szergej Ivanovics (1903-1952) – 1922-től a Vörös Hadseregben szolgált, 1939-től a katonai hírszerzésnél dolgozott. 1941 őszétől 1942 tavaszáig a Kaukázusontúli és a Krími Front hírszerző osztályának helyettes vezetője, 1942 májusától az Észak-Kaukázusi Front vezérkara katonai hírszerzésének vezetője. A későbbiekben a GRU felelős vezetői pozícióit töltötte be. Vezérőrnagy.

Szuszlov, Mihail Andrejevics (1902-1982) – szovjet kommunista párt és állami vezető. 1931-től párttevékenységet folytatott. 1939-1944 között az Össz-szövetségi K(b)P ordzsonikidzei (sztavropoli) területi pártbizottságának első titkára. 1947-1982 között az Össz-szövetségi K(b)P/SZKP KB titkára. 1952-1953 között és 1955-1982 között az SZKP KB Elnökségének tagja. L. I. Brezsnyev vezetése idején nem hivatalosan az SZKP második emberének és fő ideológusának számított. Kétszeres Szocialista Munka Hőse (1962, 1972).

Szűcs, Miklós (1920-1998) – a magyar hadsereg tisztje. Az 1956-os felkelés kitörésekor a vezérkar operatív törzsének megbízott vezetője. Csatlakozott a felkelőkhöz. 1956. 11. 03-án a szovjet csapatok letartóztatták, a nyomozási eljárás alól 1958-ban mentették fel. Ezredes.

Szverdlov, Andrej Jakovlevics (1911-1969). Az OSZSZK Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottsága elnökének, Ja. M. Szverdlovnak fia. 1935-ben és 1938-ban ellenforradalmi ténykedés vádjával letartóztatták. 1938-1951 között a SZU NKVD/NKGB/MGB központi apparátusában szolgált. 1951-ben, amikor az MGB 2. Főigazgatóságán osztályvezető-helyettes volt, harmadszor is letartóztatták, ezúttal az Abakumov-ügy kapcsán; 1953 márciusában szabadon engedték, rehabilitálták, visszahelyezték a szervekhez. 1953-ban, Berija letartóztatása után újra elbocsátották. Ezredes.

Tank, Kurt Waldemar (1898-1983) – német repülőgép-konstruktőr. 1933-1945 között a Focke-Wulf repülőgépgyár fő konstruktőre. A háború után Nyugat-Németországban dolgozott, 1947-ben Argentínába költözött.

Tanykin – nem sikerült róla információt találni.

Tedder, Arthur William (1890-1967) – brit katonai vezető. A második világháború idején Nagy-Britannia Királyi Légierejének főparancsnoka. 1944-től a szövetségi expedíciós fegyveres erők főparancsnokának helyettese. 1945 május 8-9-én a Hitler-ellenes koalíció más katonai vezetőivel együtt aláírta a Németország feltétel nélküli kapitulációjáról szóló jegyzőkönyvet. A Királyi Légierő marsallja (1945).

Thompson, Llewellyn E. (1904-1972) – 1957-1962 és 1966-1969 között az USA nagykövete a Szovjetunióban.

Tokajev, Grigorij Alekszandrovics (1909-2003) – szökevény. 1932-től a Vörös Hadseregben szolgált. 1945-től a Szovjet Katonai Adminisztráció (SZVAG) katonai repülési osztályának tisztjeként dolgozott, a német rakétaprogramról szóló információk gyűjtéséért felelt. Mérnök alezredes. 1947 novemberében feleségével és lányával átszökött Berlin angol szektorába. A továbbiakban az angol titkosszolgálatok hírszerző és propaganda tevékenységre használták fel.

Tolbuhin, Fjodor Ivanovics (1894-1949) – szovjet katonai vezető. 1918-tól a Munkás-Paraszt Vörös Hadseregben szolgált. A Honvédő Háború idején volt hadseregparancsnok, irányította a Déli (4. Ukrán) és a 3. Ukrán Front csapatait. A háború után a Déli Hadseregcsoport főparancsnoka. A Szovjetunió marsallja (1944), a Szovjetunió Hőse (1965-ben, halála után).

Topcsijev, Alekszandr Vasziljevics (1907-1962) – jelentős szovjet kémikus, a SZU Tudományos Akadémiájának akadémikusa. 1949-1959 között a SZU Tudományos Akadémiája Elnökségének főtitkára, 1982 között az Akadémia alelnöke.

Trubnyikov, Vlagyimir Matvejevics (1907-1979) – 1934-től az NKVD-nél szolgált. 1939 júliusától a Moldáv SZSZK belügyi népbiztosának helyettese, szeptembertől belügyi népbiztosa, 1940-1941 között az UNKVD zsitomiri területi vezetője. Később az NKVD-MGB-MVD vezető pozícióiban tevékenykedett. 1953 decemberében „a magas rangú vezetői állomány diszkreditálása" miatt elbocsátották az MVD-től, megfosztották vezérőrnagyi rangjától.

Truman, Harry S. (1884-1972) – amerikai politikus, az USA 33. elnöke. Franklin D. Roosevelt elnökségének negyedik ciklusa alatt alelnök volt, majd Roosevelt halálát követően, 1945. április 12-én ő lett az elnök. A Szovjetunióval szemben sokkal keményebb politikát folytatott, mint elődje. Truman adott parancsot arra, hogy 1945 augusztusában Japán ellen atombombát vessenek be.

Truszov, Nyikolaj Mihajlovics (1906-1985) – szovjet katonai vezető, a hírszerzés egyik vezető személyisége. A Honvédő Háború idején frontparancsnok volt. 1945-ben az 1. Belorusz Front hírszerző igazgatóságának vezetője. 1945 májusától 1948-ig a Németországban állomásozó Szovjet Hadsereg Főparancsnokságán az ellenőrző bizottság vezetője. Altábornagy.

Tuhacsevszkij, Mihail Nyikolajevics (1893-1937) – jelentős szovjet katonai vezető, a polgárháború idején a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg hadvezére, katonai teoretikus, a Szovjetunió marsallja (1935). 1937-ben a „katonatisztek ügyében" represszió áldozata lett. 1957-ben rehabilitálták.

Tupoljev, Andrej Nyikolajevics (1888-1972) – kiváló orosz-szovjet repülőkonstruktőr. Vezetése alatt több mint 100 repülőgéptípust fejlesztettek ki, ezek közül 70 sériagyártásra került, többek között az első szovjet sugárhajtású gép, a Tu-104 is. A SZU Tudományos Akadémiájának akadémikusa (1953), mérnök vezérezredes, háromszoros Szocialista Munka Hőse (1945, 1957, 1972).

Tuzslov, Vaszilij Mihajlovics (1913-1983) – Ivan Szerov titkára 1942-1947 között, határőrtiszt. 1947 őszétől tanulmányokat végzett. 1948 februárjában az MGB fosztogatás vádjával letartóztatta, Szerov elleni vallomásokra kényszerítette. 1951-ben szabadon engedték. 1954-ben rehabilitálták, visszaállították párttagságát. Alezredes.

Tyelegin, Konsztantyin Fjodorovics (1899-1981) – 1919-től a Vörös Hadseregben szolgált. Részt vett a polgárháborúban és a szovjet-finn háborúban. A Honvédő Háború idején több front haditanácsának is tagja volt, többek között 1944 áprilisában-májusában és 1944 novemberétől 1945 májusáig az 1. Belorusz Front haditanácsának tagja. 1948. 01. 24-én az ún. „hadizsákmány-ügy" kapcsán letartóztatták. 25 év szabadságvesztésre ítélték. 1953-ban szabadon engedték és rehabilitálták. Altábornagy.

Tyevoszjan, Ivan Fjodorovics (1902-1958) – szovjet állami és gazdasági vezető. 1939-1940 között hajóipari népbiztos, 1940-1953 között fémkohászati népbiztos/miniszter (1948-1949 között fémipari miniszter). 1949-1956 között egyidejűleg a SZU Minisztertanácsának elnökhelyettese is. 1956-tól haláláig a SZU nagykövete Japánban. A Szocialista Munka Hőse (1943).

Tyikunov, Vagyim Sztyepanovics (1921-1980) – szovjet párt és állami vezető. 1954-1958 között az SZKP KB Adminisztratív Osztálya Állambiztonsági Szektorának vezetője. 1958-1959 között az SZKP KB Adminisztratív Osztályának helyettes vezetője. 1959-1961 között a KGB elnökhelyettese. 1961-1966 között az OSZSZK belügyminisztere/közbiztonsági minisztere. A belső szolgálatok 2. osztályú tábornoka.

Tyimosenko, Szemjon Konsztantyinovics (1895-1970) – szovjet katonai vezető. Részt vett az első világháborúban és a polgárháborúban. 1939-ben, a lengyel hadjárat és a szovjet-finn háború idején frontparancsnok volt. 1940 májusától júniusáig a SZU védelmi népbiztosa. A Honvédő Háború idején mutatott tevékenységét gyakran negatívan értékelik, mivel egy sor általa vezetett hadművelet (a harkovi, a gyemjanszki, a Sztaraja Russza-i) vereséggel végződött. A Szovjetunió marsallja (1940), kétszeres Szovjetunió Hőse (1940, 1965).

Tyitkov, Mihail Nyikitovics (1905-?) – 1943-tól az NKVD belső csapatai szuhumi lövészhadosztályának parancsnokhelyettese. Ezredes.

Tyitov, Vaszilij Nyikolajevics (1907-1980) – hivatásos pártmunkás, Hruscsov „ukrán" kiemeltje. 1961-1965 között az SZKP KB osztályvezetője, 1962-1965 között pedig egyidejűleg az SZKP KB titkára is.

U, Nu (1907-1995) – burmai politikai és állami vezető. 1948-1956 között a Burmai Államszövetség miniszterelnöke.

Uborevics, Ieronyim Petrovics (1896-1937) – szovjet katonai és politikai vezető, 1. rangú hadseregparancsnok. A Tuhacsevszkij-ügy kapcsán 1937-ben agyonlőtték. 1957-ben rehabilitálták.

Ulbricht, Walter (1893-1973) – német kommunista, az NDK egyik vezetője. 1933-tól Moszkvában élt. A Szabad Németország Nemzeti Bizottság egyik szervezője. 1945-től Németország szovjet megszállás alatt álló részének egyik politikai vezetője. 1946-1949 között a Német Szocialista Egységpárt elnökhelyettese, 1949-1955 között az NDK miniszterelnök-helyettese, 1950-1973 között a Német Szocialista Egységpárt főtitkára/első titkára.

Uszpenszkij, Alekszandr Ivanovics (1902-1940) – 1920-tól a VCSK-nál szolgált. 1938 januárjában kinevezték Ukrajna belügyi népbiztosává, közvetlen felelőssége van a tömeges repressziók elkövetésében. 1938 novemberében a SZU NKVD főnöke, Nyikolaj Jezsov figyelmeztette a küszöbön álló letartóztatására, öngyilkosságot imitált, hamis papírokkal bujkálni kezdett. 1939 áprilisában a Cseljabinszki területen letartóztatták. 1940 januárjában a SZU Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiuma döntésének értelmében agyonlőtték. Megfosztották 3. fokozatú állambiztonsági komisszári rangjától.

Usztyinov, Dmitrij Fjodorovics (1908-1984) – szovjet politikai és katonai vezető. 1941-1953 között a SZU fegyveres erőinek népi komisszárja (minisztere), majd a SZU hadiipari minisztere. 1976-1984 között a SZU védelmi minisztere. A Szovjetunió marsallja (1976), a Szovjetunió Hőse (1978), kétszeres Szocialista Munka Hőse (1942, 1961).

Usztyinov, Vlagyimir Ivanovics (1907-1971) – Berija letartóztatását követően a pártapparátusból érkezett az állambiztonsági szervekhez. 1953-1957 között az MVD-KGB 9. Igazgatóságának (államvédelem) vezetője. Vezérőrnagy.

Utyehin, Georgij Valentyinovics (1906-1987) – a Honvédő Háború idején több hadseregnél is a különleges osztály vezetője volt, 1943-1946 között a SZMERS Kémelhárító Főigazgatósága 3. (front mögötti) osztályának vezetője, 1946-1949 között a SZU MGB 2. Főigazgatóságának helyettes vezetője, 1949-1951 között a SZU MGB 1. Főigazgatóságának vezetője. 1951 októberében az Abakumov-ügy kapcsán letartóztatták, 1953 márciusában szabadon engedték és rehabilitálták. Vezérőrnagy.

Vagyisz, Alekszandr Anatoljevics (1906-1968) – 1930-tól a GPU-nál szolgált. 1941-ben az UNKVD/UNKGB ternopoli területi vezetője volt. a Honvédő Háború idején az 1. Belorusz Front SZMERS Kémelhárító Igazgatóságának vezetője, majd a Németországi Szovjet Hadseregcsoport SZMERS Kémelhárító Igazgatóságának vezetője. 1945 decemberében a Bajkálontúli-Amúri Katonai Körzet SZMERS Kémelhárító Osztályának vezetőjeként áthelyezik. 1953 decemberében „tényeken alapuló diszkreditálódás" miatt elbocsátják az MVD-től, megfosztják altábornagyi rangjától.

Vannyikov, Borisz Lvovics (1897-1962) – 1942-1945 között a SZU hadianyagokért felelős népi komisszárja. 1945-1953 között a szovjet atomprojekt egyik vezetője, a SZU Népi Komisszárok Tanácsa mellett működő 1. Főigazgatóság vezetője, a SZU Minisztertanácsa mellett működő, Berija-féle titkos bizottság elnökhelyettese. Mérnök vezérezredes, háromszoros Szocialista Munka Hőse (1942, 1949, 1954).

Varencov, Szergej Szergejevics (19001-1971) – részt vett a polgárháborúban. A Honvédő Háború idején több front tüzérségének parancsnoka volt. 1952-1955 között a SZU Védelmi Minisztériuma Tüzérségi Főigazgatóságának vezetője, 1955-1961 között a Szovjet Hadsereg tüzérparancsnoka, 1961-től a szárazföldi csapatok rakétaegységeinek és tüzérségének parancsnoka. 1963-ban az „éberség elvesztése" miatt, a Penykovszkij-ügy kapcsán lefokozták vezérőrnaggyá, megfosztották a Szovjetunió Hőse címétől, kitették az SZKP KB-ból, nyugdíjazták. Tüzér főmarsall (1961).

Vaszilevszkaja, Vanda Lvovna (1905-1964) – lengyel és szovjet írónő, költőnő, drámaíró és közszereplő. 1939-ben Lvovban felvette a szovjet állampolgárságot. 1941-1943 között a Vörös Hadsereg politikai igazgatóságán agitátorként dolgozott. 1943-1945 között a *Szovjetszkaja Polsa* (Szovjet Lengyelország) című lap főszerkesztője. Tagja volt a Nemzeti Felszabadítás Lengyel Bizottságának és a Lengyel Népköztársaság Ideiglenes Kormányának.

Vaszilevszkij, Alekszandr Mihajlovics (1895-1977) – szovjet katonai vezető. Részt vett az első világháborúban és a polgárháborúban. 1931-től vezérkari munkát végzett, 1941-1942 között a Fővezérkar vezérkari főnökének helyettese és első helyettese, 1942-1945 és 1946-1947 között a vezérkari főnöke. 1944-ben az ÁVB megbízottja volt a Krímben. 1945 februárjától áprilisáig a 3. Belorusz Front parancsnoka, 1945 júniusában-októberében a szovjet csapatok főparancsnoka a Távol-Keleten. 1949-1953 között a SZU Fegyveres Erőinek minisztere (a SZU hadügyminisztere). Sztálin halála után alacsonyabb beosztásba, a védelmi miniszter első helyettesének posztjára helyezik, 1956-tól a védelmi miniszter helyettese, 1957-ben nyugállományba vonult. A Szovjetunió marsallja (1943), kétszeres Szovjetunió Hőse (1944, 1945), kétszer kitüntették a Győzelem-renddel.

Vavilov, Afanaszij Petrovics (1902-1964) – 1944-1954 között a SZU ügyészének/főügyészének helyettese. 1950-1954 között egyidejűleg katonai főügyész. A tömeges repressziók időszakában a törvénytelenségek egyik elkövetője. 1950-ben ő írta alá a „leningrádi-ügy" vádiratát. 1954-ben leváltották posztjáról. 1955-ben lefokozták közlegénnyé, elbocsátották a fegyveres erőktől, megfosztották kitüntetéseitől. 1955-től szibériai és moszkvai ügyészségeken dolgozott. Jogász altábornagy (rangjától 1955-ben megfosztották).

Vegyenyin, Andrej Jakovlevics (1900-1984) – 1953-1967 között a Kreml kommendánsa, altábornagy.

Versinyin, Konsztantyin Alekszejevics (1900-1973) – szovjet katonai vezető. A Honvédő Háború idején több frontnak is volt a légierő-parancsnoka (többek között 1942 szeptemberétől 1943 áprilisáig a Kaukázusontúli Fronté). 1946-1949 és 1957-1969 között a Légierő főparancsnoka, a SZU védelmi miniszterének helyettese. A légierő főmarsallja (1959), a Szovjetunió Hőse (1944).

Vertyiporoh, Vlagyimir Ivanovics (1914-1960) – 1938-tól az állambiztonsági szolgálatoknál szolgált. Volt az NKVD-NKGB-KI-MGB rezidense Iránban és Izraelben is. 1955-1957 között a KGB 1. Főigazgatósága 13. osztályának (diverzáns tevékenység) vezetője. Vezérőrnagy.

Vidić, Dobrivoje (1918-1992) – 1953-1956 között Jugoszlávia nagykövete a Szovjetunióban, 1956-tól a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság külügyi államtitkár-helyettese.

Vinogradov, Vlagyimir Nyikityics (1882-1964) – szovjet terapeuta, kardiológus, Sztálin orvosa. 1952 novemberében az „orvos-per" kapcsán letartóztatták, 1953. április 4-ig fogva tartották, a kihallgatásokon szisztematikusan verték. A SZU Orvostudományi Akadémiájának akadémikusa (1944), az OSZSZK érdemes tudósa (1940).

Visinszkij, Andrej Januarjevics (1883-1954) – szovjet állami és pártvezető, diplomata, jogász, a sztálini repressziók egyik szervezője. Az 1920-as évektől kezdve, mint az államot képviselő vádló fellépett minden nagy politikai perben. 1931-1933 között az OSZSZK ügyésze, 1935-1939 között a SZU ügyésze. Nyikolaj Jezsovval együtt alkották azt a „legfelsőbb duót", amely bíróságon kívüli ítéleteket hozott több tízezer ártatlan ember ügyében. 1939-1944 között a SZU Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese. 1945 májusában-augusztusában a SZVAG főnökének politikai tanácsadója. Ő vezette a szovjet delegációt a Nürnbergi-perben. 1946-1949 között a SZU külügyminiszter-helyettese, 1949-1953 között külügyminisztere, majd a SZU képviselője az ENSZ-ben.

Vlaszov, Andrej Andrejevics (1901-1946) – katonatiszt. 1942-ben, amikor a 20. hadsereg parancsnokaként fogságba esett, beleegyezett a németekkel való együttműködésbe. Ő vezette az Orosz Felszabadító Hadsereget, amely harcba szállt a Vörös Hadsereggel. 1945-ben fogságba esett, halálra ítélték. Altábornagy.

Vlaszov, Ivan Alekszejevics (1903-1969) – 1938-1942 között az Össz-szövetségi K(b)P szaratovi területi és városi pártbizottságának első titkára, majd a Végrehajtó Bizottság elnöke. 1946-1950 között az OSZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke.

Vlodzimirszkij, Lev Jemejlanovics (1903-1953) – 1928-tól a GPU-nál szolgált. 1937 májusától a SZU NKVD Állambiztonsági Főigazgatóságának központi apparátusában dolgozott, 1938-tól a nyomozati osztályon. 1940-1946 között a SZU NKVD-NKGB-MGB nyomozati osztályának vezetője volt, kitűnt különös kegyetlenségével és a koncepciós ügyek gyártásával. 1947-ben, V. Abakumov kinevezését követően átment a SZU külföldön lévő vagyonának kezelőségéhez, Sztálin halálát követően ismét visszakerült az egyesített MVD-hez. 1953 márciusában-júliusában az MVD különösen fontos ügyeinek nyomozati osztályát vezette. A Berija-ügy kapcsán letartóztatták, 1953. 12. 23-án golyó általi halálra, a kitüntetéseitől és altábornagyi rangjától megfosztották.

Volkotrubenko, Ivan Ivanovics (1896-1986) – szovjet katonai vezető. 1918-tól a Munkás-Paraszt Vörös Hadseregben szolgált. Részt vett a polgárháborúban és a Honvédő Háborúban. 1942-től a Vörös Hadsereg/Szovjet Hadsereg Tüzérségi Főigazgatósága vezetőjének első helyettese, 1950-1951 között a vezetője.

Vorosilov, Kliment Jefremovics (1881-1969) – szovjet katonai, állami és pártvezető. Részt vett a polgárháborúban. 1934-1940 között a SZU védelmi népbiztosa. A Honvédő Háború idején a SZU ÁVB tagja volt, 1941 szeptemberében a Leningrádi Front csapatait vezette. 1942-től a Partizánmozgalom főparancsnoka. 1945-1947 között Magyarországon a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke. 1946-1953 között a SZU Minisztertanácsának elnökhelyettese, 1953-1960 között a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke. 1926-1960 között tagja volt az SZKP KB PB-nek. Kétszeres Szovjetunió Hőse (1956, 1968), a Szocialista Munka Hőse (1960), a Szovjetunió első marsalljainak egyike (1935).

Voszkreszenszkij, Leonyid Alekszandrovics (1913-1965) – szovjet tudós, szakterülete a rakétatechnika, Sz. P. Koroljov egyik legközelebbi munkatársa, professzor, a műszaki tudományok doktora. 1945-ben Németországba küldték annak a szakembercsoportnak tagjaként, amelynek feladata a német ipari üzemek és laboratóriumok berendezéseinek és rakéták prototípusainak fellelése, a Szovjetunióba szállítása. 1946 márciusától a Nordhausen Intézetben a „Visztrel" (Lövés) csoport vezetője és a tesztosztály vezetője volt. 1947-ben kinevezték a 88. Tudományos-kutató Intézet mérési-ellenőrzési állomásának vezetőjévé.

Voznyeszenszkij, Nyikolaj Alekszandrovics (1903-1950) – szovjet politikai és állami vezető, közgázdász. A közgazdaságtudományok doktora (1935). 1939-1949 között az Össz-szövetségi K(b)P KB tagja, 1947-1949 között a KB PB tagja. 1946-1949 között a SZU Minisztertanácsának elnökhelyettese. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának akadémikusa (1943). 1949-ben a „leningrádi-ügy" kapcsán letartóztatták, majd kivégezték. Halála után rehabilitálták.

Vucsetyics, Jevgenyij Viktorovics (1908-1974) – jeles szovjet monumentális szobrászművész. A szovjet korszak sok ismert szobrának és emlékművének megalkotója, többek között a Volgográdban a Mamaj Kurgánon, Berlinben a Treptower Parkban, a *Kovácsoljunk ekevasat a kardból* című munkája az ENSZ épülete előtt, a Dzerzsinszkij-szobor a Lubjankán. A Szocialista Munka Hőse (1967).

Vukmanović, Svetozar „Tempo" (1912-2000) – a második világháború idején a jugoszláviai partizánmozgalom egyik szervezője, Bosznia-Hercegovinában a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Hadsereg partizánegységei fővezérkarának főnöke volt. 1944-1948 között védelmi miniszterhelyettes, majd bányászati miniszter, az Ipari Tanács elnöke, 1953-tól a Gazdasági Tanács elnöke. Vezérezredes.

Wallenberg, Raoul Gustav (1912-1947) – svéd diplomata, aki több ezer magyar zsidó életét mentette meg a Holokauszt idején. Miután a Vörös Hadsereg elfoglalta Budapestet, 1945 januárjában letartóztatták, Moszkvába hurcolták, állítólag egy szovjet börtönben halt meg.

Weidling, Helmuth (1891-1955) – német tüzértábornok, Berlin védelmének parancsnoka és utolsó helyőrségi parancsnoka. Hitler öngyilkossága után kiadta a parancsot a beosztottjainak, hogy tegyék le a fegyvert. 1945. május 2-án aláírta a berlini helyőrségi állomás kapitulációját, megadta magát. A Szovjetunió börtöneiben tartották fogva, mint háborús bűnöst, 25 év börtönbüntetésre ítélték. Börtönben halt meg.

Wilhelmina – lásd: Hermine, Prinzessin Reuß zu Greiz

Witos, Wincenty (1874-1945) – lengyel politikai és állami vezető. Háromszor nevezték ki Lengyelország miniszterelnökévé, a Parasztpárt egyik alapítója.

Zagyemidko, Alekszandr Nyikolajevics (1908-2001) – szovjet gazdasági és állami vezető. 1946-1948 között a SZU fűtőanyagipari létesítményei építésének népi komisszárja/minisztere. 1948-1954 között a SZU szénipari miniszterének helyettese. 1955-1957 között a SZU szénipari minisztere.

Zaharov, Matvej Vasziljevics (1898-1972) – szovjet katonai vezető. Részt vett a forradalomban és a polgárháborúban. A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg tagja megalakulásától fogva. A Honvédő Háború idején frontparancsnok volt, kb. 20 front és támadó hadművelet megszervezője. 1949-1952 között a GRU vezetője, 1957-1960 között a Németországi Szovjet Hadseregcsoport főparancsnoka. Kétszer (1960-1963, majd 1964-1971 között) foglalta el a SZU Fegyveres Erői Fővezérkarának főnöki posztját. A Szovjetunió marsallja (1959), *kétszeres Szovjetunió Hőse (1945, 1971).*

Zaharov, Nyikolaj Sztyepanovics (1909-2002) – 1954-1959 között a KGB 9. Igazgatóságának (államvédelem) helyettes vezetője, 1958-1961 között a vezetője. Később a KGB elnökének helyettese/első helyettese. Vezérezredes.

Zahir sah, Mohammed (1914-2007) – 1933-1973 között Afganisztán királya (padisahja). Baráti kapcsolatokat ápolt Hruscsovval, többször is járt Moszkvában.

Zarubin, Vaszilij Mihajlovics (1894-1972) – szovjet hírszerző. Dolgozott Dániában, Svájcban, Németországban, Kínában. 1941-1944 között az USA-ban legális rezidens. Neki és a feleségének, Jelena Zarubinának sikerült elintéznie, hogy titkos információhoz jussanak az amerikai atomprogramról, ami nagy szerepet játszott a szovjet atombomba létrehozásában. Vezérőrnagy.

Zaszjagyko, Alekszandr Fjodorovics (1910-1963) – szovjet gazdasági, állam- és pártvezető. 1948-1955 között a SZU szénipari minisztere. A Szocialista Munka Hőse (1957).

Zaszorin – beazonosíthatatlan személy.

Zavenyagin, Avraamij Pavlovics (1901-1956) – szovjet gazdasági vezető, iparszervező, a fémkohászat és az atomenergetika felügyelője. Ő irányította a Norilszki Bányászati és Kohászati Üzem építését. 1941-1951 között a SZU belügyi népbiztosának/miniszterének helyettese. 1955-1956 között a közepes méretű gépek gyártásának minisztere és a SZU Minisztertanácsának elnökhelyettese. Kétszeres Szocialista Munka Hőse (1949, 1954). Altábornagy.

Zimin, Pavel Mihajlovics (1904-1973) – 1942 márciusában-júliusában az NKVD Fekete-tengeri körzeti határőrcsapatainak vezérkari főnöke – az NKVD-nek a Krími Front hátországát védő csapatai igazgató-

ságának vezetője. 1942-1943 között az NKVD-nek az Észak-Kaukázusi Front hátországát védő csapatai igazgatóságán dolgozott, 1943-ban az igazgatóság vezetőjeként. Később a hátországok védelmének felelős beosztásaiban. A háború után a határőrcsapatok irányításánál folytatta munkáját. Vezérőrnagy.

Zirjanov, Pavel Ivanovics (1907-1992) – katonatiszt, 1924-től a Munkás-Paraszt Vörös Hadseregben szolgált. 1937-ben áthelyezték az NKVD határőrcsapataihoz, karrierje a határőrszakasz parancsnokságától a Csendes-óceáni Határőrkörzet parancsnoki posztjáig ívelt. 1952-1956 között a SZU MGB-MVD határőrcsapatai főigazgatóságának vezetője, 1956-1957 között a KGB 3. Főigazgatóságának helyettes vezetője, 1957-1972 között ismét a KGB határőrcsapatai főigazgatóságának vezetője. Vezérezredes.

Zolotuhin, Valentyin Vasziljevics (1907-1976) – szovjet állami és katonai vezető. 1954-1957 és 1957-1960 között az SZKP KB Adminisztratív Osztálya vezetőjének helyettese/első helyettese, 1957-ben a vezetője. Altábornagy.

Zubarev, Nyikolaj Prokofjevics (1904-?) – 1941-1943 között az NKVD-nek a Nyugati Front 22. és 29. hadseregének hátországát védő csapatainak parancsnoka, 1943 októberétől a Kalinyini Front hátországát védő NKVD-csapatok parancsnoka. Később hasonló beosztásokban szolgált más frontokon is. A háború után az MVD-MGB-KGB határőrcsapatainál töltött be felelős parancsnoki pozíciókat. Vezérőrnagy.

Zubovics, Ivan Geraszimovics (1901-1956) – szovjet állami vezető. 1940-1946 között a SZU villamosipari népbiztosának/miniszterének helyettese/első helyettese. 1946-1947 között a SZU híradástechnikai ipari minisztere. 1946-1949 között a SZU Minisztertanácsa mellett működő 2. Bizottság (a rakétatechnika titkos bizottsága) elnökhelyettese. E minőségében részt vett az első szovjet rakéták tesztelésében. 1949-1953 között a SZU fegyveres erői miniszterének helyettese. E poszton megszervezte a rakétatechnológiához szükséges rádiótechnikai ipar átalakítását, kezdeményezte egy sor nagy tudományos-kutató intézet létrehozását.

Zujev, Pavel Nyikityics (1901-1980) – 1932-től az OGPU-nál szolgált. 1939 júliusától 1940 márciusáig a SZU NKVD Rendészeti Főigazgatóságának vezetője volt, majd rövid ideig (1941 februárjáig) az NKVD Börtön-főigazgatóságát vezette. Ezredes.

Zverev, Arszenyij Grigorjevics (1900-1969) – szovjet állami vezető. 1938-1960 között (1948-as megszakítással) a SZU pénzügyi népbiztosa/pénzügyminisztere. A pénzügyi szolgálat főtanácsosa.

Żymierski, Michał (valódi neve: Łyżwiński, illegalitásban használt álneve: Rola) (1890-1989) – lengyel katonai vezető. A Lengyel Kommunista Párt tagja volt, aktívan részt vett az ellenállásban. 1944 januárjától a szovjetbarát Armia Ludowa főparancsnoka, a Nemzeti Felszabadítás Lengyel Bizottságának tagja. 1944-től a Lengyel Hadsereg főparancsnoka. 1945-1949 között Lengyelország védelmi minisztere. Lengyelország marsallja, a szovjet Győzelem-rend kitüntetettje (1945).

Zseltov, Alekszej Szergejevics (1904-1991) – 1924-től a Munkás-Paraszt Vörös Hadseregben szolgált. A Honvédő Háború idején több front haditanácsának tagja volt. 1946-1950 között a SZU főkomisszárjának helyettese Ausztriában, a Központi Hadseregcsoport Haditanácsának tagja. 1953-1957 között a Szovjet Hadsereg és a Haditengerészeti Flotta Politikai Főigazgatóságának vezetője, 1958-1959 között az SZKP KB Adminisztratív Osztályának vezetője. Vezérezredes, a Szovjetunió Hőse (1978).

Zsigarjov, Pavel Fjodorovics (1900-1963) – szovjet katonai vezető, katonai repülő tiszt. A Vörös Hadsereg Légierejének parancsnoka volt a háború kezdeti, legnehezebb szakaszában (1942-ig). Később felelős vezetői pozíciókat töltött be a Légierőnél és a Védelmi Minisztériumban. A légierő főmarsallja.

Zsuk, Szergej Jakovlevics (1892-1957) – vízügyi építőmérnök. 1932-től a GPU-nál dolgozott, egyik vezetője volt Belomoro-Balti-csatorna és a Moszkva-csatorna építésének. 1942-től élete végéig a SZU NKVD-MVD Hidroprojekt vezetője volt (1953-tól a SZU Villamosenergia-központjai és Villamosipara Minisztériumának struktúráján belül). 1948-tól egyidejűleg a Volgodonsztroj főmérnöke is. Mérnök vezérőrnagy, a Szocialista Munka Hőse (1952), a SZU Tudományos Akadémiájának akadémikusa (1953).

Zsukov, Georgij Konsztantyinovics (1896-1974) – szovjet hadvezető. Részt vett az első világháborúban és a polgárháborúban. 1918-tól a Munkás-Paraszt Vörös Hadseregben szolgált. Különösen kitüntette magát az 1939-es Halhín-goli csatában, ahol hadtestparancsnok volt. 1940-től a Kijevi Különleges Katonai Körzet parancsnoka volt, ő vezette a Besszarábia és Észak-Bukovina Szovjetunióhoz csatolásával kapcsolatos hadműveletet. 1941 januárjában-júliusában a SZU Fővezérkarának főnöke, a védelmi népbiztos helyettese. 1942 augusztusától a védelmi népbiztos első helyettese. Tagja volt a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának. A Honvédő Háború idején főparancsnoka volt a Leningrádi, a Nyugati, az 1. Ukrán és az 1. Belorusz Frontnak, közvetlenül részt vett a legfontosabb hadműveletek kidolgozásában és megvalósításában. Sok vonatkozásban éppen Zsukov hadvezéri képességei határozták meg a háború kimenetelét. 1945-1946 között Németországban a Szovjet Katonai Adminisztráció főnöke, rövid ideig volt a Szárazföldi Csapatok főparancsnoka és a Fegyveres Erők miniszterének helyettese is. De Sztálinnál kegyvesztett lett, 1946. 06. 03-án alacsonyabb beosztásba, az Odesszai Katonai Körzet parancsnoki állásába helyezték át. 1948-1953 között az Uráli Katonai Körzet parancsnoka. Sztálin halála után visszahívták Moszkvába, kinevezték a SZU védelmi miniszterének első helyettesévé. 1953 júniusában kulcsszerepet játszott Berija letartóztatásában, majd 1957 júniusában a „pártellenes csoport" leverésében. 1955-1957 között a SZU védelmi minisztere. Azután újra kegyvesztett lett, 1957. 10. 19-én leváltották posztjáról, kitették az SZKP KB Elnökségéből. A Szovjetunió marsallja, négyszeres Szovjetunió Hőse (1939, 1944, 1945, 1956), a Győzelem-rend kétszeres kitüntetettje.

Zsuravljov, Danyiil Arszentyjevics (1900-1974) – szovjet katonai vezető. Részt vett a polgárháborúban. A Honvédő Háború idején Moszkva légvédelmének egyik vezetője. Tüzér vezérezredes.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE A MAGYAR KIADÁSHOZ

AK – Armia Krajowa – a lengyel Honi Hadsereg
AlSzib – szibériai légi szállítási útvonal
ASZSZK – Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság
ÁVB – Állami Védelmi Bizottság
BND – (Bundesnachrichtendienst) – Nyugat-német Szövetségi Hírszerző Szolgálat
CENTO – (Central Treaty Organization) – Központi Szerződés Szervezete (ázsiai katonai tömb a hidegháború alatt)
CIA – (Central Intelligence Agency) – Központi Hírszerző Ügynökség, az Amerikai Egyesült Államok egyik legfontosabb szövetségi hírszerző szervezete
CSK – Cseka lásd: VCSK
CSZKA – a Hadsereg Központi Sportklubja
ENSZ – Egyesült Nemzetek Szervezete
FBI – (Federal Bureau of Investigation) – Szövetségi Nyomozó Iroda
FSZB – (Federalnaja szluzsba bezopasznosztyi Rosszijszkoj federaciji) – Szövetségi Biztonsági Szolgálat, az Oroszországi Föderáció nemzetbiztonsági – belbiztonsági és kémelhárító – szolgálata
GB (государственной безопасности) – állambiztonság
GOKO, GKO (Goszudarsztvennij Komitet Oboroni) – Védelmi Bizottság
GRU (Glavnoje razvedivatyelnoje upravlenyije) – Felderítő Főcsoportfőnökség, a szovjet és orosz katonai hírszerzés
GSZOVG (Gruppa szovetszkih okkupacionnih vojszk v Germanii) – Németországi Megszálló Szovjet Hadseregcsoport
GULAG – (Glavnoje upravlenyije iszpravityelno-trudovih lagerej) Javítómunka-táborok Főigazgatósága
GVF (Grazsdanskij vozdusnij flot) – Polgári Légiflotta
JKSZ – Jugoszláv Kommunisták Szövetsége
KASZSZK – Kalmük Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság
KB – Központi Bizottság
KGB (Komityet goszudarsztvennoj bezopasznosztyi) – Állambiztonsági Bizottság
KISZ – Kommunista Ifjúsági Szövetség
KKKK – Kijevi Különleges Katonai Körzet
KB-tagok – Központi Bizottság tagjai
KOVO (Kijevszkij oszobij vojennij okrug) – Kijevi Különleges Katonai Körzet
KrASZSZK – Krími Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság
KRN (Krajowa Rada Narodowa) – Honi Nemzeti Tanács
LEMP – Lengyel Egyesült Munkáspárt
MDP – Magyar Dolgozók Pártja
MEFESZ – Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége
MFMPK – Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány
MGB (Minyisztyersztvo goszudarsztvennoj bezopasznosztyi) – Állambiztonsági Minisztérium
MGU – (Moszkovszkij goszudarsztvennij unyiverszityet imenyi M. V. Lomonoszova) Moszkvai Állami Lomonoszov Egyetem
MP (Military Police) – Katonai Rendészet
MVD (Minyisztyersztvo vnutrennyih gyel) – Belügyminisztérium
NATO – (North Atlantic Treaty Organisation) Észak-atlanti Szerződés
NIE – Függetlenség (lengyel illegális katonai szervezet)
NFLB – Népi Felszabadítás Lengyel Bizottsága
NKGB – Állambiztonsági Népbiztosság
NKP – Német Kommunista Párt
NKVD (Narodnij komisszariat vnutrennyih gyel) – Belügyi Népbiztosság (1934-1946)
NKVD GUGB – Belügyi Népbiztosság Állambiztonsági Főigazgatósága

NSA – az USA Nemzetbiztonsági Ügynöksége
NSDAP – (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) Nemzetiszocialista Német Munkáspárt
NSZ (Narodowe Siły Zbrojne) – Népi Fegyveres Erők
NSZEP – Német Szocialista Egységpárt
OF – Oroszországi Föderáció
OGPU (Objegyinyonnoje goszudarsztvennoje polityicseszkoje upravlenyije) – Egyesített Állami Politikai Igazgatóság
OKB – Oroszországi Központi Bizottság
OKH – a Wehrmacht szárazföldi haderejének főparancsnoksága
OK(b)P – Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt
OSZSZK – Oroszországi Szovjet Szocialista Köztársaság
OUN – Ukrán Nacionalisták Szervezete
PB – Politikai Bizottság
SD – (Sicherheitsdienst des Reichsführers-SS) Az SS Reichsführer (Heinrich Himmler) biztonsági szolgálata
SDECE – (Service de documentation extérieure et de contre-espionnage) – a francia Külföldi Tájékoztató és Kémelhárító Szolgálat
SEATO – (Southeast Asia Treaty Organization) – Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete
SIS – (Secret Intelligence Service) – Titkos Hírszerző Szolgálat, közismertebb nevén az angol MI6
SMAD – (Sowjetische Militäradministration in Deutschland) – Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció
SS – (Schutzstaffel) – Védosztag – a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt katonai és védelmi szervezete.
SZKA – Szovjet Katonai Adminisztráció
SZKP KB – a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága
SZMERS (Szmerty spionam!) – Halál a kémekre! – több, egymástól független kémelhárító szervezet gyűjtőneve a Szovjetunióban a II. világháború alatt.
GUOO SZMERS – (Glavnoje upravlenyije oszobih otgyelov SZMERSa) – a SZMERS Különleges Osztályainak Főigazgatósága
SZSZK – Szovjet Szocialista Köztársaság
SZU – Szovjetunió
SZU NKT – lásd: SMAD/SZVAG
SZVAG (Szovetszkaja vojennaja adminyisztracija v Germanyiji) – Szovjet Katonai Adminisztráció Németországban
TASZSZ – (Tyelegrafnoje agentszvo Szovetszkovo Szojuza) – a Szovjetunió Távirati Ügynöksége
UGB – (Uprevlenyije goszudarsztvennoj bezopasznosztyi) – Állambiztonsági Igazgatóság
UK(b)P – Ukrán Kommunista (bolsevik) Párt
UNKGB (Upravlenyije narodnovo komisszariata goszudarsztvennoj bezopasznosztyi) – az Állambiztonsági Népbiztosság Igazgatósága
UNKVD (Upravlenyije narodnovo komisszariata vnutrennyih gyel) – a Belügyi Népbiztosság Igazgatósága
USZSZK – Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság
USZSZR – Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (ezt lehet egyesíteni USZSZK név alatt az előző mozaikszóval)
UVO – (Ukrainszkij vojennij okrug) – Ukrán Katonai Körzet
ÜzbSZSZK – Üzbég Szovjet Szocialista Köztársaság
VCS – (Viszokocsasztotnaja (zakritaja) szvjaz') – Magas frekvenciájú (zárt) kommunikációs rendszer
VCSK – (Vszerosszijszkaja csrezvicsajnaja komisszija) – Összoroszországi Rendkívüli Bizottság
VSZ (Vojennij szovet) – Katonai Tanács
VVSZ (Vojenno-vozdusnije szili) – Katonai Légierő
ZGV – (Zapadnaja gruppa vojszk) – Nyugati Hadseregcsoport
ZWZ (Związek Walki Zbrojnej) – Fegyveres Harci Szövetség

Utószó a magyar kiadáshoz – A Gonosz bemutatkozása

Azon a keddi napon délben értekezletet tartottak a budapesti belügyminisztériumban. A tanácstalanság teljes: igazából senki sem tudja, mit kellene tenni. Azzal már minden érintett tisztában van: a hetek, hónapok óta tartó forrongás a tetőpontjához közelít, rendkívüli események várhatók, a diákság délután megtartandó tüntetése csak a kezdet. Az értekezletre meghívott budapesti rendőrfőkapitány kifejti: a tömegoszlatáshoz sem gumibotjaik, sem lovasrendőrségük nincs a kellő számban és szükséges hatékonysággal, kizárólag életveszélyes lőfegyvereik vannak, s mivel politikai jellegű válsággal állnak szemben: a mindenható párt ugyanakkor tárgyaló politikai bizottságától, vagyis a legfelső vezetéstől kell utasításokat kérni a helyzet megfelelő kezeléséhez. Ekkor váratlanul szót kér az efféle értekezleteken mindig és mindenhol részt vevő szovjet tanácsadó elvtársak egyike. Tömören és határozottan közli: Budapest utcáin fasiszta-nacionalista bandák zavarognak és a magyar karhatalom habozik fegyverét használni ezekkel a banditákkal szemben. Mintha a már három és fél éve halott szörnyeteg Pravdája szólalt volna meg elemi hangerővel a BM nagy tanácstermében. A régi hang... Ami akkorra azért kicsit már mégis távolibbnak tetszett. Ezt érezhette meg a felhördülésszerű rendreutasítással megszólított rendőrfőkapitány is, aki az addig sohasem látott szovjet elvtársnak higgadt udvariassággal válaszolt: a Moszkvából érkezett elvtársnak nyilván még nem volt ideje alaposabban tájékozódni az itteni helyzetről. A tüntetésre készülő egyetemisták, munkásfiatalok, dolgozó, békés emberek... A viszonylag alacsony, szőke, kékszemű, fontosságának teljes tudatában lévő idegen elvörösödött, midőn a tolmács szavait megértette – a kínos helyzetet, mint az ilyenkor néha történni szokott, váratlan esemény szakította meg: megszólalt a telefon K-vonala, és máris a legfelső pártvezetés éppen véget ért ülését, ott is az első számú vezetőt, Gerő Ernőt kapcsolták, aki közölte: feloldották a tüntetésre vonatkozó tilalmat, ezt rögtön a rádióban is bejelentik. A kibontakozni kezdő vitát hatalmas sebességgel elfújta a szél – a sürgős, azonnali intézkedések sorozata...

Nem egészen két hét múlva, hétfőn reggel Budapest rendőrfőkapitánya az előző napi, a jugoszláv nagykövetségre invitáló több telefonhívás után a Deák térről elindulva, a harcokat kerülve, a szovjet nagykövetség körüli mellékutcákban haladva közeledik az Andrássy és a Dózsa György út sarka felé, amikor egy szovjet őrjárat – sürgős megbeszélésre hivatkozva – máris a szovjet nagykövetség épülete felé tereli vissza. Onnan – egy páncélozott gépkocsiban – irány a sashalmi szovjet laktanya. A díszteremig meg sem állnak. Kitárul az ajtó, és színpadias pózban, teljes tábornoki díszben ott áll a múltkori keddről ismerős, zömök „szovjet tanácsadó". „Szvology (mocsok), megismersz? Ivan Alekszandrovics Szerov hadseregtábornok vagyok, a Szovjetunió

Kommunista Pártja központi bizottsága mellett működő Állambiztonsági Bizottság, a KGB elnöke. A múltkor azon az értekezleten szemtelen voltál velem. Budapest legmagasabb fájára foglak felakasztatni."

Ez ám a bemutatkozás, hölgyeim és uraim, kedves elvtársak.

Kopácsi Sándornak, Budapest 1956-os rendőrfőkapitányának még szamizdatként megismert, először Kanadában 1980-ban megjelent önéletírása (Az 1956-os magyar forradalom és a Nagy Imre per, Magyar Öregdiák Szövetség–Bessenyei György Kör kiadása), lám, így villantja meg előttünk a Gonosz bemutatkozását. A legelső találkozást véle.

A fejlemények azután méltók az antréhoz. Egészen a végkifejletig.

Kopácsira először halálos ítéletet akarnak kiszabni, felesége Kádár János segítségét kéri, s korábbi „elvtársi szívességei" viszonzásául a helytartó csodák-csodájára eléri, hogy a Nagy Imre-perben a rendőrfőkapitány életfogytiglant kapjon. (1963-ban szabadul, 1975-ben kap kivándorló útlevelet.) Szerov 1958-ig vezeti a KGB-t, utána a szovjet katonai hírszerzés, a GRU főnöke lesz, 1962-ben leváltják, következik a teljes kegyvesztettség: nemsokára kitüntetéseitől is megfosztják, 1965-ben már a pártból is kizárják, és nyugdíjba küldik. Mindazonáltal vígan éldegélhet: a világ nagy igazságtalanságainak látványos példányaként, mint a hozzá hasonlók általában, szinte az emberi élet végső határáig – 1990-ben, 85 éves korában költözik le az alvilágba. Ám igazi bemutatkozása csak ezután következik. Egyetlen unokája, Vera Szerova megörökölte nagyapja dácsáját, és elkezdte felújítani az épület garázsát. A kőművesek egy fal lebontásakor néhány elrejtett, papírokkal teli bőröndre bukkantak. A Gonosz részletes bemutatkozására. Aztán 2016-ban Moszkvában, a Novij Arbaton található pazar, többszintes könyvpalotában kezemben tarthattam a közel hétszáz oldalas kötetet, amely egy év múlva, 2017-ben aztán lengyelül is napvilágot látott. És dermedten állhatok azóta is: íme, nemcsak isteni igazságszolgáltatás van, de pápistaként elismerem, tényleg hajszálpontos a protestáns igazság: mindennek rendelt ideje van. A szólásnak is és – az igazi, a nagy, a teljes bemutatkozásnak is.

Ivan Alekszandrovics Szerov emlékiratai – egyik legjobb orosz fordítónk, a Poljakov-regények kiváló tolmácsolója, Goretity József nagyszerű munkájának és egy feltörekvő, mind figyelemreméltóbb kiadó erőfeszítéseinek köszönhetően – itt vannak az 1956-os forradalom városában. Kopácsi Sándor és ama keddi nap, meg az azt követő világ csodája-eseménysor halhatatlan hőseinek városában. Azon a Budapesten, amit Örkény István büszke és bátor emberek tanyájának, az emberi fajta csillagfényének nevezett.

Hány hadosztálya van Őszentségének? – gúnyolódott Szerov gazdája, a Főgonosz. Hát most már körülbelül láthatják. Ezek a hadosztályok harcoltak ellenük – a Gonosz ellen. Aki most – rendkívüli tanulságokat imponáló mennyiségben felmutatva – végre bemutatkozik. Mi annak idején már megtettük. Ő – ők vannak soron. Végtére is így illik.

Domonkos László

TARTALOM

Előszó a magyar kiadáshoz (Bank Barbara) 5

Szerov tábornok ruhásszekrénye (Alekszandr Hinstejn) 7
Nagyapám, Szerov tábornok (2015 októbere) (Vera Szerova) 16

Bevezető helyett 19

Első fejezet
Az első lépések az NKVD-nél (1939) 25
Meghallgatás Berijánál 25
A bűnöző Moszkva 30
Átkerülés az állambiztonsághoz 34
A Sztálintól kapott első feladat 39
Ribbentrop halálos repülése 41

Második fejezet
Az ukrán hírszerzés főnöke (1939-1941) 47
Az első lépések 48
Nyugat-Ukrajna hozzácsatolása a Szovjetunióhoz 50
Lvov megtisztítása 55
ZWZ: a három betű titka 58
A rezidens hibája 60
Harcban az ukrán nacionalistákkal 64
Az új parancsnok 69
Besszarábia elcsatolása 70
Dolgorukij herceg halála 75
Schulz tábornok sérelme 77
A németek első provokációi 81

Harmadik fejezet
Az Állambiztonsági Népbiztosságnál (1941. február-június) 83
Különleges műveletek a Baltikumban 84
„Küldjék el ezt az ügynököt a ... anyjába!" 86
„Ne lépjük át a határt!" 89
A háború 91

Negyedik fejezet
„Legfőbb rezidens maradok" (1941 június – december) 95
„A hangulatom rettenetes..." 96
Német diverzánsok a Lubjankát ostromolják 97

Mereckov marsall könnyei . . . 98
Berlin bombázása . . . 102
Három nap a blokád alatt álló Leningrádban . . . 105
Felkészülés Moszkva feladására . . . 107
Konyak Churchillnek . . . 109
Felrobbantani a Donyeck-medence bányáit! . . . 110
Pánik a fővárosban . . . 113
A német rádiós megdolgozása . . . 116
Sztálin bunkere . . . 119
Repülés Rosztovba . . . 122
„Bolond ez a Hitler" . . . 123
A Moszkvai zóna védelmi parancsnoka . . . 125
Eljön az utolsó katonai parádé... . . . 128
Ellentámadás Moszkva alatt . . . 130

Ötödik fejezet
Menekülés a SZMERS elől (1942) . . . 135
A krími katlan . . . 135
Moszkvában . . . 145
Irány Sztálingrád . . . 146
Le kell őket dobni a hágóról... . . . 149
Egy percre a haláltól . . . 154
A Mamiszonszkij-hágó . . . 162
Oszétia, Csecsenföld . . . 167
Harc Vlagyikavkazért . . . 173
„El kell mondanom a teljes igazságot..." . . . 175
Merénylet Mikojan ellen . . . 177
„Menekülés" Arhangelszkbe . . . 180

Hatodik fejezet
Három éjszaka Sztálinnal (1943) . . . 183
Ismét Sztálingrád . . . 183
Paulus kihallgatása . . . 189
Utazás Sztálinnal a frontra . . . 191
A naplójegyzetekből . . . 200

Hetedik fejezet
Népek deportálása (1941-1944) . . . 201
A volgai németek . . . 201
Az „Uluszok" művelet . . . 205
A „Lencse" művelet . . . 210
Tisztogatás a Krímben . . . 212
„Közülünk bárki végrehajtotta volna ezt a döntést..." . . . 217

Nyolcadik fejezet
A háború utolsó előtti éve (1944) . . . 221
Május-június . . . 221
Július . . . 223
Október . . . 227
November . . . 231

Kilencedik fejezet
Ismét Lengyelország (1944-1945) . . . 235
Második találkozás Okulicki ezredessel (1941 augusztus-október) . . . 237
Vadászat a Wilkre (1944. július) . . . 238
Litván földön (1944. július) . . . 246
A misszió teljesítve (1944. október) . . . 247
Két pud arany (1944. október-december) . . . 252
Varsó bevétele (1945. január) . . . 259
Tél az Oderán (1945. január-február) . . . 261
Az AK-sok fogságában . . . 262
Utolsó találkozás Okulicki tábornokkal (1945. február-április) . . . 267
Jelentés Sztálinnak (1945. április) . . . 271
Elgondolkodtató információk (1945-1946) . . . 274

Tizedik fejezet
Vadászat Hitlerre (1945. január-május) . . . 277
Úton Berlinbe . . . 278
Futár Himmlertől . . . 282
Az utolsó és döntő... . . . 283
Műláb Goebbelsnek . . . 287
„Berlinből beszélek..." . . . 288
A Rechskanzlei megközelítése . . . 292
A Führer nyomában . . . 294
Himmler és Göring menekülése . . . 301
A Führer adjutánsa . . . 304
A szövetségesek különtárgyalásai a németekkel (A kapituláció) . . . 305

Tizenegyedik fejezet
A Reich romjain (1945. június-december) . . . 311
Május . . . 311
Június . . . 315
Július . . . 326
Augusztus . . . 336
A kései feljegyzésekből . . . 338
Szeptember-október . . . 341
December . . . 344

Tizenkettedik fejezet
Csata a győzelem után (1946-1947) . . . 347
1946. január . . . 348
Március . . . 349
Április. . . . 352
Május . . . 355
Június. . . . 358
Szeptember-november . . . 362
December . . . 368
1947. január-február . . . 368

Tizenharmadik fejezet
Bulldogok a szőnyeg alatt (1947-1948) . . . 371
Visszatérés Moszkvába (1947) . . . 373
Grigory Tokaty szökése . . . 374
Rendőrségi hétköznapok . . . 378
Az Információs Bizottság . . . 381
A Fedoszejev-ügy . . . 382
Vacsora Sztálinnal. . . . 387
Az új rakéták tesztelése . . . 390
A későbbi feljegyzésekből . . . 393
A pénzreform . . . 395
Robbanás a magadani kikötőben . . . 397
Az MGB támadása (1948) . . . 399
A karrierista Abakumov életpályája . . . 403

Tizennegyedik fejezet
A kommunizmus építésén (1948-1952) . . . 405
Aranylopások (1948) . . . 406
A távol-keleti lágerekben (1949) . . . 408
A „leningrádi ügy" . . . 409
Nyugtalan év . . . 410
Párbaj egy lágerbarakkban (1950) . . . 410
Ismét a Fedoszejev-ügy . . . 412
„Az országnak gyémántra van szüksége" (1951) . . . 413
Golyó Sztálinnak . . . 414
Abakumov bukása . . . 416
Ignatyjev (A későbbi feljegyzésekből) . . . 417
A Volgai vízerőmű (1952) . . . 419
A Volga-Don-csatorna . . . 419
Egyszer csak átszakadt egy gát... . . . 422
„A fejével fog felelni!" . . . 425
Történelmi összefogás . . . 426
Tábornoki kompót . . . 429

A Kaszpi-tenger lecsapolása . . . 432
Megint az arany . . . 433

Tizenötödik fejezet
Sztálin után (1953-1954) . . . 435
A Vezér halála . . . 436
A Berija-féle amnesztia . . . 441
Berija letartóztatása . . . 446
„Szerov párttaghoz méltóan viselkedik" . . . 453
A tábornokok kiszabadítása . . . 454
Az ítélet . . . 456

Tizenhatodik fejezet
A KGB első elnöke (1954-1955) . . . 457
A KGB születése . . . 458
A KGB első kérdései . . . 459
A „Hógolyó" hadművelet . . . 461
Látogatás Kínába . . . 462
Malenkov leváltása (1955) . . . 469
A titkosszolgálatnál elért első sikerek . . . 470
Tito „fészkében" . . . 470
A genfi értekezlet . . . 473
„Ne üsse bele az orrát mások dolgába!" . . . 477
India . . . 478
Burma - Afganisztán . . . 489
A helyettesek intrikái . . . 494
Hruscsov információ szivárogtatása . . . 495

Tizenhetedik fejezet
Kultusz a kultusz ellen (1956) . . . 499
A Sztálin-ellenes beszéd . . . 499
A naplóbejegyzésekből . . . 504
„Rettegett Ivan Londonban" . . . 505
Egy forró nyár. . . . 510
A Kuril-szigeteket a bázisokért cserébe . . . 513

Tizennyolcadik fejezet
A magyarországi felkelés (1956. október – 1957. január) . . . 515
Október 23. . . . 516
Október 24. . . . 518
Október 25. . . . 520
Október 28. . . . 521
Október 31 – november 1. . . . 523

November 2. 525
November 3. 527
November 4-6. 529
November 7-e után 535
1957. január 1. 538
A bíboros elrablása
(A Szerovval készített, de publikálatlanul maradt interjúból) 540

Tizenkilencedik fejezet
Búcsú a Lubjankától (1957-1958) 543
A finn szauna hasznáról (1957) 544
Bulganyin marsall hisztériája 547
A pártellenes összeesküvés 548
A képzelt beteg 554
Nyugat-Berlinben 556
Intrikák a Kremlben 558
„Én adtam életet neked, én is öllek meg téged!" 559
Zsukov megsemmisítése 564
Sűrűsödnek a felhők (1958) 567
Kelet-Európában 568
Az első jelzés 569
Távozás a GRU-hoz 572

Huszadik fejezet
Titkos műveletek 575
A Wallenberg-ügy 576
Atomkémkedés 582
Victor Rothschildről 585
Brezsnyev könyveinek kiadójáról, Robert Maxwellről 586
A Szuezi-válság 587
Az 1958-as júliusi válság 591
Az első CIA-ügynök 593

Huszonegyedik fejezet
Az „Akvárium" kormánykerekénél (1959-1963) 595
Minisztériumi átalakítás (1959) 597
„Mindent újra át kell alakítani..." 598
A hírszerzések megvalósulatlanul maradt egyesítése 601
Hajtóvadászat az attasé ellen (1960) 603
Indulatok az Elnökségben (1961) 605
A „Sas" kapcsolatba lép 607
Lebukások a hírszerzésnél 609
A karibi válság (1962) 610
„Sok hasznos dolgot sikerült megcsinálnom" 618

Huszonkettedik fejezet
Oleg Penykovszkij – a KGB ügynöke? (1962-1963) 619
Az 1. számú feljegyzésből 621
A 2. számú feljegyzésből 622
A 3. számú feljegyzésből 622
A 2. számú feljegyzésből 624
Az 1. számú feljegyzésből 625
I. Szerov felszólalásából
a GRU pártbizottságának 1962. október 12-i ülésén 627
Szerovnak az SZKP KB mellett működő Pártellenőrzési Bizottság előtt
1964 februárjában elmondott tisztázó beszédéből 629
I. Szerov azon felszólalásának téziseiből, amelyet 1965 májusában
az SZKP KB mellett működő Pártellenőrzési Bizottság ülésén mondott el 631
Az SZKP KB mellett működő Pártellenőrzési Bizottság
1965. április 8-i határozatából, mellyel I. Szerovot kizárják a pártból . 632

Utószó 633

Egy megíratlan könyv terve 636
Alekszandr Hinstejn: Oleg Penykovszkij másik élete 638
Első kifogás: visszavette az áruló Penykovszkijt a GRU-hoz 659
Második kifogás: a GRU főnöke pártfogolta Penykovszkijt 660
Harmadik kifogás: Penykovszkij közel állt Szerov családjához 661
Mihail Mjagkov: Ivan Szerov – egy történész szemével 678

Függelék
Ivan Szerov szolgálati útja a Szovjet Hadseregnél,
az MVD-nél és az Állambiztonságnál 683
Ivan Szerov kitüntetései 684
Ivan Szerov életének legfőbb eseményei 685
Életrajzi jegyzetek 690

Rövidítések jegyzéke a magyar kiadáshoz 738

Utószó a magyar kiadáshoz (Domonkos László) 741

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 2.
X 336912

Az IdőJel Kiadó megjelent könyvei

Lélek és szögesdrót – Szolzsenyicin magyar ecsettel – Domonkos László (2018)
A Fallaci – Harcban a világgal a világért – Wéber Krisztina (2019)
A mindenség visszaperlése – Szentesi Zöldi László (2020)
A doni halálbánya – Kádár Lajos (2020)
Évszámnovellák, 1919,1940,1944 – Kós Károly (2020)
Föl a bakra – Ligeti Ernő (2020)
Tamási Áron nyomában – Fleja Gyula (2021)
Hozzám utat – Wéber Krisztina (2021)
A szív teológiája – Memoriał Blaise Pascal – Pardi Anna (2021)
Népiség, Erdélyiség, Trianon – Medvigy Endre (2021)
Fekete Gyula 100 (2022)
Áldott berlini fal – Pozsonyi Ádám (2022)
Ötösenás – Borbély László (2022)
Optyin, a gyilkos, Optyina, a kolostor
Jegyzetek F. M. Dosztojevszkij életéhez – Pardi Anna (2022)
A Kárpát-haza őrei – Zatyi Diána (2022)

IDŐJEL KIADÓ

www.idojel.hu
www.facebook.com/IdőJel Kiadó
06-20-9533-691

X 238015

Iván Alekszandrovics Szerovnak, a KGB (az egykori Szovjetunió 1954 és 1991 között működő Állambiztonsági Bizottsága) első vezetőjének emlékiratai igen kalandos úton láttak napvilágot: jó két évtizeddel halála után egykori dácsájában befalazva találtak rájuk. A több mint 800 oldalas magyar fordítás Goretity József, egyik legjobb orosz fordítónk nagyszerű munkájának és egy feltörekvő, mind figyelemreméltóbb kiadó erőfeszítéseinek köszönhetően most végre eljut a magyar olvasókhoz.

Szerov az 1956-os forradalom alatt szinte végig Budapesten tartózkodott – ő volt az, aki az eléje vezetett Kopácsi Sándornak – az egykori budapesti rendőrfőkapitánynak – elbeszélése szerint azt mondta: Budapest legmagasabb fájára fogja felakasztatni. Október 25-én ő adatta ki a tűzparancsot a példátlan, iszonyatos tömegmészárlásra a Kossuth téri háztetőkön megbúvó pribékeknek. Az októberi-novemberi magyarországi történéseket precízen, napokra lebontva írja le. Feljegyzései egyediségükben szenzációszámba menő, kivételes dokumentumértékkel bírnak. Emlékiratai a második világháború sztálinista politikájának hátterét, az NKVD és a KGB működésének technikáit, a titkosszolgálati műveletek részleteit, a háború után megszállt országok, köztük Magyarország szovjet-kommunista meghódításának módszereit, a szovjet barbárság évtizedeinek igen pontos, érzékletes és fölöttébb meggyőző foglalatát testesítik meg, egyben „testközelben" mintegy jelképezik a legújabbkori történelem egyik irtóztató fejezetét is.

Domonkos László

6690 Ft

9 786158 202756